Gapapaiwa New Testament

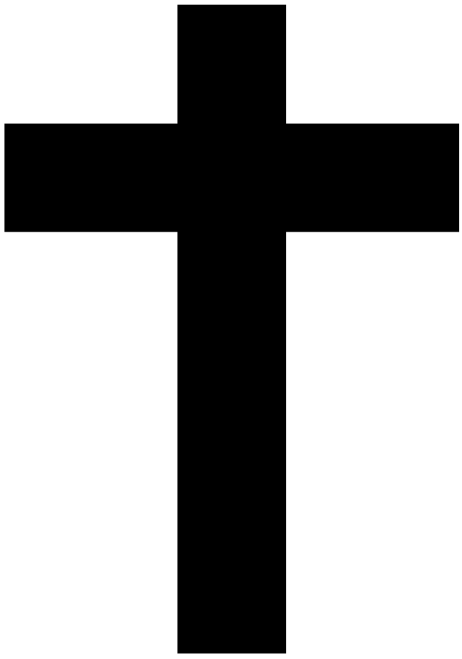

The New Testament in the Gapapaiwa Language of Papua New Guinea

Gapapaiwa New Testament

The New Testament in the Gapapaiwa Language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Gapapaiwa long Niugini

copyright © 2009-2018 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Gapapaiwa

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-No Derivatives license 4.0.
You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:
You include the above copyright and source information.
You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.
Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents.
For other uses, please contact the respective copyright owners.

2022-11-07

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 11 Nov 2022
02820c89-25a2-533d-9e19-9a2d0e178860

Contents

FRT 1
Genesis 3
Matiu 73
Mak 129
Luk 164
Jon 220
Aposol 260
Rome 311
1 Korint 336
2 Korint 359
Gareisiya 374
Epesas 383
Pilipai 392
Kolosei 398
1 Tesalonika 404
2 Tesalonika 409
1 Timoti 413
2 Timoti 420
Taitos 425
Pirimon 428
Hibru 430
Jemes 450
1 Pita 456
2 Pita 464
1 Jon 469
2 Jon 475
3 Jon 477
Jud 479
Revelation 482
Bible reading 511

God Vonana Vovokaravina
The New Testament in the Gapapaiwa language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Gapapaiwa long Niugini

God Vonana Vovokaravina
The New Testament in the Gapa dialect of the Gapapaiwa language of Papua New Guinea
[pwg]

Translation by Wycliffe Bible Translators

© 2009 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Print publication, 2009 by Friends of the Gapapaiwa Translation Team

Web version
2014, Wycliffe Bible Translators, Inc.
http://www.Wycliffe.org

http://pngscriptures.org

http://www.ScriptureEarth.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-No Derivative Works).
https:
creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to *Wycliffe Bible Translators* (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait
Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narepela manmeri.** Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long *http://tokplesbaibel.org.* Na tu, **yu no ken senisim Tok.**
Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.
Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela.**

Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long *http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.*
Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela.**

Genesis

Bera karena.
1 Karenai God bera kudubina kunumai ma dobuwai iyamoni. 2 Kunona na ke
aviyavisina sago ita makamakai da kata kitai, tuna nakanani ma kwavu bo bau.
Nubakutuva kavakava ma God Kanumina kiidamowai ivivi dagudagu da okowa iriroi.
3 Vaghina ma God ivona bo, "Yasegana ketupuwa" da iyaghari. 4 Ma ikitai da biibiina.
Muriyai yasegana da nubakutuva itupayaraghi. 5 Ma yasegana ivi vavei 'mara' ma
nubakutuva ivi vavei 'dididara.' Ravi ipika, ididibari da mara karena ikovi. Ma mara
itom.
6 Muriyai ivona bo, "Taraboga, okowa basunai ketupuwa da okowa ketupayaraghi."
7 Vaghina ma iberai da taraboga nabana itupuwa ma okowa ivi bogebogesi da
nevanevana ighae ku kiidamo ma nevanevana kapinai imakai. 8 Nakanani itupuwa ma
tarabogina ivi vavei 'kunuma.' Ravi ipika, ididibari ma mara itom. Weni tuna na mara
kana viruwa.
9 Muriyai ivona bo, "Okowa kapinai na ku gawara sago kovi sagomi da dowa
kanakanana ina nekiibau," da nakanani itupuwa. 10 Ma dowa kanakanana ivi vavei
'dobu' ma okowina ivi vavei 'yegai.' Ma ikitai da biibiina.
11 Muriyai ivona bo, "Dowa, gwabimuwai pei ma kii bogii ma bogiiyai etupuwa da
dobuwai ina gogo. Ma ina rove bo iname da peisi ina rakata." Ma nakanani itupuwa.
12 Dobuwai pei igogo ighae da peisi nununai iterei. Ma bade kii igogo ighae da kiisi amesi
nununai iame da ere peisi. Ma ikitai da biibiina. 13 Ravi ipika, ididibari ma mara itom.
Weni tuna na mara kana viaroba.
14 Muriyai ivona bo, "Yasegana kunumai kotupuwa. Weni yaseganisi, mara ma
didibara ini bogebogei, ini matakira da iri, mara ma madegha. 15 Kunumai ina makai
da dobu kana yasegana." Ma nakanani itupuwa. 16 Yasegana ghamaghamasi ruwa
iyamoni. Ghamana iyamoni da mara kana vibadana. Ma sago kayo gisina iyamoni
da didibara kana vibadana. Ma bade gwamegwame yavata iyamonisi. 17 Peyarisi
kunumai iteresi da dobu iti yasegani, 18 da didibara ma mara iti badei, ma yasegana
da nubakutuva iti bogebogesi. Ma ikitai da biibiina. 19 Ravi ipika, ididibari ma mara
itom. Weni tuna na mara kana viruwamaruwa.
20 Muriyai ivona bo, "Yegai, gwabimuwai iyana etupuwa da ina peyari kirakai. Ma
bade kiu kotupuwa da kiidamowai kona rovo." 21 Vaghina ma yegai ghamoghamosi
ma bade iyana bogii ma bogiiyai iyamonisi da yawayawasi ma bababasi. Ma kiu ere
mapemapesi iyamonisi da bogii ma bogiiyai. Ma ikitai da biibiina. 22 Ma ivi biibiinisi
ma ivona bo, "Kovi tuwa kirakai da kona peyari. Iyana, yegai da okowa kovi tupoi. Kiu,
kovi tuwa da kona peyari dobuwai." 23 Ravi ipika, ididibari ma mara itom. Weni tuna
na mara kana vimiikovi.
24 Muriyai ivona bo, "Dobu, gwabimuwai ghamoghamo etupuwa, ghamoghamo man-
amisi ma dowatetetesi ma ghamoghamo dipa. Bogii ma bogiiyai iti tuwa da natunatusi
na ti mani maghimaghighisi." Ma nakanani itupuwa. 25 Nani ghamoghamosi kudubina
iteresi da iti tuwa da natunatusi na ti mani maghimaghighisi. Ma ikitai da biibiina.
26 Muriyai ivona bo, "Wawaya tayamonisi da maghimaghighita. Ti na dobu kudubina
ini badei. Iyana yegiyai ma kiu kiidamowai ma bade ghamoghamo manamisi ma
dowatetetesi ma ghamoghamo dipa na kudubina dobuwai ini badesi."
27 Ma vaghina, wawaya iyamonisi da tuna mani maghimaghighina. Iteresi da
tomowa ma wavine. 28 Ivi biibiinisi ma ivona bo, "Kovi tuwa da tupurereghimi ina
peyari. Dobu kovi tupoi ma kovi badei. Ghamoghamo ma bera kudubina dobuwai
idagudagu na kovi badesi, iyana yegiyai ma kiu kiidamowai yavata."

29 Muriyai ivona bo, “Kami vavai na aviyavisina dobuwai egogogo, peisi yavata, kii
amame ere peisi ma bade vavai dowa kamonai, kudubina avereveremi da kona kani.
30 Ma ghamoghamo kii vavai na inamona ma kii rugurugu matamatisi. Ghamoghamo
kudubina yawayawasi dobuwai idagudagu, ghamoghamo dipa ma kiu ma dowatetetesi
yavata na inamona ma kii rugurugu kudubina avereveresi da ina kani.” Ma vaghina,
nakanani itupuwa.
31 God bera kudubina iyamoni ikovi na ikitai da ibiibii kirakai. Ravi ipika, ididibari
ma mara itom. Weni tuna na mara kana vimiikovimasago.

2

1 Ma vaghina, nakanani God iberai da kunuma ma dobu ma bera kudubina iyamoni.
2 Mara miikovimasago na bigana iberaberai da ivi koviya. Mara kana vimiikovi-
maruwa na ivi yakam. 3 Tuna kubiine mara kana vimiikovimaruwa ivi biibiini ma
ivinei da vovokaravina.

Eden vaona.

4 Kunuma ma dobu varagutugutuna ma ikikava BADA God iyamoni na weni. Kunuma
ma dobu iyamoyamoni, 5 na garewa ke ita vonatawei, karakava. Tuna kubiine ke sago
kii bo inamona bo pei tano tepanai ita gogo. Ma kesago wawaya da tano ita wayowei.
6 Ma vusira tano kamonai igheghae da dowa kudubina ivivi nubanubai.
7 Vaghina ma, BADA God tano iviiya ma tomowa ivopasipasiya, yana itawe ku
giyabonaghina da tomowina irupapara da yawayawana.
8 Ma dobu sago ku maramatana imakamakai kana vava Eden. Eden kamonai na BADA
God vao sago iberai ma nani tomowina ivopasipasiya na nake iterei. 9 Ma iberai da kii
bogii ma bogiiyai tano kamonai igogo ighae. Viya kitasi biibiisi ma nuwaviiviinisi ma
viya amesi na vavai. Ma vao basunai na kii ivi ruwa imiimiiri. Sago na Yawasa Kiina
ma sago na Akova Kiina. Iyavo kava Akova Kiina amena ina kani na akova biibiina ma
bade akova berona ina veresi.
10 Ma Eden kamonai okowa sago iveraverau da vao ivivi nubanubai ma nani dobunai
okowina ivi ruragharagha da okowa ruwamaruwa. 11 Okowa sago kana vava Pi-
son na dobu kana vava Havila kamonai iveruriwariwa da dobuna ine yavui. Nani
dobunai gold imakamakai 12 ma nani gold na ghamana ma biibiina, ma bade kii ipana
ghabughabusi ma wakima vovokeyakeyusi imakamakai. 13 Okowa kana viruwa na
kana vava Gihon ma dobu kana vava Kus kamonai iveruriwariwa da dobuna ine yavui.
14 Okowa kana viaroba na kana vava Taigris ma tuna iveraverau ku maramatana
Asiriya nevanai. Ma okowa kana viruwamaruwa na kana vava Yuperetis.
15 Vaghina ma, BADA God tomowina ivopasiya ikovi na Eden kamonai iterei da ita
wayowa ma vao ita koyaghi. 16 Ma ina sisiya bagibagina iterei, ivonei bo, “Weni
vona kamonai kii amame peyarina kuna kani, 17 ma kii sago kava na amena ke kuna
kani. Tuna na Akova Kiina. Wawaya ina kani na akova ina veresi da nuwanuwasi
kamonai inakovi da meni berana na biibiina ma meni berana na berona. Kuna kani
na vonavaghata da kuna rabobo.”
18 Ma bade ivona bo, “Ke ita biibai da tomowina ina kina kava ina makai. Kana neva
ana yamoni da ini vitei.”
19 BADA God namada dowa iviini da ghamoghamo ma kiu peyarina ivopasipasisi. Ma
ineyesi tomowina kurina da ita kitai ikikava iti vavesi. Ivi vaghinei da tomowina ina
kayowanai sago sago duma kii vava iveresi. 20 Ma vaghina, ghamoghamo manamisi
ma kiu kiidamowai ma ghamoghamo dipa kii vava iveresi ikovi, ma nani kamonai na
‘Adam’* ke kana neva kiimatana da iti vitei.

* **2:20:** ‘Adam’ BADA God tano iviiya da wawaya ivopasipasiya. Hibru damsi gamosiyai na ‘adam’ iyamna ‘wawaya’ ma ‘adamah’ iyamna ‘tano.’ Sisiyisi ivi ruwa na kuni yanei da maghimaghighisi.

21 Tuna kubiine BADA God iberai da tomowina ikena irabobo. Ma nani kamonai
tuwirina sago ghabaghabanai ivotawei ma tarabogina na viyonai ivopotai. 22 Ma
tuwirinai wavine iyamoni ma irutinaneyei tomowina kurina.
23 Ma tomowina ivona bo,
"Vaghina, ibiibii kirakai! Weni na taku maghimaghighiku!
Tuwirina, tuwirikuwai iviiya ma viyona, viyokuwai iviiya.
Tuna kubiine kana vava 'wavine,' ina karena taku tomowa gwabikuwai iviiya."†
24 Weni berana kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina voteresi da kawana
yavata ini kiikapu da sago.
25 Ma tomowina wavinena yavata imakamakai ma ivi ruwa na iyusi kava ma ke iti
nimaya.

3

Berabero karena.

1 BADA God ghamoghamo iyamonisi kamosiyai na sago ina bera vigayagaya irakata.
Tuna na mota. Inae da wavinena ivi nuwatini, ivonei bo, "Vonavaghata da God ivonem
da kiiamame peyarina vao kamonai ke kona kani bo?"
2 Ma wavinena ivonapotei, "Kegha, tokai kiiamame peyarina vao kamonai kana kani.
3 Ma ivonatanikai da vao basunai kii sago kava na 'amena'* ke kana kani bo kiina ke
kana votovoni. Kana berai na kana rabobo."
4 Ma ivonapotei, "Tuna ke vonavaghata, tami ke kona rabobo. 5 God iakovi da kota
kani na matami ita votawei da kotakova kirakai da ami akova na tuna mani ina akova
nakanani. Nuwanuwam kamonai biibiina ma berona kotakova yavui."
6 Ma wavinena ikita da nani kiina iame ikitai da ivi nuwaviivai. Ma inotai da ibiibai
da ita kani. Ma bade ina kayowana ghamana da nani akovina ita viiya. Vaghina ma
ipura da ikam. Ma tomowina na yavata da wavinena viya iverei da tuna bade ikani.
7 Ikam ikovi ma nota iviiya da ti na iyusi kava. Ma kii rugurugusi iyuna ivatura da
ikiipapaparisi.
8 Nani ravinai ivi ruwa ivi yanei da BADA God vao kamonai ibababa na kii
kunukunusiyai ikovemakai. 9 Ma kegha, BADA God tomowina kurina ivi kwatu, "Adam,
tam imapatana?"
10 Ma ivonapotei, "Weni vaona kamonai avi yanem ma taku iyuku kava na ayabu-
manem, tuna kubiine na akove."
11 Ma BADA God ivona bo, "Iyi ivonem da iyum kava? Avonatanim da nani kiina
amena ke kuta kani. Ma tam kukani, bo?"
12 Ma tomowina ivona bo, "Wavinena gwabikuwai kuterei, tuna kii amena ivereku
da akani."
13 Ma BADA God wavinena ivonei bo, "Avi kubiine weni berana kuberai?"
Ma ivonapotei bo, "Mota ivi beroberoweku da akani."

God kovogha irereghi.

14 Vaghina ma BADA God mota ivonei, "Tam aimimaghim! Weni berana kuberai
kubiine ghamoghamo peyarisi kamosiyai tam kovogha ghamana kuna viiya. Karako
ma mara ku kudubina kuna tetete. Ma popoku kuna kanikani da am mara ku turina.
15 Ma ana berai da tam ma wavinena koni kawapata. Ma bade peim ma wavinena
peina yavata ini kawapata nonowa. Mara sago kaekarena kuna kani ma gayamim ini
tugudai."

---

† **2:23:** Hibru damsi gamosiyai na tomowa ekwatukwatui 'ish' ma wavine ekwatukwatui 'isha.' Sisiyisi ivi ruwa na kuni yanei da maghimaghighisi. * **3:3:** 'amena' Wawaya viya enotanotai da weni tuna na miiba ma kegha, kii amena vaghata isisiyei.

16 Vaghina ma wavinena ivonei bo, “Ana berai da am ropeya kamonai am inivisi ina
rakata da ere vokwarakwaram kuni tuwa. Ma ana berai da am kayowana ghamana da
kawam. Ma tuna ini badem.”
17 Vaghina ma, Adam ivonei bo, “Avonem da kii amena ke kuta kani ma kawam
gamona kuvi yanei da kukani. Tuna kubiine dowa aimimagi, da kuni inipika kirakai
am yawasa ku kudubina da kuna kam. 18 Ma am wayowa kamonai inamona ma iyiyo
ina gogo. Ma dipiyai yabayaba kunekwa yawara da kuna kam. 19 Kuni poyapoya da
kuna kam, nakanani ina nenae da mara sago kuna vovira kuni dowa. Tam dowiyai
avovipasipasim da kuvi wawaya ma mara sago na kuna vovira ku dowa.”
20 Adam kawana ivi vavei Eve iyamna tuna wavinena na wawaya kudubisi i
maduwa.†
21 Ma BADA God ghamoghamo bekasi iviiya da gara iyamoni, ma Adam kawana yavata
ivi kotesi.

Adam ma Eve ikwavinisi ikiibau.
22 Nani murinai BADA God ivona bo, “Karako nani wawayisi ivi ruwa na tota nakanani,
biibiina ma berona iakovi. Ma ke vaghina da ita vororona da Yawasa Kiina amena ita
viiya. Amena ita kani na yawasa makamakii nonowina ita veresi.” 23 Tuna kubiine
Eden kamonai ikwavinisi ikiibau. Ti i karena na dowiyai ivopasipasisi ma ivonatawesi
ikiibau da dowa ita wayowei. 24 Ikwavinisi ikovi na vao kupunai kana koyakoyagha
iteresi, maramatana ku nevana aneya rewapanisi iteresi da wawaya ke ita rui. Ma
seri ghamana ere yebayebarina ma vovokeyakeyuna iterei da ivivi kiivirevirei, tuna
na Yawasa Kiina ivivi tarapaparanei.

4

Kein ma Abel.
1 Adam kawana Eve yavata ikena da iropeya. Ma ivi tuwa da tomowa ma ivona bo,
“BADA ivi viteku da natuku tomowa avi tuwei.” Ma ivi vavei Kein. 2 Muriyai ivi tuwame
da bade natuna tomowa ma tuna ivi vavei Abel.
Natunatusi imagura na Abel ivivi ghamoghamo ma Kein na tano iwayowayowei.
3 Imakamakai da mara sago ita suwara BADA kurina. Kein na iyaba ma vavai ipiyei. 4 Ma
Abel na siya monamonana ipiyei. Siyana na sipu natunatusi iyiyarokosi viya ivunuwa
ma viyosi biibiisi kavakava isuwarei. BADA, Abel ina suwara yavata nuwanuwana ivi-
iya. 5 Ma Kein ina suwara yavata ibaresi da Kein nuwanuwana ipughu ma maghighina
ibero.
6 Ma BADA ivonei, “Avi kubiine nuwanuwam ipughu? Avi kubiine maghighim ibero?”
7 Bera biibiisi kuna beraberai na ana kayowem. Kekitaruvim. Berabero ekayokayowei
da ini badem, ikoyakoyagha da ina vowim. Kevi rewapana da kuna ghegavovori.
8 Vaghina ma Kein, tina kikei Abel ivonei, “Takiibau ku warere.” Ikiibau ma Kein
ikayaya tina kikei kurina da ikiivunui.
9 Nani murinai BADA, Kein ivi tarakiiyanei, “Abel imapatana?”
“Ke atakovi. Taku ke tiku kikei kana koyakoyagha.”
10 Ma BADA God ivona bo, “Kevi yana, tim kikei tarana tanowai imatakira kuriku, biwa
viinina kubiine. Avi kuberai? 11 Tam imamuwai da tarana dowa inunui da ivi beroi.
Tuna kubiine aimimagim da ke kuna wayowa. 12 Dowa kuna wayowei da imai ma kara
vavai ke ghamana kuna panani. Kenae! Kuni ketabababa dobuwai.”
13 Ma Kein ivona bo, “Kovogha kuvereku na irakata kirakai. 14 Karako kek-
wavikwaviniku da dowa ke ana wayowei ma bade ana kiibukuyowem. Dobuwai ani
ketabababa, aku numa kegha. Ma wawaya ina pananiku na ina kiivunuku.”

† **3:20:** Eve kana vava iyamna ‘yawasa’ na wawaya kudubita yawasa tuna wavinena gwabinai taviiya, ita maduwa.

15 Ma BADA God ivonapotei, “Kegha, sisiya atereterei da meni wawayina ina kiivunum
na taku kovogha berona mara miikovimaruwa ana verei, biwa ghamanakina ina viiya.”
Ma BADA matakira Kein gwabinai iterei da iyavo kava ita panapanani na ke ita kiivunui.
16 Ma vaghina, Kein ivomiiri da BADA ikuyowei ma inae da ku dobu sago kana vava Nod
ma nani dobunai imakai. Nod na ku maramatana Eden nevanevanai.

Kein ina rakaraka.

17 Kein kawana yavata ikena ma kawana iropeya da natusi tomowa itupuwa, kana
vava Inoka. Ma Kein kwanatu ivowai ma kwanatuna ivi vavei da Inoka, natuna yavata
ivi varigheya. 18 Ma Inoka imagura ma ivi tuwa da natuna kana vava Iradi. Ma Iradi
imagura ma ivi tuwa da natuna Meyujayel. Ma Meyujayel imagura ma ivi tuwa da
natuna Metusela. Ma bade Metusayel imagura ma ivi tuwa da natuna na Lameki.
19 Ma Lameki kakawana ruwa, kii vava Ada ma Sila. 20 Ada ivi tuwa da natuna
Jabal. Ma tuna ina rakaraka yavata i kiki da ghamoghamo ivivi kam ma yobeyai ivivi
makiiyana. 21 Ma Jabal tina kikei kana vava Jubal. Tuna ina rakaraka yavata i kiki
na durere iuvuveni ma hap ivivi rekwei. 22 Ma bade Lameki kawana Sila ivi tuwa da
natuna Tubal Kein. Tuna na kirama ma brons igudaguda da bagibagi sawarisi bogii ma
bogiiyai iyamoyamona. Ma Tubal Kein novuna na Nama.
23 Mara sago Lameki kakawana kurisi ikayotata, ivonesi bo,
“Ada ma Sila, aku sisiya kovi yanei. Kakawaku kovi yaneku.
Tomowa yaragina iraviku na akiivunui.
Tomowina gubaga ivereku tuna kubiine avi raboboi.
24 God sisiya iterei da meni wawayina Kein ita kiivunui na kovogha berona mara
miikovimaruwa ita verei.
Ma taku Lameki avonavona da meni wawayina ina kiitovoniku na biwa mara 77 ina
viiya.”

Seti ma Inos.

25 Kein tina kikei ikiivunui tuna kubiine BADA ikwavini da ina maduwa ma ina mamai
ikuyowesi inae. Nani murinai, Adam kawana yavata ikena ma ivi tuwame da natusi
tomowa. Ma ivona bo, “Kein ivomiiri da tina kikei Abel ikiivunui, tuna kubiine God
weni pepeyina ivereku da Abel epayanina.” Ma ivi vavei Seti. 26 Seti imagura ma ivi
tuwa da natuna tomowa. Ma ivi vavei Inos.
Ma Seti ina mariyai na wawaya ivi karei da BADA kana vava ivovokavakavari.

5

Adam tupurereghina.

1 Weni girumina na Adam, tupurereghina yavata ikikava ivi tuwa ma kii vava itura.
Karenai na God wawaya iyamonisi da tuna mani maghimaghighina. 2 Iyamonisi da
tomowa ma wavine, ivi biibiinisi ma ivi vavesi “wawaya.”
3 Adam kana madegha 130 na natuna tomowa itupuwa da ina mamai maghimaghighina. Ma ivi vavei Seti. 4 Muriyai madegha 800 imakai ma kamonai na natunatuna viya
tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. 5 Ma vaghina, kana madegha 930 ma irabobo.
6 Seti kana madegha 105 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Inos. 7 Muriyai
madegha 807 imakai ma kamonai na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi
itupuwa. 8 Ma vaghina, kana madegha 912 ma irabobo.
9 Inos kana madegha 90 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Kenan. 10 Muriyai
madegha 815 imakai ma kamonai na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi
itupuwa. 11 Ma vaghina, kana madegha 905 ma irabobo.
12 Kenan kana madegha 70 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Mahalalel.
13 Muriyai madegha 840 imakai ma kamonai na natunatuna viya tomotomowisi ma
wivinesi itupuwa. 14 Ma vaghina, kana madegha 910 ma irabobo.

15 Mahalalel kana madegha 65 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Jaredi.
16 Muriyai madegha 830 imakai ma kamonai na natunatuna viya tomotomowisi ma
wivinesi itupuwa. 17 Ma vaghina, kana madegha 895 ma irabobo.
18 Jaredi kana madegha 162 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Inoka.
19 Muriyai madegha 800 imakai ma kamonai na natunatuna viya tomotomowisi ma
wivinesi itupuwa. 20 Ma vaghina, kana madegha 962 ma irabobo.
21 Inoka kana madegha 65 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Metusela. 22 Nani
murinai Inoka, God yavata ivi nuwasago da yavata ibababa. Ma madegha 300 imakai
ma kamonai na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. 23 Ma vaghina,
kana madegha 365 ma iwapa. 24 God yavata ivi nuwasago, tuna kubiine ke ita rabobo
ma God iviitawei.
25 Metusela kana madegha 187 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Lameki.
26 Muriyai madegha 782 imakai ma kamonai na natunatuna viya tomotomowisi ma
wivinesi itupuwa. 27 Ma vaghina, kana madegha 969 ma irabobo.
28 Lameki kana madegha 182 na natuna tomowa itupuwa. 29 Ma ivi vavei Nowa.
Ma Lameki ivona bo, "BADA dowa imagi da ita biga irakata ma tikamaghiyei, ma weni
wawaya kikina kara ini viteta ma ini yawasita." 30 Muriyai madegha 595 imakai ma
kamonai na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. 31 Ma vaghina, kana
madegha 777 ma irabobo.
32 Nowa imakai da kana madegha 500 ma nani kamonai natunatuna tomotomowa
aroba itupuwa. Kii vava Sem, Ham ma Jepeta.

6

Wawaya ivi kawakiikai.

1 Wawaya ivi karei da i koroto irakarakata dobuwai. Natunatusi ituputupuwa
da kamosiyai viya na wivine. 2 Ma God natunatuna tomotomowa ikita da wawaya
natunatusi wivinesi na karakarawatisi ma i kayowanai irutinisi da iravaghisi. 3 Ma
BADA ivona bo, "Karako wawaya rabobo damina eviiviiya da Kanumiku gwabisiyai ke
ina makii nonowa. Ini karei da tupuwisi ina bero ma i yawasa ke ina guri. Ke ina makii
kirakai da kii madegha 120 ina kuyowei."
4 God natunatuna nani wivinesi iravaghisi ma natunatusi ituputupuwa, nani
maranai na Nepirim damsi namada dobuwai imakamakai. Nepirim na tupuwisi
ghamaghamasi, ti na iyo damsi, tomotomowa avatetesi mara katamaninai.
5 Vaghina ma BADA ikitai da wawaya i berabero dobuwai irakata kirakai ma bade
ikitai da i nota didibarisi ivovotana nonowei. 6 Nuwanuwana ipoyai da wawaya
iyamonisi ma dobuwai iteresi. Nuwanuwana ivisi kirakai da ivona bo, 7 "Wawaya aya-
monisi ma kegha da nuwanuwaku ipoyai. Tuna kubiine dobuwai ana kiipupunatawesi,
ghamoghamo da kiu ma dowatetetesi yavata." 8 Ma BADA tomowa sago kava ivivi
nuwabiibiiyei. Tomowina kana vava Nowa.

Nowa ina varagutugutu.

9 Weni tuna na Nowa ina varagutugutu. Tuna ina mariyai wawaya kudubisi na
beroberosi. Ma Nowa ina kina kava na tomowa maninina. Ma ina yawasa kamonai God
yavata ivivi nuwasago ma yavata ibababa. 10 Ma natunatuna tomotomowa ivi aroba, ti
na Sem, Ham ma Jepeta.
11 Ma nani maranai God ikitai da bera didibarisi dobuwai irakata. Wawaya mara
nonowa ivivi ruwa ma kiivunuwa irakata. 12 I berabero ikitai ma ke iti vaghinei
da wawaya kudubisi i bera didibarisi irakata kirakai. 13 Tuna kubiine Nowa kurina
ivona bo, "Weni nakanani ana berai, wawaya kudubisi ana pupunatawesi. I kayo-
ghakighaki dobu ikiimumui, tuna kubiine bera kudubina dobuwai ma wawaya yavata

ana kiipupunatawesi da kii mara ina kovi. 14 Ma tam na ‘kii biibiisi’* ketara da waka
kevowai. Kamonai na tupayaragha keyamona ma kamona ma kupuna na kii ipanai
kepasi. 15 Kevowai da kana guri na 133 mitas ma kana naba na 22 mitas, ma ina
ghae da 13 mitas.† 16 Ma waka kana tarasovo keyamoni. Ma waka kawaririnai da
matakororo basusiyai na taraboga 50 sentimita‡ ina makai. Ma waka kamona kekemai
da kema aroba ina tupuwa, sago tepanai, sago basunai ma sago gaburinai. Ma bade
waka kana matuketa baranai keterei. 17 Taku na kutukutuva ana vonatawei da wawaya
kudubisi dobuwai ina kiipupunatawesi. Bera kudubina yawayawana dobuwai na ina
rabobo. 18 Ma tam ma taku tavi nuwasago kubiine, na vivaghina makamakiina taberai
da taku na kam papara ana vowai. Kawam yavata korui ku waka, tami, natunatumi
ma kakawasi yavata. 19 Ma ghamoghamo kudubisi bogii ma bogiiyai, tomotomowisi
ere kakawasi kerutinisi da yavata kona geru. Kii papara kuna vowai da ke ina rukwa.
20 Nani kamonai kiu bogii ma bogiiyai, ruwa ruwi duma, ere kakawasi ma ghamoghamo
dipa ere kakawasi ma bade dowatetetesi ere kakawasi na kudubina ina pisi kurim.
Ma kerutinisi ku waka kona rui da ke ina rukwa. 21 Ma vavai bogii ma bogiiyai tami
kubiimi ma bade ghamoghamo kubiisi koyuna da waka kamonai kovovidaburana.
Tuna tepanai kona makai.”
22 Ma vaghina, Nowa ikikava God ivonaverei na peyarina ibera yavui.

7

Kutukutuva ghamana itupuwa.

1 BADA ivona bo, “Nowa, akitim da tam kava dobu kamonai am yawasa na maninina
kavakava. Tuna kubiine tam, kawam ma natunatumi, kakawasi yavata korui ku
waka. 2 Ma meni ghamoghamosi ma kiusi avi vaghinei da kam ma suwara kubiine
na tomotomowisi ivi 7 ere kakawasi kerutinaruwesi. Ma meni ghamoghamosi na ke
biibiisi suwara kubiine, ti na puyapuyakisi, na sagosago duma ere kakawasi kerutinisi
da ku waka kona rui.* 3 Ma kiu kitasi bogii ma bogiiyai keviinisi ina pisi da kiu sago sago
duma kii kita nununai tomotomowisi ivi 7 ere kakawasi na keghamosi da yawayawasi
ina makamakai da kutukutuva murinai ini tuwame dobuwai. 4 Mara 7 murinai na
garewa ana vonatawei da mara 40 ma didibara 40 ina katukatuna da bera kudubina
yawayawana dobuwai ayamoni na peyarina ana kiipupunatawei.”
5 Ma vaghina, Nowa ikikava BADA ivonaverei na peyarina ibera yavui.
6 Nowa kana madegha 600 na kutukutuva ivi karei 7 da kawana yavata, natunatusi,
kakawasi yavata na peyarisi irui ku waka da kutukutuva ita veruvuvurei. 8 Ma bade
ghamoghamo bogii ma bogiiyai ere kakawasi ku waka irui, ti na puyapuyakisi ma ke
puyapuyakisi, kiu ma dowatetetesi yavata. 9 Tomotomowisi ere kakawasi ipisi Nowa
kurina da yavata irui ku waka. God ikikava ivonaverei na iberai. 10 Mara ivi 7 kamonai
ivovunagha ikovi na kutukutuva ivi karei dobuwai.
11 Nowa kana madegha 600 ma nawaravi kana viruwa kamonai, mara kana vi 17 na
kutukutuva ivi karei. Dowa kamonai vusira peyarina ivi tamobubuwana da okowa
irakata. Ma kunuma itamotate da garewa vitana ivi karei. 12 Nakanani ikatukatuna
inenae da mara 40 ma didibara 40 ikovi.
13 Garewa ivi karei na Nowa kawana yavata ma natunatusi ivi aroba, ti na Sem, Ham
ma Jepeta, kakawasi yavata na peyarisi namada ku waka irui. 14 Ma bade ghamoghamo
manamisi ma siya dipa, ghamaghamasi ma gisigisisi, rovorovosi ma dowatetetesi,

* **6:14:** ‘kii biibiisi’ God ivona da keyama kana vava ‘saipiras’ ita tarai. Tuna na keyama bagibagina. † **6:15:** 133 mitas ku fit kuna terei na 450 fit. 22 mitas ku fit kuna terei na 75 fit. 13 mitas ku fit kuna terei na 50 fit. ‡ **6:16:** 50 sentimita ku fit kuna terei na 1.5 fit. * **7:2:** God ghamoghamo ivorereghisi da viya na biibiisi ku matana ma viya na puyapuyakisi ku matana. Ma biibiisi na ivi vaghinei da Hibru damsi ina kam bo ina suwara. Levitikas sapta 5, 7, 10 ma 11 kekitai.

kiu bogii ma bogiiyai na peyarina ere kakawasi namada irui. 15 Bera kudubina
yawayawana dobuwai na ruwaruwi duma ipisi Nowa kurina da waka kamonai. 16 Ma
vaghina, ikikava God ivonaverei na Nowa peyarina iberai ikovi. Tomotomowisi ma
wivinesi igeru yavu na murinai BADA waka kana matuketa ivopotai.
17 Ma mara 40 kamonai kutukutuva igheghae ma okowa irakarakata ma idoga da
waka irutenama. 18 Ma okowa igheghae da idoga kirakai ma wakana na okowa
tepanai itenatenama. 19 Igheghae da koya ighegheyana kirakai na kudubina ikamyan-
umisi. 20 Okowa ighae da 7 mitas† koya vovosi ma ku tepana. 21 Ma bera kudubina
yawayawana dobuwai ivivi dagudagu na iwapa. Kiu, ghamoghamo manamisi ma siya
dipa ma dowatetetesi ma bade wawaya, peyarina na iuma dodo. 22 Bera kudubina
yawayawana tano tepanai yasi itawetawei na irabobo. 23 BADA God bera kudubina
ikiipupunatawesi da wawaya kegha, ghamoghamo kegha, dowatetetesi kegha ma bade
kiu kegha. Ma Nowa ma iyavo kava waka kamonai imakamakai na ti kava ke ita rukwa.
24 Ma okowa dobu itenukutuvi inene da mara 150 ikovi.

8

Kutukutuva damona.
1 God, Nowa ma ghamoghamo peyarisi waka kamonai inotanotisi. Ma yanunu
ivonatawei da ivosisina ma okowa ivi karei da iororu. 2 Ma namada dowiyai vusira
igudupotapota ma iberai da kunumai garewakatuna ivoterei. 3 Ma okowa na mara
150 kamonai nuwatuwai iororu. 4 Kutukutuva ivi karei inenae da nawaravi miikovi
murinai na waka Ararati koyana ku tepana ivi kiikenei. 5 Okowa patana iororu da
nawaravi kana vi 10 ina karena na koya vovosi irumatara.
6 Garewa ikatuna ikovi murinai, Nowa ikoyagha da mara 40 ikovi ma waka
tarabogina kana gudu ivotawei. 7 Ma oghogha ivonatawei ikiibau ma ke ita vovira.
Irovorovo yawara ma ivivi koyakoyagha da okowa ita mamaghatawei. Ma Nowa,
oghogha ikoyagha kavai. 8 Ina kayowana da akova ita viiya da okowa ioru da ima-
patana, tuna kubiine bade gabubu ivonatawei inae. 9 Ma kegha, okowa patana da
dobu ikiimumui da gabubu gawara iekwa kavai da iti yakam. Irovo ivovira ku waka
ma Nowa ivororona da iviiya, ma itereruwei ku waka. 10 Ivi koyakoyagha da mara
7 ikovi ma gabubu ivonatawe meyei. 11 Raviyai ivovira kurina ma mutunai na oliv
kiina ruguruguna matina ikaratani. Nowa nani ruguruguna ikitai na iakovi da okowa
namada ioru kirakai. 12 Ivi koyakoyagha da mara 7 ikovi na gabubu ivonatawe meyei.
Ma ke ita vovirame kurina, ine vaghata.
13 Nowa kana madegha 601 ma nani madeghina karenai okowa imamaghatawei.
Waka kana tarasovo ivotawei ikitavirevire ma ikitai da dowa ivovokanakana. 14 Ma
mara kana vi 27 nawaravi kana viruwa kamonai na dobu kudubina ikanakana
tuwanonowa.
15 Vaghina ma God, Nowa ivonei bo, 16 “Tam kawam yavata ma natunatum ere
kakawasi na waka kokiibutawei. 17 Ma bade ghamoghamo waka kamonai, kiu,
ghamoghamo manamisi, siya dipa ma dowatetetesi na peyarina kerutinakiibuwesi. Ina
kiibau da ini tuwa ma ina peyari kirakai dobuwai.”
18 Ma vaghina, Nowa kawana yavata ikiibau, ma natunatusi ere kakawasi na peyarisi
waka ikiibutawei. 19 Ma bade ghamoghamo manamisi, siya dipa, dowatetetesi ma kiu
na peyarina ere kii nevaneva waka ikiibutawei.

Nowa ina suwara.
20 Nani murinai Nowa wakima ivi daburi da suwara kana kema iyamoni. Ma meni
ghamoghamosi ma kiusi BADA ivi vaghinei da suwara kubiine na kamosiyai viya
iviinisi ma ivunuwa da suwara kana kema tepanai ikapuna, BADA God kurina isuwara.

† **7:20:** 7 mitas ku fit kuna terei na 23 fit.

21 BADA suwara ghabuna iyoni ma nuwanuwana iviiya ma ivona bo, “Ke meyani dobu
animaga meyei wawaya i berabero kubiine. Akovi da gegeyai da i ku rabobo na i nota
didibarisi emakamakai. Akovi ma namanaki, ke meyani da bera yavu yawayawana ana
kiipupuna meyei.
22 Karako da dobu ku damona na iri atereterei
da vao kana mara ma yaba kana mara,
nuba kana mara ma muyamuya kana mara,
bodu ma kwamra,
mara ma didibara,
ina nenae da ke meyani ina kovi.”

9

God ina vivaghina makamakiina Nowa yavata.

1 God, Nowa natunatuna yavata ivi biibiinisi ma ivonesi bo, “Kovi tuwa kirakai da
kona peyari da rakarakami dobu ina makii yavui. 2 Ma ghamoghamo dipiyai, kiu
kiidamowai, dowatetetesi ma iyana yegiyai na kudubisi ina yabuyabumanemi ma ami
rewapana gaburinai ina makamakai. 3 Mara wadobunai kii amame ma vavai dowa
kamonai averemi da kami vavai. Ma karako na ghamoghamo, kiu ma iyana bade
avereveremi da kami siya.
4 Ma yawasa na tara kamonai, tuna kubiine avonavonatanimi da siya ere tarana ke
kona kani. 5 Ma bade meni wawayina ina berai da kwinana tarana ina sororo na ani
tupavirei da avi kubiine iberai. Ghamoghamo wawaya ina kiivunui na kana kovogha
na rabobo. Ma wawaya kwinana ina kiivunui na bade kana kovogha na rabobo.
6 ‘Wawaya ayamonisi da taku mani maghimaghighiku.
Tuna kubiine meni wawayina kwinana ina kiivunui
na tuna bade tarana ina sororo,
wawaya kana kovogha ina verei da ini raboboi.’
7 Ma vaghina, tami na kovi tuwa kirakai da kona peyari da rakarakami dobu ina makii
yavui.”
8 Nani murinai God, Nowa ma natunatuna ivonesi bo, 9 “Kovi yana, wekarakava
Vivaghina Makamakiina tami kurimi atereterei. Tami ma tupurereghimi 10 ma bera
yavu kudubina yawayawana, ghamoghamo manamisi, ghamoghamo dipa ma kiu waka
kamonai ikiibau na 11 peyarimi yavata ma Vivaghina Makamakiina aberaberai. Ke
meyani kutukutuva ana vonatawe meyei da bera yavu yawayawana ina rabobo. Ke
meyani okowa ina rakata da dobu kudubina ina resotawei.”
12 Ma God ivonesi bo, “Ita Vivaghina Makamakii Nonowina na tami ma tupur-
ereghimi ma bera yavu yawayawana, kimta ma kimta kurimi aberaberai na kana
matakira na weni, 13 aku vurere kwavuwai atereterei. Tuna ini matakira da Vivaghina
Makamakiina gwabitiyai emakamakai. 14 Kwavu ana vonatawei ma maranai vurere
kwavu kamonai ina nekiibau ana kitai na 15 ita Vivaghina Makamakiina ana notai da ke
meyani kutukutuva ana vonatawe meyei da bera yawayawana kudubina ina kiipupuna
meyei. 16 Meni marasiyai vurere ina nenekiibau ana kitakitai na ita Vivaghina Maka-
makiina taku ma bera yavu yawayawana taberai na ana notai.”
17 Ma vaghina God, Nowa kurina ivona bo, “Ita Vivaghina Makamakiina kana
matakira na vurere.”

Nowa ma natunatuna.

18 Nowa natunatuna waka ikiibutawei na kii vava Sem, Ham ma Jepeta. (Ma Ham
natuna kana vava Keinan.) 19 Weni tomotomowisi ivi aroba tupurereghisi na tota,
wawaya kudubita karako dobuwai.

20 Nowa tuna wayowa wawayina ma ina vao kamonai na greipi ivoni. Muriyai greipi
amesi iyuna da wain iyamoni. 21 Mara sago wain iumai da ineghanegha ma yobe
kamonai iyuna kava ikenakena. 22 Ma natuna Ham irugenara da ina mamai iyuna kava
ikenakena ikitai na inae da Sem ma Jepeta ivonesi. 23 Ma ivi ruwa ivi nimaya na gara
iviini da kuputuwasiyai itawanepai, visovo gubana. Ivi murititina ku yobe irui da i
mamai ikiisovoi. Matasi ku boga ikitakita da i mamai iyuna kava ke ita kitai.
24 Muriyai Nowa gayamina ivi kiimaniniyei na akova iviiya da natuna murimurina
Ham ibera beroi, ina mamai ke ita vopepetei. 25 Tuna kubiine Nowa ivona bo,
"Keinan,* aimimagim!
Karako tam na varevaresim i wayowa kana kavakavara."
26 Ma Sem da Jepeta ivi biibiinisi ma ivona bo,
"BADA avokavakavari, tuna Sem ina God!
Karako Sem ina wayowa kana kavakavara na Keinan.
27 Ma ainowi God kurina da Jepeta ina rakaraka ina peyari da dobu ghamana ini
rapenei,
ma Sem ina rakaraka yavata ina makii patapata.
Ma bade Jepeta ina wayowa kana kavakavara na Keinan."
28 Ma vaghina, kutukutuva murinai Nowa madegha 350 ku tepana imakai. 29 Kana
madegha 950 ma irabobo.

10

Nowa tupurereghina.

1 Weni tuna na Nowa natunatuna Sem, Ham ma Jepeta i varagutugutu. Kutukutuva
murinai ivi tuwa da kii vava na weni.

Jepeta ina rakaraka.

2 Jepeta natunatuna na Goma, Magogi, Madai, Javan, Tubal, Meseki ma Tiras.
3 Ma Goma natunatuna na Askenas, Ripati ma Togama.
4 Ma Javan natunatuna na Elisa, Tasis, Kiti damsi ma Rodan damsi. 5 Ma tupurereghisi
inae da kikira barabarasiyai imakai, ti na kukakuka damsi. Kii dam nununai imaka-
makai da i dobu, i gamo ma i rakaraka na bogii ma bogiiyai.

Ham ina rakaraka.

6 Ma Ham natunatuna na Kus, Misraim, Puti, ma Keinan.
7 Ma Kus natunatuna na Seba, Havila, Sabata, Rama ma Sabateka. Ma Rama
natunatuna na Seba ma Dedan.
8 Kus tupurereghina sago na Nimrodi, tuna imagura da ivi rewapana kirakai. Tuna
wawaya ghamana dobuwai, iyo wawayina. 9 Rewapana BADA gwabinai iviiya da tuna
na yebagha bogana. Tuna kubiine meni wawayina ita yebagha bubuna na turaturana
ita vona bo, "Tam na yebagha bogam Nimrodi nakanani." 10 Nimrodi ivi kiivavo
Babilon dobuna kamonai. (Babilon kana vava sago na Sina.) Nani dobunai kwanatu
ruwamaruwa ivi karei. Ti na Babilon, Eregi, Akadi ma Kalne.
11 Babilon dobuna kudubina ivi bada yavui na ivomiiri inae ku Asiriya dobuna da
kwanatu ruwamaruwa iyamoni, kii vava na Nineva, Reyobot Ire, Kala 12 ma Resen.
(Resen na kwanatu ghamana Nineva ma Kala basusiyai.)
13 Misraim tupurereghina na Ludim damsi, Anam damsi, Leyaba damsi, Napetu
damsi, 14 Paterus damsi, Kapeto damsi ma Kaslu damsi (ti na Pilisti damsi i kaekiki).
15 Keinan natuna iyarokona na Saidon, tuna na Saidon damsi i kaekiki. 16 Ma Keinan
na bade Hiti damsi, Jebu damsi, Amor damsi, Giraga damsi, 17 Hivi damsi, Araki damsi
ma Sini damsi, 18 Avadi damsi, Semari damsi ma Hama damsi na kudubisi i kaekiki.

* **9:25:** Nowa, Keinan kana vava ivonei ma nani kamonai Ham, natuna Keinan, ma tupurereghina kudubisi, kimta ma kimta imagisi.

Muriyai Keinan tupurereghina ikiibau da i dobu irakata. 19 I dobu kana parata na
Saidon da inae ku Gera ma Gasa da ku Sodom, Gomora, Adma ma Sebowim, ma bade
ku Lasa.
20 Ma vaghina, nani damsi na Ham tupurereghina ma kii dam nununai ivivi maki-
iyana, i dobu, i rakaraka ma i gamo bogii ma bogiiyai.

Sem ina rakaraka.
21 Jepeta tina kikei na Sem, ma Sem na Eba tupurereghina kudubisi i kaekiki.
22 Sem natunatuna na Elam, Asuru, Apakisadi, Ludi ma Aram.
23 Ma Aram natunatuna na Usi, Hul, Getere ma Meseki.
24 Apakisadi natuna na Sela ma Sela natuna na Eba.
25 Eba ivi tuwa da natunatuna ruwa. Iyarokona kana vava 'Pelegi*,' iyamna tuna ina
mariyai wawaya ivi karei da dobu iyaraghi. Ma Eba natuna murimurina kana vava
Jokatan.
26 Ma Jokatan natunatuna na Arumodadi, Selepi, Hasa Maveta, Jera, 27 Hadoram, Usal,
Dikala, 28 Obal, Abimeyal, Seba, 29 Opiri, Havila ma Jobabi. Weni damsi kudubisi na
Jokatan natunatuna. 30 Ma i dobu na Mesa dobunai ivi karei da ku Sepa dobuna, tuna
na koya kamosiyai. Nani koyasi na maramatana ina ku nevaneva.
31 Ma vaghina, nani damsi na Sem tupurereghina ma kii dam nununai ivivi maki-
iyana, i dobu, i rakaraka ma i gamo na bogii ma bogiiyai.
32 Ma vaghina, nani wawayisi kudubisi na Nowa natunatuna ma tupurereghisi,
kii dam nununai. Kutukutuva murinai na kamosiyai dam ma dam ikiibau da dobu
kudubina imakii yavui.

11

Babilon damsi numa ivowai da ighe kirakai.
1 Karenai dobu kudubina kamonai wawaya peyarisi i gamo ma i sisiya na sago.
2 Ma wawaya viya ibaba inae ku warere sago maramatanai ma nani dobunai ivivi
makiiyana. Dobuna kana vava Babilon.
3 Ma dughu kamonai ivona bo, "Tanae, dobodobo tavopasipasi ma takapuna da ina
pakora, ini wakima." Nani dobunai wakima vaghata kegha, tuna kubiine dobodobo
pakorisi itura numa vowana kubiine. Ma bade pasi dumadumana* gwabisiyai da
dobodobo wakimisi ita pasitatana. 4 Ma nani murinai ivona bo, "Tanae, kwanatu
ghamana tayamoni ma kamonai na numa sago gurina tavowai ina ghae ku kunuma.
Nakanani taberai da kata vava ina rakata ma ke meyani tibogebogeta ku dobu bogii ma
bogiiyai."
5 Ma kegha, BADA ioru da ita rugenarisi, kwanatuna ma numa gurina iyamoyamoni
na ita kitai. 6 Ma ivona bo, "Weni damsi gamo sago kava isisiya da ivi sagosi. Ma weni
berana ivi karei da eberaberai na karakava kesago aviyavisina ina tarapotesi. 7 Toru da
weni wawayisi i gamo tavirai da ke kovokovoghina ini akovavivirana."
8 Vaghina ma BADA ikiivisawarisi da Babilon ikiibutawei inae da dobu ine yavui. Ma
kwanatuna iyamoyamoni na ivoterei. 9 Nani kwanatunai ivi notaragharaghisi da gamo
bogii ma bogiiyai ivivi sisiya, tuna kubiine kana vava vuna na 'Babel†.' Ma wawayisi
ikiivisawarisi da ivi bogebogesi inae da dobu bogii ma bogiiyai imakii yavui.

Sem tupurereghina.
10 Sem tupurereghina na weni. Kutukutuva murinai madegha ruwa ikovi na Sem
kana madegha 100. Ma ivi tuwa da natuna Apakisadi. 11 Murinai na madegha 500 ku
tepana imakai. Ma kamonai na natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.

* **10:25:** 'Pelegi' Pelegi iyamna 'iyaraghi.' * **11:3:** Dobodobo pakorisi na 'bricks.' Ma pasi dumaduma na 'coal tar.' † **11:9:** 'Babel' Hibru damsi gamosiyai 'babel' iyamna 'notaragharagha.'

12 Ma Apakisadi kana madegha 35 na ivi tuwa da natuna tomowa. Ma ivi vavei Sela.
13 Ma tuna murinai na madegha 403 ku tepana imakai. Ma kamonai na natunatuna
viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.
14 Sela kana madegha 30 na ivi tuwa da natuna tomowa, ma ivi vavei Eba. 15 Ma
tuna murinai na madegha 403 ku tepana imakai. Ma kamonai na natunatuna viya,
tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.
16 Ma Eba kana madegha 34 na ivi tuwa da natuna tomowa, ivi vavei Pelegi. 17 Ma
tuna murinai na madegha 430 ku tepana imakai. Ma kamonai na natunatuna viya,
tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.
18 Ma Pelegi kana madegha 30 na ivi tuwa da natuna tomowa, ivi vavei Reyu. 19 Ma
tuna murinai na madegha 209 ku tepana imakai. Ma kamonai na natunatuna viya,
tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.
20 Ma Reyu imakai da kana madegha 32 na ivi tuwa da natuna tomowa, ma ivi
vavei Serugi. 21 Ma tuna murinai na madegha 207 ku tepana imakai. Ma kamonai na
natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.
22 Ma Serugi imakai da kana madegha 30 ma ivi tuwa da natuna tomowa. Ma ivi vavei
Nayo. 23 Ma tuna murinai madegha 200 ku tepana imakai. Ma kamonai na natunatuna
viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.
24 Ma Nayo imakai da kana madegha 29 na ivi tuwa da natuna tomowa. Ma ivi
vavei Tera. 25 Ma tuna murinai na madegha 119 ku tepana imakai. Ma kamonai na
natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.

Tera ina rakaraka.

26 Tera kana madegha 70 muriyai na ivi tuwa da natunatuna Abram, Nayo ma Haran.
27 Ma ina rakaraka i varagutugutu na weni. Haran ivi tuwa da natuna tomowa kana
vava na Lot. 28 Ma Haran ina mamai Tera na patana da yawayawana imakamakai ma
Haran irabobo, Uru kwanatunai. Kwanatuna na Kaldiya damsi i dobu kamonai, ma
nani dobunai itupuwa. 29 Ma bade Abram ma Nayo wivine ipanana da itavine. Nayo
kawana na Milka. Milka ma tina kikei Iska ivi ruwa i mamai na Haran. Ma Abram
kawana na Serai. 30 Tuna wavinena na gagarina, ke iti tuwa.
31 Mara sago Tera ina rakaraka irutinisi da Uru dobuna ikiibutawei. Natuna Abram
kawana Serai yavata ma tupuna Lot (tuna ina mamai na Haran) na peyarisi iviinisi da
ita nae ku Keinan dobuna. Ma keta borinai ku Haran kwanatuna inekiibau na nani
dobunai imakii kirakai.
32 Tera imakai da kana madegha 205 ma Haran kwanatuna kamonai irabobo.

12

Bada, Abram ikwatui.

1 BADA ivi sisiya, Abram kurina ivona bo, “Am dobu kekuyowei, am dam ma am
mamai ina rakaraka kekuyowesi ma kenae da ku dobu sago ani beyem nake.
2 Ana berim da tupurereghim ina peyari da am dam ina rakata.
Ani biibiinim, ma ana berai da kam vava ina rakata kirakai.
Aku vibiibiina gwabimuwai ina makai, tam tepamuwai da wawaya nani vibiibiin-
ina ina viiya.
3 Iyavo kava ini biibiinim na ani biibiinisi ma iyavo kava inimagim na animagisi.
Tam tepamuwai da dam ma dam kudubina dobuwai ani biibiinisi.”
4 Vaghina ma, Abram kana madegha 75 na Haran dobuna ikiibutawei inae natuna
kikei Lot yavata, BADA ikikava ivonavonei na iberai. 5 Kawana Serai ma natuna kikei
Lot yavata inae. Ma bade i ghamoghamo, i mura kudubina ma i bigabiga wawayisi, ti
na iyavo kava Haran kamonai ivivi vitesi na yavata ivomiiri da Haran ikiibutawei inae
ku Keinan dobuna.

Inekiibau ma 6 Abram ina wawaya yavata Keinan dobuna kamonai ibaba inae da
ku Sekem kwanatuna. (Tuna maranai na Keinan damsi patana da ivivi makiiyana.)
Ma Sekem ririnai na kii sago ghamana imiimiiri ivi matakira da gawara vovokaravina,
kana vava More. 7 Ma nani dobunai BADA inekiibau Abram kurina ma ivonei bo, "Weni
dobuna na tupurereghim ana veresi." Tuna kubiine Abram wakima ivi daburi da
suwara kana kema iyamoni ma nani dobunai BADA ivokavakavari.
8 Vaghina ma, ivomiiri inae ku koya nuwasi da nake Betel kwanatuna ma wike ku
maramatana na Ayi kwanatuna ma basunai na ina yobe ivowai. Ma bade suwara
kana kema sago iyamoni da BADA ivovokavakavari. 9 Muriyai Abram ivomiiri ibababa,
gawara bogii ma bogiiyai imakii inenae da ku Negev dobuna inekiibau.

Abram Egypt kamonai.

10 Mara sago Keinan dobunai gomara itupuwa. Ma gomara irakata kubiine, Abram
inae ku Egypt da ita makai mara gisina. 11 Ma muriyai da parata ita damani ku Egypt
ita rui na kawana ivonei bo, "Kuvi karawata kirakai. 12 Egypt damsi ina kitim na ina
kayowem ma ina vona bo, 'Kawana kubiine takiivunui ma wavinena tarutini.' 13 Tuna
kubiine kevonesi da tam na novuku. Nakanani kuni sisiya na ke ina kiivunuku ma ina
koyagha bubuniku."
14 Vaghina ma, Abram ina wawaya yavata ku Egypt inekiibau. Ma Egypt damsi Serai
ikitai da ivi karawata kirakai. 15 Ma bade kiivavo Pero ina wawaya ghamaghamasi na
wavinena ikitai, ma inae ivonei da wavine sago karawatina ipanani. Vaghina ma, Serai
irutinaneyei ina ku numa ghamana. 16 Ma Serai irutini kubiine na Abram ikoyagha
bubuni, kana puyo na sipu, gote, kau, donki ma kamel yavoyavosi iverei, ma bade
bigabiga tomotomowisi ma wivinesi yavata.
17 Ma ke mara gurina na Pero ina wawaya yavata igubaga. Abram kawana irutini
kubiine na BADA gubaga beroberosi iveresi. 18 Tuna kubiine Pero, Abram kana sisiya
ivonatawei da ipisi. Ma ivonei bo, "Avi kubiine weni berana kuberai kuriku? Kade
kuta voneku da tuna na kawam. 19 Avi kubiine kuvona da tuna na novum? Am sisiya
kubiine arutini da aravaghi. Vaghina, wavinena weni. Kerutini ma konae." 20 Ma Pero
ina bigabiga wawayisi sisiya bagibagina iveresi da Abram kawana yavata ivonatawesi
inae. Ivomiiri na i mura ma i bera kudubina iviiya ma Egypt dobuna ikiibutawei inae.

13

Abram ma Lot ivi bogebogesi.

1 Abram na Egypt ikiibutawei inae ku Negev dobuna, kawana ma ina mura kudubina
yavata. Ma natuna kikei Lot na yavata inae. 2 Ma Abram tuna tomowa mumurina, ina
ghamoghamo yavoyavosi ipeyari, ina silva ma ina gold yavata.
3 Muriyai Negev ikuyowei da ibababa, gawara bogii ma bogiiyai imakai inenae da ku
Betel kwanatuna. Ma ivovirame nani ku gawarina Betel kwanatuna ma Ai kwanatuna
basunai, rorova imapatana i yobe itina na nani ku gharavuna inekiibau. 4 Nani
gawarinai na namada suwara kana kema iyamoni imakamakai. Inekiibau na BADA
ivokavakavari.
5 Ma Lot na Abram yavata mara nonowa ibababa ma tuna ina rakaraka, i yobe ma
bade ina ghamoghamo yavoyavosi ipeyari. 6 Tuna kubiine tano ke ruvaruvana da ivi
ruwa i ghamoghamo yavoyavosi na gawara sago kava ita makai da ita kam. Ipeyari
kirakai. 7 Ke mara gurina na Abram ina ghamoghamo kii koyakoyagha ma Lot ina
ghamoghamo kii koyakoyagha vikawapata ivi karei. Ma bade Keinan damsi ma Perusa
damsi i ghamoghamo yavata patana da ivivi makiiyana nani dobunai.
8 Vaghina ma Abram, Lot ivonei bo, "Tota na rakaraka sago. Tuna kubiine ke vaghina
da tam ma taku kamoputiyai vikawapata ina makai. Ke ita biibai da am bigabiga ma
aku bigabiga weni nakanani ini kawapata. 9 Kekitai, dobu irakata. Kade kovokovowina

bo kegha da kati bogebogeta? Meni tanona kuna kayokayowei na keviiya. Ma meni tuna kuna vovoterei na taku ana viiya. Ku katagheyam kuna nenae na taku ku dugem ana nae. Ma ku dugem kuna nenae na taku ku katagheyam ana nae."

10 Ma Lot ikitataweyana da Jodan okowina gonuna ikitai ma matana ivi babai da ku Sowa kwanatuna. Ikita da nani dobunai okowa ghamana da tano ivivi novuri. Ibiibii kirakai nakanani ma BADA ina vao bo nakanani ma Egypt dobuna. (Sodom ma Gomora kwanatusi na nani dobuna kamonai. Mara karakava epipisi da BADA nani kwanatusi ina resotawei.) 11 Vaghina ma Lot, Jodan gonuna kudubina ivinei da tuna ina tano. Ma ivomiiri da koyiyai ioru da ku maramatana.

Ma vaghina, Abram da Lot weni nakanani ivi bogebogesi. 12 Abram, tuna Keinan dobuna kamonai imakamakai. Ma Lot na Jodan gonuna kwanatusi ririsiyai imakamakai, i yobe na Sodom kwanatuna ririnai itina. 13 Ma Sodom damsi na kawakiikiisi ma berabero wawayisi BADA ku matana.

Abram ivomiiri inae ku Hibron.

14 Lot inae ma muriyai BADA ivi sisiya Abram kurina, ivona bo, "Wekarakava weni dobunai kemakamakai na ketepa ma kekitavirevire da dobu kudubina kekita yavui. 15 Weni dobuna kekitakitai na kudubina tam, tupurereghim yavata ana veremi da koni rapenei ma ke meyani koni wapai. 16 Ma ana berai da tupurereghim ina peyari kirakai da nakanani ma popoku. Ikikava wawaya ke kovokovoghina da popoku ini yavi na nakanani tupurereghim ini yava kavakavisi. 17 Weni dobuna ana veremi da tami rapemiyai, tuna kubiine kevomiiri da dobu kudubina kuna ne yavui."

18 Vaghina ma Abram ina wawaya yavata i yobe irika ma inae. Ibaba da ku Hibron dobuna ma nani dobunai imakai. Hibron kamonai na kwanatu sago kana vava Mamre, ma ririnai na kii viya ivivi miimiiriyana, ivi matakira da tuna na gawara vovokaravina. Kiisi ririsiyai i yobe itina da imakai ma Abram suwara kana kema sago iyamoni da BADA ivovokavakavari.

14

Abram, Lot ivi yawasi.

1 Nani maranai kiikiivavo viya vighaviya ivi karei. Kiikiivavo ruwamaruwa imakamakai, ti na Babilon dobuna kana kiivavo Amarapel, Elasa dobuna kana kiivavo Ariyoki, Elam dobuna kana kiivavo Kedolama ma Goyim dobuna kana kiivavo Tidal. 2 Ti damsi ivomiiri inae kiikiivavo ivi miikovi kurisi da iti ghaviya. Ma kiikiivavosi ivi miikovi na Sodom kana kiivavo Bera, Gomora kana kiivavo Bisa, Adma kana kiivavo Sinab, Sebowim kana kiivavo Semeba, ma Bela kana kiivavo. (Bela dobuna kana vava sago na Sowa). 3 Ma anagha sago kana vava Sidim (karako na kana vava Toka Yegayegina anaghina) na nani anaghinai kiikiivavosi ivi miikovi na vivaghina iberai da i iyo wawayisi itarakapu da koroto ghamana. 4 Ti na kiivavo Kedorayome ina vibadana ibarei, tuna kubiine i iyo wawayisi ivi sagosi. Madegha 12 ivivi badesi ma madegha kana vi 13 na i kayowana da ina vibadana ita kutawei.

5 Ma madegha kana vi 14 na Kedolama ma kiikiivavo turaturana yavata itarakapu da i iyo wawayisi yavata namada inae da dam bogii ma bogiiyai yavata ivi ghaviya. Ivomiiri inae da ku dobu sago kana vava Asteroti Kanaim da Repati damsi ighegavovorisi. Ma inae ku dobu kana vava Ham, da Susa damsi ighegavovorisi, ma muriyai inae ku Save Kiriyataim dobuna da Ema damsi ighegavovorisi, 6 ma bade inae da Hora damsi ighegavovorisi, i dobu na koya nuwasiyai, dobuna kana vava Seya inene da ku dobu sago kana vava El Paran, tuna na warere ririnai. 7 Ma ivovovira da keta borinai inae ku En Misipati (Karako dobuna kana vava Kades). Ma Amaleki damsi nani dobunai ighegavovorisi da i dobu kudubina ivi badei. Ma bade Amon damsi ighegavovorisi, ti na Hasason Tama dobunai.

8 Nani murinai kiikiivavosi ivi miikovi Sidim anaghinai ivovunagha da i iyo wawayisi
taraboga nununai iteresi da Kedolama yavata iti ghaviya. (Ti na i dobu na Sodom,
Gomora, Adma, Sebowim ma Bela, tuna dobuna kana vava sago na Sowa). 9 Ma nani
kiikiivavosi ivi miikovi na kiikiivavo ruwamaruwa kurisi ivivi ghaviya. Ma ivi ruwa-
maruwa, ti na Elam dobuna kana kiivavo Kedolama, Goyim dobuna kana kiivavo Tidal,
Sinare dobuna kana kiivavo Amarapel, ma Elasa dobuna kana kiivavo Ariyoki. 10 Ma
Sidim anaghinai na bonagha viya kamonai dobodobo karapasipasisi* imakamakai.
Vighaviya kamonai Sodom da Gomora damsi i kiikiivavo yavata iverutaweyana na
nevanevana bonagha ku kamosi iririgha da irukwa. Ma nevanevana iverau da ku
koya. 11 Vaghina ma, nani kiikiivavosi ruwamaruwa na Sodom ma Gomora damsi
ighegavovorisi ma i mura kudubina iviitawei, kii vavai peyarina ikavara yavui ma
ivomiiri i ku dobu. 12 Ma Abram natuna kikei Lot na Sodom kwanatunai imakamakai,
tuna kubiine vighaviya kamonai kiikiivavosi Lot ipaniya ma ina mura kudubina
ikavara yavui.
13 Ma tomowa sago ionagha inae Hibru tomowa Abram kurina da aviyavisina
itupuwa na ivi mamatarei. Ma nani maranai Abram ina wawaya yavata i yobe na kii
ghamaghamasi rogunai itina da imakamakai. Ma nani kiisi na Amo tomowa kana vava
Mamre rapenai, tuna na Abram kwinana. Ma titina yoghoyogho Eskol ma Ane na ti
bade na Abram turaturana. 14 Abram sisiya ivi yanei da natuna kikei ipaniya na iyavo
kava i bigabiga wawayisi kamosiyai ghaviya kana keta iakovi na ikwaturiyariyesi.
Tomotomowa ivi 318 ipisi, viya na Abram ina rakaraka kamonai itupuwa ma imagura.
Vaghina ma ivomiiri da nani kiikiivavosi ruwamaruwa iverukivinisi inae da ku dobu
kana vava Dan inekiibau. 15 Ma Abram ina ghaviya wawayisi ivorereghisi da koroto
bogii ma bogiiyai ma didibara rogunai iravisi da ighegavovorisi. Ma ikwavinisi da
ku Hoba, Damaskas kwanatuna ku nevanevana. 16 Ma mura kudubina ivii meyei ma
iyavo kava nani kiikiivavosi ruwamaruwa ipanisi, tomotomowa ma wivine na peyarisi
irutinisi da yavata ivovira. Nani kamonai natuna kikei Lot, ina wawaya ma ina mura
yavata.

Melkisedeki, Abram ivi biibiini.

17 Abram na kiivavo Kedolama ma kiikiivavo turaturana yavata ighegavovorisi ikovi
ma ivovovira da ku Save anaghina inekiibau. (Anaghina kana vava sago na ‘Kiivavo Ina
Anagha.’) Nani dobunai Sodom kwanatuna kana kiivavo Abram iverupotei.
18 Ma bade Salem kwanatuna kana kiivavo Melkisedeki parawa da wain ikavarapiyei.
Tuna na God Kiidamo Makamakiina ina suwara kapuna badana. 19 Ma Abram kurina
ivona bo,
“God Kiidamo Makamakiina kunuma ma dobu iyamoni.
Ma ainowi kurina da ini biibiinim.
20 Rewapana iverem da kam ghavighaviya kughegavovorisi.
Tuna kubiine tighegheni.”
Ma Abram nani murina kudubina Kedolama gwabinai iviiya na ivorereghi da riba
imaruwa ma sago ivotawei da Melkisedeki kana reregha ma iverei.
21 Ma Sodom kana kiivavo Abram ivonei bo, “Aku wawaya kava kevere meyeku ma
mura peyarina na kevotani da kevi rapenei.”
22 Ma Abram mura ibarei. Ivona bo, “BADA God Kiidamo Makamakiina kunuma
ma dobu iyamoni. Ma tuna maghinonai aku vonakiiyapa bagibagina atereterei 23 da
ke sago aviyavisina rapemuwai ana votani. Ke avi yoghoyoghona sago bo kae kana
terepapara uravina ana kavari. Ata kavari na muriyai kuta vona bo, ‘Abram ina mura
na taku averei.’ 24 Taku na ke sago aviyavisina ana viiya ma aviyavisina aku ghaviya

* **14:10:** Dobodobo karapasipasisi na ‘coal tar.’

wawayisi namada ikani na aivaghinei. Ma turaturaku Ane, Eskol ma Mamre yavata kanae, tuna kubiine aivaghinei da ti kii reregha na ina viiya."

15

God ma Abram vivaghina makamakiina iberai.

1 Nani murinai Abram, BADA mekeyuna ikitai da kurina ivivi sisiya, ivonei bo,
"Abram, kam papara ana vowai.
Tuna kubiine ke kuna yabumana.
Ma am miiya ghamanakina ana verem."
2 Ma Abram ivonapotei bo, "O BADA, bera kudubina na tam kibadei. Miiya ghamana
kuta vereku na iyamna kegha. Taku na gagariku, natuku kegha. Tuna kubiine ana
rabobo na aku bigabiga tomowina mura kudubina rapekuwai ina viiya. Tuna na
Damaskas tomowa Eliyesa." 3 Ma bade ivona meyei, "Kevi yana. Kesago natuku sago
kuta vereku, tuna kubiine bigabiga wawayina aku mura ina viiya da ina buderi."
4 Vaghina ma BADA ivi sisiyame, ivona bo, "Kegha. Nani bigabiga wawayina am mura
ke ini rapenei. Tam mani natum vaghata am mura ina viiya da ina buderi." 5 Ma
irutini ikiibau ku matara ma ivonei bo, "Ketepa ku kunuma da gwamegwame kuni yava
tovoni. Kegha, ke kovokovoghina." Vaghina ma, ivonei bo, "Tupurereghim ina peyari
da gwamegwame nakanani."
6 Ma Abram ivi tumaghana da BADA ina sisiya na vonavaghata. Ma BADA God ikitai da
Abram ina vitumaghana irakata, tuna kubiine ivi nuwabiibiiyei ma ivonakiiyaragha da
Abram na ina wawaya maninina.
7 Ma bade Abram kurina ivona bo, "Taku na BADA. Taku arutinim da Kaldiya damsi
i kwanatu Uru kukiibutawei ma kupisi wike. Ma weni dobuna ana verem da kuni
rapenei."
8 Ma Abram ivona bo, "O BADA, bera kudubina na tam kibadei. Ma kade, matakira
kuta vereku da atakovi da weni dobuna ani rapenei."
9 Vaghina ma BADA God ivona bo, "Kau wavinena sago, gote sago, ma sipu tomowina
sago, ivi aroba kii madegha aroba na peyarisi kerutinapiyesi. Ma yavata na gabubu
sago ma kughukughu sago kekavarapiyei."
10 Abram ghamoghamosi ipiyei BADA God kurina na ivi kiivunuwana ma tupuwisi ivi
tarasepiyana. Sago sago duma basunai itarasepini da kii nevaneviiyai irereghisi. Ma
kiusi na kudukudubisi itura, ke iti tarasepiyana. 11 Ma siya kamkam kiusi viya ipisi da
ghamoghamo viyosi ita kam ma Abram ikwavinisi da inae.
12 Ravi ipika na Abram matana ikiikovowi da ikenanunuwapa ma nubakutuva
ghamana itinariyai. Ma yabumana damina iviiya da ininina ogariri igheyei. 13 Ma BADA
God ivi sisiya kurina, ivona bo, "Vonavaghata ana vonem. Mara karakava epipisi da
tupurereghim ini numataya, dobu viruwai ina makii kirakai da madegha 400 ina kovi.
Ma nani kamonai nokoni dobuna wawayisi tupurereghim ini kayonogenogeyanesi da
ini kamyuyuwa. Ini sleiv, biga vitana ina beraberai ma miiyiina kegha. 14 Ma muriyai,
iyavo kava tupurereghim ini kayonogenogeyanesi na kii kovogha ana veresi. Ma
tupurereghim dobuna ina kiibutawei na mura ghamana ina kavari ina nae. 15 Ma tam
na am yawasa dobuwai ina guri kirakai ma nuwanubiiyai kuna rabobo da ina dogom.
16 Ma Amo damsi ana voteresi weni dobunai ina makai da i bera beroberosi ina rakata
kamowa na muriyai kovogha ana veresi. Ma tupurereghim na kimta ruwamaruwa ina
kovi ma nani murinai ina vovirame wike."
17 Madegha ioru ma ivi didibari. Vaghina ma, Abram ikita da bayawa sago ikitai ma
kamonai keyama ikarakarata ma ibubau. Ma bade kibe ere yebayebarina irumatara da
ghamoghamo tarasepisepisi basusiyai ikarata inae. 18 Ma nani maranai BADA vivaghina
makamakiina iberai Abram yavata. Ivona bo, "Weni dobuna na tupurereghim ana

veresi, i tano paratina na Egypt okowina da ku Yuperetis okowina. 19 Nani kamonai na
Kena damsi i tano, Kenisi damsi i tano, Kadimo damsi i tano, 20 Hiti damsi i tano, Peru
damsi i tano, Repa damsi i tano, 21 Amo damsi i tano, Keinan damsi i tano, Giraga damsi
i tano ma bade Jebu damsi i tano na kudubina tupurereghim ana veresi."

16

Heiga ma natuna Ismayel.

1 Abram kawana Serai na gagarina, ma ina bigabiga wavinena na Egypt wawaya
kana vava Heiga. 2 Mara sago Serai inae Abram kurina ma ivona bo, "BADA ivi
tarapaparaneku da ke ati tuwa. Kade aku bigabiga wavinena yavata kota kena da iti
tuwa. Ini tuwa na natuna ana viini da tuna tepanai aku ribiribi ina tupuwa."
Abram ivi vaghinei. 3 Tuna kubiine Serai ina bigabiga wavinena Heiga irutini ineyei
Abram kurina da iti kawanei. Ti na Keinan dobunai imakamakai da madegha 10 ikovi
ma muriyai weni berana itupuwa. 4 Ivi kawanei na Heiga damina iviiya da iropeya. Ma
ivi karei da ikayokayotata ma Serai ikitakitaoruwei.
5 Vaghina ma Serai, Abram ivonei bo, "Tam kubera beroi da Heiga ekayokayotata.
Taku mani nani wavinena ku imam aterei, ma karako na iakova meyei da iropeya na
ekitakitoruweku. Ainowi BADA kurina da weni nuwapoyina ini maninini. Ma iyi ti
wavui?"
6 Ma Abram ivonapotei bo, "Kevi yana, wavinena na tam am bigabiga, tuna na am
rewapana gaburinai da kuni badei. Am kayowanai keberai kurina." Nani murinai Serai
ivi karei da Heiga ivivi tupaketowanei, tuna kubiine iverau.
7 Iverau da ku vusira sago warereyai, nani vusirina na keta enenae ku Sura
kwanatuna na baranai. Ma BADA ina aneya inekiibau kurina. 8 Ivona bo, "Heiga, tam
Serai ina bigabiga wavinem, mimei kupisi ma mike kenenae?"
Ma ivonapotei bo, "Aku bada wavinena ivivi tupaketowaneku na averau."
9 Ma BADA ina aneya ivonei bo, "Kevovirame am bada wavinena kurina ma
kevotekatekei." 10 Ma aneyina ina sisiya ikwapanatini da ivona bo, "Ana berim da
tupurereghim ina peyari kirakai da ke ruvaruvana da wawaya ini yavisi."
11 Ma ku tepana ivona bo,
"Kuni tuwa da natum tomowa
ma kuni vavei Ismayel,
iyamna BADA sisiya ivi yanei da tam nuwapoya kamonai.
12 Ina magura na tuna nakanani ma donki dipa.
Wawaya peyarisi ini kawapatesi
ma ti bade ini kawapatei.
Tuna mani ina rakaraka yavata ini makiiberowana."
13 Nani murinai Heiga, BADA kurina kana vava vuna ikwatukwatui, ivonavonei bo,
"Tam God Kekitakitiku." Ma bade ivona bo, "Wawayina ekitakitiku na taku mani
matakuwai akitai. Anotakavakavai." 14 Tuna kubiine wawaya nani dogona ivi vavei
Be Layai Roi, iyamna "God yawayawana ekitakitiku na tuna ina dogo." Ma dogona na
patana da Kades ma Beredi basusiyai emakamakai.
15 Vaghina ma Heiga, Abram natuna ivi tuwei da tomowa. Ma Abram ivi vavei
Ismayel. 16 Natuna itupuwa na Abram kana madegha 86.

17

Vivaghina makamakiina ma tuvivira.

1 Abram kana madegha 99 na BADA inekiibau kurina ma ivona bo, "Taku na 'El Sadai,'
God Rewapana Kirakiiku. Kevotekatekeku ma kevi wawaya bubuna da am yawasa na

maninina kavakava. 2 Vona bubuna da tam ma taku na vivaghina namada taberai ma
tuna na makamakiina. Ma ana berai da tupurereghim ina peyari kirakai."

3 Ma Abram itawotei da maghighina ioru ku tano. Ma God ivona bo, 4 "Aku vivaghina
makamakiina kurim na weni, avonavonakiiyaragha da dam ipeyari i mamai na tam.
5 Kam vava Abram ma karako aviravirai da kam vava vuna na Abraham, vavana
iyamna 'koroto ghamana i mamai.' Ana berai da dam ipeyari ina vona da i mamai
ghamana na tam. 6 Ana berai da tupurereghim ina peyari da kamosiyai na dam bogii
ma bogiiyai. Ma bade kamosiyai na kiikiivavo ghamaghamasi ina miirikiibau. 7 Ma aku
vonakiiyapa bagibagina atereterei da weni vivaghinina tam ma tupurereghim kurimi
aberaberai na ina makii nonowa da kimta ma kimta kurisi ina damadamana. Mara
nonowa taku na am God ma bade tupurereghim i God. 8 Karako na tam numataya
Keinan dobuna kamonai. Ma mara sago weni dobuna kudubina ana veremi da tam
ma tupurereghim murimuwai na ini rapena nonowei. Ma taku na i God."

9 Vaghina ma God, Abraham kurina ivona bo, "Ma tam na kevotekateka. Vivaghina
makamakiina taberaberai na kuna vokikini da tam ma tupurereghim murimuwai na
kona kivina nonowei, da kimta ma kimta nununai ina damadamana kurisi. 10 Ma ita
vivaghina makamakiina kamonai na tami tomotomowa kovi tuvivira. Tam ma tupur-
ereghim murimuwai ina tuputupuwa na tomotomowa kudubimi kwimata bekami
kotuviviratawei. 11 Kudubimi kona tuviviratawei na tuna ini matakira da tami ma
taku weni vivaghina makamakiina tepanai tamakamakai. 12 Ma kimta vusi kamonai
tomotomowa ina tuputupuwa na kovi koyakoyagha da taparoro sago ina kovi ma
mara ina tom na natunatumi kwimata bekasi kotuviviratawei. Ma bade wawaya
kubiimi evovobagibagi ma tomotomowa iyavo kava kogimarisi da am bigabiga na
peyarisi, natunatusi yavata kotuviviratawesi. 13 Namanaki tomotomowa gwabimiyai
itupuwa bo kogimarisi da ami sleiv na peyarisi sagosago duma kotuviviratawesi. Weni
matakirina tupuwimiyai ina makai na konakovi da weni vivaghinina na ina makii
nonowa. 14 Ma meni tomowina kwimata bekana ke ita tuviviratawei na ke aku wawaya.
Vivaghina makamakiina ke ita kivikivini, tuna kubiine ina kiibutawemi."

15 Ma bade God, Abraham ivonei bo, "Kawam ke kuna kwatui da Serai. Karako
aviravirai da kana vava vuna na Sera. 16 Kawam ani biibiini da natum tomowa ini
tuwei. Ani biibiini da dam ipeyari ina vona da i maduwa na kawam. Ma tupurereghina
kamosiyai na kiikiivavo ina miirikiibau."

17 Ma Abraham itawotei da maghighina ioru ku tano. Ma inota meyei da ivivi nama.
Ivona bo, "Kade tomowa ina morapa da kana madegha 100 na ini tuwa bo? Ma bade
Sera imorapa da kana madegha 90 na kade ini tuwa bo?" 18 Ma God kurina ivona bo,
"Vaghina bo kegha da natuku Ismayel am vibiibiina gaburinai ita makai."

19 Ma God ivona bo, "Vaghina, Ismayel ani biibiini. Ma aku vivaghina makamakiina
na ke tuna yavata kana berai. Kawam Sera ini tuwa da natum tomowa sago ma kuni
vavei Aisiki. Ma akii viruwa vivaghina makamakiina kana berai da nani vivaghinina
na ina makii nonowa da tupurereghina yavata nani kamonai. 20 Ma Ismayel kubiine
na am vinowi avi yanei da ani biibiini ma natunatuna ina peyari ma tupurereghina ina
rakata da ini dam ghamana. Ma tuna na kiikiivavo ivi 12 i mamai. 21 Ma vivaghina
makamakiina na ke Ismayel yavata. Nokon ku madeghina Sera natum Aisiki ini tuwei
ma muriyai na tuna yavata vivaghina makamakiina kana berai." 22 Ma vaghina, God,
Abraham yavata ivi sisiya ikovi na ikuyowei.

23 Marana sago Abraham ivotekateka da natuna Ismayel ma tomotomowa kudubisi
gwabinai imakamakai na irutinisi da kwimata bekasi ituviviratawei, nani kamonai
bigabiga tomotomowisi gwabinai itupuwa bo igimarisi na yavata. 24 Tuna maranai
Abraham kana madegha 99 na kwimata bekana ituviviratawei 25 ma natuna Ismayel
na kana madegha 13. 26 Ma vaghina, ivi ruwa ituvivira ikovi 27 ma bade tomotomowa

kudubisi Abraham gwabinai imakamakai na ituvivira yavusi, ina bigabiga tomotomowisi ma natunatusi tomotomowisi na yavata.

18

BADA God ivona da Sera ini tuwa.

1 Mara sago BADA inekiibume Abraham kurina. Abraham ina yobe na Mamre ina
kii ghamaghamasi ririnai ma imuyamuya kirakai da tuna na ina yobe maghinonai
imakamakai. Madegha punai na 2 itepa da tomotomowa ivi aroba ivivi miiriyana ikitisi.
Ikitisi na yaghiyaghinai ivomiiri, iverupotesi da iti kiikiiwesi. Maghinosiyai itawotei da
maghighina ioru ku tano.

3 Ma ivona bo, "Bada, kobababa ma, ke maninina kona nae. Taku am bigabiga
wawayiku na weni. 4 Weni kiina rogunai koni yakam mara gisina ma okowa kana
kavarapiyei da kaemi kona kowa. 5 Ma bade vavai gisina kana kavarapiyei da kona
kam. Rewapana kona viiya ma muriyai da kona nae. Aikiikiiwemi da kopisi aku ku
numa da ana koyaghimi."

Ma tomotomowisi ivona bo, "Kiiwakiiwa, ibiibii kirakai. Ikikava kuvonekai na
keberai."

6 Vaghina ma Abraham yaghiyaghinai ina yobe ku kamona irui ma Sera ivonei
bo, "Kevi yaghiyaghina. Parawa biibiina keviiya da 20 kilos kevokapakapawi ma
kekapuni."

7 Muriyai iverau inae da meni dobunai ina kau yavona ivivi makiiyana nake. Ma
kau natuna dodona ivinei ma irutini ineyei ina bigabiga tomowina kurina. Ma ivonei
da yaghiyaghinai ita vowai ma ita vokuyi. 8 Ivi tava ikovi na siyana, mereki ma chis
ikavari da numataya maghinosiyai iterei. Ma ikamkam kubiine Abraham ivokaravesi
na kiirogunai imiiri da i kayowana avai na ita kavarapiyei.

9 Ma nani tomotomowisi ivona bo, "Ma kawam Sera na imapatana?"

Ma ivonapotesi bo, "Tuna na yobe kamonai."

10 Ma BADA God ivona bo, "Maram madeghinai ana vovira ana kitimi. Muriyai da ana
pisi na kawam ini tuwa da tomowa."

Ivivi sisiya na Sera murisiyai, yobe kamonai ivivi yanesi. 11 Abraham da Sera imagura
kirakai, ma Sera inota meyei da tuna imorapa da vituwa kana mara ikovi. 12 Tuna
kubiine numa kamonai ivi nama, ivona bo, "Taku namada amorapa kirakai da ke ata
vivinumamakamakai. Ikikava ani tuwa? Ma kawaku, tuna bade imorapa kirakai."

13 Ma BADA, Abraham kurina ivona bo, "Avi kubiine Sera ivi nama ma ivona bo,
'Amorapa kirakai. Kade ani tuwa bo kegha.' 14 BADA kurina bera kudubina itekateka
kirakai. Ikikava avonemi na ina tupuwa. Murina madeghinai ana vovirame. Muriyai
da ana pisi na kawam ini tuwa da tomowa."

15 Ma Sera iyabumana, tuna kubiine ivi bero, ivona bo, "Kegha, ke ati nama."

Ma BADA God ivona bo, "Ke kuni bero. Kuvi nama."

Abraham ivi nowi Sodom damsi kubiisi.

16 Tomotomowisi ivi aroba ivomiiri da baba ivi karei. Ma Abraham na yavata
inae da iti tutawesi. Ma peyarisi ikitataweyana da Jodan gonunai Sodom kwanatuna
ikitai. 17 Ma BADA ivona bo, "Aviyavisina ana berai na Abraham ani mamatarei bo
kegha? E, ani debei kurina. 18 Tupurereghina ini dam ghama ma ini rewapana
kirakai. Ma Abraham tepanai na dam kudubisi ani biibiinisi. 19 Avinei da natunatuna
ma tupurereghina ini nowesi da aku keta vaghata ina kivikivini ma bera biibiisi ma
maninisi ina beraberai. Nakanani ina berai ma ikikava aku vonakiiyapa bagibagina
kurina aterei na kudubina ana bera yavui."

20 Tuna kubiine BADA, Abraham kurina ivona bo, “Sisiya avi yanei da Sodom ma
Gomora kwanatusi kamonai wawaya i berabero irakata ma ibero kirakai. 21 Taku mani
anoru da matakuwai ana kitai da weni sisiyisi avivi yanei na vonavaghata bo vibero.”
22 Ma tomotomowisi ivi ruwa ivoteresi inae da ku Sodom. Ma Abraham na BADA
yavata imiimiiri.
23 Vaghina ma, Abraham imiiririya BADA kurina ma ivonei bo, “Vona bubuna da
wawaya maninisi na berabero wawayisi yavata kuna kiipupunatawesi bo? 24 Ma
kade wawaya maninisi ivi 50 kava kwanatuna kamonai na ikikava? Nani wawayisi
maninisi ivi 50 notasiyai na kwanatuna kuna nuwaghanei bo kuna kiipupunatawei?
25 Ke vaghina da wawaya maninisi kuna kiivunusi. Ke ita biibai da wawaya maninisi na
berabero wawayisi yavata kovogha ita viiya. Tam na dobu kana vitupavira wawayim
ma am bera kudubina na maninina kavakava.”
26 Ma BADA ivona bo, “Vaghina, Sodom kamonai wawaya maninisi ivi 50 ana pananisi
na kwanatuna kudubina ana nuwaghanei.”
27 Ma Abraham ivi sisiyame, ivona bo, “Bada, taku ke wawaya kiimatana da maghi-
nomuwai ati tepatora ma ati gheviravira. Taku nakanani ma popoku bo yapukare. Ma
kegha da ana vonem. 28 Kade wawaya maninisi ivi 45 kava kuna pananisi na ikikava?
Wawaya maninisi ivi 5 kunekwa kavisi na kwanatu kudubina kuna kiipupunatawei bo
kegha?”
Ma BADA God ivonapotei bo, “Vaghina, wawaya maninisi ivi 45 ana pananisi na
kwanatuna ke ana kiipupunatawei.”
29 Ma Abraham ina sisiya ikwapanatini, ivona bo, “Ma, kade wawaya ivi 40 kava na
ikikava?”
Ma ivonapotei bo, “Vaghina, wawaya ivi 40 ana pananisi na ke ana berai.”
30 “Bada, ke nuwanuwam ina pughu. Ma kevotereku da ani sisiyame. Kade wawaya
maninisi ivi 30 na ikikava?”
“Vaghina, ivi 30 ana pananisi na ke ana berai.”
31 “Bada, aku vitepatora ma aku vigheviravira kubiine na aku berabero kenotatawei.
Ma kegha da ana vona meyem. Kade wawaya ivi 20 kava kuna pananisi na ikikava?”
“Vaghina, ivi 20 kava na ke ana berai.”
32 “Bada, ke nuwanuwam ina pughu, kevotereku da ani sisiyame. Kade wawaya ivi
10 kuna pananisi na ikikava?”
Ma BADA ivona bo, “Vaghina, wawaya maninisi ivi 10 kava ana pananisi na
kwanatuna kudubina ana nuwaghanei, ke ana kiipupunatawei.”
33 Ma vaghina, BADA, Abraham yavata ivi sisiya ikovi na ikuyowei inae. Ma Abraham
ivovirame ina ku yobe.

19

Sodom damsi i berabero irakata.
1 Nani murinai, aneyisi ivi ruwa Abraham ivoterei na raviyai ku Sodom kwanatuna
inekiibau. Ma Lot na kwanatu matuketinai imakamakai da ikitisi. Ivomiiri inae da
ivi kiikiiwesi, maghinosiyai itawotei da maghighina ioru ku tano. 2 Ma ivonesi bo,
“Aku babada, taku ami bigabiga wawayiku na weni. Ibiibai da kota pisi aku ku numa.
Gwabikuwai kaemi kona kowa ma takena da maram mara boiboi vaghata kona nae.”
Ma ivona potei bo, “Kegha, tokai na kwanatu basunai yagharinai kana kena.”
3 Ma ikiikiitupesi da damonai na ivi vaghinei ma inae ina ku numa. Ma Lot ina
bigabiga ivi yonesi da parawa ke yist yavata ita kapuni ma vavai ita vovunaghi da kii
numataya kubiisi. Ivovunagha ikovi na ikam.
4 Muriyai da numataya ita kena na tomotomowa Sodom kamonai, yarayaragisi
ma magumagurisi, na kudubisi ipisi da numa imiiriviviri. 5 Vaghina ma, irukwatu

Lot kurina ma ivona bo, “Nani tomotomowisi ipisi kurim na imapatana? Kerutinisi kokiibau da yavata kani iputona.”

6 Lot ikiibau da iti sisiya kurisi ma matuketa murinai itinapotai. 7 Ivonesi bo, “Kegha,
turaturaku, kovoteresi. Bera berona ke kona berai. 8 Koviyana, natunatuku wiwikesi
ruwa na kamonai. Ti na ke meyani tomowa damina ita viiya. Ana rutinisi kana kiibau
kurimi da ami kayowanai kona berai kurisi. Ma tomotomowisi ivi ruwa na ke kona
beraberoi kurisi. Ti na taku kaku numataya, tuna kubiine kii papara avowavowai.”

9 Ma ivonapotei bo, “Kemiiritaweyana!” Muriyai ivona bo, “Tuna dobu viruwa
wawayina, ina rewapana kegha da ini tupavirekai ma ina vonakiiyaragha da bera
berona taberaberai.” Ma Lot kurina ivona bo, “Ke kuna miiritaweyana na tam kurim
berabero kirakiina kana berai.” Ma ivopotepotei da ivi muritina, i kayowana da
matuketa ita kiirikai.

10 Vaghina ma nani tomotomowisi ivi ruwa numa kamonai ivororona da Lot iti-
naruwei ku numa kamona ma matuketa itinapotai. 11 Muriyai ivi ruwa bera sago
iberai da tomotomowisi kupunai ivowisi, matasi ikiipotai da kudubisi, yarayaragisi ma
magumagurisi yavata na matuketa iekwa kavai.

Lot iverau da Sodom ikiibutawei.

12 Tomotomowisi ivi ruwa Lot ivi tarakiiyanei bo, “Kade am wawaya viya weni
kwanatuna kamonai bo kegha? Natunatum bo rawarawam bo am rakaraka sago
emakamakai na kerutinisi da kwanatuna kokiibutawei. 13 Weni kwanatuna kana
kiipupunatawei. BADA sisiya ivi yanei da Sodom kamonai wawaya i berabero ibero
kirakai. Tuna kubiine ivonatawekai da kana kiipupunatawei.”

14 Vaghina ma Lot inae da natunatuna wiwikesi kii vopapara ivonesi bo, “Kovi
yaghiyaghina da weni dobuna kona kiibutawei. Gisina kava ma BADA weni kwanatuna
ina kiipupunatawei.” Ma rawarawana inotai da ita vivinama.

15 Mara itomtom na nani aneyisi ivi ruwa Lot idarudarui, ivonavonei bo, “Kovi
yaghiyaghina! Kovomiiri, kawam da natunatum wiwikesi ruwa kerutinisi da weni
dobuna kokiibutawei. Ke kona verau na kwanatu kana kovogha kana vereverei na nani
kamonai tami bade kona rabobo.”

16 Lot ina nota iragharagha tuna kubiine aneyisi imana iviiya ma kawana da natu-
natuna ruwa imasi yavata iviiya ma irutinisi, ivi nowesi ikiibau kwanatu ku kupuna.
BADA ivi kamyuyuwesi da ivi yawasisi. 17 Ikiibau na aneya sago ivonesi bo, “Koverau!
Ami yawasa koekwai! Ma ke kona tavire ma ke warereyai koni kiimiiriyemi. Koverau,
ku koya kona ghae da ke kona rabobo.”

18 Ma Lot ivona bo, “Kegha, babada. Ke kovokovoghina da ana verau ku koya.
19 Namada bera ghamanakina kuberai da kuvi yawasiku ma, koya irabaraba kirakai.
Keta borinai Sodom kana kovogha na taku yavata ina kamowaniku da ana rabobo.
20 Kekitai, nokoni meyagina gisina na ke ita rabaraba. Kevi vaghinei da nake ana verau.
Tuna na meyagi gisi korekorena ma nani dobunai ana yawasa.”

21 Ma aneyina ivonapotei bo, “Vaghina, aivaghinei. Nani meyagina ke ana ki-
ipupunatawei. 22 Ma, yaghiyaghinai koverau! Ke kovokovoghina da aku biga ana berai
da nake kona nekiibau.”

Lot ivona da kwanatuna na gisina. Tuna kubiine wawaya ivi vavei Sowa, vavana
iyamna ‘gisina.’

Sodom ma Gomora ikiipupunatawesi.

23 Madegha ighepaka na Lot inekiibau ku Sowa. 24 Vaghina ma, BADA iberai da
sulpa wakimisi karakaratisi kunumai ivi garewakatuna, ere yebayebarisi ioru da
Sodom ma Gomora kwanatusi iravisi. 25 Kwanatusi, anaghina kudubina ma iyavo
kava nani dobunai ivivi makiiyana ma aviyavisina peyarina igogogo na kudubina

ikaragavogavovorisi. 26 Ma Lot kawana na itavire ku murina ita kita na tupuwina ivi
wakima.
27 Mara boiboiyai Abraham ivi mara ma ivovira da meni dobunai BADA yavata ivivi
sisiya na nake. 28 Ikitaveruwana da Sodom ma Gomora ma nani anaghina kudubina
ita kitai. Vaghina ma, ikita da keyama nani dobunai ivivi bubuwana. Bau ghamana
igheghae tuna nakanani ma keyama ghamanakina ita karakarai.
29 Ma vaghina, God kwanatusi nani anaghina kamonai ikiipupunatawesi ikovi ma
nani kamonai Abraham inotai. Tuna kubiine Lot ivowagui da kovogha berona iveru-
vuvurei da iyawasa.

Lot ma natunatuna wiwikesi.
30 Nani murinai Lot iyabumana ma ke ina kayowana da Sowa kamonai ita makai.
Tuna kubiine natunatuna wiwikesi ivi ruwa irutinisi ma Sowa ikuyowei ma ighae ku
koya da buba kamonai ivivi makiiyana. 31 Mara sago iyarokona, murimurina ivonei
bo, “Ita mamai na imagura, ma ke sago tomowa weni dobunai ita makamakai da
kata ravaghi. Dobu ku kudubina tomotomowa ma wivine etatavine, nakanani bera
emakamakai. 32 Weni nakanani taberai. Ita mamai ti uma neghaneghai ma yavata
takena. Tituwa da kata dam ke ina wapa.”
33 Vaghina ma, nani didibarinai wain iverei da iumai. Ma iyarokona inae i mamai
kurina da yavata ikena. Ma iuma kirakai kubiine ke itakovi da aviyavisina itupuwa.
34 Mara itom na iyarokona tina kikei ivonei bo, “Taku didibarai yavata kakena. Ma
karako ti uma neghanegha meyei na tam kuna nae kurina da yavata kona kena. Tam
ma taku tituwa da kata dam ke ina wapa.” 35 Vaghina ma, nani didibarinai ivi uma
neghaneghai ma murimurina inae da yavata ikena. Bade nakanani, iuma kirakai
kubiine ke itakovi da aviyavisina itupuwa.
36 Ma vaghina, nakanani Lot natunatuna wivinesi ivi ruwa iropeya da i mamai ina
manawa. 37 Iyarokona ivi tuwa da tomowa ma ivi vavei Mowabi. Tuna na Mowabi
damsi i kaekiki. 38 Ma murimurina bade ivi tuwa da tomowa ma ivi vavei Benami. Tuna
na Amon damsi i kaekiki.

20

Abraham ma Abimaleki.
1 Abraham, Mamre dobuna ikuyowei ma inae ku warere kana vava Negev da
kwanatu kii vava Kades da Sura na basunai imakai. Ma bade mara gisina Gera
kwanatunai imakamakai, 2 na nani dobuna damsi ivonesi da kawana Sera na novuna.
Tuna kubiine, Gera kana kiivavo Abimaleki wawaya ivonatawesi da Sera irutinapiyei
kurina.
3 Didibara sago Abimaleki ivi matu da God inekiibau kurina ma ivonei bo, “Nani
wavinena kurutini na tatavinena, tuna kubiine tam na kurabobo ma kemakamakai.”
4 Ma kegha, Abimaleki wavinena ininina ke ita kiitovoni, tuna kubiine ivona bo,
“Bada, taku ma aku wawaya akii berona kegha ma kuna kiipupunatawekai bo?
5 Abraham tuna mani ivona da Sera na novuna, ma Sera bade nakanani ivona. Weni
berana aberai na aku nota maninina ma ke berona.”
6 Abimaleki ina vimatu kamonai God ivonapotei bo, “E, akovi da am nota manininai
weni berana kuberai, tuna kubiine atarapaparim da ku mataku berabero ke kuta berai,
akovi da wavinena ininina ke kuta votovoni. 7 Wekarakava na kawana kevere meyei,
iyamna Abraham na peroveta ma tuna ina nipowana kubiim da ke kuna rabobo. Ma
wavinena ke kuna vere meyei na kuakovi da tam ma am wawaya na kona rabobo.”
8 Mara itom ma mara boiboiyai Abimaleki ina wawaya ghamaghamasi ikwaturi-
yariyesi ma ivonesi da aviyavisina itupuwa kurina na iyabumana kirakai. 9 Vaghina ma
Abimaleki, Abraham ikwatui ipisi ma ivonei bo, “Aviyavisina kuberai kurikai? Kade
ikikava akiiviberom da weni nuwapoyina ghamanakina kuverekai da taku ma aku

wawaya yavata wavuna kana kavari? Tam kava weni nakanani kubera beroi kuriku,
ke meyani wawaya sago ita berai. 10 Weni berana kuberai na bera berona."
11 Abraham ivonapotei bo, "Anotai da weni dobunai na God ke kota yabuyabumanei,
tuna kubiine kovokovoghina da kota kiivunuku ma kawaku kota viiya. 12 Ma vona
bubuna da tuna na novuku. Tuna na aku mamai natuna, ma ke aku maduwa ina
nevanevai tuna kubiine aravaghi. 13 Rorova kava God ivonataweku da aku mamai
ina rakaraka ma ina dobu kakiibutawei ma dobu viruwa kamosiyai kabababa. Baba
kavi karei na wavinena avonei bo, 'Weni nakanani kuni debe meyem da am nuwaviina
irakata kuriku, dobu nununai tarurui na wawaya kevonesi da tam na novuku.' "
14 Vaghina ma Abimaleki sipu ma kau ma sleiv tomotomowisi ma wivinesi iruti-
napiyei da Abraham iverei ma bade kawana irutini da ivere meyei. 15 Ma ivona bo, "Aku
tano kudubina kekitai, ma am kayowana mikeme na vaghina, nani dobunai kemakai."
16 Ma Sera kurina ivona bo, "Tam kubiim na mane 1,000 silva riririghisi novum
avereverei, am wawaya kurisi ini matakira da tam na am berabero kegha."
17 Nani murinai Abraham inipowana God kurina da Abimaleki kana gubaga ivi
yawasi. Ma bade kawana ma i bigabiga wivinesi yavata na peyarisi i keta ivotawei da
iti tuwame. 18 Abimaleki, Sera irutini ina ku numa da ita ravaghi, tuna kubiine BADA
God iberai da wivine peyarisi ina rakaraka kamonai i vituwa ketana igudui.

21

Aisiki itupuwa.

1 BADA ina agabiibai Sera kurina irakata da ikikava ivonakiiyapa na iberai.
2 Namanaki da Abraham imorapa kirakai na Sera iropeya ma ivi tuwa da natuna
tomowa. Avi maranai tomowa kikei ita tupuwa na God namada ivi debei na vaghina,
nakanani itupuwa. 3 Sera ivi tuwa ikovi na Abraham tomowa kikei ivi vavei 'Aisiki*.'
4 Ma mara 8 ikovi na God ina sisiya bagibagina ikivini da natuna kwimata bekana
ituviviratawei. 5 Tomowa kikei itupuwa na ina mamai kana madegha na 100.
6 Ma Sera ivona bo, "God nuwabiibai ivereku ma iberai da ainama. Wawaya peyarisi
sisiyiku ini yanei na yavata kani nama patapata." 7 Ma ku tepana ivona bo, "Rorova
wawaya ita pisi kawaku ita vonei da taku mani natuku ati susui na kata nota kavakavai.
Ma kegha, kawaku moramorapina ma natuna tomowina avi tuwei da weni."
8 Ma vaghina, Aisiki imagura ma vikaratawena kubiine na Abraham kamporagha
ghamana iberai.

Heiga da Ismayel ivonatawesi inae.

9 Egypt wavine Heiga na Abraham natuna Ismayel ivi tuwei ma muriyai Aisiki
itupuwa. Ma Ismayel ivi karei da Aisiki ivivi namei ma ikitakitaoruwei. Mara sago Sera
ikitisi 10 na inae da Abraham ivonei bo, "Buderi kuna rereghi na Ismayel nevanevana
ke ina viiya, kudubina na natuku Aisiki ini rapenei. Tuna kubiine nani sleiv wavinena
natuna yavata kekwavinisi ina nae."
11 Weni sisiyina kubiine Abraham nuwanuwana ipoya kirakiiyei, iyamna Ismayel na
bade natuna. 12 Ma God, Abraham ivonei bo, "Tomowa kikei ma ami bigabiga wavinena
na ke kuni nuwapoyesi. Aviyavisina Sera evonavonem na kevi yanei. Aisiki gwabinai
tupurereghim ina rakata da am wawaya na dam ghamana, ke Ismayel gwabinai. 13 Ma
bigabiga wavinena natuna na bade natum, tuna kubiine ani biibiini da tupurereghina
ina rakata da dam sago."
14 Mara itom ma mara boiboi nakiyai Abraham ivomiiri ma vavai da 'okowa diude-
una'† iviiya da Heiga kana keta tamiina. Ku katagheyana iterei ma natuna yavata

* **21:3:** 'Aisiki' Hibru damsi gamosiyai 'Aisiki' iyamna 'vinama.' † **21:14:** 'okowa diudeuna' Hibru damsi i diudeu na ke paka, ti na ghamoghamo bekasiyai iyamona.

ivonatawesi inae. Ivi ruwa inae da ku dobu makiiwapana (Dobuna kamonai gawara
sago kana vava Beyaseba). Ma nani dobunai ibababa yawara.
15 Okowa kudubina diudeu kamonai iumai ikovi na tomowa kikei kiikiiruku rogunai
iterekuyowei. 16 Ibaba inae gisina ma ivi kiimakiiyei. Inotai da natuna ita rabobo tuna
kubiine ke ina kayowana da ita kitai. Nani dobunai imakamakai da tou ivi karei.
17 God ivi yanei da tomowa kikei itutou na ina aneya kunumai ivi kwatu Heiga kurina,
ivonei bo, “Heiga, aviyavisina ibero? Ke kuna yabumana. God ivi yanei da tomowa kikei
ekenakena ma etutou. 18 Kevomiri, kenae da imana kuna viiya ma kuna tinavomiirini.
Ke ina rabobo ma ana berai da tupurereghina ina peyari.”
19 Vaghina ma God iberai da Heiga matana itamotatagha ma ikita da dogo sago ikitai.
Inae da diudeu ivui ma tomowa kikei iverei da iuma.
20 Ma vaghina, Ismayel imagumagura na God na gwabinai. Dobu makiiwapasiyai
imakamakai ma tuna na dosiyo wawayina. 21 Warere kana vava Paran na nani dobunai
imakamakai na ina maduwa inae da Egypt wavine sago irutini da natuna kawana.

Abraham da Abimaleki vivaghina iberai.

22 Nani maranai Abimaleki ma ina iyo damsi i bada ghamana Pikol na inae Abra-
ham kurina ma ivonei bo, “Akitai da aviyavisina kudubina keberaberai na God
gwabimuwai. 23 Tuna kubiine ainowi da God ku matana kuna vonakiiyapa kuriku da ke
meyani kuni beroberowekai, natunatuku ma tupurereghiku yavata. Weni dobunai tam
na dobu viruwa wawayim ma kevi debe meyem da ikikava aku nuwaviina avereverem
na nakanani bade kuna vereku.”
24 Abraham ivona bo, “Vaghina, avonavonakiiyapa kurim.”
25 Muriyai nuwapoya sago ivi dughuwei. Abraham dogo sago rapenai ivi yarani ma
Abimaleki ina bigabiga iviiya, tuna kubiine Abraham, Abimaleki kurina ivi gheviravira.
26 Ma Abimaleki ivona bo, “Ke atakovi da iyavo kava weni berana iberai. Ke kuta
voneku, tuna kubiine wekarakava sisiyina avi yanei.”
27 Tuna kubiine Abraham sipu da kau irutinapiyei da Abimaleki ipuyoi ma ivi ruwa
vivaghina iberai. 28 Ma Abimaleki ikitai da Abraham ina sipu yavona kamonai sipu
wivinesi votuvotusi ivi 7 ivoviviri, 29 ma ivi tarakiiyanei bo, “Weni sipusi na avi
kubiine?”
30 Ma ivonapotei bo, “Weni sipusi votuvotusi ivi 7 imakuwai kevopotei, ini matakira
da weni dogona na taku mani ayabai.” 31 Ma vaghina, nani dobunai ivi ruwa vivaghina
iberai, tuna kubiine dobuna ivi vavei Beyaseba‡.
32 Vivaghina iberai ikovi na Abimaleki ma ina iyo damsi i bada ghamana Pikol na
ivovirame i ku kwanatu Pilisti dobuna kamonai. 33 Ma Abraham na kii kana vava
tamarisk ivoni Beyaseba dobunai. Ma bade nani dobunai BADA makamakii nonowina
ivokavakavari. 34 Ma vaghina, mara iguri kirakai Pilisti dobuna kamonai imakai.

22

God, Abraham irubui.

1 Mara sago God inae Abraham kurina da ita rubui. Ikwatu, ivona bo, “Abraham!”
Ma ivonapotei bo, “Taku weni.”
2 Ma God ivona bo, “Natum tupukeya Aisiki na am nuwaviina ghamana ma kegha da
kerutini konae da ku Morai dobuna. Ma koya sago ani beyem na tepanai natum kuna
verena, kuna kiivunui ma kuna kapuni da am suwara kuriku.”
3 Mara itom ma maraboiboi nakiyai Abraham ivomiiri ma ina donki ivovunaghi. Ma
natuna Aisiki irutini, ina bigabiga ruwa yavata. Keyama ibiga da ruvaruvana suwara
kapunina kubiine na ivomiiri da ita nae God gawarina ivonavonei na nake. 4 Ibaba

‡ **21:31:** Hibru damsi gamosiyai na Beyaseba iyamna ruwa, sago na ‘vivaghina kana dogo,’ ma sago na ‘ivi 7’.

inenae da mara viarobinai Abraham ikitataweyana da gawarina ikitai. 5 Ina bigabiga
ivonesi bo, “Donki yavata weni dobunai komakai. Ma taku tomowa kikei yavata kana
nae noke da kana vokavakavara ma muriyai kana vovirame kurimi.”
6 Abraham suwara kana keyama bawana iviiya da natuna Aisiki ivi kavari ma tuna
na naipi ma kii karakarata ikavari. Ma ivi ruwa ibaba inenae 7 na Aisiki ivona bo,
“Mamai?”
Abraham ivona bo, “Natuku, avai?”
Ma Aisiki ivona bo, “Akitai da kii karakarata ma keyama bawana na weni, ma suwara
kana sipu na imapatana?”
8 Ma ivona bo, “Natuku, God tuna mani suwara kana sipu ina vokiibuwei.” Ma ivi
ruwa ibaba inae.
9 Gawarina God ivonavonei na inekiibau nake ma wakima ivi daburi da suwara kana
kema iyamoni ma keyama ikemai. Ikemai ikovi na natuna imana da kaena ikutatana
ma ipewai da kema ma keyama tepanai ivi kenai. 10 Vaghina ma, ivororona naipi iviiya
da natuna ita gwarivunui. 11 Ma kegha, kunumai BADA ina aneya irukwatu kurina,
“Abraham, Abraham!”
Ma Abraham ivonapotei bo, “Taku weni.”
12 Aneyina ivona bo, “Tomowa kikei ke kuna gwariya. Kevoterei, ke sago aviyav-
isina berona kuna berai kurina. Natum tupukeya ke kuta panikowei, tuna kubiine
wekarakava akovi da God kevovokaravei.”
13 Vaghina ma, Abraham itepa da kiikiiruku kamonai sipu tomowina sago ikitai,
tonana ikirai ma ivivi paparana. Inae da iviiya ivowai ma natuna epayanina kubiine
ikapuni da ina suwara. 14 Ma vaghina, Abraham nani gawarina ivi vavei ‘BADA
ivokiibuwei.’ Ma karako weni ku marana wawaya patana da evonavona bo, ‘BADA ina
koya tepanai ina vokiibuwei.’
15 Muriyai BADA ina aneya kunumai ivi kwatume Abraham kurina, tuna na mara
kana viruwa. 16 Ivona bo, “Natum tupukeya ke kuta panikowei. Weni berana kuberai
kubiine na taku mani avakuwai avonavonakiiyapa da 17 ani biibiinim ma ana berai
da tupurereghim ina rakata kirakai da ti na nakanani ma gwamegwame kunumai bo
gonugonu kikirai. Ma tupurereghim kii ghavighaviya ina ghegavovorisi da i kwanatu
ini rapenei. 18 Ma kuvotekateka kubiine na mara sago tupurereghim sago tepanai dam
ma dam kudubisi dobuwai ani biibiinisi.”
19 Ma vaghina, Abraham natuna yavata ivovirame ina bigabiga kurisi ma peyarisi
inae ku Beyaseba da nani dobunai Abraham imakai.

Nayo tupurereghina.

20 Mara sago Abraham imakamakai na tina kikei Nayo varana ivi yanei da natunatuna
tomotomowisi ipeyari kirakai. Nayo kawana Milka ivi tuwa 21 da iyarokona kana vava
Usi ma murinai na Busi ma Kemuwel itupuwa (ma Kemuwel imagura na natuna Aram).
22 Ma Kemuwel murinai na Kesedi, Haso, Pildas, Jidilapi ma Betuwel. 23 Ma Betuwel
natuna na Rebeka. Vaghina Nayo kawana Milka nakanani ivi tuwa da natunatuna
tomotomowisi ivi 8. 24 Ma ku tepana bigabiga wavinena kana vava Reuma, tuna bade
ivi tuwa da Nayo natunatuna tomotomowa ruwamaruwa, kii vava Teba, Gayam, Tayas
ma Maka.

23

Sera irabobo.

1 Sera imakai da kana madegha 127, 2 vaghina ma kwanatu kana vava Kiriyati Aba
na kamonai irabobo. Kiriyati Aba kana vava sago na Hibron, tuna Keinan dobuna
kamonai. Ma nani dobunai Abraham itou ma isiyapa kawana Sera kubiine.
3 Vaghina ma, kawana tupuwina ivoterei ma ivomiiri inae Hiti damsi kurisi ma
ivona bo, 4 “Taku dobu viruwa wawayiku, kaku vava na numataya ma kamomiyai

amakamakai. Kade karawaga kubiine tano gisina weni dobunai ata gimari da kawaku tupuwina ata terei."
5 Ma Hiti damsi ivonapotei bo, 6 "Bada, kevi yanekai, kamokiiyai tam na kiivavo ghamam. Nuwabiibiiyai kaivaghinei da am kayowanai akii karawaga sago biibiina kevinei da kawam tupuwina kuna terei."
7 Ma Abraham nani dobuna damsi ivokaravesi da gayamina itereoruwei 8 ma ivona bo, "Kovi vaghinei da kawaku tupuwina ami dobuwai ana terei, tuna kubiine kade Soya natuna Eperon kurina koti nowi 9 da gwabinai buba kana vava Makipela ata gimaratawei, tuna bonaghina na Eperon ina parata ririnai. Kovonei da maghinomiyai buba kana miiya vaghata ina terei da kudubina ani miiyatawei da nani karawagina na taku ani rapenei."
10 Abraham na Hiti damsi kurisi ivivi sisiya na peyarisi kwanatu matuketinai ivivi makiiyana da ivivi yana. Ma Eperon na yavata nani kamonai. Ma Abraham kurina ivona bo, 11 "Kegha, aku bada, kevi yaneku. Aku wawaya maghinosiyai nani bubana ma tanona na kudubina avereverem da nani dobunai kawam tupuwina kuna terei."
12 Abraham na ivokaravesi da gayamina itereoruwe meyei 13 ma maghinosiyai ivi sisiya Eperon kurina da peyarisi iti yanei. Ivona bo, "Kegha, kevi yaneku. Tanona kudubina kana miiya vaghata kevoneku da ani miiyatawei. Kevi vaghinei da ani miiyem ma nani dobunai kawaku tupuwina ana terei."
14 Ma ivonapotei bo, 15 "Aku bada, kevi yaneku. Tanona miiyiina na silva riririghisi ivi 400 ma tuna ke sago avai. Kegimari ma kawam tupuwina nani dobunai kuna terei."
16 Abraham, Eperon ina sisiya ivi vaghinei ma Hiti damsi maghinosiyai silva riririghisi ivi 400 na ivi yavi da ruvana iviini ma iverei. Ma Abraham ina silva sago sago duma i vita ma vivigimara wawayisi nani kwanatuna kamonai i silva sago sago duma i vita na ivi yavayavatei.
17 Vaghina ma Eperon ina tano ivi damani Abraham kurina. Dobuna kana vava Makipela, tuna na Mamre ririnai. Ma nani kamonai vao, kii ma buba na kudubina Abraham iviiya, 18 da ivi rapenei. Weni berana na kwanatu matuketinai iberai da Hiti damsi peyarisi matasiyai ikitai.
19 Nani murinai Abraham kawana tupuwina ikavaraneyei da buba ku kamona iterei. Bubana na Mamre ririnai, Keinan dobuna kamonai, ma Mamre kana vava sago na Hibron. 20 Ma vaghina, nakanani itupuwa da Hiti damsi i tano ma bubana Abraham iviiya da ivi karawagei.

24

Aisiki kawana.
1 Abraham na kana madegha ine kirakai da imorapa ma mara nonowa BADA ina vibiibiina gwabinai da ina yawasa kamonai na biibiina kavakava, kesago nuwapoya ita panani. 2 Mara sago ina bigabiga tomowina ikwatui ipisi kurina, tuna tomowina na Abraham ina bera peyarina ivivi gayamei. Ma ivonei bo, "Imam ku tepaku keterei kevi matakira da aku kayowana kuna berai. 3 Keinan damsi kamosiyai tamakamakai. BADA God tuna kunuma ma dobu iyamoni na matanai kuna vonakiiyapa kuriku da ke weni dobunai wiwike sago kuna rutini da natuku Aisiki ini kawanei. 4 Kegha, kenae da aku ku dobu, aku rakaraka kurisi da nani dobunai wiwike sago kuna rutinapiyei da natuku kawana."
5 Ma bigabiga tomowina ivi tarakiiyanei, "Ma mikeda wiwike sago ana panani ma ina bara, ke ina kayowana da weni ku dobuna ina pisi na ikikava? Vaghina bo kegha da natum Aisiki ana rutinaneyei ami ku dobu vaghata?"
6 Ma Abraham ivona bo, "Kegha, kegha taweyana! Ke kuna rutinaneyei nake. 7 BADA God kunumai ikwatuku da aku mamai ina rakaraka ma aku dobu vaghata akuyowesi.

Ma ivonakiiyapa kuriku da weni dobuna na tupurereghiku ina veresi da ini rapenei.
Ma ina aneya ina vonatawei ini nao nake ini vitem da wiwike sago kuna panani da
natuku kawana. 8 Ma wiwikena ina bara na am vonakiiyapa kuriku kevi bagunei ma
kevovirame. Ma ke meyani natuku tomowina kuna rutinaneyei nake." 9 Vaghina ma
bigabiga wawayina imana ina bada ku tepana iterei ma ivonakiiyapa da ina sisiya ina
votekatekei.
10 Bigabiga tomowina inae da Abraham ina kamel ivi 10 irutinapiyesi ma mura
ghamana, sawara bogii ma bogiiyai ku tepasi ivi tawanepeyana. Ma ivomiiri inae
ku Aram Nayaraim dobuna. Ibaba inenae da Nayo ina ku kwanatu inekiibau. 11 Ma
kwanatu kupunai dogo imakamakai ma baranai kamel iberisi da ikenavipika. Namada
ravi ipika ma tuna maranai na wivine ikiikiibau okowa ivu kubiine.
12 Vaghina ma inipowana bo, "O, BADA God, tam aku bada Abraham ina God. Ainowi
da kuni viteku da aviyavisina kubiine apisi na karako ana panani. Am nuwaviina
aku bada kurina kuti debei. 13 Kekitiku, taku weni dogona baranai amiimiiri ma weni
kwanatuna damsi natunatusi wivinesi ekiikiibau okowa inivu. 14 Kevi matakira kuriku
da meni wiwikena kurina ati nowi bo, 'Kade am kibubu kuta tereoruwei da atuma.' Ma
ita vonapoteku bo, 'Kiuma ma bade am kamel kubiisi anivu da ani umiisi.' Nakanani ini
sisiya na anakovi da tuna wiwikena kuvinei da am bigabiga Aisiki kubiine. Nakanani
kuna berai na am nuwaviina aku bada kurina kuni debei."
15 Karakava da ina nipowana iti kovini na Rebeka ina kibubu katagheyanai ikavar-
avaghai ma meyagai ikiibutawei. Wiwikena ina mamai na Betuwel, ina kwabura na
Milka, ma ina doboro na Nayo, tuna na Abraham tina kikei. 16 Wavinena ivi karawata
kirakai, tuna wiwike gubugubu, ke meyani tomowa damina ita viiya. Ioru ku dogo da
ina kibubuwai okowa ivui ma ighae.
17 Vaghina ma bigabiga tomowina yaghiyaghinai wiwikena iverupotei ma ivonei bo,
"Kade am kibubuwai okowa gisi vaghina kuta vereku da atumai."
18 Ivona bo, "Vaghina, bada, kiuma." Ma yaghiyaghinai ina kibubu itereoruwei ma
ivovigewai da bigabiga tomowina iuma.
19 Iuma ikovi ma wiwikena ivona bo, "Bade, am ghamoghamo kubiisi anivu da ani
uma dodosi." 20 Vaghina ma yaghiyaghinai okowa kibubu kamonai ituratepoi ku siga,
ma iverau ivovira ku dogo da okowa itivu meyei. Ma okowa ivui inenae da kamel iuma
dodowana na ivoterei. 21 Bigabiga tomowina ke sago aviyavisina ita vonei, wiwikena
ivivi matatetei da akovina ita viiya da vaghina wiwikena BADA ivinei bo kegha. Ivivi
nuwanotanota da dobu rabarabai ibaba ipisi na Aisiki kawana inekwa kavai bo ina
panani.
22 Kamel iuma ikovi na bigabiga tomowina ivororona da kamel sago tepanai giyayodi
ma bade imakwasi ruwa iviiya ma wiwikena iverei, sawarisi na goldiyai iyamoni. 23 Ma
ivi tarakiiyanei bo, "Tam am mamai na iyai? Kade ina numiyai na gawara ruvaruvana
bo kegha da gwabimiyai kata kena?"
24 Ma wiwikena ivona bo, "Aku mamai na Betuwel, aku doboro na Nayo ma aku
kwabura na Milka. 25 Ma ghamoghamo i kenakena gawarina emakamakai, rai katawei
da tepanai ina kena ma bade kii vavai nani. Ma gawara emakamakai da tam bade kuna
kena."
26 Vaghina ma, bigabiga tomowina ivi tuwaporeruruwana ma BADA ivokavakavari.
27 Ivona bo, "BADA God, aigheghenim, tam aku bada Abraham ina God. Kuvi patutu
kirakai da am agabiibai kurina kuvi debei. Kuvi noweku da maninina ina rakaraka
kurisi."
28 Ma wiwikena iverau inae ina ku numa ma aviyavisina itupuwa kurina na peyarina
ivi sisiyei ina rakaraka kurisi. 29 Ma nani wiwikena novuna na kana vava Leiban. Ma
tuna yaghiyaghinai iverau ku dogo da bigabiga tomowina ita kitai, 30 iyamna yodi ma
imakwasi novuna ikotekotei ikitai ma ina sisiya ivi yanei. Inae da bigabiga tomowina

ipanani, patana ina ghamoghamo yavata dogo baranai imiimiiri. 31 Ma ivonei bo,
“Kepisi ma tanae ku numa, damim aviiya da tam na BADA ina vibiibiina kamonai. Avi
kubiine we koimiiriyana? Namada tami kubiimi gawara kavovunagha ikovi ma bade
ami ghamoghamo kubiisi.”

32 Vaghina ma, Leiban nani bigabiga tomowina irutini inae ina ku numa. Ma kamel i
vita ivi oruni, ivi kanisi ma i kenakena gawarinai na rai vuna itawei da tepanai ita kena.
Ma bade okowa ikavarapiyei da bigabiga tomowina ina wawaya yavata kaesi ita kowa.
33 Vavai itura da ita kam ma bigabiga tomowina ivona bo, “Kegha, muriyai da ana kam
na kunona ani akovimi da avi kubiine apisi.”

Ma Leiban ivona bo, “Vaghina, kevi sisiya.”

34 Vaghina ma ivona bo, “Taku na Abraham ina bigabiga. 35 Ma BADA aku bada ivi
biibiini ma iberai da ina mura irakata kirakai. Ivi biibiini da sipu ma kau yavoyavosi,
ina silva ma gold irakata, ina bigabiga wivinesi ma tomotomowisi ipeyari ma ina kamel
da donki yavata. 36 Ma aku bada Abraham kawana Sera imagura kirakai ma kegha da ivi
tuwa da natuna tomowa, kana vava na Aisiki. Ma Abraham ina mura kudubina na ivi
damani natuna kurina. 37 Aku bada sisiya bagibagina ivereku, avonakiiyapa kurina da
ke Keinan dobuna damsi kamosiyai wiwike sago ata rutini da natuna Aisiki iti kawanei.
38 Ivoneku da ata pisi wike ina ku dobu, ina rakaraka kurimi da kamomiyai wiwike sago
ata rutinaneyei da natuna kawana.

39 Ma aku bada Abraham avi tarakiiyanei, ‘Ma mikeda wiwikena ina bara da ke ina
pisi na ikikava?’

40 Ma ivoneku bo, ‘BADA mara nonowa gwabikuwai na tuna ina aneya ina vonatawei
ini vitem da wiwike kuna panani. Aitumaghana da kuna nae na wavine sago aku
rakaraka kamosiyai kuna rutini da natuku ini kawanei. 41 Ma mikeda aku rakaraka
ke ini vaghinei da wiwike sago kamosiyai kuna rutini na ke kuni nuwapoyei. Nakanani
ina tupuwa na am vonakiiyapa kamonai ana votawem. Kovogha ke kuna panani.’

42 Nakanani aku bada ivi sisiya kuriku, vaghina ma ababa apisi da karako anekiibau
ku dogo na anipowana bo, ‘O, BADA God, tam na aku bada Abraham ina God. Kevi viteku
da aviyavisina kubiine apisi na karako ana panani. 43 Kekitiku, taku weni dogo baranai
amiimiiri ma wavine wiwikena sago ina pisi okowa itivu kubiine na ani nowi kurina bo,
“Kade am kibubu kuta tereoruwei da atuma.” 44 Mikeda ina vonapoteku bo, “Kiuma ma
bade am kamel kubiisi anivu da ani umiisi,” na anakovi da tuna wiwikena kuvinei da
aku bada natuna kawana.’

45 Karakava aku nipowana nuwanuwakuwai ati kovini na Rebeka akitai, ina kibubu
katagheyanai ikavaravaghai ma ioru ku dogo da itivu. Ivu ma avonei bo, ‘Kade atuma
bo kegha?’

46 Yaghiyaghinai ina kibubu itereoruwei ma ivona bo, ‘Kiuma ma bade am kamel ani
umiisi.’ Vaghina ma auma ma bade aku kamel ivi umiisi.

47 Ma avi tarakiiyanei bo, ‘Tam am mamai na iyai?’

Ma ivonapoteku bo, ‘Aku mamai na Betuwel, aku doboro na Nayo ma aku kwabura na
Milka.’ Avi yanei na vaghina, giyayodi sago ma imakwasi ruwa averei. 48 Vaghina ma,
avi tuwaporeruruwana ma BADA God avokavakavari, avona bo, ‘BADA aigheghenim,
tam aku bada Abraham ina God. Kuvi noweku da maninina Abraham tina kikei kurina
da tupuna wavinena apanani da natuna kubiine.’ 49 Ma vaghina, wekarakava na kade
aku bada Abraham kurina ami nuwaviina koni debei bo kegha da akovina ana viiya.
Koni akoviku ma muriyai da aku nota ana rereghi da aviyavisina ana berai.”

50 Ma Leiban da Betuwel ivonapotei bo, “Ke ruvaruvana da ikikava kana vonem.
Weni tuna na BADA ina kayowana. 51 Vaghina, Rebeka na weni. Kerutini ma kona nae
da am bada natuna ini kawanei. BADA ina kayowana takivini.”

52 Ma Abraham ina bigabiga i sisiya ivi yanei na itawotei da maghighina ku tano
itereoruwei ma BADA kurina ivi kiikiiwa. 53 Ma posaru, imakwasi ma yodi, silva ma
goldiyai iyamona na Rebeka ipuyoi ma bade gara yavata. Muriyai na ina maduwa ma
novuna ipuyosi, nani puyosi na miiyanisi irakata kirakai.
54 Vaghina ma peyarisi ikam ma iuma patapata ma bigabiga tomowina ina wawaya
yavata na Rebeka ina rakaraka gwabisiyai ikena.
Mara boiboiyai ivomiiri ma ivona bo, “Kovonatawekai kana vovirame aku bada
Abraham kurina.”
55 Ma Rebeka ina maduwa ma novuna ivona bo, “Kegha, karakava. Wiwikena na
mara ivi 10 gwabikiiyai ina makai ma nani murinai kona nae.”
56 Ma ivonapotesi bo, “Ke kona vonatanikai. BADA iberai da avi kubiine ababa apisi
na namada apanani ikovi. Tuna kubiine wekarakava kovonatawekai kana vovirame
aku bada Abraham kurina.”
57 Vaghina ma ivona bo, “Wiwikena takwatui ina pisi ma titarakiiyanei da tuna mani
ina kayowana ina voneta.” 58 Rebeka ikwatui ipisi ma ivonei bo, “Wekarakava weni
tomowina yavata kona nae bo kegha?”
Ma ivonapotesi bo, “E, vaghina, aku kayowana da yavata kana nae.”
59 Vaghina ma Rebeka ivonatawei da bigabiga tomowina ina wawaya yavata inae. Ma
ina bigabiga sago yavata inae, tuna wavinena na kana koyakoyagha. 60 Ivomiiri da ita
nae ma Rebeka ina rakaraka ivonakiiyaragha kurina bo,
“Novukai, kevi tuwa kirakai da natunatum ina peyari.
Tupurereghim ini rewapana kirakai ma kii ghavighaviya ina ghegavovorisi da i
kwanatu ini rapenei.”
61 Vaghina ma Rebeka ina bigabiga wivinesi yavata ivovunagha ikovi na i ku kamel
igeru ma nani bigabiga tomowina yavata ivomiiri inae.
62 Tuna maranai Aisiki na namada dogo kana vava Be Layai Roi ivoterei da Negev
dobunai imakamakai, tuna na Keinan ina parata kamonai. 63 Mara sago ravi ipika
na ikiibau ku dobu yagharina ma ivivi nuwanotanota. Ma itepa da ikitataweyana ma
ikita da kamel viya ibaba ipipisi. 64 Ma bade Rebeka itepa da Aisiki ikitai. Ina kamel
tepanai ioru ma inae da 65 Abraham ina bigabiga ivi tarakiiyanei bo, “Meni tomowina
everaverupotepoteta?”
Ivona bo, “Tuna na aku bada natuna.” Vaghina ma, vokarava kubiine Rebeka
gayamina kana gere iviiya da maghighina igerei.
66 Ku taki inekiibau na bigabiga tomowina ivi sisiya Aisiki kurina, aviyavisina
kudubina itupuwa na ivonaverei. 67 Vaghina ma Aisiki da Rebeka itavine ma ivi ruwa
inae Sera ina ku yobe. Muriyai da Rebeka ita nekiibau na Sera irabobo da Aisiki ina
maduwa kubiine ivi nuwapoya. Ma itavine na kawana nuwanuwana ivii kirakiiyei,
tuna kubiine nuwanuba ipanani.

25

Abraham natunatuna viya.

1 Abraham wavine sago irutini da kawana vuna. Wavinena kana vava Ketura. 2 Ivi
tuwa da natunatuna Simram, Jokisan, Medan, Midiyan, Isibaki ma Suwaya. 3 Jokisan
natunatuna na Seba ma Dedan. Ma Dedan tupurereghina na Asura damsi, Letusi damsi
ma Leyum damsi. 4 Ma Midiyan natunatuna na Epa, Eperi, Hanoki, Abida ma Elda.
Weni wawayisi peyarisi na Ketura tupurereghina.
5 Ma Abraham na aviyavisina rapenai peyarina na natuna Aisiki kurina ivi damani.
6 Ma karakava da ita rabobo na natunatuna tomotomowisi kakawana viya gwabisiyai
na puyo irereghi kurisi. Ma ku maramatana ivonatawesi ine rabaraba da ke Aisiki
gwabinai ita makai.

Abraham irabobo.

7 Abraham imakai da kana madegha 175. 8 Imakii bubuna da ina yawasa iguri
ma imagura kirakai, vaghina ma irabobo. 9 Natunatuna Aisiki da Ismayel tupuwina
iviini inae ku karawaga da ku buba kamona iterei. Nani bubana na Makipela dobuna
kamonai emakamakai, tuna na Mamre ririnai. Karenai tuna tanona na Hiti tomowa
Eperon rapenai, tuna Soya natuna. 10 Muriyai Abraham inae da Hiti damsi gwabisiyai
igimari ma kawana tupuwina nani bubana kamonai iterei. Ma Abraham irabobo na
bade bubana kamonai, kawana Sera yavata idogosi.
11 Abraham irabobo murinai na natuna Aisiki dogo kana vava Be Layai Roi na ririnai
imakamakai. Ma God, Aisiki ivi biibiini.

Ismayel natunatuna.

12 Weni tuna na Abraham natuna Ismayel ina varagutugutu. Tuna na Heiga natuna
ma Heiga na Sera ina bigabiga wavinena, ina dobu na Egypt.
13 Ismayel natunatuna tomotomowisi kii vava na weni, i tupuwa nununai tagiruma.
Natuna iyarokona na Nebayoti, tuna murinai na Keda, Adebel, Mibsam, 14 Misma,
Duma, Masa, 15 Hadadi, Tema, Jetura, Napis ma Kedema. 16 Weni damsi na Ismayel
natunatuna, ti na dam ivi 12 i kaekiki mau. Ma ti na i meyagai ma i taki nununai
ivivi makiiyana. 17 Ma Ismayel imakai da kana madegha 137 ma irabobo. 18 Ma
tupurereghina peyarisi i dobu na Havila da ku Sura warerena, dobuna na Egypt ina
parata ririnai ma ku maramatana. Keta sago enenae ku Asura dobuna ma nani ketana
kuta viiya na i dobu kuta panani. Ma peyarisi mara nonowa ti mani i rakaraka yavata
ivivi kawapata.

Jeikap ma Iso itupuwa.

19 Weni tuna na Abraham natuna Aisiki ina varagutugutu. 20 Aisiki kana madegha 40
ma itavine, kawana na Rebeka. Rebeka ina mamai na Betuwel ma novuna na Leiban. I
dobu ghamana na Arameya ma i dobu gisina kana vava na Padan Aram*.
21 Ma Rebeka na gagarina. Tuna kubiine Aisiki inipowana BADA kurina da iti tuwa ma
ina nipowana ivi yanei. Vaghina ma, Rebeka iropeya. 22 Ma damina iviiya da iti tuwa
da wawayaruwa ma pepeyisi na manawina kamonai ivivi papareyana. Ma i maduwa
ivona bo, “Weni tuna na avi berana etuputupuwa kuriku?” Tuna kubiine ivi nowi BADA
kurina da akova ita viiya.
23 Ma BADA ivonapotei bo,
“Pepeyisi kamomuwai ina magura na ini tuwa da dam ruwa,
ma ivi ruwa na ini kawapata.
Murimurina ina dam ini rewapana kirakai
da iyarokona ina dam ina ghekuyowesi.
Ma murimurina na iyarokona ini badei.”
24 Kana mara ipisi da iti tuwa ma ivi tuwa da tomotomowa ruwa. 25 Natuna
iyarokona na buroburona ma inikorokorona tuna kubiine ivi vavei, ‘Iso†.’ 26 Ma
murimurina ikiikiibau na iyarokona ku kaekarena ivokikita vaghata, tuna kubiine ivi
vavei, ‘Jeikap‡.’ Aisiki kana madegha 60 na Rebeka nani ededisi ivi tuwesi.

Iso iyaroko buderina ivi wapai.

27 Vaghina ma, nani tomotomowisi imagumagureyana na Iso tuna yebagha bogana
ma dipa kana wawaya. Ma Jeikap tuna kawapotapotana ma numiyai, yobe kamosiyai
imakamakai. 28 Aisiki ina kayowana ghamana siya tuna kubiine ina nuwaviina Iso. Ma
Rebeka, tuna ina nuwaviina ghamana Jeikap.

---

* **25:20:** Padan Aram kana vava sago na Northwest Mesopotemiya. † **25:25:** ‘Iso’ Hibru gamonai ‘Iso’ iyamna ‘inikorokorona.’ ‡ **25:26:** ‘Jeikap’ Hibru gamonai ‘Jeikap’ iyamna ‘kaekarena ivokikita,’ ma tuna na miiba, iyamna ‘vibero wawayina.’

29 Mara sago Jeikap bini yebayebarisi ivivi tavi ma Iso dipiyai ikiibau. Inekiibau na
vitonara ikara kirakiiyei 30 tuna kubiine ivona bo, “Vitonara ikara kirakiiyeku, bini kuta
vereku da ata kani.” (Iso kana vava sago na Edom, tuna vavana iyamna ‘yebayebarina.’)
31 Ma Jeikap ivonapotei bo, “Kunona kuni vaghinei da iyaroko buderina kudubina
kuna vereku da rapekuwai na vaghina.”
32 Iso ivona bo, “Kekitiku, vitonara ekarakara kirakiiyeku da gisina kava ma ana
rabobo. Aviyavisina biibiina nani buderina kamonai ana panani?”
33 Jeikap ivonapotei bo, “Kunona vonakiiyapa bagibagina keterei, kuni vaghinei da
am buderi ana viiya.”
Vaghina ma, Iso ivi vaghinei. Ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina
kudubina i mamai iti damani kurina na ke tuna ina viiya ma Jeikap ini rapenei.
34 Muriyai Jeikap parawa da bini iverei da ikam ma iuma ikovi ma ivomiiri da inae.
Ma vaghina, Iso ina ‘buderi’§ ivi wapai ma kesago iti nuwapoyei.

26

Aisiki ma Abimaleki.

1 Mara sago gomara ghamana nani dobunai itupuwa. Ma gomarina kubiine Aisiki
mau inae ku Gera dobuna, Pilisti damsi i kiivavo Abimaleki kurina. Weni tuna na
gomara kana viruwa, kunona gomara sago Abraham ina mariyai itupuwa. 2 BADA
inekiibau Aisiki kurina da ivonei bo, “Ke kunoru ku Egypt, avonavonem da weni
dobunai kemakai. 3 Kemakai mara gisina ma taku na gwabimuwai ma ani biibiinim.
Weni dobuna kudubina na tam, tupurereghim yavata ana veremi. Nakanani ana berai
na aku vonakiiyapa bagibagina am mamai Abraham kurina aterei na ana nunuri.
4 Ana berai da tupurereghim ina rakata da nakanani ma gwamegwame kunumai. Ma
weni dobuna kudubina ana veresi da rapesiyai. Ma tupurereghim tepasiyai na dam
ma dam dobuwai ani biibiinisi. 5 Am mamai Abraham ivotekateka bubuniku da aku
vonaviyoyovana, aku sisiya bagibagisi ma aku kayowana kudubina ibera yavui, tuna
kubiine ani biibiinim.”
6 Aisiki nani sisiyina BADA gwabinai iviiya, tuna kubiine Gera dobunai imakiikikina.
7 Ma nani dobuna tomotomowisi ipisi kawana Rebeka kubiine ivi tarakiiyanei. Kawana
ivi karawata kirakai ma Aisiki iyabumana, inotai da ita vona bo, “Tuna kawaku,” na
tomotomowisi ita kiivunui ma kawana ita rutini. Tuna kubiine ivi bero, ivona bo, “Tuna
novuku.”
8 Aisiki nani dobunai imakii kirakai. Ma mara sago Pilisti damsi i kiivavo Abimaleki
ina numa tepanai ikita ioru da Aisiki ikitai, kawana Rebeka itaraghavui ma iyoyoni.
9 Tuna kubiine Aisiki ikwatui inae kurina ma ivonei bo, “Kuvi bero! Wavinena na
kawam! Avi kubiine kuvona da tuna na novum?”
Aisiki ivonapotei bo, “Anotai da ati mamatara da tuna na kawaku na kota kiivunuku.”
10 Ma Abimaleki ivona bo, “Avi kubiine weni berana kuberai kurikai? Aku wawaya
sago kawam ita kenei na wavuna kata kavari.”
11 Vaghina ma, Abimaleki ina sisiya bagibagina iterei ina wawaya kudubisi kurisi,
ivonesi bo, “Meni wawayina Aisiki bo kawana ini kayotiranei na vaghina, wawayina
kani raboboi.”
12 Ma vaghina, Aisiki gwabisiyai imakai ma BADA ivi biibiini, nani dobunai iwayowa
da mura ghamanakina ipanani. 13 Ina mura irakata ma nakeda irakarakata da ina
mura isasara. 14 Ina bigabiga wawayisi ma ina sipu da ina kau yavoyavosi ipeyari, tuna

§ **25:34:** ‘buderi’ Hibru damsi i kiki na tomowa ina rabobo na natuna tomowina iyarokona na aviyavisina mamai rapenai na kudubina tuna ina viiya. Weni kamonai na tano, ghamoghamo, bigabiga wawayisi, silva ma gold ma bade vighaviya, vitava ma wayowa sawarisi. Ma natunatuna murimurisi na ini kegha, iyarokona kubiine ina biga.

kubiine Pilisti damsi inuwakapiyei. 15 Ti na ivomiiri da dogo peyarisi idogo potapota
yavu, dogosi na Aisiki ina mamai ina bigabiga wawayisi yavata iyaba.
16 Nani murinai Abimaleki, Aisiki ivonei bo, “Akii dobu kekiibutawei, tam kuvi
rewapana kirakai, ke nakanani ma tokai.”
17 Vaghina ma Aisiki nani dobuna ikiibutawei ma inae da Gera anaghinai itupagigira
da imakai. 18 Ma dogo viya nani dobunai na ina mamai Abraham iyaba ma irabobo
murinai na Pilisti damsi idogo potapota. Ma Aisiki na dogosi peyarina iyabame. Ma ina
mamai ikikava kii vava iveresi na nakanani ivi vava meyesi.
19 Mara sago anaghina kamonai, Aisiki ina bigabiga wawayisi dogo vuna iyabai da
okowa biibiina ipanani. 20 Ma Gera dobuna wawayisi, ti na sipu kii koyakoyagha, na
ivomiiri da Aisiki ina sipu kii koyakoyagha iyeghisi nani dogona kubiine, ivonesi bo,
“Weni okowina na tokai akii okowa, ke tami.” Tuna kubiine dogona ivi vavei ‘Eseki,’
nani vavana iyamna ‘Vigamowana.’
21 Vaghina ma, Aisiki ina bigabiga inae da dogo sago iyabai ma kegha, nani dogona
kubiine na bade ivi gamowana. Tuna kubiine dogona ivi vavei ‘Sitna,’ nani vavana
iyamna ‘Miiripote.’ 22 Nani dogona ikuyowei ma inae da bade dogo sago iyabai na
kesago iyai nani dogona kubiine ita gamo. Tuna kubiine ivi vavei, ‘Reyobota,’ nani
vavana iyamna ‘Taraboga Ghamana.’ Ma ivona bo, “Wekarakava na BADA ivotaweta
ma taraboga ghamana ivereta da tamakai bubuna ma mura ghamana tapanani.”
23 Muriyai Aisiki nani dobuna ivoterei ma inae ku Beyaseba. 24 Inekiibau ma nani
didibarinai BADA irumatara kurina ma ivona bo, “Namada avonakiiyapa aku bigabiga
Abraham kurina da tupurereghimi ina rakata, tuna kubiine ani biibiinim ma ana berai
da nakanani ina tupuwa. Taku na am mamai Abraham ina God. Taku gwabimuwai,
tuna kubiine ke kuna yabumana.”
25 Vaghina ma, Aisiki suwara kana kema iyamoni ma BADA ivokavakavari. Ma nani
dobunai itupagigira da ina yobe itini ma ina bigabiga wawayisi dogo sago vuna iyabai.

Aisiki da Abimaleki vivaghina iberai.

26 Mara sago Abimaleki, Gera dobuna kamonai ivomiiri inae Aisiki kurina. Ma ina
wawaya ruwa irutinisi da yavata inae. Sago na ina wawaya akakovina kana vava
Ayusati ma sago na ina iyo wawayisi i bada Pikol. 27 Ivi aroba inekiibau na Aisiki ivona
bo, “Rorova kovi kawapateku na kokwaviniku da akiibutawemi. Ma wekarakava na avi
kubiine kopisi kuriku?”
28 Ivonapotei bo, “Wekarakava kakovi da BADA gwabimuwai. Kanotanotai da tam
ma tokai na vivaghina kata berai. Kakayokayowei da kurikai kuna vonakiiyapa 29 da
ke kuna kiiviberokai. Rorova tokai bade ke kata kiiviberom, kakoyagha bubunim da
damonai na nuwanubiiyai kavonatawem da akii dobu kukuyowei. Ma karako kakitai
da ivi biibiinim.”
30 Vaghina ma, Aisiki kamporagha ghamana iberai kubiisi da ikam ma iuma. 31 Mara
itom ma mara boiboiyai peyarisi vivaghina iberai, sagosago duma vonakiiyapa bag-
ibagina iterei. Nani murinai Aisiki ivi kiikiiwesi ma nuwanubiiyai ivonatawesi da inae.
32 Inae ma murinai na Aisiki ina bigabiga wawayisi inekiibau ma ivonei da dogo
sago iyabai. Nuwabiibiiyai ivona bo, “Okowa kapanani!” 33 Ma Aisiki dogona ivi vavei
‘Siba’* ma kwanatu nani dobunai ivowai kana vava ‘Beyaseba.’† Ma karako kwanatuna
patana da emakamakai ma kana vava ke ita virai, kana vava Beyaseba.

Iso kakawana.

* **26:33:** Hibru gamonai ‘Siba’ iyamna ‘vonakiiyapa bagibagina.’ † **26:33:** Hibru gamonai ‘Beyaseba’ iyamna ‘vonakiiyapa bagibagina ina dogo.’

34 Aisiki natuna Iso kana madegha 40 na Hiti wivine ruwa iravaghisi. Sago na Beri
natuna Juditi, ma kana viruwa na Elon natuna Basemati. 35 Iso nani wivinesi iravaghisi
na Aisiki da Rebeka i yawasa ivi beroi ma nuwapoya ghamana iveresi.

27

Aisiki, Jeikap ivi biibiini.

1 Aisiki imagura kirakai ma matana isowasowa da ke ruvaruvana ita kita. Mara sago
natuna iyarokona Iso ikwatui ma ivonei bo, "Natuku."
Ma ivonapotei bo, "Taku weni."
2 Ivona bo, "Taku wekarakava na amagura kirakai ma gisina kava da ana rabobo.
3 Am yovu ma dosiyo kekavari ma kekiibau ku warere da siya sago kuna vowai kubiiku.
4 Kaku siya kekavarapiyei ma vavai yavata kevokuya monamonai da ana kam. Ana kam
ina kovi na muriyai da ana rabobo na ani biibiinim."
5 Aisiki nakanani ivivi sisiya Iso kurina na Rebeka ivivi yana. Iso ivomiiri ikiibau
ku warere da siya sago ita vowai ma ita kavarapiyei, 6 na Rebeka natuna Jeikap
kurina ivona bo, "Am mamai ivi sisiya Iso kurina ma avi yanei. 7 Ivona bo, 'Siya sago
kekavarapiyei ma vavai yavata kevokuya monamonai da ana kani. Ma muriyai da ana
rabobo na Bada matanai ani biibiinim.' " 8 Muriyai Rebeka ivona bo, "Natuku, kevi yana
bubuna da aviyavisina ana vonem na kuna berai. 9 Kenae da gote yavona kamonai
na dodosi ivi ruwa kuna vinetawei ma kuna rutinapiyei da ana vokuya monamonai.
Ikikava am mamai ekayokayowei na nakanani ani tavi. 10 Ma kuna kavaraneyei am
mamai kurina da ina kani ma muriyai da ina rabobo na ini biibiinim."
11 Ma Jeikap ina maduwa kurina ivona bo, "Aku tuwa Iso na ere inikorokorona ma
taku na kegha. 12 Kade mamai ita votovoniku ma ita panani da aiberoberowei na
vibiibiina ke ana viiya. Kegha, taku mani kaku imaga ana titinariyai."
13 Ma ina maduwa ivonapotei bo, "Natuku, avi imagina ina tupuwa kurim na biwana
taku ana viiya. Ma aviyavisina avonavonem na keberai. Kenae da gotesi kuna
rutinapiyei wike."
14 Vaghina ma, inae da irutinisi ipisi ina maduwa kurina. Ma ikikava ina mamai
ikayokayowei na nakanani ina maduwa ivokuya monamonai. 15 Muriyai Rebeka
inae da Iso kana gara biibii kirakiisi numiyai itura imakamakai na iyuna da natuna
murimurina ivi kotei. 16 Ma bade gote bekasi iviiya da imana igerei ma bade ku iwana
mumumuna itawanepai. 17 Vaghina ma, nani vavina ivokuya monamonai na iverei.
18 Jeikap inae ina mamai kurina ma ivonei bo, "Mamai."
Ma Aisiki ivonapotei bo, "Avai natuku, tam iyai?"
19 Ma Jeikap ivi bero, ivonapotei bo, "Taku na natum iyarokoku ma aviyavisina
kuvoneku na aberai, tuna kubiine kemakiivomiiri da kam siya kuna kani ma vibiibiina
kuna vereku."
20 Ma ivona bo, "Natuku, ikikava siya kupanani, iyaghiyaghina ghagha?"
Ivonapotei bo, "Am BADA God ivowaguku da avowai."
21 Vaghina ma, ina mamai ivona bo, "Kepisi kuriku da ana votovonim. Anakovi da
tam natuku Iso bo kegha."
22 Jeikap inae ina mamai ku dogarina ma ina mamai ivororona da ivopitapitari ma
ivona bo, "Gamom na nakanani ma Jeikap ma imam na nakanani ma Iso imana."
23 Jeikap imana igerei da korokorona nakanani ma Iso imana, tuna kubiine Aisiki ke
ita vogii tovoni. Tuna kubiine karakava, kam murinai na ivi biibiini.
24 Ma ivi tarakiiyaname, "Vonavaghata da tam natuku Iso bo?"
Ma Jeikap ivonapotei bo, "E, taku."
25 Ma ivona bo, "Natuku, siya kuvowai na kepiyei ana kani ma muriyai na ani
biibiinim."

Vaghina ma, Jeikap siya ma vavai ikavaraneyei da ina mamai ikam ma bade wain
yavata iverei da iuma. 26 Vaghina ma ina mamai ivona bo, “Natuku, kepisi kuriku da
kuna yoniku.”
27 Inae kurina da iyoni na ina mamai na kana gara pughuna iyoni da weni nakanani
ivi biibiini. Ivona bo,
“Natuku, pughum ibiibii kirakai. Tuna nakanani ma tano pughuna. Tano BADA ivi
biibiini na pughuna ibiibii kirakai.
28 Ainowi God kurina da garewa kunumai ina verem ma am tano ini biibiini da am
mura ina rakata. Ina berai da witi ma wain kana greipi kuna yuna kirakiiyei.
29 Ainowi da dobu ma dobu ina biga kubiim, ma dam ma dam ina runomem.
Ma titim yoghoyogho kuni badesi. Ma am maduwa tupurereghina na peyarisi ina
runomem ma ina vokaravem.
Ainowi da iyavo kava inimagim na God inimagisi ma iyavo kava ini biibiinim na
God ini biibiinisi.”

Iso ivi nowi Aisiki kurina da iti biibiini.

30 Ivi biibiini ikovi na Jeikap ivomiiri inae. Inenae na nani kamonai Iso iyebagha ikovi
da inekiibau. 31 Iso bade vavai da siya ivi tava monamonai ma ikavara inae ina mamai
kurina ma ivonei bo, “Mamai, kemakiivomiiri da weni siyana akavarapiyei na kuna
kani ma kuni biibiiniku.”
32 Aisiki ivi tarakiiyana bo, “Tam iyai?”
Ma ivonapotei bo, “Taku Iso, natum iyarokoku.”
33 Vaghina ma, Aisiki ivi nuwapoya kirakai da kiroro ivi karei ma ivona bo, “Nakanani
na iyai siya ivowai ma ikavarapiyei kuriku? Akani ikovi ma avi biibiini ma muriyai tam
kunekiibau. Ma nani vibiibiinina namada averei ikovi da gwabinai ina makii nonowa.”
34 Ina mamai ina sisiya ivi yanei na Iso nuwanuwana ipoya kirakai da ere tutuna
ivona bo, “Mamai, nakanani na taku bade kevi biibiiniku.”
35 Ma ivona bo, “Tim kikei ipisi ma ivi beroberoweku da am vibiibiina iviiyavui.”
36 Ma Iso ere nuwavisina ivona bo, “Wena mara kana viruwa ivi beroberoweku.
Kovi vava bubuni da tuna na ‘Jeikap.’* Kunona kaku gawara iviiya da ivi yaroko
ma wekarakava na aku vibiibiina gwabimuwai iyapiya da ivi rapenei.” Muriyai ivi
tarakiiyana bo, “Kade vibiibiina sago kuvi yapakei da kubiiku bo kegha?”
37 Ma ivonapotei bo, “Kegha. Tuna na namada rewapana gwabikuwai iviiya da ini
badem ma ita rakaraka kudubisi aberisi da ti na ina bigabiga. Ma bade avi biibiini da
vavai ma wain na mara nonowa gwabinai ina rakata. Natuku, wekarakava na kesago
avai da ana berai kubiim.”
38 Ma Iso na ina mamai ivonei bo, “Kade vibiibiina sago kava kuvi yapakei kubiiku bo
kegha? Aku mamai, taku bade kevi biibiiniku!” Ivi sisiya ikovi na itupagavovora da tou
ivi karei.
39 Ma Aisiki ivonei bo,
“Kesago garewa kunumai inoru da tam kubiim,
Kesago tano biibiina da kuna wayowei.
40 Am yawasa kamonai na kuni tona da kuna makai.
Ma tim kikei kubiine kuna biga.
Ma mara sago koni kawapata kirakai,
Ma tuna maranai kuna kiibutawei da nani vitana kuna tatawei.”

Jeikap iverau Leiban kurina.

41 Jeikap, ina mamai ivi beroberowei da gwabinai vibiibiina iviiya, tuna kubiine ina
tuwa Iso nuwanuwana ipughu kirakai. Iso ivona da i mamai na mara gisina kava da ina
rabobo ma kasira ina kovi, nani murinai na Jeikap ina kiivunui.

* **27:36:** Hibru gamonai ‘Jeikap’ iyamna ‘vibero wawayina.’

42 Ma kegha, wawaya sago Iso ina sisiya ivi yanei ma inae da Rebeka ivonei. Ma tuna
na Jeikap kana sisiya ivonatawei da ipisi, ma ivonei bo, “Kevi yana, am tuwa kana biwa
ina viiya, ina kayowana da ina kiivunum. 43 Natuku, aviyavisina ana vonem na keberai.
Tam na keverau! Yaghiyaghinai kuna nae ku Haran, novuku Leiban kurina. 44 Yavata
kona makamakai da am tuwa ina nuwapughu ina kovi. 45 Karakava nuwanuwana ina
nuba ma aviyavisina kurina kuberai na ini nuwawapei. Tuna maranai na kam sisiya
ana vonatawei da kuna pisi. Ke vaghina da ami viruwa mara sago kava kamonai ani
wapimi.”
46 Muriyai Rebeka inae Aisiki kurina ma ivonei bo, “Weni Hiti wivinesi natuta Iso
iravaghisi na ke aku kayowana, weni makamakiina na ke ata vivivaghinei. Mikeda
Jeikap bade weni dobuna kamonai Hiti wavine sago ina ravaghi na ibiibai da ata
rabobotaweyana.”

28

1 Tuna kubiine Aisiki, Jeikap ikwatui da ivi biibiini ma ivonei bo, “Ke Keinan
wavine kuna ravagha tovoni. 2 Yaghiyaghinai kenae ku Padan Aram* da am maduwa
ina mamai Betuwel ina ku numa. Ma nani dobunai am maduwa novuna Leiban
natunatuna wivinesi kamosiyai sago kuna viiya da kawam. 3 Ainowi God Rewapana
Kirakiina† kurina da ini biibiinim ma ina berai da natunatum ina peyari ma am koroto
ina rakata da dam sago ina tupuwa. 4 Ma bade ainowi da ikikava Abraham ivi biibiini
na nani vibiibiinina ini damani tam ma tupurereghim kurimi. Ma karako weni dobunai
kemakamakai na tam nakanani ma numataya, tuna kubiine ainowi da God ini vaghinei
da dobuna tam kuni rapenei. Ma dobuna na God, Abraham iverei.” 5 Vaghina ma, Aisiki,
Jeikap ivonatawei inae ku Padan Aram, ina mamai kikei Leiban kurina. Leiban novuna
na Rebeka, tuna na Jeikap da Iso i maduwa. Ma Leiban da Rebeka i mamai na Betuwel,
ina dobu na Aram.

Iso wavine sago iravaghi.

6 Iso iakovi da Aisiki, Jeikap ivi biibiini ma ivonatawei inae ku Padan Aram da nani
dobunai wavine sago ita viiya da kawana. Ma bade iakovi da ivivi biibiini na tuna
maranai ina sisiya bagibagina iverei da ke Keinan wavine sago ita ravaghi. 7 Ma Jeikap
na ina maduwa da ina mamai i sisiya ivotekatekei da inae ku Padan Aram. 8 Iso nani
maranai iakova bubuni da ina mamai ke ina kayowana Keinan wivine. 9 Tuna kubiine
Iso inae Ismayel kurina da natuna Mayalati iravaghi, tuna genebuna na Nebayoti. Iso
kakawana ruwa ma weni tuna na kana viaroba.

Jeikap ivi matu Betel dobunai.

10 Jeikap Beyaseba dobuna ikiibukuyowei inenae ku Haran. 11 Ma inenae da ravi
ipika na gawara sago biibiina ipanani da ita kena. Nani dobunai wakima sago iviiya
iterei da ina kunuwana ma ivi kiikenei da ita kena. 12 Ma ivi matu da kiitete ikitai,
kaena na dobuwai ma damona na ighae da ku kunuma. Ma ikitai da God ina aneaneya
nani kiitetenai igheghae ma iororu. 13 Ma nani kiitetena damonai na BADA imiimiiri,
ma ivonei bo, “Taku na BADA, am mamai Abraham da Aisiki i God. Ma weni tanona
tepanai kekenakena na tam ma tupurereghim ana veremi. 14 Ma tupurereghim ina
peyari da dobu ini yoghoyoghoi ma ina kiibau da ku dobu kudubina ina ne yavui. Ma
tam ma tupurereghim tepamiyai na dam ma dam dobuwai ani biibiinisi. 15 Ma mike
kuna nenae na taku yavata ma ani tarapaparanem ma ana viinim kuna vovira weni
ku dobuna. Ma ke ana voterem da aviyavisina avonakiiyapa kurim na ana berai na
vaghina.”

---

* **28:2:** Padan Aram kana vava sago na Northwest Mesopotemiya. † **28:3:** Hibru gamonai ‘Mamai God Rewapana Kirakiina’ kubiine ina vona bo ‘El Sadai.’

16 Jeikap irumataka ma nota iviiya na ivona bo, “Vona bubuna BADA na weni dobunai
ma taku ke atakovi.” 17 Ma iyabumana da ivona bo, “Weni dobuna ivi iniriimona
ghagha, weni tuna na kesago avai da Bada ina numa. Weni tuna na kunuma kana
matuketa.”
18 Mara itom ma mara boiboiyai Jeikap nani wakimina ivivi kunuwanei na iviiya da
ivi miirini ma oira ku tepana itepoi. 19 Ma nani dobuna ivi vavei ‘Betel’‡, kunona nani
kwanatuna ikwatukwatui Lus.
20 Vaghina Jeikap vonakiiyapa bagibagina iberai, ivona bo, “Mikeda God gwabikuwai
weni babana kamonai na ani vaghinei da tuna na aku God. Ina kitaruviku ma vavai ina
vereku da ana kam ma gara ina vereku da ani kote, 21 ma mikeda biibiinai ana vovira
aku mamai ina ku numa na vaghina, BADA ana vonei da tuna na aku God. 22 Ma weni
wakimina avi miirini na ini debei da tuna na gawara vovokaravina. Ma aviyavisina
peyarina kuna vereku na riba ivi imaruwa ana terei ma sago ana verem.”

29

Jeikap inekiibau ku Padan Aram.

1 Vaghina ma Jeikap ibaba inenae da maramatana wawayisi i ku dobu inekiibau. 2 Ma
nani dobunai ikita ku warere da dogo sago ikitai. Ma dogo baranai na sipu yavona aroba
ivivi keneyana iyamna nani sipusi na nani dogonai iumuma. Ma dogona kawana kana
gudu wakimina na ghamana ma vitana. 3 Ma sipu yavosi kudubina ina riyesi nani ku
dogona na sipu kii koyakoyagha wakimina ina tabiratawei da sipu ini umiisi. Ma ini
umiisi ina kovi na dogona kawana bade ina gudui.
4 Jeikap sipu kii koyakoyagha ivi tarakiiyanesi bo, “Varevaresiku, tami na meni
dobuna wawayimi?”
Ma ivonapotei bo, “Tokai akii kwanatu na Haran.”
5 Jeikap ivonesi bo, “Nayo tupuna Leiban koakovi bo kegha?”
Ma ivonapotei bo, “E, kakovi.”
6 Ma Jeikap ivi tarakiiyanesi bo, “Tuna vaghina bo?”
Ma ivonapotei bo, “Eee, tuna vaghina, natuna Risera ina sipu yavona yavata wepina.”
7 Jeikap sipu kii koyakoyagha ivonesi bo, “Kokitai, wekarakava na madegha ghamana
ma karakava kii mara da koni umiisi. Ma vaghina kovi umiisi ma bade koviinisi ina
vovira da i ku kamkam gawarina biibiina.”
8 Ma ivonapotei bo, “Ke kovokovoghina, sipu yavosi kudubina ina riyesi ina kovi na
dogo kana gudu wakimina kana tabiratawei. Ma nani murinai na sipu kani umiisi.”
9 Jeikap patana da nani tomotomowisi yavata ivivi sisiya na Risera ina mamai ina sipu
yavona yavata inekiibau. Tuna na sipu kii koyakoyagha. 10 Ma Jeikap, Risera ikitai da
ina sipu yavata ipipisi na inae da dogo kana gudu wakimina itabiratawei ma sipu ivi
umiisi. 11 Vaghina ma Jeikap, Risera iyoni ma ituwei. 12 Ma ivonei bo, “Taku na am
mamai ina rakaraka, taku Rebeka natuna.” Tuna kubiine Risera iverau inae da ina
mamai ivonei.
13 Leiban sisiyina ivi yanei da natuna kikei Jeikap inekiibau na yaghiyaghinai ikiibau
da ita verupotei. Ma itaraghavui, iyoni ma irutinaneyei ina ku numa. Ma Jeikap
aviyavisina peyarina kurina itupuwa na Leiban ivi akovi. 14 Leiban ivi yanei ma ivonei
bo, “Tam na viyoku ma taraku vaghata.”

Jeikap, Liya da Risera iravaghisi.

Nani murinai Jeikap yavuna Leiban yavata imakai da nawaravi sago ikovi. 15 Ma
Leiban ivona bo, “Tam na aku rakaraka vaghata ma ke vaghina da kubiiku kuna biga
wapawapa, tam na ke sleiv. Kevoneku da ikikava ani miiyem.”

---

‡ **28:19:** Hibru gamonai ‘Betel’ iyamna ‘God ina numa.’

16 Leiban natunatuna wivinesi na ivi ruwa, iyarokona na Liya ma murimurina na
Risera. 17 Liya tuna na matanenenerina ma ke iti karawata kirakai. Ma Risera tuna
tupuwina ghamana ma ivi karawata kirakai. 18 Jeikap, Risera nuwanuwana iviini, tuna
kubiine ivona bo, "Mikeda kuni vaghinei da natum Risera ana ravaghi na taku madegha
miikovi ma ruwa kubiim ana biga."
19 Leiban ivonapotei bo, "Ke aku kayowana da tomowa wapawapa ina ravaghi ma
ibiibai da tam ana verem da kuna ravaghi ma yavata tamakai." 20 Tuna kubiine
Jeikap madegha miikovi ma ruwa ibiga da Risera ita ravaghi. Ma kegha da Jeikap ina
nuwaviina irakata kirakai da nani madeghisi ivi miikovi ma ruwa na damina na kegha.
21 Vaghina ma Jeikap, Leiban ivonei bo, "Kaku ruva kutereterei na iviiya, kawaku
kevereku, aku kayowana da yavata kana kena."
22 Tuna kubiine Leiban nani dobuna wawayisi kudubina ikwatusi ipisi ma kampor-
agha ghamana iberai. 23 Ravi ipika na Leiban natuna Liya irutini Jeikap kurina ma
iverei da yavata ikena. 24 Ma bade Leiban ina bigabiga wavinena Silpa irutini da natuna
Liya iverei da ina bigabiga wavinena.
25 Mara itom ma mara boiboiyai Jeikap ipanani da wavinena ke Risera, tuna na Liya.
Maninina inae Leiban kurina ma ivonei bo, "Avi kubiine weni berana kuberai kuriku?
Taku Risera kubiine abigem ma avi kubiine kuvi beroberoweku?"
26 Leiban ivonapotei bo, "Weni dobunai akii kiki evonavona da ke vaghina da wavine
murimurina ini nao ina tavine ma iyarokona ini muri. 27 Kevi vaghinei da madegha
miikovimaruwa ku tepana kuna biga na weni tavinena kamporaghina ina kovi na
Risera ana verem da kuna ravaghi."
28 Ma Jeikap ivi vaghinei na nani kamporaghina ivi koviya murinai na Leiban bade
natuna Risera irutini ma Jeikap iverei da kawana. 29 Ma Leiban ina bigabiga wavinena
Biliya irutini da natuna Risera iverei da ina bigabiga wavinena. 30 Jeikap bade Risera
yavata ikena ma ina nuwaviina ghamana na Risera kurina, ke Liya. Ma vaghina,
madegha miikovi ma ruwa ku tepana Leiban kubiine ibiga.

Jeikap natunatuna.

31 BADA ikitai da Jeikap, Liya ke iti nuwaviina kirakiiyei na iberai da tuna na
kovokovoghina da iti tuwa ma Risera na kegha. 32 Liya iropeya ma ivi tuwa da
natuna tomowa ma ivi vavei 'Ruben'* ma ivona bo, "BADA aku nuwapoya iakovi ma
wekarakava na kawaku ini nuwaviineku."
33 Liya bade iropeyame ma ivi tuwa da natuna tomowa ma ivona bo, "BADA ivi yanei
da kawaku ke iti nuwaviina kirakiiyeku, tuna kubiine natuku tomowa kana viruwa
ivereku kana vava 'Simiyon.'† "
34 Ma bade iropeyame ma ivi tuwa da natuna tomowa, ivi vavei 'Livai'‡ na ivona bo,
"Natunatuku tomotomowa ivi aroba avi tuwesi, tuna kubiine wekarakava na kawaku
nakeda ini nuwaviina kirakiiyeku ma kuriku ini riya."
35 Ma bade iropeyame ma ivi tuwa da tomowa ma ivona bo, "Wekarakava na BADA
ana vokavakavari." Tuna kubiine ivi vavei 'Juda,'§ vaghina ma vituwa ivoterei.

30

1 Ma Risera inotameyei da tuna Jeikap ke ita vivituwei na genebuna inuwakapiyei.
Tuna kubiine Jeikap ivonei bo, "Aku kayowana da ati tuwa. Ke ani tuwa na ana rabobo."
2 Jeikap nuwanuwana ipughu da ivona bo, "Taku avai, taku ke kovokovoghina da God
kana gawara ata viiya. Tuna iberim da ke kuta vivituwa."

---

* **29:32:** Hibru gamonai 'Ruben' iyamna 'aku nuwapoya ikitai.' † **29:33:** Hibru gamonai 'Simiyon' iyamna 'wawaya iyana.' ‡ **29:34:** Hibru gamonai 'Livai' iyamna 'kiikapu.' § **29:35:** Hibru gamonai 'Juda' iyamna 'vokavara.'

3 Vaghina ma Risera ivona bo, “Aku bigabiga wavinena Biliya weni, ma tuna yavata
kona kena da ini tuwa da natunatuku. Ma tuna tepanai na taku bade aku rakaraka ina
rakata.”
4 Tuna kubiine Risera ina bigabiga wavinena Biliya irutini Jeikap kurina da yavata
ikena. 5 Biliya iropeya ma ivi tuwa da natuna tomowa. 6 Vaghina ma Risera ivona bo,
“God ivi kamyuyuweku ma aku tou ivi yanei da natuku tomowa ivereku.” Weni berana
kubiine ivi vavei ‘Dan.’*
7 Risera ina bigabiga wavinena ivi tuwame da natuna tomowa. 8 Ma Risera ivona bo,
“Avi paparana kirakai da genebuku aghekuyowei.” Tuna kubiine nani tomowa kikina
ivi vavei ‘Napitali.’†
9 Liya damina iviiya da vituwa ivoterei na ina bigabiga wavinena Silpa irutini Jeikap
kurina, iverei da kawana. 10 Vaghina Silpa ivi tuwa da natuna tomowa. 11 Ivi tuwa na
Liya ivona bo, “Aku nuwabiibai irakata.” Tuna kubiine Silpa natuna ivi vavei ‘Gedi.’‡
12 Liya ina bigabiga wavinena Silpa ivi tuwame da natuna tomowa. 13 Vaghina ma
Liya ivona bo, “Avi nuwabiibii kirakai! Karako wivine ina voneku bo, ‘Nuwabiibai
wavinem.’ ” Tuna kubiine Silpa natuna ivi vavei ‘Asera.’§
14 Witi borina kana mara ma Ruben ikiibau ku warere da vituwa kana gegura
irupanapanana na iyuna ma inae da ina maduwa Liya iverei. Risera inae da Liya ivonei
bo, “Natum ina gegura ma kade ruwa kava kuta vereku bo kegha?”
15 Liya ere nuwapughupughuna ivonapotei bo, “Tam namada kawaku kuyapiya ma
kekayokayowei da bade natuku ina gegura kuna viiya bo?”
Ma Risera ivona bo, “Mikeda natum ina gegura kuna vereku na ani vaghinei da
karako didibarai Jeikap yavata kona kena.”
16 Nani ravinai Jeikap witi vaonai ivovovira na Liya iverupotei ma ivonei bo, “Tam
karako yavata takena, iyamna tam namada natuku ina gegurai agimarim ikovi.”
Vaghina ma, nani didibarinai inae da Liya yavata ikena.
17 God, Liya ina nipowana ivi yanei na iberai da iropeya ma natuna tomowa kana
vimiikovi ivi tuwei. 18 Ma Liya ivona bo, “God aku miiya ivereku iyamna aku bigabiga
wavinena arutini kawaku kurina da averei.” Tuna kubiine natuna ivi vavei ‘Isaka.’**
19 Liya iropeyame ma natuna tomowa kana vimiikovi ma sago ivi tuwei. 20 Ma Liya
ivona bo, “God puyo kiimatanina ivereku. Wekarakava na kawaku ina vokaraveku,
natunatuna tomotomowa ivi miikovi ma sago avi tuwesi kubiine.” Ma natuna ivi vavei
‘Sebulun.’††
21 Ma tuna murinai na Liya ivi tuwame da natuna wavine ma ivi vavei ‘Daina.’
22 Vaghina ma God, Risera inotai ma ina nipowana ivi yanei. Iberai da kovokovoghina
da iti tuwa. 23 Risera iropeya ma ivi tuwa da natuna tomowa ma ivona bo, “Aku
vinimaya God iviitawei.” 24 Ma ivi vavei ‘Josepa,’‡‡ ma ivona bo, “Ainowi Bada kurina
da natuku tomowa sago ina veremeyeku.”

Jeikap ina mura irakata.

25 Josepa itupuwa murinai Jeikap inae da Leiban ivonei bo, “Kade kuti vaghinei da
ata nae aku ku dobu? 26 Kakawaku ma natunatuku kevereku iyamna ti kubiisi na biga
ghamanakina aberai tam kubiim. Ma karako kevotereku da ana nae. Kuakovi da biga
irakata kirakai aberai kubiim.”

---

* **30:6:** Hibru gamonai ‘Dan’ iyamna ‘ivi debei da ke ata beraberoi.’ † **30:8:** Hibru gamonai ‘Napitali’ iyamna ‘avi paparana.’ ‡ **30:11:** Hibru gamonai ‘Gedi’ iyamna ‘biibiina apanani.’ § **30:13:** Hibru gamonai ‘Asera’ iyamna ‘nuwabiibai.’ ** **30:18:** Hibru gamonai ‘Isaka’ iyamna ‘kaku miiya.’ †† **30:20:** Hibru gamonai ‘Sebulun’ iyamna ‘vigheghena.’ ‡‡ **30:24:** Hibru gamonai ‘Josepa’ iyamna ‘ku tepana ina terei.’

27 Leiban ivona bo, “Aku sisiya kevi yanei, tam tepamuwai da Bada ivi biibiiniku
da mura ghamanakina apanani. Kade gwabikuwai kuta makai mara gisina. 28 Ma
kevoneku am kayowana aviyavisina da ana verem.”
29 Jeikap ivonapotei bo, “Kuakovi da kubiim abiga kirakai ma kuakovi da aku
vikoyakoyagha kamonai na am ghamoghamo ivi koroto da irakata. 30 Apisi na am
mura na gisina ma wekarakava na am mura irakata kirakai ma aviyavisina peyarina
aberaberai na BADA ivi biibiini. Ma wekarakava na taku ikikava? Avi maranai taku
mani aku rakaraka kubiisi ana biga?”
31 Leiban ivi tarakiiyanei bo, “Aviyavisina ana verem?”
Ma ivonapotei bo, “Kesago aviyavisina kuna vereku da bera sago kava kuna berai
kubiiku na patana da am ghamoghamo ana koyagha bubunisi ma ana kitaruvisi.
32 Karako aku kayowana da am ghamoghamo kamosiyai na sipu dumadumasi ma bade
gote bodayarayaraghisi ma punepunesi ana yuna da ti na aku miiya. 33 Karakava
mara epipisi da kuna panani da taku bera maninina aberai. Mikeda kuna pisi da
aku miiya ghamoghamosi kamosiyai kuna panani da gote ke bodayarayaraghisi ma ke
punepunesi ma bade sipu ke dumadumasi na kunakovi da ti na gwabimuwai ayapi.”
34 Leiban ivonapotei bo, “Vaghina, am kayowanai taberai.” 35 Ma nani murinai
Leiban ikiibau da gote tomotomowisi ma wivinesi bodayarayaraghisi ma punepunesi,
bo kii kiruma poipoisi ma bade sipu dumadumasi na peyarisi irutinisi inae da natu-
natuna tomotomowisi iveresi da ita koyaghisi. 36 Ma natunatuna nani ghamoghamosi
irutinisi na ivomiiri da Jeikap ina makamakai gawarina ikuyowei ma ibaba da mara
aroba ikovi. Ma Jeikap imakai da Leiban ina ghamoghamo makiiterena patana da
ikoyakoyaghisi.
37 Vaghina Jeikap inae da popla da amond da plein kiisi ragharaghasi iyuna da
ikiruma, bekasi nevanevasi ipapa da kiisi ragharaghasi na kii kiruma poipoisi iru-
matara. 38 Jeikap nani kiisi ragharaghasi iyuna da ghamoghamosi i umuma sigasi
maghinosiyai itura. Nani dobunai itura iyamna ghamoghamo ipipisi uma kubiine na
nani dobunai ivivi momorana. 39 Nani kiisi kirukirumisi maghinosiyai ivivi momorana
na ivivi tuwa da natunatusi na bodayarayaraghisi, punepunesi ma kirukirumisi.
40 Jeikap ina sipu da gote gegeyisi ivinetawesi da bogiiyai iteresi. Ma iberisi da
karosi ivirei Leiban ina ghamoghamo bodayarayaraghisi ma punepunesi kurisi iterei.
Nakanani iberai da tuna ina ghamoghamo yavosi ivi rakati ma bogiiyai iteresi, ke
Leiban ina ghamoghamo yavata iti kapusi.
41 Ma meni ghamoghamosi rewapanisi ivivi momorana na Jeikap nani kiisi kirukiru-
misi iyuyuna da kii siga kamosiyai itutura da nani kiisi barasiyai ivivi momorana.
42 Ma meni tusi mitamitasi ivivi momorana na nani kiisi ragharaghasi ke maghinosiyai
ita tutura. Tuna kubiine rewapanisi natunatusi na Jeikap iyuyuna ma mitamitasi na
Leiban rapenai. 43 Jeikap weni nakanani iberai na ina mura irakata, ina ghamoghamo
yavoyavosi ipeyari. Ma bade ina bigabiga tomotomowisi ma wivinesi ipeyari, ina kamel
ma bade ina donki ipeyari.

31

Jeikap iverugavu.

1 Jeikap sisiya ivi yanei da Leiban natunatuna ivivi sisiya ivonavona bo, “Jeikap ita
mamai ina bera kudubina iyabigogona yavui. Ma ina mura na ita mamai gwabinai.”
2 Ma Jeikap damina iviiya da Leiban ina bera ma ina yawasa na ivirai ke kunona
nakanani.
3 Vaghina ma BADA, Jeikap ivonei bo, “Kevovirame am ku dobu vaghata da meni
dobunai am mami mau ma am rakaraka imakamakai nake, ma taku na tam yavata.”

4 Tuna kubiine Jeikap sisiya ivonatawei Risera da Liya kurisi da ikiibau da meni
dobunai ina sipu ikoyakoyaghisi nake. 5 Jeikap kakawana ivonesi bo, “Akitai da ami
mamai na ina bera ma ina yawasa na ke ita biibai taku kuriku kunona nakanani, ma
kegha da aku mamai ina God na taku gwabikuwai emakamakai ma ekoyakoyaghiku.
6 Tami ami viruwa koakovi da nuwanuwaku kudubinai ami mamai kubiine abiga.
7 Ma kegha, ami mamai ivivi beroberoweku da aku miiya na mara imaruwa nakanani
iviravirai. Ma God ke iti vaghinei da ku tepana ita kiiviberoku. 8 Kunona Leiban ivona
bo, ‘Gote ini tuwa da punepunesi na natunatusi rapemuwai, am miiya. Ma vaghina,
nani murinai ivi tuwa da peyarisi na punepunesi kavakava.’ Muriyai ina nota ivi rai na
ivona bo, ‘Ini tuwa da bodayarayaraghisi na ti kava rapemuwai, ma vaghina, ivi tuwa da
bodayarayaraghisi kavakava.’ 9 Nakanani ivi tuwa da ghamoghamo yavosi ami mamai
gwabinai na God iviitawei da taku ivereku.
10 Ghamoghamo ivivi momorana maranai ma avi matu da gote tomotomowisi ivivi
momorana na peyarina bodayarayaraghisi ma punepunesi kavakava. 11 Ma aku matu
kamonai na aneya ivi sisiya kuriku ivona bo, ‘Jeikap.’ Ma avonapotei bo, ‘Taku weni.’
12 Aneya ina sisiya ikwapanatini ivona bo, ‘Kekitai, gote tomotomowisi ididiwana na
bodayarayaraghisi ma punepunesi kavakava.’ Akitai da Leiban aviyavisina eberaberai
kurim, tuna kubiine weni berana aberai. 13 Taku na God, Betel dobunai taku anekiibau
kurim. Nani dobunai wakima kuvi miirini ma kuvi biibiini ma am vonakiiyapa
bagibagina kuberai kuriku. Ma wekarakava na kevovunagha da kuna vovirame am
ku dobu kutupuwa nake.”
14 Risera da Liya, Jeikap ivonapotei bo, “Kesago aviyavisina ita makamakai akii
mamai gwabinai da akii buderi kana viiya. 15 Ma iberikai da tokai nakanani ma dobu
viruwa wawayikai, ivi gimarekai ma manena kubiikai na ibera wapawapai. 16 Ma vona
bubuna da mura kudubina God akii mamai gwabinai iviitawei na tokai ma natunatukai
rapekiiyai. Tuna kubiine God ikikava evonavonem na nununai keberai.”
17 Vaghina ma Jeikap kakawana ma natunatuna ku kamel ivi gerusi. 18 Ma ina
ghamoghamo yavoyavosi ma aviyavisina kudubina Padan Aram* kamonai ipana-
panani na peyarina iviiviiya da yavata ita nae ku Keinan, ina mamai Aisiki kurina.
19 Ma Risera na iakovi da Leiban inae da ina sipu vunivunisi ivivi gharitaweyana
tuna kubiine ina ku numa irui da kana kokoitau iyapi. 20 Ma bade Jeikap na Leiban
ivi beroberowei, ke ita vonei da ivomiiri, matagavunai inae. 21 Aviyavisina peyarina
rapenai na iyuna yavui ma yaghiyaghinai iverau, Yuperetis okowina idamani da ita nae
ku Giliyadi koyasi.

Leiban, Jeikap iverukivini.

22 Mara aroba murinai wawaya inae Leiban ivi akovi da Jeikap iverau. 23 Leiban
ina wawaya iviinisi ma Jeikap iverukivini da mara miikovi ma ruwa murinai Giliyadi
koyasiyai ivotanisi. 24 Nani maranai, God inekiibau Leiban kurina, ina matu kamonai
ivonei bo, “Kawam kekoyagha bubuni, ke avi sisiyina berona kuna karatawei da Jeikap
kuni yabuyabumani.”
25 Giliyadi koyasi tepanai Jeikap ina taki iyamoni ma i yobe itina. Muriyai Leiban
ina wawaya yavata inekiibau na bade nani koyasiyai i taki iyamoni da Jeikap mau
ririsiyai. 26 Ma Leiban inae da Jeikap ivonei bo, “Avi kubiine kuvi matagavugavuweku
da natunatuku wivinesi kuveruwesi da ti nakanani ma ghaviya kamonai kuta panisi na
kuta veruveruwesi? 27 Avi kubiine kuvi beroberoweku da ke kuta voneku ma kuonagha
da kunae? Ma kuta voneku na nuwabiibiiyai gita ma enava kata ravi ma tavotavoriyai
kata vonatawemi. 28 Ma ke sago kuti akoviku da natunatuku ma tuputupuku ata yonisi
ma ati kiruruwesi ma kota nae. Weni tuna na bera neghaneghana kuberai. 29 Taku

* **31:18:** Padan Aram kana vava sago na Northwest Mesopotemiya.

rewapana gwabikuwai emakamakai da ati kiiviberom, ma kegha da didibarai am mamai ina God ivoneku bo, ‘Ke sago avi sisiyina berona kuna karatawei da Jeikap kuni yabuyabumani.’ 30 Ma akovi da am kayowana ghamana da kuta vovira am mamai ina ku dobu. Ma avi kubiine aku numa kana kokoitau kuyapi?”

31 Jeikap, Leiban ivonei bo, “Ayabumanem, iyamna anotai da natunatum wivinesi gwabikuwai kuta kayoviitawesi. 32 Ma mikeda wawaya sago kuna panani da am kokoitau iyapi na tuna wawayina na ina rabobo. Ita wawaya matasiyai na am sawara kekwa ma kuna panani da tam rapemuwai na kuna yuna.” Ma Jeikap ke itakovi da Leiban ina kokoitau na Risera iyapi.

33 Vaghina Leiban irui Jeikap ina ku yobe ma bade irui Liya ina ku yobe ma ke sago aviyavisina ita panani. Nani murinai na irui Risera ina ku yobe. 34 Ma Risera, Leiban ina kokoitau iyuna da ina kamel kana ku makamakii gaburinai ituragavugavu ma imakiitani. Leiban yobe kamonai igini yavui ma kesago aviyavisina ita panani.

35 Risera ina mamai ivonei bo, “Aku bada ke nuwanuwam ina pughu, taku ke ruvaruvana maghinomuwai ana vomiiri, taku na nawaravi aviiya.” Ma Leiban iekwa da ke sago ina kokoitau ita panani.

36 Jeikap nuwanuwana ipughu kirakai Leiban kurina da ivonei bo, “Aviyavisina abera beroi?” Ma bade ere nuwapughupughuna ivi tarakiiyanei bo, “Ikikava abera beroi da taku kekwavikwaviniku nakanani ma taku ghamoghamo dipa? 37 Wekarakava na aku sawara peyarina kugini yavui ma kamonai na aviyavisina sago tam rapemuwai kupanani. Avi kava kupanani boni na am wawaya ma aku wawaya maghinosiyai keterekiibuwei da ina kitai ma ti ina voneta da iyi ivonavaghata.

38 Taku na madegha 20 gwabimuwai amakai ma am ghamoghamo akoyaghisi da kesago iti tuwa bero, ma bade kesago am ghamoghamo kamosiyai sipu tomowina sago siyana ata kam tovoni. 39 Ma maranai am ghamoghamo sago ghamoghamo dipa ivowai na nani tarabogina na taku mani agudugudui. Ma kuvoneku da ghamoghamo sago wawaya ina yapini madeghai bo didibarai na taku mani ani teparari. 40 Mara ipeyari madegha ikariku da avi kamaghiyei ma bade didibarai nuba ivowavowiku da ke ruvaruvana ata kena. 41 Ma nakanani amakai da madegha 20 ikovi gwabimuwai. Madegha 14 na natunatum wivinesi ivi ruwa kubiisi avi uratamana ma madegha 6 na am ghamoghamo akoyaghisi ma kuvomiiri da aku miiya mara 10 nakanani kuvirai. 42 Ma mikeda aku mamai ina God, tuna Abraham ma Aisiki i God gwabikuwai kegha na vonavaghata da namada imaku kwebuna ma kuta vonataweku. Ma kegha da God aku nuwapoya ma aku biga aberai na ikitai na didibarai inekiibau kurim da itupavimaninimu.”

Leiban da Jeikap vivaghina makamakiina iberai.

43 Leiban, Jeikap ivonapotei bo, “Weni wivinesi na taku natunatuku ma natunatusi na taku tuputupuku ma ghamoghamosi na taku aku ghamoghamo. Ma vonavaghata da bera kudubina weni dobunai kekitakitai na taku rapekuwai. Ma wekarakava na taku ke ruvaruvana da aviyavisina ana berai da natunatuku ma tuputupuku ana votanisi. 44 Ma vaghina, kepisi da tam ma taku vivaghina makamakiina taberai. Wakima tidaburi da tuna takitakitai na ita vivaghina makamakiina tanotai.”

45 Vaghina Jeikap wakima sago gurina iviiya ma ivi miirini da i matakira. 46 Ma ina wawaya ivonesi da wakima viya iyuna ma ivi daburi. Ma nani wakimina daburina baranai imakai da ikam. 47 Leiban nani gawarina ivi vavei ‘Jega Sayaduta’† ma Jeikap nani gawarina ivi vavei ‘Galidi.’‡

† **31:47:** Arameyik gamonai ‘Jega Sayaduta’ iyamna ‘matakira ivi kiidaburana.’ ‡ **31:47:** Hibru gamonai ‘Galidi’ iyamna ‘matakira ivi kiidaburana.’

48 Ma vaghina, Leiban, Jeikap ivonei bo, “Weni wakimina daburina na imatakira
da tam ma taku vimakiibero tavoterei.” Tuna kubiine nani gawarina ivi vavei
‘Galidi.’ 49 Ma ina sisiya ikwapanatini ivona bo, “Ainowi BADA kurina da maranai weni
gawarinai tibogebogeta na ina koyagha bubunita.” Tuna kubiine nani gawarina kana
vava sago na ‘Mispa.’§ 50 Ma ivoname, “Mikeda natunatuku wivinesi ke kuna koyagha
bubunisi bo wivine bogiiyai kuna ravaghisi na namanaki da ke anakovi ma kenotai da
God na ekitakitita.”
51 Ma bade ivonei bo, “Wakima avi daburi weni, tam ma taku kamoputiyai ma
wakima kuvi miirini weni. 52 Weni wakimina daburina ma weni wakimina miimiirina
na matakira da tam ma taku ita viparaparata. Taku ke meyani ana damani da ani
ghaviyem ma bade ke kuna damani da kuni ghaviyeku. 53 Ma ainowi da mikeda taku
ana beraberoi bo tam kuna beraberoi, na God ina tupavimaninita ma kovogha ina
rereghi. Tuna na am doboro Abraham da am nosi Nayo i God.”
Ma vaghina, Jeikap vonakiiyapa bagibagina iberai da nani vivaghina makamakiina
ke ini kiigiiyei. God avanai ivonakiiyapa, tuna God na ina mamai Aisiki ere yabuyabu-
manina ivovokavakavari. 54 Ma ghamoghamo sago ikiivunui da koya tepanai isuwara
God kurina ma ina wawaya ikwatusi ipisi da yavata ikam. Ikam ikovi ma koya tepanai
ivi keneyana.
55 Mara itom ma mara boiboiyai Leiban tuputupuna da natunatuna iyonisi ma ivi
biibiinisi, ivoteresi ma ivovira ina ku dobu.

32

Jeikap ivovunagha da Iso ita nepotei.

1 Jeikap bade ivomiiri inenae da God ina aneaneya ketiyai iverupotesi. 2 Ikitisi
na ivona bo, “Weni tuna na God ina taki.” Tuna kubiine nani gawarina ivi vavei
‘Mayanaim.’*
3 Inenae na yonayona ivonatawesi ivi nao ina tuwa Iso kurina, Edom dobuna
kamonai, dobuna kana vava sago na Seya. 4 Ma ivonaviyoyovanesi bo, “Konae da
aku bada Iso kana sisiya weni nakanani kovonei, ‘Taku na am bigabiga Jeikap ma ani
akovim da weni marana gurigurina Leiban yavata kamakamakai da karako na weni.
5 Taku gwabikuwai na kau, donki, sipu, gote ma bigabiga wawayisi tomotomowisi ma
wivinesi. Ma wekarakava na sisiya avonavonatawei tam aku bada kurim. Ainowi da
kade kuni vaghinei da tam ma taku tinuwasago bo kegha.’ ”
6 Yonayona wawayisi ivovira Jeikap kurina ma ivonei bo, “Tokai kanae am tuwa Iso
kurina ma tuna na namada epipisi da ina verupotem ina wawaya ivi 400 yavata.”
7 Jeikap weni sisiyina ivi yanei na iyabumana ma ivi nuwapoya kirakai. Ina wawaya
ivorereghisi da koroto ruwa iyamoni ma nakanani bade ina sipu, gote, kau ma kamel
yavata. 8 Inota da Iso ina pisi da koroto sago ina ravisi na koroto sago na inonagha.
9 Vaghina ma Jeikap inipowana ina doboro Abraham da ina mamai Aisiki i God
kurina, ivona bo, “BADA tam kuvoneku, ‘Kevovira am ku dobu, am rakaraka kurisi ma
ana berai da am mura ina rakata.’ 10 Taku ke wawaya kiimatana ma kegha da am
agabiibai ma am nuwaviina kuriku irakata da bera biibiisi ipeyari kuberai taku am
bigabiga kubiiku. Rorova kava imakuwai na diwona kava ma Jodan okowina adamani
ma karako na aku koroto ruwa itupuwa. 11 Ma aniponipowana da kevi tarapaparaneku
da aku tuwa Iso ke ina kiivunuku, iyamna ayabuyabumana da ina pisi na ina raviku
ma bade maduwa mau natunatusi yavata ina ravisi. 12 Kenotai da kuvoneku bo,
‘Vonavaghata, ana berai da am mura ina rakata ma ana berai da tupurereghim ina
peyari da nakanani ma gonugonu kikirai, iyava kavakavana.’ ”

§ **31:49:** ‘Mispa’ iyamna ‘numa kiidamowai ina kitabanenega.’ * **32:2:** ‘Mayanaim’ iyamna ‘taki ruwa.’

13 Didibarai Jeikap nani dobunai ikena. Mara itom na aviyavisina gwabinai na biibiisi
ivovinesi da ina tuwa Iso ita puyoi. 14 Weni nakanani ivovinesi. Gote wivinesi ivi 200
ma bade tomotomowisi ivi 20, sipu wivinesi ivi 200 ma bade tomotomowisi ivi 20. 15 Ma
kamel ivi 30 wivinesi ere natunatusi ma kau wivinesi ivi 40 ma tomotomowisi ivi 10. Ma
bade donki wivinesi ivi 20 ma tomotomowisi ivi 10. 16 Ivinesi ikovi na iyavo nununai
itura ma ina bigabiga ivonesi da sagosago duma na yavosi ita koyaghisi. Ma ivona bo,
"Kovi nao, ma kokitaruvai da taraboga nani yavosi basusiyai ina makai."
17 Ma vinoraveraveyana wawayina sisiya bagibagina iverei, ivonei bo, "Aku tuwa Iso
ina nepotemi ma ini tarakiiyanem, 'Tami iyi ina wawaya ma mike konenae ma weni
ghamoghamosi maghinomiyai na iyi rapenai?' 18 Ma weni nakanani kuna vonapotei
bo, 'Am bigabiga Jeikap rapenai. Ma weni ghamoghamosi ivonatawei tam ina bada
kurim, ina puyom. Ma wawayina na murikiiyai vaghata epipisi.' "
19 Ma bade bigabiga wawayisi kana viruwa da kana viaroba ma iyavo kava nani
yavosi ivivi noravesi na peyarisi sisiyina sago iveresi. "Iso kona panapanani na bade
sisiyina sago kovonei. 20 Ma konota bogai da weni nakanani kona vonei, 'Am bigabiga
Jeikap murikiiyai vaghata epipisi.' " Jeikap namada ina nota irereghi da ivona bo, "Weni
puyosi ana vonatawei ini nao da aku tuwa nuwanuwana ani nubai. Muriyai ana
nepotei na aku berona ina notatawei."
21 Vaghina ma Jeikap ina puyo ivi nao inae ma tuna na ina takiyai ikena.

Jeikap wawaya sago yavata ivi vowa.

22 Nani didibarinai Jeikap ivomiiri da kakawana ruwa ma ina bigabiga wivinesi ruwa
ma natunatuna tomotomowisi ivi 11 irutinisi da Jaboki okowina ivi damanisi. 23 Ivi
damanisi ikovi ma murinai na bade ina sawara kudubina ivi damani. 24 Ma Jeikap ina
kina kava imakai.
Ma tomowa sago ipisi da yavata ivi vowa inene da gisina kava da mara iti kwata. 25 Ma
tomowina damina iviiya da ke ruvaruvana da Jeikap ita ghetani na ivororona da Jeikap
geyageyana ikiitovoni. Ma vaghina ivivi vowa kamonai ma Jeikap damina iviiya da
geyageyana itamotawe. 26 Muriyai tomowina ivona bo, "Mara ikwata ma kevotereku
ana nae."
Ma Jeikap ivonapotei bo, "Kuni biibiiniku na ana voterem da kuna nae."
27 Tomowina Jeikap ivi tarakiiyanei bo, "Kam vava iyai?"
Ma ivonapotei bo, "Jeikap."
28 Vaghina tomowina ivona bo, "Kam vava Jeikap na karako ikovi. Tam na God ma
wawaya yavata kovi vowa da kughetanisi, tuna kubiine kam vava vuna na 'Israel.'† "
29 Vaghina Jeikap ivona bo, "Ma kade kam vava kuta voneku."
Ma tomowina ivonapotei bo "Avi kubiine kekayokayowei da kaku vava kunakovi?"
Ivi sisiya ikovi na Jeikap ivi biibiini.
30 Tuna kubiine nani dobuna ivi vavei 'Peniyel.'‡ Jeikap nani dobunai ivona bo, "God
yavata kavi kitapoteyana ma patana da taku yawayawaku, ke ata rabobo."
31 Madegha ighetawei igheghae ma Jeikap, Peniyel ikiibutawei ma geyageyana
itamotawe kubiine ivivi sike. 32 Tuna kubiine nani maranai da ku karako na Israel
damsi na ghamoghamo viyosi geyageyasi baranai ke ita kamkam. Tomowina Jeikap
geyageyana ikiitovoni da ikiitawei.

33

Jeikap, Iso inepotei.

† **32:28:** Hibru gamonai 'Israel' iyamna 'God yavata ivi vowa.' Nani vavana iverei, ivi matakira da Jeikap ina yawasa kamonai, nuwapoya bogii ma bogiiyai ighegavovori. ‡ **32:30:** Hibru gamonai 'Peniyel' iyamna 'God maghighina.'

1 Jeikap itepa ma ikitai da Iso ina wawaya ivi 400 yavata ipipisi. Tuna kubiine
natunatuna ivorereghisi da Liya, Risera ma bigabiga wivinesi ruwa gwabisiyai. 2 Ma
ina bigabiga wivinesi ere natunatusi na maghinonai iteresi, iteretani na Liya ere
natunatuna ma Risera da Josepa kii muri itupotai. 3 Jeikap ivi nao inae ma inenekiibau
varesina kurina na mara ivi 7 ku dowa irunoma.
4 Ma Iso iverau da tina kikei itaraghavui, iyoni ma ivi tutuwana. 5 Vaghina ma Iso
itepa ma ikitavirevire da wivine ma ededa yoghoyogho ikitisi ma ivi tarakiiyana bo,
“Weni wawayisi na iyavo?”
Ma Jeikap ivonapotei bo, “God ina agabiibai irakata kirakai da weni wawayisi
ivereku.”
6 Vaghina ma bigabiga wivinesi ere natunatusi ivi nao inae da Iso maghinonai
irunoma. 7 Iteretani na Liya ere natunatuna ipisi da Iso maghinonai irunoma, turina
na Josepa da Risera ipisi da Iso maghinonai irunoma.
8 Iso ivi tarakiiyana bo, “Avi berana kuberai da weni ghamoghamosi kuvi
vonataweyana ivi nao na averupotesi?”
Jeikap ivonapotei bo, “Aku bada, weni berana aberai na tam kuta kitai da kuti
turaneku bo kegha.”
9 Ma Iso ivona bo, “Kegha, varesiku. Taku gwabikuwai ipeyari kirakai ma aviyavisina
kupipiyei na kevotani da kubiim.”
10 Ma Jeikap ivona bo, “Kegha. Mikeda nuwanuwam kudubinai kituraneku na
vaghina ainowi kurim da weni puyosi avereverem na keviiya. Maghighim akitai
na nakanani ma God maghighina ata kitakitai. Wekarakava ainuwabiibai da kuvi
turaneku. 11 Ma ainowi kurim da weni puyosi apipiyei na keviiya, God ina agabiibai
irakata kuriku kubiine. Taku gwabikuwai ipeyari kirakai da isasara.” Jeikap ina sisiya
ivi rewapana kirakai da turinai na Iso ivi vaghinei da puyosi ivopotei.
12 Vaghina Iso ivona bo, “Wekarakava tavomiiri, taku yavata tanae patapata.”
13 Ma Jeikap ibara, tuna kubiine ivona bo, “Aku bada, kuakovi da ededa na mitamitasi
ma bade aku ghamoghamo nakanani ere natunatusi ana kitaruvisi. Mikeda mara
sago kamonai ana tupesi da ina baba kupom na ghamoghamo ina rukwa. 14 Ma taku
am bigabiga ainowi kurim, aku bada, da tam kevi nao. Ma taku na muriyai ededa
da ghamoghamo natunatusi yavata kii neyai ana nae na nuwatuwai ana pisi da Seya
dobunai Edom kamonai ana pananim.”
15 Ma Iso ivona bo, “Vaghina ma aku wawaya viya gwabimuwai ana voteresi da ini
vitem.”
Ma Jeikap ivonapotei bo, “Namanaki. Namada nuwanuwam kudubinai kuvi vagh-
ineku ma avi kubiine weni berana kuna berai?”
16 Ivi ruwa ivi sisiya ikovi na Iso ivomiiri da ibaba ivovira ku Seya dobuna.
17 Ma Jeikap na inae ku Sukoti ma nani dobunai numa kweta ivowa, tuna ma ina
ghamoghamo kubiisi. Tuna kubiine nani dobuna ivi vavei ‘Sukoti.’*
18 Ma vaghina, nakanani itupuwa da Jeikap mau Padan Aram† ikiibutawei da inae ku
Sekem kwanatuna Keinan dobuna kamonai. Ma i baba kamonai na biibiina kavakava.
Kwanatu ririnai ina taki iyamoni ma i yobe itina da imakai. 19 Kwanatuna kana bada
na Hamo ma Jeikap inae Hamo natunatuna kurisi da taki dowana gwabisiyai igimari,
miiyanina na silva riririghina ivi 100. 20 Ma nani dobunai suwara kana kema iyamoni
ma ivi vavei ‘El Eloye Israel‡.’

34

Sekem, Daina ikenei.

* **33:17:** Hibru gamonai ‘Sukoti’ iyamna ‘numa kweta.’ † **33:18:** Padan Aram kana vava sago na Northwest Mesopotemiya. ‡ **33:20:** Hibru gamonai ‘El Eloye Israel’ iyamna ‘God na Israel i God.’

1 Mara sago Jeikap da Liya natusi wiwikena kana vava Daina inumataya inae da
Keinan wivine ita kitisi. 2 Ma Hivi tomowa sago wiwikena ikitai, tomowina kana
vava Sekem, tuna na Hamo natuna ma Hamo na nani dobuna paratina kana kiivavo.
Vaghina ma, Daina ikitai na ivotani ma ikenei. 3 Ma wavinena ivi karawata kirakai da
nuwanuwana iviiya. Tuna kubiine ivi marumarui, ina kayowana ghamana da yavata
iti turana. 4 Vaghina Sekem ina mamai ivonei bo, “Aku kayowana ghamana da nani
wavinena kuta viiya da kawaku.”
5 Iya mara gurina ma Jeikap akova iviiya da Sekem, Daina ikenei da Daina tupuwina
ikiiviberoi. Ma Jeikap natunatuna tomotomowisi warereyai i ghamoghamo ikoyakoy-
aghisi kubiine ivi kawapotapota da ita vovira.
6 Sekem ina mamai Hamo yavata inae Jeikap kurina da iti sisiya. 7 Ma nani ka-
monai na Jeikap natunatuna warereyai inekiibau. Sisiya ivi yanei na itataghana ma
nuwanuwasi ipughu kirakai da Sekem novusi ikenei. Sekem weni berana iberai na
Jeikap ina rakaraka kurisi na ibero kirakai.
8 Hamo, Jeikap ivonei bo, “Natuku Sekem natum wavinena nuwanuwana ivii kiraki-
iyei ma ainowi da kevi vaghinei da ina ravaghi. 9 Vivaghina taberai da natunatumi
wivinesi ina pisi gwabikiiyai ina tavine ma bade natunatukai wivinesi ina nae da
gwabimiyai ina tavine. 10 Weni berana taberai ina kovi na aivaghinei da weni dobunai
tamakai patapata. Weni dobunai kuna makai da kuni wadubo ma kuni gimagimara
wapawapa.”
11 Sekem tuna mani Daina ina mamai da novunovuna kurisi ivi sisiya, ivona bo,
“Ainowi da koni vaghinei da Daina ana ravaghi. Koni vaghinei na aviyavisina kona kay-
owei na ana veremi.” 12 Ma wavinena miiyanina na ami kayowana nununai koterepai.
Ma mikeda koni vaghinei da wavinena ana ravaghi na aviyavisina kokayokayowei na
peyarina ana veremi.
13 Ma Sekem bera berona iberai da novusi Daina ikenei, tuna kubiine Jeikap natu-
natuna tomotomowisi viberowai Sekem ina mamai Hamo yavata ivonapotesi. 14 Ivonei
bo, “Ke kovokovoghina kani vaghinei da Sekem novukai ina ravaghi, iyamna ke iti
tuvivira. Tomowa ke iti tuvivira ina ravaghi na berana ivi inimayamaya kirakai kurikai.
15 Ma mikeda ami tomotomowa kudubisi ini tuvivira tokai nakanani na vaghina, tokai
kani vaghinei. 16 Ma bade kani vaghinei da titavine vivirana ma yavata tamakai
patapata da dam sago. 17 Ke koni vaghinei da koni tuvivira na novukai kana rutini ma
kana nae.”
18 Weni notana Jeikap natunatuna yavata iterei na ibiibai da Hamo natuna Sekem
yavata ivi vaghinei. 19 Ma Sekem tuna Hamo ina rakaraka kamonai wawaya ghamana
ma ina nuwaviina ghamana Jeikap natuna wavinena tuna kubiine avina ita virai
aviyavisina ivonavonei na iberai.
20 Vaghina, Hamo natuna Sekem yavata inae i ku vidughu gawarina, i kwanatu
matuketinai da tomotomowa kurisi iti sisiya. 21 Ivona bo, “Weni damsi na turaturata,
kovoteresi da ita dobuwai ina makai ma ini gimagimara wapawapa. Dowa irakata
kirakai da ti kubiisi. Ma ti ma tota titavinevivirana. 22 Nani damsi ivona da ikikava
ituvivira na tota tomotomowa kudubita bade nakanani tituvivira. Taberai na ini
vaghinei da yavata tamakai da ti dam sago. 23 Ma weni nakanani taberai na kara i
ghamoghamo ma i sawara kudubina tota tirapenei, tuna kubiine tivaghinei da yavata
tamakai.”
24 Ma aviyavisina kudubina Hamo natuna Sekem yavata ivivi sisiyei na peyarina
kwanatu damsi ivi vaghinei da i tomotomowa kudubisi kwimata bekasi ituvivira.
25 Mara aroba murinai patana da inivisi damina iviiviiya ma Jeikap natunatuna ruwa
Simiyon da Livai, ti na Daina novunovuna, i seri iyuna ma irui ku kwanatu da wawaya
imakamakii nunuwapa ma ikunisi da tomotomowa kudubisi ivi kiivunuwana yavu.
26 Ma bade Hamo natuna Sekem yavata ivi kiivunuwana ma ina numa kamonai Daina

irutini da yavata inae. 27 Jeikap natunatuna viya inekiibau ma ipanani da wawaya
irukwa na novusi biwana iviiya, irui kwanatu ku kamona da sawara kudubina iyapi.
28 I sipu da i kau yavoyavosi ma bade i donki ma i sawara kudubina kwanatu kamonai
ma kupunai iyapi yavui. 29 I mura ma isawara peyarina i numa kamosiyai na ipupuna
yavui. Ma bade ededa yoghoyogho ma wivine ipanisi ma irutinisi da inae.
30 Nani murinai Jeikap natunatuna Simiyon da Livai ivonesi bo, “Tami ku nuwapoya
kotereku, karako Keinan damsi da Peres damsi ma nani dobuna makamakiisi kudubisi
ini kawapateku. Taku aku iyo wawayisi ke ita peyari ma mikeda nani damsi ina
tarakapu ma ina kayaya kuriku na ita rakaraka kudubina ina kiipupunatawei.”
31 Ma kegha, ivonapotei bo, “Ke vaghina da nani tomowina kata voterei iyamna
novukai iberai da nakanani ma wavine madamadawarina.”

35

Jeikap ivovira ku Betel.

1 Mara sago God ivi sisiya Jeikap kurina, ivonei bo, “Kevomiiri kuna nae ku Betel da
nani dobunai kuna makai. Ma nani dobunai suwara kana kema kevowai taku God ku-
biiku, taku rorova arumatara kurim maranai varesim Iso yabumanina kuveraverau.”
2 Tuna kubiine Jeikap ina rakaraka ma iyavo kava nani dobunai ivivi makiiyana na
ivonesi bo, “Ami kokoitau kudubina kovi tawetaweyana ma kovovunagha meyemi ma
kami gara biibiisi kovi kote. 3 Wekarakava na tanae ku Betel ma nani dobunai suwara
kana kema ana vowai God kubiine. Tuna aku nuwapoya peyarina kamonai iviteku
ma mike anenae na mara nonowa gwabikuwai.” 4 Ma vaghina peyarisi i kokoitau
iviiya da iverei ma kii tinayodi ivivi kote na ivi votaweyana da bade iverei. Jeikap
kudubina iyuna ma inae da Sekem kwanatuna baranai ‘oak’ kiina kunukununai idogo.
5 Idogo ikovi na ina wawaya yavata ikiibau da inae. Ma meyagai kudubisi nani dobuna
kamonai wawaya ivivi makiiyana na yabumana ikunisi da ke ita verukivinisi ma ke ita
kayaya kurisi.
6 Jeikap ina wawaya yavata inekiibau ku Betel (kana vava sago na Lus), Keinan
dobuna kamonai. 7 Ma nani dobunai wakima ivi dabura da suwara kana kema ivowai
ma dobuna ivi vavei, ‘El Betel’* iyamna nani dobunai God irumatara kurina maranai
varesina yabumanina iveraverau.
8 Nani dobunai imakamakai na Rebeka kana koyakoyagha kana vava Debora irabobo.
Tuna kubiine inae Betel baranai ‘oak’ kiina imiimiiri na rogunai idogoi ma dobuna ivi
vavei ‘Alon Bakuti.’†
9 Rorova Padan Aram‡ dobunai ivovira ku Betel na God inekiibau Jeikap kurina da
ivi biibiini. 10 Ma ivonei bo, “Kam vava ana virai da ke Jeikap. Karako ma nake na kam
vava vuna na ‘Israel.’§ ” Ma vaghina, tuna maranai ivi vavei Israel.
11 Ma God ivona bo, “Taku na ‘God Rewapana Kirakiina’**. Ma kevi tuwa kirakai
da tupurereghim ina peyari da dam ma dam ma kiikiivavo na tami kamomiyai ina
kiibau. 12 Ma tano rorova Abraham da Aisiki averesi na karako tam avereverem ma
bade murimuwai tupurereghim ana veresi.” 13 Ma vaghina God, Jeikap ikuyowei.
14 Nani murinai Jeikap wakima sago ivi miirini. Ma wain da oira ku tepana itepoi ivi
matakira da nani dobunai God kurina ivi sisiya. 15 Ma gawarina kana vava ‘Betel.’††

Risera irabobo.

16 Jeikap ina rakaraka yavata Betel ikuyowei ma inenae da keta borinai karakava da
ku Eperati ita nekiibau ma Risera damina iviiya da iti tuwa ma ipanani da ina inivisi

---

* **35:7:** Hibru gamonai ‘El Betel’ iyamna ‘Betel ina God.’ † **35:8:** Hibru gamonai ‘Alon Bakuti’ iyamna ‘tou kiina.’
‡ **35:9:** Padan Aram kana vava sago na Northwest Mesopotemiya. § **35:10:** Hibru gamonai ‘Israel’ iyamna
‘God yavata ipaparana.’ ** **35:11:** Hibru gamonai ‘God Rewapana Kirakiina’ kubiine ina vona bo, ‘El Sadai.’
†† **35:15:** Hibru gamonai ‘Betel’ iyamna ‘God ina numa.’

irakata. 17 Ma ina inivisi irakarakata na ina vivowavowa wavinena ivona bo, “Ke kuna
yabumana, iyamna natum na bade tomowa.” 18 Ma kegha, Risera damina iviiya da
iraborabobo ma muriyai da yatupona ita tapurai na natuna ivi vavei ‘Ben Oni.’‡‡ Ma
muriyai Jeikap natuna ivi vavei ‘Benjamin.’§§
19 Risera irabobo na Eperati ketana baranai idogoi. Dobuna karako tavonavonei bo,
‘Beteliyem.’ 20 Ma dogona tepanai na Jeikap wakima ivi miirini da karako weni ku
marana nani wakimina imatakira da nani dobunai Risera idogoi.
21 Jeikap, bo kana vava vuna na Israel, na inae Eperati kwanatuna ikuyowei ma
inenae da Migidal Ede nevanai ina yobe itini ma imakai.

Jeikap natunatuna.

22 Jeikap nani dobunai imakamakai ma kamonai Ruben irui da Biliya yavata ikena.
Biliya na Risera ina bigabiga wavinena ma Jeikap ivi kawanei da yavata imakai. Jeikap
sisiyina ivi yanei da nuwanuwana ipughu kirakai.
Jeikap natunatuna tomotomowisi ivi 12.
23 Liya natunatuna na Ruben (tuna Jeikap natuna iyarokona), ma bade Simiyon, Livai,
Juda, Isaka ma Sebulun.
24 Risera natunatuna na Josepa da Benjamin.
25 Risera ina bigabiga wavinena Biliya natunatuna na Dan da Napitali.
26 Liya ina bigabiga wavinena Silpa natunatuna na Gedi ma Asera. Weni tomoto-
mowisi peyarisi na Padan Aram kamonai itupuwamakai ma Benjamin ina kina kava
na kegha.
27 Jeikap inae ina mamai Aisiki kurina ku Mamre, tuna Kiriyati Aba kwanatuna
baranai, dobuna kana vava sago na Hibron. Kunona ina doboro Abraham ma ina
wawaya nani dobunai ivivi makiiyana. 28 Ma vaghina, Jeikap ina mamai Aisiki imakai
da kana madegha 180. 29 Imakai inae da imorapa kirakai ma irabobo ma natunatuna
Iso da Jeikap idogoi.

36

Iso tupurereghina.

1 Weni tuna na Iso tupurereghina i varagutugutu (Iso kana vava sago na Edom).
2 Iso kakawana ruwa na Keinan wivine kii vava Ada (tuna ina mamai Elon ma kana
dam Hiti) ma Olibama (tuna ina mamai Ana, ina doboro Sibeyon ma kii dam Hivi.) 3 Ma
kana vi aroba na Basemati, ina mamai Ismayel ma novuna Nebayoti.
4 Ada ivi tuwa da natuna Elipas. Ma Basemati ivi tuwa da Rewel. 5 Ma Olibama ivi
tuwa da natunatuna Jeyus, Jalam ma Kora. Weni tomotomowisi na Iso natunatuna,
peyarisi na Keinan dobuna itupuwamakai.
6 Iso kakawana ma natunatuna tomotomowisi da wivinesi ma ina wawaya kudubina
ma bade ina ghamoghamo ma aviyavisina Keinan dobunai iyamoyamoni na peyarina
iviiya ma varesina Jeikap ikuyowei inae ku dobu sago. 7 Ikiibau inae iyamna nani
dobunai imakamakai na dobu igisi ma ghamoghamo irakata da ke ruvaruvana da
varesina yavata ita makii bubuna. 8 Ma vaghina Iso (kana vava sago Edom) inae da
Seya koyasi tepanai imakai.
9 Weni tuna na Iso tupurereghina i varagutugutu, tuna na Edom damsi i kaekiki.
10 Iso natunatuna tomotomowisi kii vava na weni. Kawana Ada natuna na Elipas. Ma
kawana Basemati natuna na Rewel.

‡‡ **35:18:** Hibru gamonai ‘Ben Oni’ iyamna ‘aku nuwapoya kamonai natuku avi tuwei.’ §§ **35:18:** Hibru gamonai ‘Benjamin’ iyamna ‘natuku biibiina ina panani.’

11 Ma Elipas natunatuna tomotomowisi na Teman, Oma, Sepo, Gatam ma Kenas.
12 Ma bade bigabiga wavinena sago ivi kawanei, kana vava Timna, ma tuna ivi tuwa
da natuna tomowina na Amaleki. Weni damsi na Iso kawana Ada tuputupuna.
13 Ma Rewel natunatuna tomotomowisi na Nayati, Sira, Sama ma Misa. Weni damsi
na Iso kawana Basemati tuputupuna.
14 Ma Iso kawana Olibama ina mamai na Ana ma ina doboro na Sibeyon. Olibama ivi
tuwa da natunatuna tomotomowisi ivi aroba, Jeyus, Jalam, ma Kora.
15 Dam kii kiikiivavo Iso tupurereghina kamonai kii vava na weni.
Iso natuna iyarokona Eripas natunatuna na kiikiivavo Teman, Oma, Sepo ma Kenas,
16 Kora, Gatam ma Amaleki. Weni tomotomowisi na Edom dobunai ivivi makiiyana.
Peyarisi na Eripas tupurereghina, Ada tuputupuna.
17 Iso natuna Ruwel natunatuna tomotomowisi na kiikiivavo Nayati, Sira, Sama
ma Misa. Weni tomotomowisi na Edom dobunai ivivi makiiyana. Ti na Rewel
tupurereghina, Iso kawana Basemati tuputupuna.
18 Iso kawana Olibama natunatuna na kiikiivavo Jeyus, Jalam ma Kora. Weni
kiikiivavosi na Ana tuputupuna.
19 Ma vaghina, nani kiikiivavosi peyarisi taviyavi ikovi na Iso natunatuna. Ma Iso
kana vava sago na Edom.

Seya tupurereghina.

20 Seya kana dam Hori ma natunatuna tomotomowisi Edom dobuna kamonai imaki-
iyana. Kii vava na Lotan, Sobal, Sibeyon, Ana, 21 Dison, Eseru ma Disan. Weni
tomotomowisi na Seya natunatuna ma ti na Hori damsi i kiikiivavo.
22 Lotan natunatuna tomotomowisi na Hori ma Homam.
Ma Lotan novuna kana vava Timna.
23 Sobal natunatuna tomotomowisi na Aruvan, Manayati, Ebal, Sepo ma Onam.
24 Sibeyon natunatuna tomotomowisi na Aya ma Ana. Ana na ina mamai ina donki
warereyai ikoyakoyaghisi ma nani kamonai vusira muyamuyana ipanani.
25 Ana natunatuna ruwa, tomowina na Dison ma wavinena na Olibama.
26 Dison natunatuna tomotomowisi na Hemdan, Eseban, Itaran ma Keran.
27 Eseru natunatuna tomotomowisi na Bilan, Savan ma Akan.
28 Disan natunatuna tomotomowisi na Usi ma Aran.
29 Ma vaghina, nani kiikiivavosi peyarisi taviyavi ikovi na Seya natunatuna, ti na Hori
damsi. Kii vava Lotan, Sobal, Sibeyon, Ana, 30 Dison, Eseru, ma Disan. Ma Seya ina
dobuwai kiikiivavo sagosago duma kii dam yavata imakiiyana.

Edom kana kiikiivavo.

31 Kunona ke wawaya sago kava iti kiivavo ghamana Israel damsi kubiisi. Nani
marasiyai Edom dobuna kamonai na iyavo kava ivivi kiivavo na weni.
32 Beyo natuna Bela na Edom kubiine ivi kiivavo. Ma ina kwanatu kana vava Dinaba.
33 Bela ina rabobo murinai ma Jobabi kana gawara iviiya da ivi kiivavo. Jobabi ina
mamai na Seraya ma i dobu na Bosera.
34 Jobabi ina rabobo murinai na Teman wawaya kana vava Husam ivi kiivavo.
35 Husam ina rabobo murinai na Bedadi natuna Hadadi ivi kiivavo. Tuna wawayina
na Midiyan damsi ighegavovorisi Mowabi dobuna kamonai. Ma Hadadi ina kwanatu
kana vava Aviti.
36 Hadad ina rabobo murinai na Samla ivi kiivavo. Ina dobu na Masireka.
37 Samla ina rabobo murinai na Sarul ivi kiivavo. Ina dobu na Reyobota, okowa
baranai.
38 Sarul ina rabobo murinai na Akebora natuna Bal Anan ivi kiivavo.
39 Bal Anan ina rabobo murinai na Hadadi ivi kiivavo. Ina kwanatu kana vava Pau.
Ma kawana kana vava Meyetabel, ma kawana ina maduwa na Matiredi. Ma Matiredi
ina maduwa na Me Sayaba.

40 Weni kiikiivavosi na Iso tupurereghina kamosiyai ikiibau da kii dam ma i dobu
nunusiyai ivivi makiiyana, kii vava tiyavi na weni. Timna, Aruva, Jeteti, 41 Olibama,
Ela, Pinon, 42 Kenas, Teman, Mibesara, 43 Magidiyel ma Iram.
Ma vaghina, Edom damsi i kiikiivavo kii vava na tagirumi ikovi. Ma peyarisi i kaekiki
na Iso.

37

Josepa ivi matu.

1 Jeikap na ina mamai meni dobunai imakamakai na nani dobunai imakai, dobuna
na Keinan.
2 Weni tuna na Jeikap ma natunatuna i varagutugutu. Natuna Josepa na ghamoghamo
kana koyakoyagha, varevaresina yavata ikoyakoyaghisi. Tuna na yaragina, kana
madegha 17 ma ti na iyarokosi, ina mamai kakawana Biliya da Silpa natunatusi.
Mara sago i ghamoghamo ikoyakoyagha na Josepa varevaresina i bera ikitai ma ke iti
vaghinei, tuna kubiine inae ma i berabero peyarina i mamai kurina ivi mamatarei.
3 Ma i mamai Jeikap na ina nuwaviina ghamana Josepa, ke natunatuna viya nakanani,
iyamna imagura kirakai ma ivi tuwei. Mara sago Josepa kana tarasovo biibiina
iyamoni da iverei. Tuna garana na gurina ma kirukirumina, ma imana gurigurina.
4 Varevaresina nani garana ikitai na damina iviiya da i mamai ina nuwaviina Josepa
kurina irakata kirakai, ma ti kurisi na kegha. Tuna kubiine inuwanuwapughuwei da
ke sisiya pikanai ita vivisisiya kurina.
5 Didibara sago Josepa ivi matu ma inae da varevaresina ivi akovisi na varevaresina
inuwapughu kamokamowi. 6 Ivonesi bo, “Kovi yana ma aku matu ani sisiyei. 7 Peyarita
witi vaona kamonai witi tabawabawa ma kadeni ma aku bawa ivomiiri da basunai ivi
kiimiiriyei ma peyarimi ami bawa iriyei da aku bawa imiiriviviri da irurunomei.”
8 Ma varevaresina ivonei bo, “Tam kenotanotai da kuni kiivavo da kuni badekai
bo?” Ma ina matu ma ikikava ivi sisiyei kubiine na varevaresina nakeda inuwapughu
kamokamowi.
9 Muriyai Josepa ivi matume na bade varevaresina ivi akovisi, ivonesi bo, “Aku matu
kamonai akitai da madegha da nawaravi ma gwamegwame ivi 11 irurunomeku.”
10 Ma bade ina matu na ina mamai kurina ivi mamatarei. Ma ina mamai iyeghai
ma ivonei bo, “Weni tuna na avi matuna kukenei? Tam kenotanotai da am maduwa
da taku ma varevaresim kana runomem, bo?” 11 Ma vaghina, Josepa varevaresina
inuwakapiyei ma ina mamai na weni berana ivi nuwanotanota kirakiiyei.

Josepa varevaresina ivi gimarei.

12 Mara sago Josepa varevaresina inae ku Sekem da i mamai ina ghamoghamo
ikoyakoyaghisi. 13 Muriyai Josepa ina mamai ikwatui ma ivonei bo, “Ana vonatawem
kuna nae ku Sekem da varevaresim ghamoghamo ekoyakoyaghisi na kuna kitisi.”
Ivonapotei bo, “Vaghina, ana nae.”
14 Vaghina ina mamai ivonei bo, “Kenae da varevaresim kuna kitisi da ti na
yawayawasisi bo kegha. Ma bade ghamoghamo kekitisi da ti na vaghina bo kegha. Ma
kuna vovira da kuni akoviku.” Ma vaghina Hibron anaghinai ivomiiri inae da ku Sekem
inekiibau.
15 Ma warereyai ibababa yawara na tomowa sago ikitai na tomowina ivi tarakiiyanei
bo, “Aviyavisina kekwekwai?”
16 Ma Josepa ivonapotei bo, “Varevaresiku aekwekwisi. Kade kuta voneku da ti na
meni dobunai ghamoghamo ekoyakoyaghisi.”
17 Tomowina ivonapotei bo, “Ti namada inae. Avi yanesi da ivona bo, ‘Tanae ku
Dotan.’ ”

Ma Josepa na varevaresina murisiyai inae da Dotan dobunai ipananisi. 18 Ma
varevaresina ikitataweyana da nokomanaki ikitai ipipisi, karakava da ita nekiibau
kurisi na ivi ogatara da ita kiivunui.
19 Ti mani kavakava ivi sisiya, ivona bo, “Nani matu wawayina wepiyai. 20 Kopisi,
takiivunui ma weni ku dogosi sago imotomtawei na ku kamona tawanaoruwei. Ma
tavona da ghamoghamo dipa ivowai. Ma takitai da aviyavisina ina tupuwa ina vimatu
kubiine.”
21 I tuwa Ruben sisiya ivi yanei na ibera tovoni da Josepa kana papara ita vowai. Ivona
bo, “Ke takiivunui. 22 Ke vaghina da tarana ina sororo. Weni dogona imotomtawei na
ku kamona tatawanaoruwei ma ke takiivunui.” Kana papara ita vowai, tuna kubiine
nakanani ivi sisiya, ina nota da muriyai Josepa ita rutini ita nae ina mamai kurina.
23 Vaghina ma, Josepa inekiibau na varevaresina ivomiiri da ivotatani ma kana
tarasovo kirukirumina ikotekotei na irukovowi. 24 Iviiya inae da ku dogo kamona
itawanaoruwei. Ma dogona rorova kava imotomtawei.
25 Nani murinai imakiivipikapika da ikamkam ma ita kita da Ismayel tupurereghina
ikitisi, ti na Midiyan damsi. Giliyadi dobunai ipipisi ma inenae ku Egypt. Ma i kamel
tepanai na vavai kii tavighabughabu ma bade gegura gubaga kubiine na iuwana da iti
gimara.
26 Juda varevaresina ivonesi bo, “Josepa takiivunui na avi biibiina tapanani?
27 Tigimarei vigimaragimara wawayisi kurisi ma ke takiivunui, iyamna tuna na varesita
ma tarata vaghata.” Weni nakanani ivi sisiya na varevaresina peyarisi ivi vaghinei.
28 Midiyan damsi inekiibau kurisi, ti na vigimagimara wawayisi. Vaghina ma Josepa
varevaresina dogo kamonai itinepai da ivi gimarei kurisi. Miiyanina na silva ririghina
ivi 20*. Ti damsi Josepa iviiya ma ineyei ku Egypt dobuna.
29 Nani murinai Ruben ivovira da dogona kamonai Josepa ikita kavai na ivi nuwapoya
kirakai da kana gara isikai. 30 Ivovira titina yoghoyogho kurisi da ivona bo, “Tita kikei
ke nani, taku aviyavisina ana berai?”
31 Nani murinai peyarisi inae da gote ikiivuni ma tarana iviiya da Josepa kana
tarasovo ikiipasipasiya. 32 Ma ikavari inae da tarasovona i mamai iverei ma ivonei bo,
“Weni sawarina kapanani, mede kevovirevirei kuna kitai, natum kana tarasovo bo?”
33 Ikitai da ivogiini ma ivona bo, “Weni tuna na natuku kana tarasovo! Ghamoghamo
kayakayayina sago natuku ivowai. Vona bubuna da Josepa na ivi kutabedibediyanei!”
34 Jeikap nuwapoya ikiivunui da kana gara isikai ma mowasi modimodina ikotei. Ma
natuna kubiine itou kirakai. 35 Natunatuna tomotomowisi da wivinesi peyarisi ipisi da
iti nuwabiibiini. Ma kegha, iwenotaweyana da ivona bo, “Taku ana siyapa ina nene da
ana rabobo. Anoru raborabobosi i ku dobu.†”
36 Nani kamonai Midiyan damsi inene ku Egypt. Inekiibau na Josepa ivi gimarei
Potipa kurina. Potipa na kiivavo Pero ina numa kana potapota i bada ghamana.

38

Juda da Tama.

1 Nani berasi murinai Israel natuna Juda ivomiiri, varevaresina ikuyowesi ma inae
da tomowa kana vava Hira gwabinai imakai, ina kwanatu na Adulam. 2 Nani dobunai
imakamakai da Keinan wavine ipanani da iravaghi ma yavata ikena. Wavinena ina
mamai kana vava Suwaya. 3 Wavinena iropeya ma ivi tuwa da natuna tomowa ma ivi
vavei Eru. 4 Ma iropeyame na ivi tuwa da natuna tomowa ma ivi vavei Onan. 5 Ma bade
ivi tuwame da tomowa ma ivi vavei Sela. Tuna na Kesibi dobunai ivi tuwei.

* **37:28:** Silva ririghina ivi 20 kana vita na 0.2 kilogram bo 200 gram. † **37:35:** Hibru damsi ivonavona da raborabobosi i dobu kana vava ‘Seyol.’

6 Natusi iyarokona Eru imagura na Juda inae da wavine sago irutini da Eru kawana,
wavinena kana vava na Tama. 7 Ma Eru na ina berabero irakata, BADA ku matana ina
bera ke biibiisi, tuna kubiine BADA ikiivunui.
8 Ma nani murinai Juda natuna Onan ivonei bo, “Ita kiki ikikava evonavona na
kuna nunuri da am tuwa kwapurina kuna ravaghi ma kamonai ededa ina tupuwa
na am tuwa natunatuna.” 9 Ma kegha, Onan iakovi da ti ededisi na ke tuna rapenai.
Tuna kubiine maranai kwapurina yavata ikena na morona na ku tano ivivi sororoi da
kwapurina ke iti ropeyi da iti tuwa da iyarokona natunatuna. 10 Ma aviyavisina iberai
na BADA ke iti nuwabiibai tuna kubiine na bade ikiivunui.
11 Nani murinai Juda rawana Tama ivonei bo, “Kenae da am mamai kurina ma
kemakai da tam kwapukwapurim. Ma kuna makamakai da natuku Sela ini yaraga.”
Iyabumana da ikikava ina tuwa mau irabobo na nakanani Sela ita rabobo, tuna kubiine
weni nakanani ivi sisiya. Ina nota gavugavuna na ke ita kayowei da Tama ita vovira da
natuna ita ravaghi. Ma vaghina Tama ivovirame ina mamai kurina.
12 Madegha viya ikovi na Juda kawana irabobo. Ma Juda ina siyapa marana ikovi na
kwinana Hira yavata inae ku Timna. Nani dobunai tomotomowa ina sipu vunivunisi
ivivi gharitaweyana na inae kurisi.
13 Wawaya sago Tama ivi akovi da rawana Juda inenae ku Timna ina sipu gharina
kubiine. 14 Tama sisiyina ivi yanei na kwapura garasi ivivi kote na ivi votaweyana. Ma
gara sago iviiya da maghighina itarasovoi da wawaya ke ita vogiiya ma inae da Enayim
meyagina garina matuketina ma keta inenae ku Timna na nani dobunai ivi kiimakiiyei.
Iakovi da Juda ivi bero, namada Sela ivi yaraga ikovi ma ke ita verei da ita ravaghi.
15 Juda ibaba inene da Tama ikitai na inotai da tuna wavine madamadawarina
iyamna maghighina ikwarewi. 16 Tuna kubiine ke damina ita viiya da tuna mani
rawana keta baranai imakamakai. Inae kurina da ivonei bo, “Kepisi, tanae ma takena.”
Ma wavinena ivona bo, “Yavata takena na aviyavisina biibiina kuna vereku?”
17 Ma Juda ivona bo, “Aku gote yavona kamonai votuna sago ana vonatawei kurim.”
Ma ivonapotei bo, “Vaghina, muriyai da gote kuna vonatawei na am sawara sago
kevereku ana vovotani da gote kuna vonatawei.”
18 Ivona bo, “Avi sawarina ana verem?”
Ma wavinena ivona bo, “Tam am wakima ere uravina iwamuwai kekotekotei na kuna
vereku.* Ma bade am diwona imamuwai kuna vereku.” Vaghina nani sawarisi iverei
ma yavata ikena da iropeya. 19 Nani murinai, wavinena ivovira ina ku numa na nani
garana gayamina ikwarewi na ivotawei ma kwapura garana ikote meyei.
20 Juda kwinana Hira ivonatawei da gote ita viiya ita neyei ma wavinena gwabinai
Juda ina sawara ita yuname. Ma kegha, wavinena iekwa kavai. 21 Ma inae da Enayim
meyaginai tomotomowa viya ivi tarakiiyanesi bo, “Wavine madamadawarina rorova
keta baranai imakamakai na imapatana?”
Ma ivonapotei bo, “Ke sago weni dobunai wavine madamadawarina sago ita maka-
makai.”
22 Hira ivovira Juda kurina ma ivonei bo, “Wavinena ke ata panani. Ma nani dobunai
tomotomowa ivoneku da ke meyani wavine madamadawarina sago nani meyaginai ita
makii tovona.”
23 Ivona bo, “Vaghina, wavinena kevoterei da aku sawara ini rapenei, ke kata
kayokayowei da wawaya ini nameta. Taku abera tovoni da ati miiyei ma wavinena ke
kuta panani kubiine namanaki.”
24 Nawaravi aroba ikovi ma wawaya ipisi ma Juda ivonei bo, “Rawam Tama na
madamadawarisi i bera iberaberai da wekarakava na tuna iropeya.”

* **38:18:** Nani wakimina ere uravina kana vava “seal” ma ipapai da wawaya ina matakira ikirumi, ivi debei da wawayina rewapana gwabinai da ini bada.

Juda sisiya bagibagina iterei, ivona bo, “Meyagi kamonai kotinakiibuwei ma kokapuvunui.”
25 Ma itinakwarokwaroi ikiikiibau na sisiya ivonatawei rawana kurina, ivona bo,
“Meni tomowina weni sawarisi iverevereku na tuna tomowina ivi ropeyiku. Weni
matakira wakimina ere uravina ma weni diwonina kokitai, iyi rapenai.”
26 Juda sawarisi ikitai da ivogiini na ivona bo, “Tuna wavinena bera maninina iberai
ma taku na kegha. Taku namada natuku Sela ata verei da ita ravaghi da iti tuwa na
kegha, abera beroi.” Ma nani murinai Juda ke meyani Tama yavata ita kename.
27 Ma Tama ina mara itupo da iti tuwa na ivopanani da tomotomowa ruwa man-
awina kamonai. 28 Ma ina vivowavowa kamonai natuna sago imana iterekiibuwei na
vivowavowa wavinena imana ivotani ma gara taratarana iviiya da ikuni. Ma ivona bo,
“Weni tuna na iyarokona.” 29 Ma kegha, imana irurui na kwinana sago ivi nao ikiibau
na vivowavowa wavinena ivona bo, “O, da tam weni nakanani, kukiibewara kukiibau.”
Ma ivi vavei ‘Peres.’† 30 Ma murinai na kwinana imana gara tarataranai ikukuni na
ikiibau, ma tuna ivi vavei ‘Seraya.’‡

39

Josepa ma Potipa kawana.

1 Josepa na vigimagimara damsi irutini da namada ioruwei ku Egypt. Ma nani
dobunai Potipa kurina ivi gimarei. Tuna na kiivavo Pero ina numa kana potapota damsi
i bada ghamana.
2 Josepa ina bada vuna na Egypt wawaya ma ina numa kamonai imakamakai ma
ivovobagibagi. Ma BADA na Josepa gwabinai, tuna kubiine ivi biibiini da bera peyarina
iberaberai na biibiina kavakava. 3 Potipa ikitai da BADA gwabinai ma biga biibiina
eberaberai. 4 Tuna kubiine ivi nuwabiibiiyei ma ivinei da tuna mani ina bigabiga,
ivobagibagi patapata ma yavata ibababa. Muriyai bade ivinei da ina numa kamona
ma ina bera kudubina iti badei. 5 Josepa ivivi bada na BADA ivi biibiini da Potipa
ina rakaraka ma aviyavisina kudubina rapenai ina numa kamonai ma bade ina
ghamoghamo kudubina na biibiina. Ma bade ina vao kamonai iyaba bubuna, mura
irakata. 6 Potipa ina bera kudubina rapenai ivi damani Josepa kurina da iti badei ma ke
sago aviyavisina sago iti nuwapoyei da vavai ikanikani tuna kava.
Josepa na ivi komeruwana kirakai ma tupuwina kana kita biibiina. 7 Ke mara gurina
ma ina bada kawana ikirorowei na ivona tovoni, ivonei bo, “Aku kayowana da tam
yavata takena.”
8 Ma kegha, Josepa ibara ma ivonei bo, “Kutakovi da kawam ke sago aviyavisina
ina numa kamonai ita vivinuwapoyei, iyamna taku amakamakai. Tuna itereku da
ina bera kudubina aibadei. 9 Weni numana kamonai na taku kava aku rewapana
emakamakai da ani bada, ke sago iyai. Ma ke sago aviyavisina sago iti tarapaparanei da
tam kava. Ikikava da taku weni berana inimayamayana ana berai? Tuna na berabero
God kurina.” 10 Ma wavinena marana patapatana ivonavonei da yavata ita kena bo
mara nonowa na gwabinai ita makamakai ma kegha, Josepa ke ina kayowana.
11 Mara sago irui ku numa kamona da ina biga ita berai ma ke sago bigabiga wawayisi
nani dobunai. 12 Wavinena ipisi da Josepa kana tarasovo ivotani ma ivonei bo, “Kepisi,
yavata takena.” Ma kegha, ionagha da iverau ma kana tarasovo na wavinena imanai
ikuyowei.
13 Ionagha iverau, numa ikiibutawei na wavinena ikita da Josepa kana tarasovo na
patana da imanai. 14 Tuna kubiine ivi kwatu ina bigabiga wawayisi kurisi ma ivona
bo, “Weni tarasovona kokitai! Nani Hibru tomowina kawaku irutini ipiyei weni ku

† **38:29:** Hibru gamonai ‘Peres’ iyamna ‘ikiibewara ikiibau.’ ‡ **38:30:** Hibru gamonai ‘Seraya’ iyamna ‘yebayebarina.’

numana na irekweta, bo? Irui aku ku kenakena gawarina ma ina kayowana da yavata
kata kena, ma kegha ayabumana da aghekiirara. 15 Ivi yanei da akiirara na kana
tarasovo ikuyowei ma iverau da numa ikiibutawei."
16 Wavinena Josepa kana tarasovo ivotani imakamakai da kawana inekiibau.
17 Vaghina, sisiyina sago kawana kurina ivi damani ivonei bo, "Nani Hibru tomowina
kurutinapiyei ita ku numa na irui aku ku kenakena gawarina ma ina kayowana da iti
rekweku. 18 Ma ivi yanei da akiirara na kana tarasovo ikuyowei ma iverau da numa
ikiibutawei."
19 Josepa ina bada weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ipughu kirakai. 20 Ma
ivona na Josepa ipaniya da ku gabura iterei, meni dobunai kiivavo ina gabura wawayisi
ivivi makiiyana na nake iterei da nani dobunai imakai. 21 Ma kegha da BADA na Josepa
gwabinai, ma ina agabiibai ivi debei, iberai da gabura kana koyakoyagha wawayina
ina kayowana ghamana na Josepa. 22 Tuna kubiine gabura kana koyakoyagha waway-
ina Josepa ivinei da gabura wawayisi i bada ma aviyavisina peyarina kamonai ina
beraberai na tuna ina vibadana gaburinai. 23 Ma bera kudubina ivivi badei kubiine na
gabura kana koyakoyagha wawayina ke sago aviyavisina iti nuwapoyei, iyamna BADA
na Josepa gwabinai da bera peyarina iberaberai na vaghina kavakava.

40

Josepa matu iyamsi ivi debei.

1 Ke mara gurina ma kiivavo Pero ina redu kana kavakavara* ma kana parawa
kana kapukapuna wawayisi bera berona iberai i kiivavo kurina. 2 Pero nuwanuwana
ipughu ina bigabiga wawayisi ruwa kurisi 3 ma iviinisi da ku gabura iteresi. Gabura na
potapota wawayisi i bada ghamana ina numa kamonai, imapatana Josepa imakamakai
na nake. 4 Ma potapota wawayisi i bada ghamana na Josepa ivinei da ita koyaghisi.
Redu kana kavakavara ma parawa kana kapukapuna na gabura kamonai imakii
kirakai ma 5 didibara sago na ivi ruwa ivi matu. Ma i matu na iyamsi na bogii ma
bogiiyai.
6 Mara itom ma mara boiboiyai na Josepa ikitisi ma ivogiinisi da ke nuwabiibiiyai
ita makamakai. 7 Ma ivi tarakiiyanesi bo, "Avi kubiine karako na kami kita da
koinuwapoya kirakai?"
8 Ma ivonapotei bo, "Didibarai akii viruwa kavi matu ma ke sago iyai da akii matu
iyamsi iti debei."
Josepa ivona bo, "God ina kina kava rewapana gwabinai da matu ini debei ma
vaghina ami matu kovi sisiyei kuriku."
9 Vaghina ma redu kana kavakavara ina matu ivi sisiyei Josepa kurina, ivona bo,
"Aku matu kamonai na greipi kiina maghinokuwai akitai 10 ma kiina tepanai na
ragharaghana aroba. Ragharaghana na ivi karei da isisini ma ke mara gurina ma
irutatagha da amesi duridurisi imenai. 11 Ma Pero ina redu avovotani ma greipi amesi
ayuna da avoroi ina ku redu kamona ma reduna averei."
12 Josepa ivona bo, "Am matu iyamna na weni. Greipi ragharaghana aroba iyamna
na mara aroba. 13 Mara aroba murinai kiivavo Pero am bera ina notatawei ma ina
votawem. Ma ina ruwepim da kam ku gawara ina tere meyem da ina redu kana
kavakavara. 14 Ma am bera peyarina ina manini na ainowi kurim da kenotiku ma bade
am agabiibiiyai aku bera Pero kurina kevi sisiyei da taku bade gabura kamonai ina
votaweku. 15 Ke taku mani aku kayowana Hibru dobuna ata kuyowei da ata pisi. Kegha,

* **40:1:** Redu kana kavakavara wawayina ina biga na kiivavo Pero kana vavai ma kana wain ina karatovoni ma muriyai da kiivavo ina kam ma inuma, damina ina viiya da kamonai gegura berona bo kegha. Muriyai kiivavo Pero ina kam ma inuma.

wawaya iyapiku ma irutiniku kapisi wike. Ma karako weni dobunai na bade ke sago aviyavisina ata beraberoi da ku gabura ita tereku."

16 Parawa kana kapukapuna wawayina ivi yanei da redu kana kavakavara wawayina ina matu iyamna kudubina ivi debe bubuni na Josepa ivonei bo, "Taku bade weni nakanani avi matu, parawa kodesi aroba akunapi. 17 Ma tepana kodena kamonai na parawa kapukapunisi bogii ma bogiiyai kiivavo kubiine. Ma parawisi na kiu ikamkam."

18 Ma Josepa ivonei bo, "Am matu iyamna na weni. Kode aroba iyamna na mara aroba. 19 Mara aroba murinai na kiivavo gabura kamonai ina votawem da iwam ina kiiyaraghi ma tupuwim kii tepanai ini rorokei da viyom kiu ina kani."

20 Mara aroba murinai na kiivavo Pero ina tupuwa marana na kamporagha ghamana iberai ina wawaya ghamaghamasi kubiisi. Ina redu kana kavakavara da kana parawa kapukapuna gabura kamonai iviinisi ipisi ina wawaya ghamaghamasi ku maghinosi. 21 Ma ina redu kana kavakavara ina ku biga katamanina itere meyei. 22 Ma parawa kapukapuna wawayina na iwana ikiiyaraghi, Josepa ikikava ivonavonei na nakanani itupuwa.

23 Ma kegha da redu kana kavakavara wawayina Josepa ina vibagha ivi notawapei, nuwanuwana iwapa.

41

Kiivavo ivi matu.

1 Madegha ruwa murinai kiivavo Pero ivi matu da Nael okowina baranai imiimiiri. 2 Ina matu kamonai kau ivi 7 dodosi ma kitasi biibiisi okowa kamonai ighetawesi ma ighae da okowa baranai inamona ikamkam. 3 Ti murisiyai na bade kau ivi 7 okowa kamonai ighae ma ti na togetogesi ma petopetosi. Weni kausi ighae da okowa baranai kau dodosi ivivi miiriyana na imiiritanisi. 4 Kau togetogesi ma petopetosi ivomiiri da kau dodosi ikam yavusi. Nani kamonai na Pero irumataka.

5 Matana ikiikovowi da bade ivi kiikena meyei na ina matu kana viruwa ivi matuwei. Weni kamonai ikitai da witi kiina sago kava ma ibire da imana ivi 7 ma kitasi biibiisi. 6 Ti murisiyai na bade witi sago ibire da imana ivi 7 ikiibau da beroberosi ma momosisi. Ma witina kitana da warereyai yanunu berona ita karagavovori. 7 Ma nani vaviisi beroberosi ma momosisi ivomiiri da nani vaviisi kitasi biibiisi irunamisi. Kiivavo irumatakame ma tuna na matu kava.

8 Mara itom ma mara boiboiyai na ina nota iragharagha tuna kubiine, ina wawaya kasikasikosi ma ina nuwagiura wawayisi Egypt kamonai kii sisiya ivi vonataweyana da ita pisi kurina. Ina matu ivi sisiyei kurisi ma ke sago iyai da ina matu iyamna iti debei.

9 Vaghina ma redu kana kavakavara kiivavo kurina ivona bo, "Wekarakava na ani mamatarem da taku abera beroi, sisiya sago ata vonem. 10 Rorova nuwanuwam ipughu kurikai da taku ma am parawa kapukapuna wawayina ku gabura kuterekai. Gabura na potapota wawayisi i bada ghamana ina numa kamonai. 11 Didibara sago kamonai na akii viruwa kavi matu ma matusi iyamsi na bogii ma bogiiyai. 12 Ma gabura kamonai na Hibru tomowa yaragina, tuna na potapota wawayisi i bada ghamana ina bigabiga. Akii matu kurina kavi sisiyei ma tuna iyamsi ivi debei. 13 Ma ikikava ivivi debei kurikai na itupuwa. Taku na kaku ku gawara kutere meyeku ma parawa kapukapuna wawayina na iwana kukiiyaraghi."

14 Vaghina ma Pero, Josepa kana sisiya ivonatawei na potapota wawayisi yaghiyaghinai gabura kamonai ivotawei ikiibau. Mutukorona igharitawei, itowa ma ivi garavunagha ikovi na irutinaneyei Pero ku maghinona.

15 Ma Pero, Josepa ivonei bo, "Avi matu ma ke sago iyai da aku matu iyamna ini debei. Ma sisiya avi yanei da tam kovokovoghim da wawaya i matu iyamsi kuni debei."

16 Josepa ivonapotei bo, “Aku bada, taku ke ruvaruvaku da am matu iyamna ani debei
ma God, tuna kava am matu iyamna ini debe bubuni kurim.”
17 Pero ivona bo, “Avi matu da Nael okowina baranai amiimiiri. 18 Ma kau dodosi ma
kitasi biibiisi ivi 7 okowa kamonai ighetawesi ma ivi karei da inamona ikanikani. 19 Ti
murisiyai na bade kau ivi 7 okowa kamonai ighae, ti na togetogesi ma petopetosi. Ma
kitasi beroberosi ma gubagubagisi, ke meyani Egypt dobuna kamonai kau nakanani
ata kita tovonisi. 20 Ma nani kausi togetogesi ma petopetosi ivomiiri da kau dodosi
ikanisi. 21 Ikanisi ikovi ma kegha da patana da togetogesi ma petopetosi, kii kita ke ita
vire tovona. Ma nani dobunai arumataka.
22 Ma bade akena da avi matume. Aku matu kamonai na bade witi kiina sago kava ma
imana ivi 7 akitai ma vavina na tonapotona. 23 Ti murisiyai na bade witi sago ibire da
imana ivi 7 ikiibau da beroberosi ma momosisi. Ma witina kitana da warereyai yanunu
berona ita karagavovori. 24 Ma nani vaviisi beroberosi ma momosisi ivomiiri da nani
vaviisi kitasi biibiisi irunamisi. Aku matu na kasikasikosi avonesi ma ke sago iyai da
iyamna iti debei.”
25 Josepa ivona bo, “Am matu na ruwa ma iyamsi na sago. God ivi beyem da
aviyavisina ina berai. 26 Nani kausi ivi 7 dodosi kukitai na madegha ivi 7 ma witi imana
ivi 7 ma tonapotona na bade madegha ivi 7, ivi ruwa na iyamna sago. 27 Ma nani kausi
ivi 7 togetogesi ma petopetosi muriyai ighetawesi ma bade witi imana ivi 7 beroberosi
ma momosisi warere yanununa berona ikaragavovori, ti na madegha ivi 7 na gomara.
28 Vaghina ikikava avonavonem na nakanani, God ivi beyem da aviyavisina ina
berai. 29 Madegha ivi 7 na Egypt dobuna kamonai mura ghamana. 30 Ma nani murinai
na madegha 7 na gomara ghamana ma bero kirakiina ina tupuwa da wawaya mura
madeghisi ini notawapei. Ma Egypt dobuna kamonai wawaya vitonara ina karakarisi.
31 Nani gomarina na ina bero kirakai tuna kubiine rorova murina nuwanuwasi ina
wapa. 32 Weni berana na God tuna mani namada ina nota irereghi ikovi da ina berai,
tuna kubiine am matu kamonai mara ruwa weni berasi ivi beyem. Ma berasi na gisina
kava ma ina tupuwa.
33 Aku bada, wekarakava na wawaya sago nuwanuwagiurina ma akakovina kuna
vinei da Egypt dobuna ini badei. 34 Ma bade babada viya kuna vinesi da madegha 7
mura ghamana kamonai witi ina boriboriya na riba ivi miikovi ina terei da sago ina
viiya ma makiiterena na wawaya ina kam. 35 Tam Pero am vibadana gaburinai na
babada i biga da madegha 7 kamonai vavai ina yuna da kwanatu nunusiyai ina tura,
maghara numasiyai ina koyagha bubuni. 36 Ma vavina na ina koyaghi ina nenae da
Egypt dobuna kamonai gomara ina tupuwa na tuna ini yapakei, madegha 7 wawaya
nani vavina tepanai ina makai. Nakanani ina berai da maranai gomara ina tupuwa na
wawaya vitonara ke ina karisi.”

Josepa iterei da Egypt dobuna iti badei.

37 Weni notana na kiivavo Pero ma ina babada ghamaghamasi kurisi na ibiibii
kirakai. 38 Ma ivonesi bo, “Ke kovokovoghina wawaya sago Josepa nakanani imapatana
tapanani, tuna na God kanumina gwabinai.”
39 Tuna kubiine Pero imiiritavire da Josepa ivonei bo, “God weni berasi na tam kurim
ivi beyem ma kana kita na ke sago iyai ita nuwaguira bo ita akova tam nakanani.
Ma bera gavugavusi na namada kuakovi. 40 Tam atereterem da aku numa kuni
badei ma aku wawaya peyarina tam ina votekatekem. Ma tam na taku gaburikuwai.
41 Ma wekarakava na vibadana avereverem da Egypt dobuna kudubina kuni badei.”
42 Vaghina ma Pero imarakorakonai rin ivotawei da Josepa ku imarakorakona ivi ruini.
Nani rin na kiikiivavo i matakira tepanai ipapai. Ma tarasovo vuna, kiimatanina ma
poipoina iviiya da ivi kotei ma bade chein goldiyai iyamoni na iviiya da ku iwana
ivi rorokei. 43 Muriyai irutini ma Pero tuna mani ina ku serioti ivi geruni da ibaba,

dobu ine yavui, ivi matakira wawaya kurisi da Josepa na Pero gaburinai ini bada. Ma maghinonai na potapota wawayisi inenae na ikiikiirara bo, “Keta kovoviyaghari, keta kovoviyaghari.” Ma vaghina nakanani iberai da Josepa tuna Egypt dobuna kudubina ivi bada yavui.

44 Ma Pero, Josepa ivonei bo, “Taku patana da kiivavo ma ke sago iyai Egypt dobuna kamonai aviyavisina ina bera wapawapai da kunona tam kuni vaghinei.” 45 Ma bade kana vava vuna iverei, ivi vavei Sapenati Paneya, weni vavana na Egypt damsi kii vava. Ma wavine sago kana vava Asenati iverei da kawana, wavinena ina mamai na Potipera, tuna na god vibero ina vokavara ivi badei ‘On’* kwanatuna kamonai.

46 Josepa kana madegha 30 ma biga ivi karei Egypt dobuna kana kiivavo kubiine. Ma ke Pero gwabinai ita makamakai, ikiibutawei da Egypt dobuna kudubina ine yavui, ina biga iberaberai. 47 Madegha 7 kamonai Egypt dobunai na mura bogii ma bogiiyai ivi turagudei. 48 Nani madeghisi 7 kamonai Josepa ina bigabiga yavata ibababa da meni dobunai witi iboriborini na Pero kana riba iyuyuna. Kwanatu nununai iyuyuna ma Pero ina ku maghara numasi itutuvidaburana. 49 Josepa iberai da maghara Egypt kamonai irakata, isasara nakanani ma gonugonu yegiyai, ke kovokovoghina da ita ruvai.

50 Muriyai da gomara ita nekiibau na Josepa kawana Asenati mara ruwa ivi tuwa da natunatuna tomotomowa. 51 Kunona ivi tuwa na Josepa ivona bo, “God iberai da aku nuwapoya ma bade aku mamai ina rakaraka yavata avi notawapesi.” Tuna kubiine natuna iyarokona ivi vavei ‘Manase.’† 52 Muriyai ivi tuwame na ivona bo, “Weni dobunai avi kamyuyuwa ma karako God iberai da natuku itupuwa.” Tuna kubiine natuna kana viruwa ivi vavei ‘Eperaim.’‡

53 Mura ghamana madegha 7 Egypt dobuna kamonai ivivi nuwabiibiiyei na marana ikovi, 54 ma gomara ivi karei. Josepa ikikava ivivi sisiyei na nakanani itupuwa. Gomarina na madegha ivi 7 imakamakai ma ke Egypt kava, dobu kudubina ikamowani, ma kegha da Egypt dobuna kamonai na vavai imakamakai. 55 Egypt damsi vitonara ikarakarisi na Pero kurina ivivi nowi da vavai ita veresi. Ivivi nowi na ivonesi da ita nae Josepa kurina da ita vonesi da aviyavisina ita berai.

56 Ma gomara irakata da dobu kudubina ikamowana yavui. Vaghina Josepa maghara numasi ivi votaweyana da vavai ivivi gimara Egypt damsi kurisi. 57 Wawaya dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai ipisi ku Egypt da Josepa gwabinai vavai ita gimara, iyamna gomarina na irakata ma ibero kirakai da dobu kudubina ikamowana yavui.

42

Josepa varevaresina inae ku Egypt.

1 Keinan dobunai, Jeikap sisiya ivi yanei da Egypt dobunai vavai imakamakai na natunatuna ivonesi bo, “Avi kubiine komakamakai ma koikitavonevoneyana? 2 Sisiya avi yanei da Egypt dobuna kamonai na vavai emakamakai. Koru ku Egypt da witi kona gimara da tuna tepanai tamakai da ke tarabobo.”

3 Vaghina ma Josepa varevaresina ivi 10 ioru ku Egypt da vavai ita gimara. 4 Ma Jeikap natuna Benjamin, tuna Josepa tina kikei, ke ita vonatawei da varevaresina yavata ita nae, iyamna iyabumana da berona ita kayo panani.

5 Keinan dobuna kamonai na bade gomara irakata. Tuna kubiine ke Jeikap* natunatuna kava ma bade wawaya viya yavata ioru ku Egypt da vavai ita gimara.

6 Ma tuna maranai na Josepa na bada ghamana Egypt kamonai ma tuna vavai ivivi gimara wawaya kurisi. Vaghina ma varevaresina inekiibau kurina da irunomei,

---

* **41:45:** ‘On’ kwanatuna kana vava sago na ‘Heliyopolis.’ † **41:51:** Hibru gamonai ‘Manase’ iyamna ‘nuwanuwana iwapa.’ ‡ **41:52:** Hibru gamonai ‘Eperaim’ iyamna ‘ivi tuwame.’ * **42:5:** Jeikap kana vava sago na “Israel.”

maghighisi ku dowa. 7 Josepa ikitisi na ivogiinisi, ma kegha da iberai da nakanani ma
ke itakovisi ma ere ghakighakina ivi sisiya kurisi. Ma ina wawaya sago na gamona ivivi
damani kurisi i dughu kamonai. Tuna kubiine varevaresina inotai da tuna na Egypt
tomowa ma Hibru gamona ke iti sisiyei. Ivi tarakiiyanesi bo, “Tami imapatana kopisi?”
Ma ivonapotei bo, “Tokai na Keinan dobunai kapisi da vavai kana gimara.”
8 Josepa na varevaresina ivogiinisi ma varevaresina tuna ke ita vogiini. 9 Ma ina nota
ivovira da ikikava ivi matu na inotai ma ivonesi bo, “Tami na nanaga wawayimi, kopisi
da akii mitamita tarabogina koekwekwai.”
10 Ma ivonapotei bo, “Kegha akii bada, tokai am bigabiga, kapisi da vavai kana gimara.
11 Tokai na tomowa sago kava natunatuna. Am bigabiga wawaya maninikai. Tokai na
ke nanaga wawayikai.”
12 Josepa ivonapotesi bo, “Kegha! Kopisi da akii mitamita tarabogina koekwekwai.”
13 Ma ivonapotei bo, “Tokai am bigabiga katupuwa da tomotomowa kavakava akii vi
12 ma akii mamai na sago kava ma tuna na Keinan dobunai emakamakai. Ma tikii kikei
murimuri vaghina na akii mamai yavata emakamakai ma varesikai sago na irabobo.”
14 Josepa ivonesi bo, “Vona bubuna da tami na nanaga wawayimi. 15 Ma vaghina, weni
nakanani ana berai da akovimi ana viiya da tami kovonavona bubuna bo koibero. Pero
avanai amiimiiri na avonavonemi da weni dobunai kona makamakai da timi kikei wike
ina nekiibau na vaghina kana votawemi da kona nae. 16 Ami yonayona kona vonatawei
ami mamai kurina da timi kikei ina rutinapiyei. Ma tami na ku gabura ana teremi kona
makamakai da timi kikei ina nekiibau wike. Ina nekiibau na akova kiimatana ana viiya
da kovonavona bubuna bo kegha. Ma kegha na Pero avanai amiimiiri na avonavonemi
da tami na nanaga wawayimi.” 17 Ma Josepa ipanisi ma ku gabura iteresi da mara aroba
imakai.
18 Mara kana viaroba kamonai na Josepa ivonesi bo, “Taku na God ayabuyabumanei,
tuna kubiine bera maninina ana berai. Kona bera bubuna na ke ana kiivunumi.
19 Mikeda tami na wawaya maninimi na ami wawaya sago gabura kamonai ina makai
ma peyarimi na vavai kona kavara kona nae ami rakaraka vitonara ekarakarisi na
kurisi. 20 Ma timi kikei murimurina na koviiya da kopiyei kuriku. Tuna maranai
anakovi da ami sisiya na vona bubuna na ke ani rabobomi.”
Ma peyarisi ivi vaghinei da nakanani ina berai. 21 Ma ti mani kamosiyai ivi sisiya,
ivona bo, “Vona bubuna da kata kovogha, varesita kurina tabera beroi, tuna kubiine
weni nuwapoyina tapanapanani. Takitai da varesita ivi kamyuyuwa kirakai ma ivivi
nowi ina yawasa kubiine na ke kati nuwapoyei, tuna kubiine tota bade na nuwapoya
tapanani.”
22 Ma Ruben ivonesi bo, “Rorova kava tami avonemi da tomowa kikei kurina berabero
ke kata berai ma aku sisiya ke koti yanei. Ma wekarakava na tarana isororo kubiine,
kovoghina taviiviiya.” 23 Ivivi sisiya na ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei na Josepa
ivivi yanei. Inotai da Hibru gamo ke itakovi iyamna wawaya sago na ina sisiya ivivi
damani kurisi.
24 Josepa varevaresina ikuyowesi inae ma itou. Ma itou ikovi na ivovira da kurisi ivi
sisiya. Ma Simiyon iviiya da maghinosiyai ma ikutatani.

Josepa varevaresina ivovira ku Keinan.

25 Josepa ina bigabiga ivonesi da witi varevaresina i ku kutu ghamaghamasi iti
tupotupo ma bade gavunai i mani na ituwaname i ku kutu kamosi. Ma vavai ita veresi
da kii keta tamiina kubiine, na kudubina iberai. 26 Vaghina ma, kudubina i ku donki ivi
geru ikovi na ivomiiri inae.
27 Ma inenae da kena kubiine na i wawaya sago ina kutu ivotawei da vavai ita viiya
ina donki kubiine na ipanani da ina mane na ina kutu kamonai. 28 Ma varevaresina
ivonesi bo, “Aku mane na iuwana meyei aku ku kutu kamona, kokitai, weni.”

Vaghina ma nuwanuwasi ikarai, ivi kitavonevonei ma ere kirokirorosi ivona bo, “Avi
kubiine weni berana God iberai kurita?”
29 Ku Keinan inekiibau na aviyavisina peyarina itupuwa Egypt dobuna kamonai ma
ketiyai na i mamai Jeikap kurina ivi mamatara, ivona bo, 30 “Egypt dobuna kana bada
ghamana ivi wavukai na ere ghakighakina ivi sisiya kurikai da nakanani ma tokai na
nanaga wawayikai. 31 Ma kegha da kavonapotei bo, ‘Tokai na ke nanaga wawayikai,
tokai na wawaya maninikai. 32 Ma tokai na katupuwa da tomotomowa akii vi 12 ma
akii mamai na sago kava ma varesikai sago na irabobo ma tikii kikei murimuri vaghina
na akii mamai yavata Keinan dobunai emakamakai.’ ”
33 “Vaghina ma bada ghamana ivonekai bo, ‘Weni nakanani kona berai da anakovi da
kovonavona bubuna bo koibero. Kwinami sago na yavata kana makai ma peyarimi na
vavai kona kavara kona nae da ami rakaraka vitonara ekarakarisi na kurisi. 34 Ma timi
kikei murimuri vaghina korutinapiyei kuriku da anakovi da tami kovonavona bubuna
da tami wawaya maninimi ma ke nanaga wawayimi. Tuna maranai na varesimi ana
vere meyemi ma ani vaghinei da weni dobunai kona gimagimara.’ ”
35 Ma peyarisi i kutu kamosiyai vavai ivivi kiibuni na ipanani da i kutu kamosiyai
gimagimara manesi na kudubina nani. I mamai yavata nani manesi ikitakitai na
iyabumana kirakai. 36 Ma i mamai ivonesi bo, “Ami kayowana da natunatuku kudubimi
ani wapimi bo? Josepa namada irabobo, ma bade Simiyon iwapa ma wekarakava na
ami kayowana da Benjamin kona viitawei bo? Bera kudubina na imiirikuputeku.”
37 Ruben ina mamai ivonei bo, “Benjamin kevereku ma kevi tumaghaneku da ana ru-
tini kana vovira. Mikeda ke ana rutinapiyei na natunatuku ivi ruwa kevi kiivunuwana,
kaku kovogha.”
38 Ma kegha, Jeikap ivona bo, “Ke kovokovoghina da natuku yavata konoru, namada
ina tuwa irabobo ma ina kina kava emakamakai. Taku namada amorapa kirakai ma
mikeda keta borinai berona ina panani na tuna nuwapoyina ini raboboku. Anoru
raborabobosi i ku dobu.†”

43

Josepa varevaresina ivovirame ku Egypt.

1 Keinan dobuna kamonai na patana da gomara irakata ma ibero kirakai. 2 Vaghina
ma Jeikap ina rakaraka yavata kii vavai Egypt dobunai ikavari igheghae na ikam yavui.
Tuna kubiine Jeikap natunatuna ivonesi bo, “Kovovira da vavai gisina voghamana
kubiita kona gimara.”
3 Ma Juda ivona bo, “Tomowina ina sisiya bagibagina iverekai da ivona bo, ‘Kara
maghighiku ke kona kitai da timi kikei kona rutinapiyei na vaghina.’ ” 4 Tuna kubiine
kuni vaghinei da tiki kikei yavata kana nae na vaghina, kanoru da kata vavai kana
gimara kubiim. 5 Ma mikeda ke kuni vaghinei na tokai ke kanoru, iyamna tomowina
ivonekai da tikii kikei ke kana rutinaneyei na ke ina tavire da ina kitikai.
6 Jeikap ivona bo, “Avi kubiine tomowina kovonei da timi kikei sago emakamakai?
Weni nakanani koberai na taku nuwapoya kovereku.”
7 Ma ivonapotei bo, “Tomowina ivi taravirevire bogiikai da tokai ma akii rakaraka ita
akova bubuni. Ivona bo, ‘Ami mamai patana da emakamakai bo? Ma timi kikei sago
emakamakai bo kegha?’ Ma ikikava katakovi da ita vonekai da tiki kikei kata rutini da
yavata katoru. Ma ina vitarakiiyana kubiine na nota yagharinai kavona potei.”
8 Juda ina mamai kurina ivona bo, “Tomowa kikei kevonatawei da taku yavata
wekarakava kana nae da tam ma tokai natunatukai yavata yawayawata tamakai ma
ke tarabobo. 9 Ma taku averevere meyeku tuna ina yawasa kubiine. Mikeda ke ana
viiya ana vovirei kurim na wavuna na taku ana kavara nonowei. 10 Madegha enenae.

† **42:38:** Hibru damsi ivonavona da raborabobosi i dobu kana vava ‘Seyol.’

Mikeda Benjamin ke kuta tarapapari, ma vivaghina kutaverekai na tokai namada mara
ruwa kata nae ku Egypt ma kata vovira."
11 Vaghina ma i mamai Jeikap ivonesi bo, "Mikeda ami kayowana da nakanani
taberai na vaghina. Ma ami puyo kokavaraneyei da tomowina kona verei. Okowa
ghabughabuna, manigewa, gegura, vavai kii vovoghabughabu, mapa bogii ma bogiiyai,
weni dobunai aviyavisina imatiyai tayamoyamoni na kiikiimatanisi kouwana ami ku
kutu ma kona nae da kona puyoi. 12 Ma nani manena ami ku kutu iuwana na kokavari
da kona vere meyesi. Mikeda wawaya sago bera wapawapa iberai da iuwaname. Ma
bade ku tepana mane koviiya da kata vavai kona gimari. 13 Konae, timi kikei korutini ma
yaghiyaghinai konoru nani tomowina kurina. 14 Ma 'God Rewapana Kirakiina'* kurina
ainowi da ina berai da tomowina ini kamyuyuwemi ma ini vaghinei da varesimi sago
ma Benjamin yavata kona vovirame. Ma ke ini vaghinei ma natunatuku ivi ruwa ani
wapisi na vaghina, nuwapoya kamonai ana makai."
15 Vaghina ma Jeikap natunatuna nani puyosi iyuna ma mane ku tepana ikavari ma
Benjamin yavata ivomiiri da inae ku Egypt da Josepa maghinonai imiiri. 16 Ikitisi da
Benjamin yavata na ina bigabiga wawayina ivonei bo, "Weni tomotomowisi kerutinisi
kona nae aku ku numa. Siya sago kekiivunui ma kevokuyai. Ti na taku yavata madegha
punai kana kam."
17 Vaghina ma ikikava ivonavonei na bigabiga wawayina iberai, irutinisi da inae
Josepa ina ku numa. 18 Ma varevaresina na ere yabuyabumanisi inenae, inotanotai
bo, "Kunona tapisi tagimara ma ita mane na wawaya sago iuwaname ita ku kutu, nani
berana kubiine iviinita wike ina ku numa tapisi. Ina kayowana da ina ravita ma ina
berita da ti sleiv ma bade ita donki ina yuna da rapenai."
19 Varevaresina inekiibau da Josepa ina numa matuketinai na ivi sisiya bigabiga
wawayina kurina. 20 Ivona bo, "Akii bada, kevi yanekai. Kunona kapisi wike da
vavai kata gimara, 21 ma kavovovira da keta borinai kena kubiine ma kavopanani da
peyarikai akii kutu kamosiyai na akii mane ikikava kagimagimara na peyarina nani.
Tuna kubiine manesi na peyarina kaviini kavovira. 22 Ma wekarakava na mane ku
tepana kakavari da vavai kana gimara. Ma ke katakovi da iyai akii mane iuwaname
akii ku kutu kamosi."
23 Bigabiga wawayina ivona bo, "Vaghina, ke kona yabumana. Agunai ami God nani
manena iuwana ami ku kutu, tuna God na ami mamai evovokavakavari. Ma akovi da
rorova vavai kogimari na kovi mayei. Ami mane na taku mani aviiya." Vaghina ma
Simiyon ivotawei ma irutini ipisi kurisi.
24 Ivi sisiya ikovi na bigabiga wawayina irutinaruwesi Josepa ina ku numa kamona
ma okowa iveresi da kaesi ita kowa ma bade i donki kii vavai iveresi da iti kanisi.
25 Ma tomotomowisi namada iakovi da madegha punai na nani numanai ita kam, tuna
kubiine i puyo ivovunagha da Josepa ita nekiibau na ita puyoi.
26 Josepa inekiibau na i puyo iyuna da inae ku maghinona da irunoma ma ipuyoi.
27 Ma ivi tarakiiyanesi da ti na vaghina bo kegha, ma muriyai na ivona bo, "Ami mamai
imagura kirakai na kovi sisiyei avi yanei, tuna ikikava? Tuna yawayawasina bo?"
Josepa ina sisiya na vidamadamana wawayina ivi damani varevaresina kurisi.
28 Ma ivonapotei bo, "Akii mamai na am bigabiga. Ma tuna na vaghina ma
yawayawana." Vaghina ma varevaresina irunomei ivi matakira da ivopepetei.
29 Josepa ikitavirevire da Benjamin ikitai, tuna na tina kikei vaghata ma ivona
bo, "Timi kikei kovivi sisiyei na vaghina weni bo?" Ma ivona bo, "Natuku, God ini
biibiinim." 30 Tina kikei ikitai na nuwapoya ivowa kirakiiyei da yaghiyaghinai ikiibau
ina ku tupayaragha irui da nani dobunai itou.

* **43:14:** Hibru gamonai 'God Rewapana Kirakiina' na 'El Sadai.'

31 Josepa itou ikovi na maghighina ikowai ma ikiibau da ivi potepote meyei ma sisiya
iterei da ina bigabiga vavai ita riyei.
32 Vavai ivorereghi da Josepa ina kina kava kana vavai na bogiiyai ma varevaresina ti
bogiiyai ma Egypt damsi yavata ikamkam na bade bogiiyai. Nakanani irereghi, iyamna
Egypt damsi inota meyesi da ti na ighe kirakai tuna kubiine na ke kovokovoghina da
Hibru damsi yavata ita kam patapata. 33 Ma bade Josepa varevaresina ivorereghisi da
i tupuwa nununai imakai, iyaroko vaghina da inae ku murimuri vaghina. Nakanani
ikitakitai na ivi deye kirakiiyei. 34 Ma kii vavai na bigabiga inae da Josepa ina kema
tepanai iyuyuna ma ivereveresi da ikamkam. Ma Benjamin na ivi kam kirakiiyei ke
varevaresina viya nakanani. Ma vaghina Josepa yavata nuwabiibiiyai ikam ma iuma
patapata.

44

Josepa ina redu.

1 Josepa ina bigabiga wawayina ivonei bo, “Witi kiuwana kirakai nani tomotomowisi
i ku kutu da ina kavara ma i kutu tepasiyai na sagosago duma i mane kiuwaname. 2 Ma
aku redu vovokeyakeyuna* na tisi kikei murimuri vaghina ina ku kutu kiuwani ma ina
mane yavata.” Vaghina bigabiga wawayina Josepa ikikava ivonavonei na iberai.
3 Mara itom mara boiboi vaghata varevaresina i donki yavata ivonatawesi inae. 4 Ma
kwanatu ikiibutawei inenae da ke rabaraba ma Josepa ina bigabiga wawayina ivonei
bo, “Yaghiyaghinai nani tomotomowisi keverukivinisi kuna nae. Ma kuna votanisi na
kevonesi bo, ‘Avi kubiine biibiina kaberai kurimi ma berona koberai kurikai? 5 Avi
kubiine aku bada ina redu koyapini? Mara nonowa nani redunai eumuma ma bade
reduna ku kamona ekitakita da bera gavugavusi ini debei kurina. Weni tuna na
berabero kirakiina koberai.’ ”
6 Vaghina ma, bigabiga wawayina inae da kurisi inekiibau ma Josepa ikikava
ivonevonei na nakanani ivonesi. 7 Ma ivonapotei bo, “Bada, weni sisiyina na iyamna
avai? Tokai kavonavona bubuna da weni berana ke kata berai. 8 Kuyakovi da
rorova Keinan dobunai mane akii kutu kamosiyai kavopanana na kudubina kakavara
kavovirei kurim. Ma avi kubiine am bada ina numa kamonai silva bo gold kata yapi?
9 Mikeda wawaya sago kamokiiyai kuna panani da iviiya na kuni raboboi. Ma peyarikai
na kani sleiv kubiimi.”
10 Ivona bo, “Aivaghinei da iyai reduna ikavakavari tuna wawayina kava na aku sleiv
ma peyarimi na vovotawemi kona nae.”
11 Tuna kubiine yaghiyaghinai i kutu ituraororuwana ku tano ma i kutu kawasi
ivotatetate. 12 Josepa ina bigabiga wawayina iyarokona gwabinai gini ivi karei
da murimurina gwabinai turina iterei. Ma reduna na Benjamin ina kutu ka-
monai ivopanani. 13 Tuna kubiine ere nuwapoyisi kii gara igosira ma i sawara ivi
tawanepepeyana i ku donki ma ivovirame ku kwanatu.
14 Josepa patana da ina numa kamonai imakamakai ma Juda varevaresina yavata
inekiibau. Ma maghinonai itawesi ku tano. 15 Ma Josepa ivona bo, “Aviyavisina
koberai? Koakovi bo kegha da aku keta emakamakai da bera gavugavusi anakovi? Bera
weni nakanani kona berai na yaghiyaghinai ana pananimi.”
16 Juda ivonapotei bo, “Bada, aviyavisina kani sisiyei. Ke keta sago ita makamakai da
kana vona da wawaya maninikai. God ivi debei da tokai kabera beroi. Ma wekarakava
na peyarikai na am sleiv. Wawayina iyai gwabinai reduna kopanani na yavata.”
17 Ma Josepa ivona bo, “Kegha, ke nakanani ana berai. Meni wawayina aku redu
gwabinai tuna wawayina kava na aku sleiv.” Ma peyarimi na nuwanubiiyai kona
vovirame ami mamai kurina.

* **44:2:** Reduna na silva kiraminai iyamoni, mayani irakata.

Juda ivi nowi Benjamin kubiine.

18 Juda inae da imiiririya Josepa kurina ma ivona bo, “Bada, kevi vaghinei da yavata
tisisiya. Ke nuwanuwam ina pughu kuriku. Akovi da tam na kiivavo Pero nakanani, am
rewapana irakata. 19 Aku bada, kunona tokai am bigabiga kuvi tarakiiyanekai bo, ‘Ami
mamai bo varesimi bo kegha?’ 20 Ma kavonapotem bo, ‘Akii mamai emakamakai ma
imagura kirakai. Ma tiki kikei sago emakamakai, tuna na akii mamai imagura kirakai
ma ivi tuwei. Ma ina maduwa ivi tuwa da ivi ruwa kava ma iyarokona na irabobo ma
murimurina kava emakamakai. Akii mamai ina nuwaviina ghamana na tuna.’ ”
21 “Ma kuvonekai bo, ‘Korutinapiyei wike da taku mani matakuwai ana kitai.’ 22 Tuna
kubiine kavonapotem bo, ‘Tomowa kikei ina mamai ke ina kuyowei, mikeda ina
kuyowei na ina mamai ina rabobo.’ 23 Ma kuvonekai bo, ‘Mikeda timi kikei murimuri
vaghina ke kona rutinapiyei na maghighiku ke kona kita meyei.’ 24 Ma kavovirame akii
mamai kurina na aviyavisina kuvonekai na kavi mamatarei.”
25 “Muriyai akii mamai ivonekai bo, ‘Kovovira da vavai gisina voghamana kubiita
kona gimara.’ 26 Ma kavonapotei bo, ‘Ke kana nae ku Egypt da tiki kikei yavata na
vaghina. Mikeda tuna yavata kana nae na tomowina maghighina kana kitai.’ ”
27 “Akii mamai na am bigabiga. Ma ivonekai bo, ‘Koakovi da kawaku Risera ivi tuweku
da natunatuku tomotomowa ruwa. 28 Ma sago iwapa na avona bo, “Vona bubuna da
ghamoghamo dipa ivi raboboi, iyamna ikuyoweku na ke ata kita meyei.” 29 Ma mikeda
natuku kana viruwa gwabikuwai kona viitawei ma berona ina tupuwa kurina da tuna
yavata ina wapa na nani nuwapoyina ini raboboku iyamna amorapa kirakai. Anoru
raborabobosi i ku dobu.†’
30 Tuna kubiine, aku bada, wekarakava na ke kovokovoghina tiki kikei kana verukuy-
owei kana vovira akii mamai kurina. Weni tomowa kikina yavata kana vovira na
vaghina. Mamai ina yawasa kudubina na tomowa kikina evovotani, 31 ma ina kita
da tomowa kikei gwabikiiyai kegha na ina rabobo. Tokai am bigabiga na wavu kana
kavari da akii mamai sisiwina kavonatawei ku dogo kamona. 32 Taku am bigabiga
averemeyeku aku mamai kurina tomowa kikei ina yawasa kubiine. Ma avonei da
mikeda tomowa kikei ke ana rutini ana vovira kurina na wavuna aku yawasa kamonai
ana kavara nonowei.
33 Ma wekarakava na ainowi kurim da tomowa kikei kevonatawei da varevaresina
yavata ina nae ma taku na tomowa kikei kana gawara ana viiya da ani sleiv tam kubiim.
34 Ma tomowa kikei kegha na ikikava ana vovira aku mamai kurina? Kegha, ke ata
kayokayowei da matakuwai aku mamai weni nuwapoyina ina kavari.”

45

Josepa ivi debe meyei.

1 Vaghina ma Josepa ke kovokovoghina da nuwanuwana ita tatani ma ke ina
kayowana da ina bigabiga matasiyai ita tou. Tuna kubiine ikwavinisi, ivonesi bo,
“Kokiibau!” da peyarisi inae, numa kiibutawei. Josepa ina kina kava na ivi debe meyei
varevaresina kurisi da tuna iyai. 2 Ma itou da itousiyasiyapa da Egypt damsi ivi yanei
na sisiya ikavari ineyei Pero ina ku numa.
3 Josepa na wekarakava ivi karei da Hibru gamonai ivi sisiya. Varevaresina ivonesi
bo, “Taku na Josepa, ma vona bubuna da ita mamai patana da yawayawana, emaka-
makai bo?” Ma varevaresina weni sisiyina ivi yanei na iyabumana kirakai da ke
kovokovoghina ita vonapotei.
4 Vaghina ma Josepa ivonesi bo, “Kopisi wike ku ririku.” Ina sisiya ivi yanei na
imiiririya kurina ma ivonesi bo, “Taku na Josepa, varesimi vaghata, taku kovi gimareku
Egypt damsi kurisi. 5 Ma wekarakava na ke koni nuwapoya ma bade ke koni wavu

† **44:29:** Hibru damsi ivonavona da raborabobosi i dobu kana vava ‘Seyol.’

meyemi da weni damsi kurisi kovi gimareku. God ina kayowanai da nakanani ita
tupuwa, tuna kubiine ivonataweku avi nao da tami aku wawaya ati yawasimi. 6 Weni
gomarina kamonai tamakamakai da madegha ruwa ikovi ma bade madegha miikovi
maghinotiyai ina makai, nani kamonai na ke kovokovoghina tavao ma tayaba. 7 Ma
God ivonataweku avi nao da tami ma tupurereghimi ati yawasimi, gomara kamonai
ke kona rabobo. Wena tuna na bera ghamana eberaberai kubiimi. 8 Kokitai, ke tami
ami kayowanai wike kota vonataweku, kegha, God ina kayowanai. Tuna iberai da
Pero iterepiiku da avi wawayaghama ma ivineku da ina numa kana bada ma bade
Egypt kudubina kana bada. 9 Ma wekarakava na yaghiyaghinai kovovira ita mamai
kurina ma kovonei bo, 'Natum Josepa weni nakanani ivona, "God iberai da taku na
Egypt dobuna kudubina kana bada, tuna kubiine ke kuni kayovira, yaghiyaghinai ita
rakaraka yavata kona pisi kuriku. 10 Tami na Gosen dobunai kona makai da taku
ririkuwai, tam, natunatumi, tuputupumi, ami ghamoghamo ma aviyavisina kudubina
gwabimiyai na yavata." 11 Ma taku Egypt kamonai ana koyaghimi iyamna gomarina na
patana da madegha miikovi maghinotiyai ina makamakai. Mikeda ke kona pisi na tami,
ami rakaraka, ma ami ghamoghamo na kudubimi vitonara ini karavunuwanemi.' "
12 Ma Josepa ina sisiya ikwapanatini ivona bo, "Varevaresiku, wekarakava na pe-
yarimi ma tam Benjamin yavata na matamiyai kokitakitiku da vona bubuna da taku na
Josepa." 13 Ita mamai kovonei da aku rewapana irakata kirakai Egypt dobuna kamonai.
Ma aviyavisina kudubina matamiyai kokitakitai na kovi akovi. Ma yaghiyaghinai
korutini da konoru kuriku.
14 Ma tina kikei yavata ivi taraghaghavuwana ma ivi ruwa ivi tutuwana. 15 Muriyai
ere tutuna varevaresina peyarisi iyonisi ma ituwesi. Nani murinai peyarisi ikweya
patapata.
16 Pero na ina numiyai ma sisiya ivi yanei da Josepa varevaresina ipisi na ina
wawaya ghamaghamasi yavata ivi nuwabiibii kirakai. 17 Ma Josepa kurina ivona bo,
"Varevaresim kevonesi da vavai ini geru i ku ghamoghamo ma ina vovira i ku dobu, ku
Keinan. 18 Ma kevonesi da ami mamai ma kakawasi da natunatusi ina rutinisi da ina
vovirame wike. Ina pisi na tano ana veresi ma bade Egypt kana biibiina ana veresi da
ina kam bubuna.
19 Bade kevonesi da tano wakasi weni dobunai eyuna vaghata ma ina nae ku Keinan
da ami mamai, kakawasi ma natunatusi yavata ini gerusi ma ina vovira wike. 20 Ma i
sawara ke ini nuwapoyei iyamna Egypt kana biibiina kudubina na ti ini rapenei."
21 Jeikap natunatuna na ikikava Pero ivonavonesi na nakanani iberai. Ina sisiya
nununai na Josepa tano wakasi iyuna ma iveresi ma bade vavai iveresi da kii keta
tamiina kubiine. 22 Ma peyarisi sagosago duma na gara vusi iveresi. Ma Benjamin
na silva ririghina ivi 300* iverei ma kana gara biibiisi ivi miikovi iverei. 23 Ma Josepa
puyo ivonatawei ina mamai kubiine, donki tomotomowisi ivi 10 ku tepasi na Egypt
kana sawara kiikiimatanisi iuwani ma bade witi ma vavai bogii ma bogiiyai donki
wivinesi ivi 10 ku tepasi iuwani. Vaviisi na ina mamai ina baba ku Egypt na kana keta
tamiina. 24 Ivovunagha ikovi na varevaresina ivomiiri, ivonatawesi inenae na ivonesi
bo, "Ketiyai kona nenae na ke koni kawapata."
25 Egypt dobuna ikuyowei ma inae i mamai Jeikap kurina, ku Keinan. 26 Inekiibau
na i mamai ivonei bo, "Josepa na patana da yawayawana ma tuna na Egypt dobuna
kana bada ghamana." Jeikap itataghana ma inotakavakavai da ke iti tumaghanesi.
27 Ma Josepa ina sisiya peyarina ivi damani i mamai kurina ma bade ikitai da tano
wakasi imiimiiri na nota rewapana iviiya ma ivi tumaghana. 28 Ma Jeikap ivona bo,
"Wekarakava na aitumaghanemi da natuku Josepa na patana da yawayawana. Muriyai
da ana rabobo na ana nae natuku ana kitai."

* **45:22:** Silva ririghina ivi 300 kana vita na 3.5 kilogram.

46

Jeikap ivomiiri ku Egypt.

1 Vaghina ma Jeikap ina sawara kudubina iviiya ma ina rakaraka irutinisi da ivomiiri
ku Egypt. Inenae da inekiibau ku Beyaseba na isuwara ma ivokavakavara ina mamai
Aisiki ina God kurina.
2 Ma nani didibarinai na ina kena kamonai na God ivi sisiya kurina, ivona bo, "Jeikap,
Jeikap!"
Ma ivonapotei bo, "Taku weni."
3 Ma God ivona bo, "Taku na God, am mamai ina God. Ke kuna yabumana da
kunoru ku Egypt, iyamna nani dobunai ana berim da tupurereghim ina rakata da dam
ghamana ina tupuwa. 4 Taku na ke ana voterem, tam yavata toru patapata ku Egypt. Ma
mara sago tupurereghim ana rutinisi da ina vovirame ku Keinan. Ma bade ana berai da
am rabobo kana ku mara na Josepa na gwabimuwai."
5 Jeikap natunatuna ivomiiri da i mamai na tano wakasi Pero ivi vonataweyana
na ku tepana ivi gerui ma bade nakanani kakawasi ma natunatusi yavata ivi gerusi.
Ma vaghina ivomiiri da Beyaseba dobuna ikiibutawei ioru ku Egypt. 6 Ma bade i
ghamoghamo, i sawara gwabisiyai Keinan dobunai iviiviiya na yavata inae ku Egypt.
Jeikap inenae na ina rakaraka kudubisi na yavata. 7 Natunatuna, tuputupuna, tomoto-
mowisi ma wivinesi na kudubisi irutinisi da yavata ioru.
8 Jeikap ina rakaraka iyavo kava ioru ku Egypt, kii vava na weni.
Jeikap natuna iyarokona na Ruben. 9 Ma Ruben natunatuna tomotomowisi na
Hanoki, Palu, Hesron ma Kami.
10 Simeyon natunatuna tomotomowisi na Jemuwel, Jamin, Oyadi, Jakin, Soya ma Saul,
tuna na Keinan wavine natuna.
11 Levi natunatuna tomotomowisi na Geson, Koyati ma Merari.
12 Juda natunatuna tomotomowisi na Eru, Onan, Sela, Peres ma Sira (Eru da Onan na
Keinan dobunai irabobo.)
Peres natunatuna tomotomowisi na Hesron da Hamul.
13 Isaka natunatuna tomotomowisi na Tola, Puwaya, Jasuba, ma Simron.
14 Sebulum natunatuna tomotomowisi na Seredi, Elon ma Jalil.
15 Ma vaghina, weni damsi tavi yavi ikovi na Jeikap kawana Liya yavata Padan Aram*
dobunai imakamakai na ivi tuwesi da natunatuna ma tuputupuna na ivi 33 ma ku
tepana na novusi Daina.
16 Gedi natunatuna tomotomowisi na Sepon, Hagi, Suni, Esbon, Eri, Arodi ma Areli.
17 Asera natunatuna tomotomowisi na Imna, Isva, Isvi, Beriya ma novusi na Seraya.
Beriya natunatuna tomotomowisi na Heberu ma Malkiyel.
18 Ma vaghina, weni tomotomowisi ivi 16 na Jeikap da Silpa tupurereghisi. Kunona
Silpa na Leiban ina bigabiga ma natuna Liya iverei da ina bigabiga wavinena.
19 Jeikap kawana Risera ivi tuwa da natunatuna tomotomowisi na ivi ruwa kava,
Josepa da Benjamin. 20 Ma Egypt dobunai Josepa ivi tuwa da natunatuna tomotomowa
ivi ruwa, Manase da Eperaim ma i maduwa na Asenati. Ma Asenati ina mamai na
Potipera ma tuna na god vibero ina vokavara ivi badei 'On'† kwanatunai.
21 Benjamin natunatuna tomotomowisi na Bela, Bekeru, Asbel, Gera, Naman, Eiyi,
Rosi, Mupim, Hupim ma Adi.
22 Ma vaghina, weni tomotomowisi ivi 14 tavi yavi ikovi ti na Jeikap da Risera
tupurereghisi.
23 Dan natuna tomowina sago kava na Husim.
24 Napitali natunatuna tomotomowisi na Jasiyel, Guni, Jeseru ma Silem.

---

* **46:15:** 'Padan Aram' kana vava sago na 'Northwest Mesopotemiya.' † **46:20:** 'On' kana vava sago na 'Heliyopolis.'

25 Ma vaghina, weni tomotomowisi ivi 7 na Jeikap da Biliya tupurereghisi. Biliya na
Leiban ina bigabiga ma natuna Risera iverei da ina bigabiga wavinena.
26 Jeikap tupurereghina vaghata ioru ku Egypt na ivi 66 ma nani kamonai na
rawarawana wivinesi na ke kati yavisi. 27 Ma ku tepana na Josepa, ma natunatuna ruwa
na Egypt kamonai itupuwa. Peyarisi tisagosi na Jeikap tupurereghina yavata ivi 70.

Jeikap inekiibau ku Egypt.

28 Jeikap inenekiibau ku Egypt na Juda ivonatawei ivi nao Josepa kurina da keta ita
tupavibeyesi da ita nae ku Gosen dobuna. 29 Inekiibau ku Gosen na Josepa yaghiyaghi-
nai ina serioti ivovunagha ma igeru inae da ina mamai ita verupotei. Josepa inekiibau
na ina mamai itaraghavui ma ituwei da kana guri.
30 Ma Jeikap, natuna Josepa ivonei bo, “Taku mani matakuwai akitim da tam patana
da yawayawam kemakamakai. Wekarakava ata rabobo na nuwabiibiiyai ata nae.”
31 Vaghina ma Josepa ivi sisiya ina mamai ma varevaresina ma ina rakaraka kudubisi
kurisi, ivonesi bo, “Ana nae kiivavo Pero kurina ma ana vonei da varevaresiku ma aku
mamai ina rakaraka Keinan dobunai ivivi makiiyana na ipisi kuriku. 32 Ma ana vonei
da tami na sipu kii koyakoyagha ma bade ghamoghamo viya yavata kokoyakoyaghisi.
Ma kopisi na ami ghamoghamo yavoyavosi ma ami sawara kudubina yavata koviiya
ma kopisi.” 33 Vaghina ma Josepa ina rakaraka ivonesi bo, “Ma Pero ina kwatumi kona
rui na ini tupaviremi da weni marana gurigurina komakamakai na avi bigasi kava
koberaberai. 34 Ma tami na weni nakanani kovonei, ‘Tokai am bigabiga na gisigisikiiyai
ghamoghamo vikam kavi karei. Nakanani akii mami mau da doboro mau ivivi kam.’
Nakanani kona vonapotei na ini vaghinei da Gosen dobunai kona makai, iyamna Egypt
damsi na sipu kii koyakoyagha ke ita kayokayowesi.”

47

1 Josepa inae da Pero ivonei bo, “Aku mamai ma varevaresiku i sipu da i ghamoghamo
ma i sawara kudubina rapesiyai iyuna da Keinan dobuna ikuyowei. Ma ipisi da
wekarakava ti na Gosen dobunai.” 2 Ma Josepa varevaresina ivi miikovi yavata inae
da Pero kurina iti maghibeyesi.
3 Vaghina ma Pero ivi tarakiiyanesi bo, “Weni marana gurigurina komakamakai na
avi bigasi kava koberaberai?”
Ma ivonapotei bo, “Tokai am bigabiga na ghamoghamo kii koyakoyagha nakanani ma
akii mami mau.” 4 Ma bade ivonei bo, “Tokai kapisi da Egypt dobunai kana makai mara
gisina, iyamna Keinan dobunai na gomara irakata ma ibero kirakai. Tuna kubiine akii
ghamoghamo na kii vavai kegha. Kainowi kurim da kuni vaghinei da Gosen dobunai
kana makai.”
5 Ma Pero, Josepa ivonei bo, “Ainuwabiibai da am mamai da varevaresim ipisi kurim.
6 Ma Egypt dobuna na kekita bubuni da tano kiimatana keveresi. Gosen dobuna
keveresi da ina makai. Ma mikeda kamosiyai kuakovi da wawaya biga bubunisi ina
makamakai na keteresi da taku mani aku ghamoghamo ina koyaghisi.”
7 Muriyai Josepa ina mamai Jeikap irutini ipisi da Pero ivi maghibeyei. Ma Jeikap,
Pero ivi kiikiiwei ma ivi nowi Bada kurina da Pero iti biibiini. 8 Ma nani murinai na
Pero, Jeikap ivi tarakiiyanei bo, “Kam madegha na viya?”
9 Ma Jeikap, Pero ivonei bo, “Aku yawasa kamonai abababa yawara da madegha 130
ikovi. Taku kaku madegha na itupo ma ipiropiro ke nakanani ma aku mamai mau, ti
i baba kamonai na kii madegha ine kirakai.” 10 Vaghina ma Jeikap, Pero ivi biibiina
meyei ma ikuyowei.
11 Ma vaghina, Josepa ina mamai da varevaresina Egypt dobunai iteresi. Irutinisi inae
da ikikava Pero ivonavonei nununai iberai, tano kiimatanina Ramese ina parata ririnai
iveresi, nani dobuna kana vava sago na Gosen. 12 Ma bade vavai iveresi, ina mamai

da varevaresina ma bade ina mamai ina rakaraka ma ededa gisigisi, i koroto nununai vavai irereghi kurisi.

Gomara irakata kirakai.

13 Gomarina Egypt da Keinan dobusiyai na irakata ma ibero kirakai da nani dobuna
wawayisi kii vavai ikovi ma vitonara ikarakarisi. 14 Tuna kubiine mara nonowa damsi
inenae Josepa kurina da vavai igimagimari na manesi kudubina Josepa iyuyuna da
ikavakavari Pero ina ku numa. 15 Ma Egypt da Keinan dobusiyai mane ikovi na damsi
patana da inenae Josepa kurina ma ivonavonei bo, “Vavai keverekai. Tokai akii mane
ikovi, ma, ke ita biibai da matamuwai kana rabobo.”
16 Vaghina ma Josepa ivonesi bo, “Nakanani na tivovivirana, ami ghamoghamo kona
vereku na vavai ana veremi, iyamna ami mane ikovi.” 17 Tuna kubiine i ghamoghamo
peyarina irutinapiyei Josepa kurina da vavai iveresi, i hosi, i sipu, i gote, i kau ma i donki
ivi vovivirana vavai kubiine. Madegha sago kamonai i ghamoghamo ivivi vovirana ma
kii vavai ruvana ivereveresi da tepanai imakamakai.
18 Nani madeghina ikovi ma murina madeghinai na ivovirame Josepa kurina ma
ivona bo, “Tam na akii bada, ma wekarakava na ke kovokovoghina da kani kawa-
gavugavuwem. Vonavaghata da akii mane ikovi ma bade akii ghamoghamo na tam
kuvi rapenei. Ke sago aviyavisina ita makamakai kata verem da wawayikai ma akii
tano kava. 19 Avi kubiine maghinomuwai kana rabobo? Akii tano ma tokai wawayikai
kegimarikai, tivovivirana vavai kubiine ma kani sleiv Pero kubiine ma bade akii tano
ini rapenei. Vavai keverekai da ke kana rabobo ma bade pei keverekai kana voni da
tano ke ina makii wapawapa.”
20 Vaghina ma Josepa i tano kudubina Egypt kamonai igimaratawei da Pero ivi
rapenei. Gomara irakata kirakai tuna kubiine na Egypt damsi kudubisi i tano ivi
gimarei kiivavo Pero kurina, tanona kudubina na rapenai. 21 Egypt dobuna kamonai
na Josepa iberai da meyagii nununai wawaya kudubisi ivi sleiv yavu. 22 Ma kegha da
iyavo kava god viviberosi i vokavara ibadei na kii tano kava na ke ita gimari, iyamna
kii reregha na nonowa Pero gwabinai iviiviiya, tuna kubiine kii vavai imakamakai ma
kii tano na ke iti gimarei.
23 Ma iyavo kava ivi sleiv ma i tano ivi wapai, na Josepa ivi sisiya kurisi, ivonesi bo,
“Wekarakava na tami ma ami tano agimari ikovi Pero kubiine. Ma pei weni koyuna
da ami bada Pero kubiine kona vovao. 24 Witi borina kana mara ina nekiibau na riba
miikovi koterei da riba sago na Pero koverei ma riba ivi ruwamaruwa na kovotani da
ami pei ma kami vavai, tami ma ami rakaraka ma iyavo kava yavata komakamakai na
kubiimi.”
25 Ma wawayisi ivonapotei bo, “Akii bada, tam kuvi yawasikai, tam kubiibii kirakai.
Tokai na kani sleiv Pero kubiine.”
26 Weni berasi kubiine Josepa taravatu iterei da Egypt dobuna kamonai na riba
miikovi ina terei ma sago na kiivavo rapenai. Weni taravatuna na Egypt damsi patana
da evovotani. Ma iyavo kava god viviberosi i vokavara ibadei na ti kava kii tano na Pero
ke iti rapenei.

Jeikap ina vinowi turina.

27 Israel* damsi Gosen dobuna kamonai imakamakai da i mura irakata ma ivi tuwa
da natunatusi ipeyari kirakai.
28 Jeikap, Egypt dobuna kamonai imakai da madegha 17 ikovi ma nani maranai na
kana madegha 147. 29 Ma ina mara itupo da ita rabobo na natuna Josepa ikwatui ma
ivonei bo, “Mikeda am nuwaviina irakata kirakai kuriku na imam ku daghadaghaku
keterei, kevi matakira da aku kayowana kuna berai. Am agabiibiiyai aku sisiya kuna
vokikini ma kuna vonakiiyapa da ke Egypt dobunai kuna dogoku.

* **47:27:** Jeikap tupurereghina kii vava vuna na “Israel damsi.”

30 Ana rabobo na Egypt dobunai kekavarakiibuweku da meni dobunai aku mami mau
idogosi na nani dobunai kuna dogoku."
Ma Josepa ivonapotei bo, "Ikikava kuvoneku na ana berai."
31 Ma Jeikap ivoname, "Kevonakiiyapa da kuna berai." Ma vaghina, Josepa vonaki-
iyapa bagibagina iterei ina mamai kurina. Ma Jeikap ina diwonai itupavibagi ma idune
da God ivokavakavari.

48

Manase da Eperaim.

1 Ke mara gurina ma wawaya inae Josepa kurina, ivi akovi da ina mamai Jeikap
na igubaga. Tuna kubiine natunatuna ruwa Manase da Eperaim irutinisi da yavata
inae. 2 Ma Jeikap sisiya iviiya da Josepa ipisi da ita kitai na ere nununa ivomiiri da ivi
kiimakiiyei.
3 Ma natuna Josepa kurina ivona bo, "Mara sago God Rewapana Kirakiina* irumatara
kuriku Lus† kwanatunai, tuna na Keinan dobuna kamonai. Ivi biibiiniku 4 ma ivona bo,
'Ana berai da kuni tuwa kirakai da am koroto ina rakata, tupurereghim ina rakata da
dam ma dam ina tupuwa. Ma weni dobuna na tupurereghim ana veresi da ini rapena
tuwanonowi.' "
5 Ma ina sisiya ikwapanatini ivona bo, "Josepa, natunatum Eperaim da Manase
namada itupuwa weni dobuna Egypt kamonai ma nani murinai apisi da yavata tamaka-
makai. Ma wekarakava ivi ruwa aviiviinisi da ti na natunatuku vaghata nakanani
ma Ruben da Simiyon. 6 Ma weni ededisi murisiyai kuna vivituwa na tam kava
rapemuwai. Ma tano buderina kona rerereghi na murimurisi i tano na Eperaim da
Manase gwabisiyai ina viiya. 7 Rorova kava Padan dobunai kabababa da keta borinai
am maduwa Risera‡ irabobo. Tuna na Keinan dobuna kamonai ma ke ita rabaraba
da ku Eperati da weni nuwapoyina apanani. Ma vaghina, ere matadogaku na Eperati
ketana baranai adogoi."
8 Jeikap, Josepa natunatuna ikitisi na ivi tarakiiyana bo, "Weni ededisi na iyavo?"
9 Ma Josepa ina mamai ivonapotei bo, "Weni ededisi na taku natunatuku. Egypt
dobunai amakamakai na God ivereku."
"Kerutinapiyesi kuriku da ani biibiinisi."
10 Ma Jeikap na imagura kirakai da matana isowai da ke ruvaruvana ita kita bubuna.
Vaghina ma Josepa natunatuna irutinapiyesi i doboro kurina da itaraghavusi ma
iyonisi.
11 Ma Jeikap ivona bo, "Ke ata notai da maghighim ata kita meyei ma wekarakava na
God ivi vaghinei da tam, natunatum yavata akitakitimi."
12 Muriyai Josepa natunatuna Jeikap dogarinai itinavivirisi ma ina mamai magh-
inonai irunoma da maghighina ku tano. 13 Ma natunatuna iviinisi da Jeikap ku
maghinona iteresi da imiimiiri. Eperaim na murimurina tuna kubiine iviiya da Jeikap
ku dugena iterei ma Manase na iyarakona tuna kubiine ku katagheyana iterei.§ 14 Ma
kegha, Jeikap imana ivi kiivonei da katagheyanai ivororona da Eperaim ku gayamina
iterei, namanaki da tuna murimurina, ma dugenai ivororona da Manase ku gayamina
iterei, namanaki da tuna iyarokona.
15-19 Ma Josepa na ke iti nuwabiibai, ikitai da ina mamai katagheyana Eperaim ku
gayamina tepana iterei. Tuna kubiine ina mamai imana ivotani ma ina kayowana
da Eperaim gayaminai ita votawei da Manase ku gayamina ita terei. Ma Josepa ina

* **48:3:** Hibru damsi 'God Rewapana Kirakiina' kubiine ivona bo, 'El Sadai.' † **48:3:** Lus kana vava sago na "Betel." Genesis 28:19 na Genesis 35:6 kekitai. ‡ **48:7:** Risera ivi tuwa da ruwa kava ma murinai irabobo. Tuna kubiine Jeikap na Eperaim da Manase eviiviinisi da ti na nakanani ma Risera iti tuwesi. § **48:13:** Israel damsi i kiki da katagheyana na biibiina ma rewapanina ma dugena na berona, tuna dowadowana ma ina rewapana kegha.

mamai ivonei bo, “Kegha mamai, ke nakanani, weni tuna na iyarokona katagheyam ku gayamina keterei.”

Ma kegha, ina mamai ke iti vaghinei ma ivona bo, “Akovi, natuku, akovi. Ma tuna bade tupurereghina ina rakata kirakai. Ma kegha da tina kikei ina rewapana ina rakata kirakai ke iyarokona nakanani. Ma tupurereghina ina rakata da kamosiyai dam ma dam ina tupuwa.”

Nani murinai na Josepa natunatuna yavata ivi biibiinisi ivona bo,
“Ainowi da God ini biibiinimi.
Aku doboro Abraham da aku mamai Aisiki na God ivokavakavari ma i yawasa kamonai ivotekatekei.
Ma bade God na taku kaku koyakoyagha, aku yawasa karenai da weni ku marana ivi noweku.
Ma ina aneya ivivi tarapaparaneku da berona ke ata panana tovoni.
Ainowi da weni ededisi ini biibiinisi!
Ainowi da ti na kaku vava ma Abraham da Aisiki kii vava ina voviteteyanei.
Ma ainowi da dobuwai i koroto ina rakata kirakai.”
20 Vaghina ma Jeikap ivi ruwa ivi biibiinisi, ivona bo,
“Ma Israel damsi vibiibiina ina beraberai na tami avamiyai.”
Ina vona bo, “Ainowi da God ina berim da Eperaim da Manase nakanani.”

Weni sisiyisi kubiine Jeikap tupuna Eperaim iviiya da ivi nao, Manase maghinonai iterei.

21 Nani murinai Jeikap natuna Josepa ivonei bo, “Taku gisina kava ma ana rabobo ma God na gwabimuwai ma mara sago tupurereghim yavata ina rutinimi kona vovira ita mami mau i ku dobu, ku Keinan. 22 Ma tam na Sekem dobuna avereverem ma varevaresim na kegha. Tuna dobuna kubiine na aku seri ma dosiyowai avi tona da Amo damsi gwabisiyai aviiya. Ma dobuna na tano mumurina.”

49

Jeikap natunatuna ivi biibiinisi.

1 Vaghina ma Jeikap natunatuna ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Komiirigwag-wariku ma ana vonemi da mara karakava epipisi na aviyavisina ina tupuwa kurimi.
2 Natunatuku, taku ami mamai Jeikap.
Kopisi wike ma kovi yana.
Kaku vava sago na Israel.
Koriyemi da aku sisiya koni yanei.
3 Ruben, natuku iyarokom, tam na aku rewapana.
Kutupuwa na ivi matakira da taku na avi tomowa.
Tam na kayotatam ma rewapana kirakiim natunatuku peyarisi kamosiyai.
4 Tam na kayoghakighakim ma kara ke kuni wawayaghama, iyamna kawaku yavata bera berona koberai da aku kepana gawarina kuvi dadabui.
5 Simiyon da Livai
Tami na ami seri na kapiya kubiine, ami kayowana vighaviya.
6 Ami ogatara gavugavusi ke ati vaghinei,
Ma ami ku dughu kamosi ke ana rui.
Nuwanuwami ipughupughu na wawaya kovi kiivunuwana,
Ma bade ghamoghamo korugwarigwarisi da kaesi kovi sidarisi,
Iyamna ami kayowana ghamana da ina vokwarakwara.
7 Ami nuwapughu ma ami kayoghakighaki na iberoberowana kirakai,
Tuna kubiine God inimagimi.
Ma Israel dobunai tupurereghimi ina kiivigerisi
Ina berisi da Jeikap tupurereghina kamosiyai ini bogebogesi.

8 Juda, tam na varevaresim ini gheghenim,
Ma imamuwai kam ghavighaviya kuna ghegavovorisi.
Am tuwa mau ma titim yoghoyogho ina runomem.
9 O Juda, tam na laiyon natuna.
Kuvokiira, kukam ma kuvovira am ku bonagha.
Tam nakanani ma laiyon wavinena iti kwerukweru da ita kenakena,
Ke sago iyai da ini tataghani.
10 Tupurereghim mara nonowa ini bada,
Ti na kiivavo ina diwona ina voviteteyanei.
Ke kovokovoghina ini damani dam sago kurisi.
Ina nenae da wawayina vaghata ina nekiibau.
Ina nekiibau ma dam ma dam ina pisi da ina suwari ma ina vokaravei.
11 Ina mura ina rakata da ina donki ku greipi kunukununa ina warimi.
Ku greipi uravina ina kune da ruguruguna ina kamkam.
Ma kana gara na wain kamonai ina kowai.
Kana tarasovo na greipi muina tarataranai ina vokutuvi.
12 Matana na ina yebari da wain nakanani.
Ma okena na ina poi kirakiiyei da mereki nakanani.

13 Sebulun, tam na kikira baranai kuna makai
Ma tam gwabimuwai na waka ina viviwotawotei,
Am parata ina nae da ku Sidon.
14 Isaka, tam na nakanani ma donki,
Vita kana kavakavara.
15 Kuna kitai da am viyakam gawarina na ibiibii kirakai
ma am tano na biibiina kavakava,
Ma kegha da kuna tupe meyem da biga vitana kuna berai,
ma bade wawaya ina darum da kuna vobagibagi kirakai.

16 Dan na tam kuni dam sago Israel kamonai
Ma nota maninina tepanai am wawaya kuni tupaviresi ma kuni badesi.
17 Tam na mota sago keta baranai,
Tam nakanani ma mota berona keta ekenakenapotai da hosi kaegidugiduna ina tonai,
Hosi ina tonai na ini kapoka ma geru wawayina murimuriyai ina peku.”

18 Muriyai da Jeikap ina sisiya ita kwapanatini, ivona bo, “O Bada, akoyakoyaghim da kuni yawasiku.”

Vaghina ma, ivona bo,
19 “Gedi, tam kurim na keta bababasi yapiyapisi ina kayaya,
ma kegha da kuna miiritavire da kuna kwavinisi.
20 Asera, tam na am tano na mumurina
ma kiikiivavo kii vavai ina yamona da vaviisi na biibiisi ma magimagisi.
21 Ma Napitali, tam na nakanani ma diya wavinena, tuna na vovotawena da ina kayowanai ina baba,
ma ituwa da natunatuna na kiikiimatanisi.

22 Ma Josepa, tam na nakanani ma greipi ere amamena
da vusira baranai emiimiiri.
Ma ragharaghana ituwa ikiibu kirakai da ku gari kupuna.
23 Dosiyo wawayisi ere nuwapughupughusi ina kayaya kurim
da iti tonem ma kegha.

24 Taku Jeikap aku God Rewapana Kirakiina ina vowagum,
Tuna na sipu kii koyakoyagha nakanani, tota Israel kata wakima rewapanina
Tuna kubiine am yovu kuna vokikini da bagibagina,
ma imam na rewapana makamakiina, ke ina mitamita.
25 Iyamna am mamai ina God ini vitem,
God Rewapana Kirakiina* ini biibiinim.
Kunuma da dobu kana vibiibiina ina verem
ma tupurereghim ini biibiinisi da ini tuwa ma ini susu bubuna.
26 Taku am mamai aku vibiibiina avereverem na ighe kirakai,
da koya vovosi ighekuyowesi,
irakata da koya katakatamanisi irogusi.
Weni vibiibiinisi peyarina na tam Josepa avereverem,
ku tepam atereterei,
ma varevaresina kamosiyai tam na kiivavo.

27 Ma Benjamin, tam na nakanani ma kukou dipa kayakayayina.
Ikikava mara boiboiyai kukou kana siya ina vowai ma ina kam yavui na nakanani,
kam ghavighaviya kuna vowa kirakiiyesi.
Ma raviyai sawara gwabisiyai kuneboi na kuna vorereghi am wawaya kurisi.”

28 Ma vaghina, Jeikap nakanani ivi sisiya natunatuna kurisi, sago sago duma i bera nununai ivi biibiinisi. Ma natunatuna, ti na Israel kana dam ivi 12 i kaekiki mau.

Jeikap irabobo.

29 Jeikap natunatuna weni nakanani ivi varavarisi, “Gisina kava ma ana rabobo. Ana rabobo na tupuwiku koviiya kona nae da imapatana aku mamai da aku doboro buba kamonai idogosi na nani dobunai kona dogoku. Kunona nani bubana na Hiti wawaya rapenai, tomowina kana vava na Eperon. 30 Bubana na dobu kana vava Makipela kamonai, tuna na Mamre ririnai, Keinan dobunai. Abraham nani tanona Hiti wawaya kana vava Eperon gwabinai igimari da nevanevana na ivi karawagei. 31 Ma nani dobunai na Abraham kawana Sera yavata idogosi ma bade Aisiki kawana Rebeka yavata idogosi. Ma bade nani dobunai kawaku Liya adogoi. 32 Ma nani tanona da bubana na Hiti damsi gwabisiyai igimari da rapetiyai.”

33 Ma natunatuna tomotomowisi ivi varavarisi ikovi na kaena itawanepai ina ku kenakena gawarina, yana itapurai ma irabobo.

50

1 Josepa ina mamai irabobo na itaraghavui, iyoni ma ituwei. 2 Vaghina ma sisiya bagibagina iterei da ina mamai tupuwina ita vovunaghi, ku gegura ita vokutuvi da ke ita bowa. 3 Ivokutuvi da mara 40 tupuwina ivotani. Ma bade Egypt damsi na mara 70 irubasepa Jeikap irabobo kubiine.

4 Basepa kana mara ikovi na Josepa inae da Pero ina wawaya ghamaghamasi ivonesi bo, “Kade, kovokovoghina bo kegha da aku sisiya kota kavaraneyei Pero kurina? 5 Aku kayowana da mamai tupuwina ata viiya ata neyei ku Keinan dobuna da buba tuna mani imanai ipapai na ku kamona ata terei. Ina mara itupo da ita rabobo na ivoneku da Keinan dobunai ata dogoi ma avi vaghinei, maghinonai vonakiiyapa bagibagina aberai. Tuna berana ana berai ina kovi na ana vovirame.”

6 Vaghina ma Pero ivonapotei bo, “Kenae da am mamai kuna dogoi, ikikava kuvonakiiyapa na nununai keberai.”

---

* **49:25:** Hibru gamonai God Rewapana Kirakiina na ‘El Sadai.’

7 Vaghina ma, Josepa ivomiiri da ita nae da ina mamai ita dogoi. Ma koroto ghamana
yavata inenae, ti na Pero ina wawaya ghamaghamasi, Egypt dobuna kana babada
ghamaghamasi ma bade 8 Josepa varevaresina ma ina rakaraka ma ina mamai ina
wawaya peyarisi na ivi kaeturanei da yavata inae. Ma ededa yoghoyogho i maduwa
mau yavata da i ghamoghamo na Gosen dobunai ivoteresi da imakai. 9 Koroto irakata
kirakai. Ma kamosiyai viya na seriyotiyai igeru ma bade viya na hosiyai igeru.
10 Ma inekiibau ku Atadi, tuna na witi kana gudaguda gawarina, Jodan okowina
ririnai. Nani dobunai na peyarisi itou da itousiyasiyapa ma rabobo kana kiki inunuri
na tupuwina ivotani da mara 7 ikovi. 11 Ma Keinan damsi ikitisi da ivivi tutuwana Atadi
dobunai na ivona bo, “Egypt damsi na tou ghamana eberaberai.” Tuna kubiine dobuna
ivi vavei Abel Misrayim, vavana iyamna na Egypt damsi nani dobunai isiyapa.
12 Jeikap natunatuna tomotomowisi ikikava ivonavonaveresi na peyarina iberai.
13 Tupuwina iviiya inae ku Makipela, Mamre ririnai, Keinan dobuna kamonai da nani
dobunai buba ku kamona iterei. Tanona na mara katamanai Abraham igimari Hiti
wawaya kana vava Eperon gwabinai da kii karawaga. 14 Josepa ina mamai Jeikap idogoi
ikovi na varevaresina ma iyavo kava inae idogodogo na peyarisi ivovirame ku Egypt.

Josepa varevaresina ivonesi da ke ina yabumanei.

15 I mamai irabobo murinai na Josepa varevaresina ivona bo, “Tita kikei patana
da nuwanuwana epughupughu kurita bo kegha? Kade ina nota erereregh da tavi
kayotiranei na biwana ina viiya bo?” 16 Tuna kubiine Josepa kana sisiya ivonatawei
ivona bo, “Muriyai da ita mamai ita rabobo na 17 ivonekai da kati nowi kurim da
akii berabero kuna notatawei. Wekarakava na tokai am mamai ina God ina bigabiga
kainowi kurim da akii berabero kuna notatawei.” Josepa nani sisiyina iviiya na itou
kirakai.
18 Vaghina ma Josepa varevaresina timani ipisi da maghinonai itawesi da maghighisi
ku dowa ma ivonei bo, “Tokai na am sleiv.”
19 Ma Josepa ivonesi bo, “Ke kona yabumaneku, taku ke God da kami kovogha ana
veremi. 20 Kovi ogatara da kovi agaberoweku ma kegha da God iruvovirei da ku
biibiina. Nakanani iberai da karako wawaya peyarisi yawasa ipanani. 21 Tuna kubiine
ke kona yabumana, tami ma natunatumi ana koyagha bubunimi.” Ma sisiya biibiinai
ivonesi da nuwanuwasi ipika.

Josepa irabobo.

22 Josepa ma ina mamai ina rakaraka yavata Egypt dobuna kamonai imakai inenae da
kana madegha 110 ma irabobo. 23 Imakai inae da Eperaim natunatuna ma tuputupuna
ikitisi ma bade Manase natuna Makiri natunatuna irapisi.
24 Josepa varevaresina ivonesi bo, “Taku gisina kava ma ana rabobo. God tuna
kovokovoghina da ina rutinimi da Egypt dobuna kona kiibutawei. Ma ikikava vonaki-
iyapa bagibagina Abraham, Aisiki da Jeikap kurisi iterei da dobu ita veresi na nani ku
dobuna kona nae.” 25 Muriyai Josepa ivonesi bo, “Vona bubuna da mara sago God ina
vowagumi, ina rutinimi da weni dobuna kona kiibutawei. Ma vonakiiyapa bagibagina
koterei da nani maranai tuwiriku kona kavari da yavata kona nae.”
26 Vaghina ma Josepa imakai da kana madegha 110 ma irabobo. Tupuwina na ku
gegura ivokutuvi da ke ita bowa ma nani murinai na igerei ma Egypt dobunai imakai.

Yesu Keriso Varana Biibiina
Matiu
Igirumi
(Matthew)
Vonaviakova

Weni bukana na Yesu kana kivina Matiu igirumi ma kamonai Yesu varana biibiina idebei. Giruma katamana kamonai God ina vonakiiyapa bagibagina iterei ina wawaya kurisi da mara sago ina Vivinevine Wawayina ina vonatawei kurisi. Matiu evonavoneta da wawayina inekiibau, tuna kata Viviyawa, kana vava Yesu.

Yesu na Jiu damsi kamosiyai itupuwa ma imagura ma weni varana biibiina na ke ti damsi kava kubiisi, ma bade tota kudubita dobuwai tamakamakai na kubiita.

Weni bukana kamonai Matiu ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 da ku 2:23 Yesu ina kaekiki mau i giu ma ikikava Yesu itupuwa.

Sapta 3:1-12 Jon Babataito ina biga.

Sapta 3:13 da ku 4:11 Yesu ibabataito ma muriyai ruyagha ipanani.

Sapta 4:12 da ku 18:35 Yesu ina baba kamonai idimadima, ivivi beyebeyena, ma wawaya ivivi yawasisi.

Sapta 19:1 da ku 20:34 Yesu ibaba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 21:1 da ku 27:66 Yesu ku Jerusalem inekiibau ma mara miikovimaruwa kamonai bera ghamaghamasi iberai ma damonai korosiyai irabobo.

Sapta 28:1-20 Yesu rabobowai ivomiiri ma kana kivikivina kurisi ivi debe meyei da yawayawana.

Weni bukana kamonai takitai da Yesu na vibeyebeyena wawayina ghamana. Rewapana gwabinai da God ina vonaviyoyovana iyamna vaghata idebei. Ma ina vibeyebeyena kamonai God ina vikiivavona isisiyei.

Weni bukana kamonai na Matiu nota ghamaghamasi miikovi irereghi da kamonai Yesu ina vibeyebeyena isisiyei. Nani notasi na weni.

1 Wawaya God ina vikiivavona kamonai na ikikava ina makai. Weni vibeyebeyena kana vava “Dima koya baranai.” Sapta 5 da ku 7

2 Aposols ivi 12 i biga avai. Sapta 10

3 God ina vikiivavona miibiisi. Sapta 13

4 Wawaya Yesu ina kivini na aviyavisina ina berai. Sapta 18

5 Mara damona ma ikikava God ina vikiivavona ina nekiibau. Sapta 24 da ku 25

Yesu ina kaekiki mau.
(Luk 3:23-38)

1 Kimta ma kimta kamonai na Yesu Keriso* ina kaekiki mau kii vava girumina na
weni. Yesu na Kiivavo David tupurereghina, ma David na Abraham tupurereghina.
2 Abraham natuna na Aisiki,
ma Aisiki natuna na Jeikap,
ma Jeikap natunatuna na Juda titina yoghoyogho yavata,
3 Ma Juda natunatuna na Peres ma Zera, ma i maduwa na Tama,
ma Peres natuna na Hesron,
ma Hesron natuna na Ram.
4 Ma Ram natuna na Aminadab,
ma Aminadab natuna na Nason,
ma Nason natuna na Samon,

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

5 ma Samon kawana na Reiyab ma natusi na Bowas,
ma Bowas kawana na Ruti ma natusi na Obedi,
ma Obedi natuna na Jesi,
6 ma Jesi natuna na Kiivavo David.
Ma David na Uraya kwapurina iravaghi ma ivi tuwa da natusi na Soromon,
7 ma Soromon natuna na Reyobowam,
ma Reyobowam natuna na Abiya,
ma Abiya natuna na Asa,
8 ma Asa natuna na Jospat,
ma Jospat natuna na Jeyoram,
ma Jeyoram natuna na Usaya,
9 ma Usaya natuna na Jotam,
ma Jotam natuna na Ahas,
ma Ahas natuna na Hesekaya,
10 ma Hesekaya natuna na Manase,
ma Manase natuna na Amon,
ma Amon natuna na Josaya,
11 ma Josaya natunatuna na Jekonaya titina yoghoyogho yavata. Nani maranai
Babilon damsi ipisi ma Israel damsi ipatumisi ma irutinisi ku Babilon da kubiisi
ita biga.†
12 Nani dobunai Jekonaya natuna Seletiyel itupuwa,
ma Seletiyel natuna na Zerubabel,
13 ma Zerubabel natuna na Abiudi,
ma Abiudi natuna na Eliyakim,
ma Eliyakim natuna na Aso,
14 ma Aso natuna na Zadok,
ma Zadok natuna na Akim,
ma Akim natuna na Eriyudi,
15 ma Eriyudi natuna na Eriyesa,
ma Eriyesa natuna na Matan,
ma Matan natuna na Jeikap,
16 ma Jeikap natuna na Josepa.
Ma Josepa kawana Meri ivi tuwa da Yesu, ma tuna na God ina Vivinevine Wawayina.
17 Abraham ina kimtiyai da David ina ku kimta nani kamonai na kimta ivi 14. Ma bade
David ina kimtiyai da Jekonaya ina ku kimta (ti damsi na irutinisi ku Babilon) na nani
kamonai kimta ivi 14. Ma bade Babilon murinai da Keriso ina ku mara nani kamonai
na kimta ivi 14.

Yesu Keriso itupuwa.
(Luk 2:1-7)

18 Yesu Keriso na weni nakanani itupuwa. Ina maduwa Meri na Josepa kana
vopapara. Muriyai da ita ravaghi na Meri damina iviiya da Kanuma Vovokaravina
ina rewapanai iropeya.* 19 Ma Josepa na tomowa maninina, tuna kubiine maranai
akova iviiya da Meri na roperopeyina, nota iviiya da gavugavunai ita voterei. Ma ke
wawaya matasiyai ita berai da Meri iti avaberowei. 20 Nakanani nuwanuwana ivivi tetei
ma ina matu kamonai Bada ina aneya kurina inekiibau. Ivona bo, “Josepa, tam David
tupurereghina, Meri kuna ravaghi da kawam. Ke kuna yabumana, iyamna Kanuma
Vovokaravina ina rewapanai iropeya. 21 Meri ini tuwa da natuna tomowa ma kuni vavei
Yesu,‡* iyamna ina wawaya i berabero kamonai ini yawasisi.”

---

† **1:11:** Israel damsi Babilon kamonai imakai da madegha 70 ikovi ma muriyai ivovira ku Israel. 2Kgs 24:14-15; 2Chr 36:10; Jer 27:20 * **1:18:** Luk 1:27 ‡ **1:21:** Hibru gamosiyai Yesu kana vava iyamna na ‘Bada ini yawasita.’ * **1:21:** Luk 1:31

22 Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroveta Aisaya kurina ivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa. Aisaya weni nakanani igiruma, ivona bo, 23 “Kovi yana, wiwike gubugubu na ke meyani tomowa damina ita viiya, ma kegha da ina ropeya da natuna tomowa ini tuwei. Ini vavei Imanuweru.” Nani vavana iyamna, “God gwabitiyai emakamakai.”*

24 Vaghina ma, Josepa irumataka ma aviyavisina aneya ivonavonei na peyarina iberai. Meri irutini 25 da yavata imakamakai. Nani kamonai Josepa, Meri damina ke ita viiya, ikoyakoyaghi da iti tuwa. Ma ivi tuwa da natuna tomowa ma Josepa tomowa kikei ivi vavei Yesu.*

2

Numataya maramatanai ipisi.

1 Yesu Beteliyem kwanatunai itupuwa, tuna na Judiya dobunai ma nani maranai na Herodi ivivi kiivavo. Nani murinai nuwagiura wawayisi maramatanai ipisi ku Jerusalem 2 ma ivivi tarakiiyana bo, “Jiu damsi i kiivavo wekarakava itupuwa na imapatana? Ina tupuwa matakirina na gwamegwame maramatanai kakitai ma kapisi da kata vokavakavari.”

3 Ma Kiivavo Herodi weni sisiyina ivi yanei ma nuwanuwana ikarai, ma ke tuna kava, Jerusalem kamonai wawaya peyarisi yavata. 4 Ma Herodi taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ikwaturiyariyesi ma ivi tarakiiyanesi bo, “God ina Vivinevine Wawayina na meni dobunai ita tupuwa?”

5 Ivonapotei bo, “Beteliyem kwanatunai, Judiya dobunai. Peroveta sago weni nakanani igiruma,

6 ‘Ma tami Beteliyem dami, Juda dobunai,
Ke kona tereoruwe meyemi.
Judiya dobunai na kwanatu ipeyari ma kamosiyai kami vava irakata,
iyamna kamomiyai kiivavo sago ina kiibau
da aku wawaya Israel damsi ini nowesi.’ ”*

7 Vaghina ma Herodi maramatana wawayisi gavunai ikwaturiyariyesi ma gwabisiyai akova iviiya da avi maranai gwamegwamena inekiibau. 8 Ma ivonatawesi ku Beteliyem ma ivonesi bo, “Konae, ma wawaya kikei koekwa bubuni. Kona panani na kovovira da kona vonavereku. Ma taku bade ana nae da ana vokavakavari.”

9 Herodi ina sisiya ivi yanei ikovi ma maramatana damsi ivomiiri. Nani gwamegwamena maramatanai ikitai na ivi nowesi da meni dobunai wawaya kikei imakamakai na tepanai ivi kiimiiriyei. 10 Ikitai ma nuwanuwasi ibiibii kirakai. 11 Ma nani ku numana irui na wawaya kikei ina maduwa yavata ikitisi. Ma ivi tuwaporeruruwana, ma wawaya kikei ivokavakavari. Ma i kutu ivi votaweyana da kamonai gold, frankinsens ma meya iyuna da wawaya kikei isuwarei. 12 Ma i matu kamonai God ivonesi da ke ita vovira Herodi kurina, tuna kubiine keta bogiiyai iviiya da ivovira i ku dobu.

Josepa da Meri iverau ku Egypt.

13 Maramatana wawayisi inae ma muriyai Josepa ina matu kamonai Bada ina aneya ivonei bo, “Kevomiiri, wawaya kikei ma ina maduwa yavata kona nae ku Egypt dobuna, iyamna Herodi wawaya kikei inekwai da ina kiivunui. Nani dobunai kona makai ma kara ana vonemi da kona vovira.”

14 Vaghina ma, Josepa wawaya kikei ina maduwa yavata irutinisi, didibarai ivomiiri ku Egypt 15 da nani dobunai imakamakai da Herodi irabobo. Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroveta Hoseya kurina ivi sisiyei

* **1:23:** Isa 7:14 * **1:25:** Luk 2:21 * **2:6:** Mic 5:2

da ita tupuwa na itupuwa. Hoseya igiruma da God ivona bo, “Natuku ana kwatui da Egypt
ina kiibutawei.”*
16 Herodi damina iviiya da maramatana wawayisi ivi beroberowei na nuwanuwana
ipughu. Ma i sisiya inotapanani da avi maranai gwamegwame matakirina inekiibau.
Tuna kubiine sisiya bagibaginai seri damsi ivonatawesi ku Beteliyem ma bade ku
meyagai gisigisi Beteliyem ririnai da kamosiyai tomotomowa gisigisi kii madegha ruwa
ma gaburinai iti kiivunuwana. Vaghina ma berana iberai.
17 Ma aviyavisina peroveta Jerimaya ivi sisiyei na itupuwa. Igiruma bo,
18 “Rama dobunai tutou ighae.
Risera natunatuna kubiisi etutou ma esiyasiyapa.
Wawaya itinavurei ma ivi kayokayo kavai,
iyamna natunatuna irabobo yavu.”* *

Egypt dobunai ivovira.

19 Kiivavo Herodi irabobo ma murinai na Egypt kamonai Bada ina aneya matuwai
inekiibau Josepa kurina. 20 Ma ivona bo, “Kevomiiri, wawaya kikei ina maduwa yavata
kuna rutinisi kona vovira ku Israel dobuna, iyamna nani damsi wawaya kikei ita kiivunui
na irukwa yavu.” 21 Vaghina ma Josepa ivomiiri ma wawaya kikei ina maduwa yavata
irutinisi ma ivovira ku Israel.
22 Ma ivi yanei da Akereyosi ivivi kiivavo Judiya kamonai, tuna ina mamai Herodi
kana gawara iviiya. Tuna kubiine iyabumana ma ke ita kayokayowei da Judiya kamonai
ita makai. Ma matuwai God ivonaverei da ita nae ku Gariri dobuna. 23 Tuna kubiine inae
da Nasaret kwanatunai imakai. Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova
mara katamaninai God peroperoveta kurisi ivivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa, ivona
bo, “Wawaya ina vona da tuna Nasaret tomowa.”*

3

Jon Babataito idima.
(Mak 1:1-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

1 Nani marasiyai Jon Babataito inae ku Judiya ma warere kamonai dima ivi karei.
2 Ma ivonavona bo, “Ami bera beroberosi kovinimayei ma komiirikupukuputei, iyamna
wekarakava na God ina vikiivavona enenekiibau.”* 3 Peroveta Aisaya ina giruma
kamonai Jon ivi sisiyei. Ivona bo,
“Wawaya sago warereyai ekwatukwatu bo,
‘Bada ina keta kovovunaghi,
Keta maninina koberai ma ina pisi.’ ”*
4 Ma Jon kana gara na kamel vunivuninai iyamoni ma kana boriwaya na
ghamoghamo bekana. Ma kana vavai na madi da manigewa.* 5 Wawaya Jerusalem
kamonai ma Judiya dobuna kamonai ma bade dobu kudubisi Jodan okowina ririnai na
peyarisi inae Jon kurina. 6 Ma i berabero debiiyai ivivi mamatarei ma Jon ibababataitosi
Jodan okowina kamonai.
7 Perisi ma Sadusi damsi ipisi Jon kurina da ita babataito na Jon ikitisi ma ivonesi bo,
“Tami mota natunatusi! Iyi ivonemi da God ina kovogha epipisi na kona veruvuvurei?*
8 Kovonavona da ami berabero komiirikupukuputei na ami yawasa iti mamatara da
vonavaghata. 9 Ma ke kona nota meyemi da tami Abraham tupurereghina kubiine
na God ina kovogha kona veruvuvurei. Avonavonemi, God kovokovoghina da weni

* **2:15:** Hos 11:1 * **2:18:** Jer 31:15 * **2:18:** Jeikap kana vava sago na Israel ma kawana na Risera. Tuna kubiine weni sisiyina ivi debei da wivine Israel kamonai i pepeya raborabobosi itutuwesi. * **2:23:** Mak 1:24; Luk 2:39; Jon 1:45 * **3:2:** Mat 4:17; Mak 1:15 * **3:3:** Isa 40:3 * **3:4:** 2Kgs 1:8 * **3:7:** Mat 12:34, 23:33

wakimisi ina berisi da ini wawaya da ti na Abraham tupurereghina.* 10 Wawaya ere
karuwakoyina namada kii kunukunusiyai emiimiiri ma meni kiina amena ke biibiina
na ina taratawei ma ku keyama karakaratina ina tawei.* 11 Ma taku okowai abababataitomi, tuna ivi matakira da ami berabero komiirikupukuputei. Ma murikuwai wawaya
sago rewapana kirakiina ina nekiibau na taku ke wawaya kiimataniku da ata tawopika
da kaena kana terepapara uravina ata rupamatawei. Ma tuna wawayina na Kanuma
Vovokaravinai ma keyama karakaratinai ina babataitomi. 12 Mara sago ini tupavirevireta
ma ina rereghita da biibiita ma beroberota. Biibiisi ina rutinisi ku kunuma ma ina koyagha
bubunisi. Ti nakanani ma whiti vavina da wayowa wawayina ina maghara, numa kweta
kamonai ina terei. Ma beroberosi ti nakanani ma whiti muguna. Wayowa wawayina
ina yuna da ina tawei ku keyama karata makamakii nonowina da ina karai."

Yesu ibabataito.
(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22)

13 Ma Yesu Gaririyai ivomiiri ku Jodan okowina da Jon gwabinai ita babataito. 14 Ma Jon
ikayowei da Yesu ina nota ita virai, tuna kubiine ivona bo, "Taku ke wawaya kiimataniku
da ana babataitom. Ma tam na taku kuta babataitoku."
15 Ma Yesu ivonapotei bo, "Kegha vaghina, tam kuna babataitoku. Weni nakanani
taberai, iyamna bera maninina ma God ina kayowana." Ma Jon ivi vaghinei.
16 Yesu ibabataito ma okowai igheghetawei na kunuma itamotate ma ikita da God ina
Kanuma Vovokaravina nakanani ma gabubu iororu kurina da tepanai itowa. 17 Ma
nani kamonai kunumai God gamona ivona bo, "Weni tuna na natuku vaghata. Tuna
na nuwanuwaku, ainuwabiibiiyei."*

4

Devil, Yesu iruyaghai.
(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

1 Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu irutini ku warere da Devil ita pisi da Yesu
ita ruyaghai.* 2 Madeghai ma didibarai ivivi siya da mara 40 ikovi ma vitonara ikara
kirakiiyei. 3 Ma Devil ipisi ma ivona bo, "Tam God natuna, bo? Kevona da weni wakimisi
ini parawa."
4 Yesu ivonapotei bo, "Giruma katamana evonavona bo, 'Wawaya ke parawa kava
tepanai ita makamakai ma God gwabinai vonana ekiikiibau na tuna tepanai ina makai.' "*
5 Nani murinai Devil, Yesu irutini ku Jerusalem, tuna na kwanatu vovokaravina.
Ma ighae ku Taparoro Numana vovona. 6 Ma Devil ivona bo, "Tam God natuna, bo?
Ketawem kunoru. Giruma katamana evonavona bo,
'God ina aneya ina vonesi da ina koyagha bubunim,
ma ina vokemim da kaem ke wakima ina takurei.' "*
7 Ma Yesu ivonapotei bo, "Giruma katamana bade evonavona bo,
'Bada God ke kuna rubui.' "*
8 Nani murinai Devil, Yesu irutini da ku koya tepana ma dobu kudubina ina mura
yavata ivi beyei. 9 Ma Devil ivona bo, "Kuna runomeku ma kuna vokavakavariku na
aviyavisina peyarina kekitakitika na ana verem da kuni badei."
10 Ma Yesu ivonapotei bo, "Seitan, kenetaweyana! Giruma katamana evonavona bo,
'Am Bada God ina kina kava kevokavakavari ma kevotekatekei.' "*
11 Ma vaghina, Devil inae. Ma Bada ina aneya viya inekiibau ma Yesu ikoyagha
bubuni.

---

* **3:9:** Jon 8:33 * **3:10:** Mat 7:19 * **3:17:** Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 12:18, 17:5; Mak 1:11; Luk 9:35
* **4:1:** Hib 2:18, 4:15 * **4:4:** Deut 8:3 * **4:6:** Psa 91:11-12 * **4:7:** Deut 6:16 * **4:10:** Deut 6:13

Yesu ina biga ivi karei.
(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)

12 Yesu sisiya ivi yanei da Jon gabura kamonai na ivovirame ku Gariri dobuna.*
13 Ma Nasaret kwanatuna ivoterei ma inae da Kapeniyam kwanatunai imakai. Nani
kwanatuna na Gariri tokana baranai, Zebulun ma Napitali damsi i dobu kamonai.*
14 Nakanani iberai da aviyavisina peroveta Aisaya igirumi na itupuwa, ivona bo,
15 "Gariri na Zebulun ma Napitali damsi i dobu.
Tuna kikirai, Jodan okowina nevanai,
ma kamonai na kupuna damsi peyarisi imakiiyana.
16 Tuna dobunai wawaya nubakutuva kamonai imakamakai,
ma yasegana ghamana ina kitai.
Iyavo kava rabobo damina eviiviiya ma nubakutuvina kamonai emakamakai na
kurisi yasegana ina nekiibau."*
17 Nani maranai Yesu dima ivi karei, ivonavona bo, "Ami bera beroberosi kovinimayei
ma komiirikupukuputei, iyamna God ina vikiivavona enenekiibau kurimi."*

Yesu kana kivikivina ruwamaruwa ivinesi.
(Mak 1:16-20; Luk 5:1-11)

18 Yesu Gariri tokana kikirinai ibababa ma tomotomowa ruwa ikitisi iwiwito. Ti i biga
na iyana ikonakonisi ma ivivi gimara. Sago na Saimon (kana vava sago Pita) ma sago na
tina kikei Anduru. 19 Ma Yesu ivonesi bo, "Kopisi, kokiviniku. Ani beyebeyemi da wawaya
kona konisi." 20 Ma yaghiyaghinai i wito ivoterei ma Yesu ikivini.
21 Inae gisina ma tomotomowa ruwa ikitisi, ti na Zebedi natunatuna Jemes ma
Jon. Waka kamonai i mamai yavata i wito iwuwurapotapotai ma Yesu ikwatusi 22 na
yaghiyaghinai i mamai ma i waka ikuyowei ma Yesu ikivini.

Yesu gubagubagisi ivi yawasisi.
(Luk 6:17-19)

23 Yesu Gariri dobuna ine yavui ma kiki numasi kamosiyai ivivi beyebeyena, God
ina vikiivavona idimadimei. Ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiiyai na kudubisi
ivivi yawasisi.* 24 Varana Siriya dobuna ine yavui, ma wawaya turaturasi gubagubagisi
irutinisi kurina. Kii gubaga bogii ma bogiiyai. Viya na ininisi ivivi visivisiyana, viya na
paroparorosi, viya na digadigasi ma bade viya kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma.
Ma Yesu peyarisi ivi yawasisi. 25 Tuna kubiine koroto ghamaghamasi ivivi kiidaburana da
Yesu ikivikivini. I dobu na Gariri, Dekapolis,* Jerusalem, Judiya ma bade Jodan okowina
nevanai.

5

Yesu ina dima koya baranai.
(Luk 6:20-23)

1 Yesu koroto ghamana ikitisi na ighae ku koya barana ma ivi kiimakiiyei. Kana
kivikivina ipisi kurina 2 ma vibeyebeyena ivi karei. Ivonesi bo,
3 "Iyavo kava kanuma ina ku nevaneva mitamitasi na God ini biibiinisi
ma ina vikiivavona na rapesiyai.
4 Iyavo kava etutou na God ini biibiinisi
ma ini kayokayosi.*
5 Iyavo kava vovokuwayisi na God ini biibiinisi
ma ti na dobu ini rapenei.*

* **4:12:** Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20 * **4:13:** Jon 2:12 * **4:16:** Isa 9:1-2 * **4:17:** Mat 3:2 * **4:23:** Mat 9:35; Mak 1:39 * **4:25:** Dekapolis: Dekapolis Grik gamonai iyamna 'Kwanatu Imaruwa.' * **5:4:** Isa 61:2 * **5:5:** Psa 37:11

6 Iyavo kava keta iekwekwa kirakiiyei da God ina kayowana ina kivini na God ini biibiinisi
ma ini vitesi da ina panani.*
7 Iyavo kava wawaya ikamyuyuwesi na God ini biibiinisi
ma ini kamyuyuwesi.
8 Iyavo kava nuwanuwasi yagharina na God ini biibiinisi
ma mara sago maghighina ina kitai.*
9 Iyavo kava wawaya i vikawapata erarayaragha bo wawaya ivitesi da viruwa
evovoterei na God ini biibiinisi
ma ina vonesi da ti na natunatuna.
10 Iyavo kava God evovotekatekei da vitupaketowana damina eviiviiya na God
ini biibiinisi
ma ti na ina vikiivavona na rapesiyai.”*
11 “Tami iyavo kava taku kubiiku wawaya iavaberowemi bo itupaketowanemi bo viberowai iwavumi na God ini biibiinimi.* 12 Kovi nuwabiibii kirakiiyei iyamna kunumai God ini miiya bubunimi. Koakovi da ikikava itupaketowanemi na nakanani peroperoveta mara katamaninai ivivi tupaketowanesi.”*

Yegai ma yasegana miibiisi.
(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

13 “Tami na dobu kana yegai. Mikeda yegai damina ina wapa na ikikava taberai da damina ina vovira? Ke kovokovoghina. Tuna ibero, wawaya ina tawei ma ini tugudagudai.”
14 “Tami na dobu kana yasegana. Ma kwanatu koya tepanai na yaseganina ke kovokovoghina da ina gavui, wawaya peyarisi ina kitai.* 15 Ke meyani wawaya rampa ina kapuni ma bayawa vivikuratabuna kamonai ina terei. Ini rorokei da wawaya kudubisi numa kamonai yasegana ina veresi.* 16 Tuna kubiine bera biibiisi koberai da tuna nakanani ma yasegana gwabimiwai ekarakarata. Wawaya ina kitai ma ami Mamai kunumai ini ghegheni.”*

Yesu vonaviyoyovana ivi sisiyei.

17 “Ke kona notai da apisi da Moses ma peroperoveta i giruma ata kiiviwapawapai. Apisi da aviyavisina igirumi da ita tupuwa na ina tupuwa. 18 Vonavaghata avonavonemi, karako da kunuma ma dobu i ku damona na nani kamonai ke sago avi girumina gisi korekorena God ina vonaviyoyovana kamonai ina wapa. Aviyavisina ivi sisiyei na peyarina ina tupuwa.* 19 Tuna kubiine tam iyai vonaviyoyovana kamonai sisiya bagibagina gisi korekorena kuni kiigiiyei, ma wawaya kuni beyebeyesi da ti yavata ini kiigiiyei na kam vava inoru kirakai God ina vikiivavona kamonai. Ma tam iyai vonaviyoyovana kamonai sisiya bagibagisi kuna nunura bubuni ma wawaya kuni beyebeyesi da ti yavata ina nunura bubuni na kam vava ina rakata God ina vikiivavona kamonai. 20 Avonavonemi, God kota votekateka kirakiiyei da Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kota ghekuyowesi. Ke kona votekateka na God ina vikiivavona ku kamona ke kona rui.”

Nuwapughu ma kiivunuwa.
(Luk 12:57-59)

21 “Namada kovi yanei da mara katamaninai God ivona bo, ‘Ke kuna kiivunuwa. Meni wawayina kiivunuwa ina berai na tuna wawayina vitupavira ma kovogha ina panani.’*
22 Ma taku avonavonemi da meni wawayina nuwanuwana ipughu varesina kurina

---

* **5:6:** Isa 55:1-2 * **5:8:** Psa 24:3-4 * **5:10:** 1Pit 3:14 * **5:11:** 1Pit 4:14 * **5:12:** 2Chr 36:16; Apos 7:52 * **5:14:** Jon 8:12, 9:5 * **5:15:** Mak 4:21; Luk 8:16, 11:33 * **5:16:** 1Pit 2:12 * **5:18:** Luk 16:17 * **5:21:** Exod 20:13; Deut 5:17

na tuna yavata vitupavira ma kovogha ina panani. Ma bade, meni wawayina varesina ina vonatepatepani na babada Sanhidran kamonai ini tupavirei. Ma meni wawayina nuwanuwana ina pughu kirakai da varesina ina vonei bo, 'Neghanegham!' na ina nae ku keyama karata makamakii nonowina. 23 Tuna kubiine, mikeda am suwara God kurina ketereterei ma nani kamonai kuna notapanani da varesim kurina berona kuberai na 24 am suwara na suwara kana kema ririnai keterekuyowei ma kenae da varesim yavata koni vonapoteyana. Muriyai kuna vovira ma kuna suwara God kurina."

25 "Wawaya ini wavum na kebera tovoni da yaghiyaghinai koni vonapoteyana. Ketiyai kona baba kona nenae vitupavira badana kurina na nani kamonai kovi vonapoteyana. Ke kuna berai na ini damanim vitupavira badana kurina. Ma tuna ina vonakiiyaragha da kubera beroi ma seri wawayina ku imana ina terem da ku gabura ina tawem. 26 Vonavaghata avonavonemi, gabura kamonai kuna makamakai da kam kovogha kudubina kuni miiya yavui ma muriyai da kuna kiibau."

Vipekana wapawapa na berabero.

27 "Namada kovi yanei da Moses igiruma bo, 'Wawaya ke kawam vaghata na ke yavata koni pekana.'* 28 Ma taku avonavonemi, tam iyai wavine kukitakirorowei na namada nuwanuwam kamonai berabero kuberai. 29 Mikeda matamuwai aviyavisina kuna kitai ina berim da nota berona kuna notai na matam ketupamiitawei ma ketawei. Ibiibai da tupuwim nevanevana kava kuni wapai da berabero kuna voterei. Ma ibero da tupuwim kudubina ina makai ma berabero kuna beraberai na karakava God tupuwim kudubina ku keyama karakaratina ina tawei.* 30 Ma bade katagheyamuwai berabero kuna berai na kekiiyaraghatawei ma ketawei, iyamna ibiibai da tupuwim nevanevana kava kuni wapai da berabero kuna voterei. Ma ibero da tupuwim kudubina ina makai ma berabero kuna beraberai na karakava God tupuwim kudubina ku keyama karakaratina ina tawei."*

Vikiitawetaweyana.
(Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

31 "Ma bade igiruma bo, 'Tomowa kawana ina barei na kana sisiya ina girumi ma ina verei ma muriyai ina vonatawei ina nae.'* 32 Ma taku avonavonemi, meni tomowina kawana ina barei ma ina vonatawei na berabero iberai. Ma mikeda karakava wavinena tomowa sago ina ravaghi na vipekana wapawapa eberaberai, tuna na berabero. Ma ke wavinena kava ma bade kawana wadubona yavata wavuna ina kavari. Ma meni tomowina nani wavinena iravaghi, tuna yavata na berabero eberaberai. Ma bera sago kava kubiine ani vaghinei da wawaya kawana yavata ini kiitawetaweyana. Mikeda ina vopanani da kawana ke iti patutu ma wawaya sago yavata ivi pekana na tuna maranai ini kiitawetaweyana na vaghina."*

Vonakiiyapa bagibagisi.

33 "Ma bade namada kovi yanei da mara katamaninai Moses igiruma bo, 'Am vonakiiyapa bagibagina ke kuni kiigiiyei. Ma aviyavisina kuvonakiiyapa Bada kurina na keberai.'* 34 Ma taku avonavonemi da vonakiiyapa bagibagisi ke kona bera wapawapai. Ke kunuma vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na God ina vikiivavo gawarina.* 35 Ma bade ke dobu vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na God kaena kana kepana. Bo ke Jerusalem vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na Kiivavo God ina kwanatu vovokaravina.* 36 Ke gayamimiyai konitukikita da vonakiiyapa

* **5:27:** Exod 20:14; Deut 5:18 * **5:29:** Mat 18:9; Mak 9:47 * **5:30:** Mat 18:8; Mak 9:43 * **5:31:** Deut 24:1-4; Mat 19:7; Mak 10:4 * **5:32:** Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18; 1Kor 7:10-11 * **5:33:** Lev 19:12; Num 30:2; Deut 23:21 * **5:34:** Jem 5:12; Isa 66:1; Mat 23:22 * **5:35:** Isa 66:1; Psa 48:2

bagibagina kona terei, iyamna tam ke kovokovoghim kuna berai da uyawim sago kava ina dumai bo ina poini. 37 Am vonakiiyapa kubiine na kevonota bo, ‘Vaghina, ana berai.’ Bo, ‘Kegha, ke ana berai.’ Ma sisiya viya am vonakiiyapa ku tepana kuna terei da wawaya ini tumaghanem na sisiyisi Seitan gwabinai ipisi.”

Biwa ke kona viiya.
(Luk 6:29-30)

38 “Namada kovi yanei da mara katamaninai Moses igiruma bo, ‘Wawaya matam ina tupamiimiini na bade nakanani matana kuna tupamiimiini. Ma bade wawaya okem ina rigei, nakanani bade okena kuna rigei.’* 39 Ma taku avonavonemi da wawaya ina berona ke kuni nevani. Mikeda wawaya nevanevam ina tapini na ketavira da bade nevana ina tapini. 40 Bo mikeda vitupavira kamonai ina panani da berona kuberai wawaya sago kurina na kam kovogha na kam gara sago ina viiya na bade ku tepana kam tarasovo keverei. 41 Mikeda seri wawayina ita darum da ina sawara kuta kavari da mutuba sago kota kenaviviri, kekavari da mutuba ruwa kona kenaviviri. 42 Ma wawaya ini nowi kurim na keverei. Ma wawaya ita vonem bo, ‘Kade am sawara kuta vereku ma karakava ata vovirei’ na keverei, ke kuna miirikupukuputei.”

Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.
(Luk 6:27-28, 32-36)

43 “Namada kovi yanei da igiruma bo, ‘Turaturami nuwanuwasi koviiya, ma kami ghavighaviya kovi matatonetonesi ma kobaresi.’* 44 Ma taku avonavonemi da kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya, ma iyavo kava itupaketowanemi na kubiisi konipowana. 45 Weni nakanani kona berai na koni debemi da tami God natunatuna vaghata, iyamna tuna madegha ma garewa na ke wawaya biibiisi kava ita vereveresi ma wawaya beroberosi yavata. Ke maninisi kava ita vereveresi ma kawakiikiisi yavata. 46 Wawaya ini nuwaviina kurimi ma koni nevani na God ke ini miiyemi. Teks yuyuna damsi na berabero wawayisi ma kegha da nakanani inuwaviina. 47 Mikeda turaturami kava koni kiikiiwesi na tuna ke bera ghamana. Kupuna damsi bade nakanani eberaberai. 48 Ma tami na kovi wawaya kiimatana da ami Mamai kunumai nakanani.”

6

Verena wawaya moyamoyakisi kurisi.

1 “Kokitaruvimi da ami bera kiikiimatanisi ke debiiyai kona berai da wawaya ina kitimi ma ina kawabiibiiyemi. Mikeda nakanani kona berai na ami Mamai God kunumai ke ini miiyemi.”*

2 “Maranai kovereverena wawaya moyamoyakisi kurisi na ke miiriruwaruwasi evereverena nakanani kona verena. Ti na tureyai iyonayona ma evereverena da kiki numasiyai ma ketiyai wawaya ina kitisi ma ini gheghenisi. Vonavaghata avonavonemi, wawaya namada igheghenisi, tuna kubiine God ke ini miiyesi. 3 Ami verena moyamoyakisi kurisi na gavugavunai koberai da wawaya ke ina kitimi. Katagheyami ina vereverena na dugemi ke inakovi. 4 Gavugavunai koverena da ami Mamai, tuna bera gavugavusi iakova yavui na ini miiyemi.”

Nipowana.
(Luk 11:2-4)

5 “Ma bade ke kona nipowana miiriruwaruwasi nakanani. I kayowana ghamana da kiki numasiyai bo ketiyai ina nipowana da wawaya ina kitisi ma ini gheghenisi. Vonavaghata avonavonemi, kii miiya namada iviiya.* 6 Ma nipowana kubiine na korui numa

* **5:38:** Exod 21:24; Lev 24:20; Deut 19:21 * **5:43:** Lev 19:18 * **6:1:** Mat 23:5 * **6:5:** Luk 18:10-14

ku tupayaraghina kamona ma matuketa kogudui. Ami Mamai ke kitakitana na kurina konipowana ma ini miiyemi, iyamna tuna bera gavugavusi iakova yavui.”
7 “Ma ami nipowana kamonai na ke sisiya sago kava kona terei ma kona terei ma kona tere meyei kupuna damsi nakanani. Enotanotai da i nipowana ina guri na i god viviberosi ini yanesi. 8 Ke kona berai da ti damsi nakanani, iyamna ami Mamai na ami kayowana namada iakovi ma muriyai koni nowi. 9 Tuna kubiine weni nakanani kona nipowana.
‘Akii Mamai kunuma makamakiim,
Kam vava kavovokaravei.
10 Kainowi da am vikiivavona ina nekiibau.
Am kayowana kunumai etuputupuwa na bade nakanani dobuwai ita tupuwa.
11 Karako kakii vavai keverekai.
12 Akii bera beroberosi kenotatawei. Bade nakanani wawaya i bera beroberosi kurikai iberai na kanotatawei.
13 Kevi noravekai da ruyagha ke kana panani.
Ma ketarapaparikai da wawaya bero kirakiina ke ina vowikai.’ ”*
14 “Wawaya berabero ina berai kurimi ma kona notatawei na bade ami Mamai kunumai ami berabero ina notatawei.* 15 Ma i berabero ke kona notatawei na bade ami Mamai kunumai ami berabero ke ina notatawei.”

Visiya.

16 “Kona vivisiya na ke miiriruwaruwasi i bera nakanani kona berai. I kayowana da ini debei wawaya kurisi da ke ita kamkam ma ke itumuma. Tuna kubiine ti na maghighisi kitasi beroberosi. Vonavaghata avonavonemi, wawaya namada igheghenisi, tuna kubiine God ke ini miiyesi. 17 Ma tami kona vivisiya na komonagha bubuna ma maghighimi kokowai. Ke koni debe meyemi 18 da wawaya inakovimi da koisiya. Ami Mamai kava inakovi. Tuna ke kitakitana ma bera gavugavusi iakova yavui ma tuna ini miiyemi.”

Mura dobuwai ma kunumai.
(Luk 12:33-34)

19 “Dobu ina mura ke kona nuwatani, iyamna ami maghara na kaniketekete ina kani bo ina ravuwa bo yapiyapi wawayisi numa ina gavovori da ina yapiya.* 20 Ma God ina kayowana koberai da tuna nakanani ma ami maghara kunumai koti daburi. Ma kunumai na kaniketekete, ravuwa, ma yapiyapi kegha. 21 Ami mura imapatana kovi daburi na nuwanuwami ma ami nota na nani dobunai.”

Tupuwa kana kibe.
(Luk 11:34-36)

22 “Matam na tupuwim kana kibe. Mikeda matam biibiina na tupuwim kudubina ina biibai ma ere yaseganina. 23 Ma mikeda matam berona na tupuwim kudubina ina bero ma ere nubakutuvina. Mikeda tam nubakutuva wawayim ma kenotanotai da yasegana gwabimuwai emakamakai na kiberoberowe meyem ma am yawasa kamonai na nubakutuva irakata kirakai.”

God ma dobu ina sawara.
(Luk 16:13, 12:22-31)

24 “Wawaya ke kovokovoghina da babada ruwa kubiisi ina biga. Bada sago kurina ina biga bubuna ma sago ina vonabarei. Sago nuwanuwana ina viini ma sago ina barei. Ke kovokovoghina da tami ami babada ruwa, sago na God ma sago na mane.”
25 “Tuna kubiine avonavonemi da ami yawasa ke koni nuwapoyei da aviyavisina kona kani bo aviyavisina konumai. Tupuwimi ke koni nuwapoyei da aviyavisina

* **6:13:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 13b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi. ‘Vikiivavona ma rewapana ma kadara rapemuwai, karako ma mara nonowa. Amen.’ * **6:14:** Mak 11:25-26
* **6:19:** Jem 5:2-3

kona kotei. Ami yawasa kamonai, kam ma gara na ke bera ghamaghamasi. 26 Kiu kokitisi, ke ita wayowayowa ma ke ita yabayaba bo ke ita vovovidaburana. Ma kegha da ami Mamai kunumai ikanikanisi. God ku matana tami kobiibii kirakai, ke kiu nakanani. 27 Ma nuwapoya ke ini vitemi da ami yawasa ina guri."

28 "Ma avi kubiine gara koinuwapoyei? Berana kokitisi, dipiiyai egogogo wapawapa. Ke ita wayowayowa ma kii gara ke ita yamoyamoni. Ma kegha da kitasi ibiibii kirakai. 29 Avonavonemi da Kiivavo Soromon tuna mura wawayina da kana gara kitana biibiina. Ma kegha da berana dipiiyai kitasi ibiibii kirakai, ke Soromon kana gara nakanani.* 30 Karako berana egogogo ma God ikotevunaghisi. Ma maram wawaya ina kapuni da ina karai. Ma tami bade ini kotevunaghimi. Ami vitumaghana igisi ghagha!"

31 "Tuna kubiine ke koni nuwapoya da kona vona bo, 'Avi kana kani?' bo 'Avi kanumai?' bo 'Avi kana kotei?' 32 Iyavo kava God ke ita vivitumaghanei na weni sawarisi inuwapoyei. Ma tami na ami Mamai kunumai iakovi da ami kayowana avai. 33 Kunona God ina vikiivavona konekwai ma ina kayowana kona berai na aviyavisina mara nonowa koekwekwai da dobuwai kota makai bubuna na ina veremi. 34 Tuna kubiine maram kana bera ke koni nuwapoyei. Maram na mara sago, tuna mani kana nuwapoya emakamakai. Ma karako kana nuwapoya na tuna kava kokitai."

7

Wawaya ke koni tupavira wapawapisi.
(Luk 6:37-38, 41-42)

1 Yesu ivona bo, "Wawaya ke koni tupaviresi na God ke ini tupavirem. 2 Ikikava wawaya koni tupavireviresi ma kovogha kona vereveresi na God nakanani ini tupavireviremi ma kovogha ina vereveremi. Ma ikikava i yawasa koruvaruvai na God nakanani bade ami yawasa ina ruvai.* 3 Avi kubiine kwinam matanai vunavuna kekitakitai ma kinuwapoyei ma tam mani matamuwai kiibuta ghamanakina ikenapotai na damina ke kuta viiviiya? 4 Avi kubiine varesim kevonavonei bo, 'Kepisi, vunavuna matamuwai ana votawei,' ma tam mani matamuwai na kiibuta ghamana ikenapotai? 5 Tam miiriruwaruwam! Kunona kiibuta tam mani matamuwai kevotawei da kuna kita bubuna ma muriyai vunavuna kwinam matanai kuna votawei."

6 "Iyavo kava God ina sisiya vovokaravisi namada ibarei na ke kurisi kuni beyebeyena, iyamna ti nakanani ma kukou, ina miiritavire ma ina kanim. Ma bade kam posaru kiimatanina ke kuna tawei poro kurisi, iyamna ini tugudagudai."

Kevi nowi, kekwa, kekiipowapowara.
(Luk 11:9-13)

7 "Kevi nowi da God ina verem. Ma kekwa da am kayowana kuna panani. Kekiipowapowara da kubiim matuketa ina votawei. 8 Iyavo kava ini nowi na peyarisi ina viiya. Iyavo kava inekwa na ina kayowana ina panani. Ma iyavo kava ina kiipowapowara na kubiisi matuketa ina votawei. 9 Mikeda natum ita pisi kurim da parawa kubiine iti nowi na wakima kuta verei, bo? 10 Bo iyana kubiine iti nowi na mota kuta verei, bo? Kegha! 11 Tami wawaya beroberomi, ma kegha da natunatumi puyo biibiisi kovereveresi. Ma ami Mamai kunumai na wawaya biibiina. Tuna kubiine maranai koni nowi na puyo biibii kirakiisi ina veremi."

12 "Ikikava kekayokayowei da wawaya ina berai kurim na nakanani keberai kurisi. Weni sisiyina na Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i giruma kudubina ivi kiisagoi da iyamna ivi debei."*

Matuketa bikokona ma matuketa nabana.
(Luk 13:24)

---

* **6:29:** 1Kgs 10:4-7; 2Chr 9:3-6 * **7:2:** Mak 4:24 * **7:12:** Luk 6:31

13 “Kovi paparana da matuketa bikokonai kona rui. Matuketa nabana ma keta nabana
emakamakai ma kegha da maninina enenae ku keyama karata makamakii nonowina.
Ma wawaya peyarisi na keta nabana ekivikivini. 14 Ma matuketa bikokona ma keta
wiririna enenae ku yawasa makamakii nonowina. Ipiropiro kirakai da matuketa
bikokonai kona rui, ma wawaya viya kava epanapanani da erurui.”

Kii ma amena.
(Luk 6:43-44)

15 “Peroperoveta viviberosi kokitaruvisi. Ina pisi kurimi na kitasi nakanani ma
sipu manamisi ma kegha da nuwanuwasi kamonai ti na nakanani ma kukou dipa,
kayaya voravorasi. 16 I bera kona kita kamowi na konakova bubunisi da ti na ikikava
wawayisi. Ke kovokovoghina da puiya amesi gampuwe kamosiyai kota yuna. Ma bade
ke kovokovoghina da koweya amesi iyiyo kamosiyai kota yuna. 17 Maghimaghighina na
kii biibiina amena biibiina ina terei. Ma kii berona na amena berona ina terei. 18 Ma
bade kii biibiina na ke meyani amena berona ina terei. Ma kii berona na ke meyani
amena biibiina ina terei. 19 Ma vao kana koyakoyagha meni kiina ke ita amame bubuna
na ina taratawei ma ku keyama karakaratina ina tawei da ina karai.* 20 Ikikava kii amena
kokitakitai da biibiina bo berona na bade nakanani wawaya i bera kona kita kamowi na
kona vogiinisi da ti na ikikava wawayisi.”*

Ke atakovimi.
(Luk 13:25-27)

21 “Wawaya peyarisi evonavoneku bo, ‘Bada, Bada.’ Ma ke ruvaruvana da kudubisi
ina rui God ina vikiivavona ku kamona. Ma iyavo kava aku Mamai kunumai ina kay-
owana eberaberai na ti wawayisi kava ina rui. 22 Mara damonai, vitupavira kana mara
ina nekiibau na wawaya peyarisi ina voneku bo, ‘Bada, Bada, avamuwai kavi peroveta
ma kanuma beroberosi kakwavinisi ma bera ghamaghamasi kaberai.’ 23 Ma debiiyai
ana vonesi bo, ‘Taku ke atakovimi. Konetaweyana, wawaya beroberomi!’ ”*

Numa ruwa.
(Luk 6:47-49)

24 “Wawaya aku sisiya ini yanei ma ina votekatekei na ti nakanani ma wawaya
nuwanuwagiurina ina numa dobu akakiminai ivowai. 25 Ma garewa ghamana ikatuna,
okowa ghamana ikiibau da numana itenukutuvi ma yanunu ghamana iverau da itapini,
ma ke ita peku, iyamna dobu akakakiminai ivowai.”

26 “Ma wawaya aku sisiya ini yanei ma ke ina votekatekei na ti nakanani ma wawaya
neghaneghana ina numa gonugonu tepanai ivowai. 27 Ma garewa ghamana ikatuna,
okowa ghamana ikiibau ma yanunu ghamana iverau da nani numana ivorikai da
okowa ikaruwei. Numa kudubina iresotawei.”

Yesu ina rewapana.

28 Yesu ina sisiya ivi kovini na koroto ghamana ivi deye kirakiiyei,* 29 iyamna
ina vibeyebeyena na ere rewapanina, ke vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi
nakanani.

8

Yesu tomowa giigiipona ivi yawasi.
(Mak 1:40-45; Luk 5:12-16)

* **7:19:** Mat 3:10; Luk 3:9 * **7:20:** Mat 12:33 * **7:23:** Psa 6:8 * **7:28:** Mak 1:22; Luk 4:32

1 Yesu koya tepanai iororu na koroto ghamana ikivini. 2 Ma tomowa sago, kana
gubaga giipo na ipisi ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivona bo, “Bada,
kuna kayowei na kuni biibiiniku.”*
3 Ma Yesu ivororona da ivotovoni. Ma ivonei bo, “Akayokayowei. Aibiibiinim
ma keyawasa.” Ma yaghiyaghinai giipo gwabinai ikovi. 4 Ma Yesu ivona bo, “Ke
kuni mamatara da ikikava kuyawasa. Kenae, taparoro badana ina kitim da kuyawasa.
Ma Moses ina vonaviyoyovana kenunuri da kuna suwara. Nakanani keberai da wawaya
inakovi da tam yawayawasim.”*

Senturiyon ina vitumaghana.
(Luk 7:1-10)

5 Yesu irui ku Kapeniyam kwanatuna ma senturiyon sago ina dobu na Rome, ipisi
kurina ma ivi nowi Yesu kurina da iti vitei. 6 Ivonei bo, “Bada, aku bigabiga yaragina
igubaga kirakai da ivi tamokovokovoghana, numiiyai ekenakena ma evovokwarakwara.”
7 Ma Yesu ivonei bo, “Tanae da ani yawasi.”
8 Ma senturiyon ivonei bo, “Kegha, Bada. Taku ke wawaya kiimataniku da aku
ku numa kuta rui. Sisiya kava kevonei ma aku bigabiga ina yawasa. 9 Taku wawaya
ghamaghamasi gaburisiyai ma bade seri wawayisi aku rewapana gaburinai. Sago
ana vonei bo, ‘Kenae’ da ina nae. Ma sago ana vonei bo, ‘Kepisi’ da ina pisi. Ma aku
bigabiga ana vonei bo, ‘Keberai’ da ina berai.”
10 Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivi deyei. Itavire da wawaya ikivikivini ivonesi bo,
“Kovi yaneku. Israel damsi kamosiyai ke sago wawaya ata panani da ina vitumaghana
ita rakata weni senturiyon nakanani. 11 Avonavonemi da God ina vikiivavona kamonai
na kupuna damsi peyarisi i dobu bogii ma bogiiyai ina pisi ma Abraham, Aisiki ma
Jeikap yavata ina kam patapata.* 12 Ma Israel damsi peyarisi enotanotai da God ina
vikiivavona ku kamona ita rui ma kegha, ina tawesi ku nubakutuva. Nani dobunai
ina tou ma okesi ini tarakikitei.”† * 13 Muriyai Yesu, senturiyon ivonei bo, “Kenae ma
ikikava kitumaghana na itupuwa.”
Ma ivivi sisiya kamonai na senturiyon ina bigabiga wawayina iyawasa.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.
(Mak 1:29-34; Luk 4:38-41)

14 Yesu irui Pita ina ku numa na ikitai da Pita rawana wavinena igubaga, ininina
imuyamuya kirakai ma ikenakena. 15 Imana ivotovoni ma muyamuyana inekuyowei
ma ivomiiri da Yesu ikoyagha bubuni.
16 Ravi ipika na wawaya turaturasi kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na iru-
tinisi ipisi Yesu kurina. Ma Yesu kanuma beroberosi iyeghisi da wawaya ikiibutawesi.
Ma gubagubagisi peyarisi ivi yawasisi. 17 Mara katamaninai God peroveta Aisaya kurina
weni berasi ivi sisiyei na peyarina itupuwa. Aisaya igiruma bo,
“Ita inivisi vitana ikavari,
Kata gubaga kudubina iviitawei.”*

Yesu takivini na vitana damina taviiya.
(Luk 9:57-62)

---

* **8:2:** Kuni biibiiniku: Moses ina vonaviyoyovana evonavona da iyavo kava giipo gwabisiyai na kanuma ina ku nevaneva ti na puyapuyakisi. Tuna kubiine tomowina Yesu kurina ke ita vona bo ‘kuni yawasiku,’ ivona bo, ‘kuni biibiiniku.’ * **8:4:** Lev 14:1-32 * **8:11:** Luk 13:29 † **8:12:** God Israel damsi ivinesi da ina wawaya, tuna kubiine Yesu inotanotai da ti damsi iti tumaghana kirakiiyei ma kegha. Ma nani senturiyon na kupuna wawayina, ma kegha da ina vitumaghana irakata da Israel damsi ighekuyowesi. Tuna kubiine Yesu ivi deye kirakiiyei. * **8:12:** Mat 22:13, 25:30; Luk 13:28 * **8:17:** Isa 53:4

18 Mara sago Yesu ikitai da koroto irakarakata na kana kivikivina ivonesi da tuna
yavata toka ita damani ku nevana. 19 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena tomowina ipisi
da Yesu ivonei bo, “Bada, mike kuna nenae na ana kivinim.”
20 Ma Yesu ivonapotei bo, “Kukou dipa kii buba emakamakai ma kiu kiidamowai kii
nighu emakamakai ma taku Wawaya Natusi, aku kenakena gawarina kegha.”
21 Ma Yesu kana kivikivina sago ivona bo, “Bada, aku mamai ana dogoi ma muriyai
ana vovira da ana kivinim.”
22 Ma Yesu ivonapotei bo, “Kekiviniku. Wawaya raborabobosi i biga da raborabobosi
ina dogosi.”

Yesu gamonai biimara ikena.
(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)

23 Yesu kana kivikivina yavata ku waka igeru. 24 Idamadamana ma yaghiyaghinai
yanunu berona ivomiiri ma tovava waka ikiikiimumui da ita monu. Ma Yesu, tuna
ikena nunuwapa. 25 Ma kana kivikivina inae ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, kevi viteta!
Tamonumonu, tarabobo!”
26 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Avi kubiine koyabuyabumana? Ami vitumaghana igisi
ghagha!” Ma ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi ma ivi nubai da toka kamonai
biimara ikena.
27 Ma kana kivikivina inota kavakavai ma ivona bo, “Wena tomowa sago! Ivona, ma
yanunu da tovava ivotekatekei!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.
(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)

28 Yesu Gerasa damsi i kikirai iwota, tuna na Gariri tokana nevanai. Ma tomotomowa
ruwa iverupotei, gwabisiyai kanuma beroberosi irunuma. Ti na karawagai, buba
kamosiyai ivivi makiiyana ma ikayakayaya kirakai da wawaya nani ketanai ke ita bababa.
29 Ma Yesu kurina ikiirara bo, “Avi kuna berai kurikai? Tam God Natuna. Kupisi da
kovogha kuna verekai, bo? Kovogha kana mara vaghata na karakava.” 30 Ma ririsiyai
na poro yavona ikamkam. 31 Ma kanuma beroberosi Yesu kurina ivi nowi bo, “Mikeda
kuna kwavinikai na kevonatawekai poro yavona kurisi.”
32 Yesu ivonesi bo, “Konae.” Ma kanuma beroberosi tomotomowisi ikiibutawesi ma
inae da poro itowatepanisi. Ma porosi iverau ku anagha kiiyagirina ma iririgha da ku
okowa ma iuma dodo.
33 Ma poro kii koyakoyagha iverau ku kwanatu ma aviyavisina itupuwa na
ivi mamatarei. Ma bade ivonesi ikikava kanuma beroberosi tomotomowa ruwa
gwabisiyai ikiibau. 34 Ma nani kwanatunai wawayisi kudubisi ikiibau Yesu kurina ma
ivi nowi da i dobu ita kiibutawei.

9

Yesu digadigana ivi yawasi.
(Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)

1 Yesu ku waka igeru ma toka idamani ku nevana da ina ku kwanatu, ku Kapeniyam.
2 Ma wawaya viya kwinasi digadigana ritowai ipawoi da Yesu kurina inae. Yesu ikitisi
da i vitumaghana irakata na digadigana ivonei bo, “Natuku, am nota ke ina gisi. Am
bera beroberosi anotatawei.”
3 Ma weni sisiyina kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya ti mani
ivi tupanunuranei bo, “Ibero kirakai, weni tomowina God iavaberowei. Enotanotai da
tuna nakanani ma God.”
4 Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Avi kubiine nota beroberosi koinuwanotanotei?
5 Itekateka da ana vona bo, ‘Am bera beroberosi anotatawei.’ Ma ibagibagi kirakai
da ana vona bo, ‘Kevomiiri, kuna baba,’ iyamna matamiyai kona kitai da ina tupuwa bo
kegha. 6 Ani beyemi da konakovi da taku Wawaya Natusi, aku rewapana kovokovoghina

da bera beroberosi dobuwai ana notatawei." Ma digadigana kurina ivona bo, "Kevomiiri, am kepana kekavari ma kenae am ku numa."
7 Ma tomowina ivomiiri ma inae ina ku numa. 8 Ma koroto ghamana nani berana ikitai na iyabumana ma inota kavakavai. Ma peyarisi God ivi ghegheni da ina rewapana ivonatawei ioru wawaya kurisi.

Yesu, Matiu ikwatui.
(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)

9 Yesu nani dobuna ikuyowei ma ibaba inenae da tomowa kana vava Matiu ikitai, tuna teks yuyuna yobena kamonai imakamakai. Ma ivonei bo, "Kekiviniku."
Ma Matiu ivomiiri da ikivini.
10 Ma Matiu ina numiiyai, Yesu kana kivikivina yavata ikamkam. Ma bade berabero wawayisi ma teks yuyuna damsi viya ipisi da yavata ikamkam.* 11 Ma Perisi damsi ikitisi na kana kivikivina ivonesi bo, "Avi kubiine ami bada na teks yuyuna damsi ma berabero wawayisi yavata ekamkam?"
12 Yesu ivi yanesi ma ivonesi bo, "Wawaya gubagubagisi kava na yaboyabo inekwai, ma yawayawasisi na kegha. 13 Konae ma koekwa da weni sisiyina giruma katamana kamonai na iyamna avai. Igiruma bo,
'Ke ata kayokayowei da ghamoghamo kota kiivunui ma kota suwara kuriku.
Aku kayowana ghamana da wawaya koni kamyuyuwesi.'*
Taku apisi da berabero wawayisi ata kwatusi. Ke ata pisi wawaya biibii kirakiisi kubiisi."

Wawaya Yesu ivi tarakiiyanei visiya kubiine.
(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

14 Jon kana kivikivina inae Yesu kurina ma ivi tarakiiyanei bo, "Avi kubiine tokai ma Perisi damsi kaisiya, ma kam kivikivina na ekamkam ma eumuma."
15 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Tavine tomowina kana miimiirigwagwara wawayisi ke ina siyapa, gwabinai ina kamporagha ma ini nuwabiibai. Ma marana epipisi da nani tomowina ini wapai ma tuna maranai turaturana ini siya."
16 Ma miiba sago iterei. "Wawaya gara vuna sinamina ita viiya da gara katamana tamosikana tepanai ita terei ma ita tupapotai na karakava peyarina ita bero, iyamna maranai ina tinakowai na gara sinamina ina tinakokoni ma gara katamanina tarabogina ita sikavinabanabai da iti beroi. 17 Ma wawaya wain vuna ke ku beka katamanina ina tepoi, iyamna puropuro ina berai da beka katamanina ini kwata da ini beroi ma wain ina sororo. Kegha, wain vuna ku beka vuna kuna tepoi da ina makai bubuna."

Wavine kikei raborabobona ma wavine gubagubagina.
(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

18 Yesu ivivi sisiya kamonai na kiki numana badana sago inekiibau. Yesu maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivona bo, "Natuku wavine wekarakava irabobo. Kuta pisi da imam kava ku tepana kuta terei da ita yawasa."
19 Vaghina ma, Yesu ma kana kivikivina ivomiiri da tomowina yavata inae.
20 Inenae ma wavine sago Yesu murinai ipisi da kana gara damona ivotovoni. Tuna wavinena na nawaravi iviiya ma tarana mara nonowa iveraverau da madegha 12 ikovi.
21 Ivi nuwanotanota bo, "Mikeda kana gara kava ana votovoni na ana yawasa."
22 Yesu imiiritavire da wavinena ikitai. Ma ivonei bo, "Natuku, am nota evirewapana. Kuvi tumaghana kubiine kuyawasa." Ma yaghiyaghinai wavinena iyawasa.
23 Ma Yesu inae da kiki numana badana ina ku numa irui ma koroto ikitai, ti na isiyasiyapa, iyogoyogosi ma viya ivivi durere. 24 Ma ivonesi bo, "Konetaweyana. Wavine kikei ke ita rabobo, ekenakenota." Ma wawayisi ivi namei. 25 Ma nani korotona

* **9:10:** Luk 15:1-2 * **9:13:** Mat 12:7; Hos 6:6

irudarudarusi da ikiibau na Yesu irui wavine kikei kurina ma imana iviiya da ivomiiri.
26 Ma aviyavisina itupuwa na sisiyina nani dobuna ine yavui.

Yesu matapotapotasi ruwa ivi yawasisi.

27 Yesu ivomiiri inenae ma wawaya ruwa matapotapotasi murinai iverukivini, ma ikwatukwatu bo, “Tam David Tupurereghina, kevi kamyuyuwekai.”
28 Yesu ku numa sago irui na bade matapotapotasi ikivini da irui. Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Koitumaghana da taku kovokovoghina da ani yawasimi, bo?”
Ma ivonapotei bo, “E, vaghina, Bada, kaitumaghanem.”
29 Ma matasi ivotovoni ma ivonesi bo, “Ikikava koitumaghana na nakanani ina tupuwa kurimi.” 30 Yaghiyaghinai matasi iruyaghari da ikita. Ma Yesu ivonatanisi bo, “Wawaya ke koni akovisi.”
31 Ma kegha da tomotomowisi inae ma aviyavisina Yesu iberai na ivi mamatarei da varana nani dobuna ine yavui.

Yesu, tomowa ke ita vivisisiya na ivi yawasi.

32 Nani tomotomowisi ivi ruwa ikiibau inae na wawaya tomowa sago irutinapiyei Yesu kurina. Tomowina na kanuma berona gwabinai irunuma da ke ita vivisisiya. 33 Yesu kanuma berona ikwavini da ikiibutawei inae, ma tomowina sisiya ivi karei. Koroto ghamana ikitai na ivi deyei ma inota kavakavai ma ivona bo, “Te, te, te, te, te! Ke meyani Israel kamonai bera weni nakanani kata kitai!”
34 Ma Perisi damsi ivona bo, “Yesu ina rewapana na kanuma beroberosi i bada ghamana gwabinai iviiya da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”*

Bigabiga damsi ke ita peyari.

35 Yesu ibaba inenae da kwanatu ma meyagai nununai, kiki numasiyai ivivi beyebeyena, God varana biibiina ma ina vikiivavona idimadimei. Ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiiyai na peyarina ivivi yawasisi.* 36 Ma Yesu ina baba kamonai koroto ghamaghamasi ikitakitisi ma ivivi kamyuyuwesi, iyamna i nuwapoya ipeyari ma ke itakovi da iyi iti vitesi. Kitasi na nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha.* 37 Tuna kubiine kana kivikivina ivonesi bo, “Yaba kana mara ipisi ma vao irakata kirakai ma yabayaba wawayisi ke ita peyari.* 38 Kovi nowi vao badana kurina da yabayaba wawayisi viya ina vonatawesi da yavata tayaba.”

10

Yesu kana kivikivina ivi 12 ivonatawesi.
(Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

1 Yesu kana kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi ma rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiiyai iti yawasisi. 2 Ma nani aposol kii vava na weni. Saimon, kana vava sago Pita, ma tina kikei Anduru, Zebedi natunatuna Jemes ma Jon, 3 Piripo, Batoromiya, Tomas, Matiu, tuna teks yuyuna wawayina, Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, 4 ma Saimon, tuna Zelote* wawayina. Ma bade Judas Iskariyot, tuna karakava Yesu ini wawanei.
5 Muriyai da Yesu weni tomotomowisi ivi 12 ita vonatawesi na ivi varavarisi bo, “Ke kona nae kupuna damsi kurisi bo kona rui ku Sameriya kwanatusi. 6 Ma konae da Israel damsi kava kurisi, ti na God ina sipu siwasiwanisi. 7 Kona nenae na weni sisiyina kona dimei. ‘Wekarakava na God ina vikiivavona enenekiibau.’* 8 Ma gubagubagisi

* **9:34:** Mat 10:25, 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * **9:35:** Mat 4:23; Mak 1:39; Luk 4:44 * **9:36:** Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mak 6:34 * **9:37:** Luk 10:2 * **10:4:** Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da ti mani iti bada meyesi Israel kamonai. Ma Rome i vibadana ita kutawei. * **10:7:** Luk 10:4-12

kovi yawasisi, raborabobosi kovovimiirinisi, giigiiposi kovi yawasisi ma kanuma beroberosi kokwavinisi. Ikikava God nevana kava iverotemi na bade nakanani wawaya nevana kava koverotesi. 9 Ami baba kubiine na mane ke kona kavari, 10 ke kutu, gara, kaeterepapara, bo diwona kona kavari. Iyavo kubiisi kona biga na kii wavu da ina koyagha bubunimi."*

11 "Meni ku kwanatuna bo meyagina kona rurui na kokitavirevire da wawaya kiimatanina kona panani. Ma nani wawayina gwabinai kona makamakai da ami vomiiri kana ku mara. 12 Ina ku numa kona rurui na kovonesi bo, 'God ini biibiinimi.' 13 Kona rui ma ina koyagha bubunimi na ami vibiibiina gwabisiyai ina makai. Mikeda kona rui ma ina koyagha beromi na ami vibiibiina gwabisiyai koviitawei. 14 Ma mikeda wawaya ke ini kiikiiwemi bo ami sisiya ke ini yanei, nani numana bo kwanatuna kokiibutawei ma kaevunavunami kokiiririghi, ini matakira da kovogha ina viiya.* 15 Vonavaghata avonavonemi, vitupavira maranai Sodom ma Gomora kwanatusi kovogha berona ina viiya, ma kegha da meni kwanatuna ina baremi na kovogha ghamanakina ina viiya."

Vitupaketowana marana epipisi.
(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

16 "Kovi yana, tami nakanani ma sipu ma avonavonatawemi kukou dipa kurisi. Tuna kubiine konuwagiura mota nakanani. Ma bade kovi yamoyamona gabubu nakanani.* 17 Kokitaruvimi, iyamna wawaya ina panimi da vitupavira wawayisi maghinosiyai kona miiri ma bade kiki numasiyai ina widimi.* 18 Ma kokivikiviniku kubiine ina rutinimi babada ma kiikiivavo kurisi da ini tupavireviremi ma nani kamonai God varana biibiina koni mamatarei kurisi da kupuna damsi yavata ini yanei. 19 Ma ina panimi da ina vivitupavireviremi na ke koni nuwapoya da aviyavisina kona vonei bo ikikava kurisi koni sisiya, iyamna God sisiya ina veremi. 20 Nani sisiyisi na ke tami ami nota, ami Mamai God Kanumina nota ina veremi da koni sisiya."

21 "Wawaya ina vomiiri da varesina kana puka ina vowai, ma bade morapa natuna kurina nakanani ina berai. Ededa i moramorapa ini ghaviyesi ma babada ku imasi ina teresi da ini rabobosi.* 22 Taku kubiiku na wawaya kudubisi ina baremi ma iyavo kava ina miirikikina da ku damona na God yawasa ina veresi.* 23 Mikeda kwanatu sago kamonai ina vivitupaketowanemi na koverau, kona nae ku kwanatu sago. Vonavaghata avonavonemi, ami biga Israel dobuna ina kwanatu kamosiyai ke koni kovini ma Wawaya Natusi ina nekiibau."

24 "Wawaya girugirumina ke kovokovoghina da ina vibeyebeyena wawayina ina ghekuyowei, ma bade bigabiga wawayina ke ina bada ina ghekuyowei.* 25 Ma kovokovoghina da wawaya giruma ina voyavui da tuna ina vibeyebeyena wawayina nakanani. Ma ikikava ina tupuwa bigabiga wawayina ina bada kurina na bade nakanani ina tupuwa bigabiga kurina. Wawaya namada ivomiiri da rakaraka kii iyaroko ivi avaberowei ma ivonei da tuna Berusiburu.† Ma bade ina vomiiri da peyarisi nani rakarakana kamonai ini avaberowesi."*

God ina kina kava tayabumanei.
(Luk 12:2-7)

26 "Tuna kubiine wawaya ke kona yabumanesi. Karakava God wawaya i bera gavugavusi kudubina ini debei ma aviyavisina wawaya ke ita kitakitai na ina vovimatari.*

---

* **10:10:** 1Kor 9:14; 1Tim 5:18 * **10:14:** Apos 13:51 * **10:16:** Luk 10:3 * **10:17:** Mak 13:9-11; Luk 12:11-12, 21:12-15 * **10:21:** Mak 13:12; Luk 21:16 * **10:22:** Mat 24:9, 13; Mak 13:13; Luk 21:17 * **10:24:** Luk 6:40; Jon 13:16, 15:20 † **10:25:** Berusiburu iyamna 'vibero badana,' Seitan kana vava sago. * **10:25:** Mat 9:34, 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * **10:26:** Mak 4:22; Luk 8:17

27 Aviyavisina nubakutuvai ana vonemi na mariyai kovi sisiyei. Ma aviyavisina tinimiyai ana vonakarakaravei na numa kupuwai korumamarei. 28 Iyavo kava tupuwimi ina kiivunui na ke kona yabumanesi, iyamna ti na ke kovokovoghina da kanumimi ina kiivunui. Ma God ina kina kava kota yabumanei, iyamna tuna kovokovoghina da ke tupuwimi kava ma kanumimi yavata keyama karakaratinai ina kiivunui. 29 Aririta ruwa kona gimari na miiyanisi igisi kirakai. Ma kegha da aririta sago kava ina rabobo na God ke ini notawapei, iyamna nani rabobona ina vivaghina kamonai itupuwa. 30 Ma tami, uyawimi peyarina God ivi yavi ikovi da viya. 31 Tuna kubiine ke kona yabumana. God enotanotimi, iyamna tami na ina kayowana ghamana da aririta peyarina koghekuyowesi."

Debiiyai Keriso tisisiyei.
(Luk 12:8-9)

32 "Tam iyai dobuwai, wawaya maghinosiyai kuni debe meyem da kekivikiviniku na bade nakanani kunumai, aku Mamai maghinonai ani debei da tam na aku wawaya. 33 Ma tam iyai wawaya maghinosiyai kuna vonaveyaveyiyeku na bade nakanani aku Mamai maghinonai ana vonaveyaveyiyem."*

Yesu kubiine wawaya ini bogebogesi.
(Luk 12:51-53, 14:26-27)

34 "Ke kona notai da taku nuwanuba ata piyei ku dobu. Apisi na seri akavarapiyei da wawaya ini bogebogesi ma ini makiiberowana. 35 Apisi da tomowa ina mamai ini kawapatei, wavine ina maduwa ini kawapatei, ma bade wavine na rawana wavinena ini kawapatei. 36 Ma tomowa kana ghavighaviya na tuna mani ina rakaraka kamonai."*

37 "Mikeda kevonavona da nuwanuwaku kuviiya ma kegha da am mamai bo am maduwa nuwanuwana kuvii kirakiiyei da taku ighekuyoweku na tam na ke taku kaku kivikivina vaghata. Ma natunatum nuwanuwasi kuna vii kirakiiyei da taku ina ghekuyoweku na tam na ke taku kaku kivikivina vaghata. 38 Tam iyai am korosi ke kuna kavari da murikuwai kuna pisi na tam na ke taku kaku kivikivina.* 39 Tam iyai am yawasa kuna nuwaghanei na kuni wapai. Ma tam iyai am yawasa taku kubiiku kuna nuwatawei na yawasa vaghata kuna panani."*

God ini miiyem.
(Mak 9:41)

40 "Wawaya ikiikiiwemi na taku yavata ikiikiiweku. Ma iyavo kava ikiikiiweku na aku Mamai yavata ikiikiiwekai, iyamna tuna ivonataweku.* 41 Wawaya peroveta ini kiikiiwei iyamna iakovi da tuna na God ina peroveta na ikikava God peroveta ini miiyei na bade nakanani wawayina ini miiyei. Ma wawaya tomowa maninina ini kiikiiwei iyamna iakovi da tuna God ina wawaya na ikikava God tomowa maninina ini miiyei na bade nakanani wawayina ini miiyei. 42 Ma mikeda kaku kivikivina sago, kana vava ke ita rakata ma okowa nubanubana kava kuna verei, iyamna kuakovi da tuna na aku wawaya na vonavaghata avonavonem, God ini miiyem."

11

Yesu ma Jon Babataito.
(Luk 7:18-35)

1 Yesu kana kivikivina ivi 12 ivonavibeyebeyesi ikovi na ivomiiri da Gariri dobunai vibeyebeyena ma dima ivi karei kwanatu nunusiyai.

---

* **10:33:** 2Tim 2:12 * **10:36:** Mic 7:6 * **10:38:** Mat 16:24; Mak 8:34; Luk 9:23 * **10:39:** Mat 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24, 17:33; Jon 12:25 * **10:40:** Mak 9:37; Luk 9:48, 10:16; Jon 13:20

2 Ma Jon Babataito na gabura kamonai ivi yanei da Keriso aviyavisina iberaberai na
kana kivikivina ivonatawesi da iti tarakiiyanei. 3 Vaghina ma inae da ivonei bo, “God ina
Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na vaghina tam, bo wawaya sago kana koyaghi?”
4 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kovovira da aviyavisina kokitakitai ma koiyanei na
Jon kovonei. 5 Kovonei da matapotapotasi ekitakita, digadigasi ebababa, giigiiposi
eyawayawasa, tinapotapotasi iyana, raborabobosi evovomiiri, ma moyamoyakisi God
varana biibiina iyanei.* 6 Kovi tumaghana da vaghina wawayina kokoyakoyaghi na taku.
Ami nota ke ina ragharagha ma God ini biibiinimi.”
7 Jon kana kivikivina inae ma Yesu ivi karei da koroto ghamana kurisi Jon Babataito
ivivi sisiyei. Ivonesi bo, “Avi kubiine kokiibau ku warere? Ami kayowana da rai yanunu
itapitapini da ituwayovana na tuna kota kitai, bo? 8 Mikeda kegha na avi kubiine
kokiibau? Tomowa gara biibiisi ivi kote na kota kitai, bo? Kegha, Jon kana gara ke
biibiisi. Ma mura wawayisi na ke warereyai, ti na kiikiivavo i numa ghamaghamasi ka-
monai kona pananisi. 9 Aviyavisina kitana kubiine kokiibau? Peroveta, bo? E, vaghina,
vonavaghata da Jon na peroveta. Ma God ina peroperoveta kamosiyai na Jon ighe
kirakai. 10 Giruma katamana kamonai God ivona bo, ‘Aku yonayona maghinomuwai
ana vonatawei. Tuna am keta ina vovunaghi.’* Wawayina ivivi sisiyei na vaghina tuna,
Jon. 11 Vonavaghata avonavonemi da Jon Babataito na wawaya ghamana. Dobuwai
kotekwa na ke sago wawaya kota panani da Jon ita ghekuyowei. Ma kegha da God ina
vikiivavona kamonai na wawayota kana vava ke ita rakata na tuna ighe kirakai da Jon
ighekuyowei. 12 Rorova Jon idimadima ma ibababataito ma nani maranai ivi karei da
ipisi karako na God ina vikiivavona ere rewapanina erakarakata. Ma bade wawaya
kawakiikiisi na God ina vikiivavona ikawapatei.* 13 Moses ma peroperoveta kudubisi
vonaverena igirugirumi i mariyai da Jon Babataito ina ku mara na ivonavoneta da mara
sago God ina vikiivavona ita nekiibau na karako enenekiibau. 14 Ma bade ti igiruma
da mara sago Elaidiya ita pisi, ma avonavonemi da wawayina na Jon, namada ipisi.
Vonavaghata, kovi tumaghana.* 15 Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”
16 “Tami weni kimtina kamonai na ikikava ani sisiyemi? Tami nakanani ma ededa
merewai irekwa ma irukwatukwatuwana turaturasi kurisi, 17 ‘Durere kauveni kubiimi
ma ke kota riku. Kasiyapa ma ke kota tou.’* 18 Jon Babataito ivivi siya, ke ita kamkam
ma wain ke meyani itumumai. Tuna kubiine weni kimtina kovonavona bo, ‘Kanuma
berona gwabinai.’ 19 Ma taku, Wawaya Natusi, akamkam ma aumuma na kovonavona
bo, ‘Nani wawayina na kamonabanabana ma umaneghaneghana. Turaturana na teks
yuyuna damsi ma berabero wawayisi.’ Ma God ina nuwagiura na wawaya i yawasa
kamonai idebei kurita da tuna nuwagiura vaghata.”

Wawaya kwanatu viya kamosiyai ke iti tumaghana. (Luk 10:13-15)

20 Kwanatu viya kamosiyai na Yesu bera ghamaghamasi iberai ma kegha da
wawaya i berabero ke itinimayei ma ke ita miirikupukuputei. Tuna kubiine iyeghisi.
Ivona bo, 21 “Koti nuwapoya kirakai, Korasin ma Betsaida!† Ikikava kamomiyai
bera ghamaghamasi aberai, nakanani Taya ma Saidon wawayisi gwabisiyai ata berai
na yaghiyaghinai i berabero itinimayei ma ita miirikupukuputei, i nuwapoya kubiine
mowamowasi iti kote ma ere yapuyapukaresi ita makamakai.* 22 Ma avonavonemi, vitu-
pavira maranai na Taya ma Saidon kii kovogha na berona. Ma tami Korasin ma Betsaida

* **11:5:** Isa 35:5-6, 61:1 * **11:10:** Mal 3:1 * **11:12:** Luk 16:16 * **11:14:** Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13 * **11:17:** Durere na ivi matakira da Keriso ina vibeyebeyena kamonai ikwatusi tavine kamna ina nuwabiibai kubiine. Ma siyapa ivi matakira da Jon Babataito ina vibeyebeyena kamonai ivonesi da i berabero kubiine iti nuwapoya kirakai. † **11:21:** Kwanatu kii vava. * **11:21:** Isa 23:1-18; Ezek 26:1–28:26; Joel 3:4-8; Amos 1:9-10; Zech 9:2-4

kami kovogha na ina bero kirakai. 23 Ma tami Kapeniyam wawayimi, konotanotai da
kota ghae ku kunuma, bo? Kegha! God ina tawemi konoru ku keyama karakaratina.
Ikikava kamomiyai bera ghamaghamasi aberai na nakanani Sodom kamonai ata berai
na nani kwanatuna karako patana da ita makamakai.* 24 Avonavonemi, vitupavira
maranai Sodom kana kovogha na berona. Ma tami Kapeniyam wawayimi na kami
kovogha na ina bero kirakai."*

Yesu gwabinai koni yakam.
(Luk 10:21-22)

25 Nani maranai Yesu ivona bo, "Mamai, tam dobu ma kunuma kana kiivavo ma
aigheghenim iyamna akova vaghata kuteregavui da wawaya nuwanuwagiurisi ma
giruma kirakiisi ke itakovi. Ma iyavo kava ke girugirumisi ma ke akakovisi, ti nakanani
ma ededa yoghoyogho na ti kurisi vonavaghata kuvi debei da iakovi. 26 E Mamai, am
kayowana da weni nakanani ita tupuwa na vaghina, itupuwa."
27 "Aku Mamai bera peyarina ivereku da rapekuwai. God ina kina kava Natuna iakova
bubuni. Ma God Natuna ma bade iyavo kava ivinesi da ina Mamai akovina ita viiya na
ti kava Mamai iakova bubuni."*
28 "Tami iyavo kava vita kokavakavari ma ininimi ibara na peyarimi kopisi kuriku
ma gwabikuwai koni yakam. 29 Aku vibeyebeyena kokivini ma tuna tepanai kona makai,
iyamna taku na voyaghota ma nuwanuba wawayiku, ma gwabikuwai kanumimi
ini yakam.* 30 Aku vibeyebeyena itekateka da kona kivini, ma vita ana veremi da
kona kavari na ke damina."

12

Viyakam marana ina Bada.
(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

1 Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata vao basunai ibabakiiyaragha
inenae. Ma kana kivikivina vitonara ikarisi, tuna kubiine ivi karei da whiti vavisi
ivivi tinamuyana ma ikamkam.* 2 Ma Perisi damsi ikitisi na Yesu ivonei bo, "Kekitai! Kam
kivikivina vonaviyoyovana ikiigiiyei. Avi kubiine viyakam maranai ewayowayowa?"
3 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Kovi yavi bo kegha da mara katamaninai David turaturana
yavata vitonara ikarisi na aviyavisina iberai.* 4 Irui God ina ku Taparoro Numana
ma suwara parawisi iyuna da turaturana yavata ikam. Nani parawisi na itaravatu
da ke wawayota ita kam, tuna taparoro babadisi kava kii parawa ma kegha da David
ikani. Vonaviyoyovana ivi kiigiiyei ma kegha da God ke ita vona da berabero iberai.*
5 Ma kovi yavi bo kegha da Moses ina vonaviyoyovana kamonai igirumi da viyakam
maranai na biga kegha. Ma kegha da ivi vaghinei da taparoro babadisi kava Taparoro
Numana kamonai i biga ina berai na nani kamonai ke berabero ita beraberai.* 6 Ma
avonavonemi da karako wawaya sago inekiibau na tuna wawayina ighe kirakai da
Taparoro Numana ighekuyowei. 7 Giruma katamana ivona bo, 'Ke ata kayokayowei da
ghamoghamo kota kiivunui da kota suwara kuriku. Aku kayowana ghamana da wawaya
koni kamyuyuwesi.' " Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini bo, "Nani girumina iyamna ko-
takova bubuni na wawaya biibiisi nakanani ma kaku kivikivini ke kota kiiviberosi.* 8 Ma
viyakam marana badana na taku, Wawaya Natusi."

Tomowa gibegibesina iyawasa.
(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

---

* **11:23:** Isa 14:13-15; Gen 19:24-28 * **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12 * **11:27:** Jon 3:35, 1:18, 10:15 * **11:29:** Jer 6:16 * **12:1:** Deut 23:25 * **12:3:** 1Sam 21:1-6 * **12:4:** Lev 24:9 * **12:5:** Num 28:9-10 * **12:7:** Mat 9:13; Hos 6:6

9 Yesu nani dobuna ivoterei inae da ku kiki numana irui. 10 Ma kamonai tomowa sago
imana gibegibesina imakamakai. Ma Perisi damsi keta iekwekwai da Yesu iti wavui,
tuna kubiine ivi tarakiiyanei bo, “Moses ina giruma kamonai ivi vaghinei da viyakam
maranai wawaya tiyawasi bo kegha?” 11 Ma Yesu ivonesi bo, “Viyakam maranai am
sipu ku bonagha ita peku na kuta tinepai bo kegha?* 12 Ma meni tuna na bera ghamana,
sipu kuti yawasi bo wawaya kuti yawasi? Sipu na kana vava ghamoghamo ma wawaya
na iyamna irakata. Tuna kubiine Moses ina giruma kamonai ivi vaghinei da viyakam
maranai na bera biibiisi taberai.”
13 Ma gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ma ivororona da imana kudubina
iyawasa, iyanumi da imana nevana nakanani. 14 Ma Perisi damsi nuwanuwasi ipughu
ma inae da ivi ogatara, keta iekwekwai da Yesu iti raboboi.

God ina bigabiga ivinei.

15 Yesu iakovi da Perisi damsi i kayowana da iti raboboi, tuna kubiine nani dobuna
ikiibutawei. Ma wawaya peyarisi ikivikivini ma gubagubagisi peyarisi ivivi yawasisi.
16 Ma Yesu ivonatanisi da ke iti mamatara da tuna iyai. 17 Weni berasi peyarina iberai
da aviyavisina peroveta Aisaya igiruma da ita tupuwa na itupuwa. Aisaya igiruma bo,
18 “Aku bigabiga avinei na weni,
tuna aku nuwaviina ma ainuwabiibiiyei.
Kanumiku ana vonatawei kurina da ina towatepani,
Ini yonayona dam ma dam dobu ku kudubina kurisi da God ini tupaviresi ma kubiisi
bera maninina ina berai.
19 Ke ini kawapata bo ina kiirara,
Kwanatu kamosiyai ke ina rumamara da gamona ketiyai ini yanei.
20 Ke ina berai da wawaya vivikamyuyuwisi i nota ina peku,
Ke ina berai da wawaya mitamitasi kii vita ini taratatanei.
Nakanani ina beraberai da mara sago bera kudubina ina ghegavovori ma ini maniniya.
21 Ma dobu kudubina aku bigabiga kana vava ini tumaghanei.”*

Yesu ma Berusiburu.
(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)

22 Ma wawaya viya kwinasi irutinaneyei Yesu kurina. Kwinasi na kanuma berona
gwabinai irunuma da matana ma kawana ipota. Ma Yesu ivi yawasi da ikita ma
ivi sisiya. 23 Ma wawaya peyarisi ivi deyei ma ivona bo, “God ina Vivinevine Wawayina
takoyakoyaghi, tuna David tupurereghina na vaghina wawayina, bo?” 24 Ma Perisi
damsi weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, “Kegha! Kanuma beroberosi i kiivavo
Berusiburu gwabinai rewapana iviiya da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”*
25 Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Kiivavo sago ina wawaya kamosiyai iti kawapata
ma iti bogebogesi na nani kiivavona kudubina ita wapa. Bo dam sago kamonai rakaraka
ruwa iti kawapata na nani damna ke ita miirikikina, ita peku. 26 Ma nakanani kanuma
berona wawaya gwabinai ma Seitan ita vomiiri da ita kwavini na iti matakira da ina viki-
ivavona kamonai ivi bogebogesi da ke kovokovoghina da ita miirikikina. 27 Kovonavona
da Berusiburu rewapana ivereku da kanuma beroberosi akwavikwavinisi. Ma tami
mani kami kivikivina na God ina rewapanai ekwavikwavinisi. Ma ti na ina vonemi da
koibero, iakovi da taku bade aku rewapana God gwabinai aviiya.”
28 “God Kanumina ina rewapanai kanuma beroberosi akwavikwavinisi, tuna kubiine
kotakovi da kurimi God ina vikiivavona inekiibau.”

---

* **12:11:** Luk 14:5 * **12:21:** Isa 42:1-4 * **12:24:** Mat 9:34, 10:25

29 “Ma sago, wawaya ke kovokovoghina ita rui tomowa rewapanina ina ku numa
da aviyavisina rapenai ita yapi da kunona tomowina imana ma kaena ita kutatani ma
muriyai da ita yapi.”*
30 “Wawaya ke ita viviteku na ikawapateku. Iyavo kava ke taku yavata kata bigabiga
patapata da wawaya kata kiikiividaburisi na aku biga eresoresoi.* 31 Avonavonemi
da God kovokovoghina da ami bera beroberosi peyarina ina notatawei. Ma Kanuma
Vovokaravina koni avaberowei na ke meyani ina notatawei. 32 Ma iyai taku Wawaya
Natusi ini avaberoweku na God kovokovoghina da ina berabero ina notatawei. Ma iyai
Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na ke ina notatawei, ke karako ma ke nokoni ku
marana.”† *
33 “Mikeda kii biibiina na amena biibiina, bo kii berona na amena berona. Amena
kona kitai ma kiina konakovi da biibiina bo berona.* 34 Tami mota natunatusi! Tami
beroberomi na ke kovokovoghimi da sisiya biibiina koni sisiyei. Aviyavisina wawaya
nuwanuwasi kamonai egheghetawei na kawasiyai ekarakaratawei.* 35 Wawaya bi-
ibiina nuwanuwana kamonai na biibiina enuwanuwaghanei. Maranai nuwanuwana
ina votawei na biibiina ina karatawei. Ma wawaya berona nuwanuwana kamonai na
berona enuwanuwaghanei. Maranai nuwanuwana ina votawei na berona ina karatawei.
36 Ma avonavonemi da vitupavira maranai wawaya God maghinonai ina miiri ma
aviyavisina kudubina ivivi sisiya wapawapai na kurina ini mamatarei. 37 Tam mani am
sisiya tepanai God ina vona da tam wawaya biibiim bo tam wawaya berom.”

Wawaya i kayowana da matakira ita kitai.
(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

38 Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Yesu ivona tovoni
bo, “Vibeyebeyena wawayim, akii kayowana da matakira ghamana kuta berai da
kata kitai ma katakovi da am rewapana God gwabinai kuviiya.”* 39 Ma Yesu ivon-
apotesi bo, “Tami weni kimtina kamonai ami nota na beroberosi ma kawakiikiimi.
Ma ami kayowana da matakira ghamana kota kitai, bo? Kegha, ke ana berai. Ma
aviyavisina itupuwa peroveta Jona kurina na tuna matakirina kava.* 40 Ikikava Jona
mara aroba ma didibara aroba iyana ghamanakina kamokamona kamonai imakai,
nakanani ina tupuwa Wawaya Natusi kurina da mara aroba ma didibara aroba tano
kamonai ina kena.* 41 Ma Jona idima Nineva damsi kurisi da itupuwavira. Ma
vitupavira maranai nani damsi ina vomiiri ma ina vona da karako weni kimtina na
berabero wawayimi. Ma kovi yana, karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Jona
ighekuyowei.* 42 Mara katamaninai Seba kana kiivavo wavinena dobu rabarabai
ivomiiri inae Kiivavo Soromon kurina da ina nuwagiura ma ina vibeyebeyena iti yanei.
Ma vitupavira maranai nani wavinena ina vomiiri ma weni kimtina ini wavumi, ina vona
da tami na berabero wawayimi iyamna aku vibeyebeyena ke koti yanei. Ma kovi yana,
karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Kiivavo Soromon ighekuyowei.”*

Kanuma berona ivovira.
(Luk 11:24-26)

---

* **12:29:** Tomowa rewapanina miiba kamonai na Seitan. Ma aviyavisina Seitan rapenai na tomowina, tuna kanuma berona gwabinai irunuma da matana ma kawana ipota. Ma Yesu ipisi da Seitan imana ma kaena ikutatani da tomowina iyapini da Seitan ina rewapana ikiibutawei. * **12:30:** Mak 9:40 † **12:32:** Perisi damsi ivonavona da Yesu ina bera ghamaghamasi na Seitan ina rewapanai iberaberai ma kegha, Kanuma Vovokaravina ina rewapanai iberaberai. Tuna kubiine Perisi damsi Kanuma Vovokaravina ivivi avaberowei ma God i berabero ke meyani ina notatawei. * **12:32:** Luk 12:10 * **12:33:** Mat 7:20; Luk 6:44 * **12:34:** Mat 3:7, 23:33, 15:18; Luk 3:7, 6:45 * **12:38:** Mat 16:1; Mak 8:11; Luk 11:16 * **12:39:** Mat 16:4; Mak 8:12 * **12:40:** Jon 1:17 * **12:41:** Jon 3:5 * **12:42:** 1Kgs 10:1-10; 2Chr 9:1-12

43 “Mikeda kanuma berona wawaya gwabinai ina kiibau na warere makiiwapasiyai
gawara inekwekwa da iti yakam ma ke ina panani. 44 Ma ina vona bo, ‘Aku ku numa
ana vovira.’ Ina ku numa ina nekiibau na ina panani da numana kwebuna, wawaya
igigiri ma bera peyarina itere bubuni. 45 Vaghina ma ina nae ma kanuma beroberosi
miikovimaruwa, ti na bero kirakiisi, ina rutinisi ma peyarisi ina vovira da nani wawayina
gwabinai ina runuma. Karenai wawayina ina yawasa ibero. Ma peyarisi ina runuma
na ina yawasa ina bero kirakai. Ma nakanani ina tupuwa weni kimtina kawakiikiimi
kurimi.”

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)

46 Yesu patana da ivivi sisiya koroto kurisi ma ina maduwa ma titina yoghoyogho
inekiibau da kawakawarai imiiri ma i kayowana da Yesu kurina iti sisiya. 47 Wawaya
sago Yesu ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai ekoyakoyaghim, i
kayowana da iti sisiya kurim.” 48 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa na iyai? Ma
titiku yoghoyogho na iyavo?” 49 Ma ituparorona kana kivikivina kurisi ma ivona bo,
“Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na vaghina weni, 50 iyamna iyavo kava aku Mamai
kunumai ina kayowana eberaberai, ti na titiku yoghoyogho ma novunovuku ma aku
maduwa mau.”

13

Pei vonina miibiina.
(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

1 Marana sago Yesu numa ikiibutawei ma inae ku toka da baranai imakiipika da
iti beyebeyena. 2 Ma wawaya peyarisi Yesu kurina iriyei ma koroto irakata sasara da
Yesu ku waka igeru ma tepanai imakai. Ma wawaya kikirai imiimiiri.* 3 Ma sisiya
peyarisi miibiiyai ivonesi. Ivona bo, “Wawaya sago ikiibau pei vonina kubiine. 4 Ma
pei ivivi busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikam yavui. 5 Ma viya ku tano
wakiwakimina iririgha, ma kana tano ke ghamana. Ma yaghiyaghinai ituwepa. Ma
kana tano tetepakina kubiine, 6 madegha irarana da nani peina kudubina isivisivi ma
ikaragavovori, iyamna ramramsi kegha. 7 Ma pei viya iyiyo ku kamosi iririgha na
yavata igogo ma iyiyo nani peina ipanigudagudai. 8 Ma pei viya ku tano biibiina iririgha
ma igogo da sago sago duma iuwa bubuna da pei sago na amena 100 ma sago 60 ma sago
30 iterei.” 9 Ma Yesu ivonesi bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Avi kubiine Yesu miibiiyai ivivi beyebeyena.
(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)

10 Yesu kana kivikivina ipisi kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Avi kubiine miibiiyai
wawaya kurisi kisisiya?”

11 Ma ivonapotesi bo, “Akova gavugavuna kudubina God ina vikiivavona kamonai
avi debei kurimi, ma wawaya viya kurisi na ke ati debei. 12 Ma iyavo kava akova
gwabisiyai, God ku tepana ina terei da ina sasara. Ma iyavo kava akova gisi vaghina
gwabisiyai na nani akovina God ina viitawei.* 13 Miibiiyai aisisiya kurisi, iyamna
ina kitai ma ke inakovi, ini yanei ma ke notana ina viini. 14 Weni wawayisi kamosiyai
aviyavisina peroveta Aisaya igirumi na itupuwa. Igiruma bo,
‘Weni wawayisi ini yana ma ini yana ma akovina ke ina viini.
Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.
15 Matasiyai ita kita,
bo tinisiyai iti yana,
ma nuwanuwasi ita votawei,

* **13:2:** Luk 5:1-3 * **13:12:** Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18, 19:26

na ita miiritavire kuriku ma ati yawasisi.
Ma kegha da nuwanuwasi igudui,
ma tinisi itupapotapotai,
ma matasi itapotapotai.' "*
16 "Ma tami na koti nuwabiibai, iyamna God ivi biibiinimi da matamiyai kokitakita ma
tinimiyai koiyana.* 17 Vonavaghata avonavonemi, rorova mara katamaninai peroper-
oveta ma God ina wawaya maninisi i kayowana da aviyavisina karako kokitakitai ma
koiyanei na ita kitai ma iti yanei, ma ke kovokovoghina."

Yesu pei vonina miibiina iyamna ivi debei.
(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)
18 "Kovi yana bubuna da pei miibiina ani debei kurimi da konakova bubuni. 19 Pei
ketiyai iririga na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma iyamna ke
itakova bubuni. Aviyavisina nuwanuwasi kamonai na Seitan ipisi da inebosi. 20 Ma pei
tano wakiwakiminai iririga na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei
ma yaghiyaghinai iviini ma ivi nuwabiibiiyei. 21 Ma ramramsi ke itoru kirakai, tuna
kubiine ke ina miiri mara gurina. Wawaya ini kawapatesi ma ini tupaketowanesi vara
biibiina itumaghanei kubiine na yaghiyaghinai i nota ina peku ma ina voterei. 22 Pei
iyiyo ku kamosi iririga na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei
ma dobu yawasina inuwapoya kirakiiyei ma mura ikirokirorowei da God vonana
ipanigudagudai ma amena gwabisiyai kegha. 23 Ma pei viya ku tano biibiina iririga
na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma iakova bubuni. Tuna
nakanani ma pei igogo ighae, iuwa da sago sago duma amena 100, 60 bo 30 iterei."

Yesu inamona ivi miibei.
24 Yesu bade miiba sago ivi sisiyei kurisi. Ivona bo, "God ina vikiivavona na weni
nakanani. Tomowa sago whiti peina biibiina ina vao kamonai ivi busagha. 25 Ma
didibarai wawaya ikenakena ma kana ghaviya ipisi ma inamona peina vao ku kamona
ivi busagha ma inae. 26 Ma pei biibiina igogo ighae ma ivi karei da amena itereterei ma
nani kamonai bade inamona igogo ighae."
27 "Vao badana ina bigabiga inae kurina ma ivonei bo, 'Bada, pei biibiina kuvoni ma
inamona imapatana ipisi da whiti kamonai igogo?' "
28 "Ma ivonapotesi bo, 'Kaku ghaviya iberai.' "
"Ma ina bigabiga ivi tarakiiyanei bo, 'Kekayokayowei da kana ragui bo?' "
29 "Ma ivonesi bo, 'Kegha. Inamona kona ragui na whiti yavata kona kayoragutawei.
30 Kovoterei da inamona yavata ina gogo patapata da kara bori kana mara ina nekiibau.
Ma boribori wawayisi ana vonesi da kunona inamona ina ragutawei ma ina bawai ma
ina kapuni. Ma muriyai whiti ina borini ma aku ku maghara numana ina tura.' "

Pei gisina miibiina.
(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)
31 Yesu miiba sago ivi sisiyei. Ivona bo, "God ina vikiivavona na weni nakanani.
Tomowa kii peina iviiya da ina vao kamonai ivoni. 32 Tuna peina na gisi korekorena ma
kegha da ina rakata da ini kiidagima da vao kamonai pei peyarina ina ghekuyowesi. Ma kiu
ina pipisi da ragharaghanai ina towatowei."

Yist miibiina.
(Luk 13:20-21)
33 Ma bade miiba sago iterei. Ivonesi bo, "God ina vikiivavona na weni nakanani.
Wavine sago yist gisi vaghina iviiya ma parawa ghamana yavata ivoviravirai ma iterei
da kapawina irakata."

---

* **13:15:** Isa 6:9-10 * **13:16:** Luk 10:23-24

34 Ma Yesu aviyavisina ivivi sisiyei koroto kurisi na miibiiyai kava, ke meyani da
iti sisiyota. 35 Nakanani ivivi miiba da aviyavisina peroveta igirumi na itupuwa. Igiruma
bo,
“Miibiiyai ani sisiya,
Dobu ayamoni ma nani maranai aku nota ateregavui da mara sago nani notasi
miibiiyai ani sisiyei kurisi.”*

Yesu inamona miibiina ivi debei.

36 Yesu koroto iverukuyowesi ma irui ku numa kamona. Ma kana kivikivina ipisi
kurina ma ivonei bo, “Bada, kade inamona vao kamonai miibiina na kuta vonavibeyekai.”
37 Ma ivonapotesi bo, “Tomowa pei biibiina ivoni na Wawaya Natusi. 38 Ina vao na
dobu. Ma pei biibiina na God natunatuna. Inamona na Devil natunatuna. 39 Vao badana
kana ghaviya inamona ivoni na Devil. Bori marana na mara damona ma boribori
wawayisi na aneya.”
40 “Ikikava inamona ina ragui ma ku keyama karakaratina ina tawei na nakanani mara
damonai ina tupuwa. 41 Wawaya Natusi ina aneya ina vonatawesi da ina vikiivavona
kamonai berabero wawayisi ma aviyavisina kava eberaberisi da berabero eberaberai
na kudubisi ina ragutawesi. 42 Ina tawesi ku keyama karata makamakii nonowina ma
nani dobunai ina tutou ma okesi ina vivitarakikitei. 43 Nani murinai wawaya maninisi i
Mamai God ina vikiivavona kamonai ina makai na kii kita ina ruyasegana da madegha
nakanani. Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Mane gavugavuna miibiina.

44 “God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago tomowa sago mane ghamana
gavugavuna tano kamonai ipanani. Idogo meyei ma nuwabiibiiyai inae ma ina mura
kudubina ivi gimarei. Ma manena iviiya ma inae da nani tanona igimaratawei da mane
gavugavuna ivi rapenei.”

Pel miibiina.

45 “Bade miiba sago weni. God ina vikiivavona nakanani ma tomowa sago pel biibiisi
iekwekwai da ita gimara. 46 Sago biibii kirakiina ipanani ma inae da ina mura peyarina
ivi gimarei. Ma manena iviiya da nani pelna igimaratawei da rapenai.”

Wito miibiina.

47 “Ma miiba sago na God ina vikiivavona nakanani ma wito. Wawaya ivi yoyowi ioru
ku okowa ma iyana bogii ma bogiiyai ikonai. 48 Ikona kirakai da wito itupakutukutuvi
ma itini da ku kikira. Ma imakiivipikapika ma ivorereghi, iyana biibiisi ku kode iuwana
ma beroberosi ivi tawetaweyana. 49 Weni nakanani ina tupuwa mara damonai. Aneya
ina nekiibau ma God ina wawaya maninisi kamosiyai na wawaya beroberosi ina viitawesi
50 ma ina tawesi ku keyama karata makamakii nonowina. Nani dobunai ina tutou ma
okesi ina vivitarakikitei.”

Vonavaghata katamanina ma vonavaghata vuna.

51 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Weni miibiisi peyarina koakova bubuni bo kegha?”
Ma kana kivikivini ivona bo, “E, damina kaviini.”
52 Ma ivonesi bo, “Meni vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina God ina viki-
ivavona ku kamona ina rui na tuna nakanani ma wawaya ghamana ina mura numa
kamonai iti yava bubuni. Ma mura kamonai na buderi katakatamanisi ma bade mura
vusi.”

Nasaret damsi Yesu ibarei.
(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)

53 Yesu ina miiba sisiyisi ivi kovini ma ivomiiri inae. 54 Ina ku kwanatu vaghata
inekiibau ma ivi karei da i kiki numanai wawaya ivivi beyebeyesi. Ma wawayisi ivi deyei

* **13:35:** Psa 78:2

ma ivona bo, “Weni tomowina na ina nuwagiura meni dobunai iviiya? Ma rewapana imapatana iviiya da bera ghamaghamasi eberaberai? 55 Wena takovi, da tuna vonura wawayina natuna, ma ina maduwa na Meri. Titina yoghoyogho na Jemes, Josepa, Saimon ma Judas. 56 Ma bade novunovuna gwabitiyai emakamakai. Ma weni berasi na imapatana iviiya?” 57 Ma ivonavuvurei. Ma Yesu ivonesi bo, “Dobu viruwa wawayisi peroveta evovokaravei, ma tuna mani ina dobuwai bo ina numiiyai na kegha.”* 58 Tuna kubiine nani dobunai bera ghamaghamasi ke peyarina ita berai, iyamna i vitumaghana kegha.

14

Jon Babataito irabobo.
(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

1 Nani maranai Gariri damsi i kiivavo kana vava Herodi ma tuna Jon Babataito iwana ikiiyaraghi. Ma Yesu varana ivi yanei, 2 na ina bigabiga wawayisi ivonesi bo, “Nani tomowina na Jon bo? Agunai da rabobowai ivomiiri. Tuna kubiine rewapana gwabinai da bera ghamaghamasi eberaberai.”

3-4 Jon ina rabobo na weni nakanani itupuwa. Herodi varesina na Piripo ma Piripo kawana na Herodiyasi. Ma Herodi na Piripo kawana ivi tuneboi. Tuna kubiine Jon inae Herodi kurina ma ivonei bo, “Varesim kawana kuravaghi na Moses ina vonaviyoyovana kuvi kiigiiyei.” Weni sisiyina kubiine Herodi, Jon ipaniya ma ku gabura iterei.* 5 Ma ina kayowana ghamana da Jon ita kiivunui. Ma ke kovokovoghina, iyamna wawaya peyarisi ivivi tumaghana da Jon na God ina peroveta, tuna kubiine Herodi iyabumanesi.

6 Ma Herodi ina tupuwa marana na kam ghamana iterei. Ma Herodiyasi natuna wiwikena koroto maghinosiyai iriku da Herodi nuwanuwana ivii kirakiiyei. 7 Tuna kubiine vonakiiyapa bagibagina kurina iterei, ivona bo, “Am kayowana avai, kuna voneku na ana verem.” 8 Ma wiwikena ina maduwa ina kayowana ikivini da Herodi ivonapotei bo, “Aku kayowana Jon Babataito gayamina dabira kamonai kunuwani da kuna vereku.” 9 Ma Herodi ivi nuwapoya kirakai, ma namada ivonakiiyapa da turaturana peyarisi ina sisiya ivi yanei, tuna kubiine ke iti kegha. Ina seri wawayina ivi yonei 10 da ita nae da gabura kamonai Jon iwana ita kiiyaraghi. 11 Ikiiyaraghi ma Jon gayamina ku dabira iuwani ma ikavararuwei da wiwikena iverei. Ma wiwikena ikavari da ina maduwa iverei. 12 Ma vaghina, Jon kana kivikivina ipisi da tupuwina ikavari inae da idogoi. Muriyai inae da aviyavisina itupuwa na Yesu ivonei.

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.
(Mak 6:30-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14)

13 Yesu ivi yanei da Jon irabobo na koroto ghamana ikuyowesi ma ku waka igeru ma ina kayowana da ina kina kava ita nae ku dobu makiiwapana. Ma ke kovokovoghina, wawaya sisiya ivi yanei da Yesu wakiiyai inenae na i kwanatu ikiibutawei ma tanowai iverukivini. 14 Yesu iwota na koroto ghamana ikitisi da ivi kamyuyuwesi ma i wawaya gubagubagisi ivi yawasisi.

15 Ravi ipika na kana kivikivina ipisi ma Yesu ivonei bo, “Madegha ikovi ma wena dobu makiiwapana. Kevonatawesi ina nae ku meyagai da ti mani kii vavai ina gimara.”

16 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha, ke ina nae. Tami vavai kona veresi da ina kam.”

17 Ma kana kivikivina ivona bo, “Ke ruvaruvana! Parawa miikovi ma iyana ruwa kava weni.”

18 Ma Yesu ivona bo, “Kokavarapiyei kuriku.” 19 Ma nani korotona ivonesi da inamona tepanai imakiipikapika. Ma nani parawisi miikovi ma iyana ruwa iviiya ma itepa ku kunuma ma God kurina ivi kiikiiwa ma parawa ivogimai. Ma kana kivikivina iveresi

* **13:57:** Jon 4:44 * **14:3-4:** Luk 3:19-20; Lev 18:16, 20:21

da wawaya irereghisi. 20 Vaghina ma, nani korotona kudubina ikam da inunusi. Ikam
ikovi ma kana kivikivina kam tutura iyuna da kode ivi 12 ivi tupoi. 21 Ma nani korotona
kamonai tomotomowa kava ivi yavisi na 5 tausan. Ma wivine da ededa yoghoyogho na
ke iti yavisi.

Yesu okowa tepanai ibaba.
(Mak 6:45-52; Jon 6:15-21)

22 Nani murinai Yesu kana kivikivina ivi gerusi ku waka, ivonatawesi da ivi nao ku toka
nevana. Idamadamana na bade Yesu koroto ghamana ivonatawesi inae. 23 Korotona in-
enae ma nipowana kubiine ighae ku koya tepana. Ravi ipika ma patana da ina kina kava
imakamakai, 24 ma waka na namada ikiibu kirakai. Ma yanunu maghinosiyai ipipisi
ma tovava ghamaghamasi waka irugerugei. 25 Mara tomtom nubakutuvina kamonai,
Yesu okowa tepanai ibaba inenae kurisi. 26 Ma kana kivikivina ikitai da wawaya sago
okowa tepanai ibababa ma iyabumana kirakai ma ikiirara bo, "Momosika!" 27 Ma Yesu
yaghiyaghinai ivonesi bo, "Ke kona yabumana, ami nota evirewapana. Taku."
28 Ma Pita ivona bo, "Bada, vonavaghata da tam na kevoneku da taku bade okowa
tepanai ana baba ana nae kurim."
29 Ma Yesu ivona bo, "Kepisi." Vaghina ma Pita waka ikiibutawei ma ivi karei da okowa
tepanai ibaba inenae Yesu kurina, 30 ma damina iviiya da yanunu ma tovava irakata na
iyabumana kirakai. Ivi karei da imonumonu ma ivi kwatu bo, "Bada, kevi viteku!" 31 Ma
Yesu ivororona, imana ivotani ma itinepai. Ma ivonei bo, "Am nota igisi, avi kubiine ke
kuti tumaghaneku?"
32 Ma ivi ruwa igerugeru ku waka na yanunu inuba. 33 Ma vaghina, kana kivikivina
waka tepanai ivokavakavari ma ivona bo, "Vonavaghata, tam God Natuna."

Yesu Genesaret damsi ivi yawasisi.
(Mak 6:53-56)

34 Toka idamani ku nevana da Genesaretiyai iwota. 35 Ma wawaya nani dobunai
ivogiini da tuna Yesu na sisiya ivi vovonavoneyanei da dobu ine yavui ma i wawaya
gubagubagisi ikavaraneyesi Yesu kurina. 36 Ma wawaya ivivi nowi da gubagubagisi
kana gara damokikina kava ita votovoni. Ma iyavo kava ivovotovoni na kudubisi
iyawasa.

15

Kaekiki mau i vibeyebeyena.
(Mak 7:1-13)

1 Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Jerusalem kamonai
ipisi Yesu kurina da ivi tarakiiyanei bo, 2 "Avi kubiine kam kivikivina kiki katamana
ikiigiiyei? Vi imakowa ketana ke ita kivikivina bubuni. Kunona na imasi ita tepokowakowai
ma muriyai da ita kam." 3 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Ma tami, avi kubiine God ina sisiya
bagibagisi kobarei da tami mani ami kiki kokivikivini? 4 God ivoneta bo, 'Ami mamai da
ami maduwa kovopepetisi.' Ma ivona bo, 'Iyi ina mamai bo ina maduwa ini avaberowesi
na kokiivunui.'* 5 Ma tami na ami vibeyebeyena na weni nakanani. Tomowa ina
maduwa da ina mamai ina vonesi bo, 'Aku bera ma aku sawara peyarina God kurina
asuwara. Tuna kubiine ke ani vitemi.' 6 Weni nakanani koibeyebeyena na God vonana
kotatakuputei da ami kiki katamana kokivikivini. 7 Tami miiriruwaruwami! Aisaya
ivona bubuna, igiruma da God ivona bo,
8 'Weni wawayisi kawasiyai evonavona da evovokaraviku,
Ma nuwanuwasi inetaweyana,
ke gwabikuwai.

* **15:4:** Exod 20:12, 21:17; Deut 5:16; Lev 20:9

9 I vokavakavara na kwebuna.
Nuwatepasiyai evovokavakavariku na iyamna kegha.
Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeyebeyena.' "*

Aviyavisina ina berim da kuna dadabu.
(Mak 7:14-23)

10 Yesu wawaya ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, "Kovi yana bubuna da akova
kona viiya. 11 Aviyavisina kawamuwai kekanikani ma keumumai na ke ina berim da God
ku matana tam na dadabum. Ma sisiya berona kawamuwai ina kiibau na tuna ina berim
da God ku matana tam na dadabum."
12 Muriyai kana kivikivina inae Yesu kurina ma ivonei bo, "Kuakovi bo kegha da
nakanani kuvi sisiya na Perisi damsi nuwanuwasi ipughu."
13 Ma ivonapotesi bo, "Aku Mamai kunumai aviyavisina ke tuna mani imanai ita voni
na ere ramramna ina tinaragutawei. 14 Kovoteresi, nani Perisi damsi ke kona notisi, ti
na babada matapotapotasi. Wawaya matapotapotana ma kwinana matapotapotana
ini nowei na ivi ruwa ku bonagha ina ririgha."*
15 Ma Pita ivona bo, "Bada, miibiina Perisi damsi kuvonesi na iyamna kuti debei
kurikai."
16 Ma Yesu ivona bo, "Te! Patana da koneghanegha bo? 17 Kade kotakovi da
aviyavisina kawatiyai takanikani ma tumumai na ku kamokamota erurui ma muriyai
tupuwita ina kiibutawei. 18 Nota berona wawaya nuwanuwana kamonai egheghetawei
da kawanai sisiyina ekarakaratawei. Tuna ina berai da God ku matana wawayina
na dadabuna.* 19 Wawaya nuwanuwana kamonai nota dadabusi egheghetawei.
Kiivunuwa, vipekana wapawapa, ruwavine, rutomowa, yapi, vimamatara bero ma
viavabero. 20 Weni berasi kona berai na God matanai tami wawaya dadabumi. Ma
imami ke kona tepokowakowai ma kona kam na tuna ke ini dadabumi."

Wavine sago ina vitumaghana.
(Mak 7:24-30)

21 Yesu nani dobuna ikiibutawei ma inae ku Taya ma Saidon kwantusi. 22 Ma
wavine sago nani dobunai imakamakai, tuna dobu viruwa wawayina, ina karena na
Keinan dobuna. Ma ipisi Yesu kurina ma ikiirara bo, "Bada, tam David Tupurereghina,
kevi kamyuyuweku! Natuku wavinena gwabinai kanuma berona irunuma da evovok-
warakwara kirakai." 23 Ma Yesu ke sago ita vonapotei. Ma kana kivikivina ipisi da Yesu
kurina ivi nowi bo, "Kevonatawei ina nae, ekivikivinita ma ekiikiirara kirakai."
24 Ma Yesu wavinena kurina ivona bo, "Apisi da Israel damsi kava kubiisi. Ti nakanani
ma sipu siwasiwanisi."
25 Ma wavinena ipisi kurina da maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivonei bo, "Bada,
kevi viteku!"
26 Ma ivonapotei bo, "Ke ita biibai da wawaya ededa kii vavai ita viiya ma ita tawei
kukou kurisi da ita kani."
27 Ma wavinena ivona bo, "Vonavaghata Bada, ma kegha da kukou ina mamai
ekamkamririgha na evovoterei da ina kukou ekanikani."
28 Ma Yesu wavinena ivonapotei bo, "Aku wavine, am vitumaghana irakata kirakai!
Am kayowana ana berai." Ma yaghiyaghinai natuna iyawasa.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.

29 Yesu nani dobuna ivoterei da ku Gariri tokana inae. Ma kikirai ibaba inae da ighae
ku koya barana ma imakiivipika. 30 Koroto ghamana iriyei kurina ma gubagubagisi
irutinaneyesi. Digadigasi, matapotapotasi, kawapotapotasi ma kii gubaga bogii ma

* **15:9:** Isa 29:13 * **15:14:** Luk 6:39 * **15:18:** Mat 12:34

bogiiyai. Yesu maghinonai ivi makiinisi da ivi yawasisi. 31 Ma wawaya peyarisi ivi deye kirakiiyei da kawapotapotasi ivivi sisiya, digadigasi abababa, ma matapotapotasi ikitakita. Ma Israel i God ivi ghegheni.

Yesu wawaya 4 tausan ivi kanisi.
(Mak 8:1-10)

32 Yesu kana kivikivina ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, "Weni wawayisi aikamyuyuwesi, iyamna mara aroba yavata tamakamakai ma kii vavai kegha. Ke ata kayokayowei da ere vitonarisi ana vonatawesi da ketiyai ina kayoparoro."

33 Ma kana kivikivina ivonei bo, "Wena dobu makiiwapana. Vavai imapatana tapanani da koroto ghamana tikanisi?"

34 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, "Parawa viya gwabimiyai?"

Ma ivonapotei bo, "Parawa miikovimaruwa ma iyana ruwa kikei."

35 Ma Yesu, koroto ghamana ivonesi da tanowai imakai. 36 Ma parawa da iyana iviiya ma God ivi kiikiiwei. Ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da irereghi wawaya kurisi. 37 Ma peyarisi ikam da inunusi. Ikam ikovi ma murinai kana kivikivina kamtutura iyuna da kode miikovimaruwa ivi tupoi. 38 Nani korotona kamonai na tomotomowa kava ivi yavisi na ivi 4 tausan ma bade wivine ma ededa yoghoyogho yavata ikam. 39 Ma vaghina, korotona ivonatawesi inenae na Yesu ku waka igeru da idamana ku Magadan dobuna.

16

Wawaya matakira ikayokayowei.
(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

1 Perisi ma Sadusi damsi ipisi Yesu kurina ma ivi kaetina da matakira ghamana ita berai da ita kitai.*

2 Ma ivonesi bo, "Ravi ina pika ma mara ina ruwabai na kona vona bo, 'Maram na mara biibiina.' 3 Ma mara boiboiyai mara ina gigiri ma muriyai ina kwavui na kona vona bo, 'Garewa ina katuna.' Koakovi ikikava matakira kunumai kona kitai na kona vona da mara biibiina bo mara berona. Ma karako na matakira ghamaghamasi etuputupuwa, idebei da God ina Vivinevine Wawayina inekiibau ma avi kubiine ke akovina kota viiviiya? 4 Weni kimtina na God ke koti tumaghanei ma kawakiikiimi, ma ami kayowana da matakira ghamana kota kitai, bo? Kegha, ke ani beyemi, ma peroveta Jona aviyavisina ipanani na tuna matakirina kava kona kitai." Ma Yesu ivoteresi ma inae.

Perisi ma Sadusi damsi i yist.
(Mak 8:14-21)

5 Toka idamani na Yesu kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa ke ita viini. 6 Ma Yesu ivonesi bo, "Kokitaruvimi! Perisi ma Sadusi damsi i yist kokitaruvai."* 7 Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona bo, "Mikeda parawa ke kata viini, tuna kubiine nakanani ivoneta."

8 Ma Yesu iakovi aviyavisina ivivi sisiyei ma ivi tarakiiyanesi bo, "Tami ami vitumaghana igisi ghagha. Parawa ke kota viini na tuna koisisiyei, bo? 9 Tami kotakovi da taku iyai. Konotanotai bo kegha da parawa miikovi kava ma tomotomowa ivi 5 tausan avi kanisi? Ma kamtutura na kodesi viya koviini?* 10 Ma bade parawa miikovimaruwa kava na tomotomowa ivi 4 tausan avi kanisi. Ma kamtutura koyuna na kode viya kovi tupoi?* 11 Avi kubiine ke kotakovi da taku ke parawa ata vivisisiyei? Ma ana vona meyemi da Perisi ma Sadusi damsi i yist kokitaruvai." 12 Ma wekarakava kana

* **16:1:** Mat 12:38; Luk 11:16 * **16:6:** Luk 12:1 * **16:9:** Mat 14:17-21 * **16:10:** Mat 15:34-38

kivikivina akovina iviiya da ke parawa kana yist ita vivisisiyei ma Perisi ma Sadusi damsi i vibeyebeyena viviberona na tuna ivivi sisiyei.

Pita ivi mamatara da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.
(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)

13 Yesu kana kivikivina yavata inae ku kwanatu sago kana vava Sisariya Pilipai. Ma kana kivikivina ivi tarakiiyanesi bo, “Kovoneku, wawaya enotanotai da taku Wawaya Natusi na iyai?”
14 Ma ivonapotei bo, “Viya evonavona da tam Jon Babataito, ma viya evonavona da tam na peroveta Elaidiya, ma viya evonavona da tam Jerimaya bo peroveta sago.”*
15 Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Ma tami, konotanotai da taku na iyai?”
16 Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina. Tam na God Yawayawana Natuna.”*
17 Ma Yesu ivonapotei bo, “Saimon, Jona natuna, God ivi biibiinim. Aku Mamai kunumai nani notana iverem, ke wawayota gwabisiyai kuta viiya. 18 Saimon, avonavonem da kam vava vuna na Pita (Pita iyamna na ‘wakima’). Ma weni wakimina tepanai aku ekalesiya ana yamoni. Ma rabobo ina rewapana ke kovokovoghina da ina ghegavovori. 19 Pita, tam matuketa kana koyakoyagha God ina vikiivavona kamonai ma rewapana avereverem da aviyavisina dobuwai kuna gudui na bade God ku murim ina miiri da kunumai ina gudui. Ma aviyavisina dobuwai kuni vaghinei na bade God ku murim ina miiri da kunumai ini vaghinei.”* 20 Ma Yesu ivonatanisi da wawaya kurisi ke iti mamatara da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

Yesu ina rabobo ivi mamatarei.
(Mak 8:31–9:1; Luk 9:22-27)

21 Nani maranai Yesu ivi karei da kana kivikivina ivonavonaveresi da aviyavisina ina tupuwa kurina. Ivona bo, “God ina kayowana da ana nae ku Jerusalem da Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina berai da ani kamaghi kirakiiyei. Ma ini raboboku ma mara viarobina kamonai rabobowai ana vomiiri.” 22 Ma Pita, Yesu itinaviviri ku ririna ma iyeghai bo, “Kegha, Bada! Ke nakanani ina tupuwa kurim!”
23 Ma Yesu imiiritavire ma Pita ivonapotei bo, “Seitan, kenetaweyana! Kiketagudugudu! Nani notana na ke God ita verem, tam dobu notana kenotanotai.”
24 Muriyai Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na kevere meyem, am korosi kekavari ma kekiviniku.* 25 Tam iyai am yawasa kuna nuwaghanei na kuni wapai. Ma tam iyai am yawasa kuna nuwatawei taku kubiiku na yawasa makamakii nonowina kona panani.* 26 Dobu kana mura kudubina kuta viiya ma kanumim kuti wapai na am mura ke sago iti vitem da yawasa kuta panani bo kanumim kuta vii meyei. 27 Ma mara sago taku Wawaya Natusi aku Mamai kana kadara kamonai ana pisi, ma aneya vovokaravisi yavata. Nani maranai wawaya kudubisi i bera ana ruvai ma ani miiyesi bo kii kovogha ana veresi.* 28 Vonavaghata avonavonemi, wawaya viya kamotiyai taku Wawaya Natusi aku vikiivavona kona kitai ma muriyai da kona rabobo.”

17

Yesu kitana ivire.
(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Mara miikovimasago murinai Yesu kana kivikivina aroba irutinisi, ti na Pita, Jemes ma Jon, tuna Jemes tina kikei. Koya ghamana igheni ma nani dobunai ti mani

* **16:14:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 * **16:16:** Jon 6:68-69 * **16:19:** Mat 18:18; Jon 20:23 * **16:24:** Mat 10:38; Luk 14:27 * **16:25:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * **16:27:** Mat 25:31; Psa 62:12; Rom 2:6

kava imakai.* 2 Ma kana kivikivina ikitakitai ma Yesu kana kita ivire. Maghighina
iruyasegana da madegha nakanani ma kana gara poipoi kirakiina. 3 Ke mara gurina
ma ivi aroba ikitai da Moses ma Elaidiya irumatara da Yesu yavata ivivi sisiya. 4 Ma Pita,
Yesu kurina ivona bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni! Kuna kayowei na yobe aroba
ana yamoni. Sago tam, sago Moses, ma sago Elaidiya.”
5 Ivivi sisiya kamonai na kwavu ere yaseganina inekiibau da isovomumusi. Ma gamo
kwavu kamonai ivona bo, “Wena natuku, tuna nuwanuwaku ma ainuwabiibiiyei. Ina
sisiya kovi yana bogai.”*
6 Maranai kana kivikivina gamo ivi yanei na iyabumana kirakai da itawotesi ku dowa
ma maghighisi ikiigavugavui. 7 Ma Yesu ipisi kurisi da ivotovonisi. Ma ivonesi bo,
“Kovomiiri, ke kona yabumana.” 8 Itepa ma ita kita na Yesu ina kina kava ikitai.
9 Koya tepanai iororu na Yesu sisiya bagibaginai ivonatanisi bo, “Matakirisi kokitai
na ke koni sisiyei. Taku Wawaya Natusi rabobowai ana vomiiri ma nani murinai wawaya
kurisi koni mamatara.”
10 Kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi mara nonowa evonavona da Elaidiya ini nao ina vovira ku dobu ma murinai
na God ina Vivinevine Wawayina ina nekiibau?”* 11 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonav-
aghata da Elaidiya iti nao ma bera peyarina ita vovunaghi. 12 Ma ana vonemi da Elaidiya
namada inekiibau ma wawaya iveyiyei ma ivi kayotiranei. Ma bade nakanani taku
Wawaya Natusi ini kayotiraneku da ani kamaghi kirakiiyei.”* 13 Nani maranai kana
kivikivina inotapanani da tuna Jon Babataito ivivi sisiyei.

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini.
(Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)

14 Yesu kana kivikivina ivi aroba yavata koyiyai iororu na koroto ghamana
ipananisi ivivi koyakoyagha. Ma tomowa sago ipisi Yesu kurina ma maghinonai
ivi tuwaporeruruwana ma ivi nowi bo, 15 “Bada, natuku kevi kamyuyuwei. Eparoparoro
ma evovokwarakwara kirakai. Mara ipeyari epekupeku ku keyama karakaratina ma
ku okowa. 16 Arutinapiyei kam kivikivina kurisi ma ke ruvaruvana da iti yawasi.”
17 Ma Yesu ivonesi bo, “Weni kimtina na kawakiikiimi. Mara iguri ghagha yavata
tamakamakai ma patana da ami vitumaghana kegha! Vaghina, tomowa kikei koruti-
napiyei kuriku.” 18 Ma Yesu kanuma berona iyeghai da tomowa kikei ikiibutawei ma
yaghiyaghinai iyawasa.
19 Nani murinai kana kivikivina inae Yesu kurina ma gavunai ivi tarakiiyanei bo, “Avi
kubiine tokai ke ruvaruvana da kanuma berona kata kwavinakiibuwei?”
20 Ma ivonapotesi bo, “Iyamna ami vitumaghana igisi kirakai. Vonavaghata avon-
avonemi, mikeda ami vitumaghana ita rakata da nakanani ma pei gisi korekorena na
kovokovoghina da koya kota vonei bo, ‘Noke kenae’ ma vaghina ita nae. Koni tumaghana
na kovokovoghimi da bera kudubina kona berai.” 21 (-)*

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mak 9:30-32; Luk 9:43b-45)

22 Yesu kana kivikivina yavata Gariri kamonai ivi sagosi ma ivonesi bo, “Tomowa
sago taku Wawaya Natusi ini wawaneku da kaku ghaviya ku imasi ina tereku. 23 Ma
ini raboboku ma mara viarobina kamonai God ina berai da rabobowai ana vomiiri.”
Nakanani ivi sisiya na kana kivikivina ivi nuwapoya kirakai.

Yesu Numa Taparoro kana teks ivi miiyei.

---

* **17:1:** 2Pit 1:17-18 * **17:5:** Gen 22:2; Deut 18:15; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 1:11; Luk 3:22 * **17:10:** Mal 4:5 * **17:12:** Mat 11:14 * **17:21:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 21 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Kanuma berona weni kanumina nakanani na kona nipowana kirakai God kurina da kona kwavini.’ Mat 21:21; Mak 11:23; 1Kor 13:2 kekitai.

24 Yesu kana kivikivina yavata irui ku Kapeniyam kwanatuna. Ma teks yuyuna damsi
ipisi Pita kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Ami Bada Taparoro Numana kana teks ini miiyei
bo kegha?”*
25 Ma Pita ivonapotesi bo, “E, ini miiyei.”
Pita irui ku numa kamona da Yesu kurina iti sisiya ma Yesu ivi nao, ivona bo, “Saimon,
am nota avai? Kiikiivavo na meni wawayisi gwabisiyai teks ina yuna, natunatusi
gwabisiyai bo wawayota gwabisiyai?”
26 Pita ivonapotei bo, “Wawayota gwabisiyai.”
Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine kiikiivavo natunatusi na teks ke ini miiyei. 27 Ma
kegha da ke ata kayokayowei da weni damsi nuwanuwasi ina pughu. Tuna kubiine kenae
ku toka ma am kiimo ketawei. Meni iyanina kuni nao kuna tini na kawana kevoaghae da
kamonai silva riririghina† kuna panani. Ma tuna na ruvaruvana da tam ma taku kubiita
ita teks kuni miiyei.”

18

Iyi ini wawayaghama God ina vikiivavona kamonai?
(Mak 9:33-37; Luk 9:46-48)

1 Nani maranai Yesu kana kivikivina ipisi kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “God ina
vikiivavona kamonai na iyi ini wawayaghama?”*
2 Ma Yesu wawaya kikei sago ikwatui ipisi da kamosiyai imiiri. 3 Ma ivonesi bo,
“Vonavaghata avonavonemi, ke kona tereoruwe meyemi da tami nakanani ma ededa
yoghoyogho na ke kovokovoghina kona rui God ina ku vikiivavona.* 4 Tam iyai
kuna tereoruwe meyem da weni wawaya kikina nakanani na God ina vikiivavona
kamonai tam kuna ghe kirakai.”
5 “Ma iyavo kava taku notakuwai wawaya kikei kona tinariyai na ke tuna kava ma taku
yavata kotitinariyeku.”

Ruyagha.
(Mak 9:42-48; Luk 17:1-2)

6 “Ma iyavo kava ina berai da wawaya kikei ina vitumaghana ina voterei na kovogha
bero kirakiina ina viiya. Ita biibai da iwanai wakima ghamana ita kuni ma ita tawei ku
bogapu da ituma dodo. 7 Wawaya dobuwai, koti nuwapoya kirakai iyamna ruyagha
ipeyari ina berai da wawaya vitumaghana ina voterei. Nakanani mara nonowa ruyagha
tapanapanani. Ma iyai kwinana ina ruyaghai da ina peku na tuna kana kovogha
ina rakata kirakai.”
8 “Mikeda imam bo kaem ina berim da berabero kuna berai na kekiiyaraghatawei.
Ibiibai da imam bo kaem nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani.
Ma ibero kirakai da imam bo kaem ruwa ma ku keyama karata makamakii nonowina
ina tawem.* 9 Bo matam ina berim da kuna peku na matam kemuitawei. Ibiibai da matam
nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da matam
ruwa ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawem.”* *

Sipu isiwana miibiina.
(Luk 15:3-7)

---

* **17:24:** Exod 30:13, 38:26 † **17:27:** Silva riririghina kana vava *drachma* bo *shekel*, ma tomowa ina bagibagi kupom na kana miiya. * **18:1:** Luk 22:24 * **18:3:** Mak 10:15; Luk 18:17 * **18:8:** Mat 5:30 * **18:9:** Yesu ke ita vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata muitawei. Ivi miiba da berabero ita yawasa kamonai katinimayei ma kata votere tuwanonowi. * **18:9:** Mat 5:29

10 “Kokitaruvimi da weni ededa yoghoyoghosi ke kona kitaoruwesi. Avonavonemi da i
aneya kunumai mara nonowa aku Mamai God maghinonai emiimiiri.” 11 (-)†
12 “Mara sago tomowa ina sipu ivi 100 ma sago ita siwana na ami nota ikikava?
Aviyavisina ita berai? Ina sipu ivi 99 warereyai ita kuyowesi da ita kamkam ma ita nae
da siwasiwanina itekwai. 13 Nani sipuna sago kava ita panani na avonavonemi da
iti nuwabiibii kirakiiyei, ke nakanani ma ivi 99. 14 Bade nakanani ami Mamai kunumai
ke ita kayokayowei da wawaya kikei sago ina siwana.”

Varesim ina berabero.

15 “Keresiyana varesim berabero ina berai kurim na kenae kurina ma kevonei da
ibera beroi. Kebera gavui da ami viruwa kava koni sisiyei. Ini yanem na nuwanuwana
kuna tinavirai da koni vonapoteyana.* 16 Ma am sisiya ke ini yanei na bade vima-
matara wawayisi sago bo ruwa kuna rutinisi da yavata kona vovira da kona vona meyei.
Nakanani kona berai da giruma katamana kona nunuri. Igiruma bo, ‘Wawaya ruwa
bo aroba wawaya ini wavui, ke sago kava.’* 17 Patana da ke ini yanemi na korutini
da ekalesiya yavata kovi dughuwei ma ina berabero kudubina kovi debei kurisi. Ma
tuna ekalesiya ke ini yanesi ma ina berabero ke ininimayei na vaghina, kobarei da ke
kamomiyai ina makai. Koberai da tuna nakanani ma ke vitumaghana wawayina bo teks
yuyuna wawayina yapiyapina.”

Vonatana ma vivaghina.

18 “Vonavaghata avonavonemi, aviyavisina dobuwai kona gudui na bade God
kunumai ina gudui. Ma aviyavisina dobuwai koni vaghinei na bade God kunumai
ini vaghinei.* 19 Ma bade ana vona meyemi. Keresiyana varesim yavata ami viruwa
dobuwai aviyavisina koni vaghinei na ami nota koni sagoi ma kona nipowana na aku
Mamai kunumai ami kayowana ina berai kubiimi, 20 iyamna maranai wawaya ruwa bo
aroba avakuwai ini sagosi na taku yavata nani kamonai.”

Notataweyana miibiina.
(Luk 17:3-4)

21 Pita imiiririya Yesu kurina ma ivi tarakiiyana bo, “Bada, varesiku berona
ina beraberai kuriku na mara viya ana notatawei? Mara miikovimaruwa bo?”*
22 Ma Yesu ivonapotei bo, “Avonavonem da ke mara miikovimaruwa kava, kegha
da mara peyarina ma mara nonowa kuna beraberai,‡ * 23 iyamna God ina vikiivavona
na weni miibiina nakanani. Mara sago kiivavo sago imakamakai ma nuwanuwana
ivivi tetei da ina bigabiga wawayisi kii tupi ita ruvai da ita gudui. 24 Ivi karei ma wawaya
ina bigabiga sago irutinapiyei, kana tupi irakata kirakai.§ 25 Nani bigabiga wawayina
ke ruvaruvana da kana tupi ghamanakina ita gudui. Tuna kubiine kiivavo ina bigabiga
viya kurisi ivonakiiyaragha da wawayina, kawana ma natunatuna iti gimaresi da iti sleiv
ma bade ina sawara yavata kudubina iti gimarei da nani tupina ita gudui.”
26 “Ma bigabiga wawayina itawotei ku tano ma manawinai isasa da kiivavo ku magh-
inona. Ma ivi nowi bo, ‘Kevi kamyuyuweku ma karakava kaku tupi peyarina ani miiyei.’
27 Vaghina ma, kiivavo ivi kamyuyuwei ma kana tupi inotatawei ma ivotawei da inae.”
28 “Nani bigabiga wawayina ikiibau inenae na bigabiga kwinana ipanani. Tuna
gwabinai kana tupi gisina imakamakai.** Tuna kubiine kaiyona ikimopotai ma ikiirara
bo, ‘Kam tupi gwabikuwai kegudui!’ ”

---

† **18:11:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 11 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Taku, Wawaya Natusi apisi da wawaya siwasiwanisi ati yawasisi.’ * **18:15:** Luk 17:3 * **18:16:** Deut 19:15 * **18:18:** Mat 16:19; Jon 20:23 * **18:21:** Luk 17:3-4 ‡ **18:22:** Grik igiruma da mara 77 bo mara 70 x 7 kwinam ina berabero kuna notatawei. * **18:22:** Gen 4:24 § **18:24:** Grik gamonai kana tupi ghamana na ‘10 tausan talent.’ ** **18:28:** Grik gamonai kana tupi gisina na ‘100 denariyas.’

29 “Ma kwinana maghinonai itawotei ku tano ma ivi nowi bo, ‘Kevi kamyuyuweku ma
karakava kaku tupi peyarina ani miiyei.’ ”
30 “Ma ibara, ke iti kamyuyuwei da ku gabura itawanaoruwei ma nani dobunai
ita makamakai da kana tupi iti miiya yavui. 31 Bigabiga turaturasi weni berana ikitai ma
ivi nuwapoya kirakai. Inae kiivavo kurina ma aviyavisina peyarina itupuwa na ivi debei.”
32 “Ma kiivavo nani bigabiga wawayina ikwatui da irui kurina. Ma ivonei bo,
‘Tam bigabiga berom! Kuvonavikamyuyuwa kuriku na kam tupi ghamanakina ma
anotatawei. 33 Ikikava avi kamyuyuwem na nakanani bigabiga kwinam kuti kamyuyuwei.’
34 Ma kiivavo nuwanuwana ipughu kirakai da ivonatawei ku gabura. Ma nani kamonai
ina vowavowa kirakiiyei ina nene da kana tupi kudubina ini miiya yavui na ina kiibau.”
35 “Ma aku Mamai kunumai nakanani ina berai kurimi maranai tami ke nuwanuwami
kudubinai varevaresimi i berabero kona notatawei.”

19

Vikiitawetaweyana sisiyina.
(Mak 10:1-12)

1 Yesu ina sisiya ivi kovini na Gariri dobuna ikuyowei ma inae ku Judiya dobuna
da Jodan okowina idamani. 2 Ma koroto ghamana ikivikivina yawarei, ma Yesu
gubagubagisi nani dobunai ivivi yawasisi.
3 Ma Perisi damsi inae kurina da ivivi kaetina. Ivi tarakiiyanei bo, “Vonaviyoyovana
kamonai kade vivaghina emakamakai bo kegha da tomowa tuna mani ina kayowanai
kawana yavata ini kiitawetaweyana?”
4 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses ina giruma namada kovi yavi da dobu karenai
God ‘wawaya iyamonisi da tomowa ma wavine.’* 5 Ma God ivona bo, ‘Tuna kubiine
tomowa ina mamai ma ina maduwa ina kuyowesi da kawana yavata ini kiikapu da sago.’*
6 Ivi ruwa ini kiikapu da sago, ke ruwa, iyamna God iberai da tomowa ma wavine isagosi,
tuna kubiine wawaya ke ini bogebogesi.”
7 Perisi damsi ivi tarakiiyanei bo, “Avi kubiine Moses igiruma da, ‘Maranai tomowa
kawana ina barei na kana bera weni nakanani. Vikiitawetaweyana sisiyina ina girumi
da wavinena ina verei. Ma ina vonatawei da ina nae.’ ”*
8 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ami vikawakiikai irakata, tuna kubiine Moses vivaghina
iveremi da kakawami yavata koti kiitawetaweyana. Ma dobu karenai God ke nakanani
ita terei. 9 Avonavonemi da meni tomowina kawana yavata ini kiitawetaweyana ma
wavine sago ina ravaghi, tuna na berabero iberai. Ma bera sago kava kubiine ani vaghinei
da tomowa kawana yavata ini kiitawetaweyana. Mikeda ina vopanani da kawana tomowa
sago yavata ipekana wapawapa na vaghina, ina barei da ini bogebogesi.”*
10 Ma kana kivikivina ivi 12 ivonei bo, “Mikeda tomowa da wavine weni nakanani
ita makamakai na ibiibai da wawaya ke meyani ita tavine.”
11 Ma Yesu ivonapotesi bo, “God vibeyebeyena sago iterei da wawaya voviyavisi kava
ke meyani ina tavine, ma tuna na ke wawaya peyarisi kubiisi. 12 Bera bogii ma bogiiyai
emakamakai da wawaya ke ina tavine. Viya itupuwesi da igisi kegha ma ke ruvaruvana
da iti pekana. Ma viya igisi iyuna da ke ruvaruvana da iti pekana. Ma wawaya viya God
ina vikiivavona kubiine na vonakiiyapa bagibagina ina terei da ke ini pekana. Iyavo kava
God ivinesi da ke ina tavine na weni vibeyebeyena ita kivini. Ma kegha na kegha.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)

13 Ma wawaya viya ededa yoghoyogho irutinapiyesi Yesu kurina da imana ku tepasi
ita terei ma ita nipowana kubiisi. Ma kana kivikivina wawayisi iyeghisi. 14 Ma Yesu

* **19:4:** Gen 1:27, 5:2 * **19:5:** Gen 2:24 * **19:7:** Deut 24:1-4; Mat 5:31 * **19:9:** Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

ivonesi bo, “Ededa yoghoyogho kovoteresi da ina pisi kuriku, ke kona tarapaparisi. Wawaya weni ededa yoghoyoghosi nakanani na God ina vikiivavona rapesiyai.”
15 Vaghina ma, imana ku gayamisi iterei da ivi biibiinisi ma inekuyowesi.

Mura tomowina yaragina.
(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)

16 Tomowa sago yaragina ipisi Yesu kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Bada, avi berana biibiina ana berai da yawasa makamakii nonowina ana viiya?”
17 Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine bera biibiisi kitarakiiyanei? God ina kina kava na biibiina. Ina sisiya bagibagisi kevotekatekei da yawasa makamakii nonowina kuna panani.”
18 Ma ivi tarakiiyanei bo, “Meni sisiyisi bagibagisi kava?”*
Ma Yesu ivonapotei bo, “Ke kuna kiivunuwa, ke kuni pekana wapawapa, ke kuna yapi, ke kuni mamatara bero, 19 am mamai da am maduwa kevopepetisi, ma ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviiya.”*
20 Ma yaragina ivonapotei bo, “Weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei. Ma aviyavisina ku tepana ata berai?”
21 Ma Yesu ivonei bo, “Viwawaya kiimatana kuna kayowei na kenae, am mura kudubina kevi gimarei ma manena na wawaya moyamoyakisi keveresi. Ma God mura makamakii nonowina kunumai ina verem. Tuna kuna berai, ma muriyai kuna pisi da kuna kiviniku.”
22 Ma yaragina weni sisiyina ivi yanei na ere nuwapoyina inae, iyamna tuna wawayina ina mura irakata kirakai.
23 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi. Ipiropiro kirakai da mura wawayina God ina ku vikiivavona ina rui. 24 Avonavona meyemi, ipiropiro da kamel unubu bonaghinai itonagha, ma bade ipiropiro kirakai da mura wawayina God ina vikiivavona ku kamona ita rui.”
25 Kana kivikivina ina sisiya ivi yanei da inota kavakavai ma ivonei bo, “Nakanani na iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina panani?”
26 Ma Yesu ikitakunukunusi ma ivonesi bo, “Aviyavisina ipiropiro kirakai da wawaya ke kovokovoghina ita berai na God kurina na itekateka kirakai.”
27 Ma Pita ivona bo, “Ma tokai na ikikava? Akii bera kudubina kavoterei da kakivikivinim.”
28 Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, mara epipisi da taku Wawaya Natusi na kiivavo kana gawara kadakadarinai ana makai. Ma tuna maranai tami bade ami kiivavo gawarisi ivi 12 kona viiya da kona makiivipika ma Israel kii dam ivi 12 koni tupaviresi.* 29 Ma iyavo kava taku kubiiku i numa bo varevaresisi, novunovusi, i mamai, i maduwa, natunatusi bo i tano ikuyowesi na God vibiibiina ina veresi ma ku tepana ina vivikiitatanei. Ma bade yawasa makamakii nonowina ina veresi. 30 Ma wawaya viya wekarakava inao na karakava ini muri. Ma wawaya viya wekarakava imuri na ini nao.”*

20

Bigabiga vao kamonai miibiina.

1 Yesu ivonesi bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago boiboiyai na vao badana ina numa ikiibutawei inae da bigabiga ita viinisi da ina vao kamonai ita biga.
2 Ivonesi da ita wayowa kupom na wawaya sago sago duma silva riririghina.*

---

* **19:18:** Exod 20:13-16; Deut 5:17-20 * **19:19:** Exod 20:12; Deut 5:16; Lev 19:18 * **19:28:** Mat 25:31; Luk 22:30 * **19:30:** Mat 20:16; Luk 13:30 * **20:2:** Nani silva riririghina na kana vava denariyas. sago iti miiyesi. Ivi vaghinei ma damsi ivonatawesi inae ina ku vao.”

3 “Madegha ighepaka ma vao badana mara viruwina ikiibau ma vigimagimara
gawarinai ikita da tomotomowa viya ivivi miiriyana, i biga kegha. 4 Ma ivonesi bo, ‘Tami
bade konae da aku vao kamonai kona biga ma ani miiya bubunimi.’ 5 Vaghina ma,
tomotomowisi inae.”
“Ma vao badana na madegha punai ma ravi madeghinai na bade berana sago iberai.
6 Ma raviyai ivovirame ku vigimagimara gawarina ma ikita da wawaya viya patana da
ivivi miiriyana. Ma ivonesi bo, ‘Avi kubiine koimiiriwapeyana? Iyamna kegha.’ ”
7 “Ma ivonapotei bo, ‘Ke sago wawaya ita kayowekai da kubiine kata biga.’ ”
“Ma vao badana ivonesi bo, ‘Vaghina, tami bade konae da aku vao kamonai
kona biga.’ ”
8 “Madegha ita kamkovoghi ma vao badana ina vao kana koyakoyagha ivonei bo,
‘Bigabiga wawayisi kekwatusi da kuni miiyesi. Ma iyavo kava raviyai biga ivi karei na
ini nao. Ma iyavo kava mara boiboiyai biga ivi karei, ti damsi na ini muri kuni miiyesi.’ ”*
9 “Wawaya raviyai biga ivi karei na sago sago duma silva riririghina sago ivi miiyesi,
tuna nakanani ma biga ku pom miiyanina. 10 Vaghina ma, iyavo kava mara boiboiyai
biga ivi karei ipisi da iti miiyesi na inotai da kii miiya ita rakata. Ma kegha, peyarisi kii
miiya na silva riririghina sago. 11 I miiya iyuna ma vigamowana ivi karei vao badana
kurina. 12 Ivonei bo, ‘Nokoni damsi ivi muri ipisi ma tokai na biga ghamana kabera
kupomei, madegha iraranikai. Ma kuberai da kii miiya ma kakii miiya na sago.’ ”
13 “Ma vao badana i wawaya sago ivonapotei bo, ‘Aku tomo, ke ata bera beroi kurim.
Kuvi vaghinei da silva riririghina sago kava ati miiyem. 14 Vaghina, am miiya kuviiya
ikovi ma kenae. Aku kayowanai na tam ikikava avi miiyem na bade nakanani nokoni
tomowina avi miiyei, tuna muriyai vaghata ipisi. 15 Aku rewapana emakamakai da taku
mani aku mane na aku kayowanai ana berai. Ma aku agabiibai kubiine kunuwakapi
bo?’ ”
16 Ma vaghina, Yesu ina sisiya turina ivonesi bo, “God ina vikiivavona kamonai iyavo
kava karako inao na ini muri ma iyavo kava karako imuri na ini nao.”*

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mak 10:32-34; Luk 18:31-34)

17 Yesu ivomiiri igheghae ku Jerusalem ma kana kivikivina ivi 12 itinavivirisi ku ririna
ma ivonesi bo, 18 “Tagheghae ku Jerusalem na wawaya sago, taparoro babadisi i babada
ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kurisi ini wawaneku da taku Wawaya
Natusi, ini tupavireku ma ina vonakiiyaragha da ana rabobo. 19 Ina patumiku ma kupuna
damsi ku imasi ina tereku da ini nameku ma ina widiku ma korosiyai ina tuparatuku da
ana rabobo. Ma mara viarobina kamonai rabobowai ana vomiiri.”

Jemes ma Jon i maduwa ivi nowi.
(Mak 10:35-45)

20 Nani murinai Zebedi kawana, natunatuna Jemes ma Jon irutinisi inae Yesu kurina
ma ivi tuwaporeruruwana da iti nowi.
21 Ma Yesu ivona bo, “Am kayowana avai?”
Ma ivonapotei bo, “Aku kayowana da kuni vaghinei da maranai kuni kiivavo na natuku
sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai ina makai.”
22 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke kotakovi da avi koisisiyei. Tami kovokovoghimi da aku
redu kona karapotai, bo?”†
Ma ivi ruwa ivonapotei bo, “Tokai kovokovoghikai.”

---

* **20:8:** Lev 19:13; Deut 24:15 * **20:16:** Mat 19:30; Mak 10:31; Luk 13:30 † **20:22:** Yesu imiiba, ivi tarakiiyanesi da ti kovokovoghisi bo kegha da ikikava Yesu ini kamaghiyei na nakanani ini kamaghiyei.

23 Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata da aku reduwai konuma. Ma taku aku rewapana
kegha da wawaya ata vinesi da iyai katagheyakuwai ma iyai dugekuwai ina makai. Nani
gawarisi na aku Mamai ivovunaghi ikovi na kii wawaya namada ivinesi.”
24 Maranai Yesu kana kivikivina imaruwa ivi yanei da Jemes ma Jon nakanani ivi nowi
na nuwanuwasi ipughu. 25 Tuna kubiine Yesu ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Tami
koakovi da meni kiikiivavosi ke iti tumaghana na ivi rewapana kirakai, ti na wawaya
bagibagisi ma ekayokayotata kirakai.* 26 Ma tami na ke nakanani kona berai. Iyavo
kava kamomiyai ekayokayowei da ini wawayaghama na ina tereoruwe meyei da tuna
na kudubimi ami bigabiga.* 27 Ma iyavo kava ekayokayowei da ini nao na ini sleiv
turaturana kubiisi. 28 Ma taku Wawaya Natusi bade nakanani, ke ata pisi ku dobu da
wawaya vitaku ita kavari. Kegha, apisi da wawaya vitasi ata kavari. Ana suwara meyeku
da wawaya kii tupi ani miiyei da berabero kamonai ana votawesi ina kiibau da yawasa
ina panani.”

Yesu matapotapotasi ruwa ivi yawasisi.
(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)

29 Yesu kana kivikivina yavata Jeriko kwanatuna ikiikiibukuyowei na koroto
ghamana ikivinisi. 30 Ma tomotomowa ruwa matapotapotasi keta baranai imaka-
makai na ivi yanei da Yesu inenae ma ikiirara bo, “Bada, David Tupurereghina,
kevi kamyuyuwekai.” 31 Ma wawaya nani korotona kamonai iyeghisi ma ivonesi
da kawasi ita pota. Ma kegha, ighekiirara, ivona bo, “Bada, David Tupurereghina,
kevi kamyuyuwekai.” 32 Yesu ivi kiimiiriyei ma ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Aviyavisina
kokayokayowei da ana berai kubiimi?” 33 Ma ivonapotei bo, “Bada, kakayokayowei
da kana kita.” 34 Ma Yesu ivi kamyuyuwesi ma matasi ivotovoni. Yaghiyaghinai ikita-
banenega ma Yesu ikivini.

21

Yesu irurui ku Jerusalem na koroto ghamana iverupotei.
(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

1 Yesu kana kivikivina yavata ibababa da gisina kava ita nekiibau ku Jerusalem. Ma
ipisi ku Betipadi, Oliv koyanai. Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao 2 ma
weni nakanani ivi varavarisi. “Konae da meyagai maghinotiyai donki iwarimi na ere
natuna kona kitai. Uravina kotinarupami ma korutinapiyesi wike kuriku. 3 Mikeda
wawaya ikikava ina vonavonemi na kovonei bo, ‘Bada ekayokayowei.’ Ma yaghiyaghinai
ini vaghinei da kona rutinisi.” 4 Yesu weni nakanani iberai da aviyavisina peroveta
igirumi da ita tupuwa na itupuwa. Igiruma bo,
5 “Zayon wawayimi,*
Kokitai, ami kiivavo epipisi kurimi,
Itereoruwe meyei da donki votuna ku tepana igeru,
Donki tepanai igeru ma epipisi.”*
6 Vaghina ma, kana kivikivina ruwa inae ma aviyavisina ivonesi na iberai. 7 Donki iru-
tinipiyesi ma kii tarasovo natuna tepanai ikepani ma Yesu igeru. 8 Ma koroto ghamana
kii tarasovo ketiyai ikepana ma wawaya viya kii ragharaghasi ketiyai itawetawei. 9 Ma
nani korotona kamosiyai Yesu inenae. Ma wawaya ibababa na ikarakarayogosi.
“Hosana! Kaigheghenim! Tam David Tupurereghina,
kavovokavakavarim!
God ini biibiinim, tam Bada avanai kepipisi!
Hosana, God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!”*

* **20:25:** Luk 22:25-26 * **20:26:** Mat 23:11; Mak 9:35; Luk 22:26 * **21:5:** Zayon na Jerusalem kana vava sago.
* **21:5:** Zech 9:9 * **21:9:** Psa 118:25, 26

10 Yesu irui na wawaya kudubisi Jerusalem kamonai ivi tataghanisi da ivi tarakiiyana
bo, “Mede wawaya iyai?” 11 Ma nani korotona ivonapotesi bo, “Weni tuna na peroveta
Yesu, ina kwanatu Nasaret, Gariri dobunai.”

Yesu inae ku Taparoro Numana.
(Mak 11:15-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

12 Yesu Taparoro Numana garina ku kamona irui da iyavo kava ivivi gimagimara
na peyarisi ikwavinisi ikiibau. Ma iyavo kava mane ivivi vovivirana na i kemakema
ivi kuvirei. Ma iyavo kava gabubu ivivi gimagimara na i ipumakamakai ma kemakema
ivi kutabirana.† 13 Ma ivonesi bo, “Giruma katamana kamonai evonavona bo, ‘Aku numa
na nipowana numana.’ Ma tami, koberaberai da yapiyapi damsi i numa.”*
14 Matapotapotasi ma digadigasi Yesu kurina ipisi da ivi yawasisi Taparoro Numana
garina kamonai. 15 Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi weni berasi ghamaghamasi ikitai ma bade ivi yanei da ededa yoghoyogho
ivivi kiirareyana bo,
“Hosana kurim, tam David Tupurereghina, kavovokavakavarim.”
Tuna kubiine nuwanuwasi ipughu, 16 ma ivonei bo, “Kiyanei da ededa yoghoyogho
aviyavisina evonavonei?” Ma Yesu ivonapotesi bo, “E, aiyanesi. Giruma katamana
kovi yavi bo kegha? Ivona bo, ‘God, tam ededa ma gegeya kuvi beyebeyesi da vigheghena
biibiina ita berai.’ ”* 17 Ma Yesu ivoteresi ma kwanatu ikiibutawei inae ku Betani
kwanatuna, ma nani dobunai ikena.

Koweya isivi.
(Mak 11:12-14, 20-24; Luk 13:6)

18 Mara boiboiyai Yesu ivovovirame ku Jerusalem ma vitonara ikarai. 19 Ma koweya
kiina sago imiimiiri keta baranai ma inae ita kitai da amena bo kegha. Ma ipanani da
ke sago amena ita makamakai, ruguruguna kava na ivona bo, “Kawakuwai aimimagim
da ke meyani kuname!” Ma yaghiyaghinai ruguruguna isivi da kiina ipoki. 20 Kana
kivikivina ikitai ma ivi deye kirakiiyei da ivona bo, “Te! Ikikava da kiina yaghiyaghinai
ipoki?” 21 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, koni tumaghana ma
ke ami nota ina peku na aviyavisina weni kiina kurina aberai na kovokovoghina da
nakanani kona berai. Ma ke tuna kava, bade weni koyana kota vonei bo, ‘Kevomiiri,
ma ketawem ku yegai’ na ita tupuwa.* 22 God koni tumaghanei ma kona nipowana na
ina veremi.”

Yesu ina rewapana ivi tarakiiyanei.
(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

23 Yesu ivovira ku Taparoro Numana da wawaya ivivi beyebeyesi. Ma taparoro baba-
disi i babada ma Jiu damsi i babada ipisi kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Iyi ivi vaghinei da
weni berasi keberaberai? Iyi rewapana iverem?” 24 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku bade
ati tarakiiyanemi. Kona vonapoteku na bade taku ana vonemi da aku rewapana imapatana
aviiya. Ke kona vonapoteku na bade ke ana vonapotemi. 25 Kovona, Jon ina rewapana
imapatana iviiya da ibabataito? God gwabinai iviiya bo wawayota gwabisiyai?”
Ivi karei da ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Ikikava tavonapotei? Mikeda tavona bo,
‘God gwabinai’ na ina voneta bo, ‘Ma avi kubiine Jon ke koti tumaghanei?’ 26 Ma mikeda
tavona bo, ‘Wawaya gwabisiyai’ na tayabuyabumana da weni korotona ina ravita,
iyamna ti na itumaghana da Jon na God ina peroveta.” 27 Tuna kubiine ivonapotei bo,
“Ke katakovi.”

---

† **21:12:** Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiiyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine.

* **21:13:** Isa 56:7; Jer 7:11 * **21:16:** Psa 8:2 * **21:21:** Mat 17:20; 1Kor 13:2

Ma Yesu ivonesi bo, “Nakanani na bade ke ana vonemi da iyai ina rewapanai weni berasi aberaberai.”

Tomowa natunatuna ruwa.

28 Yesu, taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, “Miiba sago
ana vonemi na kovi nuwanotanotei. Tomowa natunatuna ruwa yavata imakamakai. Ma
iyarokona ivonei bo, ‘Natuku, karako kuna nae vao kamonai kuna wayowa.’ 29 Ma
ivonapotei bo, ‘Abara.’ Ma muriyai ina nota ivirai ma inae da iwayowa. 30 Ma natuna
murimurina kurina inae ma sisiyina sago ivonei. Ma murimurina ivonapotei bo,
‘Vaghina, mamai, ana nae.’ Ma ke ita nae.” 31 Ma Yesu ivonesi bo, “Ikikava konotanotai?
Tomowa natunatuna ivi ruwa na meni tuna ina mamai ina kayowana iberai?”

Ma ivonapotei bo, “Iyarokona.”

Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, teks yuyuna damsi ma wivine
madamadawarisi ina rui God ina ku vikiivavona, ma tami na kegha, 32 iyamna Jon
Babataito ipisi kurimi na yawasa maninina ketana ivi beyebeyemi ma ke koti tumaghana.
Ma teks yuyuna damsi ma wivine madamadawarisi, ti na ivi tumaghana. Ma tami na
kokitisi da ikikava i berabero imiimiirikupukuputei ma patana da ke koti tumaghana ma
bade ami bera beroberosi ke koti nuwapoyei da kota miirikupukuputei.”*

Vao kana koyakoyagha miibiina.
(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

33 Yesu, taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, “Kovi yana.
Miiba sago. Tomowa greipi ivoni ina vao kamonai, wakimiyai igariya, ma mewa iyabai
da greipi amena nani gawarinai iti tugudagudai da muina kava ita viiya. Ma numa kweta
kiidamowai ivowai da potapota wawayisi ita makai da vao ita koyaghi. Ma wawaya
viya yavata vivaghina iberai da vao ku imasi iterei da ita koyakoyaghi ma madegha
nununai ita vivimiiyei. Muriyai tomowina inumataya ku dobu sago da nani dobunai
imakii kirakai.* 34 Ma greipi imenai da purana kana mara ipisi ma vao badana ina
bigabiga ivonatawesi vao kana koyakoyagha kurisi da kana reregha ita viiya. 35 Ma
koyakoyagha ivomiiri da bigabiga sago ivowai, sago ikiivunui ma sago wakimiyai iravi.
36 Ma bade ina bigabiga viya ivonatawesi ma ti na koroto ghamana, ma koyakoyagha
damsi berana sago iberai kurisi. 37 Ma turina na natuna vaghata ivonatawei. Inotanotai
da natuna ita vokaravei. 38 Ma koyakoyagha damsi natuna ikitai ipipisi na ti mani
kavakava ivi ogatara ma ivona bo, ‘Wena vao badana natuna. Kopisi ma takiivunui ma
mara sago vao badana ina rabobo na weni vao na tirapenei.’ 39 Vaghina ma, ivotatani ma
itawanakiibuwei ku gari kupuna ma ikiivunui.” 40 Ma Yesu taparoro babadisi i babada
ivi tarakiiyanesi bo, “Vao badana ina pisi na aviyavisina ina berai vao kana koyakoyagha
kurisi?”

41 Ma ivonapotei bo, “Nani wawayisi beroberosi ini kiivununuwana tawetaweyana ma
wawaya vusi ina vinesi da vao ina koyaghi. Ma pura kana mara ina pisi na koyakoyagha
vusi vivaghina ina nunura bubuni da vao badana kana reregha ina verei.”

42 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Giruma katamana kovi yavi bo kegha? Ivona bo,

‘Vonura damsi wakima ibarei.
Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.
Weni berana Bada iberai
na ibiibii kirakai kurita.’ ”‡ *

---

* **21:32:** Luk 3:12, 7:29-30 * **21:33:** Isa 5:1-2 ‡ **21:42:** Weni miibiina kamonai wakima na Yesu. * **21:42:** Psa 118:22-23

43 “Tuna kubiine avonavonemi da God ina vikiivavona gwabimiyai ina viitawei ma
dam sago ina verei, da ti na God ina kayowana kava ina berai. Ti nakanani ma kii biibiina
amena biibiisi kavakava ina terei.” 44 (-)§
45 Taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi Yesu ina miiba ivi yanei na iakovi da
ti ivivi sisiyesi. 46 I kayowana da Yesu ita paniya ma koroto iyabumanesi kubiine na
ivoterei, iyamna nani korotona inotanotai da Yesu na God ina peroveta.

22

Tavine miibiina.
(Luk 14:15-24)

1 Yesu miibiiyai ivi sisiyame. Taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi
bo, 2 “God ina vikiivavona na weni nakanani. Kiivavo sago natuna ina tavine kubiine
na ivovovunagha da ita kamporagha. 3 Ivovunagha ikovi na ina bigabiga ivonatawesi
ikiibau iti yonayona da ina wawaya ghamaghamasi ita pisi. Ma kegha, ivi bareyana.
4 Ma bade ina bigabiga viya ivonatawesi, ivonesi bo, ‘Konae, da aku wawaya vovinesi
kona vonesi da namada avovunagha, kata siya monamonana arighai ma vavai yavata
avi tava ikovi. Kopisi da takam.’ 5 Ma kegha, ina wawaya vovinesi nani kamna ibarei,
i kayowana iberai. Sago inae ina ku vao, ma sago inae da iti gimagimara. 6 Ma wawaya
vovinesi viya na kiivavo ina bigabiga ivotanisi ma iravisi ma bade ina bigabiga viya
na ivi kiivunuwana. 7 Ma kiivavo nuwanuwana ipughu kirakai ma ina seri wawayisi
ivonatawesi inae da kiivunuwa damsi ivi kiivunuwana ma i kwanatu ikapuni. 8 Muriyai
ina bigabiga ikwatusi ma ivonesi bo, ‘Tavine kamna avovunaghi ikovi. Ma wawayisi
akayokayowesi na ke wawaya kiimatanisi da yavata kata kam, tuna kubiine abaresi.
9 Ma wekarakava na kokiibau da wawaya ketiyai kona panapananisi na kovonesi da
ina pisi weni ku kamna.’ 10 Vaghina ma, ina bigabiga ikiibau ku keta da wawaya
wapawapa irutinisi, biibiisi ma beroberosi yavata irui da kam gawarina ivi tupoi.”
11 “Ma kiivavo irui da kana numataya iti kiikiiwesi. Ma tomowa sago ikitai da gara
berona ikotei. 12 Ma ivonei bo, ‘Aku tomo, tam ke gara biibiina kuta kotei. Avi kubiine
kurui?’ Ma tomowina ke sago ita vonapotei. 13 Ma kiivavo ina bigabiga ivonesi bo,
‘Imana ma kaena kokuni, kotawanakiibuwei ku nubakutuva. Wawaya nani dobunai
ina vivitutuwana ma okesi ina vivitarakikitei.’ ”*
14 Ma Yesu ivonesi bo, “God wawaya peyarisi ekwatukwatusi ma voviyavina kava ina
kwatu iyanei na evinevinesi da erurui.”

Teks ini miiyei bo kegha.
(Mak 12:13-17; Luk 20:19-26)

15 Perisi damsi viya inae ma ivi ogatara da Yesu ku poko ita terei, iti sisiya bero na
iti wavui. 16 Ma Perisi damsi kii kivikivina ma Kiivavo Herodi turaturana ivonatawesi
Yesu kurina da ivonei bo, “Bada, kakovi da tam wawaya kiimatanim ma mara nonowa
kevonavona vaghata. Am vibeyebeyena kamonai wawaya kevonavonesi da God
ina keta maninina ita kivini. Wawaya ke kuta vivinimayesi ma kevonavonatepanisi da
nuwanuwasi epughupughu kurim ma kegha da tam vonavaghata kidebei. Ma tam
kurim wawaya ghamaghamasi ma wawayota keberaberisi da peyarisi na sago. 17 Ma
ikikava kenotanotai? Kevonekai da vaghina bo kegha da Rome ina Kiivavo Sisa kurina
teks timiiyei?”*

---

§ **21:44:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 44 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi:
‘Meni wawayina ina peku wakimina ku tepana na ini kiigiigiiyei. Ma nani wakimina ina peku wawaya ku tepana,
ina kiigudagudai da nama popoku.’ * **22:13:** Mat 8:12, 25:30; Luk 13:28 * **22:17:** Rome ina kiivavo ghamana
kana vava Sisa. Nani maranai dobu kudubina ivi badei.

18 Ma Yesu iakovi da nota beroberosiyai ivivi kaetina na ivonesi bo, “Tami mi-
iriruwaruwami. Avi kubiine koiberoberoweku da ati sisiya bero?† 19 Teks kana ruva
mane riririghina sago kovi beyeku da takitai.” Vaghina ma, mane sago iverei, 20 ma Yesu
ivi tarakiiyanesi bo, “Iyi maghighina ma kana vava weni?”
21 Ma damsi ivonapotei bo, “Rome ina Kiivavo Sisa.”
Ma Yesu ivonesi bo, “Vaghina, aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei. Ma aviyav-
isina God rapenai na God koverei.”
22 Weni sisiyina ivi yanei ma ivi deye kirakiiyei da Yesu ina nota ighekuyowesi. Ma
vaghina, Yesu ivoterei ma inae.

Wawaya rabobowai ina vomiiri bo kegha?
(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

23 Nani maranai Sadusi damsi viya ipisi Yesu kurina. Ti na inotanotai da wawaya
ina rabobo na ke meyani ina vomiiri. Ma Yesu ivi tarakiiyanei bo, * 24 “Bada, Moses
weni nakanani igiruma. ‘Tomowa sago ina tavine ma ina rabobo ma kawana yavata
natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi
na tomowina raborabobona natunatuna.* 25 Ma kevi yana. Kamokiiyai na rakaraka
sago kamonai na tomotomowa miikovimaruwa. Iyarokona itavine ma irabobo ma
natunatusi kegha. Ma kana teretana kwapurina iravaghi 26 da bade ke iti tuwa ma
tomowina irabobo. Ma kana viaroba bade nakanani. Ma vaghina, miikovimaruwa
nani kwapurina iravaghi da peyarisi irukwa. 27 Turina vaghata na kwapurina irabobo.
28 Kevonekai, mara damonai raborabobosi ina vomiiri na wavinena na iyi kawana,
iyamna wavinena sago ma tomotomowa miikovimaruwa iravaghisi.’ ”
29 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami neghaneghami, iyamna giruma katamana ma
God ina rewapana ke kotakovi. 30 Maranai raborabobosi ina vomiiri, ti na God ina
aneya nakanani da ke ina tavine. 31 Ma wekarakava ani debei kurimi da raborabobosi
ina vomiiri. Giruma katamana kovi yavi da kotakovi. Ivona bo, 32 ‘Taku na Abraham,
Aisiki ma Jeikap i God.’ God na wawaya yawayawasisi i God, ke raborabobosi i God.”‡ *
33 Ma koroto ghamana weni vibeyebeyena ivi yanei na ivi deye kirakiiyei.

Sisiya bagibagina ghamanakina.
(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

34 Perisi damsi sisiya ivi yanei da Yesu, Sadusi damsi i keta peyarina igudui na
ivi ogatarame da nota vuna ita panani da iti wavui. 35 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayina sago inae Yesu kurina da iti kaetina. Ivi tarakiiyanei bo,* 36 “Vibeyebeyena
wawayim, Moses ina vonaviyoyovana kamonai na meni sisiyina bagibagina ighe
kirakai?” 37 Ma ivonapotei bo, “ ‘Nuwanuwami kudubinai, kanumimi kudubinai ma
ami nota kudubinai ami Bada God nuwanuwana kona viiya.’* 38 Weni tuna na sisiya
bagibagisi peyarina ighekuyowei ma iyamna irakata kirakai. 39 Ma kana viruwa
na weni, ‘Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana
keviiya.’* 40 Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i vibeyebeyena kudubina na
weni ivi ruwa tepanai iututukikita.”

God ina Vivinevine Wawayina na iyai tupurereghina?
(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

---

† **22:18:** Perisi damsi i kayowana da Yesu ita vona da Jiu damsi, Sisa ina vibadana ita barei. Yesu iti sisiya bero na Perisi damsi iti mamatara Sisa ina wawaya kurisi da Yesu ku gabura ita terei. * **22:23:** Apos 23:8 * **22:24:** Deut 25:5 ‡ **22:32:** Nani wawayisi aroba irabobo ma muriyai Moses itupuwa. God ina sisiya Moses kurina ivi beyebeyeta da ivi aroba kanumisi yawayawasisi, God gwabinai emakamakai. * **22:32:** Exod 3:6 * **22:35:** Luk 10:25-28 * **22:37:** Deut 6:5 * **22:39:** Lev 19:18

41 Perisi damsi ivi kiidaburana na Yesu ivi tarakiiyanesi bo, 42 “Ikikava konotanotai? God
ina Vivinevine Wawayina na iyi tupurereghina?”

Ma ivonapotei bo, “Kiivavo David tupurereghina.”

43 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine Kiivavo David, Kanuma Vovokaravina ina
rewapanai ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada? Igiruma bo,

44 ‘Bada God, aku Bada kurina ivona bo,
Katagheyakuwai kuna makamakai
da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.’ ”*
45 “Takovi da David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma kegha da
David na mara katamaninai itupuwa, ma God ina Vivinevine Wawayina na murinai,
tuna na David tupurereghina. Tuna kubiine God ina Vivinevine Wawayina David
ita vopepetei ma kegha, David, God ina Vivinevine Wawayina ivopepetei. Ikikava na
nakanani?”
46 Perisi damsi ke kovokovoghisi da Yesu ita vonapotei. Nani murinai ke sago iyi ita bera
tovoni da iti tarakiiyana.

23

Yesu, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi ivi sisiyesi. (Mak 12:38-39; Luk 11:43, 46, 20:45-46)

1 Nani murinai Yesu na kana kivikivina ma koroto kurisi ivi sisiya. 2 Ivona bo,
“Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi rewapana iviini da Moses
ina vonaviyoyovana ita vonaveremi. 3 Tuna kubiine i vibeyebeyena kona votekatekei.
Ma i bera ke koni bonebonei, iyamna ti mani i vibeyebeyena ke ita kivikivini. 4 Ma ti
mani i vibeyebeyena viya vonaviyoyovana ku tepana etereterei na ibagibagi kirakai
da wawaya ina kivini. Ma nani vitasi wawaya ikavarisi na ke meyani ini kamyuyuwesi
da ini vitesi. 5 Ma bade i bera peyarina debiiyai eberaberai da wawaya ita kitisi ma
iti gheghenisi. Kii kuyaragha ma kii imakwasi ghamaghamasi ma tepasiyai Moses ina
sisiya igirumi ma ivovikarapasipasi. Kokitai, irakarakateyana ghagha! Ma bade kii
tarasovo ikote na ararusi gurigurisi.* * 6 Ma i kayowana da kamporagha kamonai
ma kiki numasiyai na babada kii gawariyai ina makai. 7 Ma bade i kayowana ghamana
da vigimagimara gawarisiyai wawaya ina runomesi ma ini kiikiiwesi ma ina vonesi bo,
‘Bada.’ 8 Ma tami vitumaghana wawayimi peyarimi na sago, ke sago ita ghae bo sago
itoru. Tuna kubiine ke koni vaghinei da wawaya ina kwatumi bo ‘Bada’ iyamna ami Bada
na sago kava. 9 Ma wawaya dobuwai ke kona kwatui bo ‘Mamai’ iyamna ami Mamai na
sago kava ma tuna kunumai. 10 Ma bade ke koni vaghinei da wawaya ina kwatumi bo,
‘Aku vibeyebeyena wawayim’ iyamna ami vibeyebeyena wawayina na sago kava ma
tuna na God ina Vivinevine Wawayina. 11 Ma wawaya ghamakirakiina kamomiyai na
ami bigabiga wawayina.* 12 Iyavo kava ina terepa meyesi na God ina tereoruwesi. Ma
iyavo kava ina tereoruwe meyesi na God ina terepiisi.”*

Yesu miiriruwaruwasi iyeghisi. (Mak 12:40; Luk 11:39-42, 44, 52, 20:47)

* **22:44:** Psa 110:1 * **23:5:** Perisi damsi weni sawarisi ikote na ivi matakira wawaya kurisi da God ina vonaviyoyovana enununura bubuni. * **23:5:** Mat 6:1; Num 15:38; Deut 6:8 * **23:11:** Mat 20:26-27; Mak 9:35, 10:43-44; Luk 22:26 * **23:12:** Luk 14:11, 18:14

13 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya
kirakai! Miiriruwaruwami! God ina vikiivavona ketana kogudugudui, iyamna ke ami
kayowana da kota rui. Ma wawaya komiimiiripotesi da ti bade ke ina rui.” 14 (-)†
15 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya
kirakai! Miiriruwaruwami! Yegiiyai ma dobuwai konumanumataya da wawaya
koekwekwisi. Koipaparana kirakai da wawaya kona tinavurei da ikikava koitumaghana
nakanani ini tumaghana. Ma maranai wawaya sago ami vibeyebeyena ini tumaghanei
na ina berabero ini ruwai da kana kovogha keyama karakaratina kamonai ina rakata
kirakai.”
16 “Koti nuwapoya kirakai! Konotanotai da wawaya koti noravesi ma matami isowa
yavui. Ami vibeyebeyena kamonai wawaya kovonavonesi bo, ‘Iyi Taparoro Nu-
mana vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na iyamna kegha, kovokovoghina da
ini kiigiiyei.’ Ma wawaya kovonavonesi bo, ‘Iyi Taparoro Numana kana gold vavanai
vonakiiyapa bagibagina ina terei, tuna na bera vaghata, vonakiiyapa ina kivini.’ 17 Tami
neghaneghami! Matapotapotami! Meni tuna iyamna irakata, gold bo Taparoro Nu-
mana? Taparoro Numana iyamna irakata. Ma kegha da wawaya gold esuwasuwara na
Taparoro Numana kamonai, suwara kana kema tepanai etereterei, tuna kubiine nani
gold na vovokaravina. 18 Ma bade kovonavonesi bo, ‘Iyi suwara kana kema vavanai
vonakiiyapa bagibagina ina terei na iyamna kegha, kovokovoghina da ini kiigiiyei.’ Ma
wawaya kovonavonesi bo, ‘Iyi ina suwara vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei,
tuna na bera vaghata, vonakiiyapa ina kivini.’ 19 Matapotapotami! Meni tuna iyamna
irakata, suwara bo suwara kana kema? Suwara kana kema iyamna irakata. Wawaya
esuwasuwara na suwara kana kema tepanai etereterei, tuna kubiine nani suwarina
na vovokaravina. 20 Tuna kubiine iyavo kava suwara kana kema vavanai vonakiiyapa
bagibagina ina terei na ke kemana vavanai kava, ma bera kudubina kemana tepanai na
yavata. 21 Ma iyavo kava Taparoro Numana vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei
na ke Taparoro Numana vavanai kava, ma God yavata. 22 Ma wawaya kunuma vavanai
vonakiiyapa bagibagina ina terei na ke kunuma vavanai kava, ma God ma ina vikiivavo
gawarina yavata ina kamowani.”*
23 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya
kirakai! Miiriruwaruwami! Bera gisigisisi konununura bogai, ma avi kubiine bera
ghamaghamasi ke kota beraberai? Wawaya koti kamyuyuwesi ma bera maninisi kava
kota berai kurisi, ma God kurina koti patutu. Ma nani berasi ke kota beraberai. Ami
kayowana da bera gisigisisi kona bera bogai, vavai kii vovoghabughabu‡ korereregha
da riba imaruwa ma riba sago God kurina kosuwasuwara. Nakanani koberaberai na
vaghina, ma kegha da ku tepana bera ghamaghamasi yavata kota berai.* 24 Konotanotai
da wawaya koti noravesi ma kegha matami isowa yavui. Avi kubiine nasinasi gisi
korekorena kami okowa kamonai na kona taratawei ma muriyai konumai? Ma sawara
ghamanakina nakanani ma kamel ruvana na kudubina kona runamiya.”
25 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya
kirakai! Miiriruwaruwami! Ami redu ma dabira kupusi kotepotepokowakowa, ma
kamosiyai na idadabu kirakai iyamna kawakiikai ma nota meyena nuwanuwami
ivi tupoi. 26 Tami Perisi dami matami isowai! Kunona ami redu ma ami dabira kamosi
kota kowai ma muriyai da kupuna kota kowai.”

---

† **23:14:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 14 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Kwapukwapura koiberoberowesi da i numa ma i sawara koirapenei. Ma kayotata notasiyai na debiiyai koniponipowana guriguri. Kovogha bero kirakiina kona viiya.’ (Mak 12:40) * **23:22:** Isa 66:1; Mat 5:34 ‡ **23:23:** vavai kii vovoghabughabu: Weni ‘spices’ kava ivi sisiyei, ‘mint’, ‘dill’ ma ‘cumin.’ * **23:23:** Lev 27:30

27 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya
kirakai! Miiriruwaruwami! Tami nakanani ma dogo karawaga kamonai, wawaya
wakima poipoisi igwagwara da tepanai kitana biibiina ma kamonai na wawaya tuwirisi
ma viyosi bowabowasi.* 28 Ma bade ana vona meyemi, koberaberai da wawaya
ina kitimi ma ina vona da tami God ina wawaya maninimi. Ma kegha, nuwanuwami
kamosiyai na notaruwaruwami ma berabero itupo.”

Yesu ivi debei da kii kovogha ghamana ina viiya.
(Luk 11:47-51)

29 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya
kirakai! Miiriruwaruwami! Peroperoveta kii dogo gawarisi tepasiyai na matakira
numasi kovowavowa ma bade wawaya kiikiimatanisi kii dogo gawarisi na koimonagha
bogai. Ma tami mani ami kaekiki mau nani wawayisi ivi kiivunuwana. 30 Ma kovonavona
bo, ‘Rorova mara katamaninai akii kaekiki mau yavata kata makamakai na ke kati vitesi
da peroperoveta kati kiivunuwana.’ 31 Vona bubuna, wekarakava koimamatara meyemi
da tami mani ami kaekiki mau peroperoveta ivi kiivunuwana. 32 Vaghina, ami kaekiki
mau aviyavisina ivi karei na tami koni kovini. 33 Tami mota! Tami na mota natuna-
tusi! God ini tupavireviremi ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawemi!
Ke kovokovoghina kona veruvuvurei!* 34 Avonavonemi da peroperoveta, nuwagiura
wawayisi ma vibeyebeyena wawayisi ana vonatawesi kurimi. Ma viya kona kwavinisi
kwanatu nunusiyai, ma viya koni kiivunuwana, ma viya kona tuparatusi ma viya ami kiki
numasi kamosiyai kona widisi. 35 Tuna kubiine ami kaekiki mau i berabero na tami
weni kimtina wavuna kona kavari. Ti na God ina wawaya manininisi mara katamaninai
ivi kiivunuwana da tarasi isororo. Abel ina rabobowai da ipisi Barakiya natuna Zekaraya
ina ku rabobo, tuna na Taparoro Numana garina kamonai kokiivunui da Taparoro
Numana ma suwara kana kema basunai irabobo.* 36 Vonavaghata avonavonemi, weni
rabobosi rorova mara katamaninai itupuwa na wavuna weni kimtina kona viiya.”

Yesu Jerusalem ituwei.
(Luk 13:34-35)

37 “O, Jerusalem, Jerusalem! Tami peroperoveta koikiivunuwana ma God ina yonay-
ona wawayisi wakimiyai koraravisi da koirabobosi. Mara nonowa akayokayowei da
natunatumi ata koyagha bubunisi ma ke ami kayowana. Ikikava kokoreko wavinena
mapemapenai natunatuna eragoragobisi, nakanani ata taraghavumi ma kegha, koba-
bareku! 38 Ma kovi yana, God ami Taparoro Numana ivoterei da ibubu.* 39 Vonavaghata
avonavonemi, ke kona kita meyeku, karako da ku mara damona. Ma nani maranai
ana vovira ma kona vona bo, ‘God ini biibiinim, tam Bada avanai kepipisi! Kiiwa, ki-
iwa!’ ”*

24

Taparoro Numana ina rikai.
(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

1 Yesu ivomiiri da Taparoro Numana garina ikiikiibutawei ma kana kivikivina
ipisi kurina da Taparoro Numana ma numa viya nani garina kamonai ivivi deyei na
ivivi sisiyei kurina. 2 Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana kokitakitai ma
koideyei, bo? Vonavaghata avonavonemi, mara epipisi da peyarina ina kuririghi inoru
ku tano, ke wakima sago kana gawariyai ina makai.”

Nuwapoya kana mara ina pisi.
(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

* **23:27:** Apos 23:3 * **23:33:** Mat 3:7, 12:34; Luk 3:7 * **23:35:** Gen 4:8; 2Chr 24:20-21 * **23:38:** Jer 22:5
* **23:39:** Psa 118:26

3 Yesu Oliv koyana baranai imakamakai ma kana kivikivina inae kurina da ti mani
kavakava ma ivi tarakiiyanei bo, “Kevonekai, weni berasi kisisiyei na avi maranai
ina tupuwa? Ma avi ini matakira da kanakovi da gisina kava ma kuna vovira ma bade mara
damona?”
4 Ma ivonapotesi bo, “Kokitaruvimi da wawaya ke ini beroberowemi. 5 Wawaya ipeyari
ina pisi ma ina vonemi da taku avonatawesi. Ma ina vonemi bo, ‘Taku God ina Vivinevine
Wawayina!’ Wawaya peyarisi ini yanesi ma ini tumaghanesi. 6 Sisiya koni yanei da
wawaya rabarabai ighaviya, bo sisiya kona viiya da ghaviya epipisi na ke kona yabumana.
Weni berasi ini nao ma ke kona notai da mara damona. Kegha, karakava. 7 Dam
ina vomiiri da dam sago kana ghaviya. Ma kiivavo ina vomiiri da kiivavo sago kana
ghaviya. Ma dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai nukenuke bo gomara ina tupuwa. 8 Weni
berasi na nakanani ma wavine vituwa kubiine ita dagui da ita vivivowavowa.”
9 “Nani maranai wawaya ina patumimi, ini tupaketowanemi ma ini rabobomi. Taku
kubiiku na dam kudubina dobuwai ina baremi.* 10 Wawaya peyarisi i vitumaghana
ina voterei. Ma turaturasi ini wawanesi ma ini makiiberowana. 11 Ma peroperoveta
viviberosi ipeyari ina nekiibau ma wawaya ini noweberosi. 12 Berabero ma kawakiikai
ina rakata da dobu ina kiimumui, ma wawaya i nuwaviina ini beroi. 13 Ma iyavo kava
ina miirikikina da ku damona na God ini yawasisi.* 14 Wawaya God ina vikiivavona
varana biibiina ina dimei dam ma dam kurisi. Ma vonavaghata ini mamatarei da dobu
kudubina akovina ina viiya. Ma nani murinai na mara damona ina nekiibau.”

‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana ina puyaki.
(Mak 13:14-20; Luk 21:20-24)

15 “Aviyavisina peroveta Daniyera igirumi da ina tupuwa na kona kitai. ‘Sawara
Bero Kirakiina’ Taparoro Numana kamonai God kana gawara ina viiya da gawarina
vovokaravina ina puyaki.” (Viyava wawayimi akova kovii bubuni.)* 16 “Nani sawarina
bero kirakiina kona kitakitai na iyavo kava Judiya kamonai na yaghiyaghinai ku koya
koverau. 17 Ma iyai matarai kemakamakai na ke kuna rui ku numa kamona da am
sawara kuna yuna.* 18 Ma iyai vao kamonai na ke kuna vovira ku numa da kam
gara kuna yuna. 19 Nani maranai wivine roperopeyisi ma vivi sususi na ini kamyuyuwa
kirakai. 20 Konipowana kirakai God kurina da weni marana berona ke bodu kamonai
bo viyakam maranai ina tupuwa.* 21 Dobu karenai da karako weni ku marana na
wawaya vokwarakwara damina eviiviiya ma ke ita rakata kirakai. Ma weni marana
aisisiyei na nuwapoya ma vokwarakwara na ina rakata ma ina bero kirakai. Ma murinai
ke vokwarakwara nakanani tapanana meyei.* 22 Nani marana berona ita guri na
wawaya kudubisi ita rabobo yavu. Tuna kubiine God ina wawaya vovinesi notasiyai na
vokwarakwara marana ina terevitupoi.”
23 “Nani maranai wawaya ina vonemi bo, ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina na
weni’ bo ‘God ina Vivinevine Wawayina nokoni’ na ke koni tumaghanesi. 24 Wawaya
ipeyari ini bero, ina vonemi da ti na God ina Vivinevine Wawayina ma peroperoveta
viviberosi yavata ina vomiiri da bera ghamaghamasi ma matakira notakavakavasi
ina berai da wawayota ini beroberowesi. Ma ini paparana da God ina wawaya vovinesi
yavata bade ini beroberowesi da i vitumaghana ina voterei. 25 Vaghina, namada avon-
averemi ikovi, 26 tuna kubiine maranai wawaya ina vonemi bo, ‘Kovi yana, God ina
Vivinevine Wawayina warereyai’ na ke kona kiibau nake. Bo ina vonemi bo, ‘Kovi yana,
God ina Vivinevine Wawayina numa kamonai ikove’ na ke koni tumaghanesi,* 27 iyamna

* **24:9:** Mat 10:22 * **24:13:** Mat 10:22 * **24:15:** Dan 9:27, 11:31, 12:11 * **24:17:** Luk 17:31 * **24:20:** Jiu damsi i vonaviyoyovana kamonai ivonesi da viyakam maranai ke ina baba ku dobu rabaraba, tuna kubiine viyakam maranai ke kovokovoghina da nuwapoya ina verukuyowei. * **24:21:** Dan 12:1; Rev 7:14 * **24:26:** Luk 17:23-24

Wawaya Natusi ina pipisi na namanamara nakanani. Ma ina vokadari da maramatana da niyipuna ina yasegana yavui.”
28 “Oghogha yavona imapatana kona kitai na konakovi da bowabowa nani. Ma wawaya weni matakirisi kudubina ina kitai na inakovi da tuna na mara damona.”*

Wawaya Natusi ina nekiibau.
(Mak 13:24-27; Luk 21:25-28)

29 “Vokwarakwara marasi ina kovi na murinai na yaghiyaghinai madegha ini nubakutuvi, nawaravi ina yasegana ina kovi, ma gwamegwame ina ririgha. Ma bera peyarina kunumai na God ina nukei.* 30 Wawaya peyarisi dobuwai matakira kunumai ina kitai na ina tutou. Ma ina kita da Wawaya Natusi kwavu kamonai ere kadarina ma rewapanina ina pipisi.* 31 Ma ture ina tou da gamona ghamana na God ina aneya ina vonatawesi da dobu ina ne yavui da ina wawaya vovinesi ina kiividaburisi.”

Kiinumo miibiina.
(Mak 13:28-31; Luk 21:29-33)

32 “Kii na miiba, nota ina veremi da mara damona na ikikava. Maranai kiinumo kiina takitai da ruguruguna eraravi ma enumonumoi na takovi da gisina kava da kwamra. 33 Maghimaghighina weni berasi avi sisiyei peyarina kona kitai na konakovi da mara itupo, gisina kava da Wawaya Natusi ina nekiibau. 34 Vonavaghata avonavonemi, Jiu dami viya patana da kona makamakai ma weni berasi peyarina ina tupuwa. 35 Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da ina wapa.”

Mara damona na ke katakovi da meni maranai ina tupuwa.
(Mak 13:32-37; Luk 17:26-30, 34-36)

36 “Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na ina tupuwa. Aneya kunumai ke itakovi, nakanani bade God Natuna ke itakovi. Mamai God ina kina kava iakovi. 37 Nowa ina mariyai ikikava bera ghamana itupuwa da ivi tataghanisi, nakanani ina tupuwa Wawaya Natusi ina vovira marana.* 38 Muriyai da kutukutuva ita kunisi na wawaya ikamkamporagha, iumuma, ma itatavine ma nani kamonai na Nowa ina ku waka igeru. 39 Wawaya ke itakovi da aviyavisina ituputupuwa ma kutukutuva inekiibau da peyarisi ikaruwesi da irukwa. Nakanani ina tupuwa maranai Wawaya Natusi ina vovira.* 40 Nani maranai tomotomowa ivi ruwa vao kamonai ina wayowayowa na sago ina viitawei ma sago ina makai. 41 Bade wivine ivi ruwa vavai ina yaghayagha na sago ina viitawei ma sago ina makai.”
42 “Tuna kubiine kovovunagha meyemi ma kona vivikoyakoyagha. Ke kotakovi da mara avai ami Bada ina vovira. 43 Koviyana. Numa badana itakovi da avi maranai yapiyapi wawayina ita pisi na numa iti tarapaparanei da yapiyapi wawayina ke kovokovoghina da numa ita gavovori da ita rui.* 44 Ma vaghina, tami bade kovovunagha meyemi, iyamna nani marana kona notanotai da Wawaya Natusi ke ina pisi na tuna maranai ina nekiibau.”

Bigabiga biibiina ma bigabiga berona.
(Luk 12:41-48)

45 Yesu ivona bo, “Numa badana ina bigabiga tomowina patupatutuna ma nuwanuwagiurina ina panani na ina vinei da ina bigabiga peyarina ini badesi ma kii vavai ina rereghisi. 46 Maranai numa badana ina vovira ina ku numa ma ina panani da bigabiga tomowina ebigabiga bubuna na ini nuwabiibiiyei. 47 Vonavaghata avonavonemi, numa badana nani bigabigana ina terepai da ina mura kudubina ini badei ma ina koyagha bubuni. 48 Ma mikeda bigabiga tomowina na wawaya berona na ina vona bo, ‘Aku bada ina numataya iguri.’ 49 Tuna kubiine ini karei da bigabiga

* **24:28:** Luk 17:37 * **24:29:** Isa 13:10, 34:4; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12-13 * **24:30:** Dan 7:13; Zech 12:10-14; Rev 1:7 * **24:37:** Gen 6:5-8 * **24:39:** Gen 7:6-24 * **24:43:** Luk 12:39-40

turaturana ina kwapukwapusi ma mara nonowa wawaya umaneghaneghasi yavata inumuma ma ina kamkam. 50 Ma ke itakovi da meni maranai ina bada ina vovira, tuna kubiine ke ita notanotai da ita nekiibau na nani maranai ina nekiibau da ini tataghani. 51 Ma numa badana bigabiga berona ini tarabedibediyanei ma ina tawanakiibuwei da miiriruwaruwasi yavata ina vivitutuwana ma okesi ina vivitarakikitei."

25

Wiwikesi imaruwa miibiina.

1 Yesu ivona bo, "God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago wiwike imaruwa, i rampa ikavara ma inae da tomowa ita tavine na verupotena kubiine.* 2 Kamosiyai wivine miikovi na nuwanuwagiurisi ma miikovi na neghaneghasi. 3 Neghaneghasi na i rampa ikavara ma kamonai kii oira ke ghamana. 4 Ma nuwanuwagiurisi na i rampa ikavara ma bade kii oira ku diudeu kamosi itepo na yavata ikavara. 5 Tavine tomowina ivivi kayovira kubiine, wiwikesi matasi ipota na ivivi keneyana."

6 "Nubakutuva basunai ma yonayona wawayina ikiirara bo, 'Tavine tomowina epipisi! Kokiibau da kona verupotei!' 7 Wiwikesi irumatamatakeyana da i rampa ivovovunagha. 8 Ma neghaneghasi turaturasi kurisi ivi nowi bo, 'Kade oira gisina kota verekai, akii rampa epekipeki.' 9 Ma nuwanuwagiurisi ivonapotesi bo, 'Kegha. Konae da kubiimi kona gimara. Ke ruvaruvana da kana votepowemi.' 10 Vaghina ma, neghaneghasi inae da i oira ita gimara ma nani kamonai tavine tomowina inekiibau. Ma wiwikesi miikovi ivovunagha na tomowina yavata irui ku numa tavine kamna kubiine ma matuketa igudui."

11 "Muriyai neghaneghasi inekiibau ma ikwatukwatu bo, 'Bada, Bada! Matuketa kevotawei da kana ruil'* 12 Ma ivonapotesi bo, 'Kegha! Vonavaghata avonavonemi da tami ke atakovimi!' " 13 Ma Yesu ina sisiya turina iterei, ivona bo, "Tuna kubiine kovovunagha meyemi, iyamna ke kotakovi da mara avai Wawaya Natusi ina nekiibau."

Bigabiga ivi aroba miibiina.
(Luk 19:11-27)

14 Yesu ivonesi bo, "Ma bade God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago mura tomowina ita numataya. Ina bigabiga ikwatusi ma ivi varavarisi da ina mura ita koyagha bubuni. 15 Ma i akova ruvanai mane irereghisi. Sago na 5 tausan gold riririghisi, sago na 2 tausan gold riririghisi ma sago na 1 tausan gold riririghisi iverei. Ma iverukuyowesi da inae. 16 Bigabiga tomowina 5 tausan iviiya na maninina inae da ivi gimagimara ma bade ku tepana 5 tausan ipanani. 17 Ma bigabiga tomowina 2 tausan iviiya na berana sago iberai da ivi gimagimara da ku tepana 2 tausan ipanani. 18 Ma bigabiga tomowina 1 tausan iviiya na inae da dowa iyabai ma ina bada ina mane iteregavui."*

19 "Mara gurina murinai ma mura tomowina ivovira. Ma ina bigabiga ikwaturi-yariyesi da iti tarakiiyanesi da mane iveresi na ikikava iberai. 20 Ma bigabiga tomowina sago ipisi ma ivona bo, 'Bada, 5 tausan kuvereku na ku tepana 5 tausan aberai na kekitai, weni.' 21 Ma ina bada ivonapotei bo, 'Kubera bubuni, tam bigabiga biibiim! Bera gisigisi kubiisi kuvi patutu kirakai, tuna kubiine ana terem da bera ghamaghamasi kuni badei. Kerui da yavata tinuwabiibai.' "

22 "Ma bigabiga tomowina kana viruwa ipisi ma ivona bo, 'Bada, 2 tausan kuvereku na ku tepana 2 tausan aberai na kekitai, weni.' 23 Ma ina bada ivonapotei bo, 'Kubera bubuni, tam bigabiga biibiim! Bera gisigisi kubiisi kuvi patutu kirakai, tuna kubiine ana terem da bera ghamaghamasi kuni badei. Kerui da yavata tinuwabiibai.' "

---

* **25:1:** Luk 12:35 * **25:11:** Luk 13:25 * **25:18:** Mane na Grik gamonai kana vava 'talent' ma talent sago na 1 tausan gold riririghisi ruvana.

24 “Ma bigabiga tomowina turina ipisi ma ivona bo, ‘Bada, akovim da tam na wawaya
bagibagim. Pei ke kuta vovoni ma keyabayaba. Wereka ke kuta bubuni ma kevovopura.
25 Tuna kubiine ayabumanem ma anae da am 1 tausan gold riririghisi tano kamonai
ateregavui. Kekitai, am mane na weni.’ 26 Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Tam bigabiga
berom, kayobarim! Namada kuakovi da taku pei ke ata vovoni ma kegha da ayabayaba,
ma wereka ke ata bubuni ma kegha da avovopura. 27 Aku gold riririghisi averem na
mane kii vovidaburana wawayisi benki kamonai kuta veresi da mane gisina ku tepana
ita yamoni. Ma maranai avovira na aku mane gwabisiyai kuta viiya ma bade ku tepana
iyamoni na yavata kuta vereku.’ ”
28 “Ma ina wawaya ivonesi bo, ‘Weni bigabiga wawayina gwabinai gold riririghisi
koviitawei da nokoni bigabiga wawayina 10 tausan gwabinai na tuna kona verei.’
29 ‘Avonavonemi da iyavo kava avi puyona God gwabinai iviiya ma ina bera bubuni
na ku tepana ina vere kirakiiyesi. Ma iyavo kava puyo gisina gwabisiyai ma ke ina bera
bubuni na God kudubina ina viitawei.* 30 Ma weni bigabiga kayobarina kotawanaki-
ibuwei ku nubakutuva. Nani dobunai ina tutou ma okena ina vivitarakikitei.’ ”*

Vitupavira turina.

31 “Mara sago Wawaya Natusi ere kadarina ma ere rewapanina ina aneya yavata
ina nekiibau na ina vikiivavo gawarina tepanai ina makiivipika ma ini bada.* 32 Ma
wawaya dam ma dam ku maghinona ina kiiriyariyesi ma wawaya ina vorereghisi da
koroto ruwa. Nakanani ma sipu kii koyakoyagha ghamoghamo ita rereghisi da sipu
bogiiyai ma gote bogiiyai. 33 God ina wawaya maninisi, ti nakanani ma sipu na
ina vonatawesi da katagheyanai ina makai. Ma wawaya ke maninisi na ina vonatawesi da
dugenai ina makai, ti nakanani ma gote. 34 Nani murinai na Kiivavo ina vona bo, ‘Tami
katagheyakuwai na kopisi. Aku Mamai ivi biibiinimi. Dobu karenai ina vikiivavona
ivovunaghi tami kubiimi da koni rapenei, 35 iyamna vitonara ikariku na vavai kovereku
da akani. Kaiyoku ikanakana na okowa kovereku da aumai. Anumataya ma ke
kotakoviku ma kegha da korutiniku ami ku numa. 36 Kaku gara kegha na gara
kovereku. Agubaga na korapa bubuniku. Taku gabura kamonai na korugenariku.’
37 Ma wawaya maninisi ivonapotei bo, ‘Bada, avi maranai kakitim da vitonara ikarim
na kavi kanim? Bo kaiyom ikanakana na okowa kaverem? 38 Ma avi maranai ke
katakovim ma kegha da karutinim akii ku numa? Bo kam gara kegha ma gara kaverem?
39 Avi maranai kugubaga na kanae kakitim? Bo gabura kamonai kumakamakai na
karugenarim?’ 40 Ma kiivavo ina vonapotesi bo, ‘Vonavaghata avonavonemi, wawayota
vivikamyuyuwina na nakanani ma varesiku. Ma aviyavisina kurina koberai na
nakanani ma taku kuriku kota berai.’ ”
41 “Ma wawaya dugenai ina vonesi bo, ‘Konetaweyana! Tami God ivi magimi. Keyama
karata makamakii nonowina ivovunaghi da Devil ma ina aneya kubiisi na tami yavata
nake konae, 42 iyamna vitonara ikariku na vavai ke kota vereku. Kaiyoku ikanakana
na okowa ke kota vereku. 43 Ke kotakoviku na kokitakuyoweku da ke kota rutiniku ami
ku numa. Kaku gara kegha na gara ke kota vereku. Gabura kamonai agubaga na ke
kota rugenariku.’ ”
44 “Ma nani wawayisi dugenai ina vonapotei bo, ‘Bada, avi maranai kakitim da vi-
tonara ikarakarim, bo kaiyom ikanakana, bo kunumataya da kakitakuyowem, bo kam
gara kegha, bo kugubaga gabura kamonai na ke kati vitem?’ 45 Ma kiivavo ina vonapotesi
bo, ‘Vonavaghata avonavonemi, wawayota vivikamyuyuwina kokitakuyowei ma ke
koti vitei na tuna nakanani ma taku kuriku kota berai.’ 46 Vaghina ma, nani damsi
dugenai na ina nae da kovogha makamakii nonowina ina viiya. Ma wawaya maninisi
na ina nae da yawasa makamakii nonowina ina viiya.”*

* **25:29:** Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18 * **25:30:** Mat 8:12, 22:13; Luk 13:28 * **25:31:** Mat 16:27, 19:28
* **25:46:** Dan 12:2

26

Babada ivi ogatara da Yesu iti raboboi.
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

1 Yesu weni vibeyebeyena ivi kovini na kana kivikivina kurisi ivona bo, 2 “Koakovi da
mara ruwa ina kovi na Pasova kamna kana mara. Ma taku Wawaya Natusi, wawaya
sago ini wawaneku da kaku ghavighaviya ku imasi ina tereku da ina tuparatuku.”*
3 Ma nani maranai taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi kiidaburana
da taparoro badana ghamana Kayapas ina numiiyai 4 ivivi ogatara da ikikava gavunai
Yesu ita paniya ma iti raboboi. 5 Ma ivona bo, “Ke Pasova kamna kamonai taberai iyamna
koroto ghamana ini kayotirana da kwanatu ina kayoresoi.”

Wavine Yesu ivi monaghi.
(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)

6 Yesu inumataya ku Betani kwanatuna da Saimon ina numiiyai imakamakai. To-
mowina kunonai gubaga kana vava giipo ininina ikam yavui. 7 Ma Yesu nevanevanai
ikenavipika da ikamkam ma wavine sago ipisi kurina, ina diudeu kamonai na oira
ghabughabuna, miiyanina irakata kirakai. Ikavari ipisi da Yesu ku gayamina ivotepoi.*
8 Ma kana kivikivina ikitai da nuwanuwasi ipughu. Ivona bo, “Avi kubiine oira irekwei?
9 Nani oirina iti gimarei da mane ghamana ita viiya da wawaya moyamoyakisi ita veresi.”
10 Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivi sisiyei na ivonesi bo, “Weni wavinena
kovoterekuyowei, ke kona yeghai. Tuna bera biibiina kuriku iberai. 11 Moyamoyakisi na
mara nonowa gwabimiyai emakamakai, ma taku na ke mara gurina yavata tamakai.*
12 Weni wavinena oira ghabughabuna ivotepoi ku tepaku na tupuwiku ivovunaghi da
dogoku kubiine. 13 Vonavaghata avonavonemi, dobu ku kudubina wawaya God varana
biibiina ina dimadimei na aviyavisina weni wavinena iberai na ini sisiyei da notana
ina viiviiya.”

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.
(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

14 Yesu kana kivikivina ivi 12 kamosiyai na sago kana vava Judas Iskariyot, ma tuna
inae taparoro babadisi i babada kurisi. 15 Ivi tarakiiyanesi bo, “Yesu ani wawanei na
aviyavisina ku imaku kona terei?” Ma ti na silva riririghisi ivi yavi da 30 ma ivi miiyei.*
16 Vaghina ma, Judas ivi karei da keta iekwekwai da ikikava Yesu ku imasi ita terei.

Yesu kana kivikivina yavata Pasova kamna ivi karei.
(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13, 21-23; Jon 13:21-30)

17 Jiu damsi i kamporagha sago kana vava ‘Parawa Kiipanina’ ma nani kamna na
mara ivi 8 ina verau. Ma nona marana nani kamporaghina kamonai na kana vava
Pasova. Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Imapatana kekayokayowei da
kana vovunagha Pasova kamna kubiine?”
18 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona panani ma
kovonei, ‘Ita Bada ivona bo, Kaku mara ipisi. Kaku kivikivina yavata Pasova kamna
kana berai am numa kamonai.’ ” 19 Vaghina ma, kana kivikivina inae ma ikikava
ivonavonesi na iberai, Pasova kamna kubiine ivokuyakuya.
20 Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivi 12 yavata nevanevasiyai ikenavipika da
ita kam. 21 Ma ikamkam kamonai na Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi,
kamotiyai wawaya sago ini wawaneku.”
22 Kana kivikivina nani sisiyina ivi yanei da ivi nuwapoya kirakai, ma sago sago duma
ivonavonei bo, “Bada, ke taku, bo?”

---

* **26:2:** Exod 12:1-27 * **26:7:** Luk 7:37-38 * **26:11:** Deut 15:11 * **26:15:** Zech 11:12

23 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wawayina ini wawaneku na taku yavata parawa ku dabira
kakiikutuva patapata.* 24 Ikikava peroperoveta igiruma na nakanani taku Wawaya
Natusi ana rabobo. Ma meni wawayina ina viviwawaneku na iti nuwapoya kirakai iyamna
ini kamyuyuwa kirakai. Ita biibai da nani wawayina ke meyani ita tupuwa.”
25 Ma Judas, viwawana wawayina, ivonei bo, “Bada, ke taku, bo?”
Ma Yesu ivonapotei bo, “E, vaghina, tam. Kuvi debe meyem.”

Yesu ina kam turina.
(Mak 14:22-26; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25)

26 Ikamkam kamonai na Yesu parawa sago iviiya ma God kurina ivi kiikiiwa ma
ivogimai da kana kivikivina irereghisi. Ma ivonesi bo, “Koviiya ma kokani. Weni tuna
tupuwiku.”
27 Ma bade redu iviiya ma ivi kiikiiwa. Ma kana kivikivina iveresi ma ivonesi bo,
“Peyarimi weni redunai kouma. 28 Weni tuna taraku. Imatakira da God ma ina wawaya
yavata vivaghina vuna makamakii nonowina eberaberai. Taraku ina sororo da wawaya
peyarisi i berabero God ina notatawei.* 29 Avonavonemi da wain ke anuma meyei
ina nenae da mara karakava aku Mamai ina vikiivavona kamonai na tuma patapata.”
30 Ma vaghina, vokavara tavorina sago iravi ikovi ma ikiibau ku Oliv koyana.

Yesu ivona da kara Pita ini bero.
(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

31 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Weni didibarinai peyarimi kona verukuyoweku.
Giruma katamana evonavona bo,
‘Sipu kii koyakoyagha ina kiivunui,
ma sipu yavona ini verubogebogesi.’*
32 Ma rabobowai ana vomiiri murinai na ani nao ana nae ku Gariri.”*
33 Ma Pita ivona bo, “Mikeda kam kivikivina kudubisi ina verukuyowem ma taku na ke
meyani da ana verukuyowem.”
34 Ma Yesu, Pita ivonei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni didibarinai,
muriyai da kokoreko ina tou na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.”
35 Ma Pita ivona bo, “Kegha! Namanaki inakoviku da taku na kam kivikivina na
yavata ini rabobota, ke meyani ana vona da ke atakovim!”
Ma kana kivikivina peyarisi sisiyina sago ivonei.

Yesu Getsemani dobunai inipowana.
(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

36 Yesu kana kivikivina yavata inae ku gawara sago kana vava Getsemani, ma
ivonesi bo, “Weni dobunai komakai ma ana nae noke da ana nipowana.” 37 Ma Yesu
ita nae na Pita ma Zebedi natunatuna Jemes da Jon irutinisi da yavata inae. Ma
damina iviiya da nuwanuwana kamonai ivisivisi ma nuwapoya ikiivunui. 38 Ma
ivi aroba ivonesi bo, “Aviyavisina nuwanuwaku kamonai damina aviiviiya na tuna
nuwapoyina ekiikiivunuku. Ke kona kuyoweku, weni dobunai komakai da kokita ma
yavata tabanebanenega.”
39 Yesu ine gisina ma itawotei da maghighina ku tano ma inipowana bo, “Aku Mamai,
kovokovoghina bo kegha da vokwarakwara reduna gwabikuwai kuta viitawei. Ma ke
taku aku kayowana ma tam am kayowanai keberai.”
40 Yesu ivovira kana kivikivina ivi aroba kurisi ma ikitisi da ivivi keneyana na
Pita ivonei bo, “Kade kota banenega mara gisina bo kegha? 41 Kokitabanenega ma
konipowana da ruyagha ke kona panani. Kanumimi ina kayowana ma tupuwimi na
imitamita.”

---

* **26:23:** Psa 41:9 * **26:28:** Exod 24:8; Jer 31:31-34 * **26:31:** Zech 13:7 * **26:32:** Mat 28:16

42 Vaghina ma, mara viruwina ikuyowesi da ine gisina ma inipowana bo, “Mamai,
mikeda ke kovokovoghina da vokwarakwara reduna kuna viitawei na vaghina, anumai
da am kayowana ina tupuwa.” 43 Ma ivovirame kana kivikivina kurisi ma ikitisi da bade
ivivi keneyaname, iyamna matasi ikiikovoghi.
44 Ma vaghina, mara viarobina Yesu ikuyowesi inae ma nipowanai sisiyina sago
iterei. 45 Ma ivovirame kana kivikivina kurisi ma ivonesi bo, “Karakava da kokenakena
ma koiyakam bo? Kokitai, taku Wawaya Natusi kaku mara inekiibau da viwawana
wawayina ini wawaneku da berabero wawayisi ku imasi ina tereku. 46 Kovomiiri ma
tanae. Kokitai, viwawana wawayina inekiibau.”

Seri wawayisi Yesu ipaniya.
(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

47 Yesu ivivi sisiya kamonai na Judas, tuna Yesu kana kivikivina sago ivi 12 kamosiyai
na koroto ghamana yavata ere kepatisi ma ere serisi inekiibau. Ti na taparoro babadisi
i babada ma Jiu damsi i babada ivonatawesi. 48 Karakava da ita pisi na Judas ivonesi bo,
“Wawayina ana yoyoni na vaghina wawayina. Tuna kopaniya.”
49 Vaghina ma, Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, “Kiiwa, kiiwa, Bada.”
Ma iyoni.
50 Ma Yesu ivonapotei bo, “Kwinaku, aviyavisina kenotanotai na vaghina, keberai.”
Ma nani korotona ipisi da Yesu ivotatani ma ipaniya. 51 Ma kana kivikivina sago
ina seri itinatawei da taparoro badana ghamana ina bigabiga tinina ikiiyaraghatawei.
52 Ma Yesu ivona bo, “Am seri ketupasusura meyei, iyamna iyavo kava seriyai itona
na seriyai ina rabobo. 53 Kotakovi da ati kwatu aku Mamai kurina na yaghiyaghina
aneya korotosi ita vonatawesi da kubiiku iti tona.* 54 Ma mikeda weni berana ata berai
na aviyavisina peroperoveta igirumi na ke ita tupuwa.”
55 Vaghina ma, Yesu nani korotona ivonesi bo, “Avi kubiine seri da kepata kopiyei da
kota paniku, nakanani ma taku kayakayayiku? Mara nonowa Taparoro Numana garina
kamonai avivi beyebeyena ma ke kota paniku.* 56 Ma aviyavisina peroperoveta namada
igirumi da ita tupuwa na wekarakava etuputupuwa na idebei kurita da vonavaghata.”
Nani murinai kana kivikivina ivoterei da iverukuyowei.

Yesu Sanhidran dughuna maghinonai imiiri.
(Mak 14:53-65; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19:24)

57 Iyavo kava Yesu ipaniya na irutini ma yavata inae da Taparoro Badana Ghamana
Kayapas ina ku numa. Ma nani dobunai vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi
ma Jiu damsi i babada ivi kiidaburana. 58 Ma Pita ina kina kava murisiyai ikivinisi
da Kayapas ina numa garina ku kamona irui. Ma numa kana potapota wawayisi
yavata imakiivipika ma ita kitai da aviyavisina ita tupuwa. 59 Taparoro babadisi i babada
ma Sanhidran babada kudubisi keta iekwekwai da sisiya viberowai Yesu iti wavui
ma iti raboboi. 60 Ma wawaya ipeyari ivomiiri da sisiya viviberosi iberaberai ma ke
ruvaruvana da aviyavisina ita panani da Yesu iti wavui. Turinai na tomotomowa ruwa
imiirikiibau 61 ma ivona bo, “Weni tomowina ivona da God ina Taparoro Numana
ita rikatawei ma mara aroba kamonai ita vowa meyei.”*
62 Ma taparoro badana ghamana ivomiiri ma Yesu ivonei bo, “Iwavum na ikikava
kuna vonapotesi? Kam papara kuna vowai bo kegha?” 63 Ma Yesu kawana ipota. Ma
ivona meyei bo, “God makamakii nonowina avanai vonavaghata kevonekai. Tam God
ina Vivinevine Wawayina bo kegha? Tam God Natuna, bo?”

---

* **26:53:** Yesu ivona da aneya ‘legion’ ivi 12 ita pisi, iyamna da aneya 72 tausan ita pisi da iti tona. * **26:55:** Luk 19:47, 21:37 * **26:61:** Jon 2:19

64 Ma Yesu ivonapotei bo, “Vaghina, kuvona bubuna. Ma peyarimi avonavonemi
da mara epipisi da taku Wawaya Natusi kona kitiku da God Rewapana Kirakiina
katagheyanai ana makamakai, ma bade kona kitiku da kwavuwai anororu ku dobu.”*
65 Taparoro badana ghamana weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ipughu da kana
gara itinasikai. Ma ivona bo, “Kovi yanei! God ivi avaberowei! Ivona da tuna na God!
Ke vimamatara wawayisi tekwai da ini wavui, iyamna namada tuna mani ina sisiya
tavi yanei!* 66 Ami nota ikikava?”
Ma Sanhidran wawayisi ivonapotei bo, “Wawaya berona! Kana kovogha na rabobo!”
67 Ma ivi karei da maghighina ikanukanui ma piideyai iraravi. Ma viya nevanevana
itapitapiya* 68 ma ivonavonavinamei bo, “Kuvona da tam na God ina Vivinevine
Wawayina. Tam peroveta na kade kuta vonekai da iyi iravim.”

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.
(Mak 14:66-72; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27)

69 Ma Pita na numa garina kamonai imakamakai ma bigabiga wavine sago ipisi da
ivonei bo, “Akitim da tam bade Gariri tomowa Yesu yavata kobababa.”
70 Ma Pita ivi bero ma wawaya maghinosiyai ivona bo, “Taku ke atakovi da avi
kisisiyei.” 71 Ma ikiibau gari ku matuketina ma bigabiga wavinena sago Pita ikitai
ma wawaya viya ivivi miiriyana na kurisi ivona bo, “Weni tomowina na Yesu, Nasaret
wawaya yavata ibababa.”
72 Mara viruwina Pita ivi bero, ivona bo, “God vavanai vonavaghata avonavonemi da
nani tomowina ke atakovi.”
73 Ke mara gurina ma nani wawayisi baranai ivivi miiriyana ipisi Pita kurina ma ivonei
bo, “Vonavaghata, tam ina wawaya sago ma bade am sisiya viyanina na Gariri damsi
nakanani.”
74 Ma Pita ivonesi bo, “God vavanai vonavaghata avonavonemi da nani tomowina ke
atakovi. Mikeda aibero na aivaghinei da God kovogha ina vereku.”
Ma ina sisiya turina itereterei na kokoreko itou. 75 Ma yaghiyaghinai Pita ina nota
ivovira da ikikava Yesu ivivi sisiya na inotai. Yesu ivona bo, “Muriyai da kokoreko ina tou
na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.” Ma vaghina, Pita ikiibau ku kupuna ma
itusiyasiyapa.

27

Wawaya Yesu irutini Pailat kurina.
(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

1 Mara boiboiyai na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada kudubisi
ivi ogatara da ikikava Yesu iti raboboi. 2 Ma imana ikuni ma irutini inae Pailat kurina.
Tuna na Rome kana bada sago ma ivonatawei da Judiya dobuna ivivi badei.

Judas irabobo.
(Apos 1:18-19)

3 Judas, tuna viwawana wawayina na sisiya ivi yanei da Sanhidran babada ivi vaghinei
da Yesu iti raboboi. Ma damina iviiya da bera berona iberai na ivi nuwapoya kirakai. Ma
nani 30 silva riririghisi taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada gwabisiyai
iviiya na ikavari ivovira da ita vere meyesi.* 4 Ma ivonesi bo, “Abera beroi da wawaya
ina berabero kegha ma avi wawanei da koni raboboi.”
Ma ivonapotei bo, “Tam kava kam wavu. Tokai ke kati nuwapoyei.”
5 Vaghina ma, Judas nani 30 silva riririghisi Taparoro Numana ku kamona
ivi tawetaweyana. Ma ikiibau inae da iruke.

---

* **26:64:** Dan 7:13 * **26:65:** Lev 24:16 * **26:67:** Isa 50:6 * **27:3:** Apos 1:18-19

6 Taparoro babadisi i babada nani riririghisi iyuna ma ivona bo, “Weni tuna na puka
manena, ma vonaviyoyovana evonavoneta da ke ruvaruvana da Taparoro Numana
kana mane yavata tikiikapui.” 7 Ivi dughu ma ivi vaghinei da riririghisi ivoviviri na
bayawa yamoyamona wawayina gwabinai tano igimari da kupuna damsi kii karawaga.
8 Tuna kubiine nani tanona patana da ekwatukwatui da ‘Tara Tanona.’
9 Weni tanona igimari na ikikava peroveta Jerimaya ivi sisiyei na berana itupuwa.
Ivona bo, “Israel damsi ivi vaghinei da wawayina kana miiya na 30 silva riririghisi. Ma
manena iviiya* 10 da iruvoviviri da bayawa yamoyamona wawayina gwabinai tano
igimari. Ikikava Bada sisiya bagibagina iverevereku na nakanani itupuwa.”

Pailat, Yesu ivi tupavirei.
(Mak 15:2-5; Luk 23:3-5; Jon 18:33-38)

11 Yesu na Judiya dobuna kana bada Pailat maghinonai imiimiiri ma Pailat
ivi tupavirevirei. Ivi tarakiiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo, bo?”
Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, kuvona bubuna.” 12 Ma taparoro babadisi i babada ma
Jiu damsi i babada ivi karei da Yesu ivivi wavui na ke ita vonapotesi.
13 Tuna kubiine Pailat ivi tarakiiyanei bo, “Kade, wavu kudubina evereverem na
kiyanesi bo kegha?”
14 Ma Yesu ivi kawapotapota da i sisiya ke sago ita vonapotei na Pailat ivi deye kirakiiyei.

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu ini raboboi.
(Mak 15:6-15; Luk 23:13-25; Jon 18:39–19:16)

15 Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai koroto i kayowanai wawaya
sago gabura kamonai ina votawei. 16 Ma nani maranai tomowa sago gabura kamonai
imakamakai, kana vava Barabas. Ma wawaya peyarina iakovi da tuna tomowa
kayakayayina. 17 Ma koroto ghamana ipisi na Pailat ivi tarakiiyanesi bo, “Meni wawayina
kokayokayowei da kubiimi ana votawei? Barabas bo Yesu, tuna na wawaya viya
evonavonei da God ina Vivinevine Wawayina.” 18 Pailat iakovi da taparoro babadisi
i babada na Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine irutinapiyei kurina.
19 Ma Pailat vitupavira gawarinai imakamakai na kawana sisiya ivonatawei kurina.
“Nani wawayina kevoterei. Ke aviyavisina sago kuna berai kurina. Tuna ina berabero
kegha. Taku didibarai wawayina avi matuwei na ayabumana kirakai.”
20 Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada koroto ghamana
ivivi nuwatinisi da ita vona bo, “Barabas kevotawei ma Yesu na kevi raboboi.”
21 Ma Pailat ivi tarakiiyana meyesi bo, “Wawaya na ruwa, ma meni wawayina
kokayokayowei da ana votawei kubiimi?”
Ma peyarisi ikarayogosi bo, “Barabas!”
22 Ma Pailat ivonesi bo, “Ma weni tomowina Yesu, wawaya evonavona da tuna na God
ina Vivinevine Wawayina na ikikava ana berai?”
Ma kudubisi ighekiirara bo, “Kotuparatui!”
23 Ma bade ivonapotesi bo, “Avi kubiine kana tuparatui? Aviyavisina ibera beroi?”
Ma kegha da koroto ighekiirarame. “Kotuparatui! Kotuparatui!”
24 Pailat damina iviiya da ke kovokovoghina da wawaya i nota ita tinavirai. Ma ikitai
da gisina kava viruwa ghamana ita tupuwa. Tuna kubiine bigabiga sago ivonei da okowa
ikavarapiyei ma koroto maghinosiyai imana ikowai. Ivonesi bo, “Weni tomowina
tarana ina sororo na ke taku wavuna ana kavari, tami mani kami wavu!”*
25 Ma wawaya kudubisi nani korotona kamonai ivonapotei bo, “Tarana na tokai ma
natunatukai wavuna kana kavari!”
26 Vaghina ma Pailat, Barabas gabura kamonai ivotawei da ikiibau. Ma Yesu na
ivi damani seri damsi kurisi da ita kwapui ma ita tuparatui.

---

* **27:9:** Zech 11:12-13 * **27:24:** Deut 21:6-9

Seri wawayisi Yesu ivi agaberowei.
(Mak 15:16-20; Luk 23:11; Jon 19:2-3)

27 Seri wawayisi viya Yesu irutini i numa garina ku kamona ma seri damsi kudubisi ikwaturiyariyesi da Yesu imiirigwagwari. 28 Ma kana gara irupamatawei ma tarasovo yebayebarina ivi kotei. 29 Ma urava ere iyiyona iviiya da imetami ma gayamina itaratani, kiivavo kana tarapinawa ivi bonebonei. Ma diwona ku katagheyana iterei. Tuna nakanani ma kiivavo ina diwona. Ma ivi beroberowei da maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivonavonavinamei. Ivonei bo, "Kiiwa kiiwa, tam Jiu damsi i kiivavo!" 30 Ma ikanukanui ma diwona imanai itinaneboi da gayamina iraravi. 31 Ivi namei ikovi ma tarasovo yebayebarina ivotawei ma kana gara vaghata ivi kotei. Ma irutini ikiibau da ita tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ituparatui.
(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

32 Seri wawayisi Yesu irutini da Jerusalem ikiibutawei inenae. Ma ketiyai tomowa sago ipanani, kana vava Saimon, ina dobu Sairini.* Ma seri damsi idarui da Yesu kana korosi ikavari. 33 Inekiibau ku koya sago, kana vava Gorugata.† 34 Ma wain ikavarapiyei ma gegura kawakiikwarikwarina yavata igwadai ma Yesu iverei da itumai. Ikara tovoni ma ibarei, ke itumai.* 35 Vaghina ma ku korosi ituparatui. Ma seri damsi virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi.*

36 Nani murinai imakiivipika da Yesu iti matatetei. 37 Ma Yesu gayamina ma ku tepana vonaverena igirumi imakamakai, ivi debei da avi kubiine ituparatui. Igiruma bo, "Weni na Yesu, Jiu damsi i kiivavo." 38 Ma yapiyapi damsi ruwa Yesu yavata ituparatusi, sago katagheyanai ivi miirini ma sago dugenai ivi miirini.

39 Ma wawaya ketiyai inenae ma ipipisi na Yesu ikarakara vibagibagiyei ma ikiikirara, ivonavonaberoberoi.* 40 Ivonavonei bo, "Tam kuvona da Taparoro Numana kuta rikai ma mara aroba kamonai kuta vowa meyei. Tam God Natuna, bo? Mede kevi yawasa meyem da korosiyai keoru!"*

41 Ma bade taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada Yesu ivonavonaviiviiyakei. 42 Ivonavona bo, "Wawaya bogii ma bogiiyai ivivi yawasisi ma ke kovokovoghina da tuna mani iti yawasa meyei. Ivonavoneta da tuna Israel kana kiivavo na mede tuna mani ina rewapanai korosiyai eoru da takitai ma titumaghanei. 43 God itumaghanei ma ivona da tuna God Natuna. Vaghina, takitai da God ekayokayowei da ini yawasi bo kegha."*

44 Ma nani tomotomowisi ruwa Yesu ririnai ituparatusi na ti yavata ivonavonaviiviiyakei.

Yesu irabobo.
(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

45 Madegha punai dobu kudubina ivi nubakutuvi, ma nakanani imakai da ku ravi madegha. 46 Ma ravi madeghinai Yesu ikiirara bo, *"Eloi, Eloi, lama sabachthani?"* Sisiyina iyamna na "Aku God, aku God, avi kubiine kukuyoweku?"*

47 Ma wawaya viya ririnai imiimiiri na ivi yana beroi ma ivona bo, "Kovi yana, Elaidiya ekwatukwatui." 48 Ma wawaya sago yaghiyaghinai iverau da gumba‡ ivokutuvi ku wain kamona. Ma ku kii gurina ivi kavini ma ivororona da Yesu ita karasusui.*

---

* **27:32:** Sairini na kwanatu sago Africa kamonai. † **27:33:** Gorugata iyamna 'Teuteu Gawarina,' ma nani dobunai wawaya ikiivunuwana. * **27:34:** Psa 69:21 * **27:35:** Psa 22:18 * **27:39:** Psa 22:7, 109:25 * **27:40:** Mat 26:61; Jon 2:19 * **27:43:** Psa 22:8 * **27:46:** Psa 22:1 ‡ **27:48:** gumba: gumba na 'sponge.' * **27:48:** Psa 69:21

49 Ma wawaya viya ivona bo, “Kevoterei. Takitai, kade Elaidiya ina pisi da ini yawasi
bo kegha.”
50 Vaghina ma Yesu ikiirarame, yapurana itatawei ma irabobo.
51 Ma tuna maranai Taparoro Numana kana tupayaragha garana basunai itamosika,
tepanai ivi karei da ioru ku kapina da nake ma wike.* Ma nukenuke dobu inukei da
wakima ivi tamosepisepiyana. * 52 Ma bade karawaga kamonai dogo kawasi itamo-
tate da God ina wawaya vovokaravisi irukwamakai na rabobowai ivomiiri. 53 Ma
karakava Yesu rabobowai ina vomiiri ma murinai nani wawayisi vovokaravisi ina rui
ku Jerusalem da wawaya peyarisi ina kitisi.
54 Ma seri damsi i senturiyon yavata Yesu ivivi matatetei na nukenuke damina iviiya
ma aviyavisina peyarina itupuwa na ikitai da iyabumana kirakai ma ivona bo, “Vonav-
aghata, weni tomowina tuna God Natuna.”
55 Ma wivine viya Gariri kamonai ivomiiri da Yesu yavata ibababa da kana vavai
ivivi tava ma ikoyakoyaghi. Nani wivinesi imiiritaweyana da Yesu korosi tepanai
ikitakitai, * 56 ma kamosiyai na Meri Magadarini, Jemes ma Joses i maduwa Meri, ma
Zebedi kawana, tuna Jemes ma Jon i maduwa.

Yesu tupuwina ku karawaga iterei.
(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

57 Ravi ipika ma mura tomowina sago inekiibau. Kana vava Josepa ma ina kwanatu
na Arimateya, Judiya dobuna kamonai. Ma tuna Yesu kana kivikivina sago. 58 Inae
Pailat kurina ma ivi nowi da Yesu tupuwina ita viiya. Ma Pailat vivaghina sisiyina
ivonatawei seri damsi kurisi da Josepa, Yesu tupuwina ita kavari. 59 Ma Josepa inae da
Yesu tupuwina korosiyai itereoruwei ma kwarewa vunai igerei.§ 60 Ma Josepa namada
buba sago iyamoni da karakava ita rabobo na tupuwina nani dobunai ita terei. Ma Yesu
tupuwina ikavari inae ma nani bubana ku kamona iterei. Ma wakima ghamana itabiri
da buba kawana igudupotai ma ikuyowei. 61 Meri Magadarini ma Meri sago ivi ruwa
imakai da karawaga imakiikarokaroni ma aviyavisina peyarina Josepa iberaberai na
igayogayoi.

Karawaga kana potapota.

62 Mara itom na viyakam marana. Ma taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi
inae Pailat kurina. 63 Ivonei bo, “Bada, Yesu na viviberona ma kanotanotai da ivona
bo, ‘Ana rabobo ma mara viarobina kamonai rabobowai ana vomiiri.’* 64 Tuna kubiine
seri damsi viya kevonatawesi da kana buba ina potapotai da mara aroba ina kovi.
Nakanani kuna berai da kana kivikivina ke ruvaruvana da tupuwina ina yapini ma
muriyai wawaya ina vonesi da tuna rabobowai ivomiiri. Mikeda nakanani ina tupuwa
na weni viberona na ina bero kirakai, ke Yesu ina vibero viya nakanani.”
65 Ma Pailat ivonesi bo, “Vaghina, seri damsi yavata konae ma karawaga kopota
bubuni.”
66 Vaghina ma inae ma karawagai dobodobo iviiya ma buba matuketina ipasipotai,
ivi matakira da wawaya ke ita votawei. Ma seri damsi iteresi da buba ipotapotai.

28

Yesu rabobowai ivomiiri.
(Mak 16:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

1 Viyakam marana ikovi ma mara tomtomwai Meri Magadarini ma Meri sago inae
Yesu kana ku karawaga da ita kitai. 2 Ma God ina aneya sago kunumai ioru ma

* **27:51:** Mat 4:17; Mak 1:15 * **27:51:** Exod 26:31-33 * **27:55:** Luk 8:2-3 § **27:59:** Kwarewina na poipoina ma lineniyai iyamoni. * **27:63:** Mat 16:21, 17:23, 20:19; Mak 8:31, 9:31, 10:33-34; Luk 9:22, 18:31-33

nukenuke ghamana itupuwa. Inae Yesu kana ku buba ma wakima ghamana buba
kawana igudui na wakimina itabiratawei ma tepanai imakai. 3 Maghighina kitana
vovokadakadarina ma kana gara poipoi kirakiina da kitana matakamokamona. 4 Seri
wawayisi iyabumana kirakai da ikirokiroro ma iririgha ku tano da ivi kiiparoparorowesi
da nama wawaya raborabobosi.
5 Ma aneyina wivinesi ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Akovi da Yesu ituparatui na
tuna koekwekwai. 6 Tuna ke weni. Namada rabobowai ivomiiri. Ikikava ivonavonemi
na nakanani itupuwa. Kopisi da ikenakena gawarina kona kitai. 7 Ma yaghiyaghinai
konae da kana kivikivina kona vonesi bo, ‘Yesu rabobowai ivomiiri. Ma ini nao ku Gariri,
nani dobunai kona panani.’ Vaghina, avonemi.”
8 Wivinesi yaghiyaghinai karawaga ikuyowei, ti na ere yabuyabumanisi ma kegha
da ivi nuwabiibii kirakai. Veru ivi karei da kana kivikivina ita vonesi, 9 ma keta borinai
na Yesu itawanakiibuwei da ivonesi bo, “Kiiwa, kiiwa!” Ma wivinesi inae kurina,
itawotesi ku maghinona da kaena ivotani ma ivokavakavari. 10 Ma Yesu ivonesi bo,
“Ke kona yabumana. Konae da varevaresiku kona vonesi da ina nae ku Gariri ma nani
dobunai ina pananiku.”

Seri wawayisi ivi mamatara.

11 Nani wivinesi inenae na seri damsi buba ipotapotai na viya ivovira ku kwantu
da karawagai aviyavisina itupuwa na taparoro babadisi i babada kurisi ivi mamatarei.
12 Taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi kiidaburana ma ivi dughu. Mane
ghamana seri damsi ivi miiyesi da iti bero. 13 Ma ivonesi bo, “Weni nakanani kovi bero.
‘Didibarai kakenakena ma kana kivikivina ipisi da tupuwina iyapiya.’ 14 Ma mikeda
Pailat weni sisiyina ini yanei na ke koni nuwapoyei, iyamna tokai kami papara kana vowai
da ke aviyavisina berona kurimi ina berai.”
15 Vaghina ma potapota damsi mane iviiya ma ikikava ivonavonesi na nakanani
iberai. Nani vibero sisiyina Jiu damsi kamonai ivoviteteyanei da karako patana da
emakamakai.

Yesu inekiibau kana kivikivina kurisi.
(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

16 Yesu kana kivikivina ivi 11 ivi varavarisi da ita nae ku koya sago Gariri kamonai
na vaghina inae.* 17 Nani dobunai Yesu ikitai na ivokavakavari. Ma viya i nota
iragharagha da tuna Yesu bo kegha. 18 Yesu kurisi imiiririya ma ivonesi bo, “God
rewapana ivereku da bera kudubina kunumai ma dobuwai ani badei. 19 Tuna kubiine
avonavonatawemi kona nae da dobu ma dobu, dam ma dam kurisi koni beyebeyesi
da ini tumaghaneku ma ina kiviniku. Ma Mamai ma Natuna ma Kanuma Vovokar-
avina avasiyai kona babataitosi.* 20 Koni beyebeyesi da aku sisiya bagibagisi peya-
rina avi beyebeyemi na ina votekateke yavui. Ma konota bogai da taku mara nonowa
gwabimiyai ana makamakai, karako da ku mara damona.”

* **28:16:** Mat 26:32; Mak 14:28 * **28:19:** Apos 1:8

Yesu Keriso Varana Biibiina
Mak
Igirumi
(Mark)

Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Mak igiruma bo, ‘Yesu Keriso God Natuna varana biibiina na weni.’ Ina giruma kamonai Mak ivi debei da Yesu na ke sisiya kava ma ere rewapanina bera ipeyari iberai. Ikikava ivi beyebeyena, ikikava kanuma beroberosi ighegavovorisi, ma ikikava wawaya i berabero inotatawei na weni berasi peyarina Yesu ina rewapana ivi debei kurita. Ma bade Yesu ivi debe meyei da tuna na ‘Wawaya Natusi’ ioru ku dobu da ina yawasa ivere meyei ma wawaya ivotawesi da i berabero ikiibutawei.

Ikikava Mak igiruma na maninina ma rewapanina ma aviyavisina Yesu iberai na tuna ivi sisiyei ma aviyavisina Yesu ivi beyebeyena na ke iti sisiya kirakiiyei. Kunona Jon Babataito ina biga gisi vaghina ivi sisiyei ma bade muriyai ikikava Yesu ibabataito ma warereyai ruyagha ipanani na ivi sisiyei. Nani murinai Mak ivi karei da Yesu ina biga ivi debei, ivoneta ikikava ivivi beyebeyena ma bade ikikava wawaya ivivi yawasisi. Ma varagutugutuna enenae na ivi debei kurita da nani kamonai kana kivikivina Yesu akovina iviiviiya. Ma bade iyavo kava ighaviyei na i nuwapughu kurina irakarakata. Ma Mak ina giruma turinai na aviyavisina itupuwa Pam Sande da ku Ista Sande kamonai, ikikava Yesu ituparatui ma ikikava rabobowai ivomiiri na peyarina ivi sisiyei.

Mak 16.8 murinai na aviyavisina Mak igirumi na rorova mara katamaninai iwapa. Muriyai wawaya viya na ti mani i nota igirumi da Mak ina buka damona iterei.

Mak ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-13 Giruma ivotawei.
Sapta 1:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamonai.
Sapta 10:1-52 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.
Sapta 11:1 da ku 15:47 Yesu ina biga turina Jerusalem kamonai ma barabaranai.
Sapta 16:1-8 Yesu rabobowai ivomiiri.
Sapta 16:9-20 Yesu irumatara wawaya kurisi ma ighae ku kunuma.

Jon Babataito idima.
(Mat 3:1-12; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

1 Yesu Keriso* na God Natuna ma varana biibiina tikarei. 2 Peroveta Aisaya igiruma da God ivona bo,
“Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei,
Tuna am keta ina vovunaghi.”*
3 “Wawaya sago warereyai erurukwatu bo,
‘Bada epipisi, tuna kubiine kovovunagha meyemi,
ina keta maninina koberai.’ ”*
4 Ma vaghina Jon inekiibau da warereyai wawaya ibababataitosi ma idimadima, ivonavonesi bo, “Ami berabero kubiine kovinimaya ma ami nota korereghi da nani berasi kona takuputei ma kona babataito. Nakanani kona berai na God ami berabero ina notatawei.” 5 Ma wawaya peyarisi Judiya dobuna ma Jerusalem kamonai ikiikiibau Jon kurina da i bera beroberosi ivivi mamatarei ma Jodan okowinai Jon ibababataitosi.

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:2:** Mal 3:1 * **1:3:** Isa 40:3

6 Ma Jon kana gara na kamel vunivuninai iyamoni ma borikiide borinai iveruviviri.
Ma kana vavai na madikapoka ma manigewa.* 7 Ma ina dima kamonai ivona bo,
"Wawaya sago murikuwai epipisi na tuna ina rewapana irakata kirakai, ke taku
nakanani. Taku ke tomowa kiimataniku da ata tawopika da kaena kana terepapara urav-
ina ata rupamatawei. 8 Taku na okowai ababataitomi ma tuna na Kanuma Vovokaravinai
ina babataitomi."

Jon, Yesu ibabataitoi.
(Mat 3:13–4:11; Luk 3:21-22, 4:1-13)

9 Ke mara gurina ma Yesu ivomiiri da Nasaret meyagina Gariri dobuna kamonai
ikuyowei ma inae Jon kurina da Jodan okowinai ibabataito. 10 Ma okowa kamonai
igheghetawei na ikita da kunuma itamotate ma Kanuma Vovokaravina iororu kurina,
kitana nakanani ma gabubu. 11 Ma God gamona kunumai ivona bo, "Tam na natuku
vaghata. Tam na nuwanuwaku, ainuwabiibiiyem."*

Seitan, Yesu iruyaghai.

12 Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu ivi nowei da maninina inae ku warere.
13 Mara 40 warereyai imakamakai ma nani kamonai Seitan iruruyaghai. Ma Yesu
ghamoghamo dipa yavata imakamakai ma aneya ikoyakoyagha bubuni.

Yesu wito damsi ikwatusi da kana kivikivina.
(Mat 4:12-22; Luk 4:14-15, 5:1-11)

14 Jon ku gabura itereruwei ma murinai na Yesu inae ku Gariri dobuna ma God varana
biibiina idimadimei. 15 Ivona bo, "Karako na marana vaghata ipisi. God ina vikiivavona
namada enenekiibau kurimi. Ami berabero kovinimayei ma komiirikupukuputei. Ma
God varana biibiina kovi tumaghanei!"*
16 Mara sago Yesu Gariri tokana baranai ibaba inenae da Saimon tina kikei Anduru
yavata ikitisi. Ti na wito damsi ma i wito itawetawei. 17 Ma Yesu ivonesi bo, "Kopisi,
kokiviniku. Ma ani beyemi da wawaya kona konisi." 18 Yaghiyaghinai i wito ivoterei ma
ikivini.
19 Ma Yesu ibaba gisina inae na Zebedi natunatuna Jemes da Jon ikitisi waka kamonai
i wito ivovovunaghi. 20 Yaghiyaghinai ikwatusi ma i mamai ina bigabiga wawayisi
yavata waka kamonai ikuyowesi ma Yesu ikivini.

Yesu kanuma berona ikwavini.
(Luk 4:31-37)

21 Yesu kana kivikivina yavata inae ku Kapeniyam kwanatuna. Ma viyakam marana
inekiibau na inae ku kiki numana da irui ma vibeyebeyena ivi karei. 22 Ma wawaya
ina vibeyebeyena ivi yanei na ivi deyei, iyamna tuna ke vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi nakanani. Ivivi beyebeyena na nakanani ma rewapana ghamana gwabinai.*
23 Ma tomowa sago ku kiki numana irui ma gwabinai na kanuma berona irunuma.
24 Ma ikiirara bo, "Yesu, Nasaret wawayim! Avi kuna berai kurikai? Kupisi da
kuna gwaramutukai, bo? Akovim da tam God ina wawaya vovokaravim!"
25 Ma Yesu kanuma berona iyeghai bo, "Kawam epota. Tomowina kekiibutawei!"
26 Ma kanuma berona tomowina inuke kirakiiyei, ikiirara ma ikiibutawei. 27 Ma
wawaya kudubisi ivi deyei. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, "Ikikava? Vibeye-
beyena vuna etereterei na ivi rewapana kirakai. Ma bade kanuma beroberosi kurisi
isisiya na evovotekatekei!"
28 Ma yaghiyaghinai sisiyina ikiibau, dobu ine yavui da wawaya peyarisi Gariri
kamonai ivi yanei.

---

* **1:6:** 2Kgs 1:8 * **1:11:** Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 9:7; Luk 3:22 * **1:15:** Mat 3:2 * **1:22:** Mat 7:28-29

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.
(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Yesu ma kana kivikivina kiki numana ikiibutawei ma Jemes da Jon yavata inae
Saimon da Anduru i ku numa. 30 Ma Saimon rawana wavinena igubaga, ininina
imuyamuya kirakai na ina kepana tepanai ikenakena. Yesu inekiibau na wawaya
yaghiyaghinai ivonei da wavinena igubaga. 31 Ma irui kurina, imana iviiya ma
ivovimakiini na ininina inuba da iyawasa. Ma ivomiiri da ikoyagha bubunisi.
32 Ravi ipika ma madegha ivokutuvi na kwanatu damsi i wawaya gubagubagisi ma
iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na peyarisi irutinapiyesi Yesu ku-
rina. 33 Kwanatu damsi kudubisi numa maghinonai ivi kiidaburana, 34 ma Yesu wawaya
peyarisi kii gubaga bogii ma bogiiyai na ivi yawasisi. Ma bade kanuma beroberosi
wawaya gwabisiyai na peyarisi ikwavinisi. Ma kanuma beroberosi ivonatanisi da ke
ini sisiya, iyamna iakovi da Yesu na iyai.

Yesu Gariri kamonai idima.
(Luk 4:42-44)

35 Mara tomtom didibarinai Yesu ivomiiri numa ikiibutawei inae ku dobu makiiwa-
pana ma nani dobunai iniponipowana. 36 Ma Saimon turaturana yavata ivi karei da Yesu
iekewekwai. 37 Ma ipanani na ivonei bo, “Wawaya peyarisi iekwekwim.”
38 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha, tanae ku kwanatu viya da bade ti damsi kurisi
ana dima. Tuna bigana kubiine apisi.”
39 Vaghina ma Gariri dobuna ine yavui, i kiki numasi kamosiyai idimadima ma
kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai ikwavikwavinisi.*

Yesu tomowa ivi yawasi.
(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

40 Tomowa sago ipisi Yesu kurina, tuna gubaga berona iviiya da ininina kudu-
bina ivi beroi. Maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivi nowi bo, “Kuna kayowei na
kuni biibiiniku da ana yawasa. Akovim da tam kovokovoghim.”†
41 Ma Yesu ivi kamyuyuwei na ivororona da tomowina ivotovoni. Ma ivona bo,
“Aivaghinei. Keyawasa.” 42 Ma yaghiyaghinai kana gubaga ikovi da iyawasa. 43 Muriyai
da tomowina ita vonatawei ita nae, Yesu ivonatani da ke weni berana iti sisiyei. Ivona bo,
44 “Kevi yaneku. Ke kuni mamatara da taku avi yawasim. Kenae taparoro badana kurina
da ina kitim da kuyawasa. Ma Moses ina vonaviyoyovana kenunuri da kesuwara.
Nakanani wawaya kurisi kuni debe meyem da gubaga gwabimuwai ikovi.”*
45 Ma kegha, tomowina inae da ikweya wapawapa da wawaya peyarisi varana
ivi yanei. Tuna kubiine Yesu ke kovokovoghina da debiiyai ita rui ku kwanatu kamosi
ma dobu makiiwapasiyai imakamakai. Ma patana da wawaya peyarisi dobu bogii ma
bogiiyai inenae kurina.

2

Yesu digadigana ivi yawasi.
(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

1 Mara viya ikovi na Yesu ivovirame ku Kapeniyam kwanatuna. Ma wawaya sisiya
ivi yanei da ina ku numa inekiibau. 2 Ma koroto ghamana iriyei kurina da numa kamona
itupo ma bade wawaya matariyai matuketa imiiripotei da ke sago taraboga ita makai.
Ma Yesu na God vonana idimadimei kurisi. 3 Ma nani kamonai tomotomowa ruwa-
maruwa inekiibau. Kwinasi digadigana ritowai ipawoi da ita nae Yesu kurina. 4 Ma
taraboga kegha da ita neriya kurina iyamna koroto irakata kirakai. Tuna kubiine ipawoi

* **1:39:** Mat 4:23, 9:35 † **1:40:** Gubagina kana vava leprosy, tuna giipo ma eberaberai da wawaya tupuwina ikanikani ma inivisi damina ke ita viiviini. * **1:44:** Lev 14:1-32

ighae da ku numa tepana ma imapatana Yesu imiimiiri na tepanai taraboga iberai da kwinasi ritowai ivi yoyowi da ioru kurina. 5 Yesu damina iviiya da i vitumaghana irakata kirakai da digadigana kurina ivona bo, “Natuku, am berabero anotatawei.”

6 Ma korotona kamonai na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya imakamakai. Ma ivivi nuwanotanota bo, 7 “Avi kubiine weni tomowina nakanani isisiya? God iavaberowei, iyamna God ina kina kava kovokovoghina da berabero ina notatawei.”

8 Yaghiyaghinai Yesu i nota gavugavusi iakovi na ivonesi bo, “Avi kubiine nakanani koinuwanotanota? 9 Meni sisiyina itekateka? Itekateka da digadigana kurina ata vona bo, ‘Am berabero anotatawei.’ Ma ibagibagi kirakai da kurina ata vona bo, ‘Kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba,’ iyamna matamiyai kona kitai da ina yawasa bo kegha. 10 Bera bagibagina ana berai da ini matakira kurimi da taku Wawaya Natusi aku rewapana dobuwai emakamakai da berabero ana notatawei.” Ma digadigana ivonei bo, 11 “Avonavonem, tam kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba kenae am ku numa.”

12 Ma tomowina yaghiyaghinai ivomiiri, ina kepana ikavari ma koroto matasiyai ibaba ikiibau. Ma peyarisi ivi deyei ma God ivi ghegheni da ivonavona bo, “Ke meyani bera nakanani kata kitai!”

Yesu, Livai ikwatui.
(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

13 Mara sago Yesu ivovirame ku Gariri tokana. Ma toka baranai na koroto ghamana iriyei kurina, ma ivi karei da ivi beyebeyena kurisi. 14 Ma ibaba inenae da tomowa sago ikitai, tomowina na Arupiyasi natuna Livai. Tuna ina biga gawarinai imakamakai ma teks mane wawaya gwabisiyai iyuyuna. Ma Yesu ivona bo, “Kekiviniku.” Ma vaghina Livai ivomiiri da ikivini.

15 Nani murinai Yesu, Livai ina numiiyai ikamkam. Ma bade koroto ghamana iyavo kava mara nonowa Yesu yavata ibababa, kamosiyai na teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi, peyarisi na Yesu ma kana kivikivina yavata ikamkam. 16 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ikitai. Ti na Perisi damsi ma ke iti vaghinei da berabero wawayisi ma teks yuyuna wawayisi yavata ikamkam. Tuna kubiine kana kivikivina ivi tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine wawaya beroberosi yavata ekamkam?”

17 Yesu ivi yanesi ma ivonesi bo, “Wawaya yawayawasisi na yaboyabo ke ita kayokayowei, gubagubagisi kava. Ke ata pisi wawaya maninisi kubiisi. Taku apisi da berabero wawayisi ata kwatusi.”

Yesu visiya ivi sisiyei.
(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

18 Mara sago Jon Babataito kana kivikivina ma Perisi damsi ivivi siya. Ma wawaya viya inae Yesu kurina ma ivona bo, “Avi kubiine kam kivikivina ke ita vivisiya? Perisi damsi kii kivikivina ma Jon kana kivikivina na peyarisi isiya, ma kam kivikivina na kegha.”

19 Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, “Tomowa ina tavine na kam ghamana ina terei. Ma nani kamonai turaturana ke ini siya, ti na i tomowa yavata ina kam. 20 Ma marana ina nekiibau da turaturana tomowina ini wapai ma nani maranai visiya ini karei.”

21 “Ma sago na ke ita biibai da gara wadubona tamosikana kuta viiya ma gara vuna sinamina na wadubona tepanai kuta terei ma kuta popopotai. Kuta kowai na gara vuna na ita gisi ma katamanina na kegha da tarabogina ita tinavinabanabai. 22 Ma bade ke ita biibai da wain vuna kuna tepoi ghamoghamo bekana katamanina ku kamona, iyamna beka katamanina na bagibagina. Ke kovokovoghina da ita rakata maranai wain kamonai ina puropuro ma ina dodo. Kuta berai na beka iti kwata, ma wain yavata peyarina iti beroi. Tuna kubiine mara nonowa wain vuna ku beka vuna pikapikana tatepoi da ina makai bubuna.”

Viyakam marana ina bada.
(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

23 Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata ibababa ma keta na vao
sago itupakiiyaraghi, kamonai na whiti. Ma kana kivikivina ivi karei da whiti vavina
ivivi tinamuyana ma ikamkam.* 24 Ma Perisi damsi Yesu kurina ivona bo, "Kekitisi,
vonaviyoyovana ikiigiiyei. Karako na viyakam marana ma evovobagibagi."
25 Ma ivonapotesi bo, "Giruma katamana kovi yavi na kotakova bubuni da aviyavisina
ita kaekiki David iberai maranai turaturana yavata vitonara ikarakarisi.* 26 Taparoro
badana ghamana Abiyata ina mariyai na Kiivavo David irui God ina ku Taparoro
Numana ma suwara parawina iviiya da ikani. Ma bade turaturana iveresi da ti yavata
ikani. Ma vonaviyoyovana kamonai iterei da suwara parawina na vovokaravina ma
taparoro babadisi kava ita kani ma kegha da David ivi kiigiiyei."*
27 Muriyai ivonesi bo, "Wawaya iyamonisi ma kubiisi viyakam marana iterei da
iti vitesi. Ma ke viyakam marana ita terei iti nao ma muriyai wawaya ita yamonisi. 28 Ma
Wawaya Natusi na Bada. Ma nani kamonai na bade viyakam marana ibadei."

3

Yesu tomowa gibegibesina ivi yawasi.
(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

1 Viyakam marana sago na Yesu ivovirame ku kiki numana. Ma numana kamonai
na tomowa sago imana gibegibesina. 2 Ma Perisi damsi viya keta iekwekwai da
ikikava Yesu iti wavui. Tuna kubiine ikitakita bogai da nani gibegibesina iti yawasi
bo kegha. Viyakam maranai iti yawasi na vonaviyoyovana iti kiigiiyei. 3 Ma Yesu
gibegibesina ivonei bo, "Kepisi wike da koroto maghinosiyai kuna miiri." 4 Ma Perisi
damsi ivi tarakiiyanesi bo, "Vonaviyoyovana kamonai na aviyavisina ivi vaghinei da
viyakam maranai kata berai? Bera biibiisi bo bera beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo
takiiviberosi?"
Ma ti na kawasi ipota. 5 Yesu ikitavirevire ma nuwanuwana ipughu kurisi. Ma bade
nuwanuwana idugara kirakiiyei da nuwanuwasi na gudugudusi. Ma nani gibegibesina
ivonei bo, "Kevororona." Ivororona ma imana iyawasa. 6 Ma Perisi damsi ikiibau inae
Kiivavo Herodi ina wawaya kurisi. Ma yavata ivivi ogatara da ikikava Yesu iti raboboi.

Koroto ghamana Yesu ikivini.

7 Yesu ma kana kivikivina ikiibau inae ku Gariri Tokana. Ma Gariri damsi peyarisi
ikivini. 8 Ma bade koroto ghamana Yesu sisiyina ivi yanei da dobu rabarabai ipisi. I dobu
na Judiya dobuna, Jerusalem, Idumeya dobuna, Taya ma Saidon kwanatusi ma dobu
viya Jodan okowina nevanai. 9 Koroto irakata kirakai da Yesu kana kivikivina ivonesi da
waka gisina ita tinapiyei da maranai koroto ita riyatawei na ita geru.* 10 Wawaya ipeyari
namada ivi yawasisi tuna kubiine gubagubagisi peyarisi ivivi riya kurina da ita votovoni.
11 Ma wawaya viya kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ti damsi Yesu ikitai ma
maghinonai itawotawotesi ma ikiikiirara bo, "Tam God Natuna!"
12 Ma Yesu iyeghisi da ke iti mamatara da tuna iyai.

Yesu ina aposol ivi 12 ivinesi.
(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

13 Yesu ighae ku koya barana ma ina kayowana wawayisi ikwatusi da ita pisi kurina na
wawayisi ighae. 14 Ma ivi 12 ivinesi da ti na ina aposol* da yavata ita makai ma ita baba.
Ma bade ita vonatawesi da ita dima, 15 ma rewapana ita veresi da kanuma beroberosi
ita kwavinisi.

* **2:23:** Deut 23:25 * **2:25:** 1Sam 21:1-6 * **2:26:** Lev 24:9 * **3:9:** Mak 4:1; Luk 5:1-3 * **3:14:** Aposol: Aposol iyamna wawaya da ivonatawei.

16 Tomotomowisi ivi 12 kii vava na weni. Saimon, tuna na Yesu ivi vavei Pita,
17 ma Zebedi natunatuna Jemes ma Jon, ti na Yesu ivi vavesi Bowanajesi, vavana
iyamna warikeyakeya natunatuna. Ma bade 18 Anduru, Piripo, Batoromiya, Matiu,
Tomas, Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, Saimon, tuna Zelote† wawayina, 19 ma Judas
Iskariyot, tuna wawayina karakava Yesu ini wawanei.

Yesu ma Berusiburu.
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23, 12:10)

20 Yesu ku numa irui, ma bade koroto ghamana iriyei kurina da ke kovokovoghina
da tuna ma kana kivikivina yavata ita kam. 21 Ma ina rakaraka ivi yanei da ikikava Yesu
imakamakai na ipisi da ita rutinatawei. Ma ivona bo, "Yesu ineghanegha."
22 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Jerusalem kwanatunai ipisi ma
ivonavona bo, "Berusiburu Yesu itowatepani. Tuna na kanuma beroberosi i kiivavo ma
rewapana iverei da kanuma beroberosi erurukwavina."*
23 Ma Yesu ikwatusi ipisi kurina ma miibiiyai ivi sisiya kurisi, ivona bo, "Avi kubiine
Seitan ina vomiiri da Seitan ina kwavini? 24 Mikeda dobu sago kamonai wawaya ita totoi
da ti mani kavakava kamosiyai iti ghaviya na i rewapana ita gisi ma peyarisi ita peku.
25 Bo mikeda rakaraka sago kamonai wawaya iti kawapata na ke kovokovoghina da nani
rakarakana ita miirikikina. 26 Ma bade nakanani Seitan tuna mani ina wawaya yavata
iti kawapata na ke kovokovoghina da ita miirikikina, ita peku."
27 Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, "Wawaya ita rui tomowa rewapanina ina
ku numa da ina sawara ita yapi na kunona tomowina imana ma kaena ita patumi ma
muriyai da ina numa ita rikai da ita yapi."
28 "Ma vonavaghata avonavonemi da God wawaya i berabero ma i avabero bogii
ma bogiiyai ina notatawei 29 ma berabero sago kava na ibero kirakai da ke meyani
ina notatawei. Iyavo kava Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na i berabero na maka-
makii nonowina."* 30 Wawaya ivonavona da kanuma berona Yesu itowatepani, tuna
kubiine weni sisiyisi iterei.

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.
(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

31 Ma Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho inekiibau da matarai imiimiiri, ma
sisiya ivonatawei da Yesu ita kiibau. 32 Koroto ghamana Yesu imakiigwagwari ma
wawaya ivonei bo, "Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai na ekwekwim."
33 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na iyavo?" 34 Ma
nani korotona ikitaviraviresi ma ivonesi bo, "Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na
weni. 35 Iyavo kava God ina kayowana evovotekatekei, ti na titiku yoghoyogho ma
novunovuku ma aku maduwa."

4

Pei vonina miibiina.
(Mat 13:1-9; Luk 8:4-8)

1 Mara sago Gariri tokana baranai na Yesu vibeyebeyena ivi karei. Ma wawaya
peyarisi iriyei kurina da koroto irakata kirakai na Yesu ku waka igeru ma imakiivipika.
Ma korotona toka baranai imakai.* 2 Yesu miibiiyai ivi beyebeyena kurisi, kamonai na
akova bogii ma bogiiyai. Ivona bo,
3 "Kovi yana. Mara sago, tomowa inae da ina whiti peina ita voni. 4 Ma peina
ivivi busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikani. 5 Ma viya tano wakiwakiminai
iririgha da kana tano ke ita rakata. Tuna kubiine yaghiyaghinai ituwepa 6 ma kegha

† **3:18:** Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamonai Rome i vibadana ita kutawei. * **3:22:** Mat 9:34, 10:25 * **3:29:** Luk 12:10 * **4:1:** Luk 5:1-3

da madegha iraranisi na isivisivi, iyamna ramramsi kegha. 7 Ma viya iyiyo kamosiyai
iririgha da igogo. Ma iyiyo yaghiyaghinai ighae ma irogusi da ke iti yam. 8 Ma viya tano
biibiinai iririgha ma igogo ighae ma iuwa bubuna, da pei sago sago duma amesi iterei
da viya 30, viya 60, ma viya 100."
9 Muriyai Yesu ivonesi bo, "Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai."

Yesu pei vonina miibiina ivi debei.
(Mat 13:10-17; Luk 8:9-10)

10 Yesu ina kina kava imakamakai na ina wawaya ivi 12 ma iyavo kava mara nonowa
ikivikivini na ipisi kurina, ma ivi tarakiiyanei da ina miiba na iyamsi avai. 11 Ma
ivonesi bo, "Akova gavugavuna God ina vikiivavona kamonai na tami kurimi aidebei
da konakovi. Ma iyavo kava kupunai na miibiiyai aisisiya kurisi. 12 Peroveta Aisaya
igiruma bo,
'Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.
Ini yana ma ini yana ma iyamna ke ina viiya.
Ita kita ma iti yana na i berabero ita takuputei
ma ita miiritavire God kurina na i berabero ita notatawei.' "*
13 Muriyai Yesu ivonesi bo, "Weni miibiina iyamna ke kotakovi na ikikava miiba viya
konakovi? 14 Nani tomowina pei ivivi busagha na God varana idimadimei. 15 Ma wawaya
viya na nakanani ma pei ketiyai. God varana ivi yanei ma Seitan yaghiyaghinai ipisi na
vonana gwabisiyai iviitawei. 16 Ma wawaya viya nakanani ma pei tano wakiwakimina
tepanai. God varana ivi yanei ma nuwabiibiiyai iviiya. 17 Ma ramramsi kegha, iyamna
sisiyisi nuwatepasiyai ivi vaghinei. Imakai da ke mara gurina ma i vitumaghana kubiine
wawaya ivi tupaketowanesi bo nuwapoya ipanani na yaghiyaghinai God varana ibarei.
18 Ma viya nakanani ma pei iyiyo kamosiyai. God varana ivi yanei 19 ma nuwapoya i
yawasa kamonai inotanota kirakiiyei, dobu ina mura imatamatighei ma sawara biibiisi
ikirokirorowei da God varana irogui ma amesi kegha. 20 Ma viya nakanani ma pei tano
biibiinai. God varana ivi yanei, ivi vaghinei ma ivi tumaghanei. Ti na nakanani ma pei
igogo ighae, sago sago duma amesi iterei da 30, 60 bo 100."

Rampa miibiina.
(Luk 8:16-18)

21 Ma Yesu ivonesi bo, "Wawaya rampa karakaratina ina kavarapiyei na meni dobunai
ina terei? Ke bayawa vivikuratabuna gaburinai ina terei. Ma bade ke kemakema
gaburinai ina terei. Kegha, gawara yagharinai ini rorokei da ina ruyasegana.* 22 Ma
akova gavugavuna kudubina ina rudeba. God varana biibiina ke gavugavuna ina makai,
kudubina ina rupamatawei da wawaya inakova bubuni.* 23 Wawaya ere tinimi na aku
sisiya kovi yana bogai."
24 "Sisiya koni yana bubuna ma nuwanuwami koni tete bubuni na iyamna kona panani.
Akova gisi vaghina kunekwai na kuna panani ma God akova ku tepana ina terei.* 25 Iyavo
kava akova gwabisiyai emakamakai na ku tepana ina veresi. Ma iyavo kava akova
gwabisiyai irekwei na kudubina ina viitawei."*

Pei igogo miibiina.

26 Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, "God ina vikiivavona na weni nakanani.
Tomowa ina whiti peina irubusagha vao kamonai. 27 Ma tomowina didibarai ikenakena
ma mariyai na ivovomiiri ma ivovobagibagi kupom ma nani kamonai peina igogogo ma
igheghae. Ma tomowina na ivivi nuwanotanota da ikikava pei na egogogo. 28 Tano muina
na biibiina, tuna kubiine pei igogo ighae da iuwa. Kunona kunukununa iterei, muriyai

---

* **4:12:** Isa 6:9-10 * **4:21:** Mat 5:15; Luk 11:33 * **4:22:** Mat 10:26; Luk 12:2 * **4:24:** Mat 7:2; Luk 6:38
* **4:25:** Mat 13:12, 25:29; Luk 19:26

tanana iterei, muriyai na amena iterei. 29 Ma vaghina, amena imagura da bori kana
mara inekiibau ma tomowina inae da whiti iboriya."*

Kiiroko peina miibiina.
(Mat 13:31-32, 34; Luk 13:18-19)

30 Ma bade Yesu ivona bo, "God ina vikiivavona na ikikava ani sisiyei kurimi? Kade
miiba sago ana terei da konakovi. 31 Tuna na kiiroko peina nakanani. Tuna gisina
ma kegha da 32 kuna voni ma ina ghae ina rakata kirakai da pei peyarina vao kamonai
ina ghekuyowesi. Ini ruragharagha da ragharaghana ghamaghamasi. Ma kiu ina pisi da
tepanai ina towa ma rogunai ini yakam."

33 Ma vaghina, nakanani Yesu miiba bogii ma bogiiyai ivivi beyebeyena kurisi da ti
na akova ghamana ma ruvasi kava iviiya. 34 Ke meyani iti sisiyota koroto ghamana
kurisi, ina vibeyebeyena peyarina na miiba kavakava. Ma maranai kana kivikivina
kava gwabinai imakamakai na miibiisi peyarina ivivi debei kurisi.

Yesu iberai da biimara ikena.
(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

35 Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivonesi bo, "Tadamana ku toka nevana." 36 Yesu
namada waka tepanai ma kana kivikivina bade ku wakana igeru da yavata inae, koroto
ghamana kikirai ikuyowesi. Ma waka viya na yavata inae. 37 Idamadamana ma
yanunu ghamana yaghiyaghina ivomiiri ma tovava irakata da irui ku waka kamona da
gisina kava ita monu. 38 Ma Yesu na namada ivi kunuwana da ikena nunuwapa ma kana
kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, "Bada, tamonumonu! Tuma dodo! Kinuwapoyekai
bo kegha?"

39 Ma Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi bo, "Kovi raborabobo!" Ma
yaghiyaghinai yanunu ivoterei. Ma biimara ikena. 40 Ma kana kivikivina kurisi ivona
bo, "Avi kubiine koyabuyabumana? Patana da ke kota vivitumaghaneku, bo?"

41 Ma kegha, peyarisi iyabumana kirakai ma ti mani kamosiyai ivivi sisiya karakarava
bo, "Wena avi tomowina da bade yanunu ma tovava evovotekatekei!"

5

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.
(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

1 Yesu kana kivikivina yavata Gariri tokana idamani ma iwota. Dobuna kana vava
Gerasa. 2 Yesu wakiiyai iororu na yaghiyaghinai tomowa sago iverupotei. Tomowina
na kanuma berona gwabinai irunuma ma karawaga kamonai ikiibau. 3 Mara nonowa
karawaga bubana kamosiyai ivivi makiiyana ma wawaya ikutatana kavai. 4 Mara ipeyari
imana ma kaena ikutatani ma kegha da chein imanai iyaraghi ma kirama sawarisi
kaena ipatumi na ivi kiigiiyana. Ma ke kovokovoghina da wawaya ita kuvipikapikai.
5 Didibarai ma mariyai tomowina na karawagai ma koyiyai ikiikiirara yawara ma tuna
mani wakimiyai irighariga meyei.

6 Tomowina ikitataweyana da Yesu ikitai. Iverau da ku maghinona ma
ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. 7 Ma ikiirara bo, "Yesu, tam God
Kiidamo Makamakiina Natuna. Avi kuna berai kuriku? Ainowi kurim da God avanai
kuni vaghinei da kovogha ke kuna vereku."

8 Nakanani ivi sisiya iyamna Yesu namada ivona bo, "Kanuma berom, weni tomowina
kekiibutawei."

9 Ma Yesu ivi tarakiiyana bo, "Kam vava iyai?"

* **4:29:** Joel 3:13

Ma ivonapotei bo, “Kakii vava Koroto Ghamana, iyamna kapeyari kirakai weni tomowina gwabinai karunuma.”* 10 Ma ivi nowi kirakai da Yesu ke ita kwavinisi da nani dobuna ita kuyowei.
11 Ma poro yavona ghamana ke ita rabaraba, ti na koya baranai ikamkam. 12 Ma kanuma beroberosi Yesu kurina ivi nowi bo, “Nani porosi kurisi kuna vonatawekai. Ma kuni vaghinekai da gwabisiyai kana runuma.” 13 Ivi vaghinei na peyarisi tomowina ikiibutawei da inae poro kurisi. Ma nani porosi ivi 2 tausan na iverau ioru ku kiiyagirina ma itawesi ku okowa da iuma dodo.
14 Ma poro kii koyakoyagha iverau inae da wawaya kwanatu kamonai ma bade dipiiyai ivonaveresi. Ma peyarisi ikiibau da aviyavisina itupuwa na matasiyai ita ikitai.
15 Yesu kurina inekiibau ma tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ikitai da tuna Yesu ririnai imakamakai, ivi gara ma gayamina ibiibai. Ikitai na peyarisi iyabumana.
16 Ma iyavo kava bera kudubina ikitai na turaturasi ivi mamataresi da aviyavisina itupuwa tomowina kurina ma bade poro kurisi.
17 Ma peyarisi ivi karei da Yesu ivonavonei da i dobu ita kiibukuyowei.
18 Yesu ku waka igerugeru da ita nae ma nani tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ivi nowi da yavata ita nae.
19 Ma Yesu ke iti vaghinei, ivonapotei bo, “Kegha, kenae am ku numa ma am rakaraka kuna vonesi da aviyavisina Bada iberai kurim. Kevi akovisi da ivi kamyuyuwem.”
20 Ma vaghina, tomowina inae ma Dekapolis dobunai ivivi mamatara meyei da Yesu ivi yawasi.† Ma wawaya peyarisi ivi deyei.

Jairas natuna ma wavine sago iyawasa.
(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

21 Yesu idamaname ku Gariri tokana nevana na toka baranai koroto ghamana iriyei kurina da imiirigwagwari. 22 Ma bade kiki numana badana sago kana vava Jairas ipisi. Tuna Yesu ikitai na maghinonai itawotei da ivi tuwaporeruruwana, 23 ma ere nuwadugarina natuna gisina kubiine ivi nowi kirakai, ivona bo, “Natuku wavinena igubaga kirakai da gisina kava ina rabobo. Kade kuta pisi, imam ku tepana kuta terei da ita yawasa.”
24 Ma Yesu ivomiiri da yavata inae. Ma koroto ghamana ikivinisi da ivi kiitabitabirana.
25 Ma wavine sago gubagubagina nani korotona kamonai. Kana gubaga na nawaravi iviiya ma tarana iverau da madegha 12 ikovi. 26 Yaboyabo ipeyari ivi miiyesi ma ibunama kavai, ke ita yawasa. Ina mura kudubina ivi kovini ma kegha da kana gubaga irakata. 27 Ivi yanei da Yesu wawaya ivivi yawasisi, tuna kubiine koroto kamonai tuna murinai ipisi ma kana gara ivotovoni. 28 Inotai bo, “Kana gara kava ana votovonotei na ana yawasa.”
29 Yaghiyaghinai tarana veru ivoterei ma damina iviiya da iyawasa. 30 Ma bade Yesu damina iviiya da rewapana gwabinai ikiibau. Wawaya kamosiyai imiiritavire ma ivi tarakiiyanesi bo, “Iyi kaku gara ivotovoni?”
31 Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Kekitai da koroto ikiitabitabirana. Avi kubiine kuvi tarakiiyana da iyi ivotovonim?”
32 Ma Yesu patana da ikitakitavirevire da iyi iberai. 33 Ma wavinena iakovi da aviyavisina itupuwa kurina ma ipisi Yesu kurina da maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. Iyabumana kirakai ma ere kirokirorona vonavaghata kudubina ivi mamatarei. 34 Ma Yesu ivona bo, “Wavine, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Nuwanubiiyai kenae. Weni gubagina kamonai kuvovokwarakwara na karako kukiibutawei.”

---

* **5:9:** ‘Koroto Ghamana’ na Lidiyoni ivi sisiyei. Lidiyoni sago na Rome damsi i seri wawayisi 6 tausan. † **5:20:** Dekapolis: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiyai iyamna kwanatu imaruwa.

35 Yesu ivivi sisiya ma nani kamonai Jairas turaturana ipisi ma ivonei bo, “Natum
namada irabobo. Ita vibeyebeyena wawayina kitinaviravirai. Kevoterei ma tanae.”
36 Ma Yesu ivi yanatawesi ma Jairas kurina ivona bo, “Ke kuna yabumana.
Kevi tumaghaneku.”
37 Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke ita kivini ma wawaya aroba kava ivinesi da yavata
ita nae. Ti na Pita, Jemes ma Jon (tuna na Jemes tina kikei). 38 Jairas ina ku numa
inekiibau na Yesu nipu ghamana ivi yanei, wawaya itutuwenoweno ma isiyasiyapa.
39 Irui ma ivonesi bo, “Avi kubiine kotutou ma kosiyasiyapa? Kovoterei! Wawaya kikei
ke ita rabobo, ekenakena.”‡
40 Ma wawayisi Yesu ivi namei. Ikwavinisi ikiibau da wavine kikei ina mamai, ina
maduwa, ma kana kivikivina ivi aroba na ti kava irutinisi da irui wavine kikei kurina.
41 Imana iviini ma ivonei bo, *“Talitha, koum”* iyamna “Wavine kikei, kevomiiri.”
42 Yaghiyaghinai ivomiiri ma ibaba tovotovona ma peyarisi inotakavakavai. Ma
wavine kikei iyawasa na kana madegha na 12. 43 Nani murinai Yesu peyarisi ivonatanisi
da aviyavisina itupuwa na ke ini mamatara. Ma ivonesi da wavine kikei vavai ita verei da
ita kam.

6

Nasaret damsi Yesu ibarei.
(Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

1 Yesu nani dobuna ikuyowei ma kana kivikivina yavata inae ina ku dobu, ku Nasaret
kwanatuna. 2 Ma viyakam maranai irui ku kiki numana ma ivi karei da ivivi beyebeyena
wawaya kurisi. Peyarisi ivivi yanei na ivivi deyei ma ivonavona bo, “Ina akova na
ikikava iviiya? Ma rewapana imapatana iviiya da bera ghamaghamasi eberaberai?
3 Tuna na vonura tomowina. Ina maduwa na Meri ma titina yoghoyogho na Jemes,
Josepa, Judas ma Saimon ma bade novunovuna na weni, yavata tamakamakai.” Ma
wawayisi na Yesu ibarei.
4 Ma ivonesi bo, “Dobu ku kudubina dam peyarina God ina peroperoveta evovokar-
avei. Ma tuna mani ina kwanatu kamonai, kana dam ma ina rakaraka vaghata ke
ita vovokaravei.”*
5 Tuna kubiine Nasaret kamonai gubagubagisi viya kava ivotovonisi da ivi yawasisi.
Ma ke kovokovoghina da bera ghamaghamasi ita berai. 6 Ma inotakavakavai da waway-
isi ke iti tumaghanei.

Yesu kana kivikivina ivi 12 ivonatawesi.
(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma Yesu baba ivi karei da kwanatu nununai ivivi beyebeyena. 7 Nani kamonai, kana
kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi. Ma ivonatawesi da ruwa ruwa ita kiibau ma bade
rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi. 8 Ma ivonesi da i diwona ita yuna
ma ke sago avai ku tepana ita kavari. Ke vavai, ke kutu, ke mane bo ke gara viya,
kegha.* 9 Ma ivi vaghinei da kaesi kii terepapara iti kote. 10 Ma ivonesi bo, “Ku
kwanatu sago kona rui na meni wawayina ini kiikiiwemi ma ina rutinimi ina ku numa
da kana numataya, tuna yavata komakai da ami ku vomiiri marana. 11 Ma meni
kwanatuna kamonai wawaya ke ini kiikiiwemi ma ami dima ke ini yanei na kovoteresi.
Kaevunavunami kovi turirighakuyowei ma konae. Ini matakira da kovogha ina viiya.”*
12 Ma kana kivikivina ivomiiri ikiibau ma wawaya kurisi idima da i berabero itini-
mayei ma ita miirikupukuputei. 13 Ma kanuma beroberosi peyarisi ikwavinisi da wawaya
ikiibutawesi. Ma bade oira ikavari da wawaya gubagubagisi peyarisi ivi kununubisi da
ivi yawasisi.*

---

‡ **5:39:** Yesu iakovi da irabobo ma ini yawasi, tuna kubiine nakanani ivi sisiya. * **6:4:** Jon 4:44 * **6:8:** Luk
10:4-11 * **6:11:** Apos 13:51 * **6:13:** Jem 5:14

Jon Babataito irabobo.
(Mat 14:1-12; Luk 9:7-9)

14 Wawaya peyarisi Yesu ivivi sisiyei na Kiivavo Herodi varana ivi yanei.* Ma viya ivonavona bo, “Yesu tuna na Jon Babataito. Irabobo ma ivomiiri, tuna kubiine rewapana gwabinai da nani berasi ghamaghamasi eberaberai.”*
15 Ma wawaya viya ivonavona bo, “Tuna na Elaidiya.”
Ma bade viya ivonavona bo, “Tuna na God ina peroveta, nakanani ma peroperoveta mara katamaninai.”
16 Kiivavo Herodi sisiyisi ivi yanei na ivona bo, “Jon iwana akiiyaraghi ma rabobowai ivomiiri, bo?” 17 Jon ina rabobo weni nakanani itupuwa. Kiivavo Herodi ina seri wawayisi ivonatawesi da Jon ivotani, ipatumi ma ku gabura iterei. Herodiyasi kubiine na nakanani iberai, iyamna tuna wavinena na varesina Piripo kawana ma ivi tuneboi.*
18 Ma Jon mara nonowa Kiivavo Herodi kurina ivonavona bo, “Varesim kawana kuvi tuneboi na God ina vonaviyoyovana kovi kiigiiyei.”
19 Tuna kubiine Herodiyasi mara nonowa nuwanuwana ipughupughu ma ina kayowana da Jon ita kiivunui. Ma kegha da Kiivavo Herodi kana papara ivowai da ku gabura iterei na Herodiyasi ke kovokovoghina da ita kiivunui. 20 Kiivavo Herodi iakovi da Jon na God ina wawaya maninina ma vovokaravina, tuna kubiine iyabuyabumanei. Ina kayowana ghamana da Jon ina sisiya iti yanei ma kegha da ivivi yana na notaragharagha gwabinai irakata.
21 Ma mara sago Herodiyasi keta ipanani da Jon ita kiivunui. Kiivavo Herodi ina tupuwa marana kubiine kam ghamana iterei. Wawaya ghamaghamasi ipisi, ti na iyavo kava Kiivavo Herodi gaburinai dobu ivivi badei ma seri wawayisi i babada ma bade Gariri dobuna ina kiikiivavo. 22 Ma Herodiyasi natuna wiwikena irui ma iriku da Kiivavo Herodi turaturana yavata nuwanuwasi ivii kirakiiyei. Ma Kiivavo Herodi wiwikena ivonei bo, “Ana puyom. Am kayowana avai? Kevoneku ma ana verem. 23 God matanai vonakiiyapa bagibagina atereterei da am kayowana avai na ana puyom. Kuna vona na aku mura nevanevana ana verem.”
24 Ma wiwikena ikiibau ma ina maduwa ivi tarakiiyanei bo, “Aviyavisina ani nowi da ina vereku?”
Ma ivonapotei bo, “Kevi nowi da Jon Babataito gayamina ina verem.”
25 Maninina irui Kiivavo Herodi kurina ma ivonei bo, “Akayokayowei da wekarakava Jon Babataito gayamina kuna kiiyaraghi da ku dabira kunuwani ma kuna vereku.”
26 Ma Kiivavo Herodi ivi nuwapoya kirakai. Ma namada babada turaturana peyarisi ina vonakiiyapa bagibagina ivi yanei, tuna kubiine ke kovokovoghina da iti kegha. 27 Vaghina ma yaghiyaghinai taravunuwa tomowina ikwatu ipisi. Ma ivonei da Jon gayamina ita kiiyaraghi ma ita kavarapiyei. Tomowina inae ma gabura kamonai Jon iwana ikiiyaraghatawei, 28 ma gayamina ku dabira iuwani ma ikavaraneyei wiwikena kurina da iverei. Ma wiwikena ikavari ikiibau da ina maduwa iverei. 29 Ma Jon kana kivikivina ivi yanei da irabobo na ipisi ma tupuwina ikavari ku karawaga da buba kamonai iterei.

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.
(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14)

30 Aposols ivi 12 ibaba ikovi na ivovira Yesu kurina ma ivonaverei da avi kava iberai ma ivi beyebeyena. 31 Ma wawaya peyarisi ipipisi ma inenae da taraboga kegha da Yesu ma ina aposol ita kam. Tuna kubiine Yesu ivonesi bo, “Tota kavakava tanae ku gawara makiiwapana, tamakiitaweyana da tiyakam.” 32 Ma ina aposol yavata wakiiyai igeru da ivomiiri.

---

* **6:14:** Kiivavo Herodi: Herodi Antipas, Gariri kamonai ivi kiivavo.
* **6:14:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19
* **6:17:** Luk 3:19-20

33 Ma kegha da wawaya peyarisi ikitisi da inenae na ivogiinisi. Tuna kubiine wawaya
i kwanatu bogii ma bogiiyai kaetanowai iverau. Ivi nao da makii katamanisi ma
murisiyai Yesu ina aposol yavata inekiibau. 34 Yesu iwota ma koroto ghamana ikitisi da
ivi kamyuyuwesi, iyamna kii kita nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha. Tuna kubiine
ivi karei da kurisi na vibeyebeyena bogii ma bogiiyai iberaberai.* 35 Ravi ipika na kana
kivikivina ipisi ma Yesu kurina ivona bo, "Weni dobuna na makiiwapana ma namada
mara ikovi. 36 Wawaya kevonatawesi ina nae da iyavo kava ririnai emakamakai, ti na
kwanatu viya kamosiyai ma bade dipiiyai na gwabisiyai vavai ina gimara da ina kam."

37 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Kegha. Tami vavai koveresi da ina kam."

Ma ivonapotei bo, "Te! Mane irakata ghagha! Imapatana taviiya da parawa tagimari
ma weni korotona tikanisi?"†

38 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, "Parawa viya gwabimiyai? Konae da kona kitai."

Ikitai ikovi ma ivona bo, "Parawa miikovi ma iyana ruwa weni."

39 Muriyai kana kivikivina ivonesi da koroto ghamana ita yaraghi da i gawara nununai
ita makai. 40 Ma vaghina, nani korotona iyaraghi da viya na 100 ma viya na 50. Ma
peyarisi inamona tepanai imakiipika. 41 Ma Yesu na parawa miikovi ma iyana ruwa
iviiya ma itepa ku kunuma da God ivi kiikiiwei. Ma parawa ivogimai ma kana kivikivina
iveresi da ita rereghi koroto ghamana kurisi. Ma bade iyana ivogiiya ma iveresi da
irereghi. 42 Ma peyarisi ikam da ikam dodo. 43 Ma murinai kana kivikivina puwata
iyuna da kode 12 ivi tupoi. 44 Ma nani korotona kamonai tomotomowa kava ivi yavi na
5 tausan.‡

Yesu okowa tepanai ibaba.
(Mat 14:22-33; Jon 6:15-21)

45 Yaghiyaghinai Yesu kana kivikivina ivi gerusi ma ivonatawesi ivi nao da Gariri
tokana ita damana ku Betsaida kwanatuna. Ma tuna ita makai da koroto ita vonatawesi
ita nae. 46 Koroto ivi kiruruwesi ikovi na ighae ku koya da ita nipowana.

47 Ivi didibari ma i waka na toka basunai. Ma Yesu ina kina kava na tanowai 48 ma
ikitataweyana da kana kivikivina wakiiyai ivivi paparana, yanunu ivoivoi potepotei.
Mara tomtom nubakutuvina kamonai, Yesu okowa tepanai ibaba inenae da namada
kurisi inenekiibau. Ita kiivuresi iti nao 49 ma kana kivikivina ikitai da wawaya sago
okowa tepanai ibababa, ma ti inotai da momosika da peyarisi ikiirara 50 ma iyabumana
kirakai.

Yaghiyaghinai ivonesi bo, "Ami nota ke ina gisi. Wena taku. Ke kona yabumana."
51 Muriyai ku waka igeru ma yanunu inuba. Ma kana kivikivina inota kavakavai,
52 iyamna ikikava Yesu parawa iviiya da bera ghamana iberai na ke ita nota kamowi.
Nuwanuwasi patana da gudugudunu.

Yesu Genesaret damsi ivi yawasisi.
(Mat 14:34-36)

53 Yesu kana kivikivina yavata toka idamani ku dobu kana vava Genesaret ma iwota.
54 Wakiiyai iororu ma yaghiyaghinai wawaya ivogiini da tuna Yesu. 55 Wawayisi iverau
da nani dobuna ine yavui, i wawaya gubagubagisi ritowai ikavakavarisi Yesu kurina.
56 Yesu meni ku kwanatuna bo meyagina inenae na wawaya turaturasi gubagubagisi
ikavarisi da namada keta baranai ma vigimara gawarisiyai ivivi koyakoyagha. Ma
ivivi nowi kurina da kana gara damokikina ita votovoni. Ma iyavo kava ivotovoni na
kudubisi iyawasa.

---

* **6:34:** Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mat 9:36 † **6:37:** Yesu kana kivikivina ivona da wawaya ita vobigabiga da nawaravi ivi 8 ita kovi na ina miiya kudubina iti kiikapui na ruvaruvana da nani korotona ghamana iti kanisi. ‡ **6:44:** Kakawasi da natunatusi yavata ikam ma ti na ke iti yavisi.

7

Yawasa dadabuna ma yawasa maninina.
(Mat 15:1-9)

1 Mara sago Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Jerusalemuwai
ipisi Yesu kurina ma imiirigwagwari. 2 Nuwanuwasi ipughupughu iyamna ikitai da
Yesu kana kivikivina ikamkam wapawapa, ke imasi ita tepokowakowai ma muriyai da
ita kam.
3 Jiu damsi peyarisi i kiki katamana inununura bubuni ma kamosiyai na Perisi damsi
ine kirakai. Ke meyani ita kam wapawapa. Kunona okowa vivibiibiinina ita viiya
da imasi ita tepokowakowai ma muriyai da ita kam. 4 Ma sago na vigimara gawarina
ina kiibutawei na maninina imasi ina tepokowakowai ma muriyai da ina kam. Ma bade
nakanani vivitava ma kamkam sawarisi mara nonowa na ina tepokowakowa. Weni
berasi peyarisi ivi matakira da i kiki katamana bogii ma bogiiyai ivovotani.
5 Vaghina ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu
ivi tarakiiyanei bo, "Avi kubiine kam kivikivina ita kiki katamanina ke ita nunuri?
Ekamkam ma imasi ke ita tepotepokowai."
6 Ma ivonapotesi bo, "Peroveta Aisaya ivona bubuna maranai tami miiriruwaruwami
ivi sisiyemi. Rorova mara katamaninai igiruma da God ivona bo,
'Weni wawayisi kawasiyai evonavona da evovokaraviku,
Ma nuwanuwasi inetaweyana,
7 Nuwatepasiyai evovokavakavariku na iyamna kegha.
Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeyebeyena.' "*
8 "Ma tami na God ina sisiya bagibagisi kovovurei ma wawaya i kiki kovovotani."
9 Ma Yesu ivona meyesi bo, "Koakova kirakai da God ina sisiya bagibagisi kobarei
ma tami mani ami kiki konununuri! 10 Ami bera ani mamatarei. Moses igiruma
bo, 'Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.' ma bade igiruma bo, 'Iyi ina ma-
mai bo ina maduwa ini avaberowei na koni raboboi.'* 11 Ma tami na ke nakanani
koti beyebeyena, kovonavona da wawaya ina maduwa da ina mamai kurisi ina vona
bo, 'Ke kovokovoghina da ani vitemi. Aku mura kudubina na God rapenai, iyamna
namada vonakiiyapa bagibagina aterei da kurina ana suwara yavui.'* 12 Tuna kubiine
ami vibeyebeyena kamonai wawaya kotaratarapaparisi da i mamai ma i maduwa ke
ini vitesi na ini kamyuyuwa. 13 Nakanani koibeyebeyena wawaya kurisi na God vonana
murimiyai koterei ma ami kiki koviiya da ku maghinomi. Bera peyarisi nakanani
koberaberai."

Aviyavisina wawaya nuwanuwasi ini dadabui.
(Mat 15:10-20)

14 Ma Yesu koroto ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, "Peyarimi, kovi yana bubuniku da
akova kona viiya. 15 Aviyavisina wawaya tupuwina kupunai ina rutonai da ku kamoka-
mona ina rui na ke nuwanuwana ini dadabui. Ma aviyavisina berona nuwanuwana
kamonai ina ghetawei da berabero ina berai na tuna ina yawasa ini dadabui." 16 (-)†
17 Muriyai Yesu koroto ikuyowesi ma irui ku numa. Ma kana kivikivina ivi tarakiiyanei
da nani miibiina na iyamna avai. 18 Ma ivonesi bo, "Tami bade neghaneghami,
bo? Namada kotakovi da aviyavisina tupuwita kupunai tarutonai na ke nuwanuwata
ini dadabui God matanai, 19 iyamna wawaya ina kam bo inuma na inoru ku kamokamona
ma karakava tupuwina kamonai ina kiibau, ma ke ku nuwanuwana ina rui." Yesu na
weni sisiyina iterei da vavai ma siya peyarina ivotawei da wawaya ina kam wapawapa.

---

* **7:7:** Isa 29:13 * **7:10:** Exod 20:12, 21:17; Lev 20:9; Deut 5:16 * **7:11:** Wawaya nakanani i vonakiiyapa bagibagina iterei na berana kana vava 'Koban.' † **7:16:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 16 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.'

20 Ma ina sisiya ikwapanatini bo, “Aviyavisina berona wawaya nuwanuwana ka-
monai ina ghetawei na tuna ini dadabui God matanai. 21 Wawaya nuwanuwana ka-
monai nota dadabusi egheghetawei da tuna berabero eberaberai da vipekana wa-
pawapa, yapiyapi, kiivunuwa, vitunebo, 22 matamatigha, kayotirana, vibero, tupuwa
ina kayowana dowadowasi, nuwakapi, avabero, kayotata ma bera neghaneghasi eber-
aberai. 23 Weni berasi beroberosi peyarina wawaya nuwanuwana ma ina nota kamonai
ekiikiibau na eberaberai da wawayina na dadabuna God ku matana.”

Wavine sago Yesu ivi tumaghanei.
(Mat 15:21-28)

24 Yesu Gariri dobuna ikuyowei ma ikiibau ku Taya kwanatuna. Ma kwanatu ririnai
ku numa sago irui ma ke ita kayowei da wawaya itakovi da tuna na nani dobunai. Ma
ke kovokovoghina da ita kove. 25 Wavine sago ivi yana da Yesu ipisi. Wavinena natuna
na wavine kikei ma gwabinai kanuma berona irunuma. Tuna kubiine yaghiyaghinai
inae Yesu kurina ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano.
26 Wavinena na Grik wavine, ma Ponisiya dobunai itupuwa, Siriya kamonai. Ma ivi nowi
Yesu kurina da kanuma berona natuna gwabinai ita kwavini. 27 Ma Yesu miibiiyai
ivonapotei bo, “Kunona ededa yoghoyogho ina kam bubuna. Ke ita biibai da kii vavai
taviitawei ma kukou taveresi.”
28 Ma wavinena Yesu ivonapotei bo, “Bada, kuvona bubuna, ma kegha da ededa
ekamkam ririgha na kukou bade kema gaburinai ekamkam.”‡
29 Ma vaghina, Yesu ivona bo, “Kuvonapote bubuniku. Tuna kubiine kevovira am ku
numa na kuna panani da kanuma berona natum gwabinai ikiibau.”
30 Ivovira ina ku numa na ikitai da natuna ikenakena bubuna, iyamna kanuma
berona ikiibutawei inae.

Yesu, tomowa ke ita viviyana ma ke ita vivisisiya na ivi yawasi.

31 Yesu ivomiiri Taya kwanatuna ikuyowei inae ku Saidon kwanatuna. Muriyai ibaba
da ku Dekapolis, tuna dobuna na Gariri tokana baranai.§ 32 Ma wawaya viya tomowa
sago irutinapiyei kurina, tomowina na ke ita viviyana ma ke ita vivisisiya. Ma wawayisi
ivi nowi da imana ku tepana ita terei da iti yawasi. 33 Ma Yesu koroto kamonai tomowina
irutinavurei ma imarakorakona ku tinabonaghina nevana da nevana iterei. Muriyai
imana ikanui ma tomowina pepana ivotovoni. 34 Ma itepa da ku kunuma ikita. Ma yana
itawei ma tomowina kurina ivona bo, *Ephphatha*, weni sisiyina iyamna ‘Kevotawei.’
35 Yaghiyaghinai tinina itamobau da ivi yana, ma pepana ivi kiivirei da ivi sisiya
bubuna. 36 Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke sago iyi kurina iti mamatara da avi iberai.
Mara nonowa nakanani ivonavonatanisi da ke iti mamatara ma kegha da wawaya kurisi
ivivi sisiya. 37 Wawaya peyarisi inotanota kavai da ivonavona bo, “Bera peyarina
eberabera bubuni! Ma bade tinapotapotasi da iyana ma kawabutabutasi da isisiya!”

8

Yesu wawaya 4 tausan ivi kanisi.
(Mat 15:32-39)

1 Mara sago koroto ghamana ivi kiidaburana ma kii vavai na ivi kovini. Tuna kubiine
Yesu kana kivikivina ikwatusi ma ivonesi bo, 2 “Weni wawayisi aikamyuyuwesi iyamna

‡ **7:28:** Weni miibiina kamonai ededa yoghoyogho na Jiu damsi, kukou na kupuna damsi, ma vavai na Yesu ina rewapana. Yesu ivonavona da tuna mani ina dam Israel kamosiyai na ina biga irakata, tuna kubiine ke kovokovoghina da ita kiibau kupuna damsi kurisi da ti yavata iti yawasisi. Ma Grik wavinena kam ririgha ivi sisiyei na ivonavona da Yesu ina rewapana irakata, tuna kubiine itekateka kirakai da natuna iti yawasi. § **7:31:** Dekapolis: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiyai iyamna kwanatu imaruwa.

mara aroba yavata tamakai ma kii vavai kegha. 3 Mikeda ere vitonarisi ana vonatawesi
na ketiyai ina paroro, iyamna wawaya viya na dobu rabaraba ma ipisi."
4 Ma kana kivikivina ivonei bo, "Ke kovokovoghina da weni dobunai parawa taviiya
da tikanisi. Wena dobu makiiwapana."
5 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, "Parawa viya gwabimiyai?"
Ma kana kivikivina ivonapotei bo, "Parawa miikovimaruwa."
6 Ma Yesu nani korotona ivonesi da tanowai ita makiipikapika. Parawina iviiya ma
God ivi kiikiiwei, ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da ivorereghi koroto kurisi.
7 Ma bade iyana gisigisi viya imakamakai na Yesu iviiya da God ivi kiikiiwei. Ma
kana kivikivina ivonesi da ita vorereghi. 8 Wawaya ikam da ikam dodo ma muriyai
kana kivikivina puwata iyuna da kode miikovimaruwa ivi tupoi. 9 Ma nani korotona
kamonai na tomotomowa ivi 4 tausan. Kakawasi ma natunatusi yavata ikam ikovi na
Yesu ivonatawesi inae. 10 Ma kana kivikivina yavata ku waka igeru ma idamana ku
Darumanuta dobuna.

Perisi damsi i kayowana da Yesu bera ghamana ita berai.
(Mat 12:38-42, 16:1-4)

11 Perisi damsi viya ipisi da Yesu yavata iti taghegheyana. Ma ita rubui kubiine ivonei
bo, "Bera ghamana keberai kana kitai. Nakanani kanakovi da rewapana God gwabinai
kuviiya bo kegha."* 12 Ma Yesu yana itawei ma ivona bo, "Tami weni kimtina
kokayokayowei da bera ghamana kota kitai. Ma vonavaghata avonavonemi da kubiimi
na ke avi berana ana berai."*
13 Ma vaghina Yesu ikuyowesi da ku waka igerume, ma ivomiiri da Gariri tokana
idamadamani.

Perisi damsi ma Herodi i yist.
(Mat 16:5-12)

14 Ma kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa ke ita kavari. Ma parawa sago
kava wakiiyai imakamakai. 15 Ma Yesu ivi varavarisi bo, "Kokoyagha bubunimi ma
kokitaruvimi Perisi damsi i yist ma Kiivavo Herodi ina yist kubiine."*
16 Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona bo, "Mikeda parawa kegha,
tuna kubiine nakanani ivoneta."
17 Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivivi sisiyei na ivi tarakiiyanesi bo, "Avi kubiine parawa
koinuwapoyei? Patana da akoviku ke kota viiviiya bo? Avi kubiine vonavaghata damina
ke kota viiviiya? Nuwanuwami na gudugudusi, bo? 18 Matami emakamakai. Avi kubiine
ke kota kitakita? Ma tinimi emakamakai. Avi kubiine ke kota viviyana? Kade konotanotai
bo kegha, * 19 da parawa miikovi avogimagimai da tomotomowa 5 tausan avi kanisi? Ma
puwata kodesi viya kovi tupoi?"
Ma kana kivikivina ivonapotei bo, "Kode ivi 12."
20 "Ma bade parawa miikovimaruwa avogimagimai da tomotomowa 4 tausan
avi kanisi. Ma puwata kodesi viya kovi tupoi?"
Ma ivonapotei bo, "Kode miikovimaruwa."
21 Ma ivonesi bo, "Ma patana da vonavaghata damina ke kota viiviiya, bo?"

Yesu, tomowa matapotapotana ivi yawasi.

22 Yesu kana kivikivina yavata ku Betsaida kwanatuna inekiibau. Ma wawaya
viya tomowa matapotapotana irutinapiyei Yesu kurina. Ma ivi nowi da ita votovoni da
iti yawasi. 23 Matapotapotana imana iviiya ma irutini da kwanatu ikiibutawei. Matana
ikanui ma muriyai na imana ku tepana iterei. Ma ivi tarakiiyanei bo, "Kade aviyavisina
kekitakitai?"

---

* **8:11:** Mat 12:38; Luk 11:16 * **8:12:** Mat 12:39; Luk 11:29 * **8:15:** Luk 12:1 * **8:18:** Jer 5:21; Ezek 12:2; Mak 4:12

24 Ikita tovona ma ivona bo, “Wawaya akitakitisi ma kitasi nakanani ma kii ita bababa.”
25 Ma matana ivotovona meyei da itamotatagha na iyawasa da ikita bubuna. 26 Ma
Yesu ivona bo, “Ke kuna rui ku kwanatu. Maninina kenae da am ku numa.”

Pita ivi mamatara da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.
(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

27 Yesu kana kivikivina yavata ivomiiri inae ku meyagai gisigisi Sisariya Pilipai
kwanatuna ririnai. Ketiyai inenae ma kana kivikivina kurisi ivi tarakiiyana bo, “Kovona.
Wawaya isisiya da taku na iyai?”
28 Ma ivonapotei bo, “Viya evonavona da tam na Jon Babataito. Viya evonavona da
tam Elaidiya, ma bade viya evonavona da tam na God ina peroveta sago.”*
29 Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Ma tami na ikikava koinuwanotanota? Taku na iyai?”*
Ma Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina.”*
30 Ma Yesu ivonatanisi da ke iti mamatara wawaya kurisi da tuna na iyai.

Yesu ina rabobo ivi sisiyei.
(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

31 Yesu ivi karei da kana kivikivina ivonavonaviakovisi bo, “Taku Wawaya Natusi
ana vokwarakwara kirakai. Ma Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma
vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina bareku. Ini raboboku ma mara viarobina
kamonai na ana vomiiri.” 32 Debiiyai ivi sisiyei kurisi, ma Pita irutini ku ririna ma iyeghai
da ke nakanani ini sisiya. 33 Ma Yesu itavira da kana kivikivina viya ikitakitisi ma Pita
iyeghai bo, “Seitan, kawam epota! Nani notana na ke God ita verem. Dobu kana akova
kenotanotai.”
34 Ma Yesu koroto ikwaturiyariyesi da kana kivikivina yavata ipisi kurina. Ma
ivona bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na tam mani kuna vere meyem,
kam korosi kuna kavari ma murikuwai kuna pisi.* 35 Tam iyai am yawasa kuna nota
kirakiiyei na kuni wapai. Ma iyi tam am yawasa kuna nuwatawei kubiiku ma God
varana biibiina kubiine na yawasa makamakii nonowina kuna panani.* 36 Mikeda
wawaya dobu kudubina iti rapenei ma ita rabobo da kanumina ita wapa na ina mura ke
ini vitei. 37 Aviyavisina ini miiyei da kanumina ma ina yawasa ina vii meyei? Ke sago.
38 Karako weni kimtina na kawakiikiimi ma ami berabero irakata. Ma iyi taku Wawaya
Natusi ina vonaveyaveyiyeku ma vonaku ina barei na nani wawayina ana vonaveyaveyiyei
maranai aku Mamai kana kadara kamonai aneya vovokaravisi yavata kana pisi.”

9

1 Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da tami viya weni kamonai God ina
vikiivavona ere rewapanina ina nekiibau na kona kitai, ma muriyai da kona rabobo.”

Yesu kana kita ivire.
(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

2 Mara miikovimasago ikovi na Yesu turaturana Pita, Jemes ma Jon irutinisi ighae
koya ghamana ku tepana da ti mani kava imakamakai. Ma maghinosiyai Yesu kana kita
ivire.* 3 Ma bade kana gara ivirei da poipoi kirakiina ma vovokeyakeyuna. Wawaya
dobuwai ke kovokovoghina kii gara ita kowai da nakanani ita poini. 4 Ma bade ivi aroba
ikitakita na peroveta Elaidiya ma Moses inekiibau Yesu kurina da yavata ivivi sisiya.
5 Ma Pita ivona bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni. Yobe aroba kana vowai, sago tam

* **8:28:** Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 * **8:29:** Jon 6:68-69 * **8:29:** Hibru damsi gamosiyai ivona bo, ‘Mesaya.’ Grik damsi gamosiyai ivona bo, ‘Keriso.’ Ivi ruwa iyamsi sago, ‘God ina Vivinevine Wawayina na ivonatawei da wawaya ini yawasisi.’ * **8:34:** Mat 10:38; Luk 14:27 * **8:35:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * **9:2:** 2Pit 1:17-18

kubiim, sago Moses, ma sago Elaidiya kubiine.” 6 Pita turaturana yavata iyabumana
kirakai, tuna kubiine ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei.
7 Ma kwavu inekiibau isovosi ma kwavuna kamonai gamo sago ivona bo, “Wena
na natuku, tuna nuwanuwaku. Ina sisiya kovi yana bogai.”* 8 Nani murinai, Pita ma
turaturana yaghiyaghinai ikitavirevire da ke sago iyi ita kitai, Yesu ina kina kava.
9 Ma peyarisi ivomiiri da koyiyai iororu ma Yesu ivonatanisi bo, “Bera kokitai na
ke wekarakava wawaya kurisi koni mamatara. Taku Wawaya Natusi ana rabobo ma
rabobowai ana vomiiri na murinai koni mamatara.”
10 Tuna kubiine nani berana ikitai na nuwanuwasi kamonai itatani. Ma Yesu ina
sisiya da rabobowai ina vomiiri na ti mani kamosiyai kava ivivi tarakiiyana meyesi da
tuna na iyamna avai. 11 Ma Yesu kana kivikivina ivi tarakiiyanei bo, “Avi kubiine von-
aviyoyovana vibeyebeyena wawayisi evonavona da peroveta Elaidiya ini nao ina pisi
ma God ina Vivinevine Wawayina na ini muri?”*
12 Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata da Elaidiya iti nao da bera peyarina ita vovunaghi.
Ma kovi nuwanotanota da avi kubiine giruma katamana ivona da Wawaya Natusi
ini kamaghi kirakiiyei ma wawaya ina barei. 13 Ma ani akovimi da Elaidiya namada
ipisi ma wawaya i kayowanai ivi kayotirana kurina. Ikikava giruma katamana ivona da
ita tupuwa kurina na nakanani itupuwa.”*

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini. (Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)

14 Yesu ma turaturana ivi aroba ivovovira kana kivikivina peyarisi kurisi na ikitai
da koroto ghamana imiirigwagwarisi. Ma ikitai da vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi yavata ivivi gamowana. 15 Peyarisi Yesu ikitai da ipipisi na ivi deyei. Ma
iverupotei da ivi kiikiiwei. 16 Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Avi koigamowanei?”
17 Ma tomowa sago koroto kamonai ivonapotei bo, “Bada, natuku arutinapiyei kurim,
iyamna kanuma berona gwabinai irunuma da ke ita vivisisiya. 18 Maranai natuku
evowavowai na eparoparoro, kawapuropurona ekiikiibau ma okena itarakikitei. Ma
muriyai tupuwina epatopatokiiyana. Kam kivikivina avi nowi kurisi da ita kwavini na
ibera kavai.”
19 Ma Yesu ivona bo, “O, tami weni kimtina na ami vitumaghana kegha. Mara
iguri ghagha yavata tamakamakai ma patana da ke kota vivitumaghana. Karakava da
koinibariku. Vaghina, tomowa kikei korutinapiyei.”
20 Irutinapiyei kurina na kanuma berona Yesu ikitai ma iberai da tomowa kikei
iparoro, ipeku ku tano ma ivivi kiivirevirei ma kawapuropurona ikiikiibau. 21 Ma
Yesu tomowa kikei ina mamai ivi tarakiiyanei bo, “Mara avai weni gubagina gwabinai
ivi karei?”
Ma ivonapotei bo, “Namadani kava, gisinai ivi karei. 22 Mara ipeyari itawei ku keyama
karakaratina ma ku okowa, virabobona kubiine. Kade, kovokovoghina bo kegha da
kuni kamyuyuwekai ma kuni vitekai?”
23 Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona bo, ‘kovokovoghina bo kegha?’
Wawaya ini tumaghana na kovokovoghina da ina tupuwa.”
24 Ma yaghiyaghinai tomowa kikei ina mamai ivona bo, “Aitumaghanem ma kegha da
aku nota igisi. Kuni viteku da aku vitumaghana ina rakata.”
25 Yesu ikitai da wawaya peyarisi ivivi veraveruwana kurina ma yaghiyaghinai kanuma
berona iyeghai bo, “Kanuma berom, kam vava kawabuta ma tinapota na kevi yaneku.
Sisiya bagibagina avereverem da tomowa kikei kekiibutawei ma ke meyani da
kuna vovira kurina!”

---

* **9:7:** Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22 * **9:11:** Mal 4:5; Mat 11:14 * **9:13:** Yesu ivivi miiba da Jon Babataito na Elaidiya nakanani. Ma Kiivavo Herodi namada ivi kayotirana da Jon iwana ikiiyaraghi da ivi raboboi.

26 Nani kanumina berona ikiirara, tomowa kikei inukei ma ikiibukuyowei. Ma
tomowa kikei kitana da nama ita rabobo ma wawaya peyarisi ivonavona bo, “Irabobo!”
27 Ma Yesu tomowa kikei imana iviiya ma itinavomiirini da imiiri.
28 Muriyai ku numa irui ma kana kivikivina gavunai ivi tarakiiyanei bo, “Avi kubiine
kanuma berona kwavinina kabera kavai?”
29 Ma ivonapotesi bo, “Kona nipowana kirakai da kanuma beroberosi weni kanumina
nakanani kona kwavinisi da ina kiibau.”

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mat 17:22-23; Luk 9:43b-45)

30 Nani dobuna ikuyowei ma Gariri dobuna kamonai ibaba inenae. Ma Yesu ke
ita kayokayowei da wawaya itakovi da mike ineyana, 31 iyamna kana kivikivina kurisi
ivivi beyebeyena. Ivonesi bo, “Wawaya ini wawana da Wawaya Natusi kana ghavighaviya
ku imasi ina terei. Ini raboboi ma mara viarobina kamonai na ina vomiiri.”
32 Ma kana kivikivina nani sisiyina ivi yanei na ke itakovi. Ma iyabumana, tuna
kubiine ke iti tarakiiyanei da iyamna iti debei.

Iyai kana vava ita rakata?
(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

33 Yesu kana kivikivina yavata ku Kapeniyam kwanatuna inekiibau. Ma numiiyai
ivi tarakiiyanesi bo, “Ketiyai na aviyavisina kovivi gamowanei?”
34 Ma kana kivikivina ke ita vonapotei iyamna ketiyai ivivi gamowana da kamosiyai
iyi kana vava ita rakata.* 35 Yesu imakiipikapika ma kana kivikivina ivi 12 ikwatusi
ma ivonesi bo, “Mikeda kekayokayowei da God matanai kuni nao na kevi muritaweyana.
Ketereoruwe meyem da tam turaturam i bigabiga.”* 36 Ma wawaya kikei sago iruti-
napiyei da basusiyai ivi miirini. Ku dogarina iterei ma kana kivikivina ivonesi bo, 37 “Iyi
tam avakuwai wawaya kikei sago kuni kiikiiwei na bade taku kikiikiiweku. Ma iyi tam
kuni kiikiiweku na aku Mamai ivonataweku na tuna bade kikiikiiwei.”*

Iyai ke ita vivikawapateta na kwinata.
(Luk 9:49-50)

38 Jon ivona bo, “Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ik-
wavikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita wawaya kubiine kavonatani.”
39 Ma Yesu ivona bo, “Ke kona vonatani. Wawaya avakuwai bera ghamaghamasi
ina berai na muriyai ke kovokovoghina da yaghiyaghinai kaku vava ina kiiviberoi.
40 Wawaya iyai ke ita vivikawapateta na kwinata.* 41 Vonavaghata avonavonemi da meni
wawayina iakovim da tam na taku rapekuwai ma avakuwai okowa ina verem na God
wawayina ini miiyei.”*

Ke wawaya kuna ruyaghai da berabero ina berai.
(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

42 “Meni wawayina itumaghaneku da tuna na weni wawaya kikei nakanani na ke
meyani kuna ruyaghai da berabero ina berai. Kuna ruyaghai da ina peku na kovogha
ghamana kuna viiya, ita biibii kirakai da wakima vitana iwamuwai ita kuni ma ku yegai
ita tawem. 43 Imamuwai bera berona kuta berai na imam kuta boritawei. Ibiibai da imam
nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da imam
ruwa ma kuna nae ku keyama karata makamakii nonowina. 44 (-) 45 Ma kaemuwai bera
berona kuta berai na kaem kuta boritawei. Ibiibai da kaem nevana kava ma yawasa
makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da kaem ruwa ma ku keyama
karakaratina ina tawem. 46 (-) 47 Ma matamuwai bera berona kuta berai na matam
kuta tupatawei. Ibiibai da matam nevana kava ma God ina ku vikiivavona kuna rui.

* **9:34:** Luk 22:24 * **9:35:** Mat 20:26-27, 23:11; Mak 10:43-44; Luk 22:26 * **9:37:** Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20 * **9:40:** Mat 12:30; Luk 11:23 * **9:41:** Mat 10:42

Ma ibero kirakai da matam ruwa ma ku keyama karakaratina ina tawem.† 48 Nani
gawarinai na, ‘Wawaya kii motamota ke meyani ina rukwa, nonowa viyosi ina kanikani.
Ma keyama ke meyani ina peki, mara nonowa ina karakarisi.’ ”‡
49 “Ma bade kudubimi keyama ina karimi da avi berona ami yawasa kamonai na
peyarina ina kara yavui da biibiina kava ina makai.”
50 “Ma yegai na biibiina ma kegha da damina ina wapa na ikikava kona berai da damina
ina vovira? Ke kovokovoghina. Kobera meyemi da tami nakanani ma yegai damina
biibiina, ere nuwanubami komakai ma kovi nuwasago.”*

10

Yesu vikiitawetaweyana ivi sisiyei.
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

1 Yesu kana kivikivina yavata Gariri dobuna ikuyowei ma inae ku Judiya dobuna. Ma
Jodan okowina idamani da ku nevana. Ma mara nonowa koroto bogii ma bogiiyai ipip-
isi kurina ma ikikava mara nonowa vibeyebeyena itereterei, nakanani ivivi beyebeyena
kurisi.
2 Ma Perisi damsi viya ipisi da Yesu ita rubu tovoni. Tuna kubiine ivi tarakiiyanei
bo, “Vonaviyoyovana kamonai vivaghina emakamakai bo kegha da tomowa kawana
ina barei?”
3 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses aviyavisina igirumi?”
4 Ma Perisi damsi ivona bo, “Moses ivi vaghinei da maranai tomowa kawana ina barei
na kana bera weni. Vikiitawetaweyana sisiyina ina girumi da wavinena ina verei ma
ina vonatawei da ina nae.”*
5 Ma Yesu ivonesi bo, “Ami vitinapota irakata ma nuwanuwami gudugudusi, tuna
kubiine Moses nakanani igirumi. 6 Kota notai da dobu karenai ‘God wawaya iyamonisi
da tomowa ma wavine.’* 7 ‘Tuna kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa
ina kuyowesi da kawana yavata ini kiikapu* 8 da tupuwsi sago.’ Tuna kubiine ivi ruwa
ini sagosi da ke ruwa, ti na sago. 9 God tomowa ma wavine ivi sagosi, tuna kubiine
wawaya ke ini bogebogesi.”
10 Muriyai Yesu kana kivikivina yavata numiiyai imakamakai na ivi tarakiiyanei da
ina sisiya na iyamna avai. 11 Ma ivonapotesi bo, “Tomowa kawana ina barei da
ini kiitawetaweyana ma wavine vuna ina ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa
eberaberai.* 12 Ma bade wavine kawana ina barei ma tomowa vuna ina ravaghi, tuna na
berabero, vipekana wapawapa God ku matana.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.
(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

13 Mara sago wawaya ededa yoghoyogho irutinapiyesi da Yesu ita votovonisi ma
iti biibiinisi. Ma kana kivikivina iyeghisi ma ededa itarapaparisi. 14 Ma Yesu iki-
tisi ma ke iti nuwabiibiiyesi na ivonesi bo, “Ededa kovoteresi da ina pisi kuriku. Ke
kona tarapaparisi iyamna iyavo kava weni ededisi nakanani na God ina vikiivavona
kamonai emakamakai. 15 Vonavaghata avonavonemi da iyi tam kekayokayowei da
God ina vikiivavona kamonai kuna makai na kebera meyem da weni ededisi i yawasa
nakanani. Ke kuna berai na ke meyani kuna rui God ina vikiivavona ku kamona.”* 16 Ma
ededa yoghoyogho itaraghavusi, imana ku tepasi iterei ma ivi biibiinisi.

---

† **9:47:** Yesu ke ita vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata tupatawei. Ivi miiba da berabero ita yawasa kamonai katinimayei ma kata votere tuwanonowi. ‡ **9:48:** Mara katamaninai giruma damsi viya vesis 44 ma 46 iterei ves 48 nakanani. Isa 66:24 * **9:50:** Mat 5:13; Luk 14:34-35 * **10:4:** Deut 24:1-4; Mat 5:31 * **10:6:** Gen 1:27, 5:2 * **10:7:** Gen 2:24 * **10:11:** Mat 5:32; 1Kor 7:10-11 * **10:15:** Mat 18:3

Mura tomowina ipisi Yesu kurina.
(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

17 Yesu ivomiiri da baba iti karei ma tomowa sago iverau kurina ma maghinonai
ivi tuwaporeruruwana. Ma ivonei bo, “Bada biibiim, avi ana berai da yawasa makamakii
nonowina ana viiya?”
18 Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona da taku biibiiku? Ke sago wawaya
biibiina dobuwai, ma God ina kina kava na biibiina. 19 Sisiya bagibagisi namada
kuakovi. ‘Ke kuna kiivunuwa, ke kuni pekana wapawapa, ke kuna yapi, ke kuni mamatara
bero, ke wawaya ina mura kuna vogavui da kuni rapenei, ma bade ami mamai da ami
maduwa kovopepetisi.’ ”*
20 Ma tomowina ivona bo, “Bada, gisikuwai avi karei ma patana da weni sisiyisi
bagibagisi peyarina avovotekatekei.”
21 Ma Yesu tomowina ikita bogai ma nuwanuwana iviini. Ma ivonei bo, “Bera sago
kava kuta berai. Kenae ma aviyavisina peyarina rapemuwai na kevi gimarei. Ma nani
manena kuna viiya da wawaya moyamoyakisi kuna veresi da kunumai am mura maka-
makii nonowina kuna panani. Ma muriyai na kepisi da kuna kiviniku.” 22 Tomowina Yesu
ina sisiya ivi yanei na ivi nuwapoya kirakai da idune. Ma ere nuwapoyina inekuyowei
iyamna ina mura na ghamana.
23 Ma Yesu ikitavirevire ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ipiropiro kirakai da mura
wawayisi ina rui God ina ku vikiivavona.”
24 Ma kana kivikivina ina sisiya ivi yanei na ivi deyei. Ma Yesu sisiyina ivona meyei,
“Natunatuku, ipiropiro kirakai da wawaya God ina ku vikiivavona ina rui. 25 Ikikava
ipiropiro da kamel unubu ku bonaghina ita susura na bade nakanani ipiropiro kirakai
da mura wawayina ita rui God ina ku vikiivavona.”
26 Kana kivikivina ivi deye kirakiiyei ma kamosiyai ti mani ivi tarakiikiiyana meyesi bo,
“Nakanani na iyavo yawasa ina panani?”
27 Yesu ikita bogiisi ma ivonesi bo, “Wawaya kurisi na ke kovokovoghina. Ma God
kurina na kovokovoghina, iyamna tuna kurina bera peyarina na itekateka kirakai.”
28 Ma Pita ivonapotei bo, “Ma tokai na ikikava? Aviyavisina kudubina kaverukuyowei
da kakivikivinim.”
29 Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava God varana biibiina
kubiine bo taku kubiiku i numa bo varevaresisi, novunovusi, maduwa da mamai,
natunatusi bo i tano ikuyowei, 30 na ti damsi weni maranai aviyavisina iverukuyowei
na maghimaghighina dobuwai bade ina panana meyei. Numa, vivaresina, vinovuna,
maduwa mau, vinatuna bo tano ina panani da ina sasara.* Ma bade nani kamonai
wawaya ini tupaketowanesi. Ma maghinotiyai marana epipisi da yawasa makamakii
nonowina ina panani. 31 Ma iyavo kava weni yawasina kamonai inao na karakava
ini muri. Ma iyavo kava weni yawasina kamonai imuri na karakava ini nao.”*

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

32 Yesu kana kivikivina yavata igheghae ku Jerusalem ma kana kivikivina ivi deyei da
tuna ivi nao. Ma bade iyavo kava ivivi kaeturanesi na iyabuyabumana kirakai da aviyav-
isina ita tupuwa Jerusalem kamonai. Ma Yesu turaturana ivi 12 itinavivirisi ma ivona
meyesi da aviyavisina ita tupuwa kurina. 33 Ivonesi bo, “Ku Jerusalem taghae na wawaya
sago taku Wawaya Natusi ini wawaneku taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana
vibeyebeyena wawayisi kurisi. Ini tupavireku da wavu ina vereku ma ina vonakiiyaragha
da ini raboboku. Ma kupuna damsi ku imasi ina tereku da 34 ini avaberoweku, ina kanuku

* **10:19:** Exod 20:12-16; Deut 5:16-20 * **10:30:** ina sasara: Sasara iyamna sago ina verukuyowei na 100 ina panani.
* **10:31:** Mat 20:16; Luk 13:30

ma ina widiku ma muriyai na korosiyai ini raboboku. Ma mara viarobina kamonai na rabobowai ana vomiiri."

Jemes da Jon ivi nowi.
(Mat 20:20-28)

35 Ma Zebedi natunatuna Jemes da Jon inae Yesu kurina ma ivona tovoni bo, "Bada, akii kayowana kuna berai."
36 Ma ivonapotesi bo, "Aviyavisina ana berai kubiimi?"
37 Ma ivi ruwa ivona bo, "Akii kayowana da kuni vaghinei da am vikiivavona kadakadarina kamonai, sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai kana makai da tibada patapata."
38 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Ke kotakovi da aviyavisina koisisiyei. Tami kovokovoghimi da aku redu kona karapotai, bo? Kovokovoghimi da ikikava ana babataito nakanani kona bapataito, bo?"*
39 Ma ivonapotei bo, "Kovokovoghikai."
Ma ivonesi bo, "Vonavaghata da ikikava vokwarakwara reduna anumai na nakanani konuma. Ma ikikava rabobowai ana babataito na nakanani kona babataito. 40 Ma taku na aku rewapana kegha da wawaya ana vinesi da iyi katagheyakuwai bo dugekuwai ina makai. Nani gawarisi na God ivovunaghi ma kii wawaya ivinesi ikovi."
41 Maranai turaturasi imaruwa ivi yanei da Jemes ma Jon weni nakanani ivi nowi na nuwanuwasi ipughu kirakai. 42 Ma Yesu ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, "Koakovi da kupuna damsi i babada na ivi rewapana kirakai. Ma bade i wawaya ghamaghamasi na ekayokayotata kirakai.* 43 Ma tami na ke nakanani kona berai. Iyi tam kamomiyai kekayokayowei da kuni wawayaghama na ketereoruwe meyem da tam na turaturam kudubisi i bigabiga.* 44 Ma iyi tam kekayokayowei da kuni nao na tam kebera meyem da kuni sleiv turaturam kubiisi. 45 Ma bade taku Wawaya Natusi ke ata pisi ku dobu da wawaya vitaku ita kavari. Kegha, apisi da wawaya vitasi ata kavari. Aku yawasa ana suwara da wawaya peyarisi ana gimaratawesi."

Yesu, Batimeyas ivi yawasi.
(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

46 Yesu kana kivikivina yavata inekiibau ku Jeriko kwanatuna. Koroto ghamana ivivi kaeturanesi inae da Jeriko kwanatuna ikiibukuyowei. Ma keta baranai tomowa matapotapotana imakamakai da mane kubiine ivivi nowi. Tuna na Timeyas natuna, kana vava na Batimeyas. 47 Ma ivi yana da nani Nasaret tomowa Yesu ketiyai inenae na kwatu ivi karei, ikiikiirara bo, "Yesu! David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku."
48 Ma wawaya peyarisi iyeghai ma ivonei da kawana ita pota. Ma kegha da igheki-irara, "David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!"
49 Ma Yesu ivi kiimiiriyei ma ivona bo, "Kokwatui da ina pisi."
Ma wawaya matapotapotana ivonei bo, "Kevi nuwabiibai ma kevomiiri. Ekwatukwatum."
50 Ina kwarewa ivi rupiitawei ma yaghiyaghinai ivomiiri ma ibaba inae Yesu kurina.
51 Ma Yesu ivi tarakiiyanei bo, "Avi ana berai kubiim?"
Ma Batimeyas ivona bo, "Bada, aku kayowana da ata kita."
52 Ma Yesu ivona bo, "Am vitumaghana kubiine kuyawasa, nuwabiibiiyai kenae."
Yaghiyaghinai ikita ma Yesu ikivini da yavata ibaba inae.

11

Yesu ku Jerusalem irurui na wawaya ivi kiikiiwei.
(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

* **10:38:** Luk 12:50 * **10:42:** Luk 22:25-26 * **10:43:** Mat 23:11; Mak 9:35; Luk 22:26

1 Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da gisina kava ku Jerusalem ita nekiibau,
ma Betani da Betipadi ku meyagisi ipisi, ti na Oliv koyana barabaranai. Ma kana
kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao. 2 Ivonesi bo, "Konae, ma nani meyagina
maghinotai kona rurui na donki votuna wariwarimina kona kitai. Wawaya ke meyani
ita geru tovoni. Uravina korupami ma korutinapiyei wike. 3 Ma mikeda wawaya
ini tarakiiyanemi bo, 'Avi kubiine donki uravina koruparupami?' na kovonesi bo, 'Bada
ekayokayowei. Ke mara gurina ma ina vovirei.' "
4 Ivi ruwa irui ku meyagai da keta baranai numa sago matuketinai donki wariwarim-
ina ipanani ma ivi karei da uravina ita rupami. 5 Ma wawaya viya ikitisi na ivonesi bo,
"Avi kubiine nani donki uravina koruparupami?"
6 Ma ikikava Yesu ivonavonesi na nakanani ivonaveresi na wawayisi ivi vaghinei.
7 Ma donki irutini ivovira Yesu kurina. Ma kii tarasovo ivi tawanepeyana donki ku
tepana ma Yesu igeru. 8 Ma wawaya peyarisi kii tarasovo ketiyai ikepana ma bade viya
kiiragharaghasi dipiiyai iyaragha da ketiyai itawei. 9 Ma kana koroto Yesu maghinonai
ma murinai ibababa na ikarakarayogosi bo,
"Hosana! Kaigheghenim!
Bada avanai kepipisi! Tam na Bada ina vibiibiina kamonai! *
10 Ita kaekiki David kana viteparara epipisi ma ina vikiivavona na Bada God ini biibiini!
Hosana! God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!"
11 Yesu irui ku Jerusalem, ma maninina inae ku Taparoro Numana. Ikitavirevire
ma namada ravi ipika, tuna kubiine kana kivikivina ivi 12 yavata ikiibau ku Betani
meyagina.

Yesu koweya imagi.
(Mat 21:18-19)

12 Mara itom ma Betani meyagina ikiibutawei inenae da Yesu vitonara ikarai.
13 Ikitataweyana da koweya inumoi ikitai. Ma iverubanenegi, ita kitai da iame bo kegha.
Inekiibau na ipanani da amena kegha, iyamna ke kana mara da koweya itame. 14 Ma
nani kiina imagi bo, "Ke meyani wawaya amem ina kam tovoni."
Ma kana kivikivina ivi yanei da nakanani ivivi sisiya.

Yesu wawaya Taparoro Numana kamonai ikwavinisi.
(Mat 21:12-17; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

15 Yesu inekiibau ku Jerusalem ma irui Taparoro Numana garina ku kamona. Ma
vigimara wawayisi ma iyavo kava gwabisiyai igimagimara na kwavinisi ivi karei. Iyavo
kava gabubu ivivi gimara bo mane ivivi vovivirana na i kemakema ivi kuririghana.* 16 Ma
keta igudui da wawaya ke kovokovoghina da i vigimagimara sawarisi yavata Taparoro
Numana garina ku kamona ita rui. 17 Ma ivi beyebeyena kurisi, ma nani kamonai ivonesi
bo, "Giruma katamana kamonai evonavona bo,
'Aku numa na nipowana numana dam ma dam kubiisi.'
'Ma tami koberai da tuna yapiyapi damsi i numa.' "*
18 Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina
sisiya ivi yanei na ivi karei da keta iekwekwai da ikikava iti raboboi. Ma Yesu iyabuyabu-
manei iyamna ina vibeyebeyena ivi rewapana kirakai da koroto kudubina itinavivirisi.
19 Ma ravi ipika na Yesu kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna ikiibutawei.

Koweya kiina isivi.
(Mat 21:20-22)

---

* **11:9:** Psa 118:25-26 * **11:15:** Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiiyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine. * **11:17:** Psa 118:25-26

20 Mara itom na Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae ku Jerusalem ma ikitai da
koweyina Yesu imagi na isivisivi ma ipoki. 21 Ma Pita nani koweyina inotapanani na
Yesu ivonei bo, “Bada, kekitai. Koweyina kuimagi na ikaragavovori.”
22 Ma Yesu ivonesi bo, “God kovi tumaghanei. 23 Vonavaghata avonavonemi da iyai
weni koyana ita vonei bo, ‘Kenae, ku yegai kuna tawem,’ ma aviyavisina isisiyei na nani
kamonai notaragharagha gwabinai kegha da nuwanuwana kudubinai ini tumaghana da
nani berana ina tupuwa na God ina berai.* 24 Tuna kubiine avonavonemi da aviyav-
isina ami nipowana kamonai koinowi na kovi tumaghana da ami kayowana namada
gwabimiyai, God ina veremi. 25 Ma kuna vomiiri da kuta nipowana na kuna notapanani da
nuwanuwam kamonai kwinam ina berabero patana da kutatani emakamakai na keno-
tatawei. Kuna notatawei na am Mamai kiidamowai bade am berabero ina notatawei.”*
26 (-)†

Taparoro babadisi Yesu ina rewapana ivi taravirei.
(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)

27 Yesu kana kivikivina yavata ivovirame ku Jerusalem. Ma Yesu Taparoro Numana
garina kamonai ibababa na taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi ma Jiu damsi i babada ipisi kurina ma ivonamatakitakitei bo, 28 “Avi rewapan-
ina kuviini ma iyi nani rewapanina iverem da weni berasi keberaberai?”
29 Ma Yesu ivonesi bo, “Aku vitarakiiyana sago kava ana terei kurimi. Kona vonapoteku
na bade ana vonemi da aku rewapana imapatana aviiya da weni berasi aberaberai.
30 Jon ina rewapana na imapatana iviiya da ibabataito? Kunumai ipisi bo wawaya
gwabisiyai? Kovoneku.”
31 Ma kamosiyai ti mani ivivi sisiya bo, “Mikeda kata vona da ina rewapana kunumai
ipisi na ina kayovoneta bo, ‘Avi kubiine Jon ke koti tumaghanei?’ 32 Ma bade kata vona
da rewapana wawayota gwabisiyai iviiya na iyavo kava i nota da Jon na peroveta na
ti damsi nuwanuwasi ita pughu kurita.” Koroto ghamana iyabuyabumanesi, iyamna
wawaya peyarisi inotanotai da Jon na God ina peroveta. 33 Tuna kubiine Yesu kurina
ivona bo, “Ke katakovi.”
Ma ivonesi bo, “Nakanani da bade ke ana vonemi da iyi rewapana ivereku da weni
berasi aberaberai.”

12

Vao kana koyakoyagha miibiina.
(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

1 Ma Yesu ivi karei da miibiiyai kurisi ivivi sisiya. Ivona bo, “Mara sago tomowa greipi
ivoni ina vao kamonai. Ma wakimiyai igariya ma mewa iyabai da greipi amesi inuwani
ma itigudagudai da muina kava ita viiya. Ma numa kweta ivowai da wawaya ita makai
da greipi ita potapotai. Muriyai ina vao na wawaya ku imasi iterei da ita koyaghi ma
inumataya ku dobu sago.* 2 Ma kana mara ipisi da greipi imenai na ina bigabiga sago
ivonatawei da kana reregha ita viiya. 3 Ma vao kana koyakoyagha, bigabiga wawayina
ivotani, ivowai ma ikwavini da imana kwebuna ma ivovira vao badana kurina. 4 Ma
bade kana viruwa ivonatawei inae kurisi. Ma gayamina iravi ma ivi kayoberoberowanei.
5 Ma bade kana viaroba ivonatawei ma tuna na ikiivunui. Muriyai na peyarisi sago
sago duma ivi vonataweyana inae da viya ivowa kirakiiyesi ma viya ivi kiivunuwana. 6 Vao
badana na ina wawaya turina gwabinai da ita vonatawei. Tuna na natuna tomowina
ma nuwanuwana ivii kirakiiyei. Murina vaghata na natuna ivonatawei ma ivona bo,
‘Anotanotai da natuku ina vokaravei.’ 7 Ma vao kana koyakoyagha ivi ogatara ma ivona

* **11:23:** Mat 17:20; 1Kor 13:2 * **11:25:** Mat 6:14-15 † **11:26:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 26 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Ma i berabero ke kuna notatawei na bade ami Mamai kunumai am berabero ke ina notatawei.’ * **12:1:** Isa 5:1-2

bo, ‘Nokona natuna. Vao badana ina rabobo na weni tanona buderina ina damana da tuna ini rapenei. Tuna kubiine takiivunui ma tanona na tota mani tirapenei.’ 8 Ma vaghina ivotatani, ikiivunui ma gari ku kupuna itawanakiibuwei.”

9 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Ma vao badana na aviyavisina ina berai? Ina nae da vao kana koyakoyagha ini kiivunuwana ma vao na dam viruwa ina veresi. 10 Ma tami na giruma katamana kovi yavi na damina koviini bo kegha? Igiruma bo,

‘Vonura damsi wakima ibarei,
Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei da tepanai numa vuna ivowai.
11 Weni berana Bada iberai na ibiibii kirakai kurita.’ ”*

12 Nani murinai taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da Yesu ita paniya, iyamna iakovi da nani miibiina kamonai na ti ivivi wavusi. Ma koroto ghamana iyabumanesi, tuna kubiine ivoterei ma inae.

Wawaya teks iti miiyei bo kegha?
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)

13 Muriyai Perisi damsi ma Kiivavo Herodi ina wawaya viya ivonatawesi Yesu kurina da iti kaetina. I kayowana da Yesu iti sisiya bero na wavu ita verei. 14 Ipisi Yesu kurina ma ivona bo, “Bada, kakovi da tam tomowa kiimatanim. Tam ke miiriruwaruwam, iyamna namanaki wawaya ghamaghamasi bo wawayota ma peyarisi kurisi am vibeyebeyena na maninina kavakava. Vonavaghata tepanai na God ina keta kibeyebeyena. Ma kevona, Kiivavo Ghamana Sisa ina teks kani miiyei na tuna na bera maninina bo kegha? Tam kivaghinei bo kegha da kani miiyei?”

15 Ma Yesu iakovi da ivivi kaetina na ivonesi bo, “Avi kubiine ku poko kota tereku? Mane sago kokavarapiyei da ana kitai.”

16 Mane sago iverei na ivi tarakiiyanesi bo, “Wena iyi maghighina ivi gubegubei? Ma iyi kana vava igirumi?”

Ma ivona bo, “Kiivavo Sisa.”

17 Ma Yesu ivona bo, “Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei. Ma aviyavisina God rapenai na God koverei.”

Wawaya Yesu ina sisiya ivi yanei da ivi deyei.

Raborabobosi ina vomiiri na ivi sisiyesi.
(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)

18 Ma Sadusi damsi inotai da wawaya ina rabobo na ke ina vomiiri. Ma vikaetina kubiine ipisi Yesu kurina ma ivonei bo,* 19 “Bada, Moses ina vonaviyoyovana kamonai igiruma da tomowa tatavinena ina rabobo da kawana ina verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatuna.* 20 Vaghina ma, mara sago tomowa titina yoghoyogho miikovimasago. Tomowina itavine ma ke iti tuwa ma irabobo. 21 Tina kikei sago vonaviyoyovana inunuri da kwapurina iravaghi. Ma tuna bade ke iti tuwa ma irabobo. Ma nakanani itupuwa tina kikei viarobina kurina. 22 Nakanani ma tomotomowa miikovimaruwa kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti tuwa ma peyarisi irabobo-makai. Turina na bade kwapura irabobo. 23 Ma mara damonai God ina berai da wawaya rabobowai ina vomiiri na nani wavinena na iyi kawana, iyamna kakawana miikovimaruwa?”

24 Ma Yesu, Sadusi damsi ivonapotesi bo, “Avi koakovi? Tami koinuwanotanota bero iyamna God vonana ma ina rewapana damina ke kota viini. 25 Mara damonai raborabobosi ina vomiiri ma ti na aneya kiidamowai nakanani, ke ina tavine. 26 Ma vonavaghata ani beyebeyemi da wawaya raborabobosi ina vomiiri. Moses ina giruma kovi yavi da kotakovi da kiikiiruku ikarakarai na God gamona ivi sisiya Moses kurina.

* **12:11:** Psa 118:22-23 * **12:18:** Apos 23:8 * **12:19:** Deut 25:5

Ivona bo, ‘Taku na Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma ti na gwabikuwai emakamakai.’*
27 Weni sisiyina ivi debei da God na ke wawaya raborabobosi ma wawaya yawayawasisi
i God. Tuna kubiine koinuwanotanota bero da raborabobosi ke ina vomiiri.”*

Sisiya bagibagina ghamanakina.
(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)

28 Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ipisi ma ivi yanei da Sadusi damsi
ma Yesu ivivi taghegheyana. Ma bade ivi yanei da Yesu ivonapote bubunisi. Ma kurina
ivi tarakiiyana bo, “God ina sisiya bagibagisi kudubina kamosiyai na meni tuna irakata
kirakai?”*
29 Ma Yesu ivonapotei bo, “Sisiya bagibagina ghamanakina na weni. ‘O Israel
kovi yana, ita Bada God na sago kava, ma tuna kava na Bada. 30 Nuwanuwami
kudubinai, kanumimi kudubinai, ami nota kudubinai ma ami rewapana kudubinai da
ami Bada God kurina kovi nuwaviina.’* 31 Ma sisiya bagibagina kana viruwa na weni.
‘Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviiya.’ Ke
meni sisiyina bagibagina weni ivi ruwa ita ghekuyowesi.”*
32 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina ivona bo, “Kuvi sisiya bubuna da ita
Bada God na sago kava ma tuna kava na God.* 33 Ma nuwanuwata kudubinai, kanumita
kudubinai, ita nota kudubinai ma ita rewapana kudubinai na ita Bada God kurina
tinuwaviina. Ma bade ikikava tinuwaviina meyeta, nakanani kwinata nuwanuwana
taviiya. Weni berasi na bera ghamaghamasi, ke verena ma suwara kapukapunina
nakanani.”*
34 Ma Yesu ivi yanei da ivonapote bubuna ma ivonei bo, “Tam na gisina kava ma God
ina ku vikiivavona kuna rui.” Ma nani murinai ke sago iyai iti tepatora da Yesu kurina
iti tarakiiyaname.

God ina Vivinevine Wawayina na David tupurereghina.
(Mat 22:41-46; Luk 20:41-44)

35 Yesu Taparoro Numana garina kamonai ivivi beyebeyena na wawaya ivi tarakiiyanesi
bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi evonavona da God ina
Vivinevine Wawayina na Kiivavo David tupurereghina? 36 Kanuma Vovokaravina
David itowatepani da ivona bo,
‘Bada God ivi sisiya aku Bada kurina. Ivona bo,
Katagheyakuwai kuna makamakai
da kam ghavighaviya
kudubina ku kae gaburim ana teresi.’*
37 David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma nakanani ivi sisiya
iyamna God ina Vivinevine Wawayina na David tuna mani tupurereghina kamosiyai?”†

Yesu vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi sisiyesi.
(Mat 23:1-36; Luk 20:45-47)

Ma koroto ghamana nuwabiibiiyai Yesu ivivi yana bogai.
38 Yesu ivivi beyebeyena inenae da ivona bo, “Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi
na kokitaruvisi. I kayowana da iti wawayaghama. Tuna kubiine gara rurukarukaruwesi
ini kote ma nakanani ina baba yawara. Ma i kayowana da vigimagimara gawarisi

---

* **12:26:** Exod 3:6 * **12:27:** God ivi sisiya Moses kurina na tuna maranai Moses ina kaekiki Abraham, Aisiki ma Jeikap namadani kava irabobo ma kegha da God ivi sisiyesi da ti na yawayawasisi. Tuna ivi debei da ti na rabobowai ivomiiri da karako kunumai emakamakai. * **12:28:** Luk 10:25-28 * **12:30:** Deut 6:4-5 * **12:31:** Lev 19:18 * **12:32:** Deut 4:35 * **12:33:** Hos 6:6 * **12:36:** Psa 110:1 † **12:37:** Kiivavo David tupurereghina na ivokaravei iyamna ti na murimurisi ma David na kii iyaroko. Ma God ina Vivinevine Wawayina bo Mesaya na wawaya ghamanakina. Tuna kubiine namanaki da Mesaya na Kiivavo David murinai itupuwa ma kegha da ighekuyowei da David, Yesu kurina ina vona bo, “Bada.”

kamosiyai wawaya ina vokaravesi ma ini kiikiiwesi. 39 Ma bade kiki numasiyai ma kamporagha marasiyai i kayowana da babada kii gawariyai ina makai. 40 Kwapukwapura iberoberowesi da i numa ma i sawara irapenei. Ma kayotata notasi gwabisiyai, tuna kubiine debiiyai eniponipowana guriguri. Iyavo kava nakanani eberaberai na kovogha berona ina viiya."

Kwapura ina suwara.
(Luk 21:1-4)

41 Yesu na Taparoro Numana garina kamonai ma inae da suwara gawarina ririnai imakiipika. Ma iyavo kava i suwara ivereverena na ikitakita bogiisi. Ikita da mura wawayisi peyarisi mane ghamaghamasi itutura. 42 Ma kwapura moyamoyakina ipisi da mane riririghina ivi ruwa kava iterei. 43 Ma Yesu kana kivikivina ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi, weni kwapurina moyamoyakina ina verena irakata kirakai, ke wawaya peyarisi nakanani. 44 Peyarisi i mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina na moyamoyakina ma kana makii kavakava na kudubina itere yavui."

13

Mara damona kana sisiya.
(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

1 Yesu Taparoro Numana ikiikiibutawei na kana kivikivina sago ivona bo, "Bada, kekitai. Wakima irakarakateyana vaghata! Taparoro Numana kana kita ibiibii kirakai!"
2 Ma Yesu ivonesi bo, "Weni Taparoro Numana ghamana koideyei, bo? Mara sago wawaya weni wakimisi kudubina ina rikatawei da ke sago wakimina kwinana tepanai ina kena. Peyarina ina kuririghi ku tano."

Nuwapoya ma vitupaketowana.
(Mat 24:3-14; Luk 21:7-19)

3 Yesu na Oliv koyana baranai imakamakai ma anagha nevanai na Taparoro Numana imiimiiri. Ma Pita, Jemes, Jon da Anduru ivi tarakiiyana gavui bo, 4 "Kevona. Weni berasi kuvi sisiyei na mara avai ina tupuwa? Ma avi matakirina ini nao, ini akovikai da weni berasi na gisina kava ina tupuwa?"
5 Ma Yesu ivonesi bo, "Matami ekita da wawaya ke ini beroberowemi. 6 Wawaya ipeyari avakuwai ina pisi ma ina vonavona da ti na God ina Vivinevine Wawayina. Ma bade wawaya ipeyari kirakai i vibero ini tumaghanei. 7 Sisiya koni yanei da ghaviya dobu rabarabai etuputupuwa bo sisiya kona viiya da ghaviya kurimi epipisi na ke kona yabumana. Weni berasi ini nao ma mara damona na karakava da ina pisi. 8 Dam sago ina vomiiri da dam viruwa kana ghaviya. Ma dobu sago ina vomiiri da dobu viruwa kana ghaviya. Ma nukenuke dobu bogii ma bogiiyai ina tuputupuwa ma bade gomara yavata. Weni berasi na nakanani ma wavine vituwa ita dagui na inivisina iti karei."
9 "Matami ekita ma kovi rewapana. Ina patumimi ma vitupavira babadisi ku imasi ina teremi da kiki numasiyai ina widimi. Taku kubiiku ina patumimi da babada ghamaghamasi ma kiikiivavo maghinosiyai kona miiri da ini tupaviremi. Ma God varana biibiina koni mamatarei kurisi. 10 Ma kunona wawaya God varana biibiina ina dimei da dam ma dam kudubisi ini yanei ma muriyai mara damona ina nekiibau. 11 Ma maranai ina patumimi ma ini tupaviremi na ke koni nuwapoya da ikikava koni sisiya. Maghinosiyai kona miiri na nani kamonai God nota ina vereveremi na kovi sisiyei. Nakanani kona berai na ke tami kota vivisisiya, ma Kanuma Vovokaravina ini sisiya kubiimi.*
12 Wawaya ina vomiiri da varesina ini wawanei. Ma bade morapa tuna mani natuna ini wawanei. Ededa i maduwa mau ma i mami mau ini ghaviyesi na kii puka ina vowai.

* **13:11:** Mat 10:17-20; Luk 12:11-12

13 Kokivikiviniku kubiine na wawaya kudubisi ina baremi. Ma iyi tam kuna miirikikina
da ku damona na yawasa makamakii nonowina kuna panani."*

Sawara Bero Kirakiina.
(Mat 24:15-28; Luk 21:20-24)

14 "Mara sago kona kitai da 'Sawara Bero Kirakiina' Taparoro Numana kamonai God
kana gawara ina viiya da gawarina vovokaravina ina puyaki." (Viyava wawayim na
damim kevii bubuni.) "Nani maranai iyavo kava Judiya kamonai komakamakai na
yaghiyaghinai ku koya koverau.* 15 Ma tam iyai matarai kemakamakai ke kuna rui ku
numa kamona da am sawara kuna yuna.* 16 Wawaya vao kamonai na veru kevi karei, ke
kuna vovira ku numa da kam gara kuna yuna. 17 Nani maranai wivine manamanawisi
ma vivisususi na ini kamyuyuwa kirakai. 18 Konipowana kirakai da weni nuwapoyisi
ke nuba kana mara kamonai ina tupuwa. 19 Nani marasiyai na nuwapoya ina rakata
kirakai, ke mara karenai God dobu iyamoni da ku karako nakanani. Ma murinai
nani nuwapoyisi ke meyani ina tupuwame.* 20 Nani marana berona ita guri kirakai na
wawaya kudubisi ita rabobo yavu. Tuna kubiine God ina boriya da tupona, iyamna iyavo
kava ivovinesi da ina wawaya na ini kamyuyuwesi."
21 "Nani maranai mikeda wawaya ina vonemi bo, 'Kokitai, God ina Vivinevine Waway-
ina ipisi!' bo 'Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina nokoni!' na ke koni tumaghanei,
22 iyamna Keriso vivibero ma peroperoveta vivibero ina pisi ma bera ma matakira
ghamaghamasi ina berai, ina bera tovoni da God ina wawaya vovinesi ini noraveyana
berosi. 23 Tuna kubiine kokitaruvimi. Vaghina, mara damona kana bera na karakava
ina tupuwa ma namada kudubina avi mamataremi."

Wawaya Natusi ina nekiibau.
(Mat 24:29-31; Luk 21:25-28)

24 "Ma nani nuwapoyisi murinai,
'Madegha ina didibari
ma nawaravi yaseganina kegha.*
25 Gwamegwame kiidamowai ina ririgha,
ma aviyavisina kudubina kunumai na ini nuke yavu.'*
26 Nani maranai wawaya kudubisi ina kitai da taku Wawaya Natusi kwavuwai ere re-
wapaniku ma ere kadariku anororu ku dobu.* 27 Ma aku aneya ana vonatawesi da dobu
ku kudubina ina ne yavui. Ma God ina wawaya vovinesi ina rutinisi da ini kiidaburana."*

Kii miibiina.
(Mat 24:32-35; Luk 21:29-33)

28 "Kovi yana, kii kona kitai na ini beyemi. Kiina enumonumoi na namada akovina
koviiviiya da kwamra kana mara epipisi. 29 Ma bade maghimaghighina, nani berasi
avivi sisiyei ina tuputupuwa na konakovi da mara damona gisina kava ina pisi, marana
namada enenekiibau. 30 Vonavaghata avonavonemi da weni kimitina ke ina rabobo
yavu ma berasi ina tupuwa.† 31 Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da
ina wapa."

Ke sago iyai itakovi da mara damona na avi maranai ina tupuwa.
(Mat 24:36-44)

---

* **13:13:** Mat 10:22 * **13:14:** Dan 9:27, 11:31, 12:11 * **13:15:** Luk 17:31 * **13:19:** Dan 12:1; Rev 7:14
* **13:24:** Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12 * **13:25:** Isa 34:4; Joel 2:10; Rev 6:13 * **13:26:** Dan
7:13; Rev 1:7 * **13:27:** Miibiiyai igiruma da aneya God ina wawaya dobu bogii ma bogiiyai ina rutinisi nakanani
ma yavara, yabarata, karakarata, ma okowa ita viinisi da Yesu kurina iti kiidaburana. † **13:30:** Ivona bo 'kimtina'
na mikeda iyamna vaghata na Israel damsi patana da dobuwai ina makamakai ma berasi ina tupuwa.

32 “Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na ina tupuwa. Aneya
kunumai ke itakovi ma bade nakanani taku God Natuna ke atakovi. Aku Mamai ina
kina kava iakovi.* 33 Tuna kubiine kokitaruvimi ma mara nonowa na kovovunagha
meyemi, iyamna ke kotakovi da mara avai ana vovira. 34 Tuna nakanani ma tomowa
sago ita numataya. Muriyai da ita nae na ina bigabiga sago sago duma i biga iveresi. Ma
bade matuketa kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Matam ekita.’ Ma ivomiiri, ina numa
ivoterei.* 35 Ma tami bade nakanani, matami ekita, iyamna ke kotakovi da avi maranai
numa badana ina vovira. Raviyai bo didibara punai, kokoreko ina vivitutuwana kamonai
bo mara tomtomwai. 36 Yaghiyaghinai ina nekiibau na ke ita biibai da ina pananimi
da kokenakena. 37 Weni sisiyina avonavonemi na bade wawaya kudubisi kii sisiya.
‘Matami ekita.’ ”

14

Babadisi ivi ogatara da Yesu iti raboboi.
(Mat 26:1-5; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

1 Mara ruwa kava imakamakai da Pasova kamna kana mara ma nani murinai na
kam ghamana sago kana vava ‘Parawa Vivikiipanina.’ I kiki da nani kamna kubiine kii
parawa kamonai na yist ke ina terei. Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana
vibeyebeyena wawayisi ivi ogatara da gavunai Yesu ita paniya da iti raboboi.* * 2 Ma
ivona bo, “Ke Pasova kamna kamonai taberai. Ina wawaya nuwanuwasi ita pughu da
iti kayotirana.”

Wavine sago Yesu ivi monaghi.
(Mat 26:6-13; Jon 12:1-8)

3 Ma Yesu na Betani meyaginai ma Saimon Giigiipona ina numa kamonai
nevanevasiyai ikenavipika da ikamkam. Ma wavine sago diudeu† ikavarapiyei,
kamonai na oira ghabughabuna, kana mane na ghamanakina. Ma diudeu kana
terepapara ivotawei, ma muriyai na virina ivotawei da oira Yesu ku gayamina itepoi.*
4 Wawaya viya nani berana ke iti vaghinei da ti mani inipusi ma ivona bo, “Avi kubiine
oira irekwei? 5 Tuna iti gimarei na mane ghamana ita panani da wawaya moyamoyakisi
ita veresi.” Ma wavinena iyegha kirakiiyei.‡

6 Ma Yesu ivona bo, “Kovoterei, ke kona yeghai. Tuna bera biibiina ma nuwaviiviinina
kuriku iberai. 7 Mara iguri da wawaya moyamoyakisi yavata kona makii patapata da
koni vitesi. Ma taku na ke mara gurina yavata tamakai.* 8 Weni wavinena nota iviiya da
weni berana biibiina iberai kuriku. Oira ghabughabuna itepoi na tupuwiku ivovunaghi
da ke mara gurina ma wawaya ku karawaga ina tereku. 9 Vonavaghata avonavonemi,
dobu ku kudubina wawaya God varana biibiina ina dimadimei na bade weni wavinena
aviyavisina karako iberai na ini sisiyei da notana ina makii nonowa.”

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.
(Mat 26:14-16; Luk 22:3-6)

10 Ma nani murinai Judas Iskariyot ivomiiri inae. Tuna na Yesu ina wawaya ivi 12
kamosiyai ma inae taparoro babadisi i babada kurisi da Yesu iti wawanei. 11 Damsi
ivi yanei da nuwanuwasi ibiibii kirakai ma vonakiiyapa bagibagina kurina iterei da
imana ina kovoghi. Ma Judas ivi karei da keta iekwekwai da Yesu ku imasi ita terei.

---

* **13:32:** Mat 24:36 * **13:34:** Luk 12:36-38 * **14:1:** Pasova: Pasova na Israel damsi i kam ghamana da maranai God i kaekiki katamana ivitesi da Egypt ikuyowei ina notai. * **14:1:** Exod 12:1-27 † **14:3:** Diudeuna na wakimiyai iyamoni, wakimina kana vava na alabasta. * **14:3:** Luk 7:37-38 ‡ **14:5:** Nani oirina miiyanina irakata da wawaya sago madegha sago ita vobigabiga ma ina miiya kudubina iti kiikapui na ruvana. * **14:7:** Deut 15:11

Bada Yesu kana kivikivina yavata Pasova kamna iberai.
(Mat 26:17-25; Luk 22:7-14, 21-23; Jon 13:21-30)

12 Kam ghamana kana vava ‘Parawa Vivikiipanina’ na marana inekiibau. Ma i kiki da
weni kamna kubiine parawa kamonai na yist kegha. Weni kamna ghamana ina verau
da taparoro sago ina kovi ma karenai sipu gegeyina ina kiivunui ma ina kani da Pasova
ina notai. Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Mike kana nae da kana vovunagha
da Pasova kamna taberai?”
13 Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi, ivonesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa
sago kona panani, tuna okowa kibubuna ina kavakavari na kokivini. 14 Ma meni ku
numana ina rui na tuna wawayina na numa tuwakarena kurina kovona bo, ‘Akii
Bada ekayokayowei da am numiiyai Pasova kamna ina berai. Ivi nowi da numataya i
tupayaragha kamonai kuna terekai da tokai kana kivikivina yavata kana kam patapata.’
15 Ma tomowina tupayaragha ghamana kiidamowai ini beyemi, kamonai na namada
ivovunaghi ikovi ma sawara kudubina itura. Ma tami nani dobunai kona vokuyakuya
ma kona vovunagha kubiita.”
16 Ivi ruwa inae ku Jerusalem da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani ipanani. Ma
Pasova kamna ivovunaghi.
17 Ravi ipika na Yesu turaturana ivi 12 yavata inekiibau. 18 Ma nevanevasiyai
ikenavipika da ikamkam na Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, wawaya sago
kamotiyai ini wawaneku, wawayina yavata takamkam patapata.”*
19 Turaturana nani sisiyina ivi yanei da ivi nuwapoya kirakai. Ma sago sago duma ivona
bo, “Bada, taku bo iyai? Ma taku adami kaviku.”
20 Ma Yesu ivonesi bo, “Wawayina na tami ami vi 12 kamomiyai. Tuna na taku yavata
parawa ku dabira kavovokutuva patapatai. 21 Ikikava giruma katamana namada ivona
da Wawaya Natusi ita rabobo na nakanani ina tupuwa. Ma meni wawayina ini wawaneku
na iti nuwapoya kirakai, iyamna kovogha berona ina panani. Tuna kubiine ita biibai da
nani wawayina ke ita tupuwa ku dobu.”

Yesu ina kam turina.
(Mat 26:26-30; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25)

22 Ikamkam na Yesu parawa iviini ma God ivi kiikiiwei, ma ivogimagimai da kana
kivikivina iveresi. Ma ivonesi bo, “Koviiya, wena tupuwiku.”
23 Muriyai redu iviiya ma God ivi kiikiiwei, ma iveresi da peyarisi iuma. 24 Ma ivonesi
bo, “Wena taraku, ina sororo da wawaya peyarisi ini yawasisi. Karako imatakira da God
ina vivaghina makamakiina ina wawaya yavata eberaberai.* 25 Vonavaghata avon-
avonemi, wain ke anuma meyei da karakava nokoni ku marana God ina vikiivavona
kamonai wain vuna anumai.”
26 Ma vokavara tavorina sago iravi ma peyarisi ikiibau inae ku Oliv koyana.

Yesu ivona da Pita ini bero.
(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

27 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Peyarimi ami nota ina peku da kona verukuyoweku.
Giruma katamana evonavona bo,
‘Sipu kana koyakoyagha ina kiivunui,
ma sipu yavona ini verubogebogesi.’*
28 Ma ana vomiiri na ani nao ku Gariri ma nani dobunai ana pananimi.”*
29 Ma Pita ivona bo, “Turaturata peyarisi ina verukuyowem ma taku na ke ana voterem.”
30 Ma Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni didibarinai,
muriyai da kokoreko mara viruwina ita tou na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.”

---

* **14:18:** Psa 41:9 * **14:24:** Exod 24:8; Jer 31:31-34 * **14:27:** Zech 13:7 * **14:28:** Mat 28:16

31 Ma Pita ina sisiya bagibagina iterei da ivona bo, “Ke ana vonabarem! Mikeda taku na
tam yavata iti rabobota na kara ke ana voterem.”
Ma kana kivikivina peyarisi nakanani ivivi sisiya.

Yesu ina nipowana Getsemani dobunai.
(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

32 Yesu kana kivikivina yavata inae ku nawaba sago kana vava Getsemani, ma ivonesi
bo, “Weni dobunai komakai ma ana nae noke da ana nipowana.” 33 Ma Pita, Jemes da Jon
irutinisi da yavata inae. Ma ivi karei da nuwanuwana ipoya kirakiiyei da damina ibero
kirakai. 34 Ma ivi aroba ivonesi bo, “Nuwapoya tepanai ma tepanai da vitana irakata, ma
tuna ekiikiivununuku. We komakai ma matami ekita.”
35 Ma Yesu inae gisina ma ivi tuwaporeruruwana ma itawotei da gayamina ioru ku
tano. Ma inipowana ina Mamai kurina, ivi nowi da kovokovoghina bo kegha da
vokwarakwara marana maghinonai epipisi na ita veruvuvurei. 36 Ma ivonatou bo, “Abba,
Mamai, kade weni vokwarakwarana reduna gwabikuwai kuta viitawei. Bera peyarina
kurim na itekateka kirakai. Ma kegha da ke taku aku kayowana, ma tam am kayowana
keberai.”
37 Ma ivovira da kana kivikivina ivi aroba ipananisi da ivivi keneyana ma ivona bo,
“Saimon Pita, avi kubiine kekenakena? Kade mara gisina kava kuta makamakai ma
kuta kitakita. 38 Matami ita kita ma kota nipowana da maranai ruyagha ina nekiibau na ke
kona peku. Kanumimi i kayowana da biibiina kota berai ma tupuwimi na mitamitasi.”
39 Ma ivomiiri inae da kunona ikikava inipowana na bade nakanani inipowaname.
40 Ma ivovirame na bade ipananisi da matasi ikiikovoghi da ikena nunuwapa. Ma ti na
ke itakovi da ikikava ita vonei.
41 Ma mara viarobina ivovirame ma ivonesi bo, “Tami kokenakena, bo? Patana
da koiyakam, bo? Kena kovoterei. Marana inekiibau. Kokitai, taku Wawaya Natusi
ini wawaneku da berabero wawayisi ku imasi ina tereku. 42 Kovomiiri. Tanae. Kokitai,
wawayina ini wawaneku na enenekiibau.”

Yesu ipaniya.
(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

43 Yesu ivivi sisiya ma Judas inekiibau, tuna bade na kana kivikivina sago. Ma tuna
murinai na koroto ghamana seri da kepata ikavara. Taparoro babadisi i babada,
vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ivonatawesi. 44 Ma
Judas namada koroto ivonesi bo, “Weni nakanani ani matakira. Tomowa sago ana yoni
na konakovi da vaghina wawayina. Ma tuna kona paniya ma kona rutinaneyei.”
45 Vaghina ma Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, “Bada,” ma iyoni. 46 Ma
nani korotona Yesu ivotani da ipaniya. 47 Ma Yesu ina wawaya sago ina seri itina yavui
da taparoro badana ina bigabiga tinina ikiiyaraghatawei. 48 Ma Yesu ivonesi bo, “Taku
ke tomowa nuwaghakighakiku bo kayakayayiku da seri ma kepata kota kavarapiyei
da kota paniku. 49 Mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai avivi beyebeyena
ma ke kota paniku. Ma ikikava giruma katamana ivona da ita tupuwa na nakanani
etuputupuwa.”*
50 Ma kana kivikivina kudubisi Yesu iverukuyowei.
51 Ma kana kivikivina sago, tuna na yaragina ere kaperona. Ita verau ma nani
korotona ibera tovoni da ita votani 52 ma kegha, kana kapero kava itinatawei ma
yaragina iyuna kava iverau, kana kapero iverukuyowei.

Yesu Sanhidran babadisi maghinosiyai imiiri.
(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19-24)

* **14:49:** Luk 19:47, 21:37

53 Yesu irutini da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Sanhidran babadisi
kudubisi ivi kiidaburana, ti na taparoro babadisi i babada, Jiu damsi i babada ma
vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi. 54 Ma Pita na kana taraboga ma ikivikivinisi
da taparoro badana ghamana ina ku numa garina irui. Ma nani kamonai potapota
wawayisi yavata imakai da ivivi rarana. 55 Ma taparoro babadisi i babada ma bade iyavo
kava Sanhidran kamonai na kudubisi keta iekwekwai da Yesu iti wavui da iti raboboi.
Ma ke sago wawaya ita panani da iti mamatara da berona iberai. 56 Wawaya peyarisi
ivivi mamatara bero da Yesu iti wavui ma i sisiya bogii ma bogiiyai na viviberosi.
57 Ma turinai wawaya viya ivomiiri da Yesu iti wavui. Vimamatara vibero iterei,
58 ivona bo, “Weni tomowina kavi yanei da ivona bo, ‘Weni Taparoro Numana na
wawaya imasiyai ivowai, ma taku na kudubina ana rikatawei. Ma mara aroba kamonai
sago vuna ana vowai, ma tuna na ke wawaya imasiyai ina vowai.’ ”* 59 Ma patana da i
nota bogii ma bogiiyai itereterei da ke sago iyai kwinana yavata i nota iti sagoi.
60 Vaghina ma, taparoro badana ghamana ivomiiri da peyarisi maghinosiyai Yesu
ivi tarakiiyanei bo, “Weni wawayisi iwavum na kam papara kuna vowai bo? Kade i sisiya
kuna kovoghi bo kegha?”
61 Ma Yesu kawana ipota da ke sago ita vonapotei. Ma bade ivona bo, “Tam na God ina
Vivinevine Wawayina bo kegha? God tavovokavakavari ma vonavaghata bo kegha da
tam na natuna?”
62 Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, taku. Ma mara sago taku Wawaya Natusi kona kitiku
da God Rewapana Kirakiina katagheyanai ana makamakai ma bade kona kitiku da
kwavuwai anororu ku dobu.”*
63 Ma taparoro badana ghamana nuwanuwana ipughu kirakai da tuna mani kana
gara itinasikai. Ma ivona bo, “Ke sago vimamatara wawayina tekwai da ini wavui,
64 iyamna namada kovi yanei da God ivi avaberowei. Ma tami ikikava konotanotai?”*
Ma kudubisi ivonakiiyaragha da ibera beroi ma kana kovogha na rabobo. 65 Ma
wawaya viya ivi karei da Yesu ikanukanui. Ma gara iviiya da matana ikupotai ma imasi
ivovidubidubini da iraravi. Ma ivonavonavinamei bo, “Tam peroveta bo? Kevonekai
da iyi iravim.” Muriyai potapota wawayisi Yesu irutini da ivowa kirakiiyei.

Pita, Yesu ivonaveyaveyiyei.
(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27)

66 Pita na numa garina kamonai imakamakai ma taparoro badana ghamana ina
bigabiga wavinena ipisi 67 ma ita kita da Pita ivivi rarana na ikita bogai ma ivonei bo,
“Tam na Yesu kwinana, nani Nasaret tomowa ina wawaya.”
68 Ma Pita ivona bo, “Taku nani tomowina ke atakovi. Ke atakovi da aviyavisina
kisisiyei.” Ma ikiibau da gari ku matuketina ma yaghiyaghinai kokoreko itou.
69 Ma wavinena Pita ikitai da nani gawarinai imiimiiri ma iyavo kava ririnai
ivivi miiriyana na ivona meyesi bo, “Ina wawaya sago na weni.” 70 Ma Pita ivi berome
da Yesu ivonaveyaveyiyei.
Ke mara gurina ma wawaya Pita ririnai imiimiiri na ivonei bo, “Vonavaghata da tam
na Yesu ina wawaya sago, iyamna tam na Gariri wawaya.”
71 Ma Pita ivona bo, “Taku ani bero na God kovogha ina vereku. Nani tomowina
kisisiyei na ke atakovi.”
72 Vaghina ma, yaghiyaghinai kokoreko itume. Ma Pita ina nota ivovira ma Yesu
ina sisiya inotapanani da tuna ivona bo, “Mara aroba kuni bero da ke kutakoviku ma
murinai kokoreko mara viruwina ina tou.” Ma Pita itupagavovora da itou.

* **14:58:** Jon 2:19 * **14:62:** Dan 7:13 * **14:64:** Lev 24:16

15

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.
(Mat 27:1-2, 11-14; Luk 23:1-5; Jon 18:28-38)

1 Mara boiboi vaghata Sanhidran damsi ivi kiidaburana. Ti na taparoro babadisi i
babada ma Jiu damsi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na kudubisi
Yesu ivivi dughuwei da vivaghina iberai. Ma imana ikutatani ma irutini inae Pailat
kurina.* 2 Ma Pailat, Yesu ivonei bo, "Tam Jiu damsi i kiivavo bo?"
Ma Yesu ivonapotei bo, "E, ikikava kisisiya na taku nakanani."
3 Ma taparoro babadisi i babada wavu kudubina Yesu kurina iterei. 4 Tuna kubiine
Pailat ivi tarakiiyanei bo, "Kade, kuna vonapotesi da kam papara kuna vowai bo kegha?
Kiyanei da wavu kudubina kurim etereterei."
5 Ma Yesu ke sago aviyavisina ita vonapotei. Ma Pailat ivi deyei da tuna mani kana
papara ke ita vowai.

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu ina tuparatui.
(Mat 27:15-26; Luk 23:13-25; Jon 18:39–19:16)

6 Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai wawaya sago gabura
kamonai ivovotawei. Koroto i kayowana iyai na tuna wawayina ini kiibuni. 7 Ma
wawaya viya gabura kamonai, ti na Israel damsi ma ivomiiri da ivi ghaviya da Rome
damsi ita kwavinisi. Ma nani viruwina kamonai wawaya viya ivi kiivununuwana. Tuna
kubiine gabura ku kamona iteresi. Ma sago kana vava na Barabas. 8 Ma Yesu patana da
Pailat maghinonai imiimiiri na koroto ghamana ipisi ma Pailat ivonei da i kayowana
da ikikava madegha nununai iberaberai na nakanani ina berai, wawaya sago gabura
kamonai ita terekiibuwei. 9 Ma Pailat koroto ivi tarakiiyanesi bo, "Ami kayowana iyai?
Kokayokayowei da Jiu dami ami kiivavo ana votawei, bo?" 10 Nakanani ivi tarakiiyanesi
iyamna iakovi da taparoro babadisi i babada Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine ipaniya
ma irutinaneyei kurina.
11 Ma taparoro babadisi i babada koroto nuwanuwasi ipiroi da peyarisi ke i kayowana
Yesu. I kayowana da Barabas ita votawei. 12 Ma Pailat ivona bo, "Ma aviyavisina ana berai
weni tomowina kurina, tami kovonavona da tuna na Jiu dami ami kiivavo?"
13 Ma korotona ikiirarapotei bo, "Kotuparatui."
14 Ma Pailat ivona bo, "Avi kubiine? Aviyavisina ibera beroi?"
Ma kegha, korotona gamosi irakata da ikarayogosi bo, "Kotuparatui!"
15 Ma Pailat ina kayowana da nani korotona iti nuwabiibiinisi da nuwanuwasi ita pika.
Tuna kubiine Barabas gabura kamonai ivi kiibuni. Ma seri wawayisi ivonesi da Yesu
iwidi kirakiiyei ma ivonatawei da ita tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ivonavinamei.
(Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)

16 Seri wawayisi Yesu irutinaruwei da Pailat ina numa garina ku kamona. Ma gawara
kana vava Praitoriyum ku kamona irui ma turaturasi ikwaturiyariyesi. 17 Tarasovo
yebayebarina iviini da Yesu ivi kotei.† 18 Ma ivi karei da ivonavonavinamei bo, "Kiiwa
kiiwa! Tam Jiu damsi i kiivavo ghamam!" 19 Ma diwona ikavarapiyei da gayamina
iraravi ma bade ikanukanui. Ivivi tuwaporeruruwana ma ere vivinamesi irurunomei.
20 Ivi namei ikovi na tarasovo yebayebarina ivotawei ma kana gara vaghata ivi kote
meyei. Ma irutinakiibuwei da ita tuparatui.

---

* **15:1:** Pailat: Rome ina kiivavo ghamana Sisa, Pailat ivinei da Israel ivivi badei. Tuna na ina *governor*. † **15:17:** Tarasovona yebayebarina na kitana 'purple' ma tuna na kiikiivavo kava ikotekotei. Ma kana kraun na urava iyiyonai imetami ma gayamina itaratani.

Yesu ituparatui.
(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

21 Ketiyai inenae ma tomowa kana vava Saimon ipanani, tuna wekarakava dobu
rabarabai ipisi da ku Jerusalem irurui. Tomowina ina dobu Sairini ma natunatuna
kii vava Ariksanda ma Rupas. Seri wawayisi ikwatui ma idarui da Yesu kana korosi
ita kavari ma yavata ita nae.* 22 Ma Yesu irutini inae da ku gawara kana vava Gorugata,
nani vavana iyamna 'Teuteu Gawarina.' 23 Ma wain ita verei da itumai, kamonai na
gegura kana vava meya ivirai. Ma Yesu ibarei. 24 Ma muriyai na ituparatui. Ma kana
gara ita vorereghi kubiine na virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi.*
25 Marana ituparatui na madegha namada ivovomuyamuya.‡ 26 Ma gayamina tepanai
giruma sago itutui ivi debei da avi wavuna ikavakavari. Igiruma bo, "Jiu damsi i
kiivavo." 27 Ma yapiyapi wawayisi ruwa yavata ituparatusi, sago ku katagheyana ma
sago ku dugena.* 28 (-)§

29 Ma wawaya ketiyai ibababa na ivivi avaberowei ma gayamisi ivivi ruruwini. Iki-
ikiirara bo, "Damidamina! Taparoro Numana kuta rikai ma mara aroba kamonai
kuta vowa meyei.* 30 Korosi tepanai keoru da kuni yawasa meyem!"

31 Ma bade nakanani taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi Yesu ikarakara vibagibagiyei. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, "Wawaya
ivivi yawasisi ma ke kovokovoghina da tuna mani ini yawasa meyei. 32 Ivona da tuna na
God ina Vivinevine Wawayina ma Israel ina kiivavo. Mede wekarakava korosiyai eoru
da takitai ma titumaghanei."

Ma tomotomowa ruwa Yesu yavata ituparatusi na ti bade ivi avaberowei.

Yesu irabobo.
(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

33 Madegha punai dobu kudubina ivi didibara yavui ma nakanani imakai da madegha
inubanuba kana ku mara.** 34 Ma tuna maranai Yesu ikiirara bo, *"Eloi, Eloi, lama
sabachthani?"* iyamna, "Aku God, aku God, avi kubiine kukuyoweku?"*

35 Ma wawaya viya ririnai imiimiiri na ivi yanei ma ivona bo, "Kovi yana, Elaidiya
ekwatukwatui."

36 Ma tomowa sago iverau da gumba†† ivokutuvi wain tomatomana ku kamona ma
kiiyai ivi kavini ma ivororona da Yesu ita susui. Ma ivona bo, "Wekarakava na tavoterei.
Takitai da kade Elaidiya ina pisi da ina tereoruwei."*

37 Ma Yesu ikiirara, yana turina itawei ma irabobo.

38 Irabobo na Taparoro Numana garana itamosika da ruwa. Tepanai da ioru ku
kapina.‡‡ 39 Ma senturiyon, tuna seri wawayisi i bada Yesu maghinonai imiimiiri na
ivi yanei da ikiirara, ma ikitai da ikikava irabobo. Ma ivona bo, "Vonavaghata, weni
tomowina na God Natuna."

40 Ma wivine viya gisina rabarabai imiimiiri ma kamosiyai na Meri Magadarini,
Sayome ma Meri (tuna na Jemes murimurina ma Joses i maduwa).* 41 Weni wivinesi
na Yesu ikivikivini, yavata ibababa Gariri kamonai da ikoyakoyaghi. Ma bade wivine
viya ikivini, ti na yavata ighae ku Jerusalem.

Yesu tupuwina ku buba iterei.
(Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

---

* **15:21:** Rom 16:13 * **15:24:** Psa 22:18 ‡ **15:25:** Tuna na 9 o'clock boiboiyai. * **15:27:** Isa 53:12 § **15:28:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 28 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Wawaya beroberosi yavata iterei.' * **15:29:** Psa 22:7, 109:25; Mak 14:58; Jon 2:19 ** **15:33:** 12:00 da ku 3:00 o'clock raviyai. * **15:34:** Psa 22:1 †† **15:36:** gumba: gumba na 'sponge.' * **15:36:** Psa 69:21 ‡‡ **15:38:** Tuna garana numa itupayaraghi da wawaya ke ita kita ku kamona. * **15:40:** Luk 8:2-3

42 Vovunagha marana kamonai na Yesu irabobo. Ravi ita pika na viyakam marana
iti karei.§§ Gisina kava ravi ita pika, 43 tuna kubiine tomowa sago kana vava Josepa
Arimateya ivi yaghiyaghina ma ere tepatorana inae Pailat kurina. Tuna na wawaya
ghamana Sanhidran kamonai ma nimonimoriyai ivivi koyakoyagha da God ina viki-
ivavona ita pisi. Inae ma ivi nowi da Yesu tupuwina ita viiya. 44 Pailat ivi yanei da Yesu
namada irabobo ma ivi deyei. Senturiyon ikwatui ma ivi tarakiiyanei da vonavaghata
da irabobo bo kegha. 45 Ma akova senturiyon gwabinai iviiya da irabobo ikovi na
ivi vaghinei da Josepa, Yesu tupuwina ita viiya. 46 Ma Josepa inae da gara vuna igimari***
ma Yesu tupuwina korosiyai itereoruwei da igerei, ma buba ku kamona iterei. Bubana
na koya baranai itarai da karawaga iyamoni. Muriyai wakima ghamana itabiri inae
da bubana igudupotai. 47 Ma Meri Magadarini ma Joses ina maduwa Meri na ivi ruwa
ikitai da tupuwina meni dobunai iterei.

16

Yesu rabobowai ivomiiri
(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

1 Viyakam marana ikovi na Meri Magadarini, Jemes ina maduwa Meri ma Sayome
oira ghabughabusi igimara da ita nae Yesu tupuwina ita vovisiboi. 2 Sande mara boiboi
vaghata i oira ikavara ma ivomiiri ku karawaga. 3 Ibaba inenae na ti mani ivivi ogatara
da nani wakimina bubana igudupotai na iyi ita tabiratawei. 4 Inenekiibau na itepa ita kita
da buba wakimina ghamanakina na namada wawaya itabiratawei. 5 Wivinesi irui
karawaga bubana ku kamona ma itataghana, iyamna ku katagheyasi tomowa yaragina
ikitai, kana gara poipoina.
6 Ma tomowina ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Akovi da Nasaret wawayina Yesu
ituparatui na tuna koekwekwai. Rabobowai ivomiiri da ke ita makamakai. Kokitai,
tupuwina weni dobunai iterei, gawarina na kwebuna. 7 Ma konae da kana kivikivina
ma Pita kovonesi bo, ‘Yesu ini nao ku Gariri. Ma nani dobunai kona panani, nakanani ina
sisiya kurimi iterei.’ ”*
8 Wivinesi inotakavakavai ma ere kirokirorosi karawaga ikiibutawei ma veru
ivi karei. Ma iyabumana kirakai da ke sago iyi kurina iti sisiya.

[Rorova mara katamaninai Mak ina giruma damona iwapa. Muriyai giruma wawayisi iekwa kavai na vesis 8 da ku 20 ti mani igiruma tovoni. Ma Mak ke ita girumi.]

9 Sande mara boiboi vaghatai Yesu rabobowai ivomiiri na kunona Meri Magadarini
kurina inekiibau, tuna wavinena gwabinai kanuma beroberosi miikovimaruwa na
Yesu ikwavinisi. 10 Ma Meri inae da kana kivikivina itutusiyasiyapa na ivonesi.
11 Ivi mamataresi da Yesu na yawayawana, ma ivonesi da tuna mani matanai ikitai. Ma
kana kivikivina ke iti tumaghanei.

Kana kivikivina ruwa Yesu ikitai.
(Luk 24:13-35)

12 Muriyai kana kivikivina ruwa Jerusalem ikiibutawei da ketiyai ibababa ma Yesu
inekiibau kurisi. Ma kana kita ivire da kunona ke ita vogiini da tuna na Yesu. 13 Muriyai
ivi ruwa ivovira ku Jerusalem ma turaturasi ivonesi da Yesu ikitai. Ma bade ke
iti tumaghanesi.

---

§§ **15:42:** Vovunagha marana kamonai wawaya biga peyarina ini kovini da maram viyakam marana ke ina bagibagi ma bade raborabobosi ke ina dogosi. *** **15:46:** Garana na poipoina ma lineniyai iyamoni. * **16:7:** Mat 26:32; Mak 14:28

Kana kivikivina ivi 11 Yesu ikitai.
(Mat 28:16-20; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

14 Muriyai bade kana kivikivina ivi 11 ikamkam ma Yesu kurisi inekiibau. Ma iyeghisi iyamna i vitumaghana igisi ma bade iyavo kava ivivi mamataresi da rabobowai ivomiiri na ke iti tumaghanesi, nuwanuwasi na gudugudu na. 15 Ma ivonesi bo, “Kokiibau da dobu ku kudubina, da varaku biibiina dam ma dam kurisi kona dimei.* 16 Iyavo kava ini tumaghaneku ma ina babataito na yawasa makamakii nonowina ina panani. Ma iyavo kava ke ini tumaghaneku na kovogha ghamana ina viiya. 17 Ma iyavo kava itumaghaneku na weni matakirisi gwabisiyai ina makamakai. Avakuwai kanuma beroberosi ina kwavinisi, kunuma gamosi bogii ma bogiiyai ini sisiya, 18 mota beroberosi ina votovoni ma gubaga ke ina panani, gegura berona inumai ma ke ina rabobo, ma bade imasi wawaya gubagubagisi ku tepasi ina terei da ini yawasisi.”

Yesu ighae ku kunuma.
(Luk 24:50-53; Apos 1:9-11)

19 Bada Yesu kana kivikivina kurisi ivi sisiya ikovi na God iviitawei ighae ku kunuma da katagheyanai imakiipika.* 20 Ma vaghina, kana kivikivina ikiibau da dobu nununai Yesu varana biibiina idimadimei. Ma Bada ivi vitesi da bera ma matakira ghamaghamasi kamosiyai ituputupuwa, berasi ivivi mamatara da vonavaghata ivivi sisiyei.

* **16:15:** Apos 1:8 * **16:19:** Apos 1:9-11

Yesu Varana Biibiina
Luk
Igirumi
(Luke)
Vonaviakova

Yesu Varana Biibiina Luk igirumi na ivi debei da Israel damsi kii Viviyawa inekiibau. God vonakiiyapa bagibagina iterei da wawayina ita vonatawei kurisi, tuna na Yesu. Ma ke Israel damsi kava kubiisi ma tota yavata. Igiruma da Kanuma Vovokaravina, Yesu ikwatui da varana biibiina ita dimei wawaya vivikamyuyuwisi kurisi. Tuna kubiine weni bukana kamonai ivi debei da wawaya i nuwapoya bogii ma bogiiyai na kudubisi Yesu ivi vitesi. Nota weni girumina kamonai ipeyari ma nota sago na imiiritaweyana, tuna Yesu nuwabiibai ipiyei ku dobu. Buka karenai ivi mamatara da wawaya peyarisi ivi nuwabiibai da Yesu itupuwa. Ma bade buka damonai ivi mamatara da Yesu ighae ku kunuma ma kana kivikivina nuwabiibiiyai imakamakai i vitumaghana tepanai. Varagutugutu viya na weni bukana kava kamonai emakamakai ma ke Matiu, Mak ma Jon i buka kamosiyai ita girumi. Varagutugutusi na weni. Aneya itavotavora Yesu ina tupuwa maranai, sipu kii koyakoyagha inae da pepeya Yesu ikitai, Yesu gisinai Taparoro Numana kamonai, ma miiba ruwa, ti na Sameriya tomowa biibiina ma tomowa natuna isiwana. Nota ghamaghamasi viya Luk ivi sisiya kirakiiyei na nipowana, Kanuma Vovokaravina, ikikava wivine Yesu yavata ibiga patapata ma ikikava God berabero enotanotatawei.

Ma bade Luk na buka sago igirumi, tuna bukana kana vava *Aposol I Bera (Acts).*

Luk ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-4 Giruma ivotawei.
Sapta 1:5 da ku 2:52 Jon Babataito ma Yesu itupuwa ma ivi ededa marasiyai.
Sapta 3:1-20 Jon Babataito ikikava ibiga.
Sapta 3:21 da ku 4:13 Yesu ibabataito ma ruyagha ipanani.
Sapta 4:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamonai.
Sapta 9:51 da ku 19:27 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.
Sapta 19:28 da ku 23:56 Yesu ina biga turina Jerusalem kamonai ma barabaranai.
Sapta 24:1-53 Yesu rabobowai ivomiiri, irumatara wawaya kurisi ma ighae ku kunuma.

1 Kiiwa kiiwa Teyopilas, tam wawaya ghamam. Kamotiyai bera ipeyari itupuwa
ma wawaya peyarisi ibera tovoni da ita girumi. 2 Iyavo kava God varana idimadimei,
ti damsi kudubina matasiyai ikitai na ivi damani kurita. 3 Tuna kubiine weni berasi
kudubina karena da ku damona anunura bubuni ma anotai da ibiibai da taku ata girumi
kubiim. 4 Akovi da varana gisina kuvi yanei ma agirugirumi da iyamna vaghata
kudubina kutakova bubuni.

Aneya, Jon ina tupuwa ivi yonayonei.

5 Judiya kamonai, kiivavo Herodi ina mariyai taparoro badana sago kana vava
Zekaraya. Tuna turaturana yavata na Abiya ina rakaraka kamonai. Ma Zekaraya
kawana kana vava Elisabet. Ti na Eron tupurereghina.* 6 Ma ivi ruwa God yavata
ivi nuwasago ma ina vonaviyoyovana kudubina inununura bubuni. 7 Ma natusi kegha,
iyamna Elisabet na gagarina ma kawana yavata imorapa kirakai.

8 Mara sago Zekaraya ina rakaraka yavata i mara ipisi da taparoro badana bigana
ita berai Taparoro Numana kamonai. 9 Ma i kiki imakamakai da virekwa sago iberai

* **1:5:** 1Chr 24:10

da biga irereghi, ma Zekaraya ivinei da ita rui Taparoro Numana ku kamona da insens ita kapuni. 10 Insens ikapukapuni na wawaya peyarisi Taparoro Numana matarai iniponipowana. 11 Nani kamonai Bada ina aneya sago inekiibau Zekaraya kurina da suwara kana kema katagheyanai imiimiiri. 12 Maranai Zekaraya aneya ikitai na itataghana ma nuwanuwana ikaragavovori. 13 Ma aneyina ivona bo, “Zekaraya, ke kuna yabumana. Am nipowana God ivi yanei. Kawam Elisabet ini tuwa da tomowa, ma koni vavei ‘Jon.’ 14 Tuna na ami nuwabiibai ma ami nuwaviina. Ma bade ina tupuwa na wawaya peyarisi ini nuwabiibiiyei. 15 Bada ku matana tuna na wawaya ghamana. Ke meyani da wain bo okowa rewapanisi inumai. Ma gegeyinai Kanuma Vovokaravina gwabinai ina runuma.* 16 Ma wawaya peyarisi Israel kamonai nuwanuwasi ina tinavirai da ina vovira i Bada God kurina. 17 Bada maghinonai ini nao, ma kanuma ina ku nevaneva ini rewapana kirakai peroveta Elaidiya nakanani. Moramorapa nuwanuwasi ina tinaviresi natunatusi kurisi. Ma wawaya kawakiikiisi ku maninina ina teresi. Bada kubiine ina vovunaghisi ma muriyai da Bada ina nekiibau.”*

18 Ma Zekaraya aneyina ivi tarakiiyanei bo, “Ikikava anakovi da vonavaghata? Taku kawaku yavata kamorapa kirakai.”

19 Ma aneyina ivona bo, “Taku Gebriyel, ma mara nonowa God maghinonai amiimiiri. Tuna ivi yoneku da weni varana biibiina ata vonem.* 20 Ma ke kuti tumaghaneku kubiine, karako kawam akiikiipotai da ke kuni sisiya. Kana mara vaghata ina pisi da natum ina tupuwa ma muriyai kuni sisiya.”

21 Wawaya Taparoro Numana matarai Zekaraya ikoyakoyaghi ma nuwanuwasi ivivi tetei da avi kubiine ke ita kiibau yaghiyaghina. 22 Muriyai ikiibau ma visisiya kurisi ibera kavai. Wawaya ikitai ma inotai da bera gubana sago Taparoro Numana kamonai ikitai, iyamna ke kovokovoghina da iti sisiya ma imana kava irurutawei.

23 Zekaraya ina biga Taparoro Numana kamonai ivi kovini na Jerusalem ikiibutawei ma ivovira ina ku numa. 24 Nani murinai kawana Elisabet iropeya ma nawaravi miikovi gaburai imakai da ke ita baba. 25 Ma Elisabet ivona bo, “Weni berana Bada kubiiku iberai. Karako ivi kamyuyuweku da kaku vinimaya aku wawaya kamosiyai ivi koviya.”

Aneya, Yesu ina tupuwa ivi yonayonei.

26 Elisabet iropeya da kana nawaravi miikovimasago na God ina aneya Gebriyel ivonatawei ku meyagai sago. Meyagina kana vava Nasaret, Gariri dobuna kamonai. 27 Ivonatawei inae wiwike gubugubu sago kurina, wiwikena kana vava Meri ma kana vopapara Josepa, ma tuna na Kiivavo David tupurereghina.* 28 Aneyina ivona bo, “Kiiwa kiiwa, tam Bada ina vigheghena ghamana. Bada gwabimuwai emakamakai.”

29 Ma Meri weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ikarai ma ivi nuwanotanota da avi kubiine nakanani ivi kiikiiwei. 30 Ma aneyina ivona bo, “Meri, ke kuna yabumana. God ina agabiibai gwabimuwai irakata. 31 Kuna ropeya ma kuni tuwa da natum tomowa, ma kevi vavei Yesu.* 32 Ini wawayaghama ma wawaya kudubisi ina vonei da tuna na God Kiidamo Makamakiina Natuna. Rewapana Bada God gwabinai ina viiya da ini kiivavo ina kaekiki David nakanani.* 33 Jeikap kana dam kamonai ini bada nonowa ma ina vikiivavona na ina makai nonowa.”*

34 Ma Meri ivona bo, “Taku na ke meyani tomowa damina ata viiya. Tuna kubiine ikikava da weni berasi ina tupuwa kuriku?”

35 Ma aneyina ivonapotei bo, “Kanuma Vovokaravina ina towatepanim ma God ina rewapana ina rogum. Ma tuna kubiine pepeya vovokaravina kuni tuwei da tuna na God Natuna. 36 Ma bade am tuwa Elisabet ini tuwa. Imagura kirakai ma wawaya inotanotai

* **1:15:** Num 6:3 * **1:17:** Mal 4:5-6 * **1:19:** Dan 8:16, 9:21 * **1:27:** Mat 1:18 * **1:31:** Mat 1:21 * **1:32:** 2Sam 7:12, 13, 16; Isa 9:7 * **1:33:** Jeikap kana vava sago na Israel ma tuna na Jiu damsi i kaekiki ghamana. Ina varagutugutu na Gen 25:26–35:29

da tuna na gagarina ma kegha da gisina kava ini tuwa da natuna tomowa. Wekarakava
kana nawaravi na miikovimasago. 37 God kurina bera kudubina itekateka kirakai."*
38 Ma Meri ivonapotei bo, "Taku na God ina bigabiga. Aivaghinei da ikikava kuvoneku
na nakanani ina tupuwa kuriku." Ma vaghina, aneyina Meri inekuyowei.

Meri inumataya Elisabet kurina.

39 Nani murinai Meri ivovunagha ma yaghiyaghinai ivomiiri, inumataya ku kwanatu
sago Judiya kamonai. 40 Inekiibau ma Zekaraya ina ku numa irui da Elisabet ivi kiikiiwei.
41 Elisabet, Meri ina vikiikiiwa ivivi yanei na pepeya manawina kamonai ikayopa-
para ma Kanuma Vovokaravina itowatepani 42 da ikiirara, ivona bo, "Wivine kudu-
bisi kamosiyai na tam gwabimuwai Bada ina vibiibiina irakata kirakai. Ma bade
wawaya kikei kuni tuwei, tuna yavata na Bada ina vibiibiina kamonai. 43 Ma anota
meyeku da taku na ke wavine kiimatana da aku Bada ina maduwa ita pisi da ita kitiku.
44 Kuvi kiikiiweku na wawaya kikei manawiku kamonai nuwabiibiiyai ikayopapara.
45 Bada ivi biibiinim iyamna aviyavisina ivi sisiyei kurim na kuvi tumaghanei da berasi
ina tupuwa."

Meri kana tavora.

46 Ma Meri ivona bo,*
"Nuwanuwaku Bada evovokavakavari da kana kadara ina rakata,
47 Ma kanumiku inuwabiibai da God na kaku Viviyawa,
48 Iyamna taku ina bigabiga vovokuwayiku na enotanotiku.*
Kimta kudubisi karako ma mara nonowa ini sisiyeku, ina vona da taku na ina
vibiibiina kamonai.
49 Tuna na God Rewapana Kirakiina ma kubiiku bera ghamaghamasi eberaberai.
Ma kana vava na vovokaravina.
50 Iyavo kava God eyabuyabumanei na ini kamyuyuwesi,
Kimta ma kimta kurisi ina vikamyuyuwa ini debei.
51 Imana rewapaninai na bera ghamaghamasi eberaberai.
Iyavo kava i nota gavugavusi kamonai ekayokayotata na ikugerisi.
52 Kiikiivavo eteretereoruwesi ma wawaya vovokuwayisi na etereterepisi.*
53 Iyavo kava vitonara ikarakarisi na ikanikanisi, ma mumurisi na imasi kwebuk-
webusi ma evonavonatawesi.
54 Ina bigabiga Israel damsi ini vitesi, ke nuwanuwana ita wapa da iti kamyuyuwesi.
55 Vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham ma tupurereghina kurisi, *
Tuna sisiyina ita kaekiki mau kurisi iberai na enununuri."
56 Ma vaghina, Meri nawaravi aroba Elisabet yavata imakai ma muriyai ivovira ina
ku dobu.

Jon Babataito itupuwa.

57 Elisabet ina mara ipisi da iti tuwa na ivi tuwa da natuna tomowa. 58 Ma ina
rakaraka ma turaturana sisiyina ivi yanei da Elisabet yavata ivi nuwabiibii kirakai da
Bada ivi kamyuyuwei da ivi tuwa.
59 Ivi tuwa murinai na mara 8 ikovi na wawaya iriyei da tomowa kikei kwimata
bekana ita tuviviratawei ma kana vava ita verei. Ma iti vavei Zekaraya, ina mamai yavata
iti varigheya.† 60 Ma ina maduwa ivona bo, "Kegha, kana vava Jon."
61 Ma wawayisi ivonapotei bo, "Am rakaraka kamonai ke sago iyai da kana vava
nakanani." 62 Ma wawayisi tomowa kikei ina mamai kurina imasiyai irurutawei, akova
ita viiya da ina kayowana ikikava natuna kana vava kubiine.

---

* **1:37:** Gen 18:14 * **1:46:** 1Sam 2:1-10 * **1:48:** 1Sam 1:11 * **1:52:** Job 5:11, 12:19 * **1:55:** Gen 17:7 † **1:59:** Israel damsi i kiki da natunatusi tomotomowisi ina tupuwa ma mara kana vi 8 na kwimata bekasi ina tuviviratawei. Lev 12:3

63 Ma imanai ivi matakira da girugiruma sawarisi ita kavarapiyei. Ma igiruma bo, “Kana
vava Jon.” 64 Yaghiyaghinai kawana itamotatagha ma pepana ivi kuvirei da ivi sisiya ma
God vigheghenina ivi karei. 65 Turaturasi inota kavakavai ma weni berasi kudubina
sisiyisi ikiibau da Judiya dobuna ine yavui. 66 Wawaya ivi yanei ma nuwanuwasi
ivivi tetei da ivonavona bo, “Weni wawaya kikina ina magura na avi ina berai? God imana
gwabinai emakamakai.”

Zekaraya kana tavora.

67 Ma Kanuma Vovokaravina, Zekaraya itowatepani da sisiya God gwabinai iviiya.
Ma ivona bo,
68 “Bada tavokavakavari, tuna Israel ita God
Tota ina wawaya kurita inekiibau da ita nuwapoya kamonai ina votaweta.
69 Ina bigabiga David ina rakaraka kamosiyai kata Viviyawa rewapana kirakiina
ina miirikiibau.
70 Ikikava mara katamaninai ina peroperoveta vovokaravisi kurisi ivi sisiya na nani
berasi ina berai.
71 Ivona da kata ghavighaviya ina ghegavovorisi ma ini yawasita.
Ini viteta da iyavo kava ebabareta na i rewapana takiibutawei.
72 Ita kaekiki ivonesi da ini kamyuyuweta,
Ma ina vivaghina makamakiina ma vovokaravina kurita iterei na ke ini notawapei.
73 Vonakiiyapa bagibagina ita mamai Abraham kurina iterei,
74 Ivona da ini tarapaparaneta da kata ghavighaviya ke aviyavisina ina berai kurita.
Tuna kubiine ke tayabumana ma kovokovoghita da tavokavakavari ma ina biga
tabera bubuni,
75 Ma mara ku peyarina ina vona da tota na ina wawaya vovokaravita ma maninita.
76 Ma tam, natuku, ina kwatum da God Kiidamo Makamakiina ina peroveta.*
Kuni nao da Bada ina keta kuna vovunaghi.
77 Ina wawaya kuni akovisi da God i bera beroberosi ina notatawei da yawasa maka-
makii nonowina ina panani.
78 Ita God nuwanuwana nubana, tuna kubiine ivi kamyuyuweta.
Karako mara itom, iyamna ina yasegana kunumai ioru kurita,
79 ma iyavo kava nubakutuva kamonai imakamakai na gweyurina ina rui kurisi, *
ma bade iyavo kava rabobo eyabuyabumanei na ina yasegana ina veresi,
Ini noweta da nuwanuba ketana takivini.”
80 Ma vaghina, Zekaraya natuna Jon imagura ma kanumina ivi rewapana. Ma war-
ereyai imakai inene da kana mara vaghata ipisi da ina biga iti karei ma inekiibau Israel
damsi kurisi.

2

Yesu itupuwa.
(Mat 1:18-25)

1 Nani maranai kiivavo ghamana Sisa Ogastas sisiya iterei da iyavo kava Rome damsi
i rewapana gaburinai imakamakai na kudubisi vivavatura ita berai, kii vava ita giruma
da iti yavisi. 2 Weni tuna na vivavatura karena maranai Kwiriniyas ivivi kiivavo Siriya
dobunai. 3 Ma wawaya kudubisi ivovira i ku dobu da kii dam kamosiyai iti vavatura.
4 Tuna kubiine Gariri dobunai tomowa sago kana vava Josepa ivomiiri da ina
kwanatu Nasaret ikiibutawei. Inae ina kaekiki David ina ku dobu, ku Beteliyem
kwanatuna Judiya dobunai. 5 Josepa kana vopapara Meri na roperopeyina ma tuna
yavata inae da iti vavatura. 6 Ma Beteliyem kamonai Meri ina mara inekiibau, damina
iviiya da iti tuwa. 7 Vaghina ma ivi tuwa, natuna iyarokona ivi tuwei da tomowa.

* **1:76:** Mal 3:1 * **1:79:** Isa 9:2

Ma pepeyina kwarewa sinasinamisiyai igerei. Ma numataya i numa itupo kubiine, ghamoghamo kii siga kamonai ivi kenai.

Sipu kii koyakoyagha ma aneya.

8 Ma Beteliyem ririnai tomotomowa viya warereyai ivivi makiiyana, didibarai i sipu
ikoyakoyagha. 9 Ma Bada ina aneya inekiibau kurisi, ma bade Bada kana kadara ioru
da gweyurina nani gawarina iyasegana yavui da sipu kii koyakoyagha iyabumana
kirakai. 10 Ma aneyina ivonesi bo, "Ke kona yabumana. Kurimi apisi da vara biibiina
ata vonemi. Weni varana kubiine, wawaya peyarisi ini nuwabiibii kirakai. 11 Karako
David ina kwanatu kamonai kami Viviyawa itupuwa. Tuna na Bada, God ina Vivinevine
Wawayina.* 12 Weni ini matakira kurimi da pepeyina kona panani, tuna kwarewa
sinasinamisiyai igerei ma ghamoghamo kii siga kamonai ekenakena."
13 Aneyina ivi sisiya ikovi na yaghiyaghinai aneya korotona ghamana inekiibau da
God ivovokavakavari. 14 Peyarisi ivonavona bo,
"God kiidamo makamakiina tavokavakavari ma tighegheni da kana kadara ina rakata.
Ma iyavo kava dobuwai God nuwanuwami eviiviiya na ina nuwanuba gwabimiyai
ina makai."
15 Aneya ikuyowesi ighae ku kunuma na muriyai sipu kii koyakoyagha ti mani
kamosiyai ivona bo, "Tanae ku Beteliyem. Ma weni berana Bada ivoneta da itupuwa
na takitai."
16 Yaghiyaghinai ivomiiri inae da Meri da Josepa ipananisi ma bade pepeyina ik-
itai, tuna ghamoghamo kii siga kamonai ikenakena. 17 Sipu kii koyakoyagha ikitai
ikovi na ikikava aneyina wawaya kikei ivi sisiyei na peyarina wawaya ivonaveresi.
18 Ma iyavo kava ivi yanesi na kudubisi inota kavakavai. 19 Ma Meri na weni berasi
kudubina ku nuwanuwana iterei ma ivivi nuwanotanotei. 20 Ma sipu kii koyakoyagha
ivovira ku warere ma God ivivi ghegheni ma kana kadara ivovokavakavari iyamna bera
ghamaghamasi ivi yanei ma ikitai. Ikikava aneyina ivonesi na nakanani ipanani da
vonavaghata.

Yesu ivi vavei.

21 Meri ivi tuwa murinai mara ivi 8 ikovi na kana mara vaghata inekiibau da wawaya
kikei kwimata bekana ita tuviviratawei. Ituviviri ma ivi vavei Yesu. Nani vavana na
aneyina iverei ma muriyai Meri iropeya.*
22 Ikikava Moses ina vonaviyoyovana iterei na kana mara vaghata ipisi na Josepa da
Meri natusi ita kavari ita nae ku Jerusalem da Bada kurina iti maghibeyei ma taparoro
babada iti biibiinisi,† 23 iyamna Bada ina vonaviyoyovana kamonai igiruma da Israel
damsi natunatusi tomotomowisi iyiyarokosi na vovokaravisi ma God rapenai.* 24 Ma
bade igiruma da gabubu ruwa bo kughukughu ruwa ita suwara da taparoro babadisi
ita kapuni. Josepa da Meri nani girumisi inununuri da ivomiiri ku Jerusalem.
25 Ma Jerusalem kamonai tomowa sago imakamakai, kana vava Simiyon ma tuna
na wawaya maninina ma God iyabuyabumanei. Ma ivivi koyakoyagha da Israel kana
Viviyawa ita nekiibau, iyamna Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma 26 ma ivi debei
kurina da muriyai da ina rabobo na matanai Bada ina Vivinevine Wawayina ina kitai.
27 Mara sago God Kanumina ivi nowei da Taparoro Numana garina ku kamona irui. Ma
Josepa da Meri inekiibau, vonaviyoyovana inununuri da natusi Yesu ikavarapiyei ma
ti bade irui. 28 Simiyon pepeyina ipewai ma God ivi ghegheni, ivonavona bo,
29 "Bada, ikikava kuriku vonakiiyapa bagibagina kuterei na karako berana itupuwa.

---

* **2:11:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **2:21:** Lev 12:3; Luk 1:31 † **2:22:** Moses igiruma da wavine ini tuwa na tarana kubiine, tuna na puyapuyakina. Mara 40 ina kovi ma muriyai ina nae ku Taparoro Numana da taparoro babadisi ina suwara ina kapuni ma ini biibiini. * **2:23:** Exod 13:2, 12

Tuna kubiine taku am bigabiga kevotaweku da ere nuwanubaku dobu ana kuyowei,
30 Iyamna karako matakuwai am Viviyawa akitai ikovi,
31 Am Viviyawa kuvovunaghi na dam ma dam kudubisi ina kitai.
32 Tuna am yasegana da ini debem kupuna damsi kurisi, *
Ma bade tuna na kam kadara am wawaya Israel kamosiyai."
33 Simiyon weni nakanani wawaya kikei ivi sisiyei na ina mamai da ina maduwa ivi yanei ma ivi deyei. 34 Ma Simiyon ivi biibiinisi ma Meri kurina ivona bo, "God weni wawaya kikina ivinei da tuna tepanai wawaya viya Israel kamonai ina tereoruwesi ma viya ina terepisi. Ma bade ini matakira da wawaya viya ina vonavikoniyei 35 na ti mani i nota gavugavusi ini debei. Ma tam ina maduwa na mara epipisi da nuwapoya nuwanuwam ina tonai."
36 Ma nani kamonai kwapura sago inekiibau. Tuna na God ina peroveta ma kana vava Ana. Ina mamai kana vava Panuweru ma kii dam na Asera. Itavine ma madegha miikovimaruwa murinai ikwapura. 37 Ma namada imagura kirakai, kana madegha na 84. Mariyai ma didibarai Taparoro Numana ikivukivui da Bada ivovokavakavari, ivivi siya ma iniponipowana. 38 Ma kwapurina inekiibau da wawaya kikei ikitai ma God ivi kiikiiwei. Muriyai inae da iyavo kava nimonimoriyai Jerusalem kana Viviyawa ikoyakoyaghi da ita pisi ma iti yawasisi na kurisi wawaya kikei ivi sisiyei.

Josepa da Meri ivovira ku Nasaret kwanatuna.

39 Josepa da Meri, Bada ina vonaviyoyovana inunura bubuni da bera kudubina ivi kovini ma ivovira i ku kwanatu Nasaret, Gariri dobuna kamonai.* 40 Ma natusi imagura ma ivi rewapana. Ina nuwagiura irakata ma God ina agabiibai gwabinai imakamakai.

Yesu gisinai inae ku Taparoro Numana.

41 Madegha nununai Yesu ina maduwa da ina mamai inumanumataya ku Jerusalem Pasova kamna kubiine.* 42 Ma Jiu damsi i kiki inunuri da Yesu kana madegha ivi 12 na yavata inae nani kamna kubiine. 43 Pasova murinai Josepa da Meri ivomiiri, ibaba ivovovira i ku dobu. Ma ke itakovi da natusi Yesu iverukuyowei, tuna na Jerusalem kamonai imakai. 44 Inotai da tuna turaturasi kamosiyai. Tuna kubiine ibaba ku pom ma raviyai turaturasi ma i rakaraka kamosiyai iekwa kavai. 45 Ke ita panani na ivovirame ku Jerusalem da nani dobunai itekwai. 46 Mara aroba ikovi ma Taparoro Numana garina kamonai natusi ipanani, tuna vibeyebeyena wawayisi kamosiyai imakamakai da ivivi yanesi ma ivivi tarakiikiiyanesi. 47 Ma iyavo kava ivivi yanei da ikikava Yesu ina akova irakata ma ina nuwagiura tepanai ivonavonapote na peyarisi ivivi deye kirakiiyei. 48 Ina maduwa da ina mamai ipanani na inota kavakavai. Ma Meri ivona bo, "Akuu! Natuku, avi kubiine weni nakanani kuberai kurikai? Am mamai yavata kavi nuwapoya kirakiiyem da kaekwekwim."
49 Ma ivi tarakiiyanesi bo, "Avi kubiine koekwekwiku? Tami kotakovi da taku na aku Mamai ina numiiyai ata makamakai." 50 Ma ti na ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei.
51 Nani murinai ina maduwa da ina mamai yavata ivovira ku Nasaret. Ma mara nonowa ina yawasa kamonai ivovotekatekesi. Ma ina maduwa na weni berasi kudubina ku nuwanuwana iterei da ivivi nuwanotanotei. 52 Ma Yesu imagura, tupuwina ivi rewapana ma ina nota ikiivimaguri da ina nuwagiura irakata. Ma God ma wawaya ku matasi tuna na wawaya biibiina da peyarisi ivi ghegheni.*

* **2:32:** Isa 42:6, 49:6, 52:10 * **2:39:** Mat 2:23 * **2:41:** Exod 12:1-27; Deut 16:1-8 * **2:52:** 1Sam 2:26; Prov 3:4

3

Jon Babataito idima.
(Mat 3:1-12; Mak 1:1-8; Jon 1:19-28)

1 Rome kamonai Taiberiyas Sisa ivivi kiivavo ma ina vikiivavona kamonai na Pontiyas
Pailat ivinei da Judiya dobuna iti badei. Ma Gariri dobuna kubiine na Herodi ivinei.
Ma Ituriya ma Trakonitis dobusi kubiine na Herodi varesina Piripo ivinei. Ma Abilin
dobuna kubiine na Laiseniyas ivinei. 2 Ma bade nani maranai taparoro babada
ghamaghamasi Jerusalem kamonai na Anas ma Kayapas. Taiberiyas Sisa ivivi kiivavo da
madegha 15 ikovi na Zekaraya natuna Jon warereyai imakamakai ma kana sisiya God
gwabinai iviiya. 3 Ivomiiri da dobu kudubina Jodan okowina barabaranai ine yavui,
idimadima da wawaya i bera beroberosi itinimayei, ita miirikupukuputei ma ita babataito
da God i berabero ita notatawei. 4 Peroveta Aisaya weni nakanani igiruma, ivona bo,*
"Wawaya sago warereyai ekwatukwatu bo,
'Kovovunagha Bada kubiine,
Ina keta maninina koberai.
5 Anagha kodogomumui
ma koya kotaravipikapikai.
Keta riwariwana kovovimanimanini
Ma keta tupitupina kotaramumui.
6 Ma wawaya kudubisi God ina Viviyawa ina kitai.' "
7 Koroto ghamaghamasi mara nonowa ikiikiibau Jon kurina da ita babataito.
Ma iyeghisi bo, "Tami mota natunatusi! Iyi ivonemi da God ina nuwapughu
kota veruvuvurei?* 8 Ami yawasa kamonai amena ita tupuwa. Kovonavona da ami
bera beroberosi koinimayei ma kona miirikupukuputei. Kota tupuwavira, koti debemi da
ke koti bero. Ma ke kona vona bo, 'Tota na Abraham tupurereghina, tuna kubiine God
namada ivona da tota na ina wawaya maninita.' Vonavaghata avonavonemi, God
kovokovoghina da weni wakimisi ina berisi da ti na Abraham natunatuna.* 9 Namada
wawaya ere karuwakoyina kii kunukununai ikoyakoyagha. Meni kiina ke ita amame
bubuna na ina taratawei ma ku keyama karakaratina ina tawei da ina karai."*
10 Ma wawaya viya koroto kamonai ivi tarakiiyanei bo, "Kevonekai, aviyavisina
kana berai?"
11 Ma Jon ivonapotesi bo, "Mikeda gara ruwa gwabimuwai ma kwinam ivi kegha na
kam gara sago keverei. Ma mikeda vavai gwabimuwai na bade nakanani keberai da
wawaya kuni vitesi."
12 Ma bade teks yuyuna damsi ipisi da ita babataito ma Jon kurina ivi tarakiiyana bo,
"Bada, tokai na aviyavisina kana berai?"*
13 Ma ivonesi bo, "Teks ruvana vaghata koyuna. Ke ku tepana kona yuna."
14 Muriyai seri wawayisi viya ivi tarakiiyanei bo, "Ma tokai, aviyavisina kana berai?"
Ma Jon ivonapotesi bo, "Wawaya ke kona darusi da i mane ina veremi ma bade wawaya
ke koni wavu wapawapisi. Ami miiya ikikava koviiviiya na tuna kava kovi nuwabiibiiyei."
15 Wawaya peyarisi ivivi neneghana ma nuwanuwasi ivivi tetei da Jon na God ina
Vivinevine Wawayina bo kegha.* 16 Ma Jon ivonapotesi bo, "Taku okowai ababataitomi
ma aku rewapana igisi. Ma wawaya sago epipisi, tuna ina rewapana irakata kirakai
ma taku ke tomowa kiimataniku da kana kaeterepapara uravina ata vorupami. Ma
tuna na Kanuma Vovokaravinai ma keyama karakaratinai ina babataitomi. 17 Wawayina
nakanani ma vao badana, namada ivovunagha da whiti ita gudagudai ma ita tawetawei ku

* **3:4:** Isa 40:3-5 * **3:7:** Mat 12:34, 23:33 * **3:8:** Jon 8:33 * **3:9:** Mat 7:19 * **3:12:** Luk 7:29 * **3:15:** Peroperoveta rorova mara katamaninai igiruma da mara sago God ina Vivinevine Wawayina ina pisi ku Israel da kii Viviyawa ma ti na ikoyakoyagha da ina nekiibau kurisi.

yanunu matana da muguna ita karukaruwei. Ma whiti vavina ina yuna ma ina numiiyai ina terei ma whiti muguna ina kapuni, ku keyama karata makamakii nonowina ina tawei da ina karai."
18 Ma vaghina, Jon weni nakanani idima, sisiya bogii ma bogiiyai tepanai God varana
biibiina ivivi sisiyei kurisi ma bade ivivi nowi kirakai da iti yana bubuna. 19 Ma mara
sago inae Kiivavo Herodi kurina da iyeghai, iyamna Herodi ina bera beroberosi ipeyari
kirakai ma bade varesina Piripo kawana ivi tuneboi.* 20 Tuna kubiine Herodi ivomiiri
da Jon ku gabura iterei. Nakanani iberai na ina berabero ivi kiitatanei.

Jon, Yesu ibabataitoi.
(Mat 3:3-17; Mak 1:9-11)

21 Wawaya peyarisi ibababataito na nani kamonai Yesu yavata ibabataito. Ma
iniponipowana na kunuma itamotate ma 22 Kanuma Vovokaravina ioru kurina, kitana
nakanani ma gabubu. Ma God gamona kunumai ivona bo, "Tam na natuku. Tam
nuwanuwaku ma ainuwabiibiiyem."*

Yesu ina kaekiki.
(Mat 1:1-17)

23 Yesu kana madegha 30 ma ina biga ivi karei. Ma wawaya inotanotai da ina mamai
na Josepa.
Ma Josepa ina mamai na Heli.
24 Ma Heli ina mamai na Matat. Ma Matat ina mamai na Livai. Ma Livai ina mamai
na Melki. Ma Melki ina mamai na Janai. Ma Janai ina mamai na Josepa.
25 Ma Josepa ina mamai na Matatayas. Ma Matatayas ina mamai na Eimos. Ma Eimos
ina mamai na Naum. Ma Naum ina mamai na Esili. Ma Esili ina mamai na Nagai.
26 Ma Nagai ina mamai na Mat. Ma Mat ina mamai na Matatayas. Ma Matatayas ina
mamai na Semein. Ma Semein ina mamai na Josek. Ma Josek ina mamai na Joda.
27 Ma Joda ina mamai na Jowanan. Ma Jowanan ina mamai na Resa. Ma Resa ina
mamai na Zerubabel. Ma Zerubabel ina mamai na Seletiyel. Ma Seletiyel ina
mamai na Neri.
28 Ma Neri ina mamai na Melki. Ma Melki ina mamai na Adi. Ma Adi ina mamai na
Kosam. Ma Kosam ina mamai na Elumadam. Ma Elumadam ina mamai na Eya.
29 Ma Eya ina mamai na Josuwa. Ma Josuwa ina mamai na Eliyesa. Ma Eliyesa ina
mamai na Jorim. Ma Jorim ina mamai na Matat. Ma Matat ina mamai na Livai.
30 Ma Livai ina mamai na Simiyon. Ma Simiyon ina mamai na Juda. Ma Juda ina
mamai na Josepa. Ma Josepa ina mamai na Jonam. Ma Jonam ina mamai na
Eliyakim.
31 Ma Eliyakim ina mamai na Meleya. Ma Meleya ina mamai na Mena. Ma Mena ina
mamai na Matata. Ma Matata ina mamai na Neitan. Ma Neitan ina mamai na David.
32 Ma David ina mamai na Jesi. Ma Jesi ina mamai na Obedi. Ma Obedi ina mamai na
Bowas. Ma Bowas ina mamai na Samon. Ma Samon ina mamai na Nason.
33 Ma Nason ina mamai na Aminadab. Ma Aminadab ina mamai na Ram. Ma Ram ina
mamai na Hesron. Ma Hesron ina mamai na Peres. Ma Peres ina mamai na Juda.
34 Ma Juda ina mamai na Jeikap. Ma Jeikap ina mamai na Aisiki. Ma Aisiki ina mamai
na Abraham. Ma Abraham ina mamai na Tera. Ma Tera ina mamai na Naho.
35 Ma Naho ina mamai na Serugi. Ma Serugi ina mamai na Reu. Ma Reu ina mamai
na Pelegi. Ma Pelegi ina mamai na Eba. Ma Eba ina mamai na Sela.
36 Ma Sela ina mamai na Keinan. Ma Keinan ina mamai na Apakisadi. Ma Apakisadi
ina mamai na Sem. Ma Sem ina mamai na Nowa. Ma Nowa ina mamai na Lamek.

* **3:19:** Mat 14:3-4; Mak 6:17-18 * **3:22:** Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 9:35

37 Ma Lamek ina mamai na Metusera. Ma Metusera ina mamai na Inoka. Ma Inoka
ina mamai na Jared. Ma Jared ina mamai na Mahalalel. Ma Mahalalel ina mamai
na Keinan.
38 Ma Keinan ina mamai na Inos. Ma Inos ina mamai na Set. Ma Set ina mamai na
Adam. Ma Adam ina Mamai na God.

4

Seitan, Yesu iruyaghai.
(Mat 4:1-11; Mak 1:12-13)

1 Kanuma Vovokaravina, Yesu itowatepani ma ivi nowei da Jodan okowina ivoterei
inae ku dobu makiiwapana ma ivivi siya, 2 imakamakai da mara 40 ikovi. Ma ke
ita kamkam kubiine na damonai vitonara ikarai. Ma nani kamonai Devil ipisi da
ita ruyaghai.
3 Ivona bo, "Tam God Natuna, bo? Kevona da weni wakimina ini parawa."
4 Ma Yesu ivonapotei bo, "Giruma katamana evonavona bo, 'Wawaya ke parawa kava
tepanai ina makai.' "*
5 Ma Devil, Yesu ivi nowei da ku gawara sago ighe kirakai nake da dobu kudubina
ivi beyei, 6 ma ivonei bo, "Kudubina rapekuwai. God ku imaku iterei da aku kayowanai
wawaya ana verei. 7 Kuna vokavakavariku na rewapana ma kadara kudubina dobuwai
ana verem da kuni badei."
8 Ma Yesu ivonapotei bo, "Giruma katamana evonavona bo, 'Am Bada God ina kina
kava kevokavakavari ma kevotekatekei.' "*
9 Ma Devil, Yesu ivi nowei da inae ku Jerusalem ma ku Taparoro Numana vovona
ighae. Ma ivonei bo, "Tam God Natuna, bo? Ketawem, 10 iyamna giruma katamana
evonavona bo, 'God ina aneya ina vonesi da ina koyagha bubunim 11 ma ina vokemim da
ke wakima kuna takurei.' "*
12 Ma Yesu ivonapotei bo, "Ma bade evonavona bo, 'Bada God ke kona rubui.' "*
13 Ma Devil, Yesu iruyaghai ikovi na ikuyowei inae. Inotai da mara sago taraboga
biibiina ita panani da ita vovirame.

Yesu ina biga ivi karei Gariri kamonai.
(Mat 4:12; Mak 1:14-15)

14 Yesu ivovirame ku Gariri ma Kanuma Vovokaravina gwabinai na ivi rewapana
kirakai. Ma varana ikiibau da dobu ikiimumui. 15 Ma i kiki numasi kamosiyai
ivivi beyebeyena ma wawaya peyarisi ivivi ghegheni.

Nasaret damsi Yesu ibarei.
(Mat 13:53-58; Mak 6:1-6)

16 Mara sago Yesu inae ku Nasaret, ina ku dobu. Ma ikikava mara nonowa iberaberai
na viyakam maranai irui ku kiki numana. Ma ivomiiri da iti yava ma 17 wawaya sago
ipisi da Aisaya ina giruma iverei. Ivotataghi ma kamonai giruma sago ipanani da
ivi yavi, ivona bo,
18 "Bada kanumina gwabikuwai,
Iyamna ivineku da wawaya moyamoyakisi kurisi varana biibiina ana dimei.
Ivonataweku da iyavo kava gabura kamonai na ana rumamara kurisi da gabura
ina kiibutawei.
Ma matapotapotasi kurisi ana rumamara da ina kita.
Ma bade iyavo kava wawaya ikayotiranesi da i nota ipeku na ana votawesi.
19 Aiyonayona da karako marana vaghata ipisi da Bada ina wawaya ini yawasisi." *

* **4:4:** Deut 8:3 * **4:8:** Deut 6:13 * **4:11:** Psa 91:11 * **4:12:** Deut 6:16 * **4:19:** Isa 61:1-2

20 Yesu ivi yava ikovi na girumina ivonokui ma giruma kana koyakoyagha wawayina
iverei. Muriyai ivi kiimakiiyei. Ma wawaya kudubisi kiki numana kamonai ikitakita
bogai 21 ma Yesu sisiya ivi karei. Ivonesi bo, “Karako weni girumina kovi yanei na
vonavaghata, marana inekiibau.”
22 Muriyai sisiya ghamaghamasi itere bubuni da wawaya peyarisi ivi deyei ma
ikawabiibiiyei. Ma kegha da, muriyai wawayisi ivona bo, “Te! Ikikava da nakanani
isisiya? Wena na Josepa natuna.”
23 Ma Yesu ivonesi bo, “Anotanotai da weni miibiina kota voneku, kota vona bo,
‘Yaboyabo kevi yawa meyem. Bera ghamaghamasi Kapeniyam kamonai kuberai na
sisiyina kavi yanei. Mede tam mani am kwanatu kamonai berasi keberai da kana kitai.’
24 Vonavaghata avonavonemi, God ina peroveta na tuna mani ina dobuwai wawaya ke
ina vokaravei.* 25 Kota notai da peroveta Elaidiya ina mariyai kwapukwapura moyamoy-
akisi ipeyari kirakai Israel kamonai ma ke sago iti vitesi. Nani maranai gomara ghamana
itupuwa iyamna madegha aroba ma nawaravi miikovimasago na garewa kegha. 26 Ma
God, Elaidiya ivonatawei da Israel ikiibutawei inae ku Zarepata kwanatuna Saidon
kamonai da kwapura sago nani dobunai ivi vitei.* 27 Ma bade peroveta Elaisiya
ina mariyai wawaya ipeyari kirakai Israel kamonai gubaga sago kana vava giipo
gwabisiyai ma ke sago kamosiyai iti yawasi. Tomowa sago kava ivi yawasi ma tuna na
Siriya tomowa Neiman.”*
28 Yesu weni nakanani ivivi sisiya ma iyavo kava kiki numana kamonai ivi yanei na
nuwanuwasi ipughu kirakai. 29 Ivomiiri ma Yesu ivotabitabiri da kwanatu ikiibutawei.
Ma inae ku koya kiiyagirina tawanoruwena kubiine. 30 Ma Yesu koroto kamosiyai
ionagha da inae.

Yesu kanuma berona ikwavini.
(Mak 1:21-28)

31 Yesu Nasaret ikiibutawei ioru ku Kapeniyam, tuna kwanatu sago Gariri kamonai.
Ma viyakam maranai ivi karei da wawaya kurisi ivivi beyebeyena. 32 Sisiya gham-
aghamasi iterei da wawaya ivi deyei, iyamna ina vibeyebeyena na ere rewapanina.*
33 Ma kiki numana kamonai tomowa sago imakamakai, ma kanuma berona gwabinai
irunuma. Ma ikiirara, 34 ivona bo, “Aaa! Tam Yesu, Nasaret wawaya, avi kuna berai
kurikai? Kupisi da kuna gwaramutukai, bo? Avogiinim da tam na God ina Wawaya
Vovokaravim.”
35 Ma Yesu iyeghai, ivona bo, “Kawam epota! Tomowina kekiibutawei!” Ma koroto
maghinosiyai kanuma berona tomowina itawei ku tano ma ikiibutawei inae. Ma
tomowina na ke sago gubaga ita panani.
36 Wawaya peyarisi ivi deyei ma ti mani kamosiyai ivona bo, “Te! Ikikava da weni
nakanani ibeyebeyena? Ma bade rewapana gwabinai da sisiya bagibagisi etereterei na
kanuma beroberosi evovotekatekei ma ekiikiibau.” 37 Ma Yesu varana ikiibau da dobu
ine yavui.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.
(Mat 8:14-17; Mak 1:29-34)

38 Yesu kiki numana ikuyowei ma inae Saimon ina ku numa. Ma Saimon rawana
wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai ma wawaya Yesu ivona tovoni da
iti vitei. 39 Imiiririya wavinena kurina ma muyamuyana iyeghai da ikiibukuyowei ma
iyawasa. Ma yaghiyaghinai ivomiiri da ikoyagha bubunisi.
40 Ravi ipika na wawaya peyarisi turaturasi gubagubagisi, kii gubaga bogii ma
bogiiyai na ikavarapiyesi Yesu kurina. Ma sago sago duma imana ku tepasi iterei

* **4:24:** Jon 4:44 * **4:26:** 1Kgs 17:1 * **4:27:** 2Kgs 5:1-14 * **4:32:** Mat 7:28-29

da ivi yawasisi. 41 Ma bade, kanuma beroberosi ikwavikwavinisi da wawaya peyarisi ikiikiibutawesi. Ma kanumisi ere kiikiirarisi ivonavona bo, “Tam God Natuna!”
Tuna kubiine iyeghisi ma ivonatanisi da ke iti sisiya, iyamna ti na iakovi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

Yesu kiki numana kamonai idima.
(Mak 1:35-39)

42 Mara tomtomwai na Yesu ikiibau ku dobu makiiwapana. Ma wawaya peyarisi Yesu iekwekwai da ipanani ma i kayowana da gwabisiyai iti tinatani da ke ita kuyowesi. 43 Ma ivonesi bo, “Kegha, ana nae da kwanatu viya kamosiyai God ina vikiivavona varana biibiina ana dimei, iyamna tuna bigana kubiine God ivonataweku.”
44 Ma vaghina, Judiya dobuna ine yavui da kiki numasi nununai idimadima.

5

Yesu kana kivikivina ivinesi.
(Mat 4:18-22; Mak 1:16-20)

1 Mara sago Yesu, Genesaret tokana* kikirinai imiimiiri ma koroto ghamana imiirigwagwari. Ma God vonana idimadimei kurisi da ivivi yana.* 2 Ma Yesu ikitataweyana da waka ruwa kikirai ikitai, nani wakasi na wito damsi ikuyowei da i wito ititinakowa. 3 Ma inae da ku waka sago igeru, tuna wakana na Saimon rapenai. Ma Saimon kurina ivi nowi da kikira ita kuyowei gisina ita ghae. Muriyai Yesu wakana tepanai imakamakai da wawaya kikirai kurisi ivivi beyebeyena.
4 Ivi beyebeyena ikovi na ivona bo, “Saimon, takiibau ku bogapu ma wito kona tawei.”
5 Ma Saimon ivonapotei bo, “Bada, kawito mareba ma ke sago kata konai. Ma tam kuvona kubiine na ana tawe tovoni.”* 6 Vaghina ma, itawei na iyana ikona kirakiiyei da wito ita tini na iti tamoyarayaragheyana.* 7 Ma turaturasi waka kana viruwa tepanai ikwatusi da ita pisi ma iti vitesi. Ipisi na iyana iyuna da i waka ruwa ivi tupotupo da gisina kava ita monu. 8 Ma Saimon Pita weni berana ghamana ikitai na Yesu maghinonai ivi tuwaporeruruwana. Ma ivona bo, “Bada, kevotereku, iyamna taku na berabero wawayiku!”
9 Weni nakanani ivi sisiya iyamna Saimon ina bigabiga yavata ivi deyei da iyana ikona kirakiiyei. 10 Ma bade Zebedi natunatuna Jemes ma Jon na ti bade ivi deyei, ti na mara nonowa Saimon yavata iwiwito patapata. Ma Yesu, Saimon kurina ivona bo, “Ke kuna yabumana. Karako kuni karei da wawaya kuna konisi kubiiku.”
11 Damsi ivi yanei na i waka itinepepa ma i bera kudubina ikuyowei da Yesu ikivini.

Yesu tomowa ivi yawai.
(Mat 8:1-4; Mak 1:40-45)

12 Yesu na kwanatu sago kamonai ma tomowa sago gubagubagina ipisi, kana gubaga na giipo ma tupuwina kudubina ikanikani da namada ivivi beroi. Tomowina Yesu ikitai na maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. Ma ivi nowi bo, “Bada, kekayokayowei da kuni yawasiku bo kegha? Akovi da tam kovokovoghim.”
13 Ma Yesu ivororona da tomowina ivotovoni ma ivonei bo, “Akayokayowei. Keyawasa.” Ma yaghiyaghinai gubagina ikuyowei da iyawasa. 14 Ma Yesu tomowina ivonatani bo, “Ke kuni mamatara da iyi ivi yawasim. Ma maninina kenae taparoro babadisi kurisi ma aviyavisina Moses ina vonaviyoyovana kamonai igirumi na kenunuri. Kevi debe meyem kurisi da ina kitim da kuyawasa ma bade am suwara keveresi da ina kapuni kubiim. Weni nakanani keberai da wawaya inakovi da kuyawasa.”*

---

* **5:1:** Toka kana vava aroba, Genesaret tokana, Gariri tokana ma Taiberiyas tokana. * **5:1:** Mat 13:1-2; Mak 3:9-10, 4:1 * **5:5:** Jon 21:3 * **5:6:** Jon 21:6 * **5:14:** Lev 14:1-32

15 Ma kegha, Yesu varana irakata ikiibau da dobu inunui. Tuna kubiine mara nonowa
koroto ghamaghamasi iriyeriyesi da Yesu iti yanei ma bade gubagubagisi ipipisi da
iti yawasisi. 16 Ma mara ipeyari Yesu taraboga ipanapanani da ikiikiibau ku gawara
makiiwapasi da iniponipowana.

Yesu digadigana ivi yawasi.
(Mat 9:1-8; Mak 2:1-12)

17 Mara sago Yesu ivivi beyebeyena ma koroto kamonai na Perisi damsi ma vonaviy-
oyovana vibeyebeyena wawayisi ivivi makiiyana. Ti na i kwanatu bogii ma bogiiyai
Gariri, Judiya ma Jerusalem kamonai ipisi. Ma tuna maranai na Bada God ina rewapana
Yesu gwabinai da gubagubagisi iti yawasisi. 18 Nani kamonai tomotomowa viya ipisi,
kwinasi digadigana ritowai ikavarapiyei. Ma ibera tovoni da ita rui ku numa kamona da
digadigana Yesu ku maghinona ita terei. 19 Koroto irakata kirakai da keta iekwa kavai da
ita rui na ighae ku numa tepana da taraboga iberai. Ma digadigana ere ritona ivi yoyowi
da koroto ku kamona Yesu maghinonai ioru. 20 Yesu ikitisi da i vitumaghana irakata na
digadigana kurina ivona bo, “Kwinaku, am bera beroberosi anotatawei.”
21 Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi karei da
ivi nuwanotanota bo, “Weni tomowina ina rewapana kegha da nakanani iti sisiya. Tuna
na God iavaberowei iyamna God ina kina kava berabero ina notatawei.”
22 Ma Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Avi kubiine weni nakanani koinuwano-
tanota? 23 Meni tuna itekateka da ana vonei, ‘Am bera beroberosi anotatawei,’ bo
‘Kevomiiri, kuna baba.’ 24 Ani beyemi da taku Wawaya Natusi aku rewapana dobuwai
kovokovoghina da bade bera beroberosi ana notatawei.” Ma digadigana ivonei bo,
“Avonavonem. Kevomiiri, am kepana kekavari ma kenae am ku numa.”
25 Yaghiyaghinai koroto matasiyai digadigana ivomiiri ma ina kepana ikavari. Ma
ivi karei da God ivivi ghegheni ma ikiibau inae da ina ku numa. 26 Ma bade wawaya
peyarisi ivi deye kirakiiyei ma God ivi ghegheni. Ma ivona bo, “Karako bera varatete
takitai.”

Yesu, Livai ikwatui.
(Mat 9:9-13; Mak 2:13-17)

27 Nani berasi murinai Yesu ikiibau da teks yuyuna wawayina sago kana vava Livai
ipanani, tuna na ina bagibagi gawarinai imakamakai. Ma Yesu ivona bo, “Kekiviniku.”
28 Ma yaghiyaghinai Livai ina bera kudubina ivoterei, ivomiiri da Yesu ikivini.
29 Muriyai Livai ina numiiyai kam ghamana Yesu kubiine iberai. Koroto iriyesi
da ikamkam ma kamosiyai na teks yuyuna wawayisi ipeyari. 30 Ma Perisi damsi
ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu kana kivikivina iyeghisi, ivona bo,
“Avi kubiine teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi yavata kokamkam ma
koumuma?”*
31 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wawaya yawayawasisi yaboyabo ke ita kayokayowei,
kegha da gubagubagisi kava. 32 Ke wawaya maninisi kubiisi ata pisi. Taku
apisi da berabero wawayisi ata kwatusi ma ata vonesi da i berabero itinimayei ma
ita miirikupukuputei.”

Visiya sisiyina.
(Mat 9:14-17; Mak 2:18-22)

33 Wawaya viya ipisi Yesu kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Mara ipeyari Jon kana
kivikivina isiya ma eniponipowana. Ma Perisi damsi kii kivikivina bade nakanani
eberaberai. Ma kam kivikivina na avi kubiine ke ita vivisiya da mara nonowa ekamkam
ma eumuma?”
34 Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, “Tomowa ina tavine na turaturana ina kam ma
ini nuwabiibai. Ke kona vonesi da ini siya iyamna tavine tomowina patana da gwabisiyai

* **5:30:** Luk 15:1-2

emakamakai. 35 Ma marana epipisi da tomowina ina kuyowesi, ma tuna maranai
turaturana ini siya.”
36 Ma miiba sago iterei, ivona bo, “Wawaya ke gara vuna ina sikai ma sinamina
ina viiya da gara katamanina tarabogina ina tupapotai. Nakanani ita berai na gara vuna
iti beroi ma bade gara katamanina kitana iti beroi.”
37 “Ma sago na ke vaghina da wain vuna ku beka katamanina ina tepoi. Nakanani
ita berai na wain ita puropuroi da beka katamanina iti kwata da iti beroi ma wain ita sororo.
38 Kegha, wain vuna ku beka vuna pikapikana kona tepoi da beka ina dodo ma wain
ina makai bubuna.” 39 Ma damonai Yesu ivona bo, “Iyavo kava wain katamanina
iumumai na wain vuna ina barei ma ina vona bo, ‘Katamanina imagi kirakai.’ ”†

6

Viyakam marana kana Bada.
(Mat 12:1-8; Mak 2:23-28)

1 Viyakam marana sago Yesu ibaba inenae ma keta whiti vaona ikiiyaraghi. Ma kana
kivikivina ivi karei da whiti vavina ivivi tinamuyana, iyogogo da bekasi ivivi votaweyana
ma vavisi ikamkam.* 2 Ma Perisi damsi viya ivonesi bo, “Vonaviyoyovana kovi kiigiiyei.
Avi kubiine viyakam marana kamonai ma kovovobagibagi?”
3 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kiivavo David ina varagutugutu kovi yavi na kotakovi
da rorova maranai turaturana yavata vitonara ikarisi na aviyavisina iberai.* 4 Tuna
irui God ina Yobe Vovokaravina garina ku kamona ma suwara parawisi iyuna. Nani
parawisi taparoro babadisi kava ita kani. Ma David iyuna ma ikani ma bade viya
turaturana iveresi da ti yavata ikam.”*
5 Muriyai ivonesi bo, “Taku Wawaya Natusi na viyakam marana kana bada.”

Yesu gibegibesina ivi yawasi.
(Mat 12:9-14; Mak 3:1-6)

6 Viyakam marana sago Yesu irui ku kiki numana da ivivi beyebeyena. Ma kamonai
tomowa sago imakamakai na imana katagheyana gibegibesina. 7 Ma Perisi damsi ma
vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da Yesu iti wavui, tuna kubiine
ivivi matatetei da ita kitai da viyakam marana kamonai Yesu nani gibegibesina iti yawai
bo kegha. 8 Ma Yesu i nota iakovi ma gibegibesina ivonei bo, “Kevomiiri da koroto
maghinosiyai kuna miiri.” Vaghina ma, ivomiiri. 9 Ma Yesu ivonesi bo, “Kovoneku, avi
taberai viyakam maranai da vonaviyoyovana tanunura bubuni? Bera biibiisi bo bera
beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo takiiviberosi?” 10 Ma Yesu ikitavirevire da koroto
ikitakitisi ma muriyai gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ivororona da imana
iyawasa ikovi.
11 Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nuwanuwasi ipughu
kirakai, ma ivi ogatara da avi ita berai Yesu kurina.

Yesu ina aposol ivinesi.
(Mat 10:1-4; Mak 3:13-19)

12 Mara sago Yesu ivomiiri da nipowana kubiine ighae ku koya. Ma God kurina
inipowana mareba. 13 Mara itom na kana kivikivina ikwaturiyariyesi. Ipisi ma
kamosiyai ivi 12 ivinesi ma ivonesi da ti na ina aposol.* 14 Wawayisi kii vava na weni.
Saimon da Yesu ivi vavei Pita, ma tina kikei Anduru, Jemes ma Jon, Piripo, Batoromiya,

† **5:39:** Weni miibiisi ivi debei da Yesu keta vuna ivokiibuwei da wawaya God yavata ini nuwasago ma
ina vokavakavari. Ma ke kovokovoghina da Jiu damsi i kiki katamanina ma Moses ina vonaviyoyovana weni ketana
vuna yavata ini kiikapu. * **6:1:** Deut 23:25 * **6:3:** 1Sam 21:1-6 * **6:4:** Lev 24:9 * **6:13:** aposol: Grik damsi
gamosiyai ‘apostolos’ iyamna wawaya i bada ivonatawesi da ina biga ina berai.

15 Matiu, Tomas, Arupiyasi natuna Jemes, Saimon, tuna na Zelote wawayina, 16 Jemes
natuna Judas, ma bade Judas Iskariyot, tuna karakava Yesu ini wawanei.

Yesu wawaya ivivi beyebeyesi ma ivivi yawasisi.
(Mat 4:23-25)

17 Yesu ina aposol yavata koyiyai ioru ku dobu ruvipikapikana ma imiiri. Ma kana
kivikivina peyarisi ma koroto ghamanakina iriyei kurina. Kamosiyai na Judiya ma
Jerusalem damsi ma bade kikira damsi, i kwanatu na Taya ma Saidon. 18 Ipisi da Yesu
iti yanei ma kii gubaga iti yawasi. Ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma
da i nuwapoya irakata na Yesu ivi yawasisi. 19 Wawaya peyarisi i kayowana da Yesu
ita votovoni, iyamna rewapana gwabinai ikiikiibau da kudubisi ivivi yawasisi.

Nuwabiibai ma nuwapoya.
(Mat 5:1-12)

20 Yesu kana kivikivina ikitakitisi ma ivona bo,
"Tami moyamoyakimi bo kanuma ina ku nevaneva mitamitami na God ini biibiinimi da
koni nuwabiibai,
iyamna tami na God ina vikiivavona na rapemiyai.
21 Tami iyavo kava wekarakava vitonara ekarakarimi na God ini biibiinimi da
koni nuwabiibai,
iyamna kona kam dodo.
Tami iyavo kava wekarakava kotutou na God ini biibiinimi da koni nuwabiibai,
iyamna koni nama."
22 "Tami iyavo kava Wawaya Natusi koitumaghanei ma ami vitumaghana kubiine
wawaya ebabaremi, itupaketowanemi, iavaberowemi, ma ina vona da tami na be-
rabero wawayimi na God ini biibiinimi da koni nuwabiibai.* 23 Nani berasi ina berai kurimi
na kovi nuwabiibiiyei da nuwabiibiiyai koni kapokapoka iyamna kunumai God ini miiya
bubunimi. Konotai da iyavo kava ini tupaketowanemi na i kaekiki mau berana sago iberai
God ina peroperoveta kurisi."*
24 "Ma tami mura wawayimi na koti nuwapoya kirakai,
iyamna ami miiya kudubina namada koviiya ikovi.
25 Tami iyavo kava wekarakava kokamkamdodo na koti nuwapoya kirakai,
iyamna vitonara ina karimi.
Tami iyavo kava wekarakava koinama na koti nuwapoya kirakai,
iyamna kona siyapa ma kona tou."
26 "Tami iyavo kava wawaya peyarisi ekawakawabiibiiyemi na koti nuwapoya kirakai,
iyamna wawayisi i kaekiki mau nakanani iberai peroperoveta viviberosi kurisi."

Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.
(Mat 5:38-48, 7:12)

27 "Tami iyavo kava koiyana na ana vonemi. Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.
Iyavo kava ini agaberowemi na biibiina koberai kurisi. 28 Ma iyavo kava inimagimi na
kovi biibiinisi. Ma bade iyavo kava ina kiiviberomi na konipowana kubiisi. 29 Wawaya
nevanevam ina tapini na bade ketavira, kevi vaghinei da nevana ina tapini. Ma wawaya
kam tarasovo ina yapini na kevoterei da bade gara viya ina yuna. 30 Wawaya ini nowi
kurim na aviyavisina ekayokayowei na keverei. Ma bade wawaya am sawara sago
ina kavari na ke kuna darui da ini vovirei. 31 Ikikava kekayokayowei da wawaya ina berai
kurim na nakanani keberai kurisi."*
32 "Wawaya ina nuwaviina ini debei kurimi na itekateka da ami nuwaviina koni debei
kurisi. Ma ke kona notai da ami nuwaviina kubiine God ini biibiinimi. Berabero wawayisi
nakanani turaturasi yavata inuwaviina. 33 Wawaya bera biibiina ina berai kurimi na

* **6:22:** 1Pit 4:14 * **6:23:** 2Chr 36:16; Apos 7:52 * **6:31:** Mat 7:12

itekateka da bera biibiina kona berai kurisi. Ma ke kona notai da ami bera biibiisi kubiine, God ini biibiinimi. Berabero wawayisi nakanani turaturasi kurisi biibiina eberaberai. 34 Ma bade wawaya mane kubiine ini nowi kurimi ma koakovi da karakava ami mane ina kovoghi na itekateka da mane kona veresi. Ma ke kona notai da ami verena kubiine, God ini biibiinimi. Berabero wawayisi nakanani evereverena turaturasi kurisi, iyamna iakovi da karakava i verena ruvana kudubina ina vii meyei. 35 Ma tami na kami ghavighaviya nuwanuwasi kona viiya, bera biibiisi kona berai kurisi, ma maranai mane kona veresi na ke kona notai da ini kovoghi. Nakanani kona berai na mara sago ami miiya ghamana God gwabinai kona viiya ma koni debemi da tami na God Kiidamo Makamaki-ina natunatuna. God ina agabiibai irakata berabero ma notameyena wawayisi kurisi, tuna kubiine tami natunatuna bade nakanani koberai. 36 Ikikava ami Mamai wawaya ikamyuyuwesi, bade nakanani wawaya kovi kamyuyuwesi."

Turaturami ke koni tupaviresi.
(Mat 7:1-5)

37 "Wawaya ke koni tupaviresi na God ke ini tupaviremi. Wawaya ke koni wavusi na God ke ini wavumi. Wawaya i berabero kona notatawei na God ami berabero ina notatawei. 38 Kona verena ma bade God ina veremi. Vonavaghata da God ina vere kirakiiyemi da ina sasara, tuna nakanani ma puwata ami dabira tepanai ita tura kirakai da vavai ita ririgha. Ikikava wawaya kurisi koberaberai na maghimaghighina God ina berai kurimi."

39 Ma Yesu ivi miiba, ivonesi bo, "Wawaya matapotapotana kwinana matapotapotana ini nowe bubuni bo kegha? Ke kovokovoghina. Kegha, ivi ruwa ku bonagha ina peku.* 40 Iyavo kava wekarakava egirugiruma na ke kovokovoghina da i vibeyebeyena wawayina ina ghekuyowei. Ma mara sago giruma ina voyavui ma tuna maranai ti na i vibeyebeyena wawayina maghimaghighina."*

41 "Avi kubiine kwinam matanai vunavuna kekitakitai ma tam matamuwai kiibuta ghamanakina ikenapotai na damina ke kuta viiviiya? 42 Ke bera biibiina da kwinam kuna vonei bo, 'Utomo, kepisi vunavuna matamuwai ana votawei,' ma tam na ke damina kuta viiya da matamuwai na kiibuta ghamana ikenapotai. Tam miiriruwaruwam! Kunona kiibuta matamuwai kevotawei da kuna kita bubuna ma muriyai vunavuna kwinam matanai kuna votawei."

Kii ma amena.
(Mat 7:16-20, 12:33-35)

43 "Kii biibiina na ke meyani amena berona ina terei. Ma kii berona ke meyani amena biibiina ina terei. 44 Ma kii amena kava kuna kitai na kunakovi da tuna na avi kiina. Ke kovokovoghina da koweya amesi gampuwe kamosiyai kuta yuna. Ke kovokovoghina da puiya amesi rarava tepanai kuta pura.* 45 Wawaya biibiina na nuwanuwana kamonai biibiina enuwanuwaghanei. Nuwanuwana ina ghetawei na sisiya biibiisi ini sisiyei. Ma wawaya berona na nuwanuwana kamonai berona enuwanuwaghanei. Nuwanuwana ina ghetawei na sisiya beroberosi ini sisiyei. Nakanani etuputupuwa iyamna aviyavisina wawaya nuwanuwana kamonai emakamakai na ini badei da ini sisiya."*

Wawaya ruwa numa ivowai.
(Mat 7:24-27)

46 "Avi kubiine kovonavoneku bo, 'Bada, Bada,' ma aku sisiya ke kota vovotekatekei? 47 Meni wawayina ina pisi kuriku ma aku sisiya ini yanei ma ina votekatekei na ana vonemi da tuna na ikikava. 48 Tuna nakanani ma tomowa numa ita vowai na kii biibiisi ma bagibagisi itarai da numa kana kowora. Ma tano bagibagina ere wakimina iyabai ioru kirakai ma irutona. Ina numa ivowai ikovi na mara sago okowa ghamana ikiibau da

* **6:39:** Mat 15:14 * **6:40:** Mat 10:24-25; Jon 13:16, 15:20 * **6:44:** Mat 12:33 * **6:45:** Mat 12:34

ina numa iravi ma ke kovokovoghina da ita nukei bo ita karuwei, iyamna nani numana ivowa bubuni da ivi rewapana kirakai. 49 Ma meni wawayina aku sisiya ini yanei ma ke ita votekatekei na nakanani ma tomowa numa ita vowai na ke sago kowora ita rutona, ina numa na tano tepanai ivowai. Ma mara sago okowa ghamana ikiibau da ina numa iravi ma yaghiyaghinai nani numana ituparikai ma ikaruwei da kudubina iwapa tuwanonowa."

7

Yesu, senturiyon ina bigabiga ivi yawai.
(Mat 8:5-13)

1 Yesu weni sisiyisi peyarina wawaya kurisi ivi beyebeyena ikovi ma inae da irui ku Kapeniyam kwanatuna. 2 Ma Kapeniyam kamonai senturiyon* sago imakamakai. Ma ina bigabiga kiimatanina igubaga kirakai da gisina kava ita rabobo. 3 Senturiyon sisiya ivi yanei da Yesu inekiibau na Jiu damsi i babada ivonatawesi kurina da kubiine iti nowi da ita pisi ma ina bigabiga iti yawai. 4 Babadisi Yesu kurina inekiibau na ivi nowi kirakai. Ivona bo, "Ita senturiyon kuti vitei iyamna tuna na tomowa biibiina. 5 Tuna dam viruwa wawayina ma kegha da tota Israel damta kurita ina nuwaviina irakata kirakai. Ivi vitekai da akii kiki numana ivowai kubiikai."

6 Nakanani ivi sisiya, tuna kubiine Yesu ivomiiri da babadisi yavata inae. Gisina kava da senturiyon ina ku numa ita nekiibau ma ina yonayona iverupotesi da ivona bo, "Bada, ke kuni paparana da kuriku kuna pisi. Ainimaya da aku ku numa kuta rui. 7 Ke taku mani ata pisi kurim da ati nowi, iyamna anota meyeku da taku ke wawaya kiimataniku. Ma akovim da sisiya kava kuna terei na aku bigabiga ina yawasa. 8 Akovi da tam kovokovoghim, iyamna taku bade wawaya ghamaghamasi gaburisiyai ma aku rewapana gaburinai na seri wawayisi emakamakai. Sago ana vonei bo, 'Kenae' da ina nae. Ma sago ana vonei bo, 'Kepisi' da ina pisi. Ma aku bigabiga ana vonei bo, 'Keberai' da ina berai."

9 Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivi deyei. Itavire da koroto ghamana ikivikivini na ivonesi bo, "Kovi yaneku. Israel damsi kamosiyai ke sago wawaya ata panani da ina vitumaghana ita rakata weni senturiyon nakanani."

10 Vaghina ma yonayona wawayina ivovira senturiyon ina ku numa ma ipanani da bigabiga namada iyawasa ikovi.

Kwapura natuna rabobowai ivomiiri.

11 Mara sago Yesu inae ku kwanatu sago kana vava Nein. Ma kana kivikivina ma koroto ghamana yavata inae. 12 Kwanatu kana ku gari matuketina inekiibau na kwanatu damsi peyarisi ikiikiibau na ipananisi. Tomowa sago irabobo tuna kubiine ti na tupuwina ikavari ikiibau da ita dogoi. Tomowina ina maduwa na kwapukwapurina ma tuna na natuna tupukeya. 13 Ma Bada Yesu kwapurina ikitai da ivi kamyuyuwei na ivonei bo, "Ke kuna tou." 14 Muriyai inae ku rito ma ivotovoni ma iyavo kava ikavakavari na ivi kiimiiriyesi. Ma Yesu ivona bo, "Yaraga, avonavonem da kevomiiri." 15 Ma tomowina ivi kiimakiiyei ma sisiya ivi karei. Ma Yesu kwapurina ivonei bo, "Wavine, natum weni."

16 Wawaya peyarisi nani korotona kamonai iyabumana ma God ivokavakavari. Ivona bo, "Peroveta ghamana kurita inekiibau, God ipisi da tota ina wawaya ini viteta."

17 Ma Yesu varana ikiibau da Judiya kamonai sisiyina dobu ine yavui.

Yesu ma Jon Babataito.
(Mat 11:2-19)

* **7:2:** senturiyon: Senturiyon na Rome damsi i seri wawayisi ivi 100 i bada ghamana.

18 Jon kana kivikivina inae ma Yesu varana ivi sisiyei Jon kurina. Ivi yanesi na kana
kivikivina ruwa ikwatusi 19 ma ivonatawesi Bada kurina da iti tarakiiyanei bo, “God ina
Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na tam bo wawaya sago kubiine kana koyagha?”
20 Ivi ruwa Yesu kurina inekiibau na ivonei bo, “Jon Babataito ivonatawekai da weni
nakanani kati tarakiiyanem. ‘God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na tam bo
wawaya sago kubiine kana koyagha?’ ”
21 Ma nani maranai Yesu gubagubagisi peyarisi ivivi yawasisi, kanuma beroberosi
wawaya gwabisiyai ikwavikwavinisi ma matapotapotasi peyarisi iberaberisi da ik-
itakita. 22 Tuna kubiine Jon ina yonayona ivonapotesi bo, “Kona vovira Jon kurina
da aviyavisina wekarakava kokitakitai ma koiyanei na kovi sisiyei. Kovonei da mat-
apotapotasi ekitakita, digadigasi ebababa, giigiiposi eyawayawasa, tinapotapotasi
iyana, raborabobosi evovomiiri, ma moyamoyakisi God varana biibiina iyanei.*
23 Kovi tumaghaneku ma ke koni notaruwa na God ini biibiinimi.”
24 Jon ina yonayona inae ma muriyai Yesu ivi karei da koroto kurisi Jon ivi sisiyei.
Ivona bo, “Rorova avi kubiine kokiibau ku warere? Aviyavisina kota kitai? Rai yanunu
itapitapini na kota kitai, bo? 25 Mikeda kegha na avi kubiine kokiibau? Tomowa gara
biibiina ivi kote na kota kitai, bo? Kegha, iyavo kava gara biibiisi ikote na ke warereyai
ita makamakai, ti na mumurisi ma i numa ghamaghamasi kamonai emakamakai. 26 Ma,
kovoneku. Kokiibau na avi kota kitai? God ina peroveta, bo? E, vaghina, vonavaghata
da Jon na God ina peroveta. Ma peroperoveta kamosiyai na Jon ighe kirakai. 27 Giruma
katamana ivi sisiyei, ivona bo, ‘Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei. Tuna am
keta ina vovunaghi.’* 28 Avonavonemi da Jon na wawaya ghamana, tuna kubiine dobu
ku kudubina wawaya sago kotekwai da Jon ita ghekuyowei na kotekwa kavai. Ma kegha
da God ina vikiivavona kamonai Jon na ke wawaya ghamana. Nani kamonai wawayota
na Jon ighekuyowei.”
29 Wawaya peyarisi, teks yuyuna damsi yavata na Yesu ina sisiya ivi yanei ma
ivi vaghinei. Ivona da God ina keta na keta vaghata iyamna Jon namada ibabataitosi.*
30 Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na ke iti vaghinei,
iyamna ti na God ina keta ibarei ma ke ita babataito.
31 Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini. “Avi miibiina ana terei da karako weni kimtina
ani sisiyesi? I bera na ikikava? 32 Ti nakanani ma ededa merewai ita vivirekwa ma turat-
urasi kurisi ita rurukwatukwatu bo, ‘Enava karavi kubiimi na ke kota riku. Kasiyasiyapa
na ke kota tou.’ 33 Jon Babataito ipisi na isiya, parawa ke ita kanikani ma wain ke
itumumai na kovonavona bo, ‘Kanuma berona gwabinai.’ 34 Ma Wawaya Natusi ipisi na
ekamkam ma eumuma na kovonavona bo, ‘Kamonabanabana ma umaneghaneghana.
Tuna na teks yuyuna ma berabero wawayisi kwinasi.’ 35 Ma iyavo kava God ina
nuwagiura ekivikivini, ti na nuwagiura natunatuna. Ma i yawasa ini debei da nani
nuwagiurina na vonavaghata.”

Yesu, Saimon ina numiiyai.

36 Perisi sago Yesu ivonei da ita pisi ina ku numa da yavata ita kam. Ma Yesu inae
da nevanevanai ikenavipika da ita kam. 37 Ma nani kwanatuna kamonai wavine sago
imakamakai, ma ina yawasa kamonai berabero irakata kirakai. Ma nani wavinena
ivi yanei da Yesu ipisi da Perisi tomowina yavata ikamkam na diudeu sago ikavarapiyei
ina ku numa, kamonai na oira ghabughabuna.† 38 Irui da Yesu murinai ivi kiimiiriyei
ma tou ivi karei. Matadogana Yesu kaena ivivi butai ma uyawinai ikiikiipupuni. Muriyai
kaena iyoyoni ma oira ghabughabuna ku kaena itepotepoi da ivovovisiboi. 39 Ma Perisi
tomowina weni berasi ikitai na ivi nuwanotanota bo, “Weni tomowina na ke God ina

* **7:22:** Isa 35:5-6, 61:1 * **7:27:** Mal 3:1 * **7:29:** Mat 21:32; Luk 3:12 † **7:37:** Diudeuna na wakimiyai iyamoni, wakimina kana vava na alabasta.

peroveta. Iti peroveta na akova God gwabinai ita viiya da nani wavinena evovotovoni na berabero wawayina."

40 Ma Yesu ivonei bo, "Saimon, ana vonem."

Ma Saimon ivona bo, "Bada, kevona."

41 Ma Yesu ivi miiba, ivona bo, "Mara sago mura wawayina tomotomowa ruwa ivi vitesi da mane iveresi, ma ivonesi da karakava mane ruvana kudubina iti kovoghi. Sago na silva riririghisi ivi 500 iverei ma sago na ivi 50 iverei.‡ 42 Muriyai ivi ruwa ipanani da ke kovokovoghina da nani manena ita kovoghi, tuna kubiine mura wawayina ivi kamyuyuwesi da kii tupi ivi notawapei. Ma ivi ruwa kamosiyai na meni tomowina ina nuwaviina ina rakata mura wawayina kurina?"

43 Ma Saimon ivonapotei bo, "Agunai, tomowina kana tupi irakata na bade ina nuwaviina irakata mura wawayina kurina."

Ma Yesu ivonei bo, "Kuvonapote bubuniku." 44 Ma itavira wavinena kurina ma ivona bo, "Saimon, weni wavinena kekitai. Arui am ku numa na tam, okowa ke kuta vereku da kaeku ata kowai. Ma weni wavinena matadoganai kaeku ikowai ma uyawinai ikiipupuni. 45 Ma tam ke kuta yoniku, ma weni wavinena kaeku yonina ke ita voterei. 46 Ma bade tam ke oira ku gayamiku kuta tepoi da kuti monaghiku. Ma weni wavinena oira ghabughabuna ku kaeku itepoi. 47 Vaghina ma ana vonem. Weni wavinena ina bera beroberosi ipeyari kirakai ma peyarina anotatawei. Tuna kubiine ina nuwaviina kuriku irakata. Ma meni wawayina ina bera beroberosi ke ita peyari kirakai ma anotatawei na ina nuwaviina igisi."

48 Ma Yesu wavinena kurina ivona bo, "Am bera beroberosi anotatawei ikovi."

49 Ma Saimon turaturana viya na yavata ikamkam ma ti mani kamosiyai ivon-avona bo, "Weni tomowina na wawayota, ina rewapana kegha da wawaya i berabero ita notatawei."

50 Ma Yesu wavinena ivonei bo, "Am vitumaghana kubiine kuyawasa. Kenae ma nuwanuba gwabimuwai ina makai."

8

Wivine viya Yesu yavata ibababa.

1 Nani murinai Yesu ibababa da kwanatu ma meyagai nununai God varana biibiina ma ina vikiivavona idimadimei. 2 Kana kivikivina ivi 12 ma bade wivine viya yavata ibababa, wivinesi na kii gubaga Yesu ivi yawisi bo kanuma beroberosi gwabisiyai ikwavinisi. Wivine kamosiyai sago na Meri Magadarini, tuna gwabinai Yesu kanuma beroberosi miikovimaruwa ikwavinisi.* 3 Ma sago na Jowana, tuna kawana na Kusa, Herodi ina numa kana koyakoyagha. Ma sago na Susana ma bade wivine viya yavata. Weni wivinesi na Yesu ma kana kivikivina ivivi vitesi da ima tepasiyai ibababa.

Pei vonina miibiina.
(Mat 13:1-9; Mak 4:1-9)

4 Koroto ghamana i kwanatu bogii ma bogiiyai iriyei, ma Yesu weni miibiina ivonesi bo,

5 "Mara sago tomowa inae pei vonina kubiine. Ma pei irubusagha da viya ketiyai iririgha ma wawaya ivi tugudaguda ma kiu ipisi da pei ikam yavui. 6 Ma viya wakima ku tepasi iririgha. Igogo ma tano ke niginigina kubiine, yaghiyaghinai isivi. 7 Ma pei viya iyiyo ku kamosi iririgha. Iyiyo yavata igogo ma iyiyo irogusi. 8 Ma pei viya ku tano biibiina iririgha ma igogo ma iuwa bubuna da pei sago sago duma na 100 iterei." Yesu weni miibiina ivi kovini na ikiirara bo, "Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai."

‡ **7:41:** Silva riririghina kana vava denariyas. * **8:2:** Mat 27:55-56; Mak 15:40-41; Luk 23:49

Yesu miibisi ivi sisiyei.
(Mat 13:10-17; Mak 4:10-12)

9 Kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanei da pei miibiina na iyamna avai. 10 Ma ivonesi bo,
“Tami kurimi God ina vikiivavona ina nota gavugavusi kudubina aidebei. Ma wawaya
peyarisi kurisi miibiiyai kava aisisiya da ‘ina kita ma ina kita ma ke ina kitai. Ini yana ma
ini yana ma ke inakovi.’ ”*

Yesu pei vonina miibiina ivi debei.
(Mat 13:18-23; Mak 4:10-12)

11 “Pei vonina miibiina iyamna na weni. Pei na God vonana. 12 Pei ketiyai na
wawaya God vonana ivi yanei ma Devil ipisi da nuwanuwasi kamonai iviitawei da
ke iti tumaghana ma yawasa makamakii nonowina ke ita panani. 13 Ma pei wakima
tepasiyai na wawaya God vonana ivi yanei ma nuwabiibiiyai iviini ma ramramsi kegha.
Ivi tumaghana da ke mara gurina iyamna rubu ma nuwapoya ipanani da vitumaghana
ivoterei. 14 Pei iyiyo kamosiyai na wawaya God vonana ivi yanei ma i yawasa kamonai
dobu ina mura, dobu ina nuwapoya ma dobu ina nuwabiibai inotanota kirakiiyei da
God vonana irogui. Pei iuwa da mabusi. 15 Ma pei tano biibiinai na wawaya God vonana
ivi yanei ma nuwanuwasi yagharisi ma biibiisi da ivotani. Ivotekateka ma imiirikikina
inenae da iuwa bubuna.”

Rampa miibiina.
(Mak 4:21-25)

16 “Wawaya rampa ini nawai na ke bayawa vivikuratabuna kamonai ina terei bo
kemakema gaburinai ina terei. Kegha, ini rorokei da iyavo kava ku numa ina rui na
yaseganina ina kitai.”*
17 “Aviyavisina kudubina gavugavuna na God ini debei. Ma aviyavisina kudubina
gudugudunа na God ina votawei da wawaya inakovi.”*
18 “Tuna kubiine kovi yana bubuna, iyamna iyavo kava akova vaghata gwabisiyai na
God ku tepana ina veresi. Ma iyavo kava inotanotai da namada iakova kirakai na i akova
kudubina ina viitawei.”*

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.
(Mat 12:46-50; Mak 3:31-35)

19 Mara sago Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho ipisi da ita kitai. Ma koroto
irakata da ke kovokovoghina da ita rui. 20 Ma wawaya sago Yesu ivonei bo, “Am maduwa
ma titim yoghoyogho matarai ekoyakoyaghim. I kayowana da ina kitim.”
21 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na iyavo kava God
vonana iyanei ma evovotekatekei.”

Yesu gamonai biimara ikena.
(Mat 8:23-27; Mak 4:35-41)

22 Mara sago Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Toka tadamani ku nevana.” Ma
peyarisi ku waka igeru da ivomiiri. 23 Idamadamana ma waka kamonai Yesu ikena
nunuwapa. Ma yanunu berona ivomiiri ma tovava irakata da waka ku kamona irurui
da gisina kava ita monu. 24 Ma kana kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, Bada,
tamonumonu ma tuma dodo!”
Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi da ivi nubai ma toka kamonai biimara
ikena. 25 Ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ami vitumaghana kegha, bo?”
Ma kana kivikivina iyabumana ma inota kavakavai. Ma ti mani kamosiyai ivon-
avona bo, “Wena tomowa sago, sisiya bagibagina iterei na bade yanunu da tovava
ivotekatekei!”

* **8:10:** Isa 6:9-10 * **8:16:** Mat 5:15; Luk 11:33 * **8:17:** Mat 10:26; Luk 12:2 * **8:18:** Mat 25:29; Luk 19:26

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.
(Mat 8:28-34; Mak 5:1-20)

26 Yesu kana kivikivina yavata ikuka inae da Gariri tokana nevanai Gerasa damsi i ku
kikira inekiibau da iwota. 27 Yesu ku tano iororu na tomowa sago iverupotei. Tomowina
gwabinai kanuma beroberosi irunuma ma mara iguri kirakai da kwanatu ikiibutawei
da ina numa kegha ma iyuna kava karawaga kamonai imakamakai. 28 Tomowina
Yesu ikitai na ikiirara ma maghinonai itawotei ma ivona bo, “Avi kuna berai kuriku?
Tam Yesu, God Kiidamo Makamakiina Natuna. Ainowi da kovogha ke kuna vereku!”
29 Nakanani ivi sisiya, iyamna namada Yesu kanuma berona iyeghai da tomowina
ita kiibutawei. Mara ipeyari wawaya ibera tovoni da tomowina kaena ma imana
cheiniyai ita patumi ma kana potapota ita terei da ita makai bubuna. Ma ibera kavai,
iyamna nani kanumina itowatowatepani da chein ivivi tinayaraghana ma iveraverau ku
dobu makiiwapasi.

30 Ma Yesu tomowina ivi tarakiiyanei bo, “Kam vava iyai?”

Ma kanuma beroberosi peyarisi tomowina gwabinai irunuma, tuna kubiine ivon-
apotei bo, “Kakii vava Koroto.”* 31 Ma ivi nowi kirakai da ke ita vonatawesi itoru ku Abis
bonaghina.

32 Ma koya baranai poro yavona ghamana ikamkam. Tuna kubiine kanuma ber-
oberosi ivi nowi da Yesu ita vonatawesi ita nae poro kurisi da gwabisiyai ita runuma. Ma
ivi vaghinei. 33 Vaghina ma peyarisi tomowina ikiibutawei inae da poro itowatepanisi.
Ma porosi iverau ku koya kiiyagirina ma iririgha ku okowa da iumadodowana.

34 Poro kii koyakoyagha weni berana ikitai na iverau da wawaya kwanatu kamonai
ma dipiiyai ivi akovisi. 35 Ma wawayisi ikiibau ita kitai da aviyavisina itupuwa. Inekiibau
Yesu kurina ma ipanani da tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na Yesu kaena
ririnai imakamakai, ivi gara ma gayamina imanini. Peyarisi ikitai ma iyabumana
kirakai. 36 Ma iyavo kava matasiyai bera peyarina ikitai na wawayisi kurisi ivi mamatara
da ikikava tomowina iyawasa. 37 Muriyai Gerasa damsi peyarisi ivi nowi da Yesu i dobu
ita kiibukuyowei iyamna iyabumana kirakai. Tuna kubiine Yesu ku waka igeru da ita nae.
38 Ma nani tomowina iyawasa na ivi nowi da yavata ita geru ita nae.

Ma Yesu ivi kegha ma ivonatawei ina ku dobu. Ivonei bo, 39 “Kenae am ku numa ma
am wawaya kevi akovisi da ikikava God bera ghamaghamasi iberai kubiim.”

Ma vaghina, tomowina inae ina ku kwanatu ma aviyavisina peyarina Yesu iberai ma
ikikava ivi vitei na wawaya kurisi ivi sisiya kirakiiyei.

Jairas natuna ma wavine gubagubagina.
(Mat 9:18-26; Mak 5:21-43)

40 Yesu toka idamani, ivovira ku nevana na koroto ghamana iverupotei da ivi kiikiiwei,
iyamna ivivi koyakoyagha da ita nekiibau. 41 Nani kamonai kiki numana badana sago ipisi
da Yesu maghinonai itawotei. Tuna kana vava Jairas ma ivi nowi Yesu kurina da yavata
ita nae ina ku numa, 42 iyamna gisina kava ma natuna wavinena ita rabobo. Natuna na
tupukeya ma kana madegha 12.

Yesu ivomiiri da yavata inenae ma koroto irakata kirakai da ivivi tapasipasiyei. 43 Ma
koroto kamonai na wavine sago gubagubagina. Kana gubaga na nawaravi iviiya da
madegha 12 tarana iverau ma ibunama kavai. 44 Yesu murinai ipisi da kana gara
damona ivotovoni ma yaghiyaghinai tarana veru ivoterei da iyawasa. 45 Ma Yesu
ivi tarakiiyana bo, “Iyi ivotovoniku?”

Ma wawaya peyarisi iveyiyei, ma Pita ivona bo, “Bada, koroto ghamana
etatagudagudim ma ekiikiitabitabirim.”

---

* **8:30:** Koroto: Koroto na ‘Lidiyoni.’ Kanuma beroberosi ivi miiba da ti nakanani ma seri wawayisi i koroto ghamana, kamonai wawayisi ivi 6 tausan.

46 Ma Yesu ivona bo, “Kegha, wawaya sago ivotovoniku. Damiku aviiya da rewapana gwabikuwai ikiibau.” 47 Ma wavinena damina iviiya da ke kovokovoghina da gavunai itonagha da ita nae na ere kirokirorona ipisi Yesu kurina ma maghinonai itawotei. Ma koroto maghinosiyai ivi mamatara da avi kubiine Yesu ivotovoni ma ikikava yaghiyaghinai iyawasa. 48 Ma Yesu wavinena ivonei bo, “Natuku, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Kenae ma nuwanuba gwabimuwai ina makai.”

49 Yesu patana da ivivi sisiya ma wawaya sago Jairas ina numiiyai ipisi ma ivona bo, “Jairas, natum namada irabobo. Bada kevoterei, ke kuni tinaviravirai.”

50 Yesu weni sisiyina ivi yanei ma Jairas kurina ivona bo, “Ke kuna yabumana. Kevi tumaghaneku ma natum ina yawasa.”

51 Jairas ina ku numa inekiibau na wawaya peyarisi ivonapotesi da matarai imakai. Ma Pita, Jon da Jemes, ma bade wavine kikei ina mamai da ina maduwa na ti kava ivinesi da yavata ita rui. 52 Ma wawaya peyarisi ivivi tutuwana ma isiyasiyapa na ti kurisi Yesu ivona bo, “Vitutuwana kovoterei. Wavine kikei ekenakena, ke ita rabobo.”

53 Ma peyarisi Yesu ivi namei, iyamna iakovi da wavine kikei namada irabobo ikovi. 54 Ma Yesu wavine kikei yarona iviiya ma ivonei bo, “Natuku, kevomiiri.” 55 Vaghina ma, wavine kikei kanumina ivovira kurina da yaghiyaghinai ivomiiri. Muriyai Yesu ivonesi da vavai ita verei da ita kam. 56 Ma ina maduwa da ina mamai ivi deye kirakiiyei da natusi iyawasa. Ma Yesu ivonatanisi da ke ini mamatara wawaya kurisi da aviyavisina itupuwa.

9

Yesu ina aposol ivi 12 ivonatawesi.
(Mat 10:5-15; Mak 6:7-13)

1 Nani murinai, Yesu kana kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi. Rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi ma gubaga bogii ma bogiiyai iti yawisi. 2 Ma ivonatawesi ikiibau da God ina vikiivavona ita dimei ma wawaya gubagubagisi iti yawasisi. 3 Ma ivonesi bo, “Ke avi sago kona viiya keta kubiine. Ke diwona, kutu, vavai, bo mane, ma ke gara kana viruwa.* 4 Meni wawayina ina ku numa kona rui na tuna kava gwabinai komakai ina nenae da ami ku vomiiri marana na nani kwanatuna kona kiibutawei. 5 Ma wawaya ke ini kiikiiwemi na i kwanatu kokiibutawei, kaevunavunami kovi turirighakuyowei ma konae. Ini matakira da kovogha ina panani.”

6 Ma vaghina kana kivikivina ivomiiri inae da kwanatu nununai God varana biibiina idimadimei ma gubagubagisi ivivi yawasisi.

Herodi ina nota iragharagha.
(Mat 14:1-12; Mak 6:14-29)

7 Gariri kana kiivavo Herodi weni berasi varana ivi yanei na ina nota iragharagha kirakai, iyamna wawaya viya ivonavona da Jon Babataito rabobowai ivomiiri,* 8 ma viya ivonavona da peroveta Elaidiya inekiibau, ma bade viya ivonavona da God ina peroveta katamana sago ivomiiri. 9 Tuna kubiine kiivavo Herodi ivona bo, “Akovi da Jon iwana akiiyaraghi. Ma weni tomowina varana aiyanei na iyai?” Ma ibera tovoni da Yesu ita kitai.

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.
(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Jon 6:1-14)

10 Yesu ina aposol ivi 12 ivovira kurina ma aviyavisina kudubina iberaberai na ivonaverei. Muriyai irutinisi da yavata ti mani kava ita nae ku kwanatu sago kana vava Betsaida. 11 Ma koroto ghamana ikitai da Yesu kana kivikivina yavata inenae na

* **9:3:** Luk 10:4-11; Apos 13:51 * **9:7:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19

ikivinisi. Yesu ikitisi ma ivi kiikiiwesi. Ma God ina vikiivavona ivi sisiyei kurisi, ma bade iyavo kava igubaga ma ekayokayowei da ita yawasa na ivi yawasisi.
12 Ravi ipika ma kana kivikivina ivi 12 ipisi kurina ma ivonei bo, “Weni na dobu makiiwapana. Koroto kuta vonatawesi ita nae da iyavo kava kwanatu kamosiyai ma dipiiyai emakamakai na gwabisiyai ita kam ma ita kena.”
13 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami vavai koveresi da ina kam.”
Ma ivonapotei bo, “Parawa miikovi ma iyana ruwa kava gwabikiiyai. Tuna ke kovokovoghina iyamna koroto irakata kirakai. Kevonavonekai da kata nae da kii vavai kata gimari bo?” 14 Ma nani korotona kamonai tomotomowa ivi 5 tausan.
Ma ivonesi bo, “Wawaya korereghisi da 50, 50 nununai ina makai.”
15 Irereghisi ikovi ma wawaya imakiipikapika. 16 Ma Yesu parawa ma iyana iviiya ma itepa ku kunuma ma God ivi kiikiiwei. Ma ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da ita reregha. 17 Irereghi da wawaya kudubisi koroto kamonai ikam da ikamdodo. Muriyai kana kivikivina puwata makiiterena iyuna da kode 12 ivi tupoi.

Pita ivi mamatara da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.
(Mat 16:13-19; Mak 8:27-29)

18 Mara sago Yesu iniponipowana ma kana kivikivina ipisi na ivi tarakiiyanesi bo, “Wawaya evonavona da taku iyai?”
19 Ma ivonapotei bo, “Wawaya viya evonavona da tam na Jon Babataito, ma viya evonavona da tam na Elaidiya, ma viya evonavona da tam na God ina peroveta katamana sago ma rabobowai kuvomiiri.”*
20 Ma Yesu ivonesi bo, “Ma tami, kovonavona da taku iyai?”*
Ma Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayim.”

Yesu ina vokwarakwara ma ina rabobo ivi sisiyei.
(Mat 16:20-28; Mak 8:30–9:1)

21 Ma Yesu sisiya bagibaginai ivonatanisi da ke wawaya kurisi iti mamatara da tuna iyai. 22 Ivona bo, “Taku Wawaya Natusi ani kamaghi kirakiiyei. Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina bareku. Ini raboboku ma mara viarobina kamonai na rabobowai ana vomiiri.”
23 Ma bade ivonesi bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na kevere meyem, am korosi kekavara nonowei ma murikuwai kepisi.* 24 Tam iyai am yawasa kuna nuwaghanei na kuni wapai. Ma tam iyai am yawasa kuna nuwatawei kubiiku na yawasa makamakii nonowina kuna panani.* 25 Ma kam vava ina rakata ma dobu kana mura kuna wagiwagiye kirakiiyei ma kanumim kuni wapai na kam vava ma am mura ke ini vitem. 26 Iyi tam kuni muritina ma kuna vonaveyiyeku na mara sago taku bade ana vonaveyiyem. Tuna maranai aku Mamai kana kadara kona kitai iyamna taku Wawaya Natusi aneya vovokaravisi yavata ere kadarikai kana pisi. 27 Vonavaghata avonavonemi, wawaya viya weni kamonai God ina vikiivavona kona kitai ma muriyai kona rabobo.”

Yesu kitana ivire.
(Mat 17:1-8; Mak 9:2-8)

28 Yesu weni sisiyisi iterei ma mara 8 murinai Pita, Jon, ma Jemes irutinisi ighae ku koya nipowana kubiine.* 29 Iniponipowana ma kamonai Yesu maghighina ivire ma kana gara ipoi kirakiiyei da ivovokeyakeyu. 30 Ma tomotomowa ruwa ere kadakadarisi inekiibau, ti na Moses ma Elaidiya, 31 ma Yesu yavata ivivi sisiya. Ikikava Yesu Jerusalem kamonai God ina kayowana peyarina ina bera yavui ma muriyai dobu ina kuyowei na peyarina ivivi sisiyei. 32 Kunona Pita turaturana yavata, matasi ipota kirakai. Muriyai

* **9:19:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 * **9:20:** Jon 6:68-69 * **9:23:** Mat 10:38; Luk 14:27 * **9:24:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * **9:28:** 2Pit 1:17-18

ikitabanenega da Yesu ere kadarina nani tomotomowisi ruwa yavata ivivi miiriyana na ikitisi. 33 Tomotomowisi ivomiiri da ita kuyowesi na Pita, Yesu ivonei bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni. Yobe aroba tavowai. Sago tam, sago Moses ma sago Elaidiya.” Pita ivi sisiya wapawapa, ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei.
34 Ivivi sisiya kamonai na kwavu ioru da peyarisi isovosi ma Pita turaturana yavata iyabumana kirakai. 35 Ma kwavu kamonai God gamona ivona bo, “Wena na natuku, tuna aku Vivinevine Wawayina. Ina sisiya kovi yana bubuni.”*
36 Gamona ivi sisiya ikovi na kana kivikivina ikitame da Yesu ina kina kava imakamakai. Ma ti na weni berana ivi nuwanotanotei ma ke iti mamatarei wawaya kurisi.

Yesu kanuma berona ikwavini.
(Mat 17:14-18; Mak 9:14-27)

37 Mara itom na Yesu kana kivikivina ivi aroba yavata koyiyai iororu ma koroto ghamana iverupotesi. 38 Ma tomowa sago nani korotona kamonai irukwatu bo, “Bada, ainowi da natuku tomowa tupukeya kuta kitai ma kuti vitei. 39 Kanuma berona gwabinai irunuma ma mara nonowa edagudagui na yaghiyaghinai ekiikiirara ma eparoparoro da kawapuropurona ekiikiibau. Nani kanumina edagudagui na gubaga epanapanani ma ke meyani da taraboga ita vereverei da ita viviyakam. 40 Kam kivikivina avi nowi kurisi da ita kwavini ma ibera kavai.”
41 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami na kimta kawakiikiimi ma ami vitumaghana kegha. Ininiku ibara da namada ata voteremi.” Ma tomowa kikei ina mamai kurina ivona bo, “Natum kerutinapiyei.”
42 Tomowa kikei ibaba ipipisi na kanuma berona idagui da itawei ku tano ma ivivi tukosokosowana. Ma Yesu kanuma berona iyeghai na tomowa kikei ikiibutawei da iyawasa. Ma ina mamai kurina ivona bo, “Natum weni.” 43 Ma weni berana itupuwa na wawaya peyarisi God ina rewapana ghamana ikitai da ivi deyei.

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mat 17:22-23; Mak 9:30-32)

Wawaya Yesu ina bera kudubina patana da ivivi deyei ma nani kamonai Yesu kana kivikivina kurisi ivona bo, 44 “Aviyavisina ana vonemi na kovi yana bogai. Wawaya sago, taku Wawaya Natusi ini wawaneku da kaku ghavighaviya ku imasi ina tereku.” 45 Ma kana kivikivina ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei, God i nota ikiiviwapawapai da iyamna ke ita vii bubuni. Ma iyabumana kubiine na ke iti tarakiiyanei da ina sisiya na iyamna avai.

Iyai ini wawaya ghamana?
(Mat 18:1-5; Mak 9:33-37)

46 Mara sago Yesu kana kivikivina vigamowana ivi karei da kamosiyai iyi iti wawaya ghamana da turaturana ita ghekuyowesi.* 47 Ma Yesu i nota iakovi, tuna kubiine wawaya kikei sago iviiya da ririnai ivi miirini. 48 Ma ivonesi bo, “Tami iyavo kava avakuwai wawaya kikei koni kiikiiwei na taku yavata koikiikiiweku. Ma iyavo kava koni kiikiiweku na bade wawayina ivonataweku na tuna yavata koikiikiiwei. Ma meni wawayina ina tereoruwe meyei, tuna wawayina na turaturana ina ghekuyowesi God ku matana.”*

Meni wawayina ke ita vivikawapatesi na kwinasi.
(Mak 9:38-40)

49 Ma Jon ivona bo, “Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ikwavikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita wawaya, tuna kubiine kavonei da ita voterei.”
50 Ma Yesu ivonesi bo, “Ke kona vonei da ina voterei. Meni wawayina ke ita vivikawapatemi na kwinami.”

---

* **9:35:** Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 1:11; Luk 3:22 * **9:46:** Luk 22:24 * **9:48:** Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20

Sameriya damsi Yesu ke iti kiikiiwei.

51 Mara itupo da Yesu dobu ita kuyowei ma ita ghae ku kunuma, ma ina nota
ivi rewapana da ivomiiri ku Jerusalem. 52 Ibaba inenae na yonayona ivonatawesi ivi nao
Sameriya damsi i ku kwanatu sago da ita vovunagha da Yesu ita rui kurisi. 53 Ma Sameriya
damsi iakovi da Yesu inenae ku Jerusalem, tuna kubiine ibara ma ke iti kiikiiwei.*
54 Ma kana kivikivina Jemes da Jon ikitai da damsi Yesu ke iti kiikiiwei na ivona bo,
"Bada, tinowi da God keyama karakaratina kunumai ina vonatawei inoru da weni damsi
ina gwaramutusi."†

55 Ma Yesu imiiritavire ma iyeghisi.‡ 56 Ma kana kivikivina yavata ivomiiri inae ku
meyagai sago.

Wawaya viya Yesu ita kivini.
(Mat 8:19-22)

57 Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae ma ketiyai tomowa sago Yesu kurina
ivona bo, "Mike kuna nenae na ana kivinim."

58 Ma Yesu ivonapotei bo, "Kukou dipa kii buba emakamakai ma kiu kiidamowai kii
nighu emakamakai ma taku Wawaya Natusi aku kenakena gawarina kegha."

59 Ma Yesu tomowa sago kurina ivona bo, "Kekiviniku."

Ma ivonapotei bo, "Bada, vaghina bo kegha da aku mamai ana dogoi ma muriyai
ana pisi da ana kivinim."

60 Ma Yesu ivona bo, "Wawaya raborabobosi i biga da raborabobosi ina dogosi. Ma tam
na am biga da God ina vikiivavona kuna dimei."

61 Ma bade tomowa sago ivona bo, "Bada, ana kivinim ma karakava, iyamna ana nae
da aku wawaya ani kiruruwesi."*

62 Ma Yesu ivonapotei bo, "Wayowa wawayina ina kayowana da ina tano inuwata
bubuni na uwata sawarina ina votani da bagibagina maranai ox nani sawarina etitini.
Ma bade ku maghinona kava ina kitakita da maninina ina nae ma ke ina tavire. Iyi tam
am kayowana da God ina vikiivavona kubiine kuna biga ma mikeda kuna tavire na tam
ke kovokovoghim da ina biga kuna berai."

10

Yesu kana kivikivina ivi 72 ivonatawesi.

1 Yesu ivi sisiya ikovi ma kana kivikivina ivi 72 ivinesi. Ma ruwa ruwa duma
ivonatawesi ivi nao ku kwanatu ma dobu bogii ma bogiiyai. 2 Ma ivonesi bo, "Vavai
itawagha ma iyavo kava ina yaba? Vao irakata ma yabayaba wawayisi iruwa kikei.
Vao badana kurina kovi nowi da yabayaba wawayisi peyarisi ina vonatawesi da yavata
tayaba.* 3 Konae. Tami nakanani ma sipu gegeyisi ma kukou dipa ku kamosi
avonavonatawemi.* 4 Ma ami baba kubiine, mane kana kutu ke kona kavari, wagu
kegha, ma kaemi kana terepapara kana viruwa ke kona kavari. Ma ketiyai wawaya
kona panani na ke kona kweya da ina guri kirakai.* 5 Ma wawaya i ku numa kona nekiibau
da kii numataya na kovona bo, 'Weni numanai God ina nuwanuba ina makai.' 6 Ma
mikeda wawayisi na biibiisi nani numanai na God ini biibiinisi da ina nuwanuba
gwabisiyai ina makai. Ma mikeda ti na ke wawaya biibiisi na God ina nuwanuba
ke ina viiya. 7 Ma meni ku numana kona nekiibau da kii numataya na nani numanai

---

* **9:53:** Sameriya ma Israel damsi mara nonowa ivivi kawapata. † **9:54:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 54b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Elaidiya nakanani iberai.' ‡ **9:55:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 55b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'God Kanumina na tami rapemiyai, ma ke damina kota vii bubuni. Taku Wawaya Natusi ke ata pisi da wawaya ata gwaramutusi. Kegha, apisi da wawaya ati yawasisi.' * **9:61:** 1Kgs 19:20 * **10:2:** Mat 9:37-38 * **10:3:** Mat 10:16 * **10:4:** Mat 10:7-14; Mak 6:8-11; Luk 9:3-5

kava komakai. Ma aviyavisina ina veremi na kokani ma koumai. Koakovi da bera maninina da bagibagi wawayina kana miiya ina viiya. Ma ke koni gubamavuremi.* 8 Ma maranai ku kwanatu sago kona rui ma wawaya ini kiikiiwemi na aviyavisina ku maghinomi ina terei na kokani, 9 gubagubagisi nani dobunai kovi yawasisi, ma peyarisi kovonesi bo, 'God ina vikiivavona enenekiibau kurimi.' 10 Ma maranai ku kwanatu sago kona rui ma wawaya ke ini kiikiiwemi na ketiyai kona miiri ma kona vona bo,* 11 'Tami ami kwanatu vunavunana kaekiiyai kakiikiirirghatawei. Nuwanuwami ke ina wapa da God ina vikiivavona ita nekiibau kurimi ma kobarei.' " 12 Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini, ivona bo, "Vonavaghata avonavonemi. Vitupavira kana mara ina nekiibau na meni kwanatuna God ina vikiivavona ina barei na kii kovogha ina rakata da Sodom damsi kii kovogha ina ghekuyowei."*

Wawaya kwanatu viya kamosiyai ke iti tumaghana.
(Mat 11:20-24)

13 "Koti nuwapoya kirakai, Korasin dami! Koti nuwapoya kirakai, Betsaida dami! Ami kwanatu kamosiyai bera ghamaghamasi aberai ma ami berabero ke kota miirikupukuputei. Nani berasi Taya ma Saidon kwanatusi kamosiyai ata berai na yaghiyaghinai i berabero itinimayei ma ita miirikupukuputei ma ere yapuyapukaresi mowamowasi ita vivikote, iti matakira da i berabero kubiine inuwapoya.* 14 Ma vitupavira kana mara ina nekiibau na Korasin ma Betsaida dami kami kovogha ina rakata kirakai, ke Taya ma Saidon damsi kii kovogha nakanani. 15 Ma Kapeniyam dami, konotanotai da kota ghae ku kunuma, bo? Kegha! God ina tawemi konoru ku keyama karata makamakii nonowina."*

16 Ma kana kivikivina ivonesi bo, "Iyavo kava ini yanemi na taku yavata iyaneku. Ma iyavo kava ina baremi na taku yavata ibareku. Ma iyavo kava ina bareku na wawayina ivonataweku na tuna yavata ibarei."*

Yesu kana kivikivina ivi 72 ivovira.

17 Yesu kana kivikivina ivi 72 nuwabiibiiyai ivovira kurina da ivona bo, "Bada, avamuwai sisiya bagibagisi katerei ma kanuma beroberosi ivotekateka!"

18 Ma ivonapotesi bo, "Taku mani Seitan akitai, tuna namanamara nakanani kunumai ipeku. 19 Rewapana averemi da mota ma gwaghagwagha koni tugudaguda ma bade kata ghaviya ina rewapana kudubina kona ghekuyowei. Ma ke sago gubaga kona panani.* 20 Ma ke koni nuwabiibai da kanuma beroberosi evovotekatekemi, iyamna tuna na ke bera ghamana. Kovi nuwabiibii kirakai da God kami vava kunumai igirumi."

Yesu ivi nuwabiibai.
(Mat 11:25-27, 13:16-17)

21 Nani maranai Yesu, Kanuma Vovokaravina damina iviiya da ivi nuwabiibii kirakai ma ivona bo, "O, Mamai, tam Bada kunumai ma dobuwai. Aikiikiiwem da vonavaghata kuteregavui da iyavo kava inotanotai da i nuwagiura ma i akovi irakata na ke itakovi. Ma iyavo kava ti nakanani ma ededa yoghoyogho na kurisi vonavaghata kuvi debei da iakovi. E, Mamai, am kayowana kuberai da nakanani itupuwa."

22 "Aku Mamai bera peyarina ivereku. Ma Mamai kava Natuna iakova bubuni. Ma Natuna na Mamai iakova bubuni. Ma iyavo kava Natuna ivinesi da ina Mamai ivi debei kurisi na ti yavata Mamai iakova bubuni."*

23 Ma Yesu imiiritavire ma kana kivikivina kava kurisi ivona bo, "Kovi nuwabiibai da God ivi biibiinimi da weni berasi peyarina matamiyai kokitakitai. 24 Avonavonemi da

* **10:7:** 1Kor 9:14; 1Tim 5:18 * **10:10:** Apos 13:51 * **10:12:** Gen 19:24-28; Mat 11:24, 10:15 * **10:13:** Isa 23:1-18; Ezek 26:1–28:26; Joel 3:4-8; Amos 1:9-10; Zech 9:2-4 * **10:15:** Isa 14:13-15 * **10:16:** Mat 10:40; Mak 9:37; Luk 9:48; Jon 13:20 * **10:19:** Psa 91:13 * **10:22:** Jon 3:35, 10:15

peroperoveta ma kiikiivavo peyarisi i kayowana da aviyavisina kokitakitai na ita kitai ma kegha. Ma bade i kayowana da aviyavisina kovi yanei na iti yanei ma kegha."

Sameriya wawaya biibiina ina miiba.

25 Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ivomiiri da Yesu ita rubui. Ivona bo, "Bada, avi ana berai da yawasa makamakii nonowina ana panani?"*
26 Ma Yesu ivonapotei bo, "Moses ina vonaviyoyovana kuvi yavi na kamonai aviyavisina iterei? Am nota ikikava?"
27 Ma ivonapotei bo, " 'God nuwanuwana kuna viiya. Nuwanuwam kudubina, kanumim kudubina, am nota kudubina ma am rewapana kudubina God kuna verei.' Ma bade igiruma bo, 'Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviiya.' "*
28 Ma Yesu ivonei bo, "Kuvona bubuna. Nakanani keberai ma yawasa makamakii nonowina kuna panani."*
29 Ma tomowina ke iti nuwabiibai ma ina kayowana da tuna mani ku biibiina ita tere meyei. Tuna kubiine Yesu ivi tarakiiyanei bo, "Igiruma da kwinaku kurina ati nuwaviina na meni wawayisi kava kurisi ata berai?"
30 Ma Yesu ivonapotei bo, "Tomowa sago Jerusalemuwai ivomiiri, ibaba iororu ku Jeriko. Ma keta borinai yapiyapi wawayisi tomowina ivowai. Kana gara irupami ma ivi kiiyedarana kirakiiyei da gisina kava ita rabobo ma iverukuyowei. 31 Ma taparoro badana sago nani ketanai ibaba ipisi da tomowina ikitai. Ma iveruvuvurei da ibaba inae. 32 Muriyai Livai tomowina sago ipisi da meni gawarinai tomowina ikenakena nake na berana sago iberai, ikitai ma iveruvuvurei da ibaba inae. 33 Ma murina vaghata na Sameriya tomowa ibaba da meni gawarinai tomowina ikenakena na kurina inekiibau. Ikitai da ivi kamyuyuwei.* 34 Inae kurina ma kana gubaga ibunami, oira ma wain itepoi ma igerei. Ma ikavari, ina ku donki ivi gerui ma ineyei numanumataya i ku numa. Ma yavata imakii mareba da ikoyagha bubuni. 35 Mara itom na ina kutu ivotawei da silva mane riririghisi ruwa iviiya. Ma numa kana koyakoyagha iverei ma ivonei bo, 'Ita tomowa kekoyagha bubuni. Ma mikeda weni manena ke kovokovoghina na ana vovirame wike ma ku tepana ana terei.' "
36 Yesu weni miibiina ivi kovini ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina kurina ivona bo, "Am nota ikikava? Weni wawayisi ivi aroba kamosiyai na meni tomowina ivi kwinana bubuna gubagubagina kurina?"
37 Ma ivonapotei bo, "Nani tomowina ivivi kamyuyuwei."
Ma Yesu ivona bo, "Vaghina. Kenae ma tam bade nakanani keberai."

Yesu inumataya Mata ma Meri kurisi.

38 Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da ku kwanatu sago inekiibau. Ma nani dobunai wavine sago kana vava Mata ivi kiikiiwesi ma irutinisi da kana numataya.*
39 Mata tina kikei kana vava Meri ma tuna inae da Yesu kaena ririnai imakai da ina vibeyebeyena ivivi yana bogai. 40 Ma Mata ina biga irakata da ivi tinavirai tuna kubiine ivi nuwapoya da inae Yesu kurina ma ivona bo, "Kuti kamyuyuweku. Tiku kikei ivotereku da biga kudubina ina kiku kava aberaberai. Kevonei da ini viteku."
41 Ma Bada ivonapotei bo, "Mata, Mata. Kegiyagiyaguwa ma bera peyarina kinuwapoya kirakiiyei. 42 Bera sago kava ibiibii kirakai ma tuna kuta kayowei. Meri na bera biibiina ivinei da ke ini wapai."

---

* **10:25:** Mat 22:35-40; Mak 12:28-34 * **10:27:** Lev 19:18; Deut 6:5 * **10:28:** Lev 18:5 * **10:33:** 2Chr 28:15
* **10:38:** Jon 11:1

11

Yesu nipowana ketana ivi beyesi.
(Mat 6:9-13, 7:7-11)

1 Mara sago Yesu inae ku dobu sago ma iniponipowana. Inipowana ikovi na
kana kivikivina sago ivonei bo, “Bada, Jon kana kivikivina ivi beyebeyesi da ikikava
ita nipowana. Ma nakanani kuti beyebeyekai da kata nipowana.”
2 Ma Yesu ivonesi bo, “Maranai kona niponipowana, kovona bo,
‘Mamai,
Kam vava kavovokaravei.
Kainowi da am vikiivavona dobuwai ina makai.
3 Mara nonowa kakii vavai keverekai.
4 Ma wawaya i bera beroberosi kurikai kanotatawei na nakanani akii bera ber-
oberosi kenotatawei.
Kevi nowekai da ruyagha ke kana panani.’ ”
5 Ma bade ivonesi bo, “Mikeda didibarai kwinam sago kurina kuta nae ma kuti nowi
bo, ‘Kwinaku, puwata gisina kuta vereku 6 iyamna kaku numataya sago wekarakava
dobu rabarabai ipisi ma ke sago aviyavisina gwabikuwai da ata verei ita kam.’ 7 Iyi
tam nakanani kuti nowi na kwinam numa kamonai ina kayowana da ita vonapotem bo,
‘Kenetaweyana! Ke ana vomiiri da ani vitem. Matuketa agudui ikovi, ma natunatuku
yavata kakenakena.’ 8 Avonavonemi, nakanani ita vonapotem ma kegha da ina vomiiri
da puwata ina verem. Avi kubiine? Ke tam kwinana kubiine da ini vitem ma kuvi nowi
kirakai, kuvi tepatora ma ke kutinimaya, tuna kubiine ina vomiiri ma am nuwapoya
kudubina ina berai. 9 Tuna kubiine avonavonemi da kovi nowi da God ina veremi.
Koekwa da ami kayowana kona panani. Kokiipowapowara da God matuketa ina votawei.
10 Iyavo kava God kurina ini nowi na kudubisi kurisi ina verena. Iyavo kava inekwa
na i kayowana ina panani. Ma iyavo kava ina kiipowapowara na matuketa ina votawei
kubiisi. 11 Mikeda natum ita pisi ma iyana kubiine iti nowi kurim na mota kuta verei,
bo? Kegha taweyana. 12 Bo kiu pupuna kubiine iti nowi kurim na gwaghagwagha
kuta verei, bo? Kegha taweyana. 13 Tami na wawaya beroberomi ma kegha da koakovi
da natunatumi kurisi puyo biibiisi kovereveresi. Ma ami Mamai kunumai na wawaya
biibiina. Koni nowi na Kanuma Vovokaravina ina veremi.”

Yesu ma Berusiburu.
(Mat 12:22-30; Mak 3:20-27)

14 Mara sago Yesu kanuma berona tomowa sago gwabinai ikwavini, kanumina iberai
da tomowina ke kovokovoghina da iti sisiya. Ikiibutawei inae na tomowina sisiya
ivi karei ma koroto ghamana weni berana ikitai da ivi deyei. 15 Ma wawaya viya ivona
bo, “Yesu ina rewapana kanuma beroberosi i kiivavo Berusiburu gwabinai iviiya da
kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”*
16 Ma viya na Yesu irubui, ivi nowi da bera ghamana ita berai, iti matakira da ina
rewapana God gwabinai iviiya.* 17 Ma Yesu i nota iakovi ma ivona bo, “Mikeda kiivavo
sago ina wawaya ita totoyaraghi da dam ruwa na nani kiivavona ina rewapana ita gisi. Bo
mikeda dam sago kamonai rakaraka ruwa iti kawapata na nani damna ke ita miirikikina,
ita peku. 18 Seitan tuna mani ina wawaya yavata iti kawapata na ke kovokovoghina
da ina vikiivavona ita miirikikina. Kovonavona da Berusiburu rewapana ivereku da
kanuma beroberosi akwavikwavinisi, tuna kubiine weni nakanani aisisiya. 19 Ma
mikeda Berusiburu rewapana ita vereku da kanuma beroberosi ata kwavinisi na kami
kivikivina na rewapana iyi gwabinai iviiya da ekwavikwavinisi? Tami mani kami
kivikivina ina vonemi da tami koibero. 20 Ma taku na God imana gwabikuwai da ina
rewapanai akwavikwavinisi na aidebei kurimi da God ina vikiivavona inekiibau.”

---

* **11:15:** Mat 9:34, 10:25 * **11:16:** Mat 12:38, 16:1; Mak 8:11

21 “Tomowa rewapanina ere kapiyina ina numa ini tarapaparanei na ina sawara kudubina ina makai bubuna. 22 Ma wawaya sago rewapana kirakiina ina kayaya kurina da ina ghekuyowei na ina sawara ma nani kapiyina tomowina ivivi tumaghanei na peyarina ina kavari ina nae da sawarisi turaturana yavata ina rereghi.”
23 “Tuna kubiine meni wawayina ke kwinaku na ikawapateku. Ma meni wawayina ke iti viteku da yavata kata vivikiidaburana na aku biga eresoresotawei.”*

Kanuma berona ivovira.
(Mat 12:43-45)

24 “Kanuma berona wawaya ina kiibukuyowei na warereyai ina baba yawara, gawara inekwai da ini yakam, ma ke ina panani. Ma ina vona bo, ‘Aku numa avoterei na ana vovira nake.’ 25 Ina nekiibau na ina kitai da wawaya numa igigiri ma bera peyarina itere bubuni.
26 Vaghina ma ina nae da kanuma beroberosi bero kirakiisi miikovimaruwa ina rutinisi ma peyarisi ina vovirame tomowina kurina da gwabinai ina runuma. Kunona tomowina ina yawasa ibero. Ma peyarisi ina runuma na ina yawasa ina bero kirakai.”

Nuwabiibai vaghata.

27 Yesu ivivi sisiya ma wavine sago koroto kamonai ikiirara bo, “Am maduwa iti nuwabiibai da ivi tuwem ma ivi susum.”
28 Ma ivonapotei bo, “Ma iyavo kava God vonana ini yanei ma ina votekatekei na God ini biibiinisi da i nuwabiibai ina rakata sasara.”

Wawaya matakira ikayokayowei.
(Mat 12:38-42)

29 Yesu gwabinai koroto irakata kirakai ma ivonesi bo, “Weni kimtina na wawaya beroberosi, ekayokayowei da matakira ghamana ita kitai ma ke sago matakira ana veresi da sago kava ina kitai, tuna na Jona ina matakira.* 30 Ikikava Jona ivi matakira Nineva damsi kurisi, nakanani Wawaya Natusi ini matakira weni kimtina kurisi.* 31 Vitupavira kana mara ina pisi na Seba damsi i kiivavo wavinena ina vomiiri ma ina vonakiiyaragha da wawaya weni kimtina kamonai na berabero wawayisi. Mara katamaninai nani wavinena dobu rabarabai ibaba inae Kiivavo Soromon kurina da ina nuwagiura iti yanei. Ma karako weni maranai, wawaya sago inekiibau ma tuna na Soromon ighekuyowei.*
32 Jona idima Nineva damsi kurisi na i berabero ivinimayei ma imiirikupukuputei. Ma mara damonai Nineva damsi ina vomiiri ma ina vonakiiyaragha da wawaya weni kimtina kamonai na berabero wawayisi. Ma karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Jona ighekuyowei.”*

Tupuwa kana yasegana.
(Mat 5:15, 6:22-23)

33 “Wawaya rampa ina kapuni na ke ina teregavui ma bade ke bayawa vivikuratabuna kamonai ina terei. Kegha, ini rorokei da iyavo kava ina rui ku numa na yaseganina ina kitai.* 34 Matami na tupuwimi kana kibe. Matami biibiisi da kokitakita bubuna na yasegana gwabimiyai da tupuwimi inunui. Ma matami beroberosi da ke kota kitakita na nubakutuva gwabimiyai da tupuwimi inunui. 35 Tuna kubiine kokitaruvimi da yasegana gwabimiyai ina makai ma ke nubakutuva. 36 Mikeda yasegana gwabimiyai ma tupuwim kamonai nubakutuva kegha na yasegana gwabimiyai ina rakata da yaghiyaghinai tupuwimi kudubina ina yasegana yavui. Tuna nakanani ma kibe gweyurina ita kamowanimi.”

Nuwapoya miikovimasago.
(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40)

---

* **11:23:** Mak 9:40 * **11:29:** Mat 16:4; Mak 8:12 * **11:30:** Jon 3:4 * **11:31:** 1Kgs 10:1-10; 2Chr 9:1-12
* **11:32:** Jon 3:5 * **11:33:** Mat 5:15; Mak 4:21; Luk 8:16

37 Yesu ivi sisiya ikovi ma Perisi sago ipisi kurina ma ivonei da yavata ita nae da ina
numiiyai ita kam. Inae ma Yesu irui ina ku numa ma nevanevanai ikenavipika da
ita kam. 38 Ma Perisi tomowina ivi deye kirakiiyei da Yesu i kiki ke ita nunuri, imana
ke ita tepokowakowai. 39 Ma Bada Yesu ivona bo, “Tami Perisi dami dabira ma redu
kupusi kotepotepokowakowa, ma kamosiyai na panikowa ma nota dowadowasi itupo.
40 Neghaneghami! God ke kupuna kava ita yamoni ma kamona yavata. 41 Aviyavisina
ami dabira kamonai na konuwatawei ma moyamoyakisi kurisi koverena. Nakanani
kona berai na kudubina kona gigiri da God ku matana na biibiina kavakava.”
42 “Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai iyamna bera gisigisisi konununura bogai
ma bera ghamaghamasi ke kota beraberai! Vane ruguruguna ami vao kamonai koiyiyavi
da viya ma ruguruguna imaruwa kamosiyai na sago koviiviiya da Taparoro Numana
kamonai God kurina kosuwasuwara. Ma bera maninisi wawaya kurisi ke kota beraberai,
ma bade God nuwanuwana ke kota viiya. Bera gisigisisi koberaberai na vaghina, ma
bade ku tepana na bera ghamaghamasi yavata kota beraberai.”*
43 “Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai, iyamna ami kayowana ghamana da
koti wawayaghama, tuna kubiine kiki numasi kamonai wawaya ghamaghamasi kii
gawarai komakamakiivipika ma bade vigimara gawarisiyai ami kayowana da wawaya
ina vokaravemi. 44 Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai, iyamna tami nakanani
ma karawaga ke gwagwagwarina. Wawaya tepanai ina baba ma ke itakovi da kaesi
gaburinai na wawaya tupuwina idogoi.”
45 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ivona bo, “Bada, weni nakanani
kisisiya na tokai yavata kevonavonavigibowikai.”
46 Ma Yesu ivonapotei bo, “Tami bade vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi,
koti nuwapoya kirakai, iyamna vita ghamaghamasi wawaya kovereveresi ma ke ru-
varuvana da ita kavari. Ma bade ke kota vovororona da koti vitesi. 47 Koti nuwapoya
kirakai, iyamna ami kaekiki mau God ina peroperoveta ivi kiivunuwana ma idogosi.
Ma tami na meni gawarisiyai idogosi na kii matakira kopasipasi. 48 Nakanani kober-
aberai na koimamatara meyemi da ami kaekiki i berabero koivaghinei iyamna ti na
ivi kiivunuwana ma tami na kii matakira kopasipasi. 49 God namada iakovi da nakanani
kota berai tuna kubiine ivona bo, ‘Aku peroperoveta ma aposol ana vonatawesi kurisi.
Ma viya ini kiivunuwana ma viya ini tupaketowanesi.’ 50 Dobu karenai da ku karako
peroperoveta peyarisi ivi kiivunuwana ma tarasi isororo na God weni kimtina ini wavumi,
tami biwana kudubina kona viiya. 51 Abel tarana kubiine ma bade Zekaraya tarana
kubiine, tuna suwara kapuna kana kema ma Taparoro Numana basunai ikiivunui da
irabobo. Vonavaghata Abel ina mariyai ipisi da ku Zekaraya na kudubisi i rabobo
kubiine na biwana God weni kimtina ina veremi.”*
52 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi, koti nuwapoya kirakai, iyamna
koiketagudugudu da wawaya vonavaghata ina ku numa ke ina rui. Tami mani ke
kota rui ma bade iyavo kava i kayowana da ita rui na koitarapaparanesi.”
53 Ma Yesu nani dobuna ivoterei da inae. Ma tuna maranai Perisi damsi ma vonaviy-
oyovana vibeyebeyena wawayisi ivi karei da Yesu kurina nuwanuwasi ipughupughu da
yavata ivivi kawapata. Ma mara nonowa Yesu kurina vitarakiiyana bogii ma bogiiyai
itereterei da ivivi kaetina. 54 I kayowana da Yesu iti sisiya bero na ita paniya.

12

Yesu wawaya miiriruwaruwasi ivi sisiyesi.
(Mat 10:26-27)

* **11:42:** Lev 27:30 * **11:51:** Gen 4:8; 2Chr 24:20-21

1 Nani maranai koroto ghamanakina ivi kiiriyeriyeyana da wawaya ivivi kiipasipasiyana.
Ma Yesu sisiya ivi karei, kana kivikivina kava ivonesi bo, “Perisi damsi na mi-
iriruwaruwasi ma viviberosi. Kokitaruvimi da nani yist na ke ina damana kurimi.* 2 Ma
mara sago wawaya i bera gavugavusi kudubina na God ini debei ma bade ina berai da
aviyavisina kudubina gudugudu na ina votawei.* 3 Aviyavisina didibarai koisisiyei
na madeghai God sisiyisi ini debei da wawaya peyarisi ini yanei. Ma aviyavisina numa
kamonai wawaya tinisiyai koisisiyakarakaravei na tuna matarai sisiyisi peyarina
ina rukaghei.”

Iyi kota yabumanei?
(Mat 10:28-31)

4 “Turaturaku, avonavonemi da iyavo kava ina kiivunumi na ke kona yabumanesi.
Ina kiivunumi ma murinai ke kovokovoghina da aviyavisina berona ina berai kurimi.
5 Ma ani beyemi da meni wawayina kota yabumanei. Tuna na God ma ina rewapana
emakamakai da ina kiivunumi ma rabobo murinai ku keyama karakaratina ina tawemi.
Vonavaghata, tuna wawayina kota yabumanei.”
6 “Aririta miikovi kota gimari na miiyanisi igisi kirakai. Ma kegha da God na aririta
sago kava ke ini notawapei. 7 Vonavaghata, God uyawim peyarina ivi yavi ikovi, iakovi
da viya. Ke kona yabumana, tami God kurina miiyanimi irakata kirakai ma enotanotimi.
God ku matana aririta peyarina koghekuyowesi.”

Keriso ina wawaya.
(Mat 10:32-33, 12:32, 10:19-20)

8 “Avonavonemi, wawaya kurisi koni debei da tami na aku wawaya ma taku Wawaya
Natusi nakanani ana berai kubiimi, God ina aneya maghinosiyai ani debei da tami
na aku wawaya. 9 Ma kona vonaveyiyeku na God ina aneya maghinosiyai bade
ana vonaveyiyemi.”
10 “Wawaya ini avaberoweku na kovokovoghina da God i berabero ina notatawei. Ma
Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na God ke ina notatawei.”*
11 “Wawaya ina patumimi ma ina rutinimi da kiki numasi kamonai ma kwanatu baba-
disi ma kiikiivavo maghinosiyai kona miiri da ini tupavireviremi. Ma ke koni nuwapoya da
ikikava kona vonapotesi bo kami papara kona vowai, * 12 iyamna nani marasiyai Kanuma
Vovokaravina ini beyemi da ikikava koni sisiya.”

Mura wawayina neghaneghana.

13 Tomowa sago koroto kamonai Yesu ivonei bo, “Bada, aku tuwa kevonei da akii
mamai ina buderi nevanevana ina vereku.”
14 Ma Yesu ivonapotei bo, “Aku tomo, ke sago iyai rewapana ita vereku da ami
mamai buderina ata rereghi.” 15 Ma peyarisi ivonesi bo, “Kokitaruvimi da ke
kona vomatamatighana kirakai. Ami mura ma ami sawara ina rakata na yawasa vaghata
ke ina veremi.”
16 Ma weni miibiina ivonesi bo, “Mura tomowina sago iyaba da iti maghara 17 ma ina
vavai irakata. Ma ivi nuwanotanota bo, ‘Avi ana berai? Numa kweta ke ruvaruvana.’
18 Muriyai ivona bo, ‘Agunai weni nakanani ana berai. Aku numa kweta gisigisisi
ana rika ma ghamaghamasi ana vowa da aku maghara ma aku sawara ana vovidaburana
bubuna. 19 Ma ana vona bo, “Taku vaghina, aku mura irakata da mara gurina ana kam,
anuma ma ani nuwabiibai.” ’ 20 Ma God nani tomowina ina vonei bo, ‘Tam neghanegham.
Weni didibarinai am yawasa ana viitawei da kuna rabobo. Ma aviyavisina kudubina
kuvovidaburi ma kuvivi maghari na iyi ini rapenei?’ ”

---

* **12:1:** Mat 16:6; Mak 8:15 * **12:2:** Mak 4:22; Luk 8:17 * **12:10:** Mat 12:32; Mak 3:29 * **12:11:** Mat 10:19-20; Mak 13:11; Luk 21:14-15

21 Ma bade ivonesi bo, “Iyavo kava enotanota meyesi ma dobu ina sawara
ina vovidaburana na ikikava itupuwa nani mura tomowina kurina na nakanani
ina tupuwa kurisi. God ita notanotai ma kanumisi ina mura ita vovidaburana na kegha.”

God kovi tumaghanei ma ke koni nuwapoya.
(Mat 6:25-34)

22 Muriyai Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Tuna kubiine avonavonemi da ami
yawasa dobuwai na ke koni nuwapoyei da aviyavisina kona kani ma aviyavisina
kona kotei. 23 Ami yawasa na ke kam kava kubiine ma tupuwimi na ke gara kava
kubiine. 24 Oghogha kokitisi. Ke ita wayowayowa ma ke ita vivimaghara. Ma God
ikanikanisi. Ma tami na ekayokayowana kirakiiyemi, ke kiu nakanani. 25 Ma nuwapoya
notasi ke ini vitemi da ami yawasa gisi vaghina ini gurini. 26 Ma bade ke ini vitemi da bera
gisi korekorena ina tupuwa. Tuna kubiine avi kubiine bera peyarina koinuwapoyei?
27 Saru kokitai, dipiiyai egogogo wapawapa. Ke ita vovobagibagi ma kii gara ke ita popopo
ma kitasi ibiibii kirakai da Kiivavo Soromon kana gara biibii kirakiina ighekuyowei.*
28 Inamona na karako egogogo ma maram wawaya ina kapuni ma kegha da God ikote-
vunaghisi. Inamona ikotevunaghisi ma tami iyavo kava ami vitumaghana igisi na bade
ini kotevunaghimi.”

29 “Kam ma uma ke kona nota kirakiiyei ma ke koni nuwapoyei. 30 Iyavo kava God ke
ita vivitumaghanei na kam ma uma inuwapoyei ma ekwekwa kirakiiyei. Ma tami na ami
Mamai namada iakovi da aviyavisina kokayokayowei. 31 God ina vikiivavona konekwai
na bade ku tepana ami kayowana dobuwai ina vokiibuwei.”

Kunuma kana mura.
(Mat 6:19-21)

32 “Tami aku sipu yavona na ke kona yabumana, iyamna ami Mamai inuwabiibai da
ina ku vikiivavona korui ma rewapana evereveremi da yavata koni kiivavo patapata.
33 Ami mura kovi gimara ma mane na moyamoyakisi kona veresi. Ami kutu ku kamona
na kunuma kana mura konuwani, ke dobu kana mura. Kunuma kana mura na ke
ina ravuwa, ke meyani da ina kovi, yapiyapisi ke ina kavari, ma kaniketekete ke ina kani.
34 Meni dobunai ami mura kovovovidaburana na bade nuwanuwami na nani dobunai.”

Matami ekarata ma kona banenega.

35 “Ami rampa kokapuna ma kokitaruvai da mara nonowa ina karakarata. Ma bade
kovi gara, kovovunagha meyemi da biga kubiine.* 36 Koberai da tami nakanani ma
bigabiga wawayisi ita vivikoyakoyagha da i bada kamporaghai ina vovira ku numa. Kurisi
ina nekiibau ma ina kiipowapowara na yaghiyaghinai matuketa ina votawei.* 37 Ina kitisi da
ebanebanenega na ini nuwabiibii kirakiiyesi. Vonavaghata avonavonemi, nani badana
ina tereoruwe meyei da bigabiga kana gara ina kotei ma ina vonesi da ina makai ma
ina kam ma tuna mani ina koyaghisi. 38 Vona bubuna da i bada didibarai ina vovira
ku numa ma ina pananisi da patana da ebanebanenega na ini nuwabiibai. Namanaki
kokorereko kana viruwa bo viarobina kamonai ina nekiibau kurisi ma kegha da matasi
ina kitakita na ini nuwabiibii kirakiiyesi. 39 Ma sago ana vonemi, weni tuna damina kovii
bubuni. Mikeda numa badana itakovi da avi maranai yapiyapi wawayina ita pisi
na ina numa iti tarapaparanei da yapiyapina ke ita gavovori.* 40 Tami bade nakanani
kona vovunagha ma kona banebanenega. Mara sago kona notanotai da Wawaya Natusi ke
ita pipisi ma nani kamonai ina nekiibau.”

Bigabiga patupatutuna bo ke patupatutuna.
(Mat 24:45-51)

* **12:27:** 1Kgs 10:4-7; 2Chr 9:3-6 * **12:35:** Mat 25:1-13 * **12:36:** Mak 13:34-36 * **12:39:** Mat 24:43-44

41 Pita ivona bo, “Bada, weni miibiina na tokai kava kubiikai bo wawaya peyarina
kubiisi?”
42 Ma Bada Yesu ivonapotei bo, “Numa badana bigabiga sago patupatutuna ma
nuwanuwagiurina ina vinei da bigabiga peyarisi kii koyakoyagha. Ma rewapana
ina verei da ini badesi ma kii miiya ma kii vavai ina rerereghi. 43 Numa badana ina vovira
ma ina kitai da ekoyakoyagha bubunisi na ini nuwabiibiiyei. 44 Vonavaghata avon-
avonemi, rewapana ghamana ku tepana ina verei da aviyavisina kudubina rapenai na
ku imana ina terei da ina koyaghi. 45 Ma mikeda bigabiga kii koyakoyagha ita vona bo,
‘Aku bada inae ma mara gurina murinai ina vovira,’ na iti karei da bigabiga wivinesi
ma tomotomowisi ita widiwidi kirakiiyesi, ita guraguramodi ma itumuma neghanegha.
46 Mara sago nani berasi ina beraberai na ina bada ina nekiibau da ini tataghani. Ma
kovogha ghamana ina verei ma ina kwavini da iyavo kava ke ita votekateka na ku kamosi
ina rui da yavata ina makai.”
47 “Meni bagibagi wawayina iakovi da avi bigana kava ina bada ekayokayowei da ina
berai ma ke ita vovovunagha ma ke ita votekateka na kovogha ghamana ina viiya, kana
widi ina peyari kirakai. 48 Ma meni bagibagi wawayina ke itakova bubuna da aviyav-
isina kava ina bada ekayokayowei, ma ina bera beroi na kana widi ke ita peyari. Tami
iyavo kava puyo ghamaghamasi God gwabinai koviiya na ekayokayowei da kona vere
meyemi da biga ghamaghamasi kona berai. Ma bade tam iyai da God itumaghanem ma
bera peyarisi ku imam iterei da kuna koyaghi na ekayokayowei da nani vitana ghamana
kuna kavara bubuni.”

Vimakiibogebogeyana.
(Mat 10:34-36)

49 “Apisi ku dobu na keyama karakaratina akavarapiyei, ma aku kayowana da
namada ita karata bubuna. 50 Ma kunona babataito* sago damina ana viiya ma ere
nuwapoyiku aikoyakoyagha da tuna berana ina kovi.* 51 Konotanotai da apisi ku dobu
da makiinuwapota ina tupuwa, bo? Kegha, avonavonemi da apisi na kubiiku vimakiibo-
gebogeyana ina tupuwa. 52 Karako weni marana ma nake na rakaraka kamonai wawaya
miikovi na ini makiibogebogesi da wawaya aroba ivi ruwa ini kawapatesi bo wawaya ruwa
ivi aroba ini kawapatesi. 53 Wawaya ini kiitawetaweyana da mamai natuna tomowina
ini ghaviyei ma bade natuna ina mamai ini ghaviyei. Maduwa natuna wavinena yavata
ini ruwa ma bade natuna wavinena ina vomiiri da ina maduwa yavata ini ruwa. Ma
kwabura rawana wavinena ini kawapatei, ma bade rawana wavinena ina vomiiri da
kwabura ini kawapatei.”*

Ikikava wawaya akova ina viiya da bera sago ina tupuwa.
(Mat 16:2-3)

54 Yesu koroto ivonesi bo, “Kwavu dumadumasi kona kitai da dipiiyai ighegheyana na
kokayokayovona bo, ‘Garewa ina katuna,’ na kovonavona bubuna, nakanani ina tupuwa.
55 Ma damina koviiviiya da yavara everaverau na kokayokayovona bo, ‘Madegha
ina muyamuya kirakai,’ na kovonavona bubuna, nakanani ina tupuwa. 56 Tami mi-
iriruwaruwami, iyamna dobu ma kunuma kokitakitai na akova koviiviiya da aviyav-
isina ina tupuwa. Ma avi kubiine karako aviyavisina etuputupuwa na damina ke
kota viiviiya?”

Kami ghavighaviya yavata ami piropiro kovi maniniya.
(Mat 5:25-26)

57 “Avi kubiine ke kota vivitarapiri meyemi da meni berana na maninina? 58 Wawaya
yavata koni kawapata ma kona vomiiri da vitupavira badana kurina da ami vikawapata

* **12:50:** ‘Babataito’ na Yesu ina vokwarakwara ma rabobo isisiyei. * **12:50:** Mak 10:38 * **12:53:** Mic 7:6

iti maniniya, na kobera tovoni da ketiyai tami mani ami piropiro koni maniniya. Ke koni maniniya na kam ghaviya ina tinakwarokwarom vitupavira badana kurina. Ma tuna ina vonakiiyaragha da kubera beroi ma seri wawayina ku imana ina terem. Ma tuna ina rutinim da ku gabura ina terem. 59 Avonavonemi da gabura kamonai kuna makii kirakai da kam kovogha kudubina kuni miiya yavui."

13

Ami berabero kona miirikupukuputei bo kona rabobo.

1 Wawaya viya Yesu ivonei bo, "Pailat ina seri wawayisi inae da Gariri damsi viya ivi kiivunuwana maranai i ghamoghamo suwarisi ivovovunagha da ita kapuna. Ma wawayisi tarasi na ghamoghamosi tarasi yavata ivi sagoi." 2 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Weni nakanani irabobo kubiine na konotanotai da nani Gariri damsi na i berabero irakata, ke nakanani ma Gariri damsi viya, bo? 3 Avonavonemi da kegha! Ma tami na ami berabero ke koninimayei ma ke kona miirikupukuputei na peyarimi bade ami yawasa koni wapai. 4 Ma nani wawayisi ivi 18 Jerusalem kamonai irabobo maranai Silowam numana ipeku ku tepasi na konotanotai da ti i berabero irakata kirakai, ke nakanani ma wawaya viya Jerusalem kamonai, bo? 5 Avonavonemi da kegha! Ma tami na ami bera beroberosi ke koninimayei ma ke kona miirikupukuputei na peyarimi bade ami yawasa koni wapai."

Kii ke itame miibiina.

6 Ma Yesu weni miibiina ivonesi. "Tomowa sago ina vao kamonai koweya ivoni. Ma inae da koweya amena itekwai ma ke sago ita panani. 7 Ma ina vao kana koyakoyagha ivonei bo, 'Taku madegha aroba avi veruvira wike da weni kiina arurupoti ma amena aekwekwa kavai. Ketaratawei! Avi kubiine tano muina kava eviviiya?' 8 Ma vao kana koyakoyagha ivonapotei bo, 'Bada, tavoterei da madegha sago ina miiri. Ma nani kamonai kiina ana koyagha bubuni, kunukununa ririnai ana koini ma mugu ana tawei da ramramna muina ina viiya. 9 Ma maram madeghinai iname boni na ibiibai. Ma kegha, na tataratawei.' "

Yesu wavine gubagubagina ivi yawasi.

10 Viyakam marana sago kiki numana kamonai Yesu ivivi beyebeyena. 11 Ma wavine sago nani kamonai, kanuma berona gwabinai iberai da madegha 18 igubaga, kuputuwana itinarukumi da ke kovokovoghina ita miirimanini. 12 Ma Yesu wavinena ikitai na ikwatui da koroto ku maghinosi ita pisi. Ma ivonei bo, "Wavine, avovotawem, karako weni gubagina ekiikiibutawem." 13 Imana ku tepana iterei na yaghiyaghina wavinena kuputuwana ivi kiimaniniyei da God ivi ghegheni.

14 Ma kiki numana badana nuwanuwana ipughu da Yesu viyakam maranai wavinena ivi yawasi. Tuna kubiine koroto kiki numana kamonai ivonesi bo, "Mara miikovimasago kamonai na biga taberaberai. Nani marasiyai kona pisi da kona bunama. Ma ke viyakam maranai kona pisi."*

15 Ma Bada Yesu ivonapotei bo, "Tami miiriruwaruwami! Viyakam maranai peyarimi sago sago duma ami ghamoghamo uravisi kona rupama ma i numa kamonai kona rutinakiibuwesi ku okowa da inuma. 16 Weni wavinena na Abraham tupurereghina ma tuna Seitan ikutatani da madegha 18 ikovi. Kade aviyavisina ikutani na viyakam maranai kata rupami, bo kegha?" 17 Yesu weni nakanani ivi sisiya na iyavo kava ivivi kawapatei na ivinimaya. Ma wawaya peyarisi ivi nuwabiibai da bera ghamaghamasi ipeyari iberaberai.

Kiiroko peina miibiina.
(Mat 13:31-32; Mak 4:30-32)

* **13:14:** Exod 20:9-10; Deut 5:13-14

18 Muriyai Yesu ivona tovonisi bo, “God ina vikiivavona na ikikava? Aviyavisina
kurina ana vonagubai? 19 Tuna nakanani ma tomowa kiiroko peina iviiya da ina vao
kamonai ivoni. Peina igogo da ivi kiidagima da kiu bogii ma bogiiyai ragharaghanai
itowatowei.”

Yist Miibiina.
(Mat 13:33)

20 Ma Yesu ivona tovona meyesi bo, “God ina vikiivavona na aviyavisina kurina
ana tere tovoni? 21 Tuna na nakanani ma yist. Wavine yist gisina iviiya ma parawa
ghamana kamonai iterei ma ivoviravirai. Ma yist na parawa inunui da kapawina
irakata.”

Matuketa gisina.
(Mat 7:13-14, 21-23)

22 Yesu ivomiiri ku Jerusalem na keta borinai kwanatu ma meyagai kamosiyai
ivivi beyebeyena. 23 Ma wawaya sago ivi tarakiiyanei bo, “Bada, wawaya ke peyarina
yawasa makamakii nonowina ina panani, bo?”

Ma ivonapotesi bo, 24 “Kovi paparana da ku matuketa gisina kona rui, iyamna wawaya
ipeyari ina bera tovoni da ina rui ma kara ke kovokovoghina. 25 Marana ina pisi
da numa badana ina vomiiri da matuketa ina gudui. Ma matarai kona miiri ma
kona kiikiipowapowara ma kona vivinowi kurina bo, ‘Bada, matuketa kevotawei kubiikai.’
Ma numa badana ina vonemi bo, ‘Ke atakovimi! Mimei kovi piyana?’ 26 Ma kona vonapotei
bo, ‘Rorova takam ma tuma patapata ma akii meyagiyai kuvivi beyebeyena.’ 27 Ma
numa badana ina vona meyemi bo, ‘Ke atakovimi. Mimei kovi piyana? Abaremi,
konetaweyana. Peyarimi na berabero wawayimi!’* 28 Tuna maranai koni tutuwana ma
okemi koni tarakikitei iyamna tami na kupunai, ma Abraham, Aisiki, Jeikap ma peroper-
oveta peyarisi kona kitisi da ti na God ina vikiivavona kamonai.* 29 Ma dobu matatupina
ruwamaruwa kamosiyai wawaya ina riyesi ma kamporagha kubiine ina makiivipika God
ina vikiivavona kamonai.* 30 Vonavaghata da wawaya viya karako imuri na nani
maranai ini nao, ma wawaya viya karako inao na nani maranai ini muri.”

Yesu Jerusalem kubiine ivi nuwapoya.
(Mat 23:37-39)

31 Nani maranai Perisi damsi viya ipisi Yesu kurina ma ivonei bo, “Weni dobuna
kekiibutawei kenae iyamna Kiivavo Herodi ina kayowana da ina kiivunum.”

32 Ma ivonapotesi bo, “Konae da nani kukou dipa kovonei bo, ‘Karako ma maram
na kanuma beroberosi ana kwavinisi ma wawaya gubagubagisi ani yawasisi, ma mara
viarobina kamonai na aku biga ani kovini.’ 33 Vonavaghata da karako, maram ma mara
kana viaroba na biga ke ana voterei, aku kayowanai ana nenae. Ma bade vona bubuna
da peroperoveta na ke Jerusalem kupunai ita raborabobo.”

34 “O, Jerusalem, Jerusalem! Tami peroperoveta kovi kiivununuwana. Ma iyavo kava God
ivonatawesi kurimi na wakimiyai koravisi da kovi rabobosi. Mara ipeyari akayokayowei
da ikikava kokoreko wavinena mapemapena gaburinai natunatuna ekiikiividabud-
aburana da kii papara ita vowai na nakanani Jerusalem dami kubiimi ata berai. Ma tami
kobara. 35 Damina kota viiya da God ivoteremi da ami numa kwebuna. Avonavonemi
da ke kona kita meyeku ina nenae da mara sago kuriku kona vona bo, ‘God ini biibiinim,
tam Bada avanai kepipisi!’ ”*

14

Yesu tomowa ivi yawasi.

* **13:27:** Psa 6:8 * **13:28:** Mat 22:13, 25:30 * **13:29:** Mat 8:11-12 * **13:35:** Psa 118:26; Jer 22:5

1 Viyakam marana sago Yesu inae da Perisi damsi i bada ina numiiyai ita kam. Ma
Perisi damsi viya ivivi matatete bubuni da ita kitai, vonaviyoyovana iti kiigiiyei bo kegha.
2 Ma tomowa sago ipisi Yesu ku maghinona, tomowina na tupuwina gwarugwaruna.
3 Ma Yesu vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi ivi tarakiiyanesi
bo, “Vonaviyoyovana kamonai ivi vaghinei da viyakam maranai wawaya tiyawasi bo
kegha?”
4 Ma peyarisi ivi kawapotapota. Vaghina ma Yesu tomowina ivotovoni da ivi yawai
ma ivonatawei inae. 5 Ma ivonesi bo, “Viyakam maranai natum bo am ghamoghamo
ita peku ku dogo kamona na kuta kitakuyowei bo yaghiyaghinai kuta tinepai?”*
6 Ma ke sago ikikava ita vonapotei.

Viwawayaghama miibiina.

7 Yesu ikitai da kam kubiine na wawaya gawara biibiisi ivinevinei da ita makai na
weni miibiina ivi isisiyei. 8 “Iyi tam tavine kamna kubiine kam sisiya kuviiya ma
kuna pisi na ke wawaya ghamaghamasi kii gawarai kuna makai. Mikeda wawaya sago
kana vava irakata da ighekuyowem kana sisiya iviiya da ina pisi* 9 na kam badana
ina vonem bo, ‘Kevomiiri ma ita tomowa weni gawarina ina viiya.’ Ma tam kuninimaya
da wawayota kurisi kuna nae da kamosiyai kuna makai. 10 Ma weni nakanani kuta berai.
Tavine kamna badana kam sisiya ita vonatawei da kuta pisi na wawayota kamosiyai
kuta makai. Ma badana ita pisi da ita vonem bo, ‘Kwinaku, keghae ku gawara biibiina.’
Ma vaghina, wawaya maghinosiyai ita rutinim wawaya ghamaghamasi i ku gawara da
kam vava ita rakata. 11 Iyavo kava ekayokayotata ma ekayokayowei da ini wawayaghama
na God ina tereoruwesi. Ma iyavo kava eteretereoruwe meyesi na God ina terepisi da
ini wawayaghama.”*
12 Ma Yesu, Perisi damsi i bada kurina ivona bo, “Kam ghamana kuna berai na ke
varevaresim, am rakaraka, damturam bo mura wawayisi kii sisiya kuna vonatawei
da ina pisi, iyamna am agabiibai ina kovoghi. Karakava kam sisiya ina vonatawei da
gwabisiyai kuna kam. Nakanani ina berai kurim na tam namada kam miiya kuviiya.
13 Tuna kubiine kam ghamana kuna berai na wawaya moyamoyakisi, digadigasi, gibeg-
ibesisi ma matapotapotasi kii sisiya kevonatawei da ina pisi. 14 Ti wawayisi na ke
kovokovoghina da am agabiibai ina kovoghi, tuna kubiine God ini biibiinim. Ma maranai
ina wawaya maninisi rabobowai ina vomiiri na kam miiya God gwabinai kuna viiya.”

Kamporagha miibiina.
(Mat 22:1-10)

15 Ma tomowa sago Yesu yavata ikamkam ma ina sisiya ivivi yanei. Ma ivonei bo,
“Iyavo kava God ina vikiivavona kamonai ina kamkamporagha na ini nuwabiibii kirakai.”
16 Ma Yesu ivonapotei bo, “Tomowa sago ivovunagha da kam ghamanakina ita berai
ma wawaya peyarisi ikwatusi da ita pisi. 17 Kam kana mara inekiibau na ina bigabiga
ivonatawei da iyavo kava ikwatusi na ivonesi bo, ‘Kopisi ma takam, bera peyarina
namada avovunagha ikovi.’ 18 Ma peyarisi ivi karei da ivonavonavurana. Wawaya
sago ivona bo, ‘Taku aku dowa wekarakava agimari, tuna kubiine anenae da ana kitai.
Tuna kubiine ainowi da kuna votereku.’ 19 Ma sago ivona bo, ‘Taku aku ox imaruwa
wekarakava agimari. Anenae da ana bera tovonisi da uwata sawarina ina tina bubuni
bo kegha. Tuna kubiine ainowi da kuna votereku.’ 20 Ma bade sago ivona bo, ‘Taku
wekarakava atavine, tuna kubiine ke kovokovoghina da ana pisi.’ 21 Bigabiga ivovira
ina bada kurina da weni sisiyisi ivi mamatarei. Ma ina bada nuwanuwana ipughu
da ivonapotei bo, ‘Kenae, yaghiyaghinai kekiibau ku kwanatu da ketiyai wawaya
moyamoyakisi, digadigasi, gibegibesisi ma matapotapotasi kuna rutinapiyesi.’ 22 Ina

* **14:5:** Mat 12:11 * **14:8:** Prov 25:6-7 * **14:11:** Mat 23:12; Luk 18:14

bigabiga ivovira ma ivona bo, ‘Bada, aviyavisina kuvoneku na aberai da wawayisi ipisi, ma gawara ke ita tupo.’ 23 Ma badana ivonei bo, ‘Kenae, kwanatu kekiibutawei da dipiiyai ma dobu rabarabai wawaya ketiyai kunekwisi da ina pisi ma aku numa ini tupoi. 24 Avonavonem da iyavo kava kunona akwatusi ma ibara na ke sago aviyavisina ina kuta tovoni weni kamna kamonai.’ ”

Ikikava Yesu kuna kivini.
(Mat 10:37-38)

25 Koroto ghamana Yesu yavata ibaba inenae na imiiritavire da ivonesi bo, 26 “Meni wawayina nota ina viiya da ita kiviniku na ina kayowana kirakiiyeku da ke nakanani ma ina mamai, ina maduwa, kawana ma natunatuna, varevaresina, novunovuna ma bade tuna mani ina yawasa. Ke ina kayowana kirakiiyeku na ke kovokovoghina da ina kiviniku.* 27 Ma bade meni wawayina kana korosi ke ita kavari da murikuwai ita pisi na ke kovokovoghina da ina kiviniku.* 28 Mikeda wawaya sago weni korotona kamonai am kayowana da numa ghamana kuta vowai na kunona kuta makai ma am mane kuta ruvai da kovokovoghina da numa kana sawara kudubina kuta gimara yavui bo kegha. 29 Numa vowana kuti karei ma borinai am mane ita kovi na ke kovokovoghina da numa kuni kovini. Ma wawaya peyarisi ina kitai ma ina vonavinamem. 30 Ina vona bo, ‘Nani wawayina numa vowana ivi karei ma ke kovokovoghina da iti koviya.’ 31 Bo mikeda kiivavo ita nae da kiivavo sago yavata iti ghaviya na kunona ini nuwanotanota da ina seri wawayisi 10 tausan na kovokovoghina da kana ghaviya ina seri wawayisi 20 tausan ina miiripotesi bo kegha. 32 Ma sisiya ini yanei da kana ghavighaviya ina seri wawayisi namada ivomiiri epipisi na ina yonayona ina vonatawesi ini nao. Ma dobu rabarabai ina verupotesi ma ini nowi kurisi da keta inekwai da nuwanuba kamosiyai ita makai, iyamna ke kovokovoghina da ita miiripotesi. 33 Ma bade nakanani, iyi tam ke kuni vaghinei da am bera ma am yawasa kudubina ku imaku kuna terei, tam na ke kaku kivikivina.”

Yegai damina kegha na titawei.
(Mat 5:13; Mak 9:50)

34 “Yegai na biibiina. Ma mikeda yegai damina ina wapa na kara ke kovokovoghina da damina ina vovira. 35 Ma mikeda yegai damina kegha na tuna iyamna kegha. Tuna kubiine ke vao kamonai kuna tepotawei da dowa muina ini rakati. Kegha, tuna na berona, ketawei. Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

15

Sipu iwapa miibiina.
(Mat 18:12-14)

1 Mara sago teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi Yesu imiiriviviri da ina sisiya iti yanei.* 2 Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivonavonakunukunura bo, “Weni tomowina berabero wawayisi i kiikiiwesi ma yavata ekamkam.” 3 Ma Yesu weni miibiina ivi sisiyei kurisi. Ivona bo,

4 “Mikeda am sipu ivi 100 ma sago ita wapa na kade ivi 99 gawara yagharinai kuna kuyowesi da wapawapana kunekwai bo? 5 Ma kunekwai da kuna panani na kade ere nuwabiibiim ku katagheyam kuna tawanepai 6 da kuna nae ku numa bo? Muriyai turaturam ma am rakaraka kuna kwaturiyariyesi ma kuna vonesi bo, ‘Tinuwabiibii kirakai, iyamna aku sipu iwapa ma apanani.’ 7 Avonavonemi da wawaya sago kava ina berabero ininimayei ma ina miirikupukuputei na kunumai nuwabiibai ina rakata kirakai, da ke wawaya maninisi ivi 99 i berabero kegha inuwabiibiiyesi nakanani.”

---

* **14:26:** Mat 10:37 * **14:27:** Mat 10:38, 16:24; Mak 8:34; Luk 9:23 * **15:1:** Luk 5:29-30

Mane iwapa miibiina.

8 “Ma miiba sago na wavine ina mane na silva riririghisi imaruwa, ma sago
ina wapa na avi ina berai? Kade rampa ini nawai da numa ina rughirighiriya ma inek-
wai da ina panani bo? 9 Ma ina panani na wivine turaturana ina kwaturiyariyesi ma
ina vonesi bo, ‘Tinuwabiibii kirakai iyamna aku mane sago iwapa na apanana meyei.’
10 Avonavonemi da wawaya sago kava ina berabero ininimayei ma ina miirikupukuputei
na kunumai God ina aneya ini nuwabiibii kirakiiyei.”

Yaraga iwapa miibiina.

11 Yesu ina sisiya ikwapanatini, ivona bo, “Tomowa sago natunatuna tomotomowa
ivi ruwa. 12 Ma murimurina ina mamai ivonei bo, ‘Mamai, buderim na kaku reregha da
kevereku.’ Vaghina ma i mamai na aviyavisina kudubina rapenai na ivorereghi natu-
natuna kurisi. 13 Ke mara gurina ma murimurina ina sawara peyarina ivi gimarei da
mane iviiya ma ivomiiri da ku dobu rabaraba. Ma nani dobunai berabero yawasina ka-
monai imakamakai da ina mane peyarina ivi rekwe wapawapai da ivi koviya. 14 Ivi koviya
ma muriyai gomara itupuwa da nani dobuna kudubina ikamowana yavui. Gomara
irakata kirakai ma yaragina mara nonowa vitonara ikarakarai. 15 Ma inae da biga
iekwai ma wadubo wawayina gwabinai biga ipanani ma ivonatawei da ina poro
iti kanisi. 16 Ere vitonarina poro ivivi kanisi ma ina kayowana ghamana da poro kii
vavai ita kani ma ke kovokovoghina. Ma ke sago wawaya iti kamyuyuwei da vavai
ita verei. 17 Ma nani kamonai nota iviiya. ‘Aku mamai ina bigabiga wawayisi kii vavai
na ghamana, ma taku weni dobunai vitonara ekarakaravunuku. 18 Ibiibii kirakai da
ana vovira aku mamai kurina, ma ana vonei bo, “Mamai, taku berabero aberai God
kurina ma tam kurim. 19 Taku ke wawaya kiimataniku da kuna voneku bo, natuku. Tuna
kubiine keviiniku da am bigabiga kamosiyai ana makai ma kubiim ana vobagibagi.” ’
20 Vaghina ma yaragina ivomiiri inae ina mamai kurina.”

“Karakava ita nekiibau ku numa ma ina mamai namada ikitataweyana da natuna
ipipisi na ikitai. Ma ivi nuwapoya kirakai da natuna iverupotei, itaraghavui ma iyoni.
21 Ma yaragina ina mamai ivonei bo, ‘Mamai, taku berabero aberai God kurina ma tam
kurim. Taku ke wawaya kiimataniku da kuna voneku bo, natuku.’ 22 Ma kegha, ina
mamai bigabiga kurisi ivona bo, ‘Kovi yaghiyaghina! Gara biibii kirakiina kokavarapiyei
ma natuku kovi kotei. Rini ku imadigedigena kovi runi ma kana kaeterepapara ku
kaena kovi kotei. 23 Ma kau natuna dodona korutinapiyei ma kokiivunui. Peyarita
takamporagha ma tinuwabiibai, 24 iyamna natuku na irabobo ma iyawasa, tuna iwapa
ma ivovira.’ Ma vaghina, kamporagha ivi karei.”

25 “Peyarisi ivivi nuwabiibai na kamonai natuna tutuwaghina dipiiyai ikiibau. Ipipisi
numa ku ririna na ivi yanei da wawaya enava iraravi ma ivivi rikuwana. 26 Ma bigabiga
sago ikwatui ma ivi tarakiiyanei bo, ‘Aviyavisina etuputupuwa?’ 27 Ma ivonapotei bo,
‘Tim kikei ivovira ma tuna na yawayawasina, tuna kubiine am mamai kau natuna
dodona ivowai.’ 28 Ma tutuwaghina nuwanuwana ipughu kirakai da ke ita rui. Tuna
kubiine ina mamai ikiibau kurina da ita rutinaruwei. 29 Ma ibara ma ina mamai kurina
ivona bo, ‘Kevi yana, weni marana gurigurina kubiim avovobagibagi kirakai ma ke
meyani da am sisiya ata vonabarei. Ma ke avi biibiina kuta vereku da turaturaku yavata
kata kam ma kati nuwabiibai, ke gote gubuna kava kuta vowai kubiiku. 30 Ma weni natum
na am buderi kudubina ivi rekwe wapawapai na keta wivinesi igimagimaresi. Ma
karako ivovira kurim na avi kubiine kana kau dodona kuvowai?’ 31 Ma ina mamai ivona
bo, ‘Natuku, tam ma taku na weni marana gurigurina yavata tamakamakai, ma aku
sawara kudubina namada averem da rapemuwai. 32 Ma tim kikei irabobo ma iyawasa,
iwapa ma ivovira. Tuna kubiine bera biibiina taberai da yavata takamporagha ma
tinuwabiibai.’ ”

16

Koyakoyagha nuwanuwagiurina miibiina.

1 Yesu kana kivikivina miibiiyai ivonesi bo, “Mura wawayina sago ina bigabiga
ivinei da ina mane ma ina sawara kudubina ita koyaghi. Ma mara sago mura waway-
ina sisiya ivi yanei da bigabiga bera wapawapa iberaberai da ina mane ivivi rekwei.
2 Tuna kubiine ikwatui ma ivonei bo, ‘Sisiyim avi yanei da aviyavisina rapekuwai na
ke kuta koyakoyagha bubuni. Ikikava kukoyaghi ma aviyavisina peyarina kuberai na
kuni mamatareku da akovina ana viiya, iyamna gwabikuwai kubiga ikovi ma kuna nae.’
3 Ma bigabiga tuna mani ivona meyei bo, ‘Aviyavisina ana berai? Aku bada weni
bagibagina kamonai eviiviitaweku. Taku ke kovokovoghiku da ana wayowa, ma bade
ainimaya da vinowi tepanai ana makai. 4 Akovi aviyavisina ana berai da maranai
aku bagibagi ani wapai na turaturaku ina peyari ma ina koyagha bubuniku.’ 5 Vaghina
ma, iyavo kava kii tupi ina bada gwabinai imakamakai na ikwatusi ipisi. Wawaya
sago ikwatui ma ivonei bo, ‘Tam aku bada gwabinai kam tupi na aviyavisina kava?’
6 Ivonapotei bo, ‘Taku na 3 tausan litas oliv oira am bada gwabinai aviiya.’ Ma bigabiga
ivonei bo, ‘Am pepa weni, keviiya ma wekarakava girumina kevirai da kam tupi na
1 tausan 5 handred litas kava.’ 7 Ma wawaya kana viruwa ikwatui ma ivonei bo, ‘Tam
kam tupi na viya?’ Ma ivonapotei bo, ‘Taku na 20 tausan kilos whiti aviiya.’ Ma
bigabiga ivonei bo, ‘Am pepa weni, keviiya ma girumina kevirai da kam tupi na 16 tausan
kilos kava.’ 8 Ma vaghina, aviyavisina nani bigabigana iberai na ina bada sisiyina
ivi yanei ma ivi ghegheni iyamna tuna na yapiyapina ma viviberona ma kegha da ina
nuwagiura irakata kirakai.” Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini. Ivona bo, “Vonavaghata
da iyavo kava dobu yawasina kamonai emakamakai na iakova kirakai da ikikava
ini bero da turaturasi ini nuwabiibiinisi. Ma iyavo kava yasegana kamonai emakamakai
na neghaneghasi, ke itakovi.”
9 “Avonavonemi da dobu kana mura ke ina makii nonowa. Tuna kubiine kovorereghi
da turaturami ina peyari. Nakanani kona berai da karakava kunumai wawaya peyarisi
ini kiikiiwemi. 10 Iyavo kava bera gisina ina koyagha bubuni na kovokovoghina da
titumaghanei da bade bera ghamana ina koyagha bubuni. Ma iyavo kava aviyavisina
gisina gwabisiyai na ke ina koyagha bubuni na takovi da bade ghamana ke ina koyagha
bubuni. 11 Iyi tam dobu kana mura ke kuta koyakoyagha bubuni na avi kubiine God
mura makamakii nonowina ina verem? 12 Mura kudubina na God rapenai. Ma iyi
tam dobu kana mura gisina iverem da kuta koyagha bubuni ma kuvi rekwei na God ke
ini tumaghanem da mura vaghata ina verem da rapemuwai.”
13 “Bigabiga wawayina ke kovokovoghina da babada ruwa kubiisi ina biga bubuna.
Mikeda ina babada ruwa na bada sago ina barei ma sago nuwanuwana ina viiya. Bo sago
kurina ini patutu ma sago ina miirikupukuputei. Ke kovokovoghina da ami babada ruwa,
sago God ma sago mane.”*

Yesu ina vibeyebeyena viya.
(Mat 11:12-13, 5:31-32; Mak 10:11-12)

14 Ma Perisi damsi, ti na mane nuwanuwasi iviivii kirakiiyei. Tuna kubiine Yesu
ina vibeyebeyena ivi yanei na ivonavonavinamei. 15 Ma tuna ivonesi bo, “Wawaya
matasiyai koberaberai da tami nakanani ma wawaya biibiimi, ma God iakovi da
nuwanuwami ikikava. Aviyavisina wawaya dobuwai enotanotai da bera ghamana na
God kurina iyamna kegha.”
16 “Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta aviyavisina igirugirumi na
tanununuri da Jon Babataito ina ku mara. Nani maranai ivi karei da ku karako
na wawaya God ina vikiivavona edimadimei ma wawaya peyarisi ipaparana da

* **16:13:** Mat 6:24

ina rui.* 17 Ikikava ibagibagi kirakai da dobu ma kunuma ita wapa na bade nakanani
ke kovokovoghina da giruma gisi korekorena Moses ina vonaviyoyovana kamonai
kata kiipupuni da ita wapa."*
18 "Meni tomowina kawana ina barei ma muriyai wavine sago ina ravaghi na ipekana
wapawapa ma tuna na berabero God ku matana. Ma bade meni wawayina kawana
yavata ini kiitawetaweyana ma muriyai wavinena na tomowa sago ina ravaghi na ivi ruwa
ipekana wapawapa, tuna bade na berabero God ku matana."*

Mura tomowina ma Lasaras.
19 "Mura tomowina sago mara nonowa kana gara biibii kirakiisi ivivi kote, ikamkam
bubuna ma ina kayowana kudubina rapenai. 20 Ma tomowa moyamoyakina ma
ininina gubagubagina kana vava Lasaras. Tuna na mara nonowa mura tomowina
ina matuketa ririnai ikenakena ma ivivi nowi wawaya kurisi. 21 Ma vitonara ikara
kirakiiyei da ina kayowana da kamririgha mura wawayina ina kema gaburinai ita kani
ma ke kovokovoghina. Ma kukou ivivi piyana da kana gubaga inemonemoi. 22 Mara
sago Lasaras irabobo ma aneya ipisi da kanumina iviiya ineyei ku kunuma da Abra-
ham yavata imakamakai. Ma bade mura wawayina irabobo ma wawaya tupuwina
idogoi, 23 ma kanumina na ku keyama karata makamakiina inae. Ma nani dobunai
inivisi ghamana ipanani da ivovokwarakwara. Ma ita tepa da nokomanaki Abraham
ikitai, tuna na Lasaras yavata imakamakai. 24 Ma ivi kwatu bo, 'Mamai Abraham,
kevi kamyuyuweku na Lasaras kevonatawei da imarakorakona ku okowa ina tupakutuvi
ma pepaku ini nubanubai. Taku weni keyama karakaratinai ininiku ivisivisiyana.'
25 Ma Abraham ivonapotei bo, 'Natuku, kevi nuwanotanota da am yawasa dobuwai
na biibiina, am kayowana kudubina rapemuwai. Ma Lasaras na ke sago biibiina
rapenai. Ma karako na tuna inuwabiibai ma tam na inivisiyai kemakamakai. 26 Ma
sago na kawanagha ghamanakina emakamakai tam ma tokai kamoputiyai. Meni
wawayina wimei ina kayowana da kurim ita damana na ke kovokovoghina. Ma bade
wawaya namei ke kovokovoghina da kurikai ina damana.' 27 Ma mura tomowina
ivonapotei bo, 'Mamai Abraham, ainowi kurim da Lasaras kevonatawei aku mamai
ina ku numa. 28 Nani dobunai varevaresiku miikovi emakamakai ma aku kayowana
da Lasaras ina vonaviakovisi da ina kitaruvisi da i rabobo murinai na ke weni ku inivisi
dobuna ina pisi.' 29 Ma Abraham ivonapotei bo, 'Moses ma peroperoveta namada
ivonaviakovisi da ita kitaruvisi. Aviyavisina ti damsi igiruma na namada varevaresim
gwabisiyai ma kovokovoghina da ini yavi.' 30 Ma mura tomowina ivona bo, 'Kegha,
mamai Abraham, ti na kara ke ini yava tovoni. Ma wawaya sago kuna vonatawei da
rabobowai ina vovira kurisi na i berabero ina miirikupukuputei.' 31 Ma Abraham ivona bo,
'Moses ma peroperoveta i sisiya ke ini yanei na karakava wawaya rabobowai ina vomiiri
na bade tuna ina sisiya ke ini yanei.' "

17

Berabero ma vitumaghana.
(Mat 18:6-7, 21-22; Mak 9:42)
1 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, "Vonavaghata da wawaya i yawasa kamonai
ruyagha ina panani da berabero ina berai. Ma meni wawayina kwinana ini nowe beroi da
ruyagha ina panani da berabero ina berai na tuna iti nuwapoya kirakai, iyamna kovogha
God gwabinai ina viiya. 2 Ita biibii kirakai da wakima ghamana iwanai ita kuni ma ku
bogapu ita tawanoruwei da kara ke kovokovoghina da wawaya ina ruyaghisi, iyavo kava
ti nakanani ma ededa yoghoyogho na ruyagha ke ina veresi da berabero ina berai. 3 Tuna
kubiine kokitaruvimi."*

* **16:16:** Mat 11:12-13 * **16:17:** Mat 5:18 * **16:18:** Mat 5:32; 1Kor 7:10-11 * **17:3:** Mat 18:15

“Varesim bera berona ina berai na keyeghai. Ma mikeda ininimaya ma ina berabero
ina miirikupukuputei na tam na ina berabero kenotatawei. 4 Mikeda mara miikovi-
maruwa mara sago kamonai bera beroberosi kurim ina berai ma mara miikovimaruwa
ina pisi kurim ma ina vonem da ina bera beroberosi inimayei ma ina miirikupukuputei na
bade tam na mara miikovimaruwa ina berabero kenotatawei.”
5 Ma aposol Bada Yesu kurina ivona bo, “Akii vitumaghana kevi rakati.”
6 Ma ivonapotesi bo, “Mikeda ami vitumaghana gisi vaghina ita makai nakanani ma
pei gisi korekorena ma weni kiina kota vonei bo, ‘Ketinaragu meyem ma kedamana ku
yegai da kamonai kuna gogo,’ na vonavaghata, ina votekatekemi.”
7 “Mikeda bada sago ina bigabiga wawayina ituwuwata bo sipu ita koyakoyaghi ma
muriyai ita vovira ku numa na ina bada ke ita vonei bo, ‘Kepisi, kuna makai ma takam.’
Kegha, 8 ita vonei bo, ‘Kaku vavai kevi tavi, kam gara biibiina kekotei ma kekoyaghiku da
ana kam ma anuma. Ma muriyai tam kuna kam ma kunuma.’ 9 Ma bigabiga wawayina
ina bada ina kayowana peyarina ina berai na ke ini kiikiiwei. 10 Bade tami nakanani,
maranai Bada biga ina veremi ma koni kovini, kona vona bo, ‘Tokii na bigabiga, akii biga
kava kaberaberai.’ ”

Yesu tomotomowa imaruwa ivi yawasisi.

11 Mara sago Yesu inenae ku Jerusalem. Ma Sameriya da Gariri i viparaparatai
ibababa. 12 Ku meyagai sago irurui na tomotomowa imaruwa gubagubagisi ipipisi
kurina. Kii gubaga na giipo, tuna kubiine nokomanaki ma ivi kiimiiriyesi. 13 Ma
gamotepasiyai ikiirara. “Yesu! Bada! Kevi kamyuyuwekai!”
14 Yesu ikitisi, ma ivonesi bo, “Konae da taparoro babada kurisi koni beye meyemi da
koyawasa.”
Ma ivivi neyana da keta borinai na iyawasamakai.* 15 Kwinasi sago, maranai ikitai
da iyawasa, ivovovira ma gamotepanai God kana vava ivovokavakavari. 16 Ma ipisi da
Yesu maghinonai itawotei ma ivi kiikiiwei. Tuna na Sameriya wawaya. 17 Ma Yesu ivona
bo, “Vonavaghata da wawaya imaruwa avi yawasisi. Ma ivi 9 na imapatana? 18 Weni
tomowina na dobu viruwa wawayina, ma ina kina kava ivovira. Avi kubiine peyarisi
ke ita vovira da God ita vokavakavari?” 19 Ma Yesu tomowina ivonei bo, “Kevomiiri ma
kuna nae, am vitumaghana kubiine kuyawasa.”

God ina vikiivavona ina nekiibau.
(Mat 24:23-28, 37-41)

20 Mara sago Perisi damsi Yesu ivi tarakiiyanei da avi maranai God ina vikiivavona
ina nekiibau. Ma Yesu ivonapotesi bo, “God ina vikiivavona ina nekiibau na damina
kona viiya, ma ke matamiyai kona kitai. 21 Ma wawaya ke kovokovoghina da ina vona
bo, ‘Weni we,’ bo ‘Nokoniko!’ iyamna God ina vikiivavona namada nuwanuwami
kamonai.”
22 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Mara epipisi da ami vokwarakwara kamonai
ami kayowana ghamana da Wawaya Natusi kota kitai. Ma kegha, ke kona kitai.
23 Wawaya ina vonemi bo, ‘Weni we,’ bo ‘Nokoniko!’ Ma ke koni tumaghanesi da
kona kiibau da konekwai. 24 Maranai Wawaya Natusi ina nekiibau na nakanani ma
namanamara ita vovokadari da dobu kudubina ita yasegani. 25 Ma kunona Wawaya
Natusi ina kiivikamaghiyei ma weni kimtina ina barei. 26 Aviyavisina itupuwa Nowa ina
mariyai, na bade nakanani ina tupuwa Wawaya Natusi ina mariyai.* 27 Maranai Nowa
ina ku waka igeru na wawaya ikamkam, iumuma, wivine ma tomotomowa itatavine.
Ma kutukutuva ighae da peyarisi irukwa.* 28 Bade berana sago Lot ina mariyai
itupuwa. Wawaya ikamkam ma iumuma, igimagimara ma ivivi gimara, iwayowayowa
ma inumanumavowa.* 29 Ma maranai Lot, Sodom kwanatuna ikiibutawei, sulpa

* **17:14:** Lev 14:1-32 * **17:26:** Gen 6:5-8 * **17:27:** Gen 7:6-24 * **17:28:** Gen 18:20–19:25

wakimisi karakaratisi kunumai ioru da wawaya peyarisi ikaragavogavovorisi. 30 Ma bade nakanani, wawaya dobu yawasina ina vivinuwabiibiiyei ma nani kamonai Wawaya Natusi ina rudeba da wawaya matasiyai ina kitai."

31 "Nani maranai wawaya matarai ke ina rui numa ku kamona da ina sawara ina yuna. Bade nakanani wawaya ina wayowayowa na ke ina vovira ku numa da aviyavisina ina viiya.* 32 Ikikava itupuwa Lot kawana kurina na kota notai.* 33 Wawaya iyai ina yawasa ina nuwaghanei na ini wapai, ma iyai ina yawasa ina nuwatawei na yawasa makamakii nonowina ina panani.* 34 Avonavonemi, nani didibarinai wawaya ivi ruwa gawara sago ina kenakena na God sago ina viitawei ina ghae ma sago ina makai. 35 Wivine ivi ruwa whiti ina yaghayagha na sago ina viitawei ina ghae ma sago ina makai." 36 (-)*

37 Ma kana kivikivina ivi tarakiiyanei bo, "Bada, weni berasi na imapatana ina tupuwa?"

Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, "Oghogha kona kitisi da ini kiidaburana na konakovi da bowabowa nani dobunai."

18

Kwapura ma vitupavira badana miibiina.

1 Muriyai Yesu miiba sago kana kivikivina kurisi iterei, ivi beyebeyena da mara nonowa ita niponipowana ma ke meyani i nota ina peku. 2 Ivona bo, "Kwanatu sago kamonai vitupavira badana sago imakamakai, tuna na God ke ita vovokaravei ma bade wawaya ke ita vivikamyuyuwesi. 3 Ma kwapura sago nani kwanatunai imakamakai ma mara nonowa ipipisi kurina ma ivivi nowi bo, 'Kevi viteku. Wawaya sago yavata kavi kayotakurana na kuni maniniya.' 4 Namadani kava vinowi ivi karei ma vitupavira badana ibara, ke ina kayowana da iti vitei. Ma turinai na ivona bo, 'God ke ata vovokaravei ma wawaya ke ata vivikamyuyuwesi, 5 ma namanaki, weni kwapurina mara nonowa inibariku. Tuna kubiine ani vitei da nani wawayina yavata ivi kayotakurana na ani tupaviresi da berana ani maniniya. Mikeda kwapurina ke ani vitei na ina kayovinibara kirakiiyeku!' "

6 Ma Bada Yesu ivona bo, "Weni vitupavira badana na ke maninina ma ina sisiya kovi yanei na kovi nuwanotanotei. 7 Ma God na maninina, ma ina wawaya vovinesi i tou kurina madeghai ma didibarai etereterei na iyanesi ma bera maninina eberaberai kubiisi. Ma ke meyani da ita vonavonesi da karakava. 8 Avonavonemi da yaghiyaghinai ini vitesi ma i nuwapoya ina tupavimaniniya. Ma Wawaya Natusi ina nekiibau ku dobu na kadeni da dobu kamonai vitumaghana damsi ina makamakai ina pananisi bo kegha?"

Perisi ma teks yuyuna wawayisi miibiina.

9 Wawaya viya enotanota meyesi, da God ku matana ti na maninisi da wawaya viya ekitakitaoruwesi. Tuna kubiine Yesu weni miibiina ivi sisiyei kurisi. 10 "Tomotomowa ruwa inae ku Taparoro Numana, nipowana kubiine. Sago na Perisi tomowina ma kana viruwa na teks yuyuna tomowina. 11 Ma Perisi tomowina imiiri ma ina nipowana kamonai tuna mani ivi gheghena meyei. Ivona bo, 'God aikiikiiwem da taku vaghina, ke wawaya viya nakanani. Ti na yapiyapisi, berabero wawayisi ma vipekana wapawapa wawayisi. Ma bade taku ke nokoni teks yuyuna tomowina nakanani. 12 Taku taparoro nununai aisiya da mara ruwa ma aku miiya aviiviiya na aku verena ruvanai atereterei.'* 13 Ma teks yuyuna tomowina imiiritaweyana. Idune ma ere nuwapoyina nuwakadana iravi ma ivona bo, 'God, kevi kamyuyuweku, taku berabero wawayiku.' " 14 Ma Yesu ivona bo, "Avonavonemi da God weni tomowina ina bera beroberosi peyarina inotatawei da nuwanuwana yagharina ma ikiibau inae ina ku numa, ke

* **17:31:** Mat 24:17-18; Mak 13:15-16 * **17:32:** Gen 19:26 * **17:33:** Mat 10:39, 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24; Jon 12:25 * **17:36:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 36 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Tomotomowa ivi ruwa vao kamonai ina wayowayowa, sago ina viitawei ina ghae na sago ina makai.' (Mat 24:40). * **18:12:** aku verena ruvanai: Verena ruvanai na 10%, iyamna silva riririghina imaruwa kamonai na sago iverena.

nakanani ma Perisi tomowina. Iyavo kava ekayokayotata ma enotanotai da ighe kirakai na God ina tereoruwesi. Ma iyavo kava ina tereoruwe meyesi na God ina terepisi."

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.
(Mat 19:13-15; Mak 10:13-16)

15 Mara sago wawaya ededa yoghoyogho gisigisisi irutinapiyesi Yesu kurina da
ita votovonisi ma iti biibiinisi. Ma kana kivikivina ikitisi na iyeghisi. 16 Ma Yesu ededa
yoghoyogho ikwaturiyariyesi ma ivona bo, "Ke kona tarapaparisi, kovoteresi da ina pisi
kuriku. Wawaya weni ededa yoghoyoghosi nakanani na God ina vikiivavona rapesiyai.
17 Vonavaghata avonavonemi, iyi tam kekayokayowei da God ina vikiivavona ku
kamona kuna rui na kebera meyem da tam weni ededisi nakanani. Ke kuna berai na
ke meyani kuna rui."

Mura wawayina.
(Mat 19:16-30; Mak 10:17-31)

18 Jiu damsi i bada sago ipisi ma Yesu ivi tarakiiyanei bo, "Bada biibiim, aviyavisina
ana berai da yawasa makamakii nonowina ana viiya?"
19 Ma Yesu ivonei bo, "Avi kubiine kuvoneku da taku biibiiku? Ke sago wawaya
biibiina da God ina kina kava. 20 Tam sisiya bagibagisi vonaviyoyovana kamonai
kuakovi. 'Ke kuni pekana wapawapa, ke kuna kiivunuwa, ke kuna yapi, ke kuni mamatara
bero, ma am mamai da am maduwa kevopepetisi.' "
21 Ma tomowina ivonapotei bo, "Bada, gisikuwai avi karei ma patana da weni sisiyisi
bagibagisi peyarina avovotekatekei."
22 Ma Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, "Bera sago kava emakamakai da
kuta berai. Am sawara kudubina kevi gimarei ma mane na wawaya moyamoyakisi
kuna veresi da mura makamakii nonowina kunumai kuna viiya. Muriyai kepisi da
kuna kiviniku." 23 Ma tomowina weni sisiyina ivi yanei na ivi nuwapoya kirakai, iyamna
tuna na mura wawayina.
24 Yesu ikitai da tomowina ivi nuwapoya na ivona bo, "Ipiropiro da mura wawayisi God
ina ku vikiivavona ina rui. 25 Vonavaghata, ipiropiro da kamel unubu ku bonaghina
ita susura ma bade ipiropiro kirakai da mura wawayina ita rui God ina vikiivavona ku
kamona."
26 Iyavo kava weni sisiyina ivi yanei na ivi tarakiiyanei bo, "Nakanani na iyavo kava
yawasa makamakii nonowina ina panani?"
27 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Aviyavisina ipiropiro kirakai da wawaya ke ko-
vokovoghina da ina berai na God kurina itekateka kirakai."
28 Ma Pita ivona bo, "Ma tokai, na ikikava? Akii bera kudubina kavi verukuyowana da
kakivikivinim."
29 Ma Yesu ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi, wawaya iyai God ina vikiivavona
kubiine ina numa, ina rakaraka, kawana, varevaresina, ina mamai da ina maduwa bo
natunatuna ina kuyowesi 30 na aviyavisina peyarina ikuyokuyowei na weni yawasina
kamonai God ini teparari ma ku tepana ina vere kirakiiyei. Ma bade kunumai yawasa
makamakii nonowina ina panani."

Yesu ina rabobo ivi sisiyei.
(Mat 20:17-19; Mak 10:32-34)

31 Yesu kana kivikivina ivi 12 itinavivirisi ku ririna ma ivonesi bo, "Tagheghae
ku Jerusalem na aviyavisina peroperoveta igirugirumi Wawaya Natusi kubiine na
ina tupuwa. 32 Ina paniya ma kupuna damsi ku imasi ina terei da ini namei, ini avaberowei,
ina kanukanui, ina widiya ma ini raboboi. 33 Ma mara viarobina kamonai rabobowai
ina vomiiri."
34 Ma aviyavisina ivivi sisiyei na kana kivikivina damisi ke ita viiviiya. Sisiyina iyamna
vaghata na gavugavuna, tuna kubiine ke itakovi.

Wawaya matapotapotana ikita.
(Mat 20:29-34; Mak 10:46-52)

35 Yesu kana kivikivina yavata ku Jeriko kwanatuna inenekiibau na tomowa mat-
apotapotana keta baranai imakamakai da mane kubiine ivivi nowi. 36 Ma ivi yana da
koroto ghamana ibaba ipipisi na ivi tarakiiyana da aviyavisina ituputupuwa.
37 Wawaya ivonei bo, “Yesu, Nasaret tomowa, epipisi.”
38 Ma ivi kwatu bo, “Yesu, tam David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!”
39 Ma wawaya viya ivi nao na iyeghai. Ivonei da kawana ita pota ma kegha, tuna
ighekiirara bo, “David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!”
40 Ma Yesu ivi kiimiiriyei ma ivonesi da tomowina ita rutinapiyei kurina. Ipisi na Yesu
ivona bo, 41 “Aviyavisina kekayokayowei da ana berai kubiim?”
Ma ivonapotei bo, “Bada, aku kayowana da ata kita.”
42 Ma Yesu ivona bo, “Kekita. Kuvi tumaghana kubiine kuyawasa.”
43 Yaghiyaghinai ikitabanenega ma ivi karei da God ivovokavakavari ma Yesu
ikivikivini. Ma koroto ghamana weni berana ikitai na ti yavata God ivovokavakavari.

19

Yesu ma Zakiyas.

1 Yesu irui ku Jeriko kwanatuna ma kamonai ibaba inenae. 2 Ma nani kwanatunai
na mura tomowina sago kana vava Zakiyas, tuna na teks yuyuna wawayisi i bada
ghamana. 3 Ina kayowana da Yesu maghighina ita kitai, ma tuna itupo kirakai da ke
kovokovoghina, iyamna koroto ghamana imiiriroguroguí. 4 Tuna kubiine ivi nao, iveru
inae da kii sago igheni da Yesu nani ketanai ipipisi na ita kitai. 5 Ma Yesu ipisi nani
ku gawarina na itepa ma ivona bo, “Zakiyas, yaghiyaghinai keoru. Taku karako am
numiiyai ana makiivipika.”
6 Yaghiyaghinai ioru ma ere nuwabiibiina Yesu ivi kiikiiwei ma irutinaneyei ina ku
numa. 7 Ma wawaya peyarisi ikitai ma ivonavonakunukunura bo, “Yesu inae da
berabero wawayina kana numataya.”
8 Ma Zakiyas ivomiiri ma ivona bo, “Bada, kevi yaneku! Aku mura nevanevana
wawaya moyamoyakisi ana veresi. Ma mikeda wawaya avi beroberowesi da i mane gisina
ayapiya na ana vere meyesi, ma ruwamaruwa ku tepana ana terei.”
9 Ma Yesu ivonapotei bo, “Karako wawaya weni numana kamonai yawasa makamakii
nonowina ipanani, iyamna weni tomowina ivi tumaghana kubiine, tuna na Abraham
tupurereghina vaghata. 10 Taku Wawaya Natusi apisi da wawaya siwasiwanisi atekwisi
da ati yawasisi.”

Gold mane miibiina.
(Mat 25:14-30)

11 Wawaya Yesu ivivi yanei na ina sisiya ikwapanatini. Ku Jerusalem inenekiibau, ma
wawaya inotanotai da gisina kava God ina vikiivavona ita tupuwa. Tuna kubiine miiba
sago kurisi ivi sisiyei. 12 Ivona bo, “Mara sago tomowa ghamana imakamakai da sisiya
iviiya da ita numataya ku dobu rabaraba ma nani dobunai rewapana ita viiya da tuna
mani ina dobuwai iti kiivavo. Ma muriyai ita vovira ina ku dobu. 13 Muriyai da ita nae
na ina bigabiga imaruwa ikwatusi ma ina gold mane irereghisi da sago sago duma
mane sago kava iviiya.* Ma ivonesi bo, ‘Taku ana nae ma weni manena avereveremi
na kotura da biga ina beraberai, ma kamonai viya kona panani kubiiku. Ma karakava
ana vovira.’ Ma tomowina ivomiiri inae. 14 Ma ina dobu wawayisi na i babara tomowina.
Tuna kubiine yonayona murinai ivonatawesi inae da kiivavo ghamana kurina ma

* **19:13:** Gold manena kana vava na mina. Tuna na 1 tausan kina ruvana.

ivonei bo, ‘Tokai ke kata kayokayowei da nani tomowina rewapana kuna verei da kubiikai ini kiivavo.’ ”
15 “Ma kegha da tomowina ivi kiivavo ma ivovira. Ma ina bigabiga wawayisi ikwaturi-
yariyesi da itakovi da mane iveresi na ku tepana viya ipanani. 16 Nona wawayina ipisi
na ivona bo, ‘Bada, gold mane sago kuvereku na ku tepana imaruwa apanani.’ 17 Ma
ina bada ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam aku bigabiga biibiim. Kuvi patutu da bera
gisina ma kubera bubuni. Tuna kubiine kwanatu imaruwa ana verem da kuni badei.’
18 Ma bigabiga viruwina ipisi ma ivonei bo, ‘Bada, taku gold mane sago kuvereku na
ku tepana miikovi apanani.’ 19 Ma ina bada ivonei bo, ‘Vaghina, tam kwanatu miikovi
kuni badei.’ ”
20 “Ma ina bigabiga sago ipisi ma ivonei bo, ‘Bada, am gold mane na weni, gara
sinasinaminai akupotai ma ateregavui. 21 Tam wawaya bagibagim sago, tuna kubiine
ayabumanem. Aviyavisina ke tam rapemuwai ma kegha da keviiviiya. Aviyavisina ke
tam kuta vovoni ma kegha da keyabayaba.’ 22 Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Tam bigabiga
berom! Tam mani am sisiya ikikava kutereterei na nakanani ani wavum! Kuakoviku
da wawaya bagibagiku sago. Aviyavisina ke rapekuwai ma kegha da aviiviiya, ma
aviyavisina ke ata vovoni ma kegha da ayabayaba. 23 Avi kubiine aku gold manena
averem na ke kuta terei da biga ita berai? Maranai avovira na gisina kava ku tepana
yavata ata viiya.’ ”
24 “Ma wawaya ririnai ivivi miiriyana na ivonesi bo, ‘Nani gold manena gwabinai
koviitawei ma bigabiga wawayina ina gold mane imaruwa gwabinai na tuna koverei.’
25 Ma wawayisi ivonapotei bo, ‘Bada, tuna namada gold manena imaruwa gwabinai.’
26 Ma badana ivonapotesi bo, ‘Avonavonemi da wawaya sago sago duma aviyavisina
gwabisiyai ekoyakoyagha bubuni na bade God ku tepana ina terei. Ma wawaya
aviyavisina gwabisiyai ke ita koyagha bubuni na God kudubina ina viitawei.’ 27 Ma
iyavo kava ighaviyeku ma ke ita kayokayowei da ati kiivavo na korutinapiyesi wike ma
maghinokuwai koni kiivunuwana.”

Yesu inekiibau ku Jerusalem.
(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Jon 12:12-19)

28 Yesu ivi sisiya ikovi ma ivi nao, kana kivikivina yavata inenae ku Jerusalem.
29 Namada inenekiibau ku Betipadi ma Betani kwanatusi, Oliv koyana baranai na kana
kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao. Ivonesi bo, 30 “Konae, da nokoni kwanatuna
maghinotai, ma kona rurui na donki votuna kona kitai, iwarimi ma emiimiiri. Ke
meyani wawaya ita geru tovoni. Korupami ma korutinapiyei wike. 31 Mikeda wawaya
ini tarakiiyanemi da avi kubiine koruparupami na kovonei da Bada ekayokayowei.”
32 Ivi ruwa inae da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani ipanani. 33 Ma donki uravina
iruparupami na babadisi ivonesi bo, “Avi kubiine koruparupami?”
34 Ma ivonapotesi bo, “Bada ekayokayowei.” 35 Ma irutini inae da Yesu kurina. Kii
tarasovo donki ku tepana ivi tawanepeyana ma Yesu igeru. 36 Ivomiiri inenae ma wawaya
kii tarasovo ivi votaweyana ma ketiyai ikepana da Yesu tepanai ibababa.
37 Oliv koyanai iororu na kana kivikivina peyarisi nuwabiibiiyai God ivivi kiikiiwei,
gamotepasiyai ivovokavakavari, iyamna bera ghamaghamasi Yesu iberai na matasiyai
ikitai. Ivonavona bo,
38 “Tam Bada avanai kepipisi,
Akii kiivavo, God ini biibiinim,
Kunumai nuwanuba ina makai,
Ma God kiidamo makamakiina tavokavakavari
ma tighegheni da kana kadara ina rakata!”
39 Koroto kamosiyai Perisi damsi viya Yesu ivonei bo, “Bada, kam kivikivina keyeghisi
da kawasi ina pota!”

40 Ma ivonapotesi bo, “Avonavonemi, mikeda ti kawasi ita pota na wakima iti karei da
iti kiirareyana.”

Yesu Jerusalem kubiine ivi nuwapoya.
41 Yesu ipipisi Jerusalem ku ririna da kwanatuna ikitai na ivi nuwapoyei da ituwei.
42 Ma ivona bo, “Tami, kotakovi da aviyavisina karako kota berai da kota makiinuwapota
ma kegha, namada vonavaghata igavui da ke konakovi. 43 Ma marana ina pisi da kami
ghavighaviya ina nekiibau na ina garikunimi da ke meni taraboginai kona verau. 44 Ma
ami kwanatu garina ini turikarikai ma natunatum yavata ini tugudagudimi. Ma ke sago
wakima kana gawariyai ina makai. God ipisi kurimi da iti yawasimi ma tami kobarei, tuna
kubiine weni nuwapoyisi kona panani.”

Yesu inae ku Taparoro Numana.
(Mat 21:12-17; Mak 11:15-19; Jon 2:13-22)
45 Muriyai Yesu irui Taparoro Numana garina ku kamona ma vigimagimara wawayisi
ikwavinisi. 46 Ma ivonesi bo, “Giruma katamana kamonai evonavona bo, ‘Aku numa na
nipowana numana.’ Ma tami koberai da yapiyapi damsi i numa.”
47 Nani murinai Yesu mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai
ivivi beyebeyena. Ma taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi ma Jiu damsi i babada i kayowana ghamana da ita kiivunui. 48 Ma keta ke
ita panani da ita berai, iyamna wawaya peyarisi ikayokayowei da ina sisiya kudubina
iti yanei.

20

Yesu ina rewapana imapatana iviiya?
(Mat 21:23-27; Mak 11:27-33)
1 Mara sago Yesu Taparoro Numana garina kamonai wawaya ivivi beyebeyesi ma
God varana biibiina idimadimei. Ma taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana
vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ipisi kurina, 2 da ivi tarakiiyanei bo,
“Kevonekai, am rewapana imapatana kuviiya da weni berasi keberaberai? Iyai weni
rewapanina iverem?”
3 Ma ivonapotesi bo, “Taku bade ani tarakiiyanemi. Kovoneku, 4 Jon ina rewapana
imapatana iviiya da ibabataito? God gwabinai bo wawaya gwabisiyai?”
5 Ma wawayisi ivi karei da ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Ikikava tavonapotei?
Mikeda tavona bo, ‘God gwabinai,’ na ina voneta bo, ‘Ma avi kubiine da Jon ke
koti tumaghanei?’ 6 Ma mikeda tavona bo, ‘Wawaya gwabisiyai,’ na weni korotona
kudubina wakimiyai ina ravita da ini rabobota, iyamna ti namada ivi tumaghana da Jon na
God ina peroveta.” 7 Tuna kubiine wawayisi ivonapotei bo, “Ke katakovi da imapatana
iviiya.”
8 Ma Yesu ivonesi bo, “Nakanani na bade ke ana vonemi da imapatana aku rewapana
aviiya da weni berasi aberaberai.”

Vao kana koyakoyagha miibiina.
(Mat 21:33-46; Mak 12:1-12)
9 Yesu miibiiyai ivi sisiya wawaya kurisi. Ivona bo, “Mara sago tomowa sago greipi
ivoni ina vao kamonai ma vao na wawaya ku imasi iterei da ita koyaghi. Ma tuna
inumataya ku dobu sago da imakii kirakai. 10 Greipi imenai da pura kana mara
na vao badana ina bigabiga ivonatawei da kana reregha ita viiya. Ma koyakoyagha
wawayisi ivomiiri da bigabigana iravi ma imana kwebuna kava ivonatawei ivovira.
11 Muriyai bigabiga kana viruwa ivonatawei. Ma bade tuna iravi ma iyeghaberoberoi
ma imana kwebuna kava ivonatawei ivovira. 12 Ma bigabiga kana viaroba ivonatawei

ma koyakoyagha wawayisi tuna bade iravi da ivi sidari ma gari ku kupuna itawanaki-ibuwei. 13 Vaghina ma, vao badana ivona bo, ‘Aviyavisina ana berai? Natuku, tuna nuwanuwaku ana vonatawei na mikeda ina vokaravei.’ 14 Koyakoyagha wawayisi natuna ikitai na ivi ogatara. Ivona bo, ‘Wena vao badana natuna. Takiivunui ma tano buderina tirapenei.’ 15 Vaghina ma, vao kamonai itawanakiibuwei da kupunai ikiivunui.”

Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Vao badana na aviyavisina ina berai koyakoyagha wawayisi kurisi? 16 Ina pisi da nani wawayisi ini kiivunuwana ma vao na dam viruwa ina veresi da ina koyaghi.”

Koroto ghamana weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, “Kara ke kovokovoghina da nakanani ina tupuwa!”

17 Ma Yesu ikitatupesi ma ivi tarakiiyanesi bo, “Giruma katamana weni nakanani evonavona na iyamna koakovi bo kegha? Ivona bo,

‘Vonura damsi wakima ibarei,
Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.’*

18 Meni wawayina ina peku wakimina ku tepana na ini kiigiigiiyei. Bo wakimina meni wawayina ku tepana ina peku na wawayina ina kiigudagudai.”

Teks ini miiyei Sisa kurina bo kegha? (Mat 22:15-22; Mak 12:13-17)

19 Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma taparoro babadisi i babada iakovi da Yesu miibiiyai ivivi avaberowesi. Tuna kubiine i kayowana da yaghiyaghinai ita patumi ma koroto ghamana iyabumanesi da ke kovokovoghina. 20 Tuna kubiine taraboga iekwai na wawaya viya ivonatawesi kurina, iti bero da nakanani ma wawaya maninisi. Iti kaetina da maranai Yesu iti sisiya bero na iti wavui ma Pailat ku imana ita terei, tuna tomowina Rome damsi ivinei da Judiya dobuna ivivi badei. 21 Ma vibero wawayisi ipisi Yesu kurina ma ivona bo, “Bada, kakovi da tam ke kuta vivimiiriruwaruwa ma am sisiya na maninina. Ke wawaya sago ku murina kuta miimiiri ma sago na kegha, tuna kubiine vonavaghata kava kibeyebeyena da God ina keta kidebei. 22 Ma, kivaghinei da teks kani miiyei Kiivavo Sisa kurina bo kegha?”

23 Ma Yesu iakovi da wawayisi ivivi kaetina na ivona bo, 24 “Mane sago kovereku ana kitai.” Ikitai ma ivona bo, “Wena iyi maghighina, ma iyi kana vava?”*

Ma ivonapotei bo, “Kiivavo Sisa.”

25 Ma Yesu ivona bo, “Vaghina. Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa kona verei. Ma aviyavisina God rapenai na God kona verei.”

26 Koroto ghamana maghinosiyai ma nakanani ivivi sisiya na vibero wawayisi ivi yanei na ivi deyei da kawasi ipota. Ma ke kovokovoghina da iti wavui.

Raborabobosi ina vomiiri bo kegha? (Mat 22:23-33; Mak 12:18-27)

27 Sadusi damsi inotanotai da wawaya ina rabobo na muriyai ke ina vomiiri. Ma viya ipisi Yesu kurina ma ivona bo,* 28 “Bada, Moses ita vonaviyoyovana kamonai weni nakanani igirumi. ‘Tomowa ina rabobo da kawana ina verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatuna.’ ”*

29 “Vaghina, mara sago rakaraka sago kamonai na tomotomowa miikovimaruwa. Iyarokona itavine ma irabobo ma natunatuna kegha. 30 Ma kana kiitana kwapurina iravaghi da bade ke iti tuwa ma irabobo. 31 Ma kana viaroba bade nakanani. Vaghina, nakanani miikovimaruwa peyarisi kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti tuwa,

* **20:17:** Psa 118:22 * **20:24:** Manena na Rome damsi i silva riririghina kana vava denariyas. * **20:27:** Apos 23:8 * **20:28:** Deut 25:5

ma peyarisi irabobomakai ma natunatusi kegha. 32 Turina vaghata na kwapurina
irabobo. 33 Ma mara damonai wawaya ina vomiiri na wavinena na iyi kawana? Nani
tomotomowisi peyarisi miikovimaruwa iravaghi."
34 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Karako dobuwai na tomowa ma wavine etatavine. 35 Ma
mara damonai iyavo kava God ivinesi da ina wawaya kiikiimatanisi na rabobowai
ina vomiiri. Mara vuna ini karei ma nani kamonai wawaya ke meyani ina tavine. 36 Ti na
God ina aneya nakanani, ke meyani da ina rabobome. Ma rabobowai ivomiiri kubiine,
ti na God natunatuna. 37 Ma Moses kiikiirukuna ikarakarai na ivi varagutugutui. Ma
kamonai God ivona bo, 'Abraham, Aisiki, ma Jeikap i God na Taku.' Ivi beyebeyeta da
raborabobosi ina vomiiri.† * 38 Tuna wawaya yawayawasisi i God, ke raborabobosi i
God. Wawaya kudubisi na yawayawasisi God ku matana."
39 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya ivonapotei bo, "Bada, kuvona
bubuna." 40 Ma nani murinai na ke sago wawaya iti tepatora da iti tarakiiyanei.

God ina Vivinevine Wawayina na iyi tupurereghina?
(Mat 22:41-46; Mak 12:35-37)

41 Ma Yesu ivonesi bo, "Ikikava na wawaya evonavona da God ina Vivinevine
Wawayina na David tupurereghina? 42 Ma David, Psalms kamonai igiruma bo,
'Bada God aku Bada kurina ivona bo,
Katagheyakuwai kuna makamakai
43 da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.'*
44 David evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma ikikava da God
ina Vivinevine Wawayina na bade David tupurereghina?"

Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na miiriruwaruwasi.
(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40)

45 Wawaya peyarisi ivivi yana ma Yesu, kana kivikivina ivonesi bo, 46 "Kokitaruvimi!
Ke kona berai da vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani. I kayowana da
ini wawayaghama. Tuna kubiine gara rurukarukaruwesi ikote ma ebababa, ekayokayo-
gesiro. Ma i kayowana da vigimagimara gawarisiyai wawaya ina vokaravesi ma
ini kiikiiwesi. Ma bade i kayowana da kiki numasiyai ma kamporaghai babada kii
gawariyai ina makai. 47 Kwapukwapura iberoberowesi da i numa ma i sawara irapenei,
ma ekayokayotata da eniponipowana guriguri. Wawaya nakanani na kovogha bero
kirakiina ina viiya."

21

Kwapura ina verena.
(Mak 12:41-44)

1 Yesu Taparoro Numana garina kamonai ma mura wawayisi ivereverena na ik-
itakita. 2 Nani kamonai bade ikita da kwapura moyamoyakina iverena. Mane
riririghina gisigisisi ivi ruwa kava iterei. 3 Ma Yesu ivona bo, "Vonavaghata avon-
avonemi, weni kwapurina moyamoyakina ina verena irakata kirakai, ke wawaya
peyarisi nakanani. 4 Peyarisi i mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina kana
makii kavakava na kudubina itere yavui. Ivokoyona meyei."

Taparoro Numana wakimisi ina kuririghi.
(Mat 24:1-2; Mak 13:1-2)

5 Yesu kana kivikivina Taparoro Numana ikitakitai ma ivivi sisiyei da wakima kiiki-
imatanisiyai ivowai. Ma wawaya sawara iverena God kurina na sawarisi itura da

† **20:37:** Nani tomotomowisi ivi aroba irabobo ma muriyai Moses itupuwa. God ina sisiya ivi beyebeyeta da ivi aroba kanumisi gwabinai emakamakai. * **20:37:** Exod 3:6 * **20:43:** Psa 110:1

Taparoro Numana ivi monaghi da kitana ibiibii kirakai. 6 Ma Yesu ivonesi bo, “Weni
Taparoro Numana kokitakitai na mara epipisi da peyarina ina kuririghi inoru ku tano,
ke sago wakima kana gawariyai ina makai.”

Nuwapoya ma vitupaketowana.
(Mat 24:3-14; Mak 13:3-13)

7 Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Bada, weni berasi na avi maranai
ina tupuwa? Ma aviyavisina ini matakira da gisina kava ina tupuwa?”
8 Ma ivonapotesi bo, “Matami ekita da wawaya ke ini beroberowemi. Wawaya bogii ma
bogiiyai ina pisi ma ina vonemi bo, ‘Taku na God ina Vivinevine Wawayina!’ bo ‘Marana
ipisi da God ina Vivinevine Wawayina ina nekiibau.’ Ma ke koni tumaghanesi. 9 Sisiya
koni yanei da dam ruwa ighaviya bo dobu sago kamonai ti mani kavakava iruwa na ke
kona yabumana. Weni berasi ini nao ma ke kona notai da tuna na mara damona. Kegha,
karakava.”
10 Ma ivona meyesi bo, “Dam ina vomiiri da dam sago kana ghaviya. Ma kiivavo
ina vomiiri da kiivavo sago kana ghaviya. 11 Nukenuke ghamaghamasi, gomara ma
gubaga beroberosi dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai ina tupuwa. Ma kunumai bera ma
matakira ghamaghamasi ina tupuwa da wawaya ina yabumana kirakai. 12 Ma weni berasi
ini muri. Kunona ina votatanimi ma ini tupaketowanemi. Ina rutinimi da kiki numasiyai
ini tupavireviremi ma ku gabura ina teremi. Ma kiikiivavo ma babada ghamaghamasi
maghinosiyai kona miimiiri da ini tupavireviremi. Koitumaghaneku kubiine na weni
berasi ina tupuwa kurimi. 13 Ma vitupavira kamonai na varaku biibiina koni mamatarei
kurisi. 14 Ma ami nota ini rewapana ma ke koni nuwapoya da ikikava kami papara
kona vowai, 15 iyamna taku sisiya ma nuwagiura ana veremi da kami ghavighaviya
ke ina ghetanimi. 16 Ma ami rakaraka vaghata, maduwa da mamai, varevaresimi
bo turaturami ini wawanemi da babada ku imasi ina teremi ma tami viya ini rabobomi.
17 Taku kubiiku na wawaya peyarisi ina baremi. 18 Ma kegha da ke uyawimi sago kava
ina wapa. 19 Komiirikikina da yawasa makamakii nonowina kona panani.”

Kupuna damsi Jerusalem ina gwaramutui.
(Mat 24:15-21; Mak 13:14-19)

20 “Mara sago kona kitai da seri wawayisi Jerusalem kwanatuna ina miirigwagwari na
konakovi da mara gisina kava ma ina gwaramutui. 21 Iyavo kava Judiya dobuna kamonai
ina makamakai na ku koya ina verau. Ma iyavo kava Jerusalem kwanatuna kamonai
na yaghiyaghinai ina kiibutawei. Ma iyavo kava kupunai na ke ina rui ku kwanatuna.
22 Tuna maranai na kovogha kana mara, ikikava giruma katamana kamonai peroper-
oveta ivona da ita tupuwa na ina tupuwa. 23 Nani kamonai wivine manamanawisi ma
vivisususi ini kamyuyuwa kirakai. God nuwanuwana ina pughu Jiu damsi kurisi ma
nuwapoya ina rakata Judiya dobunai. 24 Ma kupuna damsi ina vomiiri ma kepatiyai
Jiu wawayisi viya ini kiivunuwana ma viya ina patumisi da ina rutinisi ku dobu bogii ma
bogiiyai. Ma God kupuna damsi kii mara ina veresi da Jerusalem ini tugudagudai ma
ina wawaya ini kayonogenogeyanesi ma nakanani ina makamakai da kii mara itereterei
ruvana ina viiya na ina voterei.”

Wawaya Natusi ina nekiibau.
(Mat 24:29-31; Mak 13:24-27)

25 “Mara sago matakira notakavakavasi ina tupuwa, madegha, nawaravi ma gwameg-
wame kurisi. Ma wawaya i dobu bogii ma bogiiyai debudebura gugurina ini yanei
ma ini nuwapoya kirakai da i nota ina ragharagha. 26 Wawaya ina yabumana kirakai da
ina voviparoparorosi. Ma nuwanuwasi ina karakarai ma ina banebanenega da aviyavisina
ina tupuwa dobuwai, iyamna God madegha, nawaravi ma gwamegwame ina nukesi da

kunumai kii keta ini wapai. 27 Nani maranai wawaya kudubisi ina kita da taku Wawaya
Natusi kwavuwai ere rewapaniku ma ere kadariku ana nekiibau."
28 "Weni berasi ina tuputupuwa na kovomiiri ma kotepa, iyamna gisina kava ma God
ini yawasimi."

Koweya kiina miibiina.
(Mat 24:32-35; Mak 13:28-31)

29 Yesu weni miibiina ivonesi bo, "Koweya ma kii peyarisi kokitai. 30 Kii enumonumoi
na namada akova koviiya da kwamra kana mara epipisi. 31 Ma bade nakanani,
weni matakirisi kona kitai na akova kona viiya da gisina kava ma God ina vikiivavona
ina nekiibau. 32 Vonavaghata avonavonemi, weni kimtina ke ina rabobo yavu ma berasi
ina tupuwa. 33 Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da ina wapa."

Kata banenega.

34 "Kokitaruvimi da kamporagha ma uma neghanegha ke kona vodunenunuwapei.
Ma dobu vitana ke koni nuwapoya kirakiiyei. Ke ita biibai da Wawaya Natusi ina
vovira marana ini tataghanimi da tami nakanani ma puwari kamonai kota kona.
35 Weni berana na wawaya kudubina dobuwai ina kamowana yavusi. 36 Mara
nonowa kona banebanenega ma kona niponipowana da ami rewapana kovokovoghina da
kona miirikikina maranai weni berasi ina tuputupuwa kurimi. Ma bade konipowana da
damonai Wawaya Natusi maghinonai kona miiri na ke koninimaya."
37 Mara nonowa Yesu ivivi beyebeyena Taparoro Numana garina kamonai, ma
didibarai na ikiikiibau da Oliv koyanai imakamakai. 38 Ma mara nonowa wawaya
peyarisi ivivi mara ku Taparoro Numana da Yesu ina vibeyebeyena iti yanei.

22

Taparoro babadisi ivi ogatara da Yesu iti raboboi.
(Mat 26:1-5; Mak 14:1-2; Jon 11:45-53)

1 Jiu damsi i kam ghamana kana vava Pasova inenekiibau. Damsi i kiki da Pasova
kana parawa kapunina kubiine na yist ke ina terei. 2 Ma taparoro babadisi i babada
ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da ikikava Yesu iti raboboi.
Gavunai ita berai, iyamna wawaya iyabuyabumanesi.

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.
(Mat 26:14-16; Mak 14:10-11)

3 Ma Yesu kana kivikivina ivi 12 kamosiyai na sago kana vava Judas Iskariyot. Ma nani
maranai Seitan ivi karei da Judas itowatepani. 4 Ma inae da taparoro babadisi i babada
ma Taparoro Numana kana potapota i babada kurisi ma yavata ivi sisiya da ikikava Yesu
iti wawanei. 5 Babadisi ivi nuwabiibii kirakai ma ivi vaghinei da Judas imana ita kovoghi.
6 Ma bade Judas ivi vaghinei ma taraboga biibiina iekwekwai da maranai wawaya kegha
na Yesu babadisi ku imasi ita terei.

Pasova kamna kubiine ivovunagha.
(Mat 26:17-25; Mak 14:12-21; Jon 13:21-30)

7 Marana inekiibau da sipu gegeyisi iti kiivunuwana Pasova kamna kubiine. 8 Yesu
kana kivikivina ruwa, Pita ma Jon ivonatawesi. Ivonesi bo, "Konae. Kona vovunagha
da Pasova kamna kubiine."
9 Ma ivi tarakiiyanei bo, "Imapatana kekayokayowekai da kana vovunagha?"
10 Ma ivonapotesi bo, "Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona panani, tuna okowa
kibubuna ina kavakavari. Kokivini da meni ku numana ina rurui na yavata korui. 11 Ma
numa badana kovonei bo, 'Akii Bada ivona da tupayaraghina kuni beyekai da kamonai
tuna yavata Pasova kubiine kana kam.' 12 Tomowina na tupayaraghina ghamana

kiidamowai ini beyemi. Kamonai na sawara kudubina ivovunaghi ikovi ma vokuya kava kona berai."
13 Pita ma Jon ivomiiri ma irui ku Jerusalem ma Yesu ikikava ivonesi na nakanani ipanani. Ma nani dobunai ivokuya da Pasova kamna kubiine.

Yesu ina kam turina.
(Mat 26:26-30; Mak 14:22-26; 1Kor 11:23-25)
14 Ravi ipika ma kam kubiine Yesu kana kivikivina yavata nevanevasiyai ikenavipika.
15 Ma ivonesi bo, "Aku kayowana ghamana da weni Pasova kamna takam patapata ma
muriyai da ani kamaghi kirakiiyei. 16 Avonavonemi da ke meyani Pasova kamna ana kam
meyei ina nenae da maranai God ina vikiivavona ina nekiibau ma Pasova berasi iyamsi
vaghata ini debe yavui na tuna maranai ana kani."
17 Ma Yesu redu iviiya ma God ivi kiikiiwei ma ivona bo, "Wena koviiya ma kamomiyai
kovi umavereyana. 18 Avonavonemi da ke meyani wain anuma meyei ina nenae da God
ina vikiivavona ina nekiibau na tuna maranai anumai."
19 Yesu parawa iviiya ma God ivi kiikiiwei ma ivogimagimai. Ireregha kurisi ma
ivonesi bo, "Weni tuna na tupuwiku. Weni berana kona beraberai da kona notanotiku."
20 Ma bade nakanani kam murinai redu iviiya ma ivona bo, "Weni reduna imatakira da
tami kubiimi taraku ina sororo da God ina vivaghina makamakiina vuna ina wawaya
yavata ina berai."
21 "Ma kovi yana, wawayina ini wawaneku na wekarakava yavata takamkam patapata.
22 God ina kayowana ikikava itereterei na nakanani ina tupuwa taku, Wawaya Natusi
kuriku da ana rabobo. Ma tam iyai kuni wawaneku na kuti nuwapoya kirakai, iyamna
kovogha ghamanakina kuna panani."
23 Ma kana kivikivina kamosiyai ivivi tarakiiyana meyesi da iyi weni berana ina berai.

Iyi ini wawayaghama?
24 Yesu kana kivikivina ti mani kavakava ivivi taghegheyanesi da kamosiyai meni
wawayina na ghe kirakai. 25 Ma ivonesi bo, "Kupuna damsi i kiikiivavo i vibadana na
ibagibagi kirakai ma ekayokayotata ma enotanotai da i wawaya ivite bubunisi. 26 Ma
tami na ke nakanani kona berai. Kamomiyai wawaya ghamana ina tereoruwe meyei da
tuna nakanani ma wawaya kikei. Ma meni wawayina ini bada na ina tereoruwe meyei
da tuna nakanani ma bigabiga wawayina. 27 Meni wawayina na wawaya ghamana,
wawayina kepanai imakai da ekamkam bo wawayina ebigabiga da vavai erereregh?
Wawaya ghamana na ekamkam, tabo? Ma taku, ke nakanani ata beraberai. Kamomiyai
taku na ami bigabiga."
28 "Ma wawaya ivi tupaketowaneku na tami kovi patutu kirakai da ke meyani
kota kuyoweku. 29 Ikikava aku Mamai vibadana ivereku na bade nakanani tami
vibadana ana veremi. 30 Nani maranai na aku kepanai takam ma tuma ma kiikiivavo
kii gawariyai kona makai da dam ivi 12 Israel kamonai koni badesi."

Yesu ivona da Pita ini bero.
(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Jon 13:36-38)
31 Yesu ivona bo, "Saimon, Saimon, Seitan ivi nowi God kurina ma vivaghina gwabinai
iviiya da ina ruyaghimi. 32 Ma anipowana kubiim da vitumaghana ke kuna voterei.
Karakava kuna miiritavire kuriku na turaturam kuni vitesi da ti bade i vitumaghana
ini rewapana."
33 Ma Saimon Pita ivona bo, "Bada, taku kovokovoghiku da tam yavata ku gabura tarui
bo yavata tarabobo."
34 Ma Yesu ivonapotei bo, "Pita, avonavonem da karako mara aroba kuni bero da ke
kutakoviku ma murinai kokoreko ina tou."

Wagu, kutu ma seri.

35 Yesu kana kivikivina ivona tovonisi bo, “Rorova avonemi da kaeterepapara bo
wagu bo mane kana kutu ke kota yuna ma avonatawemi. Kade ami baba kamonai
nuwapoya kopanani bo kegha?”
Ma ivonapotei bo, “Kegha.”
36 Ma ivonesi bo, “Ma wekarakava na mane kana kutu bo wagu gwabimuwai na
kekavari. Ma mikeda tam seri gwabimuwai kegha na kam nuba garana kevi gimarei da
seri kuna gimari.* 37 Giruma katamana kamonai ivona bo, ‘Wawaya beroberosi yavata
kovogha ina viiya. Ma avonavonemi da weni girumina na taku ivi sisiyeku. Vonavaghata,
ikikava igiruma da ita tupuwa na peyarina wekarakava etuputupuwa.’ ”*
38 Ma kana kivikivina ivona bo, “Bada, kekitai. Seri ruwa weni.”
Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, kovokovoghina.”

Yesu Oliv koyanai inipowana.
(Mat 26:36-46; Mak 14:32-42)

39 Yesu mara nonowa ikiikiibau ku Oliv koyana, tuna kubiine kana kivikivina ya-
vata ivomiiri ma Jerusalem ikiibutawei da inae nake. 40 Inekiibau na ivonesi bo,
“Konipowana da ruyagha kamonai ke kona peku.”
41 Kana kivikivina ikuyowesi ma inae ke gurina ma ivi tuwaporeruruwana ma
inipowana bo, 42 “Mamai, kivaghinei bo kegha da weni vokwarakwara reduna
gwabikuwai kuta viitawei. Ma ke taku aku kayowana ma tam am kayowana ina tupuwa.”
43 Ma aneya kunumai ioru da rewapana iverei. 44 Ma nuwapoya ikiivunui kubiine na
nuwanuwana kudubinai inipowana kirakai da poyagururu iterevunui. Ma poyapoy-
ana ivivi toi na kitana nakanani ma tara.
45 Nipowana ivoterei ma ivomiiri da ivovira kana kivikivina kurisi, ma ipananisi da
nuwapoya ikiivunusi da ivivi keneyana. 46 Ma ivonesi bo, “Avi kubiine kokenakena?
Kovomiiri ma konipowana da ruyagha kamonai ke kona peku.”

Yesu ipaniya.
(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Jon 18:3-11)

47 Yesu ivivi sisiya kamonai ma koroto ghamana inekiibau. Judas ivi nowesi, tuna na
kana kivikivina sago. Imiiririya Yesu kurina da ita yoni, 48 na Yesu ivi tarakiiyanei bo,
“Judas, viwawana kubiine taku Wawaya Natusi keyoyoniku, bo?”
49 Ma kana kivikivina ikitai da aviyavisina itupututupuwa na ivona bo, “Bada, akii
seriyai kana ravisi, bo?” 50 Ma kana kivikivina sago taparoro badana ghamana ina
bigabiga iravi da tinina katagheyana ikiiyaraghatawei.
51 Ma Yesu ivonesi bo, “Kovoterei!” Ma ivororona da tomowina tinina ivotovoni da
iyawasa.
52 Ma Yesu taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i babada
ma kwanatu babadisi peyarisi kurisi ivona bo, “Taku aighaviyemi bo, da kaku seri ma
kaku kepata kokavarapiyei? 53 Mara nonowa tami ma taku Taparoro Numana garina
kamonai tamakamakai, ma ke kota paniku. Ma wekarakava na kami mara ipisi na
nubakutuva ina rewapana ibademi.”*

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.
(Mat 26:57-58, 69-75; Mak 14:53-54, 66-72; Jon 18:12-18, 25-27)

54 Seri damsi Yesu ivotani ma irutini inae da taparoro badana ghamana ina ku numa.
Ma Pita murisiyai ikivinisi inae. 55 Ma taparoro badana ina numa garina kamonai na
wawaya keyama ikiiri da ivivi rarana. Ma Pita inae da kamosiyai imakai. 56 Bigabiga
wavinena sago ikitai da Pita keyama ririnai imakamakai. Keyama gweyorinai ikita
bubuni ma ivona bo, “Weni tomowina tuna Yesu yavata ibababa.”

---

* **22:36:** Yesu na ke seri vaghata iti sisiyei ma ivonavonesi da kanuma ina ku nevaneva ini ghaviya. Epe 6:10-18
* **22:37:** Isa 53:12 * **22:53:** Luk 19:47, 21:37

57 Ma Pita ivi bero bo, “Wavine, taku nani tomowina ke atakovi!”
58 Imakai mara gisina ma tomowa sago Pita ikitai ma ivona bo, “Tam na Yesu kana kivikivina sago.”
Ma Pita ivona bo, “Aku tomo, taku ke meyani ata kivini.”
59 Imakai da ke gurina ma bade wawaya sago ivona bo, “Vonavaghata, weni tomowina na Yesu kana kivikivina, iyamna tuna na Gariri wawaya.”
60 Ma Pita ivonapotei bo, “Aku tomo, kegha. Taku ke atakovi da aviyavisina kisisiyei!”
Nakanani ivivi sisiya ma kokoreko itou. 61 Ma Bada Yesu itavire da Pita ikitatupei. Ma Pita ina nota ivovira da Yesu ina sisiya inotai. “Karako mara aroba kuni bero da ke kutakoviku ma muriyai kokoreko ina tou.” 62 Ma vaghina, Pita numa garina ikiibutawei ku kupuna ma itou kirakai.

Wawaya Yesu ivi namei ma iravi.
(Mat 26:67-68; Mak 14:65)

63 Seri damsi Yesu ikoyakoyaghi na ivowavowai ma ivivi namei. 64 Matana igerepotai, iravi ma ivonei bo, “Tam peroveta bo? Mede kevonekai, iyi iravim?” 65 Ma ivi avaberowei.

Pailat ma Herodi Yesu ivi tupavirei.
(Mat 26:59-66; Mak 14:55-64; Jon 18:19-24)

66 Mara itom ma Jiu damsi i babada, taparoro babadisi i babada, ma giruma wawayisi ivi kiidaburana ma seri wawayisi Yesu irutini inae ku maghinosi. 67 Ivonei bo, “Mikeda tam Keriso, kevonekai.”
Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda ana vonemi na ke koni tumaghana. 68 Ma mikeda ata vonatovonimi na ke kovokovoghina kota vonapoteku. 69 Ma karako da nokoni ku marana, Wawaya Natusi, God katagheyanai ina makai.”
70 Peyarisi Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Nakanani na tam God natuna, bo?”
Ivonapotesi bo, “Ikikava kovonavoneku na vonavaghata.”
71 Peyarisi ivona bo, “Avi kubiine vimamatara wawayisi tekwekwisi? Namada tuna mani kawanai ivi mamatara meyei.”

23

Pailat, Yesu ivi taravirevirei.
(Mat 27:1-2, 11-14; Mak 15:1-5; Jon 18:28-38)

1 Ma babadisi kudubisi ivomiiri da Yesu irutinaneyei Pailat kurina. 2 Ma nani dobunai ivi karei da Yesu ivivi wavui, “Weni tomowina kapanani da akii wawaya inoraveraveyana berosi. Ivonesi da Kiivavo Sisa ina teks ke iti miiyei, bade ivona da tuna kiivavo, ma Keriso.”
3 Pailat Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo, bo?”
Yesu ivona bo, “Vonavaghata, vaghina kevonavona.”
4 Ma Pailat ivi sisiya taparoro babadisi i babada ma koroto kurisi. Ivonesi bo, “Weni wawayina ina berona ke sago ata panani.”
5 Ma kegha da taparoro babadisi i babada ma koroto gamosi ibagibagi, “Weni tomowina ina vibeyebeyena kubiine, wawaya peyarisi Judiya kamonai nuwanuwasi eghakighaki. Gariri kamonai ivi karei ma ipisi da wike.”

Herodi, Yesu ivi taravirevirei.

6 Pailat sisiyina ivivi yanei na ivi tarakiiyana bo, “Tomowina na Gariri wawaya bo?”
7 Pailat ivi yanei da Yesu tuna Herodi ina rewapana gaburinai na ivonatawei Herodi kurina, iyamna iakovi da Herodi wekarakava ipisi ku Jerusalem. 8 Maranai Herodi Yesu ikitai, nuwanuwana ibiibii kirakai, iyamna tuna namadani kava ina kayowana da Yesu ita kitai. Varana ivivi yanei na ina nota ghamana da Yesu bera ghamaghamasi

ita berai da ita kitai. 9 Ivi taravirevire kirakiiyei ma Yesu ke ita vonapotei. 10 Taparoro
babadisi i babada ma giruma wawayisi imiiririya ma Yesu ivi wavu patei. 11 Ma Herodi,
ina seri wawayisi yavata Yesu ivi namei ma ivi kaekaeyei. Ma muriyai gara kiimatanina
iviiya ma Yesu ivi kotei ma ivonatawei ivovira Pailat kurina. 12 Karenai Pailat da Herodi
ivi kawapata ma nani maranai ivi karei da ivi turana.

Wawaya Yesu ikovoghi.
(Mat 27:15-26, 27:11-14; Mak 15:6-15; Jon 18:39–19:16)

13 Pailat, Yesu iviiya na babadisi ma koroto kudubisi ikwaturiyariyesi, 14 ma ivonesi
bo, “Weni tomowina kopiyei na kovona da wawaya ivivi noraveyana berosi. Tomowina
kovi wavui na maghinomiyai avi tupavirevirei ma ke sago ina berona ata panani. 15 Bade
Herodi nakanani ke sago berona ita panani. Tuna kubiine ivonatawei ivovira kurita.
Ke aviyavisina berona ita berai da kana rabobo kota vonei. 16 Tuna kubiine kovogha
kava ana verei ma ana vonatawei ina nae.” 17 (-)* 18 Peyarisi marasago ikarayogosi,
“Kokiivunui! Akii kayowana da Barabas kovotawei!” 19 (Barabas viruwa ma kiivunuwa
kubiine ku gabura iterei.)

20 Pailat babadisi ma wawayisi ivonatovonisi da Yesu ita votawei. 21 Ma kegha da
koroto ere kiikiirarisi ivonavona bo, “Kotuparatui! Kotuparatui!”

22 Pailat ina vonatovona viarobina iterei, “Ikikava? Weni tomowina aviyavisina
ibera beroi? Ke aviyavisina berona ita berai da kana rabobo kota vonei. Tuna kubiine
ana vonesi da widi kava ina verei ma ina vonatawei ina nae.”

23 Ma kegha, ere nuwaghakighakisi koroto ikiikiirara ma ivonavona bo, “Kotupara-
tui!” Nani kiirarina kubiine, 24 Pailat i kayowana iberai. Yesu seri wawayisi ku imasi
iterei da ita tuparatui. 25 Ma Barabas, viruwa ma kiivunuwa kubiine gabura kamonai
imakamakai, ivotawei koroto i ku kayowanai.

Seri damsi Yesu ituparatui.
(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Jon 19:17-27)

26 Seri damsi Yesu irutini inenae. Nani kamonai tomowa sago, kana vava Saimon, ina
dobu Sairini, ku Jerusalem irurui. Seri damsi imiiripotei ma Yesu kana korosi iviiya da
Saimon ivi kavari. Ma ivonei da Yesu murinai ita baba.

27 Ma koroto ghamana ikivikivinisi ma kamonai na wivine Yesu itutuwei ma
isiyasiyapei. 28 Yesu imiiritavire ma ivonesi bo, “Jerusalem wivine, ke kona tuweku.
Tami ma natunatumi kubiimi kota tou. 29 Kokitai, mara epipisi ma wawaya ina vona
bo, ‘Iyapoma da wivine gagarisi, manawisi kamonai pepeya ke ita kavari, ma ke
iti susui.’ 30 Nani maranai wawaya koya ina vonei bo, ‘Koya ghamam, ketamogunewa da
kuna dogokai! Koya kikei, agu etini ku tepakai!’* 31 Mikeda wawaya weni berasi ina berai
maranai kii matinai, ma avi berana ina berai maranai kii na ina poki?”

32 Seri damsi tomotomowa beroberosi ruwa irutinisi ikiibau da Yesu yavata
iti rabobosi. 33 Maranai inekiibau da gawara kana vava ‘Wawaya Teuteuna,’ ma nani
dobunai Yesu ma tomotomowisi ruwa ituparatusi. Sago katagheyanai ma sago dugenai.
34 Yesu ivona bo, “Mamai, weni damsi i berabero kenotatawei. Ti ke itakovi da
aviyavisina eberaberai.”*

Ma seri wawayisi virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi. 35 Ma
wawaya imiiri ikitakita ma babada ivonavonavinamei. Ivonei bo, “Kuvona da tam God
ina Vivinevine Wawayim. Wawaya kuvivi yawisi na mede kevi yawa meyem!”*

36 Seri damsi imiiririya ma ti yavata Yesu ivi namei. Wain tomatomana iverei da
itumai* 37 ma ivonei bo, “Mikeda tam Jiu damsi i kiivavo na kevi yawa meyem.”

---

* **23:17:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 17 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Pasova kamna nununai Pailat wawaya sago gabura kamonai ivovotawei.’ * **23:30:** Hos 10:8; Rev 6:16 * **23:34:** Psa 22:18 * **23:35:** Psa 22:7 * **23:36:** Psa 69:21

38 Ma gayamina vovonai, korosiyai, igiruma bo, ‘Weni tuna Jiu damsi i kiivavo.’
39 Tomowa berona yavata irororoke na Yesu ivonavinamei, “Tam Keriso bo? Kevi yawita.”
40 Ma kana viruwa kwinana iyeghai bo, “Tam God keyabuyabumanei bo kegha? Ita viaroba na kovoghina sago taviiviiya. 41 Tota na ita berabero tepanai na kovogha taviiviiya ma weni tomowina na ina berona kegha.” 42 Ma ivonei bo, “Yesu, maranai kuni kiivavo na ke kuni notawapeku.”
43 Yesu tomowina ivonapotei bo, “Karako tam ma taku tarui ku Paradais.”

Yesu irabobo.
(Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Jon 19:28-30)

44 Vaghina ma madegha punai ma nubakutuva ioru da dobu kudubina isovo yavui, ma nakanani imakamakai da ku ravi madegha. 45 Maranai madegha rarana ivoterei Taparoro Numana kana tupayaragha garana basunai itamogosira da ruwa.* 46 Ma Yesu gamona irakata ma ikwatu, “Mamai, kanumiku ku imam atereterei.” Ina sisiya turina iterei, nuwayaporina ighae ma irabobo.*
47 Ma senturiyon sago weni berana ikitai, God ivokavakavari ma ivona bo, “Vonavaghata da weni tomowina na wawaya maninina.”
48 Vaghina ma, wawaya ivi kiidaburesi ma weni berana ikitai na peyarisi nuwapoyina iviiya da nuwakadasi iraravi ma ivovira i ku numa. 49 Wawaya viya Yesu iakova kirakiiyei ma bade wivine Yesu ikivini Gaririyai ipisi, imiiritaweyana ma ikitakita.*

Yesu idogoi.
(Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Jon 10:38-42)

50 Tomowa sago kana vava Josepa, ina kwanatu Arimateya, Judiya kamonai. Tuna wawaya biibiina ma kiimatanina. Ma bade tomowa ghamana Jiu damsi babadisi kamosiyai. 51 Maranai babadisi ivi ogatara da Yesu iti raboboi na ke iti vaghinei. Ma bade tuna nimonimoriyai ikoyakoyagha da God ina vikiivavona kana mara ita pisi. 52 Inae Pailat kurina ma Yesu tupuwina kubiine ivi nowi. 53 Korosi itereoruwei ma igerei. Ma ikavari inae da buba vuna vaghata kamonai ivi kenai. 54 Ivovovunagha da viyakam marana kubiine.
55 Nani wivinesi Yesu Gaririyai ikivini ighae na bade wivinesi sago Josepa ikivini inae da buba ikitai ma ikikava Yesu tupuwina iterei. 56 Ivovira ku numa ma i oira ghabughabusi ivovunagha.*
Ma viyakam marana kubiine ivi yakam.

24

Yesu rabobowai ivomiiri.
(Mat 28:1-10; Mak 16:1-8; Jon 20:1-10)

1 Sande mara boiboiyai wivine oira ghabughabusi ivovunagha na iyuna ma ivi mara ku karawaga. 2 Inekiibau na ikitai da buba vovotawena. Kana gudu na wakima ghamana ma wawaya itabiri ku ririna. 3 Irui ku buba kamona ma ikitavirevire da Bada Yesu tupuwina kegha. 4 Imiiri vaghata ma nuwanuwasi ivivi tetei na nani kamonai tomotomowa ruwa, kii gara matakamokamosi inekiibau da ririsiyai imiiri. 5 Wivinesi iyabumana kirakai da idune vaghata ma tomotomowisi ivona bo, “Avi kubiine wawaya yawayawana koekwekwai raborabobosi kamosiyai? 6 Yesu ke weni dobunai, tuna namada rabobowai ivomiiri. Kade konotanotai da Gariri kamonai yavata komakamakai na ikikava ivonemi?* 7 Ivona bo, ‘Wawaya Natusi ina viiya da

* **23:45:** Exod 26:31-33 * **23:46:** Psa 31:5 * **23:49:** Luk 8:2-3 * **23:56:** Exod 20:10; Deut 5:14 * **24:6:** Mat 16:21, 17:22-23, 20:18-19; Mak 8:31, 9:31, 10:33-34; Luk 9:22, 18:31-33

berabero wawayisi ku imasi ina terei ma korosiyai ina tuparatui. Ma mara viarobina kamonai rabobowai ina vomiiri.' "
8 Ma nani maranai wivinesi Yesu ina sisiya inotapanani. 9 Karawagiiyai ivovira ku
numa ma Yesu ina aposol ivi 11 ma kana kivikivina viya yavata ivonesi. 10 Wivinesi
na Meri Magadarini, Jowana ma Jemes ina maduwa Meri ma wivine viya yavata.
11 Weni wivinesi ivi sisiya na Yesu kana kivikivina ke iti tumaghanesi, inotai da ivivi sisiya
wapawapa. 12 Ma Pita ina kina kava ivomiiri ma iverau da ku karawaga. Ma ku
buba irugenara da Yesu tupuwina kana gere kava ikitai. Ma ivovovira ku numa ma
aviyavisina itupuwa na inota kavakavai.

Emeyas ketanai.
(Mak 16:12-13)

13 Ma bade nani maranai na Yesu kana kivikivina ruwa Jerusalem ikuyowei da
ibaba inenae ku Emeyas kwanatuna.* 14 Ma i baba kamonai na aviyavisina kudubina
itupuwa na ivivi sisiyei. 15 Ivivi sisiya na Yesu kurisi inekiibau da yavata ibaba patapata.
16 Ma kana kivikivina matasi ikiivurei da Yesu ke ita vogiini. 17 Ma ivi tarakiiyanesi bo,
"Aviyavisina koisisiyei?"

Ma ere nuwadugarisi ivi kiimiiriyesi ma idune. 18 Ma sago, kana vava Kiriyopas
ivi tarakiiyana bo, "Numanumataya peyarisi iakovi da aviyavisina Jerusalem kamonai
etuputupuwa ma ikikava tam ina kim kava ke kutakovi?"

19 Ma ivi tarakiiyanesi bo, "Avi berasi?"

Ma ivonapotei bo, "Aviyavisina itupuwa Nasaret wawaya Yesu kurina. Tuna na
peroveta ma God ma wawaya ku matasi ina sisiya ma ina bera peyarina na ivi rewapana
kirakai. 20 Ma taparoro babadisi i babada ma Jerusalem damkai akii babada na tomow-
ina iviiya ma kupuna damsi ku imasi iterei. Ma ti na ivi tupavirei ma ivonakiiyaragha
da ita rabobo ma korosiyai ituparatui. 21 Tokai kanotai da tuna tomowina Israel damta
iti yawasita. Akii nuwapoya irakata, ma ku tepana na weni berasi murinai na ke sago
biibiina ita tupuwa. Ma namada mara aroba ikovi. 22 Ma bade wivine viya kamokiiyai
sisiya sago ivonekai na kavi deyei. Karako ivi mara ku karawaga ma irui ku buba kamona
23 da Yesu tupuwina ikita kavai. Ma ivovira ivonekai da aneya ikitisi. Ma sisiya
gwabisiyai iviiya da Yesu na yawayawana. 24 Ma akii wawaya viya inae ku karawaga
ma ikikava wivinesi ivivi sisiya na nakanani ipanani. Ma Yesu ke ita kitai."

25 Ma Yesu ivonesi bo, "Tami neghaneghami ma gayama butabutami da aviyavisina
peyarina peroperoveta ivivi sisiyei na ke koti tumaghanei. 26 Kotakovi da God ina kay-
owana da ina Vivinevine Wawayina iti kamaghi kirakiiyei ma ita rabobo ma murinai
kana ku kadara ita rui." 27 Vaghina ma Yesu ivi karei da ikikava giruma katamana
kamonai God ina Vivinevine Wawayina ivi sisiyei na peyarina kurisi ivi debei. Kunona
Moses aviyavisina igirumi na ivi sisiyei ma muriyai peroperoveta viya i giruma na
iyamsi ivi sisiyei kurisi.

28 Namada ku Emeyas inenekiibau ma Yesu iberai da nama maninina ita nenae. 29 Ma
kegha da kana kivikivina ivonatani. Ivona bo, "Ke kuna nae. Takena iyamna mara ikovi,
namada ravi ipika." Vaghina, ivovira ma yavata irui da imakai. 30 Kam kubiine na
parawa iviiya ma God ivi kiikiiwei ma ivogimai. Ma ivi karei da ita veresi. 31 Tuna maranai
matasi ikiigigiri da kwinasi ikita bubuni da tuna na Yesu. Ikitakitai na iwapa. 32 Ma ti
mani ivonavona bo, "Tuna kubiine ita baba kamonai giruma katamana kamonai miiba
gavugavusi ivivi debei kurita na nuwanuwata itonatonai ma tavivi nuwabiibii kirakiiyei."

33 Nani murinai ivi ruwa ivomiiri da maninina ivovirame ku Jerusalem. Ma nani
dobunai kana kivikivina ivi 11 ma turaturasi viya namada ivi kiidaburana na ipananisi.

* **24:13:** Emeyas kwanatuna na 11 kilomitas Jerusalem kupunai.

34 Ma ivi yanesi da peyarisi ivivi sisiya bo, “Vonavaghata da Bada rabobowai ivomiiri!
Saimon kurina inekiibau!”
35 Ma ivi ruwa turaturasi ivi akovisi da aviyavisina tupuwa i baba kamonai, ma bade
ikikava ivogiini da tuna Yesu, maranai parawa ivovogimai.

Yesu kana kivikivina kurisi inekiibau.
(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

36 Ivivi sisiyei ma nani kamonai Yesu inekiibau da kamosiyai imiimiiri ma ivona bo,
“Nuwanuba gwabimiyai ina makai.”
37 Ivi tataghanisi da iyabumana ma ogariri igheyesi ma inotai da nama momosika
ita kitakitai. 38 Ma ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Ami nota ke ina ragharagha ma ke
ina gisi. 39 Imaku ma kaeku kokitai. Wena na taku! Kovotovoniku da damina kona viiya.
Momosika viyosi ma tuwirisi kegha.”
40 Weni nakanani ivi sisiya kana kivikivina kurisi ma imana da kaena ivi beyesi.
41 Peyarisi inota kavakavai da ke nuwanuwasi kudubinai iti tumaghana ma kegha da
ivi nuwabiibii kirakai. Tuna kubiine Yesu ivonatovonisi bo, “Kade, aviyavisina emaka-
makai da ata kani?” 42 Iyana gibugibuna iverei, 43 ma kana kivikivina matasiyai Yesu
nani iyanina ikani.
44 Ma ivonesi bo, “Rorova yavata tamakamakai na avonemi da aviyavisina Moses
ina vonaviyoyovana ma peroperoveta ma Psalms kamonai igirugirumi da ita tupuwa
kuriku na God ina kayowana da kudubina ina tupuwa.”
45 Muriyai i nota ivotawei da sisiya giruma katamana kamonai na iyamsi itakova
bubuni. 46 Ivonesi bo, “Weni nakanani igiruma. ‘God ina Vivinevine Wawayina
ini kamaghi kirakiiyei ma ina rabobo, ma mara viarobina kamonai na ina vomiiri.’
47 Ma bade igiruma da kana kivikivina ina dima da wawaya i berabero ininimayei
ma ina miirikupukuputei da God i berabero ina notatawei. Jerusalem kamonai dima
ini karei ma muriyai ina kiibau da dam ma dam kurisi. 48 Tami na weni berasi
kudubina kana vivimamatara wawayimi. 49 Ma aku Mamai ikikava vonakiiyapa
bagibagina iterei da ita puyomi na taku berana ana berai, puyona ana vonatawei kurimi.
Tuna kubiine Jerusalem kamonai kovi koyakoyagha da rewapana kunumai inoru da
ina towatepanimi.”*

Yesu ighae ku kunuma.
(Mak 16:19-20; Apos 1:9-11)

50 Vaghina ma, Yesu kana kivikivina irutinisi da Jerusalem ikiibutawe inae ku gawara
sago Betani kwanatuna ririnai. Imana ivororona ma ivi biibiinisi. 51 Ivivi biibiinisi
kamonai na God iviitawei da ighae. 52 Ma kana kivikivina Yesu ivokavakavari ma
nuwabiibiiyai ivovirame ku Jerusalem. 53 Nani murinai mara nonowa Taparoro
Numana garina kamonai God ivivi kiikiiwei.

* **24:49:** Apos 1:4

God Varana Biibiina
Jon
Igirumi
(John)
Vonaviakova

Weni vonaviakovina na ke Jon ita girumi ma wawaya muriyai iterei. Aposol Jon *God Varana Biibiina* igirumi na ivi akovita da Yesu na God Vonana Makamakii Nonowina. Ma tuna ivi wawayota da dobuwai wawaya kamosiyai imakai. Ma bade Jon ivoneta da ina kayowana da wawaya ini tumaghana da Yesu na God Natuna ma kata Viviyawa, tuna kubiine weni bukana igirumi. Ina kayowana da nani vitumaghaninai na yawasa makamakii nonowina ina panani.

Kunona Jon ivi akovita da God Vonana ma Yesu na sago, muriyai Yesu ina bera ghamaghamasi ivi sisiyei, matakirisi ivi debei da vonavaghata da tuna na God Natuna ma kata Viviyawa. Jon igiruma da Yesu matakira peyarina ibera yavui na muriyai nani berasi tepanai nota ghamaghamasi ivivi beyebeyena. Ma ina vibeyebeyena kamonai na wawaya nevanevana Yesu ivi tumaghanei ma ikivini ma nevanevana na ke iti tumaghanei ma ivi ghaviyei. Ma sapta 13 da ku 17 kamonai Jon ina giruma evonavoneta da muriyai Yesu ita patumi na nani didibarinai kana kivikivina yavata ere nuwaviinisi ivi nuwasago ma ikiiepepisi ma nota rewapanai ivovunaghisi da i nota ke ina peku, iyamna iakovi da ina rabobo. Ma ina giruma turinai Jon evonavoneta da Yesu ipatumi ma ivi tupavirei, ituparatui ma ikikava rabobowai ivomiiri ma irumatara kana kivikivina kurisi.

Jon ina giruma kamonai nota ghamana na Keriso tepanai yawasa makamakii nonowina taviiya. Ma iyavo kava itumaghana da Yesu na keta, vonavaghata ma yawasa na tuna puyona wekarakava eviiviiya. Weni bukana kamonai aviyavisina mara nonowa ita yawasa kamonai emakamakai na eviiviiya ma nani miibiisi tepanai kanuma ina ku nevaneva akova ghamana ibeyebeyena. Kamonai na okowa, parawa, yasegana, sipu kii koyakoyagha yavata, ma greipi uravina amena yavata.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-18 Yesu na vona ma dobu kana yasegana.
Sapta 1:19-51 Jon Yesu ibabataito. Ma Yesu nona wawayisi ivinesi da kana kivikivini.
Sapta 2:1 da ku 12:50 Yesu ibababa ma ina biga iberaberai.
Sapta 13:1 da ku 19:42 Yesu ina biga turina Jerusalem kamonai ma barabaranai.
Sapta 20:1-31 Bada Yesu rabobowai ivomiiri ma wawaya kurisi irumatara.
Sapta 21:1-25 Sisiya ku tepana na Yesu Gariri dobunai irumatara.

Keriso na vona ma dobu kana yasegana.

1 Karenai na Vona imakamakai. Tuna na God yavata imakamakai, ma tuna na God.
2 Ma karenai tuna na God yavata. 3 Tuniyai da bera kudubina iyamoni, mikeda tuna
kegha na ke sago aviyavisina dobuwai ita yamoni. 4 Tuna gwabinai na yawasa, ma
nani yawasina na wawaya i yasegana. 5 Ma yasegana gweyurina nubakutuva kamonai
ekarakarata ma nubakutuva ke kovokovoghina da ita ghekuyowei.

6 Ma God ina yonayona ivonatawei, tuna kana vava na Jon Babataito.* 7 Ipisi da
nani yaseganina iti debei da wawaya peyarisi iti tumaghanei. 8 Ipisi da yasegana kurisi
iti debei, ma tuna na ke yasegana. 9 Ma wawaya ivi akovisi da yasegana vaghata na ku
dobu ina nekiibau da wawaya peyarisi yasegana ina veresi.

* **1:6:** Mat 3:1; Mak 1:4; Luk 3:1-2

10 Namanaki da tuna tepanai God dobu iyamoni ma kegha da ku dobu inekiibau na
wawaya dobuwai iveyiyei. 11 Ipisi ina ku dobu vaghata ma ina wawaya kurisi ma kegha
da ibarei. 12 Ma wawaya viya kava ina sisiya iviiya ma ivi tumaghana na ti damsi ivonesi
da God natunatuna. 13 Ma God natunatuna i yawasa na God gwabinai ipisi. Ma nani
yawasina na ke kaekiki mau bo tomowa kawana yavata gwabisiyai ita pisi.
14 Ma Vonana ivi wawaya da yavata tamakii patapata. Tuna na God Natuna sago kava
na kana kadara kakitai. Ma agabiibai ma vonavaghata gwabinai irakata kirakai.
15 Jon namada ivoneta bo, “Weni wawayina avivi sisiyei na, ‘Tuna murikuwai ina pisi.
Ma ighekuyoweku, iyamna imakamakai ma muriyai da atupuwa.’ ”
16 Ma ina agabiibai kudubina peyarita damina taviiviiya ma ina vibiibiina mara
nonowa everevereta. 17 Vonaviyoyovana na God ivi damani Moses kurina da iti debei
wawaya kurisi. Ma agabiibai ma vonavaghata na Yesu Keriso* gwabinai ipisi. 18 Ke
meyani wawaya sago God ita kitai. Natuna sago kava na God yavata ivi kovokovoghana.
Tuna ina Mamai yavata na sago. Ma ivi akakovita da God na iyai.

Jon Babataito ina vibeyebeyena.
(Mat 3:1-12; Mak 1:1-8; Luk 3:1-18)

19 Jiu damsi i babada ghamaghamasi Jerusalem kamonai taparoro babadisi ma Livai
damsi ivonatawesi Jon kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Tam na iyai?”
20 Ma Jon ke ita bara bo ita yabumana ma ivi debe meyei, ivonapotesi bo, “Taku na ke
God ina Vivinevine Wawayina.”
21 Ma ivi tarakiiyanei bo, “Nakanani na tam iyai? Tam peroveta Elaidiya bo?”*
Ma ivonapotesi bo, “Kegha, taku ke tuna.”
“Tam na nani perovetina kakoyakoyaghi bo?”†
Ma ivonapotesi bo, “Kegha.”
22 Ma damsi ivona bo, “Nakanani na tam iyai? Kevonekai da kana vovira akii babada
kurisi ma kana vonesi da tam iyai.”
23 Jon ivonapotesi ikikava peroveta Aisaya igiruma na nakanani ivonesi bo,
“Taku na wawaya gamona warereyai erurukwatu,
‘Keta maninina koberai, Bada kubiine.’ ”*
24 Ma Perisi damsi wawaya viya ivonatawesi ma 25 ivi tarakiiyanei bo, “Mikeda tam ke
Keriso, ke Elaidiya bo ke peroveta na avi kubiine kebababataito?”
26 Ma Jon ivonapotesi bo, “Taku okowai abababataito. Ma kamomiyai wawaya sago
ke kotakovi. 27 Tuna tomowina murikuwai epipisi. Ighekuyoweku, taku ke wawaya
kiimataniku da kaena kana terepapara ata rupami.”
28 Weni berasi peyarina itupuwa Betaniyai, Jodan okowina nevanai, Jon nani dobunai
ibababataito.

God ina sipu gegeyina.

29 Ma mara itome na Jon, Yesu ikitai ipipisi kurina na ivona bo, “Kokitai, God Ina
Sipu Gegeyina epipisi da dobu ina berabero ina viitawei. 30 Weni wawayina avivi sisiyei
maranai avona bo, ‘Tomowina murikuwai epipisi na ighekuyoweku, tuna namada
imakamakai ma muriyai da atupuwa.’ 31 Taku bade ke atakovi da tuna na nakanani,
ma apisi da okowai abababataito, iyamna aidebei da Israel inakovi da tuna iyai.”
32 Ma Jon aviyavisina matanai ikitai na ivi debei, ivona bo “Kanuma Vovokaravina
akitai nakanani ma gabubu kunumai ioru da tomowina ku tepana. 33 Taku patana da

---

* **1:17:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:21:** Deut 18:15, 18; Mal 4:5 † **1:21:** Deut 18:15 kamonai Moses igiruma da mara sago peroveta ghamanakina ina nekiibau kurisi. Ma Jiu damsi patana da nani perovetina ekoyakoyaghi. Tuna kubiine wawaya Jon ivi tarakiiyanei da tuna vaghina wawayina bo kegha. * **1:23:** Isa 40:3

ke atakovi da tuna iyai ma kegha da Wawayina ivonataweku da okowai abababataito tuna ivoneku bo, ‘Tomowina kuna kitai ma Kanuma Vovokaravina inoru ku tepana na tuna wawayina Kanuma Vovokaravina ina veremi.’ 34 Taku akitai na aidebei da tuna na God Natuna.”

Nona wawayisi Yesu ivinesi da kana kivikivina.

35 Mara itome ma Jon kana kivikivina ruwa yavata patana da nani gawarinai imakamakai. 36 Ma Jon ikitai da Yesu ibaba inenae na ivona bo, “Kokitai, tuna na God ina Sipu Gegeyina.”

37 Kana kivikivina ruwa ina sisiya ivi yanei na inae da Yesu ikivini. 38 Yesu imiiritavire ikitisi da ikivikivini na ivi tarakiiyanesi bo, “Aviyavisina kokayokayowei?”

Ma damsi ivonapotei bo, “Rabai (iyamna vibeyebeyena wawayina), tam na meni dobunai kemakamakai?”

39 Yesu ivonapotesi bo, “Kopisi da kona kitai.” Ma tuna na namada ravi madeghinai. Damsi ikivini inae da ina makamakai ikitai, ma yavata nani dobunai imakii kupom.

40 Nani kamonai na Anduru, (tuna Saimon Pita tina kikei.) Maranai Jon Babataito ina sisiya ivi yanei na Yesu ikivini. 41 Ma yaghiyaghinai Anduru inae da ina tuwa Saimon ipanani ma ivonei bo, “God ina Vivinevine Wawayina kapanani.” (Tuna iyamna Keriso.) 42 Ma irutini ipisi Yesu kurina.

Yesu ikitai ma ivona bo, “Tam Jon natuna Saimon, wawaya ina kwatum da Kepas.” Ma nani vavana Grik gamosiyai na Pita. (Kepas ma Pita ivi ruwa na iyamsi ‘wakima.’)

Yesu Piripo da Nataniyera ikwatusi.

43 Mara itome na Yesu ivi karei da ita nae ku Gariri. Ibaba inenae da Piripo ipanani na ivonei bo, “Kekiviniku.” 44 Piripo na Anduru da Pita nakanani, peyarisi i kwanatu na Betsaida. 45 Ma Piripo inae da Nataniyera ipanani ma ivonei bo, “Wawayina kapanani. Moses vonaviyoyovana kamonai igirugirumi ma bade peroperoveta i giruma kamonai ivivi sisiyei. Tuna Yesu, Nasaret wawaya, Josepa natuna.”

46 Nataniyera ivona bo, “Nasaret. Kamonai aviyavisina biibiina ina tupuwa?”

Ma Piripo ivonapotei bo, “Kepisi da kuna kitai.”

47 Maranai Yesu Nataniyera ikitai ipipisi na ivona bo, “Weni tomowina tuna Israel vaghata. Tuna na wawaya kiimatanina.”

48 Ma Nataniyera ivona bo, “Ikikava kuakoviku?”

Yesu ivonapotei bo, “Muriyai da Piripo ita kwatum na akitim koweya rogunai kumakamakai.”

49 Ma Nataniyera ivonakiiyaragha bo, “Bada, tam God Natuna, Israel kana Kiivavo.”

50 Yesu ivonapotei bo, “Avonem da akitim koweya rogunai kumakamakai, tuna kubiine kuvi tumaghaneku, bo? Karakava bera ghamaghamasi kuna kitai ke nakanani ma weni berana.” 51 Ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da karakava kona kitai da kunuma ina tamotate ma God ina aneya ina gheghae ma inororu Wawaya Natusi kurina.”‡ *

2

Tavine kamna Keina kwanatuna kamonai.

1 Mara viarobina kamonai tavine itupuwa kwanatu kana vava Keina, Gariri dobunai. Ma Yesu ina maduwa na nani kamonai. 2 Ma bade Yesu kana kivikivina yavata ivonesi da nani ku kamna irui. 3 Ma wain ikovi na ina maduwa Yesu ivonei bo, “Wain ivi kovini.”

‡ **1:51:** Wawaya Natusi na iyamna God ina Vivinevine Wawayina, wawaya kii Viviyawa, Keriso bo Mesaya. Mara viya Yesu iteregavui da tuna mani ivivi sisiya meyei. Nani marasiyai ivonavona da tuna na ‘Wawaya Natusi,’ sisiyina ivi matakira da kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota. * **1:51:** Gen 28:12

4 Ma Yesu ivonapotei bo, “Wavine, avi kubiine kuvoneku da aviyavisina ana berai. Aku
mara ke ita pisi.”
5 Ma kegha da ina maduwa bigabiga wawayisi ivonesi bo, “Aviyavisina ina vonemi na
koberai.”
6 Ma ririsiyai na okowa kibubusi ghamaghamasi miikovimasago iruwanamiimi-
iri. Nani kibubusi wakimiyai ipapa na Jiu damsi i kiki inununuri da imasi
itepotepokowakowa, tuna ivi matakira da nuwanuwasi na yagharina.* 7 Yesu bigabiga
wawayisi ivonesi bo, “Kibubusi na okowa kovi tupotupo.” Damsi okowa itepo da ighe
kawa barasiyai. 8 Ma ivonesi bo, “Wekarakava na gisina kotaraivui ma kokavari konae
da kam badana kurina.” Ikavari inae da iverei, 9 ma badana nani okowina ikaratovoni.
Okowina na namada ivi viravira da wain. Ma ke itakovi da mimei ipisi ma bigabiga
wawayisi na iakovi, iyamna okowa na ti ivui. Tuna kubiine kam badana tomowina
itatavine ikwatui ma itinaviviri ku ririna. 10 Ma ivonei bo, “Wawaya peyarisi karenai na
wain biibiina evereverena ma wawaya eumuma da damisi eviiviiya ma muriyai berona
evovokiibuwei. Ma tam na biibiina kuvotani da wekarakava kuvokiibuwei.”
11 Weni tuna na Yesu ina bera ghamana karena iberai Keina kwanatunai, Gariri
kamonai. Kana kadara ivi debei da kana kivikivina ivi tumaghanei.
12 Weni berana murinai Yesu ma ina maduwa, titina yoghyogho ma kana kivikivina
yavata ioru ku Kapeniyam. Ma nani dobunai imakii mara gisina.*

Yesu Taparoro Numana igigiri.
(Mat 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46)

13 Marana inenekiibau da Jiu damsi i kamporagha kana vava Pasova ma Yesu ighae
ku Jerusalem.* 14 Ma Taparoro Numana garina kamonai ipanani da tomotomowa
kau, sipu ma gabubu ivivi gimara. Ma viya na kemakema tepasiyai imakamakai ma
mane ivivi vovivirana. 15 Tuna kubiine Yesu urava iviiya da wasira iyamoni ma peyarisi
Taparoro Numana garina kamonai wawaya i sipu ma kau yavata ikugerisi. Ma bade
mane vivovivirana wawayisi i mane ikiiririghi ma i kemakema ivi kuvirevire.† 16 Ma
iyavo kava gabubu ivivi gimara na kurisi ivona bo, “Weni sawarisi koturakiikiibuwana.
Avi kubiine tami aku Mamai ina Numa koruvovirei da vigimagimara gawarina?” 17 Ma
kana kivikivina inotapanani da giruma katamana ivona bo, “Am Taparoro Numana na
aku kayowana ghamana, tuna kubiine nuwapoyina ekiikiivunuku.”*
18 Ma Jiu babadisi ivonei bo, “Avi matakirina ghamana kuna berai da kanakovi da am
rewapana imakamakai na weni berana kuberai?”
19 Yesu ivonapotesi bo, “Weni Taparoro Numana kona tinarikai ma mara viarobina
kamonai ana ruepa meyei.”*
20 Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Weni Taparoro Numana madegha 46 kamonai
ivowai ma tam, kovokovoghim da mara aroba kamonai kuna ruepa meyei, bo?”
21 Ma Yesu na ke Taparoro Numana ita vonavonei ma tuna mani tupuwina ivivi sisiyei.
22 Maranai rabobowai ivomiiri, kana kivikivina inotai da Yesu ikikava ivi sisiya. Ma nani
sisiyina ma giruma katamana ivi tumaghanei da vonavaghata.

Yesu wawaya peyarisi i nota iakovi.

23 Yesu na Jerusalem kamonai Pasova kamna kubiine, ma matakira ghamaghamasi
iberai da wawaya peyarisi ikitai ma ivi tumaghana da tuna na God ina Vivinevine
Wawayina. 24 Ma Yesu na wawaya peyarisi i nota iakovi, tuna kubiine ke iti tumaghanesi.

---

* **2:6:** Kibubu sago na 80 bo 120 litas ruvana. * **2:12:** Mat 4:13 * **2:13:** Exod 12:1-27 † **2:15:** Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiiyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine. * **2:17:** Psa 69:9 * **2:19:** Mat 26:61, 27:40; Mak 14:58, 15:29

25 Tuna ke wawaya gwabisiyai nota ita viiya da ti na ikikava, iyamna namada iakovi da aviyavisina nuwanuwasi kamonai emakamakai.

3

Yesu ma Nikodimas.

1 Jiu damsi i bada ghamana sago, tuna na Perisi ma kana vava Nikodimas. 2 Dididbarai ipisi Yesu kurina ma ivonei bo, "Bada, kakovim da tam vibeyebeyena wawayim ma God ivonatawem, iyamna iyavo kava gwabisiyai God ke ita makamakai na ke kovokovoghina da weni berasi ghamaghamasi ina berai."

3 Yesu ivonapotei bo, "Vonavaghata avonavonem da iyavo kava ina tupuwame na ti kava God ina vikiivavona ina kitai."

4 Ma Nikodimas ivona bo, "Ikikava tomowa magurina ina tupuwame? Ke kovokovoghina da ina ruime ina maduwa ku manawina da ina tupuwame!"

5 Yesu ivonapotei bo, "Vonavaghata avonavonem da wawaya God ina ku vikiivavona ke ina rui da kunona okowai ma Kanuma Vovokaravinai ina tupuwame na ina rui. 6 Wawaya ina maduwa ini tuwei na wawayota. Ma wawaya Kanuma Vovokaravinai ina tupuwa na tuna God rapenai. 7 Aku sisiya ke kuna tataghanei. Ma ketupuwame. 8 Ikikava yanunu ina kayowanai everaverau, gugurina kuni yanei ma ke kutakovi da mimei epipisi bo mike enenae, bade nakanani wawaya Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ina tupuwame."

9 Ma Nikodimas ivi tarakiiyanei bo, "Weni berana na ikikava?"

10 Ma Yesu ivona bo, "Tam na Israel damsi i vibeyebeyena wawayina ghamana. Ma weni berasi ikikava na ke kutakovi? 11 Vonavaghata avonavonem da aviyavisina kakakovi na kaisisiyei, ma aviyavisina kakitakitai na kavonavonaverena. Ma kegha da tami na akii vonaverena ke kota kayokayowei. 12 Dobu kana bera aisisiyei na ke kota vivitumaghana, na bade kunuma berasi ati sisiyei na koti tumaghaneku bo kegha? 13 Ke sago iyai ku kunuma ita ghae, ma wawaya sago kava kunumai ioru, tuna na Wawaya Natusi."

14 "Ma ikikava Moses warereyai mota iyamoni ma kii tepanai iterei ma iruepai, nakanani Wawaya Natusi ina ruepai ina ghae, * 15 da wawaya iyavo kava ini tumaghanei na yawasa makamakii nonowina ina panani. 16 God wawaya dobuwai nuwanuwasi ivii kirakiiyei da Natuna sago kava ma iverena da iyavo kava ini tumaghanei na ke ina rabobo ma yawasa makamakii nonowina ina viiya. 17 Ma God Natuna ivonatawei na ke dobuwai kovogha ita rereghi kubiine ma dobu iti yawai kubiine."

18 "Ma iyavo kava God Natuna itumaghanei na kovogha ke ina panani. Ma iyavo kava ke ita vivitumaghana na namada ivonakiiyaragha da kovogha ina veresi, iyamna Natuna sago kava ke iti tumaghanei. 19 Ikikava God wawaya ini tupaviresi ma ini wavusi na weni. Yasegana ipisi ku dobu, ma wawaya ibarei da didibara ekayokayowei, iyamna i bera na beroberosi. 20 Wawaya berabero eberaberai na yasegana ke ita kayokayowei, ma ku yasegana ke ina pisi, iyamna eyabuyabumana da i bera beroberosi ina kayovidebei. 21 Ma wawaya vonavaghata tepanai emakamakai na ekayokayowei da ku yasegana ina rui, iyamna yaseganina ini debei da ina bera kudubina na God ina kayowana kava eberaberai."

Yesu da Jon Babataito.

22 Weni berana murinai Yesu ma kana kivikivina yavata inae ku Judiya, ma nani dobunai imakii gisina ma wawaya ibababataitosi. 23 Ma Jon na Ainon dobunai ibababataito. Tuna Salim kwanatuna baranai, iyamna nani gawarina na okowa dobuna.

* **3:14:** Num 21:9

Tuna kubiine wawaya peyarisi inenae nani ku gawarina da ita babataito. 24 Weni berasi
ivi nao, muriyai da Jon ku gabura iterei.*
25 Mara sago Jon kana kivikivina ma Jiu wawaya sago yavata ivivi vonapasipasiyana
da ikikava i kiki ita nunura bubuni da tupuwisi ita kowai da iti matakira da nuwanuwasi
yagharina. 26 Ma inae Jon kurina ma ivona bo, "Bada, nani tomowina Yesu kenotanotai,
tota Jodan okowinai ma wawaya kubababataitosi na tuna yavata nani dobunai ma
bade kuvi sisiyei kurikai. Ma karako tuna ivi karei da wawaya ebababataitosi na peyarisi
enenae kurina."
27 Ma Jon ivonapotesi bo, "Wawaya puyo ke ina vii wapawapai. God kunumai ina
kina kava biga ina rereghi. 28 Tami kovi yaneku da avi debeku, avona da taku ke God ina
Vivinevine Wawayina. Ma God ivonataweku da avi nao.* 29 Taku nakanani ma tomowa
ita tavine na kana miiritana. Ma ina wavine ivopapari na tuna kava rapenai. Tuna
kubiine maranai aiyanei da tuna ina wavine yavata ivi kiisagosi na ainuwabiibii kirakai
kubiisi. 30 Tuna ini wawayaghama da kana kivikivina ina peyari ma taku na wawayota,
aoru kirakai."

Wawaya kunumai ipisi.

31 Wawaya kunumai ipisi, tuna na ighe kirakai. Ma wawaya dobuwai ipisi, tuna
na dobu rapenai ma dobu ina bera isisiyei. Ma meni wawayina kunumai ipisi na
tuna na wawaya peyarisi ighekuyowesi.* 32 Tuna aviyavisina ikitai ma ivi yanei na
isisiyei ma wawaya ke peyarina ina sisiya ita viiya. 33 Ma iyavo kava ina sisiya iviiya
na ivi debei da God na vonavaghata isisiyei. 34 Ma wawayina God ivonatawei na God
vonana isisiyei, iyamna God, Kanuma Vovokaravina ivere kudubi. 35 Mamai God,
Natuna nuwanuwana ivii kirakiiyei da rewapana kudubina iverei.* 36 Ma tam iyai
God Natuna kuni tumaghanei na yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma tam iyai
God Natuna kuna barei na nani yawasina ke kuna panani, iyamna God ina nuwapughu
kuna kamowani.

4

Yesu da Sameriya wavine.

1 Perisi damsi ivi yanei da koroto ghamana inenae Yesu kurina ma ibababataitosi da
kana kivikivina, ke nakanani ma Jon. 2 Ma kegha, vonavaghata da ke Yesu ita bababataito
ma kana kivikivina kava iberaberai. 3 Maranai Bada Yesu akovina iviiya da Perisi
damsi ivivi sisiyei na ivomiiri da Judiya ikuyowei inenae ku Gariri. 4 Sameriya dobuna
kamonai ibaba inenae 5 da ku kwanatu sago inekiibau, kana vava Saika.
Nani kwanatuna ririnai na mara katamaninai Jeikap, natuna Josepa dowa iverei.
Ma nani dobunai Jeikap kana okowa iyabai.* 6 Namada madegha iveruvivira ma Yesu
ibaba da ininina ibara, tuna kubiine dogo kawa baranai ivivi yakam.
7 Ma Sameriya wavine ipisi da okowa itivu. Ma Yesu ivona bo, "Kade, okowa
kuta vereku atuma." 8 Ma kana kivikivina na ke yavata, ti na namada inae ku kwanatu
da vavai ita gimara.
9 Ma wavinena ivonapotei bo, "Tam na Jiu tomowa ma taku na Sameriya wavine.
Ikikava na kuvoneku da okowa ana verem?" Nakanani ivi sisiya iyamna Jiu ma Sameriya
damsi ke ita vivinuwaviina bubuna.*
10 Ma Yesu ivonapotei bo, "God ina puyo ke kutakovi ma bade ke kutakovi da iyi uma
kubiine kurim inowi. Mikeda kutakovi na kuti nowi da okowa yawayawana ita verem."

---

* **3:24:** Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20 * **3:28:** Jon 1:20 * **3:31:** Jon igiruma bo, 'wawaya kunumai ipisi' na Yesu Keriso isisiyei. Ma igiruma bo, 'wawaya dobuwai ipisi' na Jon Babataito isisiyei. * **3:35:** Mat 11:27; Luk 10:22 * **4:5:** Gen 33:19; Josh 24:32 * **4:9:** Ezra 4:1-5; Neh 4:1-2

11 Ma wavinena ivona bo, “Bada, tam ke sago taraivivu gwabimuwai da okowa
kunivui. Ma bade dogo na ioru kirakai. Ma ikikava okowa yawayawana kuna viiya da
wawaya inumai na yawasa ina panani? 12 Akii kaekiki Jeikap na wawaya ghamana ma
tuna weni dogona iverekai. Rorova mara katamaninai natunatuna ma i ghamoghamo
yavata weni dogonai iumuma. Ma tam, kevonavona da Jeikap kughekuyowei, bo?”
13 Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawaya iyavo kava weni okowina inumai na kaiyosi
ina kanakaname. 14 Ma wawaya iyai taku okowa ana verei inumai na ke meyani kaiy-
ona ina kanakaname. Ma okowina ana verei na yawayawana ma ina yawasa kamonai
ina vusivusira da yawasa makamakii nonowina ina viiviiya.”
15 Wavinena Yesu ivonei bo, “Bada, nani okowina kevereku da kaiyoku ke meyani
ina kanakana ma ke ana vovirame wike da okowa anivu.”
16 Ma Yesu ivonei bo, “Kenae da kawam kuna vonei ma kona pisi.”
17 Ma wavinena ivonapotei bo, “Taku kawaku kegha.”
Ma Yesu ivona bo, “Tam kuvonavaghata da kawam kegha. 18 Vonavaghata da
kakawam miikovi. Ma tomowina wekarakava yavata komakamakai na ke kawam.
Kuvi sisiya bubuna.”
19 Ma wavinena ivona bo, “Bada, wekarakava akovim da tam na peroveta. 20 Akii
kaekiki mau na weni koyana tepanai ivovokavakavara, ma tami Jiu dami kovonavona
da Jerusalem kamonai kava kata vokavakavara.”
21 Yesu ivona bo, “Wavine, kevi tumaghaneku. Mara epipisi da Mamai God ke weni koy-
anai bo Jerusalem kamonai kona vokavakavari. 22 Ma tami Sameriya dami ke kotakovi da
iyi kovovokavakavari ma tokai na kakovi, iyamna God ina keta da wawaya ini yawasisi
na Jiu damkai gwabikiiyai. 23 Ma marana ipipisi da inekiibau da vitumaghana damsi
Kanuma Vovokaravinai ma vonavaghata tepanai Mamai ina vokavakavari, iyamna
wawaya ekwekwisi da nakanani ina vokavakavara kurina. 24 God na kanuma, tuna
kubiine iyavo kava ina vovokavakavari na Kanuma ina rewapanai ma vonavaghata
tepanai kava ina vokavakavari.”
25 Ma wavinena ivona bo, “Akovi da mara sago God Ina Vivinevine Wawayina ina pisi.
Ina pisi na bera kudubina kurikai ini debei.”
26 Ma Yesu ivona bo, “Taku aisisiya kurim na vaghina wawayiku.”
27 Ma ivivi sisiya kamonai na Yesu kana kivikivina inekiibau ma ivi deyei da wavine
sago yavata ivivi sisiya. Ma ke sago iti tarakiiyanei bo, “Wavine, avi kekayokayowei?” Bo,
“Bada, avi kubiine weni wavinena yavata koisisiya?”
28 Ma wavinena kana okowa kibubuna ikuyowei ma ivovira ku kwanatu da wawaya
kurisi ivi sisiya. 29 “Kopisi ma tanae, tomowa sago kona kitai. Bera kudubina aberaberai
na ivi debei. Tuna na God ina Vivinevine Wawayina, bo?” 30 Vaghina ma damsi kwanatu
ikiibutawei ma ibaba inae Yesu kurina.
31 Nani kamonai na kana kivikivina ivonei bo, “Bada, vavai kekani.”
32 Ma ivonapotesi bo, “Taku kaku vavai emakamakai na tami ke kotakovi.”
33 Kana kivikivina ti mani kamosiyai ivi tarakiikiiyana meyesi bo, “Kade, iyi vavai
iverei?”
34 Ma Yesu ivona bo, “Kaku vavai na weni. Wawayina ivonataweku na ina kayowana
ana berai da bigana ivereku ani koviya. 35 Tami kovonavona bo, ‘Nawaravi ruwamaruwa
ma kabiiyago kana mara.’ Avonavonemi da matami ekita, ma ku vao kokita da whiti
namada ipoki da bori kana mara inekiibau. 36 Ma wekarakava na bori damsi namada
evovovidaburana da i miiya eviiviiya. Ma aviyavisina evovovidaburana na wawaya, ti
na iyavo kava yawasa makamakii nonowina eviiviiya. Ma nigu wawayina ma boribori
wawayina inuwabiibai. 37 Vonavaghata isisiya da, ‘Sago enigunigu ma sago eboribori.’
38 Ke kota nigu ma kegha da avonavonatawemi da kona bori ma kona vovidaburana.

Wawaya viya biga ghamana iberai ikovi, ma tami na koboribori da i biga iyamna koviiviiya."
39 Nani kwanatunai Sameriya damsi ipeyari kirakai Yesu ivi tumaghanei, iyamna wavinena ivonesi bo, "Aviyavisina aberaberai na kudubina Yesu ivi debeku." 40 Tuna kubiine maranai Sameriya damsi ipisi kurina na ivi nowi da yavata ita makai na ivi vaghinei da mara ruwa gwabisiyai imakai.
41 Ma Yesu ina vibeyebeyena kubiine na bade ku tepana koroto ghamana ivi tumaghanei. 42 Damsi wavinena ivonei bo, "Wekarakava kavi tumaghana, ke tam kuta vonekai kubiine, ma takii mani ina sisiya kavi yanei kubiine. Wekarakava kakovi da vonavaghata, tuna na dobu kana Viviyawa."

Yesu wawaya kikei ivi yawai.

43 Mara viruwina murinai Yesu, Saika kwanatuna ikiibutawei ma inae ku Gariri dobuna. 44 Ma namada ivona bo, "Peroveta tuna mani ina dobuwai na wawaya ke ina vokaravei."* 45 Ma inekiibau ku Gariri na Gariri damsi ivi kiikiiwei, iyamna rorova ti na inae ku Jerusalem Pasova kamna kubiine ma Yesu bera ghamaghamasi nani dobunai iberai na matasiyai ikitai.*
46 Yesu ivovirame ku Keina kwanatuna Gariri kamonai, rorova nani dobunai okowa iberai da ivi wain. Ma bada ghamana sago na ina kwanatu na Kapeniyam ma natuna igubaga kirakai.* 47 Ma badana sisiya ivi yanei da Yesu Judiya ikuyowei ma ivovira ku Gariri. Tuna kubiine inae kurina ma ivi nowi da yavata ita nae da natuna iti yawasi, iyamna gisina kava ma ita rabobo. 48 Yesu tomowina ivonei bo, "Tami ami vitumaghana kegha, ma ami kayowana da bera ma matakira ghamaghamasi matamiyai kona kitai na koni tumaghana."
49 Ma tomowina ivona bo, "Bada, kevi yaghiyaghina ma natuku ina rabobo."
50 Ma Yesu ivonapotei bo, "Kenae ma natum ina yawasa."
Tomowina Yesu ina sisiya ivi tumaghanei ma inekuyowei. 51 Inenae ma keta borinai ina bigabiga wawayina ipanani ma sisiya biibiina ivonei da natuna namada iyawasa.
52 Badana ivi tarakiiyanei da mara avai natuna iyawasa. Ma ivonapotei bo, "Raviravi madegha imiimiirivivira na gubagina ikuyowei." 53 Ma badana inotai da nani maranai Yesu ivonei bo, "Natum ina yawasa." Tuna kubiine ina rakaraka yavata peyarisi Yesu ivi tumaghanei. 54 Weni berana ghamana na Yesu ina matakira kana viruwa maranai Judiya dobuna ivoterei ma ivovirame ku Gariri.

5

Tomowa toka baranai iyawasa.

1 Nani murinai Yesu ighae ku Jerusalem Jiu damsi i kam kubiine. 2 Ma Jerusalem kamonai na toka sago kana vava Betesada, tuna na gari matuketina kana vava 'Sipu' ririnai. Ma nani tokana na tupatina miikovi imiiriviviri. 3 Nani gawarinai na koroto ghamana matapotapotasi ma digadigasi ivivi makiiyana. 4 (-)* 5 Ma kamosiyai na sago idigadiga da madegha 38 ikovi. 6 Ma Yesu tomowina ikitai ikenakena na iakovi da tuna namadani kava igubaga na ivona tovoni bo, "Kekayokayowei da kuna yawasa, bo?"
7 Ma digadigana ivonapotei bo, "Bada, ke sago iyai da iti viteku ku toka ita tereoruweku maranai okowa isewasewai. Aberabera tovoni da atoru na wawaya maghinoku epapapari."

---

* **4:44:** Mat 13:57; Mak 6:4; Luk 4:24 * **4:45:** Jon 2:23 * **4:46:** Jon 2:1-11 * **5:4:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 4 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Bera sago mara nonowa nani dobunai ituputupuwa na weni, madegha nununai Bada ina aneya iororu da okowa isewasewai na gubagubagisi kamosiyai iyi ivivi nao iororu ku okowa na tuna wawayina iyawayawasa.'

8 Ma Yesu ivonei bo, “Kevomiiri, am kepana kekavari ma kuna baba.” 9 Yaghiyaghinai
tomowina iyawasa, ina kepana ikavari ma ibaba.
Weni berana na viyakam maranai itupuwa. 10 Tuna kubiine Jiu babadisi tomowina
ivonei bo, “Karako na viyakam marana ma vonaviyoyovana kuvi kiigiiyei da am kepana
kukavari.”*
11 Ma ivonapotesi bo, “Wawayina ivivi yawasiku na ivoneku bo, ‘Am kepana kekavari
ma kebaba.’ ”
12 Babadisi ivi tarakiiyanei bo, “Iyi ivonem da am kepana kuta kavari ma kuta baba?”
13 Tomowina ke itakovi da iyi ivi yawasi, iyamna Yesu namada ionagha da koroto
ghamana ku kamosi irui.
14 Nani berana murinai Yesu Taparoro Numana kamonai tomowina ipanani. Ma
ivonei bo, “Kekitai, kuyawasa. Bera beroberosi kevoterei. Ke kuna voterei na nuwapoya
ghamanakina ina tupuwa kurim.”
15 Vaghina ma tomowina inae ma Jiu babadisi kurisi ivi mamatara da wawayina
ivi yawasi na Yesu. 16 Ma Yesu weni berasi iberaberai viyakam marasiyai, tuna kubiine
Jiu babadisi ivi karei da ivivi tupaketowanei. 17 Ma Yesu ivonesi bo, “Aku Mamai mara
nonowa ebigabiga, tuna kubiine taku bade nakanani ana biga.”
18 Weni sisiyina kubiine na Jiu babadisi ivivi paparana kirakai da ita kiivunui. Viyakam
marana kana sisiya bagibagina ivi kiigiiyei ma ke tuna kava, ma bade ivonavona da God
na ina Mamai vaghata, nakanani ma God yavata iti yavayavatesi.

God Natuna ina rewapana.

19 Yesu, Jiu babadisi ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da God Natuna ke
kovokovoghina da ina kina kava ina kayowana ina berai. Aviyavisina ekitakitai da ina
Mamai eberaberai na tuna bade nakanani ina berai. Mamai ina berai na bade Natuna
ina berai. 20 Ma Mamai Natuna nuwanuwana ivii kirakiiyei, tuna kubiine aviyavisina
eberaberai na kudubina ini debei kurina. Vonavaghata da karakava matakira gham-
aghamasi viya ini debei Natuna kurina da ina berai na ke weni matakirina nakanani.
Kona kitai na koni deye kirakiiyei. 21 Ikikava Mamai eberaberai da wawaya raborabo-
bosi evovomiiri ma yawasa evereveresi, bade nakanani Natuna iyavo kava ekayokay-
owesi na yawasa ina veresi. 22 Ma bade Mamai wawaya ke ini tupaviraviresi, iyamna
nani rewapanina kudubina ivi damani Natuna kurina da tuna wawaya ini tupaviresi da
meni tusi biibiisi ma meni tusi beroberosi. 23 Ivi damani da wawaya ikikava Mamai
evovokaravei na bade nakanani Natuna ina vokaravei. Ma wawaya iyavo kava Natuna
ke ina vokaravei na idebe meyesi da bade ina Mamai yavata ke ita vovokaravei, iyamna
Mamai, Natuna ivonatawei.”
24 “Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava aku sisiya iyanei ma wawayina
ivonataweku itumaghanei na yawasa makamakii nonowina namada iviiya ma God
ke ini wavusi ma bade kovogha ke ina veresi. Ti damsi na rabobo ketana ivoterei ma
idamana yawasa ku ketana. 25 Vonavaghata avonavonemi, marana epipisi na gisina
kava ina nekiibau da wawaya kanumisi raborabobosi na God Natuna gamona ini yanei.
Ma iyavo kava ini yanei na yawasa ina panani. 26 Ikikava Mamai gwabinai yawasa
ekiikiibau na iberai da bade nakanani Natuna gwabinai yawasa ekiikiibau. 27 Ma
rewapana kudubina iverei da wawaya ini tupaviraviresi, iyamna tuna na Wawaya
Natusi. 28 Aviyavisina wekarakava avonemi na ke koni deyei. Marana epipisi da
raborabobosi kii dogo kamosiyai ma gamona ini yanei, 29 na kii dogo ina kiibutawei.
Wawaya iyavo kava bera biibiisi iberaberai na ina vomiiri da yawasa makamakii
nonowina ina viiya. Ma iyavo kava berabero iberaberai na ina vomiiri da vitupavira ma
wavu ina viiya.”*

* **5:10:** Neh 13:19; Jer 17:21 * **5:29:** Dan 12:2

Bera aroba imamatara kurita da Yesu na iyai.

30 “Taku ke kovokovoghina da ina kiku kava bera ana berai. Aviyavisina God
ina voneku na ani yanei ma wawaya ani tupaviresi. Ma aku vitupavira na vonavaghata
tepanai, iyamna ke taku mani aku kayowana ata beraberai ma Wawayina ivonataweku,
tuna ina kayowana aberaberai.”
31 “Taku mani ani mamatareku da taku iyai na ke konakovi da aku sisiya na vonav-
aghata bo kegha. 32 Ma Wawaya sago kubiiku imamatara da taku na iyai ma akovi da
ina sisiya na vonavaghata. 33 Ma kana viruwa na ami yonayona wawayisi kovonatawesi
Jon Babataito kurina ma tuna vonavaghata ivi mamatarei kurimi.* 34 Ma wawaya
dobuwai ini mamatara kubiiku na ke aku kayowana ghamana. Ma tami kubiimi Jon
ivi mamatara na aisisiyei da tami yawasa kota panani. 35 Jon tuna nakanani ma rampa
karakaratina ere yaseganina. Ma tami mara tupona nani yaseganina kokayowei da
kovi nuwabiibiiyei. 36 Ma vimamatara kana viaroba idebei da taku na iyai. Ma tuna
iyamna irakata kirakai, ke nakanani ma aviyavisina Jon ivi mamatarei kurimi. Bigasi
aku Mamai ivereku da aberaberai na imamatara kubiiku da Mamai ivonataweku. 37 Ma
Mamai tuna yavata imamatara kubiiku. Ma kegha da tami ke meyani gamona koti yanei
bo maghighina kota kitai, * 38 ma bade vonana nuwanuwami kamonai ke ita makamakai,
iyamna wawayina ivonatawei na ke koti tumaghanei. 39 Tami God vonana kokitakita
bubuni iyamna konotanotai da nani kamonai yawasa makamakii nonowina kota viiya.
Nani girumisi na taku isisiyeku, 40 ma tami na kobareku. Ke ami kayowana da kota pisi
kuriku da yawasa kota viiya.”
41 “Taku ke ata kayokayowei da wawaya dobuwai ini ghegheniku. 42 Ma akovimi da
tami ikikava wawayimi ma bade God nuwanuwana ke kota viiviiya. 43 Aku Mamai
ina rewapanai apisi, ma ke kota kayoweku. Ma wawaya wapawapa tuna mani ina
rewapanai ita pisi na kota kayowei. 44 Ke kovokovoghina da koni tumaghaneku, iyamna
kokayokayowei da tami mani kavakava kamomiyai koni gheghenavivirana. Ma ke
kota kayokayowei da God iti gheghenimi, ma tuna ina kina kava na God. 45 Ma ke kona notai
da Mamai maghinonai taku ani wavumi, iyamna ami nota kudubina Moses kurina
kotereterei na tuna ini wavumi. 46 Mikeda Moses ina giruma koti tumaghanei na bade taku
koti tumaghaneku, iyamna ina giruma kamonai na taku ivi sisiyeku. 47 Ma ina giruma ke
koti tumaghanei kubiine, ke kovokovoghina da aku sisiya koti tumaghanei.”

6

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.
(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17)

1 Muriyai Yesu, Gariri tokana idamani ku nevana. Nani tokana kana vava sago
na Taiberiyas. 2 Ma koroto ghamana iverukivini iyamna bera ma matakira wawaya
gubagubagisi kurisi iberai na matasiyai ikitai. 3 Yesu ighae da koya baranai kana
kivikivina yavata imakiivipika. 4 Ma Jiu damsi i Pasova kamna kana mara namada
inenekiibau. 5 Ma Yesu itepa ma ikita da koroto ghamana ipipisi kurina na Piripo ivonei
bo, “Meni dobunai parawa tagimari da weni damsi tikanisi?” 6 Nakanani ivi sisiya da
Piripo ita rubui, iyamna namada iakovi da aviyavisina ita berai.
7 Ma Piripo ivonapotei bo, “Te! Ita mane ke kovokovoghina da parawa kata gimari da
weni korotona kamonai gisina gisina ita kam. Kana mane ita rakata kirakai. Wawaya
nawaravi 8 ita bagibagi na miiyiina ke kovokovoghina da parawa nakanani ita gimari.”
8 Ma kana kivikivina sago, Saimon Pita tina kikei Anduru na ivona bo, 9 “Tomowa
kikei weni, tuna bari parawina gisigisisi miikovi ma iyana gisigisisi ruwa gwabinai. Ma
koroto irakata kirakai, ke kovokovoghina da tavorereghi.”

* **5:33:** Jon 1:19-27, 3:27-30 * **5:37:** Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22

10 Ma Yesu ivona bo, “Wawaya kovonesi da ina makiivipika.” Ma nani dobunai
na gawara yagharina ma wawaya peyarisi dimodimo tepanai imakiivipika. Nani
korotona kamonai tomotomowa kavakava ivi yavisi na 5 tausan. 11 Yesu parawa iviiya
ma ivi kiikiiwa God kurina ma ivorereghi koroto kurisi. Ma bade iyana nakanani iberai.
Ma peyarisi i kayowanai iyuna da ikam. 12 Ikam dododowana na Yesu kana kivikivina
ivonesi bo, “Kamteresi koyuna, ke koni rekwei.” 13 Vaghina, kana kivikivina parawa
iyuna. Karenai parawa miikovi kava ma damonai wawaya ikam ikovi ma makiiteresi
iyuna da kode ivi 12 ivi tupotupo.
14 Wawaya peyarisi ikitai da Yesu nani matakirina ghamana iberai ma ivi karei da
ivivi sisiya bo, “Vonavaghata, giruma katamana na weni tomowina ivivi sisiyei. Ivona
da mara sago peroveta ghamanakina ku dobu ita nekiibau.” 15 Ma Yesu namada iakovi
da damsi i kayowana da ita darui da iti kiivavo, tuna kubiine ivomiiri ma ina kina kava
ibaba igheme ku koya.

Yesu okowa tepanai ibaba.
(Mat 14:22-33; Mak 6:45-52)

16 Namada ravi ipika, ma Yesu kana kivikivina ibaba ioru ku toka, 17 ma ku waka
igeru. Toka idamadamani ku Kapeniyam kwanatuna, ma nani kamonai namada
ivi didibari. Ma Yesu patana da ke ita nekiibau kurisi. 18 Ma yanunu ghamana iveraverau
da ivivi tovatovava. 19 Damsi ivoi inae da kana rabaraba, ruvana na kilomitas miikovi.
Ma Yesu ikitai okowa tepanai ibaba ipipisi ku waka na iyabumana kirakai. 20 Tuna
kubiine Yesu ivonesi bo, “Taku. Ke kona yabumana.” 21 Ivi yanei ma nuwabiibiiyai
ivi gerui. Ma yaghiyaghinai waka mike enenae na nake iwota.

Wawaya Yesu iekwai.

22 Koroto ghamana patana da toka nevanai imakai da mara itom. Ma nota iviiya da
raviyai waka sago kava imakamakai na Yesu kana kivikivina kava igeru inae. Ma Yesu
na ke ita geru. 23 Damsi ivivi nuwanotanota ma Taiberiyas damsi i waka viya inekiibau.
Ma imapatana Bada parawa iviiya, ivi kiikiiwa ma wawaya iveresi ikam na nani dobunai
wakasi iwota. 24 Maranai koroto nota iviiya da Yesu ma kana kivikivina kegha na igeru
nani ku wakasi ma idamana ku Kapeniyam da Yesu itekwai.

Yesu ivonakiiyaragha da tuna na yawasa vavina.

25 Damsi toka nevanai Yesu ipanani ma ivi tarakiiyanei bo, “Bada, avi maranai kuneki-
ibau wike?”
26 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da ke matakira gham-
aghamasi aberai kubiine, ma parawa kokam da kokam dododowana, tuna kubiine
koekwekwiku. 27 Ke vavai kava kubiine kona biga iyamna tuna ina bero. Ma vavai
sago kubiine koni paparana da kona viiya, tuna na yawasa makamakii nonowina. Ma
nani vavina na Wawaya Natusi ina veremi, iyamna rewapana ma matakira Mamai God
gwabinai iviiya da vavina ina rereghi.”
28 Ma damsi ivi tarakiiyanei bo, “Ikikava kana berai da God ina kayowana
kana votekatekei?”
29 Ma Yesu ivonapotesi bo, “God ina kayowana na weni. Ina kayowana da wawayina
ivonatawei na tuna koni tumaghanei.”
30 Ma ivi tarakiiyanei bo, “Aviyavisina kuna berai? Avi berana ghamanai kuni matakira
da kana kitai ma kani tumaghanem? 31 Akii kaekiki mau warereyai mana ikani. Giruma
katamana kamonai evonavona bo, ‘Vavai kunumai ioru, iveresi da ita kam.’ ”*
32 Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da nani vavina na ke Moses
ita veresi ma kunumai ioru. Ma vavai vaghata na aku Mamai ina veremi. 33 Wawaya

* **6:31:** Exod 16:4, 15; Psa 78:24

sago kunumai ioru ku dobu da yawasa ita veremi ma God ina vavai vaghata na tuna wawayina."
34 Ma damsi ivona bo, "Bada, mara nonowa nani vavina kuna vereverekai."
35 Ma Yesu ivonakiiyaragha bo, "Yawasa vavina na taku. Wawaya ina pisi kuriku na ke meyani vitonara ina karai, ma iyi ini tumaghaneku na ke meyani kaiyona ina kanakana.
36 Ma namada avonemi, kokitakitiku ma kegha da ke koti tumaghaneku. 37 Iyavo kava aku Mamai everevereku na peyarina ina pisi kuriku. Ma iyavo kava ina pisi kuriku na ke meyani ana baresi, 38 iyamna wawayina kunumai ivonataweku aoru ku dobu na tuna ina kayowana ana berai ma ke taku aku kayowanai. 39 Wawayina ivonataweku ina kayowana da wawaya peyarina everevereku na ke sago kava ani wapai. Ma mara damonai ana berisi da rabobowai ina vomiiri. 40 Aku Mamai ina kayowana da iyavo kava Natuna kurina ekitakita ma itumaghanei na kudubisi yawasa makamakii nonowina ina viiya da mara damonai na ana berisi da rabobowai ina vomiiri."
41 Nakanani ivi sisiya na Jiu babadisi ivi karei da ivonavonakunukunura, iyamna Yesu ivona bo, "Vavai vaghata kunumai ioru na taku." 42 Damsi ivona bo, "Avi kubiine na ivona da tuna kunumai ioru? Weni tuna na Yesu, Josepa natuna. Ina mamai da ina maduwa takovisi."
43 Ma Yesu ivona bo, "Kamomiyai vonakunukunura kovoterei. 44 Aku Mamai ivonataweku, ma iyavo kava ini nuwatinisi na ti kava ina pisi kuriku, da mara damonai ana berai da rabobowai ina vomiiri. 45 Peroperoveta igiruma bo, 'God tuna mani wawaya ini beyebeyesi.' Iyavo kava Mamai iyanei ma gwabinai akova eviiviiya na ina pisi kuriku.* 46 Ke sago iyai Mamai ita kitai da wawayina God gwabinai ipisi na tuna kava Mamai ikitai. 47 Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava ini tumaghaneku na yawasa makamakii nonowina ina viiya. 48 Yawasa vavina na taku. 49 Ami kaekiki mau warere kamonai mana ikani, ma kegha da irukwamakai. 50 Ma vavai kunumai ioru na namada inekiibau wike. Wawaya ina kani na ke ina rukwa. 51 Yawasa vaghata vavina kunumai ioru na taku. Wawaya weni vavina ina kani na ina makii nonowa. Weni vavina na taku viyoku, tuna na yawasa parawina, ana verena da wawaya yawasa vaghata ina panani."
52 Ma Jiu babadisi nuwanuwasi ipughu da ti mani kamosiyai ivonavonakunukunura bo, "Ikikava weni tomowina viyona ina vereta da takani?"
53 Ma Yesu ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi da Wawaya Natusi viyona ke kona kani ma tarana ke konumai na yawasa gwabimiyai kegha. 54 Iyavo kava viyoku ekanikani ma taraku eumumai na yawasa makamakii nonowina gwabisiyai ma bade mara damonai na ana berai da rabobowai ina vomiiri, 55 iyamna viyoku na vavai vaghata ma taraku na okowa vaghata. 56 Iyavo kava viyoku ekanikani ma taraku eumumai na mara nonowa yavata tinuwasago. Ma mara nonowa taku na gwabisiyai ma ti bade na gwabikuwai. 57 Yawasa ina Mamai ivonataweku, tuna kubiine taku yawayawaku, bade nakanani iyi viyoku ina kani na gwabikuwai yawasa ina panani. 58 Weni tuna na vavai vaghata kunumai ioru, ma iyi weni vavina ina kani na ina makii nonowa. Ami kaekiki mau na mana ikani ma kegha da irukwamakai."
59 Kapeniyam kwanatuna kamonai Yesu weni nakanani ivivi beyebeyena kiki numana kamonai.

Yawasa makamakii nonowina kana sisiya.

60 Iyavo kava Yesu ikivikivini ma weni sisiyina ivi yanei na peyarisi ivona bo, "Weni vibeyebeyena ibagibagi kirakai! Iyi ini vaghinei?"
61 Yesu damina iviiya da ivonavonakunukunura, tuna kubiine ivonesi bo, "Weni sisiyina iberimi na ami nota ivi beroi, bo? 62 Wawaya Natusi kota kitai ita gheghae kana ku gawara kunona imakamakai nake na ikikava kota notai? 63 Yawasa na God Kanumina evereverena ma wawayota ti mani i rewapana na iyamna kegha. Sisiyisi avi sisiyei

* **6:45:** Isa 54:13

kurimi na Kanuma kana sisiya ma yawasa vaghata evereverena. 64 Ma tami viya ke
kota vivitumaghana." Yesu namada iakovi da meni wawayisi ke ita vivitumaghana ma iyi
ini wawanei. 65 Ma ina sisiya ikwapanatini, "Tuna kubiine namada avonemi da ke iyai
ina pisi kuriku da kunona Mamai ini vitesi na ina pisi."
66 Weni berana murinai na kana kivikivina viya ivi muritina da kivinina ivoterei.
67 Ma kana kivikivina ivi 12 ivonesi bo, "Ma tami na ikikava, ami kayowana bade
kona votereku, bo?"
68 Ma Saimon Pita ivonapotei bo, "Bada, iyi kurina kata nae? Yawasa makamakii
nonowina kana sisiya na tam kava gwabimuwai.* 69 Kaitumaghanem ma kakovim da
tam na God ina Wawaya Vovokaravim."
70 Ma Yesu ivonapotei bo, "Taku ami vi 12 avinemi. Ma kegha da kamomiyai wawaya
sago tuna na Devil ina wawaya." 71 Yesu na Judas ivi sisiyei, tuna Saimon Iskariyot
natuna. Tuna na kana kivikivina ivi 12 kamosiyai ma kegha da mara epipisi da
ini wawanei.

7

Yesu ma titina yoghoyogho.

1 Nani berasi murinai Yesu Gariri dobuna kamonai ibababa. Ke ita kayokayowei da
ita nae ku Judiya iyamna iakovi da Jiu babadisi nani dobunai ikayokayowei da iti raboboi.
2 Ma Jiu damsi i kam ghamana sago kana vava Yobe.* Ma marana iututuriyariya na
3 Yesu titina yoghoyogho kurina ivona bo, "Tam weni paratina kuta voterei da kuta nae
ku Judiya, da nani dobunai bera ghamaghamasi kuta berai da iyavo kava ekivikivinim
na ita kitai. 4 Wawaya iyi ekayokayowei da iti wawayaghama na ina bera ke gavunai
ina berai. Ma tam weni berasi keberaberai na kuti debe meyem koroto ghamana kurisi."
5 Titina yoghoyogho vaghata ma kegha da ke ita vivitumaghanei.
6 Ma Yesu ivonesi bo, "Aku mara vaghata na ke ita nekiibau. Ma tami mara wapawapa
na ami mara. 7 Tami na wawaya ke ita vivikawapatemi ma taku na ikawapateku, iyamna
avonavonesi da aviyavisina dobuwai eberaberai na berona. 8 Tuna kubiine tami
koghae Yobe kamna kubiine, ma taku na karakava ana ghae, iyamna aku mara vaghata
na ke ita nekiibau." 9 Weni nakanani ivi sisiya ikovi ma tuna Gariri dobuna kamonai
imakai.

Yesu Taparoro Numana garina kamonai ivi beyebeyena.

10 Yesu titina yoghoyogho ivi neyana Yobe kamna kubiine ma tuna bade murisiyai
inae na ke debiiyai ma gavunai. 11 Ma kamna kamonai na Jiu damsi i babada Yesu
ikitakitekwekwai ma ivivi tarakiikiiyana bo, "Nani tomowina na imapatana?"
12 Ma nani korotona kamonai na wawaya Yesu ivivi sisiyakarakaravei. Viya ivona
bo, "Tuna tomowa biibiina." Ma viya ivonapotesi bo, "Kegha, tuna wawaya iber-
oberowesi." 13 Ma ke sago wawaya iyai debiiyai iti sisiyei, iyamna Jiu babadisi
iyabuyabumanesi.
14 Ma Yobe kamna borinai na Yesu ighae da Taparoro Numana garina kamonai
vibeyebeyena ivi karei. 15 Jiu babadisi ivi deyei ma ivi tarakiiyana bo, "Weni tomowina
na ke ita giruma ma ikikava da iakova kirakai?"
16 Yesu ivonapotesi bo, "Aku vibeyebeyena na ke taku mani aku nuwagiurai. Ma
wawayina ivonataweku na tuna gwabinai akova aviiviiya da aibeyebeyena. 17 Wawaya
iyai ekayokayowei da God ina kayowana ina berai, tuna wawayina evi nuwanotanota
da aku vibeyebeyena na God gwabinai epipisi bo taku mani aku kayowanai aisisiya.
18 Meni wawayina tuna mani ina notiyai isisiya na eberaberai da wawaya ini ghegheni.
Ma meni wawayina ina bada ikikava ivi varavarai na nununai ibeyebeyena da ina bada

* **6:68:** Mat 16:16; Mak 8:29; Luk 9:20 * **7:2:** Lev 23:34; Deut 16:13

kana vigheghena kubiine, tuna na wawaya maninina, vibero gwabinai kegha. 19 Moses
ina vonaviyoyovana iveremi ma ke sago wawaya ita nunuri. Ma avi kubiine koberabera
tovoni da kona kiivunuku?"
20 Ma koroto ivonapotei bo, "Tam kanuma berona itowatepanim. Ke sago iyi
ita kayokayowei da ina kiivunum."
21 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Taku bera ghamana sago viyakam maranai aberai
da kotataghana. 22 Ma Moses ivonemi da kwimata bekami kota tuviviratawei. Ma
vona bubuna da ke Moses gwabinai ita pisi ma ami kaekiki mau gwabisiyai. Mara
viya na viyakam marasiyai tomotomowa gisigisi kwimata bekasi kotutuviviratawei.*
23 Tuna kubiine na tomotomowa gisigisi viyakam marasiyai kotutuviviratawei na
Moses ina vonaviyoyovana ke kota vivikiigiiyei. Ma avi kubiine nuwanuwami ipughu
kuriku maranai tomowa tupuwina kudubina avi yawasi viyakam maranai?* 24 Ke bera
kona kitai ma wekarakava nota kona viiya. Bera iyamna vaghata konekwai na konakovi
da avonavona bubuna."

Yesu na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha.

25 Ma nani kamonai Jerusalem damsi viya ivi karei da ivivi tarakiiyana bo, "Wena
vaghina tomowina, bo? Tuna babada ipaparanei da ina kiivunui, bo? 26 Karako na
debiiyai isisiya ma ke sago iyai ita vivighevuvuranei. Mikeda ita babada enotanotai da
tuna na God ina Vivinevine Wawayina. 27 Ma kegha da weni tomowina na ina dobu
takovi. Ma God ina Vivinevine Wawayina vaghata ina pisi na ke sago wawaya inakovi
da tuna imapatana ina pisi."
28 Ma Yesu patana da ivivi beyebeyena Taparoro Numana garina kamonai ma ikiirara
bo, "Vonavaghata da koakoviku da taku iyai ma bade koakovi da mimei apisi. Ke taku
mani aku kayowanai ata pisi. Ma wawayina ivonataweku na wawaya maninina ma
tami ke kotakovi. 29 Ma taku na akovi, iyamna tuna gwabinai apisi, tuna ivonataweku."
30 Weni sisiyisi kubiine na babada ibera tovoni da Yesu ita votatani, ma ke ko-
vokovoghina, iyamna ina mara ke ita nekiibau. 31 Ma koroto kamonai na wawaya ipeyari
i vitumaghana Yesu kurina iterei. Ma ivivi sisiyei, ivonavona bo, "Vonavaghata, weni
tomowina na God ina Vivinevine Wawayina, iyamna ikikava tanotanotai da Keriso
matakira ghamaghamasi ita berai na weni tomowina peyarina eberaberai."

Potapota wawayisi inae da Yesu ita paniya.

32 Perisi damsi ivi yanei da nani korotona ghamana Yesu ina bera ivivi sisiyakarakaravei
na taparoro babadisi i babada yavata Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi
da Yesu ita paniya. 33 Ma kegha da Yesu ivona bo, "Taku aku mara na tupo vaghina
da tami yavata tamakai, ma muriyai na ana vovira wawayina ivonataweku kurina.
34 Kona kitaekwekwiku ma ke kona pananiku, ma mike ana nae na ke kovokovoghina da
nake kona nae."
35 Ma Jiu babadisi ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, "Weni tomowina mike ekayokay-
owei da ina nae? Ma avi kubiine ke tapanani? Mikeda ina nae da ita wawaya
ivi verubogebogesi Grik damsi kamosiyai imakiiyana na kurisi da ini beyebeyesi."
36 "Avi kubiine ivona bo, 'Kona kitaekwekwiku ma ke kona pananiku, ma mike ana nae na
ke kovokovoghina da nake kona nae?' "

Okowa yawayawana.

37 Ma Yobe kamna ina mara turina inekiibau, tuna na mara ghamana nani kamna
kamonai. Ma Yesu ivomiiri ma ikiirara bo, "Wawaya iyai kaiyona ina kanakana na
ina pisi da gwabikuwai inuma.* 38 Wawaya iyai ini tumaghaneku na giruma katamana
evonavona bo, 'Okowa yawayawana gwabinai ina vusivusira.' "* 39 Yesu weni sisiyina

* **7:22:** Gen 17:10; Lev 12:3 * **7:23:** Jon 5:9 * **7:37:** Lev 23:36 * **7:38:** Ezek 47:1; Zech 14:8

iterei iyamna iyavo kava itumaghanei na karakava Kanuma Vovokaravina ina viiya. Ma nani maranai na Kanumina ke ita veresi, iyamna Yesu ke ita voepai kana ku kadara.

Wawaya ivi bogebogesi.

40 Ma wawaya weni sisiyina ivivi yanei na viya ivona bo, “Vonavaghata weni tomowina na ita peroveta ghamana.”

41 Ma wawaya viya ivona bo, “Tuna na Keriso, God ina Vivinevine Wawayina.”

Ma viya ivona bo, “Ikikava da tuna God ina Vivinevine Wawayina? Ina dobu na Gariri. 42 Ma giruma katamana evonavona da Keriso na Beteliyem kamonai ina tupuwa, iyamna tuna kwanatuna na Kiivavo David ina dobu. Ma evonavona da Keriso na David ina rakaraka kamonai.”* 43 Wawaya nakanani Yesu ivivi sisiyei na ivi bogebogesi. 44 Ma viya i kayowana da ita votatani ma ke sago iyai imana ku bekana ita terei.

Jiu babadisi Yesu ke iti tumaghanei.

45 Taparoro Numana kana potapota ivovira taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi kurisi. Ma babadisi iyeghisi bo, “Avi kubiine Yesu ke kota rutinaruwei?”

46 Ma potapota wawayisi ivonapotesi bo, “Nani tomowina ivivi sisiya na ke sago wawaya iyai nakanani iti sisiya.”

47 Ma Perisi damsi iyeghisi. “Tami bade ina sisiya viberowai da nuwanuwami itinavirai, bo? 48 Ma tokai ami babada ma Perisi damkai Yesu kaitumaghanei, bo? Ke sago tovona. 49 Nani korotona na neghaneghasi, Moses ina vonaviyoyovana ke itakova bubuni, tuna kubiine God imagisi.”

50 Ma Perisi sago kana vava Nikodimas, tuna namada inae da Yesu yavata ivi sisiya na ivonesi bo, * 51 “Ita vonaviyoyovana ivona da kunona wawaya ina sisiya tiyanei ma tapanani da aviyavisina iberai ma muriyai ku berona taterei.”

52 Ma ivonapotei bo, “Tam yavata Gariri wawaya bo? Giruma katamana kekitai ma kuna panani da ke sago peroveta Gariri kamonai ina kiibau.”

53 Ma vaghina, peyarisi nani gawarina ikuyowei ma ivovira i ku numa.

8

Wavine ivi pekana wapawapa na ipanani.

[1 Yesu ighae ku Oliv koyana. 2 Ma mara boiboiyai ivovirame da Taparoro Numana garina kamonai ivi kiimakiiyei ma wawaya peyarisi iriyei kurina da ivivi beyebeyesi. 3 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi, wavine sago irutinapiyei da koroto maghinosiyai ivi miirini. Wavinena na ivi pekana wapawapa, tomowa sago ke kawana vaghata ma yavata ivivi pekana na wawaya ipanani. 4 Ma ivona bo, “Bada, weni wavinena kapanani da ivivi pekana wapawapa. 5 Moses ina vonaviyoyovana kamonai igiruma da wivine weni nakanani bera ina bera beroi na wakimiyai kata kiivunusi. Ma tam, am nota na ikikava?”* 6 Weni vitarakiiyanina iterei da Yesu iti sisiya bero na iti wavui. Ma kegha da Yesu itawopika ma ivi karei da dowiyai imarakorakonai ivivi girugiruma. 7 Ma wawayisi patana da ivivi tarakiiyanei. Tuna kubiine Yesu ivomiiri ma ivonesi bo, “Tam iyai ke meyani berabero kuta berai na kevi karei da weni wavinena wakimiyai kuna ravi.” 8 Vaghina ma itawopikame da dowiyai ivivi girugiruma. 9 Ma wawayisi weni sisiyina ivi yanei na ivi karei da sago sago duma inae. Magumagurisi ivi nao, da peyarisi Yesu ikuyowei. Ma wavinena na patana da imiimiiri. 10 Yesu ivomiiri ma nani wavinena ivi tarakiiyanei bo, “Wavine, wawayisi ivivi wavum na mike ivi neyana? Wawaya sago ku berona iterem, bo kegha?”

11 Ma wavinena ivona bo, “Bada, ke sago iyai.”

* **7:42:** 2Sam 7:12; Mic 5:2 * **7:50:** Jon 3:1-2 * **8:5:** Lev 20:10; Deut 22:22-24

Ma vaghina, Yesu ivonei bo, “Taku bade nakanani, ke ku berona ana terem. Kenae, ma berabero ke kuna bera meyei.”]*

Yesu na dobu kana yasegana.

12 Yesu ivi karei da koroto kurisi ivi sisiya na ivonesi bo, “Taku na dobu kana yasegana. Wawaya ina kiviniku na ke meyani nubakutuvai ina baba, ma nani yaseganinai na yawasa vaghata ina panani.”*
13 Ma Perisi damsi ivonapotei bo, “Kibero. Tam mani kisisiya meyem ma ke sago wawaya ku murim ita miiri da iti sisiya kubiim, tuna kubiine aviyavisina kuvonei na iyamna kegha.”*
14 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku mani aisisiya meyeku, ma kegha da aku sisiya na vonavaghata, iyamna taku akovi da imapatana apisi ma mike ana nae. Ma tami na ke kotakovi. 15 Tami mani ami akova tepanai da koitupavireku. Ma taku na ke sago wawaya ati tupavirei. 16 Mikeda ati tupavira ma ata vonakiiyaragha da wawaya ibera beroi na nani kamonai aku nota na maninina kavakava, iyamna taku na ke ina kiku kava. Aku Mamai ivonataweku na tuna gwabikuwai. 17 Ami vonaviyoyovana kamonai igirumi da wawaya ruwa sisiyina sago ini mamatarei na tuna vonavaghata.* 18 Taku mani kubiiku aisisiya ma kaku viruwa na aku Mamai, tuna ivonataweku.”
19 Ma ivi tarakiiyanei bo, “Am mamai na imapatana?”
Yesu ivonapotesi bo, “Tami ke kotakovi da taku iyai ma bade aku Mamai ke kotakovi. Kotakoviku na aku Mamai kotakovi.”
20 Yesu weni sisiyisi ivi sisiyei Taparoro Numana garina kamonai. Gawara sago imakamakai da wawaya i verena itutura ma nani gawarinai Yesu ivivi beyebeyena. Ma ke sago wawaya ita votatani, iyamna kana mara ke ita nekiibau.

Yesu ivonesi bo, “Mike ana nae na ke kovokovoghina da nake kona nae.”

21 Ma Yesu ivona meyesi bo, “Taku ana nekuyowemi da tami konekwa kaviku, ma ami bera beroberosi kamonai kona rukwa. Mike ana nae na tami ke kovokovoghina da nake kona nae.”
22 Ma Jiu babadisi ti mani ivivi tarakiikiiyana meyesi, “Tuna mani ini rabobo meyei bo? Mikeda tuna kubiine ivona da, ‘Mike ana nae na tami ke kovokovoghina da nake kona nae.’ ”
23 Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini, “Tami na weni dobuna wawayimi, ma taku na kiidamo wawayiku. Tami ami dobu weni, ma taku na kegha. 24 Tuna kubiine avonemi da ami bera beroberosi kubiine kona rukwa. Namada avonemi da taku iyai. Ke koni tumaghaneku na vaghina, ami bera beroberosi kubiine kona rukwa.”
25 Ma ivi tarakiiyanei bo, “Tam iyai?”
Ma ivonapotesi bo, “Taku, mara nonowa avonavonemi. 26 Ami bera ipeyari kirakai da ati sisiyei ma bade ati tupaviremi ma ata vonakiiyaragha da berabero koberai ma kegha. Wawayina ivonataweku na tuna vonavaghata wawayina. Ma aviyavisina gwabinai aiyanei na tuna kava wawaya avonavonesi.”
27 Ma ti damsi na ke itakovi da ina Mamai ivivi sisiyei. 28 Tuna kubiine Yesu ivona bo, “Taku Wawaya Natusi kona voepiiku na konakovi da taku iyai. Ma ke taku mani aku kayowana ata beraberai, ma aku Mamai ikikava ivi beyebeyeku na nakanani aisisiya. 29 Wawayina ivonataweku na gwabikuwai. Ke ita kuyoweku, iyamna ina kayowana aberaberai.”
30 Yesu weni sisiyisi itereterei na wawaya peyarisi i vitumaghana kurina iterei.

Vonavaghata ina votawemi.

---

* **8:11:** Mara katamaninai giruma damsi viya vesis 8:1-11 ke ita terei. * **8:12:** Mat 5:14; Jon 9:5 * **8:13:** Jon 5:31 * **8:17:** Deut 19:15

31 Ma Jiu damsi iyavo kava Yesu ivi tumaghanei na ivonesi bo, “Aku vibeyebeyena
kona votekatekei na tami na kaku kivikivina vaghata. 32 Vonavaghata konakovi na nani
vonavaghatina gabura kamonai ina votawemi.”
33 Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Tokai na Abraham tupurereghina. Ma ke meyani
ita patumikai bo kati sleiv. Avi kubiine kuvona da ita votawekai?”*
34 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, tam iyai berabero keber-
aberai na am bera beroberosi ipatumim da kuvi sleiv. 35 Ma takovi da wawaya natuna
ina rakaraka kamosiyai na ina gawara mara nonowa emakamakai. Ma sleiv na ke
ina makii nonowa nani rakarakana kamosiyai, iyamna ke ina rakaraka vaghata. 36 Ma
Wawaya Natusi ini yawasimi ma ina votawemi na ina votawe tuwanonowimi. 37 Akovi
da tami na Abraham tupurereghina. Ma ke mara gurina na koni raboboku, iyamna
aku sisiya ke kota vivitumaghanei. 38 Aviyavisina aku Mamai ivi debei kuriku na avon-
avonemi, ma tami na aviyavisina ami mamai gwabinai kovi yanei na koberaberai.”
39 Ma ivonapotei bo, “Akii mamai na Abraham.”
Ma Yesu ivona bo, “Mikeda tami Abraham tupurereghina na aviyavisina Abraham
iberai na nani berasi kota beraberai. 40 Aviyavisina God gwabinai avi yanei na vonav-
aghata ma tuna avonavonemi. Ma kegha da tami kokayokayowei da kona kiivununuku. Ma
Abraham ke nakanani ita berai. 41 Ikikava ami mamai berabero eberaberai na tami bade
nakanani koberaberai.”
Ma ivonapotei bo, “Tokai na ke deba wawaya. God ina kina kava na akii Mamai ma
tokai na natunatuna vaghata.”
42 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda God na ami Mamai na nuwanuwaku kota viiya,
iyamna God gwabinai apisi, tuna ivonataweku. Ma ke taku mani aku kayowanai ata pisi.
43 Avi kubiine aku sisiya ke kota viviyanei? Iyamna na weni. Tami ke ruvaruvami
da aku sisiya konakova bubuni. 44 Tami ami mamai na Devil, ma kokayokayowei
da tuna ina kayowana kona berai. Dobu karenai da ku karako, tuna na kiivunuwa
wawayina. Ma bade vonavaghata ke ita kayokayowei, iyamna vonavaghata gwabinai
kegha. Maranai ini bero na tuna ina yawasa vaghata ekivikivini, iyamna tuna na
viviberona, ma tuna na vibero ina mamai. 45 Ma taku na vonavaghata aisisiyei tuna
kubiine ke kota vivitumaghaneku. 46 Kamomiyai wawaya sago kovokovoghina da ita vona
da taku berabero aberai bo kegha? Ke kovokovoghina. Vonavaghata avonavonemi ma
avi kubiine ke kota vivitumaghaneku? 47 Iyi God rapenai na God ina sisiya iyanei. Ma tami
na ke God ina wawaya, tuna kubiine ke kota viviyana.”

Yesu ma Abraham.

48 Ma Jiu babadisi Yesu kurina ivona bo, “Vonavaghata kavonavonei da tam na
Sameriya wawayim ma kanuma berona gwabimuwai irunuma.”
49 Ma Yesu ivona bo, “Kanuma berona ke gwabikuwai. Ma taku na aku Mamai avo-
vokaravei. Ma tami na kokiikiiviberoku. 50 Ke taku mani kaku vigheghena atekwekwai
ma wawaya sago ina kayowana da wawaya ini ghegheniku. Ma tuna na vitupavira
badana ma ina nota na maninina kavakava. 51 Ma vonavaghata avonavonemi da
wawaya iyai vonaku ina votekatekei na tuna rabobo ke ina panani.”
52 Ma Jiu damsi ivonapotei bo, “Wekarakava kakovi da tam kanuma berona itowa-
tepanim. Abraham irabobo ma bade peroperoveta nakanani. Ma tam kuvona da
wawaya vonam ina votekatekei na rabobo ke ina panani. 53 Akii mamai Abraham
kughekuyowei bo? Kegha taweyana. Ma tuna irabobo ma bade peroperoveta
nakanani. Ma tam na iyai?”
54 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda taku mani ati gheghena meyeku da kaku kadara
ita rakata na nani vigheghenina na iyamna kegha. Aku Mamai, tuna kava ini ghegheniku.
Ma tami na kovonavonei da tuna na ami God. 55 Ma kegha, tami God ke kotakovi, ma

* **8:33:** Mat 3:9; Luk 3:8

taku na akovi. Mikeda ata vona da ke atakovi na taku wawaya viviberoku nakanani ma tami. Ma taku God akovi, tuna kubiine vonana avovotekatekei. 56 Ami mamai Abraham ivi nuwabiibii kirakai da mara sago aku nekiibau marana ita kitai. Ma ikitai na ivi nuwabiibai."
57 Ma Jiu damsi ivonei bo, "Tam karakava kam madegha ini 50 ma kuvona da Abraham kukitai."
58 Yesu ivona bo, "Vonavaghata avonavonemi muriyai da Abraham ita tupuwa na taku namada amakamakai."
59 Weni sisiyina kubiine wakima iyuna da ita ravi, ma Yesu koroto kamonai ionagha da Taparoro Numana garina ikiibutawei inae.

9

Yesu tomowa matapotapotana ivi yawasi.

1 Yesu ibaba inenae na tomowa sago ikitai, itupuwa da matapotapotana. 2 Ma Yesu kana kivikivina ivi tarakiiyanei bo, "Bada, iyi ina berabero da weni wawayina itupuwa da matapotapotana? Tuna mani bo ina mamai da ina maduwa?"
3 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Ke tuna, ma ke ina mamai da ina maduwa wavu ina viiya. Tuna matana ipota da God ina rewapana gwabinai ina rudeba da wawaya ina kitai. 4 Taku na God ivonataweku ma ina biga na mariyai taberai. Ma didibara epipisi na nani kamonai ke kovokovoghina da wawaya ina biga. 5 Wekarakava taku dobuwai amakamakai na taku na dobu kana yasegana."*
6 Ivi sisiya ikovi ma ikanu ku dowa, ma kanuna dowa yavata ivoviravirai da ivi dobodobo. Ma iviiya da tomowina matana ipasiya. 7 Ma ivonei bo, "Kenae ku toka kana vava Silowam da maghighim kuna kowai." Silowam iyamna 'Vonatawei.' Ma tomowina inae matana ikowai da iyawasa. Ma ere kitakitana ivovira ina ku numa.
8 Turaturana ma bade wawaya viya tomowina iakovi da mara nonowa vinowi tepanai imakamakai na ivi tarakiiyana bo, "Weni na vaghina tomowina mara nonowa ivivi nowi bo?"
9 Ma wawaya viya ivona da vaghina wawayina, ma viya ivona da kegha, kana kita da maghimaghighina.
Ma tomowina tuna mani ivi sisiya bo, "Taku na vaghina wawayiku."
10 Damsi ivi tarakiiyanei bo, "Ma ikikava na kekitakita?"
11 Ma ivonapotesi bo, "Tomowa kana vava Yesu dobodobo ivoviravirai ma mataku ipasini ma ivoneku bo, 'Kenae ku Silowam ma matam kuna kowai.' Ma anae akowai da akitakita."
12 Ma ivi tarakiiyanei bo, "Tomowina na imapatana?"
Ivonapotesi bo, "Ke atakovi."

Perisi damsi matapotapotana ivi tupaviravirei.

13-14 Ma tuna na viyakam marana kamonai ma Yesu dobodobo iviiya da tomowina matana ivi yawasi. Tuna kubiine wawaya tomowina irutinapiyei Perisi damsi kurisi. 15 Ma ti bade tomowina ivi tarakiiyanei da ikikava matana ikita. Tomowina ivona bo, "Yesu dobodobo ku mataku ipasiya ma akowai na akita."
16 Ma Perisi damsi viya ivona bo, "Yesu na ke God gwabinai ita pisi, iyamna viyakam marana ke ita vovokaravei."
Ma viya ivona bo, "Berabero wawayina na ke kovokovoghina da matakira gham-aghamasi ita berai." Tuna kubiine Perisi damsi ti mani kamosiyai ivi bogebogesi.
17 Ma Perisi damsi tomowina ivi tarakiiyana meyei bo, "Ma tam ivi yawasim na tam am nota na tuna iyai?"
Ma tomowina ivonapotesi bo, "Anotanotai da tuna na God ina peroveta."

---

* **9:5:** Mat 5:14; Jon 8:12

18 Ma Jiu babadisi patana da ke iti tumaghanei da tuna itupuwa da matapotapotana
ma wekarakava na ekitakita. Tuna kubiine ina mamai ma ina maduwa kii sisiya
ivonatawei da ipisi. 19 Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Weni tomowina na tami natumi, itupuwa
da matapotapotana bo kegha? Ma ikikava da wekarakava na ekitakita?”
20 Ma ina maduwa da ina mamai ivonapotesi bo, “Kakovi da tuna na natukai, ma
vonavaghata da itupuwa da matapotapotana. 21 Ma ikikava da ekitakita ma iyi matana
ivi yawasi na ke katakovi. Kovi tarakiiyanei da tuna mani ini sisiya, tuna magurina.” 22 Ina
maduwa da ina mamai weni nakanani ivonesi, iyamna iyabumana. Iakovi da Jiu
babadisi namada sisiya iterei da iyavo kava ini tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine
Wawayina na kiki numanai ini kiibunisi. 23 Tuna kubiine ivonesi bo, “Kovi tarakiiyanei,
tuna magurina.”
24 Ma mara kana viruwa tomowina ivonei da ipisi. Ma ivonei bo, “God ku matana
vonavaghata kevi sisiyei. Kakovi da Yesu na berabero wawayina.”
25 Tomowina ivonapotesi bo, “Ke atakovi da tuna berabero wawayina bo kegha. Ma
akovi da mataku ipota ma wekarakava na akitakita.”
26 Ma ivi tarakiiyanei bo, “Ikikava iberim da matam ikita?”
27 Ma ivonapotesi bo, “Namada avonemi ma ke koti yaneku. Ma avi kubiine
kokayokayowei da koni yana meyei? Mikeda tami bade kokayokayowei da kona kivini
bo?”
28 Nakanani ivi sisiya na Jiu babadisi ivi avaberowei ma ivonei bo, “Tam na Yesu kana
kivikivina, ma tokai na kegha. Tokai na Moses kana kivikivina. 29 Kakovi da God na
Moses kurina ivi sisiya ma nani tomowina Yesu na ke katakovi da mimei ipisi.”
30 Ma tomowina ivonapotesi bo, “Avi deyei da tami ke kotakovi da mimei ipisi
ma kegha da mataku ivi yawasi. 31 Peyarita takovi da God na berabero wawayisi
ke ita viviyanesi. Ma wawaya maninisi kava ina kayowana eberaberai na ti damsi
iyanesi. 32 Ke meyani wawaya ita tupuwa da matapotapotana ma muriyai da ita kita.
Weni berana na karako da itupuwa. 33 Mikeda Yesu ke God gwabinai ita pisi na ke
kovokovoghina da bera ghamaghamasi ita berai.”
34 Ma ivonapotei bo, “Tam na berabero kamonai kutupuwa da kumagura. Ma avi
kubiine kekayokayowei da kuti beyebeyekai?” Ma vaghina Perisi damsi nani tomowina
kiki numana kamonai ivi kiibuni.

Kanuma ina ku nevaneva wawaya matasi ipota.

35 Yesu ivi yanei da tomowina ikwavini ikiibau na iekwai da ipanani. Ma ivonei bo,
“Wawaya Natusi kitumaghanei bo kegha?”
36 Tomowina ivi tarakiiyanei bo, “Bada, tuna na iyai? Kevona bubuniku da taku
ani tumaghanei.”
37 Ma Yesu ivona bo, “Wekarakava wawayina kekitakitai ma yavata koisisiya.”
38 Ma tomowina ivona bo, “Bada, aitumaghana.” Ma ivokavakavari.
39 Ma Yesu ivona bo, “Apisi ku dobu da wawaya ani tupaviresi. Ma bade apisi da
wawaya matapotapotasi na ina kita ma iyavo kava ekitakita na matasi ina pota.”
40 Weni sisiyina ikaratawei na Perisi damsi viya ivi yanei. Ma ivi tarakiiyanei bo,
“Aviyavisina kisisiyei? Kevonavona da tokai yavata matakii ipota bo?”
41 Ma Yesu ivona bo, “Mikeda matami ita pota na ami berabero wavuna kegha. Ma
kovonavona da kokitakita, tuna kubiine ami berabero wavuna emakamakai.”

10

Sipu kii koyakoyagha miibiina.

1 Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, meni wawayina ina votete da sipu
garina ku kamona ina rui na tuna yapiyapi wawayina, iyamna ke matuketiyai ita rui.
2 Ma sipu kii koyakoyagha na garina kana matuketiyai ina rui, ma tuna wawayina na

kii koyakoyagha vaghata. 3 Ma gari kana potapota wawayina emakamakai ma tuna
matuketa ina votawei da sipu kii koyakoyagha ina rui. Ma sipu sago sago duma kii vava
ina kwatui ma ti na gamona ini yanei ma ina kivini da ina kiibau. 4 Tuna mani ina sipu
rapenai ina rutinakiibuwesi ma ini nowesi ina nae. Ti na i mamai ekivikivini, iyamna
gamona iakovi. 5 Ma ke kovokovoghina wawaya viruwa ina kivini. Wawayina ina barei
ma ina verukuyowei, iyamna gamona ke itakovi."
6 Yesu weni miibiina ivi sisiyei kurisi ma damsi iyamna ke itakovi.

Yesu na sipu kii koyakoyagha biibiina.

7 Tuna kubiine Yesu ivona meyesi bo, "Vonavaghata avonavonemi, sipu kii matuketa
na taku. 8 Iyavo kava maghinokuwai ipisi na yapiyapi wawayisi, nani kubiine sipu
gamosi ke ita votekatekei. 9 Taku na matuketa. Wawaya iyi gwabikuwai ina rui na
yawasa ina panani da ina makai bubuna. Nakanani ma sipu, kii gari matuketinai erurui
ma ekiikiibau da kii rai ma kii okowa biibiina epanapanani. 10 Yapiyapi wawayina
ina pisi da yapi, kiivunuwa ma kiivibero ina berai. Ma taku apisi da tami yawasa biibiina
kudubina kona vii yavui."
11 "Taku na sipu kii koyakoyagha biibiiku. Ma koyakoyagha wawayina biibiina na
ina yawasa ina vere meyei da ina sipu kubiisi ina rabobo. 12 Ma mikeda sipu i mamai
bigabiga sago ini miiyei da sipu ina koyaghisi na bigabiga wawayina ke nuwanuwana
kudubinai ina koyaghisi, iyamna nani sipusi ke rapenai. Tuna kubiine bigabiga ina kitai
da kukou dipa kayakayayina epipisi na sipu ina verukuyowesi. Ma kukou dipa sipu
viya ini kutavunuwana ma viya ina rukwavinisi da ini verubogebogesi. 13 Bigabiga waway-
ina ina verau, iyamna tuna wawaya wapawapa, ke sipu kii koyakoyagha vaghata da
iti nuwapoyesi. 14-15 Taku na koyakoyagha biibiiku. Ikikava aku Mamai iakoviku ma
Mamai akovi, nakanani aku sipu akovisi ma iakoviku. Ma aku yawasa ana verena da
ana rabobo aku sipu kubiisi.* 16 Ma sipu viya rapekuwai na ke weni yavona kamonai.
Ana rutinisi da weni garina ku kamona ina rui da ini kiisagosi ma kii koyakoyagha na sago
kava."
17 "Aku Mamai ina nuwaviina na taku, iyamna avi vaghinei da aku yawasa ana verena
da ana rabobo. Ma muriyai aku yawasa ana vii meyei. 18 Aku rewapana emakamakai da
aku yawasa ana verena ma bade ana vii meyei. Ke sago iyi ina rewapana ita makamakai
da aku yawasa ina viitawei. Kegha, aku kayowanai ana verena. Aku Mamai sisiya
bagibagina ivereku da weni nakanani ata berai."
19 Ma Yesu ina sisiya kubiine na bade Jiu damsi ivi bogebogesi. 20 Viya ivona bo, "Avi
kubiine koiyanei? Tuna ineghanegha, kanuma berona itowatepani."
21 Ma viya ivona bo, "Tomowa kanuma berona gwabinai na ke kovokovoghina da
weni nakanani iti sisiya. Ma kanuma berona ke meyani wawaya matapotapotana
iti yawai."

Jiu babadisi Yesu ibarei.

22 Taparoro Numana kana mara ghamana inekiibau da Jiu damsi ita kamporagha ma
tuna na nuba kana mara. 23 Nani maranai Yesu na Soromon Ina Tupatina kamonai
ibababa, Taparoro Numana garina kamonai. 24 Ma Jiu babadisi imiiriviviri ma ivonei
bo, "Mara iguri ghagha da kekiikiigudugudukai. Mikeda tam God ina Vivinevine
Wawayina na kevona bubunikai."
25 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Vonavaghata namada avonemi ma ke koti tumaghaneku.
Aku Mamai avanai bera ghamaghamasi aberai, ma nani berasi ivi debeku. 26 Ma ke
koti tumaghaneku, iyamna tami ke aku sipu. 27 Aku sipu na akovisi. Gamoku iyanei
ma ekivikiviniku. 28 Yawasa makamakii nonowina averesi da ke ina rabobo, ma ke
kovokovoghina da wawaya sago ina pisi da gwabikuwai ina viitawesi. 29 Aku Mamai

* **10:14-15:** Mat 11:27; Luk 10:22

ivi rewapana kirakai ma tuna aku sipu ivereku. Tuna kubiine na ke kovokovoghina da wawaya sago ina pisi da Mamai imanai ina viitawesi, 30 iyamna taku ma aku Mamai na sago."
31 Ma Jiu babadisi wakima iyuna da Yesu ita kiivunui. 32 Ma ivonesi bo, "Aku Mamai avanai bera biibiisi ipeyari kirakai aberai da kokitai. Ma meni tuna kubiine kona kiivunuku?"
33 Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, "Ke bera biibiisi kubiine. Ma God kuvi avaberowei, tuna kubiine kana ravim, iyamna tam wawayota ma kevonavona da tam na God."*
34 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Ami vonaviyoyovana katamanina kamonai igiruma da God ami babada kurisi ivona bo, 'Vonavaghata avonemi da tami na gods.'* 35 Ma takovi da God vonana ke kovokovoghina da tavirai. Nani damsi na God vonana katamanina kurisi inekiibau ma ti kurisi ivona bo, 'Tami na gods.' 36 Tuna kubiine ke kona vona da God aiavaberowei maranai avonavona da taku na God Natuna, iyamna God ivinetaweku da tuna rapenai ma ivonataweku ku dobu. 37 Mikeda aku Mamai ina kayowana ke ata beraberai na vaghina, ke koni tumaghaneku. 38 Ma kegha da aberaberai. Mikeda aku sisiya ke kota vivitumaghanei na aku bera biibiisi imamatara kurimi da koti tumaghana. Tuna tepanai kotakova bubuni da Mamai gwabikuwai ma taku gwabinai."
39 Ma Jiu babadisi ibera tovona meyei da ita votani ma ionagha da inae.
40 Nani murinai Yesu ivovira Jodan okowina idamani ma inae da imapatana Jon rorova ibababataito na nani ku gawarina. Ma nani dobunai imakai.* 41 Ma wawaya peyarisi iriyei kurina, ma ivonavona bo, "Jon matakira ghamaghamasi ke ita berai ma aviyavisina ivi sisiyei weni tomowina kubiine na vonavaghata." 42 Ma wawaya peyarisi nani dobunai ivi tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

11

Lasaras irabobo.
1 Tomowa sago kana vava Lasaras na mara sago igubaga. Tuna Betani meyagina kamonai novunovuna Meri da Mata yavata imakamakai.* 2 Weni Meri na karakava oira ghabughabuna ina viiya da Bada ku kaena ina tepoi ma uyawinai ina kiipupuni. Tuna wavinena novuna Lasaras igubaga kirakai.* 3 Tuna kubiine Meri da Mata sisiya ivonatawei Yesu kurina. Ivona bo, "Bada, novukai na kwinam kiimatanina. Ma tuna na igubaga."
4 Ma Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, "Weni gubagina ina damona na ke rabobo. Gubagina itupuwa da God kana kadara ini debei. Ma bade itupuwa da taku God Natuna kaku kadara ina rakata." 5 Yesu ina nuwaviina ghamana na Mata da Meri ma novusi Lasaras. 6 Sisiya ivi yanei da Lasaras igubaga, ma kegha da ke ita nae. Imakai da mara ruwa ikovi na muriyai 7 kana kivikivina ivonesi bo, "Tavovirame ku Judiya."
8 Ma ivonapotei bo, "Kegha Bada, ke kovokovoghina da tavovirame. Raviraviyota Jiu babadisi kam diri itetei da wakimiyai ita kiivunum. Avi kubiine kekayokayowei da kuna vovirame nake?"
9 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Mara etomtom na madegha egheghae ma yasegana everevereta enenae da raviyai eororu da evovokutuvi. Ma nani yaseganina kamonai wawaya ekitakita da ina baba bubuna ma ke kaesi ina takurei. 10 Ma wawaya didibarai ina baba na kaesi ina takurei, nubakutuva kubiine ke ina kita bubuna."* 11 Weni

* **10:33:** Lev 24:16 * **10:34:** Psa 82:6 * **10:40:** Jon 1:28 * **11:1:** Luk 10:38-39 * **11:2:** Jon 12:3 * **11:10:** Weni miibiina iyamna ruwa. Sago na Yesu ivonavonesi da tuna na i yasegana ma gisina kava ina kuyowesi, ina rabobo da ti na nuwapoya kamonai ina makai. Ma kana viruwa na taraboga wekarakava gwabisiyai da God ina biga ina berai na tarabogina ke ini rekwei.

sisiyina ivi kovini ma ivonesi bo, “Kwinata Lasaras ikenanunuwapa, ma ana nae da
ana kiivimataki.”
12 Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Bada, mikeda ekenakena na karakava
ini damini.”
13 Ma Yesu, tuna Lasaras irabobo na ivivi sisiyei, ma kana kivikivina inotai da nama
ita kenakenota. 14 Tuna kubiine vonavaghata ivi debei kurisi, ivona bo, “Lasaras na
irabobo. 15 Ma tami kubiimi ainuwabiibai da taku ke nani dobunai, iyamna taraboga
ina veremi da ami vitumaghana ina rakata. Tavomiiri ma tanae kurina.”
16 Ma Tomas, kana vava sago Didimas, na turaturana ivonesi bo, “Peyarita tanae, da
Bada yavata tarabobo.”
17 Yesu ku Betani meyagina inenekiibau na akova iviiya da Lasaras tupuwina na buba
ku kamona iterei da mara ruwamaruwa ikena. 18 Ma Betani da ku Jerusalem na ke
ita rabaraba.† 19 Tuna kubiine Jerusalem kamonai Jiu damsi peyarisi ivi piyana da Mata
ma Meri nuwanuba ita veresi, iyamna novusi ivi wapai.
20 Mata ivi yanei da Yesu ipipisi na ikiibau da ita nepotei ma Meri tuna numiiyai imakai.
21 Ma Mata, Yesu ivonei bo, “Bada, mikeda tam weni dobunai na novuku ke ita rabobo.
22 Ma akovi da wekarakava aviyavisina God kurina kuni nowi na ina verem.”
23 Ma Yesu ivonapotei bo, “Novum ina vomiiri.”
24 Ma Mata ivona bo, “Akovi da mara damonai wawaya kudubisi ina vovomiiri na
novuku yavata.”
25 Ma Yesu ivona bo, “Taku aku rewapanai da raborabobosi ina vomiiri ma bade
taku yawasa makamakii nonowina ana veresi. Iyavo kava ini tumaghaneku na na-
manaki ina rabobo ma kegha da yawasa ina panani. 26 Ma iyavo kava itumaghaneku
na yawayawasisi ma kanumisi ke meyani ina rabobo. Weni sisiyina kitumaghanei bo
kegha?”
27 Ma Mata ivonei bo, “Bada, weni sisiyina na vonavaghata. Taku aitumaghanem da
tam na God Natuna, ina Vivinevine Wawayina. Ma kunumai kuoru ku dobu.”

Yesu itou.

28 Mata, Yesu yavata ivi sisiya ikovi ma murinai ivovira ku numa da Meri ikwatui.
Ma gavunai ivonei bo, “Bada ipisi ma tam ivi tarakiiyanem.” 29 Meri weni sisiyina
ivivi yanei na ivomiiri da yaghiyaghinai inae Yesu kurina. 30 Ma Yesu na karakava ku
meyagai ita rui, imapatana Mata ipanani na nani gawarinai imakamakai. 31 Ma iyavo
kava numiiyai Meri itutuviiviiyei na ikitai da yaghiyaghinai ikiibau ma damsi ikivini,
iyamna inotai da inenae ku karawaga da ita tou.
32 Ma Meri inekiibau Yesu kurina na maghinonai itawotei. Ma ivonei bo, “Bada, tam
namada kuta pisi na novuku ke ita rabobo.”
33 Yesu ikitai da itutusiyasiyapa ma bade iyavo kava Meri yavata ipisi na ikitisi da
ivivi tutuwana. Ma ivi nuwapoya kirakai da nuwanuwana idugari. 34 Ma ivi tarakiiyanesi
bo, “Tupuwina na imapatana koterei?” Ma damsi ivonapotei bo, “Bada, kepisi ma tanae
da kuna kitai.”
35 Ma Yesu matadogana isororo. 36 Ma damsi ivona bo, “Kokitai, ina nuwaviina kurina
irakata kirakai.”
37 Ma viya ivona bo, “Tomowa matapotapotana ivi yawai da ikita, ma kade ko-
vokovoghina da Lasaras ita vonatani da ke ita rabobo?”

Yesu iberai da Lasaras rabobowai ivomiiri.

38 Lasaras tupuwina na buba kamonai ma matuketa na wakimiyai igudui. Ma Yesu
ku karawaga inekiibau ma ivi nuwapoya kirakai da nuwanuwana idugara meyei. 39 Ma
ivona bo, “Buba guduna kovotabiri.”

† **11:18:** Betani da ku Jerusalem na kilomita aroba.

Ma Mata ivona bo, “Bada tupuwina katerei ikena da mara ruwamaruwa ikovi. Namada bowana everaverau.”
40 Ma Yesu ivona bo, “Namada avonemi ikovi da koni tumaghana na God kana kadara
kona kitai.” 41 Ma damsi guduna ivotawei ma Yesu itepa ku kunuma ma ivona bo,
“Mamai, aikiikiiwem da kuvi yaneku. 42 Akovi da mara nonowa kiyaneku. Ma debiiyai
aisisiya kurim da weni wawayisi imiiriyana na ini yaneku ma ini tumaghana da tam
kuvonataweku.” 43 Yesu inipowana ikovi na gamo tepanai ikiirara bo, “Lasaras,
kekiibau.” 44 Vaghina ma tomowa raborabobona ere geregerena ivomiiri ma ibaba
ikiibau. Ma Yesu ivonesi bo, “Karawaga garasi korupamatawei.”

Wawaya Yesu kana diri itetei da ita kiivunui.
(Mat 26:1-5; Mak 14:1-2; Luk 22:1-2)

45 Iyavo kava ipisi da Meri irurugenari na ikitai da Yesu bera ghamana iberai na
peyarisi ivi tumaghanei da tuna na God ina Vivinevine Wawayina. 46 Ma kegha da viya na
ivovira Perisi damsi kurisi da Yesu aviyavisina iberai na ivi mamatara. 47 Tuna kubiine
taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi ivi kiidaburana da Sanhidran dughuna
ivi kwatuwei. Ma ivona bo, “Nani tomowina Yesu bera ghamaghamasi eberaberai
na ikikava taberai? 48 Takitakuyowei na kana vava ina rakata da wawaya peyarisi
ini tumaghanei da tuna i kiivavo ma ina kivini. Ma Rome damsi varana ini yanei na ina pisi
da ita dobu, ita wawaya ma ita Taparoro Numana ina gwaramutui.”
49 Ma nani dughuna kamonai tomowa sago kana vava Kayapas, tuna nani madeghi-
nai na taparoro badana ghamana. Ivona bo, “Tami neghaneghami. Ke sago aviyavisina
kotakovi. 50 Konotai, ibiibai da wawaya sago kava ina rabobo ita wawaya kubiisi da
ita dobu ke ina gwaramutui.” 51 Weni sisiyina na ke tuna mani ina nota iti sisiyei. Nani
madeghinai tuna taparoro badana ghamana, tuna kubiine sisiyina God gwabinai iviiya
ma ivonakiiyaragha da Jiu damsi kubiisi na Yesu ita rabobo. 52 Ma ke nani dobuna damsi
kava ma bade God natunatuna dobu ku kudubina kamonai emakamakai na ti yavata
ini kiisagosi da dam sago.
53 Tuna maranai Jiu babada Sanhidran kamonai ivi karei da Yesu kana diri itetetei da
iti raboboi. 54 Tuna kubiine Yesu ivi karei da ke debiiyai ita bababa Jiu damsi kamosiyai.
Ikiibau ku meyagai sago kana vava Epraim, tuna warere ririnai. Ma nani dobunai kana
kivikivina yavata imakai.
55 Gisina kava Jiu damsi i kamporagha marana iti karei, kamna kana vava Pasova,
wawaya peyarisi Israel kamonai igheghae ku Jerusalem da ita konuwa, ita vovunagha
meyesi ma muriyai da kamporagha. 56 Ma wawaya peyarisi na ikitakitavirevire ma
ivivi tarakiiyana Yesu kubiine. Taparoro Numana garina kamonai ivivi miiriyana ma
ivonavona bo, “Ikikava konotanotai? Mikeda ke ita pisi weni kamna kubiine bo?” 57 Ma
taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi wawaya ivonesi da iyavo kava Yesu ita kitai
na iti akovisi da tuna ita paniya.

12

Meri oira ghabughabuna Yesu ku kaena itepoi.
(Mat 26:6-13; Mak 14:3-9)

1 Mara miikovimasago imakamakai da Pasova kamna iti karei ma Yesu inae ku Betani,
Lasaras kurina. Tuna wawayina irabobo ma Yesu ivi yawai. 2 Lasaras ina numiiyai
Yesu ina kam ivovunaghi. Mata wawaya kii vavai iyepa na iveresi. Ma Lasaras na
Yesu ririnai imakai da yavata ikamkam. 3 Ma Meri na diudeu iviiya, kamonai na oira
ghabughabuna miiyanina irakata kirakai. Ikavarapiyei da Yesu ku kaena itepoi ma
uyawinai kaena ikiikiipupuni. Ma oira ghabuna na numa kamona inunui.* * 4 Ma

* **12:3:** Diudeuna na 500 milalita ruvana. * **12:3:** Luk 7:37-38

kana kivikivina sago, Judas Iskariyot tuna mara sago Yesu ini wawanei, ke iti vaghinei ma
ivona bo, 5 “Weni oirina miiyanina irakata kirakai, ruvana da wawaya madegha sago
ita biga na kana miiya. Kati gimarei ma mane na wawaya moyamoyakisi kata veresi.”
6 Weni nakanani ivi sisiya na ke moyamoyakisi iti kamyuyuwesi kubiine. Tuna Yesu kana
kivikivina i mane kutuna kana koyakoyagha ma bade tuna na yapiyapina da mara
nonowa mane nevanevana iviiviitawei.
7 Ma Yesu ivona bo, “Ita wavine kevoterei da ina kayowanai ina berai. Aku rabobo
marana itupo tuna kubiine evovovunaghiku.† 8 Moyamoyakisi na mara nonowa yavata
kona makai ma taku na ke mara gurina da yavata tamakai.”*

Jiu babadisi Lasaras kana diri itetei da ita kiivunui.

9 Koroto ghamana ivi yanei da Yesu tuna Betani meyaginai na ivi neyana, ke tuna kava
kurina ma bade i kayowana da Lasaras ita kitai, iyamna wawayina irabobo ma Yesu
iberai da ivomiiri. 10 Tuna kubiine taparoro babadisi i babada Lasaras kana diri itetei
da Yesu yavata ita kiivunusi, 11 iyamna aviyavisina itupuwa Lasaras kurina iberai da
wawaya peyarisi Yesu ivivi tumaghanei ma taparoro babadisi ivovoteresi.

Yesu irui ku Jerusalem.
(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:28-40)

12 Mara itom na wawaya sisiya ivi yanei da Yesu ipipisi ku Jerusalem. Ma Pasova
kamna kubiine na koroto ghamana Jerusalem kamonai. 13 Ma ti damsi yapi rugurugusi
iyuna ma Yesu iverupotei. Ma ikiikiirara bo,
“Hosana! Kaigheghenim!‡
Tam Bada avanai kepipisi!
God ini biibiinim,
tam Israel akii Kiivavo!”*
14 Muriyai da ku Jerusalem ita rui na Yesu donki votuna ku tepana igeru. Ikikava
giruma katamana ivona na nakanani itupuwa. Igiruma bo,
15 “O Zayon kwanatuna, ke kona yabumana.
Kokita, ami kiivavo epipisi,
tuna donki votuna tepanai igeru.”*
16 Weni berasi itupututupuwa na kana kivikivina iyamna ke ita vii bubuni. Ma karakava
Yesu ita rabobo ma ita vomiiri da kana kadara iti debei na nani murinai kana kivikivina
inotapanani da weni berasi ti mani iberaberai na giruma katamana ivi sisiyei da
ita tupuwa na itupuwa.
17 Iyavo kava matasiyai ikitai da Yesu, Lasaras ikwatui da karawagai ivomiiri na
sisiyina ivi rakati. 18 Tuna kubiine koroto ghamana ikiibau da iverupotei, iyamna bera
ghamana iberai na sisiyina namada ivi yanei. 19 Ma Perisi damsi ti mani kamosiyai
ivivi sisiya bo, “Weni tuna ke kovokovoghina avi taberai. Kokitai, dam kudubina
ekivikivini.”

Grik damsi viya Yesu ita kitai.

20 Ma iyavo kava namada ipisi ku Jerusalem da Pasova kamna kamonai
ita vokavakavara ma kamosiyai viya na Grik damsi. 21 Ma ti damsi inae Piripo kurina
(tuna ina kwanatu Betsaida, Gariri dobunai). Ma ivi nowi kurina, ivonei bo, “Bada, akii
kayowana da Yesu kata kitai.”
22 Ma Piripo inae da Anduru ivonei ma ivi ruwa inae da Yesu ivi akovi. 23 Ma ivon-
apotesi bo, “Marana ipisi da Wawaya Natusi kana kadara ini debei. 24 Vonavaghata

† **12:7:** Jiu damsi i kiki da oira ghabughabunai wawaya raborabobosi tupuwisi evovovunaghi dogosi kubiine. Ma Meri ke itakovi da Yesu gisina kava ina rabobo. Weni berana Meri iberai na ina vigheghena ma ina vokavakavara Yesu kurina. Ma bade ivi kiikiiwei da novuna Lasaras irabobo ma ivi yawai. * **12:8:** Deut 15:11 ‡ **12:13:** Hosana iyamna ‘God tavokavakavari’ * **12:13:** Psa 118:25-26 * **12:15:** Zech 9:9

avonavonemi, pei kuna dogoi ku dowa na ina tupuvurana ma wadubona ina rabobo da vuna ina ghae. Ma vuna na peina ina terei da ina peyari. Ma pei ke kuna voni na ke kovokovoghina da ina peyari, patana da sago kava. 25 Wawaya iyi ina yawasa dobuwai ina vivinuwabiibiiyei na ini wapai. Ma iyi ina yawasa dobuwai ina vere meyei taku kubiiku na yawasa makamakii nonowina ina panani.* 26 Wawaya iyi ekayokayowei da tuna aku bigabiga na ina kiviniku da taku imapatana ana makamakai na tuna gwabikuwai. Ma ina biga kubiiku na aku Mamai ini ghegheni."

Yesu ina rabobo ivi mamatarei.

27 "Ma wekarakava na ainuwapoya kirakai ma aviyavisina ana vonei? Ata vona bo, 'Mamai, kevowaguku da weni marana kamonai vokwarakwara damina ke ana viiya.' Ma kegha, weni marana kubiine na apisi ku dobu. 28 Mamai, kam kadara kevi debei ku dobu da wawaya ina kitai."

Ma kunumai wawaya gamona sago ivona bo, "Kaku kadara namada avi debei ma bade ani debe meyei."

29 Ma koroto ghamana nani dobunai imiimiiri na gamona ivi yanei. Ma viya ivona da warikeyakeya, ma bade viya ivona da aneya ivi sisiya kurina.

30 Ma Yesu ivona bo, "Nani gamona ivi sisiya na ke taku kubiiku ma tami kubiimi. 31 Marana inekiibau da God wawaya dobuwai ini tupaviresi ma ini wavusi da berabero iberai. Ma bade weni dobuna kana kiivavo ina rewapana ina kutawei.§ 32 Ma taku na wawaya ina ruepiku ku kiidamo na ana berai da wawaya peyarina ana tinariyesi kuriku." 33 Weni nakanani ivi sisiya na ivi debei da tuna ikikava ina rabobo.

34 Ma nani korotona ivonapotei bo, "Moses ina vonaviyoyovana kamonai ivoneta da God ina Vivinevine Wawayina na ina makii nonowa. Ma avi kubiine kevonavona da Wawaya Natusi ina ruepai? Ma bade Wawaya Natusi na iyai?"*

35 Ma Yesu miibiiyai ivonesi bo, "Wawaya nubakutuva kamonai ina bababa na ke itakovi da mike enenae. Tuna kubiine yasegana gwabimiyai emakamakai na kobaba, iyamna gisina kava ma yasegana koni wapai da nubakutuva ina kamowanimi. 36 Yasegana gwabimiyai na ami vitumaghana kurina koterei da tami na yasegana natunatuna." Yesu ivi sisiya ikovi na inekuyowesi. Ma nani murinai na iveraveruvuvuresi.

Wawaya Yesu ke ita vivitumaghanei.

37 Namanaki da Yesu matakira ghamaghamasi wawaya maghinosiyai iberai da ikitai ma patana da ke ita vivitumaghanei. 38 Peroveta Aisaya aviyavisina igiruma da ita tupuwa na etuputupuwa. Ivona bo,

"Bada, am sisiya kaiyonayonei ma wawaya ke ita vivitumaghanei.
Ma am rewapana kuvi debei kurisi ma patana da akovim ke ita viiviiya."*

39 Tuna kubiine damsi ke iti tumaghana. Ma bade peroveta Aisaya igiruma bo,

40 "Matasi ikiipotai,
ma nuwanuwasi igudui da ke kovokovoghina ita kita,
ma ke kovokovoghina da sisiya iyamna itakovi.
Ma Bada ivona bo,
'Tuna kubiine damsi ke ita miiritavire kuriku da ati yawasisi.' "*

41 Aisaya namada Keriso ere kadakadarina ikitai, tuna kubiine nakanani igiruma.

42 Ma Jiu damsi ipeyari kirakai Yesu ivi tumaghanei ma kamosiyai na i babada viya yavata. Ma ke ita kayokayowei da i vitumaghana iti debei, iyamna Perisi damsi iyabuyabumanesi. Iti mamatara da Yesu itumaghanei na kii gawara kiki numana

* **12:25:** Mat 10:39, 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24, 17:33 § **12:31:** Ivona bo, 'weni dobuna kana kiivavo' na Seitan isisiyei. * **12:34:** Psa 110:4; Isa 9:7; Ezek 37:25; Dan 7:14 * **12:38:** Isa 53:1 * **12:40:** Isa 6:10

kamonai iti wapai ma iti kiibu tuwanonowisi. 43 Ti na ke ita notai da God iti gheghenisi,
tuna na bera ghamana. Ma i kayowana ghamana da wawaya iti gheghenisi.

Yesu ina sisiya ini wavusi da ti na berabero wawayisi.

44 Yesu gamo tepanai ivi sisiya, koroto ghamana ivonesi bo, "Wawaya iyi itu-
maghaneku na ke taku kava ita vivitumaghaneku ma wawayina ivonataweku na tuna
yavata. 45 Ma taku ekitakitiku na bade wawayina ivonataweku ekitakitai. 46 Taku na
dobu kana yasegana, tuna kubiine apisi. Ma iyavo kava itumaghaneku na ke nubaku-
tuva kamonai ita makamakai. 47 Wawaya iyi aku sisiya ivi yanei ma ke ita vovotekatekei na
ke taku aku biga da ani tupavirei. Apisi ku dobu na ke wavu ana verei ma viyawasina
kubiine. 48 Ma iyavo kava taku ibareku ma aku sisiya ibarei, mara damonai wawaya
sago ini tupaviresi ma kovogha ina veresi, iyamna namada vonavaghata ke iti vaghinei.
Ma tuna ini debei da ti na berabero wawayisi, 49 iyamna avi sisiya na ke taku aku
rewapanai, ma Mamai ivonataweku, tuna ivoneku da ikikava ati sisiya ma aviyavisina
ati sisiyei. 50 Tuna kubiine aviyavisina Mamai ivoneku na tuna kava aisisiyei ma akovi
da nani sisiyisi wawaya ini nowesi da yawasa makamakii nonowina ina panani."

13

Yesu kana kivikivina kaesi ikowa.

1 Mara ita tom na Pasova kamna kana mara, ma Yesu iakovi da ina mara ipisi da dobu
ita kuyowei ma ita ghae ina Mamai kurina. Kana kivikivina kurisi ina nuwaviina irakata,
tuna kubiine wekarakava ina nuwaviina vaghata ini debei kurisi.

2 Ravi ipika, ikamkam ma nani kamonai na namada Saimon Iskariyot natuna Judas
nota berona Devil gwabinai iviiya da Yesu iti wawanei. 3 Ma Yesu iakovi da ina Mamai
rewapana iverei da bera kudubina iti badei. Ma bade iakovi da tuna God gwabinai ioru
ma ina vovira kurina. 4 Tuna kubiine kam kamonai ivomiiri da tepana garana ivotawei
ma kiipupuna iviiya da borinai ikuni. 5 Muriyai na okowa ku dabira itepoi ma ivi karei
da kana kivikivina kaesi ikowakowa ma ikiikiipupuna. 6 Ma ipisi Saimon Pita kurina na
Saimon Pita ivona bo, "Bada, avi kubiine kaeku kuna kowai?"

7 Ma Yesu ivonapotei bo, "Aviyavisina wekarakava aberaberai na ke kutakovi da avi
kubiine. Ma karakava da kunakovi."

8 Ma Pita ivona bo, "Kegha Bada, ke kaeku kuna kowai."

Ma Yesu ivonapotei bo, "Kaem ke ana kowai na tam na ke kaku kivikivina."

9 Ma Saimon Pita ivonapotei bo, "Bada, nakanani na ke kaeku kava ma imaku ma
gayamiku yavata kuna kowai."

10 Ma Yesu ivonapotei bo, "Wawaya namada ivi yeka na kaena kava ina kowai, iyamna
tupuwina na biibiina. Ma tami peyarimi na yagharimi ma kamomiyai wawaya sago
kava na kegha." 11 Yesu iakovi da meni wawayina ini wawanei, tuna kubiine ivona bo,
"Ke peyarimi na yagharimi."

12 Ma kaesi ikowa ikovi na kana gara ikote meyei, ma ivovira da kana ku
gawara. Ma ivi tarakiiyanesi bo, "Kade koakovi da aviyavisina kurimi aberai?*
13 Tami kovonavoneku da taku na ami Bada ma ami vibeyebeyena wawayiku. Ma
kovona bubuna, taku na nakanani. 14 Ma wekarakava taku ami Bada ma ami
vibeyebeyena wawayiku kaemi akowa na tami bade nakanani turaturami kaesi
kona kowa. 15 Taku vibeyebeyena biibiina aberai da kokitai. Ma tami bade nakanani
koni boneboneku. 16 Vonavaghata avonavonemi da bigabiga wawayina ina bada
ke ina ghekuyowei. Ma yonayona ke meyani ina ghe kirakai da wawaya iyai ivon-
avonatawei na ina ghekuyowei.* 17 Wekarakava akovina koviiya da weni berasi
kota berai. Kona berai na God ini biibiinimi."

* **13:12:** Luk 22:27 * **13:16:** Mat 10:24; Luk 6:40; Jon 15:20

18 “Weni sisiyisi na ke peyarimi ata vonavonemi. Avinemi da kaku kivikivina ma
akova bubunimi da tami ikikava wawayimi. Ma kegha da giruma katamana kamonai
igiruma da wawaya sago parawa yavata kani vogimei na tuna wawayina ini ghaviyeku.
Ma marana enenekiibau.* 19 Karakava berana ina tupuwa na namada avi akovimi. Ma
kona kitai da aviyavisina avonemi ina tupuwa na koni tumaghana da taku na God ina
Vivinevine Wawayina. 20 Vonavaghata avonavonemi da wawaya iyai aku yonayona
wawayina ini kiikiiwei na taku bade ikiikiiweku. Ma iyai ini kiikiiweku na bade wawayina
ivonataweku na tuna yavata ikiikiiwei.”*

Yesu ivi akovisi da wawaya sago ini wawanei.
(Mat 26:20-25; Mak 14:17-21; Luk 22:21-23)

21 Yesu ivi sisiya ikovi na nuwanuwana idugari ma nuwapoya ivii kirakiiyei da
debiiyai ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi da kamomiyai na wawaya sago
ini wawaneku.”
22 Ma kana kivikivina ivi kitavonevoneyana ma nuwanuwasi ivivi tetei da iyi weni
berana ina berai. 23 Ma kana kivikivina sago na Yesu ina nuwaviina ghamana. Ma tuna
wawayina na ririnai imakamakai, 24 ma Saimon Pita gayamina irutawei kurina ma
ivona bo, “Kevi tarakiiyanei da iyi evonavonei.”
25 Ma tomowina ivi rugwabi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, wawayina na iyai?”
26 Yesu ivonapotei bo, “Weni parawina ku redu ana kiikutuvi na wawaya sago ana verei.
Wawayina na tuna.” Nani murinai parawa iviiya ikiikutuvi ma Saimon natuna Judas
Iskariyot iverei. 27 Ma Judas parawa iviiviini na Seitan itowatepani da ivi badei. Ma
Yesu ivona bo, “Kevi yaghiyaghina. Aviyavisina kenotanotai da kuta berai na wekarakava
keberai.” 28 Ma nani kamna kamonai ke sago iyi itakovi da avi kubiine Yesu weni
nakanani Judas ivonei. 29 Viya inotai da Yesu ivonei da vavai ita gimara bo wawaya
moyamoyakisi mane ita veresi, iyamna Judas na i mane kana koyakoyagha.
30 Ma vaghina Judas parawa ivopotei ma numa ikiibutawei da ku nubakutuva irui.

Yesu sisiya bagibagina vuna iveresi.

31 Judas ikiibau inae ma nani murinai Yesu ivona bo, “Marana inekiibau da taku
Wawaya Natusi kaku kadara ani debei. Ma bade aviyavisina ina tupuwa kuriku na God
kana kadara ini debei. 32 Ma nani berasi wekarakava ina tupuwa na bade taku God
Natuna kaku kadara ini debei. 33 Natunatuku, ke mara gurina ma ana kuyowemi. Ma
Jiu babadisi ikikava avonesi na tami bade nakanani avonavonemi. Kona kita kaviku
iyamna mike ana nae na tami ke kovokovoghina da kona kiviniku.* 34 Tuna kubiine sisiya
bagibagina vuna avereveremi. Kovi nuwaviinavivirana. Ikikava taku nuwanuwami
aviiviiya, tami bade nakanani kovi nuwaviinavivirana.* 35 Ma kamomiyai koni nuwaviina
na wawaya peyarisi inakovi da tami na kaku kivikivina.”

Yesu ivi debei da Pita ini bero.
(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34)

36 Ma Saimon Pita ivi tarakiiyana bo, “Bada, mike kenenae?”
Ma Yesu ivonapotei bo, “Mike anenae na tam wekarakava ke kovokovoghina da
kuna kiviniku. Ma karakava da kuna kiviniku.”
37 Ma Pita ivi tarakiiyana bo, “Bada, avi kubiine ke wekarakava ana kivinim? Aku
yawasa anuwatawei da tam kubiim ana rabobo.”
38 Ma Yesu ivonapotei bo, “Vona bubuna bo kegha da am yawasa kuna nuwatawei
kubiiku? Vonavaghata avonavonem, muriyai da kokoreko ina tou na tam mara aroba
kuni bero da ke kutakoviku.”

---

* **13:18:** Psa 41:9 * **13:20:** Mat 10:40; Mak 9:37; Luk 9:48, 10:16 * **13:33:** Jon 7:34 * **13:34:** Jon 15:12, 17; 1Jon 3:23; 2Jon 5

14

Yesu na keta ina Mamai kurina.

1 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Ke koni nuwapoya kirakai. Namada God koitumaghanei ma bade taku yavata kovi tumaghaneku. 2 Aku Mamai ina numa kamonai na gawara ipeyari kirakai, ma ani nao da kami gawara ana vovunagha. Mikeda ke nakanani na namada ati akovimi. Ke ata vivibero, vonavaghata aisisiyei. 3 Ana nae, kami gawara ana vovunagha ina kovi ma murinai ana vovira na ana rutinimi da yavata tanae. Ma meni dobunai ana makamakai na mara nonowa tami na taku yavata tamakai. 4 Ma namada koakovi da mike anenae, ma bade ikikava nani ku dobuna kota nae na ketana namada koakovi.”

5 Ma Tomas ivona bo, “Bada, ke katakovi da mike kenenae, tuna kubiine ikikava nani ketana kanakovi?”

6 Ma Yesu ivonapotei bo, “Vaghina ketana na taku. Taku na keta, ma taku na vonavaghata, ma taku na yawasa. Taku tepakuwai da wawaya aku Mamai kurina ina nae, ke sago keta kana viruwa ita makamakai. 7 Kotakova bubuniku na bade aku Mamai kotakova bubuni. Ma aku Mamai akovina na karako weni maranai koviiviiya ma bade matamiyai kokitakitai.”

8 Ma Piripo ivona bo, “Bada, am Mamai kevi debei kurikai da kana kitai. Tuna kava kakayokayowei.”

9 Ma Yesu ivonapotei bo, “Piripo, tam na ikikava? Patana da ke kutakovi da taku iyai, bo? Namadani kava yavata tamakii patapata na kutakova bubuniku. Ma iyavo kava taku ikitiku na bade aku Mamai ikitai. Avi kubiine kuvona bo, ‘Am Mamai kevi debei kurikai?’ 10 Kitumaghana bo kegha da taku na mara nonowa aku Mamai gwabinai, ma bade aku Mamai na mara nonowa gwabikuwai emakamakai. Weni sisiyisi avonavonemi na ke taku mani aku sisiya ma aku Mamai gwabikuwai ina biga eberaberai na aisisiya. 11 Aku sisiya kovi tumaghanei, avonavonemi da taku ma aku Mamai na sago. Ma bade bera ghamaghamasi aberai na tuna yavata ivi matakira kurimi da koti tumaghana. 12 Ma vonavaghata avonavonemi, iyavo kava ini tumaghaneku na aviyavisina aberaberai na ti yavata nakanani ina berai. Ma bade ku tepana i bera ina peyari ma ina rakata kirakai, iyamna anenae aku Mamai kurina. 13 Avakuwai koni nowi na ana berai kubiimi da taku tepakuwai aku Mamai kana kadara ina rakata. 14 Aviyavisina peyarina avakuwai koni nowi na ana berai.”

Yesu vonakiiyapa bagibagina iterei da Kanuma Vovokaravina ina vonatawei.

15 Yesu ivonesi bo, “Nuwanuwaku kona viini na aku sisiya bagibagisi kona votekatekei. 16 Ma aku Mamai kurina ani nowi da wawaya sago ina vonatawei kurimi da mara nonowa gwabimiyai ina makamakai ma ina vivi vitemi. 17 Wawayina na Kanuma Vovokaravina ma mara nonowa vonavaghata ina vividebei kurimi. Ma iyavo kava dobuwai ke ita vivitumaghaneku na ke kovokovoghina da Kanuma Vovokaravina ina viiya, iyamna ke itekwekwai ma eveyaveyiyei. Ma tami na namada wawayina koakovi iyamna kamomiyai emakamakai ma bade karakava gwabimiyai ina runuma.”

18 “Ke ana nae vaghata da tami nakanani ma kami koyakoyagha kegha. Ana vovira kurimi. 19 Ke mara gurina ma iyavo kava dobuwai ke ita vivitumaghaneku na ke ina kita meyeku. Ma tami kava na kona kitiku. Ma taku yawayawaku kubiine na tami bade yawasa kona panani. 20 Aku rabobo murinai na ana vovira kurimi. Kona kita meyeku na nani maranai damina kona viiya da taku na aku Mamai gwabinai, ma tami na taku gwabikuwai, ma bade taku na tami gwabimiyai.”

21 “Wawaya iyai aku sisiya bagibagisi iyanei ma evovotekatekei, tuna wawayina nuwanuwaku iviiya. Nuwanuwaku kuna viiya na aku Mamai nuwanuwam ina viiya. Ma bade taku nuwanuwam ana viiya da ana rumatara kurim.”

22 Ma Judas sago (tuna ke Judas Iskariyot ma Judas bogiiyai) ivona bo, “Bada, avi
kubiine kekayokayowei da kuna rumatara kurikai, ma ke dam kudubina kurisi?”
23 Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawaya iyai aku vibeyebeyena iyanei ma evovotekatekei,
tuna wawayina nuwanuwaku iviiya. Ma aku Mamai wawayina nuwanuwana ina viiya.
Ma taku aku Mamai yavata kana nae kurina da gwabinai kana makii patapata. 24 Meni
wawayina nuwanuwaku ke ita viiviiya, tuna wawayina na aku vibeyebeyena ke
ita vovotekatekei. Weni sisiyina avonavonemi koiyanei na ke taku aku sisiya ma aku
Mamai ina sisiya, tuna ivonataweku da apisi.”
25 “Wekarakava na yavata tamakamakii patapata ma kamomiyai na weni sisiyisi
kudubina avonavonemi. 26 Ma aku Mamai avakuwai kami vivita ina vonatawei, tuna
na Kanuma Vovokaravina. Tuna bera kudubina ini beyebeyemi, ma bade ini akovimi da
aviyavisina aisisiyei kurimi na ke koni notawapei.”
27 “Ke koni nuwapoya kirakai ma ke kona yabumana. Nuwanuba kamomiyai ina makai.
Aku nuwanuba avereveremi. Ma weni nuwanubana na ke dobu kana nuwanuba
nakanani. 28 Namada avi akovimi ikovi da ana nae ma bade ana vovira kurimi. Tami
nuwanuwaku kota viiya na koti nuwabiibai da taku anenae aku Mamai kurina, iyamna
aku Mamai na ighe kirakai, ke taku nakanani. 29 Wekarakava avonavonemi ma
muriyai da berasi ina tupuwa. Ina tuputupuwa kona kitakitai na koni tumaghaneku. 30 Aku
mara ke ita guri da ani sisiya kurimi, iyamna weni dobuna kana kiivavo epipisi.* Ma
tuna ina rewapana ke kovokovoghina da taku ina ghekuyoweku. 31 Ma kegha da dam
kudubina dobuwai akova ina viiya da aku Mamai nuwanuwana aviiya, tuna kubiine
ina kayowana kava ana berai.”
“Vaghina, kovomiiri ma tanae.”

15

Greipi uravina miibiina.

1 “Taku na greipi uravina kunukununa vaghata ma aku Mamai na vao kana koy-
akoyagha. 2 Ma meni raghana ke ita amame na ina kiiyaraghatawei. Ma bade meni
raghana iamame na ina kuya bubuni da ina ruyaghari na iname kirakai. 3 Ma tami na
aku vibeyebeyena kovi tumaghanei, tuna kubiine namada ami yawasa na yagharina.
4 Gwabikuwai komakai ma bade taku gwabimiyai ana makai, iyamna ke kovokovoghina
da greipi raghana ita kiiyaraghatawei da tuna mani ita makii duma da itame. Nakanani
bade gwabikuwai kota turataweyana na ke kovokovoghina da kotame.”
5 “Taku na greipi uravina kunukununa ma tami na ragharaghana. Meni wawayina
gwabikuwai ina makai, ma bade taku gwabinai ana makai na iname kirakai. Iyi tam
gwabikuwai kuna turataweyana na ke sago aviyavisina kuni tupuwi. 6 Meni wawayina ke
gwabikuwai ina makai, tuna nakanani ma greipi raghana ikiiyaraghatawei ma itawei
da ina poki. Ma ragharaghasi pokipokisi wawaya ina yuna da ku keyama karakaratina
ini tawetaweyana da ina karai. 7 Ma gwabikuwai kona makai ma vonaku kona vokikini ma
koni nowi na aviyavisina kokayokayowei na aku Mamai ina veremi. 8 Ma koname kirakai
na koni debe meyemi da tami na kaku kivikivina vaghata. Nakanani kona berai na aku
Mamai kana kadara ina rakata. 9 Ikikava aku Mamai nuwanuwaku iviiya, nakanani
nuwanuwami aviiya. Ma tami na aku nuwaviina kamonai komakai, ke kona kiibutawei.
10 Ma ikikava taku aku Mamai ina sisiya bagibagisi avovotekatekei da ina nuwaviina
kamonai amakamakai na tami bade nakanani, aku sisiya bagibagisi kona votekatekei da
tami aku nuwaviina kamonai kona makai.”
11 “Weni tuna avonavonemi da aku nuwabiibai damina kona viiya, da tami ya-
vata koni nuwabiibai. Ma nani nuwabiibiina nuwanuwami ini tupoi. 12 Ma aku
sisiya bagibagina na weni, ikikava taku nuwanuwami aviiya na bade nakanani

* **14:30:** Dobu kana kiivavo na Seitan.

kovi nuwaviinavivirana.* 13 Nuwaviina ghamanakina na weni, meni wawayina kwinana
kubiine ina rabobo na tuna wawayina ina nuwaviina irakata kirakai. 14 Ma aku sisiya
kona votekatekei na tami na turaturaku. 15 Wekarakava na ke ata vonavonemi da tami
na aku bigabiga wawayimi, iyamna bigabiga wawayisi i bada aviyavisina eberaberai
na ke itakovi. Ma tami na avonavonemi da turaturaku, iyamna aku Mamai ina bera
kudubina avi damani kurimi. 16 Ma ke tami kota vineku, taku tami avinemi da kona kiibau
ma koname da amemi ina makii nonowa. Nani maranai aviyavisina kona kayokayowei na
avakuwai aku Mamai kurina koni nowi na ina veremi. 17 Aku sisiya bagibagina kurimi na
weni, kovi nuwaviina bubuna."

Wawaya, Yesu kana kivikivina ina baresi.

18 Yesu ivona bo, "Wawaya dobuwai ina babaremi na konotai da kunona na taku
ikiibareku. 19 Ami dobu vaghata dobuwai ita makamakai na wawaya ita kayowana
kirakiiyemi. Ma tami na ke weni dobuna ina wawaya, iyamna taku dobu kamonai
avinetawemi. Tuna kubiine na dobu ina wawaya ebabaremi. 20 Ami nota evovira
da aku sisiya ikikava aterei kurimi na kona notai. 'Biga kana kavakavara wawayina
ke ina ghae da ina bada ina ghekuyowei.' Taku ikikava itupaketowaneku na bade
tami nakanani ini tupaketowanemi. Ma ikikava aku vibeyebeyena iviiya na bade
nakanani tami ami vibeyebeyena ina viiya.* 21 Tami na kaku kivikivina kubiine na
wawaya ini tupaketowanemi, iyamna ti na God ke itakovi ma tuna ivonataweku ku
dobu. 22 Mikeda ke ata pisi da ati sisiya kurisi na i berabero wavuna ke ita kavari. Ma
avi sisiya kurisi, tuna kubiine ke sago iyai ina vona bo, 'Tokai weni berasi kaberaberai
na ke katakovi da tuna na berabero.' 23 Ma iyavo kava taku ebabareku na bade aku
Mamai ebabarei. 24 Mikeda taku bera ghamaghamasi ke ata berai na wawaya i berabero
wavuna ke ita kavari. Ma nani berasi gwabisiyai aberai na ke sago wawaya dobuwai
nakanani ita berai. Wawaya bera ghamaghamasi matasiyai ikitai ma kegha da taku aku
Mamai yavata ebabarekai. 25 Giruma katamana kamonai weni berasi namada ivi sisiyei
na itupuwa. Ivona bo, 'Ke sago aviyavisina gigituna ma ibareku.' "*

26 "Ma kami Vivita na ana vonatawei kurimi. Tuna na Kanuma Vovokaravina ma
vonavaghata ina vividebei kurimi. Tuna na aku Mamai gwabinai ina pisi ma kubiiku
ini mamatara. 27 Ma tami bade kubiiku nakanani koni mamatara, iyamna karena da ku
damona na tami gwabikuwai ma bera peyarina matamiyai kokitai da koni mamatarei."

16

1 Yesu ivonesi bo, "Weni sisiyisi avonavonemi da ami vitumaghana ke ina peku.
2 Mara karakava epipisi da kiki numasi kamosiyai ini kiibu tuwanonowimi. Ma wawaya
ini kiivunuwanemi na ina notai da God ina biga eberaberai. 3 Weni berasi ina berai kurimi
iyamna taku ma aku Mamai yavata ke itakovikai. 4 Ma weni sisiyisi wekarakava
avonavonemi da maranai weni berasi kurimi ina tuputupuwa na ami nota ina vovira da
aviyavisina aisisiyei na kona notai. Ma rorova ke ata vonemi da weni berasi ina tupuwa,
iyamna yavata tamakamakii patapata."

Kanuma Vovokaravina ina bera.

5 "Ma karako na ana voteremi ma wawayina ivonataweku ku dobu na ana vovira
kurina. Ma kamomiyai ke sago iyai iti tarakiiyaneku bo, 'Mike kuna nae?' 6 Ma avonemi
da ana nae na koinuwapoya kirakiiyei. 7 Ma vonavaghata avonavonemi da tami ami
biibiina kubiine na ana nae. Ke ana nae na kami Vivita ke ina pisi, tuna na Kanuma
Vovokaravina. Ma ana nae kubiine na ina pisi, iyamna wawayina na taku ana vonatawei
kurimi. 8 Ina pisi na wawaya dobuwai ini debesi da ti na berabero wawayisi. Ma
ini akovisi da avi berasi na maninisi God ku matana. Ma bade ina vonesi da mara

* **15:12:** Jon 13:34, 15:17; 1Jon 3:23; 2Jon 5 * **15:20:** Mat 10:24; Luk 6:40; Jon 13:16 * **15:25:** Psa 35:19, 69:4

sago God ini tupaviresi. 9 Ini debesi da i berabero ghamanakina na weni, taku ke
ita vivitumaghaneku. 10 Ma anenae aku Mamai kurina da ke kona kitiku na Kanuma
Vovokaravina wawaya ini akovisi da bera maninisi God ku matana na ikikava. 11 Ma
bade ina vonesi da mara sago God ini tupaviresi, iyamna namada ivonakiiyaragha da
weni dobuna kana kiivavo wavu iviiya ma kovogha ina panani."
12 "Aku kayowana da wekarakava sisiya ipeyari ati damani kurimi ma tami ke
kovokovoghina da kudubina kona vii yavui. 13 Ma Kanuma Vovokaravina na von-
avaghata ina vividebei. Tuna ina pisi kurimi na ini vitemi da vonavaghata kudubina
konakova bubuni. Aviyavisina gwabikuwai iyanei na tuna kava ini damani ma ke
tuna mani ina nota ina veremi. Ma aviyavisina karakava ina tupuwa na namada
ini akovimi. 14 Vonavaghata gwabikuwai ina viiya na ini damani kurimi da kaku kadara
ini debei. 15 Aviyavisina peyarina aku Mamai rapenai na bade taku rapekuwai. Tuna
kubiine avona da vonavaghata gwabikuwai Kanuma Vovokaravina ina viiviiya na
ini damadamani kurimi."

Yesu kana kivikivina nuwapoya ina voterei ma ini nuwabiibai.

16 "Gisina kava ma maghighiku koni wapai. Ma nani murinai na ke mara gurina ma
kona kita meyeku."
17 Ma kana kivikivina kamosiyai ivivi tarakiiyana meyesi bo, "Avi kubiine ivona bo,
'Gisina kava ma maghighiku koni wapai. Ma nani murinai na ke mara gurina ma
kona kita meyeku?' Ma bade avi kubiine evonavona bo, 'Ana nae aku Mamai kurina.' "
18 Ma damsi patana da ivivi sisiya bo, " 'Ke mara gurina' na iyamna avai? Weni sisiyisi
na avi kubiine na ke damina kata viiviiya da aviyavisina isisiyei?"
19 Ma Yesu namada i nota iakovi, tuna kubiine ivonesi bo, "Akovi da koti tarakiiyaneku.
Avonemi da gisina kava ma maghighiku koni wapai ma bade avonemi da ke mara
gurina ma kona kita meyeku. Ma nani sisiyisi kokayokayowei da iyamna kotakovi
bo? 20 Vonavaghata avonavonemi, aviyavisina ina tupuwa kuriku na wawaya peyarisi
ini nuwabiibii kirakiiyei. Ma tami na kona tusiyasiyapa. Koni nuwapoya kirakai ma kegha
da murinai ami nuwapoya ina kovi ma koni nuwabiibai. 21 Tuna na nakanani ma wavine
vituwa kubiine ita vivivowavowa ma ita vovokwarakwara. Ma natuna ini tuwei murinai na
ina vokwarakwara ina kovi ma ini nuwabiibii kirakai, iyamna natuna ivi tuwatawei ku
dobu. 22 Ma tami nakanani damina koviiviiya, wekarakava na koinuwapoya. Ma gisina
kava ana kita meyemi na koni nuwabiibii kirakai. Ma nani nuwabiibiina ke sago iyai
ina viitawei."
23 "Vonavaghata avonavonemi, nani maranai aviyavisina kona kayokayowei na ke
taku kuriku ma aku Mamai kurina koni nowi. Avakuwai maninina aku Mamai kurina
koni nowi na ina veremi. 24 Ke meyani da avakuwai koti nowi tovona. Ma karako na
avakuwai koni nowi na ina veremi da ami nuwabiibai ina rakata kirakai."

Yesu dobu ina bera kudubina ina ghegavovori.

25 "Weni sisiyisi kudubina na miibiiyai avivi sisiyei. Ma mara epipisi da ke nakanani
ani sisiya. Tuna maranai aku Mamai ana vivisisiyei na sisiya maninina ana terei kurimi.
26 Nani maranai na avakuwai koni nowi. Avonavonemi da wekarakava tami mani
koni nowi aku Mamai kurina, ke taku ani nowi kubiimi. 27 Tami nuwanuwaku kovi-
iya ma kovi tumaghaneku da taku God gwabinai aoru. Tuna kubiine aku Mamai
nuwanuwami iviiya. 28 Aku Mamai gwabinai aoru ku dobu, ma dobu ana kuyowei na
ana vovira ana ghae aku Mamai kurina."
29 Ma kana kivikivina ivona bo, "Wekarakava na vaghina, am sisiya na yagharina
ma ke kuta vivimiiba. 30 Wekarakava na kakova bubuni da tam bera kudubina kuakova
yavui. Muriyai da wawaya i nota gavugavusi iti tarakiiyanem na tam namada kuakovi da
kevonavonapotesi. Tuna kubiine kaitumaghanem da tam God gwabinai kupisi."

31 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wekarakava na koitumaghaneku, bo? 32 Ma mara
iututuriyariya da namada iututanita da koni verubogebogeyanemi ami ku numa. Kudu-
bimi kona verukuyoweku. Ma kegha da ke ina kiku kava ana makai, iyamna aku
Mamai na mara nonowa gwabikuwai. 33 Weni berasi kudubina aiakovimi da
nuwanuba gwabikuwai kona viiya. Weni dobunai komakamakai na nuwapoya ipeyari
kona panapanani. Ma ami nota evirewapana, iyamna taku weni dobuna ina bera kudu-
bina aghegavovori.”

17

Yesu inipowana.

1 Yesu weni sisiyisi ivi kovini na itepa ku kunuma ma ivona bo, “Mamai, marana
inekiibau. Taku na natum ma kaku kadara kevi debei da kaku vava ina rakata. Ma bade
nani kamonai kam kadara ani debei da kam vava ina rakata, 2 iyamna tam rewapana
kuvereku da wawaya kudubina ani badesi. Ma kuberai da iyavo kava ku imaku kuteresi
na yawasa makamakii nonowina ana veresi. 3 Ma yawasa makamakii nonowina na
weni. Wawaya tam ma taku inakova bubunita ma yavata tinuwasago. Tam ina kim
kava na God vaghata ma kuvonataweku aoru ku dobu. 4 Ma aviyavisina kuvi yoneku
na abera yavui da dobuwai wawaya kam kadara ikitai. 5 Mamai, muriyai da dobu
ita tupuwa na ita viruwa kata kadara kamonai tamakai patapata. Wekarakava na
kevokavariku da nani kadarina gwabimuwai na ku kamona ana rui me.”

Yesu kana kivikivina kubiisi inipowana.

6 “Iyavo kava dobuwai ku imaku kuteresi na avi akovisi da tam iyai. Ti wawayisi
na tam rapemuwai ma kuvereku da karako na vonam evovotekatekei. 7 Wekarakava
na iakova bubuni da bera kudubina rapekuwai na tam gwabimuwai ipisi, 8 iyamna
vonam kuvereku na avi beyebeyena kurisi da iviiya ma ivi tumaghanei. Iakovi da tam
gwabimuwai apisi, ma bade itumaghana da tam kuvonataweku.”

9 “Ti na tam rapemuwai ma kuvereku. Tuna kubiine ti damsi kava kubiisi
aniponipowana. Ma ke wawaya peyarisi dobuwai kubiisi ata niponipowana. 10 Iyavo
kava kuvereku na rapekuwai ma bade tam rapemuwai. Ma kaku kadara na ti damsi
idebei. 11 Marana inekiibau da dobu ana kuyowei ma ana ghae kurim. Ma ti na patana
da dobuwai ina makai. Mamai Vovokaravim, avam kuvereku na tuna ina rewapana ka-
monai kevi tarapaparanesi da ini nuwasago. Ikikava tam ma taku tavi nuwasago, nakanani
ti bade avamuwai ini nuwasago. 12 Maranai taku na ti yavata kamakamakai na avam
rewapaninai akoyagha bubunisi. Nani avana na tam kuvereku. Avi tarapaparanesi
da peyarisi na vaghina ma sago kava na ina wapa da aviyavisina giruma katamana
kamonai ivivi sisiyei na ina tupuwa. Tuna tomowina ina kina kava ina gawara na
keyama karakarata makamakii nonowina.* 13 Mara gisina kava na ana ghae kurim. Ma
wekarakava taku patana da dobuwai na weni sisiyisi aisisiyei kurisi da aku nuwabiibai
damina ina viiya da nuwabiibai nuwanuwasi ini tupoi. 14 Vonam na namada avi damani
kurisi. Ma wekarakava ti na taku nakanani, akii dobu na dobu bogiiyai. Tuna
kubine weni dobuna ina wawaya ikawapatesi. 15 Ma weni nipowanina kamonai na ke
ati nowi kurim da dobuwai kuna viitawesi. Ma ainowi da kuni tarapaparanesi da wawaya
berona, tuna na Seitan, ke ina votovonisi. 16 Ti na ke weni dobuna ina wawaya. Ti na
taku nakanani, akii dobu na dobu bogiiyai. 17 Vonam na vonavaghata ma tuna ina
rewapanai kevovunaghisi iyamna kuvinetawesi da ti na am wawaya vovokaravisi ma
am kayowana kava ina berai. 18 Ikikava kuvonataweku ku dobu na nakanani bade
avonavonatawesi ina kiibau wawaya kurisi. 19 Ti kubiisi na averevere meyeku ma

* **17:12:** Psa 41:9; Jon 13:18

am kayowana ana berai da ti bade nakanani ina vere meyesi da am kayowana kava ina berai.”

Yesu vitumaghana damsi kubiisi inipowana.

20 “Aku nipowana na ke weni damsi wekarakava gwabikuwai na ti kava kubiisi. Weni damsi ina dima ma iyavo kava ini yanesi ma ini tumaghaneku na bade ti damsi kubiisi aniponipowana 21 da peyarisi nuwanuwasi ini sagoi. Mamai, ikikava tam kamokuwai, ma taku kamomuwai da tavi nuwasago, nakanani keberai da ti na ku kamota ina rui da yavata tinuwasago. Ma wawaya kudubina dobuwai nani vinuwasagona ina kitai ma ini tumaghana da tam kuvonataweku. 22 Ma kam kadara kuvereku na avi damani kurisi, da peyarisi ini nuwasago, ikikava tam ma taku tavi nuwasago nakanani. 23 Taku kamosiyai ma tam kamokuwai. Ma wawaya dobuwai ina kitita da tinuwasago bubuna na inakovi da tam kuvonataweku. Ma inakovi da ikikava nuwanuwaku kuviiya, nakanani kaku kivikivina nuwanuwasi kuviiya.”

24 “Mamai, weni damsi kuvereku na akayokayowei da ti na mara nonowa gwabikuwai da kaku kadara ina kitai. Muriyai da dobu ita tupuwa na tam namada nuwanuwaku kuviiya, tuna kubiine nani kadarina kuvereku. 25 Mamai Kiimatanim, wawaya peyarisi ke itakovim, ma taku akovim. Ma weni damsi na iakovi da kuvonataweku ku dobu. 26 Ma avi akovisi da tam na iyai, ma bade ana viviakovisi da ikikava am nuwaviina damina aviiviiya na ti damsi yavata damina ina viiya, ma taku kamosiyai ana makii nonowa.”

18

Yesu ipaniya.
(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

1 Yesu ina nipowana ivi kovini ma murinai na kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna ikiibutawei da Kidiron anaghina idamani ku nevana. Ma nevanai na oliv nawabina ku kamona irui. 2 Ma Judas, tuna viwawana wawayina na gawarina iakovi, iyamna mara nonowa Yesu kana kivikivina yavata nani ku gawarina iriyeriyesi. 3 Vaghina ma Judas ivi wawana Yesu kurina ma koroto ghamana ivi nowesi da ku oliv nawabina inekiibau. Taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi na Rome damsi i seri wawayisi ma Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi da Judas yavata inae, i seri ikavara ma ere kibekibesi ku nawabina irui. 4 Ma Yesu iakovi da aviyavisina peyarina ina tupuwa kurina, tuna kubiine imiirikiibau ma ivi tarakiiyanesi bo, “Iyi koekwekwai?”

5 Ma ivonapotei bo, “Yesu, Nasaret wawayina.”

Ma Yesu ivona bo, “Vaghina wawayina na taku.”

Ma viwawana wawayina Judas na kamosiyai yavata imiimiiri. 6 Maranai Yesu ivona bo, “Vaghina wawayina na taku” na damsi murimuriyai iririgha ku dowa. 7 Ma Yesu ivi tarakiiyana meyesi bo, “Iyi koekwekwai?”

Ma ivonapotei bo, “Yesu, Nasaret wawaya.”

8 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Namada avonemi da taku na vaghina wawayiku. Taku koekwekwiku, tuna kubiine weni damsi kovoteresi ina nae.” 9 Yesu weni nakanani ivi sisiya iyamna namada ina nipowana kamonai ivonakiiyaragha bo, “Wawayisi kuvereku na ke sago iyai ati wapai.”

10 Ma Saimon Pita ina seri itina yavui da tomowa sago tinina katagheyanai ikiiyaraghatawei. Tomowina na taparoro badana ghamana ina bigabiga wawayina ma kana vava Malkas. 11 Ma Yesu, Pita iyeghai bo, “Am seri kana ku gawara keterei! Namada aku Mamai ivineku da ani kamaghi kirakiiyei. Ma tam, kenotanotai da weni vokwarakwarana reduna ke anumai, bo?”*

* **18:11:** Mat 26:39; Mak 14:36; Luk 22:42

Yesu, Anas maghinonai imiiri.

12 Nani murinai seri wawayisi i bada ghamana yavata ma Taparoro Numana kana
potapota Yesu ivotatani ma ipatumi. 13 Kunona irutini inae Anas kurina. Anas na
Kayapas rawana ma nani madeghinai Kayapas na taparoro badana ghamana. 14 Rorova
Kayapas dughu kamonai ina nota iterei Jiu babadisi kurisi, ivona da ita biibai da tomowa
sago ita rabobo i wawaya peyarisi kubiisi.*

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.
(Mat 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)

15 Saimon Pita ma Yesu kana kivikivina sago na koroto ma Yesu murisiyai inae da
taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Pita kwinana na bada ghamana iakovi,
tuna kubiine kovokovoghina da Yesu murinai numa garina ku kamona irui. 16 Ma
Pita na matuketa kupunai ivivi koyakoyagha. Ma kwinana ivovira ikiibau da bigabiga
wavine sago kurina ivi nowi, wavinena na matuketa kana koyakoyagha. Ivi vaghinei na
Pita irutini irui. 17 Wavinena Pita ivonei bo, "Agunai da tam na nani tomowina Yesu
kana kivikivina."

Ma Pita ivona bo, "Kegha. Taku ke yavata."

18 Ivi nuba kirakai tuna kubiine bigabiga wawayisi ma potapota damsi keyama mukisi
ivi karavowi ma imiiriviviri da ivivi rarana. Ma Pita inae kurisi da yavata imiiri ma
ivivi rarana.

Taparoro badana ghamana Yesu ivi tupavirei.
(Mat 26:59-66; Mak 14:55-64; Luk 22:66-71)

19 Nani kamonai taparoro badana ghamana Yesu ivi tupavirei, ivonei bo, "Kam kivikiv-
ina na iyavo kava ma aviyavisina kibeyebeyena?" 20 Ma Yesu ivonapotei bo, "Taku
ke meyani da gavunai ati sisiya, mara nonowa debiiyai wawaya kurisi avivi sisiya.
Wawaya iriyeriyesi ku kiki numasi ma ku Taparoro Numana da nani dobunai aku
vibeyebeyena kudubina debiiyai aberaberai. 21 Ma avi kubiine na kitarakiiyana? Iyavo
kava ivivi yaneku na ti kevonesi da aviyavisina avivi sisiyei na ti iakovi da ina vonem."

22 Ma Yesu weni nakanani ivivi sisiya na potapota wawayina sago maghighina iravi.
Ma iyeghai bo, "Avi kubiine nakanani kuvi sisiya taparoro badana ghamana kurina?"

23 Ma Yesu ivonapotei bo, "Mikeda avi sisiya bero na debiiyai kevi mamatara da aviyav-
isina avonei. Ma mikeda avona bubuna na avi kubiine kuraviku?"

24 Ma vaghina Anas, Yesu ere patupatumina ivonatawei da taparoro badana ghamana
Kayapas kurina.

Pita ivi berome da Yesu ke itakovi.
(Mat 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

25 Ma Saimon Pita miimiiriyai ivivi rarana ma wawaya viya ikitai na ivonei bo, "Agunai
da tam nokoni tomowina kana kivikivina sago."

Ma ivi bero, ivona bo, "Kegha. Taku ke yavata."

26 Muriyai tomowa sago Pita kurina ivi sisiya. Tomowina na taparoro badana
ghamana ina bigabiga ma varesina tinina na Pita ikiiyaraghi. Ma tomowina Pita kurina
ivona bo, "Agunai da akitim, tam na Yesu yavata oliv nawabina kamonai."

27 Ma Pita ina vibero ivi arobi, ivona bo, "Kegha." Ivi sisiya ikovi na yaghiyaghinai
kokoreko itou.

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.
(Mat 27:1-2, 11-14; Mak 15:1-5; Luk 23:1-5)

28 Mara boiboi vaghata ma Kayapas ina numiiyai Jiu babadisi Yesu irutini da kiivavo
Pailat ina ku numa. Ma Jiu babadisi ke ita rui, iyamna ke i kayowana da ita puyakisi da

* **18:14:** Jon 11:49-50

Moses ina vonaviyoyovana iti kiigiiyei da ke kovokovoghina da Pasova kamna ita berai.*
29 Ma Pailat ikiibau ku kupuna ma kurisi ivona bo, “Avi wavuna weni tomowina kovereverei?”
30 Ma damsi ivonapotei bo, “Mikeda ke avi berona ita berai na avi kubiine kata rutinapiyei kurim.”
31 Ma Pailat ivonesi bo, “Korutinaneyei da tami mani ami vonaviyoyovana ina rewapana gaburinai koni tupavirei ma koni wavui da berona iberai.”
Ma Jiu babadisi ighakiya da ivonapotei bo, “Kegha. Akii rewapana kegha da wawaya kani raboboi ma tami Rome dami kava nani rewapanina gwabimiyai.” 32 Yesu namada ina rabobo ketana ivi debei. Ma ikikava ivi sisiya da ita tupuwa na berasi etuputupuwa.*
33 Pailat irui ina ku numa ma ina seri wawayisi ivonesi da Yesu irutinaneyei kurina. Ma ivi tarakiiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo bo?”
34 Ma Yesu ivonapotei bo, “Wena tam am nota kisisiyei, bo wawaya ivi sisiyeku na kuvi yanei?”
35 Ma Pailat ivonapotei bo, “Taku ke Jiu wawaya. Tam mani am wawaya ma ami taparoro babadisi i babada irutinim da kopisi kuriku. Aviyavisina kubera beroi?”
36 Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ke dobu kana kiivavo. Mikeda aku vikiivavona dobuwai ita makamakai na kaku kivikivina ita kayaya kirakai, ma iti tarapaparana da Jiu babadisi ke kovokovoghina da ita viiniku. Ma kegha, taku na dobu sago kana kiivavo.”
37 Ma Pailat ivi tarakiiyanei bo, “Nakanani na tam kiivavo bo?”
Yesu ivonapotei bo, “Vaghina kevonavona. Weni ku dobuna atupuwa na iyamna sago kava, tuna na vonavaghata videbena kubiine apisi. Iyavo kava vonavaghata itumaghanei na aku sisiya iyanei ma evovotekatekei.”
38 Ma Pailat ivi tarakiiyanei bo, “Vonavaghata iyamna na avai?”
Ma ikiibau Jiu damsi kurisi ma ivona bo, “Weni wawayina, ke sago ina berona ata panani da wavu ata verei. 39 Ma ami kiki emakamakai da Pasova kamna kamonai wawaya sago gabura kamonai ani kiibuni. Ami kayowana ikikava, Jiu dami ami kiivavo ana votawei bo?”
40 Ma namei irapotei bo, “Kegha, ke tuna. Barabas kakayokayowei!” Barabas tuna kayoghakighakina ma ina kayowana da Rome damsi i vibadana ita kutawei.

19

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu korosiyai ina tuparatui.
(Mat 27:15-31; Mak 15:6-20; Luk 23:13-25)

1 Nani murinai Pailat ivona na ina seri wawayisi Yesu irutini ikiibau da iwidiwidiya.
2 Ma urava iyiyona imetami da ku gayamina ivi kotei, kitana da nakanani ma kiivavo kana kraun. Ma bade tarasovo yebayebarina ivi kotei, ivi matakira da nakanani ma kiivavo. 3 Imiimiiriya kurina ma ivivi rekwei ma ivivi namei bo, “Kiiwa kiiwa tam Jiu damsi i kiivavo.” Ma imiiritani ma iraravi.
4 Ma Pailat ikiibume da koroto kurisi ivona bo, “Ana rui ma Yesu ana rutinakiibuwei da kona kitai. Ma aiakovimi da ke sago ina berona ata panani da wavu ata verei.”
5 Irutinakiibuwei na patana da urava iyiyona ma gara yebayebarina ikotekotei. Ma Pailat ivonesi bo, “Kokitai, tomowina na weni.”
6 Taparoro babadisi i babada ma taparoro numana kana potapota Yesu ikitai na ikiikiirara bo, “Kotuparatui! Kotuparatui!”
Ma Pailat ivonesi bo, “Korutinaneyei da tami mani kona tuparatui. Ma taku na ke sago ina berona ata panani da wavu ana verei.”

---

* **18:28:** Pailat na kupuna wawayina iyamna ina dobu na Rome. Ma Jiu damsi i kiki da ke meyani kupuna wawayina ina ku numa ina rui, ke yavata ina kam ma ke ina votovonisi. Pailat ina ku numa ita rui na ti mani ita puyaka meyesi.
* **18:32:** Jon 3:14, 12:32

7 Ma ivonapotei bo, “Tokai akii vonaviyoyovana kamonai evonavona da ita rabobo,
iyamna ivonavona da tuna na God Natuna.”
8 Pailat weni sisiyina ivi yanei na iyabumana kirakai. 9 Tuna kubiine Yesu iruti-
naruwei ina ku numa ma ivi tarakiiyana meyei bo, “Tam mimei kupisi?”
Ma Yesu ke sago ita vonapotei. 10 Ma Pailat ivona bo, “Avi kubiine na kuriku ke
kuta vivisisiya? Kuakovi bo kegha da aku rewapana emakamakai da ana votawem
kuna nae bo ana vona da ina tuparatum.”
11 Ma Yesu ivona bo, “Kara ke kovokovoghina da kuti badeku, ma God rewapana
iverem kubiine. Ma nani tomowina ku imam itereku na tuna wawayina ina berabero
irakata kirakai, ke tam nakanani.”*
12 Ma Pailat ivi paparana kirakai da ikikava keta ita panani da Yesu ita votawei ita nae.
Ma koroto irapotei bo, “Weni tomowina kuna votawei ina nae na tam ke Kiivavo Sisa
kwinana. Meni wawayina evonavona da tuna kiivavo na Sisa ikawapatei ma ighaviyei.”
13 Pailat weni sisiyina ivi yanei na Yesu irutinakiibuwei inae ku vitupavira gawarina
da ipumakamakii tepanai imakiivipika. Nani gawarina Hibru gamosiyai na ikwatuk-
watui Gabata. Gawarinai wakima ipasiya da tepanai ibababa, tuna kubiine kana vava
iyamna “Wakima ikepani.” 14 Ma Pailat koroto ivonesi bo, “Ami kiivavo weni.” Tuna
madegha punai ma wawaya peyarisi namada ivi karei da Pasova kubiine ivovovunagha.
15 Ma koroto irapotepotei bo, “Kokiivunui! Kokiivunui! Kotuparatui!”
Ma Pailat ivi tarakiiyanesi bo, “Ami kayowana da ami kiivavo ana tuparatui, bo?”
Ma taparoro babadisi i babada ivonapotei bo, “Akii kiivavo sago kava. Sisa! Sisa!”
16 Vaghina ma Pailat ivonakiiyaragha da seri wawayisi Yesu ita tuparatui.

Yesu ituparatui.
(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Luk 23:26-43)

Seri damsi Yesu irutini ikiibau da ita tuparatui. 17 Ma Yesu kana korosi ikavari ma
kwanatu ikiibutawei, ma ibaba inae da ku gawara sago kana vava ‘Teuteu Koyana.’
Hibru gamosiyai evonavona bo ‘Gorugata.’ 18 Ma nani gawarinai Yesu ituparatui ku
korosi. Ma tomotomowa ivi ruwa yavata ituparatusi. Sago Yesu katagheyanai ma sago
dugenai. 19 Ma Pailat igiruma bo, “Yesu, Nasaret wawaya, Jiu damsi i kiivavo.” Igirumi
ikovi ma seri wawayisi iveresi da Yesu kana korosi tepanai itutui. 20 Wawaya ipeyari
kirakai nani girumina ivi yavi, iyamna Teuteu Koyana na kwanatu ririnai. Ma bade
girumina na Hibru, Latin, ma bade Grik gamosiyai igirumi.† 21 Taparoro babadisi
i babada Pailat ivonei bo, “Ke kuna giruma da Yesu na Jiu damkai akii kiivavo. Ma
weni nakanani kuta giruma bo, ‘Weni tomowina tuna mani ivona da tuna Jiu damsi i
kiivavo.’ ”
22 Ma Pailat ivonapotesi bo, “Aviyavisina agirugirumi na agirumi. Emakai.”
23 Seri damsi ruwamaruwa Yesu ituparatui ikovi ma murinai na kana gara irereghi da
peyarisi na sago sago duma iviiya. Ma kana gara gurina na ke ita rereghi, iyamna garana
iyamoni na ke ita bori ma ita popoi. Ivuvui da kudubina na sago. 24 Tuna kubiine seri
wawayisi ti mani kamosiyai ivona bo, “Weni garana ke tagosiri. Virekwa sago taberai
ma takitai da iyi kudubina ina viiya.” Weni berana iberai na giruma katamana kamonai
ikikava ivona da ita tupuwa na nakanani itupuwa. Igiruma bo,
“Kamosiyai kaku gara peyarina ivorereghi
ma kaku gara gurina kubiine na virekwa iberai.”*
Ma vaghina, seri wawayisi nakanani iberai.
25 Yesu kana korosi ririnai na wivine viya ivivi miiriyana. Ti na ina maduwa ma ina
maduwa tina kikei, ma Klopasi kawana ma Meri Magadarini. 26 Ma Yesu ina maduwa

* **19:11:** Yesu ivona bo ‘nani tomowina’ na Kayapas ivi sisiyei. † **19:20:** Hibru na Jiu damsi gamosi, Latin na Rome damsi gamosi, ma Grik na Grik damsi gamosi ma wawaya kudubisi Grik ivi sisiyei. * **19:24:** Psa 22:18

ikitai ma kana kivikivina sago, tuna nuwanuwana ivii kirakiiyei na ina maduwa ririnai imiimiiri na ikitai. Ma Yesu ina maduwa kurina ivona bo, “Maduwa, weni tomowina kevi natunei.”
27 Ma kana kivikivina kurina ivona bo, “Am maduwa weni, kevi maduwei.” Vaghina ma, kana kivikivina ivi vaghinei ma nani ravinai na Meri irutini da inae ina ku numa.

Yesu irabobo.
(Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Luk 23:44-49)

28 Nani murinai Yesu iakovi da ina Mamai ina kayowana kudubina ivi kovini. Ma giruma katamana kamonai ikikava ivi sisiya da ita tupuwa na itupuwa, ivona bo, “Kaiyoku ikanakana.”*
29 Ma ririnai na diudeu imakamakai, kamonai na wain tomatomana. Seri wawayina sago gumba iviiya da ku wain ikiikutuvi. Ma ku hisop kiina ivi kavini ma ivororona da Yesu ku mutuna. 30 Vaghina ma, Yesu wain iumai ma ivona bo, “Bera peyarina avi kovini.”
Idune ma tuna mani kanumina inuwatawei ma irabobo.

Yesu ghabaghabana igwariya.

31 Jiu babadisi inae Pailat kurina ma ivi nowi da iti vaghinei da seri wawayisi nani tomotomowisi ivi aroba korosiyai kaesi iti kiigiiyana da yaghiyaghinai ita rabobo. I kayowana da tupuwisi korosiyai ita turaoruwana, iyamna viyakam kana mara itupo da iti karei. Ma tuna na mara ghamana ma vovokaravina, ke viyakam marasi viya nakanani. 32 Tuna kubiine seri wawayisi inae da nani wawayisi ivi ruwa Yesu yavata ituparatusi na kaesi ivi kiigiiyana. 33 Ma ipisi Yesu kurina na ikitai da namada irabobo, tuna kubiine kaena ke iti kiigiiyana. 34 Ma seri wawayina sago ina iyowai Yesu ghabaghabana igwariya na tara ma okowa isororo. 35 Tomowa sago weni berasi matanai ikitai na tuna imamatarei da vonavaghata. Ma peyarina idebei kurimi da konakovi da vonavaghata ma tami yavata koni tumaghana.‡ 36 Yesu ina rabobo kamonai weni berasi itupuwa da giruma katamana kamonai ikikava ivivi sisiya na nakanani itupuwa. Igiruma bo, “Ke tuwirina sago ina kiigiiya.”* 37 Ma bade igiruma bo, “Wawaya iyowai igwariya na ina kitai.”*

Yesu tupuwina ku buba iterei.
(Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56)

38 Weni berasi ikovi na wawaya sago kana vava Josepa, ina kwanatu Arimateya na inae da ivi nowi Pailat kurina da Yesu tupuwina ita viiya. Ma Josepa na gavunai Yesu ikivikivini, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi. Pailat ivi vaghinei na Josepa inae da Yesu tupuwina iviiya. 39 Ma Nikodimas na Josepa ivi ruwai da yavata inae. Tuna wawayina didibara sago inae Yesu kurina da yavata ivi sisiya. Ma inenae na Nikodimas muramura ikavari, tuna 30 kilos ruvana ma kamonai na meya ma alo ghabughabusi.* 40 Jiu damsi i kiki inununuri na ivi ruwa muramurana iviiya da Yesu tupuwina ivovunaghi ma kwarewa vuna, poipoina ma gurina iviiya da igerei.§ 41 Meni gawarina Yesu ituparatui na ririnai na vao. Ma nani vaona kamonai na buba vuna namada itarapapapai da karawaga iyamoni da imakamakai, ke sago wawaya tupuwina ku kamona ita terei. 42 Ma damsi ivivi yaghiyaghina, iyamna mara itupo da viyakam marana iti karei. Ma bade nani bubana ke ita rabaraba, tuna kubiine Yesu tupuwina nani dobunai iterei.

---

* **19:28:** Psa 69:21, 22:15 ‡ **19:35:** Weni dobunai Jon ivi debei da bera peyarina matanai ikitai da weni bukana igirumi. * **19:36:** Exod 12:46; Num 9:12; Psa 34:20 * **19:37:** Zech 12:10; Rev 1:7 * **19:39:** Jon 3:1-2 § **19:40:** Kwarewina na poipoina ma lineniyai iyamoni.

20

Yesu rabobowai ivomiiri.
(Mat 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-12)

1 Viyakam marana ikovi ma mara itom. Ma mara sowasowai Meri Magadarini
ivomiiri inae ku karawaga. Ma ikita da buba kana gudu wakimina na wawaya itabiri
ma bubana na kawabonabonaghina. 2 Tuna kubiine iverau da ivovira Saimon Pita ma
Yesu kana kivikivina sago kurisi. (Yesu tuna tomowina nuwanuwana ivii kirakiiyei.)
Ma ivonesi bo, "Wawaya Bada tupuwina buba kamonai iviitawei ma ke katakovi da
imapatana iterei!"
3 Vaghina ma Pita kwinana yavata veru ivi karei ku buba. 4 Ivi ruwa iveru inenae ma
kwinana iveru kirakai da Pita ikuyowei. Ivi nao, ku karawaga inekiibau 5 ma itawopika
da buba ku kamona irugenara. Ma Yesu tupuwina kana gere na tuna kava ikitai da
ikenakena. Ma ke ita rui. 6 Ma Saimon Pita na muriyai inekiibau ma maninina irui.
Ma Yesu tupuwina kana gere ikitai buba kamonai ikenakena. 7 Ma bade gara sago
vonokunokuna ikitai, tuna na Yesu gayamina kana gere na gawara bogiiyai ikenakena.
8 Nani murinai Pita kwinana bade buba ku kamona irui. Ma Yesu tupuwina ikita kavai
na ivi tumaghana. 9 Giruma katamana ivona da Keriso ina rabobo ma murinai ina vomiiri,
ma ivi ruwa patana da nani girumina iyamna ke ita vii bubuni. 10 Ma vaghina, kana
kivikivina ivi ruwa ivovira i ku numa.

Yesu irumatara Meri Magadarini kurina.
(Mat 28:9-10; Mak 16:9-11)

11 Meri na buba kupunai imiiri ma itutou. Ere tutuna itawopika, ma irugenara
ku buba kamona. 12 Ma aneya ivi ruwa ikitisi, kii gara poipoisi, ma imapatana Yesu
tupuwina ikenakena gawarinai na sago gayaminai ma sago kaenai ivivi makiiyana. 13 Ma
aneya sago ivi tarakiiyana bo, "Wavine, avi kubiine ketutou?"
Ma Meri ivonapotei bo, "Wawaya aku Bada tupuwina iviitawei ma ke atakovi da
imapatana iterei."
14 Ma itavire na wawaya sago ikitai imiimiiri ma ke itakovi da tuna na Yesu. 15 Ma
Yesu ivona bo, "Wavine, avi kubiine ketutou? Ma iyi kekwekwai?"
Ma Meri inotai da vao kana koyakoyagha na ivonei bo, "Aku tomo, Yesu tupuwina na
tam kuviiya, bo? Imapatana kuterei? Kevoneku da ana nae ana kavari."
16 Ma Yesu ivona bo, "Meri."
Meri imiiritavire ma Hibru gamosiyai ivona bo, "Rabboni." Weni sisiyina iyamna,
"Aku vibeyebeyena wawayim."
17 Ma Yesu ivona bo, "Ke kuna votaniku, iyamna karakava ana ghae aku Mamai kurina.
Ma kenae da varevaresiku kuni akovisi da taku agheghae aku Mamai kurina, tuna bade
na ami Mamai. Agheghae aku God kurina, tuna bade na ami God."
18 Ma Meri Magadarini inae da Yesu kana kivikivina ipananisi na ivonesi bo, "Ita Bada
akitai!" Ma aviyavisina Yesu ivivi sisiyei na ivonaveresi.

Yesu irumatara kana kivikivina kurisi.
(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Luk 24:36-49)

19 Sande ravi didibarinai Yesu kana kivikivina peyarisi numa kamonai ivi kiidaburana
ma matuketa igudui, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi. Ma Yesu irumatara kurisi
ma ivona bo, "Nuwanuba gwabimiyai emakai." 20 Ma weni sisiyina ivonesi ikovi na
imana ma ghabaghabana pitarisi ivi beyesi. Ma kana kivikivina ivi nuwabiibii kirakai da
i Bada ikitai. 21 Ma bade ivona meyesi bo, "Nuwanuba gwabimiyai emakai. Ikikava
aku Mamai ivonataweku na bade taku nakanani ana vonatawemi." 22 Nani murinai Yesu
yana itawei kurisi ma ivonesi bo, "Kanuma Vovokaravina koviiya. 23 Ma rewapana

ina veremi da wawaya i berabero kona notatawei na God ina notatawei. Ma i berabero ke kona notatawei na bade God ke ina notatawei."*

Yesu irumatara Tomas kurina.

24 Yesu kana kivikivina ivi 12 kamosiyai, sago na Tomas, ma kana vava kana viruwa na Didimas. Ma tuna ke yavata maranai Yesu irumatara kana kivikivina kurisi. 25 Tuna kubiine kivikivina viya ivonei bo, "Bada kakitai."

Ma Tomas ivona bo, "Ke ani tumaghana da kunona matakuwai imana itutui na gawarisi ana kitai ma pitarisi ana votovoni. Ma bade ghabaghabana pitarina ana votovoni na ani tumaghana da Yesu na yawayawana."

26 Taparoro sago ikovi ma kana kivikivina numa kamonai ivi kiidaburaname, ma Tomas na yavata. Matuketa igudupotai ma kegha da Yesu irumatara da kamosiyai imiimiiri ma ivona bo, "Nuwanuba gwabimiyai emakai." 27 Ma ivona bo, "Tomas, imaku kevotovoni ma kekitai. Ma kevororona da ghabaghabaku pitarina kevotovoni. Nota ragharagha kevoterei. Kevi tumaghana."

28 Ma Tomas ivonapotei bo, "Vonavaghata, tam aku Bada ma aku God."

29 Ma Yesu ivonei bo, "Matamuwai kukitiku, tuna kubiine kitumaghaneku. Ma wawaya viya ke meyani ita kitiku ma kegha da itumaghaneku. Ma God ini biibiinisi da nuwabiibai ina panani."

Jon ivi debei da avi kubiine weni bukana igirumi.

30 Yesu matakira ghamaghamasi ipeyari iberai da kana kivikivina matasiyai ikitai, ma ke kovokovoghina da weni bukana kamonai peyarina ata girumi. 31 Ma aviyavisina agirumi na aterei da tami koni tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. Ma tuna na God Natuna. Koni tumaghanei na tuna avanai yawasa makamakii nonowina kona viiya.

21

Yesu irumatara kana kivikivina miikovimaruwa kurisi.

1 Ke mara gurina ma Yesu irumatarame kana kivikivina kurisi, ma berana weni nakanani itupuwa. 2 Mara sago kana kivikivina miikovimaruwa Taiberiyas* tokana baranai ivi kiidaburana. Ti na Saimon Pita, Tomas (kana vava sago Didimas), Nataniyera (ina kwanatu Keina, Gariri dobunai), Zebedi natunatuna ma bade kivikivina ruwa yavata. 3 Saimon Pita turaturana ivonesi bo, "Ana nae ana wito."*

Ma damsi ivonapotei bo, "Peyarita tanae." Inae da ku waka igeru, ma nani didibarinai na iwito mareba da ke iyana sago ita konai. 4 Ma mara boiboi vaghata ikitai da wawaya sago kikirai imiimiiri ma ke ita vogiini da tuna na Yesu. 5 Ma Yesu ivi kwatu kurisi bo, "Turaturaku, kade iyana kokonai, bo kegha?"

Ma peyarisi ivi kwatupotei bo, "Kegha. Ke sago."

6 Ma Yesu ivonesi bo, "Ami wito ku katagheyami kotawei na iyana kona konai." Ma damsi i wito itawei ma ke kovokovoghina da wito ita tinepai ku waka, iyamna iyana ikona kirakiiyei.*

7 Ma kana kivikivina sago Yesu nuwanuwana iviiviiya na tuna Pita kurina ivona bo, "Nokona Bada." Ma Saimon Pita namada kupuna garana ivotawei ma maranai iakovi da Bada na yaghiyaghinai kupuna garana iviiya da ikotei ma ivi kapoka ku okowa ma iyeka ioru ku kikira. 8 Ma turaturana na Pita ikivini wakiiyai ioru. Ma wito na ere iyanina itini ku kikira, iyamna ke ita rabaraba, 100 mitas ruvana. 9 Damsi ku kikira ivoghae na keyama mokina ikitai ma tepanai na iyana. Ma ririnai na parawa yavata. 10 Ma Yesu ivonesi bo, "Iyana viya wekarakava kokonai na kokavarapiyei."

---

* **20:23:** Mat 16:19, 18:18 * **21:2:** Taiberiyas tokana kana vava sago na Gariri tokana. * **21:3:** Luk 5:5
* **21:6:** Luk 5:6

11 Saimon Pita ighae ku waka da wito itinaoruwei ku kikira. Iyana ghamaghamasi
ikona na ivi 153, ma kegha da wito ke ita bewari. 12 Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi.
Tikawaboiboi.” Ma ke sago kana kivikivina iti tarakiiyanei bo, “Tam iyai?” iyamna
kudubisi iakovi da tuna na Bada. 13 Ma Yesu parawa iviiya ma irereghisi, ma bade iyana
iviiya na berana sago iberai.
14 Yesu rabobowai ivomiiri ma nani murinai mara ipeyari kana kivikivina kurisi
irumatara. Ma weni tuna na mara kana viaroba.

Yesu, Pita ikiiepepai.

15 Yesu kana kivikivina yavata ikam ikovi na Saimon Pita ivonei bo, “Saimon, tam Jon
natuna, vonavaghata da nuwanuwaku kuviiya, bo? Am nuwaviina kuriku irakata, ke
nakanani ma weni damsi, bo?”
Ma Saimon ivonapotei bo, “E, Bada, vonavaghata. Kuakoviku da taku nuwanuwam
aviiya.”
Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu gegeyisi kevi kanisi.” 16 Ma bade Yesu
sisiyina sago ivona meyei bo, “Saimon, tam Jon natuna, vonavaghata da nuwanuwaku
kuviiya bo?”
Ma Saimon ivonapotei bo, “E, Bada, vonavaghata. Kuakoviku da taku nuwanuwam
aviiya.”
Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu kekoyagha bubunisi.” 17 Ma Yesu ivoname
bo, “Saimon, tam Jon natuna, nuwanuwaku kuviiya bo?”
Ma Saimon ivi nuwapoya kirakai, iyamna weni tuna mara kana viaroba Yesu
ivi tarakiiyanei da nuwanuwana iviiya bo kegha. Ma ivonapotei bo, “Bada, bera peyarina
kuakova yavui. Ma namada kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”
Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu kevi kanisi.” 18 Ma patana da ivivi sisiya
Pita kurina, ivona bo, “Vonavaghata avonavonem, yaragimuwai na tam mani ku-
vovororona da kuvivi kotevunaghim, ma am kayowanai kubababa. Ma kuna morapa
na kuna vororona da wawaya imam ina patumi. Ma ina rutinim da gawara ke
kuta kayokayowei na nake ina terem.” 19 Yesu weni nakanani ivi sisiya na ivi debei da
ikikava Pita ina rabobo, ma nani rabobona kamonai na God kana kadara ini debei.
Muriyai ivona bo, “Saimon, kekiviniku.”

Yesu ma kana kivikivina sago.

20 Pita itavire na Yesu kana kivikivina sago ikitai, murisiyai ipipisi. Tuna tomowina
na Yesu ina nuwaviina ghamana ma vaghina tomowina kam kamonai ivi rugwabi Yesu
kurina ma ivonei bo, “Bada, iyi ini wawanem?”* 21 Ma Pita tomowina ikitai na ivona bo,
“Bada, nokoni tomowina na ikikava?”
22 Ma Yesu ivonapotei bo, “Mikeda ata kayokayowei da nani tomowina yawayawana
ita makamakai da aku ku vovira marana na ke tam am nuwapoya. Tam na kekivina
bubuniku.”
23 Weni sisiyina kubiine na vitumaghana damsi kamosiyai sisiya wapawapa irakata,
inotanotai da tuna tomowina na ke meyani ita rabobo. Ma kegha da Yesu ke nakanani
iti sisiya, tuna ivona bo, “Mikeda ata kayokayowei da nani tomowina yawayawana
ita makamakai da aku ku vovira marana na ke tam am nuwapoya.”
24 Tuna tomowina na weni berasi kudubina matanai ikitai da weni bukana kamonai
igirumi. Ma peyarita takovi da aviyavisina imamatarei na vonavaghata.

Sisiya damona.

25 Yesu bera ipeyari kirakai iberai. Ma anotanotai da weni berasi peyarina wawaya
ita girumi na kara ke kovokovoghina da dobuwai gawara ita makai da nani bukasi
kudubina ita tura.

---

* **21:20:** Jon 13:25

Aposol
I Bera
(Acts)
Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Luk na buka sago igirumi tuna kana vava *Yesu Varana Biibiina*. Muriyai ina giruma ikwapanatini da *Aposol I Bera* igirumi.

Ma weni bukana kamonai iakovita da ikikava Kanuma Vovokaravina, Yesu kana kivikivina ivi nowesi da Keriso varana biibiina dobu nununai idimei, Jerusalem kwanatuna kamonai, Judiya da Sameriya dobusi kamosiyai, ma muriyai dobu ku kudubina.

Karenai na Jiu damsi kava Keriso ivi tumaghanei da ivi Keresiyana. Ma muriyai na varana biibiina ikiibau da kupuna damsi kurisi. Ma karako na dobu ku kudubina wawaya Keriso itumaghanei.

Weni bukana kamonai Luk ivi debei kurita da Jiu damsi i bera ma i vonaviyoyovana giruma katamana kamonai ivi beyebeyesi da ikikava God itakovi. Ma aviyavisina Jiu damsi kamosiyai ivi karei na Yesu Keriso ipisi da ivi kovini da wawaya dobu nununai God yavata ini nuwasago. Luk weni bukana kamonai igiruma da aposol Yesu Keriso varana biibiina idimadimei da ekalesiya dobu nununai itupuwa ma Kerisiyana i koroto irakarakata.

Ma Luk igiruma da Yesu kana kivikivini weni nakanani ikiibau da Varana Biibiina ivorerei.

1. Yesu rabobowai ivomiiri ma ighae ku kunuma ma murinai kana kivikivina i biga ivi karei da Jerusalem kamonai wawaya ivi Keresiyana.
2. Kana kivikivina Jerusalem ikiibutawei da Judiya ma Sameriya dobusi kamosiyai i biga iberai.
3. Muriyai Judiya ma Sameriya ikiibutawei da Meditereniyan Yegai ine yavui da dobu bogii ma bogiiyai idima inenae da ku Rome inekiibau.

Nota ghamanakina *Aposol I Bera* bukana kamonai na Kanuma Vovokaravina ina rewapana. Tuna ioru da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai itowatepanisi. Tuna berana na Pentikos maranai itupuwa ma nani murinai Kanuma Vovokaravina mara nonowa ekalesiya ma i babada yavata ivivi nowesi ma rewapana ivereveresi da bera peyarina weni bukana kamonai igirumi na itupuwa. Keresiyana damsi mara katamaninai idima na weni bukana kamonai igirumi da takovi ikikava ivi sisiya. Ma takitai da vitumaghana damsi i yawasa kamonai na God vonana ivi rewapana kirakai. Ma nani rewapanina tepanai na ekalesiya ivi nuwasago.

Luk ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-26 Yesu kana kivikivina ivovunagha da Keresiyana bigana iti karei.
- a. Sapta 1:1-14 Yesu ina sisiya turina ma ina vonakiiyapa bagibagisi kana kivikivina kurisi.
- b. Sapta 1:15-26 Judas epayanina ivinei.

Sapta 2:1 da ku 8:3 Yesu kana kivikivina i biga ma i dima Jerusalem kamonai.

Sapta 8:4 da ku 12:25 Yesu kana kivikivina i biga ma i dima Judiya ma Sameriya dobusiyai.

Sapta 13:1 da ku 28:31 Pol ina yawasa.
- a. Sapta 13:1 da ku 14:28 Pol ina biga ivi karei ma ikikava ibaba.
- b. Sapta 15:1-35 Aposol i dughu ghamana Jerusalem kamonai.
- c. Sapta 15:36 da ku 18:22 Pol ina baba viruwina.
- d. Sapta 18:23 da ku 21:16 Pol ina baba viarobina.

e. Sapta 21:17 da ku 28:31 Pol na gabura kamonai, Jerusalem, Sisariya ma Rome kamosiyai.

1 Kiiwa kiiwa, Teyopilas.*
Rorova buka sago agirumi na kamonai Yesu ina vibeyebeyena ma ina biga ikikava
iberai, karena da ku damona na kudubina aterei. 2 Muriyai da ku kunuma ita ghae na
iyavo kava ivinesi da ina aposol na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonaveresi
da aviyavisina ita berai. 3 Yesu irabobo murinai na mara 40 kamonai irurumatara ina
aposol kurisi ma ivivi debe meyei da vonavaghata da tuna yawayawana. Ma kurisi God
ina vikiivavona ivivi sisiyei. 4 Mara sago yavata ikamkam ma sisiya bagibagina ivonesi
bo, "Jerusalem ke kona kiibutawei, kovi koyakoyagha mara gisina. Namada avonemi
da aku Mamai vonakiiyapa bagibagina iterei da kami puyo ina vonatawei.* 5 Jon
okowai wawaya ibabataitosi ma ke mara gurina ma tami na Kanuma Vovokaravina ina
rewapanai kona babataito."*

Yesu ighae ku kunuma.
(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)

6 Mara sago Yesu ina aposol iriyesi ma kurina ivi tarakiiyana bo, "Bada, weni maranai
Israel i vikiivavona kuni vovirei, bo?"*
7 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Aku Mamai tuna kava ibada da nani marana itereterei
ma ke tami ami biga da akovina kota viiya. 8 Ma Kanuma Vovokaravina ina towatepanimi
na rewapana ina veremi da aku bera kudubina matamiyai kokitakitai na koni mamatarei
Jerusalem ma Judiya da Sameriya kamosiyai ma bade dobu ku kudubina."* 9 Ivi sisiya
ikovi ma matasiyai God iviitawei igheghae da kwavu ikiigavugavui.*
10 Yesu ighae ma aposol ivi kiitata na kadenima tomotomowa ruwa kii gara poipoisi
na ririsiyai vaghata irumatara. 11 Ma ivonesi bo, "Gariri dami, avi kubiine kunuma
kotatatai? Yesu ikikava gwabimiyai iviitawei egheghae na bade nakanani ina vovira."

Matiyas ivinei da Judas epayanina.
(Mat 27:3-10)

12 Weni berasi Oliv koyana tepanai itupuwa ma muriyai na aposol ivovirame ku
Jerusalem.† 13 Inekiibau ma irui ku numa ma ivotete ighae ku kiidamo i ku tupayaragha.
Tupayaraghina kamonai na Pita, Jon, Jemes da Anduru, Piripo ma Tomas, Batoromiya
ma Matiu, Jemes (tuna Arupiyasi natuna), ma bade Saimon (tuna Zelote wawayina)‡
ma bade Judas (tuna na Jemes natuna.)* 14 Ma mara nonowa nipowana kubiine na
ivivi sagosi, Yesu titina yoghoyogho ma i maduwa Meri ma wivine viya yavata.
15 Mara sago na vitumaghana damsi iriyesi da kamosiyai na wawaya ivi 120. Ma Pita
ivomiiri da ivi sisiya. 16 Ivona bo, "Varevaresiku, giruma katamana kamonai ikikava
igirumi na itupuwa. Nani kamonai Kanuma Vovokaravina David kurina ivi debei da
Judas iti wawana da wawaya iti nowesi da Yesu ita patumi. 17 Ma Judas na tota kamotiyai
da yavata tabiga patapata."
18 Judas na Yesu ivi wawanei ma wawaya nani manena iviiya da tano igimari. Nani
tanona na kamonai Judas ipeku da manawina ivi kwata da kamokamona irutepoi.*
19 Jerusalem makamakiisi kudubisi nani rabobona varana ivi yanei ma Hibru gamosiyai
tanona ivi vavei Akeldama, nani vavana iyamna 'tara isororo.'

---

* **1:1:** Luk 1:1-4 * **1:4:** Luk 24:49 * **1:5:** Mat 3:11; Mak 1:8; Luk 3:16; Jon 1:33 * **1:6:** Yesu kana kivikivina na dobu vikiivavona ivi sisiyei. Inotai da Yesu Rome damsi ita kwavinsi ma tuna iti kiivavo ma Israel damsi iti badesi.
* **1:8:** Mat 28:19; Mak 16:15; Luk 24:47-48 * **1:9:** Mak 16:19; Luk 24:50-51 † **1:12:** Ibaba na ke gurina, 800 mita nakanani. ‡ **1:13:** Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamonai Rome i vibadana ita kutawei.
* **1:13:** Mat 10:2-4; Mak 3:16-19; Luk 6:14-16 * **1:18:** Mat 27:3-8

20 Ma Pita ina sisiya ikwapanatini bo, “Psalms kamonai Kiivavo David igiruma bo,
‘Ina numa ekwebu,
da ke wawaya ina makai.’
Ma bade igiruma bo,
‘Wawaya sago kana gawara ina viiya.’ ”*
21 “Tuna kubiine wawaya sago kana vinei da Judas kana gawara ina viiya. Tuna
wawayina na mara nonowa Yesu yavata tabababa patapata. 22 Karenai Jon wawaya
ibababataitosi maranai da Yesu ina ku ghe marana na tuna wawayina na yavata. Bera
peyarina matanai ikitai na kana vinei. Ini vitekai da kani mamatara wawaya kurisi da
Yesu rabobowai ivomiiri.”*
23 Vaghina ma tomotomowa ruwa ivonagubisi. Sago na Matiyas ma sago na Josepa
(tuna ikwatukwatui Basabas, ma kana vava viruwina Jastas). 24 Ma peyarisi inipowana
da tomowa kiimatanina ita vinei. Ivona bo, “Bada, wawaya peyarina nuwanuwasi tam
kuakovi. Kevi beyekai da meni tomowina kekayokayowei 25 da aposol bigana ina berai.
Judas kana gawara ina viiya, iyamna ikuyowekai inae ku gawara berona.” 26 Nipowana
murinai na virekwa sago iberai da Matiyas ivinei da aposol ku kamosi irui da ivi 12.

2

Kanuma Vovokaravina ipisi.

1 Pentikos maranai vitumaghana damsi kudubisi ku numa sago ivi kiidaburana.* *
2 Ivivi makiiyana ma kadenima kunumai gugura ivi yanei nakanani ma yanunu rewapan-
ina. Nani gugurina ioru da numa kamona inunui. 3 Ma sawara sago, kitana na nakanani
ma keyama yebayebarina ioru ma ivi tamoyarayaragheyana da sago sago duma ku tepasi
itowa. 4 Ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi ma rewapana iveresi da ivi karei da
gamo bogii ma bogiiyai ivivi sisiya.
5 Ma Jerusalem kamonai na Jiu damsi i dobu bogii ma bogiiyai ma peyarisi na God
ivovokaravei. 6 Ma ti na nani gugurina ivi yanei na koroto ghamana iriyei. Ma ivi deyei
da Pita turaturana yavata gamo bogii ma bogiiyai ivivi sisiya ma nani kamonai Jiu
damsi sago sago duma ti mani gamosi ivivi yanei. 7 Inota kavakavai da ivona bo, “Ede!
Weni wawayisi gamo bogii ma bogiiyai isisiya, kudubisi na Gariri damsi. 8 Ikikava da
tota dam bogii ma bogiiyai ma gamotiyai isisiya? 9 Ita dobu na Patiya, Midiya, Elam,
Mesopotemiya, Judiya, Kapadosiya, Pontas ma Eisiya, 10 Pirigiya, Pampiriya, Egypt ma
Libiya, tuna na Sairini dobuna ririnai. Ma bade tota viya na Rome damta, 11 kamotiyai
viya na Jiu vaghata, ma bade viya na kupuna damta ita vitumaghana tavirai da tavi Jiu.
Ma bade viya na Kriti ma Arebiya damta. Peyarita tiyanesi da tota mani gamotiyai God
ina bera ghamaghamasi isisiyei.” 12 Jiu damsi ivi deyei ma inota kavakavai da ivona bo,
“Weni tuna na bera avai?”
13 Ma viya nani korotona kamonai vitumaghana damsi ivivi namesi, ivona bo, “Nani
wawayisi na iuma neghanegha makai.”

Pita irumamara.

14 Pita ma aposol turaturana ivi 11 ivomiiri ma Pita koroto kurisi irumamara. Ivonesi
bo, “Aku wawaya, Jiu dami ma Jerusalem makamakiimi. Weni berana iyamna ani debei
kurimi. Kovi yana boga! 15 Ke kona notai da weni damsi ituma neghenegheyana.
Madegha karakava ina ghe paka, ma peyarita takovi da okowa rewapanisi na ke boi-
boiyai katumai.† 16 Kegha, mara katamaninai peroveta Joel ivona da weni matakirina
ghamana ita tupuwa. 17 Igiruma da God ivona bo,
‘Mara ina riyariyatawei na Kanumiku ana vonatawei inoru wawaya kudubisi kurisi.

---

* **1:20:** Psa 69:25, 109:8 * **1:22:** Mat 3:16; Mak 1:9, 16:19; Luk 3:21, 24:51 * **2:1:** Lev 23:15-21; Deut 16:9-11
* **2:1:** Pasova kamna ikovi na mara 50 murinai na Pentikos kamna. † **2:15:** Weni berasi na 9 o’clock boiboiyai itupuwa.

Natunatumi tomotomowa ma wivine ini peroveta da sisiya gwabikuwai ina viiya ma
ini debei.
Ana berai da ami yaraga bera mekeyusi ina kita,
ma ami dobodoboro ini matu.
18 E! Nani marasiyai Kanumiku ana vonatawei inoru
aku bigabiga tomotomowisi ma wivinesi kurisi
da aku bera gavugavusi ini debei.
19 Bera ghamaghamasi kunumai ani beyebeyemi da koni deyei.
Ma matakira dobuwai ana terei.
Tara, keyama karakaratina ma bau ghamana kona kitai.
20 Madegha ini nubakutuvi
ma nawaravi kana kita ina virei da taratarana.
Weni berasi ina tupuwa ma murinai na Bada ina mara ghamanakina ma no-
takavakavana ina nekiibau.
21 Ma meni wawayisi Bada kurina ini kwatu na ini yawasisi.' "*
22 Ma Pita ina sisiya ikwapanatini bo, "Israel dami, aku sisiya kovi yanei! Yesu, tuna na
Nasaret tomowa, bera ghamaghamasi ma matakira notakavakavasi gwabimiyai iberai
da matamiyai kokitai. Tuna kubiine namada koakovi da tuna God ivonatawei kurimi.
23 Ma God ina nota kudubina namada ivorereghi ikovi da aviyavisina ita tupuwa Yesu
kurina. Ma muriyai tami Yesu koviini da wawaya kawakiikiisi kurisi ma ivi vitemi da
ku korosi kotuparatui da kovi raboboi.* 24 Ma kegha da rabobo ke kovokovoghina da
Yesu ita vokikini, iyamna God rabobowai ivi yawasi da ina inivisi na kudubina itatawei.*
25 Kiivavo David, Yesu ivi sisiyei, ivona bo,
'Akovi da Bada na gwabikuwai,
Tuna katagheyakuwai kubiine na ke ana yabumana.
26 Tuna kubiine nuwanuwaku ibiibii kirakai
ma kawakuwai avovokavakavara.
Namanaki tupuwiku imitamita,
nuwanuwaku nubanai Bada aitumaghanei,
27 iyamna kanumiku ke kuna kuyowei da karawaga kamonai ina kena,
ma am bigabiga vovokaravina tupuwina ke kuna voterei da ina bowa.
28 Tam yawasa makamakii nonowina kana keta kuvi beyeku.
Tam gwabikuwai, tuna kubiine ani nuwabiibii kirakai.' "*
29 Ma bade Pita ivonesi bo, "Varevaresiku, vonavaghata avonavonemi. Ita kaekiki
David ke tuna mani iti sisiya meyei. Irabobo ma idogoi, kana karawaga na patana
da gwabitiyai emakamakai. 30 David na peroveta, ma iakovi da God tuna mani
avanai vonakiiyapa bagibagina iterei da tupurereghina sago kana gawara ina viiya da
ini kiivavo.* 31 Bera karakava ita tupuwa na David iakovi, tuna kubiine namada ivi sisiyei
da Keriso‡ rabobowai ita vomiiri. Ivona bo,
'God ina Vivinevine Wawayina ke ina kuyowei da karawaga kamonai ina kena,
ma tupuwina ke ina voterei da ina bowa.' "
32 "Ma peyarikai Yesu kakitai ma kakovi da vonavaghata da God rabobowai ivi yawasi
33 ma iterepai da katagheyanai emakamakai. Ma ina Mamai God vonakiiyapa bag-
ibagina iterei Yesu kurina da Kanuma Vovokaravina ita verei. Ma karako Yesu nani
Kanumina ivonatawei ioru kurikai da iyamna na kokitakitai ma koiyanei. 34 Kiivavo
David na ke kunumai ita makamakai maranai ivona bo,
'Bada God aku Bada ivonei bo, §

* **2:21:** Joel 2:28-32 * **2:23:** Mat 27:35; Mak 15:24; Luk 23:33; Jon 19:18 * **2:24:** Mat 28:5-6; Mak 16:6; Luk 24:5 * **2:28:** Psa 16:8-11 * **2:30:** Psa 132:11; 2Sam 7:12-13 ‡ **2:31:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' § **2:34:** Bada viruwina na Keriso.

Katagheyakuwai kemakai,
35 ma kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.' "*
36 "Tuna kubiine wawaya kudubimi Israel kamonai, kovi yana. Yesu ku korosi
kotuparatui na God iberai da tuna Bada ma ina Vivinevine Wawayina."
37 Nani korotona ghamana weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwasi itonai da Pita ma
aposol kurisi ivona bo, "Varevaresikai, aviyavisina kana berai?"
38 Ma Pita ivonapotesi bo, "Peyarimi, ami bera beroberosi kovi nuwapoyei ma
komiirikupukuputei. Ma Yesu Keriso avanai kona babataito da God ami berabero
ina notatawei ma Kanuma Vovokaravina ina veremi. 39 Weni vonakiiyapina bagibagina
na iyavo kava ita Bada God ekwatukwatumi na peyarimi kubiimi, tami ma natunatumi
kubiimi ma bade dobu rabaraba damsi kubiisi."
40 Ma Pita sisiya rewapanisi itereterei ma ivivi nowi kirakai da ivonavona bo,
"Kokitaruvimi! Weni kimtina kawakiikiisi kokiibutawesi, ti na isiwana da kovogha
berona ina panani." 41 Vaghina ma, iyavo kava Pita ina sisiya ivivi tumaghanei na
ibabataito. Nani maranai wawaya 3 tausan vitumaghana damsi ku kamosi irui. 42 Ma
peyarisi nuwanuwasi kudubinai ivi nuwasago, aposol i vibeyebeyena ivivi yanei ma bade
iniponipowana ma ikamkam patapata. Ma nani kamonai parawa ivovogimai.

Vitumaghana wawayisi ikikava imakamakai.

43 Aposol na God ina rewapana gwabisiyai da matakira ma bera ghamaghamasi
iberaberai da wawaya ikitakitai ma inotanota kavakavai. 44 Vitumaghana wawayisi
kudubisi mara nonowa ivivi kiidaburana ma i sawara ku deba itereterei.* 45 Ma viya
i sawara bo kii tano ivivi gimara ma manena na turaturasi viya gwabisiyai kegha na
ivovorereghisi. 46 Mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai ivivi kiidaburana.
Ma bade i numa kamosiyai, nuwabiibiiyai ma nuwanuwasi yagharinai ikamkam pata-
pata ma nani kamonai parawa ivovogimai 47 ma God ivovokavakavari. Ma i yawasa
biibiina kubiine na Jerusalem damsi nuwanuwasi iviiya. Mara nonowa wawaya
vusi Bada vitumaghanina ivivi karei da yawasa makamakii nonowina iviiviiya. Ma
vitumaghana damsi ku kamosi irurui da i koroto irakarakata.

3

Pita da Jon digadigana ivi yawasi.

1 Mara sago ravi madeghinai Pita da Jon igheghae ku Taparoro Numana, nipowana
kubiine. 2 Ma tomowa sago ipanani, itupuwa da digadigana. Mara nonowa ina wawaya
ikavakavari da ku Taparoro Numana ma garina matuketinai itereterei. Matuketina
kana vava na 'Kitana Biibiina.' Wawaya irurui na digadigana ivivi nowi kurisi.
3 Maranai ikita da Pita ma Jon ita rui na ivi nowi kurisi mane kubiine. 4 Ivi ruwa digadi-
gana ikita bogai ma Pita ivona bo, "Kekitikai." 5 Ma itepa, inotanotai da avi sawarina
sago ita verei. 6 Vaghina, Pita ivona bo, "Ke sago mane da ana verem. Ma aviyavisina
gwabikuwai na ana verem. Yesu Keriso, Nasaret tomowa, avanai avonavonem. Kevom-
iiri ma kebaba!" 7 Ma Pita digadigana imana katagheyana iviiya, ma itinavovimiirini
da yaghiyaghinai kaena ma kaetupina ivi rewapana. 8 Ivi kapoka da ivi kiimiiriyei ma baba
ivi karei. Ma Pita da Jon yavata irui Taparoro Numana garina ku kamona. Ma tomowina
ibababa ma ivivi kapokapoka ma God ivovokavakavari. 9 Ma wawaya peyarisi tomowina
ikitai da ibababa ma God ivovokavakavari 10 na ivogiini. Iakovi da tuna digadigana
mara nonowa matuketa kana vava 'Kitana Biibiina' ririnai imakamakai ma ivivi nowi.
Wawaya ivi deyei ma inota kavakavai da aviyavisina itupuwa kurina.

Pita ina sisiya Taparoro Numana garina kamonai.

* **2:35:** Psa 110:1 * **2:44:** Apos 4:32-35

11 Tomowina iyawasa na Pita da Jon ivi votatana ma yavata irui ku gawara kana vava
Soromon Ina Tupatina.* Ma kamonai wawaya ivi veraveruwana ipisi kurisi da tomowina
ikitai ma ivi deye kirakiiyei. 12 Pita ikitisi ma ivonesi bo, “Israel dami, avi kubiine
kokitakita bogiikai? Avi kubiine koideyekai da nakanani ma tokai mani akii rewapanai
weni tomowina kata berai da ita baba. God ku matana tokai na ke wawaya kiimatanikai
da weni berana kata berai. 13 God, tuna Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma bade ita
kaekiki mau peyarisi i God. Ina bigabiga Yesu kana kadara iti debei kubiine na weni
berana iberai. Vaghina wawayina Yesu na tami koviini da wawaya ku imasi koterei da
ita kiivunui. Pailat ina kayowana da ita votawei na ke koti vaghinei, tomowina kobarei.*
14 Tami nani wawayina vovokaravina ma kiimatanina kobarei ma ami kayowana da
kiivunuwa wawayina gabura kamonai ita votawei.* 15 Yawasa Badana kokiivunui. Ma
God iberai da rabobowai ivomiiri, matakiiyai kakitai da vonavaghata.”
16 “Weni tomowina koakovi da digadigana ma kokitakitai da kaena wekarakava ibag-
ibagi. Yesu ina rewapana kavi tumaghanei, tuna kubiine iyawasa. Akii nota kudubinai
Yesu kavi tumaghanei ma avanai weni tomowina iyawasa da tami kokitakitai.”
17 “Ma varevaresiku, akovi da tami ami babada yavata ke kotakovi aviyavisina
koberaberai maranai Yesu kokiivunui. 18 Ma weni beranai na aviyavisina mara kata-
maninai God peroperoveta kurisi ivi mamatara da ita tupuwa na itupuwa. Ivona da ina
Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara. 19 Ma karako na ami berabero kovi nuwapoyei
ma komiirikupukuputei. Komiiritavire God kurina da ami berabero ina kowatawei.
20 Ma Bada God nuwanuba ina veremi da koni yakam bubuna ma kanumimi ini rewapana.
Ma Yesu ina vonatawei kurimi, tuna wawayina na namada ivinetawei da ami Keriso.
21 Ma tuna kunumai ina makamakai da marana vaghata ina pisi na God ina vonatawei.
Ma tuna maranai God bera peyarina ini manimanini. Mara katamaninai vonakiiyapa
bagibagina iterei ina peroperoveta vovokaravisi kurisi da berasi ita tupuwa na nakanani
ina tupuwa. 22 Ma bade Moses ivona bo, ‘Bada God wawaya sago ina vinei da kubiimi
ini peroveta, nakanani ma taku. Wawayina kami dam kamonai ina vinei. Ma ina sisiya
kudubina kovi yana bubuni ma kovotekatekei. 23 Iyi tam nani perovetina ke kuni yanei
na God ina rakaraka kamonai ina kwavinim ma ina kiipupunatawem.’* 24 Aviyavisina per-
operoveta ivivi sisiyei na karako etuputupuwa. Mara katamaninai peroveta Samuweru
ma murinai peroperoveta kudubisi sisiyina sago iterei. 25 Ma tami nakanani ma
nani peroperovetisi tupurereghisi, iyamna God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da
aviyavisina ita tupuwa na tami iyamna kona viiya.”
“Ina vivaghina makamakiina ami kaekiki mau yavata iberai na tuna idamana kurimi.
Abraham kurina ivona bo, ‘Tupurereghim sago ina bera tepanai na wawaya kudubisi
dobuwai ani biibiinisi.’* 26 God na ina bigabiga Yesu ivinei ma kunona tami Jiu dami
kurimi ivonatawei da peyarimi sago sago duma ini biibiinimi ma ina tinaviremi da ami
bera beroberosi kona voterei.”

4

Pita da Jon, Sanhidran babadisi maghinosiyai ivi sisiya.

1 Pita da Jon ivivi sisiya wawaya kurisi na taparoro babadisi i babada ma Taparoro
Numana kana potapota i bada ma Sadusi damsi ipisi. 2 Ti damsi nuwanuwasi ipughu
iyamna ke i kayowana da aposol iti beyebeyena wawaya kurisi da aviyavisina Yesu iberai
na ivi matakira da wawaya rabobowai ina vomiiri. 3 Pita da Jon ipatumisi ma ravi ipika
kubiine ku gabura iteresi da mara ita tom na iti tupaviresi. 4 Ma kegha da wawaya

* **3:11:** Soromon Ina Tupatina na gawara sago Taparoro Numana garina kamonai. Tuna gawara gurina gari barabaranai ma kana kowora ipeyari. * **3:13:** Exod 3:15 * **3:14:** Mat 27:15-23; Mak 15:6-14; Luk 23:13-23; Jon 19:12-15 * **3:23:** Deut 18:15, 18-19 * **3:25:** Gen 22:18

peyarisi i vibeyebeyena namada ivi yanei na ivi tumaghana da vitumaghana damsi i koroto irakata da tomotomowa ivi 5 tausan.
5 Mara itom na Jerusalem kamonai wawaya ghamaghamasi ivi kiidaburana dughu kubiine. Kamosiyai na kwanatu babadisi ma taparoro babadisi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi, 6 ma bade taparoro badana ghamana Anas ina rakaraka viya yavata, ti na Kayapas, Jon da Ariksanda. 7 Vaghina ma Pita da Jon irutinisi ipisi ku maghinosi ma ivi tarakiiyanesi bo, "Iyi ina rewapanai bo iyi avanai da digadigana kovi yawasi?"
8 Ma Kanuma Vovokaravina Pita itowatepani da ivonesi bo, "Magumagura ma kwanatu babadimi, 9 bera biibiina kaberai digadigana kurina. Ma avi kubiine koiwavukai ma karako koitupavirevirekai da ikikava iyawasa? 10 Vaghina, kovi yana. Tami ma wawaya kudubina Israel kamonai kotakovi da Nasaret tomowa Yesu Keriso kotuparatui ma God rabobowai ivi yawasi. Tuna ina rewapanai ma avanai weni tomowina digadigana iyawasa da karako maghinomiyai emiimiiri. 11 Giruma katamana Yesu ivi sisiyei, ivona bo,
'Tami vonura dami wakima kobarei,
Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.' "*
12 "Yesu ina kina kava kurina tikwatu da ini yawasita. Dobuwai ma kunumai na ke sago wawaya sago ita makamakai da yawasa makamakii nonowina ina vereta."
13 Ma babada Sanhidran dughuna kamonai ikitai da Pita da Jon i nota ivi rewapana kirakai ma iakovi da ti na ke girugirumisi ma wawayota na ivi deyesi. Ma nota iviiya da ti na Yesu yavata ibababa. 14 Ma digadigana iyawasa na kamosiyai imiimiiri da matasiyai ikitakitai, tuna kubiine ke sago aviyavisina iti sisiyei 15 ma Pita da Jon ivonesi da mara gisina Sanhidran i dughu gawarina ita kiibutawei ma muriyai ti mani kavakava iti sisiya. 16 Ma ivona bo, "Aviyavisina taberai weni tomotomowisi kurisi? Wawaya peyarisi Jerusalem kamonai iakovi da ti na bera ghamanakina iberai, tuna kubiine ke kovokovoghina da tagavui. 17 Ma tagudusi da weni berana varana ke ina rakata wawaya kamosiyai. Tomotomowisi tavonatanisi da ke meyani Yesu avanai ini sisiyame wawaya kurisi."
18 Vaghina ma Pita da Jon ikwatusi irume ma sisiya bagibagina iterei da ke meyani Yesu avanai iti sisiya bo iti beyebeyena. 19 Ma ivi ruwa ivonapotesi bo, "Nuwanuwami kovi tetei da meni tuna ibiibai God ku matana. Tami kana votekatekemi bo God kana votekatekei? 20 Aviyavisina kakitai ma kavi yanei na kani sisiyei, ke kovokovoghina da kani kawapotapota." 21 Ma babada Sanhidran kamonai Pita da Jon ivonaviyabuyabumanisi ma ivonatawesi da inae. Ke sago keta ita panani da kovogha ita veresi, iyamna wawaya peyarisi God ivovokavakavari nani berana ghamana itupuwa kubiine. 22 Ma nani digadigana iyawasa, kana madegha na 40 ighekuyowei.

Vitumaghana wawayisi tepatora kubiine inipowana.

23 Taparoro babadisi i babada ma kwanatu babadisi Pita da Jon ivotawesi inae na ivi ruwa ivovira vitumaghana damsi kurisi. Ma babadisi ikikava ivonavonesi na peyarina ivi debei. 24 Vitumaghana wawayisi ivi yanesi na i nota ivi sagoi ma nipowana God kurina ivi karei, "Bada Ghamam, kunuma ma dobu ma yegai ma bera kudubina kamosiyai tam kuyamoni.* 25 Am bigabiga akii kaekiki David na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai am nota ivi sisiyei. Ivona bo,
'Avi kubiine dam ma dam nuwanuwasi epughupughu,
ma wawaya iogatara kavakava?
26 Dobu kana kiikiivavo ivi sagosi ma ivovunagha

* **4:11:** Psa 118:22 * **4:24:** Exod 20:11; Neh 9:6; Psa 146:6

da Bada yavata ini kawapata
ma ina Vivinevine Wawayina ini ghaviyei.' "*
27 "Vonavaghata da Herodi, Pontiyas Pailat, kupuna damsi ma Israel damsi weni
kwanatuna kamonai ivi ogatara da berona ita berai Yesu kurina. Tuna na am bigabiga vo-
vokaravina ma am Vivinevine Wawayina.* 28 Ma tam am kayowanai ma am rewapanai
namada kunotai da aviyavisina ita berai ma muriyai berasi itupuwa. 29 Vaghina, Bada,
ivonaviyabumanekai kubiine na rewapana keverakai da maghitepakai ina tora ma
vonam kana dimei. 30 Kevororona, wawaya kuni yawasisi ma am bigabiga vovokaravina
Yesu avanai matakira ma bera ghamaghamasi keberai."
31 Inipowana ikovi na meni gawarinai ivi kiidaburana na numana ivi nuke. Ma Kanuma
Vovokaravina itowatepanisi da maghitepasi itora. Ma nani maranai ivi karei da ere
tepatorasi God vonana idimadimei.

Vitumaghana wawayisi i sawara ku deba iterei.
32 Vitumaghana wawayisi kudubisi i nota ma nuwanuwasi ivi sagoi. Ma ke sago
iyai ita vona bo, "Wena taku aku sawara, rapekuwai," iyamna i sawara peyarina ku
deba iterei.* 33 Ma God ina agabiibai kurisi irakata ma ivi biibiinisi. Ma aposol God
ina rewapanai ivivi mamatara da Bada Yesu rabobowai ivomiiri. 34 Ma vitumaghana
damsi kamosiyai na ke sago wawaya moyamoyakina, iyamna iyavo kava numa bo tano
rapesiyai na ivivi gimara ma manena 35 aposol ivereveresi da turaturasi moyamoyakisi
ivovorereghisi.
36 Ma bade tomowa sago weni nakanani iberai, kana vava na Josepa, kana dam
Livai ma ina dobu Saipras, ma tuna aposol ivi vavei Banabas, vavana iyamna 'kiiepepa
wawayina.' 37 Ina tano ivi gimarei ma manena aposol iveresi.

5

Ananayas da Sapira.
1 Tomowa sago kana vava Ananayas, ma kawana Sapira yavata i tano ivi gimarei.
2 Ma Ananayas mane nevanevana ivoviviri ma nevana aposol iveresi. Ma ke iti debei
kurisi da nevana ivotani, ma kawana ivi vaghinei da weni berana iberai. 3 Ma Pita ivona
bo, "Ananayas, avi kubiine kuvi vaghinei da Seitan ivi nowem na Kanuma Vovokaravina
kurina kuvi bero da am tano manena nevana kuvoviviri? 4 Tanona rapemuwai ma
kuvi gimarei, tuna kubiine manena na tam am mane, am kayowanai kuta berai. Avi
kubiine weni berana berona kuberai? Ke wawaya kurikai kuti bero, ma God kurina
kuvi bero!" 5 Ma Ananayas weni sisiyina ivi yanei na yaghiyaghina ipeku da irabobo.
Wawaya peyarisi ivi yanei da aviyavisina itupuwa na iyabumana kirakai. 6 Ma vaghina,
yaraga ivomiiri da tupuwina igerei ma ikavari ikiibau da idogoi.
7 Ke mara gurina* ma kawana irui, ma ke itakovi da aviyavisina itupuwa. 8 Ma Pita
wavinena ivi tarakiiyanei bo, "Kevoneku, tam ma Ananayas tano kovi gimarei na manena
kudubina weni, bo?"
Ma wavinena ivona bo, "E, vaghina manena."
9 Ma ivonapotei bo, "Ikikava konotanotai da Bada ina Kanuma Vovokaravina
koti beroberowei? Kekitai, yaraga kawam idogoi na enenekiibau ku matuketa. Ma tam
bade ina kavarakiibuwem." 10 Ma yaghiyaghinai wavinena Pita maghinonai ipeku da
irabobo. Ma yaraga irui ma ikitai da irabobo ma ikavarakiibuwei da kawana ririnai
idogoi. 11 Ma vitumaghana damsi kudubisi ma bade wawaya peyarisi weni berasi
sisiyina ivi yanei na iyabumana kirakai.

Aposol gubagubagisi peyarisi ivi yawasisi.

* **4:26:** Psa 2:1-2 * **4:27:** Mat 27:1-2; Mak 15:1; Luk 23:1, 7-11; Jon 18:28-29 * **4:32:** Apos 2:44-45 * **5:7:** 3 hours murinai.

12 Aposol bera ghamaghamasi ma matakira peyarisi wawaya kamosiyai iber-
aberai. Ma mara nonowa vitumaghana damsi Soromon Ina Tupatina kamonai
ivivi kiidaburana. 13 Wawaya peyarisi Jerusalem kamonai ivivi gheghenisi ma iyavo kava
ke iti tumaghana na ke yavata iti kiidaburana iyamna iyabuyabumanesi. 14 Ma kegha
da mara nonowa wawaya viya irurui ku kamosi, wivine ma tomotomowa ivi karei
da Bada ivivi tumaghanei ma i koroto irakarakata. 15 Ma aposol i bera ghamaghamasi
kubiine, wawaya turaturasi gubagubagisi ikavakavarisi da keta baranai rito ma duya
tepasiyai ivivi kenisi. I kayowana da Pita ibababa inenae na keyakeyuna ita rogusi da
ita yawasa. 16 Ma bade koroto ghamana meyagai gisigisisi Jerusalem ririnai iriyeriyei
aposol kurisi. I wawaya gubagubagisi ma iyavo kava kanuma beroberosi itowatepanisi
na irutinapiyesi da kudubisi iyawasa.

Wawaya aposol ivi tupaketowanesi.

17 Nani murinai taparoro badana ghamana, turaturana Sadusi damsi yavata i
nuwakapi irakata kirakai aposol kurisi. 18 Tuna kubiine ipatumisi ma ku gabura iteresi.
19 Ma didibarai Bada ina aneya gabura matuketina ivotawei ma ivi nowesi da ikiibau.
20 Ma ivonesi bo, “Konae da Taparoro Numana garina kamonai kona miiri ma wawaya
kurisi Yesu varana biibiina ma yawasa vuna sisiyina na kudubina kona dimei.” 21 Mara
itom ma ikikava aneya ivonesi na iberai. Irui Taparoro Numana garina ku kamona ma
vibeyebeyena ivi karei.

Taparoro badana ghamana turaturana yavata ivi kiidaburana ma Sanhidran damsi
kii sisiya ivonatawei da Jiu damsi i wawaya ghamaghamasi kudubisi ipisi dughu
kubiine. Ma Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi ku gabura numana da
aposol ita rutinapiyesi. 22 Ma ku gabura numana inekiibau da aposol kegha. Tuna
kubiine ivovira da ivi mamatara, 23 ivona bo, “Matuketa gudugudu na ma seri wawayisi
nani, ipotapotai. Ma kavotawei na wawaya kamonai kegha.” 24 Ma taparoro babadisi
i babada ma Taparoro Numana kana potapota i bada weni sisiyina ivi yanei na i nota
iragharagha. Ma nuwanuwasi ivivi tetei da aviyavisina ita tupuwa. 25 Ma wawaya sago
ipisi ma ivonesi bo, “Kovi yana, wawayisi ku gabura koteresi na Taparoro Numana
garina kamonai emiimiiri ma wawaya kurisi ibeyebeyena.” 26 Ma potapota i bada
sisiyina ivi yanei na ina seri wawayisi yavata inae da aposol irutinisi. Pikasiyai irutinisi
iyamna iyabumana kirakai da wawaya wakimiyai ita ravisi.

27 Irutinisi da Sanhidran maghinosiyai iteresi da taparoro badana ghamana
iti tupaviresi. 28 Ma tuna ivonesi bo, “Sisiya bagibagina kaveremi, kavonatanimi da Yesu
avanai ke koti beyebeyena. Ma kegha, kovi kawakiikai da ami vibeyebeyena Jerusalem
inunui. Ma bade kokayokayowei da Yesu ina rabobo kubiine koti wavukai.”*

29 Pita aposol turaturana yavata ivonapotesi bo, “Ke wawaya sago kana votekatekei da
God ina kina kava! 30 Yesu korosiyai kotuparatui ma kovi raboboi. Ma ita kaekiki mau
i God iberai da rabobowai ivomiiri 31 ma iruepai da vibadana iverei na katagheyanai
ivi makiini da tuna na Kiivavo ma Viviyawa. Ma Israel damta taraboga everevereta
da ita bera beroberosi tinuwapoyei ma tamiirikupukuputei da God notataweyana
ina vereta. 32 Weni berasi kudubina matakiiyai kakitai na kaimamatarei. Ma bade
Kanuma Vovokaravina idebei wawaya kurisi da vonavaghata. Ma iyavo kava God
evovotekatekei na Kanumina ina veresi da kii puyo.”

33 Sanhidran babadisi weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai. Ma
i kayowana da aposol iti rabobosi. 34 Ma Perisi sago ivomiiri da iti sisiya. Kana vava
Gamariyel, tuna na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina. Ma tuna na Israel
damsi i vigheghena ma i kayowana ghamana. Ivomiiri na ivonakiiyaragha da aposol
Sanhidran kamonai iti kiibunisi da mara gisina kupunai ita makai. 35 Ma Sanhidran

* **5:28:** Mat 27:25

babadisi ivonesi bo, “Israel babadimi, kovi nuwanotanota kiimatana ma muriyai da aviyavisina taberai weni tomotomowisi kurisi. 36 Rorova kava tomowa sago kana vava Teyudasi ivomiiri ma ivonavona da tuna na wawaya ghamana, ma tomotomowa ivi 400 ikivini. Wawaya Teyudasi ikiivunui ma kana kivikivina ivi verubogebogesi da aviyavisina ivi karei da ita berai na imomowa. 37 Ma Teyudasi murinai Gariri tomowa sago kana vava Judas na vivavatura maranai ivomiiri ma ina wawaya ivi nowesi da Rome babada kurisi ivi ghaviya. Tuna bade ivi raboboi ma ina wawaya ivi verubogebogesi. 38 Tuna kubiine avonavonavinotimi da weni tomotomowisi kota voteresi. Kovonatawesi ina nae. Mikeda ti mani i notiyai weni berasi eberaberai na karakava ina kovi. 39 Ma mikeda weni notasi God gwabinai ipisi na ke kovokovoghina da kona gudusi. Gudusi koti paparanei na konotai da God koti kawapatei.”

40 Gamariyel ina sisiya kubiine Sanhidran babadisi i nota ivirai. Ma aposol ikwatusi irui ma potapota damsi ivonesi da iwidisi. Ma sisiya bagibaginai ivonatanisi da ke Yesu avanai iti sisiya ma ivotawesi inae. 41 Aposol Sanhidran dughuna ikiibutawei ma ivi nuwabiibai, iyamna God ivinesi da Yesu kana vava kubiine ita vokwarakwara. 42 Ma mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai ma numa nunusiyai Yesu Varana Biibiina ivivi beyebeyena ma idimadima da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

6

Vivita wawayisi miikovimaruwa ivinesi.

1 Vitumaghana wawayisi i koroto irakarakata ma kamosiyai, viya na Hibru gamonai ivivi sisiya ma viya na Grik gamonai ivivi sisiya. Nani kamonai Grik damsi ivi karei da Hibru damsi iyeghayeghisi, iyamna mara nonowa vavai vorereghina kamonai na Grik damsi i kwapukwapura kii reregha na gisina. 2 Vaghina ma aposol ivi 12 vitumaghana damsi peyarisi ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Ke ita biibai da God vonana vibeye-beyena kata voterei da vavai kata vorereghi. 3 Varevaresikai, kamomiyai tomotomowa miikovimaruwa kovinesi, iyavo kava koakovisi da ti na nuwagiura wawayisi ma Kanuma Vovokaravina gwabisiyai irunuma. Ma vavai vorereghina bigana kana veresi. 4 Ma ke ini tinaviravirekai da nuwanuwakii kudubinai kana niponipowana ma bade God vonana kana dimadimei.”

5 Wawaya peyarisi weni sisiyina ivi vaghinei da tomotomowisi ivinesi. Sago na Sitivin, ina vitumaghana irakata ma Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma. Ma bade weni damsi ivinesi. Piripo, Prokoras, Nikano, Timon, Pamenasi, ma Nikoras (tuna Antiyok tomowa ma ina vitumaghana ivirai da ivi Jiu ma muriyai Yesu ivi tumaghanei). 6 Ivinesi ikovi ma irutinisi aposol kurisi. Aposol inipowana kubiisi, imasi ku tepasi iterei ma ivi biibiinisi.

7 Ma vaghina, God vonana ikiibau da wawaya peyarisi ivi yanei. Ma vitumaghana damsi Jerusalem kamonai i koroto yaghiyaghina irakata. Ma bade taparoro babadisi viya Yesu Varana Biibiina ivi tumaghanei da ivotekatekei.

Sitivin ipatumi.

8 Sitivin gwabinai na God ina agabiibai ma ina rewapana imakamakai da wawaya kamosiyai matakira ma bera ghamaghamasi iberaberai. 9 Ma wawaya viya ivi karei da Sitivin ivivi kawapatei. Ti na Jiu damsi ma i kiki numana kana vava ‘Sleiv vovotawesi i numa.’* I dobu Sairini ma Ariksandiriya, Silisiya ma Eisiya. Ma Sitivin yavata ivivi gamowana, 10 ma ke kovokovoghina da ina nuwagiura ita ghekuyowei, iyamna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivivi sisiya. 11 Tuna kubiine damsi gavunai tomotomowa viya ivonesi da iti bero. Ita vona bo, “Sitivin kavi yanei da Moses ma God ivivi avaberowesi.” 12 Weni sisiya viberona iberai na wawaya peyarisi, kwanatu babadisi

* **6:9:** Wawayisi karenai ivi sleiv ma muriyai ivotawesi da karako ti mani ibada meyesi.

ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi yavata nuwanuwasi ipiroi da Sitivin
ipatumi ma irutinaneyei Sanhidran dughuna ku kamona da maghinosiyai imiimiiri.
13 Ma vibero damsi ivi mamatara bo, “Weni tomowina mara nonowa ita Taparoro Nu-
mana Vovokaravina ma Moses ina vonaviyoyovana iavaberowei ma eteretereoruwei.
14 Kavi yanei, ivona da Nasaret tomowa Yesu ina pisi na Taparoro Numana ina rikai ma ita
kiki katamanina Moses ivereta na ina virai.” 15 Ma peyarisi Sanhidran kamonai Sitivin
ikita bogai ma maghighina iruyasegana da kitana nakanani ma aneya.

7

Sitivin ivi sisiya Sanhidran babadisi maghinosiyai.

1 Nani murinai taparoro badana ghamana, Sitivin ivi tarakiiyanei bo, “Ivi wavum na
vonavaghata bo kegha?”

2 Ma ivonapotei bo, “Varevaresiku ma mami mau, kovi yaneku. Muriyai da ita kaekiki
Abraham ita nae ku Haran kwanatuna na Mesopotemiya dobunai imakamakai ma God
ere kadakadarina inekiibau kurina.* 3 Ma ivona bo, ‘Am dobu ma am dam kevoteresi
ma dobu sago ani beyem da nake kuna nae.’ 4 Vaghina ma Kaldiya dobuna ikiibutawei
ma inae ku Haran ma nani kwanatunai imakai. Imakamakai da ina mamai irabobo,
muriyai na God ivonatawei ipisi weni ku dobuna.* 5 Ma God ke sago tano ita verei da
iti rapenei. Ke gisi vaghina ita vere tovoni. Ma nani maranai Abraham natuna kegha ma
God vonakiiyapa bagibagina iterei da mara sago tupurereghina yavata weni dobuna
kudubina iti rapenei.* 6 Ma bade God weni nakanani ivi sisiya kurina. ‘Tupurereghim na
wawaya viruwa i dobuwai ina makamakai da nani dobuna babadisi ina berisi da ini sleiv.
Ma ini kayoberoberowanesi da ini kamyuyuwa da madegha 400 ina kovi.’* 7 Ma bade God
ivona bo, ‘Ma nani dobuna damsi ina berisi da ini sleiv ma ini kamyuyuwa na ti damsi
kovogha ana veresi. Ma muriyai tupurereghim nani dobuna ina kiibutawei ma wike
ina pisi da weni dobunai ina vokavakavariku.’* 8 Ma God, Abraham yavata vivaghina
makamakiina iberai ma matakirina na Abraham kwimatana bekana ituviviratawei.
Ma Abraham natuna Aisiki itupuwa na mara kana vi 8 kamonai tuna bade kwimatana
bekana ituviviratawei. Ma muriyai Aisiki imagura ma ivi tuwa da natuna Jeikap. Ma
Jeikap imagura ma ivi tuwa da natunatuna ivi 12, ma ti na Israel damta ita kaekiki
mau.”*

9 “Ma ita kaekiki mau tisi kikei Josepa inuwakapiyei, tuna kubiine ivi gimarei da
Egypt kamonai ivi sleiv. Ma kegha da God ikoyakoyaghi 10 da ina nuwapoya kamonai
ivi yawasi.* Ma nuwagiura iverei ma iberai da Pero ina kayowana ghamana Josepa.
Pero na Egypt kana kiivavo ma Josepa iterepai da nani dobuna kudubina ivi badei ma
ina numa ghamana ikoyakoyaghi.* 11 Nani murinai gomara ghamana itupuwa Egypt
ma Keinan dobusiyai da wawaya peyarisi ivovokwarakwara. Ma ita kaekiki Jeikap
natunatuna yavata kii vavai kegha.* 12 Ma Jeikap sisiya ivi yanei da Egypt kamonai vavai
imakamakai na natunatuna ivonatawesi inae. Tuna na i baba karena ku Egypt. 13 Ma i
baba kana viruwa kamonai Josepa varevaresina kurisi ivi mamatara da tuna iyai. Nani
maranai Pero akovina iviiya da Josepa ina rakaraka na iyavo kava.* 14 Murinai Josepa
ina mamai Jeikap ma ina rakaraka ivi 75 kii sisiya ivonatawei da kudubisi ita pisi.* 15 Ma
Jeikap inae ku Egypt ma nani dobunai imakamakai da natunatuna yavata irukwa.*
16 Ma tupuwisi ikavara ivovira ku Sekem dobuna ma kii karawagai itura. Nani dowana
Josepa ina nosi Abraham, Hamo natunatuna gwabisiyai igimari da kii karawaga.”*

---

* **7:2:** Gen 12:1 * **7:4:** Gen 11:31, 12:4 * **7:5:** Gen 12:7, 13:15, 15:18, 17:8 * **7:6:** Gen 15:13-14 * **7:7:** Exod 3:12 * **7:8:** Gen 17:10-14, 21:2-4, 25:26, 29:31–35:18 * **7:10:** Gen 37:11, 28, 39:2, 21 * **7:10:** Gen 41:39-41 * **7:11:** Gen 42:1-2 * **7:13:** Gen 45:1, 16 * **7:14:** Gen 45:9-10, 17-18, 46:27 * **7:15:** Gen 46:1-7, 49:33 * **7:16:** Gen 23:3-16, 33:19, 50:7-13; Josh 24:32

17 “Ma ita wawaya Egypt kamonai ivi tuwa da namada i koroto irakata kirakai. Ma God
ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na kana mara itupo da ita tupuwa.*
* 18 Ma wawaya sago Egypt kamonai ivi kiivavo ma tuna Josepa ina bera ma ina
yawasa ke itakovi. 19 Ma tuna na kiivavo berona, ita kaekiki mau ivivi beroberowesi
ma ivivi tugudisi. Ma bade idarudarusi da natunatusi gegeyisi ivivi tawetaweyana da
iraborabobo.* 20 Nani berasi kamonai na Moses itupuwa, ma God ku matana tuna
pepeya kiimatanina. Nawaravi aroba na ina mamai da ina maduwa numiiyai ikoyaghi,
* 21 ma muriyai okowa baranai iteregavui. Ma Kiivavo Pero natuna wavinena ipanani
ma ikavari da ivi natunei.* 22 Ma Pero gaburinai imagura da Egypt damsi i vibeyebeyena
ma i nuwagiura kudubina iviini. Ma ina sisiya ma ina bera peyarina na ivi rewapana
kirakai.”
23 “Moses kana madegha 40 na nota iviiya da inumataya ina wawaya Israel damsi
kurisi.* 24 Ina numataya kamonai ikitai da Egypt wawaya sago Israel tomowa
ivivi kayoberowanei ma iraravi. Tuna kubiine Israel tomowa kana papara ivowai na
ivomiiri da Egypt wawaya ikiivunui. 25 Ma Moses inotai da ina wawaya itakovi da
God ivonatawei kurisi da iti vitesi, ma kegha. 26 Mara itom na Israel tomowa sago
kwinana yavata ivivi ruwa ma Moses inekiibau. Ibera tovoni da i viruwa ita voterei ma
iti nuwasago. Ivonesi bo, ‘Tami vivaresina koakovi bo kegha, ma avi kubiine koiruwa?’
27 Ma tomowina kwinana iraravi na Moses ivotabiri ma ivona bo, ‘Iyi vibadana iverem
da kuni tupavirekai? 28 Akovi da raviravi Egypt tomowa kukiivunui ma am kayowana da
bade kuna kiivunuku, bo?’ 29 Ma Moses nani sisiyina ivi yanei na iyabumana da iverau ku
Midiyan dobuna. Tuna na dobu viruwa wawayina ma kegha da nani dobunai imakai
kirakai ma itavine da natunatuna ruwa itupuwa.”*
30 “Madegha 40 ikovi ma mara sago Sainai koyana ririnai, warereyai kiikiiruku
ikarakarai ma nani kamonai na aneya irumatara Moses kurina.* 31 Moses ikitai na
ivi deyei. Ma ivi turiyariya inae da ita kita bubuni na Bada gamona ivi yanei, ivona bo,
32 ‘Taku na am kaekiki mau Abraham, Aisiki ma Jeikap i God.’ Moses iyabumana
kirakai da kiroro ivi karei ma ke kovokovoghina da ita tepa. 33 Ma Bada ivonei bo,
‘Kaem kana terepapara kevotawei, iyamna weni gawarina tepanai kemiimiiri na dowa
vovokaravina. 34 Ma aku wawaya i vokwarakwara akitai ma i tou avi yanei. Aoru da
Egypt dobunai ana votawesi ina kiibau. Moses, kevomiiri. Avonavonatawem kuna vovira
ku Egypt.’ ”
35 Ma Sitivin patana da ivivi sisiya Sanhidran babadisi kurisi na ivonesi bo, “Is-
rael damsi namada Moses ivonabarei ma ivonei bo, ‘Iyi vibadana iverem da
kuni tupavirekai?’ Ma God tuna mani Moses ivinei maranai kiikiiruku ikarakarai
na kamonai aneya irumatara Moses kurina. Ivinei da Israel damsi iti badesi ma i
vokwarakwara kamonai iti yawasisi.* 36 Matakira ma bera ghamaghamasi peyarisi
iberai maranai ivi nowesi da Egypt ikiibutawei ma Yegai Yebayebarina† idamani ku
nevana ma bade warereyai ibababa yawara da madegha 40 ikovi.* 37 Moses tuna mani
Israel damsi ivonesi bo, ‘Ikikava God ivonataweku na mara sago kami dam kamonai
peroveta sago taku nakanani ina vonatawei kurimi.’* 38 Ita kaekiki mau ivi kiidaburana
warereyai na Moses yavata nani kamonai. Ma tuna ighae da aneya yavata ivivi sisiya
Sainai koyana tepanai. Ma yawasa sisiyisi biibiisi iviini da ivi damani kurita.”*

---

* **7:17:** God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina da mara sago Keinan dobuna na tupurereghina ini rapenei. * **7:17:** Exod 1:7-8 * **7:19:** Exod 1:10-11, 22 * **7:20:** Exod 2:2 * **7:21:** Exod 2:3-10 * **7:23:** Exod 2:11-15 * **7:29:** Exod 18:3-4 * **7:30:** Exod 3:1-10 * **7:35:** Exod 2:14 † **7:36:** Yegai kana vava ‘Red Sea.’ * **7:36:** Exod 7:5, 14:21; Num 14:33 * **7:37:** Deut 18:15, 18 * **7:38:** Exod 19:1–20:17; Deut 5:1-33

39 “Ma ita kaekiki mau Moses ibarei ma ke ita votekatekei. Ma i kayowana da ita vovira
ku Egypt. 40 Ma Eron kurina ivona bo, ‘Akii god viya keyamona da ti ini nowekai.
Ma nani tomowina Moses, tuna Egypt dobunai irutinakiibuwekai, ke katakovi da
aviyavisina itupuwa kurina.’* 41 Nani maranai sawara sago iyamoni da ita vokavakavari,
tuna kau natuna maghimaghighina. Isuwasuwara kurina, ma kamporagha ghamana
iberai, nani sawarina imasiyai iyamoni na ivivi nuwabiibiiyei.* 42 Tuna kubiine God imi-
irikuputesi ma ivoteresi da madegha, nawaravi ma gwamegwame ivovokavakavarisi.
Rorova peroperoveta igiruma da God ivona bo,
‘O, Israel dami, madegha 40 warereyai kobaba,
na ghamoghamo kosuwasuwara na
ke taku kuriku kota beraberai.
43 Molek korunomei ma kana numa kopawopawoi,
ma gwamegwame kana vava Repan kovi tumaghanei da tuna ami god,
Nani sawarisi koyamona da kovovokavakavarisi.
Tuna kubiine ana kwavinimi da ami dobu kona kiibutawei da Babilon nevanevanai
kona makai.’ ”*
44 “Ma ita kaekiki mau warereyai ma nani kamonai God ivi debei Moses kurina da
ikikava ina Yobe Vovokaravina ita yamoni. Ina sisiya kudubina ikivini da iyamoni ma
nani yobena ivi matakira da God na gwabisiyai.* 45 Vaghina ma Josuwa ita kaekiki
mau ivi nowesi da weni ku dobuna irui ma nani yobena yavata ikavarapiyei. Ma God
dam bogii ma bogiiyai ikwavinisi ma i tano iviiya da ivi rapenei. Ma nani yobena weni
dobunai imakamakai da Kiivavo David ina ku mara.* 46 Ma David na God ina kayowana
ghamana. Ma ivi nowi God kurina da iti vaghinei da ina Taparoro Numana ita vowai. Ma
God, tuna bade Jeikap ina God na ke iti vaghinei.* 47 Ma muriyai Kiivavo Soromon nani
Taparoro Numana ivowai.”*
48 “Ma kegha da God Kiidamo Makamakiina ke numa wawaya imayamoyamonina
kamonai ita makamakai.
Peroveta Aisaya igiruma da 49 Bada ivona bo,
‘Kununa na aku vikiivavo gawarina. Ma tepanai amakamakai.
Ma dobu na kaeku kana kepana.
Ke kovokovoghina da numa kota vowai kubiiku.
Ke kovokovoghina da aku viyakam gawarina kota vowai.
50 Bera kudubina kunumai ma dobuwai na taku mani imakuwai ayamoni.’ ”*
51 Ma Sitivin iyeghisi, ivona bo, “Tami kovi kawakiikii ghagha! Nuwanuwami kamonai
God ke koti tumaghanei ma tinimi ipota da ina sisiya ke kota viviyanei. Mara nonowa
tami Kanuma Vovokaravina kobabarei, ami kaekiki mau nakanani! 52 Ti na peroper-
oveta kudubisi ivivi tupaketowanesi. Ma peroperoveta viya ivivi yonayona da mara sago
God ina Bigabiga Kiimatanina ita nekiibau. Ma ami kaekiki mau nani peroperovetisi
ivi kiivunuwana. Ma tami na nani Bigabigana Kiimatanina kovi dirigiigai da kovi raboboi.
53 God ina aneya ivonatawesi da ina vonaviyoyovana iveremi na tami koviiya ma ke
kota votekatekei.”

Sitivin wakimiyai ikiivunui.

54 Sanhidran babadisi Sitivin ina sisiya ivi yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai
da okesi ivi tarakikitei. 55 Ma Kanuma Vovokaravina Sitivin itowatepani da itepa ku
kunuma ma God kana kadara ikitai. Ma ikitai da Yesu, God katagheyanai imiimi-
iri. 56 Ma ivona bo, “Kokita! Kununa itamotate ma Wawaya Natusi akitakitai God
katagheyanai emiimiiri.”

---

* **7:40:** Exod 32:1 * **7:41:** Exod 32:2-6 * **7:43:** Amos 5:25-27 * **7:44:** Exod 25:9, 40 * **7:45:** Josh 3:14-17
* **7:46:** 2Sam 7:1-16; 1Chr 17:1-14 * **7:47:** 1Kgs 6:1-38; 2Chr 3:1-17 * **7:50:** Isa 66:1-2

57 Sanhidran babadisi weni sisiyina ivi yanei na tinisi ivopotapota. Ma ere
nuwaghakighakisi ikarayogosi ma iverau da Sitivin kurina. 58 Itinakwarokwaroi da
kwanatu ikiibutawei ma ivi karei da wakimiyai iraravi. Ma kii tarasovo ivi votaweyana
da tomowa sago yaragina kana vava Sol maghinonai iribai. 59 Wakimiiyai iraravi na
Sitivin inipowana bo, “Bada Yesu, kanumiku keviiya.” 60 Ipeku da ivi tuwaporeruruwana
ma irukwatu, “Bada, i bera berona kenotatawei.” Ivi sisiya ikovi ma matana ipota da
irabobo.

8

1 Ma weni berasi itupututupuwa na Sol nani kamonai, tuna mani matanai ikitai ma
ivi vaghinei da Sitivin ikiivunui.

Sol vitumaghana damsi ivi tupaketowanesi.

Nani maranai wawaya ivi karei da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai
ivivi tupaketowanesi. Ma peyarisi ivi verubogebogesi da ku Judiya ma Sameriya dobusi,
ma aposol kava Jerusalem kamonai imakai. 2 Ma vitumaghana tomotomowisi viya
Sitivin ituwei ma tupuwina idogoi.
3 Ma Sol ivi karei da vitumaghana damsi ivivi tupaketowanesi. Numa nununai tomoto-
mowa ma wivine ititinakwarokwarosi da ku gabura itereteresi.*

Piripo Sameriya kamonai idima.

4 Vitumaghana wawayisi Jerusalem ikiibutawei ma ivi verubogebogesi da meni ku
dobuna inenekiibau na God vonana idimadimei. 5 Ma Piripo inae ku kwanatu sago
Sameriya kamonai, ma nani dobunai Keriso varana idimei. 6 Koroto ghamana Piripo
ivi yanei ma ikitai da matakira ghamaghamasi iberaberai na peyarisi ina sisiya ivivi yana
bogai. 7 Kanuma beroberosi ere kiikiirarisi wawaya ikiikiibutawesi. Ma digadigasi
ma gibegibesisi peyarisi iyawayawasa. 8 Tuna kubiine kwanatuna kamonai nuwabiibii
irakata kirakai.

Saimon kiikiirapuna.

9 Tomowa sago kana vava Saimon nani kwanatuna kamonai imakamakai, tuna
kiikiirapuna. Ma namadani kava wawaya peyarisi Sameriya kamonai ina rewa-
pana ivivi deyei. Saimon ikayokayotata da tuna wawaya ghamana. 10 Ma babada
ma wawayota kudubisi ivovokaravei ma ivi vavei ‘Rewapana Kirakiina’ bo ‘God Ina
Rewapana.’ 11 Namadani kava ina bera vigayagaya kubiine wawaya ivivi deyei ma
ivivi tumaghanei. 12 Ma maranai Piripo inekiibau na God ina vikiivavona ma Yesu
Keriso varana biibiina idimei kurisi. Tuna kubiine tomotomowa ma wivine peyarisi
ivi tumaghana ma ibabataito. 13 Ma bade Saimon ivi tumaghana ma ibabataito. Ma Piripo
iwagiyei ma ikitai da bera ma matakira ghamaghamasi iberaberai na inota kavakavai.
14 Aposol Jerusalem kamonai ivi yanei da Sameriya damsi God vonana ivi tumaghanei
na Pita da Jon ivonatawesi kurisi. 15 Ivi ruwa inekiibau ku Sameriya na inipowana
vitumaghana damsi vusi kubiisi da Kanuma Vovokaravina ita towatepanisi, 16 iyamna
Bada Yesu avanai kava ibabataito ma Kanuma Vovokaravina ke ita viiya. 17 Ma Pita da
Jon imasi ku tepasi iterei na Kanuma Vovokaravina itowatepanisi.
18 Ma Saimon ikitai ikikava aposol imasi wawaya ku tepasi iterei da Kanuma Vovokar-
avina itowatepanisi na mane ivororona kurisi da nani rewapanina ita gimari. 19 Ma
ivonesi bo, “Taku bade rewapana kovereku da iyavo kava imaku ku tepasi ana tereterei
na Kanuma Vovokaravina ina viiya.”
20 Ma Pita ivonapotei bo, “Tam ma am mane yavata ku keyama karata makamakii
nonowina kona nae! Ikikava kunotai da God ina puyo kuta gimari? 21 Nuwanuwam
didibarina God ku matana, tuna kubiine weni bigana kamonai ke kuna biga! 22 Am

* **8:3:** Apos 22:4-5, 26:9-11

bera berona kevi nuwapoyei ma kemiirikupukuputei. Ma Bada kurina kenipowana da mikeda am nota berona ina notatawei. 23 Damim aviiya da nuwakapi nuwanuwam ivi beroi ma bade am berabero ipatumim."

24 Ma Saimon ivi nowi kirakai, ivona bo, "Kubiiku konipowana Bada kurina da aviyavisina kovi sisiyei na ke ina tupuwa kuriku."

25 Pita da Jon i vitumaghana ivi mamatara ikovi ma Bada Vonana idima yavui na ivomiiri da ita vovira ku Jerusalem. Ma Sameriya dobuna kamonai ibaba inenae na kwanatu nununai Bada Varana Biibiina idimadimei.

Piripo ma Itiyopiya badana.

26 Mara sago Bada ina aneya Piripo ivonei bo, "Kevomiiri ma warere ketana eororu Jerusalem da ku Gasa kekivini." 27 Vaghina ma ivomiiri, ibaba inenae da Itiyopiya tomowa ikitai.* Tomowina na wawaya ghamana ma tuna na Itiyopiya damsi i kiivavo wavinena Kandasi ina mura kana koyakoyagha.† Tomowina ighae ku Jerusalem God vokavakavarina kubiine 28 ma iororu ina ku dobu. Ina seriyoti‡ tepanai igeru iveraverau ma peroveta Aisaya ina giruma ivivi yavi. 29 Ma Kanuma Vovokaravina Piripo ivonei bo, "Kenae nani ku seriyoti ma ririnai kuna baba." 30 Ma Piripo iverau nake ma ivi yanei da tomowina peroveta Aisaya ina giruma ivivi yavi. Ma Piripo ivi tarakiiyana bo, "Kiyiyavi na iyamna keviivii bubuni, bo kegha?"

31 Ma Itiyopiya tomowina ivonapotei bo, "Kegha, ke ata viiviiya. Ke sago wawaya da iti debei kuriku." Ma tomowina Piripo ivonei da ita ghae ita geru. 32 Ma giruma katamana ivivi yavi na weni,

"Tuna nakanani ma sipu, irutinaneyei da iti raboboi,
Ma nakanani ma sipu gegeyina, vunivunina eboribori na ke ita tutou,
Tuna bade nakanani, ke iti sisiya.
33 Wawaya ikiiviberoi,
ma ke vonavaghata tepanai iti tupavirei,
Ke sago tupurereghina da tisisiyesi,
Iyamna, ina yawasa dobuwai iviitawei."*

34 Ma tomowina Piripo ivi tarakiiyanei bo, "Kuta voneku, peroveta tuna mani ivi sisiya meyei bo wawaya sago isisiyei?" 35 Vaghina ma Piripo nani girumina tepanai sisiya ivi karei da Yesu Varana Biibiina ivi debei kurina. 36 Ketiyai inenae da ku okowa inekiibau ma Itiyopiya tomowina ivona bo, "Kekitai, wena okowa. Vaghina bo kegha da ana babataito?" 37 (-)§

38 Ma tomowina ivona na ina seriyoti ivi kiimiiriyei. Ma ivi ruwa ioru ku okowa da Piripo tomowina ibabataitoi. 39 Okowai igheghae na yaghiyaghinai Kanuma Vovokaravina Piripo iviitawei da Itiyopiya tomowina ke ita kita meyei. Ma tomowina ere nuwabiibiina inae. 40 Ma Piripo, Asotas kwanatunai irumatara ma baba ivi karei. Kwanatu nununai Yesu varana biibiina idimadimei inenae da ku Sisariya kwanatuna inekiibau.

9

Sol itupuwavira.
(Apos 22:6-16, 26:12-18)

---

* **8:27:** Weni Itiyopiya tomowina na ivi gagari, igina iviiya. † **8:27:** Itiyopiya damsi i kiki da i kiikiivavo tomotomowisi na ke sago biga ita berai. Tuna kubiine i maduwa na dobu ivivi badei. Ma meni kiivavona ina maduwa nani bigana iberaberai na ivonavona da wavinena na Itiyopiya damsi i 'Kandasi.' ‡ **8:28:** Seriyoti na keta wakana, tuna wawaya igerugeru ma hosi sago bo ruwa etitini. * **8:33:** Isa 53:7-8 § **8:37:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 37 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Piripo ivona bo, "Nuwanuwam kudubina kuni tumaghana na ana babataitom." Ma tomowina ivonapotei, "Yesu Keriso aitumaghanei da tuna God Natuna." '

1 Jerusalem kamonai na Sol patana da Bada kana kivikivina ivivi tupaketowanesi ma
kii vikiivunuwana ivonavonei. Inae da taparoro badana ghamana kurina, 2 ma ivi nowi
da ita giruma kiki numasi kii koyakoyagha wawayisi Damaskas kwanatuna kamonai
kurisi da Sol iti vitei da iyavo kava Damaskas kamonai, tomowa bo wavine Yesu ina keta
ekivikivini na ita patumisi ma ita rutinisi ku Jerusalem.
3 Ibaba inenae da namada ku Damaskas ita nekiibau na kadenima yasegana kunumai
ivokadari ma gweyurina ioru da iveruviviri. 4 Ipeku ku dowa ma wawaya gamona
ivi yanei, ivona bo, "Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku?"
5 Ma Sol ivona bo, "Bada, tam iyai?"
Ma ivonapotei bo, "Taku Yesu. Taku kitupaketowaneku. 6 Kevomiiri ma kuna rui ku
kwanatu ma nani dobunai wawaya ina vonem da aviyavisina kuna berai."
7 Ma iyavo kava Sol ivi kaeturanei na gamo ivi yanei ivivi sisiya ma ke sago wawaya
ita kitai. Ma imiiri da kawasi ineghenegheyana. 8 Sol ivomiiri ma damina iviiya da
ke kovokovoghina da ita kita. Tuna kubiine turaturana imana iviini ma irutini da ku
Damaskas. 9 Matana ipota da mara aroba ikovi ma nani kamonai ke sago aviyavisina
ita kani bo itumai.
10 Ma Damaskas kamonai Yesu kana kivikivina sago kana vava Ananayas. Ma Bada
mekeyuna ikitai da ikwatukwatui bo, "Ananayas!"
Ma ivona bo, "Kevona, Bada."
11 Ma Bada ivonei bo, "Kenae Judas ina ku numa, numana na Keta Maninina baranai.
Ma kevi tarakiiyana da tomowa kana vava Sol kuna kitai. Tomowina ina kwanatu na
Tasus ma wekarakava eniponipowana kuriku. 12 Ma namada mekeyum avi debei
kurina, ikitai da kuna nae kurina ma imam ku tepana kuna terei da matana ina kitame."
13 Ma Ananayas ivonapotei bo, "Bada, nani tomowina sisiyina avi yanei da vitu-
maghana damsi Jerusalem kamonai ivivi agaberowesi. 14 Ma bade avi yanei da taparoro
babadisi i babada gwabisiyai rewapana iviiya ma ipisi wike ku Damaskas da iyavo kava
kavovokavakavarim na ina patumikai."
15 Ma Bada ivonei bo, "Kenae! Nani tomowina avinei da kubiiku ina biga.
Ana vonatawei da kupuna damsi kurisi, i kiikiivavo yavata ma bade Israel damsi kurisi
da kaku vava ina dimei. 16 Ma ani beyei da kaku vava kubiine ina vokwarakwara kirakai."
17 Vaghina ma, Ananayas inae da nani ku numana irui ma imana Sol ku tepana
iterei. Ivona bo, "Varesiku Sol, ketiyai Bada Yesu kupanani na tuna ivonataweku apisi
kurim da kuna kitame ma Kanuma Vovokaravina gwabimuwai ina runuma." 18 Ma
yaghiyaghinai sawara nakanani ma iyana yadasi Sol matanai itamoririgha da ikitame.
Vaghina ma ivomiiri da ibabataito. 19 Muriyai ikam da tupuwina ivi rewapana.

Sol Damaskas kamonai idima.

Ma Sol Damaskas kamonai imakai mara gisina vitumaghana damsi yavata. 20 Ma
maninina ivi karei da kiki numasiyai idimadima da Yesu na God Natuna.
21 Ma iyavo kava ivi yanei na peyarisi ivi deyei ma ivona bo, "Wena vaghina tomowina
Jerusalem kamonai wawaya Yesu kana vava ivovokavakavari na ivi kiivunuwana. Ma
ipisi wike da vitumaghana damsi ita patumisi ma ita rutinisi taparoro babadisi i babada
kurisi."
22 Ma kegha da Sol ina dima ivi rewapana kirakai da Jiu damsi Damaskas kamonai ke
kovokovoghina da ita vonapotei. Ma vonavaghata ivi debei kurisi da Yesu na God ina
Vivinevine Wawayina.
23 Imakai inene da Jiu damsi ivi ogatara da ita kiivunui, * 24 ma Sol namada akovina
iviiya da Jiu damsi mara nonowa mariyai ma didibarai kwanatu matuketinai ivivi pota
da ita kiivunui. 25 Tuna kubiine didibarai turaturana irutini ma iriga ghamana ku
kamona iuwani da gari taraboginai ivi yoyowi ioru kwanatu ku kupuna da inae.

* **9:23:** 2Kor 11:32-33

Sol Jerusalem kamonai.

26 Sol inekiibau ku Jerusalem ma ibera tovoni da vitumaghana damsi ku kamosi ita rui
ma kegha, peyarisi iyabumanei. Ke iti tumaghanei da tuna Yesu kana kivikivina. 27 Ma
Banabas ivi vitei da irutini inae aposol kurisi. Ivonesi da ikikava Sol ibaba inenae ma
ketiyai Bada ikitai ma ivi sisiya kurina. Ma ivi mamataresi da Damaskas kamonai Sol
ke ita yabumana da Yesu avanai idima. 28 Nani murinai Sol aposol yavata imakamakai
ma ibababa Jerusalem kamonai. Ma ere tepatorana Bada avanai idimadima. 29 Ma
Jiu damsi viya Grik gamonai ivivi sisiya. Ti damsi Sol yavata ivivi vonapasipasiyana, tuna
kubiine keta iekwekwai da Sol ita kiivunui. 30 Maranai vitumaghana damsi sisiyina iviini
na Sol irutini ikiibau ku Sisariya kwanatuna ma ivonatawei inae ku Tasus kwanatuna.
31 Ma nani murinai na vitumaghana damsi kudubisi Judiya, Gariri ma Sameriya ka-
monai ere nuwanubasi imakai. Ma Kanuma Vovokaravina ikiiepepisi da ivi rewapana,
ma wawaya ipeyari ivi tumaghana da i koroto irakata. Ma mara nonowa Bada ivovokar-
avei.

Aineyas da Dokas.

32 Ma Pita ibaba da dobu ine yavui ma mara sago ku Laida kwanatuna inumataya da
vitumaghana damsi ita kitisi. 33 Nani dobunai tomowa digadigana kana vava Aineyas
ipanani, tuna numa kamonai ikena da madegha 8 ikovi. 34 Ma Pita ivona bo, “Aineyas,
Yesu Keriso iyawasim. Kevomiiri ma am riyapa kenokui.” Ma Aineyas iyawasa da
ikayovomiiri. 35 Ma Laida ma Seron kwanatusi kamonai wawaya peyarisi ikitai da
Aineyas ibababa na Bada ivi tumaghanei.
36 Ma vitumaghana wavinena sago Jopa kwanatuna kamonai kana vava Tabita
(vavana Grik gamosiyai na Dokas). Tuna mara nonowa bera biibiisi iberaberai ma
moyamoyakisi ivivi vitesi. 37 Ma mara sago igubaga kirakai da irabobo. Ma tupuwina
ikowai ma ivovunaghi da kiidamo numana kamonai iterei. 38 Ma vitumaghana damsi
Jopa kamonai ivi yanei da Pita tuna Laida kamonai, ma ke ita rabaraba, tuna kubiine
tomotomowa ruwa ivonatawesi inae kurina. Ma ivi nowi, ivona bo, “Kakayokayowei
da wekarakava tanae ku Jopa.” 39 Vaghina ma Pita nani tomotomowisi yavata inae.
Inekiibau na irutini ighae ku numa tepana. Ma kwapukwapura peyarisi ere tutusi
Pita imiiriviviri. Ma Dokas yawayawanai gara ipopo kubiisi na Pita ivi beyebeyei.
40 Ma Pita peyarisi ivonatawesi ikiibau ma ina kina kava ivi tuwaporeruruwana da
inipowana. Itavire wavinena raborabobona kurina ma ivonei bo, “Tabita, kevomiiri!”
Yaghiyaghina matana itamotatagha da Pita ikitai ma ivi kiimakiiyei. 41 Pita ivororona
da imana iviini ma itinavomiirini. Ma vitumaghana damsi, kwapukwapurisi yavata,
ikwatusi irui ma wavinena yawayawana ku imasi iterei. 42 Weni berana sisiyina irakata
da Jopa kwanatuna ikiimumui na wawaya ipeyari Bada ivi tumaghanei.
43 Ma Pita tomowa sago kana vava Saimon, yavata imakii kirakai Jopa kamonai. Ma
Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi ivivi gimagimara.*

10

Pita ma Koneriyas.

1 Tomowa sago kana vava Koneriyas na Sisariya kwanatuna kamonai imakamakai.
Ma tuna na senturiyon, seri wawayisi ivi 100 ivivi badesi, ma i koroto kana vava Itali.

* **9:43:** Saimon ghamoghamo bekasi ivivi gimagimara na ina biga kana vava ‘tanner’. Wawaya ghamoghamo ivivi kiivunuwa na Saimon gwabisiyai beka iyuyuna ma ku muramura ivovokutuvi da ke ita bowa ma ikiikiivipikai. Ma vunivunisi itarataramumui. Muriyai wawaya nani bekasi igimagimari da kae kii terepapara, kutu ma borikiide iyamoyamona. Moses ina vonaviyoyovana kamonai (Lev 11:39-40) igiruma da iyavo kava ghamoghamo raborabobosi ina votovoni na puyapuyakisi. Ma kegha da Pita na Saimon kana numataya. Ivi debei da Pita na vonaviyoyovana ikiibutawei da kupuna damsi yavata imakamakai ma kurisi idimadima.

2 Ma ina rakaraka yavata God ivovokaravei. Ina nuwaviina irakata moyamoyakisi
kurisi ma mara nonowa God kurina iniponipowana. 3 Mara sago ravi madeghinai* God
ina aneya irumatara da matanai ikitai ipisi kurina. Ma ikwatui bo, “Koneriyas.”
4 Ma Koneriyas iyabumana kirakai da ikita bogai ma ivona bo, “Bada, aviyavisina
kekayokayowei?”
Ma aneyina ivonapotei bo, “Am nipowana ma am verena moyamoyakisi kurisi na
God enotanotai ma inuwabiibiiyei. 5 Tuna kubiine am bigabiga kevonatawesi ku Jopa
kwanatuna da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutinapiyei. 6 Tuna inumataya da
ina varigheya Saimon yavata emakamakai. Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi
igimara ma ina numa na kikirai.”
7 Aneyina ivi sisiya ikovi ma ikuyowei na Koneriyas ina bigabiga wawayisi ruwa ma
ina seri wawayina sago ikwatusi ipisi. Seri wawayina na Koneriyas kana koyakoyagha
ma tuna yavata God ivovokaravei. 8 Aviyavisina peyarina Koneriyas kurina itupuwa na
ivi mamataresi. Ma ivonatawesi inae ku Jopa.

Pita mekeyu sago ikitai.

9 Mara itom ma ku madegha puna na Koneriyas ina bigabiga ku Jopa kwanatuna
inenekiibau. Ma Pita na ighae ku numa tepana nipowana kubiine. 10 Iniponipowana
da vitonara ikarai, ma ina kayowana da ita kam. Ivivi koyakoyagha da vavai ita tava na
nani kamonai nuwanuwana iwapewapei. 11 Ikita da kunuma itamotate ma sawara
sago, kitana da kwarewa ghamana matatupina ruwamaruwa uraviyai itinatatani ma
ivi yoyowi iororu ku dobu. 12 Ma kwarewina kamonai na ghamoghamo bogii ma
bogiiyai, viya kaesi ruwamaruwa ma viya na kiu ma viya na mota.† 13 Ma wawaya
gamona ivona bo, “Pita, kevomiiri. Kevi kiivunuwana da kuna kam.”
14 Ma Pita ivonapotei bo, “Bada, ke kovokovoghina! Ke meyani aku yawasa ka-
monai siya dowadowasi bo puyapuyakisi ata kani, iyamna Moses ina vonaviyoyovana
anununura bubuna.”
15 Ma nani gamona ivi sisiyame, ivona bo, “Aviyavisina God ivonakiiyaragha da
biibiina na ke kuna vonei da dowadowana bo puyapuyakina.” 16 Weni sisiyina mara
aroba ivi yanei, ma yaghiyaghinai nani kwarewina iviitawei ighae ku kunuma.
17 Pita weni berana ikitai na ivivi nuwanotanotei da iyamna avai. Ma nani kamonai
Koneriyas ina bigabiga ivonatawesi na inekiibau. Ma Saimon ina numa ipanani ma
garina matuketinai ivi kiimiiriyesi. 18 Ma irukwatu, ivi tarakiiyana da numataya sago kana
vava Saimon Pita weni numanai emakamakai bo kegha.
19 Ma Pita patana da ivivi nuwanotanota ma Kanuma Vovokaravina ivonei bo, “Saimon,
tomotomowa ivi aroba ekwekwim, 20 tuna kubiine kevomiiri ma kunoru da yavata
kona nae. Ke am nota ina ragharagha iyamna taku avonatawesi kurim.” 21 Vaghina ma
Pita ioru ma tomotomowisi ivonesi bo, “Wawayina koekwekwai na taku. Avi kubiine
kopisi?”
22 Tomotomowisi ivonapotei bo, “Senturiyon Koneriyas ivonatawekai. Tuna tomowa
maninina ma God evovokaravei. Bade Jiu damsi peyarisi i vigheghena. Ma aneya
vovokaravina ivi sisiya Koneriyas kurina, ivonei da kuta nae ina ku numa ma kuti sisiya
kurina.” 23 Vaghina ma Pita ivi kiikiiwesi ma ivonesi da yavata ita kena.
Mara itom na Pita nani tomotomowisi yavata ivomiiri inae, ma vitumaghana damsi
viya Jopa kamonai ivi kaeturanesi. 24 Mara itome na ku Sisariya inekiibau. Ma Koneriyas
namada ina rakaraka ma turaturana ikwaturiyariyesi da ivivi koyakoyagha. 25 Pita ita rui
ku numa na Koneriyas iverupotei, ku maghinona ivi tuwaporeruruwana ma itawotei.
26 Ma Pita itinavomiirini ma ivonei bo, “Kevomiiri, taku na wawayota tam nakanani.”

---

* **10:3:** 3:00 o’clock † **10:12:** Weni siyasi Jiu damsi ke ita kamkam, iyamna Moses ina vonaviyoyovana kamonai ivona da dowadowasi.

27 Ivi ruwa ivivi sisiya ma ku numa kamona irui ma Pita ikitai da koroto ghamana iriyesi.
28 Ma ivonesi bo, “Tami koakova bubuni da Moses igiruma da tokai Jiu damkai na ke
kupuna dami yavata tisagota bo kana numataya kurimi. Ma God ivi debei kuriku da ke
sago wawaya ana barei bo ana vonei da dowadowana bo puyapuyakina. 29 Tuna kubiine,
kaku sisiya kuvonatawei na maninina apisi, ke ata bara. Ma, kevona. Am kayowana
avai?”
30 Ma Koneriyas ivonapotei bo, “Rorova ravi madeghinai aku numiiyai
aniponipowana ma kadenima tomowa sago kana gara vovokeyakeyuna
maghinokuwai ivi kiimiiriyei. 31 Ma ivona bo, ‘Koneriyas, God am nipowana ivi yanei ma
am verena moyamoyakisi kurisi na enotanotai. 32 Am bigabiga kevonatawesi ku Jopa
da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutinapiyei. Tuna inumataya da ina varigheya
Saimon yavata emakamakai. Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi igimara ma ina
numa na kikirai.’ 33 Tuna kubiine yaghiyaghinai kam sisiya avonatawei, ma ibiibii
kirakai da kupisi. Vaghina. Peyarita na weni ma God gwabitiyai emakamakai. Ma
aviyavisina peyarina Bada ivonem na kevi sisiyei da kani yanei.”

Pita ina sisiya.

34 Ma Pita sisiya ivi karei, “Wekarakava akovina aviiya da God ku matana wawaya
peyarita na sago.* 35 Dam na bogii ma bogiiyai ma kegha da iyavo kava God evovokar-
avei ma i yawasa maninina na ekayokayowesi. 36 God varana biibiina ivonatawei Israel
damsi kurisi na namada sisiyina kovi yanei. Ivonesi da Yesu Keriso avanai na nuwanuba
tapanani da God yavata tinuwasago. Ma Yesu na peyarita ita Bada. 37 Ma namada
koakovi da aviyavisina itupuwa Judiya dobunai, nani berasi Gariri kamonai ivi karei
maranai Jon idima da wawaya ita babataito. 38 Ma bade koakovi ikikava God, Nasaret
tomowa Yesu ivinei da Kanuma Vovokaravina ma rewapana iverei. Ma bade ikikava
Yesu Judiya dobuna ine yavui da bera biibiisi iberaberai. Ma iyavo kava Devil imanai
ivovokwarakwara na ivivi yawasisi, iyamna God gwabinai imakamakai. 39 Aviyavisina
Yesu iberai Jiu damkai akii dobuwai ma Jerusalem kamonai na tokai aposol peyarina
matakiiyai kakitai na kaimamatara da vonavaghata. Ma korosiyai ituparatui ma
ivi raboboi, 40 ma mara kana viaroba kamonai na God iberai da rabobowai ivomiiri ma
irumatara kurikai da kakitai, yawayawana. 41 Ma ke wawaya peyarisi kurisi, tokai kana
kivikivina kava God ivinekai da kata kitai. Ma kaimamatara da rabobowai ivomiiri. Ma
muriyai yavata kakam ma kauma. 42 Ma sisiya bagibagina ivonekai da wawaya kurisi
kata dima ma kati mamatara da God, Yesu ivinei da mara damonai yawayawasita ma
raborabobosi peyarita ini tupavireta. 43 Ma peroperoveta peyarisi ivi mamatarei, ivi debei
da iyavo kava Keriso ini tumaghanei na tuna avanai God i berabero ina notatawei.”

Kupuna damsi Kanuma Vovokaravina iviiya.

44 Pita patana da ivivi sisiya ma nani kamonai iyavo kava ina sisiya ivivi yanei
na Kanuma Vovokaravina ioru da itowatepanisi. 45 Ma vitumaghana damsi Pita
ivi kaeturanei da yavata ipisi, ti na Jiu damsi. Ma ivi deyei da Kanuma Vovokaravina
na kupuna damsi yavata itowatepanisi, tuna puyona na ke Jiu damsi kava kubiisi.
46 Iakovi da kupuna damsi Kanuma Vovokaravina iviiya, iyamna ivi yanesi da kunuma
gamosi bogii ma bogiiyai ivivi sisiya ma God ivovokavakavari. Ma Pita ivona bo, 47 “Weni
damsi namada Kanuma Vovokaravina iviiya, tota nakanani. Tuna kubiine okowai
ina babataito, ke kovokovoghina da tavonatanisi.” 48 Vaghina ma Pita ivonesi da Yesu
Keriso avanai ibabataito. Ma Koneriyas turaturana yavata ivi nowi da Pita gwabisiyai
ita makai da mara gisina.

---

* **10:34:** Deut 10:17

11

Pita ina bera ivi sisiyei.

1 Aposol ma vitumaghana damsi peyarisi Judiya kamonai sisiya ivi yanei da kupuna
damsi God vonana ivi tumaghanei. 2 Tuna kubiine maranai Pita ighae ku Jerusalem na
vitumaghana damsi iyeghai, iyamna ti na Jiu vaghata, peyarisi Moses ina vonaviyoy-
ovana inununuri. 3 Ivonei bo, “Avi kubiine tam kupuna damsi i ku numa kurui ma
yavata kokam? Ti na dowadowasi!” 4 Ma vaghina Pita ivi karei da aviyavisina peyarina
itupuwa na ivi debei kurisi. 5 Ivona bo, “Jopa kamonai aniponipowana da nuwanuwaku
iwapewapei na kunumai sawara sago iororu akitai, kitana da kwarewa ghamana
ma matatupina ruwamaruwa uraviyai itinatatani ma ivi yoyowi ioru kuriku. 6 Ku
kamona arugenara na ghamoghamo bogii ma bogiiyai akitisi, viya kaesi ruwamaruwa
ma viya ghamoghamo dipa ma bade mota ma kiu. Ma Moses ina vonaviyoyovana
evonavona da peyarisi na dowadowasi ma puyapuyakisi. 7 Ma wawaya gamona
ivoneku bo, ‘Pita, kevomiiri. Kevi kiivununuwana ma kekam.’ 8 Ma avonapotei bo,
‘Bada, ke kovokovoghina! Moses igiruma da nani siyasi na dowadowasi ma puya-
puyakisi, tuna kubiine ke meyani ata kani.’ 9 Ma nani gamona kunumai ivi sisiyame
kuriku, ivona bo, ‘Aviyavisina God ivonakiiyaragha da biibiina na ke kuna vonei da
dowadowana.’ 10 Mara aroba weni sisiyina avi yanei ma ghamoghamo kwarewina
kamonai na peyarina iviitawei ighae ku kunuma. 11 Ma yaghiyaghinai tomotomowa
ivi aroba Sisariya kwanatunai inekiibau da meni numanai amakamakai na maghinonai
ivi kiimiiriyesi. 12 Ma Kanuma Vovokaravina ivoneku da aku nota ke ita ragharagha
ma tomotomowisi ivi aroba yavata kata nae. Ma varevaresita weni miikovimasago
kokitisi, ti na Jopa damsi ma yavata kanae da Koneriyas ina ku numa kanekiibau ma
karui. 13 Ma Koneriyas ivonekai da ina numiiyai aneya inekiibau kurina ma ivonei
bo, ‘Am bigabiga kevonatawesi ku Jopa da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutini.
14 Ina vonaviakovimi da ikikava God tam ma am rakaraka yavata ini yawasimi.’ ” 15 Ma Pita
ina sisiya ikwapanatini, “Avi karei da Koneriyas ina wawaya yavata kurisi avivi sisiya
na Kanuma Vovokaravina ioru da itowatepanisi. Ikikava karenai kurita itupuwa na
nakanani itupuwa kurisi. 16 Ma Bada ina sisiya anotai, ivona bo, ‘Jon na okowai
ibabataito ma God na Kanuma Vovokaravinai ina babataitomi.’* 17 Tota iyavo kava
Bada Yesu Keriso tavi tumaghanei na Kanuma Vovokaravina ivereta. Ma kupuna damsi
nakanani bade iveresi, tuna kubiine taku na wawayota ke kovokovoghina da God ina
kayowana ati kawakiikiiyei.”

18 Vitumaghana damsi Jerusalem kamonai Pita ina sisiya ivi yanei, ma vigamowana
ivoterei ma God ivokavakavari, ivonavona bo, “Nakanani da God na ke Jiu damsi kava
ma kupuna damsi yavata i taraboga evereveresi da i berabero ina miirikupukuputei ma
Yesu ini tumaghanei da yawasa makamakii nonowina ina viiya.”

Vitumaghana wawayisi Antiyok kwanatuna kamonai.

19 Sitivin irabobo murinai wawaya ivi karei da vitumaghana damsi
ivivi tupaketowanesi, tuna kubiine ivi verubogebogesi. Viya na inae kirakai da inumataya
ku Ponisiya dobuna, viya ku Saipras nuwana ma viya ku Antiyok kwanatuna. Ma
nani dobusiyai na Jiu damsi kava kurisi Yesu Varana Biibiina idimadimei.* 20 Ma
vitumaghana damsi viya, i dobu na Saipras nuwana ma Sairini kwanatuna, inae
ku Antiyok ma nani kwanatunai ivi karei da kupuna damsi kurisi Bada Yesu Varana
Biibiina idimadimei. 21 Ma God ina rewapana gwabisiyai da koroto ghamana Bada
ivi tumaghanei ma ikivini.

22 Ma vitumaghana damsi Jerusalem kamonai sisiyina ivi yanei na Banabas
ivonatawei ku Antiyok. 23 Inekiibau na ikitai da God ina agabiibai ma ina vibiibiina

* **11:16:** Apos 1:5 * **11:19:** Apos 8:1-4

gwabisiyai. Nuwanuwana ibiibai ma ikiiepepisi da i nota iti rewapana. Ma ivonesi da nuwanuwasi kudubinai iti patutu Bada kurina. 24 Ma Banabas na tomowa maninina ma Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma. Ma nuwanuwana kudubinai ivi tumaghana. Tuna kubiine koroto ghamana ivi nuwatinisi da Bada ivi tumaghanei.

25 Ma nani murinai Banabas, Antiyok ikiibutawei ma inae ku Tasus da Sol itekwai. 26 Ipanani ma irutinaneyei ku Antiyok. Vaghina ma madegha sago Banabas da Sol vitumaghana damsi yavata ivivi kiidaburana ma ivivi beyebeyena koroto ghamana kurisi. Ma Antiyok kamonai ivi karei da vitumaghana damsi ivi vavesi 'Keresiyana.'

27 Nani maranai Keresiyana viya Jerusalem kamonai inumataya ku Antiyok. Ti na peroperoveta, 28 ma sago kana vava Agabas ivomiiri ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonakiiyaragha da gomara ghamana ina tupuwa. Ma dobu bogii ma bogiiyai Rome i vibadana gaburinai na ina kamowanisi. Weni gomarina itupuwa na Rome damsi i kiivavo Korodiyus ina vikiivavona kamonai.* 29 Ma Yesu kana kivikivina Antiyok kamonai inotai da vitumaghana turaturasi Judiya kamonai iti vitesi, tuna kubiine sago sago duma aviyavisina gwabisiyai, gisina bo ghamana na nevanevana iverena. 30 I verena iterei ma Banabas da Sol ikavari da Keresiyana kii vinoraveraveyana Jerusalem kamonai iveresi.

12

Vitupaketowana irakata.

1 Nani maranai Kiivavo Herodi Agripa ivi karei da Keresiyana ivivi tupaketowanesi ma viya ipatumisi. 2 Ma Herodi ponanai seri wawayisi inae da Jon ina tuwa Jemes iwana seriyai ikiiyaraghi. 3 Ma damina iviiya da Jiu damsi ivi nuwabiibai da Jemes irabobo, tuna kubiine na bade Pita ipatumi. Weni berana Pasova kamna maranai itupuwa. 4 Pita ku gabura iterei ma seri wawayisi ivi 16 ivorereghisi da wawaya ruwamaruwii duma. I biga da Pita iti matatetei da ke ita verau. Herodi ina kayowana da Pasova kamna murinai wawaya peyarisi maghinosiyai Pita iti tupavirei.* 5 Ma Pita gabura kamonai kubiine na Keresiyana damsi nuwanuwasi kudubinai iniponipowana God kurina.

Pita gabura ikiibutawei.

6 Mara ita tom na Kiivavo Herodi, Pita iti tupavirei ma nani didibarinai Pita ere imapatupatumina ikenakena seri wawayisi ruwa basusiyai. Ma viya na matuketa imiimiiripotai. 7 Kadenima Bada ina aneya irumatara ma gabura numana kamonai iruyasegana. Ma Pita ghabaghabana ikiividagui da ikiimataki. Ma ivonei bo, "Kevomiiri yaghiyaghina!" Ma chein Pita imanai ivi tamotawetaweyana. 8 Ma aneya ivonei bo, "Kam borikiide kekuni ma kaem kana terepapara kekotei." Vaghina ma, Pita iberai. Ma aneya ivona bo, "Kam tarasovo kekotei ma kekiviniku." 9 Pita ikivini da gabura numana ikiibutawei, ma ke itakovi da aneya aviyavisina iberaberai kurina na bera vaghata, inotanotai da ita vivimatu. 10 Ibaba inae da seri wawayisi viya ikuyowesi ma inene da bade viya ikuyowesi ma ku gabura matuketina inekiibau. Tuna matuketa bagibagina, kirama iyamoni. Ma kegha da tuna mani itamotate ma ivi ruwa ikiibau ku kwanatu. Ketiyai ibababa da ke gurina ma yaghiyaghina aneya Pita ikuyowei inae.

11 Ma Pita nota iviiya da ke ita vivimatu ma ivona bo, "Wekarakava akovi da aviyavisina itupuwa kuriku na bera vaghata. Bada ina aneya ivonatawei kuriku, ivi viteku da Kiivavo Herodi ina rewapana aonaghi ma Jiu damsi ke kovokovoghina da berona ita berai kuriku."

12 Notana iviiya ikovi ma ibaba inae Meri ina ku numa. Meri na Jon Mak ina maduwa. Nani numanai na wawaya peyarisi ivi kiidaburana da iniponipowana. 13 Pita gari matuketinai irukiipowapowara ma bigabiga wavinena kana vava Roda ipisi da

* **11:28:** Apos 21:10 * **12:4:** Exod 12:1-27

ita vonapotei. 14 Ma wavinena Pita gamona ivi yanei na ivi nuwabiibii kirakai da matuketa
ke ita votawei. Iverau ivovira wawaya kurisi da ikiirara, “Pita matuketiyai emiimiiri!”
15 Ma wawayisi ivonapotei bo, “Kibero! Neghanegham!” Ma Roda patana da ivonavona
da Pita matuketiyai imiimiiri ma wawayisi ivonapotei bo, “Kegha, mikeda ina aneya.”
16 Ma Pita patana da irurukiipowapowara na wawayisi matuketa ivotawei ma ikitai
da vaghina wawayina na inota kavakavai. 17 Pita imana iruepai da wawaya kawasi
ita pota ma ikikava Bada gabura kamonai ivi yawasi na ivi sisiyei. Ma ivona bo, “Jemes
ma varevaresita kovonaviakovisi.” Ma ikuyowesi inae ku dobu sago.
18 Mara itom na nipunipu ghamana itupuwa seri wawayisi kamosiyai, iyamna ke
itakovi da Pita mike inae. 19 Ma Herodi seri wawayisi viya ivonesi da Pita iekwai,
kwanatu ine yavui ma ke ita panani. Tuna kubiine iyavo kava Pita ipotapotai na
ivi tupavireviresi ma ivi kiivunuwana.
Nani murinai Kiivavo Herodi ivomiiri Judiya ikiibutawei ma inae ku Sisariya ma nani
kwanatunai imakai.

Kiivavo Herodi ina rabobo.

20 Ma namadani kava Herodi na Taya ma Saidon kwanatusi yavata ivivi kawapata.
Taya ma Saidon damsi itarakapu ma inae da Brastas kurina, Brastas na Herodi ina
numa kana koyakoyagha. Ma ivi nowi kurina da i keta ita berai da Herodi yavata iti sisiya.
I kayowana da i vikawapata iti koviya ma nuwanubiiyai ita makai, iyamna kii vavai na
Herodi ina dobuwai iviiviiya.
21 Ma i mara iterei na Herodi kana gara biibii kirakiisi ivi kote. Ma inae da ina
vikiivavona gawarina tepanai imakai ma koroto kurisi ina sisiya iterei. 22 Ma ko-
roto sisiyina ivi yanei na ikiikiirara bo, “Wena god sago isisiya kurita, ke wawayota
ita vivisisiya.” 23 Ma Herodi koroto ke ita vonesi da ita voterei ma God ina kina kava
ita vokavakavari, tuna kubiine Bada ina aneya inekiibau da Herodi ivowai, gubaga iverei
da motamota tupuwina ivi tupabubuwanei da irabobo.
24 Ma God vonana irakata da dobu ine yavui da bade wawaya peyarisi vitumaghana
ivi karei.
25 Ma Banabas da Sol i biga Jerusalem kamonai ivi koviya na Jon Mak irutini da yavata
ivovira ku Antiyok.

13

Banabas da Sol ivinesi ma ivonatawesi.

1 Antiyok kwanatunai ekalesiya kamosiyai, viya na peroperoveta ma viya na vibeye-
beyena wawayisi. Ti na Banabas, Simiyon (tuna wawaya dumadumana), Lusiyas (ina
dobu Sairini), Menayen (tuna kiivavo Herodi Antipas yavata imagura patapata) ma
bade Sol. 2 Mara sago ivivi siya ma Bada ivovokavakavari ma kamonai na Kanuma
Vovokaravina ivonesi bo, “Kamomiyai Banabas ma Sol na aku vivinevine, kovi biibiinisi
ma kovoteresi da aku biga kava ina berai.”
3 Peyarisi visiya ma nipowana ivi kovini na imasi ku tepasi iterei da ivi biibiinisi ma
vaghina, ivonatawesi inae.

Banabas da Sol inae ku Saipras.

4 Kanuma Vovokaravina Banabas da Sol ivi nowesi inae ku Selusiya kwanatuna ma
nani dobunai ku kukakuka igeru da ku nuwa sago kana vava Saipras. 5 Inekiibau ku
Salamis kwanatuna Saipras kamonai na Jiu damsi i kiki numasiyai idimadima. Ma i
baba kamonai na Jon Mak yavata da iti vitesi.
6 Ma nuwana kamonai ibaba yavui, idima inenae da ku Papos inekiibau. Ma
nani kwanatunai Jiu tomowa sago kana vava Bajisas ipanani. Tuna kiikiirapuna ma
peroveta viviberona 7 ma tomowina Sediyas Polas iwagiyei da gwabinai imakamakai.
Sediyas Polas na Saipras kana bada ghamana ma tuna wawaya akakovina. Ma ina

kayowana da God vonana iti yanei, tuna kubiine sisiya ivonatawei da Banabas da Sol
ita pisi kurina. 8 Ma nani kiikiirapuna Bajisas (kana vava Grik gamonai na Elimas) na
imiiripotesi ma itarataravuvuresi da Sediyas Polas ke iti yanesi, iberabera tovoni da
Keriso ke iti tumaghanei. 9 Ma Sol (kana vava sago na Pol) Elimas ikita bogabogai ma
Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonei bo, 10 "Tam Devil natuna ma bera biibiisi
kudubina kighaviyei. Tam am yawasa kamonai na vibero ma bera didibarisi kava
kevovotani. Mara nonowa am viberowai Bada ina keta maninina kiriwariwai. 11 Tuna
kubiine na wekarakava Bada kovogha ina verem da mara gisina kava matam ini didibari
da yasegana ke kuna kitai!"

Ma yaghiyaghinai Elimas matana isowai ma ididibari da ikiikiigwamgwam, ivivi nowi
da wawaya sago imana ita viiya da ita rutini. 12 Weni berana Sediyas Polas matanai ikitai
na Yesu Keriso ivi tumaghanei. Ma Pol da Banabas Bada ina keta ivivi beyebeyena kurina
na ivi deye kirakiiyei.

Pisidiya Antiyok kamonai.

13 Papos kwanatunai na Pol turaturana yavata ku kukakuka igeru da ku kwanatu sago
kana vava Pega, Pampiriya dobuna kamonai. Ma nani dobunai Jon Mak ikuyowesi
ma ivovira ku Jerusalem. 14 Ma Pol da Banabas, Pega ikuyowei da inae ku kwanatu
sago kana vava Antiyok, Pisidiya dobuna kamonai. Ma viyakam maranai irui ku kiki
numana da imakiivipikesi. 15 Ma wawaya ivomiiri da Moses ina vonaviyoyovana ma
peroperoveta i giruma ivi yava ikovi, ma murinai na kiki numana babadisi wawaya
sago ivonatawei Pol da Banabas kurisi, ivonesi bo, "Varevaresikai, kade nota bo sisiya
biibiina gwabimiyai na koni sisiyei da wawaya kona kiiepepisi." 16 Pol ivomiiri ma imana
iruepai da wawaya nipu ita voterei ma ivona bo,

"Israel dami ma kupuna dami, tami iyavo kava God kovovokavakavari na kovi yaneku.
17 Israel damta ita God ita kaekiki mau ivinesi da ina wawaya. Ma Egypt kamonai
imakamakai na God ivi biibiinisi da i koroto irakata kirakai, ma ina rewapanai ivi nowesi
da nani dobuna ikiibutawei.* 18 Ma damsi madegha ivi 40 warereyai ibababa ma
nani kamonai na God ivi kawakiikiiyei ma kegha da ikoyagha bubunisi.* 19 Ma dam
miikovimaruwa ighegavovorisi Keinan kamonai ma i tano na ina wawaya Israel iveresi
da ivi rapenei.* 20 Weni berasi kudubina na madegha 450 kamonai itupuwa."*

"Ma nani murinai na God wawaya kii koyakoyagha ivinesi da ikoyakoyaghisi da
peroveta Samuweru ina ku mara. 21 Vaghina ma Israel damsi ivi nowi God kurina da
kiivavo ita veresi. Ma tomowa sago ivinei da kubiisi iti kiivavo, tomowina na Kis natuna
Sol, kii dam na Benjamin. Ma tuna ivi kiivavo da madegha 40 ikovi.* 22 Ma God, Sol
ivi kiibuni ma murinai David iterei da ivi kiivavo. God ivona bo, 'Jesi natuna David, tuna
nuwanuwaku ma aviyavisina peyarina ana vonei na ina berai.'* 23 Ma God vonakiiyapa
bagibagina iterei da David tupurereghina kamonai wawaya sago ina nekiibau da Israel
ini yawasisi. Ma tuna na Yesu. 24 Muriyai da Yesu ita nekiibau na kunona Jon, Israel
damsi kudubisi kurisi idima da i bera beroberosi ita miirikupukuputei ma ita babataito.*
25 Ma Jon ina biga ivivi koviya ma ivona bo, 'Konotanotai da taku God ina Vivinevine
Wawayina bo? Kegha, ke taku. Wawayina na murikuwai epipisi. Taku ke wawaya
kiimataniku da kaena kana terepapara uravina ata votawei.' "*

26 "Varevaresiku, tami Abraham tupurereghina ma bade tami kupuna dami God
kovovokaravei, kovi yana. Tota kurita God sisiya ivonatawei da ini yawasita. 27 Jerusalem
kamonai wawaya i babada yavata ke iti vaghinei da Yesu na God ina Vivinevine Waway-
ina. Ma ivi raboboi da peroperoveta aviyavisina igirugirumi na itupuwa. Ma nani

---

* **13:17:** Exod 1:7, 12:51 * **13:18:** Num 14:34; Deut 1:31 * **13:19:** Deut 7:1; Josh 14:1 * **13:20:** Judg 2:16; 1Sam 3:20 * **13:21:** 1Sam 8:5, 10:21 * **13:22:** 1Sam 13:14, 16:12; Psa 89:20 * **13:24:** Mak 1:4; Luk 3:3 * **13:25:** Mat 3:11; Mak 1:7; Luk 3:16; Jon 1:20, 27

girumisi na viyakam marasiyai mara nonowa iyava. 28 Ke sago aviyavisina berona
Yesu gwabinai ita panani da iti wavui ma kegha da Jerusalem damsi Pailat ivonei da
iti raboboi.* 29 Ma aviyavisina peyarina iberai Yesu kurina na rorova mara katamaninai
peroperoveta namada igirumi da ita tupuwa. Weni berasi ibera yavui na muriyai
korosi tepanai itereoruwei ma ku buba iterei da kana karawaga.* 30 Ma God iberai da
rabobowai ivomiiri.”
31 “Ma mara ipeyari irumatara ina wawaya kurisi. Muriyai da ita rabobo na ti damsi
yavata ibaba Gariri da ku Jerusalem. Ma ti na bera peyarina matasiyai ikitai da wawaya
kurisi imamatara da vonavaghata.* 32 Ma tokai na weni varana biibiina kapiyei kurimi.
Ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei ita kaekiki katakatamanisi kurisi 33 na
karako ita mariyai na berasi iberai kubiita da Yesu rabobowai ivomiiri. Psalms kamonai
igiruma da ivona bo,
‘Tam na natuku,
Ma karako taku na am Mamai.’*
34 Ma God iberai da Yesu rabobowai ivomiiri da ke karawagai tupuwina ita bowa.
Giruma katamana kamonai igiruma bo,
‘Aku vonakiiyapa bagibagina David ma tupurereghina yavata kurisi aterei da
ani biibiinisi
na nani vibiibiinina vovokaravina gwabimiyai ina makii nonowa.’*
35 Ma bade giruma katamana evonavona bo,
‘Am wawaya vovokaravina ke kuna kitatawei da karawagai tupuwina ina bowa.’ ”*
36 “Ma David ke tuna mani iti sisiya meyei, iyamna ina yawasa kamonai God ina kay-
owana ivoyavu bubuni ma irabobo. Ma ina kaekiki kii karawagai idogoi da tupuwina
ibowa. 37 Kegha, wawaya sago ivi sisiyei. Wawayina na Yesu, tuna tupuwina ke ita bowa,
iyamna God iberai da rabobowai ivomiiri. 38 Varevaresiku, kovi yana kiimatana. Yesu
tepanai na God ita bera beroberosi ina notatawei. Tuna kadimadimei kurimi da akovina
kota viiya. 39 Ma iyavo kava Yesu itumaghanei na i berabero kamonai ina tinakiibuwesi
ma God ina vonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi. Ma Moses ina vonaviyoyovana
na ke kovokovoghina da i berabero kamonai ina tinakiibuwesi. 40 Ma kokitaruvimi da
aviyavisina peroperoveta ivivi sisiyei na ke ina tupuwa kurimi. 41 Ivona bo,
‘Kovi yana, iyavo kava kovonavonavikoniyeku. Matami ekita ma ani tataghanimi ma
kona rabobo,
iyamna karako weni maranai bera ghamana ana berai.
Nani berana irakata kirakai da wawaya ita vonaviakovimi
na kota notai da vibero.’ ”*
42 Pol da Banabas kiki numana ikiikiibutawei na wawaya ivi nowi kurisi da viyakam
marana maghinosiyai ita vovira da nani notasi nake da iti sisiyei kurisi. 43 Ma koroto
isawasawara na nevanevana Pol da Banabas ikivinisi. Kamosiyai viya na Jiu damsi
ma viya na kupuna damsi Jiu damsi i kiki inununuri ma God ivovokavakavari. Pol da
Banabas kurisi ivivi sisiya ma ivonavonesi bo, “Mara nonowa God koni tumaghanei da ina
agabiibai tepanai kona makai.”
44 Ma viyakam marana inekiibau na wawaya kudubisi nani kwanatunai iriyesi ku
kiki numana da Bada vonana iti yanei. 45 Ma Jiu damsi i babada koroto ghamana
ikitai na inuwakapi. Ma ivi karei da Pol ivi avaberowei ma wawaya ivonavonesi da ina
sisiya peyarina na vibero. 46 Pol da Banabas ere maghitepatorasi sisiya bagibaginai
ivonapotesi bo, “God ina kayowana da tami Jiu dami koti nao da varana biibiina kurimi
kata dimei. Ma ke kota kayokayowei kubiine, imatakira da yawasa makamakii nonowina

* **13:28:** Mat 27:22-23; Mak 15:13-14; Luk 23:21-23; Jon 19:15 * **13:29:** Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42 * **13:31:** Apos 1:3 * **13:33:** Psa 2:7 * **13:34:** Isa 55:3 * **13:35:** Psa 16:10 * **13:41:** Hab 1:5

kobarei. Karako na kana voteremi ma kupuna damsi kurisi kana dima. 47 Ma Bada sisiya
bagibagina ivonekai na weni,
‘Avinem da tam na yasegana kupuna damsi kubiisi,
tam tepamuwai na dam ma dam dobu kudubinai yawasa makamakii nonowina
ina panani.’ ”*
48 Ma kupuna damsi weni sisiyina ivi yanei na ivi nuwabiibai. Ma Bada ivi ghegheni
vonana kubiine. Ma iyavo kava God ivinesi da yawasa makamakii nonowina ita viiya
na ti damsi ivi tumaghana.
49 Ma Bada vonana ikiibau da nani dobuna inunui. 50 Ma Jiu damsi i babada nani
kwanatuna kamonai ivomiiri da tomotomowa ghamaghamasi nuwanuwasi ikanikani.
Ma wivine mumurisi ti na mara nonowa i kiki numanai God ivovokavakavari na
ti yavata i nota ivi beroi da peyarisi Pol da Banabas ivi tupaketowanesi ma ikwavinisi
da i dobu ikiibutawei. 51 Ma Pol da Banabas kaevunavunasi ikiiririghatawei, tuna
ivi matakira da iyavo kava God vonana ibarei na kovogha ina veresi. Ma ivi ruwa ivomiiri
ku kwanatu sago kana vava Aikoniyam.* 52 Ma Antiyok kamonai vitumaghana damsi
nuwabiibiiyai imakamakai ma Kanuma Vovokaravina gwabisiyai irunuma.

14

Aikoniyam kamonai.

1 Aikoniyam kwanatuna kamonai Pol da Banabas ku kiki numana irui. Ma i dima na
ivi rewapana kirakai da wawaya nuwanuwasi itinavirai. Ma koroto ghamana, Jiu damsi
ma kupuna damsi yavata Bada ivi tumaghanei. 2 Ma Jiu damsi viya Keriso varana biibiina
ibarei na ti ivomiiri da kupuna damsi nuwanuwasi ikani da Pol da Banabas kurisi
nuwanuwasi ipughu ma ivi kawapatesi. 3 Ma Pol da Banabas nani dobunai imakii kirakai
ma ere maghitepatorasi Bada varana biibiina idimadimei. Ma Bada rewapana iveresi
da matakira ghamaghamasi ma notakavakavasi iberai, ivi debei da God ina agabiibai
sisiyina na vonavaghata. 4 Ma kwanatuna kamonai na wawaya ivi bogebogesi da dam
ruwa. Viya inae da Jiu damsi ke ita vivitumaghana na ku murisi imiiri. Ma viya inae
aposol kurisi da ku murisi imiiri.
5 Ma kupuna damsi ma Jiu damsi i babada yavata na Pol da Banabas kii diri itetetei
da iti kayoberowanesi ma wakimiyai iti kiivunuwanesi. 6 Ma aposol kii sisiya ivi yanei na
iverugavu ku kwanatu ruwa, Listra ma Debe, Laikoniya dobuna kamonai. 7 Ma nani
dobunai Bada varana biibiina idimadimei.

Listra ma Debe kwanatusi kamonai.

8 Tomowa sago Listra kwanatuna kamonai imakamakai na itupuwei da digadigana
ma ke meyani ita bababa. 9 Mara sago Pol idimadima ma koroto kamosiyai digadigana
na ivivi yana. Pol matana maninina itawei ma damina iviiya da nani digadigana
vitumaghana gwabinai da God iti yawasi. 10 Ma ikiirara kurina, ivonei bo, “Tam,
kevomiiri!” Vaghina ma digadigana itarukapoka imiiri ma baba ivi karei.
11 Koroto ikitai da digadigana iyawasa na ti mani i Laikoniya gamosiyai ikiirara
bo, “Ita god ivi ruwa kiidamowai ioru kurita, kitasi ivire da nakanani ma waway-
ota!” 12 Ivonavona da Banabas na i god Zus ma Pol na ivonavonei da i god Hemes,
iyamna tuna na sisiya voravorana. 13 Ma Zus ina taparoro numana na kwanatu
nevanevanai. Ma taparoro badana ina wawaya yavata kau tomotomowisi irutinisi ma
saru gerogerorisi ikavara ma kwanatu ku matuketina inekiibau. I kayowana da Pol da
Banabas ita vokavakavarisi ma suwara kurisi ita kapuni.
14 Banabas da Pol sisiyina ivi yanei da suwara ita kapuna kurisi na ivi nuwapoya ki-
rakai. Tuna kubiine kii gara igosira ma iverau koroto ku kamosi ma ikiirara bo,

* **13:47:** Isa 42:6, 49:6 * **13:51:** Mat 10:14; Mak 6:11; Luk 9:5, 10:11

15 “Turaturakai, avi kubiine weni berana koberaberai? Tokai na ke god ma wawayota
tami nakanani. God vaghata na yawayawana, tuna dobu ma kunuma ma yegai
ma aviyavisina kudubina kamosiyai iyamoni. Kakayokayowei da God varana bi-
ibiina koni yanei ma koni tumaghanei da weni berasi viviberosi kona voterei. Iyamsi
kegha!* 16 Mara katamaninai na God, dam kudubina ivoteresi da i ku kayokay-
owanai ivovokavakavara wapawapa. 17 Ma kegha da mara nonowa ina matakira
gwabimiyai emakamakai iyamna tuna kwamra ma bodu nununai garewa evereveremi
ma yabayaba da vavai ghamana kopanapanani da nuwabiibiiyai komakamakai. Nani
berasi ivi debei da tuna emakamakai ma ina agabiibai irakata tami kurimi.” 18 Pol da
Banabas weni nakanani ivivi sisiya ma ipiropiro kirakai da koroto ita vonatanisi, iyamna
i kayowana ghamana da ita suwarisi. Ma kegha da ivonatanisi da kau ke iti kiivunuwana.
19 Nani murinai Jiu damsi viya Antiyok ma Aikoniyam kwanatusiyai inekiibau ma
koroto nuwanuwasi itinavirai da nuwanuwasi ipughu Pol da Banabas kurisi. Ma koroto
ivomiiri da Pol wakimiyai iraravi da ipeku ma inotai da irabobo. Ma itinakwarokwaroi
da kwanatu ku kupuna itawanakiibuwei. 20 Ma vitumaghana damsi iriyesi da tupuwina
imiirigwagwari ma Pol ivomiiri da yavata ku kwanatu irui. Mara itom na Banabas
yavata ivi ruwa inae ku Debe.

Pol da Banabas ivovira ku Antiyok, Siriya kamonai.

21 Pol da Banabas Debe kwanatunai Keriso varana biibiina idimei da koroto ghamana
nuwanuwasi itinavirai da Yesu Keriso ivi tumaghanei. Ma nani murinai ivovira ku
Listra, ku Aikoniyam ma ku Antiyok Pisidiya dobuna kamonai. 22 Ma kwanatu
nununai Keresiyana ikiikiiepepisi da i nota iti rewapana ma sisiya biibiisi itereterei da
i vitumaghana ita vokikini. Ma ivonesi bo, “Vitumaghana damta nuwapoya bogii ma
bogiiyai tapanapanani da God ina ku vikiivavona tarui.” 23 Ma bade kwanatu nununai
ekalesiya kii vinoraveraveyana ivinevinesi. Ma ivivi siya ma iniponipowana da iyavo
kava ivinevinesi na Bada ku imana itereteresi. Ti i nota ma i vitumaghana na Bada Yesu
kava kurina itereterei.
24 Ma Pisidiya dobuna ine yavui na muriyai irui ku Pampiriya dobuna, 25 na Pega
kwanatunai idima ikovi na ikiibau ku Ataliya kwanatuna. 26 Ma ku waka igeru da
Ataliya ikiibutawei ma inae ku Antiyok Siriya dobuna kamonai. Karenai nani kwanatu-
nai ivomiiri da baba ivi karei, tuna kubiine ivovira nake. Rorova kava vitumaghana
damsi Antiyok kamonai Pol da Banabas God ku imana iteresi ma ivonatawesi da ina
biga ita berai. Ma wekarakava God ina agabiibiiyai nani bigana ivi kovini na ivovira
kurisi.
27 Inekiibau ma vitumaghana damsi ikwaturiyariyesi da God aviyavisina i biga
kamonai iberai na kudubina ivonaveresi. Ma kamonai ivonesi da God ikikava kupuna
damsi i keta ivotawei da Keriso ivi tumaghanei. 28 Vaghina ma nani dobunai imakii
kirakai vitumaghana damsi yavata.

15

Vitumaghana damsi i dughu Jerusalem kamonai.

1 Tomotomowa viya Judiya dobunai inae ku Antiyok kwanatuna ma vibeyebeyena
ivi karei vitumaghana damsi kurisi. Ivonesi bo, “Moses ina vonaviyoyovana kota nunuri
da kwimata bekami kota tuviviratawei. Ke kona berai na Keriso ke ini yawasimi.”*
2 Weni sisiyina kubiine Pol da Banabas, Judiya damsi yavata ivi gamowana ma
ivi vonapasipasiyana. Tuna kubiine vitumaghana damsi Pol da Banabas ma Keresiyana
viya ivinesi da ita nae ku Jerusalem da weni vikawapatina kubiine aposol ma Kere-
siyana kii vinoraveraveyana ita kitisi.

* **14:15:** Exod 20:11; Psa 146:6 * **15:1:** Lev 12:3

3 Vitumaghana damsi Pol da Banabas ma wawaya viya ivonatawesi inae ku Jerusalem
ma i baba kamonai irui da vitumaghana damsi Ponisiya ma Sameriya dobusi ka-
monai ivi akovisi da kupuna damsi Yesu ivi tumaghanei. Ma i vonaverena kubiine na
vitumaghana damsi nuwanuwasi ibiibii kirakai. 4 Inekiibau ku Jerusalem na aposol,
Keresiyana ma kii vinoraveraveyana ivomiiri da ivi kiikiiwesi. Ma Pol da Banabas
vonaverena iterei da God aviyavisina i biga kamonai iberai. 5 Ma Perisi damsi viya Yesu
ivivi tumaghanei na ivomiiri ma ivonakiiyaragha bo, "Kupuna damsi Yesu ina kivini na
tavonesi da ina tuvivira ma Moses ina vonaviyoyovana ina votekateke yavui."
6 Ma aposol da Keresiyana kii vinoraveraveyana ivi kiidaburana da weni vikawapatina
iti dughuwei. 7 Ivi sisiya kirakiiyei ma muriyai Pita ivomiiri ma ivonesi bo, "Varevaresiku,
koakovi da rorova kava tota kamotiyai God ivineku da ata dima kupuna damsi kurisi
da taku kawakuwai Yesu varana biibiina iti yanei ma iti tumaghanei.* 8 Ma God, ina
kina kava nuwanuwata kamona iakovi. Ma ivi debei da kupuna damsi ekayokayowesi,
iyamna ikikava tota Jiu damta Kanuma Vovokaravina ivereta na bade nakanani
iveresi.* 9 God kurina na Jiu damta ma kupuna damsi na sago, iyamna i vitumaghana
kubiine na i bera beroberosi inotatawei da nuwanuwasi yagharisi. 10 Avi kubiine
koberabera tovoni da God kota rubui? Rorova ita kaekiki mau da ipisi kurita na Moses
ina vonaviyoyovana gwabitiyai ma kudubita tabera kavai da kata nunura bubuni. Ma
avi kubiine ami kayowana da vitumaghana damsi vusi na Moses ina vonaviyoyovana
ita nunuri? Weni vitana ke ku tepasi kona terei. 11 Kegha taweyana! Takovi da ita
vitumaghana kubiine na ita Bada Yesu ina agabiibai irakata da yawasa makamakii
nonowina ivereta. Ma kupuna damsi bade nakanani."
12 Ma ke sago wawaya sisiya ku tepana ita terei. Nani murinai korotona ivoguguba
ma Pol da Banabas i baba ivi sisiyei. Ivi mamatara kurisi da ikikava God ina rewapanai
bera ghamaghamasi ma notakavakavasi iberai kupuna damsi kamosiyai. 13 Ivi sisiya
ikovi na Jemes ivomiiri ma ivona bo, "Varevaresiku, kovi yaneku. 14 Saimon Pita namada
ivoneta da ikikava karenai God ivi debe meyei da kupuna damsi nuwanuwasi iviiya
ma kamosiyai wawaya viya ivovinesi da ina wawaya. 15 Peroperoveta i sisiya yavata
ivi kiisagoi ma nakanani igiruma da God ivona bo,
16 'Muriyai ana vovira da David
ina vikiivavona iwapa na tuna ana ruepa meyei,
tuna nakanani ma numa gharavuna ana vovunaghi
da ana vowa meyei.
17 Weni berana ana berai da dam ma dam peyarisi taku Bada inekwiku.
Ma kupuna damsi kaku vava ini tumaghanei da ti na taku aku wawaya.
18 Rorova mara katamaninai ivi karei da ku karako na Bada evonavoneta da weni
berasi ina berai.' "*
19 Ma Jemes ina sisiya ikwapanatini ma ivona bo, "Kupuna damsi viya wekarakava i
nota God kurina etereterei. Ke ata kayokayowei da i nota tapiroi. 20 Tuna kubiine tavonesi
da ke Moses ina vonaviyoyovana kudubina ina nunuri. Tagiruma kurisi da bera viya
kava ke ina berai. Sago na vavai da siya wawaya kokoitau kurisi isuwari na suwarina ke
ina kani, iyamna puyapuyakina. Ma kana viruwa na ke meyani ini pekana wapawapa.
Ma kana viaroba na tara ke ina kani ma turina na ghamoghamo kayo kukupotana ke
ina kani, iyamna tarana uyuwina kamonai.* 21 Ita biibai da kupuna damsi na weni
berasi kava ita nunuri, iyamna namadani kava wawaya kwanatu nununai Moses ina
vonaviyoyovana edimadimei. Ma mara nonowa viyakam marasiyai kiki numasi
kamonai iyiyavi."

Kupuna damsi itumaghana na kurisi igiruma.

* **15:7:** Apos 10:1-43 * **15:8:** Apos 2:4, 10:44 * **15:18:** Amos 9:11-12 * **15:20:** Exod 34:15-17; Lev 17:10-16, 18:6-23

22 Nani murinai aposol, Keresiyana kii vinoraveraveyana ma vitumaghana damsi
kudubisi Jerusalem kamonai ivi dughu. Ma nota iterei da wawaya ruwa ivinesi da Pol da
Banabas yavata ita vonatawesi ku Antiyok. Judas (kana vava sago na Basabas) ma Sailas
ivinesi. Weni tomotomowisi ivi ruwa na vitumaghana damsi kii vinoraveraveyana.
23 Ma weni nakanani igiruma da ita vonatawei,

"Tokai aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana na varevaresikai kurimi ka-
girugiruma. Tami, kupuna dami vivitumaghanimi Antiyok kwanatunai, ma Siriya
da Silisiya dobusi kamonai.

Kiiwa kiiwa.

24 Sisiya kavi yanei da wawaya viya kamokiiyai ikiibau kurimi na akii vi-
vaghina ke kata veresi. Ma aviyavisina ivivi sisiyei kurimi na ami nota ipiroi
ma ivi notaragharaghimi. 25 Tuna kubiine kavi dughu ma wawaya kavinesi da
kana vonatawesi kurimi, turaturata biibiisi Banabas da Pol yavata ina nae. 26 Ti
na ivere meyesi ita Bada Yesu Keriso kubiine. 27 Vaghina ma Judas da Sailas
kana vonatawesi kurimi da aviyavisina kagirumi na bade kawasiyai ina vonaveremi.
28 Kavi nuwanotanota ma Kanuma Vovokaravina yavata kavi vaghinei da bera viya kava
ke kona berai. Ma ke sago vita ku tepana kana terei da kona kavari. 29 Kokoitau kana
suwara, tara ma ghamoghamo kayo kukupotana ke kona kani, ma ke koni pekana
wapawapa. Ita biibai da weni berasi kavonavonemi na ke meyani kona berai.

Vaghina, tuna kava ma kiiwa kiiwa."

30 Ma tomotomowisi ivi ruwamaruwa ivonatawesi da ioru ku Antiyok. Nani dobunai
vitumaghana damsi kudubisi ivi kiidaburana ma nani girumina Jerusalemuwai ikavara-
piyei na iveresi. 31 Ivi yavi ma nuwanuwasi irukiiepepai ma ivi nuwabiibii kirakai.
32 Ma Judas da Sailas imakai ma mara nonowa sisiya biibiisi vitumaghana damsi
ivonavonaveresi, iyamna i puyo God gwabinai iviiya da ti na peroperoveta. Tuna
kubiine wawaya ikiikiiepepisi ma nota rewapana ivereveresi. 33 Ma gwabisiyai imakai
mara gisina gurina ma muriyai vitumaghana damsi ivi biibiinisi ma nuwanubiiyai
ivonatawesi ivovira i wawaya kurisi, ku Jerusalem. 34 (-)* 35 Ma Pol da Banabas na
Antiyok kamonai imakai da wawaya viya yavata Bada Vonana ivivi beyebeyena ma
idimadimei.

Pol da Banabas ivi bogebogesi.

36 Ke mara gurina ma Pol, Banabas ivonei bo, "Tavovira da kwanatu nununai
varevaresita tarugenarisi. Rorova Bada Vonana tadimei kurisi na akovisi taviiya da
ikikava emakamakai." 37 Ma Banabas ina kayowana da Jon Mak ita rutini da yavata
ita nae. 38 Ma Pol inotai da ke ita biibai, iyamna Pampiriya dobunai ibigabiga ma i
biga kamonai na Jon Mak ivi muritina ma ikuyowesi.* 39 Tuna kubiine Pol da Banabas
ivi vonapasipasiyana da ivi bogebogesi. Banabas, Mak irutini ma waka ere kukana igeru
da inae ku Saipras. 40 Ma Pol, Sailas ivinei da iti kaeturanei. Ma vitumaghana damsi Pol
da Sailas ivi biibiinisi, Bada ku imana iteresi da ina agabiibai gwabisiyai ina makai. Ma
ivonatawesi inae. 41 I baba kamonai irui ku Siriya ma Silisiya dobusi da vitumaghana
damsi irugenarisi ma sisiya biibiisi iterei da i nota ivi rewapana.

16

Timoti, Pol da Sailas yavata ibaba.

1 Pol inae ku Debe kwanatuna ma muriyai ku Listra kwanatuna da vitumaghana
wawayina sago kana vava Timoti ipanani. Ina maduwa na Jiu wavine ma Keriso
ivivi tumaghanei, ma ina mamai na Grik tomowa. 2 Vitumaghana damsi peyarisi Listra

* **15:34:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 34 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Sailas Antiyok kamonai ikuyowesi.' * **15:38:** Apos 13:13

ma Aikoniyam kwanatusi kamonai na ivonavona da Timoti na wawaya kiimatanina ma ikawabiibiiyei. 3 Pol, Timoti ita rutini yavata ita nae, tuna kubiine ina kayowana da Timoti kwimata bekana ita tuviviratawei ma Timoti ivi vaghinei, iyamna nani dobunai Jiu damsi peyarisi iakovi da Timoti ina mamai na Grik wawaya.* 4 Muriyai kwanatu nununai ibaba na sisiya bagibagisi itereneyei da vitumaghana damsi ita votekateka bubuni. Sisiyisi na aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana Jerusalem kamonai gwabisiyai iviiya. 5 Ma vaghina ekalesiya kwanatu nununai i vitumaghana ivi rewapana, ma mara nonowa wawaya vusi vitumaghana ivivi karei da ku kamosi irui da i koroto irakarakata.

Masedoniya tomowa mekeyuna Pol kurina irumatara.

6 I baba kamonai na Pol turaturana yavata Pirigiya ma Gareisiya dobusi ine yavui. Ma ke ita nae ku Eisiya dobuna da ita dima, iyamna Kanuma Vovokaravina itarapaparisi. 7 Ma Misiya dobuna ina ku parata inekiibau na ibera tovoni da ku Bitiniya dobuna ita rui ma kegha, Yesu Kanumina itarapapara meyesi. 8 Vaghina ma Misiya kamonai ibaba maninina inae da ku Troas kwanatuna inekiibau. 9 Ma nani didibarinai God Masedoniya tomowa mekeyuna ivonatawei Pol kurina. Ikita da tomowina imiimiiri ma kurina ivi nowi bo, “Pol, kedamana ku Masedoniya dobuna da kuni vitekai.” 10 Pol nani mekeyuna ikitai ikovi na vaghina ma yaghiyaghinai akii sawara kayuna ma kavomiiri ku Masedoniya. Kanotanotai da God ikwatukai da varana biibiina nani damsi kurisi kata dimei.†

Pilipai kwanatunai Lidiya ivi tumaghana.

11 Troas kamonai waka kaviiya da kadamana ku nuwa sago kana vava Samotires. Mara itom na kadamana ku Neyapolis kwanatuna. 12 Ma nani dobunai kawota ma karui ku Pilipai. Masedoniya dobuna kamonai Rome damsi ivivi badesi na Pilipai tuna i kwanatu ghamana sago. Nani dobunai kamakai mara gisina. 13 Viyakam maranai kwanatu kakiibutawei da kanae ku okowa. Jiu damsi i nipowana gawarina kata panani. Ma okowa baranai na wivine ivivi dughu na kanae da kurisi kavi sisiya. 14 Ma iyavo kava ivivi yana na kamosiyai wavine sago kana vava Lidiya. Tuna ina kwanatu Tayatira ma ina biga da gara biibii kirakiisi ivivi gimarei.‡ Ma tuna wavinena na mara nonowa God ivovokavakavari. Ma Pol ina sisiya ivivi yanei ma Bada nuwanuwana ivotawei da ivi tumaghanei. 15 Lidiya ma ina rakaraka ma wawaya iyavo kava gwabinai ivivi makiiyana na peyarisi ibabataito. Ma ivonekai da kata nae ina ku numa. Ivona bo, “Kona notai da taku Bada aitumaghanei na tanae aku ku numa da tami kaku numataya.” Ivona kirakiiyekai kubiine na yavata kanae.

Pol da Sailas ku gabura iteresi.

16 Mara sago kanenae ku nipowana gawarina da bigabiga wavinena kapanani, tuna gwabinai kanuma berona irunuma. Kanumina ina rewapanai na bera karakava da ita tupuwa na namada ivivi debei. Akova gavugavusi gwabinai kubiine na wawaya mane ghamana kana koyakoyagha ivivi miiyesi da wavinena ina sisiya iti yanei. 17 Ma nani wavinena Pol ma tokai ikivikivinikai ma ikiikiirara bo, “Weni damsi na God Kiidamo Makamakiina ina vovobigabiga. Evonavonemi da tami ikikava yawasa makamakii nonowina kona panani.” 18 Mara nonowa weni sisiyina iberaberai da Pol nuwanuwana ipughu ma imiiritavire da kanuma berona ivonei bo, “Yesu Keriso avanai avonavonem

* **16:3:** Jiu damsi peyarisi iakovi da Timoti gisinai na kwimata bekana ke ita tuviviratawei. Ma Timoti, Pol yavata ita baba ma ita dima na Moses ina vonaviyoyovana ita nunura bubuni da tuna na Jiu vaghata. Mikeda Timoti ke ita tuviviri na Jiu damsi ke iti vaghinei da i kiki numasi kamonai ita dima. † **16:10:** Weni dobunai Luk ivi karei da Pol mau yavata ibababa. Tuna kubiine igiruma bo, “akii sawara kayuna ma kavomiiri.” ‡ **16:14:** Tayatira damsi sisei sago ivivi tavi da ‘dye’ iyamoyamoni, kana kita dugadugarina bo ‘purple.’ Gara ivovokutuvi na kitana ibiibii kirakai da mumurisi kava igimagimari.

da wavine kekiibutawei." Ma kanuma berona yaghiyaghinai wavinena ikiibutawei da inae.
19 Maranai kana koyakoyagha ikitai da i mane kana keta igudui na Pol da Sailas ivotanisi ma itinaveraveruwesi inae kwanatu babadisi kurisi. 20 Ma vitupavira babada ku maghinosi iteresi ma ivonesi bo, "Weni tomotomowisi na Jiu damsi. Ma ipisi da ita kwanatu kamonai i sisiya eberaberai da wawaya inotaragharaghisi. 21 Tota na Rome damta ma i vibeyebeyena kata kivini na ita kiki kati kiigiiyei, tuna kubiine ke kati vaghinei." 22 Ma koroto ghamana ti bade ivomiiri da Pol da Sailas iyeghayeghisi.
Ma vitupavira babada i wawaya ivonesi da Pol da Sailas kii gara ivi tinasikeyana ma kiiyai iravisi. 23 Ivi kiigudeyanesi ikovi ma ku gabura iteresi. Ma gabura badana ivonei da ita pota bubunisi da ke ita verau. 24 Gabura badana weni sisiyina kubiine na numa ku kamovaghina iteresi ma kaesi ikuta da ke kovokovoghina da ita verau.
25 Nubakutuva punai Pol da Sailas iniponipowana ma itavotavora, God ivovokavakavari. Ma iyavo kava gabura kamonai ivivi makiiyana na ivivi yanesi. 26 Kadenima nukenuke ghamanakina gabura numana inukei. Ma yaghiyaghinai matuketa peyarina itamotate, ma gabura damsi kii chein ivi tamotaweyana. 27 Gabura badana irumataka ma ivomiiri ita kita da matuketa peyarina kawabonabonaghisi. Ma inotai da gabura damsi peyarisi ivi veraveruwana na ina seri itina yavui da tuna mani iti rabobo meyei.§ 28 Ma Pol ikiirara, "Ke kuni rabobo meyem! Peyarikai na weni!"
29 Gabura badana yasegana kubiine ivi kwatu. Ma iyabumana kirakai da iverau irui ma ere kirokirorona Pol da Sailas maghinosiyai itawotei. 30 Ma irutinisi ikiibau ma ivonesi bo, "Babada, aviyavisina ana berai da yawasa ana panani?"
31 Pol da Sailas ivonapotei bo, "Bada Yesu kuni tumaghanei na yawasa makamakii nonowina kuna panani. Tam ma am rakaraka yavata." 32 Ma Bada vonana idimei kurina ma ina rakaraka kurisi. 33 Namanaki da didibara basunai ma gabura badana Pol da Sailas irutinisi maninina inae da kii gubaga ikowa. Ma yaghiyaghinai ina rakaraka yavata ibabataito. 34 Nani murinai irutinisi ighae ina ku numa ma vavai iveresi da ikam. Ma tuna ina rakaraka yavata ivi nuwabiibii kirakai da God ivi tumaghanei.
35 Mara itom na vitupavira babadisi potapota wawayisi ivonatawesi gabura badana kurina, ita vonei da Pol da Sailas ita votawesi ita nae.
36 Vaghina ma gabura badana Pol ivonei bo, "Babada sisiya ivonatawei da tam ma Sailas kana votawemi. Kokiibau da nuwanubiiyai konae."
37 Ma Pol potapota wawayisi ivonesi bo, "Tokai na Rome damkai ma ke aviyavisina berona kata berai. Avi kubiine ke iti tupavirekai ma debiiyai ivi kiigudeyanekai ma ku gabura iterekai? Avi kubiine i kayowana da gavunai ina vonatawekai? Kegha! Kwanatu babadisi ti mani ina pisi da ina rutinikai kana kiibau."
38 Potapota wawayisi Pol ina sisiya ivi yanei ma inae da vitupavira babadisi ivonaveresi. Akovina iviiya da Pol da Sailas na Rome damsi na iyabumana kirakai. 39 Vaghina ma inae kurisi da nuwanuwasi ikiivipikapikai ma gaburai irutinakiibuwesi ma ivi nowi kurisi da kwanatu ita kiibutawei. 40 Pol da Sailas gabura ikiibutawei na inae Lidiya ina ku numa. Ma nani dobunai vitumaghana damsi yavata ivi kiidaburana ma sisiya biibiisi iveresi da i nota iti rewapana, ma ikuyowesi inae.

17

Pol idima Tesalonika kwanatunai.

1 Pol da Sailas ibaba da ku Ampiporis kwanatuna ma maninina inae da ku Apoloniya kwanatuna da bade maninina inae ku Tesalonika kwanatuna irui. Ma nani dobunai Jiu damsi i kiki numana sago imakamakai. 2 Pol ina bera da meni ku dobuna ina rurui

§ **16:27:** Gabura badana ina biga ke ina bera bubuna da gabura makamakiisi ina verau na kovoghina na rabobo.

na ina nae ku kiki numana. Tuna kubiine Tesalonika kwanatunai taparoro aroba imakai ma viyakam marasi nununai na irurui ku kiki numana da wawaya kurisi God vonana iyamna vaghata ivivi mamatarei. 3 Sisiya kiimatana ivi debei da giruma katamana kamonai vonaverena iterei da mara sago God ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara ma ita rabobo ma bade rabobowai ita vomiiri. Ivonesi bo, “Weni wawayina Yesu aisisiyei kurimi, tuna na God ina Vivinevine Wawayina.” 4 Vaghina ma Jiu damsi viya nuwanuwasi itinavirai da Yesu ivi tumaghanei ma Pol da Sailas kurisi ikapu. Ma Grik damsi peyarisi yavata, ti namada God ivovokavakavari ma wekarakava Yesu ivi tumaghanei. Ma kamosiyai na wivine avatetesi viya na yavata.

5 Ma Jiu damsi inuwakapi na ikiibau ku keta bada da ivi dirigiigai, wawaya beroberosi ma babawapawapasi kava iviinisi. Ma iberai da koroto ghamana iwagiyesi da kwanatu kamonai ikiikiirara ma wawaya ivivi kiitabirana. Ma koroto iverau da Jeison ina numa ikuni ma igavovori, Pol da Sailas iekwisi ma ita viinisi da koroto ku imasi ita teresi. 6 Ma ke ita pananisi kubiine na Jeison ma vitumaghana damsi viya yavata itinakiibuwesi ma itinaveraveruwesi kwanatu babadisi kurisi. Ma ivivi kiirareyana bo, “Pol da Sailas berona eberaberai da dobu kudubina ikuvirei! Ma wekarakava irui ita ku kwanatu 7 ma weni tomowina Jeison itinariyesi ina ku numa. Pol weni wawayisi yavata Kiivavo Sisa ikawakiikiiyei, iyamna evonavona da kiivavo sago emakamakai, kana vava Yesu.” 8 Koroto ma kwanatu babadisi Jiu damsi ivi yanesi na nuwanuwasi ipirotawetawei. 9 Ma kii kovogha kubiine mane ruvana iterei na Jeison ma vitumaghana damsi ivoruvai ma kwanatu babada iveresi. Ma tuna igudusi da mara muriyai weni berana ke ina bera meyei. Ma vaghina ivonatawesi inae.

Bereya kwanatuna kamonai.

10 Ma vitumaghana damsi ikoyagha da didibarai Pol da Sailas ivonatawesi inae ku kwanatu sago kana vava Bereya. Inekiibau ma Jiu damsi i ku kiki numana irui. 11 Ma Bereya damsi na wawaya biibiisi ma nuwanuwasi vovotawena, ke Tesalonika damsi nakanani. Tuna kubiine nuwanuwasi kudubinai Keriso varana biibiina ivivi yanei. Ma mara nonowa giruma katamana ivivi yavi ma iekwekwai da Pol sisiya itereterei na vonavaghata bo kegha. 12 Ma wawaya peyarisi Bereya kamonai ivi tumaghana, Jiu damsi ma Grik tomotomowa peyarisi ma bade Grik wivine avatetesi viya. 13 Ma Jiu damsi Tesalonika kamonai Pol ivi kawapatei na akovina iviini da God vonana idimadimei Bereya damsi kurisi. Tuna kubiine ivomiiri inae ku Bereya ma reso ivi karei, ma sisiya iberai da koroto nuwanuwasi ipirotawetawei da nuwanuwasi ipughupughu Pol kurina. 14 Ma vitumaghana damsi yaghiyaghinai Pol ivonatawei ikiibau ku kikira da ita geru. Ma Sailas da Timoti ivoteresi da Bereya kamonai imakai. 15 Ma tomotomowa viya Pol ivi kaeturanei inae ku Atenisi kwanatuna. Muriyai da tomotomowisi ita vovira ku Bereya na Pol ivi varavarisi da Sailas ma Timoti ita vonaviyaghiyaghinisi da ita nae ku Atenisi, Pol kurina.

Atenisi kwanatuna kamonai.

16 Pol Atenisi kamonai Sailas da Timoti ikoyakoyaghisi na ikitai da kwanatu kamonai kokoitau ipeyari kirakai da ina nuwapoya irakata. 17 Tuna kubiine kiki numana kamonai ivi karei da Jiu damsi ma bade Grik damsi viya God ivovokavakavari na kurisi ivivi beyebeyena. Ma bade mara nonowa vigimara gawarinai iyavo kava nani dobunai ipanapananisi na ti kurisi ivivi beyebeyena. 18 Nani kamonai Epikuriya damsi ma Sitoiki damsi Pol yavata ivivi vonapasipasiyana. Pol ina dima kamonai na ikikava Yesu irabobo ma bade ivomiiri na tuna ivi sisiyei. Ma nani damsi ti mani kamosiyai ivi tarakiiyana bo, “Weni kawa neghaneghana imaghinopapapara na aviyavisina isisiyei?” Ma viya ivonavona bo, “Agunai dobu viruwa damsi i god isisiyesi.” 19 Vaghina ma Pol

irutinaneyei i ku dughu gawarina, dobuna kana vava Ariyopagas.* Ma kwanatu
babadisi ivi tarakiiyanei bo, “Tam am vibeyebeyena vuna kisisiyei na ikikava? 20 Bera
viya kuvi sisiyei na kaveyaveyiyei ma kakayokayowei da akovina kata vii bubuni.”
21 Mara nonowa Atenisi damsi peyarisi ma dam viruwa Atenisi kamonai na i kayowana
ghamana da bera ma nota vusi ina viviyanei ma ina vividughu kupomei.
22 Vaghina ma Pol kwanatu babadisi maghinosiyai ivomiiri ma ivona bo, “Akitakitimi
da tami Atenisi dami na nuwanuwami kudubinai ami vokavakavara na kokoitau bogii
ma bogiiyai kurisi kotereterei. 23 Ami kwanatu kamonai ababa na ami suwara kii kema
ipeyari kirakai akitai. Ma kemana sago tepanai na kogiruma bo, ‘God sago ke katakovi
na ina gawara vovokaravina weni.’ Nani God na ke kotakova bubuni ma kegha da
kosuwasuwara kurina ma kovovokavakavari. Nani God na kurimi ani sisiyei. 24 God
na dobu ma bera kudubina kamonai iyamoni ma tuna dobu ma kunuma kana bada.
Tuna kubiine wawaya taparoro numasi eyamoyamona na God vaghata ke nani numasi
kamosiyai ita makamakai.* 25 Tuna yawasa ma bera kudubina everevereta, tuna kubiine
ke sago aviyavisina ita vadivadiyei da wawaya imasiyai ina yamoni. 26 Karevaghinai
tomowa sago kava iyamoni ma nani tomowinai na wawaya itupuwa da dam bogii ma
bogiiyai ma dobu kudubina imakii yavui. Tuna ina kina kava wawaya kii mara iterei
ma bade i parata iterei da meni dobunai kava iti makiiyana. 27 Bera peyarina God iberai
da wawaya tuna itekwai. Ina kayowana da wawaya ita vororona kurina ma damina
ita viiya. Ma God na ke rabaraba, peyarita gwabitiyai. 28 Wawaya sago ivona bo,
‘God ina rewapanai da tota tidagudagu ma yawayawata tamakamakai.’
Ma ami giruma wawayina sago ivona bo,
‘Tota na God natunatuna.’
29 Tota natunatuna kubiine na ke tanotai da tuna na kokoitau nakanani. Nani sawarisi
na gold bo silva bo wakimiyai wawaya i nuwagiurai ma imasiyai eyamoyamoni.
30 Rorovani kava God ikitai da wawaya ke itakovi da aviyavisina eberaberai, tuna
kubiine i bera neghaneghasi ikitatawei. Ma karako na sisiya bagibagina everevereta da
wawaya kudubita dobuwai ita bera beroberosi tinuwapoyei ma tamiirikupukuputei.
31 Ma kana mara vaghata iterei da vonavaghata tepanai wawaya kudubisi ini tupaviresi.
Ma tomowa sago kiimatanina ivinei da nani vitupavirana ini gayamei. Ma iberai da
tomowina rabobowai ivomiiri, ivi matakira wawaya kurita da tuna na ina Vivinevine
Wawayina.”
32 Ma kwanatu babadisi Pol ina sisiya ivi yanei da wawaya rabobowai ivomiiri na
ivi namei ma ivonaviiviiyakei. Ma wawaya viya ivona bo, “Akii kayowana da kade mara
sago kuta vovira da weni notasi kuti sisiya meyei.” 33 Vaghina ma Pol nani dughuna
ikiibutawei ma inae. 34 Ma wawaya viya Pol iwagiyei ma Yesu ivi tumaghanei. Kamosiyai
na tomowa sago kana vava Diyonisiyas, tuna kwanatu badana sago, ma wavine sago
kana vava Damarisi ma bade wawaya viya yavata.

18

Korint kwanatuna kamonai.

1 Weni berasi murinai Pol Atenisi ikiibutawei da inae ku Korint kwanatuna. 2 Ma
Korint kamonai Jiu tomowa sago ipanani, kana vava Akwila, ina dobu Pontas. Akwila
kawana Pirisera yavata wekarakava Itali dobuna ikiibutawei da ipisi ku Korint, iyamna
Rome damsi i kiivavo ghamana Korodiyus na Jiu damsi ikwavinisi, ivonakiiyaragha
da peyarisi Rome kwanatuna ita kiibutawei. Ma Pol inae da Akwila da Pirisera ita kitisi.
3 I biga da gara ipopopo da yobe iyamoyamona. Ma Pol bade yobe popopo waway-
ina, tuna kubiine mara gurina gwabisiyai imakai da ibiga patapata. 4 Ma viyakam

* **17:19:** Ariyopagas: Ariyopagas na koya sago kana vava, tuna Atenisi kwanatuna kamonai. Ma tuna koyana tepanai na kwanatu babada i dughu gawarina. * **17:24:** 1Kgs 8:27; Isa 42:5; Apos 7:48

marasi nununai Pol irurui ku kiki numana. Ma Jiu ma Grik damsi yavata sisiya ivivi taghegheyanei. Ina kayowana da nuwanuwasi ita tinavirai da Yesu iti tumaghanei.
5 Ma Sailas da Timoti Masedoniya dobuna ikiibutawei ma ipisi ku Korint. Nani maranai Pol yobe popo bigana ivoterei da mara nonowa God varana biibiina idi-madimei Jiu damsi kurisi. Ma ivivi beyebeyena kurisi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. 6 Ma Jiu damsi viya Pol ivonavikoniyei ma ivi avaberowei. Tuna kubiine Pol maghinosiyai kana gara popokuna ikiiririghi. Ma ivonesi bo, "Rabobo berona kona panani na damidamina! Ke koni wavuku. Karako na ana voteremi da kupuna damsi kurisi ana dima." 7 Vaghina ma Pol ivoteresi. Nani murinai tomowa sago ina numiiyai idimadima, tuna kupuna tomowina kana vava Titiyas Jastas. Ina numa na kiki numana ririnai ma mara nonowa God ivovokavakavari. 8 Krispas, tuna kiki numana badana ma ina rakaraka yavata kudubisi Bada Yesu ivivi tumaghanei. Ma Korint damsi peyarisi Pol ivi yanei na Bada vitumaghanina ivi karei da ibabataito.
9 Didibara sago Bada ivi sisiya Pol kurina, ivonei bo, "Ke kuna yabumana da kuni kawapotapota. Am dima kevi marapatei. 10 Taku akoyakoyaghim da ke sago wawaya ina ravim bo inivisi ina verem, iyamna weni kwanatunai na aku wawaya ipeyari ki-rakai." 11 Vaghina ma Pol Korint kamonai imakamakai da madegha sago ma nawaravi miikovimaruwa kamonai God vonana biibiina ivivi beyebeyesi.
12 Akeya dobunai Gariyo ivivi bada ma nani maranai Jiu damsi viya ivi kiikapusi da Pol ipaniya na irutini inae Gariyo kurina vitupavirena kubiine. 13 Ma ivonei bo, "Weni tomowina taravatu ivi kiigiiyei na wawaya kurisi ivi beyebeyena da vokavakavara God kurina na ke kana keta nununai."
14 Pol ivomiiri da iti sisiya, ma kegha da Gariyo Jiu damsi ivonesi bo, "Weni tomowina mikeda berabero gisina bo ghamana ita berai na taku aku biga da ati yanemi. 15 Ma weni nuwapoyina na sisiya ma wawaya kii vava ma tami Jiu dami ami vonaviyoyovana koigamowanei. Tuna kubiine tami mani kovi maniniya. Ma taku na weni nuwapoyina ke ani tupavirei." 16 Vaghina ma Gariyo ikwavinisi da vitupavira numana ikiibutawei. 17 Ma nani numana maghinonai koroto ghamana ivomiiri da kiki numana badana Sostenis ivotani ma piideyai ivowai. Ma Gariyo ke iti nuwapoyei.

Pol ivovirame ku Antiyok.

18 Pol mara gurina Korint kamonai imakai. Muriyai ikiibau ku kwanatu kana vava Senkiriya ma nani dobunai uyawina igharitawei, ivi matakira da vonakiiyapa bagibagina sago Bada kurina na ivi koviya. Vaghina ma vitumaghana damsi ikuyowesi da Pirisera ma Akwila yavata ku waka ere kukana igeru ma ivomiiri ku Siriya dobuna.*
19 Keta borinai ku Epesas kwanatuna inekiibau, ma nani dobunai Pirisera da Akwila ivoteresi. Ma Pol ina kina kava irui ku kiki numana da Jiu damsi yavata sisiya ivi ghegheyanei. 20 Ma damsi ivonei da yavata ita makai mara gisina gurina ma Pol ivona bo, "Kegha." 21 Ma ita kuyowesi na ivonesi bo, "Mikeda God ini vaghinei na kara mara sago ana vovira." Ma ku waka ere kukana igeru ma Epesas ikiibutawei. Ma Pirisera da Akwila na Epesas kamonai imakai.
22 Inekiibau ku Sisariya kwanatuna da iwota. Ma irui ku Jerusalem da ekalesiya nani dobunai ivi kiikiiwesi. Ma ibaba inae ku Antiyok kwanatuna. 23 Pol nani dobunai imakii gisina ma muriyai ibaba da Gareisiya ma Pirigiya dobusi kamona ine yavui. Ma vitumaghana damsi irugenarisi ma ivi sisiya kurisi da nuwanuwasi ita kiiepepai.

Apolos Epesas ma Korint kamonai.

24 Mara sago Jiu tomowa sago ku Epesas kwanatuna inekiibau. Kana vava Apolos ma ina kwanatu na Ariksandiriya. Tuna ina nuwagiura irakata ma giruma katamana iakova kirakiiyei. 25 Namada wawaya gwabisiyai Yesu ina keta akovina iviiya. Ma

* **18:18:** Num 6:18

nuwanuwana kudubinai idimadima. Ma Yesu ivivi sisiyei na maninina kavakava. Ma babataito sago kava iakovi, tuna Jon ina babataito. 26 Ma kiki numana kamonai ivi karei da ere maghitepatorana idimadima na Pirisera da Akwila ivi yanei. Ma ivi kiikiiwei ma irutini i ku numa. Nani dobunai akova ku tepana iverei da God ina keta kudubina itakova yavui. 27 Mara sago Apolos ina kayowana da ita nae ku Akeya dobuna da ita dima. Tuna kubiine vitumaghana damsi Epesas kamonai igiruma Keresiyana varevaresisi Akeya dobunai kurisi. Ivonaveresi da Apolos ipipisi na ita verupotei. Inekiibau ma iyavo kava God ina agabiibiiyai namada ivivi tumaghana na ti damsi ivi vite kirakiiyesi. 28 Dughu ghamaghamasi kamonai debiiyai Jiu damsi ivonavonatepatepanisi. Ma giruma katamana ivovotawei ivivi yavi na tuna tepanai ivonavona bo, “God ina Vivinevine Wawayina kokoyakoyaghi na inekiibau, tuna na Yesu.”

19

Pol Epesas kwanatunai.

1 Apolos na Korint kwanatunai imakamakai ma nani maranai Pol, Antiyok kwanatuna ikiibutawei. Ma ibaba da dobu viya dipiiyai ikiiyaraghi da ku Epesas inekiibau. Ma nani dobunai vitumaghana damsi viya ipananisi.* 2 Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Maranai vitumaghana kovi karei na Kanuma Vovokaravina damina koviiya bo kegha?”

Ma ivonapotei bo, “Kegha. Tokai Kanuma Vovokaravina ke katakova tovoni. Ke meyani sisiyina kati yanei.”

3 Ma Pol ivi tarakiiyanesi bo, “Nakanani na meni babataitona koviiya?”

Ivonapotei bo, “Okowai, tuna Jon ina babataito.”

4 Ma Pol ivonesi bo, “Jon ivi beyebeyena da wawaya i bera beroberosi itinimayei ma ita miirikupukuputei na ita babataito. Ma ivi akovisi da tomowa sago karakava ina pisi na tuna tomowina kati tumaghanei. Tuna na Yesu.”*

5 Vitumaghana damsi weni sisiyina ivi yanei na Bada Yesu avanai ibabataito. 6 Ma Pol imana ku gayamisi iterei na Kanuma Vovokaravina itowatepanisi da kunuma gamosi bogii ma bogiiyai ivivi sisiya. Ma sisiya God gwabinai iviiviiya na ivivi debei. 7 Ma damsi na ivi 12.

8 Ma nawaravi aroba kamonai Pol mara nonowa irurui ku kiki numana ma ere tepatorana idimadima. Ina sisiya kiikiimatanisi itereterei, God ina vikiivavona ivivi sisiyei da wawaya nuwanuwasi itinavirei. 9 Ma wawaya viya kawakiikiisi na Pol ina sisiya ke iti tumaghanei ma debiiyai Yawasa Ketana ivonaviiviiyakei. Tuna kubiine Pol kiki numana ivoterei, vitumaghana damsi irutinisi ma idamana ku numa sago, tuna na Tairanas ina vibeyebeyena numana. Ma mara nonowa nani dobunai ivivi beyebeyena. 10 Nakanani iberaberai da madegha ruwa ikovi. Ma iyavo kava Eisiya dobunai imakamakai na peyarisi Bada varana biibiina ivi yanei, Jiu ma Grik damsi yavata.

Sikiva natunatuna.

11 God ina rewapanai na Pol bera ghamaghamasi iberaberai. 12 Ma nani kamonai wawaya gara sinasinamisi Pol gwabinai iyuyuna ma inenae da gubagubagisi kurisi da nani garasiyai ikiikiitovonisi da kii gubaga iyawayawasa. Ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ikiikiibukuyowesi. 13 Ma Jiu damsi viya i biga na ibababa da kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai irunuma na ikwavikwavinisi. Ma ti na ke Keresiyana ma kegha da ibera tovoni da Bada Yesu avanai ita kwavinisi. Ivonavona bo, “Pol, Yesu edimadimei. Ma nani wawayina Yesu avanai kakwavikwavinim. Kekiibau!”

---

* **19:1:** Korint kwanatuna na Akeya dobuna kamonai ma Antiyok kwanatuna na Siriya dobuna kamonai. Pol ibaba da Gareisiya ma Pirigiya dobusi ikiiyaraghisi da ku Epesas kwanatuna, tuna kikirai Eisiya dobuna kamonai. * **19:4:** Mat 3:11; Mak 1:4, 7-8; Luk 3:4, 16; Jon 1:26-27

14 Ma tomotomowa miikovimaruwa na ti yavata weni berana iberaberai. Ti na Sikiva
natunatuna. Ma Sikiva na Jiu damsi i taparoro badana ghamana. 15 Mara sago kanuma
berona tomowa sago gwabinai na ivonapotesi bo, “Yesu akovi ma Pol akovi, ma tami na
iyavo?”
16 Ma tomowina na kanuma berona ina rewapanai ivi kapoka da nani tomotomowisi
miikovimaruwa iravisi. Iravi kirakiiyesi da iyusi kava numa ikiibutawei ma ere
taratarasi ivi veraveruwana. 17 Ma Jiu da Grik damsi Epesas kamonai na weni sisiyina
ivi yanei da iyabumana kirakai. Tuna kubiine Bada Yesu kana vava ivokaravei. 18 Ma
peyarisi Bada ivivi tumaghanei na debiiyai i bera beroberosi ivivi mamatarei. 19 Ma
wawaya viya kiikiirapusi ma yapuyapunesi na ti mani i kiirapu ma yapune bukasi
iyuna da debiiyai ivi daburi ma ikapuni. Mikeda nani bukasi kudubina iti gimarei na
50 tausan silva mane riririghina ita panani. 20 Weni berasiyai na Bada varana biibiina
dobu inunui da ivi rewapana.

Viruwa ghamana itupuwa Epesas kamonai.

21 Weni berasi murinai na Pol damina iviiya da Kanuma Vovokaravina ina kayowana
da ita nae ku Jerusalem. Muriyai da ita nae na nota iviiya da Masedoniya ma Akeya
dobusi kamonai ita baba da vitumaghana damsi ita rugenarisi. Ma ivona bo, “Ana nae
ku Jerusalem na muriyai God ina vonataweku ku Rome.” 22 Kana vivita ruwa, Timoti
da Erastas, ivonatawesi ivi nao inae ku Masedoniya dobuna. Ma Pol na Eisiya dobunai
imakai mara gisina.
23 Ma nani maranai Epesas kamonai nuwapoya ghamana itupuwa. Wawaya ivi karei
da Yawasa Ketana ivivi ghaviyei. 24 Grik damsi i god wavinena kana vava Atemis ma ina
taparoro numana Epesas kamonai. Tomowa sago kana vava Dimitriyas, tuna ina biga
da sawara silva kiraminai iyamoyamona, Atemis ina taparoro numana ivivi bonebonei
da wawaya igimagimari. Ina bigabiga wawayisi iyamoyamona ma ivivi gimara da
mane ghamana iviiviiya. 25 Tuna kubiine ina bigabiga wawayisi ma bade iyavo kava
sawarisi iyamoyamona na peyarisi ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Aku wawaya, weni
sawarisiyai na mane ghamana taviiviiya. 26 Ma matamiyai kokitakitai ma tinimiyai
koiyanei da nani tomowina Pol wawaya peyarisi nuwanuwasi itinavirai da vokavara
ketana bogiiyai ekivikivini, Epesas kwanatunai ma bade Eisiya dobuna kamonai.
Evonavona da kokoitau wawaya imasiyai eyamoyamona, ti na ke god vaghata. 27 Weni
berana takitaruvai da kokoitau yamoyamona wawayita kata vava ke ina bero ma ita
mura ketana ina gudui. Ma ke tuna kava. Bade ita god wavinena Atemis ina taparoro
numana ina kiiviberoi. Wekarakava wawaya Eisiya ma dobu ku kudubina kamonai
Atemis erurunomei ma takitaruvai da ina vibadana ke ina kovi.”
28 Ma nani korotona Dimitriyas ina sisiya ivi yanei na nuwanuwasi ipughu ma kiirara
ivi karei, “Atemis! Atemis! Ita god na Atemis!” 29 Vaghina ma wawaya peyarisi
kwanatu kamonai ivi yanesi na yogo wapawapa ivi karei. Ma bade Pol turaturana Gayas
ma Aristakas ivotatanisi, ti na Masedoniya damsi. Ma ivi ruwa itinaveraveruwesi da
dughu kana ku gawara irui. 30 Pol ina kayowana da koroto maghinosiyai ita miiri da
iti sisiya kurisi, ma vitumaghana damsi ivonatani. 31 Ma bade nani dobuna ina parata
babadisi, ti na Pol turaturana, sisiya ivonatawei ma ivona kirakiiyei da ke ita nae ku
dughu gawarina. 32 Nani korotona dughu gawarinai ivi notaragharaghisi da iyogoyogo
wapawapa. Wawaya nota bogii ma bogiiyai kubiine ikiikiirara. Ma wawaya peyarisi
na ke itakovi da avi kubiine iriyesi. 33 Ma Jiu damsi tomowa sago kana vava Ariksanda
ivotabiri da koroto ku maghinosi. Ma wawaya viya ikiirara kurina da iti sisiya. Imana
iruepai da wawaya kawasi ita pota da kana papara ita vowai. 34 Ma koroto ikitai da tuna
Jiu tomowa, na peyarisi ikarayogopatai bo, “Atemis! Atemis! Ita god na Atemis!” Mara
gurina iyogoyogosi.†

† **19:34:** Iyogoyogosi da 2 hours ikovi.

35 Ma kwanatu badana sago ivovinubiisi ma ivona bo, “Epesas dami! Dobu kudubina
iakovi da tota na Atemis kana koyakoyagha. Iakovi da kana vava irakata ma ina
numa taparoro ma ina wakima vovokaravina kunumai ipeku na peyarina tota Epesas
damta takoyakoyaghi. 36 Wawaya kudubina iakovi da vonavaghata. Tuna kubiine nipu
kovoterei ma bera wapawapa ke kona berai. 37 Weni tomotomowisi korutinapiyesi na
ke avi berona ita berai. Ma taparoro numana kamonai ke ita yapi bo ita god wavinena
kana vava ita kiiviberoi. 38 Ma mikeda Dimitriyas ina bigabiga yavata ekayokayowei da
wawaya ini wavusi na vitupavira kana keta emakamakai. Ma babadisi ami nuwapoya
avai na ini vitemi. 39 Ma mikeda aviyavisina ku tepana kokayokayowei na kwanatu
babadisi i dughu kamonai koni sisiyei da koni maniniya. 40 Ma Rome babadisi ekitakitai
da tanene kirakai na gisina kava kovogha ina vereta. Karako weni kayoghakighakina
ma kiirara wapawapana na iyamna kegha. Ma ke ruvaruvana da tavonesi da avi
kubiine takiikiirara.” 41 Kwanatu badana weni sisiyina ivi kovini ma wawaya ivonesi
da isawara.

20

Pol inae ku Masedoniya da Akeya.

1 Epesas kamonai wawaya i kayoghakighaki ma i kiirara wapawapa ivoterei. Ma
Pol vitumaghana damsi ikiiriyariyesi, ivi sisiya kurisi da nuwanuwasi ikiiepepai.
Ivi kiikiiwesi ma ivomiiri ku Masedoniya dobuna. 2 Ma Masedoniya ine yavui da
vitumaghana damsi irurugenarisi ma ivivi sisiya wawaya kurisi da i nota iti rewapana.
Ma kwanatu nununai nakanani inenae da ku Akeya dobuna inekiibau, 3 ma imakai da
nawaravi aroba ikovi. Ita vomiiri da ita kuka ku Siriya dobuna ma sisiya ivi yanei da Jiu
damsi viya kana diri itetei da ita kiivunui. Tuna kubiine ina nota ivirai da ita vovirame
ku Masedoniya. 4 Pol ina baba kamonai na weni tomotomowisi ivi kaeturanei. Timoti,
Sopata (ina kwanatu Bereya ma ina mamai Piras), Aristakas ma Sekundas (i kwanatu
Tesalonika), Gayas (ina kwanatu Debe), ma Taikikas ma Toropimas (i dobu na Eisiya).
5 Ku Pilipai kanekiibau ma nani tomotomowisi ivi nao inae ku Troas kwanatuna
da ikoyakoyaghikai. 6 Ma tokai na Pilipai kwanatunai kamakai da Pasova kamna
ikovi murinai na kukakuka kaviiya. Kaverau mara miikovi ma ku Troas kwanatuna
kanekiibau. Ma nani tomotomowisi yavata kavi sagokai ma kamakai da taparoro sago
ikovi.

Troas kwanatunai Yutikas rabobowai ivomiiri.

7 Sande na peyarikai kavi sagokai da kata kam patapata ma parawa Yesu notanai
kata vogimai ma kata rereghi. Ma Pol idima inae da ku didibara puna, iyamna mara
ita tom na ita nae. 8 Kiidamo numana sago tupayaraghinai kavivi dughu. Ma kamonai
na rampa ipeyari kirakai ivivi karakarateyana. 9 Ma tomowa sago yaragina kana vava
Yutikas na biri tarabogina tepanai imakamakai. Pol ivivi sisiya ma ina sisiya iguri ki-
rakai na Yutikas ivi yana da matana ikiikovoghi na ikena nunuwapa na biri taraboginai
irutabiri da ipeku ku tano. Ma numana ighe kirakai, kemakemana ivi aroba. Tuna
kubiine wawaya ioru da tomowina iruepai ma ipanani da irabobo. 10 Pol ioru ma
tomowina itaraghavui ma ivonesi bo, “Ke koni nuwapoya. Iyawasa.” 11 Ma peyarisi
ivovira ighae ku numa tepana ma parawa ivogimagimai da Yesu notanai ikam. Ma
muriyai na Pol ivivi sisiya da mara itom ma ikuyowesi. 12 Ma Yutikas ina wawaya irutini
ina ku numa ma ivi nuwabiibii kirakai da tuna yawayawana.

Pol inae Troas da ku Miletas.

13 Pol dowiyai ibaba da ku Asos kwanatuna. Ma tokai ku waka kageru ma kakuka da
ku Asos ma ikikava ivonekai na nakanani kavivi koyakoyagha da kati gerui. 14 Inekiibau
ma kapanani na kavi gerui da kanae ku Mitilini kwanatuna. 15 Ma mara itom na
kakuka da ku Kios nuwana kanekiibau. Ma maninina kanae da ku Samos nuwana,

kawota da nani dobunai kakena. Mara itom na kageru da ku Miletas kwanatuna.
16 Muriyai da ku Miletas kata nekiibau na Pol ina nota ivirai da ku Epesas ke ita rui,
iyamna ke ita kayokayowei da Eisiya dobunai ita makii kirakai. Ivivi yaghiyaghina da ita rui
ku Jerusalem ma muriyai da Pentikos kamna kana mara.

Pol Epesas damsi ivi kiruruwesi.

17 Miletas kwanatunai Pol sisiya ivonatawei ku Epesas, vitumaghana damsi kii
vinoraveraveyana kurisi da ita kiibau ma yavata iti sisiya. 18 Damsi inekiibau na ivonesi
bo, “Karenai arui ami ku dobu Eisiya ma tapisi da karako weni, na kamonai tami
koakoviku da ikikava yavata tamakii patapata. 19 Ma taku atereoruwe meyeku ma Bada
ina biga ere matadogaku aberaberai. Ma Jiu babadisi ivivi diritetete da berona ita berai
kuriku ma kegha da amiirikikina ma Bada ina biga ke ata voterei. 20 Ma tami koakovi
da vivitemi kubiine na ke ata yabumana bo ati muritina. Vonavaghata sisiyina peyarina
na debiiyai ma bade avivi numarui da avivi beyebeyena kurimi. 21 Ma taku sisiyina
sago Jiu ma Grik damsi avonesi da i bera beroberosi itinimayei ma ita miirikupukuputei.
Ma ita tavire God kurina ma ita Bada Yesu kava iti tumaghanei. 22 Ma karako Kanuma
Vovokaravina inoweku da ana nae ku Jerusalem ma ke atakovi da nani dobunai na
aviyavisina kava ina tupuwa kuriku. 23 Ma aku baba kwanatu nununai na Kanuma
Vovokaravina namada ivi akoviku da maghinokuwai vokwarakwara ana panani ma ku
gabura ina tereku. 24 Ma aku yawasa na ke ata vivinuwapoyei, tuna ke bera ghamana. Ma
bera ghamana na avere meyeku da aku biga Bada Yesu ivereku na ana bera yavui. Nani
bigana na varana biibiina ani debei da wawaya God ina agabiibai ma ina nuwaviina
inakovi.”*

25 “Taku gwabimiyai ababa kirakai da God ina vikiivavona adimadimei kurimi. Ma
karako na avonavonaveremi da ke kona kita meyeku. 26 Tuna kubiine karako avon-
avonemi da tami iyavo Yawasa Ketana kona barei na keyama karakaratina ina karimi
ma wavuna ke taku ana kavari, 27 iyamna God ina kayowana ke sago ata gavui da
peyarina avere yavumi. 28 Kokitaruvimi ma bade God ina ekalesiya kokoyagha
bubunisi, iyamna tuna mani taranai igimaratawesi ma Kanuma Vovokaravina ivinemi
da kota koyaghisi. Ti nakanani ma sipu yavona ma tami nakanani ma sipu kii koy-
akoyagha. 29 Ma kokitaruvimi, iyamna kukou dipa kayakayayisi ami ku kamo ina rui
da sipu ina kugerisi ma ke ina nuwaghanesi. Ma nani kukusi na vibeyebeyena vibero
wawayisi. Ana kuyowemi ma akovi da murikuwai na ina nekiibau kurimi. 30 Ma bade
wawaya viya tami mani kamomiyai vonavaghata ina ruvovirei da vibeyebeyena vibero
ina terei. Ma vitumaghana damsi ini nuwatinisi da ina kivinisi. 31 Tuna kubiine matami
ekita! Konotai da ere matadogaku, madeghai ma didibarai avivi beyebeyena peyarimi
kurimi da madegha aroba ikovi.”

32 “Ma karako na God ku imana atereteremi. Ma ina agabiibai varana na-
mada kovi yanei ma tuna sisiyina kovokovoghina da ina kiiepepimi da kona gogo ma
koni rewapana. Ma bade kanuma ina mura ina rereghi ina wawaya vovinesi kurisi na
tami yavata kami reregha kona viiya. 33 Ma taku na ke meyani wawaya i mane bo kii gara
biibiina ata kitakirorowei. 34 Ma tami koakovi, abigabiga da taku mani akoyakoyagha
meyeku. Ma wawaya ivivi kaeturaneku na ti bade ima kamokuwai imakamakai. 35 Ma
aviyavisina peyarina aberai na tuna vibeyebeyena kurimi da ikikava tami bade ininimi
ina pika da wawaya vivikamyuyuwisi tivitesi. Bada Yesu ina sisiya tanotai. Ivoneta bo,
‘Vibiibiina ghamana na verena kamonai tapanani, ke nakanani ma vopote.’ ”

36 Pol ivi sisiya ikovi na peyarisi ivi tuwaporeruruwana ma inipowana. 37 Ma peyarisi ere
matadogasi itaraghavui ma iyoni. 38 Ivi nuwapoya kirakai da tuna ivonesi da maghighina
ke ina kita meyei. Ma ibaba patapata da ku waka.

---

* **20:24:** 2Tim 4:7

21

Pol ina baba ku Jerusalem.

1 Keresiyana peyarisi Miletas kikirinai kavi kiruruwesi ikovi na ku waka kageru da
maninina kakukadamana ku Kos nuwana da nani dobunai kakena. Ma mara itom na ku
Rodes nuwana karui ma muriyai na kanae da ku Patara kwanatuna. 2 Ma nani dobunai
waka sago kapanani da Ponisiya ina ku nevaneva inenae na kageru da kanae. 3 Ma
kaveraverau da Saipras nuwana kakitakitai ma ku katagheyakai kataweyana kaverau
da ku Siriya dobuna, da ku Taya kwanatuna kawota. Ma nani dobunai na kaoru ku
tano da sawara iti oruni. 4 Ma vitumaghana damsi viya kapananisi da yavata kamakai
taparoro sago. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ti damsi Pol ivona kirakiiyei
da ke ita ghae ku Jerusalem. 5 Ma kamakii ikovi na kavomiiri. Vitumaghana damsi
peyarisi kakawasi ma natunatusi yavata ikivinikai da kwanatu kakiibutawei kaoru ku
kikira. Ma nani dobunai kavi tuwaporeruruwana ma kanipowana. 6 Ma kanipowana ikovi
na kavi kiruruwesi ma ku waka kageru, ma ti na ivovira i ku numa.
7 Ma Taya kakiibutawei na kakuka da ku Tolemayas kwanatuna kawota. Ma nani
dobunai vitumaghana damsi iverupotekai ma yavata kamakii kupom da kakena.
8 Mara itom na kakuyowesi ma ku Sisariya kwanatuna kanekiibau da dima wawayina
sago kana vava Piripo ina numiiyai kamakai. Ma rorova aposol vavai kana vovoreregha
miikovimaruwa ivinesi na Piripo yavata kamonai.* 9 Ma Piripo natunatuna wiwikesi
ivi ruwamaruwa na Kanuma Vovokaravina puyo iveresi da ti na peroperoveta. 10 Ma
Piripo gwabinai kamakamakai ma peroveta sago kana vava Agabas, tuna Judiya
kamonai ivomiiri ikiibau ku Sisariya.* 11 Ma ipisi kurikai na Pol kana radi borinai
ivotawei ma iviiya da tuna mani imana ma kaena ikutatana. Ma ivona bo, “Kanuma
Vovokaravina ivoneku da meni wawayina weni radina ekotekotei na Jiu damsi i babada
Jerusalem kamonai ina kutatani ma kupuna damsi ku imasi ina terei.”
12 Ma weni sisiyina kavi yanei na tokai iyavo kava Pol yavata kabababa ma vitu-
maghana damsi Sisariya kamonai Pol kavona kirakiiyei da ke ita ghae ku Jerusalem.
13 Ma Pol ivonapotekai bo, “Avi kubiine kotutou na nuwanuwaku kopiropiroi? Taku
aivaghinei da ina patumiku Jerusalem kamonai ma ke patuma kava ma bade aivaghinei
da ini raboboku Bada Yesu kubiine.”
14 Ma kavonatana kavai na kavoterei. Ma kavonei bo, “Bada ina kayowana
ina tupuwa.”
15 Ma nani dobunai kamakai mara gisina, ma kavovunagha ikovi na kavomiiri ku
Jerusalem. 16 Ma vitumaghana damsi viya Sisariya kamonai yavata kabababa na
irutinikai da Nason ina ku numa da nani dobunai kata makai. Tuna Saipras wawaya
ma tuna namadani kava ivi karei da Bada ivivi tumaghanei.

Pol inae Jemes kurina.

17 Ma ku Jerusalem kanekiibau na vitumaghana damsi nuwabiibiiyai iverupotekai.
18 Ma mara itom na peyarikai Pol yavata kanae da Jemes kata kitai. Ma Keresiyana kii
vinoraveraveyana kudubisi iriyesi. 19 Pol ivi kiikiiwesi ma ina biga kamonai aviyavisina
peyarina God iberaberai kupuna damsi kubiisi na ivonaveresi. 20 Ma ina sisiya ivi yanei
ikovi, na peyarisi God ivokavakavari. Ma Pol ivonei bo, “Varesikai, kevi yana. Jiu damsi
kamosiyai na koroto ghamana Yesu itumaghanei ma bade peyarisi patana da Moses ina
vonaviyoyovana evovokikini. 21 Ma sisiya ivi yanei da tam kuvi beyebeyena da Jiu damsi
iyavo kava kupuna damsi kamosiyai emakamakai, ti na Moses ina vonaviyoyovana ke
ina kivini. Kuvonesi da natunatusi tomotomowisi kwimata bekasi ke ina tuviviratawei
ma Jiu damta ita kiki ke ina nunuri. Tuna kubiine nuwanuwasi epughupughu kurim.
22 Varam ini yanei da kupisi na inekwim da ina kiivunum. Tuna kubiine aviyavisina

* **21:8:** Apos 6:5, 8:5 * **21:10:** Apos 11:28

taberai? 23 Kana vonem da aviyavisina kuna berai. Tomotomowa ruwamaruwa gwabiki-
iyai na vonakiiyapa bagibagina Bada kurina iberai ma wekarakava ekivikivini.*
24 Ku kamosi kerui da yavata kona vovunagha meyemi, muriyai kona nae ku Taparoro
Numana da ini biibiinimi. Ma i suwara kevi miiyei kubiisi ma muriyai da uyawimi
ini gharitaweyana, ini matakira da bera kudubina ami vonakiiyapa bagibagina kamonai
kovi kovini. Nakanani keberai da wawaya peyarisi ina kitim ma inakovi da tam Moses
ina vonaviyoyovana kenununura bubuni. 25 Ma kupuna damsi kubiisi, iyavo kava Bada
Yesu itumaghanei na sisiya namada kavonatawei kurisi. Kavonesi da kokoitau kana
suwara ke ina kani, tara ke ina kani, ma ghamoghamo kaiyo kukupotana ke ina kani
iyamna tarana uyuwina kamonai, ma bade ke ini pekana wapawapa."*

26 Ma mara itom na Pol nani tomotomowisi yavata vibiibiina iviiya. Muriyai na irui
ku Taparoro Numana da taparoro babadisi ivi akovisi da i vonakiiyapa bagibagina iberai
na avi maranai iti koviya ma muriyai na sago sago duma i suwara ita kapuna kubiisi.

Pol Taparoro Numana garina kamonai ipaniya.

27-28 Pol nani tomotomowisi yavata i vonakiiyapa bagibagina ivotani da namada mara
miikovimaruwa ikovi ma ku damona inenekiibau. Ma Taparoro Numana kamonai Jiu
damsi viya i dobu Eisiya, Pol ikitai. Ma ivomiiri da yogoyogowai koroto nuwanuwasi
ipirotawetawei. Ivivi kiirareyana bo, "Israel dami, kovi vitekai! Weni tomowina ina
baba kamonai wawaya peyarisi ibeyebeye berosi da Jiu damta ma ita vonaviyoyovana
ma ita Taparoro Numana ita barei. Ma bade ku tepana kupuna damsi irutinisi irui
ku Taparoro Numana da gawara vovokaravina ipuyaki." 29 Weni nakanani ivi sisiya
iyamna Epesas wawaya kana vava Toropimas, ikitai da Pol yavata Jerusalem kamonai
ibababa. Tuna kubiine inotai da nakanani ma Pol nani wawayina ita rutini ita rui ku
Taparoro Numana.*

30 Ma kwanatu kamonai koroto kudubina nuwanuwasi ipirotawetawei da
ivi veraveruwana ipisi da Pol ivotatani. Ma itinakwarokwaroi ikiibau ku matara ma
yaghiyaghinai Taparoro Numana garina matuketisi igudu. 31 Ma nani korotona Pol
kiivununa ivivi paparanei na wawaya sago iveru inae da Rome damsi i seri badana
ivonei da wawaya peyarisi Jerusalem kamonai ikayakayaya. 32 Ma yaghiyaghinai seri
badana ina seri wawayisi irutinisi ma iverau ioru viruwa ku gawarina.* Nani korotona
seri wawayisi ikitisi na Pol gudana ivoterei. 33 Ma seri badana inae da Pol ivotani ma
seri wawayisi ivonesi da chein ruwa ita piyei da ita patumi. Ma koroto ivi tarakiiyanesi
bo, "Weni wawayina na iyai? Ma aviyavisina ibera beroi?" 34 Ma koroto kamonai
na wawaya viya sisiya sago ikiirarei ma viya na sisiya bogiiyai, da seri badana ina
nota iragharagha da meni sisiyina na vonavaghata. Tuna kubiine ina seri wawayisi
ivonesi da Pol ita rutinaneyei i numa garina ku kamona. 35 Irutinaneyei da ita ghae gari
ku matuketina ma koroto ghamana ikayaya kirakai, tuna kubiine seri wawayisi Pol
ivopawopawoi da wawaya ke ita ravi. 36 Nani korotona ikivikivinisi na ivivi kiirareyana
bo, "Kokiivunui! Kokiivunui!"

Pol kana papara ivowai.

37 Seri wawayisi Pol gari ku kamona ita terei na Pol seri badana ivonei bo, "Aku
kayowana da kati sisiya."

Ma seri badana ivonapotei bo, "O! Tam Grik gamosi kuakovi. 38 Anotanotai da tam na
nani Egypt wawaya, tuna rorova ghaviya ivi karei da ina wawaya 4 tausan irutinisi ma
iverau ikiibau ku warere." 39 Ma Pol ivonapotei bo, "Kegha. Taku na Jiu wawaya, aku
kwanatu na Tasus, tuna kwanatu ghamana Silisiya dobuna kamonai. Ma, vaghina bo
kegha da koroto kurisi ati sisiya?"

---

* **21:23:** Num 6:13-21 * **21:25:** Apos 15:29 * **21:29:** Apos 20:4 * **21:32:** Seri badana na 'kiriyaki,' tuna na seri wawayisi ivi 600 ivivi badesi.

40 Ma seri badana ivi vaghinei na Pol matuketa maghinonai imiiri ma imana iruepai
da koroto ita voguguba. Koroto ivoguguba na Pol Hibru gamonai ivi sisiya kurisi.

22

1 Pol ivona bo, "Varevaresiku ma mami mau kovi yana. Taku ati akovimi da ke sago
aviyavisina berona ata berai." 2 Ma koroto ivi yanei da Pol Hibru gamonai ivivi sisiya na
kawasi ipota. Ma ivonesi bo,
3 "Taku na Jiu wawaya, aku kwanatu na Tasus, Silisiya dobuna kamonai. Ma taku na
Jerusalem kamonai amagura. Weni dobunai Gamariyel ivi beyebeyeku da ita mami mau
i bera kudubina Moses ina vonaviyoyovana kamonai na peyarina anunura bubuni.
Ma tami ikikava nuwanuwami kudubinai God kovovokaravei na taku bade nakanani
aberaberai.* 4 Ma iyavo kava Yawasa Ketana ikivikivini na taku avivi kiivunuwana. Ma
tomotomowa ma wivine apanipanisi da ku gabura atereteresi.* 5 Taparoro badana
ghamana ma kwanatu babadisi peyarisi Sanhidran kamonai na aku bera iakovi ma
ina vonemi da avonavona bubuna. Rorova vivaghina sisiyina igirumi ma ivonataweku
ku Damaskas kwanatuna, babada turaturasi kurisi. Nani girumina ivona da iyavo kava
Damaskas kamonai Yawasa Ketana ikivikivini na ata panisi ma ata rutinisi ku Jerusalem
da kovogha ita viiya."

Pol ina tupuwavira ivi sisiyei.
(Apos 9:1-19, 26:12-18)

6 "Madegha punai anenae ku Damaskas ma keta borinai kadenima kunuma ivokadari
ma gweyurina ioru da iveruviviriku, 7 da apeku ku dowa ma wawaya gamona avi yanei
kuriku ivi sisiya bo, 'Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku?' 8 Ma avonapotei bo, 'Tam
iyai, Bada?' Ma ivonapoteku bo, 'Taku Yesu, Nasaret wawaya. Taku kitupaketowaneku.'
9 Ma iyavo kava ivi kaeturaneku na gweyurina kava ikitai ma wawaya gamona na ke
iti yanei. 10 Ma avonapotei bo, 'Bada, aviyavisina ana berai?' Ma Bada ivoneku bo,
'Kevomiiri ma kerui ku Damaskas ma nani dobunai wawaya ina vonem da aviyavisina
kuna berai.' 11 Ma turaturaku imaku iviiya ma irutiniku da ku Damaskas, iyamna nani
yaseganina mataku ikarapotai."
12 "Ma nani kwanatunai tomowa sago kana vava Ananayas ipisi da ita kitiku. Tuna
wawaya maninina ma vonaviyoyovana peyarina inununura bubuni. Ma bade nani
dobunai Jiu damsi kudubisi iakovi da tuna wawaya biibiina. 13 Ma ipisi da maghi-
nokuwai imiiri ma ivona bo, 'Varesiku Sol, kekita!' Ma yaghiyaghinai mataku ikiigigiri
ma akitabanenega da Ananayas akitai. 14 Ma ivoneku bo, 'Ita kaekiki mau i God tam
ivinem da ina kayowana kutakovi ma ina Wawaya Maninina kuta kitai ma kawanai
sisiya kuti yanei.* 15 Ma tam aviyavisina kukitai ma kuvi yanei na wawaya peyarisi kurisi
kuni mamatarei. 16 Ma aviyavisina kekoyakoyaghi? Kevomiiri ma kuna babataito. Bada
kevi tumaghanei ma kuna nipowana kurina da am bera beroberosi ina kowatawei.' "

God, Pol ikwatui da kupuna damsi kurisi idima.

17 "Avovirame ku Jerusalem ma Taparoro Numanai aniponipowana da anipowana
nunuwapa ma bera sago itupuwa kuriku. 18 Bada akitai kuriku ivivi sisiya. Ivona bo,
'Kevi yaghiyaghina! Wekarakava Jerusalem kekiibutawei, iyamna kubiiku kuna dima na
wawaya weni dobunai am sisiya ke ini tumaghanei. Ma nuwanuwasi ina pughu kirakai.'
19 Ma avonapotei bo, 'Bada, weni wawayisi iakoviku da taku kiki numasi nununai
arurui da wawaya ivivi tumaghanem na avunuvunuwisi ma ku gabura atereteresi.
20 Maranai wawaya ivomiiri da kam kivikivina Sitivin wakimiyai iraravi na taku yavata

* **22:3:** Apos 5:34-39 * **22:4:** Apos 8:3, 26:9-11 * **22:14:** Wawaya Maninina na Yesu ivi sisiyei.

nani kamonai. Taku na kii tarasovo akoyakoyagha ma avi vaghinei da ita kiivunui.'* 21 Ma
Bada ivoneku bo, 'Kenae. Avonavonatawem ku rabaraba, kupuna damsi kurisi.' "
22 Ma Pol weni sisiyina iberaberai na koroto kudubina ke iti vaghinei na ivomiiri da
iratatani. Ikiirara bo, "Nani wawayina kokiivunutawei, ke kata kayokayowei da dobuwai
ina makai!" 23 Peyarisi ikiikiirara ma kii tarasovo ivi votaweyana da itapitapi ma bade
popoku ku kiidamo itawetawei. 24 Ma seri badana ina seri wawayisi ivonesi da Pol
ita rutinaneyei i numa garina ku kamona. Ma ivonesi da ita kwapui ma iti tupavirei da
avi kubiine na koroto nuwanuwasi ipughu kurina da ikiikiirara. 25 Ma ikutatani da
ita kwapui, ma Pol senturiyon ivonei bo, "Taravatu emakamakai da Rome damkai na ke
kona kwapu wapawapikai. Koti tupavireku ma kota pananiku da berona aberai na murinai
kota kwapuku."†
26 Ma senturiyon weni sisiyina ivi yanei na inae ina bada kurina ma ivonei bo,
"Aviyavisina kuna berai? Nani tomowina na Rome wawaya."
27 Ma seri badana ipisi Pol kurina ma ivi tarakiiyanei bo, "Kevoneku. Vonavaghata da
tam Rome wawaya bo?"
Ma Pol ivonapotei bo, "E, taku nakanani."
28 Ma seri badana ivona bo, "Taku na mane ghamana avi miiya ma muriyai da Rome
iviiniku da i wawaya."
Ma Pol ivonapotei bo, "Taku na atupuwa da Rome wawaya."
29 Ma seri wawayisi Pol iti tupavirei na ina sisiya ivi yanei ma yaghiyaghinai ivi muritina.
Ma seri badana iyabumana kirakai, iyamna namada Pol ipatumi.

Pol ivi sisiya Sanhidran babadisi maghinosiyai.

30 Mara itom na seri badana ina kayowana da itakova bubuni da avi kubiine Jiu
damsi Pol ivi wavui. Tuna kubiine sisiya ivonatawei da taparoro babadisi i babada
ma Sanhidran babadisi iriyesi. Ma Pol kana chein ivotawei ma irutinaneyei da
maghinosiyai imiiri.

23

1 Pol Sanhidran babadisi ikita bogiisi ma ivonesi bo, "Varevaresiku, mara nonowa
aku yawasa God ku matana na maninina kavakava da nuwanuwaku yagharina."
2 Taparoro badana ghamana Ananayas weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ipughu.
Tuna kubiine wawaya Pol ririnai ivivi miiriyana na ivonesi da mutuna iravi. 3 Ma Pol
ivona bo, "Tam, God ina ravim! Tam miiriruwaruwam! Wawaya kurisi na kam kita
na biibiina ma nuwanuwam kamona na idadabu kirakai! Am kayowana da Moses ina
vonaviyoyovana tepanai kuti tupavireku, ma kegha da tam mani nani vonaviyoyovanina
kuvi kiigiiyei na wawaya kuvonesi da iraviku!"*
4 Ma wawayisi Pol ririnai imiimiiri na ivona bo, "Avi kubiine na God ina taparoro
badana ghamana kuvi avaberowei? Kuta vokaravei."
5 Ma Pol ivona bo, "Varevaresiku, taku ke atakovi da tuna na taparoro badana
ghamana. Giruma katamana evonavona bo, 'Am bada ghamana ke kuni avaberowei.' "*
6 Ma Pol iakovi da Sanhidran kamonai wawaya viya na Sadusi damsi ma wawaya viya
na Perisi damsi. Tuna kubiine ikiirara kurisi, "Varevaresiku! Taku na Perisi ma bade

---

* **22:20:** Apos 7:58 † **22:25:** Rorova maranai Rome damsi dobu kudubina ivivi badei ma kii vava irakata. Keta aroba imakamakai da wawaya kana vava ina girumi da tuna na Rome wawaya. Sago na wawaya ina mamai da ina maduwa na Rome wawayisi. Kana viruwa na mane ghamana ini miiyei na kana vava ina girumi da tuna na Rome wawaya. Kana viaroba na biga ghamana ina berai da Rome damsi ini vitesi na bade kana vava ina girumi da tuna na Rome wawaya. Iyavo kava itupuwa da Rome wawaya na ighe kirakai, ke Rome wawaya viya nakanani. I taravatu ghamana da Rome wawayisi ke meyani ina tuparatusi bo debiiyai ina widisi bo ina kwapusi. * **23:3:** Mat 23:27-28
* **23:5:** Exod 22:28

aku mamai na Perisi. Aku vitumaghana da wawaya raborabobosi karakava ina vomiiri,
tuna kubiine na koitupavireku!”*
7 Ma weni sisiyina ikaratawei na Perisi damsi ma Sadusi damsi vigamowana ivi karei
da dughu iyaraghi da dam ruwa. 8 Sadusi damsi evonavona da wawaya raborabobosi
ke ina vomiiri ma bade aneya da kanukanuma kegha. Ma Perisi damsi na weni berasi
peyarina itumaghanei.* 9 Vaghina ma dughu kamonai vigamowana irakata. Ma
vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya, ti na Perisi damsi kamosiyai, ivomiiri da
ivona bo, “Weni tomowina gwabinai ke sago berona kata panani! Ma mikeda kanuma bo
aneya ivi sisiya kurina.”
10 Ma vigamowana ighakighaki kirakai da seri badana iyabumana da Pol
iti tinabediyanei. Tuna kubiine seri wawayisi ivonatawesi da Pol ita rutini ita vovira i
ku numa garina kamona.
11 Ma nani didibarinai Pol ririnai Bada imiiri ma ivonei bo, “Am nota evi rewapana! Ma
ikikava Jerusalem kamonai varaku biibiina kudimadimei na nakanani Rome kamonai
kuna dima.”

Wawaya Pol ita kiivunui.

12 Mara itom na Jiu damsi viya ivi dirigiigai da peyarisi ivi vaghinei da ke ita kam bo
ituma da kunona Pol iti raboboi. 13 I koroto irakata da 40 ruvana ikuyowei ma peyarisi
i vonakiiyapa bagibagina iterei da weni berana ita berai. 14 Inae da taparoro babadisi i
babada ma kwanatu babadisi kurisi ma ivonesi bo, “Tokai akii vonakiiyapa bagibagina
katerei ma kavi vaghinei da ke kana kam bo kanuma da kunona Pol kana kiivunui. 15 Weni
nakanani taberai. Tami Sanhidran babadimi sisiya kona vonatawei seri badana kurina
da Pol ina rutinapiyei wike. Kovonei da vitupavira kubiine ina pisi da ina sisiya viya
kona vii bubuni. Ma tokai na keta borinai kana potai da kana kiivunui.”
16 Ma damsi weni sisiyina iberaberai na Pol novuna natuna ivi yanesi na inae seri
wawayisi i ku numa da Pol ivonei. 17 Ma Pol seri wawaya sago ikwatui ma ivonei bo,
“Weni tomowa kikina kerutinaneyei am bada kurina da ini sisiya na am bada ini yanei.”
18 Ma senturiyon tomowa kikei irutini da ina bada kurina ma ivonei bo, “Gabura
wawayina Pol ikwatuku ma ivoneku da weni tomowina ata rutinapiyei kurim da ina
sisiya kuti yanei.”
19 Ma seri badana tomowa kikei imana iviiya ma itinaviviri ma ivi tarakiiyanei bo, “Avi
sisiyina kuna voneku?”
20 Ma tomowa kikei ivona bo, “Jiu damsi ivi vaghinei da ini nowi kurim. I kayowana da
maram Pol kona rutinaneyei Sanhidran ku maghinosi. Ini beroberowem da nakanani ma
gwabinai sisiya kamowa viinina kubiine. 21 Ke kuni yanesi, iyamna wawaya ivi 40 kana
pota ina kenei. Vonakiiyapa bagibagina iterei da Pol ina kiivunui ma muriyai da ina kam
bo inuma. Ekoyakoyaghim da i vinowi kuni vaghinei bo kegha.”
22 Ma seri badana tomowa kikei ita vonatawei na ivonei bo, “Kekitaruvai da ke sago
iyai inakovi da weni sisiyina kuvi mamatareku.”

Pol ivonatawei kiivavo Pirikis kurina.

23 Seri badana ina senturiyon wawayisi ruwa ikwatusi ma ivonesi bo, “Ita seri
wawayisi ivi 200 ma hosi wawayisi ivi 70 ma bade iyo wawayisi ivi 200 kovonesi da
evovunagha. Ma karako didibarai* na kona vomiiri ku Sisariya kwanatuna. 24 Ma hosi
viya korutinapiyesi da Pol ina geru ma kana papara kovowai, kokoyagha bubuni da
kiivavo Pirikis kurina.” 25 Ma seri badana weni nakanani igiruma,
26 “Taku Korodiyus Lisiyas agirugiruma tam Pirikis, kiivavo ghamam kurim. Kiiwa
kiiwa.

---

* **23:6:** Apos 26:5; Plp 3:5 * **23:8:** Mat 22:23; Mak 12:18; Luk 20:27 * **23:23:** 9:00 o’clock

27 Weni tomowina na Pol, ma Jiu damsi iviiya da gisina kava ma ita kiivunui. Ma
apanani da tuna na Rome wawaya, tuna kubiine aku seri wawayisi yavata kanae
da kavi yawai. 28 Aku kayowana da atakovi da aviyavisina ibera beroi na ivivi wavui.
Tuna kubiine arutini anae da Sanhidran babadisi ku maghinosi. 29 Ma apanani da
Pol, Jiu damsi yavata Moses ina vonaviyoyovana kubiine ivivi vonapasipasiyana. Ma
ke sago ina berona ata panani da ku gabura ata terei bo ati raboboi. 30 Ma wawaya
ivonavereku da Jiu damsi ivi dirigiigai da weni tomowina ita kiivunui na yaghiyaghinai
avonatawei kurim. Ma bade viwavu wawayisi avonesi da itoru kurim da ina berona
iti mamatarem."
31 Seri badana igiruma ikovi na ina seri wawayisi ikikava ivonavonesi na nakanani
iberai. Didibarai Pol irutini ma ivomiiri inae da ku Antipatirisi kwanatuna. 32 Ma
mara itom na seri ma iyo wawayisi ivovira ku Jerusalem, ma hosi wawayisi kava Pol
yavata inae. 33 Ma ku Sisariya inekiibau na seri badana ina giruma pepana ma Pol na
kiivavo Pirikis ku imana iterei. 34 Ma kiivavo Pirikis nani girumina ivi yavi ikovi na Pol
ivi tarakiiyanei da tuna na meni dobuna wawayina. Ma ipanani da tuna Silisiya wawaya,
na 35 ivonei bo, "Iyavo kava ivivi wavum na ina pisi wike ma muriyai da ani tupavirem."
Ma ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita rutini da numa sago kiivavo Herodi rapenai ku
kamona ita terei ma ita pota bubuni.

24

Jiu damsi Pol ivi wavui.

1 Mara miikovi murinai na taparoro badana ghamana Ananayas ma Jiu damsi i
babada viya ma tomowa sago kana vava Tetulas irutini da yavata ikiibau ku Sisariya.
Tetulas na vitupavira wawayina* ma Rome damsi i taravatu iakova bubuni. Ma peyarisi
inae da kiivavo Pirikis kurina Pol iti wavui. 2 Ma Pol ikwatui irui na Tetulas ivomiiri da
Pirikis kurina ivona bo,
"Tokai kavi nuwabiibii kirakai da weni marana gurina am vibadana kamonai na ka-
makiimakiinuwapota. Ma am nuwagiura irakata da bera ipeyari kuterevimanini akii
dobu kamonai. 3 Weni berasi kubiine na dobu ku kudubina mara nonowa kaigheghena
kirakiiyem, kiivavo biibiim Pirikis. 4 Ke kata kayokayowei da kaninibarim, ma akii
kayowana da akii sisiya tupona kava kuti yanei. 5 Kapanani da weni tomowina Pol tuna
yawasa kana kiikiivibero wawayina. Ma wawaya viya Nasaret tomowa sago ekivikivini
da vokavara vibero eberaberai, ma kamosiyai weni tomowina Pol na bada ghamana.
Tuna dobu ku kudubina Jiu damsi inotaragharaghisi da viruwa etuputupuwa. 6 Ma
bade ibera tovoni da Taparoro Numana vovokaravina ita puyaki na kapatumi. 7 (-)† 8 Ma
tam mani kevi tupavirei na kuna panani da aviyavisina kaiwavui na vonavaghata."
9 Ma Jiu damsi peyarisi Tetulas ku murina imiiri da Pol ivi wavui ma ivona da weni
sisiyisi kudubina na vonavaghata.

Pol kana papara ivowai Pirikis maghinonai.

10 Ma kiivavo Pirikis ituparorona Pol kurina da iti sisiya. Pol ivona bo,
"Akovi da madegha ipeyari wawaya kuvi tupaviresi weni dobuna kamonai, tuna
kubiine ainuwabiibii kirakai da maghinomuwai amiimiiri da kaku papara ana vowai.
11 Ma tam vonavaghata akovina kuna kayowei na wawaya kuni tarakiiyanesi da ina vonem.
Taku raviraviyota aghae ku Jerusalem vokavakavara kubiine, karako na mara kana
vi 12 ikovi. 12 Ma viwavu damsi ke sago ita pananiku da Taparoro Numana kamonai
wawaya yavata kata vivigamowana. Ma bade ke sago ita pananiku da kiki numasiyai

* **24:1:** Vitupavira wawayina na 'public solicitor' bo 'lawyer.' † **24:7:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 6-7 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Kakayowei da akii vonaviyoyovana nununai kati tupavirei. 7 Ma kegha, seri badana Lisiyas ina seri wawayisi yavata ipisi ma imakiiyai inebokai. Ma ivonekai da kata pisi kurim da tam maghinomuwai kati wavui.'

bo kwanatu kamonai wawaya ata vivinuwapughupughusi da ita viviruwa. 13 Ma weni
wawayisi na iwavu wapawapiku ma ke kovokovoghina da nani viwavuna ini debei
kurim da vonavaghata isisiyei. 14 Ma vona bubuna da taku na akii kaekiki i God
avovokavakavari ma Yawasa Ketana akivikivini. Ma weni damsi evonavona da tuna
ketana na vibero. Ma bade Moses ma peroperoveta i giruma kudubina aitumaghanei.
15 Ma taku aitumaghana da God ina berai da wawaya maninisi ma beroberosi kudubina
rabobowai ina vomiiri. Ma weni viwavu damsi na bade nakanani itumaghana. 16 Tuna
kubiine na mara nonowa God ma wawaya matasiyai aberabera tovoni da aku yawasa
maninina da nuwanuwaku yagharinai ata makai."
17 "Ma Jerusalem namadani kava akiibutawei ma bade raviraviyota avovirame.
Aku wawaya moyamoyakisi i puyo akavaraneyei ma bade aku suwara Taparoro
Numanai ata kapuni.* 18 Ma aku vonakiiyapa bagibagina avi koviya da taparoro babadisi
ivi biibiiniku ma aku suwara ikapukapuni ma weni viwavu damsi ipananiku. Nani ka-
monai na koroto kegha da ita nipu bo ita kayaya. 19 Ma Jiu damsi viya Eisiya kamonai irui
ku Jerusalem da Taparoro Numana garina kamonai ikitiku. Ti damsi karako ita pisi wike
ku Sisariya da aviyavisina matasiyai ikitai da abera beroi na maghinomuwai iti wavuku.
20 Ma Jerusalem kamonai Sanhidran babadisi maghinosiyai amiiri ma ivi tupavireku. Ma
weni viwavu damsi ita vonem da aku berona ipanani bo kegha. 21 Mikeda weni sisiyina
sago kava kubiine iwavuku. Sanhidran babadisi maghinosiyai amiiri ma akiirara bo,
'Taku aitumaghana da wawaya raborabobosi karakava ina vomiiri, tuna kubiine na
koitupavireku!' "*
22 Ma kiivavo Pirikis na Yawasa Ketana iakova bubuni. Pol ina sisiya ivi yanei ikovi
ma dughu igudui. Ma ivonesi bo, "Seri badana Lisiyas ina nekiibau na ina sisiya tiyanei
ma muriyai ana vonakiiyaragha da Pol berona iberai bo kegha." 23 Ma kiivavo Pirikis,
senturiyon sago ivonei da Pol ita pota bubuni ma ke ina kitatawei. Ma ivi vaghinei da Pol
turaturana ita rugenari da ina kayowana avai na iti vitei.

Pol imiiri Pirikis da Durusira maghinosiyai.

24 Mara viya ikovi ma Pirikis kawana Durusira yavata ivovira ku dughu gawarina.
Ma kawana na Jiu wavine. Ma Pol kana sisiya ivonatawei na ipisi. Ma ikikava
wawaya i vitumaghana Yesu Keriso kurina etereterei na Pol ivi beyebeyena da Pirikis
ivi yanei. 25 Ma ina sisiya kamonai ivonesi da God ekayokayowei da ita yawasa na
maninina kavakava. Ma bade ikikava wawaya ini potepote meyesi da berona ke
ina berai ma ikikava mara damonai God ini tupavirevireta ivi sisiyei na Pirikis iyabumana.
Tuna kubiine ivonei bo, "Kevoterei. Kenae ma taraboga ana panani na kam sisiya
ana vonatawei." 26 Nani murinai Pirikis mara nonowa Pol kana sisiya ivonavonatawei da
yavata ivivi sisiya, iyamna Pol na gabura kamonai imakamakai ma Pirikis ina kayowana
da gavunai iti miiyei na ita votawei.
27 Madegha ruwa ikovi na Posiyas Pestas ipisi da kiivavo Pirikis kana gawara iviiya.
Pirikis na Jiu babadisi ku murisi imiiri, tuna kubiine na Pol gabura kamonai ivoterekuy-
owei.

25

Pol ivonesi da Kiivavo Sisa kurina ita nae.

1 Kiivavo Pestas ku Sisariya kwanatuna inekiibau ma imakai da mara aroba ikovi.
Muriyai ivomiiri ighae ku Jerusalem. 2 Ma nani dobunai taparoro babadisi i babada
ma Jiu damsi i babada na Pestas yavata ivi dughu ma Pol ivi wavui. 3 Ivi nowi da
Pestas iti vitesi da Pol ita rutinagheyei ku Jerusalem da iti tupavire meyei. Ma ivi kaetina,
iyamna ivovunagha da keta borinai Pol kana pota ita kenei da ita kiivunui. 4 Ma Pestas

* **24:17:** Apos 21:17-28 * **24:21:** Apos 23:6

ivonapotesi bo, “Pol tuna Sisariyai avovotani gabura kamonai emakamakai. Ma taku
na ke mara gurina ma ana vovira nake. 5 Tuna kubiine ami babada viya yavata toru ku
Sisariya ma nani dobunai, Pol aviyavisina ibera beroi, na titupavirei.”
6 Pestas Jerusalem kamonai imakai da mara 8 bo 10 ikovi. Muriyai ioru ku Sis-
ariya. Mara itom na vitupavira ivotawei ma seri wawayisi ivonesi da Pol gabura
kamonai ita rutini da maghinosiyai ita miiri. 7 Pol inekiibau ma Jiu damsi Jerusalemuwai
ioru na imiirigwagwari ma ivi karei da wavu bogii ma bogiiyai ivereverei. Ma ke
kovokovoghina da wawaya sago iti mamatara da Pol bera berona iberai. 8 Ma tuna mani
kana papara ivowai, ivona bo, “Taku ke sago aviyavisina ata bera beroi Jiu damsi i
taravatu kamonai, bo Taparoro Numana kamonai, bo Kiivavo Ghamana Sisa kurina.”
9 Ma Pestas na Jiu babadisi ku murisi imiiri, ina kayowana da iti nuwabiibiinisi. Tuna
kubiine Pol kurina ivona bo, “Tam kivaghinei bo kegha da taghae ku Jerusalem da nani
dobunai ani tupavirem weni viwavuna kubiine?”
10 Ma Pol ivona bo, “Kegha! Taku na Kiivavo Sisa ina vitupavira gawarinai amiimiiri,
na weni gawarinai kava koti tupavireku. Tam kuakovi da taku ke sago aviyavisina
berona Jiu damsi kurisi ata berai. 11 Ma mikeda bera berona ghamana ata berai na
kaku kovogha da kota kiivunuku na ati vaghinei. Ma kegha, ke sago bera berona ata berai.
Weni wavusi ivereku na ke vonavaghata. Tuna kubiine ke sago meni wawayina ina
rewapana ita makamakai da Jiu babadisi ku imasi ina tereku. Taku akayokayowei da
Kiivavo Sisa maghinonai ana miiri da tuna mani ini tupavireku.”
12 Ma Pestas ina wawaya akakovisi ikwatusi da yavata ivi sisiya ikovi, ma Pol ivon-
apotei bo, “Tam am kayowana Kiivavo Sisa, na Kiivavo Sisa kurina kuna nae.”

Pestas, Agripa yavata ivi sisiya.

13 Ke mara gurina na kiivavo Agripa novuna Benis yavata inumataya ku Sisariya
kwanatuna, kiivavo Pestas kurina da iti kiikiiwei. 14 Imakai gisina gurina na kamonai
Pestas, kiivavo Agripa kurina Pol ivi sisiyei. Ivona bo, “Pirikis weni dobunai ivivi kiivavo
na tomowa sago ku gabura iterei na patana da emakamakai. 15 Aghae ku Jerusalem na
Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ipisi kuriku da tomowina ivi wavui na
ivoneku da ati raboboi. 16 Ma avonesi da tokai Rome damkai akii taravatu da kovogha
wawaya ke kana vere wapawapai. Ma kunona kiivavo maghinonai viwavu damsi
yavata ita miiri da tuna mani kana papara ita vowai. 17 Ma Jiu babadisi yavata kaoru
patapata na ke ati koyakoyagha. Mara itom na vitupavira avotawei ma sisiya avonatawei
da seri wawayisi tomowina irutinapiyei. 18 Ma viwavu damsi ivomiiri na anotai da
ita voneku da tomowina bera berona ghamana iberai. 19 Ma kegha da ivi gheviravira ma
Jiu damsi aviyavisina itumaghanei ma bade tomowa raborabobona kana vava Yesu
ivi vonapasipasiyanei. Tuna wawayina na Pol evonavona da yawayawasina. 20 Aekwa
kavai da ikikava sisiya kiimatana ata viiya. Tuna kubiine Pol avona tovoni da kata ghae
ku Jerusalem da nani dobunai kati tupavirei ma akovina kata viiya da berona iberai bo
kegha. 21 Ma Pol ina kayowana da Kiivavo Sisa maghinonai ita miiri da tuna iti tupavirei.
Tuna kubiine seri wawayisi avonesi da ku gabura itere meyei. Taraboga ana panani na
Sisa kurina ana vonatawei.”
22 Ma Agripa ivona bo, “Aku kayowana da tomowina ina sisiya ati yanei.”
Ma Pestas ivonapotei bo, “Vaghina, maram kuni yanei.”
23 Mara itom na kiivavo Agripa da Benis ere tuturesi iderisi ma seri babadisi ma
kwanatu babadisi yavata ku dughu numana irui. Ma Pestas ivona na seri wawayisi
Pol irutinaruwei. 24 Ma Pestas sisiya ivi karei. “Kiiwa kiiwa, kiivavo Agripa kurim
ma tami iyavo kava weni. Weni tomowina kokitai. Jiu damsi kudubisi weni dobunai
ma Jerusalem kamonai ere kiikiirarisi ivi nowi da tomowina ati raboboi. 25 Ma ke sago
aviyavisina berona gwabinai ata panani da ita rabobo. Ma tuna ina kayowana da Kiivavo
Sisa maghinonai ina miiri, tuna kubiine ana vonatawei ku Rome, Sisa ina ku kwanatu.

26 Ma ke sago sisiya maninina ata panani da Kiivavo Ghamana Sisa kurina ata giruma.
Tuna kubiine arutinapiyei peyarimi ku maghinomi da tam kiivavo Agripa yavata
koni tupavirei. Ma nani kamonai sisiya vaghata ana viiya da ana giruma Sisa kurina.
27 Ke ita biibai da gabura wawayina ana vonatawe wapawapai. Kunona na ina berona
ana panani ma kana sisiya yavata ana vonatawei Sisa kurina."

26

Agripa maghinonai Pol kana papara ivowai.

1 Kiivavo Agripa dughu ivotawei ma Pol ivonei bo, "Aivaghinei da tam mani kam
papara kuna vowa tovoni. Kevi sisiya." Ma Pol imana iruepai ma sisiya ivi karei.
2 "Kiivavo Agripa, ainuwabiibai da karako tam maghinomuwai amiimiiri ma Jiu i
babada iwavuku na ana vonapotesi da kaku papara ana vowai. 3 Ainuwabiibiiyei, iyamna
tam na Jiu damsi i kiki ma i vigheviravira kuakova kirakiiyei. Tuna kubiine ainowi
kurim da aku sisiya kuni yana bubuni."
4 "Jiu babadisi kudubisi aku yawasa iakova yavui da ikikava amakamakai. Aku
dobuwai, gisikuwai avi karei da Jiu damsi i kiki ma Moses ina vonaviyoyovana kudubina
avotana bubuni da amagura. Ma muriyai aghae ku Jerusalem da bade yawasina sago
avovotani. 5 Namadani kava iakoviku ma ke ita kayowei da ita vonem da taku na Perisi
damsi kamosiyai amakamakai da i kiki bagibagisi kudubina anununura bubuni.* 6 Ma
taku God aitumaghanei da ina vonakiiyapa bagibagina ita kaekiki mau kurisi iterei
na ina berai. Tuna kubine na karako koitupavireku. 7 Jiu damkai kaitumaghana da
ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei kurikai na karakava ina berai. Tuna kubiine
na kamokiiyai dam ivi 12 nuwanuwakii kudubinai mariyai ma didibarai God kavo-
vokavakavari. Kiivavo Agripa, God ina vonakiiyapa bagibagina aitumaghanei kubiine
na Jiu damsi viya iwavuwapawapiku. 8 Ma tami Jiu dami, avi kubiine konotanotai da
God ke kovokovoghina da wawaya raborabobosi ina berisi da ina vomiiri?"
9 "Rorova taku anotanotai da nani Nasaret wawaya Yesu ati ghaviyei ma avi paparana
kirakai da kana vava ati beroi.* 10 Ma taparoro babadisi i babada rewapana ivereku da
kana kivikivina peyarisi Jerusalem kamonai ku gabura ateresi. Ma ivivi tupaviresi ma
ivonakiiyaragha da iti rabobosi na taku yavata kavi vaghinei da iti kiivununuwana. 11 Mara
ipeyari wawaya avonavonesi da kiki numasiyai kana kivikivina ikwapukwapusi ma
inivisi ivereveresi. Ma aberabera tovoni da Keriso ita vonabarei. Aku nuwapughu
kurisi irakata kirakai da ayebayebaghisi ma bade dobu viruwai aekwekwisi da
ati tupaketowanesi."

Pol ikikava itupuwavira na ivi sisiyei.
(Apos 9:1-19, 22:6-16)

12 "Mara sago taparoro babadisi i babada rewapana ivereku ma ivi yoneku ku
Damaskas kwanatuna da Yesu kana kivikivina ati tupaketowanesi. 13 Kiivavo Agripa,
kevi yana. Kababa kanenae da madegha punai kadenima yasegana kunumai ivokadari
ma gweyurina ioru da taku turaturaku yavata iveruvivirikai. Yaseganina ivi rewapana
kirakai, ke madegha nakanani. 14 Peyarikai karirigha ku tano ma wawaya gamona
avi yanei da kuriku Hibru gamosiyai ivivi sisiya bo, 'Sol, Sol, avi kubiine kitupake-
towaneku? Am vikawakiikai kubiine kevowavowa meyem.'* 15 Ma avi tarakiiyana bo,
'Bada, tam iyai?' Ma ivona bo, 'Taku na Yesu, taku kitupaketowaneku. 16 Kevomiiri.
Avinem da tam aku bigabiga ma vimamatara wawayim, tuna kubiine arumatara kurim.

* **26:5:** Apos 23:6; Plp 3:5 * **26:9:** Apos 8:3, 22:4-5 * **26:14:** Weni dobunai Yesu miiba iterei. Ivona da Pol na nakanani ma ox kawakiikiina. Ox na kau tomowina ma ina bada keyama ina papai da gamgamna na ox ina surini da ini yaghiyaghina. Ox kawakiikiina na ku murina ina ruwa na nani keyamina gamgamna ina kiituturi da gubaga ina panani.

Wawaya kuna vonesi da karako kukitiku, ma bade mara muriyai ana rumatarame kurim
na kuni mamatarei. 17 Ma ani tarapaparanem da kupuna damsi ma bade am wawaya
vaghata Jiu damsi ke ina kiivunum. Ma ana vonatawem kupuna damsi kurisi da 18 tam
matasi kuna votawei da nubakutuva ina barei ma ina kiibau ku yasegana. Ma Seitan
ina vibadana ina barei ma ina damana God kurina da i bera beroberosi ina notatawei.
Ma wawaya ini tumaghaneku na kii gawara God ina wawaya vovokaravisi kamosiyai
ina panani.' "

Pol ina biga ivi sisiyei.

19 "Kiivavo Agripa, tuna kubiine na weni matakirina kunumai akitai na avotekatekei,
ke ata bara. 20 Damaskas kamonai dima avi karei ma muriyai ku Jerusalem da Judiya
dobuna adima yavui. Ma muriyai akiibau kupuna damsi kurisi. Aku dima kamonai
avonesi da i bera beroberosi itinimayei ma ita tavira God kurina da yawasa manininai
ita makai, nakanani iti matakira da bera beroberosi ibarei.* 21 Tuna kubiine na Jiu damsi
Taparoro Numana garina kamonai ivotataniku ma ibera tovoni da ita kiivunuku. 22 Ma
kegha da God ina rewapanai kaku papara ivowai da karako yawayawaku, maghi-
nomiyai amiimiiri da kiikiivavo ma wawayota kurimi aisisiya. Moses ma peroperoveta
aviyavisina ivonavonei da ita tupuwa, na tuna sisiyina kava atereterei. 23 Ivoneta da
God ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara ma ita rabobo. Ma iti nao da rabobowai
ita vomiiri. Nakanani ita berai da yasegana ma yawasa ketana Jiu damsi ma kupuna
damsi kudubisi iti beyesi."*

24 Pol patana da ivivi sisiya na Pestas ikiirara bo, "Pol, tam neghanegham! Am akova
ineghaneghim."

25 Pol ivona bo, "Kiivavo Pestas, tam varatetem. Taku ke ata neghanegha. Aviyavisina
avonavonemi na sisiya kamowa ma vonavaghata. 26 Ma tam, Kiivavo Agripa, weni
berasi peyarina namada kuakovi, tuna kubiine debapunai aisisiya. Ma anotanotai
da weni sisiyisi peyarina kuvi yana bubuni, iyamna weni berasi kudubina na debiiyai
itupuwa. 27 Kiivavo Agripa, peroperoveta i giruma kitumaghanei da vonavaghata bo
kegha? Akovi da tam kitumaghanei."

28 Ma Agripa ivi gheviravira da Pol ivonei bo, "Kenotanotai da wekarakava kisisiya na
nuwanuwaku kuna tinavirai da ani Keresiyana bo?"

29 Ma Pol ivonapotei bo, "Wekarakava bo karakava, ainowi God kurina da mara
sago kuni Keresiyana. Ma ke tam kava ma wawaya kudubimi karako koiyaneku na
aku kayowana da peyarimi kona berai da tami taku nakanani. Ma bera sago kava
aku yawasa kamonai ke ata kayokayowei da damina kona viiya. Tuna na weni, chein
imakuwai."

30 Ma kiikiivavo Agripa ma Pestas ma Benis ma i wawaya na peyarisi ivomiiri.
31 Ikiibau ku matara ma ti mani kamosiyai ivivi sisiya da ivona bo, "Nani tomowina ke
sago ina berona avai da ku gabura ita terei bo iti raboboi." 32 Ma Agripa, Pestas ivonei
bo, "Nani tomowina gabura kamonai kati kiibuni da ita nae. Ma namada ivona da ina
kayowana da Sisa maghinonai ina miiri da ini tupavirei. Tuna kubiine ke kovokovoghina
da tikiibuni."

27

Pol ivomiiri ku Rome.

1 Kiivavo Pestas ivi vaghinei da gabura damsi viya Pol yavata ita vonatawesi ku Itali
dobuna. Tuna kubiine senturiyon sago kana vava Jiuriyas, ku imana iteresi. Jiuriyas na
Kiivavo Sisa tuna mani ina seri wawayisi i senturiyon. 2 Ma Adramitiyam damsi i waka
ivovunaghi da ita vomiiri ku Eisiya dobuna da kawasusu nununai ita rukiibau. Weni ku

* **26:20:** Apos 9:20, 28-29 * **26:23:** Isa 42:6, 49:6; 1Kor 15:20

wakana kageru ma tomowa sago, kana vava Aristakas na yavata. Tuna ina kwanatu
na Tesalonika, Masedoniya kamonai. 3 Mara itom na ku Saidon kwanatuna kawota
ma senturiyon Jiuriyas ivi vaghinei da Pol ita nae turaturana ita kitisi da ina kayowana
avai na iti vitei. 4 Nani dobunai katenutaweyana kanenae da yanunu ivopotekai, tuna
kubiine katereviviri da Saipras nuwana rogurogunai kava kaverau. 5 Muriyai na dobu
ruwa, Silisiya ma Pampiriya bogasi kaveruyaraghi da ku Maira kwanatuna kanekiibau,
tuna Lisiya dobuna kamonai. 6 Maira kamonai senturiyon Jiuriyas waka iekwai da
kata nae ku Itali ma Ariksandiriya damsi i waka ipanani. Ivona na nani ku wakana
ivi gerukai.
7 Yanunu ivopotekai da nuwatuwai kaverau da taparoro ruwa ikovi ma muriyai
Nidus kwanatuna ku bogana kanekiibau. Yanunu ivopotekai kubiine waka katereviviri
ma kaverau kaoru da Samone mutubina kakenaviviri. Ma Kriti nuwana rogunai kava
kaverau. 8 Yanunu irakata kubiine kikira baranai kakuka kanenae da dobu sago,
kana vava Kawasusu Biibiina, nani ku dobuna karui. Tuna kawasusuna na Laseya
kwanatuna ririnai.
9 Namada yanunu ma tovava berona ikamowanikai tuna kubiine nuwatuwai kav-
eraverau da biimara kana mara ikovi. Jiu damsi i visiya marana ghamana namada
itupuwa ma tuna marana imatakira da tovava ma yanunu kana mara inekiibau.
Tuna kubiine Pol waka babadisi ivonaveresi bo, 10 “Aku wawaya, anotanotai da
maghinotiyai nuwapoya tapanani. Mikeda tatenutaweyana takiibau na yanunu ma
tovava ami waka ma sawara kouwani na ini beroi ma bade wawaya viya kamotiyai
inumadodo.” 11 Senturiyon Jiuriyas, Pol ina sisiya ivi yanei na ke iti vaghinei da nani
dobunai kata makai. Ma waka babadisi yavata ivi sisiya da ita kuka ita kiibau na pe-
yarisi ivi vaghinei, 12 iyamna nani dobuna na ke dobu biibiina. Waka damsi peyarisi
ke ita kayowei da kata makai mara gurina da nuba ghamana kana mara ita nekiibau.
Peyarisi ivi vaghinei da kata tenutaweyana ma kata bera tovoni da ku Piniks kwanatuna
kawasusuna kata rui. Ma nani dobunai kata makai da nuba kana mara ita kovi. Piniks
kawasusuna na Kriti nuwana rogunai ma mara nonowa biimara biibiina ekenakena.

Tovava ma yanunu berona ipanani.

13 Yanuyanunu biibiina ivi karei na waka damsi inotai da mara biibiina ma waka kana
sopa itinagheyei. Katenutaweyana da Kriti kikirina baranai kava kaverau, 14 da ke
rabaraba ma yanunu bero kirakiina katagheyakiiyai koyiyai ioru da iravikai. Tuna na
yabarata. 15 Yanunu ibero kirakai, waka iraravi da ke kovokovoghina da waka magh-
inona ku yanunu matana kata terei. Kavi bagunei ma waka kakavaraviviri da yanunu
ikiinunurikai 16 da ku nuwa gisina sago, kana vava Kauda. Nani nuwana rogurogunai
kaveraverau. Nani kamonai ivi paparana kirakai da kana vivitaravonavona wakana
itinepai. 17 Ma ikutani ikovi na urava iyuna da waka ghamana iveruviviviri ma iku-
tatani da bagibagina da tovava waka ghabaghabana ke ita kiigavovori. Ma iyabumana da
Suritis ku maratetena ita tawanepikai. Tuna kubiine kuka ivi votaweyana da katenatenam
ma yanunu ikiikiinunurikai. 18 Mara itom na tovava iraravi kirakiiyekai, tuna kubiine
ivi karei da sawara waka kamonai ivivi tawetaweyana ku yegai. 19 Ma mara kana viaroba
na bade kuka, uravisi, keyamisi ma aviyavisina peyarina waka tepanai imakamakai na
ivi tawetaweyana ku yegai. 20 Mara ibero kirakai da kaveru wapawapa ma madegha ma
gwamegwame ke kata kitai da taparoro ruwa ikovi. Ma yanunu ivi rewapana kirakai da
akii nota ipeku, kanotanotai da kata rabobo.
21 Ma nani kamonai wawaya wakiiyai ke ita kam tovona. Tuna kubiine Pol maghi-
nosiyai imiiri ma ivonesi bo, “Kokitai, avonemi da Kriti ke kata kiibutawei ma aku sisiya
kobarei. Tuna kubiine karako ami waka ivi beroi ma ami sawara kovi tawetaweyana.
22 Ma wekarakava na avonavonemi da ke kona yabumana ma ami nota evi rewapana.
Waka kava ina monu ma ke sago wawaya ina rabobo. 23 God na aku Bada ma taku na

ina bigabiga. Ma didibarai ina aneya sago ivi yonei da ririkuwai imiimiiri, 24 ma weni
nakanani ivoneku, 'Pol, ke kuna yabumana. Tam Kiivavo Ghamana Sisa maghinonai
kuna miiri da ini tupavirem. Tuna kubiine God am nipowana ivi yanei ma ina agabiibiiyai
tam ma wawaya peyarisi wakiiyai ini yawasimi.' 25 Aku wawaya, tuna kubiine ami nota
evi rewapana. Taku God aitumaghanei da aviyavisina ivoneku na ina tupuwa. 26 Ma
kegha da yanunu ina tapitapita da ku nuwa sago kikirina ina kiiribeta."
27 Meditereniyan Yegiiyai tovava ma yanunu ikiikiinunurikai da taparoro ruwa
ikovi. Didibara punai ma waka damsi damisi iviiya da namada ku tano kanenekiibau.
28 Tuna kubiine bogapu iruvai da ioru meni kana pata.* Ma ipanani da 40 mita
nakanani. Imakai mara gisina ma bade iruva meyei ma ipanani da 30 mita nakanani.
29 Iyabumana kirakai ma inotai da waka iti tawanepei ku wakima tepasi. Tuna kubiine
waka murinai kana sopa ruwamaruwa itawei da ita tinatani. Ma i kayowana da
mara ita tom yaghina. 30 Ma waka damsi ibera tovoni da waka ita verukuyowei na
ivi beroberowekai da nakanani ma waka maghinonai sopa viya ita tawei. Ma gavunai
taravonavona wakana iteretereoruwei. 31 Ma Pol senturiyon ma seri wawayisi ivonesi
bo, "Waka damsi ina verukuyoweta na peyarimi kona rabobo." 32 Tuna kubiine seri
wawayisi taravonavona wakana kana urava ivi kiiyaraghana da ipeku ku yegai da
yanunu ikaruwei.
33 Mara iruruterei na Pol wawaya peyarisi ivona kirakiiyesi da ita kam. Ivonesi bo,
"Tami nuwanuwami ikaragavovori da ke sago avai kota kani da taparoro ruwa ikovi.
34 Akayokayowei da kota kam da koti rewapana. Ke tarabobo. Ke sago gubaga tapanani."
35 Pol ivi sisiya ikovi ma peyarisi maghinosiyai parawa iviiya da God ivi kiikiiwei ma
parawa ivogimai ma kam ivi karei. 36 Ma peyarikai weni berana kakitai na akii nota
ivi rewapana da tokai bade yavata kakam. 37 Ma waka kamonai tokai na akii vi 276.
38 Ma peyarikai kakam dodo na waka kamonai whiti kavi kiibuni ma kavi tawetaweyana
ku yegai da waka ita tekateka.

Waka igavovori.

39 Mara itom na waka damsi dobu ikitai da ke ita vogiiya. Ma kawasusu ikitai da
nani dobunai kikira biibiina. Ma inotai da ita bera tovoni da waka nake ita veruwei
da iti tawanepei. 40 Tuna kubiine waka damsi sopa uravisi ivi kiiyaraghana ma bade
waka kana yabiyabi irupama da iti yabiyabi. Ma kuka gisina maghinonai kava itine-
pai da yanunu ita viiya da itoru ku kikira. 41 Kaverau ke gurina ma ku maratete
kavi tawanepekai. Waka maghinona idogiya da ke iti dagu, ma tovava ghamaghamasi
waka murina ikiigavovori.
42 Seri wawayisi ivi diritete da gabura damsi kudubisi iti kiivunuwana, iyamna ita yeka
itoru ku kikira na iti veraveruwana. 43 Ma senturiyon ke ina kayowana da Pol ita kiivunui.
Tuna kubiine kii papara ivowai na seri wawayisi ivonesi da ke iti kiivunuwana. Ma
ivi vaghinei da iyavo kava yeka iakovi na ita tawesi da ita yeka ku kikira. 44 Ma wawaya
makiiterena na i keta itekwai da waka keyamina tovava ikiitawetawei na keyamisiyai
ita vokikita ma ita yeka da ku kikira. Ma vaghina nakanani itupuwa da wawaya kudubisi
ku kikira ivoghae da iyawasa.

28

Malta nuwana kamonai.

1 Ku kikira kavoghae na kapanani da nuwana kana vava na Malta. 2 Ma nuwa damsi
ivi agabiibii kirakai da inepotekai ma keyama ikiiri iyamna garewa ikatukatuna da nuba
irakata kirakai. 3 Ma Pol keyama gisigisi iraguna ma ita terei ku keyama da ita karai.
Ma nani kamonai mota berona keyama muyana damina iviiya da itarukapoka ma Pol

* **27:28:** Bogapu ruvana kubiine urava damonai kirama ikuni ma ivi yoyowi ma bogapu iruvai da ioru meni kana pata.

imana ikaratani da iroroke. 4 Ma nuwa damsi mota berona ikitai Pol imanai irororoke
na ti mani kamosiyai ivona bo, “Agunai weni tomowina na kiivunuwa wawayina. Waka
imonu ma ke ita rabobo ma wekarakava na mota berona ikani. Tuna na kana kovogha.
Ita god ke ita kayokayowei da ina makai.” 5 Ma Pol mota ivi rupiitawei da ku keyama
karakaratina, ma ke sago visina bo gubagina ita panani. 6 Ma nuwa damsi inotanotai
da imana ita gwaru bo yaghiyaghinina ita peku da ita rabobo. Ma ivi koyakoyagha kirakai,
ikitakitai da aviyavisina kurina ita tupuwa ma ke sago. Ikita kava na i nota ivirai ma
ivona da Pol na god sago.
7 Ke rabaraba na nuwana kana kiivavo Pobiliyas ina tano ghamana ma ina numa
imakamakai. Ipisi ma nuwabiibiiyai irutinikai da ina ku numa ma ikoyagha bubunikai
da mara aroba ikovi. 8 Gwabinai kamakamakai na akovina kaviiya da ina mamai
na gubagubagina, ininina imuyamuya ma manawa tara iviiya. Pol irui kurina ma
inipowana. Ma imana ku tepana iterei da iyawasa. 9 Weni berana itupuwa na nani
nuwana kamonai wawaya gubagubagisi ikam pupuni da Pol kurina ma ivi yawasisi.
10 Nuwa wawayisi ikoyagha bubunikai ma ivi vite kirakiiyekai. Mara ipisi da kata geru
na wawaya ipuyokai ma kakii keta tamiina na peyarina iverekai.

Pol inekiibau ku Rome kwanatuna.

11 Malta damsi gwabisiyai kamakamakai da nawaravi aroba ikovi ma ku waka sago
kageru. Tuna na Ariksandiriya damsi i waka ma maghinona ipapai da kokoitau, i god
ruwa kii vava Kasto ma Poruks. Waka na nani nuwanai imiimiiri da nuba ma yanunu
kana mara ikovi ma kavomiiri. 12 Kakuka da ku Sirakusa kwanatuna. Kawota ma nani
kwanatunai kamakai da mara aroba ikovi. 13 Ma nani dobunai kakuka da ku Regiyam
kwanatuna. Ma mara itom na yavara iveraverau kubiine kavomiiri, kaverau mareba
da ku Puteyori kwanatuna da kawota. 14 Ma nani dobunai vitumaghana damsi viya
kapananisi da ivonatanikai, yavata kamakai da taparoro sago ikovi.
Ma vaghina ku Rome kanenekiibau. 15 Ma vitumaghana damsi Rome kamonai
sisiyikai ivi yanei da viya ighae ku vigimara gawarina kana vava Apiyas ma viya ighae
ku dobu kana vava Numataya Numasi Aroba. Nani dobusiyai ikoyakoyaghikai da
ita nepotekai. Ma peyarisi Pol ivi kiikiiwei da ina nota ivi rewapana ma God ivi ghegheni.

Rome kamonai.

16 Ku Rome kanekiibau ma Rome babada ivi vaghinei da Pol ina kina kava ita makai.
Ina numa iverei ma seri wawayina sago kava iterei da iti matatetei.
17 Mara aroba ikovi ma Pol ivi yonayona da Jiu babadisi ita riyesi. Iriyesi ma Pol
ivonesi bo, “Varevaresiku, taku ke sago avi berona ata berai ita wawaya kurisi ma bade
ita kaekiki mau i kiki ke ati kiigiiyei. Ma kegha da, Jerusalem kamonai ipatumiku da
Rome damsi ku imasi itereku. 18 Ivi tupavireku ma ipanani da ke sago berona ata berai
da iti raboboku, tuna kubiine ita votaweku. 19 Ma Jiu damsi ivi gheviravira, tuna kubiine
avonesi da Kiivavo Sisa maghinonai ata miiri da iti tupavireku. Ma ke aku wawaya
viwavusi kubiine.* 20 Weni berasi kubiine akwatumi kopisi da ata kitimi ma yavata
kati sisiya. Israel damta kudubita titumaghana da God ina Vivinevine Wawayina kurita
ina nekiibau da ini yawasita. Ma taku aitumaghanei da wawayina namada inekiibau.
Tuna kubiine imaku chein iwarimi.”
21 Ma ivonapotei bo, “Ke sago kam sisiya Judiya dobunai kata viiya ma varevaresita
ivivi piyana na ke sago iyai iti avaberowem. 22 Akii kayowana da tam am vitumaghana
kuti sisiyei da kati yanem. Kakovi da wawaya dobu ma dobu tami ami vikeresiyana
eteretereoruwei.”
23 Ma i mara sago iterei da Pol iti yanei. Nani maranai koroto ghamana iriyesi
Pol ina ku numa. Mara boiboiyai Pol ivi karei da God ina vikiivavona ivi beyebeyena
kupomei, Moses ma peroperoveta i giruma tepanai ivivi sisiya kurisi. Ina kayowana

* **28:19:** Apos 25:11

da nuwanuwasi ita tinavirai da Yesu iti tumaghanei. 24 Ina sisiya na wawaya ivi yanei ma
viya nuwanuwasi ivirai da ivi tumaghana ma viya na kegha. 25 Tuna kubiine ti mani
kamosiyai ivi gheviravira. Muriyai da ita nae na Pol ina sisiya turina iterei kurisi, ivonesi
bo, “Kanuma Vovokaravina ami kaekiki mau kurisi vonavaghata ivi sisiyei. Peroveta
Aisaya igiruma bo,
26 ‘Kenae aku wawaya kurisi ma kevonesi bo,
Weni wawayisi ini yana ma ini yana ma akovina ke ina viini.
Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.
Matasiyai ita kita,
bo tinisiyai iti yana,
27 ma nuwanuwasi ita votawei,
na ita tupuwavira ma ati yawasisi.
Ma kegha da nuwanuwasi igudui,
ma tinisi itupapotapota,
ma matasi itapotapota.’ ”*
28 “Tami Jiu dami vonavaghata ke kota viviyanei, tuna kubiine ani akovimi da God yawasa
makamakii nonowina kana sisiya ivonatawei kupuna damsi kurisi. Ma ti damsi na
ini yana.” 29 (-)*
30 Ma vaghina, Pol madegha ruwa Rome kamonai tuna mani ina rewapanai imakai.
Ma iyavo kava ipipisi irurugenari na peyarisi ivivi kiikiiwesi. 31 Ere tepatorana ma
nuwanuwana kudubinai God ina vikiivavona ma Bada Yesu Keriso varana biibiina
idimadimei. Ma ke sago wawaya iti ketagudugudu.

* **28:27:** Isa 6:9-10 * **28:29:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 29 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Pol weni nakanani ivi sisiya ikovi ma Jiu damsi ivomiiri ma inae, ma kamosiyai ivivi gheviravira kirakai.’

Pol Ina Giruma Rome Damsi Kurisi (Romans)

Vonaviakova

Weni girumina aposol Pol igirumi da vitumaghana damsi Rome kwanatuna kamonai ita vonaveresi da ita vovunagha ma muriyai ita numataya kurisi. Ina nota irereghi da gwabisiyai ita biga mara gisina ma iti tamiinei da muriyai ita nae ku Spain dobuna. Ina giruma kamonai ivi beyebeyena da aviyavisina kava Keresiyana iti tumaghanei ma ikikava i yawasa kamonai nani vitumaghinina tepanai ita makai. Weni girumina kamonai na aviyavisina ivivi beyebeyena ina dima kamonai na kudubina itere yavui, ke ina giruma viya nakanani.

Kunona Keresiyana Rome kamonai ivi kiikiiwesi ma ivonesi da iniponipowana kubiisi. Muriyai weni girumina ina nota ghamana ivi debei, tuna na "Keriso varana biibiina karena da ku damona ivi debei da vitumaghanai kava da God yavata nuwanuwata tisagoi." (Rome 1:17)

Weni notana ghamana tepanai akova ma nuwagiura bogii ma bogiiyai ivi debei. Sago na ivi debei da Jiu ma kupuna damsi yavata na kudubisi keta itekwai da God yavata iti nuwasago, iyamna kudubisi na berabero ina rewapana gaburinai. Ketana na sago kava, Yesu Keriso ini tumaghanei. Nota kana viruwa na ivi debei da iyavo kava Keriso yavata ivi nuwasago na yawasa vuna ini karei ma yawasina isisiya bubuni da Rome damsi damina ina viiya. Kamonai vitumaghana wawayina God yavata nuwanubiiyai ina makai. Ma Kanuma Vovokaravina wawayina ina votawei da berabero ma rabobo ina ghekuyowei. Ma ina sisiya kana viaroba na Sapta 5 da ku 8 kamonai ivi akovita da God avi kubiine ina vonaviyoyovana iterei. Ma bade Kanuma Vovokaravina ina rewapana vitumaghana damsi i yawasa kamonai isisiyei. Kana viruwamaruwa na Pol itarakiiyana da ikikava God ina nota irereghi da ke Jiu damsi kava ma kupuna damsi yavata ina ku vikiivavona ina rui. Ma tuna mani ina vitarakiiyana ivonapotei, ivoneta da God ina kayowanai Jiu damsi Yesu Keriso ibarei da varana biibiina ikiibau kupuna damsi kurisi, taraboga iveresi da Keriso iti tumaghanei ma God ina agabiibai damina ita viiya. Ma ivoneta da enotanotai da mara sago Jiu damsi i nota ina virai da Yesu Keriso ini tumaghanei. Ma Pol ina sisiya turina na ivi debei da ikikava wawaya Keresiyana yawasina ita makiiyei, kamonai ivona da iti nuwaviinavivirana, God ina biga ita berai, babada dobuwai ita votekatekesi, ma ikikava nuwanuwasi kamonai damina ita viiya da meni tuna na biibiina ma meni tuna na berona. Ma turina vaghata na ina vikiikiiwa wawaya sago sago duma kurisi iterei ma God ivi ghegheni.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-17 Giruma ivotawei ma Pol ina nota ghamana ivi debei.
Sapta 1:18 da ku 3:20 Wawaya kudubisi berabero kamonai, tuna kubiine keta itekwai da God iti yawasisi.
Sapta 3:21 da ku 4:25 God na Yawasa Ketana ivokiibuwei.
Sapta 5:1 da ku 8:39 Iyavo kava Keriso itumaghanei na i yawasa dobuwai ina virai.
Sapta 9:1 da ku 11:36 God ikikava ina nota irereghi Israel damsi kubiisi.
Sapta 12:1 da ku 15:13 Keresiyana yawasina.
Sapta 15:14 da ku 16:27 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol, Yesu Keriso* ina bigabiga. God ikwatuku ma ivineku da ati aposol da

* **1:1:** Keriso Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

varana biibiina ata dimei.
2 Varana biibiina na weni. Mara katamaninai God vonakiiyapa bagibagina iterei da
ina Vivinevine Wawayina ita vonatawei. Ma ina peroperoveta nani varana biibiina buka
vovokaravisi kamosiyai igiruma. 3 Igiruma da God Natuna iti wawayota ma ita tupuwa da
kiivavo David tupurereghina. 4 Ma God iberai da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai
Yesu rabobowai ivomiiri, ma tuna matakirina rewapanina ivi debei da tuna na God
Natuna. Tuna kubiine Yesu Keriso na ita Bada. 5 Nani notanai na God wawaya
kamosiyai ikiiepiku da avi aposol da dam ma dam ata tinaviresi da iti tumaghanei ma
ita votekatekei da kana vava ita rakata. 6 Ma tami vitumaghana wawayimi Rome kamonai
na bade God ikwatumi da tami Yesu Keriso rapenai.
7 Tuna kubiine na tami Rome wawayimi kurimi agirugiruma. God ina nuwaviina
kurimi irakata ma ikwatumi da tami ina wawaya vovokaravimi.
Ma ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da nuwanuba ma agabiibai
ina veremi.

Pol ina kayowana da Rome damsi kurisi ita numataya.

8 Kunona ata vonemi da Yesu Keriso avanai aku God aikiikiiwei kubiimi, iyamna
namada dobu ku kudubina wawaya ami vitumaghana varana iyanei. 9 Ma God iakovi
da mara nonowa kurina aniponipowana kubiimi. Vonavaghata da nuwanuwaku
kudubinai abigabiga da Natuna varana biibiina adimadimei. 10 Ma namadani kava
aberabera tovoni da ata kitimi, tuna kubiine aku nipowana kamonai mara nonowa
God kurina ainowi da ini vaghinei na ana pisi kurimi. 11 Aku kayowana ghamana da
ata kitimi, da kanuma ina ku nevaneva aviyavisina gwabikuwai na ati damani kurimi
da koti rewapana. 12 Tikoyaghavivirana da aku vitumaghana ina kiiepepimi ma nakanani
bade ami vitumaghana ina kiiepepiku da ani rewapana.
13 Turaturaku, ati akovimi da mara ipeyari abera tovoni da ata numataya kurimi na
ke kovokovoghina. Aku kayowana da ikikava dobu viya kamosiyai kupuna damsi
atinaviresi da Yesu itumaghanei na tami bade kamomiyai nakanani ata berai.* 14 Taku
aku biga God ivereku na Grik ma bade ke Grik damsi kamosiyai. Wawaya akakovisi
ma bade wawaya neghaneghasi kamosiyai. 15 Tuna kubiine aku kayowana ghamana
da Rome kamonai God varana biibiina ata dimei kurimi.

Keriso varana biibiina ina rewapana.

16 Keriso varana biibiina ke ata vivinimayei, iyamna tuna na God ina rewapana
da iyavo kava Keriso ina vivitumaghanei na kudubisi yawasa makamakii nonowina
ina panani. Jiu damsi ivi nao varana iviikiinowei na ivi tumaghanei da yawasa ipanani.
Ma muriyai ikiibau da kupuna damsi bade nakanani ipanani.* 17 Keriso varana biibiina
ivi debei da vitumaghanai kava da God yavata nuwanuwata tisagoi. Varana biibiina
karena da ku damona na vitumaghana ivi sisiyei, tuna kubiine ita vitumaghana tepanai
God ina voneta da tota na ina wawaya maninita. Giruma katamana ivona bo, “God ina
wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina makai.”*

Berabero kubiine God nuwanuwana ipughu.

18 God kunumai ina nuwapughu idebei da wawaya kii kovogha ina veresi. Ke
iti vaghinei da wawaya berabero eberaberai ma vonavaghata ekiikiigavugavui.
19 Wawaya namada God itakovi, iyamna tuna mani ivi debe meyei kurisi. 20 Tuna
na ke kitakitana ma kegha da mara karenai da ku karako bera peyarina dobuwai
ma kunumai iyamoni da wawaya ekitakitai, ma nani kamonai akova ita viiya da
God emakamakai. Ma itakovi da ina rewapana na makamakiina ma tuna na God
vaghata. Tuna kubiine vitupavira maranai wawaya ke kovokovoghina da kovogha
ina veruvuvurei. 21 Wawaya God iakovi ma kegha da ke i kayowana da ita vokavakavari

* **1:13:** Apos 19:21 * **1:16:** Mak 8:38 * **1:17:** Hab 2:4

ma iti kiikiiwei. Ti na i nota kwebusi ma neghaneghasi, eberaberisi da nuwanuwasi na didibarina.* 22 Enotanota meyesi ma evonavona da ti na akakovisi ma kegha, ti na neghaneghasi. 23 God kadakadarina ma makamakii nonowina ibarei. Ma epayanina na kii ma wakima ipapa da wawaya ma ghamoghamo, mota ma kiu ivi gubegubesi ma nani sawarisi evovokavakavarisi.*
24 Tuna kubiine God ikitakuyowesi da i kayowana beroberosi iti badesi. I kayowana da vipekana wapawapa ma bera dowadowasi ina berai da tupuwisi ini beroi. 25 God ina vonavaghata wawayisi evovoviviri da sisiya vibero iyanei ma evovotani. Ti na God ibarei da aviyavisina iyamoyamoni na tuna evovokavakavari. Ma God, tuna dobu iyamoni ma ina kina kava kata vokavakavara nonowei! Amen.
26 Wawaya vokavakavara wapawapa eberaberai kubiine, God ikitakuyowesi da bera inimayamayisi eberaberai, vipekana wapawapa. Nani kamonai wivine vipekana ketana vaghata kakawasi yavata na ibarei da ti mani wivine kavakava imogo. 27 Tomotomowa bade nakanani, bera inimayamayisi eberaberai, kakawasi yavata ita vivipekana na kegha. I kayowana ghamana da tomotomowa turaturasi yavata itiputona. Ti na isirage, i berabero kubiine kovogha berona ina viiya.
28 Ma ku tepana, wawayisi ke ita kayokayowei da God itakovi, tuna kubiine iruvoteresi da i nota beroberosi kava ibadesi da aviyavisina ivoneta da ke kata berai na eberaberai. 29 Wawaya nakanani na i yawasa kamonai na bera didibarisi ma bera dowadowasi evovotani. Vomatamatigha, nuwakapi, kiivunuwa, vitaghegheyana, vibero, kayotirana, kiivibero, ma viyanuwe na i yawasa kamonai itupo. 30 Wawayisi na God ebabarei, turaturasi iavaberowesi, ivonapasipasiyana, ekukuwepa meyesi, ekayokayotata ma keta vusi itupuwi da berona ina berai, ma bade kii moramorapa ikawakiikiiyesi. 31 Ti na ke itakovi da bera biibiisi bo bera beroberosi eberaberai. Ma bade ke kovokovoghina da koni tumaghanesi, iyamna vonakiiyapa bagibagina ina terei da bera sago ita berai na muriyai i nota ina virai da kegha, ina bara. Wawaya ke ita vivikamyuyuwesi ma ke sago agabiibai gwabisiyai. 32 Wawayisi iakovi da God ivonakiiyaragha da iyavo kava weni berasi eberaberai na kii kovogha na rabobo. Ma kegha da berasi sago patana da eberaberai. Ma ku tepana iyavo kava turaturasi kamosiyai weni berasi eberaberai na igheghenisi.

2

God ini tupavireta.

1 Kwinaku, wawaya ke kuni tupaviresi da wavu kuna veresi. Nakanani kuna berai na tam mani ku berona keteretere meyem ma ke kovokovoghina da kam papara kuna vowai da kam kovogha kuna veruvuvurei, iyamna tam yavata na nani berana berona keberaberai.* 2 Takovi da God na vonavaghata tepanai ini tupavireta ma iyavo kava nani berasi beroberosi iberai na kovogha ina veresi. 3 Ma tam, kwinaku, wawaya kitupaviresi ma kegha da tam yavata berabero keberaberai na ikikava kenotanotai da God ina vitupavira kuna veruvuvurei? 4 Kuakovi bo kegha da God enuwanuwaghanem, ina agabiibai evereverem ma nuwanubiiyai ekoyakoyaghim? Ina agabiibai kebabarei bo? Nani agabiibiina na am taraboga evereverem da am bera beroberosi kuninimayei ma kuna miirikupukuputei. 5 Ma kegha, tam kitinapota ma nuwanuwam ibagi kirakai da am bera dowadowasi ikiitatanei ma kam kovogha erakarakata. Vitupavira marana ina nekiibau na vonavaghata tepanai God ini tupavirem ma kovogha ina verem da ina nuwapughu damina kuna viiya. 6 God wawaya kudubisi ini tupaviresi ma i bera ruvanai kii miiya ina veresi.* 7 Iyavo kava bera biibiisi mara nonowa ipoiyei ma ekayokayowei da God iti gheghenisi, kii vava ita biibai ma yawasa makamakii nonowina

* **1:21:** Epe 4:17-18 * **1:23:** Deut 4:16-18 * **2:1:** Mat 7:1; Luk 6:37 * **2:6:** Psa 62:12; Prov 24:12

ita viiya na vaghina, God i kayowana ina veresi. 8 Ma iyavo kava enotanota meyesi
ma vonavaghata ebabarei ma berabero patana da eberaberai na God ina nuwapughu
damina ina viiya. 9 Iyavo kava didibara yawasina ekivikivini na vitupavira maranai God
kovogha ina veresi da nuwapoya ghamanakina ina panani da ini kamyuyuwa kirakai. Jiu
damsi ini nao kii kovogha ina veresi ma muriyai na kupuna damsi. 10 Ma iyavo kava
bera biibiisi eberaberai na God kana ku kadara ina rui ma ini gheghenisi ma nuwanuba
ina veresi. Jiu damsi ini nao ma muriyai na kupuna damsi, 11 iyamna God ina vitupavira
maranai na ke sago iyai ku murina ina miiri. Peyarita na sago.*
12 God ina vonaviyoyovana Moses iverei na Jiu damsi iakovi ma ke ita nunuri. Ma
God vonaviyoyovanina tepanai ina miiri da ini tupaviresi ma kii kovogha ina veresi. Ma
kupuna damsi na ke nani vonaviyoyovanina ina rewapana gaburinai ita makamakai.
Tuna kubiine ke kovokovoghina da vonaviyoyovanina tepanai ini tupaviresi, ma kegha
da i berabero kubiine na kovogha ina veresi. 13 Iyavo kava vonaviyoyovanina
enunununuri, ti damsi na God ku matana na wawaya maninisi. Ma iyavo kava iyanatawei
ma ke ita nunununuri na God ku matana na ke wawaya maninisi. 14 Ma kupuna damsi
viya na ke meyani Moses ina vonaviyoyovana iti yanei ma kegha da yawasa maninina
evovotani, iyamna iakovi da berona ma biibiina na avai. Tuna yawasina evovotani
na nakanani ma vonaviyoyovanina itakovi na ita nunununuri. 15 Tuna nakanani ma God
ina vonaviyoyovana gavugavuna nuwanuwasiyai ita girumi, iyamna mara viya ti mani
iwavu meyesi da bera berona eberaberai. Ma mara viya damisi eviiviiya da bera
biibiina eberaberai. 16 Varana biibiina adimadimei na weni nakanani evonavoneta.
Vonavaghata da vitupavira kana mara ina pisi ma Yesu Keriso tepanai God wawaya
kudubisi i bera ma i nota gavugavusi ini debei ma ini tupaviresi.

Jiu damsi ma Moses ina vonaviyoyovana.

17 Ma tam, Jiu wawayim na ikikava? Ke kuna notai da God ina vonaviyoyovana Moses
iverem na tepanai kunitukikita ma kuna kayotata da tam God ina wawaya. 18 Namada
vonaviyoyovana kamonai kuvi yavi ma kuakovi da God ekayokayowem da aviyavisina
kuta berai. Ma kuakovi da meni tuna na berona ma meni tuna na biibiina. 19 Ma
mikeda tam damim keviiviiya da tam na matapotapotasi kii vinoraveraveyana bo tam
na kibe da didibara makamakiisi kubiisi. 20 Ma God ina vonaviyoyovana kuvi yava yavui
ma ina vonavaghata ma ina nuwagiura kudubina kuakova bubuni da kenotanotai da
wawaya neghaneghasi ma ededa yoghoyogho kuni beyebeyesi, na kekitaruvim. 21 Tam
wawaya kibeyebeyesi na nani kamonai tam bade akova keviiviiya bo kegha? Wawaya
kevonavonesi da ke ina yapi ma tam keyapiyapi bo kegha? 22 Ma wawaya kevonavonesi
da ke ini pekana wapawapa ma tam, kipekana wapawapa bo kegha? Tam kevonavona
da kokoitau kebabaresi ma kokoitau suwarisi keyapiyapi bo kegha? 23 Kekayokayotata
da tam nakanani ma God ina vonaviyoyovana kutakova yavui ma kegha da nani
vonaviyoyovanina kikiigiiyei na God kana vava keteretereoruwei. 24 Tuna kubiine
giruma katamana evonavoneta bo, ‘Tami Jiu dami ami berabero kubiine na kupuna
damsi God iavaberowei.’*
25 Mikeda kwimata bekam ita tuviviratawei ma vonaviyoyovana kudubina kuta nunura
bubuni, tuna na ere iyamna. Ma mikeda tuvivira kava kuta berai ma vonaviyoyovana
ke kuta nunuri na am tuvivira na iyamna kegha.* 26 Kupuna wawayina ke ita tuvivira ma
kegha da vonaviyoyovana ita nunura bubuni na God wawayina ita viini da rapenai, tuna
nakanani ma ita tuvivira. 27 Tam Jiu wawayim na kwimata bekam ituviviratawei ma
vonaviyoyovana na tam kubiim igirumi, ma kegha da kikiigiiyei. Tuna kubiine kupuna
damsi viya ke ita tuvivira ma vonaviyoyovana enunununuri na ti damsi ini wavum. 28 Ke

* **2:11:** Deut 10:17 * **2:24:** Isa 52:5 * **2:25:** God, Abraham ivonei da ina wawaya yavata kwimata bekasi ita tuviviratawei na iti matakira da ti na God rapenai.

kuna notai da tuvivira kuberai na tam Jiu vaghata ma tam God ina wawaya, iyamna
nani matakirina na tupuwa kava kana bera. 29 Kanuma Vovokaravina nuwanuwam
ina tinavirai da nuwanuwam kudubinai God kuni tumaghanei na tam Jiu vaghata. Tu-
vivira ma Moses ina vonaviyoyovana nuwanuwam ke ina tinavirai, iyamna matakira
vaghata da tam God ina wawaya na ke tupuwim ma nuwanuwam kamonai. Ma God
ina wawaya na vigheghena God gwabinai ina viiya ma ke wawaya gwabisiyai.*

3

1 Jiu damsi na avi iyoyoi da kupuna damsi ighekuyowesi? Kwimata bekasi ituvivi-
ratawei na avi biibiina ina panani? 2 Biibiina ghamana epanapanani. Sago na God
vonana giruma katamana kamonai na ti damsi kurisi ivi debei. 3 Ti na vonakiiyapa
bagibagina iterei God kurina da tuna kava iti tumaghanei, ma mikeda viya ivi kiigiiyei
na ikikava? I vonakiiyapa bagibagina ivi kiigiiyei na ke kuna notai da God bade ina
vonakiiyapa bagibagina ini kiigiiyei. 4 Kegha, kegha taweyana. Wawaya peyarina na
viviberosi ma God tuna na vonavaghata. Giruma katamana kamonai Kiivavo David,
God kurina ivona bo,
"Kuna vivisisiya na am sisiya maninina kavakava.
Vitupavira kamonai wawaya kuni wavui na i sisiya kudubina kuna ravi."*
5 Ita berabero ma God ina yawasa maninina ivi ruwa takitai na ita berabero God
ina yawasa maninina ku yagharina etereterei da takita bubuni. Tuna kubiine ikikava
tavona? God ita berabero kubiine kovogha everevereta na kenotanotai da eberabera
beroi kurita bo? Weni nakanani wawaya viya isisiya. 6 Kegha taweyana. Mikeda God na
ke wawaya maninina na ke kovokovoghina da wawaya kudubisi dobuwai iti tupaviresi.
7 Kuta vona bo, "Avi bero na God avi vitei, iyamna aku berabero kubiine kana
kadara ma ina vonavaghata erurudeba da yaghara kiikiina. Tuna kubiine taku na
ikikava? Avi kubiine aku berabero kubiine God ini wavuku ma kovogha ina vereku?"
8 Kata vonavinama bo, "Berabero kata bera kirakiiyei da God ina biibiina kata tinariyai."
Wawaya viya iavaberoweku ma iwavuku da taku nakanani aibeyebeyena. Ti na
kovogha ghamana ina viiya.

Ke sago wawaya maninikiikiina.

9 Ikikava tavona? Tota Jiu damta tabiibii kirakai ke kupuna damsi nakanani, bo?
Kegha! Namada avi debei da kupuna damsi ma tota Jiu damta peyarita na sago. Peyarita
na berabero ina rewapana kamonai tamakamakai. 10 Giruma katamana evonavoneta
bo,
"Ke sago iyai wawaya maninina, kegha taweyana.
11 Ke sago wawaya akakovina,
Ke sago wawaya God itekwekwai.
12 Wawaya kudubina God ibarei ma imiirikupukuputei.
Ti na peyarisi God ku matana na kwebusi.
Ke sago iyai bera maninina ita beraberai, kegha taweyana.
13 Kawasiyai sisiya dowadowasi ekiikiibau nakanani ma karawaga kamonai dogo
ita arai da bowana ita kiikiibau.
Pepasi ikuvirevirei da sisiya vibero eberaberai.
I sisiya beroberosi na nakanani ma mota berona kawagegurina ita kiikiibau.*
14 Mara nonowa kawasiyai sisiya dowadowasi eberaberai na damina ibero ki-
rakai.*
15 Ma iyaghiyaghina kirakai da wawaya ini gubagi bo ini raboboi.*
16 Mike enenae na wawaya ekiikiiviberosi ma nuwapoya evereveresi.

---

* **2:29:** Deut 30:6 * **3:4:** Psa 51:4 * **3:13:** Psa 14:1-3, 53:1-3 * **3:14:** Psa 10:7 * **3:15:** Isa 59:7-8

17 Nuwanuba gwabisiyai kegha.
18 Ma God ke ita yabuyabumanei." *
19 Takovi da vonaviyoyovana na Jiu damsi kubiisi ma tuna kamonai kii sisiya eberaberai da ti na berabero wawayisi. Ma bade God vonaviyoyovana ivokiibuwei na dam kudubina kawasi kiipotana kubiine da ke ini tupariyei, iyamna peyarisi na God ini tupaviresi. 20 Wawaya ke kovokovoghina da vonaviyoyovana ina nunura bubuni da God ku matana ti na wawaya maninisi. Vonaviyoyovana emakamakai na idebeta da tota na berabero wawayita.*

Ikikava God ina terevimaninita.
21 Ma karako na God keta vuna ivi debei da ikikava ina vonakiiyaragha da tota wawaya maninita ku matana. Nani ketana na ke vonaviyoyovana tepanai ma kegha da vonaviyoyovana ma peroperoveta ivi mamatarei da mara sago ina nekiibau. 22 Namanaki tam Jiu bo kupuna wawayim, kudubita ita keta sago kava da yawasa maninina tapanani. Iyavo kava Yesu ini tumaghanei na God ku matana ti na ina wawaya maninisi.* 23 God na wawaya maninina ma kana kadara irakata kirakai da tota ke kovokovoghina da ita yawasa kati maninini da tuna nakanani, iyamna kudubita na berabero wawayita. 24 Ma God ina agabiibai irakata kirakai da nevana kava ipuyota, yawasa ivereta ma ivonakiiyaragha da tota wawaya maninita. Peyarita ita berabero kamonai ma Yesu Keriso ivotaweta da yawasa tapanani. 25 God Natuna ivonatawei isuwara da ita berabero vitana ikavari. Wawaya Yesu ini tumaghanei na i berabero kudubina taranai ina kowatawei da God ina nuwapughu ina vovinubai. Weni berana iberai da iti beyeta da tuna wawaya maninina. Namadani kava wawaya i berabero kudubina ikitakitatawei, ivivi koyakoyagha 26 da karako weni maranai ivi debei da vonavaghata tepanai wawaya i berabero ini tupavirei, ke ina kitatawei. Ma iyavo kava Yesu itumaghanei na God ina vonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi.
27-28 Ke kovokovoghina da takayotata da tota mani ita rewapanai tavona da tota God ina wawaya maninita. Kegha taweyana. Ma avi kubiine? Ke ita bera biibiisi kubiine bo vonaviyoyovana kata nunura bubuni da God ina vonakiiyaragha da tota biibiita. Kegha, ita vitumaghana kubiine na nakanani ina voneta. 29 Ma God na Jiu damsi kava i God bo? Kegha. Tuna na dam kudubita ita God. 30 Namanaki da tami Jiu dami bo kupuna dami ma kegha da God na sago kava. Tuna kubiine iyavo kava Yesu itumaghanei na God ina vonesi da ti na ina wawaya maninisi.* 31 Weni vitumaghanina vuna tavi karei iberai da vonaviyoyovana na iyamna kegha, bo? Kegha taweyana, titumaghana na tidebei da vonaviyoyovana iyamna vaghata tavovotani.

4

Abraham ina vitumaghana.
1 Jiu damkai akii kaekiki Abraham tisisiyei. 2 Ke Abraham ina bera biibiisi kubiine na God ita vonakiiyaragha da tuna wawaya maninina. Nakanani ita tupuwa na Abraham ita kayotata wawaya kurisi, ma ke kovokovoghina da God kurina ita kayotata. 3 Giruma katamana kamonai ikikava evonavoneta? Ivona da Abraham ina vitumaghana God kurina iterei, tuna kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna wawaya maninina ma yavata ivi nuwasago.* 4 Wawaya biga ina berai na miiya ina viiya. Tuna ke puyo, tuna na ina biga miiyanina. 5 Ma ke am biga bo am bera biibiisi kubiine God ina vonakiiyaragha da tam wawaya maninim. God na berabero wawayisi etereterevimaninisi. Am vitumaghana kurina kuna terei na ina vonakiiyaragha da tam wawaya maninim. 6 Ma bade Kiivavo David ivona da wawaya ini nuwabiibii kirakiiyei maranai God i berabero

* **3:18:** Psa 36:1 * **3:20:** Psa 143:2; Gar 2:16 * **3:22:** Gar 2:16 * **3:30:** Deut 6:4; Gar 3:20 * **4:3:** Gen 15:6; Gar 3:6

ina notatawei ma ina vonakiiyaragha da ti na wawaya maninisi. Ma ivona da ke i bera biibiisi kubiine da nakanani ina vonakiiyaragha. David ivona bo,
7 "Iyavo kava i berabero God ina notatawei na ini nuwabiibiiyei.
Iyavo kava i vikawakiikai God ini nuwawapei na nuwabiibii ghamana ina panani.
8 Meni wawayina ina berabero Bada ke ina taraepai da ini tupavirei na ini nuwabiibii kirakai."*
9 David weni nuwabiibiina ivi sisiyei na iyavo kava kwimata bekasi ituviviratawei na ti damsi kava ivi sisiyesi bo? Kegha. Weni nuwabiibiina na iyavo kava ke tuvivira ita berai na ti yavata kubiisi. Namada tavi sisiyei da giruma katamana ivoneta da Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. 10 Meni berana ivi nao, vitumaghana bo tuvivira? God ina vonakiiyaragha ivi nao ma muriyai da Abraham ituvivira. 11 Abraham namada God ivi tumaghanei ma muriyai da ituvivira, ivi matakira da ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na wawaya maninina. Tuna kubiine iyavo kava ke ita tuvivira ma kegha da itumaghana, ti wawayisi na Abraham nakanani, God ina vonakiiyaragha da ti na wawaya maninisi. Tuna kubiine kanuma ina ku nevaneva na tota vitumaghana damta ita mamai na Abraham.* 12 Ma iyavo kava tuvivira damsi kamosiyai ini tumaghana Abraham nakanani na ti yavata ina vona bubuna da kanuma ina ku nevaneva i mamai na Abraham.

God vonakiiyapa bagibagina iterei na ita vitumaghana tepanai taviiya.

13 God vonakiiyapa bagibagina iterei da Abraham tupurereghina yavata na dobu kudubina iti rapenei. Ma avi kubiine nani vonakiiyapina iterei kurina? Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na wawaya maninina na vonakiiyapa bagibagina kurina iterei. Ma ke vonaviyoyovana ita nunuri kubiine.* 14 Mikeda kuta vona da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na iyavo kava vonaviyoyovana enununuri na ti damsi kava kubiisi na kevonavona da vitumaghana na iyamna kegha. Ma bade kevonavona da God ina vonakiiyapa bagibagina na iyamna kegha.* 15 Kuta bera tovoni da God ina vonaviyoyovana kuta nunuri na kuta bera kavai da God ina nuwapughu damina kuta viiya. Vonaviyoyovana emakamakai na wawaya mara nonowa ikiigiiyei. Ma vonaviyoyovana kegha na ke kovokovoghina da ini kiigiiyei.
16 Tuna kubiine bera ghamana na vitumaghana. Ikikava Abraham ivi tumaghana, nakanani titumaghana na God ina vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham kurina na nani vonakiiyapina na tota yavata kubiita. Namanaki da Jiu damsi i kiki tanununuri bo kegha. Ma God ina agabiibai irakata kirakai da nevana kava everevereta. Ma ke iti bero, ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na tota Abraham tupurereghina kubiita ina berai, iyamna kanuma ina ku nevaneva na iyavo kava God titumaghanei na ita mamai Abraham.* 17 Giruma katamana kamonai God, Abraham kurina ivona bo, "Ana berim da tam na dam ma dam i mamai." Ma God ina rewapana irakata da ina vona da wawaya raborabobosi ina vomiiri. Ma bade ina rewapana emakamakai da aviyavisina kegha na ina vona da ina tupuwa.* 18 Ma God ivona da ina berai da Abraham tupurereghina ina peyari kirakai da kamosiyai dam bogii ma bogiiyai ina tupuwa. Ma Abraham, God ivi tumaghanei. Namanaki imagura kirakai da ke kovokovoghina da iti tuwa. Ma bade God ivona bo, "Tupurereghim ina peyari da gwamegwame nakanani."* 19 Abraham kana madegha na 100. Ma iakovi da namada imorapa kirakai da ke kovokovoghina da iti tuwa. Ma bade iakovi da kawana Sera na gagarina.* 20 Ma kegha da God ina vonakiiyapa bagibagina ivi tumaghanei da vonavaghata. Ke sago notaragharagha gwabinai ma nuwanuwana kudubinai God ivi tumaghanei. Ina vitumaghana nake da irakata

* **4:8:** Psa 32:1-2 * **4:11:** Gen 17:10 * **4:13:** Gen 17:4-6, 22:17-18; Gar 3:29 * **4:14:** Gar 3:18 * **4:16:** Gar 3:7 * **4:17:** Gen 17:5 * **4:18:** Gen 15:5 * **4:19:** Gen 17:17

ma God ivokavakavari. 21 Iakova bubuni da God ina rewapana ghamana, ma ikikava
vonakiiyapa bagibagina iterei na tuna kovokovoghina da nakanani ina berai. 22 Ma
Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya
maninina. 23 Weni girumina, “God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina”
na sisiya deba, ke Abraham kava kubiine. 24 Ma iyavo kava God titumaghanei ma
takovi da iberai da ita Bada Yesu rabobowai ivomiiri na God ina vonakiiyaragha da tota
na ina wawaya maninita. Tuna kubiine nani girumina na tota yavata kati sisiya. 25 God
ivi vaghinei da ita berabero kubiine Yesu kana ghavighaviya ku imasi iterei da ivi raboboi.
Ma bade iberai da rabobowai ivomiiri ma Yesu tepanai ivonakiiyaragha da tota na ina
wawaya maninita.*

5

God ku matana tota na wawaya maninita.

1 Ita vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tota ina wawaya maninita. Ma
ita Bada Yesu Keriso iberai da nuwanubiiyai God yavata tamakii patapata. 2 Keriso
titumaghanei kubiine itinariyeta da God ina agabiibai ku kamona tarui ma damina
taviiviiya. Nota rewapana gwabitiyai ma nuwabiibiiyai takoyakoyagha da mara sago
God kana kadara ku kamona tarui. 3 Ma bade tinuwabiibai da nuwapoya ma vokwarak-
wara tapanapanani, iyamna ini nuwabagita da mara nonowa ita nota ini rewapana. 4 Ma
bade notarewapana ini viteta da notamagura taviiya ma tiwawaya kiimatana. Ma tuna
ina berita da nuwanuwata kudubinai titumaghana da yawasa makamakii nonowina
taviiya. 5 Titumaghana na ke kata vivitumaghana wapawapa, iyamna God Kanuma
Vovokaravina ivereta da ina nuwaviina damina taviiviiya.

6 Ita berabero kubiine tavi kiikayokayo ma God marana itereterei na Keriso ineki-
ibau da tota kubiita irabobo. 7 Wawaya sago ita vere meyei da kwinana biibiina
kubiine ita rabobo na kata nota kavakavai. Bo mikeda kwinana na biibii kirakiina na
kovokovoghina da wawayina ita vere meyei da kwinana kubiine ita rabobo. 8 Ma tota na
ke wawaya biibiita, patana da ita berabero kamonai tamakamakai ma kegha da Keriso
ivere meyei da kubiita irabobo. Nakanani iberai na ivi debei da God ina nuwaviina
kurita irakata kirakai. 9 Keriso tarana iberita da tota wawaya maninita God ku matana.
Ma bade ivi yawasita da vitupavira maranai God ina nuwapughu damina ke taviiya.
10 Tota na God kana ghavighaviya ma nani kamonai Natuna kubiita irabobo na iberita
da God yavata tavi turana. Tuna kubiine takova bubuni da vitupavira marana na
kovogha ke tapanani, iyamna Natuna ina yawasa rewapanina ina tarapaparita. 11 Ma
vaghina, karako na tinuwabiibai da God yavata tavi nuwasago. Iyapoma da ita Bada Yesu
Keriso tepanai da God yavata tavi turana.

Adam ma Keriso

12 Wawaya sago berabero ivi karei, tuna na Adam. Tuna berabero ketana ivotawei
da wawaya kudubisi dobuwai berabero eberaberai. Ma Adam ina berabero kubi-
ine rabobo ku dobu inekiibau da inunui, iyamna kudubita na berabero kamonai.*
13 Wawaya namada berabero iberaberai ma muriyai da God ina vonaviyoyovana Moses
iverei. Rorova na nani vonaviyoyovanina kegha, tuna kubiine ke kovokovoghina da
wawaya iti kiigiiyei, 14 ma kegha da peyarisi berabero iberai da irukwamakai. Namanaki
da ti na ke God ina sisiya bagibagina sago iti kiigiiyei Adam nakanani, rabobo ivi kiivavo
Adam ina mariyai da Moses ina ku mara.

Adam ivi matakira da mara sago wawaya sago ita pisi. 15 Ma ivi ruwa i bera na bogii ma
bogiiyai, iyamna God ina puyo kurita na ke Adam ina berabero nakanani. Adam ina
berabero kubiine na kudubita rabobo tapanani. Ma Yesu Keriso ina agabiibai kubiine

* **4:25:** Isa 53:4-5 * **5:12:** Gen 3:6

na kudubita yawasa tapanani. God ina agabiibai irakata kirakai, ke Adam ina berabero nakanani ma Yesu ipuyota da notataweyana ma yawasa tapanani. 16 God ina puyo ma berabero ivi ruwa i bera kurita na bogii ma bogiiyai, iyamna Adam ina berabero sago kava kubiine God ivi tupavirei ma ku berona iterei. Ma God ina puyo na ke nakanani. Ita berabero ipeyari kirakai ma kegha da God ini tupavireta ma ina vona da tota maninita ma ku biibiina ina tereta. 17 Adam ina berabero kubiine rabobo ivi kiivavo. Ma kegha da iyavo kava God ina agabiibai damina eviiviiya da Yesu Keriso tepanai evonavonesi da ti na ina wawaya maninisi na berabero ma rabobo ina ghegavovori.

18 Vonavaghata, nona tomowina ina berabero kubiine ku kovogha berona itereta. Ma tomowa kana viruwa ina rabobo kubiine na God ina voneta da tota ina wawaya maninita ma yawasa ina vereta. 19 Adam ina vikawakiikai kubiine na wawaya peyarisi berabero ku kamona ikona. Ma Yesu Keriso ina votekateka kubiine na ina berita da wawaya maninita.

20 Vonaviyoyovana ivokiibuwei na ivi beyeta da tota na berabero wawayita. Ma maranai wawaya i berabero erakarakata na God ina agabiibai bade erakarakata kamowa. 21 Rorova berabero ivi kiivavo na rabobo itupuwa. Ma karako God ina agabiibai ikiivavo na ita Bada Yesu Keriso tepanai iberita da tota ina wawaya maninita ma yawasa makamakii nonowina taviiya. Berabero ivi kiivavo na rabobo itupuwa. Ma God ina agabiibai ikiivavo na ita Bada Yesu Keriso tepanai iberita da tota ina wawaya maninita ma yawasa makamakii nonowina taviiya.

6

Berabero ina rewapana ikovi.

1 Ikikava, aviyavisina taberai? Mikeda berabero tabera kirakiiyei da God ina agabiibai tirakati, bo? 2 Kegha taweyana. Berabero ina rewapana ke kovokovoghina da ini badeta, iyamna maranai vitumaghana tavi karei na tuna nakanani ma berabero yawasina tarabobokuyowei. 3 Koakovi bo kegha da tababataito na Yesu Keriso yavata tavi sagota, ma bade tuna yavata tarabobo. 4 Tababataito na nakanani ma Keriso yavata tarabobo patapata ma tuna yavata idogota. Ma ina Mamai ina rewapana ere kadakadarina iberai da Natuna rabobowai ivomiiri da yawasa vuna ivi karei. Ma tota yavata tavomiiri da yawasa vuna tamakiiyei.*

5 Keriso irabobo na yavata tarabobo patapata, ma bade ikikava rabobowai ivomiiri na nakanani tavomiiri. 6 Bade takovi da rorova na ita yawasa wadubona kamonai na berabero irakata. Ma nani yawasina na Keriso yavata korosiyai ituparatui da berabero ina rewapana ivovinubai da ita yawasa ke ini badei, 7 iyamna maranai Keriso yavata tarabobo na berabero ina rewapana takutawei. 8 Keriso yavata tarabobo kubiine, nuwanuwata kudubinai titumaghana da ita yawasa kamonai na Keriso yavata tinuwasago. 9 Takovi da Keriso irabobo ma bade ivomiiri da ke meyani ina rabobome. Rabobo ina rewapana ivi kovi tuwanonowi. 10 Mara sago kava irabobo ma ina rabobo kamonai berabero ina rewapana ivi kovi tuwanonowi. Ma ina yawasa kamonai aviyavisina kudubina eberaberai na God yavata inuwasago. 11 Karako tanotai da berabero ina rewapana kegha da ita yawasa iti badei. Tuna kubiine na ita yawasa kamonai na God kana kadara kubiine Yesu Keriso tepanai tamakai.

12 Ke taberai da berabero ita yawasa ini badei. Ke tivaghinei da tupuwita ina kayowana bero kirakiisi ina kirorowana kirakiiyei da nake ini wagiyana. 13 Ke koni vaghinei da berabero tupuwimi ini badei da bera beroberosi ina beraberai. Ma ami yawasa kudubina God koverei, iyamna tuna iberimi da rabobowai kovomiiri ma yawasa vuna iveremi. Tupuwimi kudubinai bera maninisi kava kona beraberai ami yawasa kamonai.

---

* **6:4:** Kol 2:12

14 Berabero ke ini bademi, iyamna tami na ke vonaviyoyovana gaburinai kota makamakai.
Tami na God ina agabiibai gaburinai komakamakai.

Yawasa maninina ini badeta.

15 Takovi da tota ke vonaviyoyovana ina rewapana gaburinai kata makamakai. Tuna
kubiine na ikikava tamakai? God ina agabiibai kubiine berabero patana da taberai bo?
Ke nakanani taberai. 16 Iyi kona vinei da ami bada na tuna kava kona votekatekei. Mikeda
berabero kona vinei da ini bademi na ami damona na rabobo. Ma God kona vinei da
ini bademi ma kona votekatekei na ina terevimaninimi ma yavata koni nuwasago. 17 Rorova
na ami bada na berabero kovovotekatekei. Ma karako na God tikiikiiwei da ina vibeye-
beyena vaghata kovi yanei na nuwanuwami kudubinai kovovotekatekei. 18 Ma tami
na berabero kamonai God itinakiibuwemi da karako na yawasa maninina ibademi.
19 Taku weni nakanani aisisiya kurimi, iyamna tami mani ami rewapanai na ke
kovokovoghina da yawasa maninina konakova kamowi. Rorova kovere meyemi da
berabero ivivi bademi da bera dowadowasi kovovotupei. Ma karako na kovere meyemi
da yawasa maninina ibademi da tami wawaya vovokaravimi.
20 Rorova na berabero ivivi bademi da yawasa maninina ina vibadana kobarei. 21 Nani
berasi beroberosi koberaberai na avi biibiina kopanapanani? Ke sago tovona. Ma
karako nani berasi koinimayei. Ma koakovi da berasi i damona na rabobo. 22 Ma karako
na berabero ke ita vivibademi, iyamna God namada itinakiibuwemi. Ma wekarakava na
God ina vivibademi da biibiina kona panani. Ini nowemi da yawasa vovokaravina kava
kona makiiyei da yawasa makamakii nonowina kona viiya. 23 Berabero kana miiya na
rabobo. Ma ita Bada Yesu Keriso tepanai na God nevana kava ipuyota, tuna puyona na
yawasa makamakii nonowina.

7

Tota ke vonaviyoyovana gaburinai kata makamakai.

1 Turaturaku, tami vonaviyoyovana koakovi na kurimi aisisiya. Kotakovi da wawaya
yawayawana kava na vonaviyoyovana ibadei. Ma wawayina ina rabobo na vonaviy-
oyovana ina rewapana gwabinai na ina kovi. 2 Tuna nakanani ma wavine tatavi-
nena. Ina tavine na vonaviyoyovana evonavoneta da kawana ke meyani ina barei.
Yavata ina makai da rabobo kava ini bogebogesi. Ma mikeda tomowina ina rabobo na
wavinena kovokovoghina da ina tavineme na vonaviyoyovana ke ini kiigiiyei. 3 Mikeda
tomowina yawayawana ita makamakai ma wavinena tomowa sago ita ravaghi na wavi-
nena kawana vaghata iututudowai. Ma kegha, kawana vaghata namada irabobo
na wavinena tomowa sago iravaghi na ke bera berona, tuna vonaviyoyovana ke
iti kiigiiyei. 4 Turaturaku, miibiina iyamna na weni. Keriso yavata korabobo ikovi, tuna
kubiine vonaviyoyovana ina rewapana kokiibutawei da karako ami yawasa na Keriso
rapenai, tuna rabobowai ivomiiri. Tuna kubiine God ina kayowana kava bera biibiisi
kona beraberai. 5 Rorova na tupuwa ina kayowana dowadowasi ivivi badeta. Ma nani
kamonai vonaviyoyovana berabero ivi debei kurita da nuwanuwata ighetawei da bera
beroberosi taberaberai da rabobo tatitinariyai. 6 Ma karako na vonaviyoyovana ke
ita vovotanita, iyamna namada Keriso yavata tarabobo ikovi da iruvotereta. Karako na
God kubiine tabiga bubuna, iyamna vonaviyoyovana katamanina na tavoterei ma keta
vuna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai takivini.

God ina vonaviyoyovana ita berabero idebei.

7 Nakanani na avi tavonei? God ina vonaviyoyovana na berona bo? Kegha. Ma von-
avaghata da vonaviyoyovana ivi beyeku da berabero na avai. Mikeda vonaviyoyovana
ke ita vona bo, “Ke kuna kitakiroro” na ikikava atakovi da kitakiroro na bera berona?*

* **7:7:** Exod 20:17; Deut 5:21

8 Ma vonaviyoyovana iberai da berabero ina keta ivoviyaghari na kitakiroro bogii ma
bogiiyai nuwanuwakuwai egheghetawetawei. Vonaviyoyovana kegha na berabero
ina rewapana kegha. 9 Rorova na vonaviyoyovana ke atakovi na anotanotai da taku
yawayawasiku. Ma vonaviyoyovana akovina aviiya na aku berabero irumatara ma
akovi da taku na raboraboboku. 10 Nani vonaviyoyovanina tepanai yawasa ata panani
na kegha, rabobo apanani. 11 Ma berabero taraboga ipanani na vonaviyoyovana
kamonai sisiya bagibagina sago iviiya da ivi beroweku ma ivi raboboku.*
12 Ma vonaviyoyovana na vovokaravina ma kamonai sisiya bagibagisi kudubina
igirumi na vovokaravisi, maninisi ma biibiisi. 13 Nakanani na vonaviyoyovana biibiina
wavu ina kavari da ivi raboboku, bo? Kegha taweyana! Sisiya bagibagina vonaviyoy-
ovana kamonai na biibiina ma kegha da berabero nani sisiyina iviiya ma iruvovirei da
ivi raboboku. Nakanani itupuwa da berabero kata kitai ma kata vogiini. Ma bade ivi debei
kurita da berabero na ibero kirakai.

Berona da biibiina ikawapata.

14 Vonaviyoyovana na biibiina. Ma taku na wawaya pekupekuku da berabero aku
yawasa ibadei. 15 Taku ke atakovi da aviyavisina aberaberai. Bera biibiisi akayokay-
owei da ata berai na ke ata beraberai. Ma bera beroberosi na ke sago aku kayowana
tovona ma kegha da aberaberai.* 16 Berabero aberaberai ma nani kamonai damiku
aviiviiya da aberabera beroi, tuna imamatara da vonaviyoyovana evonavona bubuna.
17 Weni berasi na ke taku mani ata beraberai. Tuna na berabero nuwanuwaku kamonai
emakamakai na tuna edarudaruku da berona aberaberai. 18 Taku na wawayota ma aku
rewapana kegha da avi biibiina ata berai. Akiikiitonatona ma aku kayowana da biibiina
ata berai na ke kovokovoghina. 19 Aku kayowana da biibiina ata berai na aberabera
kavai. Ma berona ke ata kayokayowei na patana da aberaberai. 20 Ma vaghina, ke
aku kayowana da berona ata berai ma kegha da aberaberai na ivi beyeku da ke taku
mani ati bada meyeku ma berabero gwabikuwai irunuma na tuna ibadeku da berabero
aberaberai.
21 Tuna kubiine apanani da yawasa kana bera da avi biibiina akayokayowei da
ata berai na kegha. Mara nonowa na berona aberaberai. 22 Nuwanuwaku kudubinai na
God ina vonaviyoyovana ainuwabiibiiyei, 23 ma damiku aviiviiya da vonaviyoyovana
bogiiyai ebigabiga tupuwiku kamonai. Aviyavisina anotanotai na nani vonaviyoyovan-
ina berona tupuwiku kamonai evovomiiri da aku nota biibiisi evowavowai. Tuna
eberaberiku da berabero ina rewapana ibadeku. 24 Avi kamyuyuwa ghagha. Tupuwa ina
kayowana da ini raboboku ma iyi ini viteku da ini yawasiku? 25 God aikiikiiwei da ita Bada
Yesu Keriso ini viteku.
Taku na vaghina weni nakanani, God ina vonaviyoyovana na aku nota kava
evovotani ma tupuwa ina kayowana berona aberaberai da aku yawasa ibadei.

8

Kanuma Vovokaravina ita yawasa kamonai.

1 Tuna kubiine, karako iyavo kava Yesu Keriso yavata inuwasago na kovogha ke
ina panani, 2 iyamna Yesu Keriso tepanai Kanuma Vovokaravina yawasa everevereta
ma ina rewapanai ivotaweta. Berabero ma rabobo i rewapana ikutatanita na Kanuma
Vovokaravina irupamataweta. 3 Moses ina vonaviyoyovana ke kovokovoghina da
iti viteta, iyamna tupuwa ina kayowana beroberosi ivi rewapana kirakai ma tota na
tamitamita. Ma God ivi viteta da Natuna vaghata inuwatawei da ivi wawayota tota
nakanani, ma kegha da tuna na berabero ke ita berai. Ma ita berabero kubiine Natuna
isuwarei da berabero ina rewapana ivovinubai. 4 God weni berana iberai da tota
iyavo kava Kanuma Vovokaravina ibadeta na nota maninisi vonaviyoyovana kamonai

* **7:11:** Gen 3:13 * **7:15:** Gar 5:17

kudubina kata bera yavui ma tupuwa ina kayowana beroberosi kata barei. 5 Iyavo kava
tupuwa ina kayowana ibadesi na i nota kudubina na tupuwa ina kayowana beroberosi
kava ina notanotai. Ma iyavo kava Kanuma Vovokaravina ina kayowana i nota ibadei,
ti wawayisi na nota maninisi kava ina notanotai. 6 Tupuwa ina kayowana beroberosi
am nota ini badei na damona na rabobo kuna panani. Ma Kanuma Vovokaravina am
nota ini badei na damona na nuwanuba ma yawasa biibiina kuna panani. 7 Nakanani na
iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi i nota ibadei na God ikawapatei, iyamna
God ina vonaviyoyovana ke ita vovotekatekei, vonavaghata da ke kovokovoghina. 8 Ma
iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi, ti wawayisi na ke kovokovoghina
ina bera bubuna da God ini nuwabiibiiyesi.
9 Ma tami na ke nakanani. Iyavo kava God ina Kanuma Vovokaravina gwabimiyai
irunuma na inowemi da tupuwa ina kayowana beroberosi ke ita vivibademi. Ma takovi
da iyavo kava Keriso ina Kanuma Vovokaravina gwabisiyai kegha, ti wawayisi na ke
Keriso rapenai. 10 Namanaki da tami Keriso rapenai ma kegha da berabero kubiine
na tupuwimi ina rabobo. Ma kanumimi na ke ina rabobo, iyamna God namada ivonaki-
iyaragha da tami na ina wawaya maninimi. 11 Tami Kanuma Vovokaravina gwabimiyai
emakamakai na mara sago God tupuwimi raborabobosi ini vuni da yawayawasi. Tuna
iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri ma tami bade Kanumina ina rewapanai
ini yawasimi.*
12 Tuna kubiine turaturaku, ita biga da Kanuma Vovokaravina ina kayowanai
tamakai ma ke tupuwita ina kayowana beroberosi ini badeta. 13 Ma iyavo kava tupuwa
ina kayowana beroberosi ibadesi na ina rabobo. Ma tami iyavo kava Kanuma Vovokar-
avina ini bademi na rewapana ina veremi da ami bera beroberosi kona miirikupukuputesi
na yawasa makamakii nonowina kona panani, 14 iyamna iyavo kava God ina Kanuma
Vovokaravina ina vivinowesi na ti damsi na God natunatuna vaghata. 15 God, Kanuma
Vovokaravina iveremi da yabumana ke ina vowimi bo ini bademi. Ma Kanumina eber-
aberita da nota rewapanai God kurina tavonavona bo, “Abba, aku Mamai.”* 16 God
Kanumina na tota kanumita yavata ini sagosi ma evonavoneta da tota God natunatuna
ma nuwanuwata kudubinai takovi da tuna vonavaghata. 17 Tota na God natunatuna
kubiine, God ina mura makamakii nonowina ina vorereghi kurita. Aviyavisina Keriso
rapenai na tota bade rapetiyai. Ma ikikava ivi kamaghiyei na nakanani tikamaghiyei da
mara sago kana kadara ku kamona tarui.

Mara damona kana kadara.

18 Anotanotai da karako weni maranai tavovokwarakwara na ke bera ghamana,
iyamna mara damonai God kana kadara ku kamona tarui na tuna na bera
ghamanakina. 19 God dobu ma kunuma kudubina iyamoni ma aviyavisina kamonai
itereterei na kudubina nimonimoriyai ebanebanenega da mara sago God ini debei da
iyavo kava na natunatuna vaghata. 20 Ma aviyavisina kudubina God iyamoni na ke
ti mani i kayowanai ita kiiviberosi da iti kiikayokayo. Tuna na God ina kayowanai da
nakanani itupuwa. Ma kegha da nani vikiikayokayona kamonai, bera kudubina
ekoyakoyagha, iyamna wekarakava na dobu imagura da* 21 rabobo ma bowa
ibadeta. Ma mara sago God weni nuwapoyisi ini kovi tuwanonowi. Nani maranai
natunatuna ma bera peyarina rabobo ma bowa kamonai ina votawesi da ina kiibau
ina ku nuwabiibii yawasina. 22 Takovi da mara karenai ipisi da ku karako weni
na aviyavisina kudubina God iyamoni na evovokwarakwara nakanani ma wavine
vituwa kubiine ita vivivowavowa na ita vovokwarakwara. 23 Ma nani kamonai tota
vitumaghana damta na bera kudubina yavata taponaponagugu ma tikoyakoyagha.
Ma God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita vereta na nevana namada

* **8:11:** 1Kor 3:16 * **8:15:** Mak 14:36; Gar 4:6 * **8:20:** Gen 3:17-19

ivereta, tuna na Kanuma Vovokaravina. Namanaki da tavovokwarakwara ma kegha da nimonimoriyai tavivi koyakoyagha da nevana na karakava ina vereta, ina yabisita da tota natunatuna, ma tupuwa vusi ina vereta.* 24 Nota rewapanai tatumatuma da yawasa makamakii nonowina tapanani. Ma wawaya ita vona bo, "Aku nota rewapanai atumatuma da sawara sago ana viiya bo bera sago ina tupuwa," ma sawarina namada gwabinai bo berana namada itupuwa na wawayina isisiya wapawapa. 25 Ma aviyavisina ke rapetiyai ma nota rewapanai tatumatuma da tapanani na nuwapikatiyai ma nuwanuwata kudubinai tikoyakoyagha.

26 Nakanani ma nuwapoya sinenai tamakamakai na mitamitata ma ke katakovi da ikikava tanipowana God kurina na Kanuma Vovokaravina ini viteta. Ita nuwapoya avai na God Kanumina kubiita ina ponagugu, iyamna ke kovokovoghina da notasi kati sisiyei. 27 God wawaya nuwanuwasi iakovi ma bade Kanuma Vovokaravina ina nota iakovi, tuna kubiine maranai Kanumina vitumaghana damta kubiita inowi na God iakovi da aviyavisina evonavonei, iyamna Kanumina na God ina kayowana kava ekivikivini.

28 Ma takovi da iyavo kava God kurina inuwaviina na God ina kayowanai ivinesi da rapenai na ti kubiisi avi peyarina etuputupuwa na God ini vitesi da nani kamonai biibiina ina panani. 29 Wawaya karakava ita tupuwa na God namada iakovisi ma ivinesi da i yawasa ina virai da Natuna maghimaghinina. Nakanani iberai da Yesu na iyarokona ma ti damsi na murimurisi. 30 God iyavo kava namada ivinesi na ikwaturiyariyesi kurina. Ma ivonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi. Ma bade ivi vaghinei da kana kadara ku kamona ina rui.

God ina nuwaviina.

31 God weni berasi eberaberai kubiine na ikikava tavona? Tuna kubiita emiimiiri na ke kovokovoghina da wawaya ini ghaviyeta ma ina ghegavovorita. 32 God tuna mani Natuna isuwarei kubiita. Tuna kubiine na ke aviyavisina ina panikowa tovonita. Natuna inuwatawei na ku tepana aviyavisina tekwekwai na ina vereta. 33 Meni wawayina ina vomiiri da vitumaghana damta ini wavuta da tota na berabero wawayita? God tuna mani ivineta ma ivoneta da tota ina wawaya maninita. 34 Ke sago wawaya ini wavuta da ita berabero kubiine na kovogha kata viiya. Yesu Keriso irabobo ma bade ivomiiri da God katagheyanai emakamakai, ma kubiita God kurina inowi. 35 Keriso ina nuwaviina kurita irakata kirakai da ke sago aviyavisina bo meni wawayina ini bogebogeta. Nuwapoya tapanani bo wawaya ina vivitupaketowaneta bo gomara kamonai tamakamakai bo kata gara kegha bo iniririmona kamonai bo wawaya ina kiivununta na weni berasi kudubina ke kovokovoghina da Keriso ina nuwaviina kubiita ini koviya. 36 Giruma katamana evonavona bo,

"Tam kubiim na mara nonowa ere iniririmonikai kamakamakai.
Wawaya enotanotai da tokai na sipu nakanani da ina kiivunutawekai."*

37 Namanaki da weni berasi ina tupuwa kurita, Yesu ina nuwaviina kurita irakata kirakai, tuna kubiine na kudubina taghegavogavovori. 38 Vonavaghata akovi da ke rabobo bo yawasa, ke aneya bo kanuma beroberosi i kiikiivavo yavata, ke aviyavisina wekarakava etuputupuwa bo karakava ina tupuwa, 39 ke sago aviyavisina dobu gaburinai bo kiidamowai, bo aviyavisina kudubina God iyamoyamoni na ke kovokovoghina da ina nuwaviina ina miiripapari da ini bogebogeta. Ita Bada Yesu Keriso ikune na God ina nuwaviina na rapetiyai vaghata.

9

God ma Israel damsi.

1 Taku na aviyavisina aisisiyei na vonavaghata, iyamna taku na Keriso rapenai. Nuwanuwaku kamonai Kanuma Vovokaravina ibadeku, ma tuna bade evonavoneku

* **8:23:** 2Kor 5:2-4 * **8:36:** Psa 44:22

da ke ata vivibero. 2 Vonavaghata da taku aku nuwapoya irakata kirakai da weni marana
gurigurina nuwanuwaku evisivisi ma etutou. 3 Aku nuwapoya na Israel damsi kubiisi, ti
na varevaresiku ma aku dam vaghata ma Keriso ibarei. Ma ikikava ita kayoi da ti kubiisi
na taku God itimagiku ma Keriso iti notawapeku da kaku gawara na aku wawaya ita viiya.
4 Israel damsi na God tuna mani ivinesi da ina wawaya ma ikwatusi da natunatuna.
Ina rewapana ma kana kadara ivi debei kurisi. Vivaghina makamakiina yavata iberai
ma ina vonaviyoyovana iveresi. Vokavakavara vaghata kana keta ivi beyesi. Ma ina
vonakiiyapa bagibagisi iterei da bera ipeyari ita berai kubiisi.* 5 I kaekiki mau na
wawaya avatetesi ma kii dam kamonai na Keriso itupuwa. Keriso tuna na God, ma bera
kudubina ibadei. Wawaya kudubita kata vokavakavara nonowei! Amen.
6 Taku ke ata vonavona da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham kurina na
ke ina berai. Israel damsi kamosiyai wawaya viya kava na God ina wawaya. Ma ti kubiisi
na nani vonakiiyapina iterei. 7 Ma Abraham tupurereghina kamosiyai na bade wawaya
viya kava na God natunatuna, iyamna Abraham kurina God ivona bo, "Tupurereghim
vaghata na natum Aisiki kava gwabinai."* 8 Abraham tupurereghina ipeyari ma
ke peyarisi na God natunatuna. Iyavo kava God ina vonakiiyapa bagibagina kurisi
iterei da ti na natunatuna na ti damsi na Abraham tupurereghina vaghata, 9 iyamna
weni nakanani God ivonakiiyapa Abraham kurina. "Marana vaghata ina nekiibau na
ana vovira kurim. Muriyai da ana pisi na kawam Sera ini tuwa da tomowa."*
10 Ma bade kana viruwa ana vonemi. Rebeka ivi tuwa da wawaya ruwa. Ti na Iso
ma Jeikap, ma i mamai na Aisiki, ita kaekiki. 11-12 Muriyai da ita tupuwamakai na God
namada murimurina ivinei da ina vonakiiyapa bagibagina kamonai, tuna kubiine
Rebeka kurina ivona bo, "Iyarokona tuna murimurina ina biga kana kavakavara." Ti
na ke sago biibiina bo berona ita berai da God sago ita vinei ma sago ita barei. God ina
kayowanai ivinesi ma ke i bera kubiine.* 13 Giruma katamana kamonai God ivona bo,
"Jeikap akayokayowei, ma Iso na abarei."*
14 Ke ikikava tavona. Ke kovokovoghina da kata vona bo, "God na ke wawaya
maninina." 15 God, Moses kurina ivona bo,
"Aku kayowanai wawaya ana vinei da ani kamyuyuwei,
ma aku kayowanai wawaya ana vinei da ana nuwaghanei."*
16 Tuna kubiine God ina kina kava ina kayowanai da wawaya ini kamyuyuwesi, ke
wawaya i biga bo i kayowana kubiine. 17 Giruma katamaninai God kiivavo Pero
ivonei bo, "Taku aku kayowanai aberim da kuvi kiivavo da tam gwabimuwai aku
rewapana ani debei da wawaya ina kitai, ma kaku vava ina rakata kirakai da dobu
kudubina ina nunui."* 18 Nakanani takovi da God tuna kava ina kayowanai wawaya
viya ini kamyuyuwesi ma ini vitesi, ma bade ina kayowanai wawaya viya ini nuwabagisi
da tinisi ina kurukuru.

God ina nuwapughu ma ina vikamyuyuwa.

19 Agunai kamomiyai wawaya viya weni sisiyisi ke koni vaghinei. Koni gheviravira bo,
"Nakanani na avi kubiine God ini wavukai maranai kana vivitinakurukuru? Wawaya i
rewapana kegha da ina vomiiri da God ina kayowana ina boriya." 20 Tam wawayota
ma avi kuyoyoi da God kuna vonatani? Bayawa ke kovokovoghina da ina vomiiri da
yamona wawayina ina vonei bo, "Avi kubiine weni nakanani kuyamoniku?"* 21 Iyai
bayawa eyamoyamona na tuna kava ibada da nani dowana imanai ikikava ina ravi. Ina
kayowei na dowana sago ma bayawa ruwa ina ravi, sago vinutavatava kubiine ma sago
na ina kiimumu bubuni ma ina kirumi da bera ghamaghamasi kava kubiine.

---

* **9:4:** Exod 4:22 * **9:7:** Gen 21:12 * **9:9:** Gen 18:10 * **9:11-12:** Gen 25:23 * **9:13:** Mal 1:2-3 * **9:15:** Exod 33:19 * **9:17:** Exod 9:16 * **9:20:** Isa 29:16, 45:9

22 Vonavaghata da God nakanani eberaberai. Rewapana gwabinai da maranai
wawaya berabero ina berai na ina nuwapughu ini debei ma kovogha ina veresi. Ma
bade ina rewapana emakamakai da iyavo kava ivinesi da karakava ina nuwapughu
damina ina viiya ma ina gwaramutusi, ti damsi na wekarakava egegegenuwisi. 23 God ina
rewapana ma kana kadara irakata kirakai na ina kayowana da ini rurerei da wawaya
ina kitai. Tuna kubiine iyavo kava ivinesi ma enuwanuwaberowesi na nani kamonai
kana kadara idebei. Ma evovovunaghisi da mara epipisi na kana kadara kamonai
yavata ina makai. 24 Weni kwatuna na ke Jiu damta kava kubiita. Ma bade kupuna damsi
kamosiyai wawaya ikwatusi. 25 Hoseya igiruma da God ivona bo,
“Rorova dam sago na ke aku wawaya, ma kegha da karako ana kwatusi
ma ana vona da ti na aku wawaya.
Rorova na dam sago ke ata kayokayowesi,
ma karako na ana vonesi da ti na aku nuwaviina ghamana.”*
26 Meni dobunai God ivonesi da ‘Tami na ke aku wawaya,’
na nani dobunai ina vonesi bo, ‘Taku na God makamakii nonowiku ma tami na
natunatuku.’*
27 Ma peroveta Aisaya irumamara da Israel kubiisi ivona bo,
“Namanaki Israel ipeyari da gonugonu kikirai nakanani,
ma kegha da voviyavina kava yawasa Bada gwabinai ina viiya,
28 iyamna mara epipisi da Bada dobu kudubina ini tupavirei
ma yaghiyaghina wawaya kii kovogha ina veresi da bera ini tuwanonowi.”*
29 Rorova mara katamanina Aisaya ivona bo,
“Iyapoma da Bada Rewapana Kirakiina ita wawaya viya Israel damta kamotiyai iv-
oteresi
da mara muriyai iti tuwa da tupurereghita.
Mikeda ke ita voteresi na ikikava Sodom da Gomora kwanatusi igwaramutusi
na nakanani ita tupuwa kurita.”*

Israel damsi ke iti tumaghana.

30 Tuna kubiine, ke ikikava tavona. Kupuna damsi ke ita vivipaparana da God ita vonesi
da ti na ina wawaya maninisi, ma kegha da Keriso ivi tumaghanei kubiine na God
itinariyesi da ina wawaya maninisi. 31 Ma Israel damsi ivi paparana da Moses ina
vonaviyoyovana ita nunuri da i keta iti maniniya ma God ita vonesi da ti na ina wawaya
maninisi, ma kegha da ibera kavai. 32 Ma avi kubiine na ibera kavai? Iyamna inotai
da aviyavisina ti mani iberaberai na tuna tepanai God iti yawasisi, ma ke vitumaghana
tepanai. Tuna kubiine na ‘wakima ivi gampiirisi.’ 33 Giruma katamana weni wakimina
ivi sisiyei,
“Wike kokita, Zayon kamonai wakima atereterei
da wawaya ina vivigampiirisi,
wakimina na wawaya, tuna ina berisi da ina ririgha.
Ma kegha da iyavo kava nani wakimina ina vivitumaghanei na ke meyani da
ina kitatawesi.”*

10

1 Varevaresiku, aku kayowana ghamanakina da aku wawaya Israel damsi yawasa
makamakii nonowina ita viiya. Ti kubiisi na God kurina aniponipowana kirakai.
2 Kubiisi na avonavona da nuwanuwasi kudubina isabibira da God ita kivini. Ma kegha
da vonavaghata akovina ke ita vii bubuni da ketana vaghata ikiiyakiri. 3 Ti na ke damisi
ita viivii kiimatani da ikikava God wawaya etitinariyisi ma evonavonesi da ti na ina

* **9:25:** Hos 2:23 * **9:26:** Hos 1:10 * **9:28:** Isa 10:22-23 * **9:29:** Isa 1:9 * **9:33:** Isa 28:16

wawaya maninisi. Ti mani enotanota meyesi da aviyavisina eberaberai na tuna ketanai
God ita vona da ti na ina wawaya maninisi. Tuna kubiine God ina keta vaghata na ibarei,
ke ita votekatekei. 4 Keriso ipisi na Moses ina vonaviyoyovana ivi kovi tuwanonowi.
Karako na iyavo kava Keriso ina vivitumaghanei na God ina vonakiiyaragha da kudubisi
na ina wawaya maninisi.

Yawasa makamakii nonowina na peyarita kubiita.

5 Iyavo kava vonaviyoyovana enunununi da God ita kayowesi na kubiisi Moses igiruma
bo, "Vonaviyoyovana kudubina kuna nununura yavui na yawasa kuna panani."* 6 Ma
iyavo kava Keriso itumaghanei da ti na God ina wawaya maninisi na ti damsi na
weni nakanani ita vonem. "Ke kuna vona bo, 'Kade wawaya sago ita ghae ku kunuma' "
da Keriso ita rutini itoru, iyamna namada ioru.* 7 Ma bade, "Ke kuna vona bo, 'Kade
wawaya sago itoru ku tanama' " da Keriso irabobo ioru na ita rutini ita vovira, iyamna
namada rabobowai ivovira. 8 Ma bade Moses igiruma bo, "God vonana namada ineki-
ibau kurimi na kawamiyai koisisiyei ma nuwanuwami kamonai damina koviiviiya."
Nani vonana kadimadimei da wawaya iti tumaghanei na weni. 9 Iyi tam kawamatarai
kuna vona bo, "Yesu tuna Bada," ma nuwanuwam kudubinai kuni tumaghana da Yesu
irabobo ma God iberai da rabobowai ivomiiri na God yawasa makamakii nonowina
ina verem. 10 Nuwanuwam kudubinai kuni tumaghana ma kawamuwai kuni mamatara
na God ina vonakiiyaragha da tam na ina wawaya maninim ma ini yawasim. 11 Giruma
katamana ivona bo, "Iyavo kava i vitumaghana kurina ina terei na ke meyani da
ina kitatawesi."* 12 Weni sisiyina na wawaya peyarita kubiita, iyamna ke ita vonavona
da Jiu damta na bogiiyai ma kupuna damsi na bogiiyai. God na sago kava ma tuna
na kudubita ita Bada. Ma iyavo kava ikwatu kurina na kudubisi ibiibiinisi, 13 iyamna
giruma katamana ivona bo, "Iyavo kava Bada kurina ikwatu na kudubisi ini yawasisi."*
14 Wawaya Bada ke ita vivitumaghanei na ikikava ini kwatu kurina? Ma Bada varana
ke iti yanei na bade ikikava da ini tumaghanei? Ma wawaya ke ita dima kurisi na ikikava
varana ini yanei ma akovina ina viiya? 15 Ma vitumaghana damsi na dima wawayisi ke
ina vonatawesi ina kiibau na iyi ina dima? Giruma katamana ivona bo, "Yonayona vara
biibiina ina viini ina pisi ma maranai ina nekiibau na tinuwabiibii kirakiiyei."* 16 Ma
kegha da ke wawaya peyarisi Israel kamonai God varana biibiina ita kayowei. Peroveta
Aisaya ivona bo, "Bada, sisiya kuverekai kaiyonayonei na ke peyarisi iti tumaghanei."*
17 Weni notasi kubiine yonayona wawayina ini sisiya kurisi, tuna berana ini nao ma
muriyai Keriso ini tumaghanei, iyamna yonayona wawayina na Keriso varana biibiina
ini sisiyei.

18 Ma wena aitarakiiyanota, wawaya sisiya ivi yanei bo kegha? Sisiya da vaghina
ivi yanei. Giruma katamana evonavona bo,

"Gamo didisi dobu kudubina ivi yanei,
i sisiya ikiibau inae da dobu ku pusirina."*

19 Ma bade ani tarakiiyaname. Israel damsi vara biibiina iyamna iviiya bo kegha? Ti na
vaghina iviiya, ma ibara. Moses ivi nao, igiruma da God ivona bo,

"Kupuna wawayisi na ke dam vaghata
ma ani biibiinisi da kona nuwakapiyesi,
Ti damsi na makiiwapasi ma ani biibiinisi
da nuwanuwami ina pughu."*

20 Ma bade Aisaya ere tepatorana igiruma da God ivona bo,

"Wawaya ke itekwekwiku ma kegha da ipananiku,

* **10:5:** Lev 18:5 * **10:6:** Deut 30:12-14 * **10:11:** Isa 28:16 * **10:13:** Joel 2:32 * **10:15:** Isa 52:7 * **10:16:** Isa 53:1 * **10:18:** Psa 19:4 * **10:19:** Deut 32:21

wawaya ke ita vivitarakiiyaneku ma kegha da anekiibau kurisi.”*
21 Ma Israel kubiisi na ivona bo,
“Avororona kupom dam tinapotapotasi ma kawakiikiisi kurisi. Ma akoyagha kavisi.”*

11

God, Israel damsi ivi kamyuyuwesi.

1 Aku vitarakiiyana na weni. God ina wawaya na Israel damsi ma ibaresi bo? Kegha taweyana! Taku na Israel wawaya ma Abraham tupurereghina. Taku na Benjamin kana dam kamonai. Ma God ke ita bareku.* 2 Mara katamaninai God tuna mani Israel ivinesi da ina wawaya ma ke ita baresi. Giruma katamana konotai. Israel damsi i bera kubiine na peroveta Elaidiya ina weno God kurina iterei, ivona bo, 3 “Bada, am peroperoveta ivi kiivunuwana ma am suwara kana kapukapuna kemasi ivi kiirikeyana. Ina kiku kava yawayawaku ma ipaparana da taku bade ina kiivunuku.”* 4 Ma God weni nakanani ivonapotei bo, “Kegha. Aku wawaya 7 tausan emakamakai. Ti na ke meyani da kokoitau Beil ita vokavakavari bo ita runome tovoni.”* 5 Ma karako na bade berana sago, God ina agabiibai irakata da wawaya viya ivineta da tota ina wawaya. 6 Ina agabiibai kubiine na wawaya evinevinesi ma ke aviyavisina biibiina ti mani ita berai kubiine. Mikeda i bera kubiine ita vinesi na tuna ke agabiibai vaghata.

7 Bera weni nakanani itupuwa. Israel peyarisi keta iekwekwai da God yavata iti nuwasago ma ibera kavai. God wawaya voviyavina kava ivinesi na ti kava ipanani. Ma viya na God ivivi kwatu na tinisi ipota. 8 Ma giruma katamana evonavoneta bo,
“God iberisi da ivi nuwawapawapisi ma ke kovokovoghina da ina kita bo ini yana da God damina ina viini.
Ma karako ti na patana da nakanani emakamakai.”*
9 Ma Kiivavo David ivona bo,
“Ina kamkamporaghamakai ma nani kamonai keberai da ku poko ina kona meyesi.
Keberai da ini gampiirisi! Kovogha keveresi.
10 Matasi kekiipotai da ke ina kita kiimatana.
Nuwapoya ini kuputuwakiiyovu nonowesi.”*

11 Nakanani na ani tarakiiyana bo, “Maranai Jiu damsi ivi gampiirisi na ipeku tuwanonowa bo?” Kegha taweyana! Ma Jiu damsi i berabero kubiine, God yawasa makamakii nonowina na kupuna damsi iveresi. Ma iveresi da Jiu damsi ita kitai da ita nuwakapiyesi. 12 Jiu damsi Keriso ibarei kubiine na God ina vibiibiina ghamanakina ikiibau da wawaya peyarisi dobuwai iviiya. Jiu damsi ke iti tumaghana kubiine na God kupuna damsi ivi biibiinisi. Ma maranai Jiu damsi i nota ina virai ma ti bade ini tumaghana na dobuwai God ina vibiibiina ina rakata kirakai.

Kupuna damsi yawasa makamakii nonowina eviiviiya.

13 Wekarakava na tami kupuna dami kurimi aisisiya. God ivineku da tami kubiimi avi aposol ma anotai da weni bigana ivereku na iyamna irakata kirakai. 14 Tuna notanai na keta aekwekwai da dam turaku ina nuwakapiyemi ma ti bade God ini tumaghanei da ini yawasisi. 15 Maranai God aku wawaya ibaresi na wawaya kudubisi dobuwai taraboga iveresi da tuna yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago. Ma mara sago God ina kayowana meyesi, tuna nakanani ma ti na raborabobosi ma nani maranai na ita yawasame.

---

* **10:20:** Isa 65:1 * **10:21:** Isa 65:2 * **11:1:** Plp 3:5 * **11:3:** 1Kgs 19:10, 14 * **11:4:** 1Kgs 19:18 * **11:8:** Deut 29:4; Isa 29:10 * **11:10:** Psa 69:22-23

16 Mikeda parawa kukapuni ma kunona bedina God kusuwarei na nani parawina
kudubina na bade vovokaravina, God rapenai.* Ma mikeda oliv kiina ramramna na
God kubiine kuna vonagubai na bade kiina kudubina ere ragharaghana na vovokar-
avina, God rapenai. 17 Tami kupuna dami na nakanani ma oliv dipa kiina. Ma
Israel na nakanani ma oliv vovonina. Ma God, oliv vovonina raghana itamogai ma
oliv dipa raghana iviiya da gawarinai ivi kabai da iyanumapotai da tami nani oliv
kiina ramramnai kami vavai koviiviiya. 18 Tuna kubiine na nani kii ragharaghasi
ivi tamogiiyana da ami taraboga iveremi na ke kona kitaoruwesi. Ke kona kayotata, tami
na ragha kava. Tami kii ramramna vitana ke kota kavakavari, kii ramramna tami vitami
ekavakavari.
19 Ma mikeda wawaya sago ina kayotata bo, "Vaghina, ma kegha da raghana sago
ivogiitawei na kaku gawara ivoviyaghari." 20 Tuna na vonavaghata. Ma ti na
Keriso ke ita vivitumaghanei kubiine da ivi vogiiyana, ma tam na am vitumaghana
tepanai da nani gawarinai kemakamakai. Tuna kubiine ke kuna kayotata. Kegha,
God kuna yabumanei. 21 Jiu damsi na kii ragharaghana vaghata, ma kegha da God
ke ita nuwaghanesi. Ma tam na kupuna wawayim, tuna kubiine ke kuna notai da
ina nuwaghanem. 22 Kevi nuwanotanota da God na agabiibai wawayina ma bade wawaya
bagibagina. Wawaya God ikawakiikiiyei na ti damsi kurisi nuwanuwana ipughu. Ma
tam mara nonowa ina agabiibai kuni tumaghanei na nani agabiibiina kuna kita nonowei.
Ma mikeda ina agabiibai kuna barei, tam bade ina kiiyaraghatawem. 23 Ma mikeda Jiu
damsi vitumaghana ini karei na God ku kiina raghana ini kaba meyesi, iyamna tuna
kovokovoghina da ina tere meyesi kii ku gawara. 24 Tam kupuna wawayim na nakanani
ma oliv dipa raghana ita kiiyaraghatawei, ma kata notai da ke kovokovoghina da ku oliv
vovonina iti kabim ma kegha da God iberai kubiim. Ma Jiu damsi na nakanani ma oliv
vovonina ragharaghana, tuna kubiine na itekateka kirakai da God ku kiina ini kaba
meyesi.

God kudubita ini kamyuyuweta.

25 Varevaresiku, akayokayowei da vonavaghata gavugavuna na ani debei kurimi da
ke kona nota meyemi da tami nakanani ma nuwanuwagiurimi. Vonavaghata na weni,
Israel damsi i vitinakurukuru mara sago ina voterei. God iakovi da kupuna damsi
ruvana viya ekayokayowei da ina ku vikiivavona ina rui. Ikoyakoyagha da nani ruvana
ini tumaghana yavu ma muriyai da Israel ini yawasisi. 26 Giruma katamana evonavoneta
da Israel kudubina weni nakanani yawasa ina panani.
"Viviyawa wawayina Zayon kamonai ina vomiiri,
da Jeikap tupurereghina ina tinaviresi da bera didibarisi ina voterei.*
27 Aku vivaghina makamakiina ti yavata kana berai
da i berabero kudubina ana pupunatawei."*
28 Jiu damsi Keriso varana biibiina ibarei, tuna kubiine na God yavata ivi ghavighaviyana
da tami kupuna dami ami taraboga iveremi. Ma God namada ivovinesi da ina wawaya
ma patana da ekayokayowesi, iyamna i kaekiki mau yavata mara katamaninai vi-
vaghina makamakiina iberai. 29 Ina kayowanai wawaya evinevinesi ma ibiibiinisi na ke
meyani da ina nota ina virai. 30-31 Rorova tami kupuna dami na God kovivi kawakiikiiyei.
Ma bade ina wawaya vaghata, Jiu damsi ikawakiikiiyei, tuna kubiine God ivoteresi
da tami ikamyuyuwemi. Bade berana maghimaghinina ina tupuwa. Ikikava God
ikamyuyuwemi na bade nakanani Jiu damsi ini kamyuyuwesi. 32 Wawaya kudubina

* **11:16:** Weni miibiina kamonai parawa bedina na Israel damsi i kaekiki mau, ti na God ina wawaya. Ma mara sago Israel kudubisi God ini tumaghanei, ti na nakanani ma nani parawina kudubina. Num 15:17-21 * **11:26:** Isa 59:20 * **11:27:** Jer 31:33-34

God ikawakiikiiyei. Tuna kubiine ivi vaghinei da i berabero ekukutatanisi. Nakanani eberaberai da karakava ini kamyuyuwesi ma ku biibiina ina teresi.

God tavokavakavari.

33 God ina biibiina irakata kirakai. Ina mura ma akova ma nuwagiura ine kirakai da
ke kovokovoghina da kata ruvai. Ina nota irakata kirakai da ighekuyoweta. Ma ina bera
tanota kavakavai.*
34 "Ke sago iyai Bada ina nota itakovi.
Ke sago iyai ina vomiiri da God ina giuvibeyebeyei.*
35 Ke aviyavisina God kata vere tovoni
da tuna ita notai da kana tupi ita kovoghi."*
36 Bera kudubina imanai itupuwa ma bera kudubina ima tepanai emakamakai ma bera
kudubina rapenai. Tuna kubiine mara nonowa tighegheni ma tavokavakavari da kana
kadara ina rakata. Amen.*

12

Tavere meyeta God kurina.

1 Tuna kubiine, turaturaku, God ivi kamyuyuweta notanai na aku kayowana ghamana da mara nonowa kona vere meyemi God kurina da tami nakanani ma suwara yawayawana ma vovokaravina da ini nuwabiibiiyemi. Nakanani kona berai na tuna na ami vokavakavara vaghata God kurina. 2 Ke kona berai da dobu yawasina manamina ina ravimi. Ma ami yawasa kudubina God ku imana koterei da nuwanuwami ma ami nota ina virai ma ini vunimi. Nakanani kona berai na God ina kayowana avai na damina kona viiya, ma konakovi da aviyavisina na biibiina ma kiimatanina da God ini nuwabiibiiyei.

3 God ina agabiibai ivereku, tuna kubiine na peyarimi avonavonemi da ke kona kayotata da koni gheghena kirakiiyemi. Kovi nuwanotanota kiimatana da tami ikikava wawayimi ma tami sago sago duma vitumaghana God gwabinai koviiya na nani ruvanai komakai. 4 Wawaya tupuwina na sago kava ma kamonai na biga bogii ma bogiiyai eberaberai. (Tinina ina biga da ini yana, matana ina biga da ina kita, ma kaena ina biga da ina baba.)* 5 Maghimaghighina tota iyavo kava Keriso yavata tavi kiikaputa da sago ma ita biga na bogii ma bogiiyai. Tavi kabakabita da nakanani ma tupuwa sago kava. Tami na taku rapekuwai ma taku na tami rapemiyai. 6 God ina agabiibai irakata da kata puyo bogii ma bogiiyai ivereta na nununai ina biga taberai. Mikeda kata puyo da tota na peroperoveta da sisiya God gwabinai taviiya ma tidebei, na vaghina da ita vitumaghana tepanai taberai.* 7 Mikeda tota vovobigabigata na vaghina da tabiga. Ma mikeda tota na vibeyebeyena wawayita na vaghina da tibeyebeyena. 8 Ma mikeda kiiepepa wawayita na vaghina da wawaya takiiepepisi. Ma mikeda tota verevereyanita na vaghina da taverena kiimatana da wawaya tivitesi. Ma mikeda tota vibadana taviiya na vaghina da nuwanuwata kudubinai tibada bubuna. Ma mikeda tota agabiibai wawayita da wawaya tikamyuyuwesi na vaghina da nuwabiibiiyai tivitesi.

9 Wawaya kurisi koinuwaviina na ke nuwatepamiyai kona berai. Berona ko-barakamtawei ma biibiina kava kovokikini. 10 Keresiyana turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana. Ma nuwanuwami esabibira da mara nonowa turaturami kona vopepetisi. 11 Ke kona kayobara ma kona vovokwayokwayo. Keresiyana yawasina kamonai kovi patutu kirakai ma Bada ina biga koberai. 12 Nota rewapanai kotumatuma na mara nonowa nuwabiibiiyai kona makai. Ma ami vokwarakwara kamonai na nuwanuwami nubanai kovi koyakoyagha da ami nuwapoya ina kovi. Ma nipowana kava

---

* **11:33:** Isa 55:8 * **11:34:** Isa 40:13 * **11:35:** Job 41:11 * **11:36:** 1Kor 8:6 * **12:4:** 1Kor 12:12 * **12:6:** 1Kor 12:4-11

kovovibagiya. 13 Keresiyana turaturami aviyavisina gwabisiyai kegha na kovi vitesi. Ma
ami matuketa kovotawei wawaya numanumatayisi kurisi.
14 Wawaya ina vivitupaketowanemi na ke konimagisi, God kurina kovi nowi da
ini biibiinisi.* 15 Wawaya ina vivinuwabiibai na kovi nuwabiibiiviiviiyesi. Wawaya tutou
ina gheyei na kotuviiviiyesi. 16 Wawaya kudubina yavata nuwanubiiyai komakai
bubuna. Ke makiigheghae koni paparanei, kotereoruwe meyemi da tami vovobigabiga.
Ke kona notai da tami ami akova irakata, ke wawaya viya nakanani.*
17 Wawaya berona ina berai kurimi na ke beronai kona verepotei. Aviyavisina wawaya
kudubisi enotanotai da biibiina na tuna kava koberai. 18 Tami sago sago duma ami
biga da vikawapata kamomiyai kovovinubai, kobera tovoni da wawaya kudubina
yavata nuwanubiiyai kona makai. 19 Turaturaku, ke meyani da kami biwa kona viiya.
Kovoterei da karakava God kovogha ina veresi da bera ina mumui. Giruma katamana
kamonai ivona bo, “Taku Bada avonavona da kovogha na taku ana verei, kami biwa
na taku ana viiya.”* 20 Ma tami na “kami ghaviya vitonara ina karai na kovi kani,
kaiyona ina rugavovori na okowa koverei inuma. Weni berana kona berai na ininimaya
kirakai.”* 21 Wawaya berona ina berai kurimi na ke koni vaghinei da ina berona
ina berimi da tami bade berona kona berai. Ma biibiina kavakava kona beraberai da
berona kona ghegavovori.

13

Ita babada tavotekatekesi.

1 Kudubita ita babada tavotekateka bubunisi, iyamna God ivi vaghinei da wawayisi
ivi bada. Iyavo kava karako ivi badamakai na God nani ku gawarina iteresi. 2 Tuna
kubiine, meni wawayina bada sago ini gheviravirai na God ina kayowana ikawakiiki-
iyei. Nani wawayina igheviravira na tuna kovogha ina viiya. 3 Ma iyavo kava bera
biibiisi eberaberai na i nuwapoya kegha da babada ita yabumanesi. Ma iyavo kava
bera beroberosi eberaberai na ti damsi na babada ita yabumanesi. Kokayokayowei da
babadisi ke kona yabumanesi na vaghina, bera biibiisi kava koberai da ini ghegheni mi.
4 Babada na God kubiine ebigabiga da tami ami yawasa ini biibiini. Ma bera beroberosi
kona beraberai na kota yabumanesi, iyamna i biga iviiya da kovogha ina veremi. Tami
iyavo kava berona kona berai na God nuwanuwana ina pughu kurimi. Ma tuna epayan-
ina na nani babadisi kovogha ina veremi. 5 Tuna kubiine na bera ghamana da babada
kovotekatekesi. Ke kovogha yabumanina kava kubiine ma koakovi da votekateka na
bera maninina kubiine na kona votekateka.
6 Weni notasiyai na bade ami teks kovi miiyei, iyamna ami babada na God ina bigabiga
da mara nonowa vibadana bigana eberaberai kubiimi.* 7 Tuna kubiine ami biga da
ami teks ruvana etereterei na koni miiyei. Ma bade ami biga da kona vokuwayisi ma
kona vopepetisi.

Ita biga da tinuwaviina.

8 Koberai da ke sago iyai gwabinai kami tupi ina makai. Ma kami tupi sago kava
na weni, kwinam yavata mara nonowa koni nuwaviina. Nani tupina na ami biga da
kona beraberai da ami ku damona. Meni wawayina kwinana kurina ini nuwaviina na
tuna wawayina na Moses ina vonaviyoyovana kudubina enununura bubuni. 9 Ina
vonaviyoyovana evonavona bo, “Vipekana wapawapa kegha, kiivunuwa kegha, yapi
kegha, kitakiroro kegha.” Nani vonaviyoyovanina kamonai sisiya bagibagisi ipeyari
kirakai ma kegha da sisiya bagibagina sago kava na iyamsi kudubina ikiikokoni. Sisiy-
ina na weni. “Ikikava kinuwaviina meyem na bade nakanani kwinam nuwanuwana

* **12:14:** Mat 5:44; Luk 6:28 * **12:16:** Prov 3:7 * **12:19:** Deut 32:35 * **12:20:** Prov 25:21-22 * **13:6:** Mat 22:21; Mak 12:17; Luk 20:25

keviiya."* 10 Wawaya nuwanuwana kona viiya na ke kovokovoghina da kona kiiviberoi.
Tuna kubiine wawaya nuwanuwana kona viiya na Moses ina vonaviyoyovana kudu-
bina kona nunura bubuni.
11 Kovi nuwaviina, iyamna namada koakovi da mara itupo. Marana inekiibau da kena
kovoterei ma kovomiiri, iyamna mara namada iututanita da Keriso ina vovira ku dobu
ma ini yawasita. 12 Didibara namada eruruterereterei, gisina kava da mara ini kwata na
Keriso ina nekiibau. Tuna kubiine tavovunagha meyeta da didibara berasi wekarakava
tavoterei ma yasegana berasi kava taberai. 13 Yawasa kiimatana tavotani, iyamna tota
yasegana wawayita. Tuna kubiine uma neghanegha, vipekana wapawapa, nuwakapi
ma vikawapata tavoterei. 14 Tupuwimi ina kayowana beroberosi na komiirikuputei.
Ma kovovunagha meyemi da ami yawasa na Bada Yesu Keriso maghimaghighina. Tuna
nakanani ma gara berona kota votawei ma gara vuna ma biibiina kota kotei.

14

Keresiyana turaturami ke koni tupaviresi.

1 Namanaki kwinami ina vitumaghana imitamita, kotinariyai ma kovi kiikiiwei. Ma
Keresiyana yawasina kamonai bera gisigisi kubiine na ke kona tupavimanimaniniya.*
2 Wawaya sago ina vitumaghanai na ekamkam wapawapa, ma wawaya sago na ina vitu-
maghana igisi na vavai kavakava ekamkam. 3 Wawaya kam wapawapana ke kwinana
vavi kava ekamkam na ina kitavigiugiuwei. Ma tam vavi kava kekamkam na kwinam
kam wapawapana ke kuna vonei da tuna berabero eberaberai, iyamna namada God
itinariyai kurina da ina wawaya. 4 Tam avi kuyoyoi da God ina vovobigabiga sago
kuti tupavirei? Tuna mani ina Bada ina vonei da ibera bubuni bo ibera beroi. Ma bade
ina Bada ini vitei da ina miirikikina.
5 Wawaya sago tuna enotanotai da mara peyarina kamonai na mara sago kava na
vovokaravina, ke mara viya nakanani. Ma wawaya sago enotanotai da mara peyarina
na vovokaravisi. Wawaya sago sago duma kata notai da avi notana God everevereta
na tuna kava kata kivini. Wawaya sago tuna enotanotai da mara viya na vovokaravisi
God ku matana, ma mara viya na kegha. Ma wawaya sago ke nakanani ita notanotai,
tuna kurina mara peyarina na sago. Wawaya sago sago duma kata notai da avi notana
God everevereta na tuna kava kata kivini. 6 Iyi ina nota da mara sago na tuna mara
vovokaravina na vaghina, iyamna nani maranai na Bada kurina evovokavakavara. Ma
iyi God ini kiikiiwei ma ina kam wapawapa na Bada ivaghinei da ekamkam. Ma iyi isiya
na bade vaghina, iyamna Bada God kubiine eberaberai na nani kamonai God ikiikiiwei.
7 Ita yawasa dobuwai na ke tota mani ita kayowana kubiine kata makamakai. Ma ita
rabobo na ke tota mani ita kayowana kubiine tarabobo. 8-9 Tamakamakai na Bada
kubiine tamakamakai. Ma tarabobo na bade Bada kubiine tarabobo, iyamna Keriso
irabobo ma bade ivomiiri da tuna wawaya raborabobosi ma yawayawasisi i Bada.
Yawayawata bo raborabobota ma tota na Bada rapenai. 10 Tuna kubiine turaturami ke
koni tupaviresi ma ke kona kitavigiugiuwesi. Kudubita na God maghinonai tamiiri da tuna
ini tupavireta.* 11 Peroveta Aisaya igiruma da,

Bada ivona bo, "Taku God yawayawaku ma makamakii nonowiku,
na wawaya kudubisi maghinokuwai ini tuwaporeruruwana
ma kudubisi debiiyai ini mamatara da taku God."*

12 Nani maranai tota sago sago duma kudubita aviyavisina peyarina taberai ma avi
kubiine taberai na God kurina timamatarei.

Varesim ke kuna terekirai.

* **13:9:** Exod 20:13-15, 17; Deut 5:17-19, 21; Lev 19:18 * **14:1:** Kol 2:16 * **14:10:** 2Kor 5:10 * **14:11:** Isa 45:23

13 Tuna kubiine na viwavuvivirana tavoterei. Ma notarewapanina taviiya da ke sago
avi berana taberai da turaturata taterekirisi da ku berabero ina kayopeku. 14 Taku na
Yesu Keriso rapenai, tuna kubiine na ina rewapanai vonavaghata akovi da ke sago avi
vavina bo siyana na berona God ku matana. Ma wawaya sago itumaghana da vavai
bo siya sago na God ke iti vaghinei na vaghina, tuna kurina nani siyana bo nani vavina
na berona na ke ina kani. 15 Ma siyana sago tam kuna kani ma kwinam ina kitim ma
ina notai da nani siyana kanina na berabero God ku matana, na tam kubera beroi da
kwinam nuwapoya kuverei. Tuna ke nuwaviina ketana kuta kivikivini. Keriso irabobo
kwinam kubiine. Ma ke kuna kam wapawapa da ina yawasa kuni beroi. 16 Aviyavisina
kenotanotai da bera biibiina ma kwinam enotanotai da bera berona na kevoterei da
wawaya ke ini wavum da bera berona keberaberai. 17 God ina vikiivavona kamonai na
kam ma uma na ke bera ghamaghamasi. Bera ghamaghamasi ina vikiivavona kamonai
na yawasa maninina ma nuwanuba ma nuwabiibai. Ma weni berasi na Kanuma
Vovokaravina everevereta. 18 Tuna kubiine iyavo kava Keriso kovovotekatekei da weni
berasi ami yawasa kamonai emakamakai na God ini nuwabiibiiyemi. Ma wawaya bade
ina kitimi ma ini gheghenimi.
19 Tuna kubiine, iyavo kava titumaghana na ita nota tatere bubuni da tinuwasago
ma nuwanubiiyai tamakai. Ma tivowaguvivirana da ita vitumaghana ini rewapana.
20 Ke kuna berai da am kam wapawapa kubiine na aviyavisina God eberaberai kwinam
ina yawasa kamonai na kuni beroi. Vavai ma siya kudubina na biibiina God ku
matana. Ma mikeda vavai ma siya kuta kani ma kwinam ita kitim ma ita notai da
berabero keberaberai ma iti bonebonem da tuna bade ita kani na tam, kubera beroi
da kwinam kuvi gampiiri da ipeku. 21 Ibiibai da kwinam matanai siya ke kuna kani
bo okowa bagibagina ke kunumai. Ma bade aviyavisina kava kuta berai da kwinam
berabero ita berai na peyarina kevoterei da ina vitumaghana ke kuni beroi da ina peku.
22 Weni berasi kamonai aviyavisina kitumaghanei na keberai da God kava inakovi.
Meni wawayina inakovi da bera sago na bera maninina God ku matana ma maranai
ina berai da ke sago notaragharagha gwabinai, tuna wawayina na God ini biibiini.
23 Meni wawayina inotaruwa da vavai bo siya sago na ita kani bo kegha ma ikani
na ina notaragharagha kubiine God ku matana berabero iberai, iyamna ina bera na
ke vitumaghana tepanai. Ma vaghina, aviyavisina kudubina taberaberai ma ke ita
vitumaghana tepanai kata beraberai, tuna na berabero.

15

Am kayowana kevoterei da kwinam mitamitana kuni vitei.

1 Tota iyavo kava ita vitumaghana irakata na turaturata mitamitasi kii neyai tanae.
Ke taberai da tota mani ita nuwabiibii kava tekwai. 2 Vitumaghana wawayita tota
sago sago duma turaturata takiiepepisi da i vitumaghana ina rakata. 3 Keriso dobuwai
imakai na ke tuna mani ina nuwabiibii kubiine ita makai. Ma giruma katamana
kamonai ivona bo, “Wawaya iavaberowem na taku bade iavaberoweku.”* 4 Giruma
katamaninai aviyavisina kudubina igirugirumi na vibeyebeyeta kubiine. Igiruma da
ina kiiepepita ma ini viteta da tamiirikikina, nota rewapanai tatumatuma da God ina
vonakiiyapa bagibagina iterei na ina berai kubiita. 5 God ekiikiiepepita ma iviteta
da tamiimiirikikina. Ma kurina ainowi da ina berimi da koni nuwasago ma kona makii
bubuna, da Yesu Keriso ina yawasa kona kivini. 6 Koni nuwasago na kovokovoghina da
peyarimi koni sagomi ma kawamatarai God kona vokavari da sago, iyamna tuna ita Bada
Yesu Keriso ina Mamai.

God varana biibiina kupuna damsi kubiisi.

---

* **15:3:** Psa 69:9

7 Ikikava Keriso ekayokayoweta, nakanani Keresiyana turaturami kona kayowesi da
vokavara God kurina ina rakata. 8 Avonavonavinotimi da Keriso ipisi na itereoruwe
meyei da Jiu damsi kubiisi ita biga. Ivi debei da God na wawaya maninina, iyamna
ikikava i kaekiki mau kurisi vonakiiyapa bagibagina iterei na iberai. 9 Ma bade ivi debei
kupuna damsi kurisi da God kana kadara ita vokavakavari ina vikamyuyuwa kubiine.
Giruma katamana evonavona bo,
“Kupuna damsi kamosiyai ani gheghenim,
ma ana tavora da kam vava ana vokavakavari.”*
10 Ma bade evonavona bo,
“Kupuna dami na God ina wawaya yavata kovi nuwabiibai.”*
11 Ma bade ivoname,
“Kupuna dami kudubimi Bada kovokavakavari,
dam kudubimi dobuwai kovi ghegheni.”*
12 Ma bade Aisaya igiruma bo,
“Wawaya sago Jesi tupurereghina kamosiyai ina vokiibuwei,
ina vomiiri da dam kudubina ini badesi.
Ma kupuna damsi wawayina ini tumaghanei.”*
13 God gwabinai vitumaghana taviiviiya. Ma tuna kurina ainowi da ami vitu-
maghana kubiine na ina berimi da nuwabiibai nuwanuwami ini tupoi ma nuwanubiiyai
kona makai. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ami vitumaghana ina rakata
kirakai.

Avi kubiine Pol sisiya rewapanina igirumi.

14 Turaturaku, akovi da tami wawaya biibiimi ma akakovimi ma kovokovoghimi
da tami mani koni beyebeyenavivirana. 15 Sisiya rewapanisi namada avonemi na bade
weni girumina kamonai aiakova meyemi da sisiyisi ke nuwanuwami ina wapa. Ke
ata vivinimaya da weni nakanani agirugiruma. Weni bigana na God ivereku ma tuna ina
agabiibai kuriku irakata kirakai. 16 Tuna kubiine ivineku da taku Yesu Keriso ina vovo-
bigabiga da kupuna damsi kubiisi ata biga. Ikikava taparoro babadisi esuwasuwara
God kurina na taku bade aku biga na nakanani. God varana biibiina adimadimei da
kupuna damsi ina vere meyesi da ti na nakanani ma suwara God kurina. Ma Kanuma
Vovokaravina ina vovivirisi da ti na God ina wawaya vovokaravisi. 17 Tuna kubiine
ainuwabiibii kirakai da Yesu Keriso tepanai na God kubiine abigabiga. 18 Bera sago kava
ani sisiyei, tuna ikikava Keriso ina rewapanai sisiya avi sisiyei ma bera aberai da kupuna
damsi nuwanuwasi atinavirei God kurina da ivotekatekei. 19 Kanuma Vovokaravina
ina rewapanai na matakira ma bera ghamaghamasi aberai. Jerusalem akiibutawei na
kwanatu kudubisi ane yavui da ku Iririkam dobuna. Ma aku baba kamonai na Keriso
varana biibiina avi sisiya yavui. 20 Aku kayowana ghamana da wawaya ke meyani da
Keriso varana biibiina iti yanei na ti damsi kamosiyai ata dima, iyamna ke aku kayowana
da wawaya sago namada kowora irutonai ma tepanai ata vowa. 21 Giruma katamana
evonavona bo,
“Iyavo kava ke meyani da varana ita karaveresi na ti damsi na vonavaghata ina kitai,
ma iyavo kava sisiyina ke ita viviyanei na inakovi.”*

Pol ita numataya ku Rome.

22 Weni bigasi ivivi tinaviravireku na mara ipeyari kitami avonei ma ke ata pisi kurimi.*
23 Ma wekarakava na weni dobusiyai na aku biga avi koviya. Ma madegha nununai
akayokayowei da ata numataya kurimi da ata kitimi ma aberabera kavai, 24 ma karako
na anotanotai da vaghina. Aku kayowana da ana nenae ku Spain dobuna na ana rui

* **15:9:** 2Sam 22:50; Psa 18:49 * **15:10:** Deut 32:43 * **15:11:** Psa 117:1 * **15:12:** Isa 11:10 * **15:21:** Isa 52:15 * **15:22:** Rom 1:13

da ana kitimi. Ma nawaravi ruwa nakanani tamakai da tinuwabiibai ma nani murinai koni tamiineku da nake ana nae. 25 Ma ke wekarakava. Kunona ana ghae ku Jerusalem da vitumaghana damsi ana rugenarisi.* 26 God ina wawaya Masedoniya da Akeya kamonai nuwanuwasi kudubinai iverena da vitumaghana damsi moyamoyakisi Jerusalem kamonai kubiisi. 27 Ti mani i kayowanai na ere nuwabiibiisi iverena. Ma kii tupi da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai ini vitesi, iyamna kanuma ina ku nevaneva na Jiu damsi tepasiyai na God ivi biibiinisi. Ma kovoghina na bade tupuwa ina ku nevaneva i verena ina vonatawei Jiu damsi kurisi da ini vitesi.* 28 Weni verenina ku imaku iterei na kudubina ani damani Jerusalem damsi kurisi na aku biga turina. Nani murinai na ana vomiiri ku Spain na aku baba kamonai na ana rui kurimi da ana kitimi. 29 Maranai ana pisi kurimi na akovi da Keriso ina vibiibiina ghamana damina taviiya.

30 Varevaresiku, Kanuma Vovokaravina ina nuwaviinai ma bade ita Bada Yesu Keriso avanai avonavonemi da aku kayowana ghamana da nuwanuwami kudubinai kona nipowanaviiviiyeku da God ini viteku. 31 Konipowana kirakai da God ini tarapaparaneku da wawaya ke vivitumaghanisi Judiya dobuna kamonai ke ina kiiviberoku. Ma konipowana da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai na aviyavisina ana kavaraneyei kurisi na ini nuwabiibiiyei. 32 Konipowana da weni berasi ina verau bubuna ma God ina kayowei na nuwabiibiiyai ana pisi kurimi. Ma tamakiipatapata da nuwanuba ana viiya ma ani yakam bubuna. 33 God nuwanuba everevereta ma ainowi kurina da peyarimi gwabimiyai ina makai. Amen.

16

Pol vikiikiiwa ivonatawei.

1 Aku kayowana da ani akovimi da novuta Pibi na wavine biibiina. Tuna na vitumaghana damsi Senkiriya kwanatunai kubiisi ebigabiga bubuna. 2 Vitumaghana damta na tikitavivirana, tuna kubiine ainowi kurimi da novuta Bada avanai kovi kiikiiwei ma korutini ami ku numa. Ma aviyavisina ina kayokayowei na kovi vitei, iyamna ita wawaya ipeyari ikoyagha bubunisi ma taku yavata nakanani ikoyaghiku.

3 Pirisera da Akwila aikiikiiwesi. Ivi ruwa na Yesu Keriso kubiine kabiga patapata, * 4 ma ti damsi ivere meyesi da berona imiiripotei kubiiku ma ivi yawasiku da taku karako weni nakanani. Ke taku kava ata vivinuwabiibai da ivi yawasiku ma bade vitumaghana wawayisi kupuna damsi kamosiyai yavata inuwabiibiiyesi. 5 Vitumaghana damsi mara nonowa Pirisera da Akwila i ku numa ikiidaburana vokavakavara kubiine na ti yavata aikiikiiwesi.

Ma Eisiya dobuna ina parata kamonai Epenetas ivi nao Keriso ivi tumaghanei ma tuna yavata aikiikiiwei, tuna na aku tomo biibiina. 6 Ma Meri yavata aikiikiiwei, tuna kubiimi ibiga kirakai. 7 Dam turaturaku Andronikas da Jiuniyas yavata aikiikiiwesi. Ti yavata ku gabura iterekai da kamakii patapata. Ma aposol ti damsi na iakova bubunisi, ti na ivi Keresiyana yaghina ma taku murisiyai.

8 Aku tomo Ampiriyatas yavata aikiikiiwei, Bada avanai kavi nuwaviinana. 9 Kwinaku biibiina Sitakis ma aku tomo Ubanus tuna Keriso kubiine kabiga patapata na ivi ruwa yavata aikiikiiwesi. 10 Apeles yavata aikiikiiwei, tuna nuwapoya kamonai ma patana da Keriso ivivi tumaghanei da imiirikikina. Ma Aristobulas ina rakaraka yavata kudubisi aikiikiiwesi. 11 Ma Herodiyon yavata aikiikiiwei, tuna ma taku na kakii dam sago. Ma Keresiyana damsi Nasisas gwabinai na bade aikiikiiwesi.

12 Tripena ma Triposa ti ivi ruwa Bada kubiine ebigabiga bubuna na aikiikiiwesi. Ma bade aku wavine biibiina Pesis, tuna biga ghamana Bada kubiine eberaberai na tuna yavata aikiikiiwei. 13 Ma Rupas yavata aikiikiiwei, tuna Bada ivinei da ina bigabiga. Ma

* **15:25:** 1Kor 16:1-4 * **15:27:** 1Kor 9:11 * **16:3:** Apos 18:2

bade ina maduwa aikiikiiwei, tuna nakanani ma aku maduwa vaghata.* 14 Turaturata
Asinkritas, Pelegon, Hemes, Patrobasi, Hemas ma Keresiyana varevaresita yavata
emakamakai na kudubisi aikiikiiwesi. 15 Ma Pilologas da Jiuriya ma bade Neriyas
novuna yavata ma Orimpas, ma vitumaghana damsi gwabisiyai na kudubisi aikiikii-
wesi.
16 Kamomiyai kovi kiikiiwavivirana. Weni dobunai vitumaghana damsi i kwanatu ma i
ekalesiya bogii ma bogiiyai na peyarisi i vikiikiiwa evonavonatawei kurimi.

Sisiya turina.

17 Turaturaku, aku sisiya bagibagina atereterei kurimi na weni. Kokitaruvimi,
iyamna vibeyebeyena vaghata koviiya ma kamomiyai wawaya viya vibeyebeyena
vibero eberaberai da koitaghegheyana. Ti na iketagudugudu da kamomiyai wawaya
viya i vitumaghana ina voterei. Koveruvuvuresi. 18 Iyavo kava nani berasi eberaberai
na ke ita Bada Keriso ita bigebigei, ti mani i kayowanai eberaberai. Sisiya kiikiimatanisi
eberaberai, ikaetina da wawaya ke notamagura gwabisiyai na i nota evowavowai.
19 Kerisiyana peyarisi iakovi da Yesu varana biibiina kovovokikini, tuna kubiine
ainuwabiibii kirakiiyemi. Aku kayowana da kona nuwagiura kiimatana da biibiina
kavakava kona berai, ma nuwanuwami yagharina kavakava da ke sago berabero notasi
gwabimiyai. 20 God nuwanuba everevereta na ke mara gurina ma ina rewapanai Seitan
ina ghegavovori ma ku kae gaburimi ina terei.
Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.
21 Ita tomo Timoti weni dobunai yavata kabigabiga na tuna ikiikiiwemi. Ma Lusiyas,
Jeison, da Sosipata bade ikiikiiwemi. Ti ma taku kakii dam na sago.*
22 Ma taku Tetiyas, aviyavisina Pol isisiyei na agirugirumi, taku bade kudubimi
aikiikiiwemi.
23 Ma bade Gayas ikiikiiwemi ma taku Pol na gwabinai amakamakai. Ma Keresiyana
peyarisi mara nonowa ikiidaburana ina ku numa. Weni kwanatuna badana ghamana
Erastas tuna kwanatu kana mani kana koyakoyagha, ma bade kwinata Kwatas na
ivi ruwa ikiikiiwemi.* 24 (-)*

Pol nipowanai ma vokavarai igudui.

25 Kudubita God tavokavakavari! Yesu Keriso varana biibiina adimadimei na tuna
sisiyina kubiine God ina berimi da kona miirikikina. Weni varana na vonavaghata ma
namadani kava gavugavunai imakamakai. 26 Ma karako ikikava peroperoveta ivi sisiyei
i giruma kamonai na God ku debadebana iterekiibuwei. Ma dam ma dam nuwanuwasi
itinavirei da nani sisiyina gavugavuna itakovi, iyamna God makamakii nonowina
sisiya bagibagina iterei da nakanani ita tupuwa da kupuna damsi kudubisi iti tumaghanei
ma ita votekatekei.
27 God na sago kava ma nuwagiura na tuna kava rapenai. Ma Yesu Keriso avanai
tavokavakavara nonowei da kana kadara ina rakata! Amen.

* **16:13:** Mak 15:21 * **16:21:** Apos 16:1 * **16:23:** Apos 19:29; 1Kor 1:14; 2Tim 4:20 * **16:24:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 24 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Ita Bada Yesu Keriso ina agabiibai gwabimiyai ina makii nonowa. Amen.'

Pol Ina Giruma Karena Korint Damsi Kurisi (1 Corinthians)

Vonaviakova

Weni girumina aposol Pol igirumi vitumaghana damsi Korint kwanatuna kamonai kurisi. Kunona Pol inae ku Korint ma idima kurisi da ekalesiya nani dobunai ivi karei. Ikuyowesi murinai na Korint damsi Keresiyana yawasina ma vitumaghana kamonai nuwapoya viya ipanani na Pol igiruma kurisi da ita terevimaninisi. Nani maranai Korint na kwanatu ghamanakina ma tuna na Grik damsi i dobuwai, dobuna kana vava Akeya. Ma Rome damsi na Korint kamonai imakamakai da Akeya kudubina ivivi badei. Ma Korint kana vava irakata da kamonai na wawaya ivivi gimagimara ma waka ipeyari kirakai da tuna na mura dobuna. Ma bade i kiki yawasina ikayokayotatei, vipekana wapawapa kamosiyai irakata, ma ku tepana i vitumaghana bogii ma bogiiyai da sawara yamoyamonisi irurunomesi.

Pol ina kayowana ghamana da nuwapoya viya iti sisiyei kurisi. Nuwapoyisi na weni, Keresiyana vibogebogena, vipekana wapawapa vitumaghana damsi kamosiyai, tavine, ikikava Keresiyana inakovi da mena berona ma mena biibiina, vokavara maninina ketana, Kanuma Vovokaravina ina puyo, ma ikikava wawaya rabobowai ina vomiiri. Nuwagiura ghamana ivi debei da Keriso Varana Biibiina na weni notasi iteremaninini.

Sapta 13 na wawaya peyarisi iakova bubuni ma mara nonowa iyavi, kamonai na nuwaviina isisiyei ma ivona da God ina puyo kiimatanina na nuwaviina.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-9 Giruma ivotawei.
Sapta 1:10 da ku 4:21 Vibogebogena Keresiyana kamosiyai.
Sapta 5:1 da ku 7:40 Vipekana wapawapa ma tavine.
Sapta 8:1 da ku 11:1 Keresiyana ma iyavo kava ke iti tumaghana.
Sapta 11:2 da ku 14:40 Keresiyana i vokavakavara ketana maninina.
Sapta 15:1-58 Keriso rabobowai ivomiiri ma vitumaghana damsi bade rabobowai ina vomiiri.
Sapta 16:1-4 Verena Keresiyana vivikamyuyuwisi Judiya kamonai kubiisi.
Sapta 16:5-24 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 God ina kayowanai na taku, Pol ikwatuku da ati aposol Yesu Keriso* kubiine, ma
varesita Sostenis yavata akii viruwa kagirugiruma.
2 Tami vitumaghana wawayimi kurimi Korint kwanatuna kamonai. God ivovinemi
da tami ina wawaya vovokaravimi na Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. Ma wawaya
dobu nununai Yesu Keriso evovokavakavari na ti yavata kurisi kagirugiruma. Keriso
na kudubita ita Bada.*
3 Ma ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba
ina veremi.

Keriso ina vibiibiina.

4 Mara nonowa tami kubiimi aku God aikiikiiwei, iyamna ina agabiibai kurimi
irakata kirakai Yesu Keriso notanai. 5 Keriso tepanai na tami ami bera kudubina
God ivi biibiini, ami sisiya ma akova yavata. 6 Keriso varana adimei tami kurimi na
kamomiyai ivi rewapana kirakai, 7 da God ina puyo kudubina kurimi irereghi ikovi.

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:2:** Apos 18:1

Ma nimonimoriyai koikoyakoyagha da avi maranai ita Bada Yesu Keriso ina nekiibau.
8 Nota rewapana ina veremi ma kona miirikikina da ku damona, nani maranai Yesu
Keriso ina nekiibau na ke sago iyai ini wavumi. 9 God kovi tumaghanei da ina vonakiiyapa
bagibagina iterei da aviyavisina ita berai kubiimi na ina berai. Ikwatumi da Natuna, tuna
ita Bada Yesu Keriso yavata koni nuwasago.

Keresiyana vibogebogena.

10 Ita Bada Yesu Keriso rewapana ivereku da sisiya bagibagina turaturaku kurimi
ana terei. Kamomiyai ke koni kawapata bo koni bogebogemi. Ami nota kovi sagoi ma
komakii bubuna. 11 Varevaresiku, wawaya viya Klowe ina rakaraka kamonai ivoneku
da tami kavakava koikawapata. 12 Aviyavisina aisisiyei na weni, kamomiyai na sisiya
bogii ma bogiiyai ekiikiibau. Tami viya kovonavona da taku Pol kokivikiviniku, ma viya
kovonavona da Apolos kokivikivini, ma viya kovonavona da Pita kokivikivini, ma bade
viya kovonavona da Keriso kokivikivini.* 13 Keriso na ke rerereghina. Taku Pol kubiimi
korosiyai arabobo bo? Kaku vaviiyai kobabataito bo? Kegha!
14 God aikiikiiwei da taku ke sago iyai kamomiyai ata babataitoi, da Krispas ma Gayas
ivi ruwa kava ababataitosi.* 15 Tuna kubiine wawaya ke ina vona da taku Pol, kaku vavi-
iyai ibabataito na kaku kivikivina. 16 (O, wekarakava anotai, Sitepanas ina rakaraka
yavata ababataitosi ma ke ata notanotai da imapatana wawaya sago ata babataito.)*
17 Keriso ivonataweku da God varana biibiina ata dimei ma ke babataito kubiine. Ke
ata kayokayowei da Yesu Keriso ina vikamaghi ma ina rabobo korosiyai ina rewapana
ana kiigavugavui, tuna kubiine ke wawayota i nuwagiurai ata dimadima vigayagaya.

Keriso na God ina nuwagiura ma ina rewapana.

18 Iyavo kava God ibarei na ina kiipupunatawesi. Ma ti kurisi na Keriso kana korosi
iyamna kegha. Ma tota iyavo kava ivivi yawasita na takovi da tuna na God ina rewapana.
19 Aisaya igiruma da God ivona bo,
“Wawaya nuwanuwagiurisi i nuwagiura ana resotawei.
Wawaya akakovisi i akova ana viitawei.”*
20 Ma bade nuwagiura wawayisi, giruma kirakiisi ma iyavo kava akova ita ghegheyanei,
ti na ikikava? God ivi beyeta da weni dobuna nuwagiurisi na iyamsi kegha.
21 God ina nuwagiura na irakata kirakai. Ma iberai da wawayota i nuwagiurai ke
kovokovoghina da God itakovi, iyamna, aviyavisina kadimadimei na wawaya viya
evonavona da tuna na neghanegha sisiyisi. Ma God inuwabiibai da iyavo kava sisiyina
ini tumaghanei na ini yawasisi. 22 Jiu damsi i kayowana da matakira ghamaghamasi
ita kitai na iti tumaghana ma Grik damsi ti na nuwagiura iekwekwai. 23 Ma Keriso
korosiyai irabobo varana kadimei na Jiu damsi ke iti vaghinei, ibarei. Ma kupuna damsi
ivona da peyarina iyamna kegha. 24 Ma iyavo kava God ikwatusi, Jiu damsi ma kupuna
wawayisi, ti damsi kurisi na Keriso varana kadimadimei. Tuna na God ina rewapana
ma ina nuwagiura. 25 Ma iyavo kava varana ibarei ma ivonavona da iyamna kegha na
God ina nuwagiura damina eviiviini ma enotanotai da neghanegha berasi. Ma kegha
da tuna ina nuwagiura na irakata kirakai ke wawayota i nuwagiura nakanani. Ma bade
God ina rewapana wawaya damina eviiviini ma enotanotai da mitamitana. Ma kegha
da tuna ina rewapana na wawayota i rewapana ighekuyowei.
26 Varevaresiku, konota meyemi da tami ikikava maranai God ikwatumi. Wawaya
kamosiyai tami ami nuwagiura igisi, ami rewapana igisi, ma kami vava ke ita rakata.
27 Ma kegha da God wawaya neghaneghasi ivinesi da wawaya nuwanuwagiurisi
itinimayamayisi ma wawaya makiiwapasi ivinesi da wawaya ghamaghamasi ma re-
wapanisi itinimayamayisi. 28 Ma iyavo kava dobuwai wawaya ikitakitaoruwesi ma

* **1:12:** Apos 18:24 * **1:14:** Apos 18:8, 19:29; Rom 16:23 * **1:16:** 1Kor 16:15 * **1:19:** Isa 29:14

ke ita kayokayowesi na ti damsi God ivinesi. Weni nakanani iberai da aviyavisina
dobuwai wawaya inotanotai da ghamana na ina resotawei, 29 tuna kubiine God kurina
ke sago wawaya tuna mani ina terepa meyei. 30 Ma God iberai da tami ma Yesu Keriso
kovi nuwasago. Ma bade iberai da Keriso tepanai ita nuwagiura taviiya. Itere bubunita
da God kurina tota ina wawaya maninita ma ivovineta da tota vovokaravita, iyamna
Keriso ivi yawasita. 31 Tuna kubiine giruma katamana evonavona bo, “Iyai ekayokay-
owei da vigheghena ina berai na aviyavisina Bada iberai, tuna kava ini ghegheni.”*

2

Keriso korosiyai sisiyina.

1 Varevaresiku, maranai apisi kurimi da God ina vonavaghata makii gavugavuna
ati debei kurimi, ke sisiya ghamaghamasiyai bo nuwagiura piropirosiyai ati sisiyei,
2 iyamna maranai taku, tami yavata tamakamakai na aku nota arereghi da nota
kudubina avoterei ma Yesu Keriso ma ina rabobo korosiyai kava anotanotai. 3 Ma apisi
kurimi na taku inininiku imitamita ma yabumana iberiku da inininiku ivivi kirokirorowana.
4 Aku dima ma aku vibeyebeyena kamonai na ke nuwagiura bo sisiya vigayagaya
ati sisiyei, kegha da Kanuma Vovokaravina ina rewapana avi debei kurimi da aku sisiya
na vonavaghata. 5 Tuna kubiine ami vitumaghana na ke wawaya i nuwagiura tepanai,
kegha da God ina rewapanai.

God ina nuwagiura.

6 Ma kegha da iyavo kava Keresiyana yawasina kamonai emakamakai ma na-
mada nuwamagurisi iterei na ti kurisi nuwagiura ghamaghamasi kaisisiyei. Wawaya
i nuwagiura bogii ma bogiiyai dobuwai emakamakai na ke nani nuwagiurisi
kata vivisisiyei. Ma bade iyavo kava weni dobunai ibadabada na i akova ke
kata vivisisiyei. Ti damsi i rewapana na ina kovi. 7 Nuwagiura adimadimei na God ina
nuwagiura gavugavuna, tuna nuwagiurina na namadani kava iteregavui. Muriyai da
dobu ita yamoni na God namada nani nuwagiurina iviiya da mara sago kata rui kana
ku kadara. 8 Weni dobuna kana kiikiivavo ke sago weni nuwagiurina itakovi. Mikeda
itakovi na Kadara Badana ke ita tuparatui. 9 Ma giruma katamana evonavona da,
“Aviyavisina ibiibii kirakai, wawaya ke meyani ita kitai bo iti yanei,
ma bade wawaya ke ita notanotai da ita tupuwa,
nani berasi kudubina God ivovunaghi da iyavo kava God ekayokayowei na ti
kubiisi.”*
10 Ma karako weni berana takovi, iyamna God Kanumina ivi debei kurita. Nani Kan-
umina God ina nota gavugavuna kudubina iakovi. 11 Wawaya ina vinuwanotanota
ke sago iyi itakovi da tuna mani kanumina kava. Ma bade maghimaghighina God
Kanumina kava iakovi da God ina vinuwanotanota avai, ke sago iyai. 12 Tota ke weni
dobuna kanumina kata viiya. Ma God tuna mani Kanumina ivonatawei kurita da
aviyavisina peyarina everevereta na damina taviiya ma takova bubuni.
13 Tuna kubiine ke wawayota i nuwagiura kata vivisisiyei ma vibeyebeyena God Kan-
umina gwabinai kaviiviiya na tuna kaisisiyei, da iyavo kava God Kanumina gwabisiyai
na ti kurisi vonavaghata kani damani da kanuma ina ku nevaneva inakova bubuni.
14 Iyavo kava God Kanumina ke gwabisiyai na aviyavisina Kanumina everevereta na
ke ina viiya. Ti damsi nani berasi ke itakova bubuni, inotai da bera neghaneghasi,
iyamsi kegha. Ma iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na iakovi da aviyavisina
everevereta na biibiina. 15 Ma tota iyavo kava God Kanumina gwabitiyai na bera
kudubina taruvaruvai da takovi da meni tuna biibiina ma meni tuna berona. Ma

* **1:31:** Jer 9:24 * **2:9:** Isa 64:4

bade ke sago wawayota ini tupavireta da tota wawaya biibiita bo beroberota. 16 Giruma
katamana evonavona bo,
“Ke sago iyai Bada ina nota itakovi da ina tupavimanimanini.”*
Ma kegha da tota na Keriso ina nota gwabitiyai.

3

Tota God ina bigabiga.

1 Varevaresiku, ikikava wawaya God Kanumina gwabisiyai kurisi avi sisiya na ke
kovokovoghina da nakanani kurimi ati sisiya. Aviyavisina avi sisiyei kurimi na nakanani
ma tami weni dobuna wawayimi, tami nakanani ma ededa yoghoyogho. Keresiyana ina
ku keta nuwamagurimi ke ita terei. 2 Ma tami ke kovokovoghimi da vavai bagibagina
kota kani, tuna kubiine na vavai gwadagwadana averemi. Ma patana da tami ke
kovokovoghimi, 3 iyamna dobu yawasinai komakamakai, koinuwakapikapiyana ma
koiruwa na ivi matakira da weni dobuna ina yawasa patana da kokivikivini. 4 Ma
kamomiyai wawaya sago ina vona bo, “Taku Pol kana kivikivina.” Ma sago ina vona bo,
“Taku Apolos kana kivikivina.” Keresiyana kana bera na ke nakanani, tuna na dobu
yawasina.
5 Apolos iyai ma Pol na iyai da kubiisi koti ruwa? Tokai na bigabiga kava, tokai
tepakiiyai God iberai da kovi tumaghana. Tokai, akii viruwa Bada biga iverekai na
kaberaberai. 6 Taku aku biga da pei avoni, ma Apolos ivi novuri ma God iberai da igogo.
7 Vovao ma novura wawayisi na ke bera ghamaghamasi. God tuna mani eberaberai
da egogogo. 8 Vovao ma novura wawayisi i biga kamonai na i nota sago kava. Ma ti
mani sago sago duma i biga ruvanai God ini miiyesi. 9 Tokai na God kubiine kabigabiga
patapata ma tami na God ina vao, bo tami nakanani ma God ina numa.
10 God ina agabiibiiyai vonura akovina ivereku da ina numa koworina avi miirini,
ma wawaya numana evowavowai. Ma ti mani sago sago duma ina kitaruvai da ikikava
ina vowa, 11 iyamna God namada Yesu Keriso iterei da tuna na kowora ma ke sago
kowora sago imapatana ita makamakai da wawaya ini miirini. 12 Wawaya viya gold, silva
bo wakima vovokeyakeyusiyai ina vonura ma bade wawaya viya na kiiyai, riyai bo
wabuniyai ina vonura. 13 Ma Keriso ina vitupavira maranai wawaya sago sago duma i
biga ini debei da ibera bubuna bo ibera beroi. Nani maranai wawaya i biga ina rubui na
keyama karakaratinai ina kapuna da ina karai ma nani murinai ina kitai da iyi ivonura
bubuna ma iyi ivonura bero. 14 Iyavo kava numa ivonura bubuna da keyama ina kara
kavakavai na ti wawayisi miiya God gwabinai ina viiya. 15 Ma iyavo kava i biga keyama
ina kara yavui na i biga iyamna kegha, ma vonura wawayisi na God ini yawasisi da ti
nakanani ma numa karakarana kamonai itonagha ita kiibau.
16 Koakovi bo kegha da tami na God ina taparoro numana ma Kanumina gwabimiyai
irunuma?* 17 Mikeda wawaya God ina taparoro numana ini beroi na God nani waway-
ina ini beroi, iyamna God ina taparoro numana na vovokaravina ma nani taparoro
numana na tami.
18 Ke tami mani koni beroberowe meyemi. Iyavo kava kamomiyai konotanota meyemi
da dobu nuwagiurisi gwabimiyai na nani nuwagiurisi kovoterei ma kobera meyemi
da neghanegha nakanani da God ina nuwagiura vaghata kona viiya. 19 Weni dobuna
nuwagiurisi God kurina na bera neghaneghasi. Giruma katamana evonavona bo,
“Wawaya nuwanuwagiurisi i bera na neghaneghasi, tuna kubiine na God eberaberisi
da ti mani ekonakona meyesi.”* 20 Ma bade giruma sago evonavona bo, “Nuwagiura
wawayisi i nota na iyamna kegha.”* 21 Tuna kubiine ke koni gamowana da meni badana
ighe kirakai. Tokai ma bera peyarina na rapemiyai. 22 Nani kamonai na taku Pol, ma

* **2:16:** Isa 40:13 * **3:16:** 1Kor 6:19; 2Kor 6:16 * **3:19:** Job 5:13 * **3:20:** Psa 94:11

Apolos da Pita. Ma ku tepana dobu kudubina, yawasa ma rabobo, karako ma mara karakava epipisi na peyarina tami rapemiyai. 23 Ma tami na Keriso rapenai. Ma Keriso na God rapenai.

4

Keriso ina aposol.

1 Tami kota notai da tokai na Keriso ina bigabiga kava, ivi tumaghanekai da God ina vonavaghata makii gavugavusi kata koyagha bubuni. 2 Ma bera sago kava ghamana na weni, bigabiga wawayina ina bada kurina ini patutu kirakai. 3 Taku karako ke ata vivinuwapoya da tami bo wawaya iyai ini tupavireku. Ma taku mani ke kovokovoghina da ani tupavira meyeku. 4 Damiku aviiya da ke sago berona ata berai. Ma kegha, ke atakova bubuni da tuna vonavaghata bo kegha da taku wawaya biibiiku. Bada tuna kava ini tupavireku. 5 Tuna kubiine wawaya ke kona vonesi da ti na berabero wawayisi. Kovoteresi da vitupavira kana mara vaghata ina pisi. Koni koyakoyagha da Bada ina nekiibau, tuna na marana vaghata. Tuna yasegana ina kavarapiyei da bera didibarisi ma wawaya i nota gavugavusi ini debei. Ma nani maranai wawaya sago sago duma ami biga ruvanai Bada ini miiyemi.

6 Varevaresiku, weni sisiyisi aterei na kamonai taku ma Apolos kavi matakira kubiimi da sisiya sago iyamna kota vii bubuni, sisiyina na weni, “God vonana igirumi na konunura bubuna.” Nakanani kona berai na ke vibeyebeyena wawayina sago koni gheghena kirakiiyei ma sago kona kitaoruwei. 7 Tami sago sago duma iyi iterem da kuna kayotata? Avi kubiine kigheghena meyem da nakanani ma tam mani am rewapanai bera ghamaghamasi kuta beraberai? Bera peyarina gwabimuwai na Bada iverem.

8 Namada ami kayowana peyarina koviiya bo? Namada kanuma ina ku nevaneva ami mura irakata bo? Tami namada kovi kiivavo God ina vikiivavona kamonai ma tokai na kegha bo? Ita viiya da koti kiivavo da yavata kati kiivavo patapata. 9 Damina aviiya da wawaya ekitakitaoruwekai ma evonavonavinamekai. Tuna nakanani ma wawaya kii ghavighaviya ita ghegavovorisi ma ita panisi da ita rutinisi i ku kwanatu. Ma kwanatu kamonai ita gheghae ma itororu da kwanatu damsi nani patupatumisi ita gayogayosi ma ita vivinamesi. Ma nani murinai na ita kiivunusi. Ma tokai aposol na nakanani, wawaya ma aneya peyarisi egayogayokai ma tokai na rabobo ketana kaviiya da kanenae. 10 Tokai akii yawasa na Keriso tepanai kota kitai ma kota notai da neghaneghakai. Ma tami Keriso yavata kovi nuwasago da ami nuwagiura irakata kirakai. Tokai na mitamitakai ma tami na rewapanimi. Wawaya eteretereoruwekai ma tami na igheghenimi. 11 Weni maranai vitonara ekarakarikai ma kaiyokai ekanakana, tokai na mowamowasi kaikote, wawaya eraravikai, ma akii numa kegha, iyamna mara nonowa kabababa. 12 Takii mani imakiiyai kabigabiga kirakai, akii yawasa kubiine. Wawaya imimagikai na kaibiibiinisi. Wawaya eraravikai na akii nota ke ita pekupeku.* 13 Wawaya iavaberowekai na nuwanuwakai pikanai kavonavonapotesi. Mara nonowa wawaya ekitakitikai na nakanani ma yogho bo mugu bowabowasi. Ma vaghina, nakanani kamakamakai.

14 Wena agiruma kurimi na ke ata kayowei da ana berimi da koninimaya. Ma avonavonavibeyemi iyamna tami nakanani ma natunatuku. 15 Namanaki ami vikeresiyana yawasina kamonai ami vibeyebeyena wawayisi ipeyari, ma kegha da ami mamai na sago kava. Taku na ami mamai, iyamna Keriso varana biibiina apiyei kurimi. 16 Tuna kubiine avonavonemi da taku aviyavisina aberaberai, tuna kava kokivini.* 17 Ma Timoti avonavonatawei kurimi da ini vitemi. Tuna nuwanuwaku, nakanani ma natuku vaghata. Ma aitumaghanei, iyamna ivi patutu kirakai kuriku ma Bada kurina ina

* **4:12:** Apos 18:3 * **4:16:** 1Kor 11:1; Plp 3:17

vitumaghana irakata. Tuna ina vonavinotimi da Yesu Keriso ina keta akivikivini na aku yawasa ikikava. Ma bade ina vonavinotimi da aviyavisina dobu nununai aibeyebeyena vitumaghana damsi kurisi.
18 Akovi da tami viya konotanotai da taku ke ana vovira kurimi, tuna kubiine kokayokayotata. 19 Ma Bada ina kayowei na ke mara gurina ma ana pisi. Nani maranai taku mani ana panani da nani kayotatasi na ere rewapanisi bo kawasi kava ekweyakweya. 20 God ina vikiivavona na ke sisiya kava, kegha da ere rewapanina. 21 Aviyavisina kokayokayowei? Kami kwapu ana viiya ma ana pisi bo, nuwaviina ma nuwanubiiyai ana pisi?

5

Vipekana wapawapa ekalesiya kamosiyai.

1 Sisiya kavi yanei da vipekana wapawapa kamomiyai emakamakai. Iyavo kava ke iti tumaghana na nani berana bero kirakiina ke ita beraberai. Ma tami Keresiyana ma kegha da wawaya kamomiyai nani berana eberaberai. Kavi yanei da tomowa sago ina kavara wavinena yavata mara nonowa ipekana.* 2 Avi kubiine kokayokayotata da tami Keresiyana? Nani tomowina ina berabero kubiine na kade kotinimaya ma koti nuwapoya kirakai. Tuna tomowina na kamomiyai koti kiibuni. 3-4 Bada Yesu avanai kovi kiidaburana da nani tomowina koni tupavirei na taku ke nani kamonai, ma kanuma ina ku nevaneva na aku nota kava gwabimiyai. Ma namada aku nota arereghi ikovi da tomowina bera berona iberai. Aisisiya na nakanani ma taku nani dobunai. Ita Bada Yesu ina rewapanai kovi kiidaburana na 5 tomowina kovi kiibuni da Seitan ku imana kona terei da ina vokwarakwara da mikeda ina berabero ininimayei ma Bada ina vitupavira maranai na kanumina ini yawasi.
6 Ibero kirakai da kokayokayotata ma kegha da nani bera berona patana da kamomiyai eberaberai. Ke koni kiibuni na berabero kamomiyai ina rakata. Tuna nakanani ma yist gisina ku parawa kona terei na parawa ina rakata ma ina dodo."* 7 Nani tomowina bero kirakiina kokwavini da ina kiibutawemi ma tami biibiimi kava kona makai. Koberai da tami nakanani ma parawa kavakava, kamomiyai yist kegha. Vonavaghata da tami na yawasa vuna koviiya da wawaya biibiimi, iyamna Keriso ita Pasova sipu gegeyina, isuwara meyei da irabobo kubiita.* 8 Tuna kubiine Pasova kamna ina kiki tanunura bubuni. Ikikava Pasova parawina kamonai yist kegha ma ina kapuni, nakanani koberai da ami yawasa maninina kavakava. Bera beroberosi ma nota didibarisi kovoterei, nani berasi na nakanani ma parawa yist yavata ita kapuni.*
9 Namada agiruma kurimi ma avonemi da vipekana wapawapa wawayisi ke yavata koni kiikapu. 10-11 Ma iyavo kava evonavona vibero da Keriso itumaghanei na ti damsi aisisiyesi. Viya na vipekana wapawapasi, matakirokirorosi, sawara yamoyamonisi erurunomesi, viviyanuwesi, umaneghaneghasi bo yapiyapisi. Nani miiriruwaruwasi, ti na evonavona da Keriso itumaghanei ma ibero na ke yavata koni kiikapu bo kona kam patapata. Ma ke ata vonavonemi da iyavo kava Keriso ke iti tumaghanei kona kuyowesi. Kota kuyowesi na weni dobuna kota kiibutawe tuwanonowi. Ti bade na vipekana wapawapasi, matakirokirorosi, yapiyapisi ma sawara yamoyamonisi erurunomesi.
12-13 Ma ita rewapana kegha da iyavo kava ke iti tumaghana na kati tupaviresi ma kata vonesi da ti na berabero wawayisi. God ina kina kava ini tupaviresi ma kovogha ina veresi. Ma vitumaghana dami kamomiyai iyavo kava berabero eberaberai na kovi tupaviresi ma kovonesi da aviyavisina eberaberai na berabero. Giruma katamana evonavona bo, "Wawaya berona kokwavini da ina kiibukuyowemi."*

* **5:1:** Deut 22:30 * **5:6:** Gar 5:9 * **5:7:** Exod 12:5 * **5:8:** Exod 13:7; Deut 16:3 * **5:12-13:** Deut 13:5, 17:7

6

Ikikava ekalesiya kamonai vikawapata ini maninini.

1 Keresiyana turam yavata koni kawapata na ke meyani kona kiibau da iyavo kava
ke ita vivitumaghana kurisi da ina tupavimaninimi. Konae da God ina wawaya kurisi
da ini tupaviremi ma ina vonemi da iyi berona ma iyi biibiina. 2 Koakovi bo kegha da
mara sago tota God ina wawaya maninita dobu ku kudubina titupavirei ma tavona
da iyavo biibiisi ma iyavo beroberosi. Karakava dobu koni tupavirei, tuna kubiine
tami kovokovoghimi da wekarakava bera gisigisi yavata koni tupavirei. 3 Koakovi
bo kegha da mara sago tota Keresiyana aneya titupaviresi? Tuna kubiine ita
yawasa kamonai dobuwai na takova bubuni da ikikava bera gisigisi titupavirei ma
timaninisi. 4 Tuna kubiine Keresiyana turam yavata koni kawapata na tami mani
kamomiyai kovi maniniya. Ma avi kubiine kona kiibau da ke vitumaghana damsi kurisi
da ini maninimi? 5 Kotinimaya! Wawaya nuwanuwagiurisi kamomiyai emakamakai
da tami vitumaghana wawayimi ita tupavimanimaninimi. 6 Ma kegha, vitumaghana
wawayimi varevaresimi korurutinisi da ke vitumaghana damsi kurisi da maghinosiyai
itupaviresi.

7 Vonavaghata, tami mani kavakava koiwavuvivirana, tuna kubiine na ami Kere-
siyana yawasina namada kovi beroi. Ibiibai da koti raborabobo ma wawaya nevana
kava ita kiiviberomi. Wawaya sawara gwabimiyai ina yapini na ibiibii kirakai da
kona notatawei. 8 Ma ibero da kokiikiivibero ma koyapiyapi. Ma ibero kirakai da
nani berasi na Keresiyana turaturami kurisi koberaberai. 9 Kotakova bubuni da iyavo
kava patana da berabero eberaberai na God ina vikiivavona ku kamona ke ina rui.
Ke wawaya ini beroberowemi da tami God ina wawaya ma berabero kona beraberai na
vaghina. Vipekana wapawapasi, iyavo kava sawara yamoyamonisi erurunomesi bo tu-
raturasi kakawasi eyapiyapi, viputona wapawapasi, 10 bo yapiyapisi, vomatamatighisi,
umaneghaneghasi, iyavo kava wawaya iavaberowesi bo viberowai sawara eyuyuna,
ti damsi na God ina vikiivavona ku kamona ke ina rui. 11 Rorova tami viya na nani
berasi koberaberai. Ma Keriso ami berabero ikowatawei ma God ivinemi da tami ina
wawaya vovokaravimi, iyamna Bada Yesu Keriso ma ita God Kanumina iberimi da tami
na maninimi.

Tupuwita na God rapenai.

12 Wawaya ina vona bo, “God ku matana na taku vaghina da bera kudubina ana berai.”
Ma bera peyarina ke biibiina kavakava kurim. Ma ke kuna berai da bera sago ini badem.*
13 Ma wawaya sago tupuwa ina kayowana ivi miibei na ivona bo, “Vavai na manawa
kubiine ma manawa na vavai kubiine.” Vaghina, ma mara sago God weni berasi
ivi ruwa ini kovini. Tupuwita na ke vipekana wapawapa kubiine. Tupuwita na Bada
rapenai, ivereta da ina biga kava kata berai. Ma tuna tupuwita ekoyakoyaghi. 14 God
ina rewapanai Bada Yesu rabobowai ivi yawasi ma tota bade nakanani rabobowai
ini yawasita.

15 Koakovi da iyavo kava Keriso titumaghanei, tami ma taku na Keriso tupuwina.
Tuna kubiine ke meyani wavine madamadawarina yavata kati pekana iyamna
nakanani kata berai na nani wavinena tupuwina ma Keriso tupuwina kati kiikapui. Ibero
kirakai! 16 Kotakovi da tomowa, wavine madamadawarina yavata tupuwisi ini sagoi
na ivi ruwa na sago. Giruma katamana evonavona bo, “Tomowa ma wavine tupuwisi
ini kiikapu da sago.”* 17 Ma iyi tam kuna vere meyem da Bada yavata koni kiikapu na
kanuma ina ku nevaneva na tam ma Keriso na sago.

18 Tuna kubiine vipekana wapawapa kovoterei. Berabero viya wawaya ina berai
na tupuwina ke ini beroi. Ma wawaya vipekana wapawapa eberaberai na tuna mani

* **6:12:** 1Kor 10:23 * **6:16:** Gen 2:24

tupuwina iberoi. 19 Koakovi bo kegha da tupuwimi na Kanuma Vovokaravina ina
numa? Tuna Kanumina na God iveremi da gwabimiyai irunuma. Tupuwimi na ke
tami rapemiyai ma God rapenai.* 20 Kami tupi namada God ivi miiyei, iyamna Yesu
korosiyai irabobo na ami berabero peyarina ikowatawei. Tuna kubiine, tupuwimi ma
nuwanuwami kudubinai God kona vokavakavari da kana kadara ina rakata.

7

Tavine sisiyisi.

1 Ma wekarakava na aviyavisina kovi tarakiiyanei ami giruma kamonai na ani sisiyei.
Vonavaghata, ibiibai da tomowa ke meyani wavine yavata ini pekana. 2 Ma kegha da
ruyagha irakata, tuna kubiine tomowa ina tavine da kawana sago kava, ma bade wavine
ina tavine da kawana sago kava. 3 Tomowa ina biga da ini vaghinei da kawana yavata
ini pekana ma bade wavine ina biga da ini vaghinei da kawana yavata ini pekana. 4 Wavine
tupuwina ke tuna mani kava rapenai ma kawana yavata rapesiyai. Ma bade tomowa
tupuwina ke tuna mani kava rapenai ma kawana yavata rapesiyai. 5 Tuna kubiine
tatavinemi tupuwimi ke kona panikowei, kegha da kunona ami viruwa koni vaghinei da
koni siya mara gisina da Bada kurina kona nipowana. Nani murinai na kona vovira ami
ku tavine yawasina da Seitan ke ina ruyaghimi, iyamna tami ami nota ke iti rewapana da
kona miirikikina.
6 Weni sisiyisi peyarina avonavonemi na vonavinota kava atereterei, ke sisiya bag-
ibagina ata vereveremi. 7 Ita biibai da wawaya peyarina ke ita tavine, taku nakanani. Ma
kegha da sago sago duma kata puyo bogii ma bogiiyai God gwabinai taviiviiya. Sago
ina tavine ma sago na kegha.
8 Ma wekarakava tami ke tatavinemi, wiwikemi, yarayaragimi, umumara ma kwa-
pukwapura na kurimi ana vonavinotimi. Ibiibai da ikikava komakamakai na nakanani
kota makiiyota, taku nakanani. 9 Mikeda ke kovokovoghimi da kona makiiyota taku
nakanani na vaghina, kotavine. Ke ita biibai da kona makamakai ma vipekana notasi
kona viivii kirakiiyei.
10 Wawaya tatavinemi na sisiya bagibagina ana vonemi. Weni sisiyina na ke taku
mani aku nota ma Bada gwabinai ipisi. Wavine kawana yavata ke ini kiitawetaweyana.*
11 Mikeda ina voterei na nakanani ina makiiyota, ke ina tavineme da karakava ina vovira
kawana kurina. Ma bade tomowa ke meyani kawana yavata ini kiitawetaweyana.
12-13 Ma tami viya kurimi ana vonemi. Taku mani aku notiyai, nota ke Bada gwabinai
ata viiya. Mikeda wawaya ruwa namada itavine ma sago na vitumaghana wawayina ma
kawana na ke ita vivitumaghana ma kegha da ina kayowana da yavata ina makii patapata
na ke ini bogebogesi, 14 iyamna vitumaghana wawayina ina berai da i tavine kamonai
na yawasa vovokaravina emakamakai. Iti bogebogesi na ikikava God ina vonakiiyapa
bagibagina iterei na natunatusi yavata ina kiikokonisi? Ina makii patapata na natunatusi
God rapenai da vovokaravisi. 15 Ma vitumaghana wawayim ma kawam ke iti tumaghana
ma ina kayowana da koti bogebogemi na vaghina, enae. Bera nakanani ina tupuwa na God
ivi vaghinei da ini bogebogesi, iyamna ekayokayowei da nuwanubiiyai tamakai. 16 Ma
Keresiyana wavinem bo tomowim, ke kutakovi da mikeda tam tepamuwai na kawam
vitumaghana ini karei da yawasa makamakii nonowina ina panani.

God ina kayowanai kava komakai.

17 God ikwatumi da vitumaghana kovi karei na sago sago duma ikikava ami yawasa
ivereveremi na nakanani komakai. Iyavo kava itumaghana dobu nununai na bade
ti kurisi weni sisiyina bagibagina atereterei. 18 Mikeda wawaya kwimatana bekana
ituviviratawei ma God ina kwatu iviiya da vitumaghana ivi karei na ke ini paparana

* **6:19:** 1Kor 3:16; 2Kor 6:16 * **7:10:** Mat 5:32, 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18

da tuvivira warubina ina kiiviwapawapai. Bo mikeda wawaya ke kwimatana bekana ita tuviviratawei ma God ina kwatu iviiya na ke ini paparana da tuvivira ina berai.
19 Wawaya ituvivira bo kegha ma tuna na iyamna kegha. Bera ghamana na God ina sisiya bagibagisi evonavoneta na kata votekatekei. 20 Peyarimi ikikava komakamakai maranai God ina kwatu kovi yanei na nakanani komakai. 21 Mikeda tam sleiv wawayim ma God ikwatum na ke kuni nuwapoyei da tam sleiv, nakanani kemakai. Ma taraboga kuna panani boni da am bada ina rewapana kuna kiibutawei na keviiya. 22 Mikeda tam na sleiv maranai Bada ikwatum na kenota bubuna da karako Bada ivotawem da berabero ina rewapana kukiibutawei da ke ini bademi. Bo mikeda tam na vovotawem, ke sleiv, maranai Bada ikwatum na kenota bubuna da karako na kuvi sleiv, iyamna Keriso ibadem. 23 Kami tupi namada God ivi miiyei, iyamna Yesu korosiyai irabobo na ami berabero peyarina ikowatawei. Tuna kubiine wawaya i nota ke ini bademi, Keriso kava ini bademi. 24 Varevaresiku, mikeda tam na tatavinem bo ke tatavinem, tam na Jiu wawayim bo kupuna wawayim, tam na sleiv wawayim bo ke sleiv wawayim, ikikava komakamakai maranai vitumaghana kovi karei na ke kona voterei. Nakanani komakai ma mara nonowa God yavata kona vivinuwasago.

Wivine ke tatavinesi ma kwapukwapura kii sisiya.

25 Wekarakava na wiwikesi kii sisiya. Taku sisiya bagibagina Bada ke ita vereku kubiisi, ma kegha da aku nota kava ana veremi, iyamna Bada ina agabiibai kuriku irakata da nuwagiura ivereku da sisiya ana vonaveremi.

26 Karako weni maranai ita nuwapoya erakarakata, tuna kubiine ibiibai da wawaya ita makiiyota ma ke ita tavine. 27 Kutavine boni? Kawam ke kuna barei. Ma ke kuta tavine boni? Na tavine ke kuni paparanei. 28 Mikeda tomowa yaragina ina tavine na tuna ke bera berona, ma bade wavine wiwike gubugubu ina tavine na nakanani, ina berona kegha. Avonavonaveremi da konakovi da iyavo etatavine na dobu yawasina nuwapoyina epanapanani. Aku kayowana da nani nuwapoyisi ke kona panani.

29 Varevaresiku, aviyavisina avivi sisiyei na iyamna ghamana na weni, mara inetupo. Tuna kubiine karako wawaya tatavinemi kovi karei da ami tavine yawasina ke koni nuwapoya kirakiiyei. Tavine yawasina ini tinaviraviremi na Bada ina biga ke kona bera bubuni. 30 Iyavo kava ina tutusiyasiyapa na ita makai da nakanani ma ke nuwapoya kamonai. Bo, iyavo kava ina vivinama na ita makai da nakanani ma ke nuwabiibii kamonai. Bo, iyavo kava ina gimagimara na ita notai da nani sawarisi na nakanani ma ke rapesiyai. 31 Iyavo kava dobu kana sawara evovotovotovoni na ke ina vokikini. Ma iyavo kava dobu ina biga eberaberai na ke nuwanuwasi kudubinai ini nuwapoyei, iyamna weni dobuna yawasina na ke ina makii nonowa, kara ina kovi.

32 Aku kayowana da kona makiiwapawapa, ami nuwapoya kegha. Tomowa ke tatavinena na Bada ina biga kava inuwapoyei da ikikava ina berai da Bada ini nuwabiibai.
33 Ma tomowa tatavinena na dobu yawasina inuwapoyei da ikikava ina berai da kawana ini nuwabiibai. 34 Tuna kubiine tomowina keta ruwa ekitakitai. Ma bade wavine tatavinena dobu yawasina inuwapoyei da ikikava ina berai da kawana ini nuwabiibai. Ma wavine ke tatavinena bo wiwike gubugubu tuna Bada ina biga kava ekitakitai. Ina kayowanai ina vere meyei da tupuwina ma kanumina na vovokaravina.

35 Weni sisiyina aberaberai na tami ati vitemi kubiine. Ke ata vonavonemi da ke kona tavine, ma aku kayowana da bera maninina kava kona berai ma nuwanuwami kudubinai kona vere meyemi Bada ina biga kubiine ma ami notaragharagha kegha.

36 Ma sago, mikeda tomowa namada wavine ivopapari ma ikoyakoyagha da tavine kubiine ma kegha da ruyagha damina eviiviiya, iyamna vipekana notasi gwabinai irakata na vaghina da ina tavine. Tuna ke bera berona. 37 Ma mikeda nani tomowina ina nota kudubina ina terei da kana vopapara yavata ke ina tavine ma kovokovoghina da ini potepote meyei ma ini wawaya bubuna na vaghina, ibiibai da nani wiwikena ke

ina ravaghi. 38 Ma vaghina, tomowina kana vopapara iravaghi na ibera bubuni, ma tomowina ke ita tavine na tuna ibera bubuna kirakiiyei.

39 Wavine itavine ma kawana emakamakai na ke kovokovoghina da ina tavineme. Ina makai da tomowina ina rabobo, nani murinai na wavinena ina taraboga emakamakai da ina kayowanai tomowa sago ina ravaghi. Ma ina kitai da tomowina ina ravaghi na vitumaghana wawayina. 40 Ma ita biibii kirakai da ke meyani ita tavineme, nakanani ita berai na nuwabiibiiyai ita makai. Ma tuna taku aku nota, ma anotanotai da taku bade God Kanumina gwabikuwai.

8

Siya esuwasuwara sisiyina.

1 Ma ita sisiya sago na weni, wawaya siya esuwasuwara kokoitau kurisi na kana sisiya ana terei.

Takovi da peyarita na gwabitiyai akova emakamakai, ma kegha da nani akovina kubiine na takayokayotata. Akova kava na ekalesiya ke ini vitesi da ini rewapana. Ma nuwaviina tepanai na ekalesiya ini rewapana. 2 Meni wawayina enotanota meyei da tuna iakova kirakai na gayamina butana, ina akova igisi. 3 Ma meni wawayina God kurina inuwaviina, tuna na God yavata ivi nuwasago.

4 Vaghina, siya ma vavai kanina ani sisiyei. Wawaya siya esuwasuwara kokoitau kurisi na kata kani bo kegha? Takovi da kokoitau dobuwai na yamsi kegha, kwebusi. Ma takovi da God na sago kava. 5 Wawaya viya itumaghana da dobuwai ma kunumai na god bogii ma bogiiyai imakiiyana. Namanaki wawaya kanukanuma i babada kurisi eniponipowana bo god bogii ma bogiiyai itumaghanesi, 6 ma tota kurita na God sago kava, tuna ita Mamai, dobu ma kunuma iyamoni ma iyamonita da tuna rapenai. Ma bade ita Bada Yesu Keriso sago kava, ma tuna tepanai bera kudubina itupuwa ma tuna tepanai da yawasa tapanani.

7 Ma ke wawaya peyarina weni akovina ita viiya, wawaya viya kokoitau ma sawara yamoyamonisi irunomesi da imanama da karako nani siyasi ekanikani na patana da enotanotai da siyasi na kokoitau rapesiyai. Damsi i nota igisi, tuna kubiine enotanotai da siyasi ina kani na kanumisi ina puyaki. 8 Siya ma vavai ke kovokovoghina ina berita da God yavata tinuwasago bubuna. Mikeda siya ke takani na ke sago aviyavisina tiwapai, bo mikeda takani na bade ke sago biibiina tapanani.

9 Ma kokitaruvimi da ikikava komakamakai. God ivotawemi ma kegha da ke avi kona berai da varevaresimi i vitumaghana ina gisi na ina takuresi da ina peku ma ku berabero kamona ina rui. 10 Mikeda wawaya sago ina vitumaghana igisi ma inotai da siya sago na puyapuyakina iyamna wawaya namada isuwara kokoitau kurisi ma tam kuakovi da tuna na ke berona ma ikitim da kekanikani na vaghina, tuna bade nani siyana ina kani. 11 Am nota rewapanina iberai da varesim ipeku. Kuta notai da Keriso irabobo nani wawayina kubiine. 12 Mikeda varesim aviyavisina inotanotai da bera berona ma tam am matakira ikivini da iberai na tam kubera beroi, varesim kurina ma bade Keriso kurina. Ina nota kuresoi da ke itakovi da meni tuna biibiina ma meni tuna berona. 13 Taku atakovi da siya kanina ita berai da Keresiyana turaku ita peku na ke meyani siya ata kam meyei.

9

Aposol ina biga ma ina rewapana.

1 Taku God ivotaweku bo? Taku aposol bo? Yesu ita Bada matakuwai akitai bo? Taku Bada ina biga aberaberai bo? E, peyarina na vonavaghata. Ma tami ami vitumaghana imatakira da aku biga Bada kubiine na ere iyamna. 2 Wawaya viya enotanotai da taku

na ke aposol. Ma tami namada koakoviku da taku na aposol, iyamna tami mani ami yawasa ivi matakira da Bada ina biga aberaberai.
3 Wawaya ina yeghayeghiku na weni nakanani ana miirikikina ma ana vonapotesi. 4 Tokai
aposol na akii rewapana emakamakai da vavai ma okowa kota verekai, bo kegha? E,
emakamakai. 5 Akii rewapana emakamakai bo kegha da kakawakai vivitumaghanisi
yavata kata baba maranai Bada ina biga kaberaberai? E, emakamakai. Ma aposol viya
ma Bada titina yoghoyogho ma Pita, ti na kakawasi yavata ebababa. 6 Ekalesiya ami biga
da aposol kona koyaghikai ma kegha da taku ma Banabas na takii mani kakoyakoyagha
meyekai. 7 Seri wawayina tuna mani ina koyagha meyei bo? Vao badana pei ina voni
ma amena ke ina kani bo? Wawaya gote yavona ina koyagha ma susu na ke inumai bo?
Kegha taweyana.
8 Weni tuna aisisiyei na ke wawaya i notiyai kava ma bade vonaviyoyovana kata-
mana Moses igirumi nakanani evonavoneta. 9 Igirumi bo, “Maranai am ox whiti
ina vivitugudagudai na kovoterei da whiti gisina ina kanikani, kawana ke kona kupotai.”
God tuna ke ox kava ita notanotisi.* 10 Vonavaghata weni tuna na tota wawaya kubiita
igirumi. Iyavo kava pei evovoni bo eyabayaba na enotanotai da damonai na kii
reregha ina viiya. 11 Kanuma ina ku nevaneva Bada vonana kamomiyai kavovor-
ereghi, tuna nakanani ma pei kavovoni. Ma tupuwa ina ku nevaneva, vavai ma
gara kona vovorereghi na gisina kota verekai. Tuna na ke vita ghamana.* 12 Wawaya
viya Bada ina biga eberaberai na i rewapana emakamakai da vivita tami gwabimiyai
ita viiya. Ma tokai bade nani rewapanina gwabikiiyai bo kegha? Akii rewapana
emakamakai da kata vonemi da kami tupi koti miiyei kurikai, ma kegha, ke kata vonemi
da koti miiyei. Tokai kakoyagha meyekai. Nani kamonai kavi kamyuyuwa kirakai,
iyamna ke kata kayokayowei da ami nota kati beroi da Keriso varana biibiina ke koti yanei.
13 Koakovi bo kegha da tomotomowa Taparoro Numana kamonai ebigabiga na kii vavai
ma kii siya nani dobunai eviiviiya, ma iyavo kava suwara kana kema maghinonai
ebigabiga na suwara ekapukapuni ma nevanevana eviiviiya da kii vavai ma kii siya.*
14 Ma bade, Bada evonavoneta da wawaya Keriso varana edimadimei na iyavo kava ina
dima iyanei na ti damsi tepasiyai ina makai.*
15 Ma kegha, ke ata vonemi da kami tupi kuriku koti miiyei, ma ke ata girugiruma da taku
kubiiku weni berana koti karei. Ke ata kayowei da wawaya iti viteku, iyamna iti viteku
na ke kovokovoghina da ati gheghena meyeku. Tuna kubiine aku dima kamonai na
taku mani akoyakoyagha meyeku. Ita biibii kirakai da ata rabobotaweyana da wawaya
vitaku ke ita kavari! 16 Keriso varana biibiina adimadimei na aku rewapana kegha da
ati gheghena meyeku, iyamna God ivi yoneku na adimadima. Ma ata bara na nuwapoya
ghamana ata panani. 17 Aku kayowanai ata dima na vaghina, aku miiya ata viiya. Ma
kegha, God ivineku da weni bigana aberaberai ma ke kovokovoghina da ata bara. Tuna
ivi tumaghaneku ma nani kubiine na avotekatekei. 18 Ma aku miiya na aviyavisina? Weni
tuna kava, ainuwabiibai da Keriso varana biibiina adimadimei na ke ere miiyanina.
Ainuwabiibai da aku rewapana emakamakai da wawaya iti miiyeku na abarei.
19 Taku na vovotaweku da aku kayowana aberaberai, wawaya ke ita vivibadeku. Ma
aku kayowana da ani sleiv wawaya kubiisi da peyarisi ana rutinisi Keriso kurina. 20 Jiu
damsi kurisi aberai da taku Jiu, i yawasiyai amakamakai da nuwanuwasi ana tinavirai
da ini tumaghana. Taku na vovotaweku da Moses ina vonaviyoyovana ke ata kivikivini ma
kegha da ana kivini da iyavo kava nani giuna ekivikivini na nuwanuwasi ana tinavirai
da Keriso ini tumaghanei. 21 Ma nakanani kupuna damsi kurisi aberai da taku kupuna
wawayiku, i yawasiyai amakamakai da Moses ina vonaviyoyovana ke ata kivikivini, da
bade ti damsi nuwanuwasi ana tinavirai da ini tumaghana. Ma kegha da ikikava God

* **9:9:** Deut 25:4; 1Tim 5:18 * **9:11:** Rom 15:27 * **9:13:** Deut 18:1 * **9:14:** Mat 10:10; Luk 10:7

evonavoneku da ati wawaya bubuna na mara nonowa akivikivini ma Keriso ina vibeyebeyena anunununi. 22 Ma iyavo kava i vitumaghana igisi na kurisi taku aberaberai da i yawasiyai amakamakai da ti damsi nuwanuwasi ana tinavirai da i vitumaghana ini rewapana. Ma vaghina, aku yawasa aviravirai da wawaya ikikava emakamakai na nakanani amakamakai. Weni berasi aberaberai, iyamna keta aekwekwai da wawaya yawasa makamakii nonowina ina viiya.

23 Keriso varana biibiina kubiine weni berana kudubina aberaberai da ina vibiibiina ku kamona tami ma taku kata rui. 24 Koakovi bo kegha da viveraverau kamonai, wawaya peyarisi ina verau ma wawaya sago kava ini nao da miiya ina viiya. Tami bade nakanani koveru kirakai da miiya kona viiya. 25 Iyavo kava virekwa ku kamona ina rui na ina vovunagha meyesi ma ini siya da ini rewapana ma tupuwisi na biibiina kavakava. Peyarina eberaberai da kraun ita viiya, tuna ivi matakira da ivi nao. Ma nani kraun na ina yawasa tupona. Ma tota na taberai da kata kraun makamakii nonowina taviiya. 26 Tuna kubiine taku ke ata veraverau nakanani ma wawaya ita veraveru wapawapa. Ma taku ke ata viviruwa nakanani ma tomowa keyakeyuna yavata ita viviruwa. Aku rewapana ke ati rekwei. 27 Wawaya kurisi adimadima ma ke vaghina da taku mani ana bera beroi. Tuna kubiine tupuwiku aberaberai da ini rewapana ma avovunagha bubuni da virekwa kamonai God ke ina voneku da ‘kuvi rekwa bero’ ma ke ini miiyeku.

10

Sawara yamoyamonisi ma kokoitau ke tavokavakavarisi.

1 Varevaresiku, taku ana vonavinotimi da nuwanuwami ke ina wapa da aviyavisina itupuwa ita kaekiki mau kurisi. Kwavu gaburinai ti na Yegai Yebayebarina idamani.* 2 Ti na Moses ikivikivini da kwavu ma yegai kamonai ibabataito. 3 Ma kii vavai na kunumai iororu da peyarisi ikamkam,* 4 ma bade kii okowa na God ivereveresi da peyarisi iumumai. Ibababa ma wakima vovokaravina gwabisiyai imakamakai da okowa ivereveresi da iumuma. Tuna wakimina na Keriso.* 5 Ma kegha da God viya kava kurisi ivivi nuwabiibai ma peyarisi na kegha. Tuna kubiine God ivi kiivunuwana da tupuwisi na dobu makiiwapana ivi yoghoyoghoi.*

6 Weni berasi itupuwa na iti matakira kurita da berabero notasi ke nuwanuwata ku kamona ita rui. Ti aviyavisina iberaberai na ke nakanani taberai.* 7 Ma sawara yamoyamonisi ma kokoitau ke kona vokavakavarisi. Wawaya viya Moses ina mariyai weni berana iberai ma tami na ke nakanani kona berai. Giruma katamana evonavona bo, “Wawaya kamporagha kubiine imakiivipika da ikamkam ma okowa bagibagisi iumumai da ivomiiri ma vipekana wapawapa iberaberai.”* 8 Tota na ke tipekana wapawapa. Wawaya viya nakanani iberai na mara sago kava kamonai God kovogha iveresi da wawaya 23 tausan irabobomakai.* 9 Ma tota na Bada ke tarubui. Wawaya viya nakanani iberai na mota beroberosi ikanisi da irabobo makai.* 10 Ma ke kona vonavurana. Wawaya viya nakanani iberai na God ina aneya ivonatawei da peyarisi igwaramutusi da irukwa.*

11 Ma weni berasi itupuwa kurisi da iti matakira kurita. Igiruma da ita vonaviakovita da weni kimtina na takitaruvita, iyamna mara damona gisina kava da ina nekiibau.

12 Tuna kubiine tami iyavo kava konotanotai da komiimiirikikina na kokitaruvimi da ke kona peku. 13 Ruyagha ikikava kopanapanani na maghimaghighina mara nonowa wawaya peyarisi nakanani epanapanani. Ma God na biibiina da ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei da ini viteta na nakanani ina berai. Ini vitemi da ruyagha ke

* **10:1:** Exod 13:21-22, 14:22-29 * **10:3:** Exod 16:35 * **10:4:** Exod 17:6; Num 20:11 * **10:5:** Num 14:29-30
* **10:6:** Num 11:4 * **10:7:** Exod 32:6 * **10:8:** Num 25:1-18 * **10:9:** Num 21:5-6 * **10:10:** Num 16:41-49

ina rakata kirakai da ami rewapana ina ghekuyowei. Ma bade keta ini beyemi da ruyagha kona veruvuvurei ma yawasa maninina kamonai kona miirikikina.

14 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni notasi kubiine sawara yamoyamonisi ma kokoitau kobaresi, ke kona vokavakavarisi. 15 Tami nuwanuwagiurimi, tuna kubiine na aviyavisina aisisiyei kurimi na tami mani kokitai da vonavaghata bo kegha. 16 Redu vivibiibiinina taviiya ma God tikiikiiwei, tuna na Keriso tarana rereghina, kudubita tuma patapatai. Ma parawa tavogimai, tuna na Keriso tupuwina rereghina, kudubita takam patapatai.* 17 Parawa sago kava ma tota peyarita nani rereghina taviiya na tota tavi nuwasago da kudubita Keriso tupuwina kamonai.

18 Israel damsi kokitisi, ti na suwara kana kema tepanai i suwara nevanevana eviiviiya ma evovorereghi da ekamkam patapatai na nani kamonai God kurina evovokavakavara.* 19 Koakovi da aviyavisina aisisiyei, bo? Sawara yamoyamonisi ma kokoitau na i rewapana kegha. Ma siya esuwasuwara kurisi na bade siyasi i rewapana kegha ma ke puyapuyakisi. 20 Aviyavisina aisisiyei na weni, iyavo kava God vaghata ke iti tumaghanei na kanuma beroberosi kurisi esuwasuwara, ke God kurina. Ma ke ata kayokayowei da tami kanuma beroberosi yavata koni kiikapu.* 21 Tami ke kovokovoghina da Bada ina reduwai konuma ma bade kanuma beroberosi i reduwai konuma. Ma ke kovokovoghina da Bada ina riyapa tepanai kona kam patapata ma bade kanuma beroberosi i riyapa tepanai kona kam patapata. 22 Weni nakanani koni miiriruwaruwa na Bada koni nuwapughupughui. Tami konotanotai da kovi rewapana kirakai da Bada koghekuyowei bo?*

23 Wawaya viya evonavona bo, “Bera kudubina taberai na vaghina.” Ma kegha da ke bera kudubina na biibiina kavakava da ini viteta. Ma bade ke bera kudubina na biibiina kavakava da tirewapana.* 24 Ke tam am biibiina kubiine kunekwa. Kegha, wawaya i biibiina kubiine kunekwa.

25 Vigimagimara gawarinai na siya peyarina na vaghina, kuna kam wapawapa. Ma ke am nota ina ragharagha ma ke kuni tarakiiyana da siyana na puyapuyakina bo biibiina, 26 iyamna giruma katamana evonavona bo, “Dobu ma bera kudubina na Bada rapenai.”*

27 Ma wawaya sago God ke iti tumaghanei ina viinim kam kubiine ma kuni vaghinei na aviyavisina ku maghinom ina terei na kekani. Ke am nota ina ragharagha da berabero keberaberai bo kegha. Ma ke kuni tarakiiyana da siyana na puyapuyakina bo biibiina. 28 Ma wawaya sago ita vonem bo, “Weni tuna na suwara siyana,” na ke kuna kani, iyamna nani wawayina ivonem na inotai da siyana kuna kani na bera berona. Ina notaragharagha kubiine na siyana kebarei. 29 Ke tam am notaragharagha ati sisiyei, ma nani wawayina ina notaragharagha kubiine. Tuna ke itakova bubuni da meni tuna bera biibiina ma meni tuna bera berona.

Ma wawaya ina vona bo, “Taku vovotaweku da bera kudubina ana berai. Avi kubiine wawaya sago ina notaragharagha kubiine ina guduku? 30 Kam kamonai God kurina avi kiikiiwa bubuna na avi kubiine wawaya sago ini wavuku, ina vona da abera beroi?” 31 Tam na maranai kekamkam ma keumuma bo aviyavisina kudubina keberaberai na kebera bubuni da God kana kadara ina rakata. 32 Ke kuna berai da Jiu damsi, Grik damsi bo vitumaghana damsi kamosiyai, wawaya sago ruyagha kuna verei da ina peku. 33 Taku nakanani aberabera tovoni da mara nonowa bera biibiisi aberaberai da wawaya kudubisi ati nuwaviinisi. Ke taku aku biibiina kubiine ma wawaya kudubisi i biibiina aekwekwai da yawasa makamakii nonowina ita panani.

---

* **10:16:** Mat 26:26-28; Mak 14:22-24; Luk 22:19-20 * **10:18:** Lev 7:6 * **10:20:** Deut 32:17 * **10:22:** Deut 32:21 * **10:23:** 1Kor 6:12 * **10:26:** Psa 24:1

11

1 Ma vaghina, ikikava taku Bada ina bera akivikivini, nakanani tami bade aku bera
kokivini.*

Vokavakavara ina keta maninina.

2 Bera ku kudubina kamonai konotanotiku ma bade vibeyebeyena ikikava avi damani
kurimi na kovovotani, tuna kubiine aigheghena kirakiiyemi. 3 Wekarakava akayokay-
owei da konakovi da Keriso ina Bada na God. Ma tomotomowa kudubita ita Bada
na Keriso. Ma wavine ina bada na kawana. 4 Tomowa debiiyai eniponipowana bo
ini peroveta da sisiya God gwabinai ina viiya ma ini debei ma gayamina kwarekwarewina
na Keriso ekiikiiviberoi.* 5 Ma wavine debiiyai eniponipowana bo ini peroveta da sisiya
God gwabinai ina viiya ma ini debei ma gayamina ke kwarekwarewina na kawana eki-
ikiiviberoi. Itinimaya, iyamna tuna nakanani ma uyawina ita gharitawei. 6 Ma wavine
gayamina ke ita kwarewi na ibiibai da peyarina ita gharitawei. Ma kegha, itinimaya
da uyawina ita boriya bo ita gharini. Tuna kubiine gayamina na ina kwarewi. 7 Ma
tomowa gayamina na ke ina kwarewi, iyamna tuna God iyamoni da maghimaghighina
ma kana kadara kamonai. Ma wavine tuna kawana kana kadara kamonai,* 8 iyamna
dobu karenai tomowa tuwirina ivotawei da wavine iyamoni. Ma ke wavine tuwirina
ita votawei da tomowa ita yamoni.* 9 Ma tomowa ke ita yamoni wavine kubiine, kegha,
wavine iyamoni na tomowa kubiine. 10 Ma aneya notasiyai kubiine, wavine gayamina
ina kwarewi, ini matakira da kawana ina rewapana gaburinai. 11 Ma tota Bada ina
wawaya, tuna kubiine kamotiyai tomowa wavine ke ina kitaoruwei bo wavine tomowa
ke ina kitaoruwei. Ivi ruwa na sago, 12 iyamna tomowa tuwirina ivotawei da wavine
iyamoni ma bade wivine ituwa da tomotomowa. Ma bera kudubina God gwabinai ipisi.
13 Tami mani kotakovi da wavine gayamina ke kwarekwarewina ma God kurina
ina nipowana na ibero. 14 Ma bera ku maninina evonavona da ke meyani tomowa
ini uyawa da wavine nakanani. Nakanani ita berai na itinimaya kirakai. 15 Ma wavine
ini uyawa na tuna na kana karawata. God uyawina iverei da gayamina kana terepapara.
16 Iyai ina kayowana da dughu kamonai vokavara kana keta ina viviruwa nonowei
na kurimi aku sisiya damona na weni. Ke sago keta kana viruwa ita makamakai da
aviyavisina wekarakava avi sisiyei na tuna kava. Ma tokai ma God ina wawaya ekalesiya
bogii ma bogiiyai na kudubita tuna takivikivini.

Korint damsi Bada ina kamporagha ikamkam wapawapai.
(Mat 26:26-29; Mak 14:22-25; Luk 22:14-20)

17 Ana vonemi da ami vikiidaburana vokavara kubiine na kamonai na berona irakata
ma biibiina igisi, tuna kubiine ke ata vivigheghenimi. 18 Kunona, avi yanei da Keresiyana
kudubimi koikiidaburana na kamomiyai ke kota vivinuwasago bubuna. Ma anotanotai
da weni sisiyina na vonavaghata. 19 Agunai tami viya koikawapata na nani kamonai
wawaya inakovi da iyavo kava na God ina wawaya maninimi. 20 Maranai koikiidabu-
rana na Bada ina kamporagha kota kani ma kegha, kokamkam wapawapa. 21 Iyavo
kava kovi nao kokamkam na turaturami ke kota notanotisi da wawaya viya vitonara
ekarakarisi. Ma viya na eumuma neghanegha. 22 Kade ami numa bo kegha da kota kam
ma kotuma? Keresiyana damsi viya kokitaoruwesi ma moyamoyakisi koinimayamayisi
bo? Ikikava ana vonemi? Ani gheghenimi bo kegha? Kegha taweyana!

Ikikava Bada ina kamporagha ita kam bubuna.

---

* **11:1:** 1Kor 4:16; Plp 3:17 * **11:4:** Pol ina mariyai Keresiyana i kiki da tomowa nipowana bo sisiya God gwabinai ini debei na ke gayamina ina kwarewi. Nakanani ina berai na ini matakira da God ivokaravei. Ma bade i kiki da wavine maranai nipowana bo sisiya God gwabinai ini debei na gayamina ina kwarewi. I mariyai wivine gayamisi kwarekwarewisi imatakira da kakawasi i rewapana gaburinai imakamakai. Ma nani maranai wivine madamadawarisi gayamisi ke ita kwarekwarewa. * **11:7:** Gen 1:26-27 * **11:8:** Gen 2:18-23

23 Taku aviyavisina Bada gwabinai aviiya na bade tami kurimi avi damani, iyamna
vaghata na weni. Muriyai da Judas ita vomiiri ma Bada Yesu iti wawanei na Yesu parawa
iviiya ma 24 God kurina ivi kiikiiwa, ivogimai ma ivona bo, “Weni tuna na taku tupuwiku,
tuna tami kubiimi. Weni nakanani kona beraberai da taku kona notanota nonoweku.”
25 Ma bade nakanani nani kamna murinai, redu iviiya ma ivona bo, “Weni reduna
kamonai na taraku, tuna ivi matakira da God tami yavata vivaghina vuna makamakiina
koberai. Maranai konumumai na taku kona notanota nonoweku.”*
26 Maranai weni parawina kona kanikani ma weni redunai konumuma, tuna na Bada
ina rabobo matakirina. Kona beraberai da ina ku vovira marana. 27 Tuna kubiine
tam iyai Bada tupuwina kuna kam wapawapai bo tarana kunuma wapawapai, tuna na
berabero ghamanakina keberaberai Bada tupuwina ma tarana kurina. 28 Tuna kubiine
wawaya ini tupavire meyei ma ina damini da tuna vaghina na Bada tupuwina ina kani
ma redunai inuma. 29 Wawaya, Bada tupuwina iyamna ke itakova bubuni ma ina kam
ma inuma wapawapai na God ini tupaviresi ma ina vona da berabero iberai. 30 Tami
viya nakanani koberaberai kubiine na mitamitami ma gubagubagimi ma kamomiyai
wawaya viya namada irabobo. 31 Ma mikeda tota mani titupavira meyeta na God ke
ini tupavireta. 32 Ma takovi da maranai Bada God itupavirevireta ma kovogha gisina
everevereta na vibeyebeyena eberaberai da ini maninita da mara damonai dobu ku
berona ina tereterei na tota ke ini wavuta.
33 Tuna kubiine varevaresiku, Bada ina kamporagha kubiine kovi koyakoyagha da
kudubimi koni kiidaburana ina kovi ma muriyai da kona kam patapata. 34 Ma iyi vitonara
ikarai na kunona ina numiiyai ita kam, da maranai koni kiidaburana na ke ina kam ma
inuma wapawapa. Ina bera beroi na mara damonai God ina vitupavira ku kamona
ina rui. Ma vaghina, bera viya na karakava ani beyebeyemi maranai ana vovira kurimi.

12

Kanuma Vovokaravina ina puyo.

1 Varevaresiku, Kanuma Vovokaravina ina puyo ani sisiyei.
Akayokayowei da vonavaghata konakovi. 2 Koakovi da rorova tami Keriso ke
koti tumaghanei ma nani maranai wawaya ivi beroberowemi da sawara yamoyamonisi
ma kokoitau kovovokavakavarisi. 3 Tuna kubiine ani akovimi da iyai God Kanumina ina
rewapanai isisiya na ke meyani ina vona bo, “Yesu aimagi.” Ma iyai ina vona bo, “Yesu
tuna Bada” na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai kava da nakanani ini sisiya.
4 Kanuma ina ku nevaneva na puyo bogii ma bogiiyai taviiviiya, ma Kanuma Vo-
vokaravina sago kava, tuna weni puyosi peyarina erereregha.* 5 Biga bogii ma bogiiyai
ma kegha da Bada sago kava tabigebigei. 6 Wawaya sago sago duma i bera bogii ma
bogiiyai God kubiine eberaberai ma meni berasi kava eberaberai na God rewapana
ina veresi da ina bera bubuni. 7 Wawaya sago sago duma i yawasa kamonai ini debei
da Kanuma Vovokaravina ina puyo gwabisiyai. Wawaya kana puyo na ke tuna mani
kava ina biibiina kubiine, ma Keresiyana peyarisi kubiisi. 8 Kanuma Vovokaravina
wawaya sago kana puyo na nuwagiura iverei da nuwagiura sisiyisi wawaya kurisi
ini damadamani. Ma nani Kanumina wawaya sago kana puyo na akova iverei da nani
akovina ina vividebei vitumaghana wawayisi kurisi. 9 Ma bade wawaya sago kana
puyo da ina nota ini rewapana ma ini tumaghana kiimatana. Ma sago kana puyo iverei
da gubagubagisi ina viviyawasisi. 10 Ma bade sago kana puyo da bera ghamaghamasi
ina beraberai. Ma sago kana puyo da ini peroveta na sisiya God gwabinai ina viiya ma
ina vividebei. Ma wawaya sago kana puyo da inakovi da meni wawayina rewapana Bada
gwabinai iviiya ma meni wawayina rewapana kanuma berona gwabinai iviiya. Ma
sago puyo iverei da kunuma gamosiyai ina vivisisiya. Ma sago puyo iverei da maranai

* **11:25:** Exod 24:6-8; Jer 31:31-34 * **12:4:** Rom 12:6-8

kwinana kunuma gamonai ini sisiya na iyamna ina vividebei vitumaghana wawayisi kurisi. 11 Ma weni puyosi peyarina na nani Kanumina sago kava erereregh, tuna ina kina kava ina kayowanai wawaya sago sago duma ina puyosi.

Tupuwa sago kava kamonai biga ipeyari.

12 Wawaya tupuwina sago kava ma kegha da nani kamonai biga bogii ma bogiiyai eberaberai. Namanaki wawaya matana, kaena, imana bo tinina, ti na bogii ma bogiiyai, ma peyarisi na tupuwa sago kava kamonai. Ma Keriso na nakanani.* 13 Maghimaghighina tota peyarita, Jiu damsi ma kupuna damsi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, peyarita Kanuma Vovokaravina ibabataitota da Keriso tupuwina sago kava ku kamona tarui. Ma God, Kanuma Vovokaravina na peyarita ivereta.

14 Vaghina ma, wawaya tupuwina na ke bera sago kava ina berai ma bera ipeyari. 15 Mikeda wawaya kaena ita vona bo, "Taku na ke ima, tuna kubiine taku ke tupuwa kamonai." Nakanani iti sisiya ma kegha da tuna na tupuwa kamonai. 16 Mikeda wawaya tinina ita vona bo, "Taku ke mata, tuna kubiine taku na ke tupuwa kamonai." Nakanani iti sisiya ma kegha da tuna na tupuwa kamonai. 17 Mikeda wawaya tupuwina kudubina na mata kavakava na ikikava iti yana? Bo mikeda tupuwina kudubina na tina kavakava na ikikava pughu ita yoni? 18 Ma vonavaghata, God wawaya tupuwina iyamoni da kamonai biga bogii ma bogiiyai ina berai. God ina kayowanai na kii gawara nununai iteresi. 19 Wawaya kaena kava kuta kitai na ke kovokovoghina da kuta vona bo, "Tuna na wawaya." 20 Vona bubuna, wawaya tupuwina na sago kava ma nani kamonai bera bogii ma bogiiyai eberaberai.

21 Tuna kubiine mata ke ima ina vonei bo, "Tam ke ata kayokayowem," bo gayama ke kae ina vonei bo, "Tam, abarem." 22 Ma wawaya tupuwina kamonai na viya mitamitasi ma kegha da ke vaghina da tabaresi, iyamna i biga imakiiyana. 23 Ma viya na ke debiiyai kata vivisisiyesi ma kegha da takitaruvisi ma takoyagha bubunisi. Ma wawaya tupuwita kamonai gawara viya inimayamayisi na tatere gavugavusi. 24 Ma viya na vaghina, ke inimayamayisi na debiiyai ina makai. Ma God peyarisi ivi sagosi da tupuwa sago kava. Ma nani kamonai mitamitasi ma inimayamayisi ekoyakoyagha bubunisi ma ekiikiiepepisi, ke rewapanisi nakanani. 25 Tuna kubiine Keriso tupuwina kamonai na wawaya ke ini bogebogesi ma peyarisi nani kamonai ini vowaguvivirana. 26 Ma mikeda tupuwa kamonai sago inivisi ina viiviiya na peyarisi nani inivisina ina vii patai. Ma sago ina bera bubuni na peyarisi ini nuwabiibiiyei.

27 Tami peyarimi na Keriso tupuwina ma tami sago sago duma na nani tupuwina kamonai. 28 Vitumaghana wawayita kamotiyai God, wawaya ivinesi da avi bigasi kava ina berai. Kunona aposol ivinesi, iteretani na peroperoveta, ma iteretana meyei na vibeyebeyena wawayisi. Nani murinai wawaya ivinesi da bera ghamaghamasi eberaberai ma viya rewapana iveresi da gubagubagisi iyawasisi. Ma viya na nimonimoriyai turaturasi ivitesi, ma viya na wawaya peyarisi inowesi da biga eberaberai ma bade viya ivinesi da kunuma gamosiyai ini sisiya.* 29 Ma ke peyarisi na aposol bo peroperoveta bo vibeyebeyena wawayisi. Ma ke wawaya peyarisi bera ghamaghamasi ita beraberai. 30 Ke peyarisi gubagubagisi iti yawasisi, ma bade viya kava kunuma gamosiyai ini sisiya, ma ke peyarisi sisiyisi iyamsi iti debei. 31 Ma nuwanuwami kudubinai puyo ghamaghamasi kota kayowei.

Wekarakava na keta biibii kirakiina ani beyemi, tuna na nuwaviina.

13

Nuwaviina.

* **12:12:** Rom 12:4-5 * **12:28:** Epe 4:11

1 Mikeda taku, wawaya ma aneya gamosi bogii ma bogiiyai ati sisiya ma nuwaviina
gwabikuwai kegha na aku sisiya na kwebuna, nipu wapawapa aberaberai ma iyamna
kegha.
2 Mikeda kaku puyo da ati peroveta ma bade akova kudubina ma nota gavugavusi
atakova yavui, ma bade ati tumaghana kirakai da koya ata vonei da ita nae ku gawara
sago ma ita tupuwa, ma weni berasi kamonai nuwaviina gwabikuwai kegha na taku
na kwebuku.* 3 Mikeda aku sawara kudubina wawaya moyamoyakisi ata veresi, ma
ati vaghinei da wawaya tupuwiku ku keyama karakaratina ita tawanaruweku ma nani
kamonai nuwaviina gwabikuwai kegha na ke aviyavisina biibiina ata viiya.
4 Nuwaviina wawayina na ere nuwanubana ma nuwanuwana pikanai bera kudu-
bina eberaberai. Ma nuwaviina wawayina na ke ina nuwakapi bo ina kayotata ma
ke ini gheghena meyei. 5 Nuwaviina wawayina gwabinai na vikayotirana kegha,
nota meyena kegha, ma kayoghakighaki kegha. Tuna na notataweyana wawayina.
6 Nuwaviina wawayina na bera beroberosi ke ita vivinuwabiibiiyei, ma vonavaghata na
tuna ini nuwabiibiiyei. 7 Nuwaviina wawayina ke meyani ina nota ina peku, mara nonowa
ini tumaghana, ina nota ini rewapana, ma ina miirikikina.
8 Nuwaviina na makamakii nonowina. Ma wawaya iperoveta da God ina sisiya idebei
na karakava nani puyona ina kovi. Ma wawaya kunuma gamosiyai isisiya na karakava
nani gamosi ina wapa. Ma nuwagiura nakanani, bade ina wapa, 9 iyamna nuwagiura
nevanevana kava takovi. Ma bade sisiya nevanevana kava God gwabinai taviiviiya
da tidebei. 10 Ma karakava bera vaghata kudubina ina nekiibau na aviyavisina gisina
wekarakava gwabitiyai na ina wapa.
11 Gisikuwai na gegeya i sisiyai avivi sisiya ma gegeya notasi anotanotai. Maranai
amagura na gegeya berasi avoterei. 12 Karako weni maranai God maghighina takitakita
sowasowai. Ma karakava mara epipisi da wawayina vaghata maghighina takita
bubuni. Karako na aku akova igisi ma karakava anakova bubuna. Ikikava God iakova
bubuniku, nakanani God anakova bubuni.
13 Ma vaghina, puyo peyarisi ina wapa ma bera ivi aroba kava na mara nonowa
ina makai, ti na vitumaghana, nota rewapana ma nuwaviina. Ma kamosiyai na nuwavi-
ina ighe kirakai.

14

Kanuma Vovokaravina ina puyo ivi sisiya meyei.

1 Nuwaviina ketana kokivini ma nuwanuwami kudubinai Kanuma Vovokaravina ina
puyo kokayowei. Puyo sago biibiina kota kayowei na weni, koti peroveta da sisiya God
gwabinai kota viiya ma koti debei wawaya kurisi. 2 Iyi kunuma gamosiyai ini sisiya na ke
wawaya kurisi ita vivisisiya ma God kurina, iyamna ke sago wawaya ina sisiya itakovi.
Kanuma Vovokaravina ina rewapanai sisiya gavugavusi isisiyei. 3 Ma meni wawayina
peroveta puyona iviiya da God ina sisiya idebei wawaya kurisi na ivitesi, nota biibiisi
evereveresi da ekiikiiepepisi ma nuwanuba evereveresi. 4 Ma iyai kunuma gamosiyai
isisiya na tuna mani ivite meyei, ma iyai God ina sisiya idebei na ekalesiya kudubisi
ivitesi.
5 Akayokayowei da kudubimi kunuma gamosiyai koti sisiya, ma kegha da aku kay-
owana ghamanakina da koti peroveta da God ina sisiya koti debei wawaya kurisi. Tuna
na puyo ghamana, ke nakanani ma wawaya kunuma gamosiyai iti sisiya. Ma kegha
da wawaya kunuma gamosiyai ini sisiya ma bade ku tepana ini debei da nani sisiyisi
na iyamsi avai na tuna puyo ghamanakina iviiya da ekalesiya ini vitesi da ini rewapana.
6 Varevaresiku, ana pisi kurimi ma maranai kunuma gamosiyai ani sisiya na tuna na
ini vitemi bo kegha? Kegha taweyana. Ma mikeda nota God gwabinai ana viiya ma

* **13:2:** Mat 17:20, 21:21; Mak 11:23

ani mamatarei, bo nuwagiura ma akova ani beyebeyena bo God ina sisiya gavugavuna ani debei, na vaghina, tuna ini vitemi.
7 Sawara ke vividagudagusi, ke ti mani ita tutou nakanani ma durere ma enava na
wawaya inuveni bo ina kiitovotovona bubuni na tavogiini da avi tavorina iuvuveni bo
eraravi. 8 Ma mikeda ture ke inuvena bubuni na ikikava wawaya ina vovunagha da
ghaviya ina nepotei? 9 Tami nakanani, mikeda kunuma gamosiyai koni sisiya vigayagaya
na wawaya ikikava inakovi da tam aviyavisina kisisiyei? Tuna na sisiya wapawapa, am
sisiya nakanani ma yanunu. 10 Agunai dobu ku kudubina na wawaya i gamo bogii ma
bogiiyai isisiya, ma peyarisi na ere iyamsi. 11 Mikeda wawaya sago isisiya na sisiyina
iyamna ke ata viiviiya, tuna na dobu viruwa wawaya kuriku, ma bade taku na nakanani
kurina. 12 Ma bade tami nakanani. Ami kayowana ghamana da Kanuma Vovokaravina
ina puyo gwabimiyai ita makai, tuna kubiine meni puyosi eberaberai da ekalesiya ina
rewapana erakarakata na God kurina kovi nowi da nani puyosi kamomiyai ina rakata.
13 Tuna kubiine, iyi kunuma gamosiyai isisiya na ina nipowana da akova Kanuma
Vovokaravina gwabinai ina viiya da sisiyisi iyamsi ini debei wawaya kurisi. 14 Mikeda
kunuma gamosiyai aniponipowana na kanumikuwai aberaberai ma nani kamonai
taku mani ke atakovi da aviyavisina aisisiyei. 15 Aviyavisina ana berai? Kanumikuwai
na kunuma gamonai ana nipowana ma bade aku notiyai na gamokuwai ana nipowana.
Kanumikuwai na kunuma gamonai ana tavora ma bade aku notiyai ana tavora. 16 Ma
mikeda tam kanumimuwai na kunuma gamonai God kuta vovokavakavari ma wawaya
sago koroto kamonai am sisiya iyamna ke itakakovi na ikikava ini vaghinei da ina vona
bo, “Amen”? Am vikiikiiwa iyamna ke ita viiviiya. 17 Namanaki da am nipowana ma am
vikiikiiwa God kurina na ibiibii kirakai, ma kegha da kwinam na ke iti vite tovoni.
18 God aikiikiiwei da kunuma gamosiyai mara nonowa aisisiya da tami peyarimi
aghekuyowemi. 19 Ma kegha da Keresiyana kamosiyai ani sisiya na meni berana na
iyamna irakata da akova kona viiya? Vibeyebeyena kiimatanina ma tupona kava
ana berai bo kunuma gamonai ani sisiya da ina guri kirakai? Kegha, vibeyebeyena
tupona na iyamna irakata ma tuna ana berai.
20 Varevaresiku, ke kona berai da tami gegeya nakanani, ti na notamagura gwabisiyai
ke ita terei. Tami na komagura ikovi. Ma kegha da ikikava gegeya nota didibarisi ke
itakovi na tami bade nakanani nota didibarisi ke kona notai. 21 Ma giruma katamana
kamonai igirumi da Bada ivona bo,
“Dobu viruwa wawayisi ana vonatawesi
da gamo viruwai ini sisiya aku wawaya kurisi,
ma patana da aku sisiya ke ini yanei.”*
22 Sisiya kunuma gamosiyai na iyavo kava ke ita vivitumaghana na imatakira kurisi ma
ke ekalesiya kubiisi. Ma God ina sisiya videbena, tuna na ekalesiya kubiisi ma ke iyavo
kava ke ita vivitumaghana kubiisi.
23 Mikeda Keresiyana kudubimi koti kiidaburana ma peyarimi koti karei da kunuma
gamosi bogii ma bogiiyai kota vivisisiya ma nani kamonai wawayota bo ke vitumaghana
damsi ita rui ma nakanani iti yanemi na ita vona bo, “Damsi ineghanegha bo?” 24 Ma
peyarimi God ina sisiya kota vividebei ma wawayota bo ke vitumaghana wawayina
ita rui ma nani sisiyisi iti yanei na nuwanuwana ita tonai, iyamna damina ita viiya da
tuna berabero wawayina. Nani sisiyisi peyarisi iti yanei ma tuna mani iti tupavire meyei,
25 da ina nota gavugavusi iti debei. Iti tuwaporeruruwana ma God ita vokavakavari ma
iti mamatara bo, “Vonavaghata God na weni, tami kamomiyai.”

Vokavara kana keta.

26 Varevaresiku, aviyavisina avivi sisiyei na ku tepana ana terei. Maranai koikiidabu-
rana vokavakavara kubiine na wawaya sago da vokavara tavorina ina tavotavori, ma

* **14:21:** Isa 28:11-12

sago da ina vivibeyebeyena, ma sago da sisiya God gwabinai ina viiya da ina vividebei, ma sago da kunuma gamosiyai ina vivisisiya, ma bade sago da nani sisiyisi kunuma gamosiyai na iyamsi ina vividebei. Nani berasi kudubina kona beraberai na Keresiyana dami ini vitemi da koni rewapana. 27 Wawaya kunuma gamosiyai visisiya ina kayowei na ruwa bo aroba kava ini sisiya. Ma ke peyarisi marasago ina berai. Ini koyakoyagha da wawaya sago sago duma ini sisiya. Ma wawaya sago ina vovunagha da nani sisiyisi peyarina iyamsi ini debei. 28 Ma mikeda Keresiyana kamosiyai wawaya kegha da nani sisiyisi iyamsi iti debei na ibiibai da sisiya wawayina ini kawapotapota da tuna ma God kava ini sisiya karakarava. 29 Peroperoveta ruwa bo aroba sisiya God gwabinai ina viiya da ini debei na iyavo kava ini yanesi na ina ruvai da aviyavisina isisiyei na vonavaghata bo kegha. 30 Mikeda wawaya sago ina vivisisiya ma nani kamonai peroveta sago nota God gwabinai ina viiya na wawayina isisiya na ina voterei da peroveta ini sisiya. 31 Tami peyarimi sago sago duma ami taraboga kona viiya da God ina sisiya koni debei da peyarimi akova kona viiya ma ini vitemi da ami nota ini rewapana. 32 Ma wawaya iyai peroveta puyona ina viiya da God ina sisiya iti debei na kovokovoghina da tuna mani ini potepote meyei da ini koyakoyagha da ina taraboga ina viiya da ini sisiya, 33 iyamna God tuna ina kayowana da bera maninina kavakava. Ina kayowana da ina wawaya nuwanubiiyai ina makai.

Maranai Keresiyana kudubisi dobu nununai ikiidaburana vokavara kubiine 34 na wivine kawasi ina pota, ke debiiyai ini sisiya. Vonaviyoyovana katamana igiruma da ti na kakawasi gaburisiyai. 35 Ma aviyavisina akovina ina kayowei na karakava kakawasi ini tarakiiyanesi i numiiyai, iyamna ibero kirakai da wavine ita vomiiri da vokavara kamonai iti sisiya.

36 God vonana karena na tami bo? Bo tami kava kurimi inekiibau bo? 37 Ma iyi tam kuna nota meyem da tam God ina peroveta bo puyo Kanuma Vovokaravina gwabinai kuviiya na kutakova bubuni da aviyavisina agirugirumi kurimi na Bada ina sisiya bagibagina. 38 Ma iyavo kava weni sisiyina ina vonabarei na bade Bada ina vonabaresi.

39 Tuna kubiine, varevaresiku, mara nonowa nimonimoriyai nuwanuwami kovotawei da sisiya God gwabinai kona viiya ma kona vividebei. Ma bade wawaya ke koni ghiyesi da kunuma gamosiyai visisiya ina voterei. 40 Ma bera kudubina kobera bubuni da maninina kavakava.

15

Keriso irabobo ma ivomiiri kana sisiya.

1 Varevaresiku, wekarakava Keriso varana biibiina ata vonavinotimi. Tuna adimei kurimi na koviiya ma kovi tumaghanei da tuna tepanai komiimiirikikina. 2 Weni varana biibiina adimei kurimi na kovi tumaghanei ma kovokikini da yawasa makamakii nonowina kopanani. Mikeda ke kona vokikini na ami vitumaghana na kwebuna.

3 Taku aviyavisina aviiya na avi damani kurimi. Ikikava giruma katamana ivona da ita tupuwa na vaghina, nakanani itupuwa. Bera ghamanakina na weni, Keriso ita berabero kubiine irabobo,* 4 ma idogoi ma mara viarobina kamonai rabobowai ivomiiri. Giruma katamana ikikava ivona na berana itupuwa.* 5 Ma kunona Keriso, Pita kurina inekiibau, ma muriyai da ina aposol ivi 12 kurisi.* 6 Nani murinai na mara sago kana kivikivina peyarisi kurisi inekiibau, ti na ivi 500 ma ku tepana. Peyarisi na patana da yawayawasisi emakamakai, viya kava namada irabobo. 7 Muriyai bade Jemes kurina inekiibau, ma ina aposol kudubisi kurisi.

8 Ma turina na taku kuriku. Namanaki da taku aku tupuwa ketana na bogiiyai ma kegha da inekiibau kuriku.* 9 Taku na aposol peyarisi gaburisiyai. Ma taku ke ata biibii

* **15:3:** Isa 53:5-12 * **15:4:** Psa 16:8-10; Mat 12:40; Apos 2:24-32 * **15:5:** Mat 28:16-17; Mak 16:14; Luk 24:34, 36; Jon 20:19 * **15:8:** Apos 9:3-6

kamowa da ati aposol iyamna God ina wawaya avivi tupaketowanesi.* 10 Ma God ina
agabiibai kuriku irakata da ivineku da avi aposol. Ma aposol bigana abera kirakiiyei
da iyamna irakata, ke aposol peyarisi nakanani. Ma ke taku aku rewapanai ma God
ina agabiibai tepanai da biga iverau bubuna. 11 Vaghina ma, mede kota voneku meni
wawayina idima kurimi, taku bo aposol sago. Ma peyarikai na Keriso varana kava
kadimadimei. Ma tuna varana kovi tumaghanei.

Rabobowai tavomiiri.

12 Ma namada dima kamonai kovi yanei da Keriso rabobowai ivomiiri. Ma avi kubiine
tami viya kovonavona da wawaya ina rabobo na ke ina vomiiri? 13 Mikeda wawaya
rabobowai ke ina vomiiri na bade Keriso ke ita vomiiri. 14 Ma mikeda Keriso ke ita vomiiri
na akii dima na iyamna kegha, ma bade ami vitumaghana na iyamna kegha. 15 Ma ku
tepana, mikeda vonavaghata da raborabobosi rabobowai ke ina vomiiri na tokai aposol
kavi mamatara bero maranai God kavivi sisiyei, iyamna akii dima kamonai namada
kavona da tuna iberai da Keriso rabobowai ivi yawasi. 16 Mikeda raborabobosi ke
ita vomiiri na bade Keriso nakanani ke ita vomiiri. 17 Ma Keriso ke ita vomiiri na ami
vitumaghana na iyamna kegha, ma patana da ami berabero kamonai kota makamakai.
18 Nakanani na iyavo kava Keriso ivi tumaghanei ma irabobo na iwapa tuwanonowa.
19 Ma mikeda Keriso titumaghanei ma nani vitumaghanina na ita yawasa dobuwai kava
kubiine ma rabobo murinai na ke sago yawasa tapanani na wawaya ita vonaviiviiyaketa,
ita vitumaghana na iyamna kegha.

20 Ma vonavaghata na weni. God iberai da Keriso rabobowai ivomiiri. Keriso ivi nao
ivi matakira da iyavo kava irabobo na karakava ti bade ina vomiiri, 21 iyamna tomowa
sago ina bera kubiine rabobo tapanapanani, ma bade tomowa sago ina bera kubiine
rabobo murinai tavomiiri. 22 Adam ina bera kubiine peyarita tarabobo. Ma bade
Keriso ina bera kubiine rabobowai tavomiiri. 23 Tota sago sago duma ita mara iterei.
Keriso ivi nao ma karakava ina vovira na iyavo kava tuna rapenai na ina vomiiri. 24 Nani
murinai na mara damona ina nekiibau na Keriso ina vomiiri da kiikiivavo, kanuma
beroberosi i babada rewapanisi yavata kudubisi ina ghegavovorisi. Ma murinai ina
vikiivavona ini damani ina Mamai God kurina, 25 iyamna Keriso ini kiivavo ina nenae da
kana ghavighaviya God ina tereoruwesi da kae gaburinai.* 26 Ma damona na rabobo
ina ghegavovori, tuna na kana ghaviya turina. 27 Giruma katamana evonavona bo, “Bera
peyarina kaena gaburinai iterei.” Vonavaghata, ma maranai ivona bo ‘bera peyarina,’
takovi da ke God iti sisiyei, tuna na tepanai. Ma God bera peyarina Keriso gaburinai
ina terei.* 28 Bera peyarina Natuna Keriso gaburinai ina terei da ini badei. Ma Natuna
tuna mani ina tereoruwe meyei da God ina rewapana gaburinai ina makamakai. God
nakanani ina berai da bera ku kudubina tuna ina ghekuyowei.

29 Ma mikeda raborabobosi ke ina vomiiri na iyavo kava raborabobosi kubiisi
ina babataito na ke aviyavisina biibiina ina panani. Tuna kubiine na avi kubiine
wawaya ina babataito raborabobosi kubiisi? 30 Ma mikeda raborabobosi ke ita vomiiri
na avi kubiine mara nonowa tokai kaverevere meyekai Keriso kubiine da wawaya
ina kiikiiviberokai? 31 Ma taku akiibau wapa da rabobo ma yawasa ku kamona abigabiga.
Ma vonavaghata, taku mara nonowa nakanani, ma kegha da ainuwabiibii kirakai
iyamna tami ita Bada Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. 32 Mikeda raborabobosi ke
ita vomiiri na avi kubiine Epesas kamonai wawaya beroberosi yavata kavi ruwa, ti na
nakanani ma ghamoghamo dipa? Aviyavisina biibiina ata panani? Rabobowai ke
tavomiiri na vaghina, “Takam ma tuma, iyamna maram tarabobo.”*

33 Ma ke wawaya ini beroberowemi, “Wawaya maninimi ma beroberosi yavata
koni kiikapu na ini nowemi da ku keta berona kona rui.” 34 Konota kiimatana, kovovira

* **15:9:** Apos 8:3 * **15:25:** Psa 110:1 * **15:27:** Psa 8:6 * **15:32:** Isa 22:13

ku keta maninina ma bera beroberosi kovoterei. Avonavonemi, kotinimaya, iyamna tami viya na God ke kotakovi.

Raborabobosi ina vomiiri na tupuwisi ikikava.

35 Tami viya kota vona bo, “Raborabobosi na ikikava ina vomiiri? Ma, ina vomiiri na
tupuwisi kitana ikikava?” 36 Tami neghaneghami! Aviyavisina tavovoni na vavina
ina bowa da peina ina gogogo. 37 Ma aviyavisina dowiyai kevovoni, whiti peina bo pei
sago, ke kiina kudubina kuta vovoni ma peina kava kevovoni. 38 Ma pei ina gogo ina ghae
na God ina kayowanai ina berai da kitana ikikava. Pei bogii ma bogiiyai ma eberaberai
da ina magura na kitasi bogii ma bogiiyai.
39 Ma tupuwa peyarina God iyamoni da bogii ma bogiiyai. Wawaya tupuwita,
ghamoghamo tupuwisi, kiu ma iyana, peyarisi na bogii ma bogiiyai.
40 Ma kunuma makamakiisi kitasi ibiibii kirakai ma bade dobu makamakiisi kitasi
ibiibii kirakai. Ma God iyamonisi da kii kita na bogii ma bogiiyai. 41 Madegha kana
kita bogiiyai, nawaravi kana kita bogiiyai, gwamegwame kamosiyai kii kita bogii ma
bogiiyai. Ma kegha da peyarisi na kitasi biibiisi.
42 Weni nakanani ina tupuwa maranai wawaya rabobowai ina vomiiri. Wawaya
tupuwina ina dogoi na ina bowa ma ina vomiiri na tupuwina na makamakii nonowina.
43 Maranai wawaya tupuwina ina dogoi na berona, ma ina vomiiri na kitana ina biibii
kirakai. Ma ina dogoi na mitamitana, ina vomiiri na tuna ini rewapana kirakai. 44 Wawaya
ina rabobo ma ina dogoi na tuna dobu tupuwina. Ma wawayina rabobowai ina vomiiri
na tupuwina vuna na tuna kanuma tupuwina. Tuna kubiine wawaya na sago ma
tupuwina na ruwa, sago na yawasa weni dobunai kubiine ma sago na rabobo muri-
nai kubiine. 45 Giruma katamana igiruma bo, “God kunona tomowa iyamoni da
yawayawana, ma tuna na Adam.” Ma murinai na Adam vuna inekiibau ma tuna
Kanumina na yawasa everevereta.* 46 Ma kunona God weni dobuna kubiine tupuwita
iyamoni ma karakava tavomiiri na kanumita kubiine tupuwa vusi taviiya. 47 Dobu
karenai God dowa iviiya ma iyamoni da Adam, tomowa karena. Ma tomowa viruwina
na kunumai ioru, tuna Keriso. 48 Wawaya dobu makamakiisi na ere tupuwisi, ti na
Adam nakanani dowiyai iyamonisi. Ma kunuma makamakiisi ti na Keriso nakanani,
tuna kunumai emakamakai. 49 Tota karako tupuwita na Adam nakanani ma karakava
mara epipisi da tupuwita ini vuni da tomowa kunuma makamakina nakanani.
50 Varevaresiku, avonavonemi da God ina vikiivavona kamonai wawaya tupuwisi ere
viyosi ma ere tarasi na i gawara kegha. Aviyavisina ina rabobo na ke kovokovoghina da
yawasa makamakii nonowina ini rapenei.
51 Kovi yana, akova gavugavuna ana vonemi. Wawaya viya ina rabobo ma viya
tamakamakai ma ture turina ina tou da yaghiyaghinai God ina tawanavireta.† 52 Bera
yaghiyaghinai ina tupuwa, nakanani ma kadakadara. Nani turena ina tou ma rab-
orabobosi ina vomiiri da ke ina rabobome. Ma peyarita God ina tawanavireta da tupuwita
vusi. 53 Aviyavisina ita rabobo na ina virai da makamakii nonowina. Ma aviyavisina
ita bowa na ina virai da ke meyani ina rabobo. 54 Weni berasi peyarina na ini matakira da
aviyavisina giruma katamana ivonei da ina tupuwa na vonavaghata. Ivona bo,

“Rabobo kana mara ikovi, God ivi kovi tuwanonowi.*
55 O, rabobo kade kuta ghekuyoweku bo?
Kegha, ke kovokovoghim!
O, rabobo kuta vowiku, bo?
Kegha, am rewapana ikovi!”*

---

* **15:45:** Adam vuna na Yesu Keriso. † **15:51:** Pol weni tuna igirugirumi na inotanotai da gisina kava Keriso ita vovira ku dobu da mara damona. Inotanotai da tuna yawayawana dobuwai ma nani kamonai Keriso ita nekiibau da ita kitai. Ma kegha. * **15:54:** Isa 25:8 * **15:55:** Hos 13:14

56 Rabobo ina rewapana berabero gwabinai iviiya. Ma berabero ina rewapana na
Moses ina vonaviyoyovana katamanina kamonai. 57 Ma God tikiikiiwei, iyamna ita
Bada Yesu Keriso iberai da berabero ma rabobo taghekuyowei.
58 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni notasi kubiine komiirikikina da ke
kona peku. Ma mara nonowa nuwanuwami kudubinai Bada kubiine kona bigabiga,
iyamna ami biga Bada kurina na ke bera wapawapa.

16

Verena Keresiyana damsi kubiisi.

1 Ma wekarakava verena ani sisiyei. Mane kota terei da Keresiyana wawayisi Judiya
kamonai koti vitesi. Vitumaghana wawayisi Gareisiya kamonai namada avonesi da
weni berana eberaberai na tami bade nakanani kota berai.* 2 Sande nununai tami sago
sago duma mane kona tereterei da ina rakata. Mura wawayimi na ghamana kona tereterei
ma moyamoyakimi na gisina kona tereterei. 3 Ana nekiibau na iyavo kava kovinesi da
mane ita kavari ita nae ku Jerusalem na vivaghina pepana ana girumi kubiisi, ana veresi
ma ana vonatawesi. 4 Mikeda ita biibai da taku yavata kata nae na vaghina, ani kaeturanesi
kana nae.

Aviyavisina Pol ina berai.

5 Ana nae ku Masedoniya dobuna ma muriyai ana pisi kurimi, iyamna aku biga
emakamakai da Keresiyana damsi Masedoniya kamonai ana rugenarisi.* 6 Muriyai
ana pisi na gwabimiyai tamakai mara gisina gurina, mikeda kwamra sago. Ma
koni tamiineku da mike nae ana kayowei boni na ana nae. 7 Wekarakava ata pisi kurimi
na mara tupona kava gwabimiyai kata makai. Tuna ke ata kayokayowei, aku kayowana
da mara gurina katamakii patapata. Mikeda Bada ini vaghinei na nakanani ina tupuwa.
8 Ma Epesas kwanatuna kamonai ana makamakai da yaba kana ku mara, tuna Pen-
tikos marana,* 9 iyamna weni dobunai taraboga biibiina apanani da ana dima ma
ani beyebeyena. Ma nani kamonai na vikawapata irakata.
10 Ma Timoti ina nekiibau kurimi na kovi kiikiiwei ma kokoyagha bubuni da ke
ini nuwapoya, iyamna tuna Bada kubiine ebigabiga, taku nakanani.* 11 Ke sago iyi tuna
ina kitaoruwei ma kovi vitei da nuwanubiiyai ina baba da ina vovirame kuriku, iyamna
taku aikoyakoyagha da tuna ma varevaresita viya yavata ina nekiibau.
12 Wekarakava varesita Apolos ani sisiyei. Mara nonowa avonavonei da varevaresita
viya yavata ita nae kurimi, ma ke ita kayokayowei da wekarakava ita nae. Taraboga
ina panani na vaghina, ina nae kurimi.

Sisiya turina.

13 Matami ekita, ami nota erakata God kurina ma komiirikikina, maghitepami etora
ma kovi rewapana. 14 Ma aviyavisina peyarina kona beraberai na nuwaviina yavata.
15 Sitepanas ina rakaraka yavata koakovisi, ti na Akeya dobuna kamonai ivi nao
ivi Keresiyana, ma ivere meyesi da God ina wawaya kubiisi ebigabiga. Varevaresiku,
ainowi kurimi* 16 da wawaya weni nakanani na i vibadana kokivini ma iyavo kava
yavata ebigabiga bade kovopepetisi.
17 Tami kegha kubiine avi nuwabiibii kirakai da Sitepanas, Potunatas ma Akaikas ipisi
da tami epayanimi. 18 Ma ikikava nuwabiibai iveremi, nakanani nuwabiibai ivereku.
Wawaya weni tomotomowisi nakanani na kati gheghenisi.

---

* **16:1:** Rom 15:25-26 * **16:5:** Apos 19:21 * **16:8:** Lev 23:15-21; Deut 16:9-11; Apos 19:8-10 * **16:10:** 1Kor 4:17 * **16:15:** 1Kor 1:16

19 Eisiya dobuna* kamonai vitumaghana damsi kwanatu nununai ivi kiikiiwemi. Akwila da Pirisera ma vitumaghana damsi i numiiyai mara nonowa ikiidaburana na peyarisi Bada avanai, ivi kiikiiwa kirakiiyemi.* 20 Ma bade Keresiyana varevaresita kudubisi weni dobunai ikiikiiwemi.
Ma tami kamomiyai kovi kiikiiwavivirana Bada avanai.
21 Weni vikiikiiwina taku mani imakuwai agirugirumi, “Taku Pol, aikiikiiwemi.”
22 Iyavo kava Bada kurina ke ita vivinuwaviina, God inimagisi.
Maranatha!† O, Bada kepisi! 23 Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.
24 Yesu Keriso avanai aku nuwaviina avonavonatawei peyarimi kurimi.

* **16:19:** Rorova mara katamaninai Rome damsi dobu sago ivi vavei Eisiya. Ma karako nani dobuna kana vava Turkey. * **16:19:** Apos 18:2 † **16:22:** Weni sisiyina na Hibru damsi gamosiyai. Pol ina kayowana da Bada Yesu Keriso yaghiyaghinai ina vovira ku dobu.

Pol Ina Giruma Viruwina Korint Damsi Kurisi (2 Corinthians)

Vonaviakova

Pol na Keresiyana Korint kamonai yavata ivivi makiiberowana ma nani kamonai igiruma kurisi. Vitumaghana wawayisi viya Korint kamonai Pol ivi avaberowei ma weni girumina kamonai Pol ivi debei da ina kayowana ghamana da vikawapata wawayisi nuwanuwasi ita tinavirai da nuwanubiiyai ita makai. Muriyai ivona da ivi nuwabiibii kirakai da nakanani itupuwa.

Weni girumina karenai Pol ikikava Korint damsi yavata ivivi makiiyana na ivi sisiyei. Ma ivi debei da avi kubiine iyavo kava ivi avaberowei ma ivi kawapatei na sisiya bagibagisiyai ivonapotesi. Ma bade ivi debei da ivi nuwabiibii kirakai da vikawapata damsi ina sisiya bagibagisi ivi yanei ma i berabero ivoterei da Pol yavata ivi nuwasagome. Muriyai ivi nowi kurisi da verena ghamana ita terei ma ita vonatawei Keresiyana vivikamyuyuwisi Judiya dobunai kurisi. Ma Pol ina giruma damonai na wawaya viviberosi ivi sisiyesi. Ti na ivonavona da ti na aposol ma Pol na kegha na i sisiya iravi ma ivonapotesi da tuna na aposol vaghata.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-11 Giruma ivotawei.
Sapta 1:12 da ku 7:16 Pol ma vitumaghana damsi Korint kamonai.
Sapta 8:1 da ku 9:15 Verena Keresiyana Judiya kamonai kubiisi.
Sapta 10:1 da ku 13:10 Pol ivona da rewapana gwabinai da tuna na aposol vaghata.
Sapta 13:11-13 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol ma God ina kayowanai ivineku da taku Yesu Keriso* ina aposol. Ma varesita
Timoti yavata akii viruwa kagirugiruma, God ina wawaya kudubimi Korint kwanatuna
ma Akeya dobuna kamonai kurimi.*
2 Ainowi God ita Mamai ma ita Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba
ina veremi.

Pol ivi kiikiiwa God kurina.

3 God tikiikiiwei, tuna ita Bada Yesu Keriso ina God ma ina Mamai. Tuna bade
na ita Mamai, mara nonowa ikamyuyuweta. Ma tuna na ita God, ita nuwapoya
kamonai vivita everevereta. 4 Akii nuwavisi ma inivisi peyarina kamonai ivitekai. God
gwabinai vivita kaviiviiya kubiine, nakanani wawaya kaivitesi i nuwapoya bogii ma
bogiiyai kamonai. 5 Ikikava Keriso ivi kamaghi kirakiiyei na nakanani ina vikamaghi
idamana kurikai da tokai yavata damina kaviiviiya. Ma bade Keriso tepanai da God
ina nuwanuba ghamana idamana kurikai. 6 Kokitakitikai da ikikava akii nuwapoya
kamonai nuwanuba gwabikiiyai na tuna ina kiiepepimi da kanuma ina ku nevaneva na
tami bade nakanani kona makii bubuna. Akii vivita God gwabinai ina rakata na ini vitemi
da tami bade ere nuwanubami ami nota ini rewapana ami vikamaghi kamonai. Ikikava
kaikamaghiyei na nakanani damina koviiviiya. 7 Ma akii nota gwabimiyai ke ita peku,
iyamna kakovi da ke vikamaghi kava ma bade God ina vivita yavata damina koviiviiya.
8 Varevaresikai, akii kayowana da ikikava nuwapoya kapanani Eisiya dobuna ka-
monai na kani akovimi. Vitana irakata ma ibero kirakai da akii rewapana ighekuyowei.
Ma akii yawasa kamonai akii nota ipeku, kanotai da kata rabobo.* 9 Vonavaghata,

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Apos 18:1 * **1:8:** 1Kor 15:32

nuwanuwakii kamonai damina kaviiya da nakanani ma wawaya iti tupavirekai ma ita vonakiiyaragha da kakii kovogha na rabobo. Ma weni nakanani itupuwa na ivi beyebeyekai da ke takii mani akii rewapana kati tumaghanei, ma God kati tumaghanei. Tuna wawaya raborabobosi iyawasisi. 10 Akii nuwapoya ibero kirakai da gisina kava kata rabobo ma kegha da God kakii papara ivowai da kayawasa. Ma bade mara nonowa kakii papara ina vowavowai. Akii nota ghamana da mara nonowa ini tarapaparanekai, 11 ma tami kovi vitekai iyamna kubiikai koniponipowana. Ma bade wawaya peyarisi eniponipowana kubiikai da God iyanei da ibiibiinikai. Ma wawaya God ina agabiibai ma ina vivita kurikai ina kitai na gamosi ina rakata da ini kiikiiwei.

Pol ina baba ketana ivirai.

12 Takii mani kati gheghena meyekai, iyamna nuwanuwakai kamonai kakovi da dobuwai kamakamakai na akii yawasa na vovokaravina. Ma bade nani kamonai aviyavisina kurimi kaberai na God ivi vitekai da bera maninina ma nota yagharina kava. God ina agabiibiiyai da kabera bubuni, ma ke wawaya i nuwagiura kata kivini. 13-14 Aviyavisina kovokovoghimi da koni yava ma konakova bubuni, tuna kava ka-girugiruma kurimi. Namada gisina kava koakovikai ma aitumaghana da karakava konakova bubunikai. Kotakova bubunikai na Bada Yesu ina nekiibau maranai, ikikava kani gheghenimi na bade nakanani koni gheghenikai.

15 Aitumaghana kirakiiyemi da koni kiikiiweku, tuna kubiine anotai da mara ruwa ata numataya kurimi. Nakanani ata berai da mara ruwa koti nuwabiibai. 16 Nuwanuwaku avi tetei da ata baba ku Masedoniya dobuna na keta borinai ata numataya kurimi ma bade Masedoniya dobunai ata vovira na ata rugenara meyemi, ma kota vonataweku da ata nae ku Judiya dobuna.* 17 Aku nota arereghi na taku ke ere notaragharaghaku, iyamna ke weni dobuna ina yawasa ata kivini da taku mani aku kayowana ata berai bo ata miiriruwaruwa da marasago ata vona bo, “Vaghina, vaghina” ma bade “Kegha, kegha.” 18 Ikikava God na vonavaghata kava isisiyei, nakanani akii sisiya kurimi na vonavaghata, nani kamonai ke sago notaragharagha bo vikegha notana akii vivaghina kamonai. 19 Taku, Sailas ma Timoti na kamomiyai Yesu Keriso varana kadimei kurimi. Keriso na God Natuna ma ivi debei da God mara nonowa vonavaghata isisiyei. Ke notaragharagha gwabinai da mara sago ini vaghina ma mara sago ini kegha.* 20 Ma ina vonakiiyapa bagibagisi iterei na kudubisi Keriso tepanai ibera yavui. Tuna kubiine Yesu Keriso avanai tavonavona bo, ‘Amen’ maranai God tavovokavakavari. 21 Ma God iberita, tami ma tokai, da tamiirikikita ma takovi da Keriso yavata tinuwasago. Ma tuna ivovineta da tota ina wawaya vovokaravita. 22 Ma God ipusita da tota na tuna rapenai. Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamonai iterei, ma tuna pusina ivi matakira da karakava mara epipisi da ina vonakiiyapa bagibagisi iterei na ina nunuri da kudubina ina berai kubiita.

23 Ke ata kayokayowei da ata yeghimi da nuwapoya ata veremi. Tuna kubiine ke wekarakava ana pisi Korint dami kurimi. God nuwanuwaku iakovi ma kubiiku ini mamatara kurimi da vonavaghata aisisiyei. 24 Ke kata kayokayowei da kata darumi da aviyavisina koti tumaghanei. Kegha, kati vitemi da nuwabiibiiyai kota makai. Ma kakovi da ami vitumaghana tepanai kona miirikikina.

2

1 Tuna kubiine nota aviiya da ke wekarakava ata vovira kurimi da nuwapoya ata vere meyemi, 2 iyamna nuwapoya ata veremi na iyi iti nuwabiibiiniku? Aku nuwabiibai na tami koverevereku, tuna kubiine ke ita biibai da nuwapoya ata veremi. 3 Rorova agiruma kurimi, iyamna ke ata kayokayowei da maranai ata numataya kurimi na nuwapoya kota vereku. Ma akovi da maranai ati nuwabiibai na tami yavata bade koti nuwabiibai.

* **1:16:** Apos 19:21 * **1:19:** Apos 18:5

4 Rorova agiruma kurimi na ayeghimi ma nani kamonai aku nuwapoya irakata da
ere matadogaku agirugiruma, iyamna aku nuwaviina kurimi irakata kirakai ma ke
ata kayokayowei da nuwapoya ata veremi.

Pol wawaya sago ina berabero inotatawei.

5 Wawaya sago kamomiyai bera berona iberai na nuwapoyina ke taku kava
ata kavakavari ma tami peyarimi yavata. Kudubita damina gisina taviiviiya. Ma ke
ata kayokayowei da berabero wawayina kana vita ati rakati, 6 iyamna tami peyarimi kana
kovogha namada koverei na ruvaruvana. 7 Tuna kubiine ina berabero konotatawei,
ma ami nuwaviina ma sisiya biibiisi koverei da nuwapoya ke ina kiivunui. 8 Ainowi
kurimi da koti debei da ami nuwaviina irakata kurina. 9 Rorova agiruma kurimi, iyamna
akova ata viiya da tami bera ku kudubina kovovotekateka bo kegha. 10 Iyi ina berabero
kona notatawei na taku bade ana notatawei. Ma anotai da nani wawayina ina berabero
namada tavi kovini, ma debiiyai avonavona da anotatawe yavui. Ma aviyavisina Keriso
avanai anotatawei na tami notamiyai anotatawei. 11 Weni berana aberai ini matakira da
Seitan ke ina ghekuyoweta, iyamna tota ke neghaneghata, ina bera takova yavui.

Pol ivi nuwapoya Troas kamonai.

12 Anae ku Troas kwanatuna ma apanani da Bada taraboga biibiina ivereku da Keriso
varana biibiina ata dimei.* 13 Ma avi nuwapoya kirakai da varesita Taitos ke ata panani.
Tuna kubiine nani dobuna damsi avi kiruruwesi ma anae ku Masedoniya dobuna.*

Keriso kubiine tirewapana.

14 God tikiikiiwei, tuna mara nonowa inoweta ma etitinagerorita da nuwabiibiiyai
ma ere yogoyogota tanenae, iyamna Keriso yavata tavi nuwasago. God ibigebigeta da
dobu nununai Keriso akovina tarerereghi wawaya kudubisi kurisi. Tuna nakanani ma
gwabitiyai pughu ghabughabuna ekiikiibau wawaya kurisi, 15 iyamna tota nakanani
ma insens Keriso ita kapukapuni God kurina. Ma koroto pughuna eyoyoni ma nevaneva
sago Keriso itumaghanei na yawasa makamakii nonowina ina panani. Ma nevaneva
sago ke ita vivitumaghana na rabobo ina panani. 16 Iyavo kava rabobo ina panani, ti kurisi
na pughu bowana. Ma iyavo kava yawasa ina panani, ti kurisi na pughu ghabughabuna.†
Ma iyi kovokovoghina da weni bigana ghamana ina berai? 17 Tokai ke wawaya viya
nakanani, ti na God vonana vaghata ke ita dimadimei. Wawayisi koroto ghamana iber-
oberowesi, i nota ghamana da gwabisiyai mane ita viiya. Ma tokai na God ivonatawekai,
tuna kubiine ku matana akii nota manininai Keriso varana biibiina kadimadimei.

3

Vivaghina vuna.

1 Kavi karei da kaigheghena meyekai bo? Ke kana berai wawaya viya nakanani, ke akii
kayowana da wawaya vonaviakova ita girumi da tokai wawaya biibiikai ma muriyai
kata rui kurimi, bo vonaviakova kubiikai kota girumi ma muriyai kata rui wawaya
kurisi. 2 Tami na akii vonaviakova, nuwanuwakiiyai igirumi da wawaya peyarisi iti yavi
ma akovikai ita viini. 3 Ma koidebei wawaya kurisi da tami na Keriso ina vonaviakova
girumina, iyamna tami na kovi tumaghana na ami yawasi ivirai na tuna imatakira da
tokai na wawaya maninikai. Weni girumina na ke inkiyai ita girumi. Girumina na

---

* **2:12:** Apos 20:1 * **2:13:** Pol, Taitos ivonatawei ku Korint iyamna Korint damsi ivi nuwapoyesi. Ma muriyai Taitos ita nae ku Troas ma nani dobunai Pol yavata iti panapanana da Korint damsi akovisi ita viiya. Ma Pol ku Troas inekiibau ma Taitos iekwa kavai. † **2:16:** Weni miibiina kamonai Pol, Rome dobuna i seri wawayisi isisiyesi. Dobu viruwa ina ghegavovorisi ma ina patumisi ma ina rutinisi ku Rome kwanatuna. Ina tinagerorisi ku kwanatu ina rurui na koroto ghamana ina gayosi. Nani kamonai insens ina kapukapuni na tuna ini matakira patupatumisi kurisi da ina kiivunusi.

God makamakii nonowina ina Kanuma Vovokaravinai igirumi. Ma ke wakima tepanai ita girumi, wawaya nuwanuwasiyai igirumi.*
4 Weni nakanani kaisisiya debadeba, iyamna Keriso iberikai da akii nota ivi rewapana
kirakai God kurina. 5 Tokai ke kana vona bo, "Akii rewapana kovokovoghina da weni bi-
gana kana berai," iyamna rewapana God gwabinai kaviiviiya. 6 God rewapana iverekai
da kabigabiga ina vivaghina vuna kubiine, tuna vivaghinina na Kanuma Vovokaravina
tepanai, ke Moses ina vonaviyoyovana tepanai. Moses ina vonaviyoyovana takivini
na damona na rabobo, ma Kanuma Vovokaravina, tuna yawasa makamakii nonowina
ina vereta.*
7 Moses ina vonaviyoyovana na wakima tepanai igirumi. Ma maranai iviiviiya na God
kana kadara ioru da Moses iyasegana yavui da maghighina ikadakadari. Namanaki
nani yaseganina ikirikiriri, ina rewapana gwabinai patana da irakata kirakai da Israel
damsi ke kovokovoghina da Moses maghighina ita kitatupei.* 8 Giu katamanina damona
na rabobo ma kegha da kana kadara irakata. Maranai God Kanumina kamotiyai
erereregh da ina biga eberaberai na kana kadara irakata da irakata kirakai, ke giu
katamana nakanani. 9 Keta katamanina na kadakadarina ma kegha da iyavo kava
ekivikivini na ku berona ina teresi. Ma keta vuna na kana kadara irakata da irakata
kirakai ma takivini na God ina vona da wawaya maninita. 10 Tuna kubiine vivaghina
katamanina kana kadara ikovi, iyamna Keriso varana biibiina na kana kadara irakata
kirakai. 11 Vivaghina katamanina kana kadara ekirikiriri ma vivaghina vuna kana
kadara na ke meyani ina peki.
12 Tuna kubiine weni notana ghamana kaviiya da ere tepatorakai kaisisiya. 13 Tota
ke Moses nakanani, tuna gara iviiya da maghighina iterepapari da Israel damsi ke
kovokovoghina maghighina ita kitai maranai nani kadarina ikirikiriri,* 14 iyamna Israel
damsi i nota na gudugudusi, rorova da ku karako vonaviyoyovana katamana iyiyavi
na patana da i nota nani terepaparina egudugudui. Ma ini Keresiyana na Keriso kava
nani terepaparina ina votawei. 15 Vonavaghata da karako Israel damsi na Moses ina
vonaviyoyovana iyiyavi na patana da nani terepaparina nuwanuwasi egudugudui.
16 Ma kegha da iyavo kava ina miiritavire Bada kurina na terepaparina ina votawei.*
17 Weni Badana tisisiyei na Kanuma Vovokaravina. Ma tota iyavo kava Bada Kanumina
gwabitiyai emakamakai na vovotaweta. 18 Tota na maghighita kana terepapara kegha,
tuna kubiine wawaya Bada kana kadara gwabitiyai ina kitai. Nani kadarina Bada Kan-
umina gwabinai epipisi na ita yawasa kudubina eviravirai da tuna maghimaghighina,
ma kana kadara gwabitiyai erakarakata kamokamowa.

4

Mura ghamana ma bayawa beroberosi.

1 God ina vikamyuyuwai weni bigana iverekai da kaberaberai. Tuna kubine
akii nota ke ita peku. 2 Bera gavugavusi ma inimayamayisi kabarei, wawaya ke
kata viviberoberowesi, ma God vonana ke kata vivikuvirevirei. God ku matana, vonav-
aghata debiiyai kaisisiyei da wawaya ina kitikai da tokai maninikai. 3 Keriso varana
biibiina kadimadimei ma iyavo kava i damona na rabobo, nani wawayisi akii sisiya
damina ke ita viiviiya, iyamna ti na gudugudusi. 4 Nani wawayisi Keriso varana
biibiina ke ita vivitumaghanei iyamna Seitan, tuna weni dobuna ina bada berona, imi-
iripaparisi da ke kovokovoghina da varana ina yasegana ita kitai. Ma Keriso na God
maghimaghighina. 5 Kadimadima da Yesu Keriso na Bada. Ma ke kata dimadima da
wawaya iti ghegheniikai, iyamna tokai na ami bigabiga kava Yesu kubiine. 6 God ivona
bo, "Yasegana nubakutuva kamonai ina ruyaghari." Ma bade iberai da ina yasegana

* **3:3:** Exod 24:12; Jer 31:33; Ezek 11:19, 36:26 * **3:6:** Jer 31:31 * **3:7:** Exod 34:29 * **3:13:** Exod 34:33
* **3:16:** Exod 34:34

nuwanuwata kamonai ina ruyasegana. Ma Yesu maghighina ina yasegana takitakitai na God kana kadara akovina taviiviini.*
7 Ma nani akovina nakanani ma mura ghamana gwabikiiyai ma tokai na wawayota, mitamitakai nakanani ma bayawa beroberosi dobodobowai ita vopasipasi. Ma namanaki mitamitakai, God ina rewapana ghamanakina kaidebei wawaya kurisi, inakovi da nani rewapanina na God rapenai, ke tokai rapekiiyai. 8 Nuwapoya ipeyari kirakai kapanapanani ma vita irakata kirakai kakavakavari ma kegha da patana da kamiimiiri. Mara viya akii nota eragharagha da aviyavisina kata berai ma ke meyani akii nota ita peku. 9 Kakii ghavighaviya ipeyari ma kegha da God ke meyani ita voterekai. Ma namanaki wawaya eraravikai kapekupeku ku dowa ma ke kata raborabobo. 10 Mara ku peyarina akii ku biga kamona ininikai eriririmona da wawaya ini rabobokai Yesu nakanani. Ma tokai yawayawasikai kubiine, kaimatakira da Yesu tuna yawayawana. 11 Akii yawasa kamonai mara nonowa kanotanotai da mara sago wawaya ini rabobokai Yesu kubiine. Tupuwikai ke makamakii nonowisi ma kegha da kaidebei da Yesu tuna yawayawana. 12 Ma vaghina, tokai na rabobo damina kaviiviiya ma tami, na yawasa makamakii nonowina damina koviiviiya.
13 Giruma katamana ivona bo, “God avi tumaghanei na avi sisiyei.” Ma tokai nakanani kaitumaghana na God varana biibiina kaisisiyei, * 14 iyamna takovi da God iberai da Bada Yesu rabobowai ivomiiri, bade ina berai da tota rabobowai tavomiiri. Ma peyarita Yesu ina rutinita da God kurina. 15 Weni nuwapoyisi peyarina kapanapanani na tami ami biibiina kubiine. Ma wawaya God ina agabiibai damina eviiviiya na inuwatinisi da vitumaghana damsi i koroto ku kamona erurui da ekalesiya erakarakata. Ma vikiikiiwa God kurina ina rakata da bade kana kadara ina rakata kirakai.

Vitumaghana tepanai tamakai.

16 Tuna kubiine akii nota ke meyani ita peku. Namanaki da tupuwikai nuwatuwai eberobero, ma kegha da God kanumikai mara nonowa ivuni. 17 Ma weni nuwapoyisi kapanapanani na ke ina makai gurina, ti na bera gisigisisi. Ma nuwapoyisi kubiine God ini miiyekai da kana kadara makamakii nonowina ku kamona kana rui. Weni miiyiina na irakata kirakai, ke nani nuwapoyisi nakanani. 18 Tuna kubiine tokai ke weni dobuna yawasina kata notanota kirakiiyei ma kanuma yawasina kava kanotanotatupei. Aviyavisina dobuwai kakitakitai na emakamakai da mara tupona kava. Ma aviyavisina ke kata kitakitai na tuna na makamakii nonowina.

5

1 Takovi da tupuwita na nakanani ma yobe. Tarabobo na nani yobena bade kana mara ina kovi. Ma God numa vuna makamakii nonowina kunumai ivovunaghi kubiita, tupuwita ini vuni ma ina vereta. Nani numasi na ke wawaya ita vowai. 2 Weni dobunai tavivi koyakoyagha na tavovokwarakwara. Ita kayowana ghamana da ita numa kunumai ku roguna tarui, 3 iyamna taghae ku kunuma na ke kanumita kava ina makai ma tupuwita vusi yavata. 4 Ma weni dobuna yobena kamonai tamakamakai ma tamagumagura na vita ghamana takavakavari, tavovokwarakwara ma tikamaghiyei. Ke weni dobuna tupuwina kata babarei, ma ita kayowana ghamana da kunuma tupuwina taviiya. Ma tupuwita dobuwai na raborabobosi, tavoteresi ma tadamana da tarui ku tupuwa makamakii nonowisi. 5 Weni tuna kubiine God iyamonita. Ma ina Kanuma Vovokaravina ivereta na ivi matakira da ina vonakiiyapa bagibagisi kurita iterei. Mara epipisi da aviyavisina kudubina ivovunaghi kubiita na ina vereta.
6 Ma takovi da namanaki dobuwai tamakamakai ma tamagumagura ma bade ke Bada yavata kunumai kata makamakai. Ma kegha da mara nonowa ita nota irewapana. 7 Tuna kubiine ke aviyavisina dobuwai takitakitai na tepanai tamakai ma vitumaghana kava

* **4:6:** Gen 1:3 * **4:13:** Psa 116:10

tepanai tamakai. 8 Ita nota irewapana da tarabobo ma tanae da Bada yavata tamakai.
9 Namanaki dobuwai tamakamakai bo kunumai tamakamakai, ita kayowana ghamana
da tabera bubuni da Bada tinuwabiibiini. 10 Mara damonai peyarita Keriso maghinonai
tamiiri ma sago sago duma ita bera kubiine ini tupavireta. Ma ita bera biibiisi miiyiina
ina vereta ma bade ita bera beroberosi miiyiina ina vereta.*

Keriso tepanai na God yavata tinuwasago.

11 Bada tayabumanei ma tavokaravei iyamna takovi da ita miiya ina vereta. Tuna
kubiine wawaya mara nonowa kavonavonesi da tuna kava ini tumaghanei. God iakova
kirakiiyekai da maninikai ma akayokayowei da tami bade nuwanuwami kamonai
nakanani konakovikai. 12 Ke kona notai da kaigheghena meyekai. Kegha, akii kayowana
da aviyavisina kana berai da tami kona kawabiibiiyekai. Ma maranai iyavo kava dobu
kana bera matasiyai ekitakitai ma ighegheni na konakovi da ikikava kona vonapotesi.
Kona vonesi da aviyavisina wawaya nuwanuwana kamonai na bera ghamana. 13 Ma
mikeda wawaya enotanotai da tokai kaneghanegha na ke kata vivinuwapoyei, iyamna
God kana kadara kubiine kabigabiga. Ma mikeda tokai akakovikai na kovokovoghina
da kani vitemi. 14 Mara nonowa Keriso ina nuwaviina ibadeta. Wawaya sago kava, tuna
Yesu Keriso na peyarita kubiita irabobo. Tuna notanai na ita bera waduwadubosi ita
yawasa kamonai na tikovi tuwanonowi. 15 Keriso irabobo kubiita ma God iberai da
rabobowai ivomiiri. Ma tota iyavo kava yawasa gwabinai taviiya na ita yawasa ku
kamona ke tota mani ita kayowana taberai ma Keriso ina kayowana.

16 Kavi Keresiyana na ikikava wawaya karuvaruvisi na kavirai. Karako na ke dobu ina
yawasa notasiyai kata ruvaruvisi. Vonavaghata da rorova Keriso nakanani karuvai ma
karako kakovi na kavoterei. 17 Tuna kubiine wawaya ini Keresiyana na God ina berai da
tuna wawaya vuna, ina yawasa wadubona ina kovi ma yawasa vuna ini karei. 18 God
weni berasi kudubina iberai kubiita. Rorova God yavata tavi makiiberowana, ma Keriso
ina bera kubiine, God ivii meyeta da yavata tinuwasago. Ma wekarakava akii biga
iverekai da wawaya nuwanuwasi kata tinavirai da ti bade God yavata vimakiiberowana
ita voterei ma iti nuwasago. 19 Akii sisiya na weni. Keriso tepanai God wawaya kudubisi
taraboga evereveresi da tuna yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago da
i berabero ita notatawei ma ke iti yavi. Ma tuna sisiyina iverekai da wawaya kurisi
kaiyonayonei.

20 Keriso ivinekai ma ivonatawekai da God kubiine kati sisiya. Keriso avanai
nuwanuwakii kudubinai kainowi kurimi da God yavata vimakiiberowana kovoterei,
kovi vaghinei da yavata koni nuwasago. 21 Keriso ke sago ina berabero. Ma God iberai da
tota ita berabero vitana Keriso ikavari. Tuna kubiine Keriso yavata tinuwasago bubuna
da God ina voneta da tota na ina wawaya maninita.

6

1 God yavata kabigabiga patapata, tuna kubiine kavonavonemi da God ina agabiibai
evereveremi na ke kona barei. 2 God ivona bo,
“Marana vaghata ipisi da ati vitemi
na ami tou avi yanei,
ma marana ipisi da ati yawasimi
na aberai.”*
Ma kovi yana, wekarakava na marana vaghata, God ini vitemi. Karako na marana
inekiibau da God ini yawasimi.

3 Ke meyani kana bera beroi da wawaya ina peku, iyamna ke kata kayokayowei da
wawaya akii biga varana ina kiiviberoi. 4 Kegha da bera kudubina kaberabera bubuni
na kaimatakira da tokai na God ina bigabiga. Namanaki nuwapoya ma piropiro

* **5:10:** Rom 14:10 * **6:2:** Isa 49:8

kapanapanani, ma nuwanubiiyai ma akii nota kudubinai kabigabiga. 5 Wawaya erar-
avikai, ku gabura etereterekai, ma korotowai ekayakayaya kurikai. Biga irakata kirakai
kaberaberai da ke kata kenakena bubuna ma vitonara ekarakarikai.* 6 Nota yagharina,
nuwagiura, nuwanuba ma agabiibai gwabikiiyai, ma nakanani kaimatakira da tokai
na God ina bigabiga. Kanuma Vovokaravina tepanai, akii nuwaviina na nuwaviina
vaghata. 7 Akii sisiya na vonavaghata, ma akii rewapana God gwabinai kaviiviiya.
Tokai wawaya maninikai God ku matana, tuna kubiine kanuma ina ku nevaneva
kaighaviya, katagheyakiiyai kakayakayaya ma dugekiiyai kagudugudu. 8 Wawaya
viya ekawakawabiibiiyekai ma viya ekawakawaberokai. Viya ikawapatekai ma viya
igheghenikai. Ma tokai na vonavaghata kadimadimei ma kegha da wawaya evonavona
da viviberokai. 9 Wawaya viya evonavona da tokai na wawaya wapawapa ma kegha
da dobu nununai kakii vava irakata. Kitana nakanani ma kata raborabobo ma kegha da
yawayawasikai. Ewidiwidikai ma ke ita kiikiivunukai. 10 Nuwapoya kapanapanani ma
kegha da mara nonowa kainuwabiibai. Tokai moyamoyakikai ma kegha da wawaya
peyarina mura kavereveresi. Dobu kana mura na ke gwabikiiyai ma aviyavisina God
everevereka na iyamna irakata kirakai.

11 Ma tami Korint dami kurimi ke sago aviyavisina akii nota kamonai kata gavui, pe-
yarina kavi sisiyei. Nuwanuwakai kudubina kavotawei kurimi. 12 Tokai nuwanuwakai
ke kata gudui kurimi, ma tami na nuwanuwami kogudui kurikai. 13 Ma wekarakava
aisisiya kurimi nakanani ma natunatuku kurisi ata vivisisiya. Nuwanuwakai ikikava
kavotawei kurimi, bade nakanani nuwanuwami kona votawei kurikai.

Iyavo kava ke ita vivitumaghana na ke yavata koni kiikapu.

14 Iyavo kava ke ita vivitumaghana na ke yavata koni kiikapu. Ikikava biibiina ma
berona ini kiikapu? Yasegana ma nubakutuva ke ina makii patapata. 15 Ikikava Keriso ma
Beliya ini nuwasago?* Ke ruvaruvana da vitumaghana wawayina ma ke vitumaghana
wawayina ini sago bubunisi. 16 Tota na God Yawayawana ina taparoro numana. Ma
ikikava God ina taparoro numana ma kokoitau yavata vivaghina ina berai? God namada
ivona bo,

“Taku aku wawaya gwabisiyai ana makamakai
ma kamosiyai ana bababa.
Taku na i God
ma ti na aku wawaya.”*

17 Tuna kubiine Bada ivona bo,

“Iyavo kava ke iti tumaghana
na kokiibutawesi
da bogiiyai kona makai.
Sawara ma wawaya puyapuyakisi ke kona votovoni
na ani vaghinei da tami na aku wawaya.”*

18 Ma Bada Rewapana Kirakiina ivona bo,
“Nani maranai taku na ami Mamai
ma tami na natunatuku.”*

7

1 Turaturaku, tami nuwanuwaku. God namada weni vonakiiyapisi bagibagisi iterei
kurita. Tuna kubiine aviyavisina kudubina tupuwita ma kanumita idadabui na
takowatawei. Ma ita yawasa tavirai da biibiina kavakava, taberai da vovokaravita,
iyamna God tayabuyabumanei.

---

* **6:5:** Apos 16:23 * **6:15:** Hibru damsi Seitan ivi vavei ‘Beliya.’ Ma nani vavana weni dobunai Pol igirumi.
* **6:16:** Lev 26:12; Ezek 37:27; 1Kor 3:16, 6:19 * **6:17:** Isa 52:11; Ezek 20:34 * **6:18:** 2Sam 7:14; 1Chr 17:13; Isa 43:6; Jer 31:9

Pol ina nuwabiibai.

2 Nuwanuwami kovotawei kurikai. Ke sago wawaya kata kiiviberoi, wawaya i vitumaghana ke kata resoi, ma wawaya ke kati beroberowesi. 3 Weni aisisiyei na ke ata vonavona da tami wawaya beroberomi, iyamna namada avonemi da akii nuwaviina irakata kirakai kurimi. Ke sago aviyavisina ini bogebogeta, ke rabobo bo aviyavisina yawasa kamonai. 4 Taku varami avi yanei na aigheghena kirakiiyemi. Ekiikiiepepiku da akii nuwapoya peyarina ku kamona na ke aku nota ita pekupeku, ma mara nonowa ainuwabiibii kirakai.

5 Maranai kanekiibau ku Masedoniya dobuna na ke kati yakam, akii nuwapoya patana da ipeyari, vitupaketowana irakata ma nuwanuwakai kamonai na kayabuyabumana.* 6 Ma God wawaya nota pekupekusi nuwanuba evereveresi. Tokai bade nakanani iberai kurikai, maranai Taitos inekiibau na nuwanuba kapanani. 7 Inekiibau na kavi nuwabiibiiyei, ma ke tuna kava. Ivonaverekai da ikikava inumataya kurimi na tami Korint dami kokiiepepai ma nuwanuba koverei na tuna bade kavi nuwabiibiiyei. Ma rorova agiruma da ayeghimi na Taitos ivi akovikai da tami kovi nuwapoya kirakai da ami berabero kovoterei. Ma ivonekai da ami kayowana ghamana da kota kitiku. Ma mara nonowa konotanotiku na ainuwabiibii kirakiiyei.

8 Agiruma kurimi ma ayeghimi na taku ke ati nuwapoyei. Kegha da avi nuwapoya da mara gisina kava nuwavisi averemi, 9 ma wekarakava ainuwabiibai da ami nuwavisi iberimi da ami yawasa kovirai. Ami nuwavisi na God ina kayowanai, tuna kubiine aviyavisina kaberai na ke kata kiiviberomi, 10 iyamna God nuwavisi ina vereta na ina berita da berabero tavoterei ma ini yawasita. Muriyai nani nuwavisina ini kovi tuwanonowi. Ma dobu yawasina nuwavisi ina vereta ma damonai na tarabobo. 11 Ma ami nuwavisi na God ina kayowanai. Ma kokitai, biibiina kubiimi iberai. Iberimi da kovi dagudagu da berabero kamomiyai koti kovini ma nuwanuwami yagharinai kota makai. Iberimi da kotataghana, nuwanuwam ipughu, ma kovi nuwapoya. Ma ami nota ivi rewapana da yaghiyaghinai berabero wawayina kovogha koverei na peyarina kobera bubuna kirakiiyei. Weni berana ku kudubina na kovi debe meyemi da ke tami kami wavu.

12 Rorova agiruma kurimi ma aku nota ghamana na ke berabero wawayina ati wavui bo meni wawayina ikiiviberoi na ati sisiyei. Agiruma da taraboga ata veremi da God ku matana koti debei da ikikava ami nuwaviina kurikai irakata. 13 Kovi debei na ikiiepepikai.

Kavi nuwabiibiiyemi ma bade ku tepana Taitos kakitai na ivonekai da ikikava kovi kiikiiwei ma kana nuwapoya peyarina kovi kovini na kavi nuwabiibii kirakiiyemi. 14 Avonei da tami wawaya biibiimi ma ke kota tereoruweku. Ikikava mara nonowa vonavaghata avivi sisiyei kurimi, nakanani vonavaghata avi sisiyei Taitos kurina maranai akawabiibiiyemi. Tami mani kovi debei da vonavaghata. 15 Ma Taitos ina nuwaviina kurimi irakata, iyamna ami votekateka ma bade ikikava ere yabuyabumanimi ma ere kirokiroromi kovi kiikiiwei na peyarina enotanotai. 16 Kovokovoghina da ani tumaghanemi ma tepamiyai anitukikita, tuna kubiine na ainuwabiibii kirakai.

8

Keresiyana i verena.

1 Varevaresikai, kakayokayowei da kotakovi da ikikava Keresiyana damsi Masedoniya kamonai God ina agabiibai damina iviiya.* 2 Ti damsi na nuwapoya ipeyari ipanapanani, ma kegha da i nuwabiibai irakata kirakai da namanaki ti moyamoyakisi ma i verena irakata kirakai. 3 Avonavonemi da ti damsi na aviyavisina gwabisiyai na iverena, ma bade ku tepana iterei. 4 Ti mani i kayowanai ivi nowi kurikai da taraboga

* **7:5:** 2Kor 2:13 * **8:1:** Rom 15:26

kata veresi da God ina wawaya Judiya kamonai iti vitesi. 5 Ma tokai ke kata notai da
nakanani ita verena, ma kegha da ivere meyesi Bada kurina da ivotekateka, ma muriyai
God ina kayowanai ivere meyesi tokai kurikai da ivotekateka. 6 Tuna kubiine Taitos
katupei da ina biga gwabimiyai ivi karei na ini kovini da tami bade kona votekateka,
ini vitemi da ami verena ere nuwaviinimi kona berai. 7 Tami gwabimiyai na ami
mura irakata. Nani murina na weni. Ami vitumaghana, ami sisiya, ami nuwagiura,
ikikava nuwanuwami kudubinai wawaya koivitesi, ma ami nuwaviina kurikai yavata.
Tuna kubiine kakayokayowemi da bade nuwanuwami kudubinai weni verena bigana
kona berai.
8 Ke ata darudarumi da tami nakanani kona verena. Ma kegha da ata vonavinotimi da
ikikava Keresiyana Masedoniya kamonai iverena. Ma aku kayowana da nakanani
kona verena da ami nuwaviina koni debei. 9 Ma konotai da Bada Yesu Keriso ina agabiibai
irakata kirakai kurita. Ina yawasa biibiina peyarina ivoterei ma tami kubiimi ioru ku
dobu da ivi wawayota. Iberai da tami wawayota na yawasa biibiina kota panani.
10 Aku nota na weni. Ibiibai da aviyavisina raviravi madeghinai kovi karei na karako
koti kovini. Tami kovi nao da verena kovi karei ma kamonai ami kayowana ghamana
da nani bigana kota berai. 11 Vaghina, bigana kovi karei na kovi kovini! Ikikava nimoni-
moriyai kovivi nuwanotanota da kota verena na nuwanuwami kudubinai berana koberai.
Wekarakava aviyavisina gisina gwabimiyai na koverena. 12 Mikeda nuwanuwami
kudubinai kona verena na God ami verena ini nuwabiibiiyei, iakovi da ruvamiyai kover-
ena. God iakovi da aviyavisina ke gwabimiyai na ke kovokovoghina da kona verena.
13 Ke ata kayokayowei da vita ghamana ata veremi da wawaya viya kii vita ati tekai.
Ana berai da koni kovokovoghana. 14 Ma wekarakava na ami mura irakata na ibiibai
da wawaya gwabisiyai ivi kegha na koti vitesi. Nakanani bade tami koti kegha ma ti
kovokovoghisi da iti vitemi. Nakanani kona berai na koni kovokovoghana. 15 Giruma
katamana ivona bo, “Wawaya iyavo kava iyuna kirakai na ke ita sasara. Ma iyavo kava
gisivaghina iviiya na ke ita gisi kirakai. Tuna kubiine iyavo kava iyuyuna na ruvasiyai
kava.”*

Taitos ma iyavo kava ikaeturanei.

16 God aikiikiiwei da ikikava taku akayokayowana kirakiiyemi na bade nakanani God
iberai da Taitos nuwanuwana kudubinai ekayokayowemi. 17 Kavonei da ita numataya
kurimi na nuwabiibiiyai ivi vaghinei. Ma tuna namada nota iviiya da ita nae, tuna
kubiine nuwanuwana kudubinai ina vomiiri kurimi. 18 Varesita sago Taitos yavata
kana vonatawesi kurimi. Tomowina na God varana biibiina edimadimei ma vitu-
maghana damsi peyarisi tuna igheghena kirakiiyei. 19 Ma ivinei da akii baba ku kamona
iti kaeturanekai. Ini vitekai da ita verena kana kavari kana nae ku Jerusalem. Weni bigana
kana berai da Bada kana kadara ina rakata ma kani debekai da akii kayowana da wawaya
kani vitesi.
20 Kana kitaruvai da ami verena ghamana kana koyagha bubuni da wawaya ke ina vona
da kabera wapawapai. 21 Akii nota da bera maninina kava kana berai, ke Bada ku
matana kava ma bade wawaya ku matasi nakanani.*
22 Ma ku tepana varesita sago na Taitos yavata kavonavonatawei kurimi. Mara
ipeyari yavata kabigabiga ma kapanani da ina nota kudubinai ebigabiga. Ma
wekarakava ina nota ghamana tami kurimi da nuwanuwana kudubinai ini vitemi. 23 Ma
Taitos na kaku viruwa ma yavata kamomiyai kabigabiga patapata. Ma bade Keresiyana
damsi varevaresita ruwa ivinesi da kubiisi ebababa ma ivi ruwa Keriso kana kadara
kubiine mara nonowa i bera na maninisi kavakava. 24 Weni wawayisi kurisi kovi debei
da ami nuwaviina irakata. Ma Keresiyana peyarisi sisiyimi ini yanei ma ini tumaghana
da kakawakawabiibiiyemi na vonavaghata.

* **8:15:** Exod 16:18 * **8:21:** Prov 3:4

9

Verena vitumaghana damsi kubiisi.

1 Avi kubiine kurimi ata giruma da ami verena vitumaghana damsi Jerusalem ka-
monai kubiisi kota terei? 2 Iyamna akovi da namada nota koviiya da kona verena,
tuna kubiine Masedoniya damsi kurisi na akawakawabiibiiyemi, ma avonavonesi bo,
“Varevaresita Akeya dobuna kamonai raviravi madeghinai namada ivovunagha da
ina verena.” Wawaya peyarisi ami vosabibira sisiyina ivi yanei ma vidagudagu ivi karei.*
3 Ma wekarakava na varevaresita ivi aroba avonavonatawesi kurimi da ina rugenarimi
ma akovimi ina viiya da akii vigheghena na ke kwebuna, iyamna namada avonesi da
kovovunagha ma koikoyakoyagha. 4 Ke aku kayowana da Masedoniya damsi yavata
kata pisi na ata pananimi da ke kota vovunagha. Mikeda nakanani ita tupuwa na atinimaya
kirakai, iyamna namada avi tumaghana da kobera bubuni. Ma akovi da tami yavata bade
kotinimaya. 5 Tuna kubiine anotai da ibiibai da varevaresita ivi aroba ana vonatawesi
da ini nao kurimi da ikikava kovonakiiyapa da ami verena kota terei na kona terei.
Weni nakanani taberai na ini matakira da nuwanuwami biibiinai kovereverena ma ke
wawaya ita darudarumi da kota verena.
6 Konota bubuna da wawaya pei gisina ina voni na vavai gisina ina panani, ma wawaya
pei ghamana ina voni na vavai ghamana ina panani. 7 Wawaya sago sago duma na ina
kayowanai ina verena, nuwabiibiiyai ma nuwanuwana kudubinai, ma ke nuwatepanai
bo wawaya ina darui da ina verena, iyamna iyavo kava nuwabiibiiyai ina verena na ti
damsi God ina kayowana ghamana. 8 God ina agabiibai irakata ma ruvaruvana da ami
kayowana avai na ghamanakina ina veremi da ina sasara ma kovokovoghina da mara
nonowa kona vereverena wawaya kurisi. 9 Giruma katamana ivona bo,
“Nuwanuwana kudubinai moyamoyakisi kurisi evereverena kirakai,
ma ina bera maninisi na ina makii nonowa.”*
10 God kava pei wawaya evereveresi da evovoni ma vavai epanapanani da ekamkam.
Ma tami bade nakanani pei peyarina ina veremi da kona voni, ma ina berai da ina rakata
da yaba maranai na vavai ghamana kona panani ma ami agabiibai wawaya kurisi
ina rakata.* 11 Mura ghamana ina veremi da ami agabiibai wawaya kurisi ina rakata
mara ku peyarina ma bade ami verena kani damani wawaya kurisi da God ini kiikiiwa
kirakiiyei.
12 Weni verenina koberaberai na vitumaghana damsi Jerusalem kamonai i nuwapoya
ini kovini ma ke tuna kava. Bade ina berai da wawaya peyarisi God ina vokavakavari ma
ini kiikiiwa kirakiiyei. 13 Ami verena ina rakata na ini matakira da Keriso varana biibiina
kovi tumaghanei ma kovovotekatekei. Ma wawaya peyarisi ami nuwaviina kubiine
God ini ghegheni. 14 I nota ghamanakina tami gwabimiyai, tuna kubiine ina nipowana
kubiimi, iyamna God ina agabiibai ghamana kurimi ivi debei. 15 God tikiikiiwei ina puyo
notakavakavana kubiine.

10

Pol ina biga ivi tarapaparanei.

1 Taku Pol, wekarakava taku mani ainowi kurimi. Wawaya viya kamomiyai isisiya da
maranai taku tami yavata na aikawapotapota ma anenekuyowemi na aikawakiibag-
ibagi. Ma kegha, Keriso ina viyamoyamonai ma ina agabiibiiyai 2 ainowi kurimi da
ke kona tupeku da ani kawakiibagibagi maranai ana nekiibau kurimi. Ma meni wawayisi
enotanotai da aviyavisina kaberaberai na dobu kana yawasa, kovokovoghina da ti
wawayisi ana yegha kirakiiyesi. 3 Vonavaghata da tota dobuwai tamakamakai, ma
kegha da ke dobu notasi iti badekai da kata vivighaviya. 4 Ma vighaviya kubiine na ke

* **9:2:** Korint kwanatuna na Akeya dobuna kamonai. * **9:9:** Psa 112:9 * **9:10:** Isa 55:10

dobu iyosi kata kavakavara ma God ina kapiya rewapana kirakiisi kakavakavara da kakii ghavighaviya i vovokuta gawarisi kagavogavovori. 5 Sisiya vibero kagheghegavovori ma kayotata sisiyisi God varana biibiina ikawapatei na kamiimiiripotei. Ma wawaya nuwanuwasi katitinavirai da nota kawakiikiisi ina voterei ma Keriso ina votekatekei. 6 Koni debemi kurikai da tami vovotekatekami ma nani murinai iyavo kava patana da ke ita vovotekateka na namada kavovunagha da kovogha kana veresi.

7 Tami na wawaya ina yawasa tepana kava kokitakitai. Meni wawayina enotanota meyei da tuna na Keriso ina rewapana gwabinai na enota kamowi, iyamna tokai na bade nakanani ina rewapana gwabikiiyai. 8 Bada Yesu Keriso rewapana iverekai da tami kata kiiepepimi kubiine ma ke ami nota kati beroi kubiine. Rewapanina iverekai da kati vitemi da ami vitumaghana ita rakata kamowa. Ma weni rewapanina kubiine kakayokayotata kirakai ma ke kata vivinimaya. 9 Taku ke ata kayokayowei da aku giruma kamonai na ati yabuyabumanimi. 10 Wawaya viya evonavona bo, “Pol ina giruma na sisiya bagibagisi ma vitasi, ma maranai tuna gwabitiyai na tuna na mitamitana ma ke kovokovoghina da debiiyai ina dima bubuna, ina sisiya na kwebusi.” 11 Nani wawayisi itakovi da ikikava kagirugiruma kurimi na maranai kana nekiibau, nakanani kana berai kurimi.

12 Ma nani wawayisi evonavonemi da ti na ighe kirakai, ma tokai ke meyani kana berai da nani wawayisi nakanani. Wawayisi na ti mani kamosiyai eruvaruva meyesi ma igheghena meyesi da ti na wawaya ghamaghamasi. Ineghanegha ghagha! 13 Ma tokai na God biga iverekai kaberaberai na tuna ruvanai kava kana kayotata, ke kana kayotata wapawapa. Ma tami yavata nani ruvana kamonai, iyamna akii biga kamomiyai emakamakai. Tuna kubiine wawaya kurisi kakawakawabiibiiyemi. 14 Ma tami na akii biga kamonai, tuna kubiine kavi nao da Keriso varana biibiina kapiyei kurimi na nani ruvana God iverekai na ke kata kuyowei. 15 Wawaya viya i biga iberai na ke kani bero da tokai kana kawakawabiibii meyekai nani bigana kubiine. Kakii ruva God itereterei na nani dobunai kava kani parata. Ma kanotanotai da maranai ami vitumaghana ina rakarakata, akii biga kamomiyai nakeda ina rakata kamowa. 16 Tuna murinai Keriso varana biibiina kana dimei dobu viya kamosiyai. Ma ke kana berai da wawaya viruwa biga namada iberai ti mani i parata kamonai na kana vona da tokai kaberai.

17 Ma giruma katamana evonavona bo, “Iyai ekayokayowei da ini gheghena na aviyavisina Bada iberai, tuna kava ini ghegheni.”* 18 Ma wawaya ini gheghena meyei na God ke ini vaghinei. God ina kina kava wawaya ini ghegheni.

11

Pol ma aposol viviberosi.

1 Kayotata sisiyisi avi sisiyei na sisiya neghaneghasi. Ma ainowi da kona notatawei ma aitumaghanemi da namada nakanani koberai. 2 God gwabinai nuwakapi notana aviiya, iyamna ina kayowana da tuna kava kona vokavakavari ma koni tumaghanei. Namada avopaparimi da tami na Keriso rapenai. Akayokayowei da koni patutu kirakai, nakanani ma wiwike gubugubu kana vopapara kurina iti patutu ma ita makamakai bubuna da i tavine kana ku mara. 3 Ma ayabuyabumana da aviyavisina itupuwa Adam kawana Eve kurina na ina tupuwa kurimi. Mota iakova kirakai, iberai da Eve bera berona iberai. Maghimaghighina tuna ami nota yagharisi ini beroi da tami na ke koni patutu kamowa Keriso kurina,* 4 iyamna wawaya kokitakitakuyowesi da kurimi erurui ma edimadima na Yesu bogiiyai isisiyei, ke Yesu vaghata kadimei nakanani. Kanuma Vovokaravina ma Yesu varana biibiina namada gwabikiiyai koviiya. Ma avi kubiine nani damsi kanuma bogiiyai ma vara bogiiyai edimadimei na koivaghinei ma koiyana bogiisi?

* **10:17:** Jer 9:24 * **11:3:** Gen 3:1-5, 13

5 Ma konotanotai da nani damsi na aposol ghamaghamasi, ma taku na avai?
Taku na wawaya wapawapa, bo? 6 Vonavaghata da taku ke kweyakweyaku da
ati sisiyavigayagaya, ma kegha da akova vaghata na gwabikuwai. Mara ku peyarina
kavi debei kurimi da tokai na aposol vaghata.
7 God varana biibiina adimei kurimi na ke miiya kubiine. Atereoruwe meyeku da
tami ata kiiepepimi. Tuna na aku berabero, bo? 8 Keresiyana viya gwabisiyai vivita
aviiya, mane everevereku da gwabimiyai abigabiga. Nakanani ma gwabisiyai ata yapi
da tami ati vitemi. 9 Ma taku gwabimiyai na ke vivita kubiine atinibarimi. Maranai vivita
akayokayowei na varevaresita Masedoniya kamonai ipisi na aku kayowana peyarina
ikavarapiyei. Karako da nokon ku marana na ke meyani aninibarimi.* 10 Keriso ina
vonavaghata mara nonowa gwabikuwai. Ma tuna tepanai avonavona da ke meni
wawayina Akeya dobuna kamonai ina vonataniku da aku kayotata ana voterei. Mara
nonowa wawaya avonavonesi da adimadima kurimi na ke koti miiyeku. 11 Ma avi
kubiine nakanani aisisiya? Ke ata vivinuwaviina kurimi bo? God iakovi da taku aku
nuwaviina irakata kirakai kurimi!
12 Aku bera ke ana voterei. Abigabiga kamomiyai na ke sago vivita gwabimiyai
ana viiya. Nakanani aberaberai da nani wawayisi evonavona da ti na aposol na
ana gudusi. Ke kovokovoghina da i biga kubiine ina kayotata. Ke ina vona da bera
peyarina eberaberai na tokai nakanani. 13 Nani damsi na ke aposol vaghata, ti na aposol
viviberosi. I biga na vibero kavakava. Ma eberaberavigayagaya da ti wawayisi na
nakanani ma Keriso ina aposol vaghata. 14 Weni berasi na ke taveyiyei. Seitan bade
eberaberavigayagaya da tuna nakanani ma aneya kadakadarina. 15 Tuna kubiine ke
kona tataghana maranai Seitan ina bigabiga ina beravigayagaya da ti nakanani ma Bada
ina bigabiga vovokaravisi. I vibero kubiine na damonai kovogha ina viiya.

Pol ikayotata da ivokwarakwara kirakai.

16 Ana vona meyemi. Ke kona notai da taku neghaneghaku. Ma iyi tam kuta notai
da taku nakanani na namanaki, kuti vaghineku da ata kayotata. 17 Vona bubuna da
kayotata sisiyisi aisisiyei na ke Bada gwabinai ata viiya. Weni sisiyisi na taku mani
aku kayowanai avi neganeghasisiya. 18 Ma wawaya ipeyari dobu yawasina ekivikivini
da ekayokayotata, tuna kubiine na taku bade ana kayotata. 19 Ma tami konotai da
koakova kirakai, nuwabiibiiyai koivaghinei da wawaya neghaneghasi erurui kurimi.
20 Koivaghinei da wawayisi eberaberimi da tami na i sleiv da i kayowana peyarina
koberaberai. Ti na ami sawara kudubina irapenei, iberoberowemi, ekitakitaoruwemi
ma nevanevami etapitapini. 21 Vona bubuna, ainimaya da tokai kamitamita da ke
nakanani kati bademi.
Ma wawayisi i nota ini rewapana da aviyavisina ina kayokayotatei na taku bade aku nota
ini rewapana da ana kayotata. Taku aisisiya na nakanani ma wawaya neghaneghana.
22 Ekayokayotata da ti na Hibru gamona isisiya, evonavona da ti na Israel damsi, ma
isisiya da ti na Abraham tupurereghina, bo? Taku bade nakanani. 23 Ti na Keriso
ina bigabiga, bo? Taku bade, ma aku biga kamonai aghekuyowesi. Aisisiya nakanani
ma tomowa neghaneghaku. Ma kegha da taku abiga kirakai, ma ku gabura itere
kirakiiyeku, iwidi kirakiiyeku ma ku rabobo ivi riya kirakiiyeku mara ipeyari. Weni
berasi kuriku itupuwa kirakai, ke ti nakanani.* 24 Jiu damsi ikwapukwapuku na
mara nonowa na kaku kwapu na ivi 39.* Mara ivi miikovi nakanani iberai kuriku.*
25 Ma mara aroba wawaya iwidiku ma mara sago wakimiyai iraviku da ku rabobo
ivi riyeku. Mara aroba wakiiyai amonu ma nani kamonai mara sago kava na yegiiyai

---

* **11:9:** Plp 4:15-18 * **11:23:** Apos 16:23 * **11:24:** Vitupavira badana ina vonakiiyaragha da wawaya kana kovogha na kana kwapu ivi 40 na rabobo kana ruva. Pol ivona da kana kwapu na ivi 39 na ivi debei da ku rabobo ivi riyei. * **11:24:** Deut 25:3

atenuma kupom da atenuma mareba.* 26 Mara nonowa abababa ma mara ipeyari
aku baba kamonai na nuwapoya bogii ma bogiiyai apanapanani. Gisina kava rabobo
ata panani okowa veraverusi kamonai, yapiyapi gwabisiyai, taku mani aku wawaya
Jiu damsi kamosiyai ma bade kupuna damsi kamosiyai, kwanatu kamosiyai ma bade
dobu makiiwapasi kamosiyai, yegiiyai ma bade Keresiyana viviberosi gwabisiyai.*
27 Taku abigabiga kirakai ma vita ghamana akavakavari. Mara ipeyari ke ata kenakena
bubuna, kaku vavai kegha da vitonara ekarakariku, kaiyoku ekanakana ma kaku gara
kegha da nuba evowavowiku. 28 Weni berasi kuriku itupututupuwa ma ku tepana mara
nonowa vita ghamana akavakavari, iyamna Keresiyana kudubisi kwanatu nununai
avivi nuwapoyesi. 29 Wawaya sago ina mitamita na taku bade ana mitamitaviiviiyei.
Wawaya kwinana ina ruyaghai da berabero ina berai na taku nuwanuwaku ina pughu
kirakai.
30 Mikeda ana kayotata na aviyavisina iberiku da amitamita na tuna ana kayotatei.
31 Ma God iakovi da taku ke ata vivibero. Tuna na Bada Yesu ina God ma ina Mamai.
Tavokavakavara nonowei. 32 Ma bade Damaskas kwanatuna kamonai, Kiivavo Aretas
gaburinai, kwanatu badana ina seri wawayisi iteresi ipotapotiku da ita patumiku.*
33 Ma kegha, turaturaku numa tepanai iriga ghamana ku kamona iuwaniku ma gari
taraboginai ivi yoyowiku aoru ma aonagha da anae.

12

Aviyavisina God ivi debei Pol kurina.

1 Aku kayotata na sisiya neghaneghasi ma ke ana voterei. Wekarakava na bera
gubagubasi ma akova makiigavugavusi Bada ivi debei kuriku na ani sisiyei. 2 Bera
sago itupuwa na karako madegha 14 ikovi na tuna ani sisiyei. God iviitaweku aghae
ku kunuma kana viaroba.* Ma ke atakovi da kanumiku kava ighae bo tupuwiku
yavata. God ina kina kava iakovi. 3-4 Ma avonavona meyemi da God iviitaweku
aghae ku Paradais. Namada avonemi da ke atakovi da tupuwiku ighae bo kanumiku
kava, God kava iakovi. Aghae, ma nani dobunai sisiya ghamaghamasi avi yanei.
Ma sisiyisi na gavugavusi ma vovokaravisi, tuna kubiine God ke iti vaghinei da tota
wawayota tisisiyei. 5 Ata kayotata da nani berana itupuwa kuriku ma ke ita biibai da
taku mani ata kawabiibii meyeku. Aviyavisina eberaberiku da amitamita na tuna kava
ana kayotatei. 6 Kovokovoghina da ata kayotata kirakai ma nani kamonai na ke sisiya
neghaneghasi ma vonavaghata ati sisiyei. Ma ke ana kayotata, iyamna ke ata kayokayowei
da wawaya ini gheghena kirakiiyeku. Wawaya aku bera ekitakitai ma aku sisiya iyanei
na tuna kava ina kawabiibiiyei.
7 God ke ina kayowana da akova gavugavusi ma bera gubagubasi akitai na ita beriku
da ati gheghena meyeku. Tuna kubiine nuwapoya sago ivereku, tuna nakanani ma
irikavuvu tonana tupuwiku ita vivitupakwariyanei. Weni nuwapoyina eberaberiku
da nakanani ma Seitan ina bigabiga ita widiwidiku. Ma etaratarapapariku da ke
ani gheghena kirakiiyeku. 8 Mara aroba anipowana God kurina da weni nuwapoyina
ita viitawei. 9 Ma kegha, ivonapoteku bo, “Aku agabiibai namada gwabimuwai na
vaghina. Ma aku rewapana gwabimuwai irakata kirakai maranai tam na mitamitam.”
Tuna kubiine ere nuwabiibiiku ana kayotata da mitamitaku, da Keriso ina rewapana
ina towatepaniku. 10 Ainuwabiibai da Keriso kubiine ana vokwarakwara.

Ke ani nuwapoyei maranai taku mitamitaku, bo wawaya iavaberoweku ma itupake-
towaneku, bo aku yawasa ipiropiro, iyamna aku rewapana ina gisi na Keriso ina
rewapana gwabikuwai ina rakata.

---

* **11:25:** Apos 16:22, 14:19 * **11:26:** Apos 9:23, 14:15 * **11:32:** Apos 9:23-25 * **12:2:** Jiu damsi enotanotai da kunumai gawara ivi aroba ivi kiitatanei ma kana viaroba na tepana vaghata. Ma nani dobunai God ina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai.

Pol Korint damsi inuwapoyesi.

11 Tami ami beriyai da aisisiya nakanani ma neghaneghaku. Tami kota kawabiibiiyeku
ma ke kota berai kubiine na taku mani akawabiibii meyeku. Namanaki da koki-
taoruweku, taku na ami aposol viviberosi aghekuyowesi. 12 Ma God ina rewapanai da
taku bera ghamaghamasi ma notakavakavasi kamomiyai aberai. Aku biga kamonai na
aku nota ivi rewapana ma amiirikikina da ku damona. Nani berasi ivi matakira da taku na
aposol vaghata. 13 Ikikava aku biga aberai kwanatu nununai na nakanani gwabimiyai
abiga. Ma bera sago kava gwabimiyai ke ata berai na weni, ke meyani ati nowi da mane
kota vereku, iyamna ke ata kayokayowei da vita ata veremi. Mikeda konotanotai da tuna
na berabero na ainowi kurimi da kota notatawei.
14 Wekarakava na mara kana viaroba avovunagha da ana numataya kurimi ma ke
ata kayokayowei da vita ana veremi. Ke ami mura ata kayokayowei, tami akayokayowemi,
iyamna ededa yoghoyogho ke i maduwa da i mamai ina koyaghisi ma maduwa da mamai
ededa yoghoyogho ina koyaghisi. Ma kanuma ina ku nevaneva taku na ami mamai.
15 Ana numataya kurimi ma nuwabiibiiyai aku mura ma aku yawasa ana verena da
ani vitemi. Namanaki ami nuwaviina kuriku igisi. Taku aku nuwaviina kurimi irakata.
16 Ma tami viya koakovi da ke sago vita ata veremi. Ma wawaya viya ina vonemi
da avivi beroberowemi na aku vibero kovi tumaghanei da aku ku poko kokona. 17 Ma
ikikava avi beroberowemi? Yonayona avonatawesi kurimi na ti ivi beroberowemi da ami
verena iyuna ma nani manena na aku biibiina kubiine bo? Kegha taweyana. 18 Ma
Taitos avonatawei kurimi, varesita sago yavata. Ma nani kamonai ke vita ita veremi, ke
iti beroberowemi da mura gwabimiyai ita yuna. Tuna ma taku na akii nota sago ma akii
biga sago.
19 Weni marana gurigurina aviyavisina kaisisiyei na ke kona notai da nakanani
ma kakii papara kata vowavowai. Tokai na Keriso ina bigabiga ma God ku matana
vonavaghata kaisisiyei. Turaturakai, tami nuwanuwakai, tuna kubiine aviyav-
isina peyarina kaberaberai na ke tokai kubiikai ma tami kubiimi da kati vitemi
da koti rewapana. 20 Ayabuyabumana da maranai ana pisi na patana da vikawap-
ata, nuwakapi, nuwapughu, vimakiiberowana, viavabero, viyanuwe, kayotata ma
nota piropiro kamomiyai ana panani. Ayabuyabumana da kurimi ana nekiibau ma
ami bera ana kitai na ke ani nuwabiibiiyei ma tami bade kona kitiku na aku bera
ke koni nuwabiibiiyei. 21 Ayabuyabumana da berana sago rorova itupuwa na bade
ina tupuwame da God ku matana aninimaya kirakai. Ana tou, iyamna ana panani da
nani wawayisi rorova berabero iberaberai na ke ita voterei, patana da eberaberai.
Rorova ivivi pekana wapawapa, turaturasi kakawasi iututunebosi ma bade tupuwa
ina kayowana dowadowasi iberaberai. Ani nuwapoya kirakai iyamna nani wawayisi i
berabero ke itinimayei da ita miirikupukuputei.

13

Pol ina vonaviakova turina ma vikiikiiwa.

1 Weni tuna na mara kana viaroba ana numataya tami kurimi. Ma giruma katamana
ivona bo,
"Vitupavira kamonai kunona na wawaya ruwa bo aroba ini mamatara da wawaya
sago berona iberai ma muriyai da vitupavira badana ina vonakiiyaragha da kovogha
ina verei."* 2 Aku numataya viruwina Korint dami kurimi na nani kamonai sisiya sago
avonemi, ma wekarakava taku nani dobunai kegha na bade ana vona meyemi. Tami
iyavo kava rorova berabero koberaberai ma bade iyavo kava wekarakava berabero
koberaberai na ata vonemi da ana vovirame na ke ani kamyuyuwemi. 3 Ami kayowana
da Keriso ina rewapana gwabikuwai ani debei kurimi bo? Vaghina, ana berai da

* **13:1:** Deut 17:6, 19:15

damina kona viiya. Ma kona kitai da taku Keriso ina rewapanai aisisiya. Keriso na
ke mitamitana, ma maranai kamomiyai idagudagu na idebei da tuna ina rewapana
irakata kirakai. 4 Namanaki da ere mitamitana korosiyai irabobo ma karako na tuna
yawayawana, God ina rewapana tepanai emakamakai. Ma ikikava Keriso korosiyai
imitamita na tokai bade nakanani kamitamita. Ma kegha da akii yawasa kamonai na
Keriso tepanai kamakamakai da God ina rewapanai kabigabiga kubiimi.
5 Kovi nuwanotanota kiimatana da ami vitumaghana na vitumaghana vaghata bo
kegha.
Nuwanuwami kovi tete kamowi. Yesu Keriso nuwanuwami kamonai emakamakai
bo kegha? Ma mikeda kegha na tami kosiwana. 6 Ma tokai na vaghina, ke kata siwana.
Ma kakayokayowei da tami konakova bubuni da Keriso gwabikiiyai. 7 Ma mikeda
wawaya ina notai da akii biga kamomiyai ke kata bera bubuni na ke kata vivinuwapoyei.
Ke kakii vava kubiine ma tami ami biibiina kubiine kaniponipowana God kurina da ke
sago berabero kona berai, bera biibiisi kava. 8 Ma tokai na vonavaghata kava kubiine
kabigabiga, ma ke kovokovoghina da vonavaghata kani ghaviyei. 9 Kainuwabiibai
maranai tokai kamitamita ma tami na kovi rewapana. Ma kaniponipowana da berabero
kona votere tuwanonowi da yawasa manininai kava kona makai. 10 Bada ina rewapana
ivereku da tami vivitemi kubiine, ke ita vereku da ata kiiviberomi. Tuna kubiine aku
giruma kamonai ayeghayeghimi maranai taku ke gwabimiyai, iyamna ana nekiibau na
ke ata kayokayowei da ina rewapanai ata yeghimi ma kovogha ata veremi.
11 Vaghina, varevaresiku, avovoteremi. Kovi paparana da ami yawasa koni maninini.
Aku sisiya peyarina kovi yana bogai. Kovi nuwasago ma nuwanubiiyai komakai. Ma God
gwabimiyai ina makii nonowa. Tuna ina nuwaviina ma ina nuwanuba irakata.
12 Kovi kiikiiwavivirana Bada avanai.
Ma Keresiyana varevaresita weni dobunai ikiikiiwemi.
13 Bada Yesu Keriso ina agabiibai ma God ina nuwaviina ma Kanuma Vovokaravina
ina vinuwasago gwabimiyai ina makai.

Pol Ina Giruma Gareisiya Damsi Kurisi (Galatians)

Vonaviakova

Wawaya ivi karei da Yesu Varana Biibiina idimadimei kupuna damsi kamosiyai da vitumaghana ivivi karei. Ma dima wawayisi viya inae ku dobu sago kana vava Gareisiya tuna dobuna na Eisiya Maina kamonai ma Rome damsi i vibadana gaburina imakamakai. Ma notaragharagha itupuwa da iyavo kava ivi tumaghana ma ti na ke Jiu wawayisi na Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri bo kegha. Ma wawaya ivivi tarakiiyana da iyavo kava ke ita nunuri na ti na Keresiyana vaghata bo kegha. Ma Pol ivonapotesi da vonaviyoyovana nunurina na ke bera ghamana, bera ghamana na Keriso vitumaghanina ma tuna ketana kava da God ina vonakiiyaragha da tota wawaya maninita ma yavata tinuwasago. Ma wawaya viya nani notana ke iti vaghinei, ma vitumaghana damsi kamosiyai Gareisiya dobunai na Pol ina sisiya ivi kawakiikiiyei ma ivi beyebeyena da Keresiyana kudubisi vonaviyoyovana ita nunura yavui.

Weni girumina aposol Pol igirumi da iyavo kava vibeyebeyena vibero ikivikivini da vitumaghana ketana ivi wapai na ti damsi iti nuwatinisi da ita vovira. Giruma karenai na Pol ivi debei da rewapana gwabinai da tuna na aposol vaghata. Ina rewapana na ke imapatana ita viiya da God gwabinai iviiya, ma ina biga iverei da kupuna damsi kurisi ita dima. Muriyai igiruma da vitumaghanai kava da wawaya God yavata ini nuwasago. Ma ina sisiya viya ku tepana iterei da nani notana ita kiivirewapani. Ma damonai Pol ivi debei da iyavo kava Keriso ini tumaghanei ma ina nuwaviina damina ina vii bubuni na nuwaviina ini badesi da Keresiyana yawasina gwabisiyai ini rurerei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-10 Giruma ivotawei.
Sapta 1:11 da ku 2:21 Pol ina rewapana da ivi aposol.
Sapta 3:1 da ku 4:31 God Varana Biibiina ma ina agabiibai.
Sapta 5:1 da ku 6:10 Kerisiyana na vovotawesi ma kegha da yawasa maninina kamonai kava ita makai.
Sapta 6:11-18 Giruma igudui.

1 Taku Pol agirugiruma. Yesu Keriso* irabobo ma ina Mamai God iberai da rabobowai
ivomiiri ma ivi ruwa ivineku da ati aposol. Ke wawayota ita vonataweku bo ita voneku
da weni bigana ata berai. 2 Varevaresita peyarisi weni ma taku akii vikiikiiwa kavon-
avonatawei Keresiyana wawayimi kurimi Gareisiya dobuna kamonai.
3 Ainowi ita Mamai God ma ita Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba
ina veremi.
4 Ita Mamai God ina kayowanai da natuna Yesu Keriso ivere meyei ita berabero
kubiine, da karako weni kimtina berona kamonai ita tinakiibutaweta. 5 Mara nonowa
God tavokavakavari da kana kadara ina rakata. Amen.

Keriso Varana Biibiina sago kava.

6 Anotanota kavai! Yesu Keriso ina agabiibiiyai God ikwatumi. Ma kegha da kobarei
ma yaghiyaghinai kodamana da vara bogiiyai kokivikivini. 7 Vonavaghata, ke sago
meni dobunai “vara biibiina kana viruwa” ita makamakai. Weni nakanani aisisiya
iyamna wawaya viya ami nota iberoi ma eberabera tovoni da Keriso varana biibiina

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

ita virai. 8 Rorova Keriso varana biibiina kadimei kurimi, ma mikeda taku bo aposol
sago kata pisi bo aneya kunumai itoru da vara bogiiyai ita veremi na ainowi God kurina
da nani wawayina ku keyama karakaratina makamakii nonowina ina tawei. 9 Namada
kavonemi ma ana vona meyemi. Rorova Keriso varana biibiina kadimei kurimi da
vonavaghata kovi tumaghanei, ma wawaya na vibeyebeyena bogiiyai eberaberai, ke
Keriso varana vaghata na God nani wawayina ku keyama karakaratina makamakii
nonowina ina tawei!
10 Ke ata kayokayowei da wawaya ini ghegheniku, kegha taweyana! Ma aku kayowana
ghamana da God ini ghegheniku. Ke ata beraberai da wawaya ina kawabiibiiyeku. Mikeda
nakanani ata beraberai na ke kovokovoghina da Keriso kubiine ata biga.

Ikikava Pol ivi aposol.

11 Varevaresiku, avonavonemi da vara biibiina adimadimei na ke wawaya ita vereku.
12 Ke tomowa sago gwabinai ata viiya bo ke sago iyai iti beyeku. Yesu Keriso tuna mani
ivi debei kuriku.
13 Wawaya ivonemi da rorova ikikava amakamakai na avere meyeku da Jiu damsi
i vitumaghana ma i kiki akivina bubuni. Ma nuwanuwaku kudubinai Keresiyana
wawayisi avivi tupaketowanesi ma abera tovoni da ati kovi tuwanonowisi.* 14 Jiu damsi i
vitumaghana anunura bubuni, ke kimta turaturaku nakanani. Taku aghekuyowesi ma
aku nota ivi rewapana kirakai da aviyavisina akii kaekiki mau ivi damadamani kurikai na
kudubina akivikivini.*
15 Muriyai da ata tupuwa na God ina agabiibai irakata da namada ivineku ma ik-
watuku da ina biga ata berai. Ma marana itereterei* 16 da Natuna iti debei kuriku
da varana biibiina ata dimei kupuna damsi kurisi. Ma ke ata nae da vitumaghana
damsi iti beyebeyeku, 17 ma bade ke ata nae ku Jerusalem da iyavo kava ivi nao ivi aposol
na ata kitisi. Kegha, maninina anae ku Arebiya dobuna, ma muriyai na avovira ku
Damaskas kwanatuna. 18 Madegha aroba ikovi ma anae ku Jerusalem da Pita yavata
kati sisiya, ma yavata kamakai da taparoro ruwa ikovi.* 19 Ke aposol viya ata kitisi da
Jemes ina kina kava, tuna Bada tina kikei.
20 Aviyavisina agirugiruma kurimi na vonavaghata. God iakovi da ke ata vivibero.
21 Muriyai anae ku dobu viya, Siriya ma Silisiya kamonai. 22 Nani maranai na Kere-
siyana damsi Judiya kamonai patana da ke itakoviku ma 23 wawaya ikikava aku bera
ivivi sisiyei kurisi na tuna kava iakovi. Ivonavona bo, “Tomowina ivivi tupaketowaneta
na karako edimadima da wawaya Keriso iti tumaghanei. Ma rorova na iberabera tovoni
da nani vitumaghanina ita resotawei.” 24 Ma vaghina Keresiyana damsi Judiya kamonai
God ighegheni iyamna aku yawasa ivirai.

2

Pol ma aposol viya.

1 Madegha 14 ikovi ma taku da Banabas kavovira ku Jerusalem. Taitos arutini ma
yavata kanae.* 2 Kanae, iyamna God ivi debei kuriku da ata nae. Ma Keresiyana babadisi
kava yavata kavi dughu, ma avonesi da ikikava Keriso varana biibiina adimadimei
kupuna damsi kurisi. Ma ke ata kayokayowei da aku biga rorova ma karako aberaberai
na ita peku. 3 Kaku viruwa Taitos, tuna Grik wawaya ma kegha da aposol ke ita tupei da
kwimatana bekana ita tuviviratawei. 4 Ma kegha da wawaya viya ekayokayowei da Taitos
ita tuvivira. Ti evonavona da ti na Keresiyana ma ibero. Ipisi da ita yawasa vovotawena
Keriso ivereta na irugenari ma i kayowana da iti beroi. Tuna kubiine idaruta da Moses

* **1:13:** Apos 8:3, 22:4-5, 26:9-11 * **1:14:** Apos 22:3 * **1:15:** Apos 9:3-6, 22:6-10, 26:13-18 * **1:18:** Apos 9:26-30 * **2:1:** Apos 11:30, 15:2

ina vonaviyoyovana iti bada meyeta da kati sleiv. 5 Ma ke sago kati vaghina kurisi, iyamna
akii kayowana da vonavaghata, tuna Keriso varana biibiina na gwabimiyai ina makai.
6 Vitumaghana wawayisi i babada Jerusalem kamonai ke sago sisiya vuna aku dima
ku tepana ita terei. Ma taku kuriku wawaya peyarisi na sago. Mikeda ti na babada
ghamaghamasi ma taku na ke ata vivinuwapoyei, iyamna God ke nani berasi ita kitakitai.*
7 Ma ikitai da God aku biga ivereku da Keriso varana biibiina ata dimei kupuna damsi
kurisi, ma bade maghimaghighina Pita ina biga iverei da Keriso varana biibiina ita dimei
Jiu damsi kurisi, 8 iyamna God ina rewapanai iberiku da avi aposol kupuna damsi kurisi,
bade nakanani Pita iberai da ivi aposol Jiu damsi kurisi. 9 Jemes, Pita ma Jon ti na
Keresiyana damsi i babada ghamaghamasi Jerusalem kamonai. Ma ivi aroba ikitiku
ma ivi vaghinei da God ina agabiibiiyai weni bigana ghamana ivereku. Vaghina, taku
da Banabas ivi kiikiiwekai ma imakii iviiya, ivi matakira da peyarikai akii biga na sago.
Ma kavi vaghinei da taku da Banabas na kupuna damsi kamosiyai kata biga, ma ti na Jiu
damsi kamosiyai ita biga. 10 I kayowana sago kava, da i wawaya moyamoyakisi mara
nonowa kata notanotisi ma kata vivi vitesi. Ma aku kayowana ghamana da tuna bigana
na namada aberaberai.

Pol, Pita iyeghai Antiyok kamonai.

11 Pita ipisi ku Antiyok kwanatuna na koroto maghinosiyai ma avonatepatepani,
iyamna akitai da ibera beroi. 12 Karenai Pita mara nonowa kupuna damsi yavata
ikamkam. Ma Jemes ina wawaya viya ivonatawesi ku Antiyok da inekiibau. Ma ti
damsi notasiyai da Pita ivi muritina na kupuna damsi yavata kam ivoterei, iyamna
Jemes ina wawaya iyabuyabumanesi. Ti ivonavona da kupuna damsi iyavo kava
itumaghana na kwimata bekasi ita tuviviratawei. 13 Pita ivi karei ma murinai Jiu damsi
viya ivivi miiriruwaruwa, ma iberai da bade Banabas yavata ku kamosi irui. 14 Akitai
da peyarisi keta iparei, ke Keriso varana biibiina ina vonavaghata ita kivikivini na
koroto maghinosiyai Pita avonei bo “Tam na Jiu, ma keberaberai nakanani ma kupuna
wawayim, ke Jiu. Nakanani na avi kubiine kupuna wawayisi namada ivi tumaghana na
kevonavonesi da Jiu damsi i kiki ita nunuri?”

I vitumaghana kubiine God ivi yawasisi.

15 Vona bubuna, tokai katupuwa da Jiu damkai, ke kupuna damkai. Ma Jiu damsi viya
evonavona da kupuna damsi kudubisi na ‘berabero wawayisi.’ 16 Ma kegha da takovi da
wawaya Yesu Keriso ini tumaghanei na tuna tepanai God ina vonakiiyaragha da tuna na ina
wawaya maninina. Ma ke kupuna damsi kava ma bade Jiu damkai yavata Yesu Keriso
kaitumaghanei kubiine, God evonavonekai da tokai na ina wawaya maninikai. Ma ke
vonaviyoyovana kata kivini kubiine da God ita vonakiiyaragha da tota wawaya maninita,
iyamna ke meyani wawaya vonaviyoyovana ita kivini da nakanani ita vonakiiyaragha.*
17 Tota Keriso titumaghanei, ke Moses ina vonaviyoyovana kati tumaghanei. Tuna
kubiine Jiu damsi ekitakitita da Moses ina vibeyebeyena ke kata kivikivini na evonavona
da tota berabero wawayita, tota nakanani ma kupuna damsi. Nakanani na ikikava?
Keriso ina kayowana da berabero taberaberai bo? Kegha taweyana! 18 Moses ina
vonaviyoyovana avoterei ma bade ku gaburina ata rume na taku ati debe meyeku da
nani vonaviyoyovanina avi kiigiiyei. 19 Rorova taku na Moses ina vonaviyoyovana
gaburinai amakamakai, ma karako taku nakanani ma ata rabobo, iyamna vonaviy-
oyovana ina rewapana akiibutawei da damina ke ata viiviiya. Avere meyeku da aku
yawasa kamonai God ina kayowana aberaberai. 20 Taku Keriso yavata karabobo
korosiyai da aku yawasa ku kamona aviyavisina kudubina na Keriso ibada yavui. Ma
karako aku yawasa kamonai na aku vitumaghana ivi rewapana God Natuna kurina ma
tuna tepanai amakamakai. Tuna ina nuwaviina irakata da kubiiku irabobo. 21 Ke

* **2:6:** Deut 10:17 * **2:16:** Psa 143:2; Rom 3:20, 22

ata kayokayowei da God ina agabiibai ana barei. Mikeda wawaya kovokovoghina da Moses ina vonaviyoyovana ita kivina bubuni da God ita vonakiiyaragha da ti na maninisi na Keriso ina rabobo iyamna kegha.

3

Vonaviyoyovana takivini bo Keriso titumaghanei.

1 Tami Gareisiya dami na neghaneghami! Iyai ivi nuwatinimi da ami nota ivirai? Yesu Keriso ina rabobo korosiyai na avi sisiya bubuni kurimi, tuna nakanani ma tami mani matamiyai kota kitai. 2 Aku kayowana da kona voneku. Ikikava God Kanumina koviiya? Moses ina vonaviyoyovana kokivini na koviiya, bo Keriso varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghanei na koviiya? 3 Kokayokayowei da kota neghanegha bo? Ami Keresiyana yawasina na God Kanumina ina rewapanai kovi karei ma ami kayowana da tami mani ami rewapanai koni kovini, bo? 4 Ami vitumaghana kubiine vokwarakwara damina koviiya na iyamna kegha, bo? Kudubina na bera kava bo? 5 God Kanumina iveremi ma bera ghamaghamasi kamomiyai eberaberai na avi kubiine? Ke Moses ina vonaviyoyovana kota kivikivini kubiine. Kegha, Keriso varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghanei, tuna kubiine.

6 Abraham kota notai. "Tuna God ivi tumaghanei na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina ma yavata ivi nuwasago."* 7 Kotakovi da iyavo kava itumaghana, ti na Abraham tupurereghina vaghata.* 8 Giruma katamana evonavona da mara sago kupuna damsi i vitumaghana kubiine na God ina teremaninisi da yavata ini nuwasago. Ma Abraham kurina vara biibiina ivi debei maranai ivona bo, "Tam tepamuwai da dam ma dam kudubisi ani biibiinisi."* 9 Tuna kubiine iyavo kava God itumaghanei Abraham nakanani na peyarisi ini biibiinisi.

10 Ma iyavo kava inotai da vonaviyoyovana ina nunura bubuni da ini wawayamanini na i yawasa kamonai God kovogha ina veresi, iyamna giruma katamana evonavona bo, "Moses aviyavisina kudubina vonaviyoyovana bukana kamonai igirumi, ma wawaya ke ina nunura bubuni na God kovogha ina veresi."* 11 Takova bubuni da ke sago wawaya Moses ina vonaviyoyovana ita kivini da iti wawayamanini God ku matana, iyamna giruma katamana evonavona bo, "God ina wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina makai."* 12 Ma Moses ina vonaviyoyovana ke vitumaghana tepanai ita miimiiri, iyamna igiruma bo, "Wawaya weni berasi vonaviyoyovana kamonai kudubina ina nununura yavui na yawasa ina panani." *

13 God ina imaga kamonai kata makamakai ma kegha da Keriso kata kovogha iviiya, igimarataweta da vonaviyoyovana ina rewapanai ivi kiibunita. Giruma katamana evonavona bo, "Wawaya tupuwina kii tepanai ini rorokei na ivi matakira da tuna wawayina na God ina imaga kamonai emakamakai."* 14 Keriso igimarataweta, ivotaweta da kupuna damsi na Jiu damkai yavata God ina vibiibiina taviiya. Ma nani vibiibiinina na God, Abraham kurina ivi sisiyei maranai ina vonakiiyapa bagibagina iterei. Ma tota nani vibiibiinina na Yesu Keriso tepanai taviiya. Ma God ivonakiiyapa da Kanumina ita vereta na ita vitumaghana kubiine ina vereta.

Moses ina vonaviyoyovana ma God ina vonakiiyapa bagibagina.

15 Varevaresiku, wawaya mara nonowa vonakiiyapa bagibagisi eberaberai na tisisiyei. Wawaya ruwa ini vaghinei da bera ina berai na vivaghina makamakiina ina terei na ke kovokovoghina da ini kiigiiyei bo ina virai. 16 Ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham ma tupurereghina sago kurisi iterei. Giruma katamana ke ita vona da nani

* **3:6:** Gen 15:6; Rom 4:3 * **3:7:** Rom 4:16 * **3:8:** Gen 12:3 * **3:10:** Deut 27:26 * **3:11:** Hab 2:4 * **3:12:** Lev 18:5 * **3:13:** Deut 21:23

vonakiiyapina tupurereghina kudubisi kurisi, evonavona da tupurereghina sago kava kurina, ma tuna wawayina na Keriso.* 17 God vivaghina makamakiina Abraham yavata iberai ma kurina vonakiiyapa bagibagina iterei. Nani murinai madegha 430 ikovi ma God ina vonaviyoyovana Moses igirumi. Ma ina vonaviyoyovana ke kovokovoghina da God ina vonakiiyapa bagibagina namada iterei na ita virai.* 18 Ikikava God ina vonakiiyapa bagibagina tepanai da Abraham ivi biibiini na nakanani ina vonakiiyapa bagibagina tepanai nani vibiibiinina kurita ivi damani. Ma ke vonaviyoyovana kata kivikivini kubiine da iti biibiinita.*

19 Nakanani na avi kubiine God na Moses ina vonaviyoyovana ivokiibuwei? Tuna na ina vonakiiyapa bagibagina ku tepana iterei, iti beyeta da berabero na avai. Ma ina rewapana imakamakai da Abraham tupurereghina sago ina ku mara na ikikava ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na tuna maranai na berasi iberai. God ina aneya ivonatawesi Moses kurina da vonaviyoyovana iverei. Ma tuna na vitetete wawayina, iyamna vonaviyoyovanina ivi damani Israel damsi kurisi. 20 Ma God ina vonakiiyapa bagibagina na maninina Abraham kurina iterei, ke sago tetete wawayina sisiyina ita viiya da iti damani Abraham kurina. God tuna mani iberai.

Vonaviyoyovana ina biga.

21 Tinuwanuwanotanota da God ina vonaviyoyovana na ina vonakiiyapa bagibagina yavata ighavighaviya bo kegha. Kegha taweyana, iyamna i biga na bogii ma bogiiyai. Ma vonaviyoyovana na ke kovokovoghina da wawaya ita berisi da ti na maninina God ku matana. 22 Giruma katamana evonavona da wawaya kudubina dobuwai na berabero ina rewapana gaburinai imakamakai. Ma berabero kubiine na iyavo kava Yesu Keriso itumaghanei na ti kava yawasa makamakii nonowina ina viiya, ikikava God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina veresi.

23 Muriyai da vitumaghana kana mara ita nekiibau na Moses ina vonaviyoyovana ku gabura itereta, ivotanita inenae da marana vaghata ita nekiibau na vitumaghana ketana iti debei. 24 Vaghina ma, vonaviyoyovana ivi badeta ma ikoyaghita inenae da Keriso inekiibau na ita vitumaghana kubiine God ivi vaghinei da tota ina wawaya maninita. 25 Karako na Yesu titumaghanei kubiine na Moses ina vonaviyoyovana ina rewapana takiibutawei.

26 Ami vitumaghana tepanai na tami peyarimi God natunatuna, iyamna Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. 27 Peyarimi na Keriso avanai kobabataito da yavata kovi nuwasago, ma karako na Keriso kovi maghitepei da ami yawasa na tuna maghimaghighina. 28 Karako na Jiu damsi ma kupuna damsi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, tomowa ma wavine, kudubimi na sago, iyamna Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. 29 Tami Keriso rapenai na tami Abraham tupurereghina ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na kurimi ina damana.*

4

1 Aviyavisina avonavonemi na ku tepana ana terei. Wawaya kikei ina mamai buderina na mara sago ina viiya. Ma karako na kegha, iyamna igisi kirakai. Ma namanaki da sawara ma tano kudubina tuna mani irapenei na gisinai tuna nakanani ma sleiv ma ina rewapana kegha. 2 Ke ita magura kubiine na kana koyakoyagha emakamakai da tuna ina buderi yavata ina koyakoyaghi. Ma ina mamai marana vaghata iterei na vaghina, tuna mani ina koyagha meyei. 3 Ma tota nakanani. Muriyai da vonavaghata katakovi na kanuma rewapanisi dobuwai iberita da nakanani ma sleiv wawayita. 4 Marana vaghata inekiibau na God Natuna ivonatawei, wavine ivi tuwei da ivi wawayota. Ma tuna vonaviyoyovana ina rewapana gaburinai imakamakai 5 da tota iyavo kava

* **3:16:** Gen 12:7 * **3:17:** Exod 12:40 * **3:18:** Rom 4:14 * **3:29:** Rom 4:13

bade ina rewapana gaburinai tamakamakai na ita votaweta, ma God ita yabisita da tota natunatuna vaghata.*
6 Ma tota natunatuna kubiine na God Natuna ina Kanuma Vovokaravina ivonatawei da ku nuwanuwata irui. Ma nani Kanumina yavata tikwatu bo, “Abba, tam aku Mamai.” 7 Tuna kubiine tami kovi sleiv ikovi, karako tami na God natunatuna. Ma vonakiiyapa bagibagina iterei da buderina natunatuna ita veresi na tami yavata peyarina kona viiya.

Pol Gareisiya damsi ivi nuwapoyesi.

8 Rorova maranai tami na God ke kotakovi, tuna kubiine iyavo kava na ke god vaghata na ivivi bademi da i kayowana kudubina koberaberai, iberimi da kovi sleiv. 9 Ma karako na God vaghata koakovi, bo ata vona da God iakovimi. Ma avi kubiine kokayokayowei da kona vovira babada vibero kurisi, ti na kanuma mitamitasi ma iyamsi kegha. Kokayokayowei da kubiisi koni sleivme, bo? 10 Avi kubiine kiki konununuri da mara, nawaravi, iri ma madegha i mara ghamaghamasi kokivikivina bogai? 11 Taku ainuwapoyemi da tami gwabimiyai aku biga kava avi rekwei.
12 Varevaresiku, ainowi kirakiiyemi, da ikikava amakamakai na nakanani bade kona makai. Moses ina vonaviyoyovana avoterei da kupuna wawayimi nakanani amakamakai. Rorova ke sago nuwapoya kota vereku, ma wekarakava na ke kona bera beroi. 13 Konotanotai, rorova agubaga kubiine da gwabimiyai amakai ma Keriso varana biibiina adimei kurimi. 14 Kaku gubaga iberimi da vita ghamana kokavari, ma ke kota kitaoruweku bo kota vonabareku. Ma koviiniku ma kokoyaghiku nakanani ma taku na God ina aneya bo Yesu Keriso. 15 Aviyavisina itupuwa da ami nuwabiibai kovoterei? Ati mamatara wawaya kurisi da bera kudubina koberai kubiiku na ibiibii kirakai. Kovokovoghina da matami koti tupataweyana da kota vereku na vaghina, kota berai. 16 Vonavaghata aisisiyei kubiine na koni ghaviyeku bo?
17 Nani wawayisi viviberosi i kayowana ghamana na tami, ma i nota na beroberosi. Eberabera tovoni da ini bogebogeta da taku koni ghaviyeku ma ini nuwatinimi da yavata koni kiikapu. 18 Ma ibiibai da ami kayowana ghamana da biga kona bera bubuni, ma kokitaruvimi da meni bigana kota berai na bera biibiina. Weni sisiyina na vonavaghata mara ku peyarina. Ke kona notai da taku gwabimiyai na tuna na vonavaghata ma taku kegha na sisiya vibero. 19 Natunatuku, tami nuwanuwaku, ma ikikava maduwa vituwa kubiine ita vivivowavowa, nakanani taku damiku aviiviiya kubiimi da kota tupuwame da tami Keriso nakanani. 20 Ma aku kayowana ghamana da tami yavata kata makai ma aku sisiya ata virai da pikakuwai kurimi ati sisiya, iyamna ainuwapoya kirakiiyemi.

Heiga da Sera.

21 Tami iyavo kava kokayokayowei da Moses ina vonaviyoyovana kota kivina bogai na ati tarakiiyanemi. Aviyavisina vonaviyoyovana kamonai evonavonei na koakovi bo kegha? 22 Evonavona da Abraham natunatuna tomotomowa ruwa, sago na sleiv wavine natuna ma sago na wavine vovotawena natuna.* 23 God vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei da natuna tomowa ina tupuwa. Ma natuna Aisiki ina maduwa na wavine vovotawena, ma Aisiki na vonakiiyapa bagibagina ina rewapana kamonai itupuwa. Ma natuna Ismayel ina maduwa na sleiv wavine ma tuna na ke God ina vonakiiyapa bagibagina kamonai ita tupuwa, ma wawayota i kayowanai. 24 Weni wivinesi tisisiyesi. Ti nakanani ma miiba, ivi matakira da vivaghina makamakiina ruwa emakamakai. Wavine sago kana vava Heiga ma imatakira da vivaghina sago Sainai koyanai ioru. Ma natunatuna na iyavo kava nani vivaghinina gaburinai, ma peyarisi na sleiv damsi. 25 Ma Heiga na ke Sainai koyana Arebiya kamonai kava kubiine iti matakira. Bade imatakira da karako Jerusalem kwanatuna dobuwai, ina wawaya yavata, peyarisi na sleiv damsi. 26 Ma Jerusalem sago kunumai emakamakai ma tuna na wawaya

* **4:5:** Rom 8:15-17 * **4:22:** Gen 16:15, 21:2

vovotaweta ita maduwa, nakanani ma Sera, 27 iyamna giruma katamana evonavona bo,
“Wavine gagarim, kevi nuwabiibai!
Tam ke meyani vituwa damina kuta viiya na nuwabiibiiyai kekiirara!
Iyamna rorova na gagarim da kawam ikuyowem, ma karako natunatum ipeyari kirakai,
Ma wavine mara nonowa kawana yavata emakamakai na natunatuna ke iti koroto, tam natunatum nakanani.”*
28 Varevaresiku, tami na Aisiki nakanani, God ina vonakiiyapa bagibagina gaburinai kotupuwa da tami God natunatuna. 29 Rorova mara katamaninai sleiv wavinena natuna Ismayel ivomiiri da Aisiki ivivi tupaketowanei. Ma Aisiki na God Kanumina ina rewapanai itupuwa. Ma bade nakanani karako wawaya evovomiiri da iyavo kava God Kanumina ina rewapanai tatupuwa na itupaketowaneta.* 30 Ma giruma katamana, aviyavisina evonavonei? Evonavona bo, “Nani sleiv wavinena natuna yavata kokwavinisi ina nae, iyamna natuna ke sago ina mamai buderina nevanevana ina viiya. Buderi kudubina na wavine vovotawena natuna ini rapenei.”* 31 Tuna kubiine, varevaresiku, vitumaghana damta na ke sleiv wavinena natunatuna. Tota na wavine vovotawena natunatuna.

5

Keriso ivotaweta na nakanani kava tamakai.

1 Keriso ivotaweta da karako na vovotaweta tamakamakai. Tuna kubiine komiirikikina da tami vovotawemi, ma ke kona vovira da vonaviyoyovana vitana kona nunura meyei. Nani vitana ku tepami kona terei na ina berimi da koni sleiv.
2 Kovi yana. Taku Pol avonavonemi da mikeda koti vaghinei da kwimatami bekasi ita tuviviratawei na aviyavisina Keriso iberai kubiimi na iyamna kegha kurimi. 3 Ana vona meyei. Tomowa iyi ini vaghinei da ina tuvivira na bade Moses ina vonaviyoyovana kudubina ina nunura yavui. 4 Tami koberabera tovoni da vonaviyoyovana kota votekatekei da God ita vonakiiyaragha da tami ina wawaya maninimi na ami vinuwasago Keriso yavata kokiiyaraghi. Tami God ina agabiibai kokiibutawei. 5 Ma tokai, akii nota ivi rewapana da God ina vonakiiyaragha da tokai ina wawaya maninikai. Ma God Kanumina ina rewapanai kaitumaghana ma nimonimoriyai kakoyakoyagha, 6 iyamna Yesu Keriso yavata kavi nuwasago. Tuna kubiine wawaya kwimatasi bekasi ina tuviviratawеyana bo ke ina tuviviratawеyana na ke sago avai. Bera ghamana na Keriso titumaghanei, ma ita nuwaviina idebei da titumaghana.
7 Koveraverau bubuna, ma iyai imiiripotemi da vonavaghata votekatekena kovoterei? 8 God ikwatumi, ma ke tuna ita miiripotemi. 9 Wawaya evonavona bo, “Yist gisi korekorena kuna terei na parawa ina nunui da ina dodo kirakai.”* 10 Ma Bada yavata tavi nuwasago, tuna kubiine aitumaghanemi da ikikava anotanotai na tami nakanani kona notai, ke nota bogiiyai kona viiya. Ke atakovi da meni wawayina notaragharagha evereveremi na tuna wawayina kovogha God gwabinai ina viiya.
11 Varevaresiku, avi kubiine wawaya patana da itupaketowaneku? Iyamna na weni. Ke ata dimadima da wawaya kwimata bekasi ita tuviviratawei. Tuvivira patana da ata dimei ma Keriso ina korosi ke ati sisiyei na Jiu damsi ke sago aku sisiya iti kawapatei. 12 Ma nani wawayisi inotaragharaghimi na aku kayowana da ke kwimata bekasi kava ina tuyaraghatawei, ita nevaghavaghata da kudubina iti kiiyaraghanataweyana!
13 Ma tami, varevaresiku, God ikwatumi da vovotawemi kota makai. Ma weni votawena ke taraboga ita vereveremi da tupuwa ina kayowana beroberosi ini bademi da bera dowadowasi kona berai. Kegha, ami nuwaviina ini bademi da koni vowaguvivirana.

* **4:27:** Isa 54:1 * **4:29:** Gen 21:9 * **4:30:** Gen 21:10 * **5:9:** 1Kor 5:6

14 Ma Moses ina vonaviyoyovana kudubina tikiikapui da sisiya sago kava na weni.
“Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviiya.”*
15 Ma tami na ghamoghamo dipa nakanani, koiruwa ma koikutavunuvunuwana. Kokitaruvimi, iyamna ke kona voterei na tami mani ma turaturami ami yawasa kona resoi.

Kanuma Vovokaravina ini badeta.

16 Tuna kubiine avonavonemi, kovi vaghinei da Kanuma Vovokaravina ami yawasa kudubina ini badei da tupuwa ina kayowana beroberosi kudubina kona takuputei,
17 iyamna tupuwa ina kayowana beroberosi na Kanuma Vovokaravina ini kawapatei, ma bade Kanuma Vovokaravina na tupuwa ina kayowana beroberosi ini kawapatei. Ivi ruwa ighavighaviya, tuna kubiine ke kovokovoghina da ami kayowana kona berai.* 18 Ma mikeda Kanuma iti noravemi na tami ke vonaviyoyovana ina rewapana gaburinai.
19 Ma tupuwa ina kayowana beroberosi na kudubita takova yavui da ikikava. Kamonai na vipekana wapawapa ma bera dowadowasi. 20 Ma bade sawara yamoyamonisi erurunomesi, eyapuyapune ma ikiirapu. Wawaya ikawapata ma ighavighaviya, inuwakapikapiyana, inuwapughuwana, ma keta iekwekwai da ini wawayaghama. Wawaya ibogebogesi ma kamosiyai iruwa. 21 Turasi i sawara ekirokirorowei, iumuma neghanegha ma kam ghamaghamasi kamonai na i bera wapawapa irakata. Ma bera peyarina na nakanani etuputupuwa. Namada avonemi ma bade avonavona meyemi, iyavo kava weni berasi eberaberai na ke God ina ku vikiivavona ina rui.
22 Ma Kanuma Vovokaravina ini badeta na ita yawasa kamonai amena biibiina ina tupuwa. Gwabitiyai na nuwaviina ina rakata, mara nonowa tinuwabiibai, nuwanuwata nubana, bera kudubina na nuwapikatiyai taberai, agata ina biibai, ita yawasa na biibiina kavakava, tipatutu kirakai da wawaya ini tumaghaneta, 23 tavokuwaya bubuna ma bade tipotepote meyeta da berabero tamiirikupukuputei. Ma weni berasi na ke meyani da vonaviyoyovana iti kiigiiyei. 24 Ma iyavo kava Yesu Keriso rapenai na nuwanuwasi kamonai tupuwa ina kayowana beroberosi ituparatui da ivi raboboi na gwabisiyai nani kayowana beroberosi ma rewapanisi na peyarina ikovi. 25 Kanuma Vovokaravina yawasa ivereta, tuna kubiine ita yawasa kudubina ini badei. 26 Ma ke meyani takayotata bo timarumaru bo tanuwakapi turaturata kurisi.

6

Vowaguvivirana.

1 Varevaresiku, kona kitai da kwinam sago berabero ina poko kamonai na tami iyavo Kanuma Vovokaravina inoravemi na pikamiyai koterevimanini. Ma nani kamonai kokitaruvimi da ruyagha ke kona panani da tami bade ku poko kona rui.
2 Kovi vowaguvivirana da kwinam kana vita kuna kavari ma tuna bade kam vita ina kavari. Nakanani kona berai na Keriso ina vibeyebeyena kona nunura bubuni. 3 Wawaya iyai enotanotai da tuna na wawaya ghamana na kegha, tuna mani iberoberowe meyei. Tuna na wawayota. 4 Wawaya sago sago duma iti tupavire meyesi da aviyavisina eberaberai na biibiina bo berona. Ina panani da ibera bubuni na nuwanuwana kamonai ini nuwabiibiiyei. Ma ke meyani kwinana ina bera ina ruvai da ibera bubuni bo ibera beroi, 5 iyamna sago sago duma tota mani ita biga taberai ma taruvai.
6 Wawaya God vonana ina vivibeyebeyem na aviyavisina biibiina gwabimuwai na nevana am vibeyebeyena wawayina keverei.
7 Ke koni beroberowe meyemi, iyamna ke kovokovoghina da God koni beroberowei. Wawaya pei biibiina ina voni na vavina biibiina ina yabai. Ma pei berona ina voni na vavina berona ina yabai. 8 Wawaya tupuwa ina kayowana beroberosi ini nuwabiibiiyei, tuna na pei berona evovoni. Ma nani peina ina gogo da yaba kana ku mara na rabobo

* **5:14:** Lev 19:18 * **5:17:** Rom 7:15-23

ina panani. Ma wawaya Kanuma Vovokaravina ina kayowana ini nuwabiibiiyei na pei biibiina evovoni. Ma nani peina ina gogo da yaba kana ku mara na Kanuma gwabinai yawasa makamakii nonowina ina panani. 9 Bera biibiisi taberaberai na ke takayobara. Ke tavoterei da marana vaghata ina nekiibau na tayaba bubuna. 10 Tuna kubiine, taraboga tapanapanani na mara nonowa bera biibiisi taberaberai wawaya kudubisi kurisi. Ma iyavo kava Keriso itumaghanei, ti nakanani ma ita rakaraka, ma takitaruvai da bera biibiisi kava taberai kurisi.

Vonaverena turina ma vikiikiiwa.

11 Wekarakava na kokitai da giruma ghamaghamana, tuna imatakira da taku mani imakuwai agirugiruma. 12 Nani wawayisi idarudarumi da kwimatami bekasi kota tuviviratawei na kayotatasi, i kayowana da wawaya ina kitisi ma ini gheghenisi. Idarudarumi, iyamna ke ita kayokayowei da Keriso ina rabobo korosiyai iti tumaghanei da wawaya ita kayovitupaketowanesi. 13 Ma iyavo kava namada kwimata bekasi ituviviratawei na ti bade Moses ina vonaviyoyovana ke ita votekateka bubuni. I kayowana da kota tuvivira na ita kayotata da iberimi da nani berana koberai. 14 Ma taku na ita Bada Yesu Keriso korosiyai irabobo na tuna kava ana kayotatei. Kana korosi tupuwa ina kayowana beroberosi ivi raboboi, ma bade taku ivi raboboku da nani berasi damina ke ata viiviiya. 15 Wawaya kwimatasi bekasi ita tuviviratawei bo ke ita tuviviratawei na iyamna kegha. Bera ghamana da God wawaya ini vunisi da ina tupuwavira. 16 Ma iyavo kava weni sisiyina i yawasa kamonai ina kivini na ainowi God kurina da ina nuwanuba ma vikamyuyuwa gwabisiyai ina makai. Ma bade God ina wawaya kudubisi gwabisiyai.

17 Vaghina aku sisiya turina na weni. Ke sago iyai weni berasi kubiine nuwapoya ina vere meyeku, iyamna pitara ininikuwai imatakira da aku yawasa na Yesu rapenai.

18 Varevaresiku, ainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimi kamonai ina makai. Amen.

Pol Ina Giruma Epesas Damsi Kurisi (Ephesians)

Vonaviakova

Pol ina giruma Epesas damsi kurisi ina nota ghamana na sapta 1:10 kamonai. Ivona da God ina nota irereghi da aviyavisina peyarina iyamoyamona dobuwai ma kunumai na ina viinisi da Keriso ina rewapana gaburinai ina makai. Ma Pol inowi God ina wawaya kurisi da weni notana ghamana i yawasa kamonai ina kivini da Yesu Keriso gaburinai wawaya dobuwai kudubisi ini sagosi da ini nuwasago.

Pol ina giruma karenai nota ghamana iterei da wawaya i vinuwasago kamonai na bera aroba. Sago na ikikava Mamai God wawaya ivinesi da rapenai. Kana viruwa na ikikava Natuna Yesu Keriso tepanai i berabero inotatawei ma ivotawesi da yawasa berona ikiibutawei. Ma kana viaroba na ikikava God Kanuma Vovokaravina ivereta na tuna iakovita da yawasa makamakii nonowina namada taviiya. Nani murinai iyavo kava weni girumina ini yavi na Pol inowi kurisi da ikikava Keresiyana turaturasi yavata ina makii patapata na ini debei da Keriso yavata inuwasago.

Pol ina miiba aroba iterei, ibeyebeyena da God ina wawaya ti mani kamosiyai iti nuwasago ma bade Keriso yavata iti nuwasago. Miiba sago ivona da Keresiyana na nakanani ma wawaya tupuwina ma Keriso na tupuwa gayamina. Kana viruwa ivona da Keresiyana na nakanani ma numa ma Keriso na nakanani ma wakima ghamanakina God iterei da numa kana vita ita kavari. Kana viaroba ivona da Keresiyana na nakanani ma wavine ma kawana na Keriso. Weni girumina kamonai Pol, God ina agabiibai Keriso tepanai damina iviiya da nuwanuwana ighetawei ma nota ghamaghamasi ma nuwatonatonasi itere bubuni. Ma ina giruma kamonai Keriso ina nuwaviina, ina veremeyena, ina notataweyana, ina agabiibai ma ina yawasa maninina na mara nonowa enotanotai.

Pol ina nota weni nakanani irereghi
Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.
Sapta 1:3 da ku 3:21 Keriso ma Keresiyana damsi.
Sapta 4:1 da ku 6:20 Yawasa vuna Keriso tepanai.
Sapta 6:21-24 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol, ma God ina kayowanai ivineku da avi aposol Yesu Keriso* kubiine.*
God ina wawaya Epesas kwanatuna kamonai, tami iyavo kovi tumaghana da Yesu Keriso yavata kovi nuwasago na kurimi agirugiruma.
2 Ainowi God ita Mamai ma Bada Yesu Keriso kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba ina veremi.

Vibiibiina Keriso gwabinai taviiya.

3 God tavokavakavari, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai ma kanuma ina ku nevaneva ibiibiinita. Yesu Keriso yavata tavi nuwasago da vibiibiina bogii ma bogiiyai peyarina everevereta. 4 Muriyai da dobu ita yamoni, God namada ivineta da Keriso yavata kati nuwasago da tota God ina wawaya. Nakanani iberai da ku matana tota maninita ma vovokaravita.
Ina nuwaviina kubiine, 5 God namada nota iviiya da ita yabisita da natunatuna. Ina kayowana ma ina nuwabiibai kubiine weni nakanani iberai. 6 God tavokavakavari

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Apos 18:19-21, 19:1

iyamna ina agabiibai irakata da irakata kirakai, da nevana kava ipuyota. Kata puyo na
Natuna, tuna nuwanuwana. 7-8 Keriso ina rabobowai igimarita ma taranai ivotaweta
da God ita berabero inotatawei. Ina agabiibai ghamanakina inuwatawei kurita da ina
verena na isasara.*
Ina nuwagiura ma akova irakata da 9 aviyavisina namadani kava inotanotai na iberai.
Rorova notana na gavugavuna ma karako ivi debei kurita da ina kayowana da Keriso
tepanai nani berana peyarina ita bera yavui. 10 Ma God kana mara vaghata etereterei da
ina kayowana ina tupuwa da aviyavisina peyarina iyamoyamona dobuwai ma kunumai
ina viinisi da Keriso ina rewapana gaburinai ina makai.
11 Ma bade tota na Keriso tepanai God ivineta da ina wawaya. Weni berasi
etuputupuwa na namadani kava God ina nota irereghi da ita tupuwa. Ma aviyavisina
God ekayokayowei na ina berai da ina tupuwa. 12 Ma ina kayowana da tokai iyavo kava
kavi nao da Keriso kaitumaghanei na kana kadara kati ghegheni.
13 Ma tami yavata vonavaghata kovi yanei ma kovi tumaghanei na God iberimi da ina
wawaya ma yawasa makamakii nonowina iveremi. Nani vonavaghatina na Keriso
Varana Biibiina. Keriso kovi tumaghanei na God ina vonakiiyapa bagibagina inunuri
da Kanuma Vovokaravina iveremi, ivi matakira da tami rapenai. 14 Ma God Kanumina
iveremi, tuna na bera karena, ivi matakira da ina vonakiiyapa bagibagina iterei da
aviyavisina ina vereta na karakava kudubina tavii yavui. Tuna kubiine takova bubuna
da mara epipisi da tota ina wawaya ina votawe tuwanonowita. God kana kadara
tavokavakavari!

Pol ina nipowana.

15 Tuna kubiine maranai sisiyimi avi yanei da Bada Yesu kovi tumaghanei ma ami
nuwaviina irakata God ina wawaya peyarisi kurisi na avi karei da 16 mara nonowa God
aikiikiiwei kubiimi, ma aku nipowana kamonai anotanotimi. 17 Mara nonowa kubiimi
ainowi ita Bada Yesu Keriso ina God kurina, tuna Mamai kadakadarina. Ainowi da Kan-
umina gwabimiyai ina makai da nuwagiura ina veremi ma vonavaghata ini debei kurimi
da God konakova bubuni. 18 Tuna ikwatumi da tami na ina wawaya vovokaravimi ma
vonakiiyapa bagibagina iterei kurimi da ini biibiina kirakiiyemi da kanumimi ina mura
ghamana ina veremi. Ma ainowi kurina da nuwanuwami ina votawei da ina yasegana
ini tupoi ma nani vibiibiinisi damina kona vii bubuni. 19 Ma tota vitumaghana wawayita
na ina rewapana ghamakirakina gwabitiyai ina makai. God ina rewapana na rewapana
kirakiina ma gwabitiyai idagudagu. Tuna na vaghina rewapanina 20 iberai da Keriso
rabobowai ivi yawasi ma iviiya ighae ku kunuma da katagheyanai emakamakai.* 21 Ma
Keriso God katagheyanai ivi matakira da bera kudubina ibadei da kanuma ma rewapana
biibiisi ma beroberosi kunumai ma dobuwai i kiikiivavo ma i babada peyarisi na
Keriso gaburinai imakiiyana. Keriso kana gawara ighe kirakai da karako ma nokoni ku
marana wawaya peyarisi kii vava ma kii gawara ghamaghamasi ighekuyowesi. 22 Ma
God rewapana Keriso iverei da bera kudubina kae gaburinai emakamakai. Ma ivinei
da tuna na ekalesiya gayamina,* 23 iyamna ekalesiya na Keriso tupuwina ma i yawasa
ma i rewapana kudubina na Keriso gwabinai eviiviiya. Ma bade Keriso kava gwabinai
bera peyarina dobuwai ma kunumai yawasa eviiviiya.

2

Keriso gwabinai yawasa kopanani.

1 Rorova ami berabero ma kawakiikai kubiine, kanumimi na raborabobosi.* 2 Dobu
yawasina ina kayowana beroberosi kokivikivini ma kanuma beroberosi kunumai i
bada kovovotekatekei, ma karako iyavo kava God ke ita vovotekatekei na nani kanumina

* **1:7-8:** Kol 1:14 * **1:20:** Psa 110:1 * **1:22:** Psa 8:6; Kol 1:18 * **2:1:** Kol 2:13

patana da ibadesi. 3 Rorova kudubita nakanani tamakamakai, ita kayowana beroberosi
ivivi badeta da tupuwita ina kayowana ma ita nota dowadowasi takivikivini. Nani
maranai tota na wawayota peyarisi nakanani, God ina nuwapughu damina kata viiya.
4 Ma kegha, God ina vikamyuyuwa ma ina nuwaviina kurita irakata kirakai. 5 Ita
berabero kubiine kanumita na raborabobosi ma nani kamonai God iberai da Keriso
yavata tayawasa. God ina agabiibiiyai ivi yawasimi. 6 Ma iviinita da rabobowai tavomiiri
da Keriso yavata kunumai tamakamakai. 7 Nakanani God iberai da madegha ma
madegha kamonai ini beyeta da ina agabiibai na notakavakavana. Ma Yesu Keriso
imatakira da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai. 8 God ina agabiibai irakata da
ami vitumaghana kubiine ivi yawasimi. Weni tuna ke tami ami rewapanai, God nevana
kava ipuyomi. 9 Ke tami mani kota berai, tuna kubiine ke kovokovoghina da wawaya
ini gheghena meyei. 10 God iyamonita ma ita yawasa ivi vuni da Yesu Keriso yavata
kati nuwasago ma ita yawasa ku kamona bera biibiisi kata beraberai. Ma nani berasi
namada God ivovunagha da kata berai.

Keriso kubiine tinuwasago.

11 Tami kota notai da kotupuwa da kupuna wawayimi. Ma Jiu damsi na kwimata
bekasi ituviviratawei ma ekitakitaoruwemi iyamna tuvivira ke kota berai. Weni berana
na tupuwisiyai imatakira ma ke nuwanuwasi ita virai. 12 Konotanotai da rorova na
Keriso kana boga ma tami kami boga. Tami ke Israel damsi kamosiyai, dobu viruwa
wawayimi. God ina wawaya yavata vivaghina makamakiisi iberai ma bade vonaki-
iyapa bagibagisi kurisi iterei ma tami na ke nani vonakiiyapisi bagibagisi kamonai.
Rorova dobuwai komakamakai na ke ami nota da aviyavisina biibiina ita tupuwa
kurimi ma God ke kotakovi. 13 Ma kami taraboga irabaraba da ke kovokovoghina God
kurina kota nae ma karako Yesu Keriso yavata kovi nuwasago da taranai itinariyemi
God kurina. 14 Iberai da karako Jiu damkai ma kupuna dami ita vikawapata ivi kovini
ma ivi sagota da dam sago kava ma nuwanuba ivereta. Aviyavisina imiiripaparita
na iresotawei, tuna nakanani ma gari basutiyai imakamakai da tavivi kawapata ma
garina itinarikatawei. 15 Jiu damkai akii kiki ma Moses ina vonaviyoyovana ivi kovi
tuwanonowi. Ina kayowana da Jiu damkai ma kupuna dami kati nuwasago da dam
sago kava, tota na Keriso tupuwina.* 16 Ina rabobo korosiyai ivi sagota da tota tuna
mani tupuwina. Vaghina ma kudubita itinariyeta God kurina.* Vikawapata kamotiyai
tavoterei ma bade vikawapata God yavata tavoterei, peyarina ivi kovini. 17 Ipisi da
nuwanuba varana biibiina idimei kurita. Rorova tami kupuna dami na ke sago God
akovina kota viiya da konetaweyana ma kurimi idimei. Ma tokai Jiu damkai namada
God akovina gisina kaviiya da ke kata netaweyana ma bade kurikai idimei.* 18 Yesu keta
ivotawei da Kanuma Vovokaravina ini viteta da Jiu damkai ma kupuna dami peyarita
kovokovoghina da tanae Mamai God kurina.

19 Tuna kubiine karako tami kupuna dami na ke dobu viruwa wawayimi, bo dam
bogiiyai. Tami na God ina wawaya ku kamosi korui da peyarita na God ina rakaraka.
20 Tota nakanani ma God ina numa. Ma kunona aposol ma peroperoveta ti na wakima
ghamaghamasi tanowai itura da tepanai numa kana biri ita vowai. Ma Yesu Keriso na
wakima ghamanakina, tuna iterei da numa kana vita ita kavari. 21 Ma vitumaghana
damta nakanani ma wakima gisigisisi. Nuwatuwai tota sago sago duma eteretere
bubunita da biri biibiina eyamoyamoni, Bada ina numa vovokaravina evowavowai.
22 Keriso yavata kovi nuwasago na nakanani ma tami ma vitumaghana wawaya pe-
yarisi etitinariyariyita da tota God ina numa vovokaravina da Kanuma Vovokaravina
gwabitiyai irunuma.

---

* **2:15:** Kol 2:14 * **2:16:** Kol 1:20 * **2:17:** Isa 57:19

3

Pol ina biga kupuna damsi kamosiyai.

1 Taku Pol, Yesu Keriso varana biibiina adimei kupuna dami kurimi, tuna kubiine ku
gabura itereku. 2 Namada koakovi da God rewapana ivereku da ina agabiibai ati debei
kurimi. 3 Ma taku kuriku ina nota gavugavusi ivi debei. Namada weni notasi viya
agiruma kurimi 4 kona viviyavi na konakova bubuniku da taku ikikava God ina nota
gavugavusi Keriso kubiine na namada akovi.* 5 Kimta ma kimta mara katamaninai ipisi
da ku karako na weni berasi gavugavusi ke iti debei kurisi. Ma kegha da wekarakava
God Kanumina ivi debei ina aposol vovokaravisi ma peroperoveta kurisi. 6 Nota gavu-
gavuna na weni, ke Jiu damkai kava ma bade tami kupuna dami yavata Keriso varana
biibiina koni tumaghanei da tami God natunatuna ma ina agabiibai kona viiya. Tami ma
tokai tavi sagota da tota Keriso tupuwina kamonai. God vonakiiyapa bagibagina iterei
Jiu damsi kurisi da ini biibiinisi na nani vibiibiinina na tami yavata ikamowanimi.
7 God ina rewapanai ma ina agabiibiiyai iberiku da weni varana biibiina kubiine
abigabiga. 8 God ina wawaya kamosiyai na aoru kirakai ma kegha da ina agabiibai
irakata da taku ivineku da Keriso varana biibiina ata dimei kupuna dami kurimi.
Nani varana nakanani ma mura ghamana ma notakavakavana. 9 God bera kudubina
iyamoni ma ina nota irereghi ma namadani kava igavui da weni ku marana. Ma
karako ivineku da nani notasi ati debei da wawaya kudubisi itakovi. 10 God ina
kayowana da ina nuwagiura bogii ma bogiiyai iti debei da aneya ma kanuma rewapanisi
kunumai i kiikiivavo yavata inakovi. Jiu damsi ma kupuna damsi ini tumaghana ma
ini nuwasago na tuna berana God ina nuwagiura ini debei. 11 God weni berana mara
nonowa ivivi nuwanotanotei na ita Bada Yesu Kerisowai berana ivi koviya. 12 Keriso
titumaghanei ma yavata tinuwasago na keta ivotawei da ere tepatorata tanae God
kurina. 13 Namanaki taku gabura kamonai ma ainowi kurimi da weni notasi kubiine
kovi nuwabiibai, ke ami nota ina peku. Tami ami biibiina kubiine avovokwarakwara.

Keriso ina nuwaviina.

14 Weni notasi kubiine aituwaporeruruwana ma Mamai avovokavakavari. 15 Tuna
na rakaraka kudubisi dobuwai ma kunumai i Mamai vaghata. 16 Ma ina rewa-
pana kadakadarina irakata kirakai, ma kurina ainowi da Kanuma Vovokaravina
rewapana ina veremi da ami nota, kanumimi, ma nuwanuwami ini rewapana. 17 Ma
aniponipowana da ami vitumaghana kubiine Keriso nuwanuwami kamonai mara
nonowa ina runuma. Ma bade ainowi da ami nuwaviina ina rakata. Tuna nuwaviinina
nakanani ma kiiramram, kii evovotani da emiimiirikikina. 18 Aniponipowana da tami
ma ina wawaya kudubisi rewapana ina veremi da ikikava Keriso ina nuwaviina irakata
na damina kona viiya. Nani nuwaviinina ina damona kegha ma ke kovokovoghina
da kata ruvai. 19 Vonavaghata, ke kovokovoghina da ina nuwaviina kudubina takova
kamowi, tuna notakavakavana. Ma kegha da gisi vaghina damina kona viiya na
ina berimi da ami yawasa kudubina na God maghimaghighina.
20 God ina rewapana kamotiyai ebigabiga da aviyavisina kudubina kata notai bo
kati nowi da ita berai kubiita na God ruvaruvana. Ma ke tuna kava, ina bera ine kirakai
da ita nota ighekuyowei. 21 Vitumaghana damta kamotiyai ma bade Yesu Keriso tepanai
na God tighegheni. Kimta ma kimta tavokavakavari mara ku peyarina da kana kadara
ina rakata. Amen.

4

Keriso tupuwina kamonai tinuwasago.

1 Taku abigabiga Bada kubiine da avi gaburamakamakai. Ma tami, ainowi kirakiiyemi
da ikikava God ikwatumi da wawaya vovokaravimi na nakanani kava komakai.

* **3:4:** Kol 1:26-27

2 Mara nonowa kovopepeta, ere nuwapikami ma ere nuwanubami turaturami yavata
kovi nuwasago. Ami nuwaviina kubiine na maranai turaturami ina bera beroi na ke
koni matatonetonesi.* 3 Kanuma Vovokaravinai nuwanuba koviiya da kovi sagomi na
nuwanuwami kudubinai nani vinuwasagona kovotani. 4 Ma Keriso tupuwina sago
kava na kamonai tamakamakai, ma God Kanumina na sago kava. Ma kudubita nota
rewapana sago kava gwabitiyai da God ikwatuta na ini biibiinita. 5 Ma bade, ita Bada
na sago kava, ita vitumaghana na sago kava ma ita babataito na sago kava. 6 Ma God
na sago kava, tuna wawaya kudubita ita Mamai. Tuna ita Bada, kudubita gwabitiyai
emakamakai ma kamotiyai ebigabiga.

7 Ma Keriso ina agabiibiiyai puyo bogii ma bogiiyai irereghi tota sago sago duma
kurita. 8 Giruma katamana evonavona bo,
“Kana ghavighaviya ipanisi ma irutinisi da
yavata ighae ku vovovaghina,
ighae na ina wawaya ipuyosi.”*
9 Kovi yana bubuna da igiruma bo, “Ighae.” Tuna sisiyina imatakira da kunona Keriso
ioru ku dobu. 10 Ioru na vaghina wawayina tisisiyei da muriyai ighae da ighe kirakai da
bera kudubina dobuwai ma kunumai ikamowana yavui. 11 Ma tuna wawayina puyo
irereghi vitumaghana damsi kurisi. Viya ivinesi da aposol, viya peroperoveta, viya
Keriso varana biibiina ina dimei, ma viya na vitumaghana damsi kii koyakoyagha ma
i vibeyebeyena wawayisi. 12 Nakanani irereghi da God ina wawaya ita vovunaghisi da
Keresiyana bigana ita bigei ma Keriso tupuwina ina rewapana iti rakati, 13 ina nenae da
peyarita ita vitumaghana kamonai tinuwasago, ma God Natuna akovina taviiya. Ma
notamagurita ina terei na ina berita da ita yawasa kudubina na Keriso maghimaghigh-
ina. 14 Kunona ita nota nakanani ma pepeya ma karako na ita nota imagura. Wawaya
viviberosi i vibeyebeyena nakanani ma tovava ma yanunu. Rorova ivi beroberoweta ma
sisiya vigayagaya itereterei da ita vitumaghana taviravirai. Tuna nakanani ma tovava
ita raravita ma yanunu ita tapitapita da nake ma wike. Ma karako na notaragharagha
tavoterei. 15 Kegha da ere nuwaviinita vonavaghata tisisiyei da bera kudubina kamonai
tagogo da ita yawasa na Keriso maghimaghighina, iyamna tuna na gayamina. 16 Ma
tota na tupuwina. Tupuwa kamonai na rerereghina. Gayamina ina vibadanai da nani
rereghisi sago sago duma kii gawara nununai ivi kabakabai da tupuwa sago. Maranai
reregha sago sago duma i biga ina beraberai na nuwaviina tepanai Keriso tupuwina
kudubina ina gogo ma ini rewapana.*

Yawasa vuna Keriso tepanai.

17 Bada avanai na sisiya bagibagina ana veremi. Ikikava ke vitumaghana damsi
emakamakai na tami ke nakanani kona makai, kovoterei. Ti i nota na kwebusi. 18 Ma
i nota na didibarisi. Ti na God ina yawasa makamakii nonowina ke ita viiya, iyamna ti
na neghaneghasi ma tinapotapotasi. 19 Ti na vinimaya gwabisiyai kegha. Ke ita notanotai
da bera biibiina bo berona. Ma aviyavisina ekitakitai ma ekirokirorowei na maninina
tupuwa ina kayowana ina bera kamowi.

20 Ma tami na ke nakanani. Aviyavisina wawaya ivi beyebeyemi maranai Keriso
akovina koviiya na keta bogiiyai. 21 Yesu varana kovi yanei ma tami kana kivikivina
kubiine ina vonavaghata ivi beyebeyemi. 22 Ivonemi da koni paparana da ami yawasa
wadubona kona voterei. Rorova nani yawasina kamonai tupuwa ina kayowana na
berasi dowadowasi ivivi bademi da ami yawasa ivivi beroi.* 23 Ma bade ivonemi da
koti vaghinei da God nuwanuwami ma ami nota iti vuni. 24 Ma yawasa vuna koni karei,

* **4:2:** Kol 3:12-13 * **4:8:** Psa 68:18 * **4:16:** Kol 2:19 * **4:22:** Kol 3:9

tuna yawasina na God maghimaghighina ma ini debei da tuna na yawasa vaghata, maninina ma vovokaravina.*
25 Tuna kubiine sisiya vibero kegha. Tami sago sago duma vitumaghana turaturami
kurisi kona vivisisiya na vonavaghata kava kovi sisiyei, iyamna kudubita na Keriso
tupuwina kamonai.* 26 Nuwanuwami ina pughu na ke ami nuwapughu ina berimi da
berabero kona berai. Ma ke ere nuwapughumi kona makii kirakai da ravi ina pika.*
27 Ke nuwapughu ina berimi da Devil taraboga kona verei da ini bademi. 28 Tami iyavo
kava koyapiyapi na yapi kovoterei ma biga vaghata kovi karei da makamakii biibiina
kona panani. Ma ku tepana kovokovoghina da wawaya moyamoyakisi koni vitesi. 29 Ke
wawaya kona kawaberowesi. Sisiya biibiisi koveresi, wawaya kii ruva nununai kovi sisiya
kurisi da ini vitesi. Ma iyavo kava ami sisiya ini yanei na ina kiiepepisi. 30 Ma ke kona berai
da God ina Kanuma Vovokaravina ini nuwapoya, iyamna nani Kanumina gwabimiyai
imatakira da God namada igimarimi da tami rapenai. Marana vaghata ina nekiibau
na tuna dobu vitana kamonai ina votawemi. 31 Kovi paparana da viwenoweno, kayo-
ghakighaki ma nuwapughu berasi kona voterei. Vikawapata, viavabero, ma kiivibero
bogii ma bogiiyai kovoterei. 32 Kegha da Keresiyana turaturami kurisi agami ebiibai ma
nuwanuwami pikanai aviyavisina peyarina koberai. Ikikava God ami berabero Keriso
tepanai inotatawei, nakanani turaturami i berabero konotatawei.*

5

Yasegana kamonai tamakamakai.

1 Tami na God natunatuna ma ina nuwaviina ghamana. Tuna kubiine God ina yawasa
kovi bonebonei. 2 Ami yawasa na nuwaviina ini badei. Ikikava Keriso ina nuwaviina
irakata kurita da ivere meyei kubiita na nakanani koni nuwaviina. Keriso isuwara meyei
na God ivi nuwabiibiiyei, tuna nakanani ma suwara ghabughabuna ita gheghae kurina.*
3 Tami na God ina wawaya vovokaravimi, tuna kubiine ke ita biibai da vipekana
wapawapa bo nota dadabusi bo vomatamatigha sisiyisi bo berasi kamomiyai ina makai.
4 Ma bade vivarabero, sisiya dowadowasi bo tomowa da wavine tupuwisi vonaviivi-
iyakesi na ke ita biibai. Ma mara nonowa ami sisiya kamonai na God koni kiikiiwei.
5 Vonavaghata koakova bubuni da iyavo kava vipekana wapawapa eberaberai bo
nota dadabusi gwabisiyai bo evovomatamatigha na ke kovokovoghina da Yesu Keriso
ma God i ku vikiivavona ku kamona ina rui. Koakovi da aviyavisina komatamatigha
kirakiiyei na ti berasi nakanani ma ami god vivibero.
6 Ke koni vaghinei da wawaya ini beroberowemi da nani berasi na ke berabero. Iyavo
kava God ke ita vovotekatekei ma nani berasi eberaberai na ina nuwapughu damina
ina viiya. 7 Tuna kubiine wawaya kawakiikiisi ke yavata koni kiikapu. 8 Rorova na
Bada koveyiyei da tami nubakutuvai komakamakai. Ma wekarakava na tami Bada
ina wawaya da yasegana kamonai komakamakai. Tuna kubiine yasegana wawayisi
ikikava emakamakai na nakanani kona makai, 9 iyamna yasegana kamonai na bera
biibiisi, yawasa maninina ma vonavaghata. Ti berasi nakanani ma mura ghamana
kota yabayabai. 10 Ma kovi paparana da aviyavisina Bada ekayokayowei ma inuwabiibi-
iyei na akovina kona viiya. 11 Nubakutuva berasi iyamsi kegha na ke nani berasi ku
kamosi kona rui. Kegha da nani berasi ku deba kona terei da yasegana nubakutuva
ina rewapana ini kovini. 12 Ma ivinimayamaya kirakai da kawakiikiisi i bera gavu-
gavusi debiiyai koti sisiyei. 13 Ma maranai bera kudubina ku yasegana kona terekiibuwei
na kona kitai ma akovina kona viiya da tuna avai, 14 iyamna yasegana gwabimiyai

* **4:24:** Gen 1:26; Kol 3:10 * **4:25:** Zech 8:16 * **4:26:** Psa 4:4 * **4:32:** Kol 3:13 * **5:2:** Exod 29:18; Psa 40:6

ekarakarata na bera peyarina idebei da matatiyai takitakitai. Tuna kubiine tavonavona bo,
“Kenanunuwapim, kerumataka!
Rabobowai kevomiiri,
ma Keriso ku yasegana ina terem.”
15 Tuna kubiine kokitaruvimi da ikikava kona makai. Komakai da tami wawaya nuwanuwagiurimi, ke kona makai da wawaya neghaneghasi nakanani. 16 Mikeda taraboga kona panani na kovi onaghi da Bada ina biga koberai, iyamna karako weni maranai na bera dowadowasi irakata.* 17 Tuna kubiine ke kona bera wapawapa, kovi paparana da Bada ina kayowana akovina kona viiya da kona berai.
18 Ke wain konuma kirakiiyei da konuma neghanegha da ami yawasa ini beroi. Ma nuwanuwami kovotawei da Kanuma Vovokaravina ina rui da ami yawasa kudubina ini badei. 19 Koni kiidaburana na kamomiyai agi ma vokavakavara tavorisi kona ruwa. Mara nonowa nuwanuwami kamonai Bada kurina kotavotavora ma kovovokavakavara.* 20 Bada Yesu Keriso avanai mara nonowa ita Mamai God tikiikiiwei bera kudubina kubiine.

Tatavinemi.
21 Turaturami kona votekatekesi ma bade ina votekatekemi, tuna ini matakira da Keriso kovovopepetei.
22 Wivine, ikikava Bada kovovopepetei na bade nakanani kakawami kovopepetisi.*
23 Keriso na Keresiyana ivi yawasisi da ti na tupuwina. Ma ikikava Keriso ina rewapana emakamakai da Keresiyana igayamei, nakanani tomotomowa rewapana gwabisiyai da kakawasi ini badesi.
24 Ikikava ekalesiya Keriso evovotekatekei, nakanani tami wivinemi na kakawami i kayowana kona berai.
25 Ikikava Keriso ina nuwaviina irakata da ivere meyei ekalesiya kubiita, nakanani tami tomotomowimi na ami nuwaviina kakawami kurisi ina rakata.* 26 Ivere meyei kubiita da ita berabero ikowatawei ma vonanai iterevimaninita da tota God ina wawaya vovokaravita. 27 Weni berana iberai da vitumaghana damta na nakanani ma kawana kadakadarina, kana gara na poipoi kirakiina, ke dadabuna bo vovokapikapirina. Ma nuwanuwana na yagharina, berona gwabinai kegha. 28 Maghimaghighina tomotomowimi kakawami kurisi kona berai. Ikikava tomowa tuna mani tupuwina ekoyakoyagha bubuni, nakanani kawana ina koyagha bubuni. Tomowa kawana nuwanuwana ina viiya na tuna nakanani ma inuwaviina meyei. 29 Ke meyani wawaya sago tuna mani tupuwina ita babarei, kegha da ikanikani ma ekoyakoyagha bubuni. Ma bade Keriso nakanani eberaberai, tota Keresiyana ekoyakoyaghita, 30 iyamna tota na tupuwina kamonai. 31 Giruma katamana evonavona bo, “Weni kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina kuyowesi ma kawana yavata ini kiikapu da sago.”* 32 Weni girumina katamanina kamonai na vonavaghata gavugavuna ivi debei. Tuna na ivi matakira da ikikava Keriso ma ekalesiya ini kiikapu da sago kava. 33 Ma vaghina, weni sisiyina na tami yavata kami sisiya. Tomotomowa tatavinemi na sago sago duma ikikava koinuwaviina meyemi na nakanani kakawami nuwanuwasi kona viiya. Ma bade wivine tatavinemi na kakawami kona vokaravesi.

6

Mamai, maduwa ma natunatusi.
1 Ededa, ami yawasa na Keriso rapenai, tuna kubiine ami mami mau ma maduwa mau kona votekatekesi, iyamna tuna na yawasa maninina.* 2 God ina sisiya bagibagisi

* **5:16:** Kol 4:5 * **5:19:** Kol 3:16-17 * **5:22:** Kol 3:18; 1Pit 3:1 * **5:25:** Kol 3:19; 1Pit 3:7 * **5:31:** Gen 2:24 * **6:1:** Kol 3:20

kamosiyai na sago ivona bo, “Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi,” ma tuna sisiyina na ere vibiibiinina, iyamna God vonakiiyapa bagibagina iterei, ivona bo, “Weni sisiyina bagibagina kona votekatekei na ani biibiinimi da 3 ami yawasa dobuwai ina guri ma kamonai bera peyarina na biibiina kavakava.”*

4 Mamai mau, ke kona bera beroi natunatumi kurisi da nuwanuwasi ina pughu. Kegha, Bada ina kayowanai kovi beyebeyesi da ku keta maninina kona teresi.*

Sleiv wawayisi ma i babada.

5 Sleiv wawayimi, ikikava Keriso kovovotekatekei, nakanani ere yabuyabumanimi ma ere vovokaravimi, nuwanuwami kudubinai ami babada dobuwai kovotekatekesi.* 6 Mara nonowa nakanani kona beraberai, ke matasiyai kava kona votekatekesi ma biga biibiina kona beraberai da ini gheghenimi. Ma bade mara nonowa nuwanuwami kudubinai God ina kayowana kona beraberai, iyamna tami na Keriso ina sleiv wawayimi. 7 Tami sleiv wawayimi, nuwabiibiiyai ami biga koberai, nakanani ma Bada kubiine kota bigabiga ma ke wawayota kubiisi. 8 Tuna kubiine konota bogai da Bada wawaya kudubina, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi yavata, i biga biibiisi kubiine ini miiyesi.

9 Tami babada, ami sleiv wawayisi kokoyagha bubunisi, ke kona vonaviyabuyabumanisi. Konotai da tami ma ami sleiv wawayisi na ami Bada sago kava kunumai. Tuna na ke wawaya sago ku murina ina miiri ma sago na kegha.*

Terepapara ma imakona sawarisi God gwabinai taviiya.

10 Aku sisiya turina na weni. Bada ina rewapana irakata kirakai da tuna gwabinai rewapana koviiya na komiirikikina. 11 God terepapara sawarisi iveremi na kudubina kokotei da maranai Devil ini beroberowemi bo ina ruyaghimi na kovokovoghina da kona miiripotei, 12 iyamna tota ghaviya kamonai ma ke wawayota yavata kata vivighaviya ma momosika makiigavugavusi, ma nubakutuva ina kiikiivavo dobuwai, ma kanuma beroberosi bogii ma bogiiyai kiidamowai na peyarisi yavata tighaviya. 13 Tuna kubiine wekarakava God ina terepapara sawarisi kudubina kokotei da maranai kami ghavighaviya ina nekiibau kurimi na kovokovoghimi da kona miiripotesi. Ma koni ruwa da ku turina ma patana da kami gawarai kona miirikikina.

14 Weni nakanani komiirikikina. Mara nonowa na vonavaghata tepanai kona makai. Tuna nakanani ma borikiide borimiyai kota tinakikina. Ma ami yawasa kovi maninini, tuna nakanani ma nuwakadami kana terepapara kota kotei.* 15 Keriso varana biibiina tepanai komiiri da nuwanuba kona viiya, tuna nakanani ma kaemi kana terepapara kota kotei.* 16 Ma mara nonowa kovi tumaghana kirakai, tuna nakanani ma tupuwimi kana terepapara imamiyai kota votani da maranai Seitan ina dosiyo karakaratisi ina tonatonimi na kona kiitawetawei. 17 Ma ami nota ini rewapana da God namada ivi yawasimi ma tuna nakanani ma gayamimi kana terepapara kota kotei. Ma ami imakona kubiine God vonana koviiya da tuna nakanani ma ami seri Kanuma Vovokaravina ita veremi.*

18 Weni berasi peyarina kona beraberai na ere nipowanimi. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai mara nonowa God kurina kovi nowi da ini vitemi. Tuna notanai matami ekita ma nipowana ke kona voterei. God ina wawaya peyarisi kubiisi mara nonowa kona niponipowana. 19 Ma taku yavata kubiiku konipowana da God sisiya vaghata ina vereku maranai ana vivisisiya na ere tepatoraku Keriso varana biibiina ana dimei ma nani kamonai nota gavugavusi ani debei. 20 God ivineku ma ivonataweku da varana

* **6:3:** Exod 20:12; Deut 5:16 * **6:4:** Kol 3:21 * **6:5:** Kol 3:22-25 * **6:9:** Deut 10:17; Kol 3:25, 4:1 * **6:14:** Isa 11:5, 59:17 * **6:15:** Isa 52:7 * **6:17:** Isa 59:17

ata dimei. Tuna varana kubiine ku gabura itereku. Ma konipowana kubiiku da ke ana yabumana ma patana da ana dima.

Vikiikiiwa turina.

21 Taikikas na varesita biibiina ma Bada ina bigabiga patupatutuna. Tuna sisiya peyarina ina vonemi da konakovi da taku ikikava ma aviyavisina aberaberai.* 22 Tuna kubiine avonavonatawei kurimi da konakovi da tokai ikikava kamakamakai ma bade ina kiiepepimi.

23 Varevaresiku, ainowi Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da nuwanuba ma nuwaviina ma vitumaghana ina veremi. 24 Ma tami iyavo kava mara nonowa Bada Yesu Keriso nuwanuwana koviiviiya na kubiimi God kurina ainowi da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

* **6:21:** Apos 20:4; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12

Pol Ina Giruma Pilipai Damsi Kurisi (Philippians)

Vonaviakova

Pilipai kwanatuna na Masedoniya dobunai Yurop kamonai ma aposol Pol ina mariyai ti na Rome damsi i vibadana gaburinai. Pol ina biga kupuna damsi kamosiyai na Pilipai kwanatunai ivi karei ma nani dobunai wawaya Keriso ivi tumaghanei ma vokavakavara ivi karei, ma Pol ivoteresi inae. Muriyai ku gabura iterei ma nani kamonai weni girumina igirumi Pilipai damsi kurisi. Ina nuwapoya sago na vitumaghana damsi viya ikawapatei ma kana viruwa na ivi nuwapoya da Pilipai kamonai vibeyebeyena vibero damsi ivivi beyebeyena Keresiyana kurisi. Ina nuwapoya ipeyari ma kegha da weni girumina ivi debei da ivi nuwabiibii kirakai ma nota rewapana gwabinai, iyamna ina vitumaghana Yesu Keriso kurina irakata kirakai da imiimiirikikina.

Pol igiruma Pilipai damsi kurisi, iyamna i verena ivonatawei inekiibau kurina na ina kayowana da iti kiikiiwesi. Ma weni girumina kamonai taraboga ipanani da ikiiepepisi da tuna ina nuwapoya ma bade ti i nuwapoya ke ina berisi da i nota ina peku. Ma bade ivi nowi kurisi da ina tereoruwe meyesi da Yesu Keriso nakanani ma ke ina kayotata da nota meyena ini badesi. Muriyai ivonavinotisi da Keriso ivi tumaghanei kubiine na God yawasa makamakii nonowina ipuyosi, ma ina agabiibai irakata da nevana kava iveresi. Ma igiruma da ke Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri da yawasa ita panani. Ma ivona da iyavo kava Keriso yavata ivi nuwasago na God nuwabiibai ma nuwanuba ina veresi.

Nota ghamana Pol ina giruma kamonai na ikikava Keresiyana i yawasa ma i vitumaghana kamonai na ini nuwabiibai, ini tepatora, ini nuwasago, ma ina miirikikina. Ma bade ivi debei da Pol ina nuwaviina irakata kirakai Keresiyana damsi Pilipai kamonai kurisi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-11 Giruma ivotawei.
Sapta 1:12-26 Ikikava Pol imakamakai.
Sapta 1:27 da ku 2:18 Yawasa Keriso tepanai.
Sapta 2:19-30 Timoti ma Epaporodaitas ina vonatawesi.
Sapta 3:1 da ku 4:9 Vonaverena da ina kitaruvisi.
Sapta 4:10-20 Pol turaturana Pilipai kamonai.
Sapta 4:21-23 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol ma Timoti akii viruwa na Yesu Keriso* ina bigabiga.*

God ina wawaya Pilipai kamonai, tami na Yesu Keriso yavata koinuwasago ma kami koyakoyagha ma kami vinoraveraveyana yavata na kurimi kagirugiruma.

2 Ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Vikiikiiwa ma nipowana.

3 Mara nonowa aku God aikiikiiwei maranai anotanotimi. 4 Ma peyarimi kubiimi aniponipowana na mara nonowa nuwabiibiiyai aniponipowana, 5 iyamna nani maranai Keriso varana biibiina kovivi yanei da ku karako, koiviteku da varana biibiina kubiine tabigabiga patapata. 6 Ma akovi da God, tuna ina biga biibiina gwabimiyai ivi karei na nakanani ina nenae da Yesu Keriso ina vovira na nani bigana turina. 7 Aku

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Apos 16:12

nota maninina da nakanani anotanotimi, iyamna tami na nuwanuwaku. Gabura kamonai bo vovotaweku ma kegha da Keriso varana biibiina kana papara avowavowai ma ina vonavaghata aidebei. Nani kamonai na kudubita God ina agabiibai damina taviiviiya. 8 God iakovi da vonavaghata avonavonemi da nuwanuwaku kudubinai ainuwapoyemi. Ma nani notana na Yesu Keriso ina nuwaviina kamonai aviiviiya.

9 Ma aku nipowana na weni. Ami nuwaviina ina rakata da ina rakata kirakai, ma ku tepana akova vaghata ma nota maninina gwabimiyai ina makai. 10 Tuna kubiine tami kovokovoghimi da keta biibiina kava kona vinei da maranai Keriso ina vovira na tami maninimi ma nuwanuwami yagharina. 11 Aniponipowana da ami yawasa kudubina kamonai na bera biibiisi kava kona beraberai, ini matakira da tami Yesu Keriso ina wawaya maninimi. Weni nakanani kona beraberai na wawaya ina kitimi da i vokavakavara ina rakata da God kana kadara ini rakati.

Yawasa Keriso tepanai.

12 Varevaresiku, akayokayowei da konakovi da aviyavisina itupuwa kuriku na ivi viteta da Keriso varana biibiina nakeda ina rakata kamokamowa, 13 iyamna kiivavo ina numa kana potapota damsi ma wawaya kudubisi weni dobunai iakovi da Keriso varana biibiina adimadimei kubiine na ku gabura itereku ma kaekuwai chein ikuni.* 14 Ma gabura kamonai amakamakai na Keresiyana varevaresita i vitumaghana irakata Bada kurina ma i nota ivi rewapana da ere tepatorasi God vonana edimadimei.

15 Vona bubuna da wawaya viya na enuwanuwakapiyeku ma ekayokayowei da kii vava ina rakata, tuna kubiine Keriso varana edimadimei. Ma wawaya viya na nota manininai edimadima. 16 Ti na i nuwaviina kuriku irakata da edimadima, iyamna iakovi da God weni dobunai itereku da Keriso varana biibiina ati tarapaparanei. 17 Nani nuwakapi wawayisi na ke nuwanuwasi kudubinai Keriso ita dimadimei ma ti mani kii vava kubiine. Enotanotai da taku gabura kamonai na ina berai da kaku nuwapoya ini rakati.

18 Ma ke sago avai, nota gavugavusiyai bo nota yagharisiyai edimadima. Keta ipeyari ma bera ghamanakina da Keriso varana biibiina edimadimei. Tuna kubiine ainuwabiibiiyei ma mara nonowa ani nuwabiibai, 19 iyamna akovi da ami nipowana ma Yesu Keriso Kanumina ini viteku da aviyavisina itupuwa kuriku na damonai yawasa ana panani. 20 Aku kayowana ghamana ma aku nota rewapanina da ke meyani ana bera beroi da aninimaya. Ma ani tepatora kamowa da aku yawasa kamonai, karako ma mara nonowa ana bera bubuni da Keriso kana vava ani rakati. Namanaki wawaya ini raboboku bo yawayawaku. 21 Taku kuriku yawayawaku ana makamakai na ibiibai, iyamna aku yawasa na Keriso kubiine. Ma ata rabobo na ita biibii kirakai. 22 Ma ke atakovi da meni ketana ana viiya, iyamna yawayawaku ana makamakai na biga ku tepana ana berai. 23 Taku na keta ruwa inotaragharaghiku. Aku kayowana ghamana da weni yawasina dobuwai ata kuyowei da Keriso yavata kata makai, tuna na bera biibii kirakiina. 24 Ma tami kubiimi na ita biibai da yawayawaku ata makai. 25 Tuna kubiine, akova bubuni da ana makai. Yavata tamakamakai na ani vitemi da Keresiyana yawasina kamonai kona nae kirakai. Ma bade ami vitumaghana nuwabiibiina damina kona vii bubuni. 26 Ma maranai ana vovirame kurimi na ami vigheghena Yesu Keriso kurina ina rakata da ami nuwabiibai ina kamtepoi.

27 Ana numataya kurimi bo kegha na koberai da Keriso varana biibiina yavata koni kovokovoghana. Nakanani kona berai na sisiyimi ani yanei ma anakovi da kudubimi komiimiirikikina, koinuwasago ma nota sago kava gwabimiyai da vitumaghana ma Keriso varana biibiina kubiine koipaparana kirakai. 28 Kami ghavighaviya ke kona yabumanesi, maghitepami etora. Tuna ini matakira kurisi da God ina kiipupunatawesi

* **1:13:** Apos 28:30

ma tami na yawasa ina veremi. 29 God ina kayowanai ina agabiibai iveremi da Keriso
koitumaghanei ma bade kubiine kovovokwarakwara.
30 Rorova kokitiku da wawaya ivivi tupaketowaneku. Ma karako sisiyiku koiyanei da
taku patana da avovokwarakwara. Ma wekarakava na tami bade nakanani damina
koviiviiya.*

2

Ikikava Keriso itereoruwe meyei na nakanani taberai.

1 Keriso yavata koinuwasago na rewapana kopanapanani, bo? Keriso ina nuwaviina
damina koviiviiya na nuwanuba kopanapanani, bo? Kanuma Vovokaravina yavata
koisagomi, bo? Nuwapika ma vikamyuyuwa gwabimiyai, bo? 2 Mikeda tami nakanani
na nota sago kava koviiya, kovi nuwaviinavivirana. Kobiga patapata ma koberai da
nuwanuwami na sago. Weni nakanani kona berai na ani nuwabiibii kirakai. 3 Aviyavisina
kona beraberai na ke meyani kayotata notana bo nota meyena ini bademi. Ma mara
nonowa kovokuwaya meyemi ma konotai da turaturami na ighekuyowemi. 4 Ma tami
sago sago duma na ke tami mani ami kayowana kava ma wawaya i kayowana yavata
kona kitakitai. 5 Ma Yesu Keriso ikikava inotanotai, nakanani kota notai.
6 Tuna ma God na sago.

Ma kegha da aviyavisina rapenai na ke ita vokikini.
7 Itereoruwe meyei da ivi wawayota
ma iberai da tuna moyaka.
8 Ivi wawaya tota nakanani ma ivokuwaya meyei ma ina Mamai ivotekatekei
da korosiyai irabobo.
9 Tuna kubiine na God iterepai da ighe kirakai
ma iberai da kana vava irakata kirakai da wawaya kudubisi kii vava ighekuyowei.
10 Ma iberai da kunumai, dobuwai ma dobu gaburinai
wawaya kudubisi Yesu avanai ini tuwaporeruruwana.
11 Ma wawaya kudubisi debiiyai ini mamatara da Yesu Keriso na Bada
da Mamai God kana kadara ina rakata.*

Tota nakanani ma gwamegwame.

12 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Rorova taku gwabimiyai na mara nonowa
kovovotekatekeku. Ma karako na taku ke gwabimiyai, tuna kubiine Keriso notanai
kovotekateka kamowa. Ma ami yawasa kamonai na ere yabuyabumanimi ma ere
kirokiroromi koni paparana kirakai da God kona votekatekei na koni matakira da namada
ivi yawasimi, 13 iyamna God gwabimiyai idagudagu. Nota evereveremi da ina kayowana
na kona votekatekei ma rewapana evereveremi da ina kayowana kona beraberai.
14 Bera kudubina kona beraberai na ke koni ruwa ma ke kona vonavikoni. 15 Koberai da
tami na wawaya maninimi ma ke sago berona gwabimiyai da tami God natunatuna
biibiimi. Weni kimtina dobuwai ti na beroberosi, didibara wawayisi ma kamosiyai
komakamakai da nakanani ma gwamegwame didibarai ita karakarata.* 16 Yawasa
makamakii nonowina sisiyina kovotanakikini da koni debei kurisi. Weni nakanani
kona beraberai na Keriso ina vovira maranai na ana kawabiibiiyemi, iyamna ami bera
ini matakira da ke ata veru wapawapa ma ke aku biga ati rekwei.
17 Ami vitumaghana na nakanani ma suwara kapukapunina God kurina. Ma aku
yawasa na nakanani ma wain suwarina ami ku suwara tepana ata tepoi. Weni miibiina
iyamna vaghata na weni, aku biga kamomiyai aberai da kovi tumaghana, tuna kubiine
mikeda ina kiivunuku da taraku ina sororo. Ke atakovi da ini raboboku bo kegha, ma
namanaki, ainuwabiibiiyemi, 18 ma tami yavata nakanani kovi nuwabiibiiyeku.

* **1:30:** Apos 16:19-40 * **2:11:** Isa 45:23 * **2:15:** Deut 32:5

Timoti ma Epaporodaitas.

19 Aku kayowana da Bada Yesu ini vaghinei na wekarakava Timoti ana vonatawei
kurimi. Ina vovirame na ini akoviku da tami ikikava na tuna ina kiiepepiku. 20 Gwabikuwai
ke sago iyai Timoti nakanani. Tuna mara nonowa inuwapoyemi ma enotanotimi, taku
nakanani. 21 Ma wawaya peyarisi ti mani i kayowana enotanotai, ke Yesu Keriso ina
kayowana ita notanotai. 22 Ma Timoti na ke nakanani, namada ivi debe meyei kurita da
tuna wawaya maninina, iyamna akii viruwa Keriso varana biibiina kubiine kabigabiga
patapata, nakanani ma tomowa ina mamai yavata ita bigabiga. 23 Tuna kubiine anotan-
otai da Timoti ana vonatawei kurimi. Kunona anakova bubuni da aviyavisina ina tupuwa
kuriku ma muriyai ana vonatawei. 24 Aku nota ivi rewapana kirakai da vivaghina Bada
gwabinai ana viiya ma ke mara gurina na taku bade ana numataya kurimi.

25 Nota biibiina aviiya da Epaporodaitas ata vonatawei ita vovira kurimi. Tuna na
Keresiyana varesita ma tuna yavata kabigabiga patapata da Keriso varana biibiina
kana ghavighaviya kavi kawapatesi. Tuna wawayina iyonayona kubiimi, kovonatawei
kuriku da ikoyagha bubuniku. 26 Ma ivi nuwapoya da sisiyina kovi yanei da igubaga
kirakai na kovi nuwapoyei. Ina kayowana ghamana da peyarimi ita kitimi ma kotakovi
da tuna vaghina. 27 Vona bubuna, igubaga kirakai da gisina kava ita rabobo. Ma kegha
da God ivi kamyuyuwei, ma ke tuna kava ma taku bade nakanani, iyamna ita rabobo
na ati nuwapoya kirakai. 28 Tuna kubiine aku kayowana ghamana da ana vonatawei
da maranai ina nekiibau kurimi na koni nuwabiibai, ma taku bade nuwanuba gisina
ana viiya. 29 Nuwabiibiiyai ma Bada avanai kovi kiikiiwei. Wawaya Epaporodaitas
nakanani na mara nonowa koti gheghenisi, 30 iyamna Keriso ina biga kubiine na gisina
kava ita rabobo. Tami ke kovokovoghina da koti viteku, tuna kubiine ivere meyei da
ivi viteku.

3

Keriso titumaghanei kubiine God ina vona da tota ina wawaya maninita.

1 Ma vaghina, varevaresiku, Bada kubiine kovi nuwabiibai. Rorova agiruma da
aviyavisina avi sisiyei kurimi na ininiku ke ita babara da nani sisiyisi ana kiitana meyei
da tuna ini tarapaparanemi. 2 Tomotomowa viviberosi kokitaruvisi, ti na kukou. Biga
berona eberaberai, ma wawaya ininisi itarabediyana, evonavonesi da kwimata bekasi
ita tuviviratawei da yawasa makamakii nonowina ita panani. 3 Ma tota na ke nani
tomotomowisi nakanani, tuvivira ina matakira vaghata gwabitiyai na weni. God
Kanumina ina rewapanai tavovokavakavara, Yesu Keriso yavata tinuwasago da kana
kadara tirakati, ma takovi da ke dobu ma tupuwa berasi tepanai kata makamakai.
4 Anota meyeku da ruvaruvana da nani berasi tepanai ata makai. Meni wawayina dobu
ma tupuwa berasi itumaghanei ma inota meyei da nani berasi kubiine ighe kirakai
na wawayina kurina ata vona bo, “Taku aghekuyowem.” 5 Atupuwa ma mara kana
vi 8 na kwimata bekaku ituviviratawei. Taku na Israel wawaya, ma kaku dam na
Benjamin. Taku na Hibru vaghata, ke tara viravirana. Taku Perisi, ikikava Perisi
damsi Moses ina vonaviyoyovana enununura bogai na taku bade nakanani.* 6 Aku
kayowana ghamanakina da God ati nuwabiibiini, tuna kubiine vitumaghana damsi
avivi tupaketowanesi. Moses ina vonaviyoyovana kudubina akivina bubuni, abera
tovoni da aku yawasa na maninina kavakava God ku matana.* 7 Rorova nani berasi
kudubina anotai da iyamsi irakata ma karako Keriso akovina aviiya na anotanotai
da nani berasi na iyamsi kegha. 8 Vonavaghata, aku Bada Yesu Keriso akovina na
iyamna irakata da bera kudubina ighekuyowei. Tuna wawayina kubiine aku yawasa
ma aku bera peyarina aruvoterei. Anotai da kudubina na mugu, iyamna aku kayowana

* **3:5:** Apos 23:6, 26:5; Rom 11:1 * **3:6:** Apos 8:3, 22:4, 26:9-11

da Keriso ata viiya 9 ma yavata kati nuwasago. Karako na ke aku bera biibiisi tepanai
ata makamakai ma ke Moses ina vonaviyoyovana ata nunura tovoni da God ina kayoweku
ma ita vona da taku ina wawaya maniniku. Keriso aitumaghanei, tuna kubiine God
evonavona da taku ina wawaya maniniku. Iterei da ita vitumaghana kubiine na
ina kayoweta. 10 Akayokayowei da Keriso anakova bubuni, ma ina rewapana damina
ana viiya, tuna rewapaninai da rabobowai ivomiiri. Ma akayokayowei da ikikava
ivi kamaghiyei, nakanani ani kamaghiyei. Ma ikikava irabobo, nakanani ana rabobo.
11 Peyarina ana berai ma anotanotai da mara sago rabobowai ana vomiiri.

Taverau bubuna da ku damona.

12 Ke ata vonavona da bera peyarina avi kovini bo ata vonavona da taku maniniku. Ma
aipaparana da aviyavisina peyarina Keriso ekayokayowei da ana berai na ani kovini,
iyamna iviiniku da aku yawasa na rapenai. 13 Varevaresiku, ke ata notanota meyeku da
bera peyarina ata bera yavui. Ma nota sago kava gwabikuwai na weni. Bera kudubina
itupuwa kuriku na ku muriku aterei. Ma aipaparana da aviyavisina maghinokuwai
emakamakai na tuna ana viiya. 14 Tuna kubiine ana verau kirakai da ku turina da miiya
biibiina ana viiya. Nani miiyiina na Yesu Keriso avanai God ikwatuku da ku kunuma
ana ghae.
15 Ma peyarita kanuma ina ku nevaneva nota magura gwabitiyai iterei na nakanani
kata notai. Ma tami iyavo kava ami nota bogiiyai na karakava God vonavaghata ini debei
kurimi. 16 Vonavaghata namada taviini na tavokikini ma taverau.
17 Varevaresiku, aku yawasa kovi bonebonei. Ma bade, iyavo kava namada
ibonebonekai na i matakira kokitai ma kokivina bubuni,* 18 iyamna, mara ipeyari
avonemi ma wekarakava ere matadogaku avonavona meyemi, wawaya ipeyari i
yawasa kamonai ivi debei da Keriso ina korosi ikawapatei. 19 Mara damonai na God
ina kiipupunatawesi, iyamna tupuwa ina kayowana itumaghanei da tuna na i god. I bera
beroberosi ita vivinimayei na ekayokayotatei ma weni dobuna yawasina kava enotano-
tai. 20 Ma tota, ita dobu vaghata na kunuma. Tuna kubiine, nimonimoriyai tikoyakoy-
agha da kata Viviyawa Bada Yesu Keriso, kunumai ina pisi, 21 da ina rewapanai tupuwita
mitamitasi ma raborabobosi na ina ruvovirei da tuna tupuwina nakanani, rewapanina
ma makamakii nonowina. Nani rewapanina irakata da bera peyarina dobuwai ma
kunumai eteretereoruwei da ina vikiivavona gaburinai ina makai.

4

Pol ivonesi da ikikava ita makai.

1 Varevaresiku, tami nuwanuwaku. Ma mara nonowa akayokayowei da ata kitimi.
Aku nuwabiibai ma aku miiya kunumai na tami tepamiyai. Turaturaku biibiimi, tuna
kubiine akayokayowei da Bada kovotana bubuni ma komiirikikina.
2 Ma aku wivine Iyodiya ma Sintike ainowi kurimi da vikawapata kovoterei ma Bada
avanai kovi nuwasago. 3 Ma bade aku tomowa* biibiim, yavata tabiga patapata, tam
kurim ainowi da ita wivine ruwa kevi vitesi da ini nuwasago, iyamna gwabikuwai ti ma
Kerement ma aku wawaya viya na yavata kabigabiga patapata Keriso varana biibiina
kubiine. Ma ti damsi kii vava namada God igirumi Yawasa Bukana kamonai.
4 Kovi nuwabiibai mara nonowa Bada kubiine. Ana vona meyei, kovi nuwabiibai!
5 Ma ami bera peyarina ere nuwanubami koberai da wawaya peyarisi ina kitimi
ma inakovi da tami ikikava wawayimi, iyamna gisina kava Bada ina nekiibau. 6 Ke
sago aviyavisina koni nuwapoyei. Bera peyarina kubiine na konipowana, kovi nowi
ma kovi kiikiiwa ma ami kayowana kudubina God kurina kona terei. 7 Ma God ina

* **3:17:** 1Kor 4:16, 11:1 * **4:3:** Tomowa kana vava Sisigas.

nuwanuba nuwanuwami ma ami nota ini tarapaparanei Yesu Keriso kubiine. Nani nuwanubana na notakavakavana.
8 Vaghina, varevaresiku ma novunovuku, aviyavisina biibiina ma aviyavisina wawaya ighegheni, tuna kava mara nonowa kona notanotai. Keta vaghata, bera biibiisi ma nota maninisi, ma bade aviyavisina nuwaviiviinina da takawakawabiibiiyei na ti berasi kava konota bogai. 9 Aku bera ma aku yawasa peyarina da kokitai ma aku sisiya peyarina da kovi yanei ma akova koviiya na kudubina kovi bonebonei. Ma God, tuna nuwanuba everevereta na gwabimiyai ina makai.

I verena kubiine Pol ivi kiikiiwesi.
10 Bada avanai ainuwabiibai da ami verena kovonatawei kuriku. Amakai kirakai ma karako da konotiku. Akovi da mara nonowa koinuwapoyeku ma ke sago taraboga ita makamakai da ami nuwaviina koti debei kuriku. 11 Ke ata ne peku kubiine na weni nakanani ata vivisisiya, iyamna namada akova aviiya da ibero bo ibiibai ma taku vaghina da nuwabiibiiyai amakamakai. 12 Mara viya aku kayowana ke gwabikuwai ma mara viya aku kayowana peyarina na gwabikuwai. Akova aviiya da namanaki gomara bo mura, vitonara ekarakariku bo akamkam dodo ma kegha da taku vaghina. Mara biibiina bo mara berona ma ke sago avai. 13 Keriso ina rewapana ivereku da bera kudubina ana bera bubuni.
14 Ma ibiibii kirakai da aku nuwapoya kamonai na kovi viteku. 15 Ma bade tami Pilipai wawayimi Keriso Varana Biibiina kovi yanei da kovi tumaghanei na verena kovi karei. Tuna kubiine Masedoniya dobuna akiibutawei anae na koakovi da Keresiyana kudubisi kamosiyai na tami kava ami verena kovonatawei kuriku.* 16 Ma ku tepana, Tesalonika kwanatuna kamonai abigabiga ma ami verena mara nonowa kovonavonatawei da aku nuwapoya kovi kovini.* 17 Ma ke verena viinina ata nota kirakiiyei, aku nota ghamana da kanuma ina ku nevaneva na ami miiya ina rakata. 18 Epaporodaitas inekiibau da ami verena kovonatawei kuriku na ivereku da wekarakava na aku mura irakata kirakai. Ami verena na nakanani ma suwara ghabughabuna God kurina, tuna suwarina ivi vaghinei ma inuwabiibiiyei.* 19 Ma aku God na mumurina ma aviyavisina kona kayokayowei na ina veremi Yesu Keriso avanai. 20 Ma ita Mamai God tavokavakavari mara ku peyarina da kana kadara ina rakata. Amen.

Vikiikiiwa Damona.
21 Iyavo kava gwabimiwai Yesu Keriso itumaghanei na kudubisi kovonesi da avi kiikiiwesi. Ma Keresiyana varevaresita gwabikuwai ikiikiiwemi. 22 Ma bade vitumaghana damsi Kiivavo Sisa ina numa kamonai ebigabiga ma Keresiyana kudubisi weni dobunai ikiikiiwemi.
23 Ainowi Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimi kamonai ina makai. Amen.

* **4:15:** 2Kor 11:9 * **4:16:** Apos 17:1 * **4:18:** Exod 29:18

Pol Ina Giruma Kolosei Damsi Kurisi (Colossians)

Vonaviakova

Kolosei kwanatuna na Eisiya Maina kamonai ma kwanatu sago ke ita rabaraba, tuna na Epesas. Pol ke ita nae ku Kolosei ma Epesas kamonai ina bigabiga ivonatawesi inae da Kolosei kamonai idima. Tuna kubiine inotanotai da vitumaghana damsi Kolosei kamonai na ina rewapana gaburinai ma weni girumina igiruma kurisi. Pol sisiya ivi yanei da vibeyebeyena vibero wawayisi Kolosei kamonai ivomiiri da vitumaghana damsi ivonavonesi da iyavo kava God akovina ma yawasa makamakii nonowina ina vii yavui na kanukanuma i babada ma i kiikiivavo kurisi ita vokavakavara. Ma ivonavonesi da ku tepana kiki berasi viya nakanani ma tuviviratawеyana na ita nunuri ma bade sisiya bagibagisi ivereveresi da aviyavisina ke ita kani ma ikikava ita makai.

Pol weni berasi varana ivi yanei na igiruma da iyavo kava vibeyebeyena vibero wawayisi ikivikivinisi na iyeghisi ma Keresiyana ketana vaghata ivi sisiyei da ita terevimaninisi. Nota ghamana ina giruma kamonai na Yesu Keriso kovokovoghina da ini yawasita ma ke sago aviyavisina ku tepana taberai da yawasa tapanani. Ma vibeyebeyena vibero wawayisi vitumaghana ma bera bogii ma bogiiyai isisiyei na wawaya inuwatinisi da i vitumaghana Yesu Keriso kurina na nuwatuwai ina momowa. Pol igiruma da Keriso tepanai God dobu iyamoni, ma bade Keriso tepanai aviyavisina peyarina dobuwai God ikawakiikiiyei na ina tinariyariyesi da ini rapena meyesi. Keta sago kava da wawaya dobuwai yawasa ina panani, tuna na Keriso yavata ini nuwasago. Muriyai iyavo kava Keriso yavata inuwasago na Pol ibeyebeyesi da vitumaghana yawasina vaghata kamonai na ikikava ita makai.

Weni girumina kamonai takitai da Pol tomowa kana vava Taikikas ivi yonei da ina giruma pepana ikavaraneyei Kolosei damsi kurisi. Ma tomowa sago ivi kaeturanei na Onesimas. Ma tuna wawayina kubiine Pol igiruma ina bada Pirimon kurina. Nani girumina kana vava *Pirimon*.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-8 Giruma ivotawei.
Sapta 1:9 da ku 2:19 Keriso ina yawasa ma ina biga.
Sapta 2:20 da ku 4:6 Yawasa vuna Keriso tepanai.
Sapta 4:7-18 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol, varesita Timoti yavata kagirugiruma. God ina kayowanai ivineku da taku Yesu Keriso* ina aposol.
2 Tami iyavo kava Kolosei kamonai Keriso yavata koinuwasago ma koipatutu da wawaya vovokaravimi na ita Mamai God kurina ainowi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Vikiikiiwa ma nipowana.

3 Maranai kaniponipowana, kamonai na mara nonowa God kaikiikiiwei kubiimi, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai. 4 Kaikiikiiwei, iyamna kavi yanei da ami vitumaghana irakata Yesu Keriso kurina ma bade ami nuwaviina irakata God ina wawaya kurisi. 5 Koitumaghana ma koinuwaviina, iyamna nota rewapana gwabimiyai da aviyavisina biibiina kunumai God ivovunagha kubiimi na mara sago kona viiya. Varana

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

biibiina ina vonavaghata namada kovi yanei na tuna nani nota rewapanina iveremi.
6 Tuna God ina agabiibai akovina ivi debei kurimi ma patana da varana kamomiyai
erakarakata ma amena etereterei. Ma ikikava itupuwa kurimi na nakanani dobu ku
kudubina kamonai etuputupuwa. 7 Epapiras kavonatawei da kubiikai Keriso varana
biibiina ivi debei kurimi. Tuna na Keriso ina bigabiga maninina ma patupatutuna,
yavata kabiga patapata ma kavi nuwaviinavivirana.* 8 Ma tuna ivonekai da ikikava
Kanuma Vovokaravina iberimi da God ina wawaya yavata koinuwaviinavivirana.
9 Tuna kubiine sisiyimi kavi yanei na nipowana kavi karei da mara nonowa kubiimi
kaniponipowana. Ma God kurina kainowi da kanuma ina ku nevaneva nuwagiura
ma akova kudubina ina veremi da ina kayowana konakova bubuni ma kona votekatekei.
10 Nakanani kaniponipowana da Bada ina kayowanai kona makai ma aviyavisina kudu-
bina kona beraberai na ini nuwabiibiiyei. Bera biibiisi mara nonowa kona beraberai na tami
nakanani ma kii biibiina, iuwa da amena peyarina. Ma bade kainowi da God akovina
gwabimiyai ina rakata. 11 Ma ina rewapana kadakadarina ini damani kurimi da ami nota
ini rewapana ma ami nuwapoya kamonai na ere nuwanubami kona miirikikina. 12 Ma
nuwabiibiiyai ita Mamai mara nonowa koni kiikiiwei. Ivi vaghinei da tami na ina wawaya
vovokaravisi kamosiyai ma aviyavisina ina veresi na tami bade kami reregha ina veremi,
maranai ina ku vikiivavona yaseganina tarui. 13 Nubakutuva ina rewapana kamonai
ivi yawasita ma irutinita da nubakutuva takiibutawei. Ma Natuna, tuna nuwanuwana,
ina vikiivavona ku kamona itereta. 14 God iberai da Natuna tepanai igimarataweta, ma
ita berabero kudubina inotatawei.*

Keriso ma ina biga.

15 Keriso na God maghimaghighina. Ke kovokovoghina da God takitai ma kegha da
wawaya Keriso ikitai ma tuna ivi debei kurita da God na ikikava. Keriso na iyarokona
ma bera kudubina ibadei, iyamna tuna namada imakamakai ma muriyai da God bera
kudubina iyamoni. 16 Ma aviyavisina kudubina kunumai ma dobuwai iyamoyamoni na
Keriso tepanai iyamoni. Aviyavisina takitakitai ma ke kata kitakitai ma nani kamonai
na kanuma ma rewapana biibiisi ma beroberosi kunumai ma dobuwai i kiikiivavo
ma i babada peyarisi na kudubina iyamonisi da Keriso rapenai. 17 Tuna namada
imakamakai ma muriyai da bera kudubina itupuwa. Ma ina rewapanai da aviyavisina
kudubina patana da yawayawana emakamakai ma ke ita wapawapa. 18 Ma Keriso na
gayamina ma ekalesiya na tupuwina. Ma tuna na iyarokona, ivi nao da rabobowai
ivomiiri na keta ivotawei da tota bade rabobowai tavomiiri. Tuna kubiine Keriso ighe
kirakai da bera kudubina ighekuyowei.* 19 God tuna mani ina kayowanai ina rewapana
ma ina bera kudubina ivi damani Natuna kurina da ivi ruwa na sago. 20 Ma God Natuna
tepanai na bera kudubina dobuwai ma kunumai iviini ivovira kurina, iyamna God
yavata tavivi makiiberowana ma Natuna korosiyai irabobo da taranai keta ivotawei da
ere nuwanubata God yavata tamakai bubuna.*
21 Rorova na ami bera ma ami nota beroberosi kubiine God yavata kovi ghavighaviyana
na kovi bogebogemi. 22 Ma wekarakava na God iviinimi da kovi sagomi da tami na
turaturana, iyamna Natuna ivi wawayota ma irabobo na iberimi da God ku matana
tami vovokaravimi, maninimi ma berabero gwabimiyai kegha. 23 Ma kokitaruvimi da
ami vitumaghana kovokikini da bagibagina. Keriso varana biibiina kovi yanei na tuna
tepanai komiirikikina ma ke kona voterei da sisiya vibero koni tumaghanei. Weni varana
biibiina na wawaya idima da dobu kudubina ivi yanei. Ma God ivineku da tuna varana
kubiine abigabiga.

Pol ina biga Keresiyana kamosiyai.

* **1:7:** Kol 4:12; Prm 23 * **1:14:** Epe 1:7 * **1:18:** Epe 1:22-23 * **1:20:** Epe 2:16

24 Ma wekarakava na ainuwabiibai da tami kubiimi gabura kamonai avovokwarakwara. God ivineku da ikikava Keriso ivi kamaghiyei nakanani aku biga kamonai ati kamaghiyei da biga ati kovini vitumaghana damsi kubiisi, ti na Keriso tupuwina. 25 Ivineku da Keresiyana kubiimi abigabiga, aku biga ivereku da vonana kudubina ana dimei tami kupuna dami kurimi. 26 Rorova na God vonana kamonai nota gavugavusi imakamakai da namadani kava, kimta ma kimta ke itakovi. Ma karako nani notasi na ina wawaya vovokaravita kurita ivi debei. 27 Ivi akovita da ke tokai Jiu damkai kava ma kupuna dami yavata ini biibiinita da kanuma ina ku nevaneva na mura ghamana ma kadakadarina ina vereta. Ma nota gavugavuna na weni, Keriso na kamomiyai irunuma, tuna kubiine koakova bubuni da kana kadara ku kamona kona rui. 28 Tuna kubiine na Keriso kadimadimei wawaya kudubisi kurisi. Nuwagiura na God gwabinai kaviiviiya na tuna tepanai wawaya katereterevimaninisi ma kaibeyebeyesi, iyamna kakayokayowei da Keriso tepanai nota magura ina viiya, ma kana rutinisi da God kurina. 29 Tuna kubiine Keriso tepanai aipaparana da weni bigana ani kovini. Ma ina rewapana ghamana everevereku da aku yawasa kamonai ebigabiga.

2

1 Aku kayowana da tami ma wawaya Laodisiya kwanatuna kamonai ma iyavo kava iakoviku ma ke meyani maghighiku ita kitai na peyarimi ati akovimi da ikikava kubiimi ainuwapoya ma aipaparana kirakai. 2 Nakanani aberaberai da peyarimi ana kiiepepimi da ami nuwaviina koni sagoi. Ma ami akova ina rakata kamowa, tuna nakanani ma kanumimi ina mura. God ina nota gavugavuna na Keriso, ma konakova bubuni na notaragharagha gwabimiyai kegha. 3 Keriso gwabinai na akova kudubina ma nuwagiura emakamakai, tuna nakanani ma mura gavugavuna.

4 Nakanani avonavonemi iyamna ke ata kayokayowei da wawaya sisiya vigayagaya ina berai da ini beroberowemi. 5 Namanaki da taku ke nani ma aku nota na gwabimiyai, ma ainuwabiibai da tami kobigabiga patapata ma komiimiirikikina. Ma bade ainuwabiibai da Keriso kurina ami vitumaghana irakata kirakai.

Yawasa Keriso gwabinai tapanani.

6 Namada kovi vaghinei da Yesu Keriso na ami Bada, tuna kubiine mara nonowa tuna yavata kovi nuwasago ma yavata komakii patapata. 7 Ma Keriso tepanai kona miirikikina ma kona gogo. Ma vonavaghata kavi beyebeyemi na tuna tepanai ami vitumaghana ina rakata. Ma mara nonowa God kurina kona vivikiikiiwa.

8 Tuna kubiine kokitaruvimi da ke wawaya i sisiya viberowai nuwanuwami ina tinavirai da i vibeyebeyena kwebuna kona kivini. Ti na i vibeyebeyena na wawayota gwabisiyai ma dobu ina nuwagiura ma ina taravatu kamonai eviiviiya ma ke Keriso gwabinai. 9 Keriso ma God na sago. God ikikava na Keriso bade nakanani. Ma kegha da Keriso dobuwai imakamakai na tupuwina tota nakanani. 10 Tuna na kiikiivavo i kiivavo ma kanukanuma babadisi i bada ghamana. Ma tuna yavata koinuwasago kubiine, yawasa kuduba yavuna namada gwabinai koviiya.

11 Yavata koinuwasago kubiine na dobu yawasina ina kayowana beroberosi ituviviratawei da gwabimiyai ivi kovini. Weni tuvivirina na ke wawaya imasiyai tupuwa ita boriya ma Keriso tuna mani iberai. 12 Babataito kamonai na korabobo da Keriso yavata idogomi. Ma bade babataito kamonai Keriso yavata rabobowai kovomiiri, iyamna God ina rewapana kovi tumaghanei, tuna rewapaninai Keriso ivi yawasi.* 13 Rorova na kanumimi raborabobosi iyamna ami berabero irakata ma Keriso ami berabero ke ita tuviviratawei. Ma karako na kanumimi yawayawasisi iyamna Keriso tepanai na God ivi yawasimi. Tuna ita berabero peyarina inotatawei.* 14 Tuna nakanani ma ita berabero kudubina igiruma yavui da wavuna kata kavari ma kegha da nani girumina na Keriso

* **2:12:** Rom 6:4 * **2:13:** Epe 2:1-5

yavata ituparatui da wavuna ivi kovi tuwanonowi.* 15 Ma bade aviyavisina korosiyai iberai na kanuma beroberosi i kiikiivavo ma i babada i rewapana iviitawei, tuna nakanani ma i kapiya ita nebotawesi. Ma debiiyai iberai da ivinimaya ma ivi nuwapoya kirakai da wawaya matasiyai itereoruwesi.

16 Tuna kubiine wawaya ina vonemi da siya sago ke kona kani bo okowa sago ke konumai na i sisiya ke koni yanei. Ma kanina kubiine ini wavumi na iyamna kegha. Ma bade i kayowana da mara ghamaghamasi kona vovokaravei na ke koni nuwapoyei. Kamporagha madegha ma nawaravi nununai ma bade viyakam marasi ghamaghamasi etereterei ma ke kota nununuri na ke koni nuwapoya da berabero kota beraberai.* 17 Weni berasi na ke bera vaghata ma keyakeyuna, ivi debei da aviyavisina karakava ina tupuwa. Ma bera vaghata na Keriso. 18 Kokitaruvimi da wawaya ke ini beroberowemi, wawaya viya na ikikava imatu ma bera gubana ekitakitai na tuna isisiya kirakiiyei. Ma evonavona da aneya kota vovokavarisi. Ti na dobu akovina gwabisiyai ma debiiyai eberaberai da nakanani ma vovoyaghotisi ma kegha da nuwanuwasi kamonai na ekayokayotata. Ke koni vaghinei da ini wavumi bo ini bademi. 19 Wawayisi na Keriso ivoterei, ma tuna na Keresiyana gayamina. Keriso tupuwina na tota vitumaghana damta, ina vibadana gaburinai na tuna kwarokwarona tupuwa ikabakabai da evovokikini. Ma God ina berai da Keriso tupuwina ini rewapana ma nota magura ina terei.*

Keriso yavata tarabobo ma tayawasa patapata.

20 Keriso yavata korabobo na ivotawemi da sisiya bagibagisi dobu yawasina kamonai ke ini bademi. Ma avi kubiine komakamakai da nakanani ma weni dobuna wawayimi? Avi kubiine sisiya bagibagisi konununuramakiiyei? 21 Vibeyebeyena vibero wawayisi evonavona bo, “Weni tuna ke kuna votani,” “Nokoni tuna ke kuna kuta tovoni,” “Nani tuna ke kuna votovotovoni.” 22 Weni sisiyisi na iyamsi kegha, wawaya mara tupona ina kivini ma muriyai na ina wapa. Wawaya ti mani i notiyai sisiya bagibagisi ibeyebeyena, tuna dobu akovina. 23 Enotanotai da nuwagiura biibiisi ma kegha, iyamna i vokavakavara ketasi na dobu yawasina kamonai. Evonavona da wawaya ita tereoruwe meyesi da ti nakanani ma vovoyaghotisi ma ibero, iyamna nuwanuwasi kamonai na ekayokayotata. Ma ti mani tupuwisi itupaketowanei ma ikawapatei da iberoi. Ma weni berasi ke ini vitesi da tupuwa ina kayowana beroberosi ina voterei.

3

1 Ikikava Keriso rabobowai ivomiiri na tami bade nakanani da Keriso yavata koyawasa patapata. Tuna kubiine aviyavisina kunumai na tuna kona notai da nuwakamomiyai ina makamakai, nani gawarinai na Keriso emakamakai, God katagheyanai.* 2 Ma aviyavisina kunumai na tuna kava konota bogai ma ke ami yawasa dobuwai kona nota kirakiiyei. 3 Tami nakanani ma raborabobomi da ami yawasa vaghata na Keriso evovotani, iyamna God yavata kovi nuwasago. 4 Ami yawasa vaghata na Keriso gwabinai tuna kubiine maranai tuna ina vovira ku dobu da ini debe meyei na nani maranai tami bade kona rudeba ma kana kadara ku kamona kona rui.

Yawasa wadubona ma yawasa vuna.

5 Tuna kubiine, dobu yawasina ma tupuwa ina kayowana beroberosi peyarina kovoterei. Nani kamonai na vipekana wapawapa, bera inimayamayisi, kitakiroro, nota dowadowasi ma vomatamatigha. Sawara ke nuwanuwami ina vii kirakiiyei iyamna vomatamatigha ini bademi na God vaghata nuwanuwami ina wapa. 6 Iyavo kava weni berasi eberaberai na God ina nuwapughu damina ina viiya. 7 Rorova weni berasi ami yawasa ivivi badei da tupuwa ina kayowana koberaberai.

---

* **2:14:** Epe 2:15 * **2:16:** Rom 14:1-6 * **2:19:** Epe 4:16 * **3:1:** Psa 110:1

8 Ma karako na weni berasi kudubina kovoterei. Ma bade ke nuwanuwami
ina pughu, ke kona kayaya, wawaya ke koni tupaketowanesi, ke koni varabero ma ke meyani
kawamiyai sisiya dowadowasi kona karatawei. 9 Ma ke koni bero, iyamna ami yawasa
katamanina na namada kovoterei.* 10 God iyamonimi ma bade gwabinai yawasa
vuna koviiviiya, mara nonowa ivunimi da tami na tuna maghimaghighina. Nakanani
eberaberai da tuna akovina kona vii bubuni da konakova kiimatani.* 11 Weni kamonai
na kupuna damsi ma Jiu damsi na sago, iyavo kava ituvivira bo ke ita tuvivira na sago,
dam makiiwapasi ma kayakayayisi, sleiv wawayisi bo vovotawesi ma peyarisi na sago.
Bera ghamana na Keriso ma tuna na peyarita sago sago duma gwabitiyai emakamakai.
12 Tami na God ina wawaya, ivovinemi da vovokaravimi ma ina nuwaviina kurimi
irakata kirakai. Tuna kubiine vikamyuyuwa, agabiibai, vopepeta, nuwapika ma
nuwanuba gwabimiyai ina makai na tuna nakanani ma gara biibiina kota kotei.*
13 Kamomiyai ami vimakiiberowana na tami mani nuwanubiiyai kovi maninini. Ma
ikikava Bada ami berabero inotatawei, nakanani turaturami kurisi koberai, be-
rabero ina berai kurimi na konotatawei.* 14 Ma weni berasi biibiisi ku tepana na
kovi nuwaviinavivirana da tuna ina bawimi na ami vinuwasago ina rakata kamowa. 15 Ma
kovi vaghinei da Keriso ina nuwanuba nuwanuwami ini badei, iyamna ikwatumi da tami
na Keriso ina tupuwa sago kava ma nuwanuba yawasina kamonai kona makai. Ma
God mara nonowa koni kiikiiwa kirakiiyei. 16 Keriso Vonana tuna nakanani ma mura
ghamana ma kovi vaghinei da nuwanuwami kamonai ina makai. Ma vonana kamonai
nuwagiura kona viiya da koni beyebeyena turaturami kurisi ma kona terevimaninisi. Ma
bade tavora ma agi vovokaravisi kona tavora God kurina da nuwanuwami kamonai
koni kiikiiwei.* 17 Ma aviyavisina kudubina kona beraberai bo kona vivisisiyei na Bada
Yesu avanai koberai ma tuna tepanai Mamai God koni kiikiiwei.

Ikikava kata makai bubuna.

18 Tami wivine, kakawami kovotekatekesi da i vibadana gaburinai kona makai,
iyamna iyavo kava Keriso rapenai na i biga da nakanani ina berai.*

19 Tami tomotomowa, kakawami nuwanuwami ina viiya ma ke nuwanuwami
ina pughu kurisi da kona ratakutakuresi.*

20 Tami ededa, ami biga da mara nonowa maduwa da mamai kona votekatekesi,
iyamna nani yawasina Bada inuwabiibiiyei.*

21 Tami mami mau, ke kona berai da natunatumi kona yegha kirakiiyesi da
koni nuwapughupughu nonowesi da i nota ina peku.*

22 Tami sleiv dami, aviyavisina kudubina kona beraberai na ami babada dobuwai
kovotekateka bubunisi. Mara nonowa kona votekateka, ke matasiyai kava da
ini ghegheniimi. Nuwanuwami kudubinai kona votekateka da ami vokarava Bada kurina
koni debei.* 23 Ami biga na nuwabiibiiyai ma nuwanuwami kudubinai koberai da
nakanani ma Bada kubiine kota bigabiga ma ke wawaya kubiisi. 24 Namada koakovi da
mara sago Bada Yesu gwabinai kami miiya kona viiya. God ina vonakiiyapa bagibagina
iterei da aviyavisina ita veremi na ina veremi, iyamna ami Bada vaghata na Keriso ma
tuna wawayina kubiine kobigabiga. 25 Ma iyi tam berabero kuna berai na kovogha
kuna viiya, iyamna God kudubita ini tupavireta ma nani kamonai ke ina kitai da tam
wawaya avatetem bo tam wawayota, peyarita na sago.*

---

* **3:9:** Epe 4:22 * **3:10:** Gen 1:26; Epe 4:24 * **3:12:** Epe 4:2 * **3:13:** Epe 4:32 * **3:16:** Epe 5:19-20
* **3:18:** Epe 5:22; 1Pit 3:1 * **3:19:** Epe 5:25; 1Pit 3:7 * **3:20:** Epe 6:1 * **3:21:** Epe 6:4 * **3:22:** Epe 6:5-8
* **3:25:** Deut 10:17; Epe 6:9

4

1 Tami babada, ami sleiv na nota manininai koni badesi ma kona koyagha bubunisi.
Konota bogai da tami bade ami Bada kunumai emakamakai.*

Vibeyebeyena turina.

2 Mara nonowa kona niponipowana na nuwanuwami kudubinai ma vikiikiiwa yavata
koberai. 3 Ma bade kubiikai konipowana da God taraboga ina verekai da kana dima.
Rorova God ina nota Keriso kubiine na gavugavuna ma karako na ku deba iterei
da kana dimei. Tuna kubiine adimadima na ipatumiku da karako gabura kamonai
amakamakai. 4 Ma konipowana da weni notana ana dimadimei na iyamna ani debe
bubuni.
5 Konuwagiura da ikikava koni matakira bubuna iyavo kava ke ita vivitumaghana kurisi.
Ma taraboga imapatana kona viiviiya na ke koni rekwei.* 6 Ami sisiya kurisi na mara
nonowa biibiisi ma nuwaviiviinisi, ma namada kona vovunagha da ikikava wawaya sago
sago duma kona vonapote bubunisi.

Vikiikiiwa.

7 Varesita Taikikas, tuna ini varaveremi da taku ikikava. Tuna nuwanuwaku, ma
nuwanuwana kudubinai mara nonowa iviteku ma Bada ina biga kamonai yavata
kabigabiga patapata.* * 8 Avonavonatawei kurimi da ina vonemi da tokai ikikava ka-
makamakai ma nuwanuwami ina kiiepepai. 9 Ma Taikikas ina nenae kurimi na Onesimas
yavata, tuna bade nuwanuwaku ma varesita patupatutuna, ma tuna na ami wawaya.
Ma aviyavisina peyarina weni dobunai etuputupuwa na ivi ruwa ina vonaveremi.*
10 Aristakas ikiikiiwemi, tuna na taku yavata gabura kamonai kamakamakai. Ma bade
Mak ikiikiiwemi, tuna Banabas tina kikei. Ma tami namada aku sisiya koviiya da
maranai Mak ina nekiibau kurimi na kokoyagha bubuni.* 11 Ma Josuwa, kana vava
sago na Jastas, tuna bade ikiikiiwemi. Iyavo kava yavata kabigabiga patapata God ina
vikiivavona kubiine ma kamosiyai na weni damsi ivi aroba kava na Jiu damsi. Ma ti na
ivite kirakiiyeku.
12 Ma Epapiras ikiikiiwemi, tuna ami wawaya sago, ma bade Yesu Keriso ina bigabiga.
Ma tuna mara nonowa nipowana kamonai ipaparana kubiimi ma God kurina inowi
da kona miirikikina ma nuwanuwami kudubinai Keriso koni tumaghanei ma God ina
kayowana kudubina kona votekatekei.* 13 Taku mani matakuwai akitai da tuna ikikava
eniponipowana kirakai tami kubiimi ma bade vitumaghana damsi Laodisiya ma Hera-
polis kwanatusi kamonai. 14 Ma kokoseni badana Luk, tuna varesita ma nuwanuwata.
Tuna ma Demas ivi ruwa ikiikiiwemi.*
15 Varevaresita Laodisiya kamonai kovonesi da aikiikiiwesi. Ma bade Nimpa ma
Keresiyana kudubisi ina numiiyai ikiidaburana vokavakavara kubiine na ti yavata
aikiikiiwesi. 16 Weni girumina koni yavi ina kovi na murinai vitumaghana damsi
Laodisiya kamonai kurisi kovonatawei da ti yavata ini yavi. Maghimaghighina, aviyav-
isina agiruma varevaresita Laodisiya kamonai kurisi na ina vonatawei kurimi na tuna
girumina kovi yavi. 17 Akipas kovonei da biga Bada gwabinai iviiya na ini koviya.*
18 Kiiwa kiiwa.
Taku Pol taku mani imakuwai weni vikiikiiwina agirumi.* Ke nuwanuwami ina wapa
da taku na gabura kamonai.
Ma ainowi God kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai nonowa.

---

* **4:1:** Epe 6:9 * **4:5:** Epe 5:16 * **4:7:** Apos 20:4; 2Tim 4:12 * **4:7:** Epe 6:21-22 * **4:9:** Prm 10-12 * **4:10:** Apos 19:29, 27:2; Prm 24; Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39 * **4:12:** Kol 1:7; Prm 23 * **4:14:** 2Tim 4:10, 11; Prm 24 * **4:17:** Prm 2 * **4:18:** Weni girumina kudubina na Pol ivivi sisiya ma wawaya sago igirugiruma. Ma vikiikiiwa 4:18 kamonai na Pol imanai igirumi da Kolosei damsi iti tumaghana da tuna mani weni girumina ivonavonatawei kurisi.

Pol Ina Giruma Karena Tesalonika Damsi Kurisi (1 Thessalonians)

Vonaviakova

Tesalonika kwanatuna na Masedoniya dobunai. Ma dobuna na Rome damsi i rewapana gaburinai. Ma Masedoniya dobuna kamonai na Rome damsi i vibadana gawarina na Tesalonika kwanatuna kamonai. Pol ibababa ma ina biga iberaberai na kamonai inae ku Pilipai ma idima da wawaya Keriso ivi tumaghanei. Muriyai inae ku Tesalonika ma dima ivi karei. Ke mara gurina na nuwapoya ipanani iyamna Jiu damsi Tesalonika kamonai ivi karei da ivi kawapatei. Pol damina iviiya da Jiu babadisi ita kiivunui, tuna kubiine nani kwanatuna ikiibutawei inae ku Bereya kwanatuna. Muriyai inae ku Korint ma nani kwanatunai kwinana Timoti ipanani, tuna yavata ibigabiga patapata. Ma Timoti, Pol ivi akovi da vitumaghana damsi Tesalonika kamonai na aviyavisina ituputupuwa kurisi.

Sisiya iviiya na Pol igiruma Tesalonika damsi kurisi da ita kiiepepisi da i nota ke ita peku. Igiruma da God ivi kiikiiwei iyamna i vitumaghana ma i nuwaviina varana ivi yanei. Muriyai ivonavinotisi da rorova ikikava kamosiyai imakamakai, tuna matakirina ita kivini da ti bade nakanani ita makai. Turinai na vitumaghana damsi Tesalonika kamonai i notaragharagha iterevimanini, ti na Keriso ina vovira marana ivivi tarakiiyanei na ivonapotesi. Wawaya ivi tarakiiyana bo, “Keriso ina vovira ku dobu na iyavo kava ivi tumaghanei ma namada irabobo na yawasa makamakii nonowina ina viiya bo kegha?” Ma bade, “Avi maranai Keriso ina vovira?” Pol weni tarabogina iviiya na ivonesi da ere nuwanubasi ina vivikoyakoyagha ma ere vitumaghanisi Bada ina biga ina beraberai da Keriso ina ku vovira marana.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1 Giruma ivotawei.
Sapta 1:2 da ku 3:13 Vikiikiiwa ma vigheghena God kurina.
Sapta 4:1-12 Kiiepepa da Keresiyana yawasina kamonai ita makai.
Sapta 4:13 da ku 5:11 Keriso ina vovira marana kana sisiya.
Sapta 5:12-22 Kiiepepa turina.
Sapta 5:23-28 Giruma igudui.

1 Taku Pol, ma Sailas da Timoti* yavata kagirugiruma tami Keresiyana dami Tesalonika kamonai kurimi. Tami na God ita Mamai ma ita Bada Yesu Keriso* rapesiyai.

Ainowi kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimiyai ina makai.

Tesalonika damsi i yawasa ma i vitumaghana.

2 Mara nonowa kaniponipowana ma God kaikiikiiwei kubiimi. 3 God ita Mamai matanai kanotanotimi, ikikava vitumaghana tepanai kobigabiga, ikikava nuwaviina tepanai kobagibagi bubuna, ma bade ikikava Bada Yesu Keriso tepanai ami nota ivi rewapana kirakai da komiimiirikikina. 4 Varevaresikai, kakovi da God ina nuwaviina irakata kurimi ma ivinemi da tami ina wawaya, 5 iyamna Keriso varana biibiina kadimei kurimi na ke sisiyina kava ma Kanuma Vovokaravina ina rewapana yavata, nuwanuwakai kudubinai kavi debei da varana biibiina na vonavaghata. Konotai da ikikava yavata tamakai ma aviyavisina kaberaberai na peyarina tami ami biibiina kubiine. 6 Ami yawasa kovirai da tokai ma Bada Yesu kovi bonebonekai. Namanaki

* **1:1:** Apos 17:1 * **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

vokwarakwara kopanani ma kegha da Bada varana nuwabiibiiyai koviiya, nani nuwabiibiina na Kanuma Vovokaravina gwabinai ipisi.* 7 Weni nakanani koberai na kovi matakira bubuna vitumaghana damsi kurisi Masedoniya ma Akeya dobusi kamonai. 8 Ma Bada vonana gwabimiyai ikiibau na ke nani dobusi kava, sisiyimi irakata da dobu ine yavui. Tuna kubiine wawaya peyarisi iakovi da God koitumaghanei. Tuna kubiine ke sago kani sisiyemi. 9 Wawaya peyarisi namada isisiyemi, ikikava kovi kiikiiwekai maranai kanumataya kurimi. Ma isisiyemi da karenai sawara yamoyamonisi kovovokavakavarisi ma karako kotakuputesi da God vaghata makamakii nonowina kovovotekatekei. 10 Ma bade kokoyakoyagha da mara sago God Natuna kunumai ina vovira. Natuna na Yesu, tuna rabobowai ivomiiri ma ivi yawasita da mara damonai God nuwanuwana ke ina pughu kurita.

2

Pol Tesalonika kamonai ibiga.

1 Varevaresikai, koakovi da akii numataya kurimi na ere iyamna. 2 Ma koakovi da Pilipai kamonai wawaya ivi agaberowekai na kavokwarakwara ma kavi kamyuyuwa. Ma nani murinai kapisi kurimi. Namanaki da wawaya ivi tupaketowanekai ma kavi kamyuyuwa, ma kegha da ita God rewapana iverekai da varana biibiina kadimadimei kurimi.* 3 Ma kavi nowi kurimi da koti tumaghana ma nani kamonai ke sago nota berona gavugavuna, ke kati sisiya bero ma ke kati beroberowemi. 4 Kegha da God ivi tumaghanekai ma ivi vaghinei da varana biibiina kata dimei. Ke wawaya i kayowana kata dimadimei ma God ina kayowana kava, tuna nuwanuwata eruvaruvai. 5 Ma koakovi da ke meyani kati beroberowemi da nuwanuwami kata tinavirai ma bade ke meyani ami mura kata matighei. God iakovi da kavonavona vaghata. 6 Ma ke vigheghena katekwekwai, tami gwabimiyai bo wawaya viya gwabisiyai. Tokai Keriso ina aposol ma kovokovoghina da kati nowi kurimi da vita kata veremi, ma ke kata berai. 7 Kamomiyai nuwanubiiyai kamakai, nakanani ma maduwa natunatuna gisigisisi ita raparapisi. 8 Akii nuwaviina kurimi na irakata kirakai, tuna kubiine nuwabiibiiyai tavi nuwasago ma God varana kavi debei kurimi, iyamna kakova bubunimi ma tami na nuwanuwakai. 9 Varevaresikai, konotanotai da gwabimiyai kabiga kirakai, mariyai ma didibarai. Tokai kakoyagha meyekai, ke kata kayowei da kati nowi kurimi maranai God varana biibiina kadimadimei kurimi.

10 Vitumaghana dami kamomiyai kamakamakai na tami matamiyai ma God matanai akii bera peyarina kurimi na vovokaravina ma maninina, berona kegha. 11 Koakovi ikikava kaberai tami sago sago duma kurimi, nakanani ma tomowa natunatuna ita koyakoyaghisi. 12 Kakiikiiepepimi da ami nota ini rewapana, ami nuwapoya kavi nubai, ma sisiya bagibagisi kavereveremi da Keresiyana ita keta kona kivina bubuni da God ini nuwabiibiiyemi. Tuna ikwatumi da ina vikiivavona ma kana kadara ku kamona kona rui.

13 Mara nonowa God kaikiikiiwei iyamna varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghanei da sisiyina ke wawaya gwabisiyai ita pisi, ma God gwabinai ipisi. Tuna vonavaghata, God vonana inekiibau kurimi da tami vitumaghana wawayimi ami yawasa eviravirai. 14 Varevaresikai, aviyavisina itupuwa kurimi na namada itupuwa God ina wawaya Judiya kamonai kurisi. Keriso kovi tumaghanei kubiine, ami wawaya ivi tupaketowanemi da kovi kamyuyuwa.* 15 Ikikava ivi tupaketowanemi na bade nakanani Jiu damsi Bada Yesu ma peroperoveta kurisi iberai, ivi rabobosi ma bade tokai ikwavinikai. Nani damsi mara nonowa wawaya yavata ikawapata. Ti nakanani eberaberai da God nuwanuwana ipughu.* 16 Ma ita gudukai, ke ita kayokayowei da

* **1:6:** Apos 17:5-9 * **2:2:** Apos 16:19-24, 17:1-9 * **2:14:** Apos 17:5 * **2:15:** Apos 9:23, 29, 13:45, 50, 14:2, 5, 19, 17:5, 13, 18:12

kupuna damsi kurisi kata dima da yawasa makamakii nonowina ita panani. Weni berasi iberai na i berabero ivi kiitatanei. Ma karako God nuwanuwana ighetawei da kovogha ina veresi.

Pol Tesalonika damsi ita kita meyesi.

17 Ma varevaresikai, tavi bogebogeta (tupuwita kava tavi bogebogeta ma nuwanuwata
na kegha). Mara tupona ke kata kitakitimi ma akii nota kudubinai kaberabera tovoni
da kata kita meyemi. 18 Kakayokayowei da kata pisi kurimi, vonavaghata taku Pol mara
ipeyari abera tovoni, ma Seitan akii keta igudugudui. 19 Mara sago ita Bada Yesu Keriso
ina vovira ku dobu. Ma akii nota rewapaninai katumatuma da tuna maranai tami
tepamiyai akii nuwabiibai ma kakii vava ina rakata. Vonavaghata, tami tepamiyai.*
20 Kakii kadara ma akii nuwabiibai na tami.

3

1 Namadani kava ke kata kitimi da kavi nuwapoya kirakai. Tuna kubiine nota kaviiya
da akii viruwa Atenisi kamonai kata makai* 2 ma varesita Timoti kata vonatawei kurimi.
Tuna yavata God ina biga kabigabigei, Keriso varana biibiina kadimadimei. Vaghina,
kavonatawei da rewapana ina veremi ma ini vitemi da ami vitumaghana ina rakata, 3 da
maranai wawaya ina vivitupaketowanemi na ami nota ke ina peku. Namada koakovi
da weni vikamyuyuwina Keresiyana kudubita tapanapanani na bade God iakovi.
4 Rorova gwabimiyai tamakamakai na kavonaveremi da wawaya ini tupaketowanita
ma tikamyuyuwa. Ma aviyavisina kavonavonemi na nakanani itupuwa, namada
damina koviiya. 5 Tuna kubiine Timoti avonatawei kurimi, avi nuwapoya kirakiiyemi
ma akovimi ata viiya da ami vitumaghana kovoterei bo kegha. Avi nuwapoya da mikeda
Seitan, tuna ruyagha wawayina, ita ruyaghimi da kota peku ma akii biga na iyamna
kegha.

6 Ma Timoti gwabimiyai ivovirame kurikai, sisiya biibiina iverekai da tami patana
da koitumaghana ma koinuwaviina. Ivonekai da mara nonowa nuwabiibiiyai kono-
tanotikai ma tami ami kayowana ghamana da kota kitikai nakanani tokai bade akii
kayowana ghamana da kata kitimi.* 7 Varevaresikai, nuwapoya ma vikamyuyuwa
kamonai kamakamakai ma ami vitumaghana sisiyina kavi yanei da kavi nuwabiibiiyemi.
8 Bada kubiine komiirimiirikikina na kamakamakai bubuna, tami kubiimi akii yawasa
na ere iyamna. 9 Tuna kubiine akii vikiikiiwa God kurina irakata kirakai. Kanotan-
otimi ma kainuwabiibiiyemi God matanai. 10 Mara nonowa mariyai ma didibarai
nuwanuwakii kudubinai kaniponipowana da maghighimi kata kitai ma vibeyebeyena
ku tepana kata veremi da ami vitumaghana kati maninini.

11 God ita Mamai ma ita Bada Yesu kurisi kainowi da keta ina vovunaghi da kana pisi
kurimi. 12 Ma bade kainowi da Bada ami nuwaviina ini rakati, ma ke tami kamomiyai
kava, wawaya kudubisi kurisi. Ini rakati da ikikava kainuwaviina kurimi, nakanani
koni nuwaviinavivirana. 13 Ma kainowi da ini vitemi, koni rewapana da God ku matana tami
wawaya maninimi ma vovokaravimi maranai Bada Yesu ma ina wawaya vovokaravisi
ina nekiibau.

4

God ina kayowana da yawasa biibiinai tamakai.

1 Varevaresikai, akii sisiya turina na weni. Ikikava kota makai bubuna da God
ini nuwabiibiiyemi na namada kavi beyebeyemi na koberaberai. Ma Bada Yesu avanai
kainowi ma akii sisiya bagibagina kavereveremi da nani yawasina kovokikini ma
nakeda kona bera kamowi. 2 Akovina namada koviiya da ikikava kota makai bubuna, ma

* **2:19:** Pol ivonavona da ibera bubuna da Tesalonika damsi ivi tumaghana ma ti nakanani ma ina kraun. * **3:1:** Apos 17:15 * **3:6:** Apos 18:5

nani vibeyebeyena na Bada Yesu ina rewapanai kavi beyebeyemi. 3 God ina kayowana
da ami yawasa kudubina rapenai ma tami wawaya vovokaravimi. Tuna kubiine ke
meyani koni pekana wapawapa. 4 Peyarimi kotakova bubuni da ikikava tupuwimi
koti badei da ami yawasa maninina ma vovokaravina God ku matana. 5 Ma tami ke
kona berai da wawaya viya nakanani, ti na God ke itakovi ma i kayowana ghamanakina
da vipekana wapawapa ina berai da damisi ina biibai. 6 Ma bade ke meyani kona bera
beroi da turaturami kakawasi koni tunebosi. Aviyavisina kwinam rapenai na ke
kona yapini. Namada sisiya bagibaginai kavonavinotimi da nani bera berona kona berai
na God kovogha ina veremi. 7 God ina kayowana da yawasa manininai kata makai, ke
ina kayowana vipekana wapawapa. 8 Tuna kubiine, iyi tam weni vibeyebeyena ke
kuna kivini na ke wawaya i vibeyebeyena kuta barei ma God kubarei. Tuna na Kanuma
Vovokaravina everevereta.
9 Ma ke kana giruma kurimi da koti nuwaviinavivirana, iyamna namada Keresiyana tu-
raturami yavata koberaberai. Namada God ivi beyebeyemi da kamomiyai koti nuwaviina
ma koti nuwasago. 10 Vonavaghata, ami nuwaviina irakata da Keresiyana turatu-
rata kudubisi Masedoniya kamonai yavata kovi nuwasago. Ma akii sisiya bagibagina
kavereveremi, kainowi da kovi nuwaviina kamowa. 11 Ami nota kudubinai turaturami
kovopepetisi da kamomiyai nuwanuba ina makai. Ma imamiyai ami biga vaghata
kona beraberai, ma wawaya kokitakuyowesi da bade ti mani i biga ina bera bubuna.
Peyarina namada kavonemi na kota berai, 12 da iyavo kava God ke iti tumaghanei na
ina vopepetimi. Ma koberai da bade ke wawaya tepasiyai kona makai, tami mani
kovi poyapoya da ami rewapanai kona makai.

Bada ina vovira marana.

13 Varevaresikai, raborabobosi kani sisiyesi, iyamna kakayokayowei da vonavaghata
konakovi. Iyavo kava ke iti tumaghana na ke itakovi da raborabobosi ina vomiiri,
tuna kubiine esiyasiyapa kirakai. Ma tami na ke nakanani koni nuwapoya kirakai.
14 Titumaghana da Yesu irabobo ma ivomiiri, tuna kubiine bade titumaghana da God
ina berai da iyavo kava Yesu ivi tumaghanei ma irabobo na Yesu yavata ini kiidaburana da
ina rutinisi ina ghae.
15 Aviyavisina wekarakava kaibeyebeyemi na Bada gwabinai kaviiya. Maranai Bada
ina vovira na ke kona notai da tota yawayawasita dobuwai tamakamakai na ita wawaya
raborabobosi taverukuyowesi. Ti na ini nao ina ghae ma tota muriyai.* 16 Bada kunumai
inoru ma ina kiirara, sisiya bagibagina ina terei. Ma bade aneya i bada gamona ina terei.
Ma bade God ina ture ina tou. Murinai Keresiyana raborabobosi ini nao ina ghae. 17 Nani
murinai, tota yawayawasita patana da dobuwai tamakamakai na taghae da iyavo kava
rabobowai ivomiiri na yavata kwavuwai tikiidaburana da kiidamowai Bada tanepotei
da gwabinai tamakai nonowa. 18 Tuna kubiine weni sisiyisi tami mani kamomiyai
kovi sisiyei da ami nota ini rewapana.

5

Tavovunagha iyamna Bada ina vovira.

1 Varevaresikai, avi kubiine akii giruma kati rekwei da mara avai nani berasi
ina tupuwa na kata vona meyemi, 2 iyamna namada koakova yavui da maranai Bada
ina vovira na vonaverena kegha. Tuna nakanani ma yapiyapi wawayina didibara ka-
monai ita nekiibau da iti tataghanita.* 3 Nani maranai wawaya ina vivisisiya bo, “Nuwanu-
biiyai tamakamakai bubuna,” ma nani kamonai ina tataghana ma vokwarakwara
ini karei. Ma ke kovokovoghina da ina veruvuvurei. Tuna nakanani ma wavine vituwa

* **4:15:** 1Kor 15:51-52 * **5:2:** Mat 24:43; Luk 12:39; 2Pit 3:10

kubiine ita dagui da iti tataghani ma ke kovokovoghina da ita veruvuvurei. 4 Ma varevaresikai, tami na ke nubakutuva wawayimi da Bada ina vovira marana na ini tataghanimi nakanani ma yapiyapi wawayina. 5 Peyarimi na yasegana ma mara wawayimi. Tota ke didibara ma nubakutuva wawayita. 6 Iyavo kava ke iti tumaghana na ekayokayobara ma ekenakena. Ma tota na ke nakanani taberai, matata ini kiivirevire ma tipotepote meyeta. 7 Nubakutuva wawayisi didibarai ekenakena ma bade didibarai eumuma neghanegha. 8 Ma tota na yasegana wawayita, tuna kubiine tipotepote meyeta, ma ita vitumaghana ma ita nuwaviina ini tarapaparaneta nakanani ma seri wawayina nuwakadana kana terepapara ita kotei. Ma takova bubuni da God ini yawasita ma nani akovina ini tarapaparaneta nakanani ma seri wawayina gayamina kana terepapara ita kotei.* 9 Nakanani taberai, iyamna God ke ita vineta da ina nuwapughu maranai tavokwarakwara. Ivineta da yawasa makamakii nonowina Bada Yesu Keriso gwabinai taviiya. 10 Irabobo tota kubiita ma mara sago ina vovira, da vitumaghana damta raborabobosi ma yawayawasita gwabinai tamakai. 11 Tuna kubiine kamomiyai kiiepepa sisiyisi kovi sisiyei da ami nota ini rewapana ma kona miirikikina. Namada koberaberai ma ke kona voterei.

Vibeyebeyena turina ma vikiikiiwa.

12 Varevaresikai, akii vinowi sago kurimi kana terei. Tami ami Keresiyana babadisi kovopepetisi. Ti na biga ghamana eberaberai, Bada avanai inowemi, ma ibeyebeyemi da ikikava ami yawasa kota virai da ku maninina. 13 Nani bigana eberaberai kubiine na kovokaravesi ma kovi nuwaviina kirakiiyesi. Ma peyarimi Keresiyana turaturami yavata nuwanubiiyai komakai patapata.

14 Varevaresikai, bade kainowi kurimi da kayobarisi koyeghisi, yabuyabumanisi kokiiepepisi da i nota ini rewapana, mitamitasi kovi vitesi, ma bera peyarina pikamiyai koberai wawaya peyarisi kurisi. 15 Kokitaruvimi da maranai wawaya berona ina berai kurimi na ke beronai kona kovoghi. Ma mara nonowa kobera tovoni da koni agabiibai, kamomiyai ma bade wawaya peyarisi kurisi.

16 Mara nonowa kovi nuwabiibai. 17 Ma bade mara nonowa konipowana. 18 Mara biibiina bo mara berona ma kegha da patana God kovi kiikiiwei. God ina kayowana da tami iyavo kava Yesu Keriso yavata kovi nuwasago na weni nakanani kota makai.

19 Ma Kanuma Vovokaravina gwabimiyai ekarakarata na ke kona sirapekini. 20 Ma mikeda peroveta wawayina ina pisi, ina vonemi da kami sisiya God gwabinai iviiya na kovi yanei, ke koni yanatawei. 21 Ma kovi nuwanotanota bubuni da sisiyina damina kona vii kiimatani ma sisiya biibiisi kava kovotani. 22 Ma bade berabero peyarina koveruvuvurei.

23 God na nuwanuba everevereta. Ma tuna mani ina berimi da tami vovokaravimi ma wawaya maninimi kavakava da kanumimi, tupuwimi ma ami yawasa peyarina kamonai na biibiina kavakava maranai Bada Yesu Keriso ina vovira. 24 God ikwatumi ma weni berasi ina berai kubiimi, iyamna tuna wawaya maninina ma kovokovoghina da koni tumaghanei.

25 Varevaresikai, konipowana kubiikai.

26 Ma Kerisiyana turaturata kovi kiikiiwesi ma kotaraghavusi.

27 Bada ku matana, sisiya bagibagina kavereveremi da weni girumina Keresiyana turaturata peyarisi kurisi kovi yavi.

28 Kainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

* **5:8:** Isa 59:17; Epe 6:13-17

Pol Ina Giruma Viruwina Tesalonika Damsi Kurisi (2 Thessalonians)

Vonaviakova

Vitumaghana damsi Tesalonika kwanatuna kamonai Keriso ina vovira marana ivivi ruwei. Pol namada igiruma kurisi ma kegha, patana da i nota ivovoragharagha. Tuna kubiine Pol igirumame kurisi, ivonesi da ke ini tumaghana da Keriso namada ivovira ku dobu. Ivi beyebeyesi da bera viya ini nao ma muriyai Keriso ina nekiibau. Ivonesi da Wawaya Kawakiikiina dobu ini badei da tuna gaburinai wawaya peyarisi bera beroberosi ma dowadowasi ina votupe kirakiiyei. Ma Wawaya Kawakiikiina, Keriso ma vitumaghana damsi ini ghaviyesi. Murinai na Keriso ina vovira.

Weni girumina kamonai, Pol vitumaghana damsi ikiiepepisi da nuwapoya ma vokwarakwara kamonai i vitumaghana ini rewapana ma ina miirikikina. Ma ivonesi da ke ina kayobara, ti mani kubiisi ina biga, ikikava Pol turaturana yavata ikoyakoyagha meyesi na Tesalonika damsi bade nakanani ita berai. Ma ku tepana ivonesi da bera biibiisi ke ina voterei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.
Sapta 1:3-12 Vigheghena.
Sapta 2:1-17 Keriso ina vovira kana sisiya.
Sapta 3:1-15 Kiiepepa da Keresiyana yawasinai ita makai.
Sapta 3:16-18 Giruma igudui.

1 Taku Pol, ma Sailas da Timoti* yavata kagirugiruma tami Keresiyana dami Tesalonika kamonai kurimi. Tami na ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso* rapesiyai.
2 Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi kainowi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Keriso ina vovira ma ini tupavireta.

3 Varevaresikai, ibiibai da mara nonowa God kani kiikiiwei kubiimi, iyamna ami vitumaghana erakarakata kirakai, ma bade tami sago sago duma ami nuwaviina erakarakata da kamomiyai koinuwaviinavivirana. 4 Tuna kubiine, dobu viya kamosiyai Keresiyana turaturata kurisi kaigheghenimi. Kavonesi da wawaya iagaberowemi ma vokwarakwara damina koviiviiya na mara nonowa ami vitumaghana ivi rewapana ma komiimiirikikina.
5 Weni berasi peyarina ivi debei kurita da God ina vikiivavona kubiine kovovokwarakwara. Mara damonai God vonavaghata tepanai ini tupavireta da iyi biibiina ma iyi berona. Ma ina vonakiiyaragha da tami na ina wawaya maninimi ma ini vaghinei da ina vikiivavona kamonai kona makai. 6 Ma bade bera maninina ina berai da iyavo kava karako itupaketowanimi na mara damonai biwa ina veresi. 7 Karako dobuwai koikamyuyuwa na mara damonai nuwanuba ina veremi, ma takii yavata nakanani ina verekai. Nani maranai Bada Yesu keyama yebayebarina kamonai, ina aneya rewapanisi yavata kunumai inoru. 8 Ma iyavo kava God ibarei ma ita Bada Yesu varana biibiina ke ita votekatekei na kovogha ina veresi.
9 Kii kovogha na makamakii nonowina ma ina gwaramutusi. Ina miiripotesi da ke Bada kurina ina nae ma ke meyani kana kadara ma ina rewapana damina ina viiya.*

---

* **1:1:** Apos 17:1 * **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:9:** Isa 2:10

10 Bada ina mara ghamana ina nekiibau na ina wawaya vovokaravisi ini ghegheni da
kana kadara ina rakata. Ma vitumaghana damsi kudubisi ina kitai ma ini deye kirakiiyei.
Ma tami yavata nani korotona kamonai, iyamna aviyavisina kavi mamatarei kurimi na
kovi tumaghanei.
11 Tuna kubiine mara nonowa kaniponipowana kubiimi da God ina berai da ami
yawasa na maninina ku matana, iyamna ikwatumi da yawasa maninina kamonai
kota makai. Ma kainowi God kurina da ina rewapana ini vitemi da avi berasi bi-
ibiisi kona notai na kona bera yavui, ma avi bigana ere vitumaghanimi kovi karei na
koni koviya. 12 Nakanani kaniponipowana da ita Bada Yesu kana kadara koni debei da
wawaya kana vava ini ghegheni, ma bade ita Bada Yesu tami ini ghegheni mi. Weni berasi
na ita God ma Bada Yesu Keriso i agabiibai tepanai ina tupuwa.

2

Wawaya Kawakiikiina ini ghaviya.

1 Varevaresikai, ita Bada Yesu Keriso ina nekiibau ma ina tinariyeta na nani marana
tisisiyei.* 2 Ke ami nota ina ragharagha ma ke koni nuwapoya maranai wawaya
ini beroberowemi da sisiya Bada gwabinai iviiya, bo akii vibeyebeyena kamonai ivi yanei
bo giruma gwabikiiyai iviiya da Bada namada ipisi da ina mara ghamana ikovi. 3 Ke
koni vaghinei da wawaya ini beroberowemi ma ke koni tumaghanesi. Bera viya ina tupuwa
ma muriyai Bada ina mara ghamana ina nekiibau. Weni berasi ini nao. Wawaya peyarisi
God ini ghaviyei ma Wawaya Kawakiikiina ina rudeba. Karakava God nani wawayina
ku keyama karakaratina ina tawei. 4 Ma Wawaya Kawakiikiina na god viviberosi ma
kokoitau wawaya evovokavakavarisi na kudubisi ini ghaviyesi, ina tereoruwesi ma tuna
mani ina terepa meyei. Ma ina rui God ina ku Taparoro Numana, ina makiivipika ma
ina vonakiiyaragha da 'Taku God.'*
5 Rorova yavata tamakamakai na weni berasi peyarina namada avonemi ikovi.
Konotanotai bo kegha? 6 Ma wekarakava akova koviiya da weni berasi kana mara
vaghata na ke ita nekiibau, karakava ina tupuwa. Tuna kubiine Wawaya Kawakiikiina na
gudugudunа. 7 Ma berabero ina rewapana gavugavuna namada idagudagu da wawaya
peyarisi God ina kayowana ikiigiiyei. Ma God ina wawaya sago emakamakai ma
tuna nani rewapanina berona emiimiiripotei, ina nenae da God ina vona na wawayina
ina miiritawei. 8 Ma nani maranai Wawaya Kawakiikiina ina rudeba. Karakava Bada
Yesu yana ina tawei da Wawaya Kawakiikiina ina kiivunui, ina nekiibau ma kana kadara
ina rakata da Wawaya Kawakiikiina ina gwaramutui.* 9 Ma kunona nani Wawayina
Kawakiikiina ina rudeba na Seitan ina biga ina beraberai. Vibero berasi ghamaghamasi
ma matakira viviberosi ina berai da wawaya ini deye kirakiiyei.* 10 Ma iyavo kava
God karakava ina gwaramutusi na ti damsi Wawaya Kawakiikiina ina vibero bogii ma
bogiiyai ini tumaghanei. Vonavaghata iti tumaghanei da yawasa makamakii nonowina
ita panani ma ibara, tuna kubiine God ina gwaramutusi. 11 Ibara kubiine, God ina berisi da
vibero ini tumaghana kamokamowi. 12 Nuwabiibiiyai bera beroberosi ina beraberai ma
vonavaghata ina barei, tuna kubiine maranai God ini tupaviraviresi na ina vonakiiyaragha
da kovogha berona ina veresi.

Tamiirikikina.

13 Varevaresikai, Bada inuwaviina kirakiiyemi, ma ibiibai da mara nonowa God
kati kiikiiwei kubiimi. Ivinemi da koti nao, yawasa makamakii nonowina damina
kota viiya. God ivi yawasimi iyamna vonavaghata kovi tumaghanei ma Kanuma Vovokar-
avina ami yawasa kamonai idagudagu ma ivinetawemi da wawaya maninimi ma
vovokaravimi. 14 Ma varana biibiina kadimei kurimi na God ikwatumi da Bada Yesu

* **2:1:** 1Tes 4:15-17 * **2:4:** Dan 11:36; Ezek 28:2 * **2:8:** Isa 11:4 * **2:9:** Mat 24:24

Keriso kana kadara ku kamona kota rui. 15 Tuna kubiine, varevaresikai, komiirikikina
ma peyarina kawakiiyai kavi beybeyemi ma kagiruma kurimi na kovotani.

16 Ita Bada Yesu Keriso ma ita Mamai God ekayokayowana kirakiiyeta ma i agabiibai
kurita irakata. Tuna kubiine ina kiiepepita da mara nonowa titepatora ma titumaghana
kamowa. Ma kainowi kurisi da 17 ini vitemi da nuwanuwami kamonai i kiiepepa
damina kona viiya ma rewapana ina veremi da mara nonowa biibiina kona beraberai ma
kona vivisisiyei.

3

Konipowana kubiikai.

1 Ma vaghina, varevaresikai, konipowana kubiikai da Bada sisiyina kana dimei ma
yaghiyaghinai ina rakata da dobu ina ne yavui. Ma konipowana da ikikava sisiyina
kovovopepetei na nakanani wawaya ina vopepetei. 2 Ma bade konipowana da maranai
wawaya beroberosi ini kawapatekai na God ini yawasikai, iyamna ke wawaya kudubisi
Bada iti tumaghanei.

3 Bada vonakiiyapa bagibagisi iterei ma berasi ina berai kubiita. Rewapana ina veremi,
ma ini tarapaparanemi da wawaya berona Seitan ke ina nekiibau kurimi. 4 Bada nota
everevereekai da kaitumaghanemi ma kakovi da akii sisiya bagibagisi peyarina namada
kokivikivini ma bade mara nonowa kona kivina bubuni.

5 Ma kainowi Bada Yesu Keriso kurina da ini nowemi da God ina nuwaviina damina
kona viiya. Ma kainowi kurina da ikikava Keriso vokwarakwara kamonai imiirikikina
da ku damona na tami bade nakanani kona miirikikina.

Ke kona kayobara.

6 Varevaresikai, ita Bada Yesu Keriso avanai sisiya bagibagina kavereveremi da
Keresiyana turaturata kayobarisi kokitatawesi, iyamna ti na akii vibeyebeyena ke
ita kivikivini. 7 Tami namada koakovi da ikikava gwabimiyai kabiga na nakanani
kota biga. Ke kata kayobara maranai yavata tamakamakai. 8 Akii kayowana peyarina ke
kata viiviiyotei, kavivi miiyei. Ke kata kayokayowei da vita kata veremi, tuna kubiine mara
nonowa mariyai ma didibarai kabigabiga kirakai. 9 Akii rewapana emakamakai da
tepamiyai kata makai ma ke kata berai. Kavi matakira da kota kitikai ma koti bonebonekai.
10 Rorova gwabimiyai tamakamakai na kavonavonemi bo, “Wawaya ke ina biga na ke
ina kam.”

11 Weni sisiyina kavereveremi iyamna kavi yanei da kamomiyai wawaya viya kay-
obarisi, biga kiimatana ke ita beraberai, ma esarosaropa wapawapa. 12 Ma vaghina,
wawaya kayobarisi kurisi kii sisiya bagibagina na weni. Bada Yesu Keriso avanai
kovi wawaya bubuna ma kovi poyapoya da kona kam.

13 Ma varevaresikai, peyarimi bera biibiisi kona beraberai, ke ininimi ina bara.
14 Wawaya iyai akii vibeyebeyena weni girumina kamonai ke ina kivikivini na vitu-
maghana damsi kudubisi kovi akovisi da wawayina na nakanani. Ma peyarimi waway-
ina kokitatawei da ininimaya. 15 Ma ke koni ghaviyei, ma kovonavinotai da ina kitaruvai,
iyamna tuna na Keresiyana turami.

Giruma damona.

16 Vaghina, Bada gwabinai nuwanuba taviiviiya. Ma ainowi kurina da tuna mani
mara nonowa nuwanuba ina vereveremi da ami bera peyarina ku kamona na damina
kona viiya.

Ita Bada peyarimi gwabimiyai emakai.

17 Taku Pol aku vikiikiiwa imakuwai agirumi. Mara nonowa aku giruma damonai
weni nakanani aimatakira da konakovi da taku mani agiruma.*
18 Ainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai peyarimi gwabimiyai ina makai.

* **3:17:** Weni girumina kudubina na Pol ivivi sisiya ma wawaya sago igirugiruma. Ma vikiikiiwa 3:17 kamonai na Pol imanai igirumi da Tesalonika damsi iti tumaghana da tuna mani weni girumina ivonavonatawei kurisi.

Pol Ina Giruma Karena Timoti Kurina (1 Timothy)

Vonaviakova

Timoti ina dobu na Eisiya Maina ma ina maduwa na Jiu wavine ma ina mamai na Grik tomowa. Tuna na yaragina ma Keriso ivi tumaghanei da Pol yavata ibababa ma Bada varana idimadimei. Pol ina giruma karena Timoti kurina na nota aroba isisiyei.

Sago na ivona da Timoti ita kitaruvai iyamna vibeyebeyena vibero Keresiyana kamosiyai itupututupuwa. Vibeyebeyena na Jiu ma kupuna damsi i kiki ivi kiiwawai. Ma ivi tumaghana da bera kudubina dobuwai takitakitai ma tavovotovoni, tupuwita yavata, peyarina na berona kavakava. Ivonavona da iyavo kava bera aroba ina berai na ti damsi kava yawasa makamakii nonowina ina viiya. Berasi na weni, akova gavugavuna gwabisiyai, vavai ma siya viya ke ina kani, ma bade ke ina tavine.

Ma kana viruwa na Pol igiruma Timoti kurina da ikikava vokavara ketana maninina iti beyebeyena ma ikikava Keresiyana kii koyakoyagha ita vinesi. Ivona da iyavo kava Keresiyana ini badesi bo ini vitesi na i yawasa na maninina kavakava.

Ma turinai Pol, Timoti ivonaverei da ikikava ita biga bubuna Yesu Keriso kubiine ma aviyavisina kava ita berai wawaya bogii ma bogiiyai Keresiyana kamosiyai kurisi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 3:16 Vokavara maninina ma ikikava Keresiyana kii koyakoyagha ina vinesi.

Sapta 4:1 da ku 6:21 Timoti ivonaverei da ikikava ita biga.

1 Taku Pol agirugiruma. God na kata Viviyawa ma bade Yesu Keriso* titumaghanei.
Ma ivi ruwa rewapana ivereku da taku Yesu Keriso ina aposol.
2 Kiiwa kiiwa, Timoti kurim. Am vitumaghana kubiine, tam natuku vaghata.*
Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso ita Bada kurisi da i agabiibai, i vikamyuyuwa ma i nuwanuba ina verem.

Vibeyebeyena vibero wawayisi ita kitaruvisi.

3 Rorova avomiiri ku Masedoniya dobuna na sisiya bagibagina kurim aterei da Epesas kwanatuna kamonai kuta makai. Nani dobunai wawaya viya vibeyebeyena vibero ibeyebeyena, tuna kubiine avonem da gwabisiyai kuta makai ma kuta vonesi da ita voterei. 4 Giu gurigurisi ma i kaekiki mau kii vava isisiyei enenae da ti mani kamosiyai ikawapata. Kevonesi da ina voterei, tuna na ke God ina biga. God titumaghanei da ina biga takova bubuni. 5 Aku sisiya bagibagina avereverem da turaturata ini nuwaviinavivirana. Nuwaviina ina keta na weni. Damina taviiya da meni berana na berona ma meni berana na biibiina na biibiina kavakava taberai. Ma nuwanuwata yagharinai Keriso titumaghana bubuni. 6 Ma nani vibero wawayisi keta vaghata ivi wapai ma sisiya wapawapa eberaberai da isiwana. 7 Ekayokayowei da Moses ina vonaviyoyovana iti beyebeyena. Ma ke ita vivinimaya, isisiya ma ke itakovi da aviyavisina isisiyei.

8 Takovi da Moses ina vonaviyoyovana na biibiina maranai wawaya ina nunura bubuni. 9-10 Ma bade takovi da Moses ina vonaviyoyovana na ke wawaya maninisi kubiisi ma beroberosi kubiisi iterei. Ti damsi na kawakiikiisi ma kayotiranisi. Ti na

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:2:** Apos 16:1

God ke ita vivitumaghanei ma berabero eberaberai. Ti na ke vovokaravisi ma God ibarei. Ti mani i mamai mau ma i maduwa mau bo wawaya wapawapa ikiivunuwana. Ti na ipekana wapawapa ma tavine ketana maninina ivoterei da vimogo ma viputona eberaberai. Ti na wawaya ipatupatumisi ma igimaresi da i sleiv. Ti na viviberosi ma i vonakiiyapa bagibagisi etereterei na mara nonowa ikiigiiyei. Ti na imamatara bero, ma bera peyarisi eberaberai da vibeyebeyena kiimatanina ke ita kivikivini. 11 Ma God ivi tumaghaneku da kana kadara kubiine nani vibeyebeyena kiimatanina ati beyebeyena. Ma Keriso varana biibiina kuriku ivi damani da ata dimei.

God ina agabiibai Pol kurina.

12 Ita Bada Yesu Keriso aikiikiiwei da aku biga kubiine rewapana ivereku. Ma aikiikiiwei da ivi tumaghaneku ma ivineku da kubiine ata biga. 13 Namanaki karenai avi avaberowei, akayoghakighakiyei, ma avi agaberowei, ma kegha da ivi kamyuyuweku, iyamna aku vitumaghana kegha da ke atakovi aviyavisina aberaberai.* 14 Ita Bada ina agabiibai irakata kirakai kuriku da Yesu Keriso gwabinai vitumaghana ma nuwaviina apanani. 15 Vonavaghata nuwanuwata kudubinai tivaghinei ma titumaghanei. Ma vonavaghata na weni, Yesu Keriso ipisi ku dobu berabero wawayita iti yawasita kubiine. Ma taku na abero kirakai, 16 ma kegha da God ivi kamyuyuweku. Ina kayowana da Yesu ina nuwanuba ati debei wawaya kurisi, tuna kubiine taku, berabero tomowiku, ivi kamyuyuweku da ati matakira wawaya kurisi. Wawaya ita kitiku ma Yesu iti tumaghanei ma yawasa makamakii nonowina ita viiya. 17 Vokavakavara ma vigheghena Ki-ivavo Ghamana kurina. Tuna makamakii nonowina, ke meyani ina rabobo. Ke ko-vokovoghina da matatiyai takitai ma tuna kava na God vaghata. Mara nonowa wawaya ini ghegheni ma ina vokavakavari. Amen.

18 Natuku Timoti, aitumaghanem da aku sisiya kuna kivini. Rorova peroperoveta kam sisiya God gwabinai iviiya na ivonem, ma bade avonavona meyem. Ma nani sisiyisi na am kapiya, tepanai kuni ghaviya bubuna God varana biibiina kubiine. 19 Ma nuwanuwam yagharinai am vitumaghana kevokikini, damina kuna viiya da meni be-rana na berona ma meni berana na biibiina na biibiina kavakava kuna berai. Wawaya viya weni berasi ibarei, tuna kubiine i vitumaghana ivi beroi. 20 Wawayisi kamosiyai na Haimeneyosi ma Ariksanda. Namada Seitan ku imana ateresi da kovogha ina viiya. Gwabinai akova ina viiya da God ke ini avaberowei.

2

Ikikava kata vokavara.

1 Vaghina, aku sisiya ghamana na weni. Kona nipowana God kurina, koni nowi da ini vitemi, ma koni nowi wawaya kudubina kubiisi, ma God koni kiikiiwei. 2 Ma bade kona nipowana kiikiivavo ma babada ghamaghamasi kubiisi da nuwanubiiyai ma pikatiyai tamakai. God kurina tavopepeta ma ti wawaya bubuna. 3 Tanipowana babada kubiisi na tuna bera biibiina God kata Viviyawa ku matana. 4 Ina kayowana da wawaya kudubita iti yawasita ma vonavaghata katakova bubuni. 5 God na sago kava. Ma wawaya ma God kamoputiyai na tetete wawaya sago emakamakai da ivi sagota. Tuna wawayina na Yesu Keriso, 6 ma peyarita kubiita ivere meyei. Rabobo ma berabero ivovotanita na Yesu igimarataweta. Marana vaghata inekiibau na God ivi debei da ina kayowana da wawaya kudubita iti yawasita. 7 Tuna kubiine God ivineku da taku aposol, da varana biibiina ata dimei kupuna wawayisi kurisi ma ati beyebeyena da sisiya vaghata iti tumaghanei. Vonavaghata avonavonemi, ke ata vivibero.*

8 Aku kayowana da tomotomowa maninisi ina nipowana, ma maranai ina nipowana na imasi ina ruepai ma nani kamonai ke sago nuwapughu bo vikawapata ina makai.

* **1:13:** Apos 8:3, 9:4-5 * **2:7:** 2Tim 1:11

9 Ma bade aku kayowana da wivine ke ina kayovigesiro. Ini gara bubuna ma ke gara
miiyanisi ghamaghamasi ini kote. Uyawisi ke ina piro vigayagaya ma ke tinayodi ere
gold bo posaru ere pels ini kote.* 10 Wivine iyavo kava God evovokavakavari na bera
biibiisi ita berai da wawaya iti gheghenisi, ke kii gara bo kii tinayodi bo kii posaru kitana
kubiine. 11 Ma wivine kurisi kuni beyebeyena na ini yanota ma ina vopepeta. 12 Ma taku
na ke ata vivivaghinei da wivine tomotomowa ina ghekuyowesi bo ini beyebeyena kurisi.
Ti na ini yanota. 13 Konotai da God, Adam iyamoni ma murinai Eve iyamoni.* 14 Ma
bade ke Adam sisiya vibero iti tumaghanei, Eve mota ina sisiya ivi tumaghanei da God ina
sisiya bagibagina ivi kiigiiyei.* 15 Ma wivine ini tuwa na natunatusi ina koyagha bubunisi
ma mara nonowa i yawasa na maninisi. Ma ere vitumaghanisi ma ere nuwaviinisi
ina makamakai na God ini yawasisi.

3

Keresiyana kii vinoraveraveyana.

1 Ma sisiya sago ana vonem, sisiyina na vonavaghata. Iyavo kava ekayokayowei da
ekalesiya iti badesi, ma Keresiyana iti noravesi na nota biibiina iviiya. 2 Ma wawaya
kuna vinei da Keresiyana ini noravesi* na kekitai da gwabinai berona kegha, ma kawana
sago kava, nota manininai ini potepote meyei, ma kana vava biibiina. Nuwabiibiiyai
numataya ina tinariyariyesi ina ku numa. Ma bade kovokovoghina da ini beyebeyena
bubuna.* 3 Tuna na ke umaneghaneghana, ke nuwapughupughuna bo kayakayay-
ina ma nuwanuba wawayina. Ma mane ke ina kirorowei. 4 Kawana ma natu-
natuna ina koyagha bubunisi, ma bade natunatuna na vovopepetisi ma vovotekatekasi,
5 iyamna tomowa kawana ma natunatuna ke ina koyagha bubunisi na ke kovokovoghina
da God ina wawaya ina koyaghisi. 6 Ma Keresiyana kii vinoraveraveyana na na-
madani kava Yesu ita vivitumaghanei. Wawaya wekarakava vitumaghana ivi karei na ke
kuna vinei. Mikeda kuta vinei na ita kayotata na God kovogha ita verei. Tuna nakanani
ma Devil ikikava ikayotata na kovogha ipanani. 7 Ma bade Keresiyana kii vinorav-
eraveyana kana vava ina biibai iyavo kava ke iti tumaghana kamosiyai. Kana vava
berona na iyavo kava ke iti tumaghana na ini avaberowei da ina peku ma Devil ina ku poko
ina kona.

Keresiyana kii koyakoyagha.

8 Ma bade Keresiyana kii koyakoyagha biibiisi ina makai.† Ti damsi na iti wawaya
manini, sisiya vibero ke iti sisiyei, ma wain ke ituma kirakiiyei, ma mane ke ita kirorowei.
9 Ti na nuwanuwasi yagharinai God vonana vaghata ini tumaghanei. 10 Kunona i yawasa
kuna kita bubuni da vaghina bo kegha. Mikeda vaghina na kuna vinesi da Keresiyana
kubiisi ina vobigabiga. 11 Ma Keresiyana kii koyakoyagha kakawasi na bade nakanani, ti
na wawaya maninisi, ke ita viviyanuwe, ke itumuma neghanegha, ma kovokovoghina da
kuni tumaghanesi da i bera kudubina ina bera bubuni. 12 Ma Keresiyana kii koyakoyagha
na kawana sago kava ma kuna kitai da kawana ma natunatuna ekoyakoyagha bubunisi.
13 Ma ina biga ina bera bubuni na wawaya ini ghegheni. Ma kana vava biibiina kubiine
taraboga ina panani da ina nota ini rewapana ma ikikava Yesu Keriso itumaghanei na
ini debei wawaya kurisi.

Vibeyebeyena ghamana.

14 Anotanotai da mara gisina kava na ana pisi da ana kitim, ma kegha da weni
sisiyisi agirugiruma kurim, 15 iyamna mikeda ana vivinevira na weni girumina ini akovim

* **2:9:** 1Pit 3:3 * **2:13:** Gen 2:7, 21-22 * **2:14:** Gen 3:1-6 * **3:2:** Keresiyana ini noravesi. Kanuma ina ku nevaneva Keresiyana ekoyakoyaghisi. * **3:2:** Tait 1:6-9 † **3:8:** Kii koyakoyagha. Tupuwa ina ku nevaneva Keresiyana ekoyakoyaghisi.

da ikikava tota God ina wawaya kata makai, tota ekalesiya na God yawayawana ina
rakaraka. Ma tota vitumaghana damta na nakanani ma vonavaghata kana kowora bo
kana oga. 16 Vonavaghata, God ina nota ghamaghamasi ma gavugavusi iyamsi irakata,
ma notasi na weni.
Ivi wawayota da viyota ikotei,
Ma Kanuma Vovokaravina ivi debei da tuna na vonavaghata,
Ma bade aneya matasiyai ikitai.
Ma kana vava dam ma dam kamosiyai wawaya idimei,
da dobu ku kudubina ivi tumaghanei,
ma God iviitawei da ighae ku kunuma da kana kadara kamonai emakamakai.

4

Vibeyebeyena vibero wawayisi.

1 Kanuma Vovokaravina ivi debei da karako ina nenae da Yesu ina vovira kana ku
mara na nani kamonai wawaya viya vitumaghana vaghata ina voterei ma kanuma
viviberosi ina kivinisi ma i vibeyebeyena vibero ina votekatekei. 2 Nani vibeyebeyenina
na wawaya miiriruwaruwasi ma viviberosi gwabisiyai epipisi. Ti wawayisi berabero
ibera kirakiiyei da karako nuwanuwasi gudugudusi. Ma ke sago damina ita viiviiya da
aviyavisina eberaberai na biibiina bo berona. 3 Ma bade sisiya bagibagisi etereterei da
wawaya ke ina tavine ma vavai ma siya voviyavina kava ina kani. Ma kegha da God vavai
ma siya kudubina iyamoni da iyavo kava itumaghanei ma vonavaghata iakovi na ere
nipowanisi ini kiikiiwa ma ina kam. 4 Aviyavisina kudubina God iyamoni na biibiina, ke
tabarei. Ma aviyavisina taviiviiya na tanipowana ma tikiikiiwa God kurina, 5 iyamna
vonana ma nipowana tepanai na God ini biibiini.

Yesu Keriso ina bigabiga biibiina.

6 Iyavo kava itumaghana na weni sisiyisi kevi damani kurisi. Nakanani kuna berai na
tam Yesu Keriso ina bigabiga biibiim. Vitumaghana ina vonavaghata kamonai kugogo
ma vibeyebeyena maninina kukivini da karako nota magura kuviiya. 7 Ma giu kata-
manisi ma wivine moramorapisi kii varagutugutu viviberosi na keveruvuvurei. Mara
nonowa kevi beyebeyena meyem da tam na God ina wawaya kiimatanim. 8 Tupuwim
kekoyagha bubuni ma ini dagudagu kirakai da ini rewapana, tuna na bera biibiina. Ma
kanumim kevi beyebeye bubuni da God ina kayowana kava kuna berai, tuna berana
na ibiibii kirakai. Kuna berai da kanumim ini rewapana ma ini vitem da am yawasa
dobuwai ina biibai, ma ku tepana rabobo murinai na am yawasa ina biibii kirakai.
9 Weni sisiyisi na vonavaghata, nuwanuwata kudubinai tivaghinei ma titumaghanei.
10 Tipaparana ma tabiga kirakai, iyamna ita nota kudubina God makamakii nonowina
kurina tatereterei. Tuna na kata Viviyawa ma iyavo kava itumaghanei na ini yawasisi.

11 Weni vibeyebeyenina kevi damani wawaya kurisi ma sisiya bagibaginai kevonesi
da ina kivini. 12 Tam yaragim ma kegha da ke kuni vaghinei da wawaya ina tereoruwem.
Am sisiya, am bera, am nuwaviina, am vitumaghana, ma am yawasa kudubina na
maninina kavakava na nakanani kevi matakira vitumaghana damsi kurisi. 13 Karakava
ana pisi. Kuna koyakoyaghiku ma kamonai na wawaya kurisi God vonana kuna viviyavi,
kuna vivibeyebeyena ma kuna dimadima. 14 Ma kam puyo ke kuni notawapei, nani puy-
ona peroperoveta ivivi sisiyei ma vinoraveraveyana kudubisi imasi ku tepam iterei
na Kanuma Vovokaravina iverem. 15 Ma avonavonem da weni bigasi na am nota
kudubinai keberai. Kevere meyem da wawaya matasiyai ina kitim da tam biga bi-
ibiina keberaberai. 16 Kekitaruvim, ma bade am vibeyebeyena kekitaruvai. Mara
nonowa weni nakanani kuna beraberai da tam ma iyavo kava iyanem na mara damonai
nuwapoya ghamana kona veruvuvurei.

5

Ikikava vitumaghana damsi ita koyagha bubunisi.

1 Tomowa magurina ke kuna yeghai. Kevona pikapikei, keberai da tuna nakanani
ma am mamai vaghata. Ma tomotomowa yarayaragisi keberisi da ti na varevaresim.
2 Wivine magumagurisi keberisi da nakanani ma am maduwa. Ma wivine vusi na nota
manininai kevi novunovunesi.
3 Kwapukwapura kiikayokayosi ma vivikamyuyuwisi na kovi vitesi ma kovopepetisi.
4 Ma kwapura ere natunatuna bo tuputupuna na ti damsi i biga da kwapura ina koyaghi.
Magurisi ikoyaghita na bade takoyaghisi. Wawaya itakovi da Keresiyana ita biga da ita
rakaraka takoyagha bubunisi. Nani bigana ini nao ma God ku matana na bera biibiina.
5 Ma kwapura kiikayokayona ina kina kava, kana koyakoyagha kegha na nani kwapu-
rina ina nota kudubina God kurina etereterei da mara nonowa, mariyai ma didibarai,
eniponipowana da God ini vitei. 6 Ma mikeda kwapura sago tupuwa yawasina inuwabi-
ibiiyei na tupuwina yawayawana ma kanumina na namada irabobo. 7 Weni sisiyisi
vitumaghana wawayisi kevonavinotisi da ina kivina bubuni da ke sago ina bera beroi da
wavuna ina kavari. 8 Meni wawayina kawana ma natunatuna ma kana moramorapa ke
ita koyagha bubunisi, tuna na Keriso ibarei. Ibero da wawaya ke iti tumaghana, ma ibero
kirakai da vitumaghana wawayina ina rakaraka ke ita koyakoyaghisi.
9 Kwapura kana madegha 60 ma ku tepana na vaghina, meni dobunai kwapukwapura
kii vava kugiruma na kana vava nake keterei da ekalesiya gwabisiyai vivita ina viiya. Ma
kokitai da nani kwapurina na itavine da mara sago kava, 10 ma kana vava biibiina. Bera
biibiisi eberaberai, natunatuna ikoyagha bubunisi, nuwabiibiiyai numataya etitinari-
yariyesi, Kerisiyana turaturana kaesi ekowakowa, wawaya i nuwapoya avai na ivitesi
ma everevere meyei da bera biibiisi kava eberaberai.
11 Ma wivine vusi kwapukwapurisi kii vava ke kuna giruma da vivita ina viiya, iyamna
karakava tupuwa ina kayowana ini badesi na bera wapawapa ina berai. Nakanani
ina berai na i vonakiiyapa bagibagisi Keriso kurina iterei na ini kiigiiyei da i vitumaghana
ini beroi. 12 I vonakiiyapa bagibagisi ini kiigiiyei na God ku matana ti na berabero
iberai. 13 Ma bade kwapukwapura vusi na ina baba wapawapa, vinumarugenara ma
ku tepana na ina viviyanuwe ma wawaya kurisi ini yaranatitirana da ku kamosi ina rui.
Ma wawaya ti mani i bera ita kitakuyowei ma kegha da ina vivisisiyapawopawo. 14 Tuna
kubiine aku kayowana da kwapukwapura vusi na ina tavineme ma ini tuwa, ina makai
da kakawasi ma natunatusi ina koyagha bubunisi. Nakanani ina berai da kata ghaviya
Seitan ke kovokovoghina da kata vava ina kiiviberoi. 15 Kwapukwapura viya namada
ikiibutaweta da Seitan ekivikivini. 16 Ma mikeda Keresiyana wavine ina rakaraka
kamonai kwapukwapura viya emakamakai na wavinena ina biga da ina koyaghisi. Ke
vaghina da nani vitana ekalesiya ina veresi. Ma kwapukwapura kiikayokayosi, iyavo
kava kii vivita kegha, ti kava ekalesiya ina koyaghisi.
17 Ma vinoraveraveyana, iyavo kava ekalesiya kamosiyai ebigabiga bubuna, edi-
madima bo ibeyebeyena, ti damsi na kovi miiyesi ma bade kovokaravesi. 18 Giruma
katamana evonavona bo, “Maranai ox whiti egudagudai na kawana ke kona kupotai.”*
ma bade evonavona bo, “Bigabiga wawayina ina biga kubiine na miiya ina viiya.”* 19 Ma
mikeda vinoraveraveyana sago ekalesiya kamosiyai ebigabiga bubuna ma wawaya
sago ina pisi kurim da tomowina kana vava ina kiiviberoi na ina sisiya ke kuni yanei.
Mikeda wawaya ruwa bo aroba yavata matasiyai ikitai da tomowina berabero iberai

* **5:18:** Deut 25:4; Mat 10:10; Luk 10:7 * **5:18:** Israel damsi whiti iyuyuna ma dowiyai itutura. Ma ox (Kau tomowina) ipiyei ma ivi tugudagudai da whiti vavina ma yoghona iti bogebogesi. Ma nani kamonai kawana ke ita kupotai, iyamna maranai itugudaguda na whiti gisina ita kanikani.

na kuni yanesi.* 20 Ma iyavo kava berabero ina beraberai na debiiyai keyeghisi da
Keresiyana peyarisi ina yabumana da ke nakanani ina berai.
21 God, Yesu Keriso ma aneya vovokaravisi matasiyai avonavonem da weni sisiyisi
kekivina bubuni. Ma aviyavisina kuna beraberai na wawaya peyarisi kurisi nakanani
keberai, ma ke wawaya viya kava kurisi. 22 Ma ke kuni yaghiyaghina da imam wawaya ku
tepasi kuna terei. Kunona i yawasa kuna kita bubuni ma muriyai kuna vinei da ekalesiya
kamonai ini bada. Ma wawaya viya berabero ina beraberai na ke ku kamosi kuna rui.
Keberai da tam maninim kavakava.
23 Ke okowa kava kunumai ma wain gisina yavata kunumai manawim kubiine,
iyamna tam gubagubagim.
24 Wawaya viya i berabero na debiiyai takitakitai da namada takovi. Ma wawaya viya
i berabero na gavugavuna ma karakava ina rudeba. 25 Ma bade bera biibiisi nakanani.
Viya debiiyai takitakitai ma viya na gavugavusi. Ma ke kovokovoghina da nani berasi
biibiisi mara nonowa gavugavunai ina makai, mara sago ina rudeba.

6

1 Wawaya iyavo kava ivi sleiv, ti na vita ghamana ekavakavari. Ma ita notai da i
babada ita vopepetisi ma ita votekatekesi. Nakanani ina berai da wawaya God kana vava
ke ini beroi ma bade ita vibeyebeyena ke ina kiiviberoi. 2 Ma sleiv wawayisi kamosiyai
viya i babada namada Keriso ivi tumaghanei. Ma sleiv wawayisi nani babadisi ke
ina tereoruwesi, iyamna ti na Keresiyana varevaresisi vaghata ma yavata iti nuwasago.
Tuna kubiine nuwanuwasi kudubinai i babada kubiisi ina biga, ma i biga kamonai
aviyavisina biibiina epanapanani na i babada iyamna kudubina ina viiya. Weni sisiyisi
kevi beyebeyesi ma sisiya bagibagina keterei da ina kivini.

Vibeyebeyena vibero ma mura vaghata.

3 Ma meni wawayina vibeyebeyena vibero eberaberai, ina vibeyebeyena ke Bada
Yesu Keriso ina vonavaghata bo ke Kerisiyana ina keta vaghata, 4 tuna wawayina
nuwanuwana kamonai kayotata ivi tupoi. Tuna neghaneghana, ke sago aviyavisina
itakovi. Ina nota dowadowana kubiine, ina kayowana da ina gamogamo wapawapa
ma mara nonowa sisiya ini kawapatei. Wawaya eberaberisi da ti mani kamosiyai in-
uwakapikapiyana, ma ivonapasipasiyana, turaturasi iavaberowesi ma wavuvivirana
eberaberai. 5 Nota gwabisiyai kegha ma vonavaghata ivi wapai. Ma enotanotai da Keriso
ina biga ina beraberai na nani kamonai dobu ina mura ghamana ina panani.
6 Ma vonavaghata, tota Keresiyana na aviyavisina gisina gwabitiyai na tinuwabiibi-
iyei ma mura ghamanakina nuwanuwata kamonai tapanani. 7 Tatupuwa na ke sago
aviyavisina kata kavari ma kata pisi. Ma bade maranai tarabobo na ke sago aviyavisina
takavari ma tanae. 8 Tuna kubiine na vavai ma gara gwabitiyai na tinuwabiibai. 9 Ma
iyavo kava dobu ina mura ghamana ematamatighei, ti damsi na ruyagha ina panani. I
kayowana neghaneghasi ma beroberosi eteretereoruwesi da Seitan ina ku poko ina rui.
I yawasa ina resoi ma ini beroi. 10 Wawaya nuwanuwasi mane eviivii kirakiiyei na
tuna ini badesi da berabero bogii ma bogiiyai ina beraberai da mane ina viiviiya. Ma
vitumaghana wawayisi viya i kayowana ghamana da iti mane kirakai na i vitumaghana
ivi beroi. Ti damsi isiwana ma i nuwapoya ipeyari ma i nuwavisi irakata.

Pol ina sisiya Timoti kurina.

11 Timoti, tam na God rapenai, tuna kubiine nani berasi keveruvuvurei. Ke-
berai da am yawasa na maninina, God ina kayowana kava kekivini, kevi tumaghana,
kevi nuwaviina, kemiirikikina ma kevopepeta. Kevi rewapana da weni berasi na
gwabimuwai ina makai. 12 Ma am nota evirewapana ma kevi paparana kirakai da

* **5:19:** Deut 17:6, 19:15

am vitumaghana kuna vokikini ma yawasa makamakii nonowina ina vibiibiina kudubina kuna vii yavui. Tuna yawasina kubiine God ikwatum ma koroto maghinosiyai kuvi mamatara da Keriso kuvi tumaghanei. 13 God na bera kudubina dobuwai iyamoni. Ma Yesu Keriso na vonavaghata kudubina ivi mamatarei maranai Pontiyas Pailat maghinonai imiimiiri da ivivi tupavirevirei.* 14 Ma God da Yesu Keriso matasiyai avonavonem da weni sisiyisi bagibagisi kevotekatekei ma kenunura bubuni da wawaya ke ini avaberowem. Keberai ina nenae da Bada Yesu Keriso ina vovira kana ku mara. 15 Ma God tuna kava iakovi da avi maranai ina vovira. God na vovokaravina ma ina kina kava na bera kudubina kana Bada. Tuna kiikiivavo i Kiivavo ma babada i Bada. 16 Tuna ina kina kava makamakii nonowina ma yasegana rewapanina kamonai emakamakai da wawaya ke kovokovoghina ina miiririya kurina, ke sago wawaya ita kitai bo ina kitai. Kudubita tavokaravei ma rewapana taverei da mara nonowa ini kiivavo. Amen.

17 Keresiyana mumurisi kevonesi da ke ina kayotata ma dobu ina mura ke ini tumaghanei, iyamna karako mura gwabisiyai ma maram na ina wapa. Ma God ini tumaghanei. Tuna aviyavisina kudubina everevereta da nuwabiibiiyai tamakamakai. 18 Ma kevonesi da bera biibiisi ina beraberai, mara nonowa ina vereverena ma nimonimoriyai wawaya ini vitesi. 19 Weni berasi ina beraberai na kanumisi kana mura ina vovovidaburana. Tuna nakanani ma kowora bagibagina ita rutakurei da karakava biibiina ina panani. Ma nani maranai yawasa vaghata kunumai ina viiya.

20 Timoti, aviyavisina God iverem na kekoyagha bubuni. Ma mikeda wawaya i nuwagiura vibero ina vivisisiyei bo ina vivigamowanei na keveruvuvuresi. 21 Wawaya viya ivona da akova vaghata gwabisiyai ma kegha, vitumaghana ketana vaghata ivi wapai.

Bada kurina ainowi da ina agabiibai tami peyarimi ina veremi.

* **6:13:** Jon 18:37

Pol Ina Giruma Viruwina Timoti Kurina (2 Timothy)

Vonaviakova

Timoti na yaragina ma kana magura na Pol ma yavata ibigabiga. Tuna kubiine igirumame kurina na kamonai ivonei da ikikava ita koyagha meyei. Nota ghamana weni girumina kamonai na ikikava vitumaghana wawayina nuwapoya kamonai ina miirikikina. Pol, Timoti ikiiepepai ma ivonei da ini patutu ma Yesu Keriso sisiyina ke ina voterei. Bade ivonei da vonavaghata kava ini beyebeyena, tuna na Keriso varana biibiina ma giruma katamana. Ma ivonei da wawaya ini tupaketowanei da ina vokwarakwara ma kegha da mara nonowa ina vivibeyebeyena ma ina dimadima.

Pol sisiya bagibagina iterei da maranai wawaya ini kawapata ma sisiya neghaneghasi ini ruwei na Timoti ku kamona ke ina rui. Ivona da nani berasi iyamsi kegha ma wawaya i yawasa ina kiiviberoi.

Weni girumina kamonai Pol tuna mani ina yawasa, ina vitumaghana, ina nuwanuba, ina nuwaviina, ina miirikikina ma ina vokwarakwara vitupaketowana kamonai ivi sisiyei ma Timoti ivonei da peyarina iti bonebonei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.
Sapta 1:3 da ku 2:13 Vigheghena ma kiiepepa.
Sapta 2:14 da ku 4:5 Ikikava Timoti ita makai ma ita kitaruvai.
Sapta 4:6-18 Pol ivi sisiya meyei.
Sapta 4:19-22 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol, Yesu Keriso* ina aposol agirugiruma. God ina kayowanai ivonataweku da
ina vonakiiyapa bagibagina ata dimei da Yesu Keriso gwabinai yawasa taviiya.
2 Timoti kurim, tam natuku ma aku nuwaviina kurim irakata kirakai.*
Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso ita Bada kurisi da i agabiibai kurim ina rakata,
ini kamyuyuwem ma nuwanuba ina verem.

Nota iti rewapana.

3 God kubiine nuwanuwaku yagharinai abigabiga. Ikikava aku kaekiki mau mara
katamaninai ivovokavakavara ma ibigabiga na bade nakanani aberaberai. Ma God
aikiikiiwei kubiim. Aku nipowana kamonai na mara nonowa anotanotim mariyai ma
didibariyai. 4 Anotanotai da rorova ita viruwa tavi bogebogeta na kuvi nuwapoya kirakai
ma kutou. Tuna kubiine aku kayowana ghamana da ata kitim da ati nuwabiibii kirakai.
5 Ma akovi da nuwanuwam yagharinai Yesu kitumaghanei. Ikikava am kwabura Lowis
ma am maduwa Yunis itumaghana na anotanotai da tam bade nakanani kitumaghana.*
6 Tuna kubiine ata vonavinotim da nani puyona God iverem maranai imaku ku tepam
aterei na ketapiya da ina karata bubuna, 7 iyamna God Kanumina ivereta da ke tayabumana. Ivereta da tirewapana, tinuwaviina, ma nota manininai tipotepote meyeta.
8 Tuna kubiine ke kuninimaya maranai debiiyai kuni mamatara da ita Bada kitumaghanei. Ma ke kuninimayeku da Bada kubiine ku gabura itereku. Ma God rewapana
iverem da tam bade Keriso varana biibiina kubiine kuna vokwarakwara. 9 Ivi yawasita ma
ikwatuta da ku yawasa vovokaravina itereta. Ke ita bera biibiisi kubiine ita kwatuta,

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:2:** Apos 16:1 * **1:5:** Apos 16:1

kegha da tuna mani ina kayowanai ma ina agabiibai irakata kubiine, da dobu karenai
namada nota iviiya da Yesu Keriso ita vereta. 10 Ma nani agabiibiina ivi debei maranai
kata Viviyawa Yesu Keriso inekiibau. Yesu rabobo ina rewapana ivi kovi tuwanonowi
ma varana biibiinai yawasa makamakii nonowina ivi debei.
11 God ivineku da taku ina aposol, ina yonayona ma ina vibeyebeyena wawayiku
da varana biibiina ata dimei.* 12 Tuna kubiine karako avovokwarakwara. Ma ke
ata vivinimaya, iyamna akovi da iyi aitumaghanei. Ma anotanotai da aviyavisina
ku imana aterei na ina koyagha bubuni da ina ku vovira marana. 13 Aviyavisina
gwabikuwai kuvi yanei tuna na vonavaghata, kevotanakikini ma kekivini. Ma ere
vitumaghanim ma ere nuwaviinim Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. 14 Kanuma
Vovokaravina nuwanuwata kamonai emakamakai ma ini vitem da God varana biibiina
kana papara kuna vowai ma kuna koyagha bubuni.
15 Ma kuakovi da Eisiya dobuna kamonai wawaya peyarisi ikuyoweku, Pigelas ma
Hemogenisi yavata. 16 Ma ainowi Bada kurina da Onesiporas ina rakaraka yavata
ini biibiinisi iyamna mara nonowa nuwanuba everevereku. Ma ke ita vivinimaya da taku
gabura kamonai. 17 Ke itinimaya kubiine, maranai inekiibau ku Rome na iekwa kiraki-
iyeku da ipananiku. 18 Namada kuakovi da Epesas kwanatuna kamonai na Onesiporas
ivi vite kirakiiyeku. Tuna kubiine Bada kurina aniponipowana da vitupavira maranai
tuna wawayina ini kamyuyuwei.

2

Yesu Keriso ina seri wawayina biibiina.

1 Natuku Timoti, Yesu Keriso ina agabiibai kurim irakata ma tuna tepanai
kevi rewapana. 2 Ma koroto matasiyai aviyavisina avivi sisiyei kuvi yanei na kevi damani
ita wawaya kiikiimatanisi kurisi da ti bade ini beyebeyena.
3 Tam Yesu Keriso ina seri wawayina kiimatanim, tuna kubiine vokwarakwara
kamonai kemiirikikina tokai nakanani. 4 Seri wawayina na ghaviya kamonai ina biga
bubuna da ina bada nuwanuwana ina biibai. Tuna kubiine ke ina nae da wawayota
i bera ku kamona ina rui. 5 Tuna nakanani ma veru wawayina babada i sisiya
ke ina nunura bubuni veru kamonai na damonai miiya ke ina viiya. 6 Ma bade
wawaya ina wayowa kirakai na yaba maranai vao badana mura ina vorereghi da iyavo
kava ivi inipika kirakai na reregha ghamana ina viiya. 7 Aviyavisina avonavonem na
kevi nuwanotanota bubuni, ma Bada nota ina verem da peyarina kunakova bubuni.
8 Yesu Keriso kenotai, tuna David tupurereghina ma rabobowai ivomiiri. Ma tuna
varana biibiina adimadimei. 9 Nani varana biibiina kubiine avovokwarakwara, ku
gabura itereku ma kaekuwai chein ikuni, nakanani ma berabero wawayiku. Ma chein
na ke kovokovoghina da God vonana ina kuni. 10 Tuna kubiine ke ati nuwapoya, aku nota
ivi rewapana vokwarakwara kamonai, iyamna God ina wawaya vovinesi kubiisi na ku
gabura itereku. Ti bade Yesu Keriso tepanai yawasa makamakii nonowina ina viiya ma
God kana ku kadara ina rui. 11 Weni sisiyisi na vonavaghata.
“Keriso yavata tarabobo patapata,
na bade yavata tamakai.
12 Vokwarakwara kamonai tamiirikikina, *
na bade yavata tikiivavo patapata.
Tota taveyiyei
na tuna bade ina veyiyeta.
13 Ma tota ita vonakiiyapa bagibagisi kurina tikiigiiyei,
ma tuna na kegha,
Iyamna tuna wawaya maninina

* **1:11:** 1Tim 2:7 * **2:12:** Mat 10:33; Luk 12:9

na ke meyani ina vonakiiyapa bagibagina ini kiigiiyei.”

Kebiga bubuna da God ini gheghenim.

14 Keresiyana turaturata weni sisiyisi kuna vonavinotisi da ke nuwanuwasi ina wapa.
Ma God ku matana kevonesi da vigamowana ina voterei, tuna na iyamna kegha, ma
iyavo kava ini yanei na i yawasa ini beroi. 15 Ma tam, am biga kebera bubuni da
God ini gheghenim, ma vitupavira maranai na ke kuninimaya. God vonana vaghata
kuna dimei da maninina kavakava. 16 Wawaya viya isisiya wapawapa na ke God ina
kayowanai ita vivisisiya. Ma tam na nani sisiyisi keveruvuvurei. Ti damsi i yawasa
na ibero ma nakeda ina bero kirakai. 17 I vibeyebeyena na gubaga taragai nakanani,
yaghiyaghinai gubagina ina rakata da wawaya viyona ina kam yavui. Ma kamosiyai
na tomotomowa ruwa, Haimeneyosi ma Piletas, ti nakanani ibeyebeyena. 18 Ti damsi
na keta vaghata biibiina ibarei ma wawaya vivitumaghanisi i nota iberoi, evonavona
da wawaya raborabobosi i vomiiri marana na namada itupuwa. 19 Ma God kowora
bagibagina irutonai na ke kovokovoghina da wawaya ina nukei. Ma nani koworinai
igiruma bo, “Bada iakovi da ina wawaya na iyavo kava.” Ma igiruma bo “Iyi tam
kuna vona bo, ‘Taku Bada ina wawaya’ na berabero kevoterei.”*
20 Numa ghamanakina kamonai na dabira ma sawara bogii ma bogiiyai emakamakai.
Viya silva ma viya gold iyamona. Viya kiiyai ipapa ma viya dowa ikapawa. Viya na
biga ghamaghamasi kubiine ma viya na biga dowadowasi kubiine. 21 Wawaya iyavo
kava ekayokayowei da biga ghamaghamasi ina berai Bada kubiine na bera dowad-
owasi ina voterei da tuna nakanani ma dabira biibiina ma vovokaravina. Nakanani
ina berai na ina Bada ina bige bubuni, iyamna tuna ivovunagha ikovi da bera biibiisi
kubiine ina biga. 22 Iyavo kava Bada tepanai emakamakai na nuwanuwasi yaghari-
nai ekwekwa da ini wawayamanini, i vitumaghana ini rewapana, i nuwaviina ina rakata
ma mara nonowa nuwanubiiyai ina makamakai. Ma tam bade nakanani keberai ma
yaraga notasi beroberosi kebarei. 23 Wawaya neghaneghasi sisiya wapawapa kubiine
ina vivigamowana na kekuyowesi. Kuakovi da damonai na viruwa ina tupuwa. 24 Bada
ina bigabiga na ke ini ruwa, ma ini nuwaviina kirakai wawaya kurisi. Ma nuwanubiiyai
ini beyebeyena bubuna. 25 Ma nani wawayisi ikawapatem na nuwapikamuwai ku
keta maninina kuna teresi na mikeda God ini vaghinei na i berabero ininimayei ma
ina miirikupukuputei da vonavaghata inakovi. 26 Nota ina viiya da Devil ina ku poko ikona
da ivovotekatekei na pokona ina kiibutawei.

3

Mara damona.

1 Kenota bogai, karako da ku mara damona na berabero ina rakata. 2 Nani kamonai
na wawaya gwabisiyai notameyena ina rakata, mura ina matamatighei, ina kayotata
ma ina voepepa meyesi. Viavabero ina rakata, wawaya i maduwa da i mamai ke
ina vopepetisi, ma iyavo kava ini vitesi na ke ini kiikiiwesi, ma i yawasa na ke vovokar-
avina. 3 I nuwaviina kegha, notatawena gwabisiyai kegha, wawaya ini avaberowesi.
Ti na kayoghakighakisi, kayakayayisi, ma biibiina ini tupaketowanei. 4 Ti mani turat-
urasi ma ini beroberowesi. Ti na nuwatekatekasi da yaghiyaghinai bera beroberosi
ma neghaneghasi ini karei. Ti na kayovigesirosi. God nuwanuwana ke ita viiya ma
tupuwa ina kayowana nuwanuwasi ivii kirakiiyei. 5 Ini taparoro ma ina berai da ti
nakanani ma Keresiyana ma kegha, i vitumaghana na kwebuna, ma God ina rewapana
ina tatakuputei. Nani wawayisi na kekitatawesi. 6 Wawayisi kamosiyai na viya ina nae
wawaya i ku numa da wivine notapekupekusi ini nuwatinisi da i kayowana ina berai.
Nani wivinesi ti mani i bera dowadowasi vitana damina eviiviiya. Ma nota magura
gwabisiyai kegha ma bade tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi da berabero

* **2:19:** Num 16:5

eberaberai. 7 Wivinesi na mara nonowa i kayowana da vibeyebeyena ini yanei ma
kegha da sisiya vaghata damina ke meyani ita viiya. 8 Iyavo kava weni berasi eberaberai
na ti nakanani ma Janes ma Jambaras,* rorova mara katamaninai Moses ivi ghaviyei. Ma
bade nani vibero damsi na sisiya vaghata ighaviyei. Ti na nota biibiisi gwabisiyai kegha
ma i vitumaghana na kwebuna. 9 Ma aviyavisina eberaberai na ke mara gurina, iyamna
ina rudeba da bera neghaneghasi eberaberai. Nakanani itupuwa Janes ma Jambaras
kurisi.

Vibeyebeyena turina.

10 Karako na aku vibeyebeyena kuakovi, aku yawasa, avi kubiine abigabiga, aku
vitumaghana, aku nuwanuba, aku nuwaviina, ma ikikava amiirikikina da aku nota
kudubinai biga ke ata voterei, 11 ikikava wawaya ivi tupaketowaneku ma bade aku vok-
warakwara. Tam kuakovi aviyavisina kuriku itupuwa Antiyok, Aikoniyam ma Listra
kamonai. Nani dobusiyai na wawaya ivi tupaketowaneku da berona ghamanakina
apanani. Ma kegha da weni berasi kudubina kamonai Bada ivi yawasiku.* 12 Vona
bubuna da iyavo kava Keresiyana yawasina makiina ina kayowei ma Yesu Keriso yavata
ini nuwasago na karakava vitupaketowana ina panani. 13 Ma vibero damsi na i vibero
ina rakata kirakai da turaturasi ina viviberoberowesi ma bade turaturasi ina vomiiri da
vibero damsi ini beroberowesi ma mara nonowa ina viviberovivirana. 14 Ma tam, aviyav-
isina kavi beyebeyena kurim da kuvi tumaghanei na kevotanakikini. Kuakovi da am
vibeyebeyena wawayisi na tokai. 15 Ma kenotanotai da gisimuwai giruma vovokar-
avisi kuakovi na nota iverem ma ivi nowem da Yesu Keriso kuvi tumaghana bubuni da
ivi yawasim. 16 Giruma vovokaravisi peyarina na God gwabinai ipisi ma nani girumisiyai
wawaya tibeyebeyesi, tayeghisi, tatupavimaninisi, ma bade tiakovisi da ikikava yawasa
maninina kamonai ina makai. 17 Weni nakanani taberai da God ina wawaya tivitesi,
tavovunaghisi da bera biibiisi kava ina berai.

4

1 Yesu Keriso tuna mara damonai ina nekiibau da ini kiivavo na wawaya raborabobosi
ma yawayawasisi ini tupaviresi. Yesu Keriso ma God maghinosiyai kam sisiya bagibag-
ina ana terei na weni. 2 Tam, God vonana kedimei. Kevovunagha bubuna da namanaki
mara berona bo mara biibiina ma kedima. Wawaya ketupavimanimaninisi, keyeghisi,
kekiiepepisi da i nota ini rewapana ma nuwapikamuwai kevi beyebeyena, 3 iyamna
mara epipisi da wawaya vibeyebeyena vaghata ina barei ma i kayowana ghamana
da vibeyebeyena wapawapa wawayisi ina kiividaburisi da ti mani tinisiyai ini yanesi.
4 Vonavaghata ina takuputei ma nuwanuwasi kudubinai i kiki berasi ini tumaghanei. 5 Ma
tam, mara nonowa kemiirikikina, vokwarakwara kamonai am nota ini rewapana, God
vonana biibiina kedimei ma am biga God kubiine kudubina kebera yavui.

6 Ma taku na namada aku mara itupo da ani suwara, aku mara ipisi da ana nae,
ana rabobo. 7 Taku averau da averu bubuna, aku vitumaghana ma aku vonakiiyapa bag-
ibagina avotana bubuni ma amiirikikina, apisi da karako damona. 8 Ma wekarakava
na God kaku kraun ivovunaghi emakamakai. Ma karakava mara damonai Bada
ina vereku, ini matakira da abiga bubuna. Nani maranai Bada vonavaghata tepanai
wawaya ini tupaviresi ma ina vonakiiyaragha da biibiisi bo beroberosi. Ma ke taku kava
kraun ina vereku ma bade iyavo kava nimonimoriyai ikoyakoyagha da Yesu ina vovira
na ti damsi yavata.

Pol ina yawasa ivi sisiyei.

9 Nuwanuwam kudubinai kebera tovoni da yaghiyaghinai kuna pisi kuriku, 10 iyamna
Demas ivotereku, dobu yawasina ivi nuwaviini da inae ku Tesalonika kwanatuna. Ma

* **3:8:** Janes ma Jambaras na kiivavo Pero ina kasiko wawayisi. Exod 7:11 * **3:11:** Apos 13:14-52, 14:1-7, 8-20

Kresen inae ku Gareisiya dobuna ma Taitos inae ku Darumesiya dobuna.* 11 Luk ina
kina kava gwabikuwai. Mak kerutini ma yavata kopisi, iyamna tuna ibiibii kirakai,
ina bige bubuniku.* 12 Ma Taikikas avonatawei ku Epesas kwanatuna.* 13 Kuna pipisi na
kaku nuba garana Kapas gwabinai kekavari, Troas kwanatunai akuyowei. Ma aku buka
peyarina kekavari ma kekita bubuna da nani bukasi ghamoghamo bekasiyai iyamoni
na ti yavata kekavari.*
14 Ariksanda, tuna ina biga da kirama egudagudai da sawara eyamoyamona. Nani
tomowina ikiivibero kirakiiyeku, ina berabero kubiine Bada kovogha ina verei.* 15 Nani
wawayina kekitaruvai, ighevuvurana kirakai ma mara nonowa evonavona da ita sisiya
na vibero.
16 Karena vaghata Rome damsi ivi tupavireku na taku mani kaku papara avowai
iyamna ke sago iyai iti viteku da kubiiku iti sisiya, peyarisi ikuyoweku. God kurina
ainowi da i berabero ina notatawei ma kovogha ke ina veresi. 17 Ma Bada ke ita kuyoweku,
ivi viteku ma rewapana ivereku da kupuna damsi kurisi God varana biibiina kudubina
adimei. Wawaya iti raboboku, kaku kovogha na layon ita kutapiiniku ma kegha da God
ivi yawasiku. 18 Ma aviyavisina berona kuriku ina tuputupuwa na Bada ini yawasiku ma
ina viiniku da ina vikiivavona makamakii nonowina ku kamona ina tereku. Tuna kurina
mara nonowa tavokavakavara da kana kadara ina rakata! Amen.

Vikiikiiwa damona.

19 Pirisera ma Akwila ma bade Onesiporas ina rakaraka yavata aikiikiiwesi.*
20 Erastas na Korint kwanatunai emakamakai. Ma Toropimas igubaga kubiine na
Miletas kwanatunai akuyowei.* 21 Kebera tovoni da kuna pisi ma muriyai da nuba kana
mara.
Yubulas, Pudens, Linas, Korodiya ma Keresiyana varevaresita kudubisi ikiikiiwem.
22 Ainowi da Bada kanumim ini biibiini.
Ma bade ainowi God kurina da ina agabiibai peyarimi gwabimiyai ina makai.

* **4:10:** Kol 4:14; Prm 24; 2Kor 8:23; Gar 2:3; Tait 1:4 * **4:11:** Kol 4:14; Prm 24; Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10 * **4:12:** Apos 20:4; Epe 6:21-22; Kol 4:7-8 * **4:13:** Apos 20:6 * **4:14:** 1Tim 1:20; Psa 62:12; Rom 2:6 * **4:19:** Apos 18:2; 2Tim 1:16-17 * **4:20:** Apos 19:22; Rom 16:23; Apos 20:4, 21:29

Pol Ina Giruma Taitos Kurina (Titus) Vonaviakova

Taitos na yaragina ma tuna na kupuna wawayina. Keriso ivi tumaghanei da Pol yavata ibiga patapata. Ma ivi ruwa inae ku Kriti nuwana ma nani dobunai Pol, Taitos ikuyowei da imakai da vitumaghana damsi vusi ita koyaghisi. Muriyai Pol igiruma kurina ma nuwapoya aroba ivi sisiyei.

Sago na ivonavinotai da avi wawayisi ita vinesi da Keresiyana kii koyakoyagha, iyamna iakovi da Kriti damsi peyarisi i yawasa na ke maninina. Kana viruwa na ivonei da ikikava wawaya bogii ma bogiiyai iti beyebeyesi, kamosiyai na tomotomowa magumagurisi, wivine magumagurisi, yarayaraga ma sleiv damsi. Ma ivonei da wivine magumagurisi i biga da wiwikesi iti beyebeyesi. Turinai na igiruma da ikikava Taitos Kerisiyana yawasinai ita makai. Nani kamonai na mara nonowa ere maghighina biibi-ina ma nuwanuwana nubanai ina biga ina berai, ma ke vitumaghana damsi ina kitabaresi bo yavata ini kawapata. Ma bade ke aviyavisina berona ina berai da ini bogebogesi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-4 Giruma ivotawei.
Sapta 1:5-16 Keresiyana kii koyakoyagha.
Sapta 2:1-15 Keresiyana kamosiyai wawaya bogii ma bogiiyai i biga.
Sapta 3:1-11 Kiiepepa ma aviyavisina ita kitaruvai.
Sapta 3:12-15 Giruma igudui.

1 Taku Pol, God ina bigabiga ma Yesu Keriso* ina aposol agirugiruma. God
ivonataweku ina wawaya vovinesi kurisi da vonavaghata ini tumaghanei ma inakova
bubuni da yawasa manininai ina makai. 2 Nani vonavaghatina inakova kamowi da
yawasa makamakii nonowina ina viiya. Dobu karenai God vonakiiyapa bagibagina
namada iterei da karakava yawasa makamakii nonowina ina verena, ma ke meyani
iti bero. 3 Ikoyakoyagha da marana vaghata inekiibau na varana biibiina ivi debei. Ma
God na kata Viviyawa ma tuna ivineku ma ivi tumaghaneku da nani varana ati debei aku
dima kamonai.
4 Ma Taitos kurim, kiiwa kiiwa. Ita vitumaghana kamonai, tam natuku vaghata.*
Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso kata Viviyawa kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba
gwabimuwai ina makai.

Taitos ina biga Kriti kamonai.

5 Kriti dobunai akuyowem da ita biga kuti kovini. Kwanatu nununai Keresiyana kii
vinoraveraveyana kuta vinesi. Ikikava avonem na keberai. 6 Ma vinoraveraveyana
na berona gwabinai kegha, kawana sago kava, natunatuna na vitumaghana damsi
ma ke kawakiikiisi bo kayoghakighakisi.* 7 Takayokayowei da Keresiyana kii vi-
noraveraveyana God ina biga ina bera bubuni, tuna na ke nota meyena wawayina,
ke nuwapughupughuna, ke itumuma neghanegha, ke kayoghakighakina, dobu ina
mura ke ita matamatighei. 8 Ma nuwabiibiiyai numataya ina tinariyesi, bera biibi-
isi ina kayowana kirakiiyei, nota manininai tuna mani ini potepote meyei, tuna na
wawaya vovokaravina, ma maranai ruyagha ina panani na ke ina peku. 9 Vibeyebeyena

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:4:** 2Kor 8:23; Gar 2:3; 2Tim 4:10 * **1:6:** 1Tim 3:2-7

vaghata ini tumaghanei ma ina vokikini da wawaya kurisi ini beyebeyena, ini vitesi da i nota ini rewapana. Ma iyavo kava vibeyebeyena kiimatanina evonavonavuvurei na ina yeghisi ma ini debei kurisi da i nota na vibero.

10 Weni nakanani agirugiruma kurim iyamna wawaya kawakiikiisi ipeyari ma i sisiya wapawapa irakata. Wawaya iberoberowesi da nota vibero iti tumaghanei. Kamosiyai na Jiu damsi viya ivi Keresiyana ma evonavona da tomotomowa kwimatasi bekasi ina tuviviratawei ma muriyai ina babataito. 11 Kawasi kekiipotai, iyamna i vibeyebeyena viberowai rakaraka viya iberisi da i nota iragharagha ma vibeyebeyena kiimatanina ivoterei. Ma nani vibero damsi i kayowana da mane kava. 12 Kriti damsi i peroveta sago ivona bo, “Kriti dobuna damsi na viviberosi, ti na ghamoghamo dipa, kayobarisi ma kamonabanabasi.” 13 Weni sisiyina na vonavaghata. Tuna kubiine keyegha kirakiiyesi da vibeyebeyena kiimatanina ini tumaghana kamowi, 14 ma Jiu damsi i giu vibero ina voterei ma wawaya i sisiya bagibagisi viviberosi ke ini yanei, iyamna vonavaghata itakuputei. 15 Iyavo kava nuwanuwasi yagharina, i nota kamonai berona kegha na ti kurisi bera peyarina na biibiina kavakava. Ma iyavo kava nuwanuwasi dowadowasi ma ke iti tumaghana, ti kurisi bera peyarina na dowadowana kavakava, iyamna berona ibera kirakiiyei da i nota ma nuwanuwasi ivi beroi. Damina ke ita vii bubuni da meni berana na bera biibiina ma meni berana na bera berona. 16 Evonavona da God iakovi ma kegha ibero, iyamna aviyavisina eberaberai na imatakira da God ke itakovi. God ina barakamtawesi iyamna ke ita votekatekei ma ke kovokovoghina da bera biibiina sago kava ita berai.

2

Vibeyebeyena kiimatanina.

1 Ma tam, vibeyebeyena kiimatanina kevi akovisi. 2 Dobodoboro kevi beyebeyesi da ke inuma neghanegha, nota magura ma nota manininai ini potepote meyesi. Ini tumaghana kamowa, ini nuwaviina bubuna, ma i nota kudubinai mara nonowa ina miirikikina. 3 Ma bade kwakwabura kevi beyebeyesi da mara nonowa yawasa vovokaravinai ina makamakai. Ke ini yanuwe, wawaya ke ina kiiviberosi, ma wain ke inuma kirakiiyei. Ma yawasa biibiina ina keta ini beyebeyena 4 wivine vusi kurisi da kakawasi ma natunatusi yavata ini nuwaviina kirakai. 5 Ini potepote meyesi da bera biibiisi kava ina berai, i yawasa na maninina, i numiiyai mara nonowa ina bigabiga ma ini agabiibai, ma kakawasi ina votekateka bubunisi. Nakanani ina berai na God vonana ke ina kiiviberoi.

6 Ma bade nakanani yarayaraga kevowagusi da i nota ini rewapana ma nota manininai ini potepote meyesi da bera biibiisi kava ina berai. 7 Am bera kudubinai kevi matakira kurisi da ita kitai da ikikava yawasa maninina kamonai ita makai. Ma am vibeyebeyena na nuwanuwam kudubinai keberai da mara nonowa maninina ma biibiina kavakava. 8 Am vibeyebeyena maninina na wawaya ke ina vonavikoniyem. Nakanani kuna berai na kam ghavighaviya ininimaya, iyamna ke kovokovoghina da ina kiiviberota.

9 Sleiv damsi kevi beyebeyesi da i biga kudubina kamonai na ina berai da i babada ini nuwabiibiiyesi. Ke ina vonavurana 10 ma gwabisiyai ke ini imapika. I biga ku kudubina na yagharinai ina berai da wawaya ini nuwatinisi. Ma God kata Viviyawa, ina vibeyebeyena ina kayowei.

11 Ma God ina agabiibai irakata da ke kovokovoghina da tinevani ma nani agabiibiina ivi debei da wawaya peyarita iti yawasita. 12 Ma ibeyebeyeta da dobu ina nuwabiibai ma ina berona tavoterei. Dobuwai tamakamakai na tipotepote meyeta da bera biibiisi kava taberai, tiwawayamanini, ma ita nota kudubina God kurina taterei. 13 Nakanani tamakamakai ma tabanebanenega da maranai Yesu Keriso ere kadarina ina nekiibau. Tuna ita God ma bade kata Viviyawa rewapana kirakiina. 14 Bera beroberosi ipanitatanita kubiine, Keriso tuna mani isuwara meyei da ivotaweta. Berona ita yawasa

kamonai ikowatawei ma iviinita da tota ina wawaya vovokaravita, tuna rapenai. Tuna kubiine ita kayowana ghamana da bera biibiisi kava taberai.*

15 Weni notasi kevi beyebeyesi. Am rewapana emakamakai da wawaya kuni vitesi da i nota ini rewapana ma bade sisiya bagibagisiyai kuna yeghisi. Ma ke kuni vaghinei da wawaya ina tereoruwem.

3

Ikikava Keresiyana ita makai.

1 Keresiyana wawayisi kevonavinotisi da kiikiivavo ma dobu babadisi i rewapana gaburinai ina makai bubuna ma ina votekatekesi. Ma ina banebanenega da maranai taraboga ina panani na bera biibiisi ina berai. 2 Kevonesi da wawaya ke ina kiiviberosi, ke ini gamowana, ma i bera kudubisi wawaya kurisi na ere nuwanubasi ma ere vopepetisi. 3 Rorova tota bade taneghanegha, tavi kawakiikai, ma wawaya ivi noweberota da berona taberaberai. Dobu kana yawasa nuwabiibiina takirokirorowei ma bera beroberosi bogii ma bogiiyai takayokayowana kirakiiyei da ikikava sleiv ina bada ini badei, nakanani ita kayowana beroberosi ivivi badeta. Ita yawasa kamonai na berona ma nuwakapi kavakava, wawaya ivi kawapateta na tavi kawapatesi. 4 Ma God kata Viviyawa, ina agabiibai ma ina nuwaviina ivi debei kurita 5 maranai ivi yawasita. Ke bera biibiisi kata berai kubiine iti yawasita ma ina kayowana kubiine ivi kamyuyuweta na ivi yawasita. Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ekowakowataweta ma yawasa vuna everevereta da tatupuwatupuwavira. 6 Yesu Keriso kata Viviyawa kubiine God nuwanuwana kudubinai Kanuma Vovokaravina ivonatawei ioru kurita, 7 da yawasa makamakii nonowina taviiya, ita buderi. God ina agabiibai irakata na ivonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita ma ita berabero ke ina kovoghi. 8 Weni sisiyisi peyarina na vonavaghata.

Akayokayowei da ere rewapanim kuni sisiya kirakai da iyavo kava God itumaghanei ina kitaruvai da bera biibiisi mara nonowa ina beraberai. Nakanani ina berai da wawaya peyarisi iyamna biibiina ina panani. 9 Ma wawaya i kaekiki ma i imakiki kii vava iruwei ma ti kamosiyai Moses ina giu igamowanei na keveruvuvuresi. Weni berasi na iyamsi kegha. 10 Ma wawaya kuna kitai da Keresiyana i makamakai iberoi na kevonei da ina voterei. Ma ina bera meyei na keyeghai ma mikeda ke ina vovoterei na kevi matatonetonei ma kebarei. 11 Wawaya nakanani na ina yawasa riwariwana, ina bera beroberosi imatakira da tuna wawaya berona God ku matana.

Pol ina sisiya igudui.

12 Anotanotai da Atemas bo Taikikas ana vonatawei kurim. Ina nekiibau na kebera tovoni da yaghiyaghinai kuna pisi ku Nikopolis kwanatuna da ana pananim, iyamna nota aviiya da nani dobunai ana makai da nuba kana mara ina kovi.* 13 Zenas, tuna vitupavira wawayina, ma Apolos kevi tamiinesi ma i nuwapoya peyarina keberai da i baba ini karei.* 14 Keresiyana turaturata Kriti kamonai akovina ita viiya da bera biibiisi mara nonowa ita beraberai. Wawaya iti vitesi da i nuwapoya iti koviya. Ma ke ina makai wapawapa.

15 Wawaya kudubisi gwabikuwai i vikiikiiwa ivonatawei kurim. Ma vitumaghana turaturata kevonesi da kavi kiikiiwesi. Ainowi God kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

---

* **2:14:** Psa 130:8; Exod 19:5; Deut 4:20, 7:6, 14:2; 1Pit 2:9
* **3:12:** Apos 20:4; Epe 6:21-22; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12
* **3:13:** Apos 18:24; 1Kor 16:12

Pol Ina Giruma Pirimon Kurina (Philemon)

Vonaviakova

Pirimon na Keresiyana varatetena ma karako wawaya inotanotai da tuna na vitumaghana damsi Kolosei kamonai i wawaya ghamana. Ma sleiv sago kana vava Onesimas na tuna ina bada Pirimon gwabinai iverau. Mara sago Pol na gabura kamonai ma Onesimas ipanani da Yesu Keriso varana biibiina ivi debei kurina da ivi tumaghana. Muriyai Pol, Onesimas weni girumina yavata ivonatawei inae ina bada Pirimon kurina da ina rewapana gaburinai ita makai. Girumina kamonai ivi nowi da Pirimon nuwanuwana iti tete bubuni da nuwanubiiyai ina sleiv Onesimas ita vii meyei ma iti kiikiiwei ma ina bera berona ita notatawei, iyamna namada vonavaghata ivi tumaghanei da ivi Keresiyana. Igiruma da karako Onesimas na ke ina sleiv kava ma bade varesina Keriso avanai.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Vesis 1-3 Giruma ivotawei.
Vesis 4-7 Pirimon ighegheni.
Vesis 8-22 Onesimas kubiine ivi nowi.
Vesis 23-25 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

Pol ina vikiikiiwa Pirimon kurina.

1 Taku Pol, ma Yesu Keriso* kubiine na ku gabura itereku da gabura kamonai amakamakai ma varesita Timoti yavata kagirugiruma kwinakai Pirimon kurim. Tam na nuwanuwakai ma yavata tabigabiga patapata.

2 Ma bade agirugiruma Keresiyana wawayisi kurisi, ti na mara nonowa am numiiyai ikiidaburana vokavakavara kubiine, novuta Apiya ma varesita Akipas yavata. Akipas tuna taku nakanani, Keriso kubiine evovokwarakwara.*

3 Ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimiyai ina makai.

Pirimon ina nuwaviina ma ina vitumaghana.

4 Mara nonowa aku nipowana kamonai na tam Pirimon anotanotim ma aku God aikiikiiwei, 5 iyamna sisiya avi yanei da ikikava Bada Yesu Keriso kitumaghanei ma God ina wawaya kurisi am nuwaviina irakata. 6 Aniponipowana kubiim da am vitumaghana ina rakata kirakai da vitumaghana damsi yavata ami vinuwasago ina rakata. Nakanani kuna berai na akovina kuna viiya da ikikava Keriso gwabinai vibiibiina ghamana tapanani. 7 Tam varesiku, ma Keresiyana wawayisi nuwanuwasi kekiikiivipikapikai. Tuna kubiine mara nonowa nuwabiibai keverevereku ma bade kekiikiiepepa kirakiiyeku.

Pol ina sisiya Onesimas kubiine.

8 Keriso avanai aku rewapana kovokovoghina da ata darum da aviyavisina maninina kava kuta berai. 9 Ma kegha da nuwaviina kubiine na nuwanuwaku pikanai ainowi kurim, iyamna taku Pol amagura ma wekarakava Keriso kubiine na ku gabura itereku. 10 Ma Onesimas kubiine ainowi kurim. Taku gabura kamonai na tuna tomowina avi noravei da Keriso ivi tumaghanei da nani yawasinai avi natunei.* 11 Rorova Onesimas

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:2:** Kol 4:17 * **1:10:** Kol 4:9

tam kubiim ke ita biga bubuna. Ma karako na ke tam kava ma taku yavata kubiita ina biga bubuna.
12 Tuna na nuwanuwaku ma kegha da avonavonatawei ina vovira kurim. 13 Keriso varana biibiina kubiine na ku gabura itereku ma nani kamonai akayowei da Onesimas gwabikuwai ita makai da tam kam gawara ita viiya da iti viteku. 14 Ma ke ana darum, akayokayowei da tam mani am kayowanai kuni viteku ma Onesimas ke ana votani da kunona kuni vaghinei na ana berai.
15 Weni nakanani kuta notai. Mikeda God ina kayowana da Onesimas mara gisina kava ikuyowem da karakava ina vovira na gwabimuwai ina makii vaghata. 16 Kunona Onesimas na am sleiv kava, ma karako tuna patana da nakanani ma kegha da ku tepana tuna na varesim biibiina Keriso avanai. Tuna nuwanuwaku ma ana vonatawei kurim na tam mani kuna vopanani da tuna wekarakava ikikava wawayina na kuna kayowana kirakiiyei.
17 Kenotai da tam ma taku na Bada Yesu kubiine tabigabiga patapata, tuna kubiine Onesimas ina vovira na kevi kiikiiwei nakanani ma taku kuti kiikiiweku. 18 Mikeda aviyavisina ibera beroi kurim bo am sawara iyapini na kevona, da peyarina taku ani miiyei. 19 Taku Pol imakuwai weni tuna agirugirumi, “Ani miiyem!” Ma sago, ke aku kayowana da ata vonavinotim da Keresiyana yawasina na takuwai da kupanani, kam tupi gwabikuwai. 20 Aku kayowana da Bada avanai kuna berai na kuna kiiepepiku iyamna Keriso kubiine tam varesiku biibiim.
21 Weni girumina avonavonatawei kurim na aitumaghanem da kuna votekateka, ma bade akovi da ku tepana kuna bera kirakiiyei. 22 Ma ku tepana ata vonem da ikikava koniponipowana da ata vovira kurimi na anotanotai da God ini vaghinei. Tuna kubiine numa tupayaraghina sago kevovunaghi kubiiku.

Pol ina vikiikiiwa turina.
23 Epapiras ikiikiiwem. Tuna yavata ku gabura iterekai Yesu Keriso kubiine.* 24 Ma bade Mak, Aristakas, Demas ma Luk ikiikiiwem. Ti yavata kabigabiga patapata.*
25 Ainowi Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimiyai ina makai.

* **1:23:** Kol 1:7, 4:12 * **1:24:** Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39, 19:29, 27:2; Kol 4:10, 14; 2Tim 4:10-11

Giruma Hibru Damsi Kurisi (Hebrews)

Vonaviakova

Weni girumina na Keresiyana viya kurisi, ti na Jiu damsi ma gamosi na Hibru. I yawasa kamonai wawaya ivivi tupaketowanesi ma i vokwarakwara irakarakata da gisina kava Keriso vitumaghanina ita voterei. Giruma wawayina kana vava ke katakovi. Ma keta sago ipanani da nani vitumaghana wawayisi ita kiiepepisi na weni. Ivonesi da Yesu Keriso ina kina kava vonavaghata ivi debei da God na iyai. Nakanani igiruma da i vitumaghana ita vokikini.

Bera ghamaghamasi ivi aroba ivi sisiyei. Sago na ivonesi da Yesu na God Natuna makamakii nonowina ma tuna ina Mamai ivotekateka bubuni da vokwarakwara kamonai imiirikikina. Ma Yesu na God Natuna vaghata kubiine da Moses ma peroperoveta katakatamanisi ma aneya, peyarisi ighekuyowesi. Kana viruwa na ivonesi da God ivonakiiyaragha da Yesu na suwara kapuna badana ghamana makamakii nonowina ma suwara kapukapuna wawayisi katakatamanisi na peyarisi ighekuyowesi. Ma kana viaroba na ivonesi da Yesu tepanai na vitumaghana wawayisi berabero, yabumana ma rabobo ina kiibutawei. Ivonesi da Jiu damsi i kiki ma i suwara kapuna berasi na ke yawasa vaghata ita veresi. Berasi ivi matakira da bera vaghata na karakava, Yesu ivokiibuwei iyamna tuna na suwara kapuna badana ghamana ma tuna kava yawasa makamakii nonowina everevereta.

Sapta 11 kamonai Jiu damsi i kaekiki mau varatetesi ivi sisiyesi, ti na God kurina ivi patutu ma ivi tumaghana kirakai. Ma weni girumina kamonai ivi nowi da Jiu damsi i kaekiki mau i matakira ita kivini. Ma sapta 12 kamonai ivi nowi kirakai da maranai vitupaketowana ma vokwarakwara damina ina viiya na i vitumaghana tepanai ita miirikikina da ku damona. Ma nani kamonai matasi na Yesu kava kurina ita kita. Ma giruma turinai ivonavinotisi da ikikava ita makai ma ita kitaruvisi.

Nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-3 Giruma ivotawei - Keriso na God ivi debei.
Sapta 1:4 da ku 2:18 Keriso na aneya ighekuyowesi.
Sapta 3:1 da ku 4:13 Keriso na Moses da Josuwa ighekuyowesi.
Sapta 4:14 da ku 7:28 Keriso na suwara kapuna badana ghama kirakiina ma suwara kapuna babadisi ighekuyowesi.
Sapta 8:1 da ku 9:22 Keriso ina vivaghina makamakiina na vivaghina kudubisi ighekuyowesi.
Sapta 9:23 da ku 10:39 Keriso ivere meyei da ivi suwara na iyamna irakata kirakai.
Sapta 11:1 da ku 12:29 Vitumaghana na bera ghamana.
Sapta 13:1-19 Ikikava taberai da God ini nuwabiibiiyeta.
Sapta 13:20-21 Nipowana.
Sapta 13:22-25 Giruma igudui.

Yesu Keriso na God Natuna.

1 Mara katamaninai God ina keta ipeyari bogii ma bogiiyai da ivivi sisiya peroperoveta kurisi. Ma bade ti ivivi damadamani ita kaekiki mau kurisi. 2 Ma karako weni marasiyai God ivi sisiya na Natuna Yesu sisiyisi ivi damani kurita. Dobu karenai Natuna tepanai bera kudubina iyamoni, ma bade ivinei da kudubina ini rapenei ma ini badei. 3 Yesu gweyurina na God kana kadara evonavonapotei, ma ivi ruwa na sago. Ma Yesu vonana ivi rewapana kirakai da gamona etereterei na bera kudubina emakamakai, ke

ita wapawapa. Ma wawaya i berabero kudubina ikowatawei ikovi, ma muriyai ighae da
ina Mamai rewapana kirakiina na katagheyanai imakai.

God Natuna ighe kirakai, ke aneya nakanani.

4 God Natuna ighe kirakai da aneya kudubisi ighekuyowesi. Ma bade kana vava na
God iverei ma nani vavana na irakata kirakai, ke aneya kii vava nakanani. 5 Ikikava
God, Yesu ivi sisiyei na ke meyani ina aneya sago kurina nakanani iti sisiya. Ivona bo,
“Karakava Tuna ini mamiyeku,
ma taku ani natunei.”
ma muriyai ivona bo,
“Tam na natuku,
karako na taku am Mamai.”*
6 Ma God, Natuna sago kava ivokiibuwei ku dobu na ivona bo,
“Aneya kudubisi God Natuna ina vokavakavari.”*
7 Ma aneya ivi sisiyesi na ivona bo,
“Ina aneya iberisi da ti na bigabiga kava.
Ti na ke sago avai, nakanani ma yanunu bo keyama yebayebarina.”*
8 Ma God Natuna ke nakanani, kurina ivona bo,
“Tam na God, ma am vikiivavona ina makii nonowa!
Am vibadana na maninina kavakava.
9 Bera maninisi nuwanuwam eviiviiya, da berabero na ke am kayowana tovona.
Tuna kubiine Taku am God avinem ma nuwabiibai oirina ku gayamim atepoi na
avi matakira da turaturam kamosiyai na kughe kirakai.”*
10 Ma bade God, Natuna kurina ivona bo,
“O Bada, mara karenai na Tam dobu kuyamoni,
Tam imamuwai kunuma kuyamoni.
11 Tam na ke kuna wapa, makamakii nonowim.
Ma dobu da kunuma karakava ina wapa, ina sirusiru da nakanani ma gara,
12 Kuna vopetami da nakanani ma tarasovo,
nakanani ma mowamowasi kuna votawei ma gara vuna kuna kotei.
Ma Tam na ke nakanani,
am yawasa damona kegha. Makamakii nonowim.”*
13 Ma bade ikikava God, Yesu kurina ivi sisiya na ke meyani ina aneya sago kurina
nakanani iti sisiya. Yesu kurina ivona bo,
“Katagheyakuwai kemakai
da kam ghavighaviya kudubina
ku kae gaburim ana teresi.”*
14 Ma vaghina, takovi da aneya na ke Yesu nakanani. Ti na kanukanuma, God ina
bigabiga kava. Ivonataweyana da iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina viiya
na ini vitesi.

2

Vara biibiina tavotekatekei.

1 Tuna kubiine vara biibiina tavi yanei na tanota kamowi ma tavokikini da ke tasi-
wana. 2 Rorova mara katamanina na vonaviyoyovana aneya ivi damani ita kaekiki mau
kurisi, tuna na sisiya bagibagisi. Ma iyavo kava sisiyisi ivi yanei ma ke ita vovotekatekei
ma ikiigiiyei na kovogha berona ina panani. 3 Ma tota na vara biibiina tabarei na
ikikava kovogha taveruvuvurei? Ke kovokovoghina. Bada Yesu tuna mani ivi yonayonei
da ini yawasita, tuna na bera ghamana. Ma bera aroba ivi mamatara kurita da varana

* **1:5:** Psa 2:7; 2Sam 7:14; 1Chr 17:13 * **1:6:** Deut 32:43 * **1:7:** Psa 104:4 * **1:9:** Psa 45:6-7 * **1:12:** Psa 102:25-27 * **1:13:** Psa 110:1

biibiina na vonavaghata. Sago na iyavo kava ti mani ivi yanei na ivi mamatarei kurita. 4 Ma bade God ivi mamatarei, iyamna ina rewapanai bera notakavakavasi ma matakira ghamaghamasi itupuwa. Ma kana viaroba na Kanuma Vovokaravina ina puyo ivi mamatarei kurita, puyosi na God ina kayowanai wawaya sago sago duma kurisi ivorereghi.

Yesu ivi wawayota ma muriyai ighe kirakai.

5 Dobu vuna karakava ina nekiibau na tisisiyei, dobuna na ke aneya ini badei. 6 Giruma katamana kamonai wawaya igiruma bo,
"O God, wawayota na ke avai ma kegha da kenotanotai,
wawaya natusi na avi kubiine kinuwapoyei?
7 Kutereoruwei da mara tupona kava aneya gaburisiyai imakai.
Muriyai kuterepai da kadara ma vigheghena kuverei.
8 Ma rewapana gwabimuwai iviiya da bera kudubina ini badei."*
Weni sisiyina kamonai God ivona da wawaya bera kudubina iti badei. Ivonakiiyaragha da bera kudubina iti badei, ma kegha da wekarakava takitakitai da ke ita vivibada. 9 Ma namada takitai da Yesu itereoruwei da mara tupona kava aneya gaburisiyai imakai. Kubiita ivokwarakwara ma irabobo, tuna kubiine karako takitakitai da kadara ma vigheghena God gwabinai iviiya. God ina agabiibai irakata da Yesu ivonatawei da wawaya kudubisi dobuwai kubiisi ita rabobo. 10 Bera kudubina iyamoni da kudubina rapenai. Ma ina kayowana da natunatuna peyarina kana kadara ku kamona ina rui. Tuna kubiine bera maninina iberai maranai Yesu inuwatawei da ivokwarakwara, ma nani vokwarakwarana kamonai ivovunaghi da God natunatuna iti nowesi da yawasa makamakii nonowina ita panani.
11 Ma tuna wawaya i berabero ekowakowatawei ma imaninisi. Tuna ma iyavo kava namada ikowatawesi, i Mamai na sago. Tuna kubiine Yesu ke ita vivinimayesi ma debiiyai evonavona da ti na ina rakaraka. 12 Takovi da evonavona da tota na varevaresina ma novunovuna, iyamna God kurina ivona bo,
"Varevaresiku ma novunovuku ana vonesi da kam vava irakata.
Ma am wawaya kamosiyai ani gheghenim."*
13 Ma bade ivona meyei,
"Aku vitumaghana God kurina atereterei."
Ma sisiya ikiitana meyei, ivona bo,
"God, taku ma natunatum kuvereku na peyarikai weni."*
14 Ma God natunatuna itupuwa da ere viyosi ma tarasi. Tuna kubiine Yesu bade itupuwa da ti nakanani, ivi wawayota da ina rabobowai na rabobo badana ita gwaramutui, tuna wawayina na Devil. 15 Nakanani iberai da iyavo kava rabobo yabumanina ikutatanisi na irupamatawesi. 16 Vona bubuna da Yesu weni berasi iberai na ke aneya kubiisi ma vitumaghana damta kubiita, tota Abraham tupurereghina ivi viteta.* 17 Tuna kubiine ivi wawayota da tuna na varevaresina ma novunovuna nakanani. Ma biga iviiya da tuna God ina suwara kapuna badana. Ma bigana kamonai ivi patutu kirakai ma wawaya ivi kamyuyuwa kirakiiyesi da kubiisi ivi suwara da God ina nuwapughu ita vovinubai da i berabero ita notatawei. 18 Ma tuna mani ruyagha ma vokwarakwara damina iviiya, tuna kubiine kovokovoghina da iyavo kava ruyagha epanapanani na ini vitesi.

3

Yesu, Moses ighekuyowei.

* **2:8:** Psa 8:4-6 * **2:12:** Psa 22:22 * **2:13:** Isa 8:17-18 * **2:16:** Isa 41:8-9

1 Varevaresiku vovokaravimi, tami ma tokai God ikwatuta da ku kunuma taghae.
Debiiyai tavi mamatara da Yesu na God ina yonayona ma ita suwara kapuna badana
na ami nota tuna kurina koterei. 2 God, Yesu ivinei da ina biga ita berai ma vaghina
peyarina ibera bubuni. Maghimaghighina Moses nakanani, ina biga ibera bubuni da
God ina wawaya ikoyaghisi. 3 Tomowa numa kiimatanina ita vowai na kana vigheghena
ita rakata, ke nani numana nakanani. Maghimaghighina, Yesu tuna vigheghena
ghamana kata verei, ke Moses nakanani. 4 Numa peyarina na wawaya evowavowa,
ma kegha da God bera yavu kudubina iyamoni. 5 Moses na God ina bigabiga, ma ina
biga ibera bubuni da God ina wawaya ikoyaghisi. Ma aviyavisina Moses iberaberai
na ivivi matakira da God ina bera vaghata karakava ini debei. 6 Ma Keriso* na God
Natuna, ma ina biga eberabera bubuni da God ina wawaya ekoyakoyaghisi. Ma tota
iyavo kava titepatora ma nota rewapanai tatumatuma na God ina wawaya kamosiyai
tamakamakai.

God ina wawaya ini yakam.

7 Tuna kubiine na Kanuma Vovokaravina evonavona bo,
"Karako God gamona koni yanei,
8 na ke koni tinakurukuru ami kaekiki mau nakanani.
Ti na nani maranai warereyai God ivi kawakiikiiyei ma ivorubui."
9 God ivona bo,
"Madegha ivi 40 kamonai,
bera ghamaghamasi aberaberai na matasiyai ikitakitai,
ma kegha da nani dobunai ivorubuku.
10 Tuna kubiine na kurisi nuwanuwaku ipughu da avona bo,
'Ti damsi nuwanuwasi kamonai na ibarakamtaweku
da taku ivonavonavikoniyeku.'
11 Nuwanuwaku ipughu kubiine na vonakiiyapa bagibagina aterei da avona bo,
'Viyakam gawarina ata veresi ma kegha, nani ku dobuna kaesi ke ina tere tovoni.' "*
12 Keresiyana turaturaku, kokitaruvimi da ke sago iyai nuwanuwana kamonai be-
rabero emakamakai ma vitumaghana kegha da God yawayawana ina miirikupukuputei.
13 Ma mara nonowa kamomiyai kovi kiiepepavivirana da ami nota ini rewapana ma be-
rabero ke ini bademi da tinimi ina kurukuru. Marana na weni, 'Karako,' wekarakava
taraboga patana da emakamakai da nakanani taberai. 14 Karenai ikikava tavi tumaghana
na nani vitumaghanina tavokikini da ku damona, tota Keriso yavata tisagota.
15 Ma giruma katamana evonavona bo,
"Karako God gamona koni yanei,
na ke koni tinakurukuru ami kaekiki mau nakanani.
Ti na God ivi kawakiikiiyei."*
16 Meni damsi na God gamona ivi yanei ma kegha da ivi kawakiikiiyei? Ti na iyavo kava
Moses irutinisi da Egypt ikiibutawei. 17 Ma meni damsi madegha 40 kamonai God
inuwanuwapughuwesi? Ti na iyavo kava berabero iberai, tuna kubiine warereyai
iririgha da irukwamakai. 18 God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da ivona bo,
"Viyakam gawarina ata veresi ma kegha, nani ku dobuna kaesi ke ina tere tovoni." Tuna
na meni damsi kii sisiya? Iyavo kava God ivivi kawakiikiiyei na kii sisiya. 19 Ma vaghina,
takovi da ti na ke kovokovoghina da viyakam ku dobuna ita rui, iyamna ke iti tumaghana.

4

1 God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da viyakam ita vereta na nani vonakiiyapina
patana da emakamakai. Tuna kubiine tayabumana kirakai ma takitaruvita da ke sago

* **3:6:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **3:11:** Psa 95:7-11 * **3:15:** Psa 95:7-8

iyai kamotiyai ina bara da nani viyakamna ke ina viiya. 2 Ita kaekiki mau vara biibiina
ivi yanei na tota bade nakanani, tavi yanei. Ma ti damsi ke sago avi biibiina ita panani,
iyamna ivi yanei ma nani sisiyina ke iti tumaghanei. 3 Ma iyavo kava ke ita vivitumaghana
na kubiisi God ivona bo,
“Nuwanuwaku ipughu kubiine avonakiiyaragha bo,
‘Viyakam ata veresi ma kegha, nani ku viyakamna ke ina ru tovona!’ ”*
Ma iyavo kava titumaghana na viyakam taviiya, iyamna maranai dobu iyamoyamoni
na namada ivovunagha ikovi da viyakam ita vereta.* 4 Giruma katamana kamonai,
mara kana vimiikovimasago na kana sisiya weni nakanani iterei, “God ina biga kudu-
bina ivi koviya, ma mara kana vimiikovimasago na ivi yakam.”* 5 Ma giruma sago ivona
bo, “Nani ku viyakamna ke ina ru tovona!”* 6 Iyavo kava rorova mara katamanina vara
biibiina ivi yanei na viyakam ke ita viiya, iyamna God ivi kawakiikiiyei. Ma viyakam na
patana da vovotawena da wawaya ina rui. 7 Tuna kubiine God, mara sago itere meyei
da wawaya nake ina rui, tuna marana na Karako. Nani wawayisi kawakiikiisi murisiyai
madegha ma madegha ikovi na God ivi sisiya David kurina da igiruma. Sisiyina namada
tavi sisiyei na weni,
“Karako God gamona koni yanei,
na ke koni tinakurukuru.”*
8 Josuwa Israel damsi iti nowesi da iti yakam na kegha, ibera kavai. Tuna kubiine nani
murinai God viyakam marana vuna ivi sisiyei.* 9 Tuna ivi debei da ina wawaya kubiisi
i taraboga patana da emakamakai da viyakam God gwabinai ina viiya. 10 Ikikava God
biga ivoterei ma ivi yakam, nakanani meni wawayina God ini tumaghanei ma viyakam
gwabinai ina viiya na ini vitesi da biga ina voterei ma ini yakam bubuna.* 11 Israel damsi
warereyai God ivi kawakiikiiyei da viyakam ke ita viiya. Ma tota na nani berana ke
taberai, titumaghana ma nuwanuwata kudubina ina sabibira da nani viyakamna ku
kamona tarui.
12 God vonana na ere rewapanina ma yawayawana. Tuna nakanani ma naipi
gamgam kirakiina da aviyavisina gavugavuna nuwanuwata ma ita nota kamona
etupatupasepini ma idebei da tota na ikikava. 13 God matanai na ke kovokovoghina da
aviyavisina tateregavui, tuna kurina bera kudubina debiiyai ekenakena. Ma ita bera
kubiine ini tupavireta da avi kubiine nakanani taberai.

Yesu na ita suwara kapuna badana ghamana.

14 Ita suwara kapuna badana ghamana na God Natuna Yesu, ma ighae ku kunuma
da God katagheyanai emakamakai. Tuna kubiine vitumaghana tavokikini, iyamna
namada tavonakiiyaragha da Yesu titumaghanei. 15 Ma ita vopeku maranai na ita
suwara kapuna badana ikamyuyuwaviiviiyeta, iyamna ikikava ruyagha bogii ma
bogiiyai tapanapanani nakanani ipanani, ma kegha da tuna na ke meyani berabero
sago ita bera tovoni. 16 Tuna kubiine titepatora ma tanae God ina ku vibadana gawarina
da maranai nuwapoya tapanapanani na ini kamyuyuweta ma ina agabiibai taviiya da
ini viteta.

5

1 Moses ina vonaviyoyovana kamonai igiruma da suwara kapukapuna babada
kamosiyai na wawaya sago ghamanakina ina vinei da i tetete wawayina. Ina biga da
wawaya ma God basusiyai imiimiiri ma i berabero kubiine na puyo gwabisiyai iviiviiya

---

* **4:3:** Psa 95:11 * **4:3:** Weni viyakamna na ke kunumai kava, dobuwai yavata. Ita yawasa kamonai ita berabero vitana iviitawei da nuwanuba tapanani. Ma ivotaweta da ke tipaparana da tota mani ita rewapanai yawasa makamakii nonowina tapanani. Ma bade itarapaparaneta da Seitan ke kovokovoghina da ina vowita. * **4:4:** Gen 2:2 * **4:5:** Psa 95:11 * **4:7:** Psa 95:7-8 * **4:8:** Deut 31:7; Josh 22:4 * **4:10:** Gen 2:2

ma God kurina isuwasuwara ma ikapukapuna. 2 Tuna na wawaya ma mitamitana, tuna
kubiine wawaya egegegenuwisi maranai evovoneghanegha ma esiwasiwana. 3 Tuna
kubiine suwara ina kapuni da tuna mani ina berabero kubiine ma bade wawaya i
berabero kubiine.* 4 Ma ke sago wawaya tuna mani kana vigheghena kubiine ina vine
meyei da suwara kapuna badana ghamana bigana ina berai. God ina kina kava wawaya
ina kwatui, ikikava Eron ikwatui nakanani. *
5 Maghimaghighina, Keriso ke tuna mani ita vine meyei da kana vigheghena kubiine
iti suwara kapuna badana ghamana. Kegha, God ivinei ma ivonei bo,
"Tam na natuku,
karako na taku am Mamai."*
6 Ma bade giruma katamana kamonai na ivonei bo,
"Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim,
Melkisedeki nakanani."*
7 Yesu dobuwai imakamakai ma iniponipowana na gamona ghamana ma ikiikiirara,
ere matadogana ivivi nowi God kurina iyamna tuna kovokovoghina da rabobowai
iti yawai. Yesu ivokuwaya ma ivi patutu kirakai, tuna kubiine na ina tou God ivi yanei.*
8 Tuna na God Natuna ma kegha da ina vokwarakwara kamonai na damina iviiya da
God ikikava ita votekatekei. 9 God ina kayowana ivotekateka yavui da karako iyavo kava
Yesu evovotekatekei na yawasa makamakii nonowina gwabinai ina viiya. 10 Ma bade
God ivinei da ivi suwara kapuna badana ghamana, Melkisedeki nakanani.

Kokitaruvimi da ami vitumaghana ke kona voterei.

11 Weni sisiyisi na kati sisiya kiimatani, ma kegha da ibagibagi da kata tere bubuni
da akovina kota viiya, iyamna sisiya koiyanei na koiyanatawei. 12 Tami namadani
kava kovi Keresiyana ma kota kiibau da kota vivibeyebeyena ma kegha, ami kayowana da
nota tekatekasi God vonana kamonai wawaya iti beyebeye meyemi. Vavai bagibagina
kota kanikani na tami karakava da kosususu.* 13 Meni wawayina susu kava eberaberai
na tuna gegeyina, ke itakova bubuni da berona bo biibiina na avai. 14 Ma vavai
bagibagina na wawaya magurisi kubiisi, iyamna ti na manamina iravisi, damina
eviiviiya da mikeme na berona ma mikeme na biibiina.

6

1 Tuna kubiine, akova karena Keresiyana yawasina kamonai na ke tuna kava mara
nonowa tibeyebeyena meyei. Ku maghinota tanae da nuwamagurita ina terei. Vibeye-
beyena karena na weni. Ikikava ita berabero kati nuwapoyei da kata voterei, ma ikikava
ita vitumaghana God kurina kata terei. 2 Ma bade ikikava kata babataito, ma ikikava
imata wawaya ku tepasi taterei, ma ikikava raborabobosi ina vomiiri, ma ikikava God
ini tupavireta da kovogha makamakii nonowina ina vereta. Weni berasi namada takovi.
3 Ma God ini vaghinei na ku maghinota kava tanae da akova vuna tapanani.
4 Ma iyavo kava Keriso ivi tumaghanei ma muriyai God itakuputei na ke ko-
vokovoghina da tarutinisi da ina vovira God kurina. Ti na rorova God ina yasegana
ma ina puyo biibiina ipanani, ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi, 5 God vonana
ina biibiina iakovi, ma God ina vikiivavona ina rewapana damina gisina iviiya, tuna
vikiivavona na karakava ina nekiibau. 6 Peyarina namada damina iviiya ma muriyai
vitumaghana ivoterei da ke kovokovoghina tarutinisi da ina vovira God kurina. Kegha, i
taraboga ivi wapai ikovi, iyamna iberai da nakanani ma God Natuna ku korosi ita tututu
meyei ma debiiyai kana vava ita viviberoi.

---

* **5:3:** Lev 9:7 * **5:4:** Exod 28:1 * **5:5:** Psa 2:7 * **5:6:** Melkisedeki da Abraham i varagutugutu na Gen 14:17-20. * **5:7:** Mat 26:36-46; Mak 14:32-42; Luk 22:39-46 * **5:12:** 1Kor 3:2

7 Weni berasi ku miiba taterei. Tano biibiina na garewa ekatukatuni da okowina
iumumai da pei egogogo bubuna ma iyamna ghamana etereterei vao badana kubiine.
Ma God nani tanona ini biibiini. 8 Ma tano berona na inamona ma iyiyo ina gogo da
iyamna kegha. Ma God tuna tanona inimagi ma ina kapuni ina karai.*
9 Turaturakai, tami nuwanuwakai, weni sisiyisi bagibagisi katereterei kurimi, ma
kegha da kaitumaghanemi da tami ke nakanani. Kakova bubuni da tami nani tanona
biibiina nakanani da yawasa makamakii nonowina ina vibiibiina kudubina kona viiya.
10 God na wawaya maninina, tuna kubiine nuwanuwana ke ina wapa da ina biga
koberaberai ma ami nuwaviina kurina irakata da ina wawaya kovi vitesi ma karakava
da koivitesi. 11 Akii kayowana ghamana da tami sago sago duma ikikava koberabera
bubuni na nakanani nuwanuwami kudubina ina sabibira da ku damona kona berai.
Nani berasi kona vokikini na ami nota ini rewapana da aviyavisina kotumatumei na
ina tupuwa. 12 Ke akii kayowana da kona patokai. Ma iyavo kava itumaghana ma ere
nuwanubasi ikoyakoyagha da God ina vonakiiyapa bagibagina ikikava itereterei na
nakanani ina veresi na ti damsi kovi bonebonesi.

God ina vonakiiyapa bagibagina.

13 God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na ivi debei da ina sisiya
na rewapanina, vonavaghata da berasi ina berai. God tepanai na ke sago iyai da tuna
ita notatepani, tuna kubiine na God tuna mani avanai iutukikita da nani vonakiiyapina
iberai. 14 Ivona bo, "Sisiya kiimatana avereverem da vibiibiina ghamana ana verem
ma ana berai da tupurereghim dobu ini yoghoyoghoi."* 15 Tuna kubiine, Abraham ere
nuwanubana ikoyakoyagha kirakai ma ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei
kurina na nakanani itupuwa. 16 Wawaya vonakiiyapa bagibagina ina berai na ku tepana
wawaya ghamana avanai initukikita da nani vonakiiyapina kana vitakutakurana
kudubina ina yovuyaraghi. 17 Ma God ina kayowana da wawaya iti beyesi da tuna ke
meyani ina nota ina virai. Tuna kubiine iyavo kava kurisi ina vonakiiyapa bagibagina
iterei na ku tepana tuna mani avanai iutukikita, ivi matakira da vonavaghata isisiyei.
18 Weni sisiyisi ruwa, ti na ina vonakiiyapa bagibagina ma ina utukikita na ivi rewapana
kirakai. Tuna kubiine takovi da ke kovokovoghina da ina nota ina virai, iyamna ke
meyani da ini bero. Ma tota iyavo kava God kurina taverau da rogunai tamakamakai na
ita nota ini rewapana, iyamna ina vonakiiyapa kurita tavokikini na tuna ina kiiepepita.
19 Ita yawasa kamonai nani vonakiiyapina titumaghanei da tuna kanumita kana
sopa. Nani sopana ina rewapana evovotana bubunita. Ita vitumaghana ini noweta ma
taparoro numana kunumai kana kiipapara ikiitatei da tarui ku gawara vovokaravina
vaghata.* 20 Ma kubiita Yesu namada maghinotai irui da ivi suwara kapuna badana
ghamana makamakii nonowina, Melkisedeki nakanani.*

7

Suwara kapuna badana kana vava Melkisedeki.

1 Weni tomowina Melkisedeki, tuna Seilam kwanatuna kana kiivavo, ma God ki-
idamo makamakiina ina suwara kapuna badana. Ma ketiyai Abraham iverupotei ma
ivi biibiini, iyamna Abraham ivivi ghaviya da kiikiivavo ruwamaruwa ma i seri damsi ya-
vata iravisi, ivi tuwanonowisi.* 2 Ma Abraham kana ghavighaviya gwabisiyai aviyavisina
inebonebosi na ivi ribaruwa da reregha imaruwa ma reregha sago na Melkisedeki iverei.
Ma bade Melkisedeki kana vava iyamna sago na 'Kiivavo Maninina.' Ma tuna Seilam*
kwanatuna kana kiivavo, tuna kubiine kana vava iyamna sago na 'Kiivavo Nuwanuba.'
3 Ina mamai ma ina maduwa bo ina rakaraka ke sago katakova tovonisi. Ma ina tupuwa

* **6:8:** Gen 3:17-18 * **6:14:** Gen 22:16-17 * **6:19:** Lev 16:2 * **6:20:** Psa 110:4 * **7:1:** Gen 14:17-20
* **7:2:** Seilam iyamna 'nuwanuba.'

da ina rabobo marana ke sago katakova tovoni. Tuna nakanani ma God Natuna, tuna suwara kapuna badana makamakii nonowina.†

4 Kokitai, Melkisedeki tuna wawaya ghamana sago. Ma Abraham na ita kaekiki avatetena, ma kegha da aviyavisina kana ghavighaviya gwabisiyai inebonebosi na Melkisedeki kana reregha iverei, ivi matakira da ighe kirakai. 5 Ma Livai tupurereghina na suwara kapuna babadisi, ma Moses ina vonaviyoyovana evonavona da Israel damsi i mura ini ribaruwa da reregha imaruwa. Ma reregha sago na suwara kapuna babadisi kii reregha ina viiya, ti na Livai kana dam kamonai. Israel damsi kudubisi na Abraham tupurereghina ma kegha da Livai kana dam kava na turaturasi gwabisiyai kii reregha eviiviiya.* 6 Ma Melkisedeki tuna na ke Livai tupurereghina, ma kegha da kana reregha Abraham gwabinai iviiya. Ma ku tepana Melkisedeki ivomiiri da Abraham ivi biibiini, namanaki da Abraham namada God ina vonakiiyapa bagibagina kamonai imakamakai. 7 Wawaya kudubita takovi da meni wawayina ina vomiiri da kwinana ina vivibiibiini na tuna wawayina ighe kirakai, ke kwinana nakanani. 8 Suwara kapuna babadisi na mara nonowa kii reregha eviiviiya ma peyarisi na karakava ina rabobo. Ma Melkisedeki tuna bade kana reregha iviiya ma giruma katamana evonavoneta da tuna na yawayawana. 9 Livai tupurereghina, ti na mara nonowa kii reregha na wawaya gwabisiyai eviiviiya ma kegha da ruvaruvana tavona da ti damsi na Melkisedeki kana reregha iverei, iyamna Livai ina nosi Abraham tuna iverena Melkisedeki kurina. 10 Karakava da Livai ita tupuwa, tuna na moro kava ina nosi Abraham tupuwina kamonai emakamakai. Ma Melkisedeki reregha Abraham gwabinai iviiya na ke Abraham kava ma Livai tupurereghina yavata ikiikokonisi.

11 Ma Livai damsi i biga ibera kavai. Ti na Moses ina vonaviyoyovana kunukununa, iyamna ti na suwara kapuna babadisi ma i biga da wawaya ita terevimaninisi da notataweyana God gwabinai ita viiya ma ke kovokovoghina. Tuna kubiine na murisiyai suwara kapuna badana sago Melkisedeki nakanani ivokiibuwei ma tuna na ke Eron da Livai kii dam kamonai ita kiibau, tuna na Juda kii dam kamonai ikiibau. 12 Maranai Moses ina vonaviyoyovana ivirei da dam bogiiyai kamosiyai wawaya ivinei da ini suwara kapuna badana na vonaviyoyovanina irikai ikovi da vonaviyoyovana vuna ita berai. 13 Ma nani wawayina tisisiyei na Yesu, tuna kana dam bogiiyai. Mara katamaninai nani damna ke meyani da God ina suwara kemana tepanai suwara ita kapuna. 14 Peyarita takovi da ita Bada na Juda tupurereghina. Ma Moses suwara kapuna babadisi ivi sisiyesi na ke meyani ita vonei da wawaya Juda kana dam kamonai ita vinei da suwara ita kapuni.

Suwara kapuna badana sago, Melkisedeki nakanani.

15 Aviyavisina aisisiyei na wekarakava kona kitai da yaghara kiikiina. Suwara kapuna badana sago inekiibau, tuna na Melkisedeki nakanani. 16 Moses ina vonaviyoyovana evonavona da Livai kana dam kamosiyai kava suwara kapuna babadisi ita vinesi, ma ita Bada Yesu ke nakanani ita vinei. Ina yawasa na makamakii nonowina ma ina rewapana irakata da ke ruvaruvana wawaya ina kiiviberoi. Tuna kubiine ivi suwara kapuna badana. 17 Giruma katamana kamonai na God Yesu kurina evonavona bo, “Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim, Melkisedeki nakanani.”* 18 Nani sisiyina iterei na Moses ina vonaviyoyovana ivoviviri, iyamna imitamita kirakai. Ke kovokovoghina da wawaya iti vitesi, 19 iyamna ke ruvaruvana da wawaya iti manini kamowisi. Ma karako na God keta kiimatana ivokiibuwei ma tuna ina berita da ita nota ini rewapana ma nani ketana takivini da taneriya kurina.

---

† **7:3:** Giruma katamana kamonai ke sago akova ita vereta da Melkisedeki tuna ikikava. Tuna itupuwa ma irabobo ma kegha da ina karena ma ina damona akovina kegha. Tuna ivi matakira da mara sago suwara kapuna badana sago ina nekiibau, tuna na Bada Yesu Keriso, God Natuna. * **7:5:** Num 18:21 * **7:17:** Psa 110:4

20 God tuna mani avanai iutukikita ma vonakiiyapa bagibagina iterei da Yesu tuna
iti suwara kapuna badana makamakii nonowina, ma weni vonakiiyapina na ke meni
suwara kapuna badana sago kubiine ita berai. 21 Yesu ina kina kava kurina ivona bo,
“Bada iutukikita ma ina ivonakiiyapa bagibagina iterei
na ke meyani ina nota ina virai.
Ivona bo, ‘Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim.’ ” *
22 God tuna mani avanai iutukikita ma ina vivaghina makamakiina vuna iberai. Ma
nani vivaghinina kana matakira na Yesu. Tuna kubiine takovi da ina vivaghina maka-
makiina vuna na ibiibii kirakai da suwara kapuna ketana katamanina ighekuyowei.
23 Ma Moses ina vonaviyoyovana katamanina kana suwara kapuna babadisi na
irukwamakai, ma ke kovokovoghina da i biga nakeda ita berai ita nae. 24 Yesu na suwara
kapuna badana ma ina yawasa na makamakii nonowina. Tuna kubiine na ke ko-
vokovoghina da ina biga ina voterei bo wawaya sago kurina ini damani. 25 Tuna kubiine,
iyavo kava Yesu ina keta ina kivini da God kurina ina neriya na Yesu kovokovoghina da
ini yawasa tuwanonowisi. Yesu na makamakii nonowina da tuna mara nonowa ini nowi
God kurina vitumaghana damsi kubiisi.
26 Suwara kapuna badana nakanani takayokayowei, iyamna tuna na vovokaravina
ma ke sago aviyavisina ita bera beroi. Tuna ina yawasa na miirara kiikiina. Ma God ivo-
viviri da berabero wawayisi kii boga. Ma bade ivokavari da ku kunuma vovona. 27 Tuna
na ke suwara kapuna babadisi viya nakanani, ti na suwara ina kapuna ini marapatei.
Kunona ti mani i berabero kubiine ma muriyai wawaya i berabero kubiine ekapuka-
puna. Yesu na mara sago kava ivi suwara da bera kudubina ivi tuwanonowi, maranai
tuna mani ivere meyei.* 28 Moses ina vonaviyoyovana kamonai wawaya ivinevinesi
da iti suwara kapuna babada, ma kegha da ti na wawayota, mitamitasi. Moses ina
vonaviyoyovana ivi nao, ma kegha da muriyai God tuna mani avanai iutukikita ma
ina vonakiiyapa bagibagina iterei da Natuna ivi suwara kapuna badana makamakii
nonowina. Ma Natuna ivi rewapana kirakai da suwara kapuna bigana eberabera bubuni
da maninina kavakava.

8

Yesu na ita suwara kapuna badana ghamana.

1 Sisiya aberaberai na iyamna vaghata na weni. Tota ita suwara kapuna badana
ghamana na kunumai, God ghamanakina kadakadarina katagheyanai emakamakai.*
2 Ma tuna yobe vovokaravina kamonai God ina biga eberaberai. Ma nani yobena na
vokavara kana gawara vaghata. Ke wawayota ita vowai ma Bada tuna mani ivowai.
3 Suwara kapuna babadisi evinevinesi na i biga da God kurina ina puyo ma suwara
ina kapuna. Tuna kubiine na ita suwara kapuna badana ghamana Yesu na bade
nakanani, ina biga da God kurina isuwara. 4 Mikeda dobuwai ita makamakai na ke
kovokovoghina da suwara kapuna bigana ita berai, iyamna namada suwara kapuna
babadisi imakamakai da Moses ina vonaviyoyovana ikikava evonavona na nakanani
esuwasuwara. 5 Bera vaghata na kunumai. Ma dobuwai suwara kapuna babadisi biga
eberaberai na imatakira da aviyavisina kunumai emakamakai, tuna ibonebonei. Be-
rana sago Moses iberai. Maranai yobe vovokaravina ita vowai na God ivonei bo, “Kebera
bubuni da aviyavisina koya tepanai avi beyem kukitai na tuna kava kevi gubegubei.”*
6 Ma karako na God namada Yesu ivinei da suwara kapuna bigana ita berai. Nani bigana
kamonai vivaghina makamakiina vuna ekivikivini da iyamna irakata kirakai, ke me
suwara kapuna babadisi viya nakanani. Ti na vivaghina katamanina ekivikivini. Ma
Yesu kubiita keta ivotawei da ina Mamai kurina. Tuna ketana na ibiibii kirakai, ke me

* **7:21:** Psa 110:4 * **7:27:** Lev 9:7 * **8:1:** Psa 110:1 * **8:5:** Exod 25:40

keta katamanina nakanani, iyamna ina vonakiiyapa vusi na vonakiiyapa katamanisi
ighekuyowei.
7 Ma mikeda vivaghina katamanina na maninina kavakava na avi kubiine vivaghina
viruwina ita vokiibuwei da katamanina kana gawara ita viiya? 8 Ma katamanina na ke
ita biibii kirakai, iyamna God ina wawaya ivi kiigiiyei da iwavusi. Tuna kubiine weni
nakanani ivi sisiya,
“Bada ivona bo, ‘Mara karakava epipisi da Juda damsi
ma Israel damsi yavata vivaghina makamakiina vuna kana berai.*
9 Weni vivaghinina na bogiiyai, ke nani vivaghinina i kaekiki mau yavata kaberai
nakanani.
Tuna maranai arutina bubunisi da Egypt dobuna ikiibutawei.
Nani vivaghinina yavata kaberai na ivi kiigiiyei,
tuna kubiine na akitatawesi.’
10 ‘Mara epipisi da Israel damsi yavata vivaghina makamakiina weni nakanani
kana berai,
Aku vonaviyoyovana ku gayamisi ana terei,
ma nuwanuwasiyai ana girumi.
Taku na i God,
ma ti na aku wawaya.’
11 Ma ke meni wawayina ina vomiiri da kwinana bo dam turana ini beyebeyena
kurina da ina vona bo,
‘Bada kutakovi,’
Iyamna wawaya kudubisi,
Kiikayokayona da ku wawaya ghamana na inakova yavuku.
12 Ma i berabero ana notatawei,
nuwanuwaku ina wapa da ke meyani ana nota meyei.”*
13 God vivaghina makamakiina vuna isisiyei na imatakira da katamanina kana mara
ekovikovi. Ma aviyavisina ina wadubo ma ina siru na gisina kava ina wapa.

9

Vokavakavara dobuwai ma kunumai.
1 Karenai God, Israel damsi yavata vivaghina makamakiina iberai. Ma kamonai ere
sisiyina da ikikava wawaya ita vokavakavara, ma bade ikikava dobuwai yobe vovokar-
avina ita vowai. 2 Ma nani yobena ivowai na basunai itupayaraghi da ruwa. Ma nona
tupayaraghina kamonai na rampa kana tutura kiina ivi miiriya ma parawa God kurina
isuwara na kana kweura tepanai iterei. Weni tupayaraghina na ivonavonei da Gawara
Vovokaravina.* 3 Nani yobena basunai na gara itinayaraghi da murina tupayaraghina
ikiikiipapari ma tuna tupayaraghina ivonavonei da Gawara Vovokaravina Vaghata.*
4 Ma nani tupayaraghina kamonai na suwara kana kema sago goldiyai iyamoni da
tuna tepanai insens ikapukapuna God kurina. Ma bade kii ipapa da vovovidaburana
sawarina sago iyamoni ma kupuna na goldiyai ipasiviviviri. Tuna ivonavonei da
vivaghina makamakiina kana Aki. Ma Aki kamonai na karisewa imakamakai, tuna
goldiyai iyamoni ma sinenai na vavai kana vava mana na gisina iuwani. Ma bade
Aki kamonai na vivaghina wakimisi ruwa ma tepasiyai na God ina sisiya bagibagisi
imaruwa igirumi. Ma bade Eron ina diwona warereyai irusisi da ruguruguna iterei
na tuna diwonina yavata Aki ku kamona iuwana.* 5 Ma Aki tepanai na aneya

* **8:8:** Israel ma Juda: Kiivavo Soromon ina rabobo murinai Jiu damsi kamosiyai ivi ghaviya da iyi ini kiivavo ma ivi bogebogesi da i dobu ruwa. Sago kana vava Israel ma sago kana vava Juda. Ma patana da nakanani imakamakai maranai Jerimaya weni sisiyina igirumi. 1Kgs 11 ma 2Chr 10 kamonai kuni yavi. * **8:12:** Jer 31:31-34 * **9:2:** Exod 26:1-30, 25:31-40 * **9:3:** Exod 26:31-33 * **9:4:** Exod 30:1-6, 25:10-16, 16:33; Num 17:8-10; Exod 25:16; Deut 10:3-5

kadakadarisi ruwa ivi gubegubei. Ma nani aneyisi nevana da nevana mapesi itarorona da ivi tupapoteyana da Aki kana kiitana ita rogui. Ma nani kiitanina tepanai isuwasuwara da God wawaya i bera beroberosi ita notatawei. Ma wekarakava na ke tuna sisiyina kana mara da ani sisiya bubuni.*

6 Bera kudubina yobe kamonai ivi maninini ikovi ma suwara kapuna babadisi na nona tupayaraghina ikivukivui, ivivi marapatei da i biga iberaberai.* 7 Ma suwara kapuna badana ghamana ina kina kava murina tupayaraghina ku kamona mara sago kava ina rui madegha sago kamonai. Mara nonowa tara kava ikavakavari ma irurui da God kurina tuna mani ina berabero kubiine ma muriyai na wawaya i berabero kubiine isuwasuwara. Meni berasi wawaya iberaberai ma ke itakovi da ti na bera beroberosi, ti berasi kubiine isuwasuwara.* 8 Weni varagutugutusi na Kanuma Vovokaravina ibeyebeyeta da murina tupayaraghina na gudugudu na. Vokavara kana keta katamanina, ina tupayaragha ma ina bera kudubina yavata patana da imakamakai na wawaya imiiripotesi, iyamna Gawara Vovokaravina Vaghata kana keta karakava da ina votawei. 9 Weni tuna na ibeyebeyeta, ivi matakira da aviyavisina karako maranai etuputupuwa. Evonavoneta da ghamoghamo suwarisi ma suwara viya God kurina ivereverena na ke ina berai da iyavo kava suwara ekavakavarapiyei na ini maninisi, iyamna patana da damisi eviiviiya da ti na berabero wawayisi. 10 Weni berasi na keta katamanina ma kam ma uma ma towatawetaweyana isisiyei. Tuna na tupuwa kana bera ma ke kovokovoghina da nuwanuwata kamonai berabero ina kowatawei. Ma berasi na nakanani ipisi da ku karako da God keta vuna ivokiibuwei.

11 Ma Keriso tuna namada ivi suwara kapuna badana ghamana da vibiibiina kiikiimatanisi namada damisi taviiviiya na tuna igayamei. Ma namada yobe vovokaravina kunumai ku sinena irui ma nani yobena na kiimatanina ma biibii kirakiina, ke wawayota imasiyai ita vowai, bo ke weni dobuna sawarina. 12 Mara sago kava Keriso irui ku yobena na Gawara Vovokaravina Vaghata ku kamona da suwara ivi kovi tuwanonowi. Ma tuna ke gote bo kau tomowina tarana ita kavari da ita suwara. Tuna mani taranai ikune da yawasa makamakii nonowina kubiita iviiya. 13 Vonaviyoyovana katamanina kamonai na kau yagarina ma gegeyina ikapukapugavovori da yapukarena kava. Ma bade kau tomowina ma gote tarasi iviiviiya ma wawaya puyapuyakisi ivivi rururubusi ma ivivi popopokusi. Weni nakanani iberaberai da wawaya puyapuyakisi na ivivi biibiinisi.* 14 Ma nuwanuwata titete kamowi da nani maranai na ghamoghamo tarasiyai wawaya ivivi biibiinisi. Ma karako, tota na Keriso tarana ibiibiinita na biibiina irakata kirakai. Ita bera beroberosi nuwanuwata kamonai na ku rabobo ivi riyeta ma kegha da Keriso tarana berabero kudubina ina kowatawei da God yawayawana kubiine tabiga. Keriso na Kanuma Makamakii Nonowina ina rewapanai ivere meyei da ivi isuwara God kurina, ma tuna na suwara kiimatanina iyamna ke sago berona gwabinai.

15 Tuna kubiine Keriso ina kina kava na God ma wawaya basusiyai ivi tetete da vivaghina makamakiina vuna itupuwa. God vonakiiyapa bagibagina iterei da iyavo kava ikwatukwatusi na vibiibiina kiikiimatanisi kubiisi ivivi yapaka na ina veresi. Keriso irabobo da iyavo kava vivaghina katamanina ina rewapana gaburinai imakamakai da berabero kovoghina ikutatanisi na irupamatawesi.

16 Wawaya gamobuderina votanina kubiine na kunona takitai da nani wawayina ina rabobo ma muriyai da aviyavisina ivivi sisiyei na takivini. 17 Ma wawayina yawayawana ina makamakai na gamobuderina tuna iyamna kegha ma ina rabobo murinai na ina rakaraka gamobuderina ikikava ivivi sisiyei na ina berai. 18 Tuna kubiine na vivaghina katamanina na tara tepanai imiimiiri, tuna ivi matakira da rabobo itupuwa.

* **9:5:** Exod 25:18-22 * **9:6:** Num 18:2-6 * **9:7:** Lev 16:2-34 * **9:13:** Lev 16:15-16; Num 19:9, 17-19

19 Kunona Moses sisiya bagibagisi kudubina vonaviyoyovana kamonai wawaya kurisi
ivi yonayonei ikovi. Ma muriyai na kau tomowina ma gote tarasi iviiya ma okowa yavata
ivirai ma sipu vunivunina yebayebarina iviiya da hisop raghana gisina ikuvikapui.
Nani raghana ku okowa ikiikiikutuvi ma vonaviyoyovana bukana ma wawaya kudubisi
ivi rururubusi.* 20 Ma ivona bo, “Weni tarana ekukutanimi da vivaghina makamakiina
God yavata koberaberai. Ma sisiya bagibagina iveremi da kona votani.” 21 Ma bade
Moses berana sago iberai, ivomiiri da yobe vovokaravina ma vokavakavara sawarisi
kudubina nani taranai ivi rururubu.* 22 Vona bubuna, Moses ina vonaviyoyovana
evonavona da tara ina kina kava berona ina kowatawei. Ma tara ke ina sororo na
notataweyana ke ina tupuwa.*

Keriso ivere meyei da ivi suwara da berabero iviitawei.

23 Tuna kubiine ghamoghamo tarasi isuwasuwara da dobu yobena ma ina sawara
na nakanani ivivi biibiini. Ma ti na ke bera vaghata, ma kunuma sawarisi keyakeyuna
kava. Ma kunumai na yobe vovokaravina vaghata emakamakai. Ma bade suwarina
ivi biibiini na kiimatanina, ke dobu suwarina nakanani. 24 Suwarina na Keriso iberai.
Ma ke weni dobuna kana yobe wawaya imasiyai ita yamoni na ku kamona ita rui da
ita suwara, iyamna tuna yobena na ke yobena vaghata ma vibonebonena kava. Kegha,
Keriso ighae ku kunuma ma irui da karako God gwabinai tota kubiita emiimiiri.
25 Ma ke mara peyarisi ita rui da ita vere meyei da ita suwara ma mara sago kava.
Ikikava iberai na ke weni dobuna suwara kapuna babadisi nakanani. Ti na madegha
nununai ghamoghamo tarasi ekavakavari ma eruru da Gawara Vovokaravina Vaghata
ku kamona da esuwasuwara. 26 Mikeda Keriso ina biga nakanani na ita rabobo ma bade
ita rabobome, ina vokwarakwara iti taratatanei. Ma kegha, dobu karena da ku karako na
nani kamonai mara sago kava inekiibau. Ma ipisi na ivi matakira da ke mara gurina ma
mara damona. Ma mara sago kava tuna mani ivere meyei da ivi suwara da berabero
ina rewapana iutugavovora tuwanonowi. 27 God iterei da wawaya sago sago duma
mara sago kava ina rabobo ma nani murinai maghinonai ina miiri da ini tupavirei. 28 Tuna
kubiine na Keriso ivere meyei da ivi suwara ma irabobo da mara sago kava na wawaya
peyarisi i berabero ikowatawei. Ma ina vovira na ke ita berabero kitameyena kubiine.
Nani maranai na iyavo kava Keriso ikoyakoyaghi na yawasa makamakii nonowina
ina veresi.*

10

Yesu Keriso mara sago kava ivere meyei da ivi suwara wawaya peyarita kubiita.

1 Moses ina vonaviyoyovana na keta wadubona, ma nani berasi na ke bera vaghata,
keyakeyuna kava. Tuna imatakira da bera kiimatanisi na muriyai epipisi. Jiu
damsi na vonaviyoyovana ekivikivini da madegha nununai berasi sago imarapatei
da ghamoghamo suwarisi ekapukapuna. Esuwasuwara da iti maninisi na God ku-
rina ita nenae ma ita vokavakavara, ma nani suwarisi na ke kovokovoghina. 2 Mikeda
iti maninisi na mara sago kava suwara ita kapuni da nuwanuwasi ita yaghari, ma damisi
ita viiya da berabero gwabisiyai kegha na suwara kapunina ita voterei. Ma kegha
da iyavo kava Moses ina vonaviyoyovana ekivikivini na patana da ghamoghamo
esuwasuwara, iyamna eberabera kavai da i berabero ita kowatawei. 3 Tuna kubiine
madegha nununai esuwasuwara da inuwaterenisi da ti na berabero wawayisi, 4 iyamna
ghamoghamo tarasi ke kovokovoghina da wawaya i berabero ina kowatawei.

5 Tuna kubiine Keriso, maranai weni ku dobuna ipisi na ivona bo,
“Tam ghamoghamo suwarisi ma verena viya ke kuta kayokayowei,
tuna kubiine tupuwa sago kuvovunaghi kubiiku da ana suwarei.

* **9:19:** Exod 24:6-8 * **9:21:** Lev 8:15 * **9:22:** Lev 17:11 * **9:28:** Isa 53:12

6 Wawaya i berabero kubiine na suwara ekapukapuna
ma evereverena kurim ma nani suwarisi na ke nuwanuwam ita viiviiya.”
7 Ma bade Keriso ivona bo,
“O God, taku weni,
apisi da am kayowana ana berai.
Giruma katamana kamonai ikikava ivivi sisiyeku na nakanani ana berai.”*
8 Weni girumina tavi yavi na kamonai Keriso ivona da God wawaya i suwara ma i verena ibarei na ivi debei da wawaya ghamoghamo ekapukapuni ma tara evereverena i berabero kubiine ma nani berasi na God ke iti nuwabiibiiyei. Namanaki da Moses ina vonaviyoyovana ikivikivini da suwara ikapukapuna, nani berasi na ke kovokovoghina da God nuwanuwana ita viiviiya. 9 Ma nani murinai Keriso ivona bo, “O God, taku weni, apisi da am kayowana ana berai.” Ivivi sisiya da keta katamanina Moses iveresi na igudui ma keta vuna Keriso ivotawei da keta katamanina kana gawara ita viiya. 10 God ekayokayowei da kati wawayamanini. Tuna kubiine iberai da Yesu Keriso mara sago kava ivere meyei da ivi suwara da berabero kudubina ivi kovi tuwanonowi.
11 Keta katamanina kamonai na suwara kapuna badana imiimiiri da suwara ikapukapuna, ivivi marapatei ma kegha da nani suwarisi wawaya i berabero ke ita kowakowatawe tovoni.* 12 Ma ita suwara kapuna badana ghamana na mara sago kava wawaya i berabero kubiine ivere meyei da ivi suwara God kurina ma tuna suwarina na makamakii nonowina. Ma muriyai na God katagheyanai imakiivipika.* 13 God gwabinai ikoyakoyagha da karakava kana ghavighaviya ku kae gaburina ina teresi, 14 iyamna tuna na mara sago kava ivi suwara da iyavo kava i berabero ikowakowatawei na iberisi da vovokaravisi.
15 Ma bade Kanuma Vovokaravina imamatara kurita da weni tuna na vonavaghata. Kunona ivona bo,
16 “Bada ivona bo, ‘Mara epipisi da aku wawaya yavata vivaghina makamakiina weni
nakanani kana berai.
Aku vonaviyoyovana ku nuwanuwasi ana terei,
ma gayamisiyai ana girumi.’ ”*
17 Ma bade ivona bo,
“Ti na aku vonaviyoyovana ivi kiigiiyei ma kegha da i bera beroberosi na nuwanuwaku
ina wapa da ke meyani ana nota meyei.”*
18 Ma vaghina, berabero namada inotatawei da karako suwara kapunina iyamna kegha.

Taneriya God kurina.

19 Varevaresiku, Yesu taranai keta ivotawei, tuna kubiine ere tepatorata maninina tarui da ku Gawara Vovokaravina Vaghata. 20 Nani ketana vuna na yawasa everevereta, iyamna tuna mani tupuwina isuwarei da ivotawei. Taparoro Numana kamonai tupayaragha garana nani ketana igudugudui na maranai Keriso irabobo na garana itamosika, ivi matakira da ivotawei kubiita. 21 Ita suwara kapuna badana ghamana na Keriso, ma tuna na tota God ina wawaya kata koyakoyagha. 22 Tuna kubiine nuwanuwata kudubinai God titumaghanei ma ita nota yagharinai taneriya kurina, iyamna taranai iruruubuta da nuwanuwata dadabuna ikowatawei, ma bade okowa miirarinai tupuwita ikowatawei.* 23 Ma tota iyavo kava tavonavona da titumaghana na nani vitumaghanina tavokikini, iyamna takovi da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na ina berai kubiita. 24 Ma tinuwanotanota da turaturata ikikava tivitesi ma tikitavivirana da tinuwayuyuna ma agata ina biibai. 25 Turaturata viya ivotereta da vokavakavara marasiyai ke ita riyeriyesi, namadani kava nakanani eberaberai da

* **10:7:** Psa 40:6-8 * **10:11:** Exod 29:38 * **10:12:** Psa 110:1 * **10:16:** Jer 31:33 * **10:17:** Jer 31:34
* **10:22:** Lev 8:30; Ezek 36:25

manamina iravisi. Ma tota na ke taberai da ti nakanani, mara nonowa tariyeriyeta. Kiiepepavivirana tavotupei, iyamna takitai da Bada ina vovira marana na gisina kava ina nekiibau.
26 Mikeda tota vonavaghata akovina namada taviiya ma kegha da tabarei ma ita
kayowana da berabero kamonai tamakai na ke sago avi suwarina ita makamakai da
ita berabero ina kowatawei. 27 Tabarei na ke sago mike tanae, da ere yabuyabumanita
vitupavira marana takoyakoyaghi da iyavo kava God ighaviyei na ti yavata keyama
ghamana muyamuya vaghina ina karagavovorita.* 28 Rorova mara katamanina meni
wawayina Moses ina vonaviyoyovana ibarei na ivi tupavirei da wawaya ruwa bo
aroba nani wawayina ina berabero ivi mamatarei na tuna wawayina ivi raboboi, ke
ita nuwaghana tovoni.* 29 Ma karako meni wawayina Keriso ibarei na ikikava? Ti damsi
na God Natuna iutugudai, ma iberai da nakanani ma vivaghina makamakiina tarana
na iyamna kegha. Nani taranai i berabero kudubina ita kowatawei ma kegha da evon-
avonavikoniyei. Ma Kanuma Vovokaravina God ina agabiibai nani damsi ita veresi,
ma kegha da ivonaviiviiyakei da nuwanuwana ipughu kirakai. Kovi nuwanotanota da
wawaya nakanani eberabera na kovogha ghama kirakiina ina panani.* 30 Namada
takovi da Bada ivona bo, “Taku biwa ana viiya, kovogha ana veresi,” ma bade ivona bo,
“Aku wawaya ani tupaviresi.”* 31 God na yawayawana ma ina rewapana ina viinim na
kuna yabumana kirakai.
32 Konota ina vovira da karenai tami ikikava. Keriso ina yasegana koviiya na vi-
tumaghana kovi karei da kovokwarakwara kirakai, ma kegha da ami vitumaghana
kovokikini ma komiiri da bagibagina. 33 Mara viya na debiiyai wawaya ivonavon-
avinamemi ma ivivi kayoberowanemi da kovovokwarakwara. Ma mara viya na kokita
da bade turaturami viya nakanani damina iviiviiya na nuwanuwami kudubinai
kovi turanesi. 34 Ma iyavo kava gabura kamonai imakamakai na kovi kamyuyuwaviiviiyesi.
Ma wawaya ami sawara kudubina inebomi na nuwabiibiiyai kovi bagunei, iyamna
koakovi da tami kubiimi na kunumai ivi yapaka emakamakai. Ma tuna na mura ki-
imatanina ma makamakii nonowina. 35 Tuna kubiine na nota rewapana ke kona voterei,
iyamna damonai ami nota rewapanina kubiine Bada ini miiyemi. 36 Bera ghamana
da mara nonowa kona miirikikina da God ina kayowana kona votekatekei na ikikava
ina vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina berai kubiimi, 37 iyamna giruma
katamana kamonai God evonavona bo,
“Wawayina epipisi na mara gisina kava
da ina nekiibau,
ma ke ini kayovira.”
38 “Ma aku wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina makai.
Ma iyavo kava ina yabumana bo ini muritina
na ana kitatawesi.”*
39 Iyavo kava ini muritinana na ina siwana. Ma tota na ke nakanani. God titumaghanei
kubiine na yawasa makamakii nonowina tapanani.

11

Vitumaghana

1 Vitumaghana iyamna na weni. Nuwanuwata kudubinai takova bubuni da aviyav-
isina tanotanotai da ita tupuwa na mara sago ina tupuwa. Tuna na aviyavisina ke
kata kitai ma kegha da ita nota ivi rewapana da karakava tapanani. 2 Mara katamaninai,
wawaya i vitumaghana kubiine na God ivi gheghenisi.

* **10:27:** Isa 26:11 * **10:28:** Deut 17:6, 19:15 * **10:29:** Exod 24:8 * **10:30:** Deut 32:35-36; Psa 135:14
* **10:38:** Hab 2:3-4

3 Ma ita vitumaghana kubiine na takovi da God gamonai na kunuma da dobu itupuwa.
Tuna kubiine, karenai ke sago aviyavisina ita makamakai da wawaya matasiyai ita kitai
ma kegha da nani kamonai aviyavisina karako takitakitai na God ivokiibuwei.*
4 Abel ina vitumaghana kubiine na ina suwara God kurina ibiibii kirakai, ke Kein ina
suwara nakanani. Tuna kubiine God na ina suwara ivi vaghinei ma ivona da tuna na ina
wawaya maninina. Ina vitumaghana kubiine na namanaki irabobo ma kegha da ina
bera na patana da ibeyebeyeta.*
5 Inoka ina vitumaghana kubiine na ke ita rabobo, iyamna God iviitawei ighae
ku kunuma, iwapa. Muriyai da ita ghae na ina bera kudubina God ivi vaghinei ma
nuwanuwana iviiya, tuna kubiine iviitawei.* 6 Iyavo kava vitumaghana gwabisiyai
kegha na ke kovokovoghina da God ini nuwabiibiini. Ma meni wawayina ina kayowana
da God kurina ina nae na ini tumaghana da God emakamakai. Ma bade ini tumaghana da
iyavo kava nuwanuwasi kudubinai God iekwekwai na biibiina ghamana ina panani.
7 Nowa ina vitumaghana kubiine na God ina sisiya ivi yanei maranai vonaverena
iviiya da nuwapoya ghamana ina tupuwa. Nuwapoyina na bera vuna da wawaya ke
meyani ita kitai. Ma ivotekateka da waka iyamoni da kawana ma natunatuna yavata
yawasa ipanani. Ma ina vitumaghana ivi debei da nani maranai wawaya peyarisi na
berabero wawayisi ma kovogha berona ipanani. Ma bade ina vitumaghana kubiine
God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina.*
8 Abraham ina vitumaghana kubiine na ivomiiri maranai God ivona da ina dobu
ita kiibutawei ma ita nae ku dobu sago. Ma bade vonakiiyapa bagibagina Abraham
kurina iterei da mara murinai dobu vuna ini rapenei. Ma nani dobuna vuna na Abraham
ke itakovi da tuna meni dobunai ma kegha da ivotekateka da ivomiiri inae.* 9 Ma
ina vitumaghana kubiine nani dobunai imakamakai da nakanani ma dobu viruwa
wawayina. Ma kegha da ivi tumaghana da ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei
na nakanani ina berai. Ikikava yobe kamonai imakamakai na nakanani bade natuna
Aisiki ma tupuna Jeikap imakai. Ma God nani vonakiiyapina Abraham kurina iberai na
ivi damani Aisiki da Jeikap kurisi.* 10 God namada ina nota irereghi da ikikava kwanatu
sago ita yamoni, kana kowora na bagibagina ma makamakii nonowina. Ma Abraham
nimonimoriyai ikoyakoyagha da nani kwanatuna kamonai ita makai.
11 Abraham ina vitumaghana kubiine na kawana Sera yavata ivi tuwa, namanaki da
imorapa kirakai ma kawana na gagarina. Ivi tumaghana da God ikikava vonakiiyapa
bagibagina iterei na nakanani ina berai.* 12 Tuna kubiine namanaki imorapa kirakai
da kitana da ke kovokovoghina da iti tuwa ma kegha da karako tupurereghina ipeyari
kirakai da dobu ikiimumui da ke viviyavina, nakanani ma kunuma kana gwamegwame
ma kikira kana gonugonu.*
13 Weni vitumaghana damsi mara katamaninai na i vitumaghana ivokikini da i
ku rabobo. God ina vonakiiyapa bagibagina kurisi iterei na berana ke ita tupuwa i
yawasa kamonai. Ma namada i nota inae da aviyavisina ivonesi na ivi tumaghana da
berasi karakava ina tupuwa, ma ivivi nuwabiibai. Ma debiiyai ivi vaghinei da ti na dobu
viruwa damsi, dobuwai ti na numataya.* 14 Wawaya nakanani ini sisiya na takovi da
dobu sago iekwekwai da iti rapenei. 15 I dobu wadubona iverukuyowei na ivi notawapei,
mikeda ita notanotai na namada ita voviramakai. 16 Ma ti na dobu kiimatana iekwekwai,
i kayowana da i dobu vaghata na kunumai. Tuna kubiine God ke ita vivinimayesi ma
ivi vaghinei da ti damsi kurina evonavona da tuna na i God. Ma kubiisi namada i
kwanatu iyamoni ikovi.

---

* **11:3:** Gen 1:1; Psa 33:6, 9; Jon 1:3 * **11:4:** Gen 4:3-10 * **11:5:** Gen 5:21-24 * **11:7:** Gen 6:13-22 * **11:8:** Gen 12:1-5 * **11:9:** Gen 35:27 * **11:11:** Gen 18:11-14, 21:2 * **11:12:** Gen 15:5, 22:17, 32:12 * **11:13:** Gen 23:4; 1Chr 29:15; Psa 39:12

17-18 Abraham ina vitumaghana kubiine na ivotekateka da natuna Aisiki iti suwara
maranai God irubui. God ina vonakiiyapa bagibagina namada Abraham iverei da
ivona bo, “Aku vonakiiyapa bagibagina da tupurereghim vaghata na natum Aisiki
kava gwabinai.”* Ma kegha da Abraham ivovunagha ikovi da natuna sago kava Aisiki
ita kiivunui da ita suwara.* 19 Inotai da Aisiki ita rabobo na kovokovoghina da God ita berai
da rabobowai ita vomiiri. Ma aviyavisina itupuwa Aisiki kurina, tuna na nakanani ma
ita rabobo ma bade ita vomiiri.
20 Aisiki ina vitumaghana kubiine na natunatuna Jeikap da Iso i mara murina kubiine
ivi biibiinisi.*
21 Jeikap ina vitumaghana kubiine na maranai imorapa kirakai da ita rabobo na
tuputupuna ivi ruwa ivi biibiinisi, ti na Josepa natunatuna. Ma ina diwonai itupavibagi
ma God ivokavakavari.*
22 Josepa ina vitumaghana kubiine na ina rabobo marana inenekiibau na ina nota
ivi rewapana kirakai da mara sago Israel damsi Egypt ina kiibutawei. Ivi sisiyei na
gamobuderina iveresi da maranai ita nenae na tuwirina yavata ita kavari.*
23 Moses ina maduwa da ina mamai i vitumaghana kubiine na maranai Moses
itupuwa na itereteregavui da nawaravi aroba ikovi. Ikitai da tuna pepeya sago, ma
kiivavo Pero ina sisiya bagibagina ke ita yabumanei.*
24 Moses ina vitumaghana kubiine na maranai ivi yaraga na ke ita kayowei da wawaya
ita vonei da tuna na Pero tupuna.* 25 Ina keta ivinei da God ina wawaya yavata
ita vokwarakwara patapata. Ma ke ita kayowei da berabero kana nuwabiibai kamonai
ita makai, nani nuwabiibiina na mara tupona kava. 26 Inotai da ita vokwarakwara God
ina Vivinevine Wawayina nakanani na iyamna ita rakata kirakai, ke Egypt ina mura
nakanani. Egypt ina mura kudubina ita viiya na iyamna kegha. Tuna ikitataweyana
da mara murina kana mura ikitakitai.
27 Moses ina vitumaghana kubiine na Egypt ikiibutawei ma ke Egypt kana kiivavo
ina nuwapughu ita yabumanei da ita nae. Namanaki da God na ke kitakitana ma kegha
da Moses, God ikitai. Tuna kubiine na ina nota ke ita peku ma ke iti muritina. 28 Ina
vitumaghana kubiine na Pasova ivi karei. Ivona na Israel damsi tara iyuna ma i
matuketa ririnai ivi rururubu da rabobo aneyina ivi yuvonavonisi da Israel natunatusi
tomotomowa iyiyarokosi ke iti kiivunuwana.*
29 Israel damsi i vitumaghana kubiine na Yegai Yebayebarina idamani ku nevana,
tuna nakanani ma tano kanakanana tepanai ita bababa. Ma Egypt damsi ibera tovoni
da murisiyai ita damana na kegha, kudubisi iuma dodo.*
30 Israel damsi i vitumaghana kubiine na Josuwa yavata ibaba da Jeriko garina iviviri
da mara miikovimaruwa ma garina itamoririgha.* 31 Reiyab tuna madamadawarina
ma ina vitumaghana kubiine na ke ita rabobo. Wawaya peyarisi nani kwanatuna
kamonai God ke ita vivitumaghanei na irabobo ma Reiyab na kegha, iyamna Israel ina
nanaga wawayisi itinariyesi ma ikoyagha bubunisi.*
32 Vitumaghana wawayisi mara katamaninai ipeyari kirakai, tuna kubiine ke ko-
vokovoghina da kudubisi ati sisiyesi. Gidiyon, Baraki, Samson, Jepta, David, Samuweru,
ma peroperoveta peyarisi ati sisiyesi na ita guri kirakai.* 33 Weni wawayisi i vitu-
maghana kubiine na viya dobu viruwa damsi yavata ivi ghavighaviya ma ighegavovorisi.
Ma viya nota manininai ivi kiivavo, ma viya na ikikava God ina vonakiiyapa bagibagisi
kurisi itereterei na iyamna iviiya. Ma viya i vitumaghana kubiine na layon kawasi

* **11:17-18:** Gen 21:12 * **11:17-18:** Gen 23:4; 1Chr 29:15; Psa 39:12 * **11:20:** Gen 27:27-29, 39-40 * **11:21:** Gen 47:31, 48:1-20 * **11:22:** Gen 50:24-25; Exod 13:19 * **11:23:** Exod 2:2, 1:22 * **11:24:** Exod 2:10-12 * **11:28:** Exod 12:21-30 * **11:29:** Exod 14:21-31 * **11:30:** Josh 6:12-21 * **11:31:** Josh 2:1-21, 6:22-25 * **11:32:** Judg 6:11–8:32, 4:6–5:31, 13:2–16:31, 11:1–12:7; 1Sam 16:1–1Kgs 2:11; 1Sam 1:1–25:1

ikiipotai,* 34 ma viya keyama karakaratina, muyamuya kirakiina ikiipekini. Ma viya
i vitumaghana kubiine rabobo iveruvuvurei da wawaya seriyai ke ita taravunusi. Viya
na mitamitasi ma i vitumaghana kubiine na rewapana iviiya. Ma ghaviya kamonai
ivi rewapana kirakai da dobu viruwa damsi ikwavinisi.* 35 Ma wivine viya i vitu-
maghana kubiine na i rakaraka raborabobosi ivomiiri da ivovira kurisi.*

Ma wawaya viya gabura kamonai i vitumaghana ivotanakikini da ivokwarakwara
kirakai. Vitumaghana ita voterei na gabura kamonai ita votawesi ma ibara da inivisiyai
irabobo. Ivi tumaghana da rabobo murinai ita vomiiri ma yawasa biibiina ita panani. 36 Ma
viya na wawaya ivonaviiviiyakesi, ma viya na iwidiwidisi, ma bade viya na cheiniyai
ikunisi ma ku gabura iteresi.* 37 Viya na wakimiyai iravisi da ivi rabobosi, ma viya
na ivi righasepiyana, ma viya na seriyai ivi taravunuwana. Wawaya ivi tupaketowanesi ma
ivi agaberowesi ma ivi kayonogenogeyanesi da vitonara ikarisi ma ghamoghamo bekasi
kava ivivi kote ma nakanani imakamakai ma ibababa.* 38 Ti na ibiibii kirakai da
wawaya peyarisi dobuwai ighekuyowesi. Ma kwanatu kamonai ikwavinisi da koya ma
warereyai ibababa. Ma buba da bonagha kamosiyai irurukenakena.

39 Weni wawayisi peyarisi i vitumaghana irakata kirakai da God ivi gheghena ki-
rakiiyesi. Ma God ina vonakiiyapa bagibagisi kurisi iterei na berasi ke dobuwai
ita viiya, iyamna karakava ita tupuwa.* 40 God ina kayowana da keta vuna ma biibii
kirakiina ita vovunagha yavui ma muriyai ti damsi na tota yavata yawasa maninina ma
makamakii nonowina kata vii patapatai.

12

God na ita Mamai.

1 Ma tota bade taveru bubuna, iyamna weni vitumaghana damsi tavi sisiyesi na koroto
ghamana ma kunumai egayogayota. Itekateka kirakai da berabero iti rukirekireta,
tuna kubiine berabero ma aviyavisina ekukuvipikita na kudubina tataririghi da ita
viveraverau ketana God maghinotai iterei na taverusugesugei. 2 Ma matata na Yesu
kava kurina takita iyamna ita vitumaghana ina karena ma ina damona na tuna kava.
Rabobo korosiyai na inimayamayana ma kegha da ivi bagunei ma ivere meyei da
irabobo, iyamna iakovi da karakava nuwabiibii ghamana ina panani. Ma karako na God
ina vikiivavo gawarina katagheyanai emakamakai.

3 Ikikava imiirikikina maranai berabero wawayisi ivi kayotiranei na konotai da tami
bade ami nota ke ina peku ma ininimi ke ina bara. 4 Ma tami koipoi da berabero
kota takuputei iyamna ke kota vivipaparana kamowa da ku rabobo iti riyemi. 5 Mikeda
nuwanuwami iwapa da God irukiiepepimi ma ivonemi da tami na natunatuna. Ivona
bo,

“Natuku, maranai Bada kovogha ina vereverem da vibeyebeyem kubiine na kekita
kamowi.
Ma ina tupatupavimaninim na ke am nota ina peku,
6 Iyamna Bada iyavo kava inuwayuyunisi na ti damsi kovogha evereveresi da
vibeyebeyesi kubiine,
ma iyavo kava eviiviinisi da natunatuna na ti damsi ekwapukwapusi.”*

7 Kona vivikamyuyuwa ma kegha da kotupe meyemi, iyamna God etupatupavimani-
maninimi, imatakira da tami natunatuna vaghata. Meni ededisi ina bera beroi na
ti mani i mamai ina biga da kovogha ina veresi da akova ina viiya. 8 Ma God natu-
natuna kudubisi na etupatupavimanimaninisi, tuna kubiine ke nakanani kota panani

* **11:33:** Dan 6:1-27 * **11:34:** Dan 3:1-30 * **11:35:** 1Kgs 17:17-24; 2Kgs 4:25-37 * **11:36:** 1Kgs 22:26-27; 2Chr 18:25-26; Jer 20:2, 37:15, 38:6 * **11:37:** 2Chr 24:21 * **11:39:** ‘Berasi karakava ita tupuwa’ iyamna God ina Vivinevine Wawayina na sisiyina kava iviiya ma ke ti mani dobuwai ita kitai. * **12:6:** Job 5:17; Prov 3:11-12

na imatakira da tami na ke natunatuna vaghata, tami na deba wawaya. 9 Ita mami mau dobuwai itupavimaninita na tavovokuwayisi. Ma bade kanumita ina Mamai etupatupavimanimaninita da kata vokuwaya kirakiiyei ma nuwabiibiiyai ina rewapana gaburinai kata makai, iyamna tuna kava gwabinai yawasa taviiya. 10 Ita mami mau dobuwai nuwanuwasi kudubinai ibera tovoni da ita tupavimaninita. Ma i taraboga da iti beyebeyena kurita na mara tupona kava. Ma ita Mamai God etupatupavimanimaninita na mara nonowa nota manininai kavakava ma ita biibiina kubiine, iyamna ina berita da tota tuna nakanani, maninita ma vovokaravita. 11 Kovogha damina taviiya na ke nuwaviivii tovonina, kiitonatona ma nuwapoyina irakata kirakai. Ma kegha da iyavo kava ekiikiitonatona na muriyai nuwamagurisi ina terei da nuwanuba ma yawasa maninina gwabisiyai. Tuna nakanani ma i yawasa kamonai ina vopura bubuna.

Ikikava kata makai ma kata kitaruvita.

12 Tuna kubiine namanaki da imami igowa ma tuwaporemi ekirokiroro ma kegha da kovi rewapana ma koveru bubuna.* 13 Kaemi kana keta maninina kona vinei da iyavo kava na mitamitasi bo tuwapore beroberosi everaverukivinimi na kii gubaga ke ina rakata ma ina yawasa.*

14 Kobera tovoni da wawaya kudubisi yavata ere nuwanubami kona makamakai bubuna. Ma koekwa da ami yawasa na maninina ma vovokaravina kavakava, iyamna iyavo kava ke vovokaravimi na Bada ke kona kitai. 15 Kovi koyaghavivirana da God ina agabiibai na ke sago iyai ina voyakiri. Kokitaruvimi da ke sago urava ramramna otona berona kamomiyai ina gogo da ina rakata, iyamna otona wawaya peyarisi i yawasa ina kiiviberoi.* 16 Kokitaruvimi da vipekana wapawapa kegha. Ma bade ke kona berai da nakanani ma Iso, ina nota God gwabinai kegha. Tuna iyarokona ma kegha da vitonara ikarai kubiine na ina buderi ivi bagunei ma ivi gimarei da mara sago kava ita kam.* 17 Ma koakovi da muriyai ina kayowana da vibiibiina ina mamai gwabinai ita viiya na ina mamai ivi keghei. Ere matadogana ivi nowi da ina mamai ina nota ita virai ma ibera kavai.*

18 Ma tami na konekiibau da ku koya sago. Ma nani koyana ke vovotovonina, ke Sainai koyana nakanani. Sainai koyanai na keyama iruyebayebara, ma ivi didibari da nubakutuva irakata, ma yanunu berona iveraverau.* 19 Nani dobunai ture ivi yanei da gamona ghamana ma sisiya bagibagisi ivi yanei ma weni berasi kubiine Israel damsi iyabumana kirakai da ivi nowi da ita voterei, 20 iyamna God sisiya iveresi na kurisi ibagibagi kirakai. Ivonesi bo, “Ghamoghamo bo aviyavisina yawayawana weni koyana ina tatovoni na wakimiyai kogudai da kona kiivunui.”* 21 Ma bade Moses nani berasi ikitai da ivona bo, “Ayabumana kirakai da akirokiroro.”*

22 Ma tami konekiibau da ku koya sago na notakavakavana, tuna na Zayon koyana, tuna na God yawayawana ina kwanatu, kunuma kana Jerusalem. Ma nani dobunai aneya korotosi, ke viviyavina na ere gasagasarisi iriyesi. 23 Konekiibau da God natunatuna iyiyarokosi kii vava kunumai igirumi na ku kamosi. Ma God kurina konekiibau, tuna na wawaya kudubisi ini tupaviresi. Ma God ina wawaya vovokaravisi, kanumisi namada ivi manininsi ikovi na ku kamosi korui. 24 Konekiibau da Yesu kurina, tuna ita tetete, ma tuna vivaghina makamakiina vuna iterei da God kurina tanae. Yesu tarana na ke Abel tarana nakanani. Yesu tarana ivi toitoi da notataweyana ivi sisiyei. Ma Abel tarana ivi toitoi da ikwatu biwa viinina kubiine.*

25 Kovi yana bubuna da God kurimi ina vivisisiya na ke kona barei. Dobuwai na Moses Israel damsi vonaverena ivereveresi da ita kitaruvisi ma ti na sisiyina ibarei na kovogha

* **12:12:** Isa 35:3 * **12:13:** Prov 4:26 * **12:15:** Deut 29:18 * **12:16:** Gen 25:29-34 * **12:17:** Gen 27:30-40 * **12:18:** Exod 19:16-22, 20:18-21; Deut 4:11-12, 5:22-27 * **12:20:** Exod 19:12-13 * **12:21:** Deut 9:19 * **12:24:** Gen 4:10

berona ke ita veruvuvurei. Ma kunumai na God tuna mani isisiya kurita ma tatakuputei na kovogha bero kirakiina taviiya.* 26 Sainai koyana tepanai gamona iterei na dobu ivi nuke ma karako na vonakiiyapa bagibagina iterei, ivona bo, “Ana bera meyei ma ke dobu kava ana nukei ma bade kunuma yavata.” * 27 Ina sisiya kamonai ivona bo, “Ana bera meyei.” Tuna ibeyeta da bera kudubina iyamoyamoni na mara sago ina nukei da aviyavisina ke makamakii nonowina na ina momowa. Ma nani murinai na aviyavisina patana da emakamakai na tuna kava ina makii nonowa.

28 Tota na vikiivavona makamakii nonowina ku kamona tarui, tuna kubiine na God tikiikiiwei ma ere yabuyabumanita tavopepeta ma tavokavakavara bubuni da ini nuwabiibiiyei, 29 iyamna ita God na nakanani ma keyama karakaratina, muyamuya kirakiina da aviyavisina kudubina ekarakaragavovori.*

13

Aviyavisina taberai da God ini nuwabiibiiyeta.

1 Keresiyana turaturami yavata koinuwaviinavivirana na ke kona voterei. 2 Nuwanuwami ke ina wapa da maranai dobu viruwa damsi ami ku dobu ina numataya na namanaki da ke kotakovisi ma kotitinariyariyesi ami ku numa. Wawaya viya nakanani iberai ma ke itakovi da aneya itinariyesi da i ku numa.* 3 Ma iyavo kava gabura kamonai imakiiyana na ke koni nuwawapesi. Kovi kamyuyuwaviiviiyesi da nakanani ma tami yavata gabura kamonai. Ma bade iyavo kava vokwarakwara damina eviiviiya na kovi kamyuyuwaviiviiyesi da nakanani ma tami yavata kota vovokwarakwara.

4 Tavine na bera vovokaravina, tuna kubiine kudubita tavopepetei. Kawam vaghata na tuna kava yavata koni pekana, ma ke meyani da wawaya sago yavata koni pekana tovona. Ma iyavo kava kwinana ini tuneboi bo ini pekana wapawapa na God ini tupaviresi ma kovogha ina veresi.*

5 Dobu ina mura ke kona nota kirakiiyei ma ke kona matighei. Ma aviyavisina gwabimiyai na tuna kava kovi nuwabiibiiyei, iyamna God ivona bo, “Ke meyani da ana kitatawemi, ke meyani da ana voteremi.”* 6 Tuna kubiine nota rewapana gwabitiyai ma tavonavona bo,

“Bada iviteku,
tuna kubiine ke ana yabumana.
Wawayota ke kovokovoghina da ina kiiviberoku.”*

7 Ma ami babada, ti na iyavo kava ivi nao da God vonana ivi beyebeyena kurimi na konota nonowesi. Kovi nuwanotanota da ikikava i yawasa kamonai na biibiina irakata. Ma tami na i yawasa ma i vitumaghana kovi bonebonei. 8 Yesu Keriso na ke viravirana, rorova, karako ma mara nonowa. 9 Tuna kubiine kokitaruvimi da vibeyebeyena vusi ke ina tinaviviremi. Ibiibai da kanumita ina rewapana na God ina agabiibai gwabinai ina viiya. Ma vibeyebeyena piropirosi da aviyavisina wawaya ina kani bo ke ina kani na ke ini vitesi da kanumisi ini rewapana.

10 Iyavo kava Moses ina vonaviyoyovana enununuri da yobe vovokaravina kamonai esuwasuwara na ke kovokovoghina da tota Keresiyana ita suwara kana kema tepanai suwara ita yuna da ita kam.† 11 Ti damsi i suwara kapuna badana ghamana na ghamoghamo tarasi ekavakavara, ma erurui da Gawara Vovokaravina Vaghata yobe kamonai wawaya i berabero kubiine tara isuwasuwara da notataweyana ita viiya. Ma nani ghamoghamosi tupuwisi na ekavakavara ekiikiibau da kwanatu kupunai

* **12:25:** Exod 20:22 * **12:26:** Hag 2:6 * **12:29:** Deut 4:24 * **13:2:** Gen 18:1-8, 19:1-3 * **13:4:** Mikeda kawam vaghata ina rabobo na vovotawem da wawaya sago yavata kona tavine. 1Tim 5:11-14 nakanani ivi sisiya. * **13:5:** Deut 31:6, 8; Josh 1:5 * **13:6:** Psa 118:6 † **13:10:** Keresiyana ita suwara kana kema na Keriso ina korosi isisiyei.

ikapugavovorana.* 12 Ma bade Yesu nakanani iberai, kwanatu garina matuketina
kupunai ivokwarakwara ma irabobo da tuna mani taranai wawaya iberisi da vovokar-
avisi, berabero gwabisiyai kegha. 13 Tuna kubiine na tota bade kwanatu takiibutawei
da Yesu kurina.‡ Ma ikikava wawaya Yesu ivi agaberowei na tivaghinei da nakanani
ini agaberoweta, 14 iyamna dobuwai ke sago kwanatu rapetiyai ma ita kwanatu maka-
makii nonowina na kunumai ma nimonimoriyai tikoyakoyagha. 15 Tuna kubiine Yesu
tepanai mara nonowa God tighegheni, tuna na ita verena. Mara nonowa kawatiyai
kana vava tavokavakavari, tuna na ita suwara. 16 Ma nuwanuwami ke ina wapa da
mara nonowa bera biibiisi kona beraberai ma wawaya koni vitesi, iyamna nakanani
kona beraberai na tuna yavata na ami suwara biibiina ma God ini nuwabiibiiyei.
17 Ami babada kovotekatekesi ma i rewapana gaburinai komakii bubuna, iyamna
kanuma ina ku nevaneva ekoyakoyaghimi ma iakovi da mara sago God kurina ini debei
da i biga ibera bubuni bo kegha. Kovotekatekesi da i biga nuwabiibiiyai ina berai ma
nuwapoya ke kona veresi, iyamna tuna ke ini vite tovonimi.
18 Nipowana kubiikai ke kona voterei. Nuwanuwakii yagharina ma akii kayowana
da aviyavisina peyarina kana beraberai na maninina kavakava. 19 Ma taku na aku
kayowana ghamana da kona nipowana kirakai da yaghiyaghinai ana vovira kurimi.

Nipowana turina.

20 God na nuwanuba everevereta ma tuna ita Bada Yesu rabobowai ivi yawai ma
taranai vivaghina makamakiina tota yavata taberai. Ma Bada Yesu na tota God ina
sipu kata koyakoyagha ghamana. God kurina ainowi da 21 Yesu Keriso ina rewa-
panai ina vovunaghimi da ina kayowana kona bera bubuni ma ami yawasa kamonai
ini vitemi da aviyavisina peyarina ina kitai na ini nuwabiibiiyei. Karako ma mara nonowa
tavokavakavari ma tighegheni da kana kadara ina rakata. Amen.

Sisiya turina.

22 Keresiyana turaturakai, weni girumina na ke gurina, tuna kubiine aku kayowana
da aku sisiya kovi yana bogai. 23 Ati akovimi da varesita Timoti gabura kamonai
ivi kiibuni. Ina nekiibau yaghiyaghina kuriku na yavata kana pisi da kana kitimi.
24 Ami babada ma God ina wawaya peyarisi kovonesi da kavi kiikiiwesi. Ma Itali damsi
weni dobunai ivi kiikiiwemi.
25 Ma ainowi God kurina da ina agabiibai na kudubimi gwabimiyai ina makai.

* **13:11:** Lev 16:27 ‡ **13:13:** ‘Kwanatu takiibutawei’ na ivi miiba da Jiu damsi i taparoro ketasi Moses iveresi na kata voterei.

Jemes
Ina Giruma
(James)
Vonaviakova

Jemes igiruma God ina wawaya dobu ku kudubina kurisi. Ina giruma kamonai ivi akovisi da ikikava nota ghamaghamasi Keresiyana vibeyebeyena kamonai ita viiya da mara nonowa tepanai ita makai ma iti nowesi da i bera gisigisi ma ghamaghamasi na maninina. Ina vibeyebeyena kamonai na miiba peyarisi iterei, ti na nuwatonatonasi. Keresiyana inowesi da ikikava iti nuwanotanota ma ita berai. Nota bogii ma bogiiyai ivi sisiyei, kamonai na mumurisi ma moyamoyakisi, ruyagha, yawasa maninina, vitumaghana ma bera biibiisi, nuwagiura, vikawapata, kayotata ma vokuwaya, nuwanuba, nipowana ma ikikava wawaya ke ini tupaviresi, ikikava iti sisiya bubuna ma ke wawaya viya ina kitakuyowesi ma viya ina kayowesi.

Jemes igiruma da i Keresiyana yawasina kamonai na ke vitumaghana kava ma bera biibiisi yavata ita beraberai.

Jemes ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 Giruma ivotawei.
Sapta 1:2-8 Vitumaghana ma nuwagiura.
Sapta 1:9-11 Wawaya mumurisi ma moyamoyakisi.
Sapta 1:12-18 Ruyagha.
Sapta 1:19-27 Sisiya ma bera.
Sapta 2:1-13 Keresiyana ita kitaruvai da wawaya viya ke ina kitakuyowesi.
Sapta 2:14-26 Vitumaghana ma bera biibiisi.
Sapta 3:1-18 Keresiyana iti sisiya bubuna.
Sapta 4:1 da ku 5:6 Keresiyana ma dobu yawasina.
Sapta 5:7-20 Vonavinota bogii ma bogiiyai.

Vitumaghana ma nuwagiura.

1 Taku Jemes, Bada Yesu Keriso* ma God i bigabiga wawayiku.*

Tami Israel na kami dam ivi 12 ma kovi verubogebogeyana da dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai komakamakai na tami kurimi agirugiruma. Kiiwa kiiwa.

2 Varevaresiku, maranai ruyagha bogii ma bogiiyai kona panapanani na kovi nuwabiibii kirakiiyei, 3 iyamna koakovi da ruyagha kamonai kona miirikikina na tuna ini vitemi da ami vitumaghana ini rewapana. 4 Mara nonowa kona miirikikina da nota magura gwabimiyai ina rakata, da aviyavisina maghinomiyai ina nekiibau na ke kona kiitonatona, iyamna namada nota kiimatanina ma rewapanina gwabimiyai. 5 Ma tam iyai nuwagiura gwabimuwai kegha na kevi nowi God kurina da ina verem, iyamna God ina agabiibai irakata da iyavo kava ini nowi na kudubisi ina vere kirakiiyesi ma ke ina yeghisi. 6 Ma God kurina kinowi na kevi tumaghana, ke meyani am nota ina ragharagha. Tam iyai am nota ina ragharagha na tam nakanani ma tovava yegiiyai, yanunu tovavina ita yekuyekuri. 7-8 Tam na kekiikiigwamgwam ma am bera kudubina kamonai kekiikiitonatona. Ma ke kuna notai da Bada avi biibiina ina verem.

Moyamoyakisi ma mumurisi.

9 Keresiyana moyamoyakisi na iti nuwabiibai da God ina terepisi. 10 Ma Keresiyana mumurisi iti nuwabiibai da God ina tereoruwesi, iyamna ti nakanani ma saru dipiiyai, ina

---

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Mat 13:55; Mak 6:3; Apos 15:13; Gar 1:19

yawasa tupona.* 11 Madegha ina gogo ma muyamuyana na saru tanana ina poyai da
ina sivi ma ina peku ma kitana ina bero. Maghimaghighina bade wawaya mumurina. Ina
biga ina beraberai ma nani kamonai kana mara ina kovi.

Ruyagha ma rubui.

12 Tami iyavo kava ruyagha koghegavovori ma komiimiirikikina na koti nuwabiibai.
God ina vonakiiyapa bagibagina iterei kurimi da tami iyavo kava nuwanuwana kovi-
iviiya na ami miiya ina veremi ma miiyiina na yawasa makamakii nonowina. 13 Ma
wawaya ruyagha ina panani ma ini nuwatini da bera berona ina berai na ke ina vona
da God iruyaghai, iyamna God ke meyani berona ina kayowei ma ke meyani wawaya
ini beroberowesi da ina peku. 14 Maranai wawaya sago sago duma ruyagha epanapanani
na ti mani i nota beroberosi inuwatinisi ma etitinavuresi. 15 I kayowana da nota
beroberosi ini nowesi da berabero ina berai. Ma berabero ina damona na rabobo.
16 Varevaresiku, tami nuwanuwaku. Ke wawaya ini beroberowemi. 17 Puyo kiiki-
imatanisi kudubina na Mamai God gwabinai eororu kurita. Tuna kinuwa yasegan-
isi iyamoni. Ma nani yaseganisi na ruvovireviresi da sawara dobuwai keyakeyusi
eruruvovirevirei. Ma God na ke nakanani, ke ruvovirevirena. 18 God tuna mani
ina kayowanai vonavaghata sisiyina ivereta da yawasa vuna taviiya. Ma aviyavisina
kudubina iyamoyamoni kamonai na God matanai tota ina wawaya na taghe kirakai da
ina wawaya vovokaravita.

God vonana tiyanei ma tavotekatekei.

19 Varevaresiku, tami nuwanuwaku, konota bubuna. Wawaya ina vivisisiya na kudu-
bimi kovi yana bubuna. Ma sisiya kubiine na ke koni sisiya yaghina. Ma ke yaghiyaghinai
nuwanuwami ina pughu. 20 God ina kayowana na yawasa maninina ma wawaya
nuwanuwana ina pughu na ke kovokovoghina da God ina kayowana ina berai. 21 Tuna
kubiine ami bera beroberosi ma nota dadabusi kudubisi kogigiratawei. God vonana
nuwanuwami kamonai ivoni na ere vopepetimi kovokikini da ini yawasimi.
22 Ke tam mani kuni beroberowe meyem. God vonana ke kuni yanotei, aviyavisina
evonavonem na nakanani keberai. 23 Tam iyai God vonana kuni yanei ma berana ke
kuna berai, tam nakanani ma wawaya tuna mani maghighina noma kamonai ita kitai.
24 Ina kitai ina kovi na ina nae da yaghiyaghinai nuwanuwana ina wapa da maghighina
kitana ikikava. 25 Ma ke nakanani taberai. God vonana na kiimatanina ma iyavo
kava berabero ikutatanisi na ina votawesi. Mara nonowa vonana kuna kitatupei, ma
aviyavisina kuvi yavi bo kuvi yanei na nuwanuwam ke ina wapa ma kevotekatekei na
vaghina God ini biibiinim.
26 Tam iyai kenotanotai da vokavakavara ketana kuakovi ma am sisiya ke
kuta koyakoyagha bubuni na tam mani kiberoberowe meyem, ma am vokavakavara
na iyamna kegha. 27 Ita Mamai God matanai vokavakavara vaghata ma maninina
na weni. Uwuwave ma kwapukwapura vivikamyuyuwisi kona koyagha bubunisi. Ma
kona koyagha meyemi da tupuwa ina kayowana beroberosi ke ini dowadowimi.

2

Ke wawaya viya kona kayo bubunisi ma viya na kegha.

1 Varevaresiku, tami ita Bada Yesu Keriso koitumaghanei ma tuna kana kadara
irakata kirakai. Tuna kubiine ke wawaya viya kona kayo bubunisi ma viya na kegha.
2 Mikeda mura wawayina kana gara biibiina ma imonagha bubuna ma moyaka
wawayina kana gara tamosikasikana ma ivi ruwa ita rui ami ku dughu gawarina.
3 Ma mura wawayina kota kayo bubuni na kota vonei bo, “Gawara biibiina weni, ke-
makai.” Ma moyamoyakina kota vonei bo, “Tam, nake kemiiri.” Bo kota vona bo,

* **1:10:** Isa 40:6-7

“Kaekunukunukuwai kemakai.” 4 Nakanani kota berai na koti matakira da tami nota
berona gwabimiyai da wawaya sago koterepai ma sago kotereoruwei.
5 Varevaresiku, tami nuwanuwaku, kovi yana. Wawaya moyamoyakisi dobuwai i
mura igisi ma kegha da God ivinesi da i vitumaghana irakata ma yavata ivi nuwasago. Ma
namada vonakiiyapa bagibagina iterei da iyavo kava nuwanuwana iviiya na ina viki-
ivavona ini rapenei. 6 Ma tami, avi kubiine moyamoyakisi koteretereoruwesi? Kota notai
da mura wawayisi ikayonogenogeyanemi ma eviiviinimi da itupavireviremi ma ku
gabura etereteremi. 7 Ma ti damsi na Yesu Keriso kana vava biibiina ekiikiiviberoi, ma
tuna vavana kokanikani.
8 Ma God vonana kamonai Bada ina sisiya bagibagina iterei na weni, “Ikikava tam
mani kinuwaviina meyem na bade nakanani kwinam nuwanuwana keviiya.”* Tuna
kona nununura kiimatani na kona berabera bubuni. 9 Ma tami iyavo kava wawaya
sago koikayoberowanei ma wawaya sago kokayokayo bubuni na tami Bada ina sisiya
bagibagina kovi kiigiiyei. 10 Tam iyai vonaviyoyovana sisiyina sago kava kuvi kiigiiyei
na vonaviyoyovana kudubina kuvi kiigiiyei ma tam na berabero wawayim. 11 Ma
God ivoneta bo, “Kawam kuravaghi na tuna kava yavata koni pekana, ke sago meni
wawayina yavata.” Ma bade ivona bo, “Ke wawaya kuna kiivunui.” Ma mikeda sago
kuberai ma sago ke kuta berai ma kegha da vonaviyoyovana kudubina kuvi kiigiiyei.*
12 Aviyavisina peyarina kona vivisisiyei ma aviyavisina bade kona beraberai na nani
kamonai nuwanuwami ke ina wapa da God ina vonaviyoyovana tepanai ini tupaviremi.
Ma bade tuna ina votaweta. 13 Tam iyai wawaya ke kuta vivikamyuyuwesi na God ina
vitupavira maranai na ke ini kamyuyuwem. Tam iyai wawaya kuvivi kamyuyuwesi na
vitupavira ke kuna yabumanei.

Vitumaghana ma bera.

14 Varevaresiku, wawaya sago evonavona da tuna God itumaghanei ma ina bera
kitana bogiiyai na ina vitumaghana na iyamna kegha. Ma nani vitumaghanina
kwebuna na ke ini yawasi. 15 Mikeda tuwanatim sago kana gara kegha ma kana vavai
kegha. 16 Ma kuna vonei bo, “God ini biibiinim, kevi gara bubuna ma kekam bubuna.”
Nakanani kuni sisiya ma ke aviyavisina sago kuta verei da kuti vitei na am sisiya iyamna
kegha. 17 Vonavaghata da vitumaghana kava ma bera biibiisi ke kuna beraberai na nani
vitumaghanina na raborabobona.
18 Ma wawaya sago ina vona bo, “Wawaya viya itumaghana, ma viya na bera biibiisi
eberaberai.” Ma ana vonapotei bo, “Mikeda am bera biibiisi kegha na ikikava am
vitumaghana ana kitai? Ma taku, aku bera biibiisi ini matakira da aitumaghana.” 19 Tam,
kitumaghana da God sago kava bo? Ibiibai! Ma ke tuna kava. Kanuma beroberosi
bade nakanani itumaghana da God emakamakai ma eyabuyabumanei da ekirokiroro.
20 Kuneghanegha ghagha! Kutakovi da God kuni tumaghanei ma bera biibiisi ke
kuna berai na am vitumaghana na kwebuna. 21 Ita kaekiki Abraham konotanotai bo
kegha? Natuna Aisiki suwara kana kema tepanai iterei da ita suwara, tuna kubiine
God ivona da tuna na wawaya maninina.* 22 Kokitai, ina vitumaghana tepanai nani
berana iberai, ma nakanani iberai kubiine na ina vitumaghana irakata da ivi tumaghana
kamowa. 23 Giruma katamana ikikava igirumi na itupuwa. Ivona bo, “Abraham
ivi tumaghana da Bada ina sisiya na vonavaghata. Ma Bada ikitai da Abraham ina
vitumaghana irakata, tuna kubiine ekayokayowei ma ivonakiiyaragha da tuna na ina
wawaya maninina.” Ma bade igiruma da God ivona bo, “Abraham na kwinaku.”*
24 Kokitai, ke ita vitumaghana kava ma ita bera yavata na God ina vona da tota na
wawaya maninita.

---

* **2:8:** Lev 19:18 * **2:11:** Exod 20:13-14; Deut 5:17-18 * **2:21:** Gen 22:1-14 * **2:23:** Gen 15:6; 2Chr 20:7; Isa 41:8

25 Ma bade Reiyab konotai. Tuna wavine madamadawarina ma Israel i nanaga
wawayisi ikarava irui ku Jeriko na ikoyagha bubunisi. Ma ivi vitesi da keta sago iviiya
ma ionagha da iverau. Tuna kubiine God ivonakiiyaragha da wavine maninina.*
26 Nakanani ma wawaya tupuwina kava ma kanumina kegha na tuna wawayina
na raborabobona, ma bade vitumaghana kava ma bera kegha na vitumaghana rab-
orabobona.

3

Pepam kuta koyagha bubuni.

1 Varevaresiku, ke peyarimi God vonana koni beyebeyena. Koakovi da tokai vibeye-
beyena wawayikai na vitupavira maranai kakii vitupaviravira na ina bagibagi kirakai,
ke wawayota viya nakanani. 2 Peyarita mara nonowa kaeta tatakutakurei. Ma wawaya
iyai ke meyani da ina sisiya kamonai ita vivibero ma bade ke ita vivisisiya wapawapa,
tuna wawayina na wawaya kiimatanina. Ma tuna kovokovoghina da tupuwina
kudubina ini bada bubuni. 3 Hosi kawanai kirama ini karaghi da pepana ina kiitani,
ma kiramina damodamona hosi kawaririnai, nevana da nevana urava ina kuta. Nani
uravisi tatitina da ina vovotekateketa. 4 Ma bade konotai da waka ghamanakina ma
kana yabiyabi na gisina. Ma yanunu irakata, ma kegha da yabiyabi wawayina ko-
vokovoghina da waka ini badei. 5 Ma bade, pepata na gisina ma kegha da vibero ma
kayotata sisiyisi ini sisiyei.

Konotai, dipa irakata kirakai ma kegha da keyama tamodidighina kava ma nani
dipana ina runawa da kudubina ina kara yavui! 6 Ma pepata na nakanani ma keyama
karakaratina. Pepata ina berona irakata da ita yawasa kamonai karena da ku damona
kudubina ini beroi. Nani keyama karakaratina ina karagavovorita, iyamna sisiya ber-
oberosi Seitan gwabinai epipisi. 7 Tota wawaya na ghamoghamo bogii ma bogiiyai
takiikiivimanamanamisi, kiu ma iyana ma dowa tetetesi yavata. 8 Ma ke sago iyai
pepana ita kiivimanamanami da ita votekatekei. Wawaya pepana na ibero kirakai ma ke
ruvaruvana da ina kiivimanamanami. Tuna nakanani ma mota berona, ina kanim na
kuna rabobo. 9 Nani pepanai tikiikiiwa Bada ita Mamai kurina ma bade nani pepanai
wawaya timimagisi ma takiikiiviberosi, ma kegha da God wawayisi iyamonisi da tuna
maghimaghighina.* 10 Vikiikiiwa ma imaga nani kawanai ekiikiibau. Varevaresiku, ke
nakanani kona berai. 11 Ke meyani vusira bonaghina sago na okowa ma yegai ina kiibau.
12 Varevaresiku, ke meyani koweya iname da kiiroko ina terei. Ma ke meyani karibo
iname da momore ina terei. Ma bade ke kovokovoghina da vusira rari yegayegiinai
okowa biibiina kunivui.

Nuwagiura God gwabinai.

13 Wawaya iyai nuwanuwagiurina bo notanotana kamomiyai na evi matakira da tuna
ikikava wawayina. Eberai da yawasa maninina ma ere vokuwayina ma ere nuwagiu-
rina ina bera biibiisi ina berai da wawaya ina kitai. 14 Mikeda nuwanuwam kamonai
nuwakapi ma vomatamatigha emakamakai na ke kuna kayotata da tam nuwagiura
wawayim, tuna na vibero vaghata. 15 Nani nuwagiurina na ke kunumai itoru, tuna
na dobu kana nuwagiura, ke God gwabinai ma Seitan gwabinai ipisi. 16 Meni dobunai
nuwakapi bo vomatamatigha emakamakai na nani dobunai vimakiiberowana ma
berona bogii ma bogiiyai ina tuputupuwa. 17 Ma nuwagiura kunumai inoru na tuna
akovina na maninina kavakava. Ma tuna na ere nuwanubana, ere agabiibiina, ere
vokuwayina, ma mara nonowa wawaya ikamyuyuwesi ma bera biibiisi eberaberai. Ke
kwinana sago ina terepai ma sago ina tereoruwei. Ma ke vimiiriruwaruwa. 18 Wawaya
ere nuwanubana ina makai na tuna nakanani ma pei biibiina ita voni ma yaba kana

* **2:25:** Josh 2:1-21 * **3:9:** Gen 1:26

mara ina nekiibau na iyamna biibiina ina panani, God ku matana ina yawasa na maninina.

4

Dobu yawasina ke koni nuwabiibiiyei.

1 Avi kubiine kamomiyai vivonapasipasiyana ma viruwa irakata? Iyamna na weni,
tami mani ami kayowana beroberosi nuwanuwami epiropiroi. 2 Sawara kokirokiro-
rowei ma ke kovokovoghina da kota viiya, tuna kubiine koikawapata ma kokiiki-
ivunuwa. Wawaya i sawara komatamatighei, tuna kubiine koigamowana ma koiruwa.
Ami kayowana sawarisi ke kota panapanani iyamna ke kota niponipowana God kurina da
ita veremi. 3 Bo mikeda koinowi na ke ita vereveremi, iyamna ami nota ke biibiisi, bera
wapawapa kubiine koinowi da tupuwa yawasina koti nuwabiibiiyei. 4 Tami nakanani
ma wawaya kawana itutudowai! Koakovi bo kegha da dobu yawasina koni nuwabiibiiyei
na God koni kawapatei? Ana vona meyei, mikeda dobu yawasina kona kayokayowei na ke
kovokovoghina da God koni turanei. 5 Konotanotai da giruma katamana na ke ita vona
bubuna bo? Ivona da Kanuma Vovokaravina nuwanuwatai iterei ma tuna na nuwakapi
wawayina, ina kayowana ghamana da ita vonakiiyapa God kurina ke tikiigiiyei. 6 Ma
kegha da God ina agabiibai everevereta na ivi rewapana kirakai. Giruma katamana
ivona bo,

“God wawaya kayotatasi na emiimiiripotesi,
ma wawaya vovokuwayisi na ina agabiibai evereveresi.”*

7 Tuna kubiine kotereoruwe meyemi da God ina rewapana gaburinai kona makai.
Devil komiiripotei da ina verukuyowemi. 8 Komiiririya God kurina ma bade
tuna ina miiririya kurimi. Berabero wawayimi, imami kotepokowakowai.
Miiriruwaruwami, nuwanuwami kogigiratawei. 9 Ami berabero kubiine nuwanuwami
edugari, kovomatadoga ma kotou. Vinama kovoterei ma kosiyapa. Nuwabiibai
kovoterei ma kovi nuwapoya. 10 Kovokuwaya meyemi Bada kurina, ma tuna ina ruepimi.

Ke koni wavuvivirana.

11 Varevaresiku, Keresiyana turaturami ke koni avaberowesi. Wawaya kwinana
ini avaberowei bo ina bera ini tupavirevirei ma ina vona da ibera beroi na bade God ina
vonaviyoyovana iavaberowei. Tam ke vitupavira badana da kuna vona da God ina
vonaviyoyovana na biibiina bo berona. Am biga da nani vonaviyoyovanina kuna kivini.
12 Ma nani vonaviyoyovanina na God ivereta ma tuna kava ini tupavirevireta. Tuna
kava wawaya ini yawai bo ina gwaramutui. Tam avi kuyoyoi da kwinam ina bera
kuni tupaviravirei?

Ke kona kayotata.

13 Kovi yana, tami iyavo kava kovonavona bo, “Karako bo maram tanumataya ku
kwanatu sago, nani dobunai tamakai da madegha sago ina kovi. Ma biga taberai
da mura ghamana taviiya.”* 14 Ma ke kotakovi da maram aviyavisina ina tupuwa
kurimi. Tami ami yawasa na nakanani ma kwavu, ina nekiibau ma ke mara gurina na
ina wapa. 15 Weni nakanani kota vona. “Bada ina kayowanai da maram yawayawasita
tamakamakai na weni bigana bo nokoni bigana taberai.” 16 Ma kegha da konotanota
meyemi da tami mani ami akova tepanai kona makamakai na kokayokayotata. Nakanani
kokayokayotata na tuna na bera berona.

17 Vaghina ma, iyi tam nota kuviiya da bera biibiina sago kuta berai ma kegha, ke
kuta berai na tuna bera berona God ku matana.

* **4:6:** Prov 3:34 * **4:13:** Prov 27:1

5

Vonaverena mura wawayisi kurisi.

1 Tami iyavo kava mura ghamana gwabimiyai na kovi yana! Kotou ma kosiyapa
iyamna maghinomiyai na nuwapoya ma vokwarakwara kona panani. 2 Ami mura
iravuwa ma kami gara biibiisi na kaniketekete ikutasikasikeyana.* 3 Ami gold da silva
na epuwapuwa. Vitupavira maranai na nani puwapuwana ini mamatara da tami ikikava
wawayimi. Ma karako weni ku marana, ami mura koribai ma kopanikowei. Tuna
kubiine na tupuwimi keyama ina karai. 4 Kovi yana! Iyavo kava ami biga eberaberai ma
ke koti miiyesi na evonavona dimadima. Nani touna namada ighae da Bada Rewapana
Kirakiina ivi yanei.* 5 Ami yawasa dobuwai na biibiina kavakava, ma ami kayowana
kudubina kopanapanani. Mara nonowa kokamkam dodo da yapami erakarakata.
Ma kegha da damonai na rabobo kona panani. 6 Tami wawaya biibiisi kovi wavusi ma
kovi kiivunuwana ma ti damsi na ke kovokovoghina da iti tarapaparana meyesi.

Ere nuwanubami kobanenega ma konipowana.

7 Varevaresiku, ere nuwanubami kona koyakoyagha ma kona banebanenega da Bada ina
vovira kana ku mara. Konotai da vao badana ere nuwanubana ina vivikoyakoyagha da
garewa kana mara ina nekiibau ma ikikava ere nuwanubana ekoyakoyagha da vavai
ina rove bubuna. 8 Ma tami bade, ere nuwanubami kobanenega. Ma komiirikikina,
kokoyakoyagha iyamna gisina kava Bada ina nekiibau.
9 Varevaresiku, tami mani kamomiyai ke kona vonakunukunura. Nakanani kona berai
na Bada ini tupaviremi da ku berona ina teremi. Kokitai, Vitupavira Badana Ghamana
namada inekiibau, matuketai emiimiiri. 10 Varevaresiku, Bada avanai peroperoveta
ivivi sisiya na ivi matakira kurita, iyamna ere nuwanubasi vokwarakwara kamonai
ibanebanenega. 11 Koakovi da iyavo kava vokwarakwara kamonai emiimiirikikina na
ti damsi na God ina vibiibiina kamonai. Job konotai, tuna imiirikikina na damonai
biibiina ipanani, Bada ivi kamyuyuwei ma ina agabiibai ivi debei kurina.*
12 Ma sisiya ghamana na weni. Avonavonemi, ke dobu bo kunuma bo aviyavisina
sago avasiyai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei. Koni vaghina na
kovona bo "E, vaghina," ma koni kegha na kovona bo "Kegha." Weni nakanani kona berai
na Bada ke ku berona ina teremi.*
13 Kade, kamomiyai wawaya sago inuwapoya bo? Ita nipowana. Kade, wawaya
sago inuwabiibai bo? Ita tavora, ita vokavakavara Bada kurina. 14 Kade, wawaya
sago gubagubagina bo? Keresiyana kami vinoraveraveyana kovonesi da ina pisi ma
Bada avanai oira gisina ina viiya da ininina ini kununubi ma ina nipowana kubiine.*
15 Vitumaghanai ina nipowana na gubagubagina ina yawasa, Bada ini yawasi. Ma ina
berabero na Bada ina notatawei. 16 Tuna kubiine ami berabero koni mamatarei turat-
urami kurisi ma kona nipowana kubiisi ma ina nipowana kubiimi da kona yawasa. God
ina wawaya maninina ina nipowana na tuna rewapanina ma ere iyamna. 17 Elaidiya
tuna na wawayota tota nakanani, ma kegha da nuwanuwana kudubinai inipowana
da garewa ke ita katuna ma vaghina, ke sago garewa ita katuna da madegha aroba ma
nawaravi miikovimasago ikovi.* 18 Muriyai inipowaname da ita katuna ma garewa
ghamana kunumai ioru.*
19 Varevaresiku, mikeda wawaya sago vonavaghata ketana ita voterei da ita siwana ma
kwinana ita nae da ita rutini ita vovira, 20 na konota bogai da meni wawayina kwinana
berabero kamonai irutinakiibuwei na kanumina ivi yawai. Ma God siwana wawayina
ina bera beroberosi ina notatawei.*

---

* **5:2:** Mat 6:19 * **5:4:** Deut 24:14-15 * **5:11:** Job 1:21-22, 2:10; Psa 103:8 * **5:12:** Mat 5:34-37 * **5:14:** Mak 6:13 * **5:17:** 1Kgs 17:1, 18:1 * **5:18:** 1Kgs 18:42-45 * **5:20:** Prov 10:12; 1Pit 4:8

Pita
Ina Giruma Karena
(1 Peter)
Vonaviakova

Pita igiruma Keresiyana kurisi, ti na ivi verubogebogesi da Eisiya Maina dobuna kamonai ivivi makiiyana, ma ivonesi da ti na God ina wawaya vovinesi. Igiruma da ita kiiepepisi iyamna i vitumaghana kubiine wawaya ivivi tupaketowanesi da ivovokwarakwara. Ivonavinotisi da Yesu Keriso varana biibiina ke nuwanuwasi ina wapa ma ivonesi da ikikava Yesu irabobo, ivomiiri ma vonakiiyapa bagibagina iterei da ina vovira ku dobu na nota rewapana ina veresi. Ivonesi da weni notasi tepanai na ini vaghinei da vokwarakwara kamonai ina miirikikina ma inakovi da nani nuwapoyisi na eruburubusi da itumaghana vaghata bo kegha. Ma inakovi da mara sago Yesu ina vovira ku dobu na kii miiya makamakii nonowina ina veresi.

Pita ikiiepepisi da nuwapoya kamonai i nota ini rewapana ma bade kurisi ivi nowi kirakai da i yawasa manininai ini matakira da ti na Keriso rapenai.

Pita ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.
Sapta 1:3-12 Ivonavinotisi da God ivi yawasisi.
Sapta 1:13 da ku 2:10 Vinowi da yawasa manininai ita makai.
Sapta 2:11 da ku 4:19 Keresiyana ikikava ita makai i vokwarakwara kamonai.
Sapta 5:1-11 Keresiyana ita tereoruwe meyesi ma wawaya kubiisi ita biga.
Sapta 5:12-14 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pita, Yesu Keriso* ina aposol.

Tami iyavo kava God ivovinemi da ina wawaya na agirugiruma kurimi. Rorova ku dobu bogii ma bogiiyai kovi verubogebogemi da iyavo kava ke itakovimi na kamosiyai koimakiiyana. Karako tami na Pontas, Gareisiya, Kapadosiya, Eisiya ma Bitiniya dobusi kamonai. 2 Ita Mamai God ina kayowanai ivinemi ma Kanuma Vovokaravina iberimi da tami ina wawaya vovokaravimi. Tuna kubiine na Yesu Keriso kovotekatekei da taranai ikowatawemi.

Ainowi God kurina da ina agabiibai ma ina nuwanuba gwabimiyai ina rakata kirakai.

Tatumatuma da God yawasa makamakii nonowina ina vereta.

3 God tighegheni, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai. Ivi kamyuyuwa kirakiiyeta da yawasa vuna ivereta da tatupuwame. Iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri, tuna kubiine nimonimoriyai tatumatuma da 4 buderi makamakii nonowina kunumai kubiita ivovunaghi na taviiya. Tuna buderina na ke ina ravuwa ma ke ina bero ma bade ke meyani da tiwapai. 5 Ami vitumaghana kubiine God ina rewapanai ini tarapaparanemi ina nenae da ku mara damona. Ma nani maranai yawasa makamakii nonowina ini debei na ina vibiibiina kudubina kona vii yavui.

6 Tuna kubiine kovi nuwabiibii kirakai! Namanaki da mara gisina nuwapoya ma vokwarakwara bogii ma bogiiyai kopanapanani ma kegha da kovi nuwabiibai. 7 Nani nuwapoyisi enenekiibau kurimi na ini debemi da ami vitumaghana na vitumaghana vaghata bo kegha. Nakanani ma gold wakimina ita karavunaghi da muguna ita kara yavui ma gold kava ita makamakai. Ma gold na mura ghamana dobuwai ma kegha da mara damona ina wapa. Ma ami vitumaghana iyamna irakata da gold ighekuyowei. Ami vitumaghana ini rewapana na maranai Yesu Keriso ina mara ghamana ina nekiibau,

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

vigheghena ma kadara ma vokarava kona viiya. 8 Tami na ke meyani Yesu Keriso
kota kitai ma kegha da yavata kovi nuwaviina. Ke wekarakava matamiyai kota kitakitai
ma kegha da koitumaghanei. Tuna kubiine ami nuwabiibai na ghamanakina ma
notakavakavana, 9 iyamna ami vitumaghana kana miiya na kanumimi yawasa maka-
makii nonowina ina viiya.
10 Yawasa makamakii nonowina tisisiyei. Peroperoveta akova God gwabinai iviiya
da mara sago ina agabiibai ini debei kurimi da nani yawasina ina verotemi. Ivi sisiyei
ma nuwanuwasi kudubinai akova ku tepana iekwekwa, 11 iyamna ke itakova bubuna
da ikikava ma meni marasiyai weni berasi ita tupuwa. Keriso Kanumina gwabisiyai
imakamakai na ivi debei kurisi da mara sago Keriso ina vokwarakwara ma nani murinai
kana kadara kamonai ina makai. 12 Ma bade ivi debei peroperoveta kurisi da aviyav-
isina igirumi na ke ti kubiisi ma tami murina kimtina kubiimi. Ma karako na dima
wawayisi weni berasi ivi mamatarei maranai Keriso varana biibiina idimei kurimi. God
ina Kanuma Vovokaravina ivonatawei da kunumai ioru da tuna ina rewapanai na
wawayisi idima. Ma bade aneya yavata i kayowana ghamana da weni berasi itakova
bubuni.

Yawasa maninina kamonai tamakai.
13 Tuna kubiine, wekarakava ami nota koreregha bubuni ma kovovunagha da nota
manininai koni potepote meyemi. Ami nota evi rewapana ma nimonimoriyai kotuma-
tuma da God ina agabiibai ini debei kurimi maranai Yesu Keriso ina nekiibau. 14 Tami
God natunatuna, tuna kubiine kovotekatekei. Rorova na neghaneghami da ami kay-
owana beroberosi ivivi bademi. Ma karako na nani ketana ke kona kivini. 15 God na
maninina ma vovokaravina ma tuna ikwatumi. Tuna kubiine koberai da ami yawasa
na vovokaravina ma maninina kavakava. 16 Giruma katamana kamonai God ivona bo,
“Taku vovokaraviku, tuna kubiine koberai da ami yawasa na vovokaravina.”*
17 Mamai God kurina koniponipowana ma tuna na vonavaghata tepanai wawaya
sago sago duma i bera itupavirevirei da biibiina bo berona. Weni dobunai tami na
numataya, tuna kubiine ami yawasa kamonai na God kona yabumanei ma kona vokaravei.
18 Ami kaekiki mau i yawasa kwebuna ivi damani kurimi da rorova nani yawasina
kamonai komakamakai. Ma koakovi da aviyavisinai God ivi miiyei da nani yawasina
kamonai ivotawemi. Ke silva bo goldiyai iti miiyei. Ti na dobu kana mura ma i yawasa
na tupona ma ina wapa. 19 Kegha, Keriso tarana biibii kirakiinai ivi miiya kubiimi
da igimaratawemi. Isuwara nakanani ma sipu gegeyina biibiina, ke sago berona bo
gubaga gwabinai. 20 Muriyai da dobu ita yamoni na God namada ina nota irereghi
da kubiimi na Keriso ivinei da iti suwara. Ma karako da ku mara damona, weni
marasi kamonai na tami kubiimi Keriso ivokiibuwei ku dobu da wawaya kudubisi
ikitai. 21 Keriso kubiine na God kovi tumaghanei. Ma God iberai da rabobowai ivomiiri
ma muriyai kadara iverei. Tuna kubiine karako na ami nota rewapana ma ami
vitumaghana na God ina kina kava gwabinai ina makai. 22 Tami namada vonavaghata
kovovotekatekei da nuwanuwami na yagharisi, tuna kubiine namada nuwanuwami
kudubinai Keresiyana turaturami yavata koinuwaviinavivirana. Ma ainowi kurimi da
ami nuwaviina ina rakata kamowa, 23 iyamna tami na kotupuwame. Ami yawasa vuna
na ke ami mamai ma ami maduwa gwabisiyai kota viiya. Ti na yawasa dobuwai iveremi
ma damonai na rabobo. Ami yawasa vuna na ke nakanani, ina damona kegha, iyamna
God vonana na yawayawana ma makamakii nonowina ma tuna iberimi da yawasa
vuna kopanani. 24 Giruma katamana ivona bo,
“Wawaya kudubisi dobuwai i yawasa nakanani ma inamona,
ti nakanani ma inamona tanana dipiiyai,
mara tupona kava kitasi ibiibii kirakai.

* **1:16:** Lev 11:44-45, 19:2

Ma ke gurina na inamona ina sivi
ma tanana ina ririgha,
25 ma kegha da Bada Vonana na makamakii nonowina.”*
Ma vonana na Keriso varana biibiina ma tuna wawaya idimei kurimi.

2

Ita Bada na wakima yawayawana.

1 God vonana kovi tumaghanei kubiine, ke koni kayotirana. Sisiya vibero, miiriruwaruwa, nuwakapi ma viavabero na kudubina kovoterei. 2 Ikikava gegeya ina kayowana ghamana da ita susu na nakanani kanumimi kana okowa miirarina kota kayowana kirakiiyei. Konumumai da nota magurimi ina terei ma yawasa makamakii nonowina kamonai kona gogo, 3 iyamna namada Bada ina agabiibai damina koviiya da ibiibii kirakai.* 4 Bada Keriso na wakima yawayawana. Wawaya wakimina ibarei ma kegha da God nani wakimina ivinei na kurina ibiibii kirakai. Koriyemi nani wakimina yawayawana kurina, 5 iyamna tami bade na wakima yawayawami. Ma God iviinimi da Kanumina ina taparoro numana evowavowai. Ma numana kamonai na tami nakanani ma taparoro babadimi. Tami na vovokaravimi ma ami biga da kanuma ina ku nevaneva God kurina ami vokavakavara kona verena. Ma Yesu Keriso avanai God ami suwara ini nuwabiibiyei. 6 Giruma katamana kamonai God ivona bo,
“Wakima biibiina avinei
ma Zayon koyana tepanai nani wakimina aterei da kwanatu vuna avi karei.
Ma iyavo kava wakimina ini tumaghanei na
ke meyani da ina kitatawesi.”* *
7 Vonavaghata, tami iyavo kava wakimina koitumaghanei na kurimi iyamna irakata kirakai. Ma iyavo kava ke ita vivitumaghanei, ti na weni damsi nakanani,
“Vonura damsi wakima ibarei.
Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.” *
8 Ma bade giruma katamana evonavona bo,
“Tuna nakanani ma wakima da wawaya kaesi ina takurei,
wakimina ini gampiirisi da ina peku.”*
Wawayisi God vonana ke ita votekatekei tuna kubiine gampiira epanapanani. God namada iakovi da ke ini tumaghana ma iakovi da damonai aviyavisina ina tupuwa kurisi. 9 Ma tami na ke nakanani. God ivinemi da ina wawaya. Tami na taparoro babada ami Kiivavo kubiine. Tami na dam vovokaravimi. Ma tami na God rapenai. Ivinemi da tami nubakutuva kamonai ikwatumi kokiibau da ina ku yasegana biibiina korui. Tuna kubiine debiiyai God koni ghegheni.* 10 Rorova na tami ke God ina wawaya, ma karako na tami ina dam kamonai. Rorova na God ina vikamyuyuwa damina ke kota viiya, ma karako na ivi kamyuyuwemi.*

Babada tavotekatekesi.

11 Turaturaku, tami na nuwanuwaku. Dobuwai tami na numataya ma tami na dobu viruwa wawayimi. Tuna kubiine ainowi kurimi da tupuwa ina kayowana beroberosi kobarei, iyamna nani notasi kanumimi ikawapatei. 12 Wawaya ke vivitumaghanisi kamosiyai komakamakai, tuna kubiine kokitaruvimi da ami yawasa na maninina kavakava. Mikeda i kayowana da iti wavumi da berabero wawayimi na ina bera kavai,

* **1:25:** Isa 40:6-8 * **2:3:** Psa 34:8 * **2:6:** Zayon koyana na Jerusalem kamonai. * **2:6:** Isa 28:16 * **2:7:** Psa 118:22 * **2:8:** Isa 8:14-15 * **2:9:** Exod 19:5-6; Isa 43:20, 21; Deut 4:20, 7:6, 14:2; Tait 2:14; Isa 9:2 * **2:10:** Hos 2:23

iyamna ami bera biibiisi ina kitai. Ma God kana kadara ini ghegheni maranai ina nekiibau da ini tupavirevireta.
13 Bada ina kayowana da babada peyarisi ma kiivavo ghamana ami dobuwai
kona votekatekesi. 14 Ma bade iyavo kava kiivavo ghamana gwabinai rewapana iviiya
da ini bademi na kovotekatekesi. Ami kiivavo dobuwai ivonatawesi kurimi da iyavo
kava kamomiyai bera beroberosi ina berai na kovogha ina veresi ma iyavo kava bera
biibiisi ina berai na ini gheghenisi. 15 Ma tami na God ina kayowana da bera biibi-
isi kava kona berai. Wawaya neghaneghasi ikawapatemi ma ami yawasa maninina
ina kitai na sisiya wapawapa ina voterei ma kawasi ina pota. 16 Ami yawasa kamonai
na vovotawemi. Ma ke kona notai da taraboga evereveremi da gavunai berabero
kona berai, iyamna tami na God ina bigabiga. 17 Wawaya peyarisi kovopepetisi. Kere-
siyana turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana. God kovokaravei ma kiivavo ghamana
ami dobuwai kovopepetei.

Keriso ina vokwarakwara ivi matakira kurita.

18 Bigabiga wawayimi na ere vopepetimi ami babada i rewapana gaburisiyai komakai
bubuna. Ami babada biibiisi ma nuwapikapikasi bo ami babada beroberosi ma
nuwaghakighakisi ma kegha da mara nonowa kona vovotekatekesi. 19 Ma mikeda ke
sago berona kota berai ma kegha da ami bada ini wavumi ma kovogha ina veremi na
God ina kayowana kovotekatekei da ere nuwanubami kona miirikikina ma ke kona weno.
Ami votekateka kubiine na God ini biibiinimi. 20 Ma koakovi da mikeda berabero
kona berai ma ami bada kovogha ina veremi ma ina widimi boni na damidamina,
God ke ini gheghenimi. Ma mikeda bera biibiina kona berai ma kegha da ami bada
kovogha ina veremi ma ami vokwarakwara kamonai ere nuwanubami kona miirikikina
na God ini biibiinimi. 21 Weni yawasina kubiine God ikwatumi da ikikava Keriso ere
nuwanubana ivokwarakwara kubiimi na ivi beyemi da tami yavata vokwarakwara
kamonai ere nuwanubami kona makai. Ivi nao, ivi matakira kurimi da nani ketana
kota kivini. 22 Ke sago ina berona avai ma ke sago sisiya vibero kawanai ita kiibau.*
23 Wawaya ivi avaberowei na ke iti avaberowesi. Ivokwarakwara ma kamonai na ke
ita vonesi da karakava biwana ita viiya. Ina nota God kurina iterei da mara sago tuna
wawaya ini tupaviresi ma vonavaghata tepanai ina vonakiiyaragha da iyi berona ma iyi
biibiina.* 24 Keriso tuna mani ita berabero vitana tupuwinai ikavari da korosiyai
irabobo. Weni berana iberai da kubiita berabero ina ruyagha damina ivi rabobo
tuwanonowi da ke ini nuwatinita ma ita yawasa na maninina kavakava. Keriso iwidiya
ma ina ku inivisi na ivi yawasimi.* 25 Rorova na tami nakanani ma sipu siwasiwanimi,
kobababa wapawapa. Ma karako na kovovira kami koyakoyagha kurina ma tuna ami
nota, kanumimi ma nuwanuwami kii papara evowavowai.*

3

Tatavinesi kii sisiya.

1 Wivine, tami bade kakawami kovotekatekesi da i vibadana gaburinai komakai.
Ma mikeda kakawami God vonana ke iti tumaghanei na ke kona darusi da ini tumaghana.
Ami yawasa maninina ina kitai na nota ina viiya da vitumaghana ini karei.* 2 Tuna
kubiine ami yawasa kamonai mara nonowa God kona vopepetei ma nuwanuwami
yagharinai kona makai. 3 Ke koni nuwapoya kirakai da kitami biibiisi bo kegha. Ke
kona notai da uyawimi piropirosi bo kami posaru bo kami yodi bo kami gara biibiisi
ina berimi da koni karawata.* 4 Kegha, karawata vaghata na nuwanuwami kamonai
emakamakai. God nuwanuba ma vokuwaya ami yawasa kamonai ina kitai na kurina

* **2:22:** Isa 53:9 * **2:23:** Isa 53:7 * **2:24:** Isa 53:5 * **2:25:** Isa 53:6 * **3:1:** Epe 5:22; Kol 3:18 * **3:3:** 1Tim 2:9

ibiibii kirakai ma ina notai da tami na karakarawatimi. Tuna na karawata makamakii nonowina. 5 Mara katamaninai wivine vovokaravisi na God ivivi tumaghanei ma kakawasi ivovotekatekesi. Nani berasi iberaberai da ti na karakarawatisi. 6 Sago na Sera. Ivonavona da kawana Abraham na ina bada ma ivovotekatekei. Iyavo kava bera maninisi koberaberai ma ke kota yabuyabumana, tami na Sera natunatuna.*

7 Ma tomotomowa na bade berana sago koberai, kakawami kodogara bubunisi ma kovopepetisi iyamna i rewapana ke ita rakata, ma ti na kami neva. God ina puyo kona vii patapatai, tuna puyona na yawasa makamakii nonowina. Ma kakawami yavata kona vivimakiiberowana na God ami nipowana ke ini yanei.*

Biibiina taberaberai ma kegha da nuwapoya tapanani.

8 Ma vaghina, kudubimi kami sisiya na weni. Kovi nuwasago, turaturami kovi kamyuyuwesi ma kovi nuwaviinavivirana. Kotereoruwe meyemi da ami bera kudubina na ere voyaghotimi ma wawaya kurisi ami agabiibai kovi debei. 9 Wawaya berabero ina berai kurimi na ke beronai kona kovoghi. Wawaya ini avaberowemi na ke koni avaberowesi. I berabero na biibiinai kokovoghi. God ivinemi da nakanani kona berai. Kona votekateka na ini biibiinimi. 10 Giruma katamana evonavona bo,

“Iyi tam kekayokayowei da nuwabiibiiyai kuna makai,
Ma am kayowana yawasa biibiina,
na ke kuni bero,
ma sisiya beroberosi ke kuni sisiyei.
11 Berona kevoterei ma biibiina keberai,
Nuwanuwam kudubinai keberai da ere nuwanubami am wawaya yavata kona makai bubuna.
12 Mara nonowa Bada matana na ina wawaya maninisi ekitakitisi
ma i nipowana iyanei.
Ma iyavo kava berabero eberaberai na Bada etatakuputesi.”*

13 Nimonimoriyai bera maninisi kava kona beraberai na wawaya ke berona ina berai kurimi. 14 Ma mikeda ami bera maninisi kubiine kona vovokwarakwara na Bada ini biibiinimi. “Ke koni nuwapoya ma ke kona yabumana.”* 15 Ma nuwanuwami kudubinai Keriso kovokavakavari ma kovi vaghinei da ami yawasa ini badei. Mara nonowa kovovunagha da maranai wawaya ini tarakiiyanemi da avi kubiine ami vitumaghana ivi rewapana na namada koakovi da ikikava kona vonapotesi. 16 Kona vonavonapotesi na ere vopepetimi ma ere nuwanubami koni sisiya kurisi. Ma bade koberai da nuwanuwami yagharina. Ma iyavo kava ini avaberowemi na ininimaya, iyamna ina kitimi da Keriso kokivikivini na ami yawasa maninina kavakava. 17 Mikeda God ina kayowana da kata vokwarakwara na bera biibiisi kubiine vokwarakwara damina kata viiya ma ke bera beroberosi kubiine. 18 Ma Keriso irabobo mara sago kava da ami berabero kudubina ivi kovi tuwanonowi. Tuna na wawaya maninina ma tami na berabero wawayimi ma kubiimi irabobo da irutinimi God kurina. Tupuwina irabobo ma kegha da God Kanumina ivi yawai. 19 Ma nani Kanumina ina rewapanai Keriso ioru da wawaya kanumisi gabura kamonai na kurisi varana biibiina idimei. 20 Ti wawayisi na iyavo kava Nowa ina mariyai God ivivi kawakiikiiyei. Nowa waka ivowavowai ma God ere nuwanubana ivivi koyakoyagha da wawayisi i berabero iti nuwapoyei ma kegha da wawaya ivi 8 kava igeru da okowa kamonai ivi yawasisi.* 21 Ma nani okowina na ivi matakira da karako babataito emakamakai da tami bade okowai ivi yawasimi. God ina rewapana iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri ma nani rewapaninai ivi yawasimi. Ma babataito na ke tupuwimi dowadowana kowatawena kubiine. Kobabataito na tuna ami vinowi God kurina da nuwanuwami ina kowatawei da ina yaghari. 22 Ma Keriso na

* **3:6:** Gen 18:12 * **3:7:** Epe 5:25; Kol 3:19 * **3:12:** Psa 34:12-16 * **3:14:** Mat 5:10; Isa 8:12-13 * **3:20:** Gen 6:1–7:24

ighae ku kunuma da God katagheyanai emakamakai. Ma karako na aneya, kiikiivavo kunumai ma kanukanuma i babada na kudubisi tuna ina rewapana gaburinai emakamakai.

4

God kubiine tamakamakai.

1 Keriso inivisi damina iviiya, tuna kubiine ami nota ini rewapana ma mikeda ami vitumaghana kubiine nakanani ina tupuwa kurimi na kovi vaghinei. Iyavo kava ini vaghinei na tuna wawayina ivi debe meyei da berabero ivoterei. 2 Ma ina yawasa dobuwai na ke tupuwa ina kayowana beroberosi ina kayokayowei, ma Bada ina kayowana kava ina beraberai. 3 Rorova dobu yawasina kobera kirakiiyei da tami nakanani ma iyavo kava Keriso ke ita vivitumaghanei. I yawasa kamonai na bera dowadowasi eberaberai da tupuwisi irekwei, ekamkamporagha ma kamonai na eumuma neghanegha ma vipekana wapawapa eberaberai. Ma bade sawara yamoyamonisi kurisi evovokavakavara, tuna berana na ibero kirakai. 4 Ma karako na ti damsi ideyemi da ke i bera dowadowasi ku kamona kota rurui da yavata kota beraberai, tuna kubiine ivi karei da iavaberowemi. 5 Ma konotai da mara sago ti na God maghinonai ina miiri, iyamna tuna namada ivovunagha da wawaya yawayawasisi ma raborabobosi kudubisi ini tupaviresi. 6 Tuna kubiine Keriso varana biibiina na ke yawayawasisi kava ma bade raborabobosi kurisi idima. Namanaki tupuwisi kovogha namada ipanani da irabobo, taraboga iveresi da mikeda kanumisi ina yawasa.

God ina puyo na takoyagha bubuni.

7 Mara damona gisina kava ina nekiibau. Tuna kubiine nota yagharinai kovi potepote meyemi da mara nonowa kona niponipowana. 8 Ma bera ghamanakina na weni, nuwanuwami kudubinai turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana, iyamna nuwaviina ina rewapana irakata da berabero ighekuyowei.* 9 Nuwabiibiiyai wawaya korutinisi da gwabimiyai ina kam bo ina kena ma nani kamonai ke kona vonakunukunura. 10 Wawaya sago sago duma kami puyo bogii ma bogiiyai God gwabinai koviiya ma ere nuwagiurimi kami puyo kokoyagha bubuni da wawaya koni vitesi da God ina agabiibai koni debei kurisi. 11 Ma tam God ivinem da vonana kuna dimei, bo? Vaghina, kedima. Ma God ina kayowanai kava kevi sisiya. God ivinem da wawaya kuni vitesi ma kubiisi kuna biga, bo? Vaghina, kevi vitesi. Ma rewapana God gwabinai kuviiya na tuna tepanai kebiga kirakai. Nakanani kona berai na Yesu Keriso avanai wawaya i vigheghena ghamana God kurina ina ghae. Tuna rewapana ma kadara kudubina rapenai, karako ma mara nonowa. Amen.

Keresiyana i vokwarakwara.

12 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Vokwarakwara damina koviiviiya na ke kona veyiyei, iyamna ami vitumaghana eruburubui. Tuna kubiine ke kona nota kavakavai, 13 ma kovi nuwabiibiiyei da ikikava Keriso ivokwarakwara na tami yavata kovovokwarakwara patapata. Ma mara sago kana kadara ini debei na nani maranai ami nuwabiibai ina rakata kirakai. 14 Keriso koitumaghanei kubiine, wawaya ini avaberowemi na kovi nuwabiibiiyei, iyamna Kanuma kadakadarina gwabimiyai, tuna na God Kanumina. 15 Ma kokitaruvimi da avi kubiine vokwarakwara kopanapanani. Ke meyani kona kiivunuwa, bo kona yapi, bo koni kayotirana, bo kona turaghegheyana da kovogha ina veremi da vokwarakwara kona panani. 16 Ma tami kovi Keresiyana ma mikeda wawaya ami vitumaghana kubiine ina vivitupaketowanemi ma kona vovokwarakwara na ke koninimayei. Ma God kovi ghegheni da Keriso kana vava iveremi da tami rapenai.

---

* **4:8:** Prov 10:12

17 Vitupavira kana mara inenekiibau na tota God natunatuna na tinao da
ini tupavireta. Ma iyavo kava God varana biibiina ke ita vovotekatekei na ini muri
ini tupaviresi ma ti na nuwapoya ghamanakina ina panani. 18 Giruma katamana
evonavona bo,
"Ibagibagi kirakai da wawaya maninisi yawasa makamakii nonowina ina panani,
tuna kubiine iyavo kava God ibarei bo berabero eberaberai, ti na ikikava?"*
19 Ma vaghina, iyavo kava God ivinesi da ita vokwarakwara na bera biibiisi ke
ina voterei. Ma God iyamonisi na tuna iti tumaghanei da iti vitesi, iyamna
aviyavisina evonavona da ita berai kubiisi na ina tupuwa.

5

Keresiyana kii vinoraveraveyana kii sisiya.

1 Tami Keresiyana kii vinoraveraveyana na kami sisiya na weni. Taku bade na
Keresiyana kii vinoraveraveyana, ma Keriso ina vokwarakwara aimamatarei wawaya
kurisi. Ma bade akovi da mara sago kana kadara ini debei na ku kamona ana rui. Tuna
kubiine aku rewapana emakamakai da ani nowi kurimi da 2 ami biga kona bera bubuni.
Keresiyana na nakanani ma God ina sipu yavona. Ma tami na ami biga iveremi da
kona koyagha bubunisi. Ina kayowana da nuwabiibiiyai ma nuwanuwami kudubinai
ere vokuwayimi ami biga kona berai wawaya kubiisi, ma ke mura kona matighei.* 3 Ma
iyavo kava ku imami iteresi da kota koyaghisi na ke meyani da kona kayotata kurisi.
Ma ami yawasa na maninina kavakava da koni matakira bubuna kurisi da ikikava
ina makai. Nakanani koni nowesi. 4 Tami babadimi na kami koyakoyagha ghamana
emakamakai, tuna na Keriso. Tuna kubiine ami biga kobera bubuni da maranai tuna
wawayina ina vovira ku dobu na ini ghegheniimi ma kraun kadakadarisi ku gayamimi
ini tawanepeyana. Ma nani kraun kadakadarisi na ke meyani da ina wapa.
5 Tami yaraga, kudubimi na kovi vaghinei da kami vinoraveraveyana ini bademi ma
kovotekatekesi. Ma tami iyavo kava koitumaghana na peyarimi ere voyaghotimi turat-
urami kubiisi kona biga, iyamna "God na kayotatasi emiimiiripotesi ma vovoyaghotisi
na ina agabiibai evereveresi."* 6 Tuna kubiine kovokuwaya meyemi da God rewapana
kirakiina ina rewapana gaburinai kona makai da mara sago ini ghegheniimi.* 7 Ma ami
nuwapoya kudubina God ku imana koterei, iyamna tuna edogadogarimi.
8 Kokitaruvimi, ami nota evi rewapana. Kami ghaviya Devil mara nonowa taraboga
iekwekwai da ina vowimi. Tuna nakanani ma layon kayakayayina dipiiyai eye-
bayebagha, kana siya ekwekwai da ina kutasikasikai ma ina kam yavui. 9 Ami vi-
tumaghana tepanai kovi tepatora da Devil komiiripotei, iyamna koakovi da ikikava
kovovokwarakwara na Keresiyana turaturami dobu ku kudubina na bade nakanani
evovokwarakwara. 10 God ina agabiibai irakata ma ikwatumi da Keriso avanai kana ku
kadara makamakii nonowina kona rui. Mara gisina kava kona vokwarakwara ma nani
murinai tuna mani ini vitemi da ku biibiina ina teremi, ina kiiepepimi ma rewapana
ina veremi da kona miirikikina. 11 Rewapana kudubina God rapenai, karako ma mara
nonowa. Amen.

Vikiikiiwa turina.

12 Varesita Sailas na wawaya patupatutuna, ma tuna ivi viteku da weni sisiyina
tupona agirugirumi kurimi. Agiruma da ata kiiepepimi ma ata vonaveremi da namanaki
biibiina bo berona ina tupuwa ma kegha da God ina agabiibai mara nonowa gwabimiyai
emakamakai. Tuna tepanai komiirikikina.*

* **4:18:** Prov 11:31 * **5:2:** Jon 21:15-17 * **5:5:** Prov 3:34 * **5:6:** Mat 23:12; Luk 14:11, 18:14 * **5:12:** Apos 15:22, 40

13 Babilon* kamonai na natuku Mak ma iyavo kava God ivinesi da ina wawaya
na peyarisi ikiikiiwemi.* 14 Tami kamomiyai kovi kiikiiwavivirana da ami nuwaviina
koni debei.
Iyavo kava Keriso yavata koinuwasago na ainowi da ina nuwanuba gwabimiyai
ina makai.

* **5:13:** Babilon: Pita ivi miiba da vitumaghana damsi Rome kamonai ivi sisiyesi. * **5:13:** Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10; Prm 24

2 Pita
Pita Ina Giruma Kana Viruwa
(2 Peter)
Vonaviakova

Pita ina giruma viruwina na Keresiyana damsi i dobu bogii ma bogiiyai kurisi. Nota ghamana weni girumina kamonai na vibeyebeyena vibero ita barei.

Ma nani vibeyebeyena vibero kamonai ivi vaghinei da Keresiyana iti pekana wapawapa ma Pita ivonesi da ke nakanani ita berai. Iyavo kava Yesu matasiyai ikitai ma ina vibeyebeyena ivi yanei na God ma Bada Yesu Keriso akovisi ivi damadamani Keresiyana kurisi. Ma Pita igiruma da God ma Yesu i vonavaghata ina vokikini da vibeyebeyena vibero wawayisi ina miiripotesi. Ina nuwapoya ghamana na wawaya viya ivonavona da Keriso ke ina vovira ku dobu. Ma Pita igiruma da Keriso na karakava ina vovira, iyamna God "ekayokayowei da wawaya kudubisi i bera beroberosi ininimayei ma ina miirikupukuputei. Ke ita kayokayowei da wawaya sago kava ina kitatawei bo ina gwaramutui."

Pita ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Vikiikiiwa.

Sapta 1:3-21 God Keresiyana ikwatusi da yawasa maninina kamonai ita makai.

Sapta 2:1-22 Vibeyebeyena vibero wawayisi i bera ma kii kovogha.

Sapta 3:1-18 Mara damonai Keriso ina vovira.

1 Taku Saimon Pita, Yesu Keriso* ina aposol ma ina bigabiga. Tami iyavo kava
Keriso koitumaghanei taku nakanani na agirugiruma kurimi. Ita vitumaghana na bera
ghamana ma ibiibii kirakai. Ma nani vitumaghanina na ita God ma kata Viviyawa Yesu
Keriso gwabinai taviiviiya. Ma tuna ina bera na maninina kavakava.
2 Ita God ma ita Bada Yesu kurisi ainowi da akovisi kona vii kamowa ma nani kamonai
na i agabiibai ma i nuwanuba ina veremi da gwabimiyai ina rakata kirakai.

God ina kwatu.

3 God takova bubuni ma ina rewapanai na aviyavisina takayokayowei da yawasa
maninina kamonai kata makai na peyarina everevereta. God na biibiina kavakava
ma kana kadara irakata ma ikwatuta da nani kadarina kamonai tamakai. 4 Weni
berasi tepanai ina vonakiiyapa bagibagisi namada ivereta. Ma nani vonakiiyapisi
na ghamaghamasi ma kiikiimatanisi ma tuna tepanai na kononagha da nota dowadowasi dobu ekiikiiviberoi na kona veruvuvurei. Ma ami yawasa na God ina yawasa
maghimaghighina da yavata kona makii patapata. 5 Tuna kubiine kovi paparana kirakai
da ami vitumaghana ku tepana na yawasa biibiina kona terei. Ma tuna ku tepana na
nuwagiura kona terei. 6 Ma ku tepana na koni potepote meyemi. Ma ku tepana na
nuwapoya kamonai kona miirikikina. 7 Ma ku tepana na God ina kayowanai komakai.
Ma ku tepana na ami agabiibai Keresiyana turaturami kurisi koni debei. Ma bade
ku tepana na kovi nuwaviinavivirana. 8 Weni berasi peyarina gwabimiyai ina rakata na
ini vitemi da aviyavisina Keresiyana yawasina kamonai kona beraberai na ita Bada Yesu
Keriso akovina tepanai kona bera bubuni na iyamna kona panani. 9 Ma weni berasi
gwabimiyai kegha na matami isowai bo ipota da vonavaghata ke kota kitakitai ma
nuwanuwami iwapa da berabero ami yawasa wadubona kamonai na God namada
ikowatawei.

---

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

10 Tuna kubiine varevaresiku, kovi paparana kirakai da koni debei da God ikwatumi ma
ivovinemi da ina wawaya. Nani berasi peyarina kona beraberai na ke meyani kona peku
bo kona siwana. 11 Ma God matuketa ina votawei da ita Bada Yesu Keriso, kata Viviyawa
ina vikiivavona makamakii nonowina ku kamona kona rui ma ini kiikiiwa kirakiiyemi.
12 Weni sisiyisi namada koakovi ma vonavaghata ami yawasa kamonai
namada irakata kirakai da tepanai koitutukikita ma kegha da mara nonowa
ana vonavonavinotimi. 13 Ma anotanotai da ita biibii kirakai da ana vivinuwaterenimi
ina nenae da aku ku rabobo. 14 Ma akovi da mara gisina kava ma ana rabobo da weni
tupuwina ana kiibutawei iyamna ita Bada Yesu Keriso namada ivi debei kuriku. 15 Tuna
kubiine na aipaparana da ani beye bubunimi da aku rabobo murinai na weni notasi
kona nota nonowei.

Wawaya Keriso kana kadara matasiyai ikitai.

16 Ke keta sisiya bo varagutugutu vigayagaya kata vonavonemi da Bada Yesu Keriso ere
rewapanina ina vovira ku dobu. Takii mani matakiiyai ina rewapana notakavakavana
kakitai. 17 Takii nani, maranai kana vava ghamana ma kadara Mamai God gwabinai
iviiya. Ma yasegana ghamanakina kamonai na God ivi sisiya Keriso kurina, ivona bo,
“Weni tuna na natuku vaghata. Tuna na nuwanuwaku, ainuwabiibiiyei.”* 18 Tokai
na Keriso yavata koya vovokaravina tepanai ma God gamona kunumai ivi sisiya na
tinikiiyai kavi yanei.
19 Tuna kubiine akii nota ivi rewapana da aviyavisina peroperoveta igirugirumi na
vonavaghata. Ma ibiibai da nani girumisi na koni nuwanotanota bubuni. Tuna nakanani
ma kibe nubakutuva kamonai ita karakarata da mara ita tom. Ma Keriso ina nekiibau
na tuna nakanani ma tughuwara ita ghetawei da nuwanuwami kamona ita yasegana
yavui. 20 Nota ghamana na weni. Koakovi da peroperoveta aviyavisina igirugirumi
na ke ti mani i nota ita terei. 21 Sisiyisi na ke wawaya gwabisiyai ita kiikiibau bo
peroperoveta i kayowanai ita vivisisiya, kegha da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai
ikavaraviteteyanesi ma nota iveresi da God ina sisiya igirumi.

2

Vibeyebeyena vibero wawayisi.

1 Ikikava mara wadubonai Israel damsi kamosiyai peroperoveta viviberosi imaka-
makai, nakanani weni maranai ina tupuwa, vibeyebeyena vibero wawayisi kurimi
ina nekiibau. I vibeyebeyena nuwaviiviinina ina terei da aviyavisina tota Keresiyana
titumaghanei da vonavaghata na ina virai da ami vitumaghana ini beroi. Bada igi-
maratawesi ma kegha da ina vonaveyaveyiyei ma ina vibadana ina veruvuvurei. I bera
kubiine na marasago kovogha ina panani, God ina gwaramutusi. 2 Ma wawaya peyarisi
nani vibeyebeyena vibero wawayisi i bera inimayamayisi ina kivini ma Keriso ina keta
vaghata ma bade kana vava ini beroi. 3 Ma bade nani vibero wawayisi i kayomata-
matigha irakata kubiine na ti mani i notiyai ini varagutugutu kurimi, ini beroberowemi da
koni miiyesi. God namada ivonakiiyaragha da kovogha ina viiya, ma ikoyakoyagha da
mara gisina kava ina gwaramutusi.
4 God na kovogha evovorereghi. Aneya viya berabero iberai na ke ita nuwaghanesi,
itawanaoruwesi ku bonagha nubakutuvina. Ma nani dobunai iwarimatatanisi ma ikoy-
akoyagha da vitupavira marana ina nekiibau. 5 Ma bade rorova mara katamaninai God
wawaya ke ita nuwaghanesi. Tuna maranai Nowa idima da wawaya yawasa maninina
ita kivini ma wawayisi ibara. Tuna kubiine God kutukutuva ivonatawei da iyavo kava
ke ita vivitumaghanei na igwaramutusi. Ma Nowa ina wawaya miikovimaruwa yavata
na ti kava kii papara ivowai da yawasa ipanani.* 6 Ma bade God, Sodom ma Gomora

* **1:17:** Mat 17:1-5; Mak 9:2-7; Luk 9:28-35 * **2:5:** Gen 6:1–7:24

kwanatusi kii kovogha iveresi, ikapunisi da yapukaresi kava. Ivi matakira da iyavo kava God ke ita vivitumaghanei na nakanani kurisi ina tupuwa.* 7 Ma nani kamonai God na Lot kana papara ivowai, iyamna Lot na tomowa maninina ma Sodom wawayisi kamosiyai imakamakai ma i bera dowadowasi ikitakitai na ivi nuwapoya kirakiiyei.* 8 Tuna na wawaya maninina ma wawaya beroberosi kamosiyai imakamakai na mara nonowa i bera beroberosi ikitakitai ma i sisiya ivivi yanei na damina ibero kirakai. 9 Weni berasi ivi debei kurita da Bada iakovi da ikikava ina wawaya nuwapoya kamonai ini yawasisi. Ma iyavo kava ikawakiikiiyei na namada ivi karei da kii kovogha evereveresi, nakanani ina beraberai da vitupavira kana ku mara. 10 Vonavaghata, iyavo kava tupuwa ina kayowana dowadowasi eberaberai ma enotanotai da God ina rewapana kegha da ini badesi na ti damsi kava kovogha bero kirakiina ina veresi.

Nani vibeyebeyena vibero wawayisi na kawakiibagibagisi ma kayotatasi. Ma kanuma rewapanisi kunumai ke ita yabuyabumanesi da iavaberowesi. 11 Bada ina aneya i rewapana irakata kirakai, ke nani wawayisi nakanani. Ma kegha da kanuma rewapanisi kunumai evovokaravesi ma ke iti avaberowesi Bada maghinonai. 12 Ma vibeyebeyena vibero wawayisi nakanani ma ghamoghamo dipa. Ke itakovi da aviyavisina eberaberai, gayamisi kegha. Tuna kubiine isisiya wapawapa, aviyavisina ke itakovi na iavaberowei ma ekiikiiviberoi. Ma ikikava ghamoghamo dipa itupuwa da kata yebaghisi ma kata kiivunusi, nakanani God vibeyebeyena vibero wawayisi ina kiivunusi. 13 Berona iberai wawaya kurisi da ivokwarakwara na God kovogha ina veresi da ti yavata ina vokwarakwara. Tupuwa ina kayowana dowadowasi inuwabiibii kirakiiyei da madeghai eberaberai da wawaya matasiyai ekitakitisi ma ke ita vivinimayei. Ti na viviberosi ma yavata kokamkam patapata na epuyapuyakimi ma kami vava iberoi. 14 Mara nonowa wivine ekitakitakirorowesi ma keta ekwekwai da vipekana wapawapa ina berai. I kayowana da bera dowadowasi mara nonowa ina beraberai ma damisi ke ita viiviiya, i kayowana da ina bera kamowi. Ma iyavo kava i vitumaghana ke ita rakata na inuwatinisi da ti yavata berabero ina berai. Berabero ematamatighei ma nuwanuwasi imanamei da mara nonowa eberaberai. Ma God namada imagisi. 15 Ti damsi keta maninina ivoterei ma isiwana da Beyo natuna Beilam ina keta iviiya. Ina kayowana da mura ita viiya kubiine na bera berona ita berai,* 16 ma kegha da ina donki ivi sisiya da nakanani ma wawaya. Iyeghai da peroveta Beilam ina bera neghaneghana ivoterei.

17 Nani vibeyebeyena vibero wawayisi na kwebusi, nakanani ma vusira motom katamanisi, bade nakanani ma kwavu yanunu ita tapitapini ma garewina kegha. God i gawara nubakutuva ghamana kamonai ivoviviri kubiisi. 18 Ti na kayotata ma nota meyena sisiyisi isisiyei. Ma iyavo kava wekarakava berabero wawayisi kamosiyai ikiibau da berabero ivoterei na nani vibeyebeyena vibero wawayisi tupuwa ina kayowana dowadowasiyai inuwatinisi da berabero ku kamona ina vovira. 19 Ti na vonakiiyapa bagibagina etereterei wawaya kurisi da iyavo kava i vibeyebeyena ina kivini na vovotawesi da God ina sisiya bagibagisi ke ina votekatekei. Ma ti damsi na berabero dowadowasi ibadesi da ivi sleiv ma nani berasi i yawasa iberoi. Koakovi da aviyavisina ibadeta na tota na ina sleiv. 20 Wawaya ita Bada ma kata Viviyawa Yesu Keriso inakovi na dobu yawasina ina berabero ina veruvuvurei. Ma mikeda ini muritina da berabero ina kamowanisi ma ini badesi na i yawasa ina bero kirakai, ke rorova nakanani. 21 Ke ita biibai da yawasa maninina ketana iakovi ma kegha da iverukupukuputei ma God ina sisiya bagibagisi ma vovokaravisi wawaya ivi damani kurisi na ikiigiiyei. Nakanani iberai kubiine na ita biibai da ke meyani yawasa maninina akovina ita viiya. 22 Aviyavisina kurisi itupuwa na ivi matakira da weni miibiisi ivi ruwa na evonavona vaghata. Sago evonavona da kukou ina gorowa ma ina vovira da ina kani. Ma sago

* **2:6:** Gen 19:24 * **2:7:** Gen 19:1-16 * **2:15:** Num 22:4-35

evonavona da poro ini yeka ma ina vovira ku dogiya da ini dobodobome.*

3

Bada vonakiiyapa bagibagina iterei da ina vovira.

1 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni tuna na aku giruma kana viruwa kurimi
ma ivi ruwa kamonai na vonavaghata avonavonavinotimi ma akiikiiepepimi da nota
maninisi nuwanuwami kamonai ana terei. 2 Aku kayowana da aviyavisina mara
katamaninai peroperoveta igirumi na kotakovi. Ma bade aviyavisina ita Bada, tuna
kata Viviyawa ivi beyebeyena na kota notai, sisiya bagibagisi ina vibeyebeyena ka-
monai na ami aposol iveremi. 3 Kunona ata vonavinotimi da weni marana kamonai
tavivi koyakoyagha da mara damona ina nekiibau na wawaya viya ina vomiiri da tami
iyavo kava Keriso koitumaghanei na ina vonavinamemi. Ti damsi i kayowana da
tupuwa ina bera dowadowasi ini badesi.* 4 Ma ina vivikaekaeyemi ma ina vonemi bo,
"Yesu vonakiiyapa bagibagina iterei da ita vovira ku dobu ma tuna na imapatana? Ita
kaekiki mau namada irukwamakai ma bera kudubina na patana da kana kita sago.
Ikikava dobu karenai iyamoni na nakanani emakamakai." 5 Weni nakanani isisiya
iyamna ti damsi na iakovi ma iberai da nakanani ma ke itakovi da mara katamaninai
God gamona iterei da kunuma ma dobu itupuwa, dobu okowiyai iyamoni da okowa
kamonai ighetawei.* 6 Muriyai bade God iberai da okowa ighae ma kutukutuva dobu
katamanina itenukutuvi.* 7 Ma bade God gamona iterei da kunuma ma dobu kudubina
ina kapuni ma ke wekarakava. Ivoviviri emakamakai da kana mara itereterei na
berana ina berai. Ma tuna maranai wawaya kudubisi ini tupaviresi ma iyavo kava ke
ita vovokaravei na ti damsi ina gwaramutusi.

8 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Ke nuwanuwami ina wapa da Bada kurina mara
sago kava na madegha 1 tausan nakanani. Ma bade madegha 1 tausan na mara sago
kava nakanani.* 9 Wawaya viya enotanotai da Bada ina vonakiiyapa bagibagina iterei
da mara sago ina vovira ku dobu na egegegenuwa kirakiiyei. Ma kegha, enuwanuwa-
totoweta iyamna ekayokayowei da wawaya kudubisi i bera beroberosi ininimayei
ma ina miirikupukuputei. Ke ita kayokayowei da wawaya sago kava ina kitatawei bo
ina gwaramutui.

10 Bada ina mara ghamana ina pisi da ini tataghanita nakanani ma yapiyapi waway-
ina. Nani maranai gugura ghamana kunumai ina tupuwa ma kunuma ma aviyavisina
peyarina kamonai na keyama karakaratina ina kara yavusi. Ma dobu ma aviyavisina
peyarina kamonai na ina rudeba.* 11 Vonavaghata da bera nakanani ina tupuwa na dobu
ma kunuma kudubina ina gwaramutui. Ma nani notanai tami na ikikava kona makai?
Kota berai da ami yawasa na maninina ma mara nonowa God kota vokaravei, 12 ma ni-
monimoriyai kota vivikoyakoyagha da ina mara vaghata ina nekiibau. Ma kovi paparana ki-
rakai da marana yaghiyaghina ina nekiibau. Tuna maranai God kunuma ina tupavinawai
da ina karai ma bera peyarina ina tamoguda. 13 Ma ina vonakiiyapa bagibagina iterei da
aviyavisina ina berai na nimonimoriyai tikoyakoyagha da berasi ina tupuwa. Kunuma
ma dobu vuna ina yamoni ma nani dobunai wawaya peyarisi God yavata ini nuwasago
ma bera peyarina na maninina kavakava.*

14 Turaturaku, tami nuwanuwaku. God weni berasi ina berai kubiine na tami nani
marana vaghata kona koyakoyaghi ma kamonai na kovovunagha meyemi da God ku
matana ami bera na maninina kavakava. Ma tuna yavata ere nuwanubami kona makai.
15 Konota bubuna da avi kubiine ita Bada enuwanuwatotoweta, iyamna wawaya i
taraboga evereveresi da i berabero ininimayei ma ina miirikupukuputei da ini yawasisi.

* **2:22:** Prov 26:11 * **3:3:** Jud 18 * **3:5:** Gen 1:6-9 * **3:6:** Gen 7:11 * **3:8:** Psa 90:4 * **3:10:** Mat 24:43; Luk 12:39; 1Tes 5:2; Rev 16:15 * **3:13:** Isa 65:17, 66:22; Rev 21:1

Kwinata biibiina Pol ikikava nuwagiura God gwabinai iviiya na nakanani kurimi igiruma. 16 Ma mara nonowa ina giruma kamosiyai weni berasi isisiyei. Ma ina giruma kamosiyai nota viya ipiropiro kirakai da wawaya viya ke kovokovoghisi da akovina ina viiya. Ti na notaragharaghasi ma Keresiyana yawasina ke itakova bubuni, tuna kubiine Pol ina giruma eruruvovirei da nota piropirosi iyamsi eteretere beroi. Ma bade giruma katamana kamonai na sisiya viya iyamsi nakanani eruruvovirei ma eteretere beroi. Tuna kubiine ti mani kii kovogha etitinariyai.

17 Turaturaku, tami nuwanuwaku, namada weni berasi koakovi. Kokitaruvimi da iyavo kava God ina sisiya bagibagisi ikiigiiyei na ke notaragharagha ina veremi da ami vitumaghana ini beroi. Komiirikikina. 18 Ma ami yawasa kamonai kona gogo da ita Bada Yesu Keriso kata Viviyawa konakova bubuni ma ina agabiibai gwabimiyai ina makai. Tighegheni ma tavokavakavari da kana kadara ina rakata, karako ma mara nonowa. Amen.

1 Jon
Jon Ina Giruma Karena
(1 John)
Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma karena kamonai na nota ghamaghamasi ruwa emakamakai. Sago na Keresiyana wawayisi ikiiepepisi da mara nonowa God ma Natuna Yesu Keriso yavata iti nuwasago. Ma kana viruwa na ivi akovisi da wawaya viya i vibeyebeyena viberowai nani vinuwasagona ita resoi. Ti damsi ivivi beyebeyena da aviyavisina kudubina dobuwai na berona kavakava. Ma ivonavona da tupuwita ma bera peyarina dobuwai tavovotovoni na epuyapuyakita. Tuna kubiine ivonavona da God Natuna Yesu na kanuma kava, ke wawaya vaghata. Ma bade ivonavona da Yesu ini yawasita na dobu ina nuwapoya ma ina bera kudubina takiibutawei. Ma bade ivonavona da Keresiyana na ke yawasa maninina bo nuwaviinavivirana ini nuwapoyei, nani berasi na iyamsi kegha.

Ma Jon na weni notasi viviberosi ke iti vaghinei. Igiruma da Yesu Keriso dobuwai imakamakai na tuna wawaya ere tupuwina ma iyavo kava Yesu itumaghanei ma God yavata inuwaviina na bade turaturasi yavata ini nuwaviinavivirana. Tuna kubiine weni notana ivi sisiya kirakiiyei.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-4 Vikiikiiwa.
Sapta 1:5 da ku 2:29 Yasegana ma nubakutuva.
Sapta 3:1-24 God natunatuna ma Seitan natunatuna.
Sapta 4:1-6 Vonavaghata ma vibero.
Sapta 4:7-21 Ita biga da tinuwaviinavivirana.
Sapta 5:1-21 Vitumaghana tepanai dobu ina yawasa berona taghegavovori.

Yesu na God Vonana ma yawasa everevereta.

1 God dobu iyamoyamoni na namada wawaya sago imakamakai, tuna na God Vonana
ma yawasa karena. Ma tokai gamona kavi yanei, matakiiyai kakitai ma kavotovo-
tovoni,* 2 na tuna kaimamatarei tami kurimi. Yawasa Vaghata Wawayina irudeba na
kakitai. Ma kawamatarai kavonavonemi da yawasa makamakii nonowina na Mamai
God gwabinai ipisi ma inekiibau kurita.* 3 Aviyavisina kavi yanei ma kakitai na peya-
rina kaisisiyei kurimi, iyamna akii kayowana da tami ma tokai na yavata tinuwasago.
Ma bade Mamai God ma Natuna Yesu Keriso* yavata tinuwasago. 4 Kagirugiruma
kurimi da akii nuwabiibai ina rakata kamokamowa.

God na yasegana.

5 Keriso gwabinai sisiya kavi yanei na kurimi kaidebei na weni. God tuna na yasegana.
Ma dididara berasi gwabinai kegha. 6 Mikeda tavonavona da God yavata tinuwasago
ma dididara berasi patana da taberaberai na tibero ma vonavaghata yawasina ke
kata vovotani. 7 God tuna yasegana kamonai emakamakai ma tota bade nakanani
taberai. Yasegana yawasina kamonai tababa na turaturata yavata tinuwasago ma ita
bera beroberosi kudubina Natuna Yesu taranai ina kowakowatawei.
8 Ma kata vona da bera beroberosi ke kata beraberai na tibero. Nakanani kati sisiya
na vonavaghata gwabitiyai kegha, tota mani tiberoberowe meyeta. 9 Ma kawamatarai
ita bera beroberosi timamatarei na God kudubina ina kowatawei ma ina terevimaninita,

* **1:1:** Jon 1:1 * **1:2:** Jon 1:14 * **1:3:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

iyamna tuna na ke viviberona ma ina bera maninisi kavakava. Tuna kubiine ina vonakiiyapa bagibagina iterei kurita na ina berai. 10 Ma kata vona da bera beroberosi ke meyani kata beraberai na tavonavona da God tuna viviberona ma vonana ita yawasa kamona ke ita makamakai.

2

Keriso na kata vivita.

1 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Weni sisiyisi agirugiruma kurimi da berabero ke kona berai. Ma iyavo kava berabero ina berai na wawaya sago muritiyai emiimiiri da kubiita inowi ita Mamai kurina da ita berabero ina notatawei. Tuna wawayina na Yesu Keriso, ina yawasa na biibiina ma maninina kavakava. 2 Tuna mani ivere meyei da ivi suwara da ita berabero ivi miiyei na God ina nuwapughu ivi nubai. Ma ke tota kava kubiita ma wawaya dobu ku kudubina kamonai yavata i berabero ivi miiyei.

3 Ikikava takova kiimatani da namada God yavata tavi nuwasago? Weni nakanani takovi. Ina sisiya bagibagisi tavotekatekei. 4 Ma tam iyai kuna vona bo, “Keriso akovi,” ma ina sisiya bagibagisi ke kuta vovotekatekei, tam na viviberom ma vonavaghata gwabimuwai kegha. 5 Ma tam iyai vonana kevovotekatekei na kuvi debe meyem da God nuwanuwana namada kuviiya. Vonana kevovotekatekei na takovi da tam God yavata koinuwasago. 6 Iyi tam kevonavona da God yavata koinuwasago na Yesu dobuwai ikikava imakai na tuna yawasina kava kevi bonebonei.

Sisiya bagibagina ivi vuni.

7 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi na sisiya bagibagina avonavonavinotimi, tuna sisiyina na katamanina, ke vuna, iyamna rorova vitumaghana kovi karei na akovina koviiya. Ma sisiyina bagibagina na weni. “Kovi nuwaviinavivirana.” Tuna namada kovi yanei.* 8 Tuna katamanina ma kegha da Keriso ipisi na sisiyina ivi vuni ma bade taku kurimi agirugirumi. Takovi da nani sisiyina bagibagina na vonavaghata, iyamna namada Keriso ina yawasa ivi debei ma bade ami yawasa idebei. Takitakitai da gwabimiyai didibara berasi na ekovikovi ma yasegana vaghata namada erakarakata.

9 Meni wawayina evonavona da yasegana kamonai emakamakai ma Keresiyana varesina ibarakamtawei, tuna patana da didibara yawasina kamonai emakamakai. 10 Ma meni wawayina Keresiyana varesina nuwanuwana eviiviiya na yasegana kamonai emakamakai. Ma ke meyani ina bera beroi da varesina ina peku. 11 Meni wawayina varesina ibarakamtawei na tuna na didibara yawasina kamonai emakamakai ma ke itakovi da mike enenae, iyamna matana ididibarapotai.

12 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi, iyamna Keriso avanai na God ami berabero inotatawei. 13 Mami mau, agirugiruma kurimi, iyamna Keriso koakova bubuni. Dobu karenai na tuna namada imakamakai. Yarayaraga, agirugiruma kurimi, iyamna Seitan koghetani.

14 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi, iyamna Mamai God na koakovi. Mami mau, agirugiruma kurimi, iyamna Keriso koakovi. Dobu karenai na tuna namada imakamakai.

Yarayaraga, agirugiruma kurimi, iyamna tami na rewapanimi ma God vonana na nuwakamomiyai emakamakai ma bade Seitan koghetani.

15 Ma tami peyarimi, dobu yawasina ke kona kayowei. Iyavo kava dobu yawasina nuwanuwasi eviiviiya na ke kovokovoghina da Mamai God nuwanuwana ina viiya.

16 Dobu yawasina na weni. Wawaya tupuwa ina kayowana ekirokirorowei, aviyavisina peyarina ekitakitai na enuwanuwakapiyei, ma bade aviyavisina rapesiyai ma ti mani i bera na ekayokayotatei. Tuna na dobu kana bera ma ti notasi na ke Mamai God

* **2:7:** Jon 13:34

ita vereveresi. 17 Weni dobuna ma kana bera kudubina na ina wapa, ma meni wawayina
God ina kayowana eberaberai na ina makii nonowa.

Keriso kana ghavighaviya.

18 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Mara damona inetupo. Ma namada kovi yanei da
keriso vibero na epipisi. Ma avonavonemi da keriso viviberosi ipeyari kirakai namada
inekiibau. Bera nakanani takitai na takovi da weni tuna na mara damona. 19 Ti damsi na
ita ekalesiya ikiibutawei, iyamna ke meyani tota yavata kati nuwasago. Kati nuwasago na
ita makai. Ma maranai ikiibutaweta na ivi debe meyesi da ti na ke Keresiyana turaturata.
20 Ma tami na ke nakanani, iyamna Kanuma Vovokaravina itowatepanimi da kudu-
bimi na vonavaghata koakovi. 21 Ke ata notai da tami na vonavaghata ke kotakovi. Ke
tuna kubiine ata girugiruma kurimi, iyamna sisiya damina koviiviiya da meni sisiyina na
vonavaghata ma meni sisiyina na vibero. Ma koakovi da God na ke viviberona. 22 Meni
wawayina evonavona da Yesu na ke God ina Vivinevine Wawayina, tuna na viviberona.
Nakanani ini sisiya na takovi da tuna keriso vibero ina keta ikivikivina, ma Mamai God
ma Natuna yavata ibaresi. 23 Wawaya God Natuna ina barei na ke kovokovoghina da ina
Mamai yavata ini nuwasago. Ma wawaya kawamatarai ina vona da Yesu na God Natuna
na bade ina Mamai yavata ini nuwasago.
24 Kokitaruvimi da karenai aviyavisina kovi yanei na kovokikini. Nakanani
kona beraberai na mara nonowa Yesu yavata koni nuwasago ma bade Mamai God yavata.
25 Ma tuna ina vonakiiyapa bagibagina kurita iterei da yawasa makamakii nonowina
ina vereta.
26 Kokitaruvimi da iyavo kava eberabera tovoni da iti nowe beromi na i sisiya kobarei,
tuna kubiine agirugiruma kurimi. 27 Ma tami na namada Keriso ina Kanuma Vo-
vokaravina iveremi da nuwanuwami kamosiyai emakamakai, tuna kubiine ke wawaya
konekwai da ini beyebeyemi. Kanuma Vovokaravina bera peyarina ibeyebeyemi. Ma
kudubina na vonavaghata, ke sago vibero. Ma ikikava ibeyebeyemi na kovokikini da
mara nonowa Keriso yavata koni nuwasago.
28 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Keriso yavata ami vinuwasago kovokikini da
ina ne nonowa. Weni nakanani kona beraberai da maranai ina vovira na ke tinimaya, ere
tepatorata maghinonai tamiiri. 29 Koakovi da Keriso na maninikiikiina, tuna kubiine
kotakovi da wawaya iyavo kava bera maninisi eberaberai, ti damsi na God natunatuna.

3

God natunatuna.

1 Kovi yana, ita Mamai God ina nuwaviina irakata kirakai da ivoneta da tota natu-
natuna. Vonavaghata da tota na God natunatuna. Tuna kubiine iyavo kava dobu
yawasina kamonai emakamakai na ke itakovi da tota nakanani, iyamna ti damsi na God
ke itakovi.*
2 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Vonavaghata da namada tota na God natunatuna,
ma ke katakova da ikikava kitata ina virei, tuna ke iti debei kurita. Ma takovi da maranai
Keriso ina vovira na ina rudeba da takitai da tuna kitana ikikava. Ma bade tota kitata
ina virei da tuna maghimaghighina. 3 Iyavo kava Keriso itumaghanei ma ekoyakoyaghi
na mara nonowa nuwanuwasi dadabuna ekiikiipupuni da ina ruyaghari, iyamna Keriso
na yagharakiikiina.
4 Iyavo kava bera beroberosi eberaberai na God ina vonaviyoyovana ikiigiiyei,
iyamna berabero kudubina na nani vonaviyoyovanina emiimiirikupukuputei. 5 Ma
koakovi da Keriso ipisi da ita bera beroberosi ita viitawei, ma tuna gwabinai na berabero
kegha.* 6 Tuna kubiine iyavo kava Keriso yavata inuwasago na berabero ke ina berai,
ina voterei. Ma iyavo kava bera beroberosi patana da eberaberai na Keriso ke itakovi.

* **3:1:** Jon 1:12 * **3:5:** Jon 1:29

7 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Kokitaruvimi da ke sago iyai ini nowe beromi da
ami keta koni wapai. Iyavo kava bera maninisi kava eberaberai na God ku matana ti na
wawaya maninisi, Keriso nakanani. 8 Ma iyavo kava bera beroberosi eberaberai, ti na
Seitan ina wawaya, iyamna Seitan berabero ivi karei ma patana da eberaberai. Ma God
Natuna ipisi da Seitan ina bera iti kovi tuwanonowi.
9 Iyavo kava itupuwame da ti na God natunatuna na berabero ke ita beraberai, iyamna
God yavata inuwasago ma berabero ivoterei, iyamna i Mamai na God. 10 Yawasa
weni nakanani takitai na takovi da iyavo kava na God natunatuna ma iyavo kava na
Seitan natunatuna. Meni wawayina bera maninisi ke ita beraberai bo varesina yavata
ke ita vivinuwaviina, tuna na ke God natuna.

Tinuwaviinavivirana.

11 Tami ami vitumaghana karenai na sisiya sago kovi yanei, sisiyina na weni. Tin-
uwaviinavivirana.* 12 Ma ke kona berai da Kein nakanani, tuna Seitan ina wawaya
kubiine da tina kikei ikiivunui. Ma avi kubiine ikiivunui? Iyamna ina yawasa kamonai
na bera beroberosi iberaberai ma tina kikei na bera maninisi iberaberai.*
13 Varevaresiku, maranai wawaya dobuwai ina barakamtawemi na ke ami nota
ina peku. 14 Keresiyana varevaresita yavata tinuwaviinavivirana, tuna kubiine takovi
da tota na rabobo takiibutawei da yawayawata. Ma iyai ke ita vivinuwaviina na ivi debe
meyei da tuna nakanani ma wawaya raborabobona.* 15 Ma meni wawayina varesina
ibarakamtawei, tuna na nakanani ma kiivunuwa wawayina. Ma koakovi da kiivunuwa
wawayina na yawasa makamakii nonowina ke ina panani. 16 Takovi da nuwaviina
vaghata na weni. Yesu Keriso ivere meyei kubiita. Ma tota bade ita yawasa taverena
varevaresita kubiisi. 17 Meni wawayina sawara gwabinai emakamakai ma ikitai da
varesina nuwapoya kamonai ma ke iti kamyuyuwei na tuna mani idebe meyei da God
ina nuwaviina gwabinai kegha. 18 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Ita nuwaviina na
ke sisiyina kava tisisiyei ma ku tepana na berasi yavata taberai, tuna na nuwaviina
vaghata.

Ere tepatorata God kurina tanae.

19 Nuwaviina berasi taberai na takovi da vonavaghata gwabitiyai. Ma tuna
nuwanuwata inubai da ere nuwanubata God kurina tanae, 20 namanaki da
nuwanuwata kamonai damita taviiviiya da berabero wawayita. Tota ere tepatorata
God maghinonai tamiiri, iyamna God ighe kirakai da aviyavisina nuwanuwata
kamonai ighekuyowei. Ma tuna ita yawasa kudubina iakova yavui. 21 Turaturaku,
tami nuwanuwaku. Nuwanuwata yagharina na ita nota ini rewapana maranai God
kurina tanipowana, 22 ma aviyavisina tinowi kurina na peyarina ina vereta, iyamna ina
sisiya bagibagisi tavovotekatekei ma ina kayowana kava taberaberai. 23 Ma ina sisiya
bagibagina kurita na weni. Natuna Yesu Keriso titumaghanei ma varevaresita yavata
tinuwaviinavivirana. Ikikava Keriso ivoneta na nakanani taberai.* 24 Ma iyavo kava
God ina sisiya bagibagisi evovotekatekei, ti na God yavata inuwasago. Ma ina Kanuma
Vovokaravina ivereta na tuna idebei kurita da God na nuwanuwata kamonai ma tota
na God nuwanuwana kamonai.

4

Kanukanuma tarubusi.

1 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Iyavo kava evonavonemi da Kanuma Vovokar-
avina gwabisiyai na ke yaghiyaghinai koni tumaghanesi. Peyarisi kona vorubusi ma
konakovi da ti na God Kanumina gwabisiyai bo kegha, iyamna namada peroperoveta
viviberosi ipeyari dobu enene yavui. 2 God ina Kanuma Vovokaravina na weni

* **3:11:** Jon 13:34 * **3:12:** Gen 4:8 * **3:14:** Jon 5:24 * **3:23:** Jon 13:34, 15:12, 17

nakanani kona vogiiya. Iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na ina vona da Yesu Keriso
kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota. 3 Ma iyavo kava ke ita vivivaghinei da Yesu Keriso
na God gwabinai ipisi na kanuma vibero gwabisiyai, tuna na keriso vibero kanumina.
Vonaverena kovi yanei da tuna kanumina ita pisi na namada inekiibau da dobuwai
emakamakai.
4 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Tami na God rapenai ma nani peroper-
oveta viviberosi na namada koghetanisi, iyamna Kanuma Vovokaravina gwabimiyai
ivi rewapana kirakai da kanuma berona dobuwai ighetani, tuna kanumina na Seitan.
5 Ma ti damsi na weni dobuna wawayisi, tuna kubiine na dobu yawasina isisiyei. Ma
iyavo kava dobu yawasina kamonai emakamakai na i sisiya iyana bogai. 6 Tokai aposol
na God rapenai ma meni wawayina God iakovi na akii vibeyebeyena ini yanei. Ma meni
wawayina God ke itakovi na ke ini yanekai. Weni nakanani takitai na tavogiini da meni
wawayina na Vonavaghata Kanumina gwabinai, tuna na Kanuma Vovokaravina. Ma
bade tavogiini da meni wawayina na kanuma viviberona gwabinai.

God ina nuwaviina.

7 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Tinuwaviinavivirana iyamna God na nuwaviina
karena. Meni wawayina inuwaviina na God iakovi ma ivi debei da tuna na God
natuna. 8 Ma meni wawayina ke ita vivinuwaviina na God ke itakovi, iyamna God na
nuwaviina. 9 God ina nuwaviina na weni nakanani ivi debei kurita. Natuna sago kava
ma ivonatawei ku dobu da tuna gwabinai yawasa tapanani. 10 Nuwaviina vaghata na
ke tota ita nuwaviina God kurina nakanani. God ina nuwaviina kurita na nuwaviina
vaghata. Natuna ivonatawei da ivere meyei da ivi suwara da ita berabero kovoghina
iviiya.
11 Turaturaku, tami nuwanuwaku. God ina nuwaviina irakata kirakai kurita, tuna
kubiine na tota bade tinuwaviinavivirana. 12 Ke sago iyai God ita kita tovoni. Ma
tinuwaviinavivirana na God nuwanuwata kamonai emakamakai. Ma tuna ina berita
da ita yawasa kamonai na ita nuwaviina ina rakata kamokamowa.*
13 God Kanumina ivereta, tuna kubiine takovi da God ina yawasa nuwanuwata
kamonai ma tota ita yawasa na tuna gwabinai. 14 Mamai God, Natuna ivonatawei da
dobu kana Viviyawa. Ma tokai aposol matakiiyai kakitai na debiiyai kaimamatara da
tuna sisiyina na vonavaghata. 15 Meni wawayina evonavona da Yesu na God Natuna, na
wawayina nuwanuwana kamonai God emakamakai ma wawayina ina yawasa na God
gwabinai. 16 Takovi da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai da tepanai tamiimiiri.
God na nuwaviina. Meni wawayina ina yawasa kamonai ina nuwaviina irakata na
nuwanuwana kamonai God emakamakai, ma God yavata inuwasago. 17 Weni vin-
uwasagona kubiine tota ita nuwaviina ina rakata kamowa da God ina nuwaviina yavata
ini yavayavatei. Ma vitupavira maranai na titepatora, iyamna ita yawasa dobuwai na
Keriso nakanani. 18 Wawaya God nuwanuwana eviiviiya na ke ina yabumana, iyamna
nuwaviina vaghata na yabumana ekwavikwavini. Wawaya vitupavira ma kovogha
eyabuyabumanei na tuna mani ivi debe meyei da ina yawasa kamonai na nuwaviina
vaghata kegha.
19 God ina nuwaviina kurita ivi nao, tuna kubiine tota bade tinuwaviina. 20 Meni
wawayina ina vona bo, “God nuwanuwana aviiviiya,” ma Keresiyana varesina
ibarakamtawei, tuna na viviberona. Varesina ekitakitai ma kegha da nuwanuwana
ke ita viiviiya na ikikava God nuwanuwana ina viiya, iyamna ke meyani God ita kitai.
21 Ma vaghina, ina sisiya bagibagina na weni nakanani ivoneta. Meni wawayina God
nuwanuwana eviiviiya na bade varesina nuwanuwana ina viiya.

---

* **4:12:** Jon 1:18

5

Dobu yawasina taghegavovori.

1 Wawaya iyavo kava itumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina, ti damsi
kudubisi na God natunatuna. Ma iyavo kava tomowa magurina nuwanuwana eviiviiya
na bade natunatuna yavata nuwanuwasi ina viiya. 2 Ma ikikava God natunatuna kurisi
tinuwaviina na weni. God nuwanuwana taviiya ma ina sisiya bagibagisi tavotekatekei.
3 Ina sisiya bagibagisi tavotekatekei na tidebe meyeta da ita nuwaviina God kurina
emakamakai. Ma nani sisiyisi na ke vitana,* 4 iyamna iyavo kava God natunatuna
na yawasa berona ighegavovori. Keriso titumaghana kirakiiyei na yawasa berona
dobuwai titugudai. 5 Meni wawayina itumaghana kirakai da Yesu na God Natuna, tuna
wawayina kava dobu yawasina ina ghegavovori.

God ivi mamatara da Yesu Keriso na iyai.

6 Yesu Keriso ipisi na okowai ibabataito ma korosiyai tarana isororo. Ma ke okowa
kava, ma tara yavata ivi matakira kurita. Ma bade Kanuma Vovokaravina nuwanuwata
kamonai imamatareta da vonavaghata takovi. 7 Bera ivi aroba imamatareta, 8 sago
na Kanuma Vovokaravina, sago na okowa, ma sago na tara. Ivi aroba i sisiya na
sago, evonavoneta da Yesu na God Natuna. 9 Wawaya dobuwai imamatara na tan-
otanotai da vonavaghata isisiyei. Ma God ivi mamatara kurita na ina vimamatara
ivi rewapana kirakai, ke wawayota nakanani. Ma takovi da aviyavisina ivi sisiyei Natuna
kubiine na vonavaghata. 10 Ma meni wawayina God Natuna itumaghanei na weni
sisiyina nuwanuwana kamonai emakamakai. Ma meni wawayina God ina sisiya
ke ita vivitumaghanei na evonavona da God na viviberona. Ma God ina vimamatara
kamonai na tuna mani Natuna ivi sisiyei. 11 Ma sisiyina ivi mamatarei kurita na weni. God
yawasa makamakii nonowina ivereta ma nani yawasina na Natuna gwabinai taviiya.*
12 Ma iyavo kava God Natuna gwabisiyai na yawasa makamakii nonowina namada
iviiya. Ma iyavo kava God Natuna ke gwabisiyai na yawasa makamakii nonowina ke
ita viiya.

Yawasa makamakii nonowina.

13 Weni sisiyisi agirugiruma kurimi da tami iyavo kava God Natuna koitumaghanei
na kotakovi da yawasa makamakii nonowina namada koviiya. 14 Ma titepatora da God
kurina tamiiririya ma ina kayowanai kava tinowi kurina na takovi da ini yaneta. 15 Ma
ini yaneta kubiine aviyavisina kurina tinowi na takovi da ina vereta.

16 Ma iyi tam kuakovi da varesim berabero eberaberai na God kurina kuna nipowana
da ini yawasi. Ma berabero sago kava emakamakai na tuna ibero kirakai da damona na
wawaya kanumina ina rabobo. Wawaya nani bera berona ina berai na ke ata vonavonemi
da kuna nipowana wawayina kubiine, ke ruvaruvana. 17 Bera dowadowasi peyarina
yavu na berabero God ku matana. Ma berabero viya ke ina berita da God yavata
tibogebogeta da kanumita ina rabobo.

18 Takovi da meni wawayina ina tupuwame da tuna God natuna na bera beroberosi
ina voterei, ma Keriso nani wawayina etaratarapapari da Seitan ke ina kiiviberoi.

19 Ma takovi da tota na God natunatuna. Ma dobuwai iyavo kava ke God ina rakaraka
kamonai na peyarisi Seitan ibadesi.

20 Bade takovi da God Natuna ipisi na akova ivereta da God vaghata akovina taviiya.
Ma Natuna Yesu Keriso yavata tinuwasago, tuna kubiine God yavata tinuwasago. Tuna
kava na God vaghata ma yawasa makamakii nonowina everevereta.

21 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Sawara yamoyamonisi ke kona vokavakavarisi.

---

* **5:3:** Jon 14:15 * **5:11:** Jon 3:36

2 Jon
Jon Ina Giruma Viruwina
(2 John)
Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma viruwina kamonai na iteregavu meyei ma bade iyavo kava kurisi igirugiruma na kii vava iteregavui. Tuna kubiine igiruma bo, “Taku na kami magura. Agirugiruma aku wavine natunatum yavata kurimi.” Ivi miiba da wavinena na ekalesiya kwanatu sago kamonai ma natunatuna na vitumaghana damsi sago sago duma nani kwanatunai. Ma bade ivi miiba da tuna na “kii magura.”

Weni girumina na tupona ma kamonai Jon ivi nowi da Keresiyana na turaturasi yavata ini nuwaviinavivirana. Ma bade ivonesi da ita kitaruvisi da vibeyebeyena vibero wawayisi i vibeyebeyena ke ini yanei.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.
Vesis 1-3 Vikiikiiwa.
Vesis 4-6 Bera ghamana na nuwaviina.
Vesis 7-11 Vibeyebeyena vibero ke ini yanei.
Vesis 12-13 Ina nota turina.

1 Taku na kami magura. Agirugiruma tam aku wavine ma natunatum yavata kurimi.
God ivinem da tam na ina wawaya. Taku vonavaghata tepanai aku nuwaviina kurimi
irakata ma ke taku kava ma iyavo kava vonavaghata iakovi na ti yavata. 2 Nani
vonavaghatina gwabitiyai emakamakai na ita yawasa kamonai ina makii nonowa.
3 Ainowi ita Mamai God ma Natuna Yesu Keriso* kurisi da tota iyavo kava vonav-
aghata takovi ma tinuwaviina na i agabiibai, i vikamyuyuwa ma i nuwanuba gwabitiyai
ina makai.

Vonavaghata ma nuwaviina.

4 Ainuwabiibii kirakai, iyamna namada apanani da natunatum viya na vonavaghata
yawasina kamonai emakamakai. Ita Mamai God ikikava ina sisiya bagibagina ivoneta
na ekivikivini. 5 Aku wavine, wekarakava ainowi kurim da tota Keresiyana na
tinuwaviinavivirana. Weni sisiyina bagibagina na maranai vitumaghana tavi karei
na akovina taviiya, ke sisiya vuna.* 6 Nuwaviina vaghata na weni, God ina sisiya
bagibagina tavotekateka bubuni ma yawasina kamonai tamakai. Ma weni sisiyina na
namada kovi yanei, ivoneta da tinuwaviinavivirana.
7 Wawaya viviberosi ipeyari kirakai dobu enene yavui. Ma ti damsi na ke
ita vivitumaghana da Yesu Keriso kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota. Ma meni
wawayina nakanani ina vivisisiya na tuna wawayina na peroveta viviberona ma Keriso
kana ghaviya. 8 Tuna kubiine kokitaruvimi da nani wawayisi ke ini beroberowemi.
Mikeda koti vaghinei da iti beroberowemi na ita biga God kubiine na iyamna kegha.
Tipaparana da ita biga kubiine na God ini miiya bubunita.
9 Meni wawayina vibeyebeyena bogiiyai eberaberai ma ke Keriso ina vibeyebeyena
kamonai ita makamakai na ke God yavata ita vivinuwasago. Ma meni wawayina mara
nonowa Keriso ina vibeyebeyena kamonai emakamakai, tuna na Mamai God ma
Natuna yavata inuwasago. 10 Ma meni wawayina ina pisi ma ke Keriso ina vibeye-
beyena vaghata ita kavarapiyei na ke koni kiikiiwei bo ke kona rutini ami ku numa. 11 Ma

---

* **1:3:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:5:** Jon 13:34, 15:12, 17

tam iyai nani wawayina kuni kiikiiwei na tam yavata koni kiikapu da ina berabero ku kamona kuna rui.

Nota turina.

12 Nota ipeyari kirakai da ata vonemi, ma ke aku kayowana da nani notasi ata giruma,
iyamna aitumaghana da ana numataya kurimi da tami ma taku tisisiya ma yavata
tinuwabiibai.
13 Am tuwa natunatuna i vikiikiiwa evonavonatawei kurimi. Ma tuna wavinena bade
God ivinei da ina wawaya.

3 Jon
Jon Ina Giruma Viarobina
(3 John)
Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma viarobina kamonai na iteregavu meyei. Tuna kubiine igiruma bo, “Taku na kami magura.” Ma igiruma ekalesiya kana koyakoyagha Gayas kurina ma ivi ghegheni, iyamna Keresiyana peyarisi ivitesi. Ma ivonei da tomowa kana vava Diyotrepes ita kitaruvai.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.
Vesis 1-4 Vikiikiiwa.
Vesis 5-8 Gayas ivi ghegheni.
Vesis 9-10 Ivonakiiyaragha da Diyotrepes na wawaya berona.
Vesis 11-12 Ivonakiiyaragha da Dimitriyas na wawaya biibiina.
Vesis 13-15 Nota turina.

1 Taku na kami magura.*

Agirugiruma tam varesiku Gayas kurim. Tam nuwanuwaku, ma vonavaghata tepanai aku nuwaviina kurim irakata kirakai.

2 Kwinaku, tam nuwanuwaku. Akovi da kanumim na yawayawana ma aniponipowana da tupuwim na yawayawana ma am yawasa na vaghina kavakava. 3 Ainuwabiibii kirakai da Keresiyana varevaresita viya ipisi ma ivonavereku da tam kuvi patutu kirakai da vonavaghata kamonai kemiimiiri, ma bade ikikava vonavaghata ketana mara nonowa kekivikivini. 4 Mara nonowa ainuwabiibii kirakai maranai Keresiyana varasi aiyanei da ti na vonavaghata yawasina kamonai emakamakai. Ti na nakanani ma natunatuku.

Gayas ighegheni.

5 Kwinaku, tam nuwanuwaku. Tam kuvi patutu kirakai da Keresiyana varevaresita mara nonowa kekoyakoyagha bubunisi. Ti na iyavo kava Keriso* kubiine ebababa ma ibeyebeyena. Namanaki da ke kutakovisi ma kegha da kivitesi. 6 Nani wawayisi viya ibaba ipisi da am nuwaviina ivi sisiyei vitumaghana wawayikai kurikai. Ma ainowi da maranai ita wawaya viya kurim ina nekiibau na berana sago kuna berai ma i vomiiri kana ku mara na kevi tamiinesi ma kevonatawe bubunisi da God ini nuwabiibai. 7 Nani wawayisi Yesu Keriso avanai ikiibau ebababa ma i baba kamonai na ke meyani ita nae iyavo kava ke iti tumaghana kurisi da iti nowi da iti vitesi.

8 Tuna kubiine tota vitumaghana wawayita tivitesi. Nakanani taberai da nani wawayisi yavata tabiga patapata da vonavaghata tarereghi.

Diyotrepes ma Dimitriyas.

9 Rorova agiruma ekalesiya am dobuwai kurisi, ma kegha da Diyotrepes aku sisiya ke ita viiya, iyamna ina kayowana da tuna iti bada.

10 Ma maranai ana pisi na ikikava Diyotrepes ivi avaberoweku na peyarina ani debei kurimi. Ma ke tuna kava, varevaresita Keriso kubiine ebababa na ke ita vivikiikiiwesi. Ma bade ekalesiya kamomiyai iyavo kava i kayowana da varevaresita iti kiikiiwesi na egudugudusi. Ma bade ikiibunisi da ke ami vokavakavara ku kamona ina rui.

---

* **1:1:** Apos 19:29; Rom 16:23; 1Kor 1:14 * **1:5:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

11 Kwinaku, tam nuwanuwaku. Ke berabero wawayisi kuni bonebonesi, kegha da bera
biibiisi kava keberai. Meni wawayina bera maninisi kava ina beraberai, tuna na God
natuna. Meni wawayina bera beroberosi ina beraberai, tuna na God ke itakovi.
12 Wawaya peyarisi Dimitriyas ekawakawabiibiiyei ma bade vonavaghata idebei da
tuna na wawaya biibiina. Ma tokai bade kavonavonem da tuna na wawaya biibiina ma
kuakovi da aviyavisina kaisisiyei na vonavaghata.

Vikiikiiwa damona.

13 Aku nota ipeyari kirakai da ata vonem ma ke ata kayokayowei da wekarakava nani
notasi ata giruma. 14 Anotanotai da ke mara gurina ma ana kitim da yavata tisisiya
patapata.
15 God ina nuwanuba gwabimuwai ina makai.
Ma turaturata weni dobunai i vikiikiiwa evonavonatawei kurim. Turaturata sago
sago duma am dobuwai kevonesi da avi kiikiiwesi.

Jud
Ina Giruma
(Jude)
Vonaviakova

Jud na Yesu tina kikei, ma weni girumina kamonai vitumaghana damsi ivonesi da ita kitaruvisi, iyamna wawaya viya vibeyebeyena vibero itereterei, ivonavona da ti na vitumaghana damsi ma kegha. Weni girumina na tupona, ma vonaviakova kamonai na maghimaghighina 2 Pita kamonai tapanani. Ma vitumaghana damsi ikiiepepisi, ivonesi bo, “ami vitumaghanai komiirikikina ma kovi tona da vonavibero kona miiripotei. God ina vonavaghata tota ina wawaya vovokaravita ivereta na ke tavirai.”

Jud ina nota weni nakanani irereghi.
Vesis 1-3 Vikiikiiwa.
Vesis 3-16 Vibeyebeyena vibero damsi i bera, i vibeyebeyena ma kii kovogha.
Vesis 17-23 Ivonesi da i vitumaghana ita vokikini.
Vesis 24-25 Vibiibiina.

1 Taku Jud na Jemes tina kikei ma Yesu Keriso* ina bigabiga wawayiku.*
Agirugiruma kurimi, tami iyavo kava Mamai God ikwatumi da ina nuwaviina kamonai komakamakai ma Yesu Keriso ekoyakoyaghimi.
2 Ainowi God kurina da ina vikamyuyuwa, ina nuwaviina ma ina nuwanuba gwabimiyai ina rakata kamowa.

Vibeyebeyena wawayisi viviberosi.

3 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Avovovunagha da ata giruma kurimi da ikikava Yesu Keriso tami ma taku ivi yawasita na ati sisiyei. Ma kegha da avoterei iyamna damina aviiya da wekarakava sisiya sago ati akovimi da ami vitumaghanai kota miirikikina ma koti tona da vonavibero kota miiripotei. God ina vonavaghata makamakii nonowina ivereta na tota ina wawaya vovokaravita na ke tavirai. 4 Ma tomotomowa viya ti na God ke ita vivitumaghanei ma ke ita vovopepetei, gavunai ami ku kamo irui na akovisi ke kota viiya. God ina agabiibai eruruvovirei ma evonavona da vipekana wapawapa na vaghina. Ita Kiivavo ma ita Bada na sago kava, Yesu Keriso. Ma ti damsi na ibarei. Mara katamaninai namada igiruma da God ini tupavireviresi ma ku berona ina teresi.
5 Namada koakovi ma kegha da bade ana vonaveremi da Bada ikikava Israel damsi ivi yawasisi da Egypt dobuna ikiibutawei. Ma kegha da muriyai iyavo kava ke ita vivitumaghana na igwaramutusi.* 6 Ma konota bubuna da aneya i rewapana God gwabinai iviiya ma viya na ke kii gawara vaghatai ita makai na ivi kawakiikai da kii gawara ikiibutawei. Ma God chein makii nonowinai ikutanisi ma ku nubakutuva iteresi da vitupavira kana ku mara. 7 Maghimaghighina Sodom ma Gomora kwanatusi na kovogha berona ipanani. Meyagai gisigisisi ririnai yavata, kudubisi ivi pekana wapawapa, ma tavine ketana maninina ibarei da berana ivi dowadowai. Ma God keyama karakaratina ivonatawei ioru da ikaragavogavovorisi na ti ivi matakira da iyavo kava nakanani ina berai na kii kovogha na keyama karata makamakii nonowina ina karisi.*
8 Berana sago nani viviberosi kamomiyai eberaberai, tupuwisi idowadowai, God ina vibadana ebabarei, ma kanuma rewapanisi kunumai ke ita vovokaravesi ma iavaberowesi. 9 Ma Maikel na tuna aneya i bada ghamana ma kegha da Devil ke iti avaberowei maranai Moses tupuwina kubiine ivivi vonapasipasiyana. Ma ivonota bo,

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:1:** Mat 13:55; Mak 6:3 * **1:5:** Exod 12:51; Num 14:29-30 * **1:7:** Gen 19:1-24

"Bada ina yeghim."* 10 Ma nani tomotomowisi viviberosi aviyavisina ke itakovi na iavaberowei. Ti nakanani ma ghamoghamo dipa, tupuwisi i kayowana eberaberai na ti mani kii kovogha etitinariyai. 11 Nuwapoya ghamana ina panani! Kein ina bera ekivikivini. Ti na Beilam nakanani, mane kubiine Bada ina wawaya ku berona inowesi. Ma ti na kawakiikiisi Kora nakanani da God ina gwaramutusi.* 12 Ma tami Bada avanai koinuwasago ma kokamkam patapata na nani kamna kamonai viviberosi yavata kokamkam da ami kam na epuyapuyaki, iyamna ti na vinimaya gwabisiyai kegha, ma ti mani kava enotanota meyesi. Ma bade ti na nakanani ma kwavu yanunu etapitapini ma garewa kegha. Ma ti nakanani ma kii. Kii amame kana mara ma ke itamame. Kiisi na namada ivi tinaraguwana da ramramsi yavata irabobo tuwanonowa. 13 Ma bade ti na nakanani ma tovava berona rasarasana yegiiyai, puropurona imatakira da i bera beroberosi irakata na itinimaya. Ma ti na nakanani ma gwamegwame kiiveraverusi, i gawara ikiibutawei ipeku da i damona na mara nonowa nubakutuva kamonai ina makamakai.

14 Inoka tuna na Adam tupurereghina.† Ma weni viviberosi ivi sisiyesi, mara katamaninai sisiya God gwabinai iviiya da ivona bo, "Kokita. Bada epipisi, ina aneya vovokaravisi yavata. Koroto irakata da 1 tausan ighekuyowei. 15 Tuna epipisi da wawaya kudubisi ini tupavireviresi, ma kovogha ina veresi. Ma iyavo kava Bada ke ita vivitumaghanei ma bera beroberosi eberaberai na ku berona ina teresi. Ma bade iyavo kava Bada emiimiirikupukuputei ma iavaberowei na ti yavata ku berona ina teresi."*

16 Nani viviberosi na mara nonowa ina vivigamowana, ina viviwavu wapawapa, aviyavisina berona ekirokirorowei na maninina ina beraberai. Ti na ekayokayotata ma viberowai wawaya ini nuwatinisi da i kayowana ina beraberai.

Keresiyana ita kitaruvisi ma ita miirikikina.

17 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Konota bubuni da rorova Bada Yesu Keriso ina aposol aviyavisina ivonavereta. 18 Ivona da mara ina ne tupo da gisina kava mara damona ina nekiibau na ami vitumaghana kubiine wawaya ina vonavinamemi. Ma aviyavisina berona God ke iti vaghinei na nani wawayisi ina kirokirorowei na maninina ina berai.* 19 Ma karako ti wawayisi na ita kamowai emakamakai na ibogebogeta. Tupuwa ina yawasa berona ekivikivini, ma God ina Kanuma Vovokaravina gwabisiyai kegha. 20 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Tami na ke nani wawayisi nakanani. Ma kovi aguvivirana da ami vitumaghana vovokaravina ina rakata. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai mara nonowa kona niponipowana. 21 Ma bade God ina nuwaviina kamonai kona vivikoyakoyagha ina nenae da mara sago ita Bada Yesu Keriso ina vikamyuyuwai na yawasa makamakii nonowina ina veremi.

22 Ma iyavo kava i nota iragharagha na kovi kamyuyuwesi ma kovi vitesi da ini tumaghana. 23 Ma bade wawaya viya vitupavira kana keyama yebayebarina kamonai kotinakiibuwesi da koni yawasisi. Ma bade wawaya viya berabero kamonai kovi kamyuyuwesi ma kokitaruvimi da i bera ku kamona ke kona rui da ini pekunimi. Kona peku na tuna nakanani ma kii gara dadabuna kota kotei.

Nipowana ma vigheghena.

24 God kovokovoghina da ina vokikinimi ami yawasa ku kamona da ke kona peku, ma nuwabiibiiyai kana ku kadara kona rui da nuwanuwami yagharinai maghinonai kona miiri. 25 God tavokavakavari da kana kadara ina rakata. Ita God na sago kava, ma tuna na kata Viviyawa. Ita Bada Yesu Kerisowai da ivi yawasita. Kadara, rewapana ma

---

* **1:9:** Dan 10:13, 21, 12:1; Rev 12:7; Deut 34:6; Zech 3:2 * **1:11:** Gen 4:3-8; Num 22:1-35, 16:1-35 † **1:14:** Adam nosina na Kenan, ma Kenan nosina na Inoka. * **1:15:** Gen 5:18, 21-24 * **1:18:** 2Pit 3:3

vikiivavona na God rapenai, tuna wawaya ghamanakina. Rorova ma karako ma mara ku peyarina. Amen.

Jon
Akova God Gwabinai Iviiya
Da Ivi debei.
Revelation
Vonaviakova

Aposol Jon na akova God gwabinai iviiya da weni girumina kamonai ivi debei. Maranai igirugiruma na wawaya peyarisi Keresiyana ivivi tupaketowanesi Bada Yesu Keriso ivivi tumaghanei kubiine. Jon ivi nuwapoyesi ma igiruma da nota rewapana iveresi ma ikiiepepisi da vitupaketowana ma vokwarakwara kamonai ina miirikikina ma i vitumaghana ke ina voterei.

Jon akova gavugavuna ma bera gubagubasi God gwabinai iviiya ma ti berasi weni girumina kamonai igirumi. Ivi debei da aviyavisina namada itupuwa ma bade aviyavisina karakava ina tupuwa.

Miibiiyai igiruma da Keresiyana nani maranai itakova da nani berasi na iyamsi avai. Ma iyavo kava ke iti tumaghana na ke itakovi.

Aviyavisina bera gubagubasi kamosiyai ikitakitai na mara sago sago duma irerereghа bubuni. Ma bera viya na ikitai ma bade ikitakita meyei da miiba bogii ma bogiiyai itereterei.

Ma karako wawaya nani miibiisi i nota gisigisisi iruwei da iyamsi avai. Ma weni girumina ina nota ghamana na wawaya kudubisi iakova bubuni. Notana na weni. Bada Yesu tepanai God kana ghavighaviya kudubisi ma Seitan yavata ina ghegavovora tuwanonowisi. Nani murinai na ina wawaya patupatutusi ini biibiinisi da ku dobu vuna ma ku kunuma vuna ina teresi.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-8 Giruma ivotawei.

Sapta 1:9 da ku 3:22 Jon bera gubana sago ikitai ma sisiya Yesu gwabinai iviiya da ekalesiya miikovimaruwa kurisi igiruma.

Sapta 4:1 da ku 8:1 Jon bera gubana kana viruwa ikitai, kamonai na pepa nokuna ma pasisi miikovimaruwa.

Sapta 8:2 da ku 11:19 Ture miikovimaruwa.

Sapta 12:1 da ku 13:18 Dragon ma ghamoghamo kayakayayisi ruwa.

Sapta 14:1 da ku 15:8 Jon bera gubagubasi bogii ma bogiiyai ikitai.

Sapta 16:1-21 God ina nuwapughu dabirisi miikovimaruwa.

Sapta 17:1 da ku 20:10 God kana ghavighaviya igwaramutusi. Ti na Babilon, ghamoghamo kayakayayina, peroveta vibero ma Seitan.

Sapta 20:11-15 Vitupavira turina.

Sapta 21:1 da ku 22:5 Kunuma vuna, dobu vuna ma Jerusalem vuna.

Sapta 22:6-21 Nota turina.

Votawena.

1 Weni bukana kamonai na aviyavisina gisina kava ina tupuwa na God ti berasi ivi debei Yesu Keriso* kurina. Ma Keriso, aneya ivonatawei ina vovobigabiga Jon kuriku da ati damani God ina bigabiga wawayisi kurisi. 2 Ma taku Jon weni berasi akitai na kudubina weni bukana kamonai avi mamatara bubuni, tuna God vonana ma Yesu Keriso ivi debei kuriku. 3 Weni sisiyisi na maninina God gwabinai ipisi ma wawaya iyai ina viviyavi na God ini biibiini. Ma iyavo kava weni sisiyisi ini yanei ma ku nuwanuwasi

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

ina terei ma ina votekatekei na bade God ini biibiinisi, iyamna mara namada ine tupo da weni berasi ina tupuwa.

Vikiikiiwa vitumaghana damsi kwanatu miikovimaruwa kamonai.

4 Taku Jon, ma vitumaghana wawayimi ami kwanatu miikovimaruwa Eisiya dobuna kamonai na kurimi agirugiruma.*

God, tuna makamakii nonowina, rorova, karako, ma maram. Ma ainowi kurina da agabiibai ma nuwanuba ina veremi. Ma ina vikiivavo gawarina maghinonai kanuma miikovimaruwa imiiriyana na ti bade agabiibai ma nuwanuba ina veremi. 5 Ma bade Yesu Keriso agabiibai ma nuwanuba ina veremi. Tuna ivi patutu kirakai, iyamna aviyavisina peyarina ivi debei na takovi da vonavaghata. Ivi nao, rabobowai ivomiiri da kata iyaroko. Ma dobuwai tuna na kiikiivavo i Kiivavo.*

Ma bade ina nuwaviina kurita irakata kirakai da taranai ita berabero ikowatawei da ivotaweta. 6 Ma iviinita da ina vikiivavona ku kamona itereta ma iberita da taparoro babadita da ina Mamai God tavovokavakavari.

Yesu Keriso tighegheni da ina rewapana ma kana kadara ina rakata, karako ma mara nonowa. Amen.*

7 Kokitai! Kwavuwai epipisi,

da wawaya kudubina matasiyai ina kitai,
ma iyavo kava igwariya na ti yavata bade ina kitai.
Ma dobuwai dam kudubina ini kamyuyuwa meyesi da Keriso kubiine ina tuwenoweno.
Vona bubuna da weni nakanani ina tupuwa. Amen.*

8 Bada God evonavona bo, “Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona. Makamakii nonowiku, rorova, karako ma maram. Taku rewapana kirakiiku.”*

Jon, Keriso ikitai.

9 Taku varesimi Jon. Tami ma taku na Yesu ina vikiivavona kamonai ma wawaya itupaketowaneta da tavovokwarakwara patapata ma kegha da ere nuwanubata tamiimiirikikina. Ma taku na God vonana adimadimei ma Yesu avivi sisiyei tuna gigituna na ipatumiku ma ivonataweku ku Patmos nuwana. 10 Bada ina taparoro marana sago kamonai na avovokavakavara ma Kanuma Vovokaravina iviiniku na murikuwai wawaya gamona ghamana nakanani ma ture avi yanei. 11 Ma ivona bo, “Aviyavisina kava kuna kitai na kegirumi ma kevonatawei vitumaghana damsi weni kwanatusi miikovimaruwa kamosiyai kurisi. Epesas, Simena, Pegamom, Tayatira, Sadis, Piladelpiya, ma Laodisiya.”

12 Ma amiiritavire da wawayina ivivi sisiya kuriku ata kitai na rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa goldiyai yamoyamonisi imiimiiri akitai.

13 Ma basusiyai na wawaya sago imiimiiri akitai, kitana nakanani ma Wawaya Natusi. Ma gara gurina ikotei, garana ioru da ku kaena. Ma nuwakadanai gara sago iveruviviri, tuna goldiyai iyamoni.* 14 Gayamina ma uyawina na poipoi kirakiina nakanani ma sipu vunivunina bo nakanani ma gonugonu poipoina. Ma matana na kana kita nakanani ma keyama yebayebarina.* 15 Ma bade kaena na yebayebarina, kitana nakanani ma kirama ita karai da iti nabiri. Ma gamona irakata kirakai nakanani ma tovava ghamaghamasi ita tawetawei na gugurisi.* 16 Ma imana katagheyana kamonai na gwamegwame miikovimaruwa, ma kawanai na seri nevana da nevana gamgamsi ikiibau. Ma maghighina na nakanani ma madegha matasararina ita vovokadakadari.

---

* **1:4:** Exod 3:14; Rev 4:5 * **1:5:** Isa 55:4; Psa 89:27 * **1:6:** Exod 19:6; Rev 5:10 * **1:7:** Dan 7:13; Mat 24:30; Mak 13:26; Luk 21:27; 1Tes 4:17; Zech 12:10; Jon 19:34, 37 * **1:8:** Rev 22:13; Exod 3:14 * **1:13:** Dan 7:13, 10:5 * **1:14:** Dan 7:9, 10:6 * **1:15:** Ezek 1:24, 43:2

17 Akitai na ku maghinona apeku da avi kiiparoroweku. Ma katagheyanai ivororona da
ku tepaku iterei ma ivona bo, “Ke kuna yabumana. Taku na Alfa ma Omega, bera karena
ma bera damona.”*
18 “Taku na yawayawaku, arabobo ma rabobowai avomiiri. Kekitai, yawayawaku
ana makii nonowa. Aku rewapana emakamakai da rabobo ma tanama matuketisi
aibadei.”
19 “Tuna kubiine, aviyavisina kukitai, ma aviyavisina wekarakava etuputupuwa ma
bade mara maghinotiyai aviyavisina ina tupuwa na peyarina kegirumi. 20 Katagheyaku
kamonai gwamegwame miikovimaruwa ma bade rampa kii tutura kiisi miikovi-
maruwa kukitai na iyamna gavugavuna ani debei kurim. Rampa kii tutura kiisi
miikovimaruwa, ti na vitumaghana damsi nani kwanatusi miikovimaruwa kamosiyai.
Ma gwamegwame miikovimaruwa imaku kamonai, ti na aneya. Kwanatu nununai
vitumaghana damsi kii koyakoyagha.”

2

Vitumaghana wawayisi Epesas kamonai kii sisiya.

1 “Vitumaghana wawayisi Epesas kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni
nakanani kegiruma. ‘Taku na rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa basusiyai abababa
ma imakuwai gwamegwame miikovimaruwa. Aku sisiya na weni.’
2 ‘Ami bera peyarina akovi, ami inipika ma bade ikikava nuwapoya kamonai komi-
imiirikikina. Ma bade akovi da wawaya beroberosi ke kota kayokayowesi da yavata
kota makai. Wawayisi viya arararіyariya da ti na aposol ma kegha da korubusi ma
kopananisi da ti na ibero. 3 Kaku vava kubiine na ami yawasa ibagibagi kirakai
ma kegha da komiimiirikikina ma ininimi ke ita babara. 4 Ma taku, ami bera sago
kava ke ata vivivaghinei. Karenai na ami nuwaviina kuriku irakata ma karako na
igisi. 5 Konotai da karenai na koghe kirakai ma karako koru kirakai. Kotinimaya ma
berabero kota voterei da rorova ikikava aku kayowana koberaberai na karako nakanani
kota berai. Ami yawasa ke kona virai na ana pisi da gwabimiyai ami rampa kana tutura
ana viitawei. 6 Koru, ma kegha da bera sago kava koberaberai na aivaghinei. Ikikava
taku Nikoras kana kivikivina yavata i bera ke ata kayokayowei na tami bade nakanani,
ke kota kayokayowei.’
7 ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi
etereterei na kovi yana bogai.* Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori
na ani vaghinei da God ina vao kamonai na kii amena ina kani. Nani kiina na yawasa
ina verei.’ ”

Vitumaghana wawayisi Simena kamonai kii sisiya.

8 “Vitumaghana wawayisi Simena kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni
nakanani kegiruma.* ‘Taku na bera karena ma bera damona. Arabobo ma rabobowai
avomiiri da yawawaku. Aku sisiya na weni.’
9 ‘Ami vokwarakwara ma ami vikiikayokayo akovi ma kanuma ina ku nevaneva tami
na mura wawayimi. Akovi da wawaya iavaberowemi. Ti wawayisi na viviberosi,
evonavona da ti na Jiu damsi ma kegha da ti na Seitan ina dam kamonai.’
10 ‘Ma maghinomiyai vokwarakwara koni karoni na ke kona yabumana. Avonavonemi
da tami viya Devil ina vorubumi ma ku gabura ina teremi. Ma ami vitumaghana kubiine
wawaya ini tupaketowanemi da mara imaruwa kamonai kona vokwarakwara kirakai da ku
rabobo ini riyemi. Ma viya ini rabobomi ma ami vitumaghana kovokikini ma komiiri da
bagibagina da ku damona. Ma ami miiya na ku gayamimi kraun ana terei ini debei da
bera peyarina koghekuyowei ma yawasa makamakii nonowina ana puyomi.’

* **1:17:** Isa 44:6, 48:12; Rev 2:8, 22:13 * **2:7:** Gen 2:9; Rev 22:2; Ezek 28:13, 31:8 * **2:8:** Isa 44:6, 48:12; Rev 1:17, 22:13

11 ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi
etereterei na kovi yana bogai.* Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori
na rabobo makamakii nonowina damina ke ina viiya.’ Tuna na rabobo kana viruwa.”

Vitumaghana wawayisi Pegamom kamonai kii sisiya.

12 “Vitumaghana wawayisi Pegamom kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni
nakanani kegiruma. ‘Taku aku seri matana nevana da nevana gamgamsi. Aku sisiya na
weni.’
13 ‘Akovi da ami kwanatu kamonai na Seitan ina vikiivavo gawarina emakamakai
ma kegha da avaku tepanai komiimiirikikina. Ami kwanatu kamonai Seitan ina
wawaya ivomiiri da aku bigabiga patupatutuna Antipas ikiivunui ma kegha da nani
kamonai ami vitumaghana kuriku ke kota voterei. 14 Ma taku ami bera viya na
ke ata vivivaghinei. Kamomiyai na wawaya viya peroveta Beilam ina vibeyebeyena
ekivikivini. Mara katamaninai tuna wawayina kiivavo Balaki nota iverei da ikikava
Israel damsi iti nuwatinisi da bera beroberosi ita berai. Israel damsi nuwanuwasi ikani
da siya kokoitau kurisi isuwara na ikam ma bade vipekana wapawapa iberai.* 15 Ma
ami bera kana viruwa ke ata vivivaghinei na weni. Kamomiyai wawaya viya Nikoras ina
vibeyebeyena ekivikivini da berabero eberaberai. 16 Tuna kubiine ami bera beroberosi
kovi nuwapoyei da kovotutura ma ke kona bera meyei. Ke kona voterei na yaghiyaghinai
ana pisi kurimi da iyavo kava nani berasi eberaberai na aku seri kawakuwai ikiibau na
tuniyai ani ghaviyesi.’
17 ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi
etereterei na kovi yana bogai.’*
‘Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na mana teregavugavuna
ana voraguni da ana verei. Ma bade wakima poipoina tepanai kana vava vuna agirumi
na ana verei. Nani vavana na wawayina ina kina kava inakovi.’ ”*

Vitumaghana wawayisi Tayatira kamonai kii sisiya.

18 “Vitumaghana wawayisi Tayatira kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina
weni nakanani kegiruma. ‘Taku na God Natuna. Mataku kana kita nakanani ma
keyama yebayebarina ma kaeku na kadakadarina nakanani ma kirama vivisibona
ita vovokeyakeyai. Aku sisiya na weni.’
19 ‘Ami bera peyarina akovi. Ami nuwaviina ma ami vitumaghana, ami inipika
ma bade ikikava ami nota ivi rewapana kirakai da nuwapoya kamonai mara gurina
komiimiirikikina. Ma akovi da karako ami inipika ine kirakai ke nakanani ma
rorova. 20 Ma kegha da ami bera weni tuna kava ke ata vivivaghinei. Tami nani
wavinena Jesebel koigegenuwi, tuna mani arararіyariya da tuna God ina peroveta.
Ina vibeyebeyena viberowai na aku bigabiga wawayisi nuwanuwasi etitinavirai da
ipekana wapawapa ma bade kokoitau kurisi esuwasuwara ma siyasi ekamkam.*
21 Namadani kava taraboga averei da ina berabero iti nuwapoyei da vipekana wapawapa
ita voterei ma ibara, ke ita kayokayowei. 22 Tuna kubiine ani gubagi da ina kena vaghata
ma ina vokwarakwara kirakai. Ma bade iyavo kava yavata ivi pekana wapawapa ma ke i
berabero itinimayei da ita miirikupukuputei na ti yavata ani gubagisi da ina vokwarakwara
kirakai. 23 Ma iyavo kava ekivikivini na ani kiivunuwana. Weni berasi ana berai da
vitumaghana damsi kudubisi ina kitai ma inakovi da taku na wawaya nuwanuwasi ma
i nota gavugavusi kii ginigini wawayiku. Tami sago sago duma ami bera ikikava na
nakanani kami kovogha ana veremi.’*

---

* **2:11:** Rev 20:14, 21:8 * **2:14:** Num 22:5, 7, 31:16; Deut 23:4; Num 25:1-3 * **2:17:** Exod 16:14-15, 16:33-34; Jon 6:48-50; Isa 62:2, 65:15 * **2:17:** Exod 16:32-34; Hib 9:4 * **2:20:** 1Kgs 16:31; 2Kgs 9:22, 30 * **2:23:** Psa 7:9; Jer 17:10; Psa 62:12

24 ‘Ma tami viya Tayatira kamonai kami sisiya na weni. Nani wavinena ina vibeyebeyena ke kota vovotani, ma bade Seitan ina bera akovina ke kota viiya. Viviberosi evonavona da bera ghamaghamasi ma kegha. Kovi patutu kubiine na kami vita ke ani taratatanei.’
25 ‘Ma aku kayowana weni kava. Ikikava komakamakai na tuna kovokikini da aku vovira kana ku mara. 26 Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori ma aku kayowana kava ina berai da ku damona na aku rewapana ani damani kurina da dam ma dam ini badesi. 27 Ma imanai kiivavo ina diwona bagibagina ina votani da ini badesi ma ini kiigavovorana da nakanani ma bayawa tamogavogavovorisi. 28 Ikikava aku Mamai rewapana ivereku na nakanani rewapana ana verei. Ma bade maratomtom tughuwarina ana verei.’*
29 ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.’ ”

3

Vitumaghana wawayisi Sadis kamonai kii sisiya.

1 “Vitumaghana wawayisi Sadis kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku imakuwai na kanuma miikovimaruwa, ti na God rapenai ma bade gwamegwame miikovimaruwa avovotani. Aku sisiya na weni.’
‘Ami bera peyarina akovi, ma avami itete da tami nakanani ma yawayawami ma kegha, tami na raborabobomi. 2 Kovomiiri. Kena kovoterei. Keresiyana yawasina gwabimiyai na ioru kirakai. Koberai da ina rakata, iyamna gisina kava ma koni wapai. Apananimi da aku God matanai na ami biga ke kota bera yavui. 3 Tuna kubiine konotai da aviyavisina kovi yanei ma kovi tumaghanei na tuna kovotekatekei ma ami bera beroberosi kovinimayei ma komiirikupukuputei. Ke kona vomiiri na ani tataghanimi, iyamna taku na yapiyapi wawayina nakanani, ke konakovi da avi maranai ana pisi.* 4 Ma kegha da Sadis kamonai na wawaya viya kii gara ke iti dadabu iyamna berabero gwabisiyai kegha. Ma ti wawayisi na kii gara poipoi kirakiisi ani kotesi ma taku yavata kana baba, iyamna ti na wawaya maninisi. 5 Ma iyai ruyagha ma nuwapoya ina ghegavovori na tuna bade gara poipoina ani kotei. Ma ke meyani da Yawasa Makamakii Nonowina Bukana kamonai kana vava ana kiipupunatawei. Aku Mamai ina aneya yavata maghinosiyai ani debei da tuna na taku aku wawaya.’*
6 ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.’ ”

Vitumaghana wawayisi Piladelpiya kamonai kii sisiya.

7 “Vitumaghana wawayisi Piladelpiya kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.* ‘Taku na wawaya vovokaraviku ma maniniku, ma matuketa kana kiya David rapenai na avovotani. Aviyavisina ana votawei na ke kovokovoghina da meni wawayina ina gudui. Bo ana gudui na ke kovokovoghina da meni wawayina ina votawei. Aku sisiya na weni.’
8 ‘Kokitai, maghinomiyai matuketa avotawei na ke kovokovoghina da meni wawayina ina gudui. Ami bera peyarina akovi. Akovimi da ami rewapana igisi, ma kegha da vonaku kovokikini ma ke kota vonavonaveyaveyiyeku. 9 Ma iyavo kava evonavona da ti na Jiu damsi ma kegha, ti na viviberosi iyamna ti na Seitan ina dam kamonai. Ma ti wawayisi ana darusi da ina nae kurimi ma maghinomiyai ina tawesi da ina runomemi. Akova ina viiya da taku nuwanuwami aviiya.* 10 Avonemi da nuwapoya kamonai kota miirikikina na gamoku kovotekatekei, tuna kubiine ani tarapaparanemi. Mara epipisi

* **2:28:** Psa 2:8-9 * **3:3:** Mat 24:43-44; Luk 12:39-40; Rev 16:15 * **3:5:** Exod 32:32-33; Psa 69:28; Rev 20:12; Mat 10:32; Luk 12:8 * **3:7:** Isa 22:22; Job 12:14 * **3:9:** Isa 49:23, 60:14, 43:4

da vikamyuyuwa ghamana dobu kudubina ina nunui da iyavo kava dobuwai emakamakai na ina vorubusi na nani maranai ana koyagha bubunimi. 11 Ke mara gurina ma ana pisi. Ma aviyavisina gwabimiyai na kovokikini da kraun gayamimiyai aterei na ke sago wawaya ina viitawei. 12 Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ana berai da tuna aku God ina taparoro numana kana kowora. Ma ke meyani da nani numana kamonai ina votawei. Ma nani koworisi tepasiyai na aku God kana vava ma kaku vava vuna ma bade God ina kwanatu kana vava ana girumi. Tuna kwanatuna na Jerusalem vuna ma aku God gwabinai namei kunumai inoru.'* *

13 'Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.' "

Vitumaghana wawayisi Laodisiya kamonai kii sisiya.

14 "Vitumaghana wawayisi Laodisiya kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.* 'Taku na Amen Wawayiku, iyamna bera kudubina akova yavui, aipatutu da vonavaghata kava aimamatarei. Ma bera kudubina God iyamoni na taku aibadei. Aku sisiya na weni.'

15 'Ami bera peyarina akovi, tami ke muyamuyami ma bade ke nubanubami. Akayokayowei da keta sago kota vinei da kota muyamuya kirakai bo kota nubanuba kirakai. 16 Ma kegha da tami na tururukimi. Ke muyamuyami ma bade ke nubanubami, tuna kubiine na ana ghurapupunatawemi. 17 Tami kovonavona bo, "Tokai vaghina, mura wawayikai, ke sago avi sawarina katekwekwai iyamna akii kayowana peyarina namada kavii yavui." Ma kegha da damimi ke kota viiviiya da tami nuwapoya kamonai ma kovi kamyuyuwa kirakai. Matapotapotami ma iyumi kava ma kiikayokayomi. 18 Ami giu avereveremi da gold gwabikuwai kona gimari, tuna na keyama yebayebarina ikaravunaghi da gold kavakava. Kanumimi ina mura vaghata na gwabikuwai kota viiya. Ma kotinimaya da iyumi kava, tuna kubiine na gara poipoisi gwabikuwai kona gimari ma koni kote da kona kiipaparimi. Ma bade gegura gwabikuwai kona gimari da matami kona bunama da kona kita bubuna. 19 Ma iyavo kava nuwanuwasi aviiviiya na ti damsi ayeghayeghisi ma atupatupavimaninisi. Tuna kubiine na nuwanuwami kudubinai ami berabero kovinimayei ma komiirikupukuputei.* 20 Taku na weni, matuketiyai amiimiiri ma akiikiipowapowara. Iyai gamoku ini yanei ma matuketa ina votawei na ana rui kurina da taku na tuna yavata kana kam patapata. 21 Taku bera kudubina aghegavovori da aku Mamai ina vikiivavo gawarinai yavata kamakamakai ma kaibada patapata. Ikikava aberai na bade iyavo kava nakanani ina berai da ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ani vaghinei da aku vikiivavo gawarinai yavata kana makai ma kani bada patapata.'

22 'Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.' "

4

Vokavara kunumai.

1 Weni berasi murinai na taku Jon akita da kunumai matuketa vovotawena akitai.

Ma nani gamona karenai ivi sisiya kuriku na ivi sisiyame, ma gamona na ghamana nakanani ma ture gugurina. Ivona bo, "Keghae wike da aviyavisina mara maghinotai ina tupuwa na ani debei kurim da kuna kitai." 2 Nakanani ivonavona na yaghiyaghinai God Kanumina iviiniku da aghae. Ma kunumai akita da maghinokuwai na vikiivavo gawarina akitai ma tepanai na God imakamakai.* 3 Ma kana kita na vokeyakeyuna

* **3:12:** Rev 21:2; Isa 62:2, 65:15 * **3:12:** Iyavo kava God ma Yesu Keriso kii vava gwabisiyai igirumi ti na God ma Yesu rapesiyai. Ma bade Jerusalem kana vava gwabisiyai ini matakira da tuna kwanatuna na i dobu vaghata. * **3:14:** Prov 8:22 * **3:19:** Prov 3:12; Hib 12:6 * **4:2:** Ezek 1:26-28, 10:1

nakanani ma wakima kadakadarisi kii vava jespa da kaniliyan. Ma vurere nani vikiivavo gawarina iveruviviri, kana kita nakanani ma wakima kadakadarina kana vava emerod. 4 Ma bade vikiivavo gawarisi gisigisisi ivi 24 nani wawayina ina vikiivavo gawarina igwagwari ma sago sago duma tepasiyai na magumagura avatetesi imakamakai. Ma kii gara poipoisi ma kii kraun na gold, gayamisiyai ivi kote, imatakira da ti na kiikiivavo. 5 Ma vikiivavo gawarina ghamanai na kadakadara ma gugura ikiikiibau ma warikeyakeya iruruwa. Ma maghinonai na kibe miikovimaruwa ikarakarata, ti na kanuma miikovimaruwa God rapenai.* 6 Ma bade nani vikiivavo gawarina ghamana maghinonai na toka, ma imiirara kirakiiyei da kana kita na nakanani ma garasi.*

Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa nani vikiivavo gawarina imiiriviviri. Matasi ipeyari maghinosiyai ma bade iwagidusiyai ma bade tupuwisi ivi kenavivirei. 7 Ma sago kana kita na nakanani ma layon ma viruwina kana kita na nakanani ma ox. Ma viarobina maghighina na nakanani ma wawaya ma viruwamaruwina kana kita na nakanani ma bayo mapemapena ita rutataghi. 8 Ma sago sago duma na mapesi miikovimasago ma tupuwisiyai na mata kavakava, mapemapesi gaburisiyai yavata. Mara ma didibara, ke meyani da kawasi ita potapota, evonavona bo,

“Vovokaravim, vovokaravim, vovokaravim,
tam Bada God rewapana kirakiim.
Tam makamakii nonowim, rorova, karako ma maram.”*

9 Maranai nani ghamoghamosi yawayawasi ikarei da vokavakavara ma vikiikiiwa ma vokarava God makamakii nonowina kurina etereterei na 10 magumagura avatetesi ivi 24 evovomiiri da God makamakii nonowina ina vikiivavo gawarina maghinonai ituwaporeruruwana ma etawetawesi ma kii kraun ivotaweyana da maghinonai etutura ma evovokavakavara. Evonavona bo,

11 “Tam ina kim kava akii Bada ma akii God.
Kughe kirakai, tuna kubiine rewapana
da kadara kavereverem, ma kavovokaravem,
Iyamna bera kudubina na tam kuyamoni
ma tam kava am kayowanai na yawasa kuveresi.”

5

Sipu Gegeyina pasi miikovimaruwa ivotawetawei.

1 Muriyai God akitai, tuna ina vikiivavo gawarina tepanai imakamakai ma imana katagheyanai na pepa nokuna nevana da nevana girugirumina ma pasi miikovimaruwa ipasitatani.* 2 Ma aneya rewapana kirakiina akitai ikiikiirara bo, “Tam iyai am rewapana kovokovoghina na pasi kuna votawei da pepa kuna votaritariya.” 3 Ma ke sago iyai kunumai bo dobuwai bo dobu gaburinai da nani pepana ita votaritariya da girumina iti yavi. 4 Ma taku atuwenoweno iyamna ke sago wawaya kiimatana ita panani da pepana ita votaritariya da kamonai girumina iti yavi. 5 Ma magumagura ivi 24 kamosiyai sago ivoneku bo, “Ke kuna tou. Kekita, Juda kana dam kamonai David tupurereghina sago ivi rewapana kirakai da ivi vavei ‘Juda i Layon.’ Tuna bera kudubina ighegavovori ma kovokovoghina da pasi miikovimaruwa ina votawei ma pepa ina votaritariya.”*

6 Akita da Sipu Gegeyina akitai, tuna vikiivavo gawarina ririnai imiimiiri ma ghamoghamo ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 ivi basubasuwei. Ma Sipu Gegeyina kana kita na nakanani ma wawaya ita kiivunui ma muriyai ita ruyawayawa. Ma tonana miikovimaruwa ma matana miikovimaruwa. Nani matasi ivi matakira da kanuma miikovimaruwa God rapenai evonavonatawesi ekiikiibau da dobu kudubina

* **4:5:** Exod 19:16; Rev 8:5, 11:19, 16:18; Ezek 1:13; Rev 1:4; Zech 4:2 * **4:6:** Ezek 1:5-10, 10:14 * **4:8:** Ezek 1:18, 10:12; Isa 6:2-3 * **5:1:** Ezek 2:9-10; Isa 29:11 * **5:5:** Gen 49:9; Isa 11:1, 10

ekitakita yavui.* 7 Ma Sipu Gegeyina ivi turiya da God vikiivavo gawarina tepanai
imakamakai na katagheyanai pepa nokuna ivovotani na ita viiya. 8 Pepa nokuna
iviiviiya na ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24
ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi Sipu Gegeyina ku maghinona da ivokavakavari. Ma
kudubisi haps ma bade dabira goldiyai iyamona na ivopatapatisi. Dabira kamosiyai na
insens, tuna na God ina wawaya vovokaravisi i nipowana.* 9 Ma Sipu Gegeyina kurina
tavora vuna ivuri.
"Tam wawaya kiimatanim, tuna kubiine kovokovoghim da pepa nokuna kuviiya
ma pasisi kuna votawei,
iyamna ikiivunum ma taramuwai wawaya,
dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai, kudubisi kugi-
maratawesi da God rapenai.*
10 Ma kuberisi da ti na kiikiivavo ma vokavakavara babadisi
da God ina vokavakavari ma dobuwai ini bada."*
11 Ma akita na aneya kana vava da koroto ke viviyavina akitisi ma gamosi avi yanei.
Nani korotona na vikiivavo gawarina ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma
magumagura avatetesi ivi 24 iveruvivirisi.* 12 Gamo vovosiyai ivivi tavoreyana bo,
"Sipu Gegeyina ikiivunui, tuna na kiimatanina ma ighae kirakai. Tuna kava tavovokar-
avei,
iyamna kana vava irakata
ma mura, nuwagiura ma rewapana,
kadara ma vigheghena
na kudubina rapenai."
13 Ma bera kudubina yawayawana kunumai ma dobu tepanai ma dobu gaburinai, ma
bade yegai kamonai na peyarisi avi yanesi etavotavora bo,
"Wawayina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai ma Sipu Gegeyina, ti tavovokar-
avesi,
iyamna kii vava irakata
ma rewapana, kadara ma vigheghena makamakii nonowina na rapesiyai."
14 Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ivona bo, "Amen." Ma magumagura
avatetesi ivi 24 ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi ma ivokavakavarisi.

6

Sipu Gegeyina pasi ivi votaweyana.

1 Akitakita ma Sipu Gegeyina pepa nokuna iviiya ma pasisi miikovimaruwa
kamosiyai na sago ivotawei. Ma avi yanei da nani ghamoghamosi yawayawasi ruwa-
maruwa kamosiyai, sago gamona nakanani ma warikeyakeya, ivona bo, "Kepisi." 2 Ma
akita da maghinokuwai na hosi poipoina imiimiiri akitai. Ma tepanai wawaya igeru na
kraun iviiya ma ikotei, pidu ikavari ma ikiibau da kana ghavighaviya ita ghegavovorisi.*
3 Ma Sipu Gegeyina pasi kana viruwa ivotawei na avi yanei da bade ghamoghamo
yawayawasi kana viruwa ivona bo, "Kepisi." 4 Ma bade hosi sago yebayebarina
itawanakiibuwei. Ma wawaya sago hosi tepanai igeru na rewapana iviiya da dobuwai
nuwanuba ita viitawei ma wawaya ita berisi da turaturasi yavata iti ruwavunuvunuwana.
Ma tuna wawayina na seri ghamana gwabinai.*
5 Ma bade Sipu Gegeyina pasi kana viaroba ivotawei na avi yanei da ghamoghamo
yawayawasi kana viaroba ivona bo, "Kepisi." Akita da maghinokuwai na hosi dumad-
umana imiimiiri akitai. Ma wawayina hosi tepanai igeru na imanai sikere ivovotani.*

---

* **5:6:** Isa 53:7; Zech 4:10 * **5:8:** Psa 141:2 * **5:9:** Psa 33:3, 98:1; Isa 42:10 * **5:10:** Exod 19:6; Rev 1:6
* **5:11:** Dan 7:10 * **6:2:** Zech 1:8, 6:3, 6 * **6:4:** Zech 1:8, 6:2 * **6:5:** Zech 6:2, 6

6 Ma nani ghamoghamosi yawayawasi basusiyai gamo avi yanei da wawayina hosi
tepanai ivonei bo, “Keberai da vavai miiyiina ina rakata da wawaya ina biga ku pom ma
miiyanina na whiti kilo sago kava ina gimari. Bo ina biga ku pom ma miiyanina na bari
kilo aroba kava ina gimari. Ma greipi uravisi ma oliv kiisi ke kuna kiiviberoi.”*
7 Ma Sipu Gegeyina pasi kana viruwamaruwa ivotawei na avi yanei da ghamoghamo
yawayawasi kana viruwamaruwa ivona bo, “Kepisi.” 8 Akita da maghinokuwai na hosi
sago imiimiiri akitai. Ma kitana na yapuyapukarena. Ma wawayina hosi tepanai igeru
kana vava na ‘Rabobo.’ Ma kwinana kana vava ‘Tanama’ na murinai ikivikivini. Ma
rewapana iviiya da ina berai da gomara, gubaga, ghamoghamo kayakayayisi ma bade
ghaviya ina rakata da wawaya nevanevana dobuwai ina rabobo.† *
9 Ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovi ivotawei ma akita da wawaya kanumisi
suwara kana kema gaburinai ivivi makiiyana akitisi. Ti na God vonana idimei ma
ivi patutu da debiiyai ivi mamatara da Yesu ivi tumaghanei. Tuna kubiine wawaya
ivi tupaketowanesi ma ivi kiivunuwana. 10 Bada ikwatui ma ivonei bo, “Bada re-
wapana kirakiim, vovokaravim ma maninim. Kana vivikoyakoyagha da mara avai
wawaya dobuwai ivi kiivunuwanekai da tarakai isororo na kuni tupaviresi ma kovogha
kuna veresi.” 11 Ivi sisiya ikovi na sago sago duma gara poipoina iviiya ma sisiya ivi yanei
da iti koyakoyagha mara gisina. Wawaya ina vomiiri da Keresiyana varevaresisi viya ma
Yesu ina bigabiga viya ini kiivunuwana ina nenae da ruvana iterei ina viiya na muriyai
vitupavira marana ina nekiibau.
12 Akitakita ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovimasago ivotawei ma nukenuke
ghamana itupuwa. Ma madegha rarana ivoterei da ivi nubakutuvi da nakanani ma
nuwapoya garana dumadumana.‡ Ma nawaravi na kudubina iyebaravirai nakanani
ma tara.* 13 Ma kunumai gwamegwame iririgha ku dobu da nakanani ma yanunu
ghamana kii itugui da amena matisi ma ita ririgha.* 14 Ma kunuma iwapa nakanani
ma riyapa ita vonokui. Ma bade koya da nuwa kudubisi kii gawara vaghata ikuyowei
ma ku gawara vusi idamana.* 15 Ma wawaya peyarisi iverau ku koya. Ti na dobu
kana kiikiivavo ma babada, ghaviya babadisi, ma bade wawaya mumurisi ma wawaya
rewapanisi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, peyarisi inae da buba ma wakima
rogurogusiyai ikove.* 16 Ma ivivi kwatu bo, “Koya da wakima koririga ku tepakai da
kona kiigavugavukai da God ina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai na ke ina kitikai,
ma bade Sipu Gegeyina ina nuwapughu damina ke kana viiya.* 17 Karako i nuwapughu
kana mara inekiibau na ke sago meni wawayina ina miiripotei.”*

7

God ina wawaya 144 tausan.

1 Weni berasi ikovi ma akita na dobu matatupina ruwamaruwa ma tepasiyai na aneya
ruwamaruwa akitisi ivivi miiriyana. Ti na yanunu ruwamaruwa ivovopotepotesi da ke
ita verau da dobu bo yegai bo kii sago ita tapi tovoni.* 2 Muriyai akita na bade aneya sago
maramatanai igheghae akitai. Ma matakira sawarina ikavari, tuna sawarina ina biga
da iyavo kava God yawayawana rapenai na maghitepasi ita kiruma. Ma ikiirara aneya

---

* **6:6:** Weni sisiyina iyamna da gomara ghamana wawaya damina ina viini. Kawasisiyai biga kuni karei da ku
didibara ma kana miiya na denariyas sago. Tuna kovokovoghina da whiti kilo sago kava kuna gimari bo natunatum
ina peyari ma kuna nota kavai na bari kilo aroba kuna gimari. † **6:8:** Wawaya nevanevana iyamna na wawaya
ruwamaruwa kamosiyai na sago ina rabobo, 1/4 bo 25%. * **6:8:** Ezek 14:21 ‡ **6:12:** Mara katamaninai gote
dumadumana vunivuninai gara iyamoyamoni. Tuna garana na nuwapoya ma siyapa marasiyai ivivi kote. * **6:12:**
Rev 11:13, 16:18; Isa 13:10; Joel 2:10, 31, 3:15; Mat 24:29; Mak 13:24-25; Luk 21:25 * **6:13:** Isa 34:4 * **6:14:** Rev
16:20 * **6:15:** Isa 2:19, 21 * **6:16:** Hos 10:8; Luk 23:30 * **6:17:** Joel 2:11; Mal 3:2 * **7:1:** Jer 49:36; Dan
7:2; Zech 6:5

ruwamaruwa kurisi, ti na rewapana iviiya da dobu ma yegai iti beroi, tuna kubiine na
ivonesi bo, 3 "Dobu ma yegai ma kii kudubina ke koni beroi, kovi koyakoyagha da kunona
God ina matakira ina bigabiga wawayisi maghitepasiyai kana kiruma."* 4 Muriyai sisiya
avi yanei da iyavo kava ikirumisi na peyarina ivi 144 tausan. Ma kudubisi na Israel kii
dam kamosiyai.
5 Juda kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Ruben kana dam kamonai na bade 12 tausan ikirumisi,
ma Ged kana dam kamonai na bade 12 tausan ikirumisi.
6 Ma Asera kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Napitali kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Manase kana dam kamonai na bade 12 tausan ikirumisi.
7 Ma Simiyon kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Livai kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Isaka kana dam kamonai na bade 12 tausan ikirumisi.
8 Ma Zebulun kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Josepa kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Benjamin kana dam kamonai na bade 12 tausan ikirumisi.

Koroto ghamana kii gara poipoisi.

9 Ma weni berasi murinai akita ku maghinoku na koroto ghamana akitisi, ke ko-
vokovoghina da ati yavisi. Kamosiyai na dam ma dam kudubisi i wawaya emakamakai, i
dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai na nani vikiivavo gawarina ma Sipu Gegeyina magh-
inosiyai imiimiiri. Kudubisi na gara poipoisi ivi kote ma imasiyai na yapi rugurugusi
ivovotana.
10 Ma ikarayogosi bo,
"Ita God na vikiivavo gawarina tepanai emakamakai
ma Sipu Gegeyina yavata.
Ivi yawasita, tuna kubiine tavovokavakavarisi."
11 Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24
vikiivavo gawarina imiiriviviri. Ma murisiyai na aneya kudubisi bade imiirivivirisi
ma vikiivavo gawarina maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi da maghitepasi
dowa ikiitovoni ma God ivovokavakavari. Ma ivonavona bo,
12 "E, vonavaghata da
kadara, nuwagiura ma rewapana
na ita God rapenai.
Kana vava irakata.
Vokavakavara, vikiikiiwa ma vigheghena tavere nonowei.
Amen."
13 Ma nani magumagurisi kamosiyai sago ivi tarakiiyaneku bo, "Weni damsi gara
poipoisi ivi kote na iyavo ma mimei ivi piyana?"
14 Avonapotei bo, "Bada, ke atakovi ma tuna na tam kuakovi."*
Ma ivoneku bo, "Weni damsi na mara berona, vitupaketowana ma vikayotirana
kamonai imiirikikina da ku damona na kii gara na Sipu Gegeyina taranai ikowa da
ipoini. 15 Tuna kubiine na,
'Kii gawara na God ina vikiivavo gawarina maghinonai
da mariyai ma didibarai evovokavakavari ina taparoro numana kamonai.
Ma God rogunai ina makai da ina koyagha bubunisi,
16 da vitonara ke meyani ina kara tovonisi,
ma kaiyosi ke meyani ina kanakana tovona.
Ma bade madegha puna muyana ke ina karagavovorisi,*

* **7:3:** Ezek 9:4, 6 * **7:14:** Dan 12:1; Mat 24:21; Mak 13:19 * **7:16:** Isa 49:10

17 iyamna kii koyakoyagha na Sipu Gegeyina, tuna vikiivavo gawarinai imakamakai.
Tuna ini nowesi da ku okowa yawayawana meni dobunai evusivusira nake.
Ma matadogasi kudubina na God ina kiipupunatawei.' "*

8

Sipu Gegeyina pasi miikovimaruwa ivotawei.

1 Ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovimaruwa ivotawei na iyavo kava kunumai imakamakai na kudubisi ivoguguba da mara gisina.* 2 Ma akita na aneya miikovimaruwa akitisi, God maghinonai imiimiiri ma ture miikovimaruwa iveresi.
3 Ma aneya sago gold sensa ikavarapiyei da suwara kana kema ririnai imiiri. Ma insens ghamana iviiya da God ina wawaya vovokaravisi i nipowana yavata ivokapui da ita kapuna gold kemana tepanai God ina vikiivavo gawarina maghinonai.* 4 Ma aneya sensa ivovotani na insens buna ma vitumaghana damsi i nipowana yavata ighae God maghinonai. 5 Nani murinai na aneya suwara kana kema tepanai keyama mukina sensa ivi tupoi ma itawei ioru ku dobu da warikeyakeya iruruwa ma iguguguri, mara ikadakadari ma dobu inukenukei.*

Aneya ituture.

6 Muriyai na aneya miikovimaruwa ivovunagha da i ture ituvena.
7 Ma aneya sago ivi nao, ina ture iuveni na garewa pakapakana† nakanani ma wakima, ma bade keyama karakaratina tara yavata inekiibau. Ma itawei ioru ku dobu da dobu nevanevana‡ ikaragavovori ma bade kii nevanevana ma inamona kudubina ikaragavovori.*
8 Muriyai aneya viruwina ina ture iuveni na sawara sago nakanani ma koya ghamanakina ere karakaratina itawei ioru ku yegai na yegai nevanevana ivi tara. 9 Ma aviyavisina peyarina yawayawana yegai kamonai na nevanevana§ irabobo, ma waka nevanevana imonu.
10 Muriyai aneya viarobina ina ture iuveni na gwamegwame ghamakina ere yebayebarina nakanani ma kibe kunumai ipeku ioru da okowa ma vusira nevanevana** ikamowanisi.* 11 Tuna gwamegwamena kana vava na Kii Kawayarayarana ma meni okowisi kava ikamokamowanisi na kudubina ivi kawayarayara da wawaya ipeyari kirakai nani okowisiyai iuma na irukwa.*
12 Muriyai na aneya viruwamaruwina ina ture iuveni na madegha ma nawaravi da gwamegwame i rewapana ivowai da nevanevasi†† ivi nubakutuva. Weni berana itupuwa na dobuwai madegha ke ita rarana kupom, mara tupona kava irarana. Ma bade nawaravi da gwamegwame ke ita karata mareba, mara tupona kava ikarata.*
13 Ma akitakita ma tepakuwai bayo irovorovo ma ikiikiirara bo, "Nuwapoya, nuwapoya, nuwapoya. Tami iyavo kava dobuwai komakamakai na koni nuwapoya kirakai, iyamna aneya ivi aroba gisina kava ma i ture inuvena."

9

1 Muriyai na aneya vimiikovina ina ture iuveni ma akita na kunumai gwamegwame ipeku ioru ku dobu akitai. Ma bonagha sago ioru kirakai da damona kegha ma kana vava na Abis. Ma kana kiya na gwamegwamena iviiya.

---

* **7:17:** Psa 23:1; Ezek 34:23; Psa 23:2; Isa 49:10, 25:8 * **8:1:** 'Mara gisina' iyamna 30 minutes nakanani. * **8:3:** Amos 9:1; Exod 30:1, 3 * **8:5:** Lev 16:12; Ezek 10:2; Exod 19:16; Rev 11:19, 16:18 † **8:7:** Garewa pakapakana: Garewa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice. ‡ **8:7:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. * **8:7:** Exod 9:23-25; Ezek 38:22 § **8:9:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. ** **8:10:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. * **8:10:** Isa 14:12 * **8:11:** Jer 9:15 †† **8:12:** Nevanevasi iyamna na 1/3 bo 33%. * **8:12:** Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15

2 Ma Abis ivotawei na kamonai bau ighae, nakanani ma keyama karakaratina
ghamanakina buna ita gheghae. Ma buna ighae da madegha ma kunuma irogui.* 3 Ma
nani buna kamonai na madikapoka ikiibau da ioru ku dobu ma rewapana iviiya da
ini tona nakanani ma gwaghagwagha.* 4 Ma sisiya bagibagina iviiya da kii ma inamona
ma aviyavisina tano tepanai igogogo na ke iti beroi. Ma iyavo kava maghitepasiyai God
ina kiruma gwabisiyai kegha na ti damsi kava iti tonesi.* 5 Ma rewapana ke ita viiya
da wawaya iti rabobosi, inivisi ghamana kava ita vereveresi da nawaravi miikovi ruvana
ita vokwarakwara. Ma nani inivisina damina na nakanani ma gwaghagwagha ita kanisi.
6 Nani marasiyai na wawaya ti mani i rabobo ketana inekwa kirakiiyei ma ke ina panani.
I kayowana ghamana da ita rabobo, ma rabobo ina veruvuvuresi.*
7 Ma nani madikapokisi kii kita na nakanani ma hosi ivovunagha, kii terepapara
ivi kote da vighaviya kubiine. Ma gayamisiyai na nakanani ma gold kraun iti kote.
Maghighisi na nakanani ma wawaya,* 8 uyawisi gurigurisi na nakanani ma wivine
uyawisi, ma okesi na nakanani ma layon okesi.* 9 Nuwakadasi kii terepapara ivi kote na
ayon iyamona. Ma mapemapesi gugurina ghamana na nakanani ma hosi ma seriyoti
yavoyavosi ghaviya verupotena kubiine ita veraverau.* 10 Giusi kii kita ma bade iyosi
na nakanani ma gwaghagwagha. Ma rewapana iviiya da giusiyai wawaya ita tonisi
na inivisi ghamana ita vereveresi da nawaravi miikovi ruvana ita vokwarakwara. 11 Ma i
kiivavo aneyina na Abis bonaghina kana koyakoyagha. Ma Hibru gamosiyai kana vava
evonavonei da Abadon ma bade Grik gamosiyai kana vava evonavonei da Apoliyon,
nani vavasi iyamna na Kiivibero Badana.
12 Weni tuna na nona nuwapoyina na inivisina ma vokwarakwarana itatawei ma
bade nuwapoya ruwa epipisi.
13 Ma aneya vimiikovimasagona ina ture iuveni na gamo sago avi yanei. God
maghinonai na suwara kana kema emakamakai, tuna goldiyai iyamoni. Ma tepanai
na tona ruwamaruwa iterei ma nani tonasi kamosiyai nani gamona ivivi sisiya na
avi yanei.* 14 Ma aneya vimiikovimasagona ture ivovotani na kurina ivona bo,
“Okowa ghamanakina kana vava Yupretis ririnai aneya ruwamaruwa patupatumisi
na kevotawesi.” 15 Nani aneyisi na God ivovunaghisi ma ivivi makiiyana da kana mara
vaghata iviiya na ivotawesi da dobuwai wawaya nevanevana* iti kiivunuwana. 16 Ma
sisiya avi yanei da nani aneyisi vighaviya kubiine wawaya ivi 2 handred miliyon† sago
sago duma i hosi yavata iviinisi. 17 Ma damsi i hosiyai igeru akitisi na kii kita weni
nakanani. Nuwakadasi kii terepapara kirumina na aroba. Ikirumi da yebayebarina
ma bogapu dumadumana ma bade yanoyanona. Ma hosi gayamisi na nakanani
ma layon gayamisi ma kawasiyai na keyama yebayebarina, bau ma sulpa ikiikiibau.
18 Ma kawasiyai na nuwapoya ghamaghamasi ivi aroba ikarakaratawei, sago na keyama
yebayebarina ma sago na bau ma sago na sulpa wakimina karakaratina. Kawasiyai
ikiikiibau da dobuwai wawaya nevanevana‡ irurukwa. 19 Ma hosi i rewapana na ke
kawasiyai kava ma bade giusiyai, iyamna giudamosi na nakanani ma mota gayamina
da tuniyai wawaya ikanikanisi da ivivi gubagisi.
20 Ma nuwapoya ghamaghamasi bogii ma bogiiyai itupuwa da koroto ghamana
irukwa. Ma iyavo kava imakamakiiteresi na ke nuwanuwasi iti tetei da i bera ber-
oberosi itinimayei ma ita miirikupukuputei. Ke i kayowana da kanuma beroberosi ma
sawara imasiyai iyamoyamona na vokavakavarisi ita voterei. Ti na gold da silva ma
bade bronz da wakima ma keyama iyuna da sawarisi iyamona. Ma sawarisi na ke

* **9:2:** Gen 19:28 * **9:3:** Exod 10:12-15 * **9:4:** Ezek 9:4 * **9:6:** Job 3:21; Jer 8:3 * **9:7:** Joel 2:4 * **9:8:** Joel 1:6 * **9:9:** Joel 2:5 * **9:13:** Exod 30:1-3 * **9:15:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. † **9:16:** 200,000,000 ‡ **9:18:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.

ita kitakita, ita vivisisiya bo ita bababa.* 21 Ti wawayisi na patana da ekiikiivunuwa,
ikasiko, ipekana wapawapa ma eyapiyapi ma ke sago itinimayei da ita miirikupukuputei.

10

Aneya ma pepa nokuna gisina.

1 Muriyai akita na aneya sago rewapana kirakiina kunumai iororu akitai. Kwavuwai
ivi gara ma gayamina na vurere iveruviviri ma maghighina na madegha nakanani
ma kaena kana kita na nakanani ma kowora ita karakarai. 2 Ma pepa nokuna gisina
ivotawei da imanai ivotani. Imiiri da kaena katagheyana na yegai tepanai ma dugena
na tano tepanai. 3 Ma ighekiirara, tuna nakanani ma layon ita ganagana. Ma namei na
warikeyakeya miikovimaruwa ivonapotei. 4 Ma nani warikeyakeyisi ivi sisiya ikovi na
ata giruma. Ma gamo sago kunumai ioru da ivoneku bo, "Warikeyakeya miikovimaruwa
ikikava ivi sisiya na kegudui, ke kuna girumi."
5 Ma akitakita na nani aneyina kaena nevana yegai tepanai ma nevana tano tepanai
imiimiiri akitai na imana katagheyana iruwepai ku kunuma.* 6 Ma ivona bo, "God
tuna makamakii nonowina, kunuma ma dobu da yegai ma bade bera yavu kudubina
kamosiyai iyamoni na tuna avanai vonavaghata avonavona da vikayovira ikovi. 7 Mara
ina pisi da aneya kana miikovimaruwa ina ture inuveni ma God ina kayowana gavu-
gavusi ina tupuwa da kudubina ini kovini. Ma nani berasi namada ivi debei ina bigabiga
wawayisi kurisi, ti na peroperoveta."
8 Ma nani gamona kunumai avivi yanei na bade kuriku ivi sisiyame. Ivona bo,
"Kenae da aneya yegai ma tano tepanai emiimiiri na pepa gisina vovotatena imanai
kuna viiya."*
9 Ma anae da nani aneyina kurina ma avonei da pepa gisina ita vereku. Ma ivoneku
bo, "Keviini ma kuna kani na kawam kamonai na damina na nakanani ma manigewa
ma muriyai manawim ina tupaviravirai."
10 Ma aneya imanai pepa aviiya da akani. Ma kawaku kamonai na imagi kirakai
da nakanani ma manigewa. Ma akanikani da arunamini na manawiku itupaviravirai.
11 Ma aneya ivoneku bo, "Kuni peroveta, God ina sisiya kuni yonayona meyei da aviyav-
isina ina tupuwa wawaya dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai
ma bade kiikiivavo kurisi."

11

God ina peroperoveta ruwa.

1 Ma naga sago ivereku da aku ruvaruva ma ivoneku bo, "Kenae da God ina
Taparoro Numana ma suwara kana kema keruvai. Ma bade kamonai iyavo kava
evovokavakavara na kevi yavisi.* 2 Ma Taparoro Numana kupunai gari na kevoterei, ke
kuna ruvai. Tuna garina kamonai na kupuna damsi kii gawara, iyamna iyavo kava ke
ita vivitumaghaneku na averesi. Ma ti damsi na nani kwanatuna vovokaravina Jerusalem
ini tugudagudai da nawaravi 42 ina kovi.* * 3 Ma aku peroperoveta ruwa ana vinesi da
kubiiku vonavaghata ini mamatarei ma rewapana ana veresi da mara 1,260 kamonai gara
dumadumasi ini kote ma aku sisiya ini yonayonei."†
4 Nani vimamatara wawayisi na oliv kiisi ruwa ma ti na bade rampa kii tu-
tura gawarisi ruwa da dobu kana Bada maghinonai emiimiiri.* 5 Ma iyavo
kava ina vivipaparana da iti gubagisi na nani vimamatara wawayisi kawasiyai keyama

* **9:20:** Psa 115:4-7, 135:15-17; Dan 5:23 * **10:5:** Exod 20:11; Deut 32:40; Dan 12:7; Amos 3:7 * **10:8:** Ezek 2:8–3:3 * **11:1:** Ezek 40:3; Zech 2:1-2 * **11:2:** Nawaravi 42 na mara 1,260. * **11:2:** Luk 21:24 † **11:3:** Gara dumadumana na 'sackcloth,' tuna nakanani ma kamboro kana begi rasirasina ma Israel damsi gote vunivunina dumadumanai garana iyamoni da siyapa kubiine ikote. * **11:4:** Zech 4:3, 11-14

yebayebarina ina kiibau da ina karagavovorisi. Iyavo kava ina vivighaviyesi na nakanani
ina rabobo. 6 Weni vimamatara wawayisi i rewapana emakamakai da maranai God ina
sisiya ina viviyonayonei na kwavu ina gudui da garewa ke ina katuna. Ma bade rewapana
gwabisiyai da okowa kudubina ina berai da ini tara. Ma i ku kayokayowanai ina beraberai
da dobuwai nuwapoya ghamaghamasi bogii ma bogiiyai ini turagudei.*
7 Ivi ruwa God ina sisiya ini mamatarei ina kovi na ghamoghamo kayakayayina Abis
bonaghina kamonai ina ghae ma yavata ini ruwa da ina ghegavovorisi ma ini kiivunuwana.*
8 Ma Jerusalem kamonai tupuwisi ketiyai ini keneyana. Tuna kwanatuna kamonai i
Bada ituparatui da irabobo. Ma bade kwanatuna kana vava ikwatuviiviiyakei da
Sodom bo Egypt.‡ * 9 Ma tupuwisi ke ina dogoi da mara aroba ma ku tepana na
mara nevanevana kava§ ketiyai ini keneyana da nani kamonai na wawaya dam ma dam
kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai, peyarisi ina pisi ma ina gayomakiiyesi.
10 Ma nani vimamatara wawayisi irabobo kubiine na wawaya peyarisi dobuwai
nuwanuwasi ina biibii kirakai da ini puyovivirana, iyamna nani vimamatara wawayisi
inekiibau na nuwapoya ma vikamyuyuwa ghamana ipiyei weni dobuna makamakiisi
kurisi. 11 Mara aroba ikovi ma mara kana viruwamaruwa madegha punai nakanani ma
God yana yawayawana itawei da nani peroperoveta raborabobosi ku kamosi na bade
iruyawayawa ma ivomiiri. Ma iyavo kava ikitisi ivovomiiri na iyabumana kirakai.*
12 Muriyai na peroperovetisi ivi yana da kunumai gamo ghamana ioru da ivonesi bo,
“Koghae wike.” Kii ghavighaviya ikitakitisi ma kwavuwai ighae ku kunuma. 13 Ma
nani maranai nukenuke ghamana itupuwa da kwanatuna nevanevana** iugurikai da
wawaya ivi 7 tausan irabobo. Ma iyavo kava ke ita rabobo na iyabumana kirakai da God
kunuma makamakiina kana kadara kubiine ivi gheghena kirakiiyei.*
14 Kokitai, weni tuna na nuwapoya kana viruwa itatawei ma kegha da nuwapoya
kana viaroba na gisina kava ma ina nekiibau.

Ture kana vimiikovimaruwa.

15 Muriyai na aneya kana vimiikovimaruwa ina ture iuveni na kunumai gamo
ivivi kiirareyana bo, “Karako dobu kudubina na ita Bada God ma ina Vivinevine Waway-
ina yavata rapesiyai da ini badei. Ma God ina vikiivavona ina makii nonowa.”* 16 Ma
magumagura ivi 24 i vikiivavo gawarisi tepasiyai imakamakai na kudubisi ivomiiri ma
God maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi ioru da maghitepasi dowa ikiitovoni
ma ivokavakavari. 17 Ivonavona bo,

“Bada God rewapana kirakiim, tam rorova ma karako kemakamakai.
Kaikiikiiwem da am rewapana ghamana kuviiya da am vikiivavo kuvi karei.
18 Dam ma dam ke ita vivitumaghanem na nuwanuwasi ipughu kirakai tam kurim,*
ma bade karako na am nuwapughu kana mara inekiibau.
Ma bade marana ipisi da raborabobosi kuni tupaviresi.
Marana inekiibau da am bigabiga ti na peroperoveta,
ma bade am wawaya vovokaravisi, ghamaghamasi ma gisigisisi,
iyavo kava kam vava ivovokaravei na kuni miiyesi.
Marana inekiibau da iyavo kava dobu ekiikiiviberoi na kuna gwaramutusi.”

---

* **11:6:** 1Kgs 17:1; Exod 7:17-19; 1Sam 4:8 * **11:7:** Dan 7:7, 21; Rev 13:5-7, 17:8 ‡ **11:8:** Ikwatui Sodom bo Egypt iyamna Jerusalem na nani dobusi nakanani, kamonai wawaya i berabero irakata. * **11:8:** Isa 1:9-10 § **11:9:** Mara 3 1/2 * **11:11:** Ezek 37:10 ** **11:13:** Nevanevana iyamna na 1/10. * **11:13:** Rev 6:12, 16:18 * **11:15:** Exod 15:18; Dan 2:44, 7:14, 27 * **11:18:** Psa 2:5, 110:5, 115:13

19 Ma kunumai God ina Taparoro Numana ivotawei da kamonai na vivaghina
makamakiina kana Aki akitai. Ma namanamara ma gugura ma bade warikeyakeya da
nukenuke ma garewa pakapakana nakanani ma wakima iororu.†† *

12

Dragon, wavine ivi ghaviyei.

1 Muriyai na akitakita ma kunumai matakira ghamana ma notakavakavana bade
itawanakiibuwei. Kamonai na wavine sago akitai ma madegha ina yasegana isovoi da
kitana na nakanani ma kana gara. Ma kaena kana kepana na nawaravi ma gayaminai
na kraun ikotei. Ma kana kraun kana monagha na gwamegwame ivi 12 itupaviviri.
2 Ma wavinena na roperopeyina ma idagui vituwa kubiine, ma damina ivii kavai na
ikiikiirara ma ivovokwarakwara.
3 Avivi matatete ma kunumai bade matakira sago itawanakiibuwei. Tuna na dragon
ghamanakina ma yebayebarina, gayamina na miikovimaruwa ma tonana imaruwa.
Ma nani gayamisi tepasiyai na kraun ivi kote.* 4 Ma giuna ivi ruwini da kunumai
gwamegwame nevanevana* ikiiririghi ioru ku dobu. Ma dragon na wavinena iurotani
da maranai pepeya ita makamakiitawei na pepeyina ita kutasikai ma ita kani.*
5 Ma wavinena ivi tuwa da tomowa ma ina magura na ina rewapana ina rakata
kirakai da dam ma dam kudubisi ini badesi. Ma wawaya kikei na iviitawei ighae God
ku dogarina, ina ku vikiivavo gawarina.* 6 Ma wavinena na itayavui da ku warere,
iyamna nani dobunai na ina gawara namada God ivovunaghi da ita koyagha bubuni
da mara 1,260 ita kovi.†
7 Ma nani maranai na kunumai vighaviya ivi karei. Maikel ina aneya yavata ikayaya
dragon kurina ma namei dragon ina aneya yavata imiiripotesi da yavata ivi ruwa.*
8 Ma dragon ke iti rewapana kamowa da ina aneya yavata kii gawara kunumai na
ivi wapai. 9 Ma dragon ghamanakina ina aneya yavata kunumai ikuririghisi ioru ku
dobu. Tuna na vaghina mota katamana evonavonei bo Devil bo Seitan ma wawaya
kudubisi dobuwai iberoberowesi da God ikawakiikiiyei.*
10 Muriyai na gamo ghamana kunumai ioru avi yanei da ivona bo,
"Marana vaghata inekiibau da ita God ina wawaya yawasa makamakii nonowina
evereveresi. Karako na God ina vikiivavona ma rewapana inekiibau. Wekarakava
na ina Vivinevine Wawayina ina rewapana ivi debei da ini bada. Rorova Seitan, God
maghinonai imiimiiri da mariyai ma didibarai Keresiyana turaturata ivivi wavusi na
karako nani berana na ikovi, iyamna namada ikutawei ioru ku dobu.* 11 Ma Keresiyana
turaturata na Sipu Gegeyina taranai ma bade vonavaghata debiiyai ivi mamatarei kubi-
ine na Seitan ighegavovori. Ma rabobo ke ita yabumanei, ti mani ivere meyesi. 12 Tuna
kubiine na kunuma makamakiimi kudubimi kovi nuwabiibai. Ma tami iyavo kava dobu
ma yegai kamosiyai komakamakai na kovi nuwapoya kirakai, iyamna Devil ikutawei
ioru kurimi. Tuna ivi nuwaghakini, iyamna iakovi da ina mara itupo."
13 Ma dragon iakovi da itawanoruwei ku dobu, tuna kubiine wavinena vivituwana
kwavinina ivi karei da ita vowai. 14 Ma wavinena itamorovo, iyamna mapemapena
ruwa inekiibau, kitasi nakanani ma bayo ghamana mapemapena. Ma irovo inae ku
warere da ina gawara namada God ivovunaghi nake. Ma nani dobunai ita makai da
mara 1,260 ita kovi da dragon ke ikikava ita berai.‡ * 15 Ma dragon kawana iyaghae da
okowa ghamana ighurapupuni ikiibau da wavinena ita karuwei da itumadodo. 16 Ma

†† **11:19:** Garewa pakapakana: Garewa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice. * **11:19:** Rev 8:5, 16:18, 21 * **12:3:** Dan 7:7 * **12:4:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. * **12:4:** Dan 8:10 * **12:5:** Isa 66:7; Psa 2:9 † **12:6:** Mara 1,260 na nawaravi 42. * **12:7:** Dan 10:13, 21, 12:1; Jud 9 * **12:9:** Gen 3:1; Luk 10:18; 2Kor 11:3 * **12:10:** Job 1:9-11; Zech 3:1 ‡ **12:14:** Mara 1,260 na nawaravi 42. * **12:14:** Dan 7:25, 12:7

kegha da dowa ivomiiri da wavinena ivi vitei. Ivi kwata da nani okowina kudubina dragon kawanai ikiikiibau na iuma yavui. 17 Nani murinai na dragon nuwanuwana ipughu kirakai nani wavinena kurina da ivomiiri inae da wavinena tupurereghina yavata iti ghaviya. Ti wawayisi na iyavo kava God vonana evovotekatekei ma debiiyai imamatara da Yesu itumaghanei. 18 Ma dragon inae da kikirai imiiritaweyana.

13

Ghamoghamo yegiiyai ighetawei.

1 Ma akita na ghamoghamo kayakayayina sago yegai nuwanuwanai ighetawei akitai. Gayamina na miikovimaruwa ma tonatonana na imaruwa ma tonana sago sago duma tepasiyai na kraun ivi kote. Ma gayamina sago sago duma tepasiyai vava igiruma, nani vavasi na God ivi avaberowei.*

2 Ma yegai ghamoghamona kitana nakanani ma lepad* ma kaena na nakanani ma beya† ma kawana na nakanani ma layon. Ma ina rewapana ma ina vikiivavo gawarina na dragon gwabinai iviiya da iti bada. 3 Ma gayamina sago kana kita na isidara, gubaga ghamana ipanani da ita rabobo ma kegha da iyawasa. Dam kudubina dobuwai ikitai da ivi deye kirakiiyei ma iwagiyei. 4 Ma dam ma dam dragon ivokavakavari, iyamna tuna ina rewapana ivi damani nani yegai ghamoghamona kurina. Ma bade ghamoghamona yavata ivokavakavari ma ivonavona bo, “Ke sago iyai weni ghamoghamona nakanani. Ke sago iyai kovokovoghina da ini ghaviyei bo ina tereoruwei.”

5 Ma nani ghamoghamona vivaghina iviiya da ina kayowanai ikayokayotata ma sisiya iberaberai da God ivivi geyageyami. Ma bade rewapana iviiya da nawaravi ivi 42 kamonai na ina kayowanai ina beraberai.* 6 Ma kawana iyaghae da God kurina iti kayotirana ma kayotata sisiyisi ita berai da God iti geyageyamei. Ma God avana da ina makamakii gawarina ma bade kana makiigwagwagwara ma iyavo kava kunumai emakamakai na kudubisi iti avaberowesi. 7 Ma rewapana iviiya da God ina wawaya vovokaravisi yavata iti ghaviya da ita ghegavovorisi. Ma bade rewapana iviiya da dam ma dam, wawaya i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai iti badesi.* 8 Ma wawaya kudubina dobuwai ina vomiiri da nani yegai ghamoghamona ina vokavakavari. Ti damsi na Yawasa Bukana kamonai kii vava ke ita giruma, nani bukana na God ina Sipu Gegeyina ina buka. God nota namada iviiya da wawaya ita vomiiri da Sipu Gegeyina ita kiivunui ma muriyai da dobu iyamoni.*

9 “Wawaya ere tinimi na kovi yana boga. 10 Iyai tam God ivinem da wawaya ku gabura ina terem, vaghina, nakanani ina tupuwa kurim. Ma bade iyai tam ivinem da seriyai kuna rabobo na nakanani ina tupuwa kurim. Weni berasi ina nekiibau kurimi na ami nota ke ina peku, taraboga ina veremi da ami vitumaghana tepanai kona miirikikina.”*

Ghamoghamo dowa kamonai ighetawei.

11 Ma akita na bade ghamoghamo sago akitai, dowa kamonai ighetawei. Ma nani ghamoghamona na tonana ruwa, nakanani ma sipu gegeyina ma kegha da ina sisiya na nakanani ma dragon. 12 Ma weni ghamoghamona ivomiiri da yegai ghamoghamona ina rewapana kudubina iviiya. Ma nani rewapaninai wawaya kudubisi dobuwai idarusi da yegai ghamoghamona ivovokavakavari. Tuna gayamina sago isidara da ita rabobo ma bade iyawasame. 13 Ma bera ghamaghamasi iberaberai. Sago na wawaya kudubisi matasiyai ma iberai da keyama yebayebarina kunumai ioru ku dobu. 14 Ma dowa ghamoghamona rewapana iviiya da yegai ghamoghamona kubiine matakira gham-aghamasi iberaberai. Tuna kubiine wawaya kudubisi dobuwai ivivi nuwatinisi. Ma

* **13:1:** Dan 7:3; Rev 17:3, 7-12 * **13:2:** Lepad: Lepad kitana nakanani ma layon kirukirumina. † **13:2:** Beya: Beya na ghamoghamo dipa sago, ghamana ma kayakayayina. * **13:5:** Dan 7:8, 25, 11:36 * **13:7:** Dan 7:21 * **13:8:** Psa 69:28 * **13:10:** Jer 15:2, 43:11

ivonesi da kokoitau sago iyamoni da yegai ghamoghamona maghimaghighina. Tuna seriyai isidara ma kegha da iyawasame. 15 Ma dowa ghamoghamona rewapana iviiya ma yana itawei da nani kokoitauna iruyawayawa ma sisiya ivi karei. Ma ivona da iyavo kava ita bara ma ke ita vokavakavari na rabobo ita panani. 16 Ma bade wawaya idarusi da kudubisi, gisina ma ghamana, mura wawayina ma moyaka ma bade wawayota ma sleiv, kudubisi maghitepasiyai bo imasi katagheyasiyai ikirumisi da tuna rapenai. 17 Ma iyavo kava ikirumisi na ti kava ina gimara bo ini gimara. Ma iyavo kava kiruma gwabisiyai kegha na ke kovokovoghina da ina gimara bo ini gimara. Ma kirumina tuna na yegai ghamoghamona kana vava bo kana namba.

18 Ma iyai tam yegai ghamoghamona ina namba akovina kuta viiya da iyamna avai na nuwagiura kunekwai. Kevi keyakeyami na kuna panani da tuna na tomowa sago kana vava. Ina namba na 666.

14

Sipu Gegeyina ma wawaya ivi 144 tausan.

1 Ma akita na Sipu Gegeyina Zayon koyana tepanai imiimiiri akitai ma tuna yavata na wawaya 144 tausan ivivi miiriyana. Ti wawayisi na Sipu Gegeyina ina Mamai yavata kii vava namada maghitepasiyai ikiruma.* 2 Ma kunumai gugura ghamana avi yanei nakanani ma tovava ghamaghamasi ita tawetawei na gugurisi. Ma bade viyanina na nakanani ma warikeyakeya ita ruwa da ghamana. Ma nani gugurina na nakanani ma koroto ghamana i haps ita vivirekwei. 3 Ma avi yanesi da tavora vuna ivuri. God ina vikiivavo gawarina maghinonai ma magumagura ivi 24 ma bade ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa na maghinosiyai itavotavora. Ma weni tavorina na ke kovokovoghina da meni wawayina ita karaviiviiyesi, iyamna nani 144 tausan na ti kava kii tavora. Ti na dobuwai ivivi makiiyana na God igimaratawesi da rapenai. 4 Ti damsi na ke meyani da wavine ininina ita kiitovoni, ti mani ikoyagha meyesi da i yawasa na maninina kavakava. Ma Sipu Gegeyina ikivikivina yawarei, mike inenae na murinai. Ma dobuwai wawaya kudubisi kamosiyai na weni wawayisi igimaratawesi da ti na nakanani ma suwara karena da God ina Sipu Gegeyina yavata kii puyo. 5 Ma kawasiyai na ke sago vibero sisiyisi ita karatawei ma ke sago berabero gwabisiyai da wawaya iti wavusi.*

Aneya aroba.

6 Ma akita na aneya sago tepakuwai irovorovo akitai. Tuna aneyina na God varana biibiina makamakii nonowina iviiya da dobuwai dam ma dam, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai kurisi ita dima. 7 Ma ikiirara da gamona ghamana ma ivona bo, “God koyabumanei ma kana kadara kovi ghegheni, iyamna ina vitupavira marana inekiibau. Tuna kunuma ma dobu, yegai ma okowa da vusira kudubina iyamoni, tuna kubiine na kovokavakavari.”

8 Ma murinai na aneya kana viruwa iverununuri ma ikiirara bo, “Ipeku. Babilon, kwanatu ghamanakina ma kegha da ipeku. Tuna dam kudubisi inuwatinisi da ina berabero ku kamona irui. Ina wain rewapanina iveresi da iuma neghanegha ma yavata ivi pekana wapawapa. Ma karako na ipeku.”*

9 Ma aneya kana viaroba murisiyai iverununurisi na ikiirara bo, “Iyavo kava yegai ghamoghamona bo ina kokoitau evovokavakavari ma ivi vaghinei da ina matakira maghitepasiyai bo imasiyai ikirumi 10 na God ina nuwapughu damina ina viiya. Ina nuwapughu damina na nakanani ma wain rewapanina, ke okowa yavata ita virai da iti nubai. Nani wawayisi inivisi ghamana ina viiya iyamna aneya vovokaravisi ma Sipu Gegeyina maghinosiyai keyama ma sulpa wakimina karakaratina ina karisi.* 11 Ma

* **14:1:** Ezek 9:4; Rev 7:3 * **14:5:** Zeph 3:13 * **14:8:** Isa 21:9; Jer 51:8; Rev 18:2 * **14:10:** Isa 51:17; Gen 19:24; Ezek 38:22

keyamina ina karakarisi na karakava ke ina peki tovona da buna ina ghe nonowa. Ti na yegai ghamoghamona ma ina kokoitau evovokavakavari ma kana vava gwabisiyai ikirumi, tuna kubiine na ke ini yakam tovona da mara ma didibara patapatana ina vovokwarakwara.”*
12 Weni tuna na God ina wawaya vovokaravisi evonavonaveresi da iyavo kava God
ina sisiya bagibagisi ina votekatekei ma Yesu kurina ini patutu, ti damsi na nuwapoya
kamonai ere nuwanubasi ina miirikikina.
13 Ma avi yanei da kunumai gamo sago ioru da ivona bo, “Kegiruma da karako ma
nake iyavo kava patana da Bada itumaghanei ma i vitumaghana kubiine wawaya
ini kiivunuwana na God ini biibiinisi.”
Ma Kanuma Vovokaravina ivona bo, “E, vona bubuna. Ti na nuwabiibiiyai ini yakam,
iyamna Bada kubiine ibigabiga na ikiikiimakamakai. Ma i biga iyamna karakava
ina verununurisi ma tuna ini mamatara da ibiga bubuna.”

Vopura kana mara dobuwai.

14 Ma akita na maghinokuwai kwavu poipoina ma tepanai na wawaya imakamakai,
kitana nakanani ma Wawaya Natusi. Ma gayaminai na kraun goldiyai iyamoni ikotei
ma imanai na sikul gamgamna ivovotani.* 15 Ma aneya sago God ina taparoro numana
kamonai ikiibau ma ikiirara wawayina kwavu tepanai kurina ma ivonei bo, “Am sikul
kekavari ma kuna vopura, iyamna dobuwai vopura marana inekiibau. Dobuwai whiti
ivovoni na namada ipoki.”* 16 Ma nani wawayina kwavu tepanai na ina sikul dobu
tepanai ivi ruwini. Ma dobu kudubina kamonai na ivopura ma ivovidaburana.
17 Ma bade Taparoro Numana kamonai aneya kana viruwa ikiibau ma tuna bade
imanai na sikul gamgamna ikavari.
18 Ma bade aneya kana viaroba imiirikiibau, tuna ina biga da suwara kana kema
tepanai keyama karakaratina ikoyakoyaghi. Ma ikiirara da aneya sikul gamgamna
ivovotani kurina ma ivona bo, “Am sikul gamgamna keviiya ma dobuwai greipi uravina
etuwatuwa na greipi duridurisi keyaragha, iyamna namada imenai.” 19 Ma aneyina
ina sikul dobu tepanai ivi ruwini. Ma greipi iyaragha na iuwana na kudubina greipi
kana vivitugudaguda gawarina ku kamona irutepoi da God ina nuwapughu damina
ina viiya. 20 Ma nani greipi kana vivitugudaguda gawarina na kwanatu kupunai. Ma
greipi iutugudagudai na tara ghamana ikiibau nakanani ma okowa ita veraverau, iveru
da 300 kilomitas ruvana ma kana doga na wawaya kana guri ruvana.* *

15

Aneya miikovimaruwa.

1 Akita na bade matakira ghamana ma notakavakavana kunumai akitai. Aneya
miikovimaruwa imiirikiibau ma imasiyai na gubaga ma nuwapoya miikovimaruwa.
Weni berasi na God ina nuwapughu turina, ini kovi tuwanonowi.
2 Ma akita na toka miirara kirakiina nakanani ma garasi akitai, ma bade kamonai
kana kita na nakanani ma keyama ita yebayebara. Ma nani tokana baranai na iyavo
kava, yegai ghamoghamona ma ina kokoitau ma kana vava nambina ighegavovori na
ivivi miiriyana. Ma sago sago duma imasiyai na hap God iveresi ivovotani. 3 Ma kudubisi
na God ina bigabiga wawayina Moses ma Sipu Gegeyina kii tavora ivuri na itavori bo,
“Bada God rewapana kirakiim,
am bera kudubina na kiimatanina ma notakavakavana.
Tam na dam ma dam i kiivavo,
am bera na maninina ma biibiina kavakava.
4 O Bada, wawaya kudubisi eyabuyabumanem

* **14:11:** Isa 34:10 * **14:14:** Dan 7:13 * **14:15:** Joel 3:13 * **14:20:** Grik igirumi da kana doga hosi ina miiri na gayamina ruvana. * **14:20:** Isa 63:3; Lam 1:15; Rev 19:15

ma kam vava ighegheni iyamna kam kadara irakata.
Tam kava na vovokaravim.
Dam ma dam kudubisi ina pisi da maghinomuwai ma ina vokavakavarim,
iyamna wawaya kudubisi ikitai da am bera na maninisi kavakava.”*
5 Weni berasi murinai akita na Yobe Vovokaravina akitai. Tuna na God ina taparoro
numana kunumai ma akitai da vovotawena.* * 6 Ma aneya miikovimaruwa taparoro
numana kamonai ikiibau. Imasiyai na nuwapoya ma gubaga bogii ma bogiiyai miikovi-
maruwa ivopatapatisi. Ma kii gara na biibiisi ma poipoi kirakiisi ivi kote. Ma sago sago
duma nuwakadasiyai na gara iveruviviri, tuna goldiyai iyamoni. 7 Ma ghamoghamo
ruwamaruwa kamosiyai na sago ivomiiri da dabira miikovimaruwa goldiyai iyamoni
iyuna ma aneya sago sago duma iveresi. Ma dabirisi kamosiyai na God makamakii
nonowina ina nuwapughu iuwana da itupo. 8 Ma God kana kadara ma ina rewapanai
na bau ighae da taparoro numana ivi tupoi. Ma ke kovokovoghina da wawaya ita rui ku
kamona. Ma nani aneyisi gubaga ma nuwapoya miikovimaruwa ku dobu ina rutepotepo
yavu ma muriyai na kovokovoghina da wawaya ina rui.*

16

God ina nuwapughu dabirisi miikovimaruwa.

1 Ma avi yanei da gamo ghamana taparoro numana kamonai ikiirara nani aneyisi
miikovimaruwa kurisi. Ivonesi bo, “Konae da God ina nuwapughu dabirisi miikovi-
maruwa kona rutepotepo inoru ku dobu.”
2 Aneya sago ivi nao inae da ina dabira irutepoi ioru ku dobu. Ma iyavo kava yegai
ghamoghamona ina kokoitau ivovokavakavari ma ina matakira gwabisiyai na ti damsi
gibudowa beroberosi ma visivoravorasi ivi tupabubuwanesi.*
3 Ma aneya kana viruwa inae da ina dabira irutepoi ioru da ku yegai kamona. Ma
yegai kudubina iruvirai da ivi tara nakanani ma wawaya raborabobona tarana. Ma
iberai da aviyavisina peyarina yawayawana yegai kamonai kudubina irukwa yavui.
4 Ma aneya kana viaroba inae da ina dabira irutepoi ioru da ku okowa ma vusira
kudubina iruvirai da ivi tara.* 5 Muriyai na avi yana da okowa kana koyakoyagha
aneyina ivona bo, “God, tam na vovokaravim. Tam makamakii nonowim, rorova ma
karako kemakamakai. Ikikava wawaya i bera kuruvai ma kuvi tupaviresi da kovogha
kevereveresi na am nota na maninina kavakava. 6 Ti damsi imasiyai am wawaya vo-
vokaravisi ma am peroperoveta tarasi isororo na bade biwana kuviiya na damidamina
da tara eumumai.” 7 Ma bade gamo sago avi yanei, suwara kemana tepanai ivona
bo, “Vonavaghata. Tam Bada God rewapana kirakiim, am kovogha na maninina ma i
berabero ruvanai kava kevereveresi.”
8 Ma aneya kana viruwamaruwa ina dabira na madegha ku tepana irutepoi na
rewapana iverei da wawaya ita karayaguyagurisi. 9 Ma madegha muyana irakata kirakai
da wawaya iyagurisi. Ma nuwanuwasi ita virai da i berabero ita voterei ma God
ita vokavakavari da kana kadara ita rakata na kegha. Ti da God ibarakamtawei ma
ivomiiri da ivivi avaberowei, iyamna tuna weni gubagisi ma nuwapoyisi ivonatawei
kurisi.
10 Ma aneya kana vimiikovi inae da ina dabira na yegai ghamoghamona ina vikiivavo
gawarina ku tepana irutepoi da meni dobunai ivivi kiivavo na kudubina ivi nubakutuvi.
Ma ina wawaya na inivisi iberaberisi da okesi ivivi tarakikitei.* 11 Ma kii gubaga ma
inivisi kubiine God kunuma makamakiina iyeghayeghai ma ivivi avaberowei. Ma i
berabero ke itinimayei da ita miirikupukuputei, ibara.

---

* **15:4:** Exod 15:1 * **15:5:** Yobe Vovokaravina Moses ma Israel damsi warereyai iyamoni na kunuma yobena ivi bonebonei. * **15:5:** Exod 38:21 * **15:8:** Exod 40:34; 1Kgs 8:10-11; 2Chr 5:13-14; Isa 6:4 * **16:2:** Exod 9:10 * **16:4:** Exod 7:17-21; Psa 78:44 * **16:10:** Exod 10:21

12 Ma aneya kana vimiikovimasago inae da ina dabira na okowa ghamanakina kana
vava Yupretis ku kamona irutepoi da okowa kudubina imotom da kiikiivavo i seri
damsi yavata maramatanai i keta ivotawei.* * 13 Ma akita na kanuma beroberosi
ivi aroba kwere maghimaghighisi akitisi. Ti na dragon ma yegai ghamoghamona ma
peroveta vibero sago sago duma kawasiyai irukiikiibuwana.† 14 Ti na Seitan ina
kanuma beroberosi ma rewapana gwabisiyai da matakira ghamaghamasi iberaberai.
Ma ikiibau da dobu kudubina kamonai iti dirigiigai da kiikiivavo ita riyesi da God
rewapana kirakiina ina vitupavira marana iterei na yavata iti ghaviya. 15 Ma Bada ivona
bo,
"Kovi yana, ana nekiibau na ani tataghanimi nakanani ma yapiyapi wawayina didibarai
ita pisi. Iyavo kava kami gara namada kovovunagha ma komakamakai na God
ini biibiinimi. Ani tataghanimi na kami gara nani, ke kona vopanani da tami iyumi kava
da ina kayovimayamayimi."*
16 Ma muriyai na nani kanumisi beroberosi iberai da kiikiivavo i seri damsi yavata
kudubina iriyesi ku dobu sago. Hibru damsi gamosiyai dobuna kana vava evonavonei
bo, Amagedon.*
17 Ma aneya kana vimiikovimaruwa inae da ina dabira irutepoi ku yanunu na
avi yanei da kunuma kana taparoro numana kamonai, God ina vikiivavo gawarinai
gamo ghamana ikiibau da ivona bo, "Vaghina, bera damona weni." 18 Nani murinai
na kadakadara ma gugura, warikeyakeya ma nukenuke ivi karei. Weni nukenukena
irakata kirakai da dobu karenai da ipisi ku karako na wawaya ke meyani nukenuke
nakanani damina ita viiya. Weni tuna na kana vava da nukenuke momorapa.* 19 Ma
dowa ivi kwatakwata da Babilon kwanatuna avatetena itupayaraghi da aroba, iyamna
i berabero God ke iti nuwawapei tuna kubiine na ina nuwapughu ivi debei kurisi, tuna
nakanani ma kana wain rewapanina ita votepoi da itumai. Ma bade nukenukena
kamonai na dam ma dam i kwanatu iriirigha ku tano.* 20 Ma nuwa kudubisi imonu ma
bade koya kudubisi imumu yavui da ke kovokovoghina da kuta panani.* 21 Ma kwavu
kamonai na okowa pakapakana‡ nakanani ma wakima ioru ma sago sago duma kii vita
na 50 kilos ruvana. Ma nani wakimisi iriiriirigha na wawaya ku tano ivivi kiigudeyana.
Ma wawaya ivi karei da God ivivi avaberowei ma iyeghayeghai iyamna weni kovoghina
iveresi na ibero kirakai.*

17

Wavine ghamoghamo ku tepana igeru.

1 Ma nani aneyisi miikovimaruwa dabira ivovotana na kamosiyai aneya sago ipisi
kuriku ma ivona bo, "Kepisi ma tanae da God ikikava nani wavinena madamadawarina
avana etetete kana kovogha ina verei na ani beyem. Tuna wavinena na okowa peyarina
imakiitani.* 2 Kiikiivavo dobuwai tuna wavinena yavata ivivi pekana wapawapa. Ma
wawaya dobuwai wavinena ina wain iumuma neghanegha ma yavata ivivi pekana."*
3 Ma Kanuma Vovokaravina iviiniku da aneya yavata ku warere kanekiibau. Ma
nani dobunai akita na wavinena akitai, tuna yegai ghamoghamona yebayebarina
tepanai igeru. Ma ghamoghamona na gayamina miikovimaruwa ma tonatonana na
imaruwa ma kwapirina na viavabero sisiyisi ikiimumui, igiruma da tuna na god.* 4 Ma

---

* **16:12:** Karakava kiikiivavo maramatanai i iyo da seri damsi yavata nani okowina ina damana ku nevana vighaviya kubiine. Rev 19:11-21 * **16:12:** Isa 11:15 † **16:13:** Peroveta vibero ma dowa ghamoghamona na wawayina sago. Rev 13:11 * **16:15:** Mat 24:43-44; Luk 12:39-40; Rev 3:3 * **16:16:** 2Kgs 23:29; Zech 12:11 * **16:18:** Rev 8:5, 11:13, 19 * **16:19:** Isa 51:17 * **16:20:** Rev 6:14 ‡ **16:21:** Okowa pakapakana: Okowa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice. * **16:21:** Exod 9:23; Rev 11:19 * **17:1:** Jer 51:13 * **17:2:** Isa 23:17; Jer 51:7 * **17:3:** Rev 13:1

nani wavinena kana gara kirumina na yebayebarina ma dugadugarina* ma imonagha kirakai da gold ma pel ma wakima vovokeyakeyusi ivi kote. Ma imanai na redu goldiyai iyamoni ivovotani ma reduna kamonai na ina vipekana wapawapa ma ina berabero dowadowasi ivi tupoi.* 5 Ma maghitepanai na giruma vigayagaya akitai ma iyamna na kiigavugavuna. Girumina ivona bo,

"BABILON AVATETENA.
DOBUWAI BERA DOWADOWASI
MA WAWAYA MADAMADAWARISI KUDUBISI
I MADUWA GHAMANA."

6 Ma akitai da nani wavinena wawaya tarasi iumai da ineghanegha, wawayisi na God ina wawaya vovokaravisi, Yesu ivi tumaghanei kubiine wawaya ivi kiivunuwana.

Tuna akitai na avi deye kirakiiyei. 7 Ma nani aneyina ivona bo, "Avi kubiine na kideyei? Wavinena ma ghamoghamona gayamina miikovimaruwa ma tonatona imaruwa iyamsi na gavugavusi ma kegha da ani debei kurim. 8 Nani ghamoghamona egerugerui kukitai na rorova imakamakai ma namada irabobo. Ma gisina kava ina ruyawayawa da Abis bonaghina kamonai ina gheme ma muriyai na ina rabobo tuwanonowa. Iyavo kava dobuwai emakamakai na ina kitai da iruyawayawa na ini deye kirakiiyei. Ti na Yawasa Bukana kamonai kii vava ke ita giruma. Muriyai da dobu ita yamoni na God ina wawaya kii vava nani bukana kamonai igirumi."*

9 "Iyai tam nuwanuwagiurim na kevi nuwanotanota bubuna da weni berasi kunakova. Nani ghamoghamona gayamina miikovimaruwa na koya miikovimaruwa ma nani koyasi tepanai na wavinena emakamakai. Ma bade gayamina miikovimaruwa iyamna sago na kiikiivavo miikovimaruwa.† 10 Ma kamosiyai na namada kiikiivavo miikovi irabobo, ma karako na sago ikiivavo. Ma tuna ina peku na ina vikiivavona ini damani murina wawayina kurina. Ma tuna ina vikiivavona na ke mara gurina. 11 Ma tuna murinai na kiivavo kana vimiikovimaroba ina nekiibau, ma tuna na yegai ghamoghamona. Tuna kunona imakamakai ma irabobo. Ma tuna kiikiivavo miikovimaruwa kamosiyai, ina vovira da ini badame ma muriyai ina rabobo tuwanonowa."

12 "Ma ghamoghamona tonana imaruwa kukitai na iyamna kiikiivavo imaruwa ma mara karakava epipisi da ini kiivavo. Maranai yegai ghamoghamona ina vovira na kiikiivavosi yavata rewapana ina viiya da yavata ini bada patapata da mara tupona kava.* 13 Ma kudubisi ini vaghinei da ghamoghamona kana muri ina potai ma i rewapana kudubina na nani ghamoghamona ina verei. 14 Ti na Sipu Gegeyina yavata ini ghaviya. Ma kegha da Sipu Gegeyina kana kivikivina yavata ina ghegavovorisi, iyamna tuna na babada i Bada ma bade kiikiivavo i Kiivavo. Ma kana kivikivina, ti na iyavo kava ikwatusi ma ivinesi ma ivi patutu da ikivina bubuni."

15 Ma tuna murinai na aneyina ivoneku bo, "Okowisi kukitai, wavinena madamadawarina imakiitani na iyamna weni. Nani okowisi na wawaya, ti na dam ma dam kamosiyai, i dobu ma kitasi ma gamosi bogii ma bogiiyai. 16 Ma nani ghamoghamona kukitai ma tonana imaruwa kukitisi na peyarisi wavinena ina barakamtawei. Ina sawara kudubina ina nebo yavui da kwebuna kava ina makai ma kana gara ina gosira yavui da iyuna kava ina voterei. Ma viyona ina kani ma bade ina kapugavovori. 17 Weni berasi ina tupuwa iyamna God ina kayowana kudubina na namada nani kiikiivavosi ku nuwanuwasi kamona iterei. Peyarisi ini vaghinei da i rewapana yegai ghamoghamona ina verei da ini bada. Nakanani ina berai na aviyavisina God ivonakiiyaragha da ita tupuwa na kudubina ina tupuwa."

18 "Ma wavinena madamadawarina kukitai na nani kwanatuna ghamanakina avatetena. Ma weni dobuna kana kiikiivavo na tuna ibadesi."

---

* **17:4:** yebayebarina ma dugadugarina: red ma purple * **17:4:** Jer 51:7 * **17:8:** Dan 7:7; Rev 11:7; Psa 69:28
† **17:9:** Koya miikovimaruwa na Rome kwanatuna kamonai. * **17:12:** Dan 7:24

18

Babilon ipeku.

1 Weni berasi murinai akita na aneya sago kunumai iororu akitai. Tuna aneyina na
ina rewapana irakata kirakai. Ma kana kadara ioru da dobu kudubina iyasegana yavui.
2 Ma ikiirara da gamona ghamanakina, ivona bo,
“Ipeku. Babilon avatetena na ipeku.
Tuna kwanatuna na ibubu da karako na kanuma beroberosi ma dowadowasi
ivi tuwakarei.
Ma bade ganibowa kamkam kiusi ma ghamoghamosi i vivirogu gawarina.*
3 Dam ma dam dobuwai wavinena ina berabero ighanoghanovi ma ina wain
iumuma neghanegha ma yavata ivivi pekana.
Ma bade i kiikiivavo wavinena yavata ivivi pekana wapawapa.
Wavinena aviyavisina imatamatighei ma avi kava iyaviyaviyei na dobu kana
vigimagimara babadisi kudubina ikavarapiyei da ivivi gimarei kurina.
Tuna tepanai mura ghamana ipanapanani da imakamakiigheghae.”*
4 Ma bade gamo sago kunumai ioru avi yanei, ivona bo,*
“Aku wawaya, kokiibau. Babilon kokiibutawei.
Ina berabero kudubina kobarei, ke kona beraviiviiyei.
Kona barei na bade kana kovogha kona takuputei.
5 Ina berabero iribai ighae da ku kunuma.*
Ma ina berabero na God enotanotai da karakava kana kovogha ina verei.”
6 “God, am wawaya ikikava ivivi kayotiranesi na bade nakanani biwana keviiya,*
ma kana kovogha na kevi taratatanei.
Ma ina ku redu am nuwapughu okowina kuna tepotepoi na kevi kiikunukunui da
rewapanina kava kuna tepoi,
ke okowa yavata kuna virai da kuni nubai.
7 Ikikava imakiigheghae da dobu yawasina ma ina mura inuwabiibiiyei
na bade nakanani kekutawei inoru da ini moyaka ma ininina ina visi ma
ina vokwarakwara.*
Tuna mani inota meyei na ikayokayotata ivona bo,
‘Taku na kiivavo wavineku.
Taku na ke meyani ana kwapura
ma kwapukwapura ikikava ikamyuyuwa na karakava ke nakanani ani kamyuyuwa
tovona.’ ”
8 “Ina kayotata kubiine mara sago kava kamonai na nuwapoya bogii ma bogiiyai
ina panani.
Gomara, vokwarakwara ma rabobo ina kamowani.
Ma keyama ina karagavovori,
iyamna Bada God rewapana kirakiina tuna ina vomiiri da kovogha ina verei.”
9 Ma dobu kana kiikiivavo na wavinena ina berabero ighanoghanovi ma ina mura
tepanai imakamakiigheghae ma yavata ivivi pekana. Ma keyama buna kava ina kitai na
inakovi da nani wavinena ekarakarai na kubiine ina tusiyasiyapa.* 10 Ma kana kovogha
ina yabumana kirakiiyei da rabarabai ina miiritaweyana ma ina vona bo, “Te, te, te, da ibero
ghagha. Babilon na kwanatu ghamana ma rewapanina ma kegha da mara sago kava
kamonai na kana mara ivi kovi tuwanonowi.”
11 Ma dobu kana vigimagimara babadisi Babilon ina tuwei ma ina siyapei iyamna ke
sago wawaya da kurisi i sawara iti gimara.* 12 Muriyai da keyama ita karai na Babilon

* **18:2:** Isa 13:21, 21:9; Jer 50:39, 51:8; Rev 14:8 * **18:3:** Isa 23:17; Jer 51:7 * **18:4:** Isa 48:20; Jer 50:8, 51:6, 45 * **18:5:** Gen 18:20-21; Jer 51:9 * **18:6:** Psa 137:8; Jer 50:29 * **18:7:** Isa 47:7-9 * **18:9:** Ezek 26:16-17 * **18:11:** Ezek 27:31, 36

kamonai i sawara bogii ma bogiiyai ivivi gimara. Sawarisi na gold, da silva ma pels ma wakima vovokeyakeyusi. Ma bade gara poipoisi, yebayebarisi ma dugadugarisi, silkiyai ma lineniyai iyamona. Ma bade kii ghabughabusi viya ipapa. Ma sawara ipeyari iruyamona, viya na aivori ma viya na bronz da ayon ma mabol wakiminai iyamona.* 13 Ma bade kii bekasi ma vavai kii vovoghabughabu, viya vitava kubiine ma viya na insens kapuna kubiine. Ma muramura kii vava meya da frankinsens kii ipanai iyamona. Ma wain ma oliv oira da parawa ma whiti. Ma sipu ma hosi da kau ma seriyoti ma wawaya tupuwisi ma kanumisi ivivi gimara. 14 Ma vigimara babadisi ina vona bo, "Babilon, nuwanuwam aviyavisina kava ivadivadiyei na ikuyowem. Am mura ma dobu yawasina biibiina na kuvoyakiri da ke kovokovoghina kuna panana meyei." 15 Ma nani vigimara babadisi Babilon kwanatuna kamonai ivivi gimara da mura ghamana ipanapanani na ina kitai da ina karakarai ma kana kovogha yabumanina na rabarabai ina miiritaweyana. Ma ina tusiyasiyapa bo,* 16 "Te, te, te, da ibero ghagha. Babilon na kwanatu ghamana ma avatetena. Kana gara poipoisi, yebayebarisi ma dugadugarisi, silkiyai ma lineniyai iyamona, ma kana monagha na wakima vovokeyakeyusi ma gold da pels ivivi kote. 17 Ma kegha da mara sago kava kamonai na nani murina ivivi makiiberowanei na kudubina iwapa tuwanonowa."

Ma waka babadisi ma iyavo kava waka tepanai igerugeru bo tepanai evovobagibagi na kudubisi rabarabai ina miiritaweyana. 18 Ma Babilon kwanatuna ina karakarai na buna kava ina kitai ma ina kiirara bo, "Nani kwanatuna ghamana ma avatetena na ke sago meni dobunai kwanatu sago maghimaghighina ita makamakai da iti kovokovoghana."*

19 Ma i nuwapoya kubiine dowa popokuna ina voragaraguna da gayamisi ina dobira yavui. Ma ina tutusiyasiyapa bo, "Te, te, te, da ibero ghagha. Nani kwanatuna ghamana ma avatetena tepanai na yegai bababata kudubita tamakiigheghe yavu. Mara sago kava kamonai na ipeku tuwanonowa."*

20 "Kunuma makamakiimi, kovi nuwabiibai da Babilon kovogha iviiya. God ina wawaya vovokaravimi ma peroperoveta da aposol kudubimi kovi nuwabiibii kirakai, iyamna ikikava Babilon ivivi kayotiranemi na bade kubiimi na biwana God iviiya."*

21 Ma muriyai aneya sago rewapana kirakiina wakima ghamanakina ivoepai da ku yegai basuna itawei ma ivona bo,

"Ere ghakighakiku weni wakimina atawei na Babilon avatetena bade nakanani ina peku tuwanonowa da ke kovokovoghina meni wawayina ina kita meyei.* 22 Ma Babilon kamonai ke meyani da nuwabiibii kwaributuna ina ghe tovoname. Ma ke meyani da tavora damsi ma i hap bo durere da ture ina vodidighi. Ma akova wawayisi imasiyai sawara iyamoyamona na ina wapa tuwanonowa. Ma ke meyani da kamomuwai whiti kana gudaguda wakimina ina raragava tovona.* * 23 Ma bade kamomuwai na ke meyani da rampa ina karatame. Ma tavine vuvau ke meyani da gamo dadurisi ina ghe tovona. Dobuwai am vigimara babadisi na avatetesi ma ivi rewapana kirakai. Ma dam kudubina kuvi nuwatinisi da am kasiko ma vokavara vibero ku kamona irui. 24 Ma bade God ipananim da kamomuwai ina peroperoveta ma ina wawaya vovokaravisi tarasi isororo. Tam kovogha keviiviiya, iyamna God ina wawaya dobuwai kuvi kiivunuwanatawetaweyana."*

19

Aleluya.

---

* **18:12:** Ezek 27:12, 13, 22 * **18:15:** Ezek 27:31, 36 * **18:18:** Isa 23:14; Ezek 27:26-30 * **18:19:** Ezek 27:30-34 * **18:20:** Deut 32:43; Jer 51:48 * **18:21:** Jer 51:63-64; Ezek 26:21 * **18:22:** Ezek 26:13; Isa 24:8 * **18:22:** Jer 7:34, 25:10 * **18:24:** Jer 51:49

1 Weni berasi ikovi na avi yanei da yogoyogo ghamana kunumai igheghae nakanani
ma koroto ghamana ita vivikiirareyana, ivonavona bo,
“Aleluya.*
Yawasa makamakii nonowina ma kadara ma rewapana na ita God rapenai.
2 Ina vitupavira kamonai biibiina ma berona eruvaruva bubuni da kudubina na
maninina kavakava. Nani wavinena madamadawarina ina vipekana wapawa-
pai na wawaya dobuwai itinaviresi. Ma God ina bigabiga ivivi kiivunuwana da
tarasi isororo. Tuna kubiine God wavu iverei ma ku berona iterei da tarasi
biwana iviiya.”*
3 Ma bade avi yanesi da ikarayogo meyesi,
“Aleluya.
Babilon ekarakarai da butuwatuwana nakanani ina makii nonowa.”*
4 Ma magumagura ivi 24 ma bade ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa viki-
ivavo gawarina maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi da maghitepasi dowa
ikiitovoni ma God ivokavakavari, ma ivona bo, “Amen.”
5 Ma vikiivavo gawarinai gamo sago ivona bo,
“Ina bigabiga wawayimi iyavo kava koyabuyabumanei,
rewapanimi ma wawayota na kudubimi ita God kovi ghegheni!”*
6 Ma koroto ghamana ikarayogosi na avi yanei nakanani ma tovava ghamaghamasi
ita tawetawei na gugurisi. Ma bade kana viyana na nakanani ma warikeyakeya
ita ruruwa ma ivivi kiirareyana ivonavona bo,
“Aleluya. Ita Bada God rewapana kirakiina tuna ikiivavo.*
7 Peyarita tinuwabiibai. Kana kadara kubiine nuwabiibiiyai tighegheni,
iyamna karako na Sipu Gegeyina ina tavine marana inekiibau
ma kana vopapara na namada ivovunagha ikovi.
8 Namada gara biibiina ma poipoina lineniyai iyamona
na iviiya ma ivi kote.”
Gara poipoina imatakira da God ina wawaya vovokaravisi na bera maninisi iberai.
9 Muriyai na aneya ivoneku bo, “Weni nakanani kegiruma, ‘Iyavo kava ikwatusi da
Sipu Gegeyina ina tavine kamna kubiine na namada God ivi biibiinisi.’ ” Ma bade ivona
bo, “Weni sisiyisi na God gwabinai ipisi ma sisiyisi na vonavaghata.”*
10 Ma ina sisiya avi yanei na maghinonai avi tuwaporeruruwana ma ataweku da
ata vokavakavari. Ma ivoneku bo, “Kegha. Kevoterei. God ina kina kava kevokavakavari.
Taku na tam ma Keresiyana turaturam nakanani, peyarita na God ina bigabiga. Tami
na debiiyai kovi mamatara da Yesu koitumaghanei. Ma Yesu ina vonavaghata ina
rewapanai peroperoveta isisiya.”

Wawaya hosi poipoina tepanai igeru.

11 Ma akita na kununa itamotate da hosi poipoina akitai. Ma hosi tepanai na tomowa
sago igeru, tuna na Patupatutuna ma Maninina. Tuna ina vitupavira kamonai biibiina
ma berona eruvaruva bubuni da kudubina na maninina kavakava ma tuna tepanai
wawaya ighaviyesi.* 12 Ma matana na nakanani ma keyama yebayebarina ma kraun
ipeyari gayaminai ivi kote. Ma vava sago tupuwinai igirumi na vavana iyamna ke
sago iyai itakovi da tuna ina kina kava.* 13 Ma kana gara na kana ghavighaviya tarasi
ipasini, ma kana vava na ikwatui da God Vonana. 14 Ma kunumai seri wawayisi kana
muri ipotai ma kudubisi na hosi poipoisi kavakava igerui ma kii gara na bade poipoisi
kavakava. 15 Ma kawanai na seri gamgamna itawanakiibuwei da tuniyai na dam ma

* **19:1:** Aleluya: Aleluya na Hibru gamosiyai ma iyamna ‘God tighegheni.’ * **19:2:** Deut 32:43; 2Kgs 9:7 * **19:3:** Isa 34:10 * **19:5:** Psa 115:13 * **19:6:** Ezek 1:24; Psa 93:1, 97:1, 99:1 * **19:9:** Mat 22:2-3 * **19:11:** Ezek 1:1; Psa 96:13; Isa 11:4 * **19:12:** Dan 10:6

dam ina ghegavovorisi. Ma kiivavo ina diwona bagibagina imanai da kudubisi ini badesi. Ma greipi† irutepoi ku tugudaguda gawarina na tuna inutugudagudai, God rewapana kirakiina ina nuwapughu kubiine.* 16 Ma kana gara ma vaghana tepanai na kana vava weni nakanani igirumi,

"KIIKIIVAVO I KIIVAVO MA BABADA I BADA."

17 Ma akita na aneya sago madegha tepanai imiimiiri akitai ma ikiirara, ganibowa kamkam kiusi kiidamowai irovorovo na kurisi ivona bo, "Kopisi, komakiiriyariya ma God kam ghamana ivovunaghi.* 18 Kopisi, nani kamna kamonai na wawaya viyosi kona kam. Kiikiivavo ma seri babadisi ghamaghamasi ma wawaya rewapana kirakiisi ma bade hosi ma iyavo kava igerugerusi na kona kanisi. Kamonai na sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, wawayota ma wawaya ghamaghamasi kona kanisi."

19 Ma akita na yegai ghamoghamona ma dobu kana kiikiivavo ma i seri wawayisi yavata ivi kiidaburana da nani wawayina hosi poipoina tepanai ina seri wawayisi yavata iti ghaviya. 20 Ma kegha da nani wawayina hosi poipoina tepanai yegai ghamoghamona da peroveta vibero na ipanisi. Tuna perovetina na bera ghamaghamasi iberabera yegai ghamoghamona kubiine da wawaya ivivi beroberowesi da ina matakira gwabisiyai ikirumi ma kana kokoitau ivovokavakavari. Ti damsi ivi ruwa ipanisi, yawayawasi ma toka ku kamona itawanaoruwesi, tokana kamonai na sulpa wakimina ikarakarai.* 21 Ma tomowina hosi tepanai ina seri kawanai ikiibau da ghamoghamona ina seri wawayisi kudubisi iyaraghisi. Ma ganibowa kamkam kiusi kudubisi ikam da ikam dododowana.

20

Madegha 1 tausan.

1 Ma akita na aneya sago kunumai iororu akitai. Ma imanai na Abis bonaghina guduna kana kiya ma chein ghamanakina ivovotana. 2 Ma nani aneyina ivomiiri da dragon ipatumi. Tuna na mota katamana ma kana vava na Devil bo Seitan. Ma iku-patupatumi da nakanani ita makai da madegha 1 tausan ita kovi.* 3 Ma aneyina ivomiiri da Seitan itawanaoruwei ku Abis kamona. Ma bonaghina igudui ma ipasitatani da ke ita kiibau ma ke kovoghina da dam ma dam iti beroberowe meyesi da madegha 1 tausan ita kovi. Ma tuna murinai na kana mara vaghata ina viiya na ina votawei ina kiibau da mara tupona kava.

4 Ma akita na vikiivavo gawarisi akitai ma tepasiyai na wawaya kanumisi ivivi makiiyana. Wawayisi na God rewapana iveresi da wawaya iti tupaviresi. Ma bade wawaya kanumisi akitai, ti na iyavo kava debiiyai ivi mamatara da Yesu ivi tumaghanei ma God vonana idimadimei na tuna kubiine kaiyosi ivi kiiyaraghana. Ma yegai ghamoghamona ina kokoitau yavata ke ita vokavakavari, ma bade ina matakira ke imasiyai bo maghitepasiyai ita kiruma. Wawayisi irabobo ma kegha da God iberisi da ivomiiri ma rewapana iveresi da ivi kiikiivavo da Keriso yavata iti bada patapata da madegha 1 tausan ita kovi.* 5 Weni tuna na vomiiri marana karena. Ma wawaya raborabobosi makiiterena na ina kenakena da madegha 1 tausan ina kovi ma muriyai na ti bade ina vomiiri. 6 Ma iyavo kava vomiiri marana karena kamonai ivi nao na God rapenai ma ina vibiibiina kamonai da vovokaravisi. Ti na rabobo viruwina ina rewapana damina ke ina viiya. Ma ti na vokavakavara babadisi God ma Keriso kubiisi ma yavata ini bada patapata da madegha 1 tausan ina kovi.

Seitan Ipeku.

---

† **19:15:** Greipi: Greipi na berabero wawayisi isisiyesi ma tugudaguda na Yesu kii kovogha evereveresi. * **19:15:** Psa 2:9; Isa 63:3; Joel 3:13; Rev 14:20 * **19:17:** Ezek 39:17-20 * **19:20:** Rev 13:1-18 * **20:2:** Gen 3:1 * **20:4:** Dan 7:9, 22

7 Ma madegha 1 tausan ina kovi na gabura kamonai Seitan ina votawei. 8 Ma ina kiibau
na ina nae da dobu kudubina ina veru yavui da dam ma dam nuwanuwasi ina kanikani
ma ina viviberoberowesi. Kii vava na Gog ma Magog ma Seitan ikiiriyariyesi da vighaviya
kubiine ma i koroto irakata kirakai da gonugonu kikirai nakanani.* 9 Ma ibaba da
dobu iveruyaraghi ma inekiibau da God ina wawaya i ku taki ma igaripipini. Tuna
takina na God ina nuwaviina kwanatuna. Igaripipini ma kegha da kunumai keyama
yebayebarina ioru da ikaragavovora yavusi. 10 Ma nani damsi i bada na Devil, ma
tuna ivi beroberowesi da nani berasi iberai. Ma God ivomiiri da Devil toka ku kamona
itawanaoruwei, tokana kamonai na sulpa wakimina ikarakarai. Ma mara ma didibara
nonowina yegai ghamoghamona da peroveta vibero yavata ina vovokwarakwara patap-
ata da nakanani ina kara nonowesi.

Vitupavira turina.

11 Ma akita na God akitai vikiivavo gawarina ghamana ma poipoina tepanai imaka-
makai, ma dobu da kunuma iverutaweyana da iwapa.* 12 Ma akita na wawaya
raborabobosi kudubina, wawayota ma wawaya ghamaghamasi vikiivavo gawarina
maghinonai ivivi miiriyana. Ma aneya buka ivotatetate, kamonai wawaya aviyavisina
kava iberaberai i yawasa kamonai namada igirumi. Ma God wawaya i bera nununai
ivi tupaviresi. Ma bade buka sago ivotatei tuna na Yawasa Bukana.* 13 Ma iyavo kava
yegai kamonai irukwamakai ma bade rurukwisi tanama ma karawaga kamonai na
kudubina ivomiiri da God kurina inae da wawaya i yawasa kamonai aviyavisina kava
iberaberai na nununai ivi tupaviresi. 14 Nani murinai na God rabobo da karawaga
itawanaoruwesi ku keyama karakaratina tokana. Ma weni keyamina karakaratina
tokanai na rabobo viruwina. 15 Ma iyavo kava Yawasa Bukana kamonai kii vava ke
ita giruma na ti yavata itawesi ioru nani ku tokana karakaratina.

21

Kunuma ma dobu vusi.

1 Ma akita na kunuma da dobu vusi akitisi, iyamna kunuma da dobu wadubosi na
iwapawapeyana, ma ke sago yegai ita makamakai.* 2 Ma akita na kwanatu vovokaravina
akitai, tuna Jerusalem vuna God gwabinai kunumai iororu. Ivi monaghi da nakanani ma
wavine iti monagha tavine kubiine, ivovunagha da tomowina yavata iti kiikapu.* 3 Ma
avi yanei da God ina vikiivavo gawarinai gamo ghamana ivona bo, “Karako God ina
numa na wawaya kamosiyai ma yavata ina makii patapata. Ti na ina wawaya, ma tuna
na i God, iyamna tuna mani inoru da kamosiyai ina makai.* 4 Ma matadogasi kudubina
ina kiipupunatawei. Ma rabobo da vikamyuyuwa, inivisi da vomatadoga kegha, iyamna
yawasa wadubona kudubina ini kovi tuwanonowi.”*

5 Ma God ina vikiivavo gawarina tepanai ivona bo, “Kokitai, karako na bera kudubina
aivuni.” Ma bade ivoneku bo, “Weni sisiyisi na kevi tumaghanei iyamna tuna na
vonavaghata. Tuna kubiine na kegiruma.” 6 Ma bade ivoneku bo, “Avoyavui. Taku na
Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona. Ma iyai kaiyona ina rugavovori na yawasa
vusirinai okowa ana verei da inuma ma ke ina gimari.* 7 Ma iyavo kava nuwapoya
ma ruyagha ina ghegavovori ma ina miiribagibagi da ku damona na weni yawasina na
ani damani kurisi. Ma taku na i God ma ti wawayisi na natunatuku.* 8 Ma iyavo kava
imuritina bo ke ita vivitumaghaneku bo yawasa dowadowana evovotani, ma bade iyavo
kava ekiikiivunuwa, ipekana wapawapa bo ikasiko, eyapuyapune da ikiirapu, ma bade

* **20:8:** Ezek 7:2, 38:2, 9, 15 * **20:11:** Dan 7:9-10 * **20:12:** Yawasa Bukana: Yawasa Bukana kamonai na iyavo kava Yesu itumaghanei na kii vava igiruma. Ma ti damsi kava na yawasa makamakii nonowina ina viiya. * **21:1:** Isa 65:17, 66:22; 2Pit 3:13 * **21:2:** Isa 52:1, 61:10; Rev 3:12 * **21:3:** Ezek 37:27; Lev 26:11, 12 * **21:4:** Isa 25:8, 35:10, 65:19 * **21:6:** Isa 55:1 * **21:7:** 2Sam 7:14; Psa 89:26-27

iyavo kava sawara yamoyamonisi evovokavakavarisi ma vibero wawayisi kudubisi, ti damsi kii gawara na sulpa karata makamakiina ku tokana ana tawanaoruwesi, tuna na rabobo viruwina."

Jerusalem vuna.

9 Ma muriyai na aneya miikovimaruwa nuwapoya ma gubaga bogii ma bogiiyai dabirisi ivovotana na kamosiyai sago imiirikiibau. Ma tuna aneyina ivoneku bo, "Kepisi da wavine imonagha tavine kubiine na ani beyem. Tuna na God ina Sipu Gegeyina kawana." 10 Ma Kanuma Vovokaravina itowatepaniku da aneyina irutiniku yavata kanae koya ghamana ku tepana. Ma Jerusalem kwanatuna vovokaravina God gwabinai kunumai iororu na ivi beyeku.* 11 Ma God kana kadara ivi tupoi da yaseganina kana kita na nakanani ma wakima kana vava jespa, kitana na nakanani ma wakima yaghayagharina ma miiyanina irakata kirakai. 12 Ma garina nani kwanatuna iveruviviri na tupatupana ma ighe kirakai. Ma kana matuketa na ivi 12 ma potapota aneyisi ivi 12 da matuketa sago sago duma ipotapotai. Ma matuketisi tepasiyai na Israel kii dam ivi 12 kii vava igiruma. Matuketa sago sago duma tepanai na dam sago kava kana vava igirumi.* 13 Ma kana gari na nevanevana ruwamaruwa. Ma nevaneva sago na kana matuketa aroba. East nevanevana kana matuketa ivi aroba ma bade ku west nevanevana kana matuketa aroba. Ma nakanani north ku nevanevana kana matuketa aroba ma bade south ku nevanevana na kana matuketa ivi aroba. 14 Ma wakima ghamaghamasi ivi 12 ipapa ma itura da gari vitana ita kavari. Ma nani wakimisi sago sago duma tepasiyai na Sipu Gegeyina ina aposol ivi 12 kii vava igiruma. 15 Ma nani aneyina kuriku ivivi sisiya na imanai ruvaruva sawarina goldiyai iyamoni ivovotani da kwanatuna ma garina da matuketisi ita ruva.* 16 Ma aneyina ina ruvaruva iviiya ma iruvai da kwanatuna ina guri na 2 tausan 4 handred kilomita.* Ma ikikava iguri na bade nakanani inaba ma bade nakanani ighae. 17 Ma aneyina kwanatuna garina kana tupatupa iruvai na 60 mitas.† Ma ina ruvaruva sawarina na ikikava wawaya dobuwai eruvaruva nakanani, ruvaruva sawarisi kii guri na sago. 18 Ma kwanatuna kudubina na gold kiimataninai ivowai, tuna na keyama yebayebarina kamonai ikaravunaghi da gold kavakava, kitana na yaghara kiikiina nakanani ma garasi. Ma garina na jespa wakiminai kavakava igariviviri.* 19 Ma wakima ghamaghamasi ivi 12 itura da gari vitana ita kavari ma wakima vovokeyakeyusiyai ivi monaghi. 20 Wakima ghamana sago kana monagha wakimisi gisigisisi na jespa kavakava. Ma sago na safaya kavakava. Ma sago na aget kavakava. Ma sago na emerod kavakava. Ma bade sago na aniks kavakava. Ma sago na kaniliyan kavakava. Ma sago na krisolait kavakava. Ma bade sago na berel kavakava. Ma sago na topas kavakava. Ma sago na krisopreis kavakava. Ma sago na jeisint kavakava. Ma turina na ametist kavakava. 21 Ma kwanatu matuketisi kii gudu ivi 12 na pel iviiya da iyamona. Matuketa sago na kana pel sago. Ma nani kwanatuna ketana ghamana na goldiyai iyamoni, gold na kiimatanina ma kitana yaghara kiikiina nakanani ma garasi.

22 Ma kamonai na ke sago taparoro numana ata kitai, iyamna God rewapana kirakiina ma Sipu Gegeyina yavata kii kadara na nani kwanatuna ivi tupoi, tuna kubiine na wawaya ke numa itekwai da kamonai ita vokavakavarisi. 23 Ma bade ke madegha bo nawaravi gweyurina itekwai da yasegana kubiine, iyamna God kana kadara ma bade Sipu Gegeyina yavata yaseganisi nani kwanatuna ivi tupoi.* 24 Ma nani yaseganinai na dam ma dam kudubina ina makamakai ma dobu kana kiikiivavo i mura kadakadarisi ina riyeriyei kwanatuna ku kamona.* 25 Ma nani kwanatuna matuketisi na ke meyani da ina gudu tovona. Mara nonowa vovotawesi nakanani ina makamakai iyamna nani

---

* **21:10:** Ezek 40:2 * **21:12:** Ezek 48:30-35 * **21:15:** Ezek 40:3 * **21:16:** 2,400 kilomita na 1,500 miles bo 12,000 stadia. † **21:17:** 60 mita na 216 feet. * **21:18:** Isa 54:11-12 * **21:23:** Isa 60:19-20 * **21:24:** Isa 60:3

dobunai na didibara kegha.* 26 Ma dam ma dam kudubisi dobuwai i mura kadakadarisi
ma i puyo kiikiimatanisi ina riyei nani ku kwanatuna. 27 Ma ke sago aviyavisina
puyapuyakina ina rui. Ma bade wawaya sawara yamoyamonisi evovokavakavarisi
ma wawaya viviberosi ku kwanatuna ke ina rui tovona. Ma iyavo kava kii vava Sipu
Gegeyina ina Yawasa Bukana kamonai igiruma na ti damsi kava ina rui.*

22

1 Ma muriyai na nani aneyina yawasa okowina ivi beyeku. Ma okowina na miirara
kiikiina, nakanani ma garasi, ma God ma Sipu Gegeyina yavata i vikiivavo gawarina
gaburinai ikiikiibau.* 2 Ma okowina na iverau ioru da nani kwanatuna ketana ghamana
basunai iveraverau. Ma okowina nevana da nevanai na yawasa kiisi imiimiiri. Ma
nawaravi nununai iamame da nawaravi sago sago duma na amesi bogii ma bogiiyai.
Ma rugurugusi na gegura da dam ma dam ivivi bunama da yawasa ipanapanani.*
3 Rorova God dobu imagi na karako ivotawei ma ke meyani da aviyavisina sago inimaga
meyei.*

Ma God ma Sipu Gegeyina yavata i vikiivavo gawarina kava nani kwanatuna ka-
monai ina makamakai da ina bigabiga wawayisi ina vovokavakavari. 4 Ma God maghighina
ina kitakitai ma kana vava na maghitepasiyai ina makamakai. 5 Ma nani dobunai na
didibara kegha tuna kubiine madegha ma yasegana ke inekwai, iyamna Bada God na i
yasegana. Ma wawayisi ini kiivavo mara nonowa.*

Yesu epipisi.

6 Ma aneyina ivoneku bo, “Weni bukana kamonai sisiya kudubina kevi tumaghanei,
iyamna tuna na vonavaghata. Ma Bada God tuna Kanuma Vovokaravina evon-
avonatawei ina peroperoveta kurisi na bade nakanani ina aneya ivonatawei da ina
bigabiga wawayisi kurisi idebei da mara gisina kava ma maghinotiyai aviyavisina
ina tupuwa.”

7 Ma Yesu ivona bo, “Kovi yana. Taku gisina kava ma ana pisi. Ma iyavo kava sisiya
kudubina weni bukana kamonai evovotani na God ini biibiinisi.”

8 Weni berasi kudubina na taku Jon tinikuwai avi yanei ma matakuwai akitai. Ma
nani aneyina bera kudubina ivi beyeku ikovi na maghinonai avi tuwaporeruruwana ma
ataweku da ata vokavakavari. 9 Ma ivoneku bo, “Kevoterei. Ke kuna vokavakavariku.”

“Taku na tami vitumaghana dami nakanani. Tam ma peroperoveta turaturam ma
iyavo kava weni bukana ina sisiya kovovotekatekei, kudubita na God ina bigabiga. Tuna
ina kina kava kevokavakavari.”

10 Ma bade ivoneku bo, “Weni bukana kamonai aviyavisina God gwabinai kuviiya
ma kugiruma na ke kuna teregavui, iyamna weni berasi kudubina na mara gisina kava
ma ina tupuwa. 11 Ma iyavo kava berabero eberaberai na vaghina, berabero evokikini.
Ma iyavo kava bera dowadowasi esasaghirighiriyei na bade vaghina, tuna evokikini.
Ma iyavo kava iwawaya bubuna na nakanani evi wawaya bubuna. Ma bade iyavo
kava yawasa vovokaravina kamonai emakamakai na bade nakanani nani yawasina
kamonai emakai.”*

12 Ma Yesu ivona bo, “Kovi yana. Taku gisina kava ma ana pisi. Ma ana pipisi na
wawaya i miiya ana kavarapiyei da i bera nununai na nakanani ani miiyesi.* 13 Taku na
Alfa ma Omega, taku na maghinona ma turina, bera karena ma bera damona.”*

14 Iyavo kava kii gara dadabusi ikowataweyana na God ini biibiinisi ma ini vaghinei
da nani kwanatuna vovokaravina matuketinai ina rui ma yawasa kiina amena

* **21:25:** Isa 60:11 * **21:27:** Isa 52:1; Ezek 44:9 * **22:1:** Ezek 47:1; Zech 14:8 * **22:2:** Gen 2:9; Ezek 47:12
* **22:3:** Zech 14:11 * **22:5:** Isa 60:19; Dan 7:18 * **22:11:** Dan 12:10 * **22:12:** Isa 40:10, 62:11; Psa 28:4; Jer 17:10 * **22:13:** Rev 1:8, 17, 2:8; Isa 44:6, 48:12

ina kanikani.* 15 Ma kwanatuna kupunai na kukou. Ti na iyavo kava ikiirapu, ikasiko,
eyapuyapune, ma iyavo kava ipekana wapawapa, ekiikiivununuwa, ma sawara yamoy-
amonisi evovokavakavarisi. Ma bade iyavo kava ibero ma i kayowana da vibero
yawasina kamonai ina makai, na kudubisi ina gudupotesi da nani kwanatuna garina
kupunai ina makai.
16 "Taku Yesu aku aneya avi yonei ioru tam kurim da weni sisiyisi vitumaghana
wawayisi kurisi kuti yonayonei. Taku na David ramramna ma tupurereghina. Taku na
maratomtom tughuwarina, yaghara kiikiina."*
17 Kanuma Vovokaravina ma Sipu Gegeyina kawana ikwatu bo, "Kepisi."*
Ma iyavo kava weni sisiyisi kona viviyanei na tami bade kovona bo, "Kepisi."
Ma iyavo kava kaiyosi irugavovori na ina pisi. Ma iyavo kava ekayokayowei na
yawasa vusirinai okowa inuma ma ke ina gimari.

Sisiya turina.

18 Tami iyavo kava God ina sisiya weni bukana kamonai koiyanei na kokitaruvimi,
iyamna taku Jon avonavonemi da iyai tam am nota ku tepana kuna terei da iyamna
kuna kiiviwapawapai na weni bukana kamonai gubaga ma nuwapoya bogii ma bogiiyai
isisiyei na God ina viiya da kam kovogha ku tepana ini taratanei.* 19 Ma mikeda sisiya
sago kava weni bukana kamonai kuna votawei na kwanatu vovokaravina kamonai
God kam gawara ina votawei ma bade ke ini vaghinei da yawasa kiina amena kuna kani.
Kwanatu vovokaravina ma yawasa kiina na weni bukana kamonai isisiyei.
20 Wawayina evonavona kiiyaragha da sisiya kudubina weni bukana kamonai isisiya
na vonavaghata, na tuna evonavona bo, "Vona bubuna da gisina kava ma ana pisi."
Amen. Kepisi, Bada Yesu.
21 Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai tami God ina wawaya kudubimi
gwabimiyai ina makai.

* **22:14:** Gen 2:9, 3:22 * **22:16:** Isa 11:1, 10 * **22:17:** Isa 55:1 * **22:18:** Deut 4:2, 12:32

Read the New Testament daily

January

date	Scripture
1	Matiu 1:1–2:12
2	Matiu 2:13–3:6
3	Matiu 3:7–4:11
4	Matiu 4:12-25
5	Matiu 5:1-26
6	Matiu 5:27-48
7	Matiu 6:1-24
8	Matiu 6:25–7:14
9	Matiu 7:15-29
10	Matiu 8:1-17
11	Matiu 8:18-34
12	Matiu 9:1-17
13	Matiu 9:18-38
14	Matiu 10:1-23
15	Matiu 10:24–11:6
16	Matiu 11:7-30
17	Matiu 12:1-21
18	Matiu 12:22-45
19	Matiu 12:46–13:23
20	Matiu 13:24-46
21	Matiu 13:47–14:12
22	Matiu 14:13-36
23	Matiu 15:1-28
24	Matiu 15:29–16:12
25	Matiu 16:13–17:9
26	Matiu 17:10-27
27	Matiu 18:1-22
28	Matiu 18:23–19:12
29	Matiu 19:13-30
30	Matiu 20:1-28
31	Matiu 20:29–21:22

February

date	Scripture
1	Matiu 21:23-46
2	Matiu 22:1-33
3	Matiu 22:34–23:12
4	Matiu 23:13-39
5	Matiu 24:1-28
6	Matiu 24:29-51
7	Matiu 25:1-30
8	Matiu 25:31–26:13
9	Matiu 26:14-46
10	Matiu 26:47-68
11	Matiu 26:69–27:14
12	Matiu 27:15-31
13	Matiu 27:32-66
14	Matiu 28:1-20
15	Mak 1:1-28
16	Mak 1:29–2:12
17	Mak 2:13–3:6
18	Mak 3:7-30
19	Mak 3:31–4:25
20	Mak 4:26–5:20
21	Mak 5:21-43
22	Mak 6:1-29
23	Mak 6:30-56
24	Mak 7:1-23
25	Mak 7:24–8:10
26	Mak 8:11–9:1
27	Mak 9:2-29
28	Mak 9:30–10:12

date	Scripture
1	Mak 10:13-31
2	Mak 10:32-52
3	Mak 11:1-26
4	Mak 11:27–12:17
5	Mak 12:18-37
6	Mak 12:38–13:13
7	Mak 13:14-37
8	Mak 14:1-21
9	Mak 14:22-52
10	Mak 14:53-72
11	Mak 15:1-47
12	Mak 16:1-20
13	Luk 1:1-25
14	Luk 1:26-56
15	Luk 1:57-80
16	Luk 2:1-35
17	Luk 2:36-52
18	Luk 3:1-22
19	Luk 3:23-38
20	Luk 4:1-30
21	Luk 4:31–5:11
22	Luk 5:12-28
23	Luk 5:29–6:11
24	Luk 6:12-38
25	Luk 6:39–7:10
26	Luk 7:11-35
27	Luk 7:36–8:3
28	Luk 8:4-21
29	Luk 8:22-39
30	Luk 8:40–9:6
31	Luk 9:7-27

date	Scripture
1	Luk 9:28-50
2	Luk 9:51–10:12
3	Luk 10:13-37
4	Luk 10:38–11:13
5	Luk 11:14-36
6	Luk 11:37–12:7
7	Luk 12:8-34
8	Luk 12:35-59
9	Luk 13:1-21
10	Luk 13:22–14:6
11	Luk 14:7-35
12	Luk 15:1-32
13	Luk 16:1-18
14	Luk 16:19–17:10
15	Luk 17:11-37
16	Luk 18:1-17
17	Luk 18:18-43
18	Luk 19:1-27
19	Luk 19:28-48
20	Luk 20:1-26
21	Luk 20:27-47
22	Luk 21:1-28
23	Luk 21:29–22:13
24	Luk 22:14-34
25	Luk 22:35-53
26	Luk 22:54–23:12
27	Luk 23:13-43
28	Luk 23:44–24:12
29	Luk 24:13-53
30	Jon 1:1-28

date	Scripture
1	Jon 1:29-51
2	Jon 2:1-25
3	Jon 3:1-21
4	Jon 3:22–4:3
5	Jon 4:4-42
6	Jon 4:43-54
7	Jon 5:1-23
8	Jon 5:24-47
9	Jon 6:1-21
10	Jon 6:22-40
11	Jon 6:41-71
12	Jon 7:1-29
13	Jon 7:30-52
14	Jon 7:53–8:20
15	Jon 8:21-30
16	Jon 8:31-59
17	Jon 9:1-41
18	Jon 10:1-21
19	Jon 10:22-42
20	Jon 11:1-53
21	Jon 11:54–12:19
22	Jon 12:20-50
23	Jon 13:1-30
24	Jon 13:31–14:14
25	Jon 14:15-31
26	Jon 15:1-27
27	Jon 16:1-33
28	Jon 17:1-26
29	Jon 18:1-24
30	Jon 18:25–19:22
31	Jon 19:23-42

date	Scripture
1	Jon 20:1-31
2	Jon 21:1-25
3	Aposol 1:1-26
4	Aposol 2:1-47
5	Aposol 3:1-26
6	Aposol 4:1-37
7	Aposol 5:1-42
8	Aposol 6:1-15
9	Aposol 7:1-29
10	Aposol 7:30-50
11	Aposol 7:51–8:13
12	Aposol 8:14-40
13	Aposol 9:1-25
14	Aposol 9:26-43
15	Aposol 10:1-33
16	Aposol 10:34-48
17	Aposol 11:1-30
18	Aposol 12:1-23
19	Aposol 12:24–13:12
20	Aposol 13:13-41
21	Aposol 13:42–14:7
22	Aposol 14:8-28
23	Aposol 15:1-35
24	Aposol 15:36–16:15
25	Aposol 16:16-40
26	Aposol 17:1-34
27	Aposol 18:1-21
28	Aposol 18:22–19:12
29	Aposol 19:13-41
30	Aposol 20:1-38

date	Scripture
1	Aposol 21:1-16
2	Aposol 21:17-36
3	Aposol 21:37–22:16
4	Aposol 22:17–23:10
5	Aposol 23:11-35
6	Aposol 24:1-27
7	Aposol 25:1-27
8	Aposol 26:1-32
9	Aposol 27:1-20
10	Aposol 27:21-44
11	Aposol 28:1-31
12	Rome 1:1-17
13	Rome 1:18-32
14	Rome 2:1-24
15	Rome 2:25–3:8
16	Rome 3:9-31
17	Rome 4:1-12
18	Rome 4:13–5:5
19	Rome 5:6-21
20	Rome 6:1-23
21	Rome 7:1-14
22	Rome 7:15–8:6
23	Rome 8:7-21
24	Rome 8:22-39
25	Rome 9:1-21
26	Rome 9:22–10:13
27	Rome 10:14–11:12
28	Rome 11:13-36
29	Rome 12:1-21
30	Rome 13:1-14
31	Rome 14:1-23

date	Scripture
1	Rome 15:1-21
2	Rome 15:22–16:7
3	Rome 16:8-27
4	1 Korint 1:1-17
5	1 Korint 1:18–2:5
6	1 Korint 2:6–3:4
7	1 Korint 3:5-23
8	1 Korint 4:1-21
9	1 Korint 5:1-13
10	1 Korint 6:1-20
11	1 Korint 7:1-24
12	1 Korint 7:25-40
13	1 Korint 8:1-13
14	1 Korint 9:1-18
15	1 Korint 9:19–10:13
16	1 Korint 10:14–11:1
17	1 Korint 11:2-16
18	1 Korint 11:17-34
19	1 Korint 12:1-26
20	1 Korint 12:27–13:13
21	1 Korint 14:1-17
22	1 Korint 14:18-40
23	1 Korint 15:1-28
24	1 Korint 15:29-58
25	1 Korint 16:1-24
26	2 Korint 1:1-11
27	2 Korint 1:12–2:11
28	2 Korint 2:12-17
29	2 Korint 3:1-18
30	2 Korint 4:1-12
31	2 Korint 4:13–5:10

date	Scripture
1	2 Korint 5:11-21
2	2 Korint 6:1-13
3	2 Korint 6:14–7:7
4	2 Korint 7:8-16
5	2 Korint 8:1-15
6	2 Korint 8:16-24
7	2 Korint 9:1-15
8	2 Korint 10:1-18
9	2 Korint 11:1-15
10	2 Korint 11:16-33
11	2 Korint 12:1-10
12	2 Korint 12:11-21
13	2 Korint 13:1-13
14	Gareisiya 1:1-24
15	Gareisiya 2:1-16
16	Gareisiya 2:17–3:9
17	Gareisiya 3:10-22
18	Gareisiya 3:23–4:20
19	Gareisiya 4:21–5:12
20	Gareisiya 5:13-26
21	Gareisiya 6:1-18
22	Epesas 1:1-23
23	Epesas 2:1-22
24	Epesas 3:1-21
25	Epesas 4:1-16
26	Epesas 4:17–5:2
27	Epesas 5:3-33
28	Epesas 6:1-24
29	Pilipai 1:1-26
30	Pilipai 1:27–2:18

date	Scripture
1	Pilipai 2:19–3:6
2	Pilipai 3:7–4:1
3	Pilipai 4:2-23
4	Kolosei 1:1-20
5	Kolosei 1:21–2:7
6	Kolosei 2:8-23
7	Kolosei 3:1-17
8	Kolosei 3:18–4:18
9	1 Tesalonika 1:1–2:9
10	1 Tesalonika 2:10–3:13
11	1 Tesalonika 4:1–5:3
12	1 Tesalonika 5:4-28
13	2 Tesalonika 1:1-12
14	2 Tesalonika 2:1-17
15	2 Tesalonika 3:1-18
16	1 Timoti 1:1-20
17	1 Timoti 2:1-15
18	1 Timoti 3:1-16
19	1 Timoti 4:1-16
20	1 Timoti 5:1-25
21	1 Timoti 6:1-21
22	2 Timoti 1:1-18
23	2 Timoti 2:1-21
24	2 Timoti 2:22–3:17
25	2 Timoti 4:1-22
26	Taitos 1:1-16
27	Taitos 2:1-14
28	Taitos 2:15–3:15
29	Pirimon 1:1-25
30	Hibru 1:1-14
31	Hibru 2:1-18

date	Scripture
1	Hibru 3:1-19
2	Hibru 4:1-13
3	Hibru 4:14–5:14
4	Hibru 6:1-20
5	Hibru 7:1-19
6	Hibru 7:20-28
7	Hibru 8:1-13
8	Hibru 9:1-10
9	Hibru 9:11-28
10	Hibru 10:1-18
11	Hibru 10:19-39
12	Hibru 11:1-16
13	Hibru 11:17-31
14	Hibru 11:32–12:13
15	Hibru 12:14-29
16	Hibru 13:1-25
17	Jemes 1:1-18
18	Jemes 1:19–2:17
19	Jemes 2:18–3:18
20	Jemes 4:1-17
21	Jemes 5:1-20
22	1 Pita 1:1-12
23	1 Pita 1:13–2:10
24	1 Pita 2:11–3:7
25	1 Pita 3:8–4:6
26	1 Pita 4:7–5:14
27	2 Pita 1:1-21
28	2 Pita 2:1-22
29	2 Pita 3:1-18
30	1 Jon 1:1-10

date	Scripture
1	1 Jon 2:1-17
2	1 Jon 2:18–3:2
3	1 Jon 3:3-24
4	1 Jon 4:1-21
5	1 Jon 5:1-21
6	2 Jon 1:1-13
7	3 Jon 1:1-14
8	Jud 1:1-25
9	Revelation 1:1-20
10	Revelation 2:1-17
11	Revelation 2:18–3:6
12	Revelation 3:7-22
13	Revelation 4:1-11
14	Revelation 5:1-14
15	Revelation 6:1-17
16	Revelation 7:1-17
17	Revelation 8:1-13
18	Revelation 9:1-21
19	Revelation 10:1-11
20	Revelation 11:1-19
21	Revelation 12:1-18
22	Revelation 13:1-18
23	Revelation 14:1-20
24	Revelation 15:1-8
25	Revelation 16:1-21
26	Revelation 17:1-18
27	Revelation 18:1-24
28	Revelation 19:1-21
29	Revelation 20:1-15
30	Revelation 21:1-27
31	Revelation 22:1-21